

Z oboru jazykozpytu.

Sepsal

Dr. ČENĚK ŠERCL.

DÍL I.

NAKLADATEL:
KNIHTISKÁRNA J. OTTO v PRAZE KNIHKUPECTVÍ
1883.

Knihtiskárna: J Otto v Praze

ŠLECHETNÉMU LIDOMILU,

OSVĚDČENÉMU SVÉMU PŘÍZNIVCI

NA SLOVO VZATÉMU NÁRODOVCI

VOJTĚCHU NÁPRSTKOVI

PŘIPISUJE

S VDĚČNOU ÚCTOU A VŘELOU ODDANOSTÍ

DÍLO TOTO

Spisovatel.

PŘEDMLUVA.

V oboru jazykozpytu jeví se nyní tak čilý ruch a úspěchy této vědy za posledních třiceti let jsou tak obrovské, ba téměř k víře nepodobné, že pokus vylíčiti v českém jazyce vývoj jazyka s obecně-srovnavacího hlediště i podati úhrnný soujem všech důležitějších stránek jazykovědy dle mého zdání nelze asi nazvati nevčasným, a to tím méně, že v naší literatuře, jejíž utěšený rozkvět každého národovce upřímnou radostí naplňuje, podobného díla po tu chvíli ještě nestává. Vylíčiti, jakým způsobem jazyk z malých i nepatrných prvků povznesl se k netušenému bohatství, jaké užil hojnosti rozmanitých prostředkův, aby jak ve formální tak i v lexikální stránce dosáhl té dokonalosti, které se v jazycích indoevropských podivujeme — toť byl hlavní úkol, jejž sestavuje tento spis jsem si původně vytkl a jenž má býti proveden v prvých dvou dílech; avšak s tímto základným úkolem slučuje se celá řada jiných otázek tolikéž důležitých, jichž rozbor, byť byl i sebe stručnějším, viděl mi se býti veležádoucím. Sem spadá přede vším otázka o původu jazyka, o níž jsem se zmínil co nejstručněji. Přesný výklad způsobu, jakým jazyk povstal, jest naprosto nemožný; pozbýváme zde veškeré historické půdy a následkem toho i té důvěry, kterou nám dodává přísná a spolehlivá methoda. Vůbec o původu jazyka víme tak málo, že i nejznamenitější jazykozpytci buď veskoncem se vyhýbají této otázce, buď se pouštějí v metafysické hloubání. Za tou příčinou uvedl jsem toliko některé čelnější úvahy k této otázce se odnášející, klada mnohem větší váhu na ty zjevy, které můžeme již stopovati v dobách historicky doložených.

Druhá část spisu bude jednati o zjevech vývoje jazykového: o zvukoslovné stránce jazyků se stručným rozborem výsledků fysiologií dosažených, nakolik se vztahují ku povaze hlásek i s krátkým přehledem nejpozoruhodnějších zjevů v oboru zvukosloví rozmanitých odvětví, o přízvuku, o přídechu, o dynamickém obměňování hlásek, o šíření kořenův, o zdvojování, o národní etymologii, o eufemismech, enantiosemii a t. d. Nejdůležitější oddíl bude však činiti rozbor náuky o významnosti slov: o vývoji i přechodu významův, o původní mnohoznačnosti slov, o zdánlivých protivách u významech mnohých slov obsažených, o postupném šíření a omezování významův, o metaforách i symbolických výrazech všech hlavních národův, o barvách v jazykozpytné i symbolické stránce; závěrek bude činiti podrobná rozprava o jazycích tajných, umluvených a zlodějských.

Třetí díl bude jednati o původu, vývoji a významě částí řeči, vůbec o vývoji jazyka ve formální jeho stránce; k těmto třem theoretickým částem svého spisu měl jsem za prospěšné připojiti ještě čtvrtou, zavírající v sobě stručnou kritiku nejužívanějších návodův učiti se prakticky jazykům, krátké životopisné nástiny i charakteristiku znamenitých linguistův i výklad těch zásad, jimiž dle mého zdání má se spravovati každý, komu jde o to, aby se naučil řádně a plynně mluviti jazykem cizím. Zabývaje se po mnohá léta praktickou stránkou jazykozpytu nabyl jsem v té příčině přesvědčení podstatně jiného od běžných mínění, i mám za svou povinnosť, podati stručný kritický přehled nejznámějších method učiti se jazykům, rozhlášených sice pro svou domnělou výtečnosť, ale přes to pohříchu namnoze pedantických a naskrze nepraktických.

Vzhledem ke způsobu spracování theoretických částí svého spisu vidí se mi podotknouti několik slov. Pojednávaje o jednotlivých otázkách jazykozpytných přihlédal jsem, pokudkoli bylo možná, ke všem jazykům známým i rovněž ke všem, i sebe nepatrnějším nářečím. Dle mého nezvratného přesvědčení srovnávání, má-li vůbec býti plodným a úspěšným, má zasahovati co možná nejvíce jazyků, předpokládaje ovšem, že badatel vždy bedlivé má zření ku přesné genetické spojitosti jednotlivých zjevů. Čím větší bude počet uvedených dokladů, čím více jazyků v obor svého badání budeme zahrnovati, tím budou naše závěrky lepší a spolehlivější. Nejopovrženější jazyky mohou zavírati v sobě velmi pozoruhodné doklady, k důležitým otázkám jazykozpytným se vztahující, nejcennější vědecká fakta mohou se skrývati v ná-

řečích téměř venkoncem neznámých, v nichž působení základných zákonů, projevy prvotných dynamických faktorů druhdy mnohem lépe, jasněji i pohodlněji můžeme stopovati a pozorovati, než v jazycích indoevropských, tolikeré změny v historickém svém vývoji podstoupivších. Nejzvrhlejší nářečí cikánské má pro jazykozpytce v některých otázkách větší význam, než klassické tvary posvátného jazyka braminů, tahitský jazyk vysvětlí mu některé zjevy jazykozpytné mnohem lépe, než arabský jazyk koranem ustálený. U primitivních národů řeči jeví se ještě začasté v prosté, nenucené podobě; rozebírajíce nesložné jich tvary snadněji porozumíme zákonům, jimiž jiní nepříbuzní vyvinutější jazykové při svém vzrostu se spravují, lépe pochopíme složitější ústrojnosť jiných odvětví, ba snáze vnikneme v zapletenou mnohdy útvarnosť jazykův indoevropských. I nářečí dodávají jazykozpytci významných pokynutí a veledůležitých příspěvků jednak tím, že udržují někdy drahocenné zbytky z dob prastarých, pravé to zříceniny mezi nádhernými budovami novověkými, jednak i tím, že naopak zaměňují staré tvary novými, a to proti jazyku spisovnému postupem rychlejším. Nářečí jsou tudy ve dvojím směru důležita i v nejedné stránce zavírají v sobě velmi poučné příspěvky k dějinám příslušných jazyků. V té příčině i zlodějským jazykům sluší jistý význam přičísti, poněvadž i v nich nezřídka ucelela vzácná starobylá slova i mimo to v nich zřejmě pozorovati projevy faktorů při tvoření nových slov působících.

Kdo se obmezuje jedním toliko odvětvím jazyků nebo kdo přestává na srovnavacím rozboru dvou nebo tří odvětví a na základě výsledků takým způsobem nabytých zobecňuje své úvahy i závěrky, nemůže nedopouštěti se četných a druhdy i osudných omylův a poklesků. Naproti tomu rozsáhlé srovnávání i stopování jednoho a téhož výjevu v nejrůznějších jazycích má do sebe tu výhodu, že výsledky badatelem na jevo vynesené budou každým způsobem jistější a spolehlivější, poněvadž jednotlivé příklady chybně uvedené neskracují na dosahu celistvého vývodu, doloženého hojností jiných přesvědčivých i nezávadných příkladů („where the comparison of facts is large and wide-reaching, the chances of error are minimised and the single wrong fact is neutralised by the many accurate ones“ -- Sayce, Principles of Comparative Philology 58). I Whitney, jeden z nejvýtečnějších jazykozpytců souvěkých, odporučuje co nejrozsáhlejší badání v našem oboru. Z kusých nepatrných dokladů, z nesprávných i nedostatečných praemiss mnozí tak zvaní jazykozpytci i nyní ještě vyvádějí rozsáhlé i plané závěrky, naplňujíce celé knihy tím, co Whitney velmi

případně nazývá *„jazykozpytným haraburdím“* („linguistic rubbish“). Není vlastně žádných mezí, po které by vzájemné srovnávání stejnorodých neb obdobných zjevů mohlo sáhati. „Žádné faktum ve kterémkoli jazyce není úplně pochopeno, pokud k jeho výkladu nepřičinilo svědectví všech ostatních fakt, ať jsou uveřejněna, ať nejsou; i není pochybnosti, že pokud ještě jeden koutek na zemi zůstane neprozkoumán („remains unransacked“), některá z těch mínění, jichž pevně se přidržujeme, mohou ještě býti pozměněna nebo zvrácena“ (Whitney, Life and Growth of Language[2] 314—315). Úhrn těch požadavků, které i za našich dob jsou jazykozpytu nevyhnutelny, Sayce velmi případně vyznačuje slovy: „Now as much as ever Comparative Philology has need at once of bold and *wide-reaching conceptions*, of *cautious verification*, and of *mastery of facts*“ (Princ. of Comp. Phil. 6).

Co mám v naší vědě za prospěšnější, mnoho abstraktných a nezřídka i naprosto zbytečných úvah bez znázorňujících dokladův, anebo více dokladův a méně argumentace, toho tuším podrobněji dokládati netřeba. Jazykozpyt je vzděláván methodou induktivní, tato však vymáhá v každé jednotlivé případnosti množství stejnorodých neb obdobných příkladů, na nichž pak správnost jistého výroku, jisté obecnější úvahy se zakládá. Má-li indukce vésti k výsledkům spolehlivým, vymáhá co nejhojnější látky i co nejrozsáhlejšího pozorování; indukce na jednotlivých příkladech založená nemá žádné ceny. Z hojného toliko materiálu dobýváme závěrkův a v něm spatřujeme jediný nadějný a bezpečný substrat jazykozpytný. Případné doklady, třebas i po skrovnu uvedené, bývají tudy mnohem účinnější, než celé stránky abstraktné argumentace. Neschvaluji methody, s kterou se tak často setkáváme v různých spisech jazykozpytných, zvláště pak německých, a kterou Storm vyznačuje slovy: „ein zu starkes theoretisiren, eine allzu abstrakte behandlung ohne hinreichende faktische grundlage“ (J. Storm, Englische Philologie I, 50); za mnohem prospěšnější pokládám methodu anglických badatelů, přidržujících se faktické stránky jazykové i nemilujících abstrakcí. Ovšem při této methodě jest nám bedlivě přihlédati k tomu, abychom zabíhajíce v podrobnosti měli přes to vždy jednotný celek na zřeteli.

Vykládaje výjevy v jazycích obsažené přidržoval jsem se vůbec zásady sdělovati jen to, čemu jsem se sám od jazyků naučil i nevnucovati jim násilným způsobem různých jalových theorií, předvzatých mínění nebo jakýchkoli soustav spekulativní cestou vynalezených. Úplně

přisvědčuji Delbrückovi, tvrdícímu, že jest nejlépe i nejbezpečněji „naprosto dáti výhost jazykozpytné metafysice a přestati na tom, co věděti můžeme“ (Einleitung in das Sprachstudium 100).

Dostatečné množství materiálu můžeme si zaopatřiti jen tehdá, když bedlivě prozkoumáme výjevy a fakta jazyky sobě poskytovaná a lexikální i mluvnickou jich stránku, a teprva na základě těchto studií přistoupíme k sestavování obecnějších závěrkův i úvah. Praktické znalosti jazyků, jakkoli jest velmi užitečná i žádoucí, badatel nemá ovšem potřebí, ale důkladná průprava a theoretická znalosť těch jazyků, jichž chce za látku užíti, nezbytně na něm se žádá, nemá-li jinak dopustiti se nejhrubších omylův. Že pak i nejzarytějšímu theoretiku v oboru jazykozpytu jest nad míru prospěšno zaopatřiti si co možná největší praktickou známosť jazyků, toho podrobněji dovozovati zajisté není třeba.

Jasný, zřetelný sloh mám za nezbytný požadavek každého spisu, ať vědeckého ať nevědeckého: seč jsem právě mohl býti, hleděl jsem vše co nejjasněji vyložiti. I ve vědě jazykozpytné kladu za málo sloh temný i příliš abstraktný, jemuž nezřídka pro jeho nesrozumitelnosť mnozí sice se podivují, ale málo kdo rozumí. Náš jazyk libuje si konkretný, názorný sloh i rozhodně se štítí příliš abstraktné dikce, jakkoli i v něm sebe zapletenější otázky lze vyložiti slohem jasným i srozumitelným. Kdykoli čtu spis, jehož sloh jest namnoze temný, ba místy i naprosto nesrozumitelný, nemohu se uvarovati podezření, že spisovatel sám o věci, kterou vykládá, měl představu nejasnou i mlhavou. Důkazu pak, že by slohem prostým, jasným i srozumitelným jakýkoli spis pozbýval vědecké ceny, ještě nikdo neprovedl.

Zbytečné a plané polemiky jsem se všude bedlivě vystříhal snaže se vše tak vyložiti, aby uvedené důvody i příklady zavíraly samy v sobě nejlepší průvodnosť. Tam, kde jsem na potvrzenou výroku nemohl přivésti žádných faktických dokladů, než pouhé toliko domněnky, zdržel jsem se všelikých závěrků nebo jsem výslovně k tomu poukázal, že se tu nacházíme na půdě nejisté. Vůbec jsem se všemožně staral, aby dle obrazného rčení orientalů „loďka rozvahy neroztroskotala se o skálu fantasie v propasti nezdaru“. Hypothes i při nejstřízlivějším badání těžko, ba nemožno naprosto se uvarovati. Mějme na zřeteli, že každá věda pokračuje od známého k neznámému a že takovýto pokrok může se díti jediné pomocí hypothes, tak že čím mladší věda, tím menší bude číslo příslušných vymoženostî a tím větší bude číslo hypothes.

Mnohé výroky v tomto spise pronesené bylo třeba omeziti nepatrnými na oko a zdánlivě zbytečnými slůvky: „snad, asi, přibližně, bezpochyby, z větší částky“ a j., ale takové omezování bylo nevyhnutelno, poněvadž u věcech jazykozpytných téměř nikdy nedoděláme se jistoty mathematické. U vývoji jazyků vedle pravidelných, hlavních proudův a směrů znamenáme také nepravidelné, vedlejší; úchylky stávají se zákony a naopak zákony klesají na výjimky. Tvořivý duch v jazycích působící neváže se žádnými nezvratnými normami, jsa výrazem lidské svobody, kterou po tu chvíli ještě nikomu nepodařilo se sevříti v těsném rámci přesně ohraničených kategorií; avšak s tím se vším máme vážnou oporu v obdobě i v zákonech vztahujících se k nepřetrženému postupnému vývoji jazyků. Každý jazyk se přece venkoncem týmiž odvěkými zásadami spravuje a ze známého nám vývoje jazykového s velikou pravděpodobností můžeme souditi o neznámých nám dobách předhistorických. I v jazykozpytu badatelé hledí dobrati se prvků jazykových, jsouce přesvědčeni, že jazyk jakožto ústrojný celek, byť i u vývoji svém sebe dále byl pokročil, přece vždy se skládal z týchže zárodků, z nichž prvotně vynikl. Z té příčiny i domněnky, po jistou míru obdobnými zjevy nebo faktickými doklady stvrzené, mají svůj význam i svou váhu. Na nevyhnutelnosť hypothes v našem oboru naráží i Max Müller, když praví: „die fackel der fantasie ist dem, der nach wahrheit ausschaut, ebenso unentbehrlich, als die lampe des ernsten studiums“ (Vorles. über d. Wiss. d. Sprache, Leipzig 1866, I, 18), kde ovšem „pochodní obraznosti“ vyrozumívá šťastný dar kombinační, nikoli však zvolné, ničím neomezené rozumování.

Je zcela přirozeno, že věda, zakládající své výsledky na neustálém pozorování i badání, každým dalším pozorováním, každým novým badáním se opravuje, šíří i zdokonaluje. Jakož tedy od žádného badatele, byť i sebe opatrněji si počínal, nelze očekávati neomylnosti každého jednotlivého výroku na jistých dokladech založeného, tak i určitě lze tvrditi, že ten, kdo jistou otázku rozebírá na základě rozsáhlejších i důkladnějších badání, nepochybně dodělá se jiných a spolehlivějších výzkumů, předpokládaje ovšem, že užil methody induktivní. Než i zde sluší vyznati, že výsledky nejsvědomitějších a nejdůkladnějších badání nikdy nenabudou absolutné spolehlivosti a jistoty, poněvadž budou vždy za kratší nebo delší dobu nahrazovány a zaměňovány jinými dokonalejšími výzkumy, nemá-li jinak věda u vývoji svém se zastaviti a základní podmínky vlastní své bytnosti zničiti. Užívá-li

professor při svých přednáškách po celých třicet let týchže sešitů v ničem nepozměněných, vydává tím jak svým vědomostem, tak i paedagogickému svému taktu vzácné testimonium paupertatis; nepozorovati-li ve vědě po celých dvacet let žádného pokroku, tu nezbytno bude zakrsávati i chřadnouti, poněvadž nepřetržitý čilý život i stálé zdokonalování jsou nevyhnutelnými podmínkami zdárného jejího vývoje.

Co se týče *transskripce*, přidržoval jsem se, nakolik se vztahuje k evropským jazykům našeho plemene, pravopisu v samých jazycích užívaného, slova pak vzatá z jazyků v ostatních částech světa užívaných (a tudíž i slova sanskritská, zendská i perská) píši naskrze *pravopisem českým* nejen proto, že již důslednosť vymáhá transskripce jednostejně provedené, ale i proto, že náš pravopis i s objektivné stránky nad mnohé jiné vyniká nesložitostí a jasností. Anglický, španělský, francouzský, německý, vlaský, holandský, portugalský pravopis slov z jazykův amerických, afrických a j. změnil jsem tudy všude v český, k čemuž zde výslovně poukazuji. Index je sestaven velmi stručně, jakkoli nic podstatného není vynecháno; ze spisovatelů jsou uvedeni toliko čelnější a mimo to i všichni ti, jichž mínění vlastními jich slovy se uvádějí.

Dílo své pokládám za pouhý pokus vyložiti s obecně-srovnavacího hlediště nejdůležitější výjevy jazykové, zvláště pokud se vztahují k jeho rozvoji. Působením různých okolností první část mého spisu nevychází v té podobě, jaké jsem si přál, nýbrž jaká na ten čas byla možná. Dle mého přesvědčení byl bych potřeboval při nejmenším ještě deseti let, abych sestavil dílo jen poněkud důkladné; avšak při poměrně velikém objemu spisu, nezbytně vymáhajícím delší doby vydávání a při rozsáhlosti nevyhnutelných v té příčině badání nevidělo mi se déle odkládati s jeho vydáváním. Naději se, že spisem svým i v té nedokonalé podobě, v jaké se jeví, národu svému se zavděčím a filologům i jazykozpytcům, jichž i u nás máme dosti, poněkud posloužím; poslední pak částí svého spisu, obsahující též návod učiti se jazykům theoreticky i prakticky, naději se prospěti i kruhům širším.

Připisuji-li tento spis Vojtěchu Náprstkovi, váženému národovci i šlechetnému podporovateli všech vznešenějších snah našeho národa, konám toliko svou povinnosť. Šlechetnému tomuto příznivci svému jsem tolikerými díky zavázán a i při sestavení tohoto spisu vzácná i bohatá jeho knihovna byla mně s takým prospěchem, že bych mu

rád byl věnoval dílo mnohem dokonalejší, než jakým tento spis býti míním; avšak kde síly nestačí, i dobrý úmysl něco váží.

Nakonec nemohu nevysloviti vřelých svých díků ctěnému nakladateli tohoto spisu, panu Janu Ottovi, za rychlé i správné vydávání a za velmi slušnou úpravu tohoto díla.

V Charkově 2/14 září 1882.

Č. Šercl.

I. O původu jazyka.

Jazyk lidský, zakládající se na způsobilosti člověka projevovati myšlénky a city, jest nejpodstatnější a zároveň i nejdůležitější známka, kterou rozeznává se člověk od zvířete. Všude a ve všech dobách historického vývoje lidé vládli řeči; i u nejsurovějších divochův, u kterých marně bychom pátrali po prvotinách sebe skrovnější vzdělanosti, potkáváme se s jazykem, třeba sebe nemotornějším a neústrojnějším, kdežto naopak u nejvyvinutějších a poměrně nejpokročilejších zvířat nenacházíme ani nejmenší památky jazyka. Zvíře může ovšem vyučiti se napodobovati hlásky i slova lidského jazyka, ba některá z nich, tak hlavně papouškové, dovedou vyslovovati dosti zřetelně všechny téměř hlásky naší abecedy; avšak takové napodobování hlásek a slov nemůžeme nazývati řečí: nebo zvíře, pronášejíc jistá slova, nepojí s nimi žádných představ anebo pojmův. V jedné ovšem stránce zvíře stýká se s člověkem, jelikož jest mu vrozena způsobilosť sdíleti se, která cvičením anebo působením jiných příznivých okolností může ještě většího dojíti zdokonalení. Přivyklé člověku zvíře jistými pohyby nebo zvuky dává na jevo jisté pocity, jistou vůli, ba i přání, obrací na sebe pozornosť člověka a povzbuzuje jeho účastenství v jistém směru, takořka jím obmýšleném; vyučená zvířata projevují ještě větší způsobilosti. I zvířata, odkázaná k sobě samým, přírodou jsou opatřena jistými znaky sdělovacími, které vyvinuly se u nich buď cvikem, buď potřebou ještě dále. Svišti, hlídajíce druhů svých, varují je blížícího se nebezpečí zcela zvláštním pískotem, který dle domnění přírodozpytců není ani libovolný, ani jim vrozený.

Zdá se tedy, že takové zvuky vyvíjely a zdokonalovaly se u nich zkušeností a podáním. Chycené nebo raněné opice vyrážejí ze sebe také zcela zvláštní zvuky, aby jimi přivolaly jiné na pomoc. Lesní

zvířata rozmanitými zvláštními křiky a zvuky vyhledávají se vespolek, chtíce se pojímati, a t. d. Vůbec způsobilosť sdělovati rozličné pocity, vrozená jistým druhům zvířat jakožto vloha častým užíváním zhusta většího dochází vývoje. Způsobilosť sdělovací jesti však nevyhnutelnou podmínkou řeči; jest tudíž přede vším potřebí ustanoviti mezi, kde sdílení u zvířete přestává, a kde u člověka přechází v řeč. Meze tato jest velmi přesně vytčena: zvíře jsouc přikováno ke smyslné přírodě, zná jen potřeby okamžité a užívá způsobilosti sdělovací jen, chtíc ukájeti vrozené sobě pudy: pud zachování sebe sama a pud rozplemeňovati se. U člověka však věc má se docela jinak. Jsou ovšem jisté způsoby sdělovací, jež má člověk tak jako zvíře. Působením dojmů radostných, bolestných, překvapujících, skličujících člověk podobně jako zvíře může projevovati své pocity. Může jako zvíře v nouzi kvíleti nebo hořekovati, bolestí křičeti, výti nebo sténati, radostí při šťastném lovu výskati a t. d. Projevované takovým způsobem zvuky a výkřiky, pošlé ze přirozeného pudu, jsou však od řeči naskrze rozdílny a nemohou ani za citoslovce pokládány býti. Zvíře nemůže překročiti mezí skutečnosti, kdežto člověk unáší se v obor domyslů, v říši nadsmyslnou. Mnohé dojmy, docela rozdílné od přirozených pudů, dorážejí na něho tak mocně, že bez jakékoli zevnější příčiny, nejsa k tomu nijak přinucen, často způsobem jemu docela nepochopitelným cítí se povzbuzen sděliti se o takové dojmy s bližním svým. Způsobilosť sdělovati přechází tudíž u člověka v řeč, jakmile k ní zavdal podnět *pud společenský*, tentýž pud, který vedl postupně k založení rodinného svazku, obce a státu. Mocným působením společenského pudu člověk cítí v sobě potřebu, aby stále sděloval se s bližním svým o dorážející na něho dojmy. Nejjednodušší způsob prvotné řeči záležel tedy v tom, že mezi dvěma společníky jeden pocítil potřebu, aby jistý dojem, který smysly pojal, druhému nějak vysvětlil nebo znázornil, kdežto druhý se snažil, aby to, co mu bylo podáno, pochopil, při čemž jasné, důkladné neb alespoň uspokojivé sdělení pojatého dojmu s jedné, a úplné pochopení vylíčeného dojmu se strany druhé v obou společnících jakýsi cit uspokojení a potěšení vzbudilo. Způsobilosť člověka sdíleti se — naproti způsobilosti zvířete projevovati city — spočívá tedy ve schopnosti jeho obraceti pozornosť společníka na pojatý jím dojem, vylíčiti jemu tento dojem a vzbuditi v něm soucit. Poněvadž tato způsobilosť sdělovací, jež zakládá se jediné na společenském pudu a jíž nedostává se zvířatům naprosto, jest pravým a vlastním zdrojem lidské řeči, vysvětluje zároveň i příčinu, proč člověk mluví, a proč zvíře mluviti ne-

může. Spojení společenského pudu s rozumem vyložiti zevrubně máme zde za zbytečné.

Poukázavše ku příčině, která člověka přiměla k řeči a k utvoření si jazyka, nevyložili jsme ještě nikterak, jak povstal jazyk sám. Otázkou o původu jazyka ode dávna zanášeli se jazykozpytci, a přec ani podnes ještě není náležitě rozřešena a vyjasněna; přes to přese všecko pro náramnou její důležitosť jazykozpytu vůbec badatelé opět a opět k ní se navracují. Obtížnosť této otázky, kromě rozsáhlého nevyhnutelného zde zkoumání vysvětluje se hlavně tím, že vyloživše některé buď více buď méně nutné úvahy, spouštíme se s pole historického badání, vypomáhajíce si dle možnosti závěrky a syllogismy. Na štěstí můžeme obraceti k této otázce výsledky zkoumání z oboru srovnavacího jazykozpytu, vědy sice poměrně nové, která však za posledních čtyřiceti let dosáhla neobyčejného rozšíření a vývoje. Těžíce z výsledků této vědy můžeme nyní spolehlivě souditi o těch jednoduchých živlech, ze kterých jazyk v pravěké minulosti se skládal a o těch zvukových útvarech, které nyní nazýváme prvotnými kořeny prajazyků.

O otázce, zdali jazyk je vrozen člověku, nebudeme šířiti mnoho slov. Domnění, že by jazyk byl vrozen člověku, odporuje celému historickému vývoji člověčenstva, vývoji jiných, člověku vlastních schopností, jichžto působením utvořily a zdokonalily se vědy a umění, i konečně rozvoji samého jazyka. Čím člověk jest, tím stal se výhradně neustálým a důsledným vyvíjením těch schopností, kterými od přírody byl obdařen. Hotového, dokonaného v člověku není ničeho. Nynější naše vzdělanosť jest úhrn vědomostí a zkušeností, nabytých po mnohá tisíciletí, přecházejících podáním a odkazem od pokolení ku pokolení, šířících se a neustále větších rozměrů nabývajících. Tím právě člověk liší se podstatně od zvířete: kdežto způsobilosti zvířete jsou stálé, nezměnné, šíří se obzor člověka neustále novými vědomostmi, a vývoj jeho duchovní nikdy se nezastavuje. Není věru proč pochybovati o tom, že před 5000 roky husy zrovna tak štěbetaly, slavíci právě tak zpívali, žáby rovněž tak skřehotaly, jako za našich časů; v lidském jazyku však již během jednoho století dějí se předůležité proměny, a za jedno tisíciletí může se změniti až k nepoznání, jak to historicky dokázati můžeme na nejednom jazyku. Stálý rozvoj jazyků zjevně ukazuje k tomu, že řeč člověku nemůže býti vrozena, nýbrž jest jeho vlastním takořka výrobkem, srovnávajíc se v určité době s občasným stupněm jeho vývoje a vzdělanosti. Zcela správně podotýká strany zpomenuté otázky Grimm: „Vrozený jazyk učinil by z člověka zvíře, zjevený předpokládal by v něm

*

Boha" (Urspr. d. Sprache, Kleinere Schriften I, Berlin 1864, 275). Kdyby nám řeč byla vrozena, neměly by děti potřebí učiti se jazyku mateřskému, kterému, jak známo, musí se naučiti, jako všemu jinému, požívajíce při tom ovšem té výhody, že si jazyk netvoří, jako člověk v pravěku, nýbrž toliko napodobují zvuky a skupeniny zvukové sluchem pojaté. Kdyby člověk již od přírody mohl vládnouti řečí, mohli by hluchoněmí mluviti; vždyť jest známo, že hluchoněmý jest vlastně ten, kdo, narodiv se hluchým aneb pozbyv záhy sluchu, neslyší a z té příčiny se mluviti nenaučil. Nemohouce pojati sluchem lidských zvukův a slov, hluchoněmí nejsou s to, aby napodobovali je a učili se jazyku; po jakési vrozené jim řeči nenacházíme tudíž u nich ani nejmenší památky. Jestliže přece hluchoněmí někdy dovedou vyslovovati článkované zvuky a slova, docházejí takového výsledku jen po předchozí dlouhé době učení, ve které bylo jim bedlivě pozorovati pohyby mluvidel jiných lidí a pak pokoušeti se o podobné pohyby vlastních mluvných strojův. Vědeckým návodem může ovšem způsob takového učení usnadniti se a čas jeho zkrátiti; avšak mluva hluchoněmého vždy má do sebe cosi umělého, strojeného, jsouc osvojena zrakem, a ne sluchem, a spočívajíc tudíž na základě docela nepřirozeném. Na otázku, zdali řeč je vrozena člověku, jest nám tedy odpověděti záporně.

Ježto původ jazyka tají se ve společné všem lidem buď větší nebo menší potřebě sdíleti se, vzniká předkem otázka, jak tato potřeba v prvotných dobách člověčenstva se projevovala a jaké měl prostředky člověk v pravěku, aby se svými druhy mohl vůbec se srozuměti? Prostředky tyto byly dvojaké: 1. rozličné, výrazné pohyby údů, hlavně ruky, posuňky a j., 2. zvuky. O nich promluvíme nyní poněkud šířeji.

Oba prostředky byly velmi jednoduchy, i není nesnadno dohádati se, kterého z nich lidé chápali se dříve. Pohyby, rozmanité tváření se, posuňky — zkrátka mimické znázorňování bylo dostupnější a poměrně snadnější; neboť prostředek tento nevyžadoval zvláštního namáhání a mimo to byl velmi pohodlný. Není pochybnosti, že tohoto prostředku lidé v pravěku užívali nejdříve, a jest nám tedy řeč posuňkovou pokládati za nevyhnutelný úvod v lidskou řeč vůbec. Ani za našich časů tento prvotný způsob sdílení se nepozbyl ještě své platnosti. Když dvě osoby, mluvící rozličnými a nepříbuznými jazyky, se sejdou a o čemkoli se shodnouti nebo srozuměti chtějí, nezbývá jim nic, než utéci se k řeči posuňkové. Zde objevuje se nám tedy ještě prvotný způsob lidského sdílení v pravěku. Ani v nejvyvinutějších souvěkých jazycích řeč posuňková nepozbyla ještě veškerého významu; i nyní ještě posuň-

kův užívá se jakožto důležitého prostředku k usnadnění výkladu nebo ku porozumění toho, co se sděluje. Úkol takový mají posuňky ve všech jazycích, ovšem ne všude stejnou měrou, ježto tato dle povahy jazyka a národa podstatně se mění. Národům čilé, živé povahy posuňky a pohyby tělesné při rozmluvě jsou oblíbenější, nežli národům letory flegmatické. Popudliví Malajové, horkokrví románští národové a čilí Slované při mluvě posuňkují mnohem více klidnějších Germanů, mezi nimiž zvláště vynikají Hollanďané a Angličané, v hovoru velmi zřídka posuňkujíce.*) V jazycích, oplývajících mnohoznačnými slovy nebo skrovnou zásobou slov obdařených, posuňky jsou dokonce nevyhnutelnými. Pravdivosť toho výroku dokládají mnohé jazyky rozličných národů Polynesie, jazyk samojedský, čínský a j. Číňané na př. honosí se ovšem písmem velmi dokonalým, ale jejich jazyk konversační nezahrnuje v sobě přes pět set slov (t. j. jednoslabičných zvukových skupenin), kteréžto číslo rozličným přizvukováním lze asi ještě ztrojnásobiti. Mnohá slova mají dvacet, třicet, ba i více významův, a jest tudíž pochopitelno, že posuňky usnadňují a doplňují porozumění mnohých slov a vět, jichž význam bez nich byl by temný nebo nejasný. Dle zpráv některých cestovatelův a missionářů různá plemena divochův užívají ještě podnes takového množství významných posuňků, že bez nich naprosto obejíti se nemohou, protože jazyk jejich je příliš chud, aby to, co vyjádřiti chtějí, i slovy mohl dostatečně označiti. Tak na př. bušmanská plemena mluvíce tolik prý si vypomáhají znaky a mimickými pohyby, že ve tmě nikterak nemohou si rozuměti. Chtějí-li v noci o něčem se raditi, jest jim zapáliti ohně a konati porady při světle (Lubbock, Entstehung der Civilisation, Jena 1875, 347). Podobně vypravuje Burton (City of t. Saints 151) o kmenech divokých Arapahů v severní Americe žijících: „Řeč jejich je na slova tak chuda, že po tmě jen s tíží mohou si porozuměti; má-li cizinec jich *wau-wau* pochopiti, nezbývá jim než opět roznítiti oheň.“ Na karaibských ostrovech mužští, mluvivše poněkud jiným jazykem, než jich ženy (jelikož tyto patřily téměř výhradně k jiným kmenům), srozumívali se s nimi často pomocí posuňků. Dle Pike-a Indiáni mezi řekou Coloradem i Arkansasem žijící, tak zejména Osedžové, Komančové, Apačové, jsou velmi zběhlí v jistém druhu posuňkové řeči, jíž všichni tuzemci rozumějí a jíž často ve-

*) Někteří Angličané tvrdí, že cizince již z daleka mohou poznati podle jeho posuňkův, a mají v jisté míře pravdu. Za mého skoro dvouletého pobytu v Anglii někteří vzdělaní Angličané dávali mně upřímně a opravdově radu, abych, chci-li vůbec docela správně *mluviti* anglicky, všemožně se vystříhal *posuňkův*.

spolek pro zábavu užívají (Mithrid. III, 3, 176). Dle De Smeta jest mezi plemeny v údolí kolumbijském mnoho manželů, kteří, mluvíce naskrze rozličnými jazyky, po dlouhá léta pospolu žijí, jen znaky i posuňky mezi sebou se dorozumívajíce. L. Morgan vypravuje (Systems of Consanguinity and affinity, Washington City, 1871, 227, v poznámce) o *I-thä-bi*, ženské indiánského kmene Ahahnelinů: „Dověděv se, že mluví jen svým jazykem a řečí Černonohých Indiánů (Blackfoot), hledal jsem jejího muže domnívaje se, že pomocí jeho budu moci s ní mluviti, poznal jsem však, že nemohl mluviti ani on jejím, ani ona jeho jazykem, a že nebylo žádného společného jim jazyka, jemuž by oba rozuměli. Byv otázán, je-li ona skutečně jeho ženou, odvětil, že jest, a byv dále tázán, jak dlouho žijí v manželství, odpověděl „tři léta". Když jsem se na konec ptal, jak mohl dorozuměti se s ní, dověděli jsme se k nemalému svému udivení, že „rozumějí si vespolek znameními". Tamže Morgan vypravuje, že západní indiánské kmeny užívají posuňkové řeči dokonale vyvinuté a velmi výrazné, jíž mohou se dohodnouti nejen o obyčejných životních potřebách, než i o rozmanitých jiných předmětech. Sám pak dodává, že viděl, jak Indiáni dvou rozličných kmenů (Minnitari i Arikkari) velmi živě po celé čtyři hodiny rozmlouvali jediné užívajíce řeči posuňkové. Mnozí obchodníci znají prý tento druh mluvy a velmi jej chválí: pohyby jsou prý prosty a nelíčeny a znaky důvtipny a výrazny. Posuňky doprovázejí i vykládají mluvu u všech téměř národův, ač ovšem divochové a nevzdělané kmeny mnohem více posuňkují vzdělanějších; nemůžeme však pokládati za pravidlo, že čím nevzdělanější jest národ, tím častěji užívá posuňkův a naopak. Živostí posuňků vynikají Arabové, Hindové, Neapolitáni, Francouzové a j. I u národů polyneských i jihoamerických gestikulace jest velmi rozšířena. Cook vypravuje o Tahiťanech, že mezi sebou rozmlouvajíce často doprovázeli slova svá znaky na mnoze tak výraznými, že cizinec snadno mohl porozuměti jim. O brasilských kmenech Puriův i Koroadů Spix i Martius (Reise in Brasil. I, 385) vypravují, že znaky i posuňky často doplňují nemotornou svou mluvu. Dle Idy Pfeifferové kmen Puriů vynáší pojmy *dnes*, *zejtra* i *včera* toliko slovem *den*, a rozdíl mezi nimi označuje významnými posuňky: *dnes* = *den*, při čemž dotýkají se hlavy, ukazujíce prstem nahoru, *zejtra* = *den*, při čemž ukazují prstem před sebe, *včera* = *den*, a prstem ukazují nazad. Dle Mercera Veddahové na ostrově Ceyloně pospolu hovoříce užívají znakův i posuňkův a pronášejí jakési hrdelné zvuky, v nichž nelze pozorovati žádné téměř stopy určitých slov nebo soustavné mluvy.

(Tylor, Early History of Mankind 77.) O Indiánech na řece Orinoku praví A. Humboldt (Humboldt & Bonpland, Voyage II, 278): „Jakmile domorodec pozoruje, že nechceš míti žádného tlumočníka, nýbrž se ho přímo tážeš, ukazuje jemu některý předmět, vyrušuje se z obvyklé své tuposti i jeví vzácný důvtip dorozumívaje se s tebou: mění své znaky, vyslovuje zvolna svá slova i opakuje je, aniž je tázán. Dovoluje mu poučiti tě, lichotíš patrně jeho ctižádosti“ ... Přes všechny rozdílnosti v posuňcích, u různých národů běžných, jesti přece mezi nimi jakási soustavná spojitosť, jak neomylně vychází na jevo z pozoruhodné shody, jež vidí se mezi posuňky rozmanitých národův a gestikulací hluchoněmých. Tylor vypravuje, že domorodec havajský, jehož přivedli do amerického ústavu hluchoněmých, ihned užívaje znaků jal se mluviti s dětmi i vypravovati jim o svých cestách a o té zemi, odkud přišel. Číňan, jenž, nemaje s kým by mohl mluviti, upadl v těžkomyslnosť, ihned ožil, jakmile ho přivedli do ústavu hluchoněmých, kde posuňky mluvil, co srdce ráčilo (Tylor, Early History of Mankind 54).

Vzhledem poměru posuňkové řeči ku pronášení zvuků nebo-li ke mluvě můžeme rozeznávati tyto doby:

1. Doba výhradného užívání posuňků; mluva jest ještě neznáma.

2. K řeči posuňkové přidružuje se jakožto pomocný prostředek pronášení článkovaných zvukův. V této době řeč posuňková měla význam tím důležitější, čím nedostatečnější byly první pokusy vyslovování zvukův.

3. Mluva značně se vyvíjí, posuňky pozbývají důležitosti.

4. Mluva dosáhla vrchu, posuňkův užívá se jen zřídka, aby porozumění bylo snadnější.

Rozvrh dotčený neoznačuje ovšem dob přesně oddělených, aniž lze vztahovati jej ke všem jazykům stejnou měrou, avšak v celku vyobrazuje dosti věrně poměr posuňkové řeči ke mluvě článkované.

Mimické znázorňování, byť i sebe dokonalejší, jest však proti mluvě obmezené a jednotvárné, při neustálém užívání unavující a mimo to velmi nedostatečné, obmezujíc se toliko jistými smyslnými, věcnými předměty nebo pojmy. Znázorňování čili vypodobňování odtažených i mnohých smyslných pojmů jest z oboru posuňkové řeči téměř docela vyloučeno; tím se vysvětluje, že výhradné její užívání nemohlo dlouho se držeti. Lidé záhy zvuky, skupením a skládáním jich (slovy) posuňkovou řeč nejprve zdokonalovali, pak rozšiřovali a konečně docela nahradili a zaměnili. Jakmile člověk postihl hlubokého významu a důle-

žité přednosti mluvy před posuňky, vynaložil veškerý svůj důvtip na zdokonalování mluvy, čímž ovšem posuňkové řeči zanedbal. Jest nám tudíž rozebírati otázku: „jak vznikly ty zvuky, kterých člověk v prostých tvarech aneb u více nebo méně složitých skupeninách užíval k vyslovování a sdělování představ, znamenajících dojmy jím pojaté?" Výklad otázky o původu jazyka jesti nerozdílný od vysvětlení vzniku zvukův a plynoucích z nich kořenů, jež označují pojmy prvotné. Poněvadž jazyk člověku nebyl vrozen (a v tom srovnávají se nyní všichni badatelé), musil člověk prvotné kořeny nebo spíše zvuky, z kterých se skládají, odněkud vzíti. V odpovědi na otázku „odkud?" soustřeďuje se právě veškerá tresť úvah týkajících se původu jazyka. Podotýkáme zde výslovně, že vyložení toho, jak souvisí myšlení s řečí, tudíž psychologická stránka řeči, nemá místa v našem rozboru, v němž držíme se stanoviska jazykozpytného.

Abychom zevrubněji a jasněji rozebrali veledůležitou svrchu postavenou otázku, uvedeme na tomto místě některé ze závažnějších theorií o původu řeči, zmíníme se o některých míněních, projevených znamenitými v tomto oboru badateli, a vyložíme pak své vlastní o té věci mínění.

Přehled hlavních theorií a mínění, týkajících se původu jazyka.

I. Theorie *onomatopoická*, názvotvorná, napodobovací nebo-li zvuková (Lasker v Deutsche Rundschau, Heft II, Nov. 1879, 276 nazývá ji též „poietisch", Max Müller ve svých Vorles. über d. Wiss. d. Sprache, II. vyd. Leipzig 1866 I, 312, nazývá ji ironicky „bau-wau-theorie.*) Tato theorie předpokládá, že člověk ještě němý vzal své zvuky od přírody, hlavně od zvířat a pak přizpůsobil je ke své vlastní výřečnosti, proměňuje a přejinačuje zvuky původně nečlánkované a nejasné ve článkované. Člověk poslouchal tudíž zvuky v přírodě živočichy a bezživotnými předměty projevované: ptačí zpěv, psí štěkot, žabí skřehot, lví řvaní, cvrkot cvrčka, bučení krávy, šustění listí, rachocení hromu, klokotání potůčku i mnohé jiné přírodní zvuky, i hleděl je na-

*) Bezpochyby na základě anekdoty, uvedené jím na str. 314. a vzaté z *Farrar*, Origin of Language (74 str.), kde se vypravuje, že Angličan, jemuž v Číně přinesli na stůl jídlo, vypadající dle jeho mínění poněkud podezřele, chtěje se přesvědčiti, má-li před sebou pečenou kachnu, obrátil se k Číňanu tázaje se: „quak, quak?" — načež ihned obdržel výmluvnou odpověď: „bau-vau!", svědčící neomylně o tom, že vidí před sebou pečeného psa. K tomu M. Müller poznamenává: „Toto zajisté rovná se nejvýmluvnější rozprávce o témže předmětu mezi Angličanem a francouzským sklepníkem."

podobiti. Tato theorie zdá se nám býti nejen nejpřirozenější, nýbrž i jediné možnou, a z té příčiny o ní níže zmíníme se obšírněji. Již *Herder* zastával ji, tvrdě, že člověk v pravěku pojmenovával zvířata těmi zvuky, které od nich samých byl slyšel. „Die Natur," praví, „tönte die Merkmale (totiž zvuky) nicht bloss vor, sondern tief in die Seele hinein" (*Steinthal* Ursprung d. Sprache, Berlin, 1877, 22—23). Herderovi bez odporu přísluší zásluha, že, opíraje se o výsledky důmyslného svého badání, ukázal k pravému způsobu, jakým otázku o původu jazyka posuzovati a rozbírati jest. Theorie onomatopoické nebo-li napodobovací drží se po Herderovi většina badatelů; ji zastávali *Geiger*, *Jäger*, *Bleek*, *Darwin*, k ní jakožto k prvotnému základu lidské řeči hlásí se též *Whitney*, *Lasker*, *Steinthal* a j. *Geiger* nazývá řeč v prvotných počátcích „zvířecím křikem": „ein thierischer Schrei, jedoch ein solcher, der auf einen Eindruck des Gesichtssinnes an sich erfolgt" (*Steinthal* 212). Dále praví: „Die Gesichtswahrnehmung ist von der Art, dass eine Gehörswahrnehmung fast nothwendig mit ihr verbunden zu sein pflegt" (*Steinthal* 214). Že si ostatně *Geiger* pravého významu onomatopoie nebyl naskrze povědom a mínění jeho, na mnohých místech pronešená, docela sobě odporují, Steinthal dokázal zevrubně a důvodně. *Jäger*, též rozhodný přívrženec onomatopoie, zanášel se otázkou o původu jazyka se stanoviska přírodozpytného a jasně dokázal, že jemnější a dokonalejší vývoj způsobilosti pronášeti zvuky u člověka závisí na jeho přímé chůzi (Steinthal 372; Caspari Urgeschichte der Menschheit 138—139). *Darwin* nepochybuje o tom, že „lidská řeč povstala napodobováním a přejinačováním rozmanitých přírodních zvuků, hlasů jiných zvířat a vlastních výkřiků, pudem člověku vynucených" (Steinthal 352); klada důraz na napodobování ukazuje zároveň k nápadné způsobilosti a náklonnosti napodobovati, která vychází na jevo „u našich nejbližších příbuzných, u opic, u makrokephalů, blbců a u surových plemen divochův". *Whitney* má napodobování přírodních zvuků za hlavní, ačkoli ne za výhradný prostředek, který v pravěku tvoření slov činil možným. „Že slova," praví, „napodobováním přírodních zvuků jsou a mohou býti tvořena, jest makavá pravda („palpably true"); slovník každého jazyka to dokazuje. Cítíme v sobě zřejmou náklonnosť, abychom dali napodobovací barvitosť slovům znamenajícím představy, ježto sluchem mohou býti pojaty" („an evident disposition to give an *imitative complexion* to words which denote matters cognizable by the ear"). „Zvukový význam a označovaný jím předmět rádi přivádíme v jakousi vzájemnou srovnalosť" („a sort

of agreement between the sign and the thing signified" — *Whitney*, Language and the Study of Language — London 1868—429). I Steinthal má za to, že „počátek řeči tvoří onomatopoie, to jest jakási podobnosť mezi zvukem a označeným jím názorem" (Steinthal, 310); v ní spatřuje „nejprvotnější zdroj jazyka" („primitivsten Sprachquell") a „důležitý základ tvoření řeči, který, ač chudý, nikdy nezaniká, nýbrž rozličnými associacemi ještě se obohacuje" (374).

Odstín onomatopoického názoru značí se též v následující estonské národní pověsti, kterou Grimm (Urspr. d. Spr. Kl. Schr. Berl. 1864, I, 275) podává. „Když Bůh uzavřel rozšířiti lidské pokolení po vší zemi, chtěl i každému národu uděliti zvláštní jazyk. Za tímto účelem postavil kotel s vodou k ohni i přikázal jednotlivým kmenům, aby jeden po druhém ku kotlu přistupovali a vybírali si dle libosti zvuky, které zavřená a trápená voda syčíc vydávala." Jak viděti, lidé obdařují se zde ne-li prvním, aspoň novým jazykem pomocí přírodních zvuků živlu.

II. Theorie *interjekcionální* nebo-li citoslovková pokládá citoslovce docela za přirozené a skutečné prvotiny lidské řeči. „Proč bychom měli předpokládati," praví přívrženci této theorie, „že člověk učil se zvukům od ptákův a divoké zvěři? Což člověk sám a nezáviseje na druhých nekřičí, nevzdychá a nejásá, podle toho, jakou měrou ovládá jím cit strachu, překvapení, bolesti či radosti?"

Tato theorie, již Max Müller nazval „pah-pah theorii", nepovznesla se k té výši názoru a určitosti, jíž vyniká theorie předešlá, jsouc velmi nedostatečna i jevíc se mimo to v jakémsi mlhovém světle. Citoslovce nezakládají se na žádném určitém názoru a bez něho těžko představiti si tvoření slov nejen v šeré dávnověkosti, než i v kterékoli době rozvoje jazyka; citoslovce kromě toho nezahrnují v sobě přesného významu, znamenajíce často jakýsi neurčitý cit neb dojem, povstalý mimo vůli a někdy i proti vůli člověka (ku př. při bolesti, při nemilém překvapení a t. d.). Jakému určitému názoru odpovídají ku př. citoslovce „ha, aj, o, ach, fi"? Málo by se asi dověděl lékař od nemocného, kdyby mu tento příčinu své nemoci chtěl vykládati takými a podobnými citoslovci. Z citoslovcí v první době vývoje člověčenstva nemohla se tedy slova významná utvořiti. Skrovný počet slov odvozených od citoslovcí (ku př. od *ach*: něm. *ächzen*, sténati, angl. *to ache* boleti, rusk. **ах-ать** vzdychati = česk. *hek-ati*) povstal ne v první, nýbrž v mnohem pozdější době vývoje jazyka, jak níže vyložíme zevrubněji.

Ostatně i vznik citoslovcí zúplna se řídí theorií svrchu vytčenou; neboť citoslovce, ze kterých měla povstati nová slova, musila býti *článkována*, což nevyhnutelně předpokládá předběžný stupeň onomatopoie. Vždyť člověk sám ze sebe, jak jsme viděli, zvuků článkovaných vytvořiti nemohl; prvotná citoslovce, která člověk působením přirozeného pudu podobně jako zvíře při rozličných pocitech a dojmech ze sebe vyrážel, nemohla býti článkována, neměla tudíž žádných společných s řečí známek. Jakmile pak mohl vysloviti některé zvuky skutečně článkované (což, jak níže dokážeme, mohlo se státi výhradně onomatopoií), ušlechťovala se zároveň i pronášená jím citoslovce, to jest výkřiky prostě zvířecí přecházely ve zvuky člověčí a tím ihned tvořily částku řeči. Kdož by chtěl poznati, jak asi zněla prvotná nečlánkovaná citoslovce, naslouchej výkřiky hluchoněmých, nemajících o řeči ponětí, šílenců pozbylých řeči, blbcův, aneb i pláč nemluvněte.

K možné námitce, že člověk vlastní duševní činností, působením myšlení mohl z výkřiků nečlánkovaných utvořiti si zvuky článkované, odpovídáme, že žádným ani sebe delším rozmýšlením člověk ni jediného zvuku vynalézti nemohl, ježto myšlení nelze od řeči odděliti: jedno předpokládá druhé, nebo spíše jedno doplňuje druhé. Pokud člověk nemohl mluviti, o myšlení ani pomyšlení býti nemohlo. Co bychom řekli: „člověk mluví, poněvadž myslí“, řekneme spíše: „člověk myslí, poněvadž mluví“. „Jazyk jest v tak malé míře výtvorem ducha,“ praví V. Humboldt, že bychom spíše naopak měli říci: „duch jest výtvorem jazyka“ (Steinthal, 66). Původ řeči a myšlení byl zajisté současný. „Jazyk nevyniká z domyslu, ale domysl z jazyka“ (Geiger, Urspr. und Entwickl. d. menschl. Spr. I, 117). Nemůžeme tudíž nikterak pokládati citoslovce za přirozený základ jazyka nebo lidské mluvy.

III. Mínění V. *Humboldta.* „Jazyk není nic dokonaného, nepohybného neb odpočívajícího, nýbrž každým okamžením vzniká a pomíjí; jazyk jest ustavičné účinné tvoření, žádný výtvor (ἔργον), nýbrž činnosť (ἐνέργεια — Steinthal 61)“. „Řeč jest věčně opakující se účinnosť ducha, směřující k vyslovení myšlénky článkovaným zvukem; řeč vychází nutně z člověka samého.“ „Zpěv vychází u slavíka z prsou; i člověk,“ praví Humboldt, „jest tvor zpívající, jenž však myšlénky se zvuky slučuje; řeč prýští se z nejvnitřnější přirozenosti člověka (Steinthal 65). Všechno, co v duši se tají, člověk vytvořil si působením vlastní činnosti, a rozumění rovněž jako mluvení jsou jenom účinky téže mluvicí síly (72). U posluchače zrovna tak jako u mluvicího podstata musí býti vyvinována z vlastní vnitřní síly, a co první přijímá,

jest povzbuzením k souhlasnému rozpoložení mysli." „U dítěte duše nejen přijímá to, co slyší, nýbrž přizpůsobuje se tím i ke snadnějšímu porozumění toho, co sluchem ještě nebylo pojato" (73). V úvahách svých o významě a původu jazyka Humboldt vyslovil mnoho důmyslných myšlének, a málo který badatel vnikl tak hluboce v tajemnou tvořivosť řeči, jako on: avšak nehledě ke mnohým výtečným úvahám, se kterými potkáváme se v jeho spisech, původu jazyka nám přece nevysvětlil. Jazyk nepokládá za výtvor, nýbrž za pouhou činnosť; ježto však činnosť jazyka bez hmotné podstaty (totiž beze zvukův a slov) jest zhola nemožnou, tu jest nám opět tázati se, jak povstala ta hmota, s níž jazyk nakládá dle libosti? Na tuto otázku Humboldt nedal žádné odpovědi. Že jazyk neustále se mění, vůbec připouštíme; ale odkud vzalo se právě to, na čem ustavičné ty změny se jeví? Na jakém základě dělo se prvotné tvoření jazyka? O tom u Humboldta se nedovídáme ničeho určitého. V úsudku o rozmanitosti jazyků Humboldt si odporuje. On tvrdí, že příčina rozmanitosti jazyků zakládá se na různosti rozličných národův, a přece jazyk dle jeho výroku není výtvorem národa, nýbrž pouhou „samočinností" (Selbstthätigkeit — Steinthal 69). Se druhé strany Humboldt dopouští částečně nadpřirozený původ jazyka. „Mnoho věcí," praví, „a hlavně jazyky tomu nasvědčují, že osobnosť jednotlivcova není nic podstatného, že ve skutečnosti není rozdílných samostatných jednotlivců, že spíše osobnosti přísluší bytnosť toliko obmezená. Jazyk ukazuje tedy k oboru, v němž osobnosti jest nám pokládati za jedny a tytéž a odkud i řeč sama plyne. Protože však osobnosť tvoří základ lidské bytnosti, zasáhá jazyk v jistém ohledu dále člověčenstva, povznáší se nad ně" (76). Patrného tohoto odporu mezi lidským a nadpřirozeným původem řeči Humboldt však nerozřešil.

IV. Mínění E. *Renana.* (De l'origine du langage, Paris, 1857.) V úvahách Renanových o původu jazyka místy jeví se ohlas názorů Humboldtových. S jedné strany Renan kloní se k domněnce o božském původu jazyka — s druhé však předpokládá původ přirozený nebo-li zvířecí; z kolísání mezi těmato dvěma názory Renan se nevymknul. „Člověk," praví, „do jisté míry tvoří všechno, co vychází z jeho přirozenosti, činností svou; on dodává hmotnou sílu, z níž plyne výsledek, avšak směr této síly není v jeho moci; on dodává hmotu, ale tvářnosť její přichází s hůry" („il fournit la matière, mais la forme vient d'en haut. Le spontané est à la fois humain et divin". De l'orig. 98; Steinth. 109). „Je persiste.. à envisager le langage comme

formé d'un seul coup et comme sorti instantanément du génie de chaque race" (16).

V. Theorie *Schellingova.* „Ani bájesloví, ani jazyky nejsou vynálezy" (Steinth. 85); „nemůžeme si představiti žádného národa, abychom si nepředstavovali zároveň s ním zvláštního jazyku i bájesloví." Výtvorný základ jazyka Schelling vykládá takto: „Úhrn bájesloví všech národů jest processem, a to theogonickým, který děje se však jen ve vědomí člověka (88). Tvoře sobě bájeslovné představy člověk nestojí uvnitř přírody, nýbrž spíše vně jí, i propadl moci, již proti skutečné přírodě nebo vzhledem k ní sluší nazvati nadpřirozenou neb aspoň mimopřírodní" („aussernatürlich"). „Není-li," táže se Steinthal (90), „ta moc, která tvoří bájesloví, skutečný objektivný ďábel?" „U Schellinga jazyky nejsou ani božského, ani lidského původu, nýbrž ďábelského" (92). Klásti na roveň bájesloví s jazyky jest zcela nepodstatno a vůbec velmi podivno; podali jsme ostatně theorii Schellingovu více jakožto kuriosum, a myslíme, že toho názvu skutečně zasluhuje.

VI. Mínění M. *Müllera* (jinými úsměšně „*Ding-dong theory*" nazvané — Whitney, Lang. 427) vysloveno jím (Vorles. über d. Wiss. d. Spr. I, 338—9) takto: „Ve veškeré téměř přírodě panuje zákon, že každé těleso, kterým se pohne, za jistých podmínek vydává zvuk. Každá hmota má svůj zvláštní zvuk. Totéž mělo i platnosť u člověka, vynikajícího mezi všemi výtvory přírodními nejdokonalejší ústrojností; i člověk, když jím něco pohnulo, ozýval se, vydával zvuky." Dle mínění M. Müllera zvuky nacházely se tudíž ve člověku již hotové, a jakmile zevnější dojem naň působil, zvuky vyhrnuly se z něho mimovolně a prudce, podobně výbuchu úkazu přírodního. Mínění svého M. Müller nepodporuje žádnými důkazy, závěrky nebo doklady; Whitney (Lang. 427) pronesl o něm tento úsudek: „Tuto theorii, nemající žádného základu a pražádné ceny („wholly unfounded and worthless), můžeme docela pominouti mlčením. Prof. Müller . . . praví toliko, že člověk byl s počátku jakýmsi zvonem (man was at the outset a kind of bell), a když nějaká myšlénka ho překvapila, že se přirozeně ozval (when an idea struck him, he naturally rang").

VII. Mínění Heyseovo. „Mluviti a mysliti je člověku dle jeho přirozenosti jedno a též: prostý výkon, jehož ono jest toliko zevnější a toto vnitřní stránkou; mluva jest myšlením zvuky projevovaným" (System der Sprachwissenschaft, 40). Zvuk není nahodilým nebo libovolným znakem, než nutným, podstatným výrazem ducha. Tvoření jazyka děje se s nutností, bez rozvážného úmyslu i jasného vědomí ze

vnitřního pudu duševního, tudíž v podobě organické přírodní činnosti." Tu mluví se toliko o poměru mluvy k myšlení; výkladu však, jak jazyk sám povstal, tu nenacházíme. Hluchoněmí pak výmluvně dokazují, že zvuk není „podstatným i nutným výrazem duševní stránky", neboť neužívají, tak jako my, k vyrážení odtažitých pomyslů slov, než zcela jiných prostředkův i pomůcek.

VIII. Caspari pokládá napodobování zvuků za první a nejdřevnější podnět ku přechodu jazyka od stupně samo sebou srozumitelného, přímými znaky, reflexivnými pohyby a interjekcionálnými zvuky označovaného, ke „stupni charakterisujícímu" (Caspari, Urgeschichte der Menschheit I, 150). Napodobení zvuků přivádí ve spojení s drsnými, nečlánkovanými zvířecími zvuky, jež ve sluch člověka v pravěku dorážely (156); prvotiny lidské mluvy nazývá „ein vorwiegend unvocalisches Idiom des Urmenschen" (158). Jazyk jest vrozená člověku *způsobilosť*, *vloha*, jež teprv později došla svého vývoje; u všech národů vývoj jazyka byl vynucen, nebo zápas o bytí neb nebytí přinucoval člověka, aby ustálil se v rodinném, obecním a státním zřízení a tím toliko pečoval o náležitý i důsledný rozvoj mluvy (I, 216).

IX. Léon de Rosny vidí též v onomatopoii důležitou známku prvotného jazyka, která měla dosah a výraznosť, jichž za našich časů při vysokém stupni vzdělanosti lidského pokolení postihnouti je zhola nemožno. Hlasu lidskému bylo při tvoření jazyka se přizpůsobiti ke všem hlasům přírody („la voix humaine, en créant le langage, devait s'harmoniser avec toutes les voix de la nature" Léon de Rosny, De l'origine du langage 30—31).

X. Mínění Wundtovo (Grundzüge der physiol. Psychologie 849—853): „Zvuk lidské mluvy, tak jako posuněk, vyniká z neodolatelného pudu vloženého v člověka pojiti představy s pohyby, bezprostředně k nim se vztahujícími, i sesilovati smyslný dojem, postřeženým předmětem způsobený, subjektivně pojatými obdobnými pocity. Původně veškeré takové pohyby povstávají zajisté v podobě reflexu, a teprve znenáhla ovládá jimi pevná, ovědomělá vůle. Jako ohmatáváme kůži, podrážděnou následkem reflexu, tak člověk pravěký bezděky ukazuje předmět, jenž pozornosť jeho poutá, doprovázeje tento pohyb zvukem, němý posuněk sesilujícím... Prvotný člověk vydal ze sebe slovo v podobě přirozeného posuňku... Zvuk i posuněk jsou reflexy ústrojův appercepce, avšak smyslné živosti prvotného člověka, ze které jednou jazyk vynikl, my jsme již pozbyli".

Z theorií svrchu dotčených onomatopoickou nebo-li napodobovací uznáváme za jediné pravou. Onomatopoie, v nynějších jazycích ještě mocně panující, v prvotných dobách jazyka byla jediným a výhradným základem a prostředkem tvoření slov. V pravěku tudíž člověk mohl si utvořiti první *článkované* zvuky jediné napodobováním přírodních zvukův. Příroda v nejširším toho slova smyslu byla tedy člověku při tvoření a osvojování si prvních zvuků nápomocna. I kdybychom v jazycích neměli dostatečných dokladů, podporujících tuto theorii, byli bychom přece vedeni k podobné domněnce; neboť nepochopujeme naprosto, odkud by jinak člověk mohl vzíti své zvuky, nemoha jich tvořiti sám ze sebe. Vyjasníme nyní, pokud nám možná, způsob, jímž člověk napodobováním zvuků přírodních domohl se zvuků článkovaných a tím povznesl se rázem nade všechny ostatní tvory.

Když člověk, užívaje přeskrovných, dostižitelných jemu tehdá prostředkův, utvořoval si pro nejobyčejnější pojmy, jež mu bylo označiti, zvukové skupeniny nejprostějších tvarů, vzal potřebné tyto zvuky od přírody. Není pochybnosti, že předkem obrátil své zření na pojmenování zvířat. Jimi živil se s počátku téměř výhradně, a kdežto dravá zvířata jemu nejvíce škodila, jiná zase veliký užitek přinášela; bylo tudíž potřebí vynalézti si pro ně názvy. Posuňky i sebe vyvinutější, mimika zde patrně nepostačovaly; nezbývalo nic, než utéci se ke sluchu, který člověka skutečně i velmi vydatně podporoval. U divokých plemen, hlavně lovem se živících, smysly, jmenovitě zrak a sluch, neustálým cvikem nabývají neobyčejného zdokonalení; tak zajisté i u prvotných lidí smysly byly velmi vytříbeny, mezi nimiž sluch nepochybně stál v popředí. Člověk záhy zpozoroval, že zvíře vydává jisté zvuky; zároveň sluchem se přesvědčil, že zvuky, rozličnými zvířaty pronášené, jsou též rozličny. Uchopil se tedy těchto zvuků, hleděl napodobovati je a užívati jich jakožto názvů neb pojmenování těch právě zvířat, která je pronášela. Největší závadou a nepřekonatelnou téměř s počátku překážkou byl úplný nedostatek článkovaných zvukův. Potřebí bylo jasného, určitého napodobování zvířecích zvuků, které by v posluchači hned vzbuditi mohly představu toho neb onoho zvířete; avšak člověk článkovaných zvuků ještě nepronášel. Jakým že způsobem jich nabyl? Tento veledůležitý přechod od výkřiků zvířecích ke zvukům článkovaným představujeme si takto:

Kdyby člověk byl měl napodobovati zvuky jen jednoho zvířete, byl by se jistě článkované mluvě nenaučil; ale hned s počátku bylo jemu vynalézati názvy pro *rozličná* zvířata a názvy tyto u vyslovování

rozeznávati tak, aby druh jeho mohl porozuměti, o kterém zvířeti mluví. *Přirovnáním*, které, jak vůbec známo, při každém vyučovacím způsobě má úkol předůležitý, člověk postihl tudíž nejprve rozmanitosti zvířecích zvukův a byl přinucen, nejasné a splývající v sebe zvuky pronášeti jasněji, rozeznávati je od sebe u vyslovování, aneb jinými slovy, vyslovovati je *článkovaně*. Jak mluvící, tak i posluchač byli stejnou měrou činni, a sjednoceným úsilím všech lidé domohli se konečně přece žádoucího výsledku: výrazu článkovaného, jenž ve svých obměnách rozličné pojmy dosti přesně rozeznával. Z věci samé jde, že líčený přechod nebyl brzo dovršen. Uplynulo zajisté drahně dob, než první se utvořil článkovaný zvuk. Minulo jedno, snad i několik století, než lidé mohli sobě sestaviti přeskrovnou zásobu článkovaných kořenů nebo slov. Nelze i za to míti, že by první pokusy člověka, vysloviti článkovaný zvuk, druhým byly srozumitelny; dlouhý zajisté čas míjely se s výsledkem, a právě proto v té době posuňková řeč měla tak velikou důležitosť.

Článkování zvukův aneb pravěké počátky lidské mluvy plynuly tudíž ze dvou hlavních pramenův:

1. Z přizpůsobování zvířecího nebo spíše přírodního zvuku k lidským mluvidlům, čímž přírodní zvuky se proměnily a zdokonalily.

2. Ze přirovnávání přírodních zvuků mezi sebou, čímž zase člověk vniknul v podstatu pojatých sluchem zvuků, dopátral se rozeznavacích jich známek (s počátku ovšem jen v nejhrubších nástinech) a znázorňoval je zvláštními zvuky.

Vysvětlíme věc příkladem. Člověk měl si utvořiti pojmenování pro *ovci*, *psa* a *kočku*. Ovce vydávala zvuky *be*, pes *hau (vau)*, kočka *miau (mňau)*. Předkem sluší zde poznamenati, že těmi zvukovými skupeninami nechceme nikterak *vyobraziti* dotčených zvířecích zvuků; tak věrně, jako na př. malíř namaluje krajinu neb jiný přírodní předmět, my nemůžeme *namalovati* zvuk přírodní. Vytčené svrchu zvuky vyslovují jen přibližný dojem, jenž na náš sluch působí ještě nyní. Chceme-li, bedlivě naslouchajíce bečení ovce, takořka pitevně rozebrati zvuky *be*, jest nám se přiznati, že ovce zvuky tyto dle našich ponětí velmi nejasně pronáší (což jest ovšem zcela přirozeno, neboť zvuky tyto nejsou článkovány). Jedni v bečení ovce slyší *be*, druzí *me*, jiní zase *ve* (ku př. rozličná australská plemena), někteří opět *de* (ku př. různé národy africké). Myslíme, že skupenina *mbä-ä-ä* (poslední zvuk nejlépe lze přirovnati k jakési mutné dloužené samohlásce) vyjadřuje asi nejvěrněji bečení ovce, ač znamená jen přibližný dojem, který zvuky dotčené

na nás činí. Nemohl tudíž ani v pravěku člověk věrně vyslovovati zvířecích zvuků, i vyjadřoval je tak, aby název shodoval se s dojmem, jenž na něho působil. Ježto pak v našem příkladě měl pojmenovati rozličná zvířata, bylo mu vymysliti si takové názvy, které by se od sebe rozeznávaly. Nepochybně s počátku *bu*, *pu*, *mu*, *be* i *me* neb *gu*, *ku*, *hu* u něho docela splývaly v jakýchsi neurčitých zvucích, a jen dlouhým neustálým cvičením ve vyslovování postihl konečně rozdílu jich a přizpůsobil je podle toho i ke své výřečnosti, a tak znenáhla naučil se článkovati. Člověk zajisté zápasil dlouho s významnými skupeninami *be*, *hau (haf)*, *mňau*, než dovedl skutečně je rozeznávati a vyslovovati jen poněkud přiměřeně. Jakmile však zvuky byly jím ustanoveny a ustáleny, zvířata byla dle nich pojmenována, tak že ovci nazýval *be* (anebo nějakým jiným podobným tomu slovem), psa *haf* a kočku *miau*, *mňau*. Totéž dělo se i s jinými přírodními zvuky. Nechť slyšel člověk ku př. v rachocení hromu zvuky *ru*, *gu*, *ku* nebo *du*, každým způsobem bylo mu je označovati přesněji; nebo bylo mu ještě vyslovovati mnoho jiných přírodních zvuků, dle dojmu, kterým působí ve sluch, naprosto rozdílných od rachocení hromu (jako: hučení vichru. šumění vody, praskot ohně a t. d.). Všechna taková prvotná slova musila ihned vzbuditi představu příslušného předmětu, musila býti *významná*, a vyjadřování musilo býti přiměřeno pocitu a dojmu jak mluvícího, tak i posluchače; neb jinak nebyla by utkvěla v paměti. Kdyby byl předmět měl název, jenž by neznamenal takového pocitu, pojmenování bylo by prázdným a bezvýznamným zvukem bývalo a nebylo by se udrželo. Mimovolné, bezpříčinné, bezvýznamné neb dokonce nahodilé pronášení zvuků nemohlo tudíž v žádném prajazyku býti základem tvoření slov, jednak proto, že taková slova, neznamenajíce dojmů všemi stejně nebo podobně pojatých, nemohla vyhovovati obecné potřebě, jednak i proto, že žádných nahodilostí v jazyku připouštěti nemůžeme. Ježto za prvních dob vývoje jazykového slova, rozličnými osobami bezděky tvořená, zajisté neměla jeden a tentýž zvukoslovný ráz, jevil se nepochybně mezi nimi často rozdíl velmi podstatný. K ustálení jednotvárnosti prvotných zvukových skupenin mocně však přispívalo to, že jazyk byl vytvořován v lůně lidské *společnosti*. Když některé osoby, spatřivše v touže dobu jistý předmět, pronášely zvuky. poněkud od sebe se odchylující, snažily se zajisté brzo změniti je tak. aby se shodovaly se zvuky té osoby, která jakožto nejsilnější, nejchytřejší nebo vůbec nejznamenitější mezi nimi těšila se největší vážnosti: děti spravovaly se tudíž zvuky pronášenými otcem, hlavou ro-

diny, myslivci, vojinové mluvou náčelníků svých a t. d. Tvoření jazyka slučovalo se tedy velmi záhy po jistou míru s přiučováním se jemu (Sr. Lazarus, Leben der Seele, II, 112). K nejdřevnějším i nejzasloužilejším tvůrcům jazyka, kteří pestrou i zamotanou směsici prvotných zvukův i slov poněkud spořádali, náležely tudíž vynikající osoby, které Caspari (v Urgeschichte der Menschheit 161) nazývá *„Tonangeber"*. Každému zvuku i každému slovu bylo s počátku vydobývati si obecným uznáním i shodou všech hlavních živlů společnosti jakési *stálé objektivnosti*, bez níž by byly nikterak vejíti nemohly v platné užívání, pak teprve můžeme mluviti o prvotinách národních jazykův.

Tvořená svrchu naznačeným způsobem v pravěku názvotvorná slova byla dvojí: 1. slovo znamenalo prostý přírodní zvuk, dokonale jej vystihujíc: *ru* = řváti, *fu* = váti, *si* = syčeti (o takových slovech níže promluvíme podrobně); 2. životné bytosti a předměty přírodní byly pojmenovány dle zvuků jim vlastních: *mu* (kráva), *buk* (býk), *me* (koza), *miau* (kočka), *haf* (pes). Zvířeti, jak viděti lze, dostává se pojmenování jen podle jedné rozeznavací známky, a to člověku v prvé době nejnápadnější, ačkoli mělo ještě mnoho jiných známek, dle kterých, jak níže uvidíme, bylo v pozdějších dobách i pojmenováno. Název, jenž znamenal původně jen jisté, určité zvíře, byl záhy rozšířen na všechna zvířata téhož druhu, mající tytéž rozeznavací známky. Tak ku př. *miau*, napodobující křik kočičí, vyjadřovalo vůbec pojem „kočka", a bylo přenášeno později i na jiná zvířata kočce podobná. „Buk" znamenalo původně býka, později též zvířata býku podobná, ba i bezživotné předměty, buď docela, buď jen i částečně podobu býka mající (ku př. rusk. быкъ = lední koza — sr. něm. *eis-bock*, *feuer-bock*).

Vyložili jsme krátkými slovy první a nejpůvodnější stupeň onomatopoie. Než přejdeme ku příkladům, jež mají mínění naše znázorniti a doložiti, zmíníme se ještě na tomto místě o hlavních námitkách, které obyčejně onomatopoii se činí, hledíce, pokud možno, je vyvrátiti.

Námitky proti onomatopoii.

I. „V každém jazyku jsou ovšem slova, vzniklá napodobením zvuků přírodních, avšak taková slova jsou přeskrovnou částkou veškerého lexikalného materiálu." (M. *Müller*, Vorles. ü. d. Wiss. d. Spr. I, 314; *Lasker*, Deutsche Rundsch. II, Nov. 1879, 283.) Slova onomatopoická připouštějí se tudíž v každém jazyku (jsouť ovšem příliš četná, aby se mohla popírati), namítá se však, že se jich vyskýtá příliš

málo. I tážeme se pak: může-li v našich souvěkých velmi vyvinutých jazycích, jež přetrvaly mnoho tisíciletí, všechno ještě i nyní býti původu napodobovacího? Měli bychom vskutku příliš skrovné mínění o schopnostech člověka, předpokládajíce, že by on, neustále a výhradně na téže zásadě lpěje, nebyl se staral, aby jazyk si přejinačil, pohodlněji upravil a novými živly obohatil. Netvrdíme, že onomatopoie jest *jediným* pramenem lidské mluvy; byly ještě jiné a velmi vydatné prameny řeči (na které níže zevrubně poukážeme), avšak v *pozdějších dobách*, a ne v *pravěku*, v němž onomatopoie jediné a výhradně opanovala jazykem, tvoříc základný zdroj, z něhož časem i jiné prameny se prýštily, vždy větší mohutnosti nabývajíce. Když po tak dlouhé době vývoje jazykového setkáváme se ještě za našich časů v jazycích s velikým počtem slov napodobovacích, svědčí to zajisté o neobyčejné životní síle a houževnatosti prvotného základu. O počtu a objemu napodobovacích slov, užívaných nyní v našich jazycích, mínění mohou býti ovšem velmi rozdílná, ale o pramalé částce veškerého lexikalného materiálu dle našeho mínění nelze mluviti tam, kde veliká částka nejdůležitějších a nejužívanějších slovesných kořenů s četnými, od nich odvozenými útvary a slovy jest původu onomatopoického. Myslíme, že o skrovném počtu slov napodobovacích v jazyku může asi mluviti jen ten, kdo svůj úsudek velmi povrchně pronesl, hlavní slova a kořeny na jich částky nerozložil a původu jich se nedodělal. Jestliže však dokážeme, že množství slov, ve kterých dle nynější jich formy těžko předpokládati základ napodobovací, a ze kterých některá zase znamenají pojmy odtažené, jsou původu čistě onomatopoického, dokážeme-li ku př., že slova „*psáti*, *čísti*, *učiti*, *býti*, *státi*, *vtip*, *duše*, *slovo*“ a j. jsou takového původu, máme poněkud právo tvrditi, že ještě nyní napodobování je v jazycích velmi časté.

II. „Přírodní zvuky jsou příliš málo jasny, ke skládání jen málo způsobny, duševní dojmy pak příliš nestejny, dle rozličných osobností příliš rozdílny a k napodobování pomocí souhlásek málo příhodny“. Na to však poznamenáváme, že tu větší tu menší jasnosť vzatých ze přírody zvuků podstaty věci nijak nemění; všechno závisí jenom na přijetí zvukův od přírody i přizpůsobení jich k mluvidlům.

Že zvuky přírodní nepodávají se mnohým kombinacím, připouštíme, avšak tato okolnosť vývoji jazyka s počátku nebyla nikterak na újmu; vždyť jazyk v prvé době mohl pohybovati se jen ve tvarech co nejprostějších, a teprve s dalším pokrokem člověk domohl se rozsáhlejších prostředkův, obohacujících jeho mluvu. Že týž dojem rozličnými

lidmi pojatý působí na každého poněkud jinak, a dle osobnosti bývá rozdílný, jest docela pravda. Tak věc měla se i s počátku, když lidé si tvořili mluvu, a proto máme nyní takové množství jazykův. Příroda vůbec nemiluje jednostejnosti, nadržujíc mnohem více různícím se od sebe jednotlivostem, čemuž nasvědčuje již nesčíslné množství rozmanitých druhů živočichův a rostlin. V jaké míře vyslovování téhož přirodního zvuku u národů mluvících rozličnými jazyky může býti rozdílno, snadno viděti z následujících příkladů napodobovacích citoslovcí, které vyjímáme ze Štěp. *Endlichera*: Chines. Gramm. (355—6), kde srovnávají se čínská slova, napodobující přírodní zvuky, s mandžurskými: čínsk. *kiai-kiai* = mandž. *kôli-kôli* (švitoření jistého druhu vrabce); č. *kiao-kiao* = m. *dchor-dchor* (kokrhání; napodobování toto jest velmi rozdílné od indoevropského); č. *ssu-ssu* = m. *cheb-cheb* (šum při letu divokých hus); č. *lin-lin* = m. *kungur-kungur* (rachocení vozů); č. *ciang-ciang* = m. *kiling-kiling* (cinkání; mandž. slovo připomíná něm. *kling-en*, řeck. *κλάζω*, *κλαγγ-*, rusk. колоколъ zvon); č. *khan-khan* = m. *tung-tung* (víření bubnu); č. *siao-siao* = m. *chor-chor* (šum větru a deště) a t. d.

Jak z uvedených příkladů viděti, tytéž dojmy dvěma rozličnými národy označují se docela jinak, a přece přes všechnu rozdílnosť dotčená slova jsou vesměs původu onomatopoického. Že lze vyrážeti týž zvuk rozličnými napodobovacími slovy, nemůže se nikterak upříti. „The *tick* of a clock is called also *pick* in Germany“ — obě slova však mají zjevnou podobnosť s těmi zvuky, jež hodiny skutečně vydávají („with the unwriteable sound that a clock really makes“ — Tylor, Early Hist. of Mankind 57); tamže praví Tylor: „Tahitské slovo pro kokrhání kohouta *aaoa* jest sokem anglického cock-a-doodle-doo!“ A přece naše slovo *kokrhání* od těchto slov celou podstatou se liší. Přírodní zvuk máme obsáhnouti i vyjádřiti článkovanými zvuky, překládajíce je takřka do lidské mluvy; ale překlady nemohou býti nikdy zcela přesnými i věrnými. (Sr. Pott, Benennungen des Regenbogens, Ztschr. f. vergl. Spr. II, 418.) Napodobování není i nemůže býti mrtvou toliko i trpnou ozvěnou přírodního zvuku, než ozvěnou působícího na člověka dojmu, která od zvuku sluchem pojatého podstatně se různí, podstupujíc našimi mluvidly a jmenovitě článkováním, jemuž nevyhnutelně podříditi se musí, změny velmi důležité. Onomatopoická slova k týmž pojmům nemusí tudíž v rozličných jazycích *nutně* býti jedna a táž. Slova označují *poměry* předmětův, a poměry v rozsáhlosti své nemají téměř mezí. Zvonění zvonu nebo cinkání zvonku vyslovuje se v angl. jazyku výrazem *ding-dong*, v mandž. *kiling-kiling*, v jazyku Gallův (v Afr.)

bilbil, v lat. jazyku *tintinnîre*, v něm. *bimbim (bimmeln)*, *bimbam* a t. d. Ač tato slova patrně nevznikla zvukoslovně z jednoho a téhož kořene, jsou přece vesměs rázu napodobovacího. Dojem, rachocením hromu na nás způsobený, nelze nazvati jasným, a proto hrom u rozličných národů vyjadřuje se velmi rozmanitě. Hrom může nás dojati jako temné dunění, jako třesk, jako rachocení, jako bouchnutí, prasknutí, rychlé neb okamžité kmitnutí světla a t. d.; dle toho i příslušné tomuto dojmu výrazy mohou mezi sebou velmi rozmanitě se střídati i proplétati. V rachocení hromu míníme téměř neomylně slyšeti *r*, jež objevuje se ve mnohých jazycích, jmenovitě evropských, i skutečně: česk. *hrom*, st. bulh. **громъ**, řeck. *βρον-τή* (příbuzné lat. *frem-ere* = skrt. *bhram*), špaň. *trueno*, port. *trovão*, hebr. *ra'am*, arab. *ra'ad*, malajsk. *gûruh*; avšak již v lat. *tonitru* (odpovídajícím něm. *donner*) nemáme žádného *r*, nebo *-tru* = skrt. *-tra* jest přípona a kořen *ton* = skr. *stan* odpovídá našemu *sten-ati*, *ston-ati*. Abchazci vyjadřují hrom slovem *adüdü*, Baskové slovem *kalerna*, Groňané slovem *kadlek*, Bareové *unger*; Peruáni nazývají hrom *kumkumñij*, Anamité *sam-set*, Čeremysové *kidär*, Kafrové *duduma*, Kamčadalové *kychkyg*, Tranganové *erka-dudum*, Kanurci (v Afr.) *relma*, Čagatajové *kürlüntü*, Majové (v Amer.) *humčah*, Čepangové (v Ind.) *marang múra*, Bodové *kharammo*, Dhamilové *dúili*, Bahingové *bukbu*, Činukové *kunnawoksoba*, Temahukové *urdaz*, plemena jižní Australie *biturro*, Makunové *teoptatinan*, Kauišanové *chia-u u-u-wí*, Chjurkulinci (na Kavkaze) *kkukku*, Kalmykové *dogarna*, Banjakové *gurru*, Avarové *ghughaze*, Čečenci *qauvqar*, Otové *grongron*, Kojbalové *kügürt*, Ancukové *gurgur*, Birmanové *khronh*, Athapaskové *kapkapst*, Huastakové *ululuk*, Čukčové *urgirgerkin*. Všechna tato slova jsou onomatopoická, ale ve kterém vyslovuje se nejpřiměřeněji přírodní zvuk? Ježto zde objektivného měřítka není, a každý z pravidla vlastním se řídí sluchem, nemůžeme nestranného úsudku pronésti, čímž ovšem platnosť zásady nemění se ani v nejmenším; napodobovacími slova zůstanou přece. Ostatně v těsném kruhu jednotlivého kmene názory se asi tak podstatně nerozcházely, aby ve příčině vyjadřování týchže dojmů nebylo bývalo možná dosíci žádoucího srozumění; na tom právě zakládá se vznik národních jazykův. Mimo to jest nám míti na zřeteli i druhou, neméně vážnou okolnosť. Předměty a bytosti v přírodě neznějí totiž vždy jednostejně; i ve hlase zvířat snadno nám rozeznati rozličné modulace. Jestliže Číňan slyší ku př. ve psím štěkotu *bau-wau*, rozliční američtí národové *uau*, *kua* (v jaz. Kizh *wausî*, v jaz. Netela *aguâl* — Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 505), Mexikané *čiči*, Kassiové *kseu* (Schott,

Abhdl. d. k. Ak. d. W. Berlin 1859, 419), afričtí pak národové *ulu* (v jazycích Mandenga), *mboa* (Ngoten), *kua* (v jaz. Alege: *okuakue*), *gon* (v jaz. Tene: *gon-gon-se*), *ua* (v jaz. Basa *i-uâ-ua*, *i-wâ-wa* — *Koelle*, Polyglotta Africana, London 1854, 142—143), my *haf-haf (baf, hau)*, Rusové *ťaf-ťaf* (тявкать), Semitové pak *kalb-kalb* (hebr. *keleb* pes, arab. *kelb*, sr. něm. *kläffen*), mají snad všichni pravdu; nebo psů rozeznáváme mnoho druhův, a pak týž pes může vydávati velmi rozličné zvuky: vyje, štěká, hafá, kňučí a t. d. Že souhlásky nemohou zobrazovati, než toliko přibližně napodobovati zvuky přírodní a zvláště zvířecí, nahoře jsme již podotkli. Jak různé duševní dojmy, vyjadřované nyní slovy odtaženými, původně se vyslovovaly onomatopoickými výrazy, vysvětlíme níže.

III. „Pouze napodobovací slova, vyjadřující rozličná zvířata, netvoří žádných odvozených slov a jsou docela osamotnělá.“ Tato námitka jest však docela nepodstatna a nepravdiva. Z napodobovacích slov tvoří se naopak velmi mnoho odvozených slov. Obmezíme se zde jen příkladem, který přivádí M. Müller (Vorles. I, 320). „Slovo *kukuk*,“ tvrdí, „je docela osamotnělé a nemohlo nikdy ničeho jiného znamenati.“ Ježto však slovo jest patrně tvarem zdvojeným,*) zakládajíc se na prostém kořeni *ku*, nacházíme již v sanskritě nemálo kořenův a slov, buď týchž jako kořen tento, buď od něho odvozených, buď jemu příbuzných. M. Müller praví: „Slovo *kukuk* nemohlo nikdy býti výrazem všeobecné vlastnosti druhých zvířat, a jediná odvozená slova, která z něho mohla vycházeti, jsou slova mající metaforickou podobnosť s tímto ptákem.“ *„Kukuk“* = *kukačka* odvozuje se od kořene *ku*; v sanskritě *ku* a *kû* znamená „dáti se do křiku, vydávati zvuky“, užívá se ho pak hlavně o ptácích: *„čukuvur uččâiḥ pakšiṇaḥ“*, „ptáci dali se do hlasitého křiku“ Bhattik. I, 27 — Ptb. Wtb. II, pod *kû*; intensivum tohoto kořene má zdvojený tvar *kokûjate*. Od téhož kořene bezprostředně odvozuje se *koka*, jež znamená: 1. *vlk* (v epose a v Pančat.), 2. kukačka (již v Rg-vedě), 3. druh husy. Slovo odvozené od koř. *ku* a jednostejné s něm. *kuku-k* vyjadřuje tudíž tři zcela rozličná zvířata. O povaze napodobovací slova *koka* nemůže býti pochybnosti; v Petrohr. slovníku ukazuje se výslovně k takovému původu. Rozšířená jeho forma jest *kokila* „kukačka“. Od *ku* odvozují se rozšířené kořeny: 1. *kûdž* „vrkati, švitořiti, zpívati“ (užívá se často o zpěvu in-

*) Šafařík praví již v Čas. Č. Mus. 1846, 364: „Čistý kořen zachoval se v složeném slově chorv. *„zlo-guk“* (unglücksprophet).

dické kukačky: *puṅskokilâiḥ* . . *kûdžadbhiḥ* „zpívajícími samečky kukaček“ *Benfey*, Skrt. Chrest. 148, 21). K jak rozmanitému užívání právě tento kořen jest příhoden, vysvítá z dokladův uvedených v Petrohr. slovníku, kde čteme tyto významy: „vrčeti, broukati, švitořiti, bzučeti, stenati, mumlati, reptati“. Výslovně tam se podotýká, že slova toho užívá se i o psích, lidech, o zvuku tětivy a t. d. Máme tedy již zde příklad napodobovacího kořene, opatřeného velmi rozmanitými významy. Nelze pochybovati o tom, že v dřevnější, předhistorické době kořen ten měl ještě mnohem více významův. Od *ku* odvozují se ještě: 2. *kuč* zníti, zvučeti, 3. *kup* hněvati se (st. bulh. кꙑпѣти = česk. *kypěti*, a stupňováním kořenné samohlásky *kvap-iti*), 4. *kur* vydávati zvuky — ve slovech: *kurara* (orel mořský), *kur-kur-a* nebo spodobením *kukkura* (pes; srovn. angl. *cur* pes, něm. *knurren* vrčeti; v jaz. Bornu v Africe: *kerî* pes, v jaz. Kasm: *kukûra* pes), 5. *kut* v *kukkuṭa* = st. bulh. кокотъ, česk. *kohout*, novořeck. *κόκοτος*, malorusk. *kočet*, angl. *cock*, franc. *coq*; sem spadají i příslušná slovesa: lat. *cucurire*, česk. *kokrhati*, srbsk. кукурикати a t. d.

IV. „Kdyby jazyk měl původ onomatopoický, musila by ta slova, která jakožto podstatná jména vyslovují názvy zvířat, utvořena býti z týchž kořenů, ze kterých povstala příslušná slovesa, jež zvuky týchže zvířat napodobují.“ Na tuto námitku klade jmenovitě M. Müller důraz, pravě (Vorles. I, 315): „wir sagen *kuh*, nicht *mu*, wir sagen *hahn*, nicht *kikeriki*, wir sagen *lamm*, nicht *bä*“. Tato námitka byla by zúplna odůvodněna, kdyby vztahovala se k první době jazyka; jakmile ji však vztahujeme k době naší, pozbývá všeho významu. Kolik tisíciletí uplynulo od pravěkých prvotin lidské mluvy až po naši dobu, nemůžeme určiti ani přibližně, a proto sluší přihlížeti bedlivě k nesčíslným změnám slov, jež působily ve tvoření a měnění významů jich. Slovesa, vyjadřující zvířecí křiky a zvuky, jsou ještě nyní vesměs napodobovacího rázu: „bečeti, bučeti, kokrhati, kuňkati, syčeti, cvrkati, mňoukati“ a t. d. Mnohá původní napodobovací pojmenování zvířat mají, jak tomu nejlépe nasvědčuje sanskrit, již velmi záhy vedle sebe množství druhých, někdy i odtažených názvův, jež během času původní názvy často vytiskly docela. Tak v skr. jazyku vedle *kukkura* (pes) máme též výraz *sârameja* (původu ne-onomatop.); původní napodobovací pojmenování ptáka zachovalo se ještě v cikánsk. *čiriklo* (pták) (sr. rusk. чиркать, angl. *chirp* švitořiti), v sanskritě pak užívá se výrazů: *pakšin* (křídlatý), *vihaṅgama* (ve vzduchu se pohybující), *dvidža* (dvakráte rozený), *aṇḍadža* (z vejce rozený) a t. d. Kočka slove *mâr-*

džâra („která se čistí"), kůň *açva* (rychlý), lev *keçarin* (hřívnatý), včela *šaṭpada* (šestinohá) a t. d. Veškerá pojmenování zvířat za našich časů po tolika tisíciletích nemohou tedy býti původu onomatopoického. Zdá nám se ostatně, že M. Müller zakládá své mínění na domněnce, jako by původně všechna pojmenování zvířat vždy byla utvořena jenom z jednoho kořene, kdežto již sanskrit dokazuje, že tomu právě naopak. Bylo by věru smutno, kdyby jazyk po drahné době vývoje nemohl se na tolik povznésti, na kolik bylo potřebí, aby si utvořil zásobu slov a kořenů, jimiž by zvířata označoval jinak, než slovesa, vyjadřující příslušné jim zvuky. Něm. *kuh* = angl. *cow*, skr. *go* ukazují k prvotnému *gu* = *ku*, tudíž k známému nám již napodobovacímu kořeni; *hahn*, st. h. něm. *hano*, nord. *hani* odvozují se od koř. *han*, stejného s lat. *can* (canere) = skr. *kvaṇ*, t. j. rozšíř. *ku*. Příčina, proč Němci říkají *kuh*, a ne *mu*, *hahn*, a ne *kikeriki*, jest tudíž velmi prostá. Jakmile jazyk měl větší zásobu kořenů, vyjadřoval, chtěje vystříhati se přílišné jednotvárnosti, název zvířete kořenem jiným, než jest u sloves, majících znamenati zvuky pronášené týmže zvířetem; *oba* kořeny byly však napodobovací. Že pak obě slova, podstatné jméno a sloveso, původně byla vyjadřována týmž kořenem, i nyní ještě snadno dokázati příklady z čínštiny: *miao* znamená „kočka" a „mňoukati", *hu* „tygr" a „řváti", *üt* (v kantonsk. nář.) „vlaštovka" a „šveholiti" *(üt-üt)*, *jik* (v kant. nář.) „husa" a „štěbetati" *(jik jik)* a t. d.

Příklady níže vytčené, mající doložiti hluboký význam a rozsáhlé užívání slov napodobovacích, rozdělíme pro lepší přehled na tyto třídy: 1. Názvy zvířat. 2. Názvy přírodních úkazův. 3. Slovesa napodobující zvířecí zvuky. 4. Slovesa napodobující přírodní zvuky vůbec. 5. Napodobovací slova, jež vyjadřují rozličné výkony živočišných ústrojů (hlavně u člověka). 6. Tvoření odtažených slov z kořenů původně napodobovacích.

1. Napodobovací názvy zvířat.

1. ***Kočka.*** Málo které zvíře nazývá se dle přirozeného svého zvuku u nejrůznějších a mezi sebou docela nepříbuzných národů tak jednostejně nebo podobně, jako právě kočka. Příčiny toho výjevu jest nám asi hledati u výraznosti a poměrné zřetelnosti kočičího mňoukání, jehož označení v pravěku od slov, užívaných za našich časův, asi valně se nelišilo. Nejhlavnější základné zvukové skupeniny, z nichž odvozují se pojmenování kočky, jsou *miu* (rozkládající se na *mi* i *mu*) a *ma:*

čínsk. *miao*, anam. *méo* (něm. *miauen*, rusk. мяукать, česk. *mňoukati*, angl. *mew* = *mjú*, vlask. *miagolare*, franc. *miauler*, tur. *mavlamak*, arab. *mâ'a*), v kant. nářečí *miú* neb *ma-miú* (kočka — *Lobscheid*, Chin. Dict. Hongkong 1871, 294), v šanghajském *mau*, *mang* (Edkins, Vocab. 13), singph. *ningjau*, nagsk. *miang*, *mejau*, aborsk. *menduri* (Hodgson, Aborig. of t. East. Front. 2), v jaz. Gjami *mau*, *mjau*, v jaz. Manjak *ma-čeu* (Phoenix III, v příl.), v jaz. Kjen. *u-min* (Phoenix III, 29), dakotsk. *in-mušunka*, maďarsk. *macska* (sloveso: *miákolni*), charv. *mačka*, *mačak*. *maca* (sloveso: *maukati*), česk. *macek* (kocour), st. egypt. *amem* (Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 70), kopt. *emou*, hierogl. *ma* (kočka, lev — Brugsch 565), maja. *miz*, *miztun* (Beltran, Arte d. id. Maya 227), mongolsk. *miui*, *migui*, songh. *musu*, pers. *mîlí*, tureck. *mišik*, mexick. *mizton*, peruánsk. *misik*; v africk. jazycích: *manjale* (Mende), *muti* (Gurma), *mûsuc* (Puka), *minjangob* (Pati), *minangub* (Param), *moanamanga* (Marawi), *musuku* (Barba), *musu* (Boko), *músi* (Tumbuktu), *músa* (Kadzina), *môs* (Čarawa), *njâri* (Mandenga), *njâle* (Gbeše), *njâma* (Mano), *njâ* (Gjo), *njaua*, *njahua* (Gbo), *njâmi* (Orungu), *monjâva* (Bajon), *njagvan* (Kum), *njâvo* (Bagba), *njâva* (Bamom), *minjânji* (Ngoala), *musuru* (Goburu, Kano), *njâme* (Nkele), *njenjankongu* (Nšo), *masali* (Kambali — Koelle, Polygl. Afric. 122—123); khjeng. *min* (Hodgson, Indo-Chin. borderers 4), taljen. *njen*, šan. *mjung* (Hodgson, Indo-Chin. bord. 19), siamsk. *maj*, *mjo*, *mju*, bodsk. *moudži*, dhimal. *menkou* (Hodgson, Kocch, Bodo and Dhimal tribes 24), denwar. *maini*, bhrám. *manzji* (Hodgson, Himal. ethnol. 4); v nářečích plemene Kiránti: *minima*, *manima*, *mjouma* (Hodgson 18, 35), volof. *muss* (Dard, Gramm. 164), vej. *mânjârc* (Koelle, Gr. 199), hauss. *muzu* (Schön, Vocab. 4), *musa*, *muša* (136), bambarsk. *missi-mussu* (Dard, Dict. 137), tarahumarsk. *musa*, *misa* (Murr, Nachrichten von versch. Ländern d. span. Amer. 326), šambal. *mnjao*, *mimnjao* (Steere, Collect. for a Handb. of t. Shambala lang. 13), austral. adel. *mábo* („native cat“ Teichelmann & Schürmann, Gramm. Voc. of t. aborig. lang. of South-Australia 16), otomsk. *miči*, *mičtû* (Piccolomini, Grammatica della lingua Otomi 51), kamsk. *mimši* (Martius, Beitr. II, 214), galib. *mečo* (Martius, Beitr. II, 362), ostj. *mösek* (A. Castrén, Vers. e. ostj. Spr. 104), manding. *njankomo* (Macbrair, Gramm. of t. Mandingo lang. 42), bondo. *mbirá-u*, rumun. *mýza*, alb. *myza*, cikánsk. *mačka*, maráth. *madžur*, berbersk. *muš* (kocour), marokk. *ta-mušt* (kočka — Mithr. III, 51), vl. *micio*, *micia*, šp. *micho*, *mizo*, *miz*, něm. *mietze*, staro-franc. *mite* (kočka), *mitou*, *matou* (kocour), normansk. *miton* (Duméril, Dict. du Patois Norm. 156), *moute*

(kočka), est. *mîzu* (kočička), *miz* („Katzenbart, Schnurrbart“ Wiedemann, Ehstn. Wtb. 674), alb. *máči, míca* (Stier, Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 142), v něm. nář. (Weseritz): *mîl, máuk* (Gradl, Ztschr. f. vergl. Spr. XVII, 15), švýcarsk. *mautzi* (kočka), *mauder* (kocour), *mausen* (mňoukati); v rak. nář.: *mudel, mütz* („katzenanrede“ — Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. II, 766), hannov. *mühschen*; u Cách: *mimm, mitz, muss*, švábsk. *müzel*, bavorsk. *maunker, maunketzer* (kocour — „*ketzer*“ je patrně č. *kocour*), *maunzel* (kočka — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1554), *minni-minni!* („lockwort für Katze“); v dětském jazyku: *minnel, mînz, mînzerle*, norimb. *mîs* (Schmeller I, 1619); v jazyku něm. zlodějův: *miavert* (*feldmiavert* zajíc — dosl. „polní kočka“ — Pott, Zigeuner II, 31). K *mi* přirovnávají se též napodobovací slova: řecké *μινύρειν, μινυρίζεσθαι* (kvičeti, kňučeti) *μινυρός*, skr. *miṇmiṇa* (nejasně mluvící), lat. *minurîre, minurrîre* (tenkým hláskem zpívati — Curtius, Grundz. d. griech. Etym. 5. vyd. 335).

V některých jazycích náslovné *m* přechází v příbuznou jemu retnici *p*, jak tomu zřejmě nasvědčují tur. *mišik* a *pišik* (v nářečích též *psi, psai*); sem spadají: afghan. *pišik*, brahuj. *puša*, kurd. *psiq*, tamil. *pûsei*, pers. *pûšek*, litevsk. *puiže*, v česk. hantýrce *putina* (kocour), angl. *puss*, irsk. *pus, fiseog*, tibet. *pi-ši*, mordv. *psaka*, ečeminsk. *pussough* (Barratt, Indian of New England 11), kirant. *púsú* (Hodgson, Himal. ethnol. 18), malabar. *púnei*, basek. *pus*, nálu. *mpus*, holl. *poes, poesje*, alb. *píssoja*, dinalupihan. (na Filipp. ostr.) *pucha*, tagalsk. *pusa*, skotsk. *poussie*, santal. *pusí* (Puxley 110), tupi. *pišána* (Martius, Beitr. z. Ethn. Amer. II, 82), mikmaksk. *pizu* (pantr), *pižau* (rys — Schoolcraft, Indian Tribes V, 582—583).

V jiných jazycích název kočky tvoří se ze základného *kat-, kot-, kes-* (*k-sz*), jež dle mínění Schottova označuje prskání nebo ksikání kočky (Altaische Stud. v Abhdl. d. k. Ak. d. Wiss. Berlin 1872, 35 „Versuche einer Nachbildung des Zischens der Katze“). Sem patří: st. bulh. **котъкѫ, коткѫ**, č. *koč-ka* (z *kot-*), rusk. котъ (kocour), кошка (z *koč-* jako пушка „dělo“ mist. **pučka*, sr. srbsk. пуцати střileti), киска, litevsk. *katê* (sr. č. *kotě*), arm. *gadu*, st. h. něm. *chazzâ, cazzâ*, něm. *katze*, angl. *cat*, vlask. *gatto*, franc. *chat*, kymr. *câth*, arab. *kitt* (angl. *kitten* kotě), syr. *katô*, osset. *gado, gäde*, born. *gada*, nub. *kadiska*, tur. *kedi*, kurel. *kici*, and. *gedu*, did. *keto*, kabuč. *kito*, akuš. *katu* (Mithr. IV, 158), lesg. *kátu*, gruz. *kata*, mong. *katu*, mandž. *kesike*, malajsk. *kûčing*, mikmaksk. *nu-ko-quets*, avarsk. *keto*, kjurinsk. *gac* (Усларъ, Кюринскій языкъ 77), chjurkulinsk. *gata*.

Veškeré téměř uvedené zde výrazy zakládají se bezpochyby na nubick. *kadîs* (kočka — Lepsius, Nub. Gr. 26), protože domácí naše kočka pochází od nubické.

Fr. Müller překládá (v Beitr. zur armen. Lautl. III, 4) zendsk. *gadhwa* slovem „kočka", přirovnávaje je zároveň k armensk. *katou;* s ním shoduje se i Spiegel (Ztschr. f. vergl. Spr. XIII, 369). Justi pak, na základě huzvarešského překladu, zendsk. *gadhwa* překládá slovem „čubka" (Handb. d. Zendspr. 101), poznamenávaje při tom, že kočka, pocházejíc z Afriky, teprve ve středověku u nás i v Asii rozšířena byla; s ním srovnává se i V. Hehn (Kulturpflanzen und Hausthiere 449). S česk. *čička* (kočka), *čiči* (volání kočky) ku podivu shoduje se čečensk. *cicig.*

2. Kráva, vůl, býk.

Napodobovací kořen jest dvojí: *gu* a *bu;* oba tvary znamenají „bučeti". Od *gu* odvozují se: skr. *go* (kráva, býk — skr. koř. *gu* zvuky vydávati, křičeti, příbuzn. koř. *ku*), zend. *gâo*, osset. *ghog*, afgh. *guai*, *kuai* (kráva), digaur. *gjok*, cik. *gurav* (vůl), *guruvni* (kráva), buchar. *gáo*, pers. *gâu*, kurd. *gha*, arm. *gov*, *kov*, lotyš. *gôv-s*, lat. *bos* (z **guos*), řeck. *βοῦς* (gen. *βοϝ-ός* — sloveso: *βοᾶν*, *γοᾶν*), alb. *kâ* (vůl), st. h. něm. *kô*, něm. *kuh*, nord. *kû*, angl. *cow*, st. bulh. **говѧдо** = česk. *hov-ado* (v ruštině jen ještě v **говядина** hovězí maso), chorv. *govedo*, *goveče*, lit. *gaúja* (stádo), v čínsk. nářečích *gu*, *gü*, *giu*, *ngeu* (ale v mandar. jaz. *nju*), siam. *kuai* (bůvol); sr. též st. egypt. *ka*, *kau* (kráva — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 1505), santal. *gáe* (Puxley, Vocab. 45), šambal. *goma*, enarsk. *kuusa* (krávy, Lönnrot, Enare-lapp. Dial. 232), kopt. *ehe* (vůl) = demot. *aha*.

Od kořene *bu* pocházejí: lit. *builis* (vůl), *bùlius* (býk), česk. *bulík* = něm. *bulle*, avarsk. *bugha* (býk — *beče* tele), bavorsk. *pummel* („zuchtstier"), elsask. *brummel* („stammochse"), u Šumavy *bumml* (býk — Pott, Beiträge zur vergl. Sprachf. II, 61), nord. *bauli*, anglosask. *bulluca* (tele), isl. *boli*, holl. *bolle*, *bul*, řeck. *βόλονθος* (divoký býk), normansk. *boul-boul* (Édél. et Alfr. Duméril, Dict. du Patois Normand 45), angl. *bull* (býk), irsk. *bulan*, *bulog*, *bô*, kymr. *bwla* (angl. *bawl* řváti, křičeti), st. kymr. *buch* (kráva), pl. *biu*, st. irsk. *bó* (Curtius, Grundz. d. gr. Et. 5. vyd. 478), korn. *buch*, bret. *bû*, staro-gael. *booa*, sečuan. *pôô*, siam. *vu*, *vuv*, *vov*, anam. *bo*, tib. *ba*, *bu* (kromě *ma-ču*), limp. *bit*, lepča. *bik* (Hodgson, Mong. Affinities 49), kiránt. *piumpa*, *umpapi*, bahing. *bing*, *apo-bing* (Hodgson, Himal. Ethnol. 170), šambal. *m-bogo* (bůvol), tigriňsk. *behherái* (vůl — Praetorius, Gramm. d. Tigriña Spr. 139). Sem táhneme

též st. bulh. **волъ**, rusk. **волъ**, polsk. *wół*, č. *vůl*, vysvětlujíce je z *bol-*, *bul-* a opírajíce se o srovnání se slovy svrchu zpomenutými. Pictet (Orig. Indo-Europ. I, 338) přirovnává slovanská slova k skr. *balin*, znamenajícímu „býk“ a „silný“, avšak 1. *balin* jest pouhé *epitheton* rozličných zvířat, nikdy však, nakolik nám pověđomo, název sám; dle slovníku skr. *balin* může též pojiti se s názvem velblouda, kance a bůvola; 2. pokud nám známo, *balin* v sanskritě nikde se neužívá u významě „vůl, býk“; význam tento značí se v Petrohr. slovníku bez dokladův, k čemuž sluší míti zření; neboť, jak známo, u indických lexikografů nacházíme někdy slovesné kořeny a významy, v památkách skr. písemnictví žádného základu nemající. Máme tudíž za to, že slov. *vol-*, *vul-* pošla z *bol-*, *bul-* a přestrojila teprva později původní náslovné *b* u *v*, bezpochyby proto, aby přesněji rozeznávala dvě rozličná ponětí (**vu-l* a **bu-k = býk*).

Od původního kořene *bu-*, rozšířeného v *bu-k*, jenž někdy střídá se i s *mu-*, *muk* (sr. *buč-eti* a *muč-eti*) odvozují se slovanské názvy „býka“: st. bulh. **бъікъ**, rusk. **быкъ**, polsk. *byk*, č. *býk*, srbsk. **бик**, ale i **бак**; sem přináleží též: mandž. *bucha* (býk), čagat. *buka*, rong. *bik*, mong. *böge* (maď. *bög-ni* řváti = franc. *beugler*, kymr. *buchiaw*), tur. *bôghá*, angl. *bugle* (divoký vůl), malorusk. **бугай**, slovensk. *bujak* (sr. též řeck. *βούβαλος*, alb. *búali*, rusk. **буйволъ** česk. *bůvol*, něm. *büffel*, stř. h. něm. *buffen* founěti, dakotsk. *bu*, *bubu* bučení krávy). V srbštině **бука** znamená prostě „hluk“, rusk. **бука** = *bu-bák*; sr. též rusk. **пуг-ать** (strašiti, lekati), protože v ruštině temné souhlásky s jasnými se střídají často: **прыскать-брызгать** (stříkati), **трястись-дрожать** (třásti se), **брыкать** (vyhazovati kopytem), **прыгать** (skákati), **плевать** (plivati), **блевать** (vrhnouti), **свѣтъ** (světlo), **звѣзда** (hvězda), **тушить** (hasiti), **душить** (škrtiti) a j.

Střídání *bu* s *mu* jeví se, srovnáme-li st. bulh. **боучати**, charv. *bukati* s rusk. **мычать**, jemuž je příbuzno řeck. *μυκάομαι* (řvu), lat. *múgíre* (řváti), *e-mung-ere* (smrkati, vysmrkati — sr. tamil. *múkku* — řeck. *μυκ-τήρ* nos*), skr. *muč* (pouštěti — pův. význam „vydávati něco ze sebe, vydávati zvuky“); sr. i mong. *muchašan* (býk), ostj. *mís*, tur. *mys*, zyrj. *muös* (kráva — Castrén, Elem. gr. Syrj. 29), marav. *muombe*, (býk — Bleek, Lang. of Mosambique 61), paloung. *mo* (kráva — Bastian, Reise durch Kambodja 304), švýcarsk. *murrli* (býček), elsask. i švabsk. *munna* (býk), v Durlachu *mung* (Pott, Beitr. II, 62), činuk. *musmus*

*) V jihoaustral. nářečí *mu-dla* (nos), *mú-ndo* (řiť — Teichelmann & Schürmann, Gramm. 24, 25), otomsk. *mú-hú* (vlk — „vyjící“ — Piccolomini, Grammatica della ling. Otomi 57).

(bůvol) neb *ebusbus* (Gibbs, vocab. 10); výrazné jest koërunsk. *auvai* (Martius, Beitr. II, 275). Pojmenování býka v africk. jazycích: *bulîbio* (Gbe), *bunapi* (Banjun), *munom* (Penim), *ndumbon* (Nso).

Mnohoznačnosti prvotných napodobovacích kořenů jest nám právě kořen *buk* výmluvným dokladem; neboť ze srovnání rozmanitých názvů zvířat, zakládajících se na kořeni *buk*, vychází na jevo, že v pravěku znamenal kromě *bučeti* ještě „bečeti, mečeti, štěkati, bzučeti". Doložíme výrok ten několika příklady.

a) *buk* = mečeti. Sem spadají tyto názvy *kozla* nebo *kozy:* skr. *bukka* (koza, kozel), st. h. něm. *poch*, *boch* (kozel), něm. *bock*, angl. *buck*, nord. *bokki*, švéd. *bock*, dánsk. *buk*, vlask. *becco*, franc. *bouc* (odtud *boucher* = vlask. *beccajo* „řezník" vl. „kdo zařezává kozly"), irsk *boch*, *poc*, kymr. *bwch*, st. špaň. *buco*, maď. *bak*, finsk. *pukki*, řeck. *βήκη* (koza) = švédsk. *bagge*, island. *bukkr* (kozel), lotyš. *buk-s*, hindust. *bak-rá*, *bok*, persk. *bûz*, *buz*, *budž*, zend. *bûza*, afgh. *bza* (koza), *vuz* (kozel), kurd. *bizim* (koza), kurm. *bizín*, zaza: *bizja* (*Justi*, Handb. d. Zendspr. 216), bengal. *bôk*, mahr. *bôkada*, karelsk. *bokko*, čečenz. *bok*, tušinsk. *bohé*, svanetsk. *piku;* týž kořen bývá i ve mnohých africk. jazycích: *bokâ* (Kasm), *bukundsi* (Esitako), *bûi* (Nso), *bokuro* (Kru); *buk* (koza), *bukono* (kozel — v jaz. Kupa), *bokang* (koza — v jaz. Kasem), *bihe*, *bewa* (Fula), *buti*, *m-pongo* (Inhamvane), *budzi* (Sofala), *a-mbúzi* (Tette), *mbuzi* (Quellimane); sr. i siam. *hpa.*

b) *buk* bečeti. Sem patří: švéd. *bagge* (ovce; znamená též „koza"), lotyš. *bika* (beran), arm. *bouds* (beránek), mandž. *buka* (beran), *bukûn* (divoká ovce), polsk. *bek* (bečení), *beknąć*, *beczeć* = *bečeti.*

c) *buk* štěkati. Sem spadá: skr. *bukk* (štěkati — v Dhâtup.), *bukkana* (štěkání), anglo-sask. *bicca* (čubka), angl. *bitch.*

d) *buk* bzučeti. Z toho významu Slované utvořili si slova pro „včelu": st. bulh. бъч-ела (*buč* = *buk*, rozšířené ve *bzuk-*), rusk. пчела, malor. бжола, бжілка, polsk. *pszczoła*, č. *včela* (z **vuč-*), slovinsk. *čmela* (přesmyknutím náslovné skupeniny, sr. česk. *čmelák*, *čmelík*, při čemž retnice *p* nebo *v* přestrojila se u příbuznou jí hlásku *m*), srb. пчела.

Buk mělo však mimo to ještě mnoho jiných významův: znamenalo „řev lvů nebo tygrů, říji jelenů, ba i troubení" a j. Ukazujeme ke slovům: skr. *bukkâra* (řev lví), mandž. *muchan* (tygr — samec), *buchû* (jelen), nord. *byckia* (laň) = franc. *biche*, řeck. *βυκάνη* (trouba), lat. *bûc-ina*, *bucc-ina*, angl. *bugle* (roh, trouba), řeck. *βύκ-της* (bouře, šumění větru) a t. d. Podobně i z onomatop. *gu* vzniklo v indoevr. jazycích množství samostatných slov s velmi rozmanitými významy: gotsk. *gau-*

non (truchliti, hořekovati), *gaunotha* (nářek), anglosask. *geong* (vzdech), švýcarsk. *gauner* (zívání), bavorsk. *gienen* (křičeti, plakati — z *giunan*), lotyšsk. *gaudêt* (kňučeti, výti), litevsk. *gauditi* (naříkati si), gaelsk. *goir* (křičeti, zpívati), řeck. *γόη* (*γόϝη* — vytí), *γόος* (nářek), *γογγύζω* (bručeti).

St. h. něm. *ohso* (něm. *ochs*, angl. *ox*, gotsk. *auhsa*, korn. *ohan* = boves, kymr. *ych*, vůl) znamená vlastně „plodící, zúrodňující“ — sr. skr. *ukšan* (býk), koř. *ukš* (kropiti), kdežto st. h. něm. *hrind* (něm. *rind*) souvisí bezpochyby (zároveň anglosask. *heorot* = něm. *hirsch*) s gotsk. *haurn* (roh), řeck. *κέρας* — tudíž *hrind* = rohatý; sr. výraz: *hornvieh* i rusk. рогатый скотъ.

3. Pes.

Příslušný sem napodobovací kořen jest *ku*, znamenající „zvuky vydávati, kňučeti“ a t. d. (o rozšíř. *kûdž* vrčeti, kňučeti, křičeti a t. d. zmínili jsme se již dříve). Sem patří: řeck. *κύων* (*κυ-νο-*, novoř. *κουλούκι* štěně), skr. *çvan* (nom. *çvâ*, nom. pl. *çvân-as*, ale akk. *çun-as*), koř. *kvan* (sr. *kvaṇ* „zvučeti, zvuky vydávati“ rozšíř. z *ku*; sr. amharsk. *qanqâ* jazyk — Isenberg, Amhar. Dict. 77, ostjak. samoj. *kanák* pes), lat. *canis* m. **cvan-* (přimyká se co nejtěsněji k lat. *canere*, které neznamená jen „zpívati“, než vůbec „křičeti, vydávati zvuky“: corvus canit, Cic., ranae canunt Plin., anser canebat, ranae cecinere Virg.; skr. *kûdž* užívá se o psích u významě „vrčeti, kňučeti“ a o ptácích u významě: „švitořiti, zpívati“, kalmyk. *kudsa* štěkati), zend. *çûn-is*, *çpâ* (ze *çv-*), med. *σπά-κα* (rusk. собака, elsas. *zaupe*), afgh. *çpai*, *çpû*, pers. *seg (çeg)*, talsk. *çipâ*, kurd. *çah*. Sykavka, zaměňující původní hrdelnici, objevuje se též v některých litvo-slovanských slovech: lit. *šû* (pes), kmen *šun-* (Schleicher, Lit. Gr. 192), nom. pl. *'šun-ys* (= skr. *çvân-as*, řeck. *κύνες*, lat. *canes*), rusk. сука, polsk. *suka*, č. *šub-ka* (= *čubka* — angl. *cub* štěně), irsk. *soich*, armensk. *šoun*, kaladž. *azbé*. Starobylá však hrdelná hláska zachovala se ještě v gotsk. *hund-s*, st. h. něm. *hunt*, *hund*, něm. *hund*, ang. *hound*, dánsk. a švéd. *hund*, osset. *kui*, tagaursk. *khuds*, akuš. *chwa* (Mithr. IV, 158), avarsk. *choi*, *hue*, čerkes. *chha*, chjurkul. *chwi*, kjurinsk. *kkitc* (pes), kkurtcul (štěně — Усларъ, Кюринск. языкъ 627, 631), avarsk. *guaži* (čubka), *gučùk* (štěně), alb. *kúta*, *kúči* (v dětském jazyku — Stier. Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 145), novořeck. *κουτάβι* (čubka), laponsk. *kausjo*. irsk. *cù* (pes), rhetorom. *chiaun* (pes), *cognia* (čubka), švýcarsk. *gautsch*, *geitsch*, *hauss*, *huss* (pes — *feutsch* čubka), samoj. *kanak*, alege. *okuakue*, korean. *kai*, tibetsk. *kii*, čínsk. *kiuen* (v nář. *küen*, *ken*), japan. *ken*, hindust. *kuttá*, telug. *kukka*, lotyš. *kuňňa* (čubka), polsk. *kundel* (domácí, ovčácký pes), hindî *kuttâ*, osset. *khudz*, srb. *kučka*, *kučina* (veliký pes),

tatarsk. *kučuk*, persk. *kûreh*, estonsk. *koer* (*kurri* zlý, *kurrat* čert), finsk. *koira*, laponsk. *kire*, gruz. *džogori*, cikánsk. *džukel* (Pott, Zigeuner II, 213—214), maď. *kutya*, tamil. *kkuku*. Sr. i dink. *akuekuek* (vlk). Sanskr. *çvan* (i příslušná k němu v příbuzných jazycích slova) vysvětlují obyčejně (Bopp, Pott, Benfey a j.) z kořene *çvi* (nadýmati se — řeck. *κυ-εῖν* býti těhotnou), dle čehož by tudíž *çvan* znamenalo „nadýmající se“, t. j. „často i mnoho mláďat rodící“. Curtius (Grundz. d. gr. Etym. 5. vyd. 159) ukazuje k významu „silný“. Dáváme přednosť svrchu zpomenutému výkladu (z koř. *ku*); Crecelius srovnává (v Hoefer's Zeitschr. III, 342 i násl.) dle našeho mínění zcela správně slova *cano*, *canis* i *ciconia*; poznamenání Potta (Wurzel-Wörterb. IV, 847) „für mich immer ein komischer Gedanke bei dem für Hunde doch etwas gar zu zweifelhaften Verdienst des Singens“ nemáme za zcela správné, poněvadž, jak z přivedených výše dokladů vychází na jevo, u Římanův i vrány, husy, ba i žáby *canunt*, aniž tím slovem vyrozumívá se zpěv. Tahitské *aaoa* znamená 1. kokrhati. 2. štěkati. Podobně i v cikánském jazyku *bašovav* znamená „štěkám“ a *bašno* „kohout“; obě slova pocházejí ze sanskr. kořene *bhaš*, jenž s krátkou samohláskou znamená „štěkati“, s dlouhou pak *(bhâš)* „mluviti“; mimo to zachovalo se ještě v sanskritě napodobovací slovo z rozšířeného kořene *ku-kur*: *kukkura* (pes) z *kur-kur-a*. Vykládati slova *çvan*, *canis*, *κύων* jakožto „zvuky vydávající, vrčící, štěkající“ a t. d. zdá se nám tudíž mnohem přiměřenějším, než vykládati je za „plodný, mnoho rodící“ („vielgebärend, trächtig“), což sám Pott nazývá „eine freilich nicht ganz ungezwungene Herleitung“ (Beiträge zur vergl. Spr. III, 290). Zvukoslovné přesné rozeznávání mezi *ç* i *k* v eranských i litvo-slovanských jazycích není bez výjimek, jakož i sanskritskému a zendskému *açman* odpovídá litevský kmen *akmen-* i slovansk. камен. Srovnání *κύων* s *κύειν* nezdá se nám žádným způsobem býti tak případným, jako srovnání téhož slova s *κωκύειν* (křičeti, výti), které snadno vysvětluje se jakožto intensivum i zdvojený tvar prostého *κυ*, a to tím spíše, ježto i v sanskritě kořen *ku*, *kû* v intensivě má tvar *kokûjate*. I Pictet srovnává skr. *çvan* s koř. *kvaṇ* (sonare-clamare — Orig. Indo-Europ. I, 376). Geiger spatřuje v indoevropských názvech psa důkaz pravěkého mezi sebou obcování národů východní Asie (Ursprung und Entwickl. d. menschl. Spr. I, 466). Česk. *pes*, st. bulh. пьсъ, rusk. песъ, polsk. *pies* nejsou původu onomatopoického, nýbrž shodují se skr. *paçu* (zvíře, dobytek) = lat. *pecu*, gotsk. *faihu*, něm. *vieh*, znamenajíce původně „přivázaný“, t. j. „krotký, zdomácnělý“ (koř. *pak* vázati); Curtius při-

rovnává пьсъ k *pas-ti* i skr. *paç* (viděti, hlídati — Grundz. d. gr. Etym. 168).

Jiné onomatopoické výrazy pro psa jsou: herer. *om-bua* (Hahn, Grundz. e. Gramm. d. Herero 148), inhamb., sofal. tett. *im-bua* (Bleek, Languages of Mosambique 44—45), v jaz. u Mysu Delgada: *um-boa*, v nářeč. Miaoce: *ha-li* (Edkins, Miao-Tsi tribes 4), čepang. *kuī* (Hodgson, On the Chépáng and Kús. tribes 22), burm. *khwé*, singph. *gui*, nagsk. *hu*, aborsk. *eki-iki* (Hodgson, Aborigines of t. East. Frontier 2), kami., khjeng. *ui* (Hodgson, Indo-Chin. borderers 8), kubič. *koa*, dido. *gwai*, dhimal. *khia*, Lhopa *khí*, Thočú *khwa*, Gjami *kou*, Tunglhu *hwé*, kurd. *kučik*, Čunsaj *hue* (Hodgson, Mongol. Affinities 50), kocch. *kukur*, dhamil. *khia* (divoký pes *kuhok*), kuswar. *kukol*, bahing. *khliča* (Hodgson, Himal. Ethnol. 171), dankal. *kûti* (Isenberg, Vocab. 16), dinalupih. *achu* (Schadenberg, Zeitschr. f. Ethnol. 1880, II—III, 173), chunzag. and. *choj*, karajb. *kajkuši*, eskim. *kingmek*, čukč. *kykmyk*, monžu. (v Afr.) *um-pú-ah* (Mithr. IV, 453), šilluk. *guok*, arikkar. *čahč*, bavorsk. *vau-vau* (Schmeller, Bayer. Wtb. II, 823), činvansk. (nářečí ostrova Formosy) *hu-jín* (Schetelig, Zeitschr. f. Völkerpsychol. V, 454), zulukafr. *qaqa* (divoký pes — Döhne, Zulu-Kaf. Dict. 290), činuk. *klkáboks*, *klkótko* (Gibbs, 11), futun. *kuli* (Grézel, Dict. 163), tarahumarsk. *kokočí* (Murr, Nachrichten v. versch. Ländern 325), šambal. *kuli* (Steere, 13), novozel. *kúri* (Williams, Dict. 65), *kírehe* (49), *peropero* (118), seliš. *nkokosmíchnšin* (Mengarini, Selish Gr. 3), šavant. *oapsa* (Martius, Beitr. II, 139), taino. *kučis*, *gočis* (Martius, Beitr. II, 317), bask. *zakurrá*, *čakurrá*, turrubul. *ngulgul* (divoký pes — Ridley, Kamilaroi 67), fulah. *rawándu* (Macbrair, Gramm. of t. Fulah lang. 65), annatom. *kuri* (Gabelentz, Melanesische Sprachen 71), amojsk. *káu-á* (Douglas, Dict. of t. Amoy I, 198). Sr. i istr. rumunsk. *breku* (Diefenbach, Anzeigen-Ztschr. XI, 291) i alem. *buddele* (Birlinger, Ztschr. XV, 272). Zulu-kafrsk. *i-kanka* označuje nejen psa, než i vlka, lišku a j. („signifying the noise or sound of jackals, foxes, dogs etc.“ Döhne, Zulu-Kafir Dict. 157).

4. Kůň.

Názvy koně v rozličných jazycích odvozují se od prvotného kořene *kap*, *kab*. Sem náležejí slova: řeck. *καβάλλης*, irsk. *capall*, *capuill*, kymr. *ceffyl*, korn. *cevil*, vlask. *cavallo*, špaň. *caballo*, franc. *cheval*, pehlev. *kopa*, finsk. *kopuri*, st. bulh. **КОБЪІЛА**, rusk. **кобыла**, srb. **кобила**, polsk. *kobyła*, č. *kobyla*, kavi: *kapala*, ostjak. *kopt*, *kopta*, finsk. *hevonen*, veps. *hebo* (kobyla), est. *hebu* (kobyla), *hobune* (kůň) (Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 96). S původním *kap* spojujeme česk. *kop-ati* (řeck.

κόπτειν) a *kop-yto* (malajsk. *kûkû* = kjurinsk. *kkékk* — Усларъ, Кюр. яз. 624); zulu *qaqa* dupati, klusati — o koních); i nemáme proč pozastavovati se nad tím, že ve slovech *kobyla* a *kopati* kořen prvého slova končí se jinou retnicí, nežli kořen slova druhého, neboť retnice ve všech indoevrop. jazycích velmi zhusta se střídají. Uvádíme zde jen na paměť č. *včela*, charv. *pčela*, slovinsk. *čmela*, č. *modlitba* = *modlitva*, *příbuzný* m. **pří-vuz-ný* (sloveso: *váz-ati*, v něm. *ver-wand-t* naopak kořenné *b* přešlo u *v-* koř. *band-*); vzhledem ku přechodu koncového kořenného *b* v *p* můžeme pak uvésti příklady: *brep-tati* a *breb-tati*, *klep-ati* a *kláb-ositi* (i *klov-ati* a *klev-etati* sem přináleží), *třep-ati* a *tříb-iti* (řeck. *τρίβ-ειν* i *δρύπ-τειν*, *τρυπᾶν*, *τρύπ-η* díra), *dup-ati* a *ďub-ati* a j. Slovanskému *kobyla* odpovídá souznačné litevské *kummele*, povstalé bezpochyby z **kup-me-*. Sl. **конь** (= č. *kůň*) zdá se nám, že vzniklo z **комонь** = č. *komoň* (sr. *komonstvo*, st. bulh. **комоньство**); otázku pak, povstalo-li *komoň* z *koboň*, rozhodnouti není na snadě, ač přechod ten, kterému v zvukoslovné stránce nic se nestaví na odpor, máme za velmi pravděpodobný, ukazujíce zároveň k pers. *kumîn* („a horse of bay colour“ — Richardson, Dict. 1207). Se slovanskými slovy zřejmě souvisí ostjaksk. *künde* (kůň), *kundang* (hříbě) i kalmyck. *gun* (kobyla), jemuž odpovídá bucharsk. *kulun*. Z kořene *kab* vzniklo též javansk. *kabu* (bůvol) = madeg. *how-lu*, namaq. *hab* (kůň), finsk. *hepo* (kůň) = sev. čud. *hebo* (Ujfalvy, Essai de gramm. Vêpse 81), laponsk. *hävoš*, *häbuš*, maď. *habókolni* (cválati) = santal. *kaba* (Puxley, Vocab. 70). Názvy koně v některých afrických jazycích, jež srovnávají se s indoevropskými znamenitě, zdají se býti původu cizího; sem náležejí slova: *kabalu* (kůň — v jazycích kmenů: Mampa, Kabenda, Orungu, Musentandu, Njombe, Pangela, Kirîman, Matatan), *mvalu* (Mimbona, Basunde), *kabâlu* (Kasanč, Lubalo, Songo — Koelle, Polygl. 114—115; Geiger, Urspr. und Entw. d. menschl. Spr. I, 464). Algonkinské slovo pro koně: *pe-pezigoganzi*, *-pizigoganzi* (Mithr. III, 3, 413 — kde nesprávně poznamenáno: „das vorgesetzte *pe* zeigt ein laufendes Pferd an“) vzniklo poměrně pozdě, znamenajíc „zvíře o silných kopytech“; Schoolcraft též slovo píše *pebežikogaži* i uvádí je jakožto čippevajské (Indian Tribes II, 389; V, 596).

K uvedenému výše slovu *kop-yto* náleží též nordsk. *hôf-r* (kopyto), švédsk. *hof*, st. h. něm. *huof*, něm. *huf*, angl. *hoof*, řeck. *κόπ-τ-ειν* („der calcitratio wegen“ Pott, Wurz. Wtb. V, 51), litevsk. *kap-óti* (hrabati, kopati, sekati) = lotyšsk. *kappât*, holl. *kappen* a snad i skr. *çapha* (kopyto; *ç* často odnáší se ku prvotnému *k*).

Vyjasniti *určitě* původ i prvotný význam kořene slov svrchu položených jest věc velmi nesnadná. Pictet (Orig. Indo-Eur. I, 347) přirovnává *kapala* (v jaz. Kavi) k skr. *čapala* (pohyblivý), odvozenému od koř. *kap*, *kamp* (třásti se), Benfey pokládá kmen slova za původně keltický, Grimm srovnává finsk. *hepo* i est. *hobbo* (kůň) se švéd. *hoppa* (skákati, poskakovati) a něm. *hüpfen* (v dětském jazyku *hop*, angl. *hop*), Pott odkazuje k skr. *kavâhula* (velbloud — Diefenbach, Vrgl. Wtb. d. got. Spr. I, 29). Beduinsk. *fafarini* (kůň — hl. klusající) bezpochyby zavírá v sobě odstín napodobovací, čemuž již nasvědčuje zdvojené násloví (L. Reinisch, Barea Sprache, XXI). Některé názvy koně, zřejmě z téhož původního kořene vzniklé, došly neobyčejného rozšíření, táhnouce se od krajního východu Asie až k samému západu Evropy: japonsk. *m'ma* (kůň), čínsk. *má*, mandž. *mori*, mong. *morin*, tung. *murin*, *morin*, rusk. меринъ (valach), st. h. něm. *marah* (kůň), *merihâ* (kobyla), něm. *mähre*, č. *mrcha*, nordsk. *merr*, *mar*, anglos. *mear*, *myre*, angl. *mare*, st. kelt. *marka*, gaelsk. *march*, irsk. *marc*.

Od rychlého svého běhu má kůň název svůj v sanskritě: *açva* (koř. *aç* dostihnouti, dosíci — přídavn. jm. *âçu* rychlý — řeck. ὠκυ-); jemu rovnají se: lat. *equo-*, řeck. ἱππο-, litevsk. *ašvà* (kobyla), st. irsk. *ech*, st. sask. *ëhu*, kymr. *ep*, *eb*. Něm. *ross* pochází od st. h. něm. *hros* a souvisí s angl. *horse* i sansk. *hreš* (řehtati), byť i Max Müller tvrdil „there is no trace of *neighing* in the Aryan names for horse" (Lectures on the Science of Language II, 65). K napodobovacím slovům patří též řeck. χρεμίζειν, χρεμέθειν (řehtati).

5. Osel.

Následující slova napodobují nepříjemný, drsný hlas tohoto zvířete: skr. *khara* (osel — „nach seinem *rauhen* Geschrei so genannt" — Petersb. Wtb. II, 600), pers. *cher*, kurd. *kerr*, afgh. *char*, digaur. *kharag*, osset. *charag*, brahuj. *karatik*, alb. *kerìči*, *krìči* (osle — Stier, Zeitschr. XI, 149), avarsk. *khert* (oslík), *hramà* (osel — *hr* jest silná hrdelnice), chjurkul. *hamha*, tamil. *karudei*, nupsk. *keketia* (Crowther, Gramm. & Voc. of t. Nupe 168), futun. *ikiiki*, hebr. *'air* (γair), arab. *'ajr* (γajr — γ vyjadřuje zde slabou hrdelnici — Pictet, Orig. Indo-Eur. I, 355). V koptickém jazyku osel nazývá se výrazně *io*, v demotickém *ia* (Brugsch, Grammaire Démotique 23), v staro-egyptském *â* (Brugsch, Hierogl. Demot. Wörterb. 159). Slova, užívaná v evrop. jazycích, jsou původu semitského: st. b. осьлъ, rusk. оселъ, polsk. *osiol*, č. *osel*, got. *asilus*, něm. *esel*, lat. *asinus*, řeck. ὄνος (m. *ὄσνο-) — arab. *âtan* (osel), *atânâ* = hebr. *âtôn* (oslice), arab. koř. *atana* (váhavě jíti — sr. skr. *aṭ*

potulovati se). Semitské názvy osla v našich jazycích vysvětlují se tím, že osel, jehož původní vlasť jest bezpochyby Afrika, dostal se do Řecka ze *semitské* Malé Asie i Syrie (Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere 69, 422).

6. Vlk.

Skr. *vrka*, s kterým se shodují názvy téhož zvířete v příbuzných jazycích, odvozuje se obyčejně od koř. *vraçč* „řezati, káceti, trhati"; nelze-li však větším snad právem *vrka* odvozovati od onomatop. *vrk-*, zachovalého ještě v slov. jazycích? (Sr. č. *vrč-eti*, *vrk-ati*, rusk. ворчать, st. b. врькати, charv. *vrka* vrkot, *vrkati* štváti a j.) *Vraçč* jest kořen složený, tudíž ne prvotný; kromě toho druhý, též často užívaný název vlka v skr. jazyku, *koka* jest původu onomatopoického. Sluší pak mimo to ukázati ještě k druhé velmi pozoruhodné okolnosti. 1. Skr. *koka* jakožto onomatopoický výraz vyslovuje název a) vlka (v jaz. Bari *koka* = tygr — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. 82, manding. *kunkowulo* — Macbrair, Gramm. 42), b) kukačky; 2. z vrk- vznikla v češtině slova: a) vrčeti (o psích), b) vrkati (o holubech). Nemůžeme tudíž přidati se k mínění Potta, jenž přirovnává lat. *lupus* k skr. *lopâçikâ* (liška — „aasfresser"), a řeck. λύκος k skr. *luńč* (evellere — Etym. Forsch. I, 716); „*lupus* nelze odloučiti od λύκος", praví Curtius (Grundz. d. griech. Etym. 5. vyd. 161), podotýkaje zároveň, že i v sabinsk. *irpus* neboli *hirpus* zachovala se též hláska *p*, vzniklá obměkčením z prvotné hrdelnice. Mikuckij odvozuje rusk. волкъ od kořene *vark* výti (волкъ — первонач. *varka* — соб. „воющій" Наблюденія и выводы по Сравн. Языкознанію 103). *Vark* u významě *výti* ukazuje se ještě v litevsk. *verk-ti*, *virk-eti* (plakati, výti); k skr. *vraçč* (*vrçčati* — odseknouti, rozříznouti) odnášíme s větším zajisté právem st. bulh. врасна (vráska), k němuž odkazuje i J. Schmidt (Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 50). Z kořene, znamenajícího *výti*, vznikla též slova: horno-luž. *vujak* (vlk — od *vuć*, *vuju* = česk. vyji), cik. *ru*, srb. *kurjak*, otomsk. *mû-hû* (Piccolomini, Gramm. della ling. Otomi 57), finsk. *hukka*, *hukki*, *koukô*, bezpochyby i manding. *kunkowulo* (M. Macbrair, Gramm. of t. Mandingo 42) a činuk. *leleukkub* (Gibbs. Vocab. 20); alb. *ulk*, jakožto slovo domácí, připomíná lat. *ul-ul-o* a nordské *ylg-r* odvozuje se přímo od slovesa *yla* (výti). Kromě *ulk* v albánském jazyce užívá se taktéž výrazův: *úljku*, *úku* (Stier, Zeitschr. XI, 143). Abchazské *khudžm* (vlk) připomíná tagaurské *khuds* (pes), kdežto vých. litevsk. *laukis*, *laukinis* (Fortunatov, Beitr. z. K. d. indogerm. Spr. III, 67) souvisí nepochybně s *laukas* (pole). Maď. *kurja* znamená 1. vlk, 2. křik (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn.

*

Ugr. Spr. I, 43), *kurjantani* (vzkřiknouti). Napodobovacího původu jsou rovněž: olamentsk. *oijujugi* (Buschmann, Spuren der Aztekischen Spr. I, 569), arab. *qavvâ'*, zaza: *aun-aún-ke* („peint le hurlement de cette bête féroce" — Justi, Rev. de Ling. XI, 6), ugaljachmuc. *kuuči* (Buschmann I, 689), kološsk. *khuč*, Miami: *whäwok* (Schoolcraft, Indian Tribes II, 476), mohok. *okueho*, onondag. *hojoni* i v jazyku tuzemcův ostrova Stuartu: *ki-klun-güt* (Buschmann I, 704). Z kořenného *varkvrk- r* ucelelo ještě v následujících slovech: zend. *vehrka*, hindust. *brik*, pers. *gurg*, kurd. *gurgh*, osset. *biragh*, čečensk. *buorz*, mazender. *vurg*, sabinsk. *hirpus*, irsk. *breach*; *r* i obměkčené *l* jeví se v zaza: *verg*, *velk* (Justi, Handb. d. Zend. 286), kdežto *r* docela přešlo v *l* ve slovech: st. bulh. **влъкъ**, rusk. **волкъ**, polsk. *wilk*, srb. charv. *vuk* (z *vlk-*), č. *vlk*, lit. *vilkas*, řeck. *ϝλύκος*, lat. *(v)lupus*, got. *vulf-s*, st. h. něm. *wolf*, anglosask. *wulf*, nord. *ûlf-r*, afgh. *lug*, armensk. *gail*. Laponsk. *varg* i mordvinsk. *virgas* nezdají se býti slovy domácími, odpovídajíce nordskému *vargr* (= *freki* vlk), které dle zvukoslovných pravidel ani tak se nesrovnává se sanskr. *vrka*, jako spíše se st. bulh. **врагъ**, litevsk. *vargas* (bída, nouze — J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 40). K temným co do původu slovům náležejí: finsk. votj. *susi*, eston. *susi*, vogul. *šeš* (Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 177).

7. Lev.

Jak v indoevropských tak i v semitských jazycích názvy lva jsou sobě velmi podobny, a nelze nám pochybovati o společném jich původu z téhož kořene, avšak vysvětlení jeho jest velmi nesnadné. Příslušná sem slova jsou: st. b. **львъ**, rusk. **левъ**, polsk. *lew*, srb. **лав**, lit. *lutas* (připomíná rusk. **лютый**, č. *lítý*), kymr. *llew*, irsk. *leomhan*, st. h. něm. *lëwo*, *lëo*, *louwo*, něm. *löwe*, řeck. *λέϝων*, lat. *leo*, arab. *lâbid* (lev), *labuat* (lvice), hierogl. *labu*, kopt. *lavoi*, demot. *labauí* (Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 883), hebr. *lâbia*, *lbî (lví)*, *lbijâ*. Pictet (Orig. Ind. I, 423), poukázav na tvaroslovný rozdíl lit. *lutas* od ostatních dotčených slov, má za základný jich kořen *lu* = skr. *lû* (řezati, trhati); Fürst (Hebr. Wtb. 273) odvozuje *lbî* od jakéhosi slovesného kořene *lâbâ*, kterého však žádnými příklady nedokládá, ač udává významy „řváti, křičeti". Že svrchu zpomenutá slova jsou původu napodobovacího, máme za pravdě podobné; prvotným kořenem zdá se býti *la*, s kterým se setkáváme v hebr. *lûn* (bručeti), *lâ'an* (zlořečiti), č. *láti*, rusk. **лаять** (štěkati). řeck. *λαλεῖν* (mluviti, vydávati zvuky, křičeti) a j. C. Pauli tvrdí ve svém díle („Die Benennung des Löwen bei den Indogermanen" —

München 1873), že názvy pro lva nejsou vzaty z jazyků semitských; avšak mínění tomuto důvodně odporuje Hans v. Wolzogen ve svém posouzení téhož díla (Zeitschr. für Völkerpsych. VIII, 207—215).

8. Prase.

Původ indoevropských názvů sem příslušných i na kořenném *su* osnovaných vykládá se dvojím způsobem: někteří vidí v *su* kořen napodobovací, druzí pak kořen znamenající původně *roditi*, *ploditi*. Slova sem přináležející jsou: skr. *sûkara*, *(çûkara)*, hindusť. *sûkar*, persk. *chûk*, lat. *sus*, řeck. *ὗς*, st. bulh. **свинии**, gotsk. *svein*, st. h. něm. *swîn*. Curtius (Grundzüge d. griech. Etym. 5. vyd. 382) odvozuje *sus*, *ὗς*, st. kymr. *hucc* od *su* (= skr. *su* ploditi, roditi — odkud *suta* syn): dle jeho náhledu slova *sûkara*, *sus* a j. znamenala by tudíž „plodící, rodící, plodné zvíře." Pictet (Orig. Indo-Eur. I, 730) pokládá *su-* za živel napodobovací; Stieler, Frisch, Grimm a jiní toho jsou mínění, že gotsk. *svein*, st. h. něm. *sû*, *sau*, holl. *zeuge*, westf. *sûge* souvisí se slovesem *saugen*; Grassmann (Wtb. zum Rigveda 1562) určitého mínění nepronáší, poznamenávaje u ved. *sûkara* — „Schwein — als das Erzeugung hervorbringende, d. h. viel erzeugende, oder ist es lautnachahmend?" Dle našeho zdání *su*, jakožto kořen napodobovací, nezávisí na kořeni *su*, znamenajícím *roditi*, a to z těchto důvodů: 1. Skr. *sûkara* skládá se ze *sû* + *kara*; druhá jeho část *-kara* (faciens) stává, jak toho již Bopp (Gloss. Comp. 423) dotekl, nezřídka za živlem napodobovacím: *čît-kâra* (křik, šum), *čuk-kâra* (řvaní lva), *hiṅ-kâra* (tygr), *phet-kâra* (vytí větru), *phut-kâra* (syčení hada), *kr-kara*, *kra-kara* (koroptev), *ṭak-kara* (rána, udeření). Dle obdoby těchto slov sluší tedy i *sû* v slově svrchu položeném míti za kořen napodobovací. 2. Výklad *sûkâra* jakožto „plození působící" jest poněkud strojený i slovo význam takový v sobě zavírající bylo by tvořeno proti vší obdobě. 3. Anglosaskému *sûgu*, skotskému *suggie*, švédskému *sugga*, anglickému *sow* i h. německému *suckel* (prasátko) odpovídají uvedená Diefenbachem (Vrgl. Wtb. d. goth. Spr. II, 359) slova: *suck! sück! sug!* jichž v Německu užívají, prasata vábíce; ježto pak taková vábná slova z pravidla napodobují vydávané samými zvířaty zvuky, nelze slova nahoře vytčená odvozovati od *su* = roditi. Sem táhneme také lotyš. *zûka*, *cûcina*, *cûka*, *cûcens*, est. *sigga*, *cigga*, rusk. **чушка**, litevsk. *čukuttis* („Schmeichelwort, mit dem man ein Schwein bezeichnet" — Nesselmann, Wtb. 166), čerem. *süsna*, *suska*, baškyr. *suzka*, čuvaš. *susna* (divoký kanec), franc. *chou* („cri qu'on adresse aux cochons" — Revue de Linguistique IX, 219) = norm. *sou*, kjurin. *tcürnügh* (**годовалый поросенокъ — Усларъ, Кюр. яз. 784**). ostj. samoj.

soska, kam. *šoška*, tatar. *suska* (Donner, Vergl. Wtb. d. Finn.-Ugr. Spr. I, 166, 167). Některá slova z finno-ugorských jazyků svrchu položená jsou bezpochyby vzata z ruského jazyka, jakož i mokš. mordvin. *puŕckä* (podsvinče), *puŕc* (prase) pochází z rusk. порося, поросенокъ. Napodobovacího původu jsou rovněž česk. *čunka*, *čunče*, *čurna*, kymr. *hychan* (podsvinče — sr. *hychian* chrochtati), řeck. *γρύλλος* (podsvinče, kanec — sloveso *γρύζειν*, *γρυλλίζειν* chrochtati), sev. frisk. *gris*, *greski* (Chr. Johansen, Nordfries. Spr. 138), aleman. *faotschili*, šváb. *baotschele* (Birlinger, Zeitschr. f. vergl. Spr. XV, 272), welš. *hwch*, maced. *γοῦτα* (Frick, Orient und Occid. II, 726), osset. *chuj*, vl. *ciacco*, tirolsk. *fak* (prase, nečistý člověk — J. B. Schöpf, Tirol. Idiotikon 115). Vykládati řeck. *γρομφάς* (svině) = lat. *scrôfa* jakožto slovo napodobovací (sr. novořeck. *γουροῦνι* „prase“, franc. *gronder*, *grogner*) vidí se nám býti mnohem příležitějším, než táhnouti táž slova ke kořeni *grabh* (hrabati), ježto i ve zvukoslovné stránce nesrovnávají se kořenné samohlásky v *γρομφ-* i *γραφ-*, a tolikéž i ve *scrôf-* i *scrib-*. 4. I ve zlodějských jazycích názvy prasete vznikly, nakolik vědomosť naše sáhá, téměř vesměs z kořene napodobovacího: tak ve franc. šibalském jazyku (Argot) prase nazývá se *grondin* i *roant*, v anglickém (Cant) *grunter*, v německém (Rothwälsch) *grunikkel*, ve španělském (Germania) *gruñente*, v ruském (afenském, jehož užívají ruští kramáři) *chrundak*; jediní čeští šibalové, hantýrkou mluvící, ustanovili se na slově *štětinář*.

I v jazycích, indoevropským nepříbuzných, v názvech prasete zračí se zhusta odstín napodobovací, jak vysvítá z následujících slov: Maori: *kúhukúhu* (W. Williams, Dict. 64), avarsk. *ćukà*, chjurkul. *cura*, Odži: *kokote* (Riis, Oji Lang. 204), maď. *csürhe*, tureck. *čučuk* (prasátko), Maravi: *grúve* (H. J. Bleek, Languages of Mosambique 55), singal. *urá*, Sokpa: *khakhai* (B. H. Hodgson, Sifán and Hórsók Vocab. 22), hotent. (u Mysu) *hacquou* (Bleek, Comp. Gramm. of South-Afr. lang. 317), Mpongwe: *n-gowa* (Bleek, 231), Samoa: *pu-i-i* (G. Pratt, Samoan Dict. 169), Lušaj: *vák* (Th. H. Lewin, Lushai Dial. of t. Dzo or Kúki lang. 16), anam. *tru* (znamenající 1. výti, 2. prase — Taberd Dict. Anamitico-Lat. 552—553), mongolsk. *chachai* (kdežto u Jakutů totéž slovo znamená lva neb pantra — Böhtlingk, Sprache der Jakuten, Wtb. 75, 167). Siamské *fy* (prase) vyjadřuje spíše ošklivosť, v níž tuzemci prase mají, než napodobení zvířecích zvukův. Podobný výraz přichází v savojském nářečí: *pouai* „prase“ — sr. bourguign. *poui* („interjection pour marquer le dégoût“ — Mignard, Histoire de l'idiome Bourguignon 121).

Do Ameriky prase bylo přivezeno Evropany, pročež americké názvy sem příslušné vznikly poměrně pozdě, než i v nich zřejmě značí se ráz napodobovací, a to i tam, kde slovo vzato z evropského jazyka: Šonî: *kuško* (bezpochyby z franc. *cochon*), Miami: *kokošo*, činuksk. *kušo* (Schoolcraft, Indian Tribes V, 549), delavarsk. *quòš-quòš* (Schoolcraft II, 476), Mohok, Kajuga i Onondaga: *kuis-kuis*, *quis-quis* (Pott, Doppelung 58), Oneida: *kus-kus* (Schoolcraft II, 488), Blackfeet: *kukuš*, tarahum. *kočí*, peruansk. *kuči* a j. Napodobovacího původu jsou snad i alb. *thü*, koptick. *rir*, hierogl. *rra* (Stern, Kopt. Gramm. Leipzig 1881, 28) i neústrojné selišsk. *nplpelkaks* (Mengarini, Selish Grammar 3).

9. Myš.

K napodobovacím slovům patří: řeck. *ὕραξ* (myš, rejsek), lat. *sor-ex*, lit. *žurke* (svišť, krysa) = rusk. сурокъ, polsk. *szczur* (krysa). Sr. skr. *svar* (zvučeti, pištěti), řeck. *συρ-ίζειν* (pískati), rusk. свирѣль (píšťala) = charv. *zurna*, lit. *surma*.

Slov. *myš* (st. b. мышь, lat. *mus*, ř. *μῦς*, něm. *maus* a j.) znamená vlastně „zlodějka“, jak viděti ze skr. *mûša*, *mûšaka*, odvozených od koř. *muš* (krásti).

10. Pták.

Obecné názvy ptáka ve mnohých jazycích povstaly z kořenů napodobovacích, poněvadž zvuky, ptačí zpěv napodobující, nezřídka přenášejí se na označení samého ptáka. Ač slova sem příslušná i zde vynikají velikou rozmanitostí, tož přece některé výrazné zvukové skupeniny ukazují se častěji druhých, a to zejména *pi*, *či*, *ci*, *ču*, *si*, k nimž tuto v krátce budiž ukázáno: novozel. *pi* (ptáčkové), *piopio* (pták), *píhipíhi* (druh ptáků — W. Williams, Dict. of the New-Zeal. lang. 119, 120), řeck. *πίπος* (ptáček), novoř. *πιπίνι*, *πιπίγκι* (pták — est. *pîpima* švitořiti, pípati), lat. *pipio*, maďarsk. *pije* (husa), Takpa: *pja*, Gjami: *pjepje* (G. H. Hodgson, Siťán and Hórsók Vocabularies 23), starohaitick. *ipis*, tehuelč. (patagonsk.) *piju*, *pijau* (ptactvo, drůbež — G. Ch. Musters, Unter den Patagoniern — něm. vyd. Jena 1877, 340), Blackfeet *piksi*, gascon. *pipiou* (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 400), milansk. *pipi* (ptáček), rusk. пичуга (Даль, Толк. Слов.), st. prusk. *pippalins* (aves), algonk. *papimissipini* (Mithr. III, 3, 413), alb. *bíba* (vodní pták — Stier, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 232 — rum. *bibilikë* perlovka), Sumbava: *pijo* (Leyden, Asiat. Researches X, 201), řeck. *πιπώ* („baumhacker“ Fick-Curtius, Studien zur griech. und lat. Gramm. IX, 2, 189), volof. *m-pithie-mä* (pták — Boilat, Gramm. de lalangue Woloffe 15), makassâr. *pîpika* (ptáček — Matthes 98 — ojamb. *pikau* holub, Tupi: *pi-*

kaçú); tur. *čuičug* (ptáček — *čivildemek* švitořiti), anamsk. *čim*, oneid. *čide*, kajug. *džitiai*; v kalifornských nářečích: *čilčil* (Schoolcraft IV, 415), Džam: *čim* (Bastian, Reise durch Kambodja 243), jukat. *čikč*, hindî *čidijá*, v nář. kongském (v Číně) *čhéok-čé* (Asiat. Res. X, 273), tarahumar. *čulugui*, atnah. *čijča* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 692), čilsk. *čukau*, delevar. *čolens*, Maja: *čič* (Beltran, Arte de idioma Maya 229), malabar. *čiri* (maď. *csirke* kuře), Kiránti: *čak-pu*, *čhong-wa* (Hodgson, Himal. Ethn. 17), Vaju: *činči* (56), Bahing: *čikba* (170), koroad. *čippu*, kulin. *čaj* (Martius II, 242), Tharu: *čirai* (Hodgson, Him. Ethn. 11), Jezo: *ciafu* (v. d. Gabelentz, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XVI. 535), maď. *cinke*, *cineke* (sýkora — *cinegni* cvrlikati), est. *cirk*, *sirk* (pták, kobylka), činuk. *cíkala*, tezug. *tzireh*, čimmesjan. *tzots* (ptáci — Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos 402), Navajo: *citi* (Schoolcraft IV, 424), otomsk. *zcinci*, huastek. *cicin*, abchaz. *tćyšk*, čokojem. (v sev. Kalif.) *sîpsîp* (obecný název pro malé ptáky — Schoolcraft, Ind. Tr. III, 431), mikmak. *sîsip* (pták — Schoolcraft V, 583), Kredy (ve střed. Afr.) *sisi*, nub. *sessûr* (Lepsius, Nub. Gr. 384), Haussa: *sunsua* (Schön 146), manding. *suseo*.

Na jiných kořenech, ač též napodobovacích, zakládají se následující slova: singal. *kurullá*, Maja: *kukuič*, *kibdžič* (Brasseur de Bourbourg, Relation des choses des Yucatan 493), čerem. *kek*, anam. *konkjim* (G. Aubaret, Gramm. 15), klacop. *kula-kula* (Schoolcraft III, 223), v činukském žargonu: *kullakulla* (pták — Schoolcraft V, 549), kinaj. *kakašli* (Buschmann, Athapask. Spr. 235), čamorsk. *gaga*, Ulea *girigagk* (v. d. Gabelentz, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. XIII, 71), Miao-Ce: *tat* (Edkins, Miau-Tsi Tribes 4), malorusk. тютя (v dětském jazyku), činuk. *tlálach*, *tkálakalábach* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 620), Massachus. *psukses* (Schoolcraft I, 294), Miami: *wis-sju-i-so* (Schoolcraft II, 477), Veicpek: *šergreh*, Ašastli (Kalif.) *šrskonder* (pták — *šurui* zpívati — Mithr. III, 3, 204) a j. Pozoru hodno jest i neústrojné zuňsk. *quáhmuahlahtahpah* (pták — Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos 284).

11. Husa.

Onomatopoický kořen, napodobující křik husy a jevící se v znamenité shodě v nejrozmanitějších jazycích, jest *ga*, vyskytující se ve zdvojené formě v rusk. гагакать = č. *kýhati*. Sem spadají: skr. *haṅsa* (husa, labuť), zkrácené z **gha-*, jak vysvítá z obdobných slov příbuzných jazyků; buchar. *gâs*, afgh. *qâs*, pers. *gâz*, kurd. *chas*, osset. *qazi*, bret. *gwaz*, kymr. *gwydd*, irsk. *ge*, *gedh*, *géadh*, st. h. něm. *cans*, *gans*

(husa), *ganazo* (houser), nord. *gâs* (husa), *gassi* (houser), švábsk. *gusel* (v dětském jazyku), v rak. nářečí *gag*, *gagag* (švábsk. *gagen* kýhati), staro-korn. *guit*, *hoet* (Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere 266), hanover. *kihgack* („Kinderausdruck für die aus dem Halse der Gänse herausgenommene Luftröhre" — Pott, Beitr. z. vergl. Sprachf. IV, 89), angl. s. *gôs*, angl. *goose*, holl. *gans*, švéd. *gås*, *gös*, st. bulh. **гѫсь**, rusk. **гусь**, polsk. *gęś*, česk. *husa*, srb. **гуска**, lit. *žas-is*, korn. *guydh*, lat. *anser* (z **hanser* = česk. *houser*) řeck. *χήν* (t. j. pův. **ghân*). Příklady z druhých jazykův: čínsk. *ngo* (v nářečích jižních *gu*, *go*, *ka*), anam. *gu*, *ngu*, *ngông*, tibet. *ngang-ba*, japan. *gan*, *kano*, *ga*, malaj. *gangsa*, *ângsa* (hindust. *hâns*), korean. *ke-iu*, laponsk. *gas*, votjak. *gäse*, tur. *gaz*, *kaz*, *chaz*, *qaz*, arab. *qâz*, lesg. *kaz*, *kaaz*, mezešeg., čerkes. a abchaz. *kaz*, amharsk. *kâjnet* (Isenberg, Dict. 143), mordv. *gaganä* (Ahlquist, Versuch einer Mokscha-Mordw. Gr. 152), siam. *han* (husa, labuť), *chân*, mandž. *niongniacha*, Cap Hottent. *kgcá* (Bleek, Comp. Gr. 318), samojed. *kai* (husa), estonsk. *hanni*, finsk. *hanhi*, did., unso. *kochgo*, japansk. *gačô*, *kari*, čippev. *hah*, *gah* (ečemin. *wahhawihaw* sokol = mikmak. *čîpčîpwagut* Barratt, Indian of New-Engl. 13), kjurin. *kaz* (Усларъ, Кюр. языкъ 653), Kaddo: *kie* (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 446), Atna: *chach* (Buschmann I, 692), kolčan. *chach* (I, 710), Dog-rib: *ogha*, *o-ghačaj* (Buschmann, Athapask. Sprachstamm, Abh. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1855, 190, Nro. 855), kološ. *kakant* neb *thhauákch* (Buschmann, Athap. Spr. 287), hailc. *chöna-kaak* (Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos 386), Kajuga: *honka*, onondag. *kunk*, Tuskarora: *ohuhaha*, Wakkoa: *ohon* (Schoolcraft, Ind. Tr. V, 552), Katoba: *ahhah* (Schoolcraft V, 557).

V některých jazycích základem příslušných slov ukazuje se zdvojené *va* neb *pa;* sem náležejí: h. falck. *wiwerl* (Pott, Beiträge IV, 85), bavorsk. *wiwelein*, *wiwel* (zejména v dětském jazyku — Schmeller, Bayer. Wtb. II, 827), čippev. *wawa* (Pott, Doppelung 60), Miami: *wopi-pi-le-wo*, vl. *papero* (husička — sr. řeck. *παππά-ζουσι χῆνες*), šp. *parpar* (kýhání), *páparo* (hlupák — vl. husák), novořeck. *πάπια* (kachna). Z jiných kořenů vznikla slova: mandž. *čičirhan* (Amyot, Dict. Tart. Mantchou II, 508), zyrj. *dziodsäg* (Castrén, Gramm. Syrj. 139) i užívané v kalifornských nářečích *lang-lang* (Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 411).

12. Kachna.

Často přicházející v názvech kachny kořenné *bat*, *pat* nedá naskrze o tom pochybovati, že jím pojmenování zvířete vyslovuje se onomatopoicky; názvy takové vyskytují se i zde v rozličných, docela

nepříbuzných mezi sebou jazycích, tak že o napodobovacím původu zmíněných slabik pochybnosti býti nemůže. Sem náležejí slova: siam. *pet*, arabsk. *batta*, staro-egypt. *bes-bes* (Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 420), sofal. *batta*, maratsk. *badaka*, anamsk. *vit*, samoan. *pato* (Pratt 165), kaliforn. *wotte-wotte* (Schoolcraft IV, 411), osset. *babus* (Sjögren 367), jorub. *pepeje* (Crowther 245), malaj. *bêbek*, tett. sen. *bata* (Bleek, Lang. of Mosamb. 66), tarahumarsk. *passonáka* (Murr, Nachrichten v. versch. Ländern d. span. Amer. 314), šambal. *wata* (Steere 13), pers. *bet*, buchar. *beth*, armensk. *bath*, st. bulh. патъка, slovinsk. *patka*, bulh. паткъ, srbsko-charv. *patka*, portug. *pato* (Diez odkazuje k řeck. *πατεῖν*, šlapati, něm. *patschen*, špan. *patear* „traben“ — Etym. Wtb. 4. vyd. 238), hindust. *bath*, *bathak*, beng. *botok*, *votok*, malaj. *vâttu*, vogulsk. *batta*, *pot*, *poat* (Pictet, Orig. Ind. I, 394), syr. *battô*, *pattô*. Často názvy kachny směňují se pojmenováními husy a naopak; tak ku př. *ga-*, *ka-* znamená kachnu: polsk. *kaczka*, česk. *kachna*, *kačer*, akra. *kwakwa*, tupi. *goabirú*, kinaj. *kakašla*, franc. *canard*, jap. *kamo*, maď. *kacsa*, *géca*, finsk. *kuikka*, litevsk. *gaigals* (kačer — Pott, Beiträge z. vergl. Spr. IV, 89), Pûl: *kani*, volof. *khankhel* (Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 319), činuk. *okuéchkuéch*, ugaljachmuc. *kach* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 688), billečul. *ahquah* (Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mexicos 386), klacop. (v Kolumbii) *quaqua* (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 224), delavar. *kuikuiingus* (Schoolcraft III, 425), kaliforn. *kutkut*, tureck. *gedžeg* (divoká kachna); i v ruské obecné mluvě, zejména pak v nářečích, kachnu mnohdy nazývají квакуша, квакша. Naopak *bat*, *pat* znamená „husu“: hindust. *bat*, beng. *botok* (husa, kachna), alb. *peth*, *páte*, špaň. *pato*, gruz. *bati*, čečenz. *bad*, tuš. *bata*, otomsk. *baddu* (Piccolomini, Gramm. 63), Wetterau: *bulli*, *wulli* (husička — Diefenbach, Wtb. II, 760), d. luž. *pilé* (husička — ale litevsk. a westfalsk. *pile* kachna, lit. *pylinas* kačer — Geitler, Lit. Stud. 103), něm. *bille* (kachna — Matzenauer, Cizí Slova ve Slov. ř. 66), h. luž. *pilo* (husička, kachnička).

Mimo svrchu položené jsou ještě jiné kořeny napodobující, z nichž povstaly názvy kachny; zejména pak patří sem kořeny, sykavky neb podnebné hlásky v sobě zavírající, na př. arapah. *šíší* (kachna), algonkin. *sîsip* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 667), čippev. *šišib* (Schoolcraft II, 465), Šoní: *sîsîbe*, vej. *sese* (Koelle, Gramm. of the Vei 211), votj. *čož*, lap. *šuočo*, ostj. *čoš*, *čač* (Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 190), fin. *sorsa*, *suorsa*, votj. *sôrsa*, eston. *sôrsk* (divoká kachna). Neméně výrazná jsou i následující napodobovací slova: Nupe: *gbamgba* (Crowther, Gramm. of t. Nupe 159), Odži: *da-*

bodábu (Riis 165), dakot. *čukčang* (Riggs, Dacot. Dict. 47), Akra: *dabodabo* (Zimmermann, Vocab 39), Ašanti: *dabudabu* (Pott, Doppelung 54), unalašk. *čakučadok* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 700), tlackanaj. *qlokchl* (Buschmann, Athap. Sprachst. 195, Nro. 937), Kiwomi: *tiewit-e-wik* (Buschmann, Völker u. Sprachen Neu-Mexicos 300).

13. Kohout.

Základný napodobovací kořen jest *ku*, jenž se však obyčejně šíří v *kur* neb *kut*. Od *kar*, *kur* odvozují se: st. b. **коуръ** (kohout), **коурица** (slepice), **коура** (kuře), polsk. *kur*, *kurek* (kohout), č. *kur-* v *kuro-pění* (kokrhání), *kura* (slepice), *kuře* (sloveso: *krákorati*), charv. *kur*, *kurad* (drůbež), rusk. курченокъ (kuře), курица; osset. *khark*, persk. *churu*, *churôs*, *churweh* (kohout), *chûrchân*, *kûrek* (slepice), tur. *küürek*, kurd. *kurka* (slepice, kvočna), zaza *kerga*, mazender. *kirk*, pehl. *kark*, zendsk. *kahrka* (jak na jevo vychází ze slova *kahrkâça* sup, složeného z *kahrka* kuře a *aça* požírající), st. irsk. *cerc* (slepice), osset. *kjark*, kurdsk. *kurge* (kuře), gael. *cearc* (slepice) = persk. *kerk* (jež znamená též koroptev — sr. lit. *kârkti* krákorati, est. *kirgun*, *kirgan* kokrhati), brasil. *kara-kára-í* (černý orel, tak zvaný pro svůj křik — „whining notes" — Bates, Naturalist on the riv. Amazons 171), afghan. *čirg* (kohout), *čirga* (kuře), Rukheng: *krak-pha* (kohout — dosl. „drůbeže otec" — Leyden, Asiatic Res. X, 236), makassar. *kûrru-kûrru* („slova, jichž obyčejně užívají tuzemci, kuřata volajíce" — Matthes, Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Ges. X, 285), tamil. *kôri* (kohout, slepice), Gônd. *kôrh*, Geoni-gond. *gogori*, vogul. *kore*, ostjack. *korek*, *kurek*, permsk. *korech*, *kuraga*, *kuryg*, kirant. *grokpupo*, guajkur. *okoroko* (slepice — Martius, Beitr. II, 129), guač. *wokaake*, zapar. *kakkarakka-hitiuma* (Martius II, 307).

Od *kut* pocházejí: skr. *kukkuṭa* (kohout m. *kuṭ-kuṭ-a*), beng. *kukkuṭ*, st. bulh. **кокотъ**, **кокошь**, v rusk. nářečích кокотъ, когутъ, кочетъ, bulh. кокошка (slepice), slovinsk. a dolnolouž. *kokot* (kohout), polsk. *kogut*, česk. *kohout* (rozlišením m. **kokout*), malorusk. кочет, кочеток, lit. *kukuttis* (dudek). Od *ko*, *go*: anglosask. *cocc* (zkrácené kokot-), angl. *cock*, franc. *coq*, bret. *kok*, mexick. *koš*, *koškoš* (bažant), anam. *gà*, *qua* (Taberd, Dict. 404), abchaz. *kutyk* (slepice), kjurin. *khekk* (kohout — mn. čísl. *khekkèru* — Усларъ 643), Poggy-Islands: *gago* (drůbež — Asiat. Res. VI, 90). Sr. též finsk. *kukko*, estonsk. *kikkas*, kirant. *koklüp*, *koklap*, řeck. *κουκούφα* (jistý druh ptáka), botokud. *hahaha* (kohout, slepice). Kořen *ku (kur)* v afrických a jiných jazycích: *kurah* (kohout — v jaz. Čelana), *kuróko* (Koro), *koronji* (Ndob), *kuko-a-uko* (Lourenzo Marques), *kokuríku* (Cap Delgado — Bleek, Lang.

of Mosamb. 64—65), mafor. *mankoko-snûn* (Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 36) favorlang. *kokko badda* (Happart, Dict. 70), *akukoro* (Basa), *kogurot* (Bulanda), *gore* (Fulah — Macbrair, Gramm. 33), *kogórok* (Penin), *kôkô* (Krâ), *kokulosu* (Adampe), *kokulôzu* (Dahome), *akuko* (Joruba), *okokoko* (Mbotia), *kokûnini* (Ašanti), *gubogum* (Bornu), *kôkija* (slepice), *kôki* (kohout — Teda — Barth, Centr. Afrik. Vocab. Einl. 78), *kûgûi kurguri* (slepice — v jaz. Kanuri — Koelle, Polygl. 126—127); kuss. *kukukasi*, *kukukvinjane* (kuře), *kukuduna* (kohout — Ausland 1873, 591), Zulu: *kuku* (fowl — Döhne, Dict. 175), Susu: *konkuru* (kohout — Rev. de Linguist. 1877, Juill. 76), nub. *kukulûl* (Lepsius, Nub. Gr. 349), Kongo: *koko*, Ukuafi: *gugusêki*, Vanika: *kuku* (slepice), Vakamba: *engugu* (Zeitschrift d. d. morgenl. Ges. 1846, 55), šambal. *nguku* (K. Steere, Collections 13), Ašango, Njavi: *ma-koko* (drůbež), Bisaja: *agak*, madekas. *akoho*, singal. *kukulâ* (kohout), *kikilî* (slepice — Fr. Müller, Reise d. Novara, Ling. Th. 205), Vaju: *lončo-kuočo* (Hodgson, Himal. Ethnol. 56), kirgis. *kekilik* („steinhuhn“ — Finsch, Reise nach West-Sibirien I, 188); v bugiském jazyku kohoutek u ručnice nazývá se *kônkonkônkon* (Matthes, Boegin. Holl. Woord. 7), v ostjack. jaz. *orel* slove *kuruk* (tamil. *karugu*, osset. *karciga*).

Jiný napodobovací kořen jest *dak (tak)*, jenž však vyskytuje se téměř výhradně v nepříbuzných sanskritu jazycích. V indoevr. jazycích sem náleží, nakolik nám povědomo, buch. *dik*, kurdsk. *dik*, *dikel* (kohout — P. Lerch, Forschungen über d. Kurden II, 122, 130), kymr. *dicen* (slepice), a rusk. токъ, токовать = č. *tok*, *tokovati*. Z druhých jazyků sem spadají: arab. *dadžâdžat*, *dudžâdžat* (kohout, slepice), hebr. *dukiphat* (divoký kohout, tetřívek), maď. *tyúk* (slepice), ostjak. *tauk* (kohout), tur. *taka*, *takak*, *tauk*, jap. *taka* (sokol), *toki* (ibis), mong. *taku*, *takia*, mandž. *čoko*, tung. *dogi* (pták), kojbal. *takak*, vogul. *tokuch*.

K napodobovacímu *kur* táhneme ještě skr. *kurara* (orel mořský), kymr. *curyll* (krahuj), irsk. *corr* (jeřáb), lit. *kurapka* (koroptev) = drevansk. *keurüpótka* (Schleicher, Polab. Spr. 109), polsk. *kuropatwa*, rusk. куропатка, č. *kuroptva*, *koroptev (-patva = pták)*. Názvy kohouta i kuřete ve mnohých indoevropských jazycích mezi sebou nikterak se nesrovnávají; na důkaz postačí ukázati k lat. *gallus*, řeck. ἀλέκτωρ, něm. *hahn*, angl. *cock* i rusk. пѣтухъ. Z této nesrovnalosti příslušných sem slov zavírati dlužno, že indoevropští národové teprva po svém rozrůznění přijali kohouta (právě tak, jakož i kočku) ve svou domácnost. Kohout domácí pochází původem z Indie a teprv indo-perské válečné výpravy

přičinily k tomu, že šířil se dále na západ. Ve Starém Zákoně o něm nikde zmínka se nečiní; v náboženství Zoroastrově kohout, jakožto věštec jitra a tudíž i symbol světla i slunce, byl (jakož i pes) zvířetem posvátným. U dřevních Peršanů byl posvěcen *Çraoše*, který, jakožto nebeský strážce světa, ohněm jsa probouzen, budí pak i kohouta (Justi, Handb. d. Zendspr. 306). V Bundeheš-u (48, 14) kohout (zároveň se psem) uvádí se jakožto nejdůležitější domácí zvíře, poněvadž při jeho zpěvu prchají zlí duchové *(daêva)*. V Zendě sluje *parodarš* (nom. *parodars*), a to dle Huzvareš-ského překladu proto, že „nejprve zatřepetá křídly a pak zpívá“ (Justi, Handb. d. Zendspr. 187); druhý jeho název, v Zendě se vyskytující, *kahrkatâç* (Justi 82), jenž uvádí se jakožto jméno jeho potupné i nadávka, jest patrně původu napodobovacího, ač konečnou slabiku nesnadno vysvětliti. Od Peršanů kohout dostal se k Řekům, a to ne před 6. stoletím (Homer kohouta jakoby neznal), pročež ještě u řeckých komiků nazývá se *περσικὸς ὄρνις*. Slovo *ἀλέκτωρ*, jež ovšem možno i vyložiti jakožto „společníka lože“ (sr. *ἄλοχος*), neb v opačném smysle jakožto „lože zbaveného“, t. j. „nespícího“, Hehn (Kulturpfl. und Hausthiere 320) pokládá za „mysticko-významné“ (mystisch-bedeutungsvoll), srovnávaje je s *ἠλέκτωρ* (— *'Υπερίων* „třpytící se slunce“) i s *ἤλεκτρον* (blýskavý kov, jantar). Jiného mínění jest Fick (Curtius u. Brugmann, Studien zur griech. u. lat. Gramm. IX, 2, 169); dle jeho výkladu Řekové, seznámivše se s kohoutem, přenesli na něho jméno *'Αλέκτωρ*, *'Αλεκτρυών*, a kohout znamenal by tedy tolik co „obhájce“ („Wehrmann“); výkladu tomuto, jakožto prostějšímu i případnějšímu, dáváme přednosť. Vztahující se k dějepisu osvěty závěrky, které lze vyvésti z rozmanitých názvů kohouta v různých evropských i asijských jazycích, Hehn uvádí (Kulturpfl. u. Hausthiere 234—237) velmi přehledně i k věci případně. Týž spisovatel vyslovuje domnění, že v lat. *gallus* vězí přestrojená hrdelnice *(gallus = *gak-lus)* i slovo za napodobovací („der gack-ernde“) pokládati sluší (Kulturpfl. 440), ukazuje zároveň k slovu *κάκα* (Hesych. *κακία ἢ ὄρνεον*), nordsk. *kyklingr* (kuřata), anglosask. *cicen*, *cycen* (kuře). U Sofokla přichází výraz: *κοκκυβόας ὄρνις* (kohout), u Aristofana i Theokrita: *κοκκύζειν* (perf. *κεκόκκυκεν* — Aristof.), *κοκκύσδειν* (kokrhati); k napodobovacím slovům patří rovněž arm. *ghagh* (kohout), kornsk. *chelioc*, *colyek*, est. *kukk*, siamsk. *kai* (kohout), *kaikhan* (kokrhati — Pallegoix, Dict. 223), anam. *ga-gáj* (kokrhání), votjak. *kukke*, (mordv. *kukerjan* kokrhati, lat. *cucûrîre*, rusk. кокотать), ostj. samoj. *kök*, *kük* (tetřev), rhaeto-rom. *cot*, luž. *kokoš* (slepice), arm. *akadžadž*, cik. *kachni* (slepice), bavorsk. *gogkel*, *gückel*, *gögker* (kohout —

Schmeller, Bayer. Wtb. I, 885) — *pip-gockel* („der wälsche Hahn" — I, 399), švýcarsk. *gugel*, *guggel*, švábsk. *gokkeler* a j.

Pro červenou barvu kohoutího hřebenu název kohouta v některých jazycích přenesen na planý mák, tak v occitansk. nářečí Languedoc-ų *cacaracá* znamená 1. kokrhání, 2. mák planý, pukavec, a *cacalacá* 1. kokrhání, 2. hledík; picardsk. *cocriacot* = kokrhání i planý mák, franc. *coquelicot* = planý, vlčí mák (Diez, Etymol. Wtb. II, 253—254); rovněž i černohorsk. *kukurěk* znamená jistý druh červených květin. Onomatopoické názvy kvočny: alb. *kločka*, řeck. *κλώσσω*, novoř. *κλωσσοῦ*, rumunsk. *kloška* (Stier, Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XI. 227), něm. *glucke*, holl. *klokhen*, dánsk. *klukhöne*, gascon. *clouque* (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 397), tur. *koločka*, *kolčka* a j.

Názvy *kuřete* často zakládají se na napodobovacím *ku*, *pi* neb *ci*: holl. *kieken*, *kuiken*, něm. *küchlein*, alb. *kukovríkji*, čečensk. *khuornaj*, Vaju: *khuočo*, slovinsk. *piška*, srb. *piple* (пь-ти zavírá snad v sobě stupňované *pi* — sr. Pott, Wurz. Wtb. I, 579), lat. *pipio* (ptáček — *pipire*, *pipare* pískati, pípati), odkud vl. *pipione* i *piccione* (holoubek), fr. *pigeon*, řeck. *πίπος*, (ptáček), v rezjanských různořečích *pyšćata* (kuřata — Бодуэн де Куртенэ, Опыт фонетики резьянских говоров Петербург 1875, 54), polsk. *pisklę*, bavorsk. *pulpul* (v dětském jazyku — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 387); litevsk. *čipulas*, *cipulas*, rusk. цыпленокъ (Микуцкій, Наблюденія и выводы 15), maďarsk. *csibe*, *pipe*, *pisse*, kjurin. *tcitcib* (Усларъ 784), bavorsk. *ziberle* (Schmeller II, 1075), chjurkul. *dčikha*, cik. *šikšik* (Pott, Zigeuner II, 252), slovinsk. *ciba* (slepice) = h. luž. *cipa*, bělorusk. ципа (Будиловичъ, Первобытные Славяне 179), šekvansk. *tráchoch* (Schetelig, Zeitschr. f. Völkerpsych. V, 455). Onomatopoické *ka*, *ko-ko*, *ku-ku* přenáší se někdy i na název *vejce*: ajmak. *khageena* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XX, 330), est. *kâguti* (Wiedemann, Ehstn. Wtb. 256), vl. *cocco*, *cucco* (v dětském jazyku), s čímž snad souvisí *cucagna* = šp. *cucaña*, franc. *cocagne* (Fr. Diez, Etym. Wtb. d. rom. Spr. I, 147), rusk. кока (v obecné mluvě, lat. *cocococo*, napodobující zvuky, kuřaty vydávané. Petron.), franc. *coque* (skořápka z vejce — již ve starofranc. jazyku — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 566), kjurinsk. *kakà*, (vejce — Усларъ 613), normansk. *coco* (Édél. et Alfr. Duméril, Dict. Normand 68), maď. *kukó* (v dětském jaz.), tirolsk. *gaggele* (Schöpf, Tirol. Idiotikon 167), v sidejském nářečí Formosy *pop-gag*, kižsk. *a-kâkan* (Buschmann, die Sprachen Kizh und Netela, Abh. d. k. Acad. d. W. Berlin 1855, 505).

Z téhož kořene vznikly též některé názvy labuti: est. *kuik*, řeck. *κύκνος*, lat. *cygnus*, syr. *kôkô*, tungus. *gâg*, kurdsk. *qûghu*, tur. *ku*, *kugu*,

arm. *angkh*, skytsk. *ἄγλυ* (Boetticher, Ztschr. d. d. morg. Ges. IV, 366), kjurinsk. *kuk* (Усларъ 666), jurak-samojed. *hohoraei*, eskim. *kóguk*, kološ. *kuklh* (Buschmann, Sprache der Koloschen, Abh. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 389), kinaj *kokaš*, *kukiš* (Buschmann, Athapask. Sprachst. 235, Nro. 69).

S názvy kuřete svrchu položenými srovnávají se mnohdy co do kořene i názvy krocana: rumunsk. *kurkanu*, *kurkë*, novoř. *κοῦρκος*, *κουρκάνος* (Stier, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 229), litevsk. *kùrka*, bulh. корвој, alb. *ćúrra*, *ćúrka* (jež Blau přirovnává k persk. *ćurz* drop — Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. XVII, 654), srbsk. *ćurák*, *ćurán* („secundäres *j* vor nicht afficirtem *u*" — Schmidt, Beitr. VI, 136), slováck. *pulák*, maď. *pulyka*, čerok. *gungnung*, Maori: *pípipi* (W. Wiliams, 120); v jazyku Vei krocan sluje *dûake-kunde* „dělo-pták, ručnice-pták" (pro svůj křik — Koelle, Vei language 163).

14. Krkavec, vrána.

Krkání neb krákání, od něhož název krkavce pochází, u velikém množství jazyků vyslovuje se zvuky *ka* (zdvojeným *ka-ka*), *kar* a *krag*; poslední dva tvary jsou rozšířeny z prvotného *ka*. Prosté *ka* vyskytuje se v následujících názvech: skr. *kâka* (vrána), hind. *kâk*, beng. *kâk*, *kâg* (vrána), *kavá*, st. h. něm. *chaha*, *câha*, *châ*, stř. h. něm. *kâ*, anglosask. *ceá*, angl. *chouch*, *chough* (kavka, vrána), stř. holl. *kauwe*, švéd. *kaja*, špaň. *cayo*, provenç. *caucala*, bavorsk. *kächli*, *kachel* (Schmeller, I, 1218), norman. *cauvette*, *couas*, st. franc. *kauwe* (Duméril, Dict. Normand 61), malajsk. *gâgak*, mandž. *kaha*, ečemin. *kahkahgos*, mikmak. *kahkahkôc*, kanares. *kagi*, arab. *ghâk*, gruz. *qvaqi*, barabr. *kôka*, (krkavec), bret. *kavan* (vrána), litevsk. *kovà* = polsk. *kawa*, *kawka*, č. *kavka*, meksick. *kakalotl*, zyrj. *kača* (kavka), anam. *ak* (krkavec), čippev. *kakagi* (Longfellow ve své básni Hiawatha uvádí *kah-gah-gî* „krkavec", jakožto slovo z jazyka severo-amerických tuzemcův), v řeči tuzemcův u Bhagalpura: *kâkah* (vrána — Asiat. Res. V, 128), Zulu: *gwa-ba-ba* (Dõhne 112), Bondo: *gaki*, Šilluk: *agák*, chjurkul. *kkäna*, kjurinsk. *khwagh* (Усларъ 639), Kušna: *koh*, delavar. *hahees*, mandan. *kêkâ*, arapah. *ou-o*, čejenn. *okoka* (Schoolcraft, Ind. Tr. III, 453), Navajo: *gahgî*, Krík: *kâki*, assinib. *kougghai* (krkavec), *ah-ah-nah* (vrána — Schoolcraft IV, 424), Mikmak: *kâkâkuč* (vrána), *či-kâkâku* (havran — Schoolcraft V, 583), tur. *konk*, siam. *ka*, *ka-kô* (Pallegoix, Dict. 210), anam. *qua-qua* (Taberd, Dict. 404), Šoní: *kakakî* (Schoolcraft II, 477), Foxes: *kô-kô-hi* (vrána — téhož slova užívají také za vlastní jméno — Pott, Personennamen, 679), tiang. *ha* (havran — Morice, Rev. de Ling. VII,

361), tepeguan. *kokoni* (Buschmann, Spurén d. Azt. Spr. I, 104), olamentk. *kukali*, čvačamaj. *kagai* (Buschmann I, 568), v nářečích Unalašky: *kalkagiak*, *chalnggach*, *chalchagich* (Buschmann I, 701), Pima: *hahvn* (vrána — Buschmann, Pima-Sprache, Abh. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 367), *hahvin* (krkavec), Zuñi: *kóko* (vrána), massachus. *konkontu* (Schoolcraft, Ind. Tr. I, 294), Menomonní: *kakakewi*, onondag. *kaka*, Oneida: *kägä*, Kajuga: *käghkä* (Schoolcraft II, 489), Kusunda: *kauva*, maja. *kau*, *kauis* (vrána), *kiuauan* (drozd — Beltran, Arte d. id. Maya 229—230), čepang. *káwá* (Hodgson 22), burm. *kji*, singph. *kokhá*, jiho-austr. *kua*, ostj. *kôlak*, *chûlach*, čagat. *kong* (vrána — Vámbéry, Čagat. Sprachst. 320), agau. *guari* (Waldmeier, Wörtersamml. 13), turrubul. *wo-wa* (Ridley, Kamilaroi 67).

Od *kar*, *kark (karg*, *krag)* pocházejí slova: skr. *karaṭa* (vrána), *kârava* (krkavec; „skr. *kârava* nelze rozděliti na *kâ* + *rava*, protože *v* patrně náleží ku příponě" — Curtius, Grundzüge d. griech. Etym. 153; s onom. *krk-* setkáváme se též v názvech rozličných ptákův: *krkaṇa*, *krkara*, koroptev, *krkašâ*, *krkâlikâ*, název jistého ptáka, *krkavâku* kohout, páv, *krakara* koroptev), pers. *kârwâneh* (krkavec), arm. *akrau*, stř. h. něm. *kra* (Pott, Wurz. Wtb. I, 66), nordsk. *krûnkr*, *krâka* (lit. *krankymas* krkání), kašubsk. *krak*, dagaur. *karak*, *karâkar*, cik. *kakarábi* (vrána), *korákko* (krkavec), novořeck. *κάργα* (druh vrány), alb. *kórbi*, *korp* (Stier, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 136), arab. *karawân*, řeck. *κόραξ*, *κορώνη*, lat. *corvus*, *cornix*, vlask. *corbo*, *corvo*, franc. *corbeau*, rum. *korbul*, špaň. *cuervo* (*graznar* krkati — *urraca* kavka), st. h. něm. *hraban*, *hram* (krkavec), *hruoh*, *ruoh* (vrána, sojka — Förstemann, Zeitschr. f. vergl. Spr. III, 47), něm. *rabe* (z *hr-*), *krähe*, angl. *raven*, *crow*, anglosask. *hreafn* (krkavec), *hrôc* (vrána — angl. *rook*), nord. *hrefn* (krkavec), *hraukr* (černý pelikán), švéd. *korp* (krkavec), tarahumarsk. *korkogui* (Murr, Nachrichten 328), namaq. *gorai* (Vocab. d. Nam. Spr. 8), affad. *karáu-karáu*, bari. *korûk* (Mitterrutzner, Sprache der Bari 202), hebr. *'ôrêb* (γôrêb), chald. *γareba*, arab. *ghurâb*, polsk. *kruk*, slovinsk. *krokar*, č. *krkavec*, lit. *krauklys* (vrána). Dále sem spadají rusk. **каравайка** (kulik), franc. *courlis*, rusk. **кpaгyй** (lit. *krog-ti*, řeck. *κραγ-υ* *κράζειν*, lat. *croc-itare* — sr. Matzenauer, Cizí Slova ve Slov. ř. 50), luž. *krahole*, polsk. *krogulec*, *krogulczyk*, č. *krahujec* = pers. *kirâghä* (krahuj), *kereg-heh* (vrána), lat. *graculus* = rusk. **грачъ** (druh vrány), tur. *qarga*, *karga* (výkladu Vámbéry-ho — Etym. Wtb. 80 — dle něhož *karga*, souvisíc s *kara* „černý", znamená „černý pták", odporují slova ve příbuzných jazycích, která nelze odvoditi od přídavného „černý"), čerem. *kôrak*,

finsk. *kaarne*, samojed. *kureke*, *kereä*, tung. *kärje*, mong. *kerije*, *kire*, sakpa (v severním Tibetsku) *khere* (Phoenix, III, v příl.), špaň. *graja* (kavka), jap. *karas* (vrána), katoquin. *karakará* (sokol), apač. *kâre* (vrána), est. *kâren* (krkavec), *kromp*, *kronk*, lap. *karanes*, votj. *kirniš*, mordv. *krjänš*, vogul. *kulach* (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 70), prakr. *bukkaṇâ* (vrány — Bühler, Beiträge zur Kunde d. indogerm. Spr. IV, 150), veps. *harak* = finsk. *harakka* (kavka), čerem. *kurtnaž* (havran — Castrén 65), zyrjan. *kyrniš*, *kuvarkan*. Jiné napodobovací názvy vrány: limbu. *á-wá*, kami. *wá-a*, sak. *wukká* (Hodgson, Indo-Chinese borderers, 4, 8), favorlang. *sarra-oa-oá* (Gilb. Happart, Dict. 255), taljen. *khatat*, šan. siam. *ka* (Hodgson 19), malabar. *kakkei*, *kákam*, singal. *kakká*, *kaputá* (Hodgson, Aborig. of t. South 1), kocch. *kág*, *kowá*, dhimal. *kowa*, pahr. *kókó*, bhrám. *kang-kang*, vaju. *gagin*, kuswar. *kagle* (Hodgson, Himal. ethnol. 4), kiránt. *kuga*, *gogokpa*, *gapwa* (18—19), bahing. *gagakpa* (Hodgson 171), vej. *gôgô* (Koelle, Gr. 180), jorub. *kanakana* (Crowther 176), santal. *káhú* (Puxley, Vocab. 70), tarahumarsk. *koláči* (Murr, Nachrichten von versch. Ländern d. span. Amer. 336).

K napodobovacímu kořeni *ka (ga)* přináleží nepochybně i st. bulh. гавранъ, slovinsk. *gavran*, *kavran*, č. *havran* (v jaz. Thaksja: *ghabrang* — Hodgson, Himalayan Ethnol. 11), bulh. *garvan*, srb. гравран. Zdali však k původnímu *vran-* později *ka-* přistoupilo čili naopak z prvotného *gavr- (kavr-)* náslovná slabika vypadla, těžko rozhodnouti. Rozličná spadající sem indoevr. slova potvrzují domněnku, že starobulharské врана (rusk. ворона, č. *vrána*) jest slovo samostatné; sr. irsk. *bran* (krkavec), litevsk. *varnà* (vrána), polabsk. *vorna* neb *rofna* (Pfuhl, Beiträge V, 197), ostj. *varngai*, pers. *wernâ* (hrdlička), anglosask. *wraenna*, angl. *wren* (střízlík). Pictet (Orig. Ind. I, 475) ukazuje k skr. kořeni *vraṇ*, *braṇ* (zvučeti). Ačkoliv tento kořen nelze žádným příkladem z památek doložiti, máme přece za to, že porovnání Picteta není chybno, ježto *vraṇ* patrně souvisí s koř. *raṇ* (zvučeti, hlučeti, vydávati zvuky), jehož častěji se užívá.

Ka-, *kas* k označení *kavky*: pers. *kesek*, *keškerek*, kurdsk. *kasksk*, gruz. *kačhkačhi*, kazikum. *kkjagu*, kjurin. *kkerekkul* (Усларъ, кюр. яз. 625), kološsk. *kchhhešhhch* (Buschmann, Pima Spr. u. Sprache d. Koloschen, Abh. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 383; uvedené u Venjaminova χ rovná se $k + ch$), japan. *kasasai*, cik. *gorákko* (Pott, Zigeuner II, 116), h. švábsk. *kägersch*, *kacke* (Birlinger, Zeitschr. f. vergl. Spr. XIV, 381), alb. *ćaula*, rum. *čoke*, novoř. *κάξα*, *κάκα* osnabr. *kâe* (Beitr. z. Kunde

d. indogerm. Spr. II, 225), lit. *kosà* (mong. *čakčachaj*, mandž. *saksache*); téhož původu jest řeck. *κόσσυφος* = česk., polsk. a st. rusk. *kos*.

15. Jeřáb.

Co do kořene, názvy jeřába od pojmenování vrány a krkavce hrubě se neliší, neb i zde setkáváme se s napodobovacím *kar*, ježto někdy v *gar* přechází. Sem spadají: skr. *karaṭu*, *kareṭu*, *karkaṭa* (numid. jeřáb), hind. *karkārâ*, řeck. *γέρ-ανος*, lat. *grus*, vl. *grù*, *grue*, franc. *grue*, špan. *grulla*, rum. *kokor*, st. h. něm. *cranuh*, *chranoh*, stř. h. něm. *kranech*, *kranch*, něm. *kranich*, angl. *crane*, holl. *kraan* (též *kraanvogel*), anglosask. *cran*, kymr. a breton. *garan*, korn. *cerhidd*, armensk. *chort*, pers. *kureng*, *kuleng*, gael. *corr* (Pott, Beitr. z. vergl. Spr. IV, 96), alb. *kerriláte* (Stier, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 230), est. *kurg* (Wiedemann 455), fin. *kurki*, veps. *kurg*, votj. *kurči*, lap. *guorg*, chjurkul. *qunq*, avarsk. *qùnqra*, arm. *groungn* (jež Bötticher přirovnává k skr. *kurañkara* — Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. IV, 357), ar. *kurkî*, *qarqará* (volavka), dagaursk. *kurkî*, kurd. *koléngh*, chald. *kurkiâ* (jeřáb), syr. *kurkô*, bask. *kurruljoa*, kanar. *kukku*, kamilar. *karâga* (Ridley, Kamilaroi 19 — sr. i *karângi* kachna). V slov. jazycích *gar- ger* přechází v *žer:* st. bulh. жеравь, slovinsk. *žerjav*, rusk. журавль, polsk. *żoraw'*, srb. жерав, ждрао, ждрал (m. *žr-*), d. luž. *žorava*. V českém jazyku k napodobovacímu kořeni *gru*, *garv* patří zastaralé *žeráv*, ježto však, záhy z užívání vyšedši, slovem *jeřáb* bylo nahrazeno; výraz tento, odpovídající st. b. ıрабь, srbsk. *jareb* i litevsk. *jérubê* a původně „koroptev“ znamenající, není původu napodobovacího. V lotyš. *dzerve g* podlehlo prvnímu stupni obměkčení, kdežto v slovinsk. *gruh* a litevs. *gerve* zachovalo se bez úrazu. Sem náležejí ještě následující slova: finsk. *kurki* (jeřáb), mordv. *karga*, tarahumarsk. *kolo* (Murr, Nachrichten 327), jiho-austral. *karkanja* (jestřáb — Teichelmann & Schürmann 9), katoquin. *karakara* (sokol — Martius, Beitr. II, 163), mong. *chargira*, samojed. *kuro*, tibetsk. *khrung-khrung*, gruz. *qarqati* (čáp), irsk. *corr* (volavka) = kymr. *cryr*, *crygyr*, litevsk. *garnys* (čáp). V některých jazycích náslovná hrdelnice přestrojila se v *t*, podstoupila tudíž obměkčení (sr. rusk. паукъ pavouk a паутина pavučina; вопреки navzdor a за-претить zapověděti). K slovům s náslovným *t* přináleží: švéd. *trana* (jeřáb), dánsk. *trane*, tureck. *turna*, *turja*, maď. *daru*, japan. *turu*, zyrj. *turi* (Castrén, Elem. gr. Syrj. 161). V st. egypt. jazyku jeřáb nazývá se *âu* (Brugsch, Hierogl. Dem. Wtb. 164), v birm. jaz. *gjo-gja* (Sloan 30), v dippilsk. jaz. *kwowol* (Ridley, Kamilaroi 49); jorubsk. *lekeleke* (jeřáb — S. Crowther 191) není původu onomatopoického, odnášejíc se k slovesu *lakalaka* (na jedné noze poskakovati).

Z obdobných kořenů vznikly i rozličné názvy jestřába, krahuje: č. *krahulec*, polsk. *krogulec*, řeck. *κίρκαξ* (Hesych.), mong. *kirghui*, tur. *karčgy* (jestřáb; *karča* druh sokola), avarsk. *karččigha*, *kerghu* (jestřáb), Mohok: *kärhäkohä* (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 489), Maori: *karearea*; v nářečích australských tuzemců: *karkunja* (Bastian, Zeitschr. f. Ethnologie VI, 295), tarahum. *raugui*, dippil. *kigûm*, Zuñi: *pípí* a j.

16. Koroptev.

Dle rozličných, ač vesměs onomatopoických kořenů můžeme názvy sem příslušné rozděliti na tři třídy:

1. Koř. *kar*, *kur*: skr. *ča-kor-a* (zdvojená forma m. **kar-kor-*), pers. *čekûr*, korn. *gyrgirik*, kymr. *coriar*, pûl. *gerlal* (Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 221), skr. *krkaṇa* Förstemann (Zeitschr. III, 44) srovnává s řeck. *κίρκο-* (druh sokola), lat. *querquedula*, něm. *krick-ente*, lit. *kurapka*, drevansk. *ćeurüpótka* (Schleicher, Polab. Spr. 109), irsk. *cear* (kachna), bret. *clujar*. Strany slovanských slov z tohoto kořene pošlých odkazujeme k 11.

2. Koř. *tir*, *tri*: skr. *tittiri* (v Petrohr. Slovn. III, 326: „onomatop. vom Geräusch beim Fliegen"; Pictet, Orig. Ind. I, 493: „du cri de l'oiseau qui ressemble à tri! tri!), beng. *titor*, hindust. *titar*, řeck. *τέτριξ*, *τέτραξ*, pers. *tedrew* (bažant = řeck. *τάτυρος*), litevsk. *titaras* — *tetervas* (koroptev — tetřev), st. bulh. **тетрѣвь**, rusk. тетеревъ, тетеря, тетерька, charv. *tetrěb*, *tetrěv*, polsk. *cietrzew'*, *cieciorka*, č. *tetřev*, norď. *third-r*, *thydr*, něm. *trut-henne*, *trut-hahn* (odkud č. *krůta*), votj. *tedre*, čepang. *tithara* (B. H. Hodgson, Chépáng and Kús. tribes 22), kocch. *tithar*, dhimal. *tithiri* (Hodgson, Kocch, Bodo and Dhimal tribes 29).

3. Koř. *kab*: řeck. *κακκάβη* (z *καβ-καβ-*; na onomat. původ toho slova již Řekové obraceli zřetel: „Aristote, en parlant des perdrix, dit: „*οἱ μὲν κακκαβίζουσιν, οἱ δὲ τρίζουσι*" „les uns font *kakkab*, les autres *tritri*" — Pictet, Orig. I, 493), pers. *kebk*, *kebûk*, tur. *keklik*, armensk. *gaqav*, vej. *kokójê* (Koelle, Gr. 191), birm. *hka*, gruz. *kakabi*, skr. *kukkubha* (kohout). Koř. *kan-*: telug. *kanuzu* (Brown, Gramm. of t. Telugu 24). Jiné příslušné sem názvy téhož ptáka jsou: chjurkul. *kkakkava*, kjurin. *dčighlith* (Усларъ, Кюрин. яз. 797), Zulu: *kwehle* („onomatopoetic, expressive of a ringing sound" Döhne, Dict. 185), malaj. *tagutagu* (Crawfurd 180), Kaddo: *kauihat* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 446), čemehuev. *kakár* (I, 551), kološ. *kakchhh* (Buschmann, Spr. der Koloschen, Abh. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 416, Nro. 425), kiwom. *kahskark* (Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mex. 301), massachus.

pohpohkussu (Schoolcraft I, 294), Šoní: *kokolasotha* (Schoolcraft II, 477), delavar. *popòkiwoš*, *pupikuiis* (III, 425); v kaliforn. nářečích: *hekkkaka* (Schoolcraft IV, 411), Krík: *koaiki*. Pott, rozebíraje skr. *ribh*, *rebhati* (praskati, vrzati, broukati), pokládá i stř. h. něm. *rëphuon*, *rëphenne* za napodobovací („in Gemässheit mit der knarrenden Stimme des Rebhuhns" — Wurz. Wtb. V, 362).

17. Křepelka.

Napodobování charakteristického tlučení křepelky a odvozené odtud názvy samého ptáka nacházejí se ve mnohých jazycích, při čemž zhusta i metrická stopa (známý daktyl křepelky: — ∪∪) se zachovává; často ve dvou prvních slabikách hlásky (obyčejně *k* neb *p*) se opakují: pers. *kerkerek*, *kerchegher*, litevsk. *paipala*, *putpela*, *putperle*, luž. *pocpula*, sard. *círcuri*, stř. lat. *quaquila*, *quacara*, *quaquara*, *quaquadra* („gewiss aus älterer überlieferung" — Diez, Etym. Wtb. 4. vyd. 259), starošp. *coalla* (Diez, Etym. Wtb. I, 336), st. románsk. *quaccola*, rhaetorom. *quacra*, stř. holl. *quakele* (Fr. Diez, Altromanische Glossare 38), alb. *škurteza* (Stier, Ztschr. f. v. Spr. XI, 228), kašub. *sztrekacz* (Фил. Зап. XIII, 5, 69), st. prusk. *penpalo* (Pott, Beitr. VI, 115), které však dle zdání J. Schmidta (Beitr. VII, 247) spíše *perpalo* čísti sluší, maď. *pittypalatty* (vysl. *piťpoloť*), rusk. перепелъ, polsk. *przepiora*, *przepiorka*, slovinsk. srb. *plepelica*, *preperica*, č. *křepelka* (m. *pře-* jako *kapradí* m. *papr-* sr. rusk. папоротникъ, slováck. *papradí* a j.), st. h. něm. *wahtala*, *wahtula*, *quatala* (odtud vl. *quaglia*, franc. *caille*), čepang. *umbawa*, tarahumarsk. *tečolí*, austral. adelaid. *kurkintja*, *tinkjadla*, tureck. *byldyrdšyn*, est. *tutpelup*, *tutletup* (Wiedemann 1357), *putspazar* (Wiedemann 994; *putpat*, *putpadadi* lyska), volof. *pikerik*, abchazsk. *à-a-ča*, avarsk. *ččorolli*, slovinsk. *pòdprda*, kjurinsk. *turttùr* (Усларъ 746), tjang. *u-a* (Morice, Rev. de Ling. VII, 360), otomsk. *tûtû*, dippil. *murrindun*, alb. *potpološke*, bask. *pospolina*, ethiop. *phorphorath*, gruz. *mc-qeri* (třislabičn.). Skr. *vartaka*, *vartakâ* zdá se býti vzniklým z koř. *vart* (lat. *vert* — *vrtěti* se), ač jemu odpovídají řeck. *ϝοϱτυγο-* (*ϝόϱτυξ*), pers. *wertâdž*, kurd. *werdi*. Max Müller (Lectures II, 506) má za to, že skr. *vartikâ* znamená „navracující se pták" (t. j. jeden z prvních ptáků, kteří na jaře se navracují). Jeť známo, že obecný lid vymýšlí si často ještě jiné napodobovací výrazy, znázorňující dle jeho mínění přesněji běžného slova tlučení křepelky; tak ku př. v Čechách křepelka dle mínění obecného lidu volá: *„pod pole"*, *„pět peněz"*, *„pojďte žít"*; u Římanů *dic-cur-hic*, u Němců *tritt-mi-nit*, *bück-den-rück* a j.

18. Kukačka.

Napodobovací kořen je zde po celém téměř světě známé *ku*, nejčastěji ve zdvojené formě *ku-ku*. Ze přečetných spadajících sem slov přivedeme jen některá v známějších jazycích užívaná: skr. *koka*, *kokila*, hindust. *kokil*, beng. *kôkol*, pers. *kôkeh*, *kôken* (znamená též sovu), lit. *kuk*, lotyš. *kauk*, rusk. кукушка, slovinsk. srb. *kukavica*, polsk. *kukawka*, č. *kukačka*, *kukavka*, luž. *kukava*, *kokula*, arm. *ggou*, bulh. *kukovica*, řeck. *κόκκυξ* (novořeck. též *κόκκυγας*, *κοῦκος*, *κούκους*), alb. *kiuki*, *kúkoja*, *kukua* (Stier, Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 221; Blau, Ztschr. d. d. morgenl. Ges. XVII, 664), lat. *cuculus*, vl. *cuculo*, franc. *coucou*, špan. *cuco*, *cuclillo*, rum. *kuku*, něm. *kukuk*, holl. *koekoek*, angl. *cuckoo*, dánsk. *kuk*,. *kukuk*, švéd. *kucku*, irsk. *cuach*, *kaoi*, kymr. *cwccw*, *côg*, bret. *kuku*, maď. *kakuk*, bask. *kukua*, kocch. *kukuá*, tur. *ququvak*, *kukuqûš*, *kuguk*, finsk. *käkko*, *käggü*, *käki*, laponsk. *giäk*, enarsk. *kieha*, favorlang. *kukun*, korjak. *kaikuk*, kuril. *kakkok*, kamčadal. *koakučith*, avarsk. *gigo*, mordv. *kučkan*, est. *käko*, zyrj. perm. *kök*, kurdsk. *pepung*, *pepûk* (Justi, Rev. de Ling. XI, 24), jakut. *käghä* (Böhtlingk, Spr. d. Jak. Wtb. 52 — sr. i *kukâky*, sojka — 69), pikumbul. *ngugu* (kukačka — Ridley Kamilaroi 42), kottsk. *kukúka*, ostjak. *kogi*, veps. *kägi*, votj. *čäko*, čerem. *kuku*, mong. *kügü-ge*, *küge-ge* (koncové *-ge* jest zmenšovací přípona), mandž. *keku-che*, *hučaku*, čínsk. *khò-kû*, japan. *hoho* (*hohotori*, *hohotokisu* — Hoffmann, Ztschr. d. d. morgenl. Ges. XII, 462). Někdy *k* střídá se v násloví s *g*: st. h. něm. *gouh* (vedle *kouch*, *couch*), stř. h. něm. *gouch*, *guggug* (*gugzen* kukati), nord. *gauk-r*, dánsk. *gjög* (kromě *kuk*), švéd. *göck*, staro-prusk. *geguse*, lotyš. *dseguse*, litevsk. *gegele*, *geguže* (ale *kukûti*, kukati); změkčením *g* v *z*, *ž*: malor. зозука, záp. rusk. зузуля, starorusk. зекзюля, зегзига (Буслаевъ, Истор. Христ. 591), č. *žežhule* (z **gegu-*), polsk, *gzegzołka*, *gżigżołka*.

Na témže kořeni *ku (gu)* zakládají se v rozličných jazycích názvy *holuba*: hindust. *kûkû* (angl. *coo* vrkati), karaib. *uákukuâ*, pers. *kûkû*, *ghûghû*, malajsk. *kûkur*, bari. *gure*, skr. *ghulaghulârava*, v rusk. nář. гуленька, гулечка, гули („отъ призывнаго клика гульгуль“ — Даль, Толк. Сл.), vladim. тпрýкушка (hrdlička), kamiłaroj. *gulawulil*, *kollemurramurra* (Ridley 21), nogajsk. *gugerči* (Pott, Doppelung 51), arab. *kulkulânî*, mordv. *gulja*, *gulju*, *gulka* (H. C. Gabelentz, Zeitschr. d. d. morg. Ges. V, 45), zyrj. *gulju*, tong. (v Polynes.) *gulu-gulu*, anam. *ku*, *kuku* (hrdlička), havajsk. *kuku-kuku* (hrdlička); marav. *kunda* (hrdlička — Bleek, Lang. of Mosamb. 63), dhimal. *ghúgú* (Hodgson 29), santal. *huhar* (Puxley 61), novozel. *kúku* (Williams 64), dippil. *kong-kelum*; v afri-

ckých jazycích: *kuku* (Mfût, Limba), *kekua* (Nki), *lu-kuku* neb *ai-kuku* (Basa), *kunkura* (Kasm), *alu-kuku* (Čumu), *alugûgu* (Legba), *ule-gugu* (Ihewe), *ngunda* (Jao), *lu-kûku* (Nupe), kiwom. *huk*, tur. *ögük* (v obecné mluvě *üveik* doupnák = persk. *tâtârîg*), *kuskowuk*, čečensk. *koku*. O skr. *kapota*, lat. *columba* = st. bulh. голжбь nemůžeme se určitě vysloviti, ač jest pravděpodobno, že první jich slabika zavírá v sobě živel napodobovací. Mexick. *kuikuizkatl* (vlastovka) = „zpěvák" (srovn. *kuika* zpívati a *kuikani* zpěvák); kamilaroj. *kûkûrâka* (neb *gorraworra* laughing jackass, Ridley 20). S galib. *urukuna* (holub — Martius Beitr. II, 362) sr. č. *vrkati*. Názvy hrdličky: lit. *kurklélis*, polsk. *krukawka*, bavorsk. *gurgeltaub* (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 944), Sandeh: *surruká*, nub. *kurrú* (Lepsius, Nub. Gramm. 351), mexick. *kokotli*, tepeguan. *kokotoli* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 73). *Tu*, *du*, *tur:* lat. *turtur* (hrdlička), franc. *tourterelle*, řeck. τρυγών (τρύζειν vrkati), alb. *túrtuli* (Stier, Ztschr. XI, 136), Batta: *ha-tutu*, něm. *turtel-taube* (st. h. něm. *turtula-tûbâ*, *turtil-tûbâ*), angl. *turtle*, hebr. *tôr* (hrdlička), lesg. *tirghôn*, gbes. *touren* (holub), tibetsk. *drud-drud* (holub), mandž. *dudu* (holub), perm. *diďi*, Haussa: *tantabera* (Fr. Müller, Grundriss d. Sprachwiss. I, 223), sr. i v jaz. Odži: *abruburú* (holub — Riis 139), čippev. *o-mimi*, mandan. *warauityte* (Schoolcraft III, 453).

19. Sova, výr.

Napodobovacími kořeny jsou *ul*, *ulu* (sr. lat. *ululâre* výti — řeck. ὀλολύζειν) *hu*, *ghu* a *bu-*.

1. *ul-lu-:* skr. *ulûka*, *ûlûka* (*urûka*), hind. *ullu*, beng. *ulûk*, pers. *urûgh*, novozel. *rúru*, lat. *ulula*, anglosask. *ula*, angl. *owl*, korn. *ula*, franc. *hulotte*, tarahumarsk. *ululú* (Murr, Nachrichten v. versch. Ländern d. span. Amer. 316), futunsk. *lulu* (sýček — Grézel, Dict. 179), kauišan. *lololoazi* (Martius, Beitr. II, 259).

2. *ku*, *hu*, *ghu:* skr. *ghûka* (sýc, sýček — sr. č. *houkati*), hind. *ghughuâ*, kanares. *guka*, *gudi*, pers. *hûhû*, *čughû* (výr), skr. *uhû* (již ve Vedách napodobuje ptačí hlas nebo křik), st. h. něm. *huo* (výr), *hûwela* (= str. h. něm. *iule* sova, něm. *eule*), str. h. něm. *kouch*, něm. *uhu*, franc. *chouette*, kymr. *hwan*, *hwên*, finsk. *huhka*, *huhkaja* (*huhkân* výti), est. *hûk*, *haukas* (Diefenbach II, 490), *kakk* (Wiedemann, Wtb. 208), prov. *cau*, *chau*, breton. *kaouan*, gascon. *gahus* (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 398), hebr. *ôcha*, tur. *ugu*, *ügü*, *kokonak*, *kukunak* (finsk. *jökkö*), tibetsk. *ug*, eskim. *ugpik*, mohok. *ohowä*, kajugsk. *o-wä*, onondag. *käkhoä* (Schoolcraft II, 489), dakot. *hing-hang*, čippev. *okokoo*, *ko-ko-ko-o* (Schoolcraft II, 466), delavar. *kukuus* (Schoolcraft III, 425), assinib.

hi-hung (Schoolcraft IV, 424), algonk. *hoho-koko-koko* (Schoolcraft V, 421), činuk. *waugh-waugh* (V, 551), čuvaš. *üge* (H. Vámbéry, Etym. Wtb. 208), tezuq. *kujonh* (Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mex. 288), čimmetjan. *qutqun-iuks* (Buschmann 402), massachus. *kukukhau* (Schoolcraft I, 294), luž. *kvikava* (sýček); v rezjanských nářečích: *ćûk* (Бодуэнде-Куртенэ, Опыт фонет. резьянск. говоров 57). V Rigvedě *uhû* znamená *křičící* (jakožto epitheton hus: *uhuvas haṅsâsas*), kdežto *çuçulûka* znamenalo asi tolik co sýček, jak zavírati lze ze slova *çuçulûkajâtu*, znamenajícího zlého ducha, jenž se jeví v podobě *çuçulûky* (Grassmann, Wtb. z. Rigv. 1407), bulh. кукомѣвкъ, bavorsk. *hu-eul*, *huuuo* (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1030), *auf*, *auff* (I, 42 — st. h. něm. *uwila*, řeck. *αὔειν* křičeti, lat. *ov-âre* výskati), *schuhu*, *schuffut*, *schaufaut* (Schmeller II, 377), rum. *knkuveike*, *huhurezu*, pers. *ûkû*, *kôkeh*, dippil. *kuggu*, manding. *kikiango*, malajsk. *kukubluk*, bret. *kuchan* (kymr. *cuan*), řeck. *κικκάβη*, *κουκούβα*, *κοκκοβάη*, *κίκυβος* (sova), *κικκαβαῦ* (křik sovy), novoř. *κουκουβάγια*, vl. *coccoveggia* (sýček), pers. *ḳôken*, *gôgen* (Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVII, 664), hebr. *kôs*, alb. *kukuvaike*, ečeminsk. (sev. Amer.) *kukukahs*, mikmaksk. *kukuges*, vej. *húhu*, anam. *kok* (Taberd, Dict. 83), žuman. *surukukú* (Martius, Beitr. II, 252), galib. *urukurea*.

3. Z onomatop. *bu-*, *buhu-*, *puhu-* vznikla slova: pers. *bûh*, *bûf*, kurd. *bûmi*, arm. *bou*, řeck. *βύας*, lat. *bubo*, vl. *gufo*, špan. *buho*, st. h. něm. *hûwo* (stř. h. něm. *hiuweln*, *hiulen* výti), luž. *pujvuj*, slovinsk. *vubuj* (Будиловичъ, Первобытные Славяне 172), persk. tur. *bugu*, arab. *bûh*, švéd. *uf*, gruz. *bui*, lotyš. *uhpis*, polsk. *puhacz*, *puchacz*, rusk. пугачъ (výr), vologd. бухáлилъ, tulsk. бýхало, stř. bulh. бухалъ, alb. *phuphupheike*, *fuifúke* (Stier, Zeitschr. XI, 219—220), jap. *fukurô*, favorlang. *pook* (Happart, Dict. 347), kamilar. *bûkûtâ* (Ridley 20), pikumbul. *bûkûtûtâ* (Ridley 42). Jiné názvy sovy i výra: lat. *strix*, řeck. *στρίγξ* (polsk. *strzyga* noční strašidlo), *τυτώ* (sova — Fick — Curtius, Stud. z. griech. u. lat. Gramm. IX, 2, 189), polsk. *kruk*, skr. *ghargharu* (rachot, sova — *ghargharâ* zvon), siam. *thutthu* (Pallegoix 825), mexick. *čičtli*, jorub. *ogbigbi*, Zulu: *ćwelele* (malá sova — Döhne 350), Maja: *tunkulučo* (Buschmann, Spur. d. Azt. Spr. I, 51), Bondo: *kúrruku* (sýček), luž. *juskava* (výr, od sl. *juskać* pištěti, houkati), kološ. *zisskhu* (Buschmann, Spr. d. Koloschen Abh. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 409, Nro. 191), katoquin. *hjajá*, kirgis. *ular* (steinhuhn — „ein heiseres *uh-lui* oder *uh-luir*, dem der Vogel seinen Namen verdankt“ — Finsch, Reise nach West-Sibirien I, 225), korn. *uan* (Stokes, Beiträge V, 446). Z jiných kořenů vznikla slova: lit. *rukale* (sova — Geitler, Lit. Stud. 107), *dukas*,

skr. *djûka* (bez dokladů), kurd. *tôk*, franc. *grand-duc*. Někdy zvuky soví přirovnávají se ke mňoukání: stieng. *miang* (znamená: 1. mňoukání, 2. kočka, 3. sova), v jaz. Tjang: *manieo* (kočka), *ting-manies* (sova — Rev. de Ling. VII, 360—361), franc. *chat-huant* (sova).

20. Papoušek, dudek, vrabec a. j.

Napodobující výrazy, vztahující se k rozmanitým druhům ptactva, vynikají neobsáhlou téměř hojností slov, na niž, doložíce se některých výraznějších příkladů, stručně tuto upozorníme. Přestaneme na některých užívanějších názvech vrabce, vlastovky, papouška, drozda a j. Máť ovšem skoro každý druh ptáků i v jazykové stránce, vzhledem k názvům příslušným svůj dějepis: než rozborem podobných otázek na tomto místě obírati se nemůžeme, poněvadž nám jde toliko o stručné doklady, nasvědčující onomatopoické povaze mnohých názvů zvířat. Přese všechnu rozmanitosť uvedených níže slov onomatopoický ráz jich jest tak jasný, názvy ptáků tak výrazny, že i protivníci theorie svrchu položené nemohou původu jich napodobovacího nepřipustiti.

Názvy *papouška* v těch stranách, odkud je vlastně domovem, tudíž v horkých krajích Ameriky, Afriky i Asie, podnes ještě větším dílem zachovaly ráz onomatopoický; sem patří na př. z jazykův afrických následující slova: *pambarai* (Landoro), *tôatôa* (Mende), *pâbo* (Vej-Koelle, Gramm. 206), *gbâgba* (Gbese), *dîdea* (Nupe), *dídêa* (Ebê), *čičimogô* (Bornu), *êgurokôko* (Udom), *koákut* (Kum), *kapakáiju* (Pangêla), *kapagaio* (Lubalo), *pápagáio* (Kirîman), *titîrîma-ko* (Boko), *ogôgo* (Akurâkura), *kpâgbot* (Alfut), *ebarebare* (Landoma) — Koelle, Polygl. Afr. 124—125, *kelle-kello* (Mandingo-Macbrair 42). Příklady z jiných jazyků: hindî *čiri*, skr. *čiri*, *čimi*, *kîra*, malajsk. *kêkek*, anam. *čimkeo* (Taberd 221), birmansk. *kjaj-kjok* (H. Sloan, Burmese lang. 106), Maori: *kâka*, tur. *papagân*, arab. *babagâ*, (novoř. *παπαγάς*, st. bulh. папоугъ, slovinsk. *papiga*, st. franc. *papegai*, tirolsk. *papperl* — Schöpf, Idiotik. 487 — a j.), afgh. *tôtâ*, tur. *tutu*, *dudu*, jiho-austr. *tetetitja*, *katpa-atpa* (Teichelmann and Schürmann, Gramm. of t. lang. of South Austr. 10, 45), kamilaroj. *bunbunbûlui*, žuman. *u-o-e-ho* (Martius II, 259), galibsk. *krik*, *kiankia*, botokud. *kuakua*, Guača: *kaličiči*, Guana: *kirikiri*, katoquin. *tiritiri* (Martius, Beitr. II, 163) a j.

Názvy *dudka*: lat. *upupa*, řeck. *ἔποψ*, milánsk. *buba*, romagn. *poppa*, piem. *popo*, port. *poupa*, šp. *abubilla*, lotyšsk. *puppukis*, wallonsk. *boutbouboutt* (Pott, Doppelung 56), fr. *puput* (šp. *putput*, Diez, Etym. Wtb. I, 433), horno-něm. *wutwut* (volofsk. *vetvet* čejka), st. bulh. въдодъ.

въдидъ, persk. *bûbû*, *bûbeh*, st. prusk. *prapolis*, norman. *pupu* (Duméril, Dict. Norm. 182), avarsk. *huthut*, *efef*, *hodhod*, arab. *hudhud*, tureck. *püpek*, *pübek*, *bubu*, *hupuk*, rusk потатуйка, česk. polsk. *dudek*, charv. *dedek*, *pupavac*, *putpuden*, litevsk. *tutlys*, *tutullis*, *kukuttis*, malorusk. додудъ, kurd. *pîpô*, *hüdhüd*, angl. *hoopoo*, holl. *hoppe*, maď. *babuta*, čagat. *höppepiš* (Vámbéry, Cagat. Sprachstud. 343), est. *kiwit* (Wiedeman 342 — křik jeho nazývá se *tututama* 1358), kopt. *koukoufat*, demot. *kekoupat* (*kekup* — K. Brugsch, Gramm. Démotique 23).

Vrabec často béře svůj název od svého štěbetání neb cvrlikání: odži *akasunuma* („štěbetající pták" — Riis, Oji-Lang, 32), tureck. *čopčuk*, *čupčuk*, Zulu *swilili* (hedge-sparrow — Döhne 391), *hloko-hloko* (druh velmi křikavých žlutých vrabců, pospolu žijících — Döhne 137), chjurkul. *džirkkäri*, mokš. mordv. *kirjhks* (A. Ahlquist 157), Haussa *čeičieva* (Schön 150), zyrj. *džydzj* (Castrén, Gramm. Syrj. 139), kurd. *čučik* (Justi, Rev. de Ling. XI, 21), vologd. цивиль, чеканчикъ, Zaparsk. *pišakk* (Martius, Beiträge II, 307), siam. *čab*, *čieb*, skr. *kalaviñka* (vrabec — sr. *kalakala* křik, hluk, šum), malaj. *pîpit*, anam. *čim-se*, *se-se* (Taberd 442), avarsk. *qadàko*, st. egypt. *tutu*, kopt. *dad* (H. Brugsch, Hierogl. Dem. Wtb. 149), lit. *kroklys*, novoř. σπουργίτι; sem patří rovněž st. bulh. врабии, drev. *vorblik*, polsk. *wróbel*, *wróblik*, česk. *vrabec*, ježto souvisí s něm. *wirbeln* = angl. *warble* (švitořiti, zpívati) i česk. *brebentiti*; est. *warblame*, jakož i maď. *veréb* vzaty bezpochyby z jazyků slovanských. Dodatečná náslovná sykavka jeví se v lotyš. *zvirbulis*, litevsk. *žvirblis*, s nimiž i st. h. něm. *sparwe* (anglosask. *spearva*, dánsk. *spurw*) se srovnává. Ve francouzských nářečích i různořečích vrabec označuje se množstvím zvláštních výrazů: *pisli* (Avranches), *pottin* (Coutances), *moisson* (Valognes), *friquet* (Bayeux), *quilleri* (l'Orne — Édél. et. Alfr. Duméril, Dict. Norm. Introd. 59).

Drozd: šp. port. *zorzal*, arab. *zorzor*, bask. *zozarra*, bavorsk. *zurr*, *zurren* (Schmeller II, 1149), st. prusk. *seese*, lit. *šeše* (Burda, Beiträge VI, 399), maď. *húros*, jakut. *čárda* (Böhtlingk, Spr. der Jakuten 120), osnabr. *snarre* (znamená též starou krávu, i starou babu — Jellinghaus, Beitr. zur Kunde der indogerm. Spr. II, 237), sev. fris. *snarker* (Gradl, Zeitschr. XVII, 16), st. bulh. дрозгъ, st. h. něm. *drossala*, *throsga*, kymr. *tresglen*, irsk. *truisg*, bret. *drask*, angl. *throstle*, lotyš. *strazds*, zulu *boboni* („štěbetavý pták" — *bobo* štěbetavosť i *oni* pták — Döhne 30).

Vlastovka: mexick. *kuikuickatl*, čippev. *šašävanadissi*, est. *turc*, tawgy-samojsk. *siruku*, malajsk. *lâjang-lâjung*, kamilaroj. *millimumul*, litevsk. *kregžde*, st. prusk. *krixtieno*, (Pott, Beitr. VI, 144), kurd. *ababil*

(„hirondelle des murailles“ — Justi, Rev. de Ling. XI, 26). Snad sem náležejí též st. h. něm. *swalawâ*, *swaluwâ*, *swalwa*, stř. h. něm. *swalwe*, *swalbe*, angl. *swallow*, dánsk. *swale*, švéd. *svala*, ježto co do kořene odpovídá jim lit. *švilp-ti* (pískati, švitořiti, šveholiti); *garriole* (v nářeči Biarritz-ském), povstalé z *garrula* znamená „štěbetavá“, kdežto gasconsk. *aouringle* (Rev. de Ling. XIII, 388—389) odnáší se přímo k franc. *hirondelle* (= lat. *hirundo*, řeck. *χελιδών*, jichž význam není náležitě vyjasněn).

Některé jiné názvy ptáků: *čáp:* alb. *leléku*, *ljeiléku* („nach dem schnabelgeklapper“ — Stier, Ztschr. XI. 229), arab. *laqlâq*, persk. *leklek*, tur. *leilek-qûši*, novoř. *λελέκας*, *λελέκι*, srb. *lelek*, kjurin. *leglèg*, maď. *gagó*, ostj. *kâgert* (Donner, Vrgl. Wtb. I, 7), čerkes. *kruh*, lit. *gandras* (čáp) Geitler (Lit. Studien 63) srovnává s česk. *hudr-ovati*; *kulich:* lit. *kaukale*, *kiurklys*, rusk. куликъ, fr. *courlis*, vlask. *chiurlo*, novoř. *τουρλίδα* (Schmidt-Göbel, Zeitschr. für. vergl. Spr. IV, 263 i násl.); *čejka:* lit. *pempe*, st. prus. *peempe* (Pauli, Beiträge VI, 419), rusk. пигалка, чибезъ, saratov. цыбисъ, rjazan. нивикъ, d. něm. *pîwik*, *pywit* (Woeste, Zeitschr. IV, 186), něm. *kibitz*, angl. *peewit*; *pěnkava:* kymr. *pinc*, katal. *pinsá*, breton. *pint*, maď. *pinty*, port. *pisco*, franc. *pinçon*, vl. *pincione*, slováck. *pinka*, macedon. *πίγγαν* = řeck. *σπίγγος* (Fick, Orient und Occid. II, 722), něm. *finke*, bavorsk. *pienk* („Nachahmung des einfachen Lautes dieses Vogels“ — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 394), d. luž. *pikotac*, lit. *kikiulis*, *kikilis* (Geitler, Lit. Stud. 91); *střízlík:* vl. *scriccio*, *scricciolo*, anglosask. *scric*, slovinsk. *streč*; *skřivan:* st. prusk. *vervirsis*, lit. *veversis* (Pauli, Beitr. VI, 416), *žyrullis*, bulh. чјучјулигъ, novořeck. *τζουτζουλιάνος*, maď. *pacsirta*, rumun. *čokerlán*, charv. *škrlac*, *čavrljuga*. *Datel:* bask. *katačoria*, lit. *krakis*, (lotyš. *krêkis*, sojka, st. prusk. *kerko* potáplice), čagat. *karkara* (Vámbéry, Čagat. Sprachstud. 315), botokud. *äng-äng* (Martius, Beiträge z. Ethn. Amer. II, 182).

21. Had.

Níže uvedené názvy hada přináležejí k dosti vzácné v jazycích třídě slov utvořených z citoslovcí; ačkoliv tudíž slova tato nespadají vlastně do oddílu výrazů čistě onomatopoických, měli jsme přece za příhodné, právě na tomto místě o nich zmínku učiniti. Citoslovce, z něhož vznikla níže přivedená slova, jest *ach*. Jest zcela přirozeno, že zvíře, jehož jediný pohled lidi strachem naplňoval, jež všichni téměř národové měli v ošklivosti a jemuž jenom z pověrečného strachu byla vzdávána pocta, bylo označováno tím citoslovcem, které vyslovovalo bázeň, strach, ošklivost. U Arabů had nebyl obyčejným tvorem, nýbrž jakýmsi duchem

„džinn“ (Nöldeke, Zeitschr. f. Völkerpsych. I, 412—416). V indoevropských jazycích *ah*, *ach* dle zvukoslovných pravidel odvozuje se od *agh;* z toho kořene vznikla rozmanitá slova, vyjadřující strach, úzkosť, hřích, bolesť, nepříjemnosť a t. d. Sem spadají následující názvy hada: skr. *ahi* (vl. „ošklivé, nebezpečné, svírající, škrtící zvíře“), beng. *ohi* (sr. citosl. *oh!*), marat. *ahi*, zend. *aži* (obměkčením původního *g* v *ž*: „drak, had“ — sr. *Aži Dahâka* „drak Dahâka“ — název pověstného v iránském bájesloví draka; u starých Indův *ahi* ve Vedách označuje též mocného zlého ducha *Vrtru*, jenž neustále zápasí s *Indrou*, indickým Perunem), armensk. *ôths*, *iž*, huzvâr. *adš*, pers. *ež-dehâ* (drak; slovo to zkráceno ze svrchu spomenutého zendského *aži-dahâka*), řeck. *ἔχ-ις*, *ἔχιδνα*. V kořen *agh* někdy vsouvá se nosovka: lat. *anguis*, st. h. něm. *unc* (drak, had), něm. *unke* (kuňka), rust. ужъ (z **onž-* = **ong-*), slovinsk. *gôž*, *guž* (z *vo- vu-*), polsk. *wąż* (gen. *węża*), č. *úž*, *užovka*, litevsk. *angis*, lotyš. *ôdze*, nord. *öglir* (užovka; sr. angl. *ugly* šeredný). Budiłovič, srovnávaje st. bulh. гадъ (animal reptile) i гадити (vituperare) ukazuje příležitě k tomuto přechodu významů: nausea, sordes, reptile, serpens (Первобытные Славяне 162). Abychom poměr vytčených slov ku kořeni *agh* (= *ach*) blíže doložili, uvedeme několik slov odvozených od něho: skr. *agha* (zlý, nebezpečný, bolesť = řeck. *ἄχος* nepříjemnosť, zármutek), *aṅhas* (strach, tíseň, nouze), *aṅhu* (úzký; výborně k takovému významu hodí se č. *úzký*: „je mně úzko, úzkosti, býti v tísni“ a j. sr. i. finsk. *ah-das* úzký); řeck. *ἄχ-ος*, *ἄχο-μαι* (vzdychám, hořekuji), *ἄχθομαι* (jsem zarmoucen, jest mně úzko, vzdychám), *ἀχ-νύς* (smutek), *ἔχ-θω* (nenávidím — sr. *ἔχις* a *ἔχιδνα*), *ἔχθος* (nenávisť), *ἐχ-θρός* (protivný, nepřátelský). Pozoruhodna jest i shoda řeck. *ὄφις* (had — novořeck. *φίδι*) a *ἔχ-ις* s *ὀχ-θεῖν* (teskniti, rmoutiti se) a *οχ-λεῖν* (znepokojovati). Lat. *ang-or* (strach, obava, úzkosť), *ang-ere* (znepokojovati, mučiti, svírati), *angustus* (těsný, úzký, nebezpečný), st. bulh. ѫзъ-къ, rusk. уз-кій, polsk. *wąz-ki* (sr. *wąż*), č. *úz-ký* (sr. *úž*) a j. Od téhož kořene i *úhoř* v některých jazycích název svůj obdržel, patrně pro podobnosť svou k hadu: lat. *anguilla*, řeck. *ἔγχελυς*, lit. *unguris*, rusk. угорь, slovinsk. *ogor*, *vugor*, srb. угор, угић, polsk. *węgorz*, č. *úhoř*. Podobně přišel i *ježek* ke svému názvu: řeck. *ἐχῖνος*, st. bulh. ježь, rusk. ежъ, slovinsk., bulh. *jož*, srb. јеж, polsk. *jeż*, č. *jež-ek*, lit. *ežis*, lotyš. *ezis*, alb. *ess* a t. d.

Ach co kořenné citoslovce v nezměněné podobě jeví se v řeck. *ἄχ-ομαι*, angl. *ache* (boleti, bolesť), rusk. ах-ать (vzdychati), maď. *áh-ítni* (toužebně si přáti), sr. též *oh-ajtani* (přáti si), *oh-étozni* (stenati) a j.

Sem spadají též gotsk. *agan* (báti se), něm. *äch-zen* (stenati), irsk. *agh* (strach), st. h. něm. *ahhizôt* (stenání), holl. *ak-elig* (strašný), angl. *ug-ly* (šeredný), st. h. něm. *egí*, *ekí* (strach), něm. *ek-el* (hnusení, ošklivosť) a t. d. I v jiných jazycích název hada tvoří se nezřídka od obdobných co do významu kořenův: kopt. *hof*, demot. *hav* (Brugsch, Gramm. Dém. 24), st. egypt. *hôf*, *hfô* (Lauth, Ztschr. d. d. morgenl. Ges. XVII, 361), staro-hajt. *boba* (Brasseur de Bourbourg, Relation des choses de Jucatan 507), Nutka: *kchéii*, *χêii* (Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mex. — Abh. d. k. Akad. d. W. Berl. 1875, 336; Cook píše též slovo: *heeeee*, *heeeai* 339, Nro. 217), siamsk. *ngu* (had — *nguai* stupere — Pallegoix, Dict. 481), tur. *engerek* (zmije — *angr-ašmak* stenati, vzdychati), v jazyku indianského kmene Wako: *ech-ách-currikitz* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 453), nagsk. *pu*, *pürr* (Hodgson, Aborig. 3), šan. siam. *ngu*, v jaz. toung-lhoo *hm* (Hodgson, Indo-Chin. borderers 20), kirant. *pu*, *pu-u*, *phu-čju* (Hodgson, Himal. Ethnol. 22—23), javansk. *hulo* (had — *holo* zlý, špatný), sidejsk. *vaulei* (v. d. Gabelentz, Ztschr. d. d. morg. Ges. XIII, 71), Sandeh: *uók* (Schweinfurth, Linguist. Ergebn. 45), v Australii vodní had sluje *wau-wai*, *waugul* (Bastian, Ztschr. f. Ethnologie VI, 298), kauišan. *höuwari* (Martius, Beitr. II, 248), namaq. *au-b* (vl. „strašný“, od *au* báti se — Vocab. d. Nam. Spr. 5), trangansk. *hu-va*, goramsk. *uaai* (Rosenberg, Der malayische Archipel, 603), tahit. *buhi*, arab. *hajjat* (sr. charv. *guj*, *gujina*, jap. *haja* ach!), japan. *uva-bami* (rusk. увы ach!), malaj. *ûlar* (sr. lat. *ululáre*) a j. V některých pak nazývá se „syčícím“: čínsk. *še*, hebr. *zifô'nî* (*zâfaf* syčeti), *efeh* (*âfa'* dýchati, syčeti), estonsk. *huśś*, *uśś* (Wiedemann 1396). Perské *mâr* (had) co do významu původního znamená vlastně „smrtonosný“, sr. skr. *mâra* (smrť, u buddistův též „pokušitel, ďábel), *mârî* = č. *mor*. Č. *had* (st. bulh. гадъ, polsk. *gad*, rusk. гадюка) znamená „ošklivý, ohavný“, majíc společný se slovem *záda* původ (st. bulh. ꙁадъ — jehož prvotný význam byl *podex* — sr. skr. *had* cacare, zend. *zad: zadhaṅh* = č. *zadnice*, rusk. задница, řeck. *χόδ-ανος* podex, koř. *χεδ-χέζειν*); sr. i rusk. гадина i гадить (znečistiti), charv. *gad* (ošklivosť, had) a *gaditi* a t. d.

„*Zmije*“ (st. bulh. ꙁмии, rusk. змѣй, змѣя, polsk. *źmij*, *źmija*, slovinsk. srb. *zmaj*) znamená „pohybující se“, odvozujíc se od koř. *gam* (jíti — skr. *ga*, *gam* jíti); k témuž kořeni přináleží i *hmyz* (charv. *gmizati*, plaziti se), kdežto *smok* (též v polsk., bulh., rusk. a st. bulh. jaz., lit. *smakas*) = *zmok*, *zmek* (drak, ďábel) spíše souvisí s č. *smek-*, *smyk-*, rusk. пре-смыкаться (plaziti se). Od způsobu pohybování had obdržel

své jméno i v jiných`jazycích: lat. *serpens*, sloveso: *serpere* (plaziti se), skr. *sarpa* (*sarp* pohybovati se), řeck. *ἑρπετόν* (*ἕρπειν*), st. h. něm. *slango* (*slingan* plaziti se), angl. *snake* (*sneak* plaziti se), hebr. *sârâf* (od *sârêf plaziti se) a t. d.

22. Žába.

Onomatop. kořen: *bek*, *bak*. Sem spadají: skr. *bheka*, *bhekî*, hindust. *bek*, beng. *bêka*, marat. *penkâ*, pers. *pek*, *puk*, *wek*, slovinsk. *vega* (Микуцкій, Наблюд. и выводы 77), tatarsk. *baka*, sr. v ruských nářečích бакать (hulákati — калякать, шумѣть), бака (говорунъ- Микуцкій, Наблюд. и выводы 51), tur. *kurbagha*, *bagha*, čagat. *baka*, jakut. *bagha*, maď. *béka*, něm. *pogge*, kirgiz. *buka*, gruz. *baqaqi*. Lat. *rana* Pictet (Orig. Ind. I, 507) přirovnává k skr. *raṇ* (zvučeti, zníti), hebr. *rânan* (křičeti), arab. *ranan* (žába — slovesn. koř. *ranama* křičeti). Z jiných, též onomatop. kořenů jsou tvořena slova: st. h. něm. *frosc* (sr. č. *vřesk*, *vřískati*, *břískati*), nord. *froska*, anglosask. *frox*, angl. *frog*, rumunsk. *broaske* (sr. řeck. *βρεκεκέξ*, napodobující žabí vřesk), švéd. *groda*, dánsk. *tudse*, holl. *kikker*, *kik-vorsch* (*kik* = něm. *quak-*, řeck. *βάβακοι*, *κοαξ*, lat. *coax-*, rusk. квак), d. luž. *kunkac*, č. *kuňka*, fin. *konnikka*, votjak. *konna*, est. *kon*, *konn*, livon. *kuôna*, *kôna* (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 74 — jenž však nesprávně sem táhne *kina* pěna i *käna* zloba), h. luž. *kunkava*, rusk. (v obecné mluvě) квакгия, anglosask. *yce*, alb. *kakezozea*, *bretekossa*, *pretkosea* (Pott, Wurz. Wtb. IV, 559). K albanským slovům velmi se podobají příslušné výrazy řecké, vynikající dle Hesychia velikou rozmanitostí tvarův: *βρόταχος*, *βρύτιχος*, *βορδακᾶς*, *βόρθακος*, *βόθρακος*, *βάτραχος*, *βρούχετος*, *βόρταχος* (Stier, die albanes. thiernamen, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 234), kdežto stř. řeck. *φούσκιξ* znamená vlastně: „nafukující se, nadýmající se“; s *βάτραχος* podivuhodno se srovnává mordvin. *vatrakš*. K něm. *frosch* nejblíže odnášejí se alb. *breska*, stř. lat. *bruscus*, lotyšsk. *parkškis* (sloveso *parkškêt* vyjadřuje zvuky žáby, datle i čápa — Diefenbach, Zeitschr. XI, 285). Dřevní Indové skřek žabí vyráželi slovem *akhkhala* (Rigv. V. VII, 103, 3), k němuž nejlépe přirovnati lze název žáby v bavorském nářečí: *jágkel* (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1204). Z přečetných slov napodobovacích, vyskytujících se v jazycích indoevropským nepříbuzných, doložíme se zde toliko některých: mandeng. *todî*, *tôto*, igal. *âkele*, Kupa: *gbagbo*, Ebê: *kôkûa*, Bornu: *alčačâ*, Kamuku: *ûkundu*, Basunde: *hûku*, Tumbuktu: *korobâta*, kazikum. *γorbathi*, Isuvu: *ito-rôro*, Limba: *kûnôpo*, Tumu: *panpan*, Zulu: *gxangxa* (*x* vyobrazuje mlaskavý zvuk, lateralním zvaný — Dõhne 115), *hlanhla* (128), *nana* (žabka), odži: *apongkjeren* (Riis 149), nub. *gogelatti* (Lepsius, Nub. Gramm. 313), *golgodè*,

gorgodai, korki, korrai, avarsk. *qojrq* (mn. čísl. *qurqbì*), tagalsk. *kabakab* (Schadenberg, Ztschr. f. Ethnol. 1880, 168), tjang. *keo-kio, krap* (Morice, Rev. de Ling. VII, 363), mexick. *cuejatl*, Achastli: (v Nové Kalif.) *ua-keš* (*keš* znamená „špatný“ — Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 562), Čvačamaju: *kwata*, kološ. *chakchau, chychč* (Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. d. W. Berl. 1856, 421, Nro. 724), čippev. *omukkukkî* (Schoolcraft V, 599), delavar. *kuikuenkuikuilat* (Schoolcraft III, 426), hotentot. *'guze-'guwi* (Vocab. d. Namaqua Spr. Barmen 1854, 9), Tupi: *tatáka* (Martius, Beitr. II, 89), seliš. *kalkalaks* (žabka), *lmlámake* (žába — Mengarini, Selish Grammar 3). U Čiňanů *wa* znamená „žáby“ i „žabí skřek“; žáby u Čiňana „bubnují“ a komárové „hřmí“: *wa ku* („bubnování žab“) *wan lui* („hřmění komárů“ — Morrison, Chin. Dict. II, 583); dakotsk. *tongtongtangka* („bull-frog“ — Riggs 202), malaj. *kátak, kôdok*, bahing. *kru-kru* (Hodgson, Himal. Ethnol. 172), vej. *gbengbe* (Koelle, Gr. 177), hauss. *kwaddo* (Schön 129), akra. *kokodene* (Zimmermann, Vocab. 157), koërun. *uquäque* (Martius II, 275), sečuan. *segwagwa* (Brown, Gramm. 105), irokes. *skwarak*, kiš. *xtutz*, karaib. *uai-tibi-tibi* (Congr. internat. des Américanistes, 1877, II), čínsk. *mung* a j. Názvy *ropuchy:* dánsk. *ögle* (sr. angl. *ugly* šeredný), luž. *krokava*, slovinsk. *krapavica*, h. hesensk. *oikch* (Diefenbach, Zeitschr. VIII, 237), bavorsk. *müemelein* (od slovesa *müemeln* tiše mluviti, šeptati — „vielleicht insofern man nach einem alten Aberglauben nicht gern laut von diesen Thieren sprach“ — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1599), chjurkul. *dčidčala*, Tupi: *kururú* (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 44), činuk. *ekatina-hich-hich* (Gibbs 19), Adampe: *ágbogbûlo*, Mende: *gbêgbe*, Sobo: *ôhûle*, Okulôma: *ngwongwo*, Bornu: *kokô*, Bûmbete: *mambembénde*, Afûdu: *keôkûe* a j. Jakožto kuriosum uvádíme ještě, že v Siamu v žabím skřehotu rozeznávají skřek samic od skřeku samců: skřek samic zove se *üng*, a skřek samcův *ang;* spojené *üng-ang* označuje pak „žabí skřek“ vůbec (Bastian, Reisen in Siam, 222).

23. Moucha, komár.

Kořen: *maç, muç, muk* (šuměti, bzučeti — v Petrohr. Slovn. skr. *maç, miç* „šuměti, bzučeti“ — avšak jen v Dhâtup. bez dokladů, ježto ostatně příbuznými jazyky u veliké míře se poskytují). Sem přináleží: skr. *makšikâ* („l'insecte qui bourdonne“ Pictet, Or. Ind. I, 421); Curtius (Grundz. d. gr. Etym. 336) jest ovšem jiného mínění: dle něho základné **musa* (moucha) odvozeno snad od *mus* = skr. *muš* (krásti), tak že by moucha (= zlodějka) „byla mezi hmyzem to, co myš mezi ssavci“; marat. *masûka*, pâli *mâčika*, beng. *mâčchî*, hind. *makkhî*, zend.

makhši, pers. *meges*, buchar. *mekes*, afghan. *mâší*, kurd. *miš*, *myghmyk*, kjurin. *mizmiz* („mot onomatopéique“ — Justi, Rev. de Ling. IX, 31), armensk. *mžghik*, *mdzégh* (moucha), *miekh* (komár), řeck. *μυῖα* (z *μυσι-*), lat. *musca*, franc. *mouche*, alb. *müze*, st. h. něm. *muccâ*, *muggâ* (komár, moucha), stř. h. něm. *mügge*, *mugge*, něm. *mücke* (komár), st. sask. *muggjâ*, holl. *mug*, anglos. *mygge*, angl. *midge* (komár), švéd. *mygge*, dánsk. *myg*, nord. *mŷ*, st. bulh. **моуха**, rusk. муха, polsk. mucha, lit. *muse*, *musinas* (masařka), *musulai* (mušky — Geitler, Lit. Stud. 97), lotyš. *muša*, česk. *moucha*, korjak. *muien-muien* (komár — Pott, Doppelung 205), čečenz. *mozu*, *masui*, finsk. *mäkärä*. Slova s náslovnou sykavkou: *säsk* (moucha — v sev. čud. jaz.), est. *sääsk*, mordv. *säśke*, maď. *szöcske* (kobylka), vej. *sisi* (komár, moucha), *surisuri* (id.), jorub. *esinsin* (moucha), agau. *cünca*, tigriňsk. *céncea;* tur. *sinek* (moucha) znamená „ssavá“, jak vychází na jevo z čagat. *singek* (moucha) i *singmek* (ssáti — H. Vámbéry, Etym. Wtb. 151). K napodobovacím slovům přičítáme mnohé názvy *komára* s náslovnou sykavkou, mnohdy zdvojenou, vyjadřující bzikání komárovo: mandeng. *susó* (komár), Zulu: *sense*, *sensane*, Bambara: *suso*, Kabunga: *sunsulúno*, Soso: *sosôna*, est. *säz* (Wiedemann 1126), Dahome: *sasugbue*, tlahkal. *cikch* (Buschmann, Athap. Spr. 294), inkalit. *zzyija*, tur. *čibin*, *čipin*, fin. *säske* (nomin. *säski*), mordv. *säskä*, lap. *čuoik*, tomsk. *susûli*, kisekis. *sasui*, Muntu: *n-čen-čim-a*, st. h. něm. *zinzala*, *zizala*, vl. *zanzala*, *zanzara*, alb. *τζίντζηρας* (sr. bavorsk. *zünzler* můra, světluška, *zinsel* kmitání — Diefenbach, Wtb. II, 658), v jižn. Rusku: дзыкъ (ovad). Zdvojená slova: kjur. *mizmiz*, Phuka: *njamnjam*, Karekare: *njunju*, Bamom: *manma*, Mbamba: *ngungu*, Mano: *nía-nía* Landoma: *tunton*, Mfut: *munman*, Bute: *namhm* (Koelle, Polygl. 130—131), činuk. *opona-cúcuk*. Onomatopoické názvy *brouka:* alb. *bubušineka* (brouk), *šušinka* (babka), *búša* (brumbál), *boibíllie* (brouk), řeck. *βομβύλοις*, rum. *bruch* (babka), řeck. *βροῦχος*, *βροῦκος* (druh kobylky — Stier, Ztschr. XI, 240—241), kjurin. *ppeppe* (Усларъ 699), Bari: *bibi* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 71), anam. *wo-wo* (Taberd 594), manding. *kubero-kubero* (H. Steinthal, Mande-Neger Sprachen 64), bulh. бръмбър, rusk. жукъ (жужжать bzučeti), d. luž. *bruk* (*brukaš* bzučeti, broukati), h. luž. *bruk*, lit. *vabalas* (brouk, k němuž **Микуцкій-Наблюд и выводы** 80 přirovnává *vambareti* vrčeti i st. lit. *vabiti* zváti, volati); polsk. *chrząszcz*, rusk. хрущъ = č. *chroust*, lotaring. *hurlat* (chroust), picard. *hourlon*, *urlon*, *bruant*, est. *mummukene* (brouk) od *mumisema* (bzučeti — Wiedemann 1611), drevansk. *zuk*, *chranst* (**Микуцкій, Остатки языка Полабск. Славянъ** 5 — *sauck*, str. 9).

24. Včela.

Slova sem příslušná vznikla z onomatop. kořenů, znamenajících „bzučeti“; o slovansk. *pčela*, *včela*, *čmela* a j., pošlých z *buč-ela*, již svrchu zmínku jsme učinili; zbývá nám tedy přivésti zde příklady z druhých jazykův: skr. *bhramara* (druh veliké černé včely — koř. *bhram* „potulovati, vrtěti se“ v původním významu odpovídá lat. *fremere* hučeti, šuměti, bzučeti), *bhrñga* (černá včela) — od téhož kořene (sr. i řeck. *φριμᾶν* chropěti, třásti se, mluviti, *βριμᾶσθαι* řváti, hněvati se, anglos. *breman* = st. h. něm. *preman* mručeti, bzučeti); pers. *bermûr*, *permûr*, st. h. něm. *prëmo* = něm. *bremse* (ovad; sr. srb. *bumbâr* česk. *brumbál*), švéd. *bröms*, beng. *bhômra*, (polsk. *pszczoła bączy*, *bąka*, *brzęczy*), hind. *bhaunra*, marat. *bhônvara* (včela), *bhônbula* (čmelák), řeck. *βομβύλη*, *βόμβυλος* (druh včel — slov. *βομβύειν*, *βομβεῖν* bzučeti), anglos. *briosa*, alb. *brumbul* (moucha), *brumbuli* (bzikavka), v chebsk. nářečí *bremäussl* (šidlo — „die summende“ — Gradl, Zeitschr. XVII, 30), franc. *bourdon* (čmel), kymr. *bwmbwr* (šum, bzikání).

Napodobovací kořen *dar*, *dran* vyskytuje se v řeck. *τενθρηδών*, *τενθρήνη* (druh vos — sr. *θρῆν-ος* vytí, pláč), skr. *indindira* (druh včel), anglos. *dran*, angl. *drone*, st. h. něm. *treno*, něm. *drohne* (trubec), dánsk. *drone*, švéd. *dron*, *drönje*, polsk. *trąd*, *tręda*, rusk. трутень, charv., srb. *trut*, *trutanj*, lit. *tranas* = č. *troud*, irsk. *dranndan* (bzučení), *dramhd* (bzučeti), něm. *dröhnen*, nordsk. *drunr* (řev), gotsk. *drunjus* (hlas, zvuk).

St. h. něm. *humbal* (čmelák), něm. *hummel* odvozuje se od *hummen* (bzučeti), angl. *hum*, est. *horilane* (vosa = bzučící — sr. *horin* bzukot), archang. бучень (čmelák — slovinsk. *čmelj*, luž. *čmjeła*) znamená „bzučící“ — sr. kursk. буча („шумъ, возня, крикъ“ Даль, Толк. Слов.), kdežto voroněžsk. чмелъ je přestrojeno z **mčel-*, sr. kostrom. vjatsk. мчелá (= včela), a strany přechodu náslovného *p* v *m* tambovsk. мтáха (pták), vzešlé ze *ptacha*.

Od onomatop. *zur*, *sur*, *zi*, *si*, *ci* (bzučeti — skr. *svar*, lat. *sussurrare*, řeck. *συρίζειν*, stř. h. něm. *snurren*, něm. *surren*, *schnurren*, angl. *sur-ly* bručivý, mrzutý a j.) pocházejí: st. b. сръшень (sršeň), шръшень, rusk. шершень, slovinsk. *sršen*, *sršenj*, *stršen* (*t* jest vsuvkou, jako v *o-strov*, *stříkati*, koř. *sru* téci), polsk. *szerszeń*, č. *sršeň*, luž. *šeršeń*, lit. *širšís*, *širšlys*, kjurin. *dčiž* (včela), berbersk. *izizua* (Duveyrier, Ztschr. d. d. morgenl. Ges. XII, 179), Bisaja: *soson-agta* (Alonso de Mentrida, Diccion. 354), drevansk. *zarzün*, santal. *susurbang* (vosa, Puxley 126), nub. *sinnân* (vosa — Lepsius 386), Tene: *soresorambi*, karekar. *dzendzen*, Bagba: *nšinše*, Kandin: *cancálo*, Čarava: *nčinečine*, st. prusk.

sirsilis (sršeň), kurd. *zerkek* (vosa), mandž. *sorokia* (vosa, včela); jiný kořen jeví se v čilsk. *ljuljin* (Febres, Dicc. Chil. 41). Následující zdvojená slova znamenají vosu: *pirimpiríne* (Kono), *titîbe* (Toma), *lonlôni* (Gurma), *vumvon* (Bagbalan), *ogbogbo* (Mbofia), *agbaegba* (Egbele), *bibido* (Kanem), *pfompfonu* (Barba — Koelle, Polygl. 132—133).

25. Cvrček.

Nejužívanější kořeny, napodobující cvrkot, jsou: *cir*, *kri* (původně z téhož kořene pošlé) a *sir*. Sem přináležejí: skr. *čirikâ*, *džhirûkâ*, hind. *džhilli* (cvrček), singhal. *čirî* (skr. *čîrî*), pers. *džiragh*, armen. *dzghrid*, st. bulh. **сврьчькъ**, rusk. сверчокъ, v rusk. nář. циркунъ, цирюканъ, voron. гурюканъ, pskov. гукварокъ, malorusk. цвіркунъ, slovinsk. *čerček*, charv. *stričak*, *šturak*, slovinsk. *škrgad*, *škržad* (st. bulh. **скрьгътати** frendere), bulh. штурец, polsk. *świercz*, *świerczek*, č. *svrček*, *cvrček*, drevansk. *šwarcig*, lit. *svirplis*, *žirke*, st. prusk. *širke*, lotyš. *zirzens* (Geitler, Lit. Stud. 73), Zaza: *čirtele*, bret. *skril*, dánsk. *syrsa*, finsk. *sirkka*, vl. *zenzára*, *zanzára*, rum. *cenzariu*, šp. *zenzalo*, staro-franc. *cincelle* (port. *zinir*, *zunir* bzučeti — Diez, Etym. Wtb. I, 447), alb. *cincir*, novořeck. *τζίτζιρας*, japansk. *kirigiris*, *sase* (Pfizmaier, Poet. Ausdr. d. jap. Spr. 66), v star. jaz. *ciciro-musi* (Pfizm. 28), nupsk. *činni* (Crowther, Gramm. 195), amojsk. *čhiu-siên* (Douglas, Dict. of Amoy 128), st. řeck. *γρύλλος*, st. bulh. **крекетъ**, holl. *krekel*, stieng. *krei* (Morice, Rev. de Ling. VII, 372 — „cigale"), norm. *criquet* (Duméril, Dict. Norm. 75), kašub. *skviŕ* (*skwirać* plakati, pištěti — **Микуцкій, Наблюд. и выводы** 21 — polsk. *skwirk* cvrlikání), lat. *gryllus*, st. h. něm. *grillo*, *crillo*, něm. *grille*, irsk. *grullan*, kymr. *grilliedyz*, *cricied*, angl. *cricket*, franc. *grillon*, st. franc. *gresillon* (Bartsch, Chrest. 447), picard. *créqueillon*, *crinchon*, kymr. *cricell*, provenç. *cricot*, bask. *kirriloa*, *kirkirra*, mandž. *kurčen*, sena. *kururu*, tureck. *čirlak*, *čirtlok*, malaj. *čingkri*, cik. *čiribíto* (šp. *chirriar* o nepříjemném ptačím zpěvu — Pott, Zigeuner I, 103), votj. *čilči*, *sirkku*, perm. *čirk* (Donner, Vrgl. Wtb. I, 187), tur. *džirdžir*, *čekirge*, est. *sirts* (cvrček), *ciŕp* (kobylka), chjurkul. *tcirtc*, kjurin. *tcartcàr* (**Усларъ** 781), *tcitc*, *dzidz* (kobylka), siam. *čakkačan*, *rît* (*ri-ri* cvrčeti), pers. *čuz*, hebr. *slâsâl*, korejsk. *sirsor*, mozamb. *sáriripwe* (Bleek, Lang. of Mosamb. 78—9), syrsk. *zizrô*, arab. *sarsar*, *šaršar*, čagat. *čirčir* (Vámbéry, Čagat. Sprachst. 284), maď. *szöcske*, vlask. *cicada*, *cicala* a j. Mexick. *kuikuikani* (cvrček) značí vlastně „dobrý zpěvák" (sloveso: *kuika* zpívati), řeck. *τέττιξ*, anam. *ve-ve*, brasilsk. *ta-na-ná* („in allusion to its music" — Bates, Naturalist on the river Amazons 156), odži *akatekeré* (Riis 145), slovinsk. *bramor* (**Микуцкій, Наблюд. и выводы** 100) — sr. skr. *bhramara*

(včela), galib. *liuliu* (Martius, Beitr. II, 326). Ze sloves sem přináleží: rusk. чиркать, чирикать, č. *cvrčeti*, *cvrkati*, *cvrnčeti*, něm. *sirpen*, angl. *chirp*, litevsk. *čivirúti* (švitořiti — skr. *čičikúči*) = maď. *csicsereg-ni*, mordv. *čilian* a j.

26. Motýl.

Mnohé názvy motýla v rozličných jazycích, ač co do prvotného kořene mezi sebou často velmi různé, přece v tom se shodují, že jsou původu onomatopoického, napodobujíce třepetání křídel v těkavém jeho letu. Uvedeme některá ze spadajících sem slov: lat. *papilio* (zdvojením z *pal*, které Pott — Wurz. Wtb. IV, 166 — přirovnává k πάλλω — „des unruhigen Geflatters wegen"), franc. *papillon*, vl. *farfalla*, *parpaglione* (sr. tamil. *parpala*, *palpala* pestrý, rozmanitý), portug. *borboleta*, rumun. *flutur* (sr. něm. *flattern*, angl. *flutter*), švédsk. *farfall*, sard. *parabatula*, *barabatula*, retorom. *fafarinna* (Diez však vykládá toto slovo z *fac farinam* „dělej mouku" — motýl sluje prý mlynářem, ježto je zaprášený — Etym. Wtb. I, 174), lomb. *parpaja*, prov. *parpalhó*, lothr. *boublé*, bavorsk. *feifalter* (Schmeller I, 683), *milemàle* (v dětském jazyku; ve Švýcarsku děti říkají motýlu *titimaler* — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1588), kurhess. *müllermaler*, Sandeh: *fuffuruffú* (Schweinfurth, Linguist. Ergebn. 45), alb. *fljútura* (st. h. něm. *flëdirôn* třepati se, těkati, vl. *fluttuare*, alb. *fljuturáku* drůbež — Stier, Ztschr. XI, 243), kjurin. *ččeppèluk* (Усларъ 794), est. *lapsu-liblikas* („Citronenvogel" — „der klatschende, patschende Schmetterling" — Wiedemann 505), norm. *pivolette* (Duméril 176), rezjansk. *pripilíca* (Бодуэн-де-Куртенэ, Опыт фонет. резьян. говоров 59), gascon. *parpailloun* (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 400), kaulaman. *balagbag* (Schadenberg, Ztschr. f. Ethnol. 1880, 174), anglosask. *fiffalde*, pers. *perwâneh*, tur. *pervâne*, bulh. *preperuga*, *peperuga*. finsk. *perhoinen* *) (sr. č. *prchati*, rusk. порхать), kymr. *pilai*, maď. *pillangó*, gruz. *pepeli*, veps. *lipikäine* (Ujfalvy, Gramm. Vepse 96), jurak. samoj. *liberâbcu* (Castrén, Wörterverz. d. samojed. Sprachen 17), meksik. *papalotl*, bask. *pimpirina* (skr. *pipîlika* mravenec). Nezřídka setkáváme se i s výraznými zdvojenými formami: hindust. *titrî*, *titlî*, armensk. *titiern*, arab. *farfûr*, mandž. *tonton*, bask. *čičitola*, *hastasta*, tahit. *pepe*, malaj. *râma-râma*, zulu *vemvane*, *vevane* („from their undulating motion" — Döhne 364); *overver* (Pepel), *kalafelafante* (Pačada), *atatku* (Timne), *toronturon* (Mandenga), *firefiro* (Kabunga), *filîmfilin* (Čalunka),

*) Sr. mozamb. *ipapere* (moucha) i *upapânu* (blecha — v jaz. u mysu Delgado — Bleek, Lang. of Mosamb. 81).

firimfiri (Kankanda), *kundekunde* (Kono), *togotogojai* (Kisekise), *tenteria* (Tene), *kundogunde* (Landoro), *gonogono* (Gbese), *bómpo* (Devoi), *gbogbulevo* (Adampe), *agbâ-ìgba* (Aku), *lapilipilí* (Ekî), *alapirípiri* (Čumu), *jejemje* (Čebu), *labalába* (Ife), *verevere* (Ondo), *pilimpíko* (Mose), *huruhurugu* (Kaure), *ulukulube* (Abača), *avievie* (Egbele), *emunemune* (Bini), *nampapa* (Nupe), *pilphilo* (Pika), *daptapte* (Ngočin), *tempampam* (Eafen), *ekorokoro* (Isûvu), *gegan* (Bajon), *čančan* (Momenja), *ngûan-ngûan* (Ngoten), *lum-bemba-bemba* (Musentandu), *numpapa* (Basa), *pháda-pháda* (Menio), *čim-bajim-bâji* (Kanjîka), *gipelepele* (Kasânč), *mbémbéle* (Njombe), *kimbembabemba* (Basunde, mn. č. *bimbembabemba*), *fûk*, mn. č. *fûkfûk* (Maravi), *bunumbuna* (Gačaga), *âtaratara* (Landoma), *pilipîli* (Čarâva), *pulepuli* (Alege), *efafarag* (Penin), *ekurokûro* (Murûndo), *pepêli* (Undaga), *kankan* (Ndob), *tampompom* (Konguan), *ekpikpe* (Boricu), *mbambe* (Afudu), *gunčičičičona* (Biafada) — Koelle, Polygl. 130—131; abchaz. *pharphalik*, avarsk. *γingiligiliš*, chjurkul. *tcitcimkala*, stieng. *lelat* (Morice, Rev. de Ling. VII, 372), tagalsk. *paroparo*, botokud. *kiaku-kekk-kekk*, zyrjansk. *bobuv*, volof. *läpäläpä* (Boilat, Gramm. de la langue Woloffe 400), mozamb. *nan-tutu*, inhamban. *papatâne*, marav. *ki-kuko-foko* (Bleek, Languages of Mosambique, 80—81), čilsk. *nampe-nampe* (Febres, Dicc. Chileno-Hisp. 48), bambarsk. *fereferej* (Dard, Dict. Franç. Bambara 96), zulu-kafr. *žubažubane* (pro svůj rychlý let — Döhne, Zulu-Kafir Dict. 149; *žuba* = holub); jorub. *labalába* (Crowther, Vocab. 189), samoan. *pepesama*, *pepetoga*, *pepepeapea* (Pratt, Samoan Dict. 166), suahilsk. *kipepeo* (Steere, Swahili-Engl. Vocab. 65), novozel. *pepepe* (Williams. Dict. 118), harajsk. *sugba sugba* (Alonso de Mentrida, Diccion. de la lengua Bisaya 450), anam. *kon-bim-bim* (Taberd, Dict. Anamit. 25), kamsk. *tata* (Martius, Beitr. II, 214), *panabana* (motýlice, šídlo — Martius, Beitr. II, 362, Bates píše *pána-pána* — Naturalist on the r. Amazons 435), ibu. *flebiba* (motýl), sendwič. *lepelepeohina*, st. h. něm. *fifaltra* (sr. něm. *falter*, ježto pochází od téhož kořene, co *flattern*, angl. *flutter*), novoholl. *walbulbul*, ašant. *franfranta*, manding. *firifirí* (Pott, Doppelung 270), fidži. *bebe* (Gabelentz, Melanes. Spr. 12), jao. *lipuloputwa* (Steere, Coll. fora Handb. of t. Yao lang. 12 — sr. i *liputiputi* netopýr, 11), sečuan. *serurubele* (Brown, Gramm. 109) a j.

Zdvojený kořen vyskytuje se i v některých názvech mravence: řeck. *μύρμηξ*, *μυρμηδών* (sr. kymr. *morion*, nord. *maurr;* Curtius toho je mínění, že kořen *mar*, *mur* měl význam „hemžiti se", i přirovnává k němu *μύριοι* „deset tisíc" — Grundz. d. griech. Etym. 337—338), skr. *pipîlaka* (veliký černý mravenec), *pipîlikâ* (malý červený mravenec), Sandeh: *tutue*,

avarsk. *ćúnćra*, Dinalupihan: *achichir* (Schadenberg, Ztschr. f. Ethn. 1880, 172), Egba: *bugbug* (Bastian, Geogr. und ethnol. Bilder 181), Zulu: *dundundu*, chald. *sumsemana*, arab. *simsimat* (v jaz. Maja: *zinik*, Beltran 227), kopt. *džap-džip*, mal. *anî-anî*, nagsk. *cipčak*, bahing. *gágá-čingmo* (Hodgson, Himal. Ethnol. 170), manding. *mineminan* (Steinthal, Mande-Neger Spr. 64), soso: *bugabuge*, bari: *džimdžime* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 81), suahil. *sisimizi* (Steere, Swahili-Engl. Voc. 128), novozel. *popokurua* (Williams 125), zaparsk. *quana-kkuno* (Martius, Beiträge II, 307), fulah. *njunju* (Macbrair, Gramm. of t. Fulah lang. 33), botokudsk. *pelikk-näkk-näkk* (Martius, Beitr. II, 183).

27. Poukážeme ještě v krátkosti na některé jiné onomatopoické výrazy, vyslovující názvy zvířat: „Koza“: skr. *meka*, *menâda* (kozel, koza), řeck. *μηκάς*, *μήκη* (sr. *mečeti*, něm. *meckern*), korn. *menn*, bret. *min*, irsk. *meann*, arab. *mese*, *mäze* (tur. *melemek* mečeti, hind. *mîmijânâ*), kirant. *mendiba*, santal. *merom*, fryg. *μᾶ* (skopec — dle Hesych.), kanares. *meke*, eskim. *mêk*, udom. *mimeg*, ekamtuluf. *me-meg*, gobur. *mbea*, čepang. *miča*, mandeng. *bâ*, gbes. *boli*, Toma: *buli*, kreb. *wuli*, Boko: *ble*, kambal. *magbele*, Nki: *bumebo* (Koelle, Polygl. Afric. 118—121), tjeng. (v Annamu) *pabê*, *pope* (Morice, Rev. de Ling. VII, 361); v arabském přísloví koza slove *'annânat* (hekalka), a včela *wannânat* (bzíkalka — Wetzstein, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXII, 144).

Ovce: komask. *besciu* (vl. *bescio* hloupý — rhaetorom. *beschlar* bečeti), řeck. *μῆλα* (ovce i kozy), tigriňsk. *beggeh* (Praetorius, Gramm. 55), normansk. *bais*, *bécard* (skopec), bugis. *bembé*, Bima: *bëë* (Leyden, Asiat. Res. X, 201), Šoní: *mekîtha*, delavarsk. *mekís* (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 476), Zulu: *im-babala* („the larger bush-antelope — most probably taken from the appropriate cry, bleat or *baa* of the female“ — Döhne, Zulu-Kafir Dict. 12), lušaj. *beram* (ovce — Lewin 3), Landoro: *mbalahá*, Devoj: *bla*, Basa: *bela*, Gbe: *bulabule*, Udom: *mbul*, Kano: *mbala*, vej. *barawara*, mosamb. *puitipûiti* (Bleek, Lang. of Mosamb. 61), Kabenda: *meme*, samoan. *mamoe;* pozoruhodno jest i užívané v tarahumarském jazyku slovo *pouguapičaburameke* (beran — Murr, Nachrichten v. versch. Ländern 340).

Onomatopoické názvy jiných čtvernohých zvířat: bask. *ocoa* (vlk), dosl. „vyjící“ (*oca* hluk, vytí, zvuk — Ztschr. f. Völkerpsych. III, 356); v Languedocských písních vlk nazývá se *lou-lou*, což patrným přičiněním onomatopoie vzniklo z *loup*. V ruských nářečích kůň sluje též дунанъ, a česk. *klisna* vede se od *klusati* (sr. st. bulh. клюса kůň, osel, slovinsk. *kljuse* soumar, *klisati* cválati). Kašub. *bula*, *bulla* (býk), v rusk.

nář. гунакъ býk), nordsk. *drundi* (vůl) od *drynja* (mugire — Diefenbach, Vrgl. Wtb. II, 645); hotentotsk. *'oā-b* (zajíc) „skučící, bědující" (Hahn, Sprache der Nama 73), sr. česk. vřešťák (= zajíc); arab. *wa'*, *wa'wa'* (šakal — hebr. *ijjîm* pl.), malaj. *brûâng* (medvěd); malorusk. цуцикъ, цуценя (štěně), vologd. хáмка (pes) = pskovsk. гырчей (v afr. jaz. Saho *kurkur* štěně — Reinisch, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 449), tambovsk. хрёкъ (kanec), mallikol. *brrooas* (prase — Gabelentz, Melanes. Sprachen 167); anam. *hum-ham* (tygr), arab. *humhûm*, *himhîm* (lev — *himhim* užívá se též o oslím křiku); v rusk. nář. мурлыка (kocour, kočka); otomsk. *haho* (liška — Piccolomini, Gramm. della lingua Otomi 77), seliš. *guáguáligu* (liška — Mengarini, Selish Gramm. 3). I některé názvy *jelena* zakládají se na kořenech napodobovacích: sem táhneme koërunsk. *gõghü*, messapsk. *βρένδος* (Mommsen, Unterital. Dial. 70; J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalism. 73), alb. *dren*. litevsk. *bredis*, lotyš. *brêdis*, staroprusk. *brajdis* (sr. franc. *braire*, *brailler* a j.).

Onomatopoické názvy ptáků, hmyzu a j.

Kašub. *ganganica* (husa — Филол. Зап. XIII, 5, 61), Bongo: *bittibitti* (husa — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 485), malorusk. *gergel* (houser), rumun. *bobok* (husička), kamčat. sibirsk. гагкъ, гагунъ (kačer), гага (kachna), rusk. гоголь (druh kachen), крякуша (divoká kachna), fr. *barboteur* (kachna — *barboter* štěbetati, pleskati — sr. i languedocsk. *barbajoulet* „petite hirondelle" Rev. des langues rom. IX, 147), kašub. *klosavica* (kachna — Филол. Зап. XIII, 5, 63); staroprusk. *czilix* (čížek — Pott, Beitr. VI, 116) = holl. *seisje*; mal. *bêbek* (kachna). Orel: mexick. *quauhtli*, tarahumarsk. *guaugue* (Buschmann, Spuren d. azt. Spr. I, 92), činuk. *čakčak* (Gibbs 11), botokud. *hoho*. Datel: Zuñi: *támtununu* (Buschmann, Vőlker und Spr. Neu-Mexicos 291), tezuq. *pibih*, ečemin. *omquat-pat* (Barratt, Indian of New-Engl. 13), arab. *warwâr*. Straka: novořeck. *καράκαξα*, arab. *'aq'aq*, *ku'ku'*, pers. *kerkerek*, *kâčkîneh*; z napodobovacího kořene utvořeno bezpochyby i česk. *straka*, v němž, jak z polsk. *sroka* a rusk. сорока vychází na jevo, *t* dlužno pokládati za vsuvku; kořenem ukazuje se býti *sark*, *srk*, v rozšířené podobě *svark* (sr. česk. *crk-*, *cvrk-*, rusk. сверчокъ cvrček), které se objevuje ve drevansk. *svorkó*, srbsk. свракa, шврака (Schleicher, Polab. Spr. 151), rezjansk. *srákuvica*, bulh. сврака (Будиловичъ, Первобытные Славяне 168); Potěbňa přirovnává hlásku *v* ve slově сврака ke hlásce *t* ve slově *straka*, pokládaje obě za „eufonickou vsuvku" („евфоническая вставка" — Филол. Зап. XIV, 4, Грамм Зам. 148). Na podobném poněkud kořeni zakládají se i slovanské názvy skřivánka: st. bulh. сковрамьць, polsk. *skowronek*, slo-

vensk. *škobronk* (Желтовъ, Филол. Зап. XV, 4, 44), sr. polsk. *skwierczeć* (kvičeti), *skwirk* (švitoření). Jakut. *küörügai* (skřivánek), persk. *kerâker*, *kurâker* (vrána), *perper*, *perperem*, *turtuk*, *ferfer*, *kebk* (koroptev), *kewkeweh* (sova), *hûhû* (holub), *čûčeh* (kuře); mazender. *činniko* (kuře, Melgounof, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 214), dánsk. *vibe* (čejka — švédsk. *vipa*, persk. *bûbû*, *bûbeš*, *pûp*, *pûpû*), holl. *pimpel* (sykora — rumunsk. *pizigoiu*, gasconsk. *chincluparre* — Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 397); gadhael. *scriachag-choille* (sojka — kymr. *ysgrech-y-coed* — Diefenbach, Wtb. II, 591 — vedick. *kiki*, *kikidîvi*); kumansk. *korgui* (vrabec — Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIX, 586 — česk. *cvrlík*, persk. *džûdžû*, *čughuk*, *čûčû*, *tirtirek*, mazender. *zîk*, *čolechus*, *zandžilek*, t. j. „křičící, posmívající se“ — Melgounof, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 213); čagat. *korkuldai* (ptáček), Kredy: *bibbi*, *bibbi sihsi* (pták), slovinsk. *ptutika* (hrdlička — arab. *turtûr*), jurak-samoj. *ňuňuma* (divoká kachna). Koř. *pik*: skr. *pika*, *pikî* (kukačka), lat. *pica* (kavka), *picus* (datel), irsk. *pighe*, *pighead* (kavka), kymr. *piogh*, *pia*, ojamb. *pikau* (holub — Martius, Beitr. II, 323), rusk. пигалка, пигалица (čejka). Arab. *bulbul* (slavík — tur. *bülbül*, alb. *biljbilj* — Diez, Etym. Wtb. 4. vyd. 276), *zûrzûr* (špaček; zpěv jeho slove *zarzarat*); mexick. *huicicilin* (kolibřík), peruánsk. *hakkakllo* (datel, žluna — koř. *hakk* klepati), *čokkllapokkoči* (zpěvací ptáček); estonsk. *råk* (chřástal — *crex*), *tudrik* (stehlík — Wiedemann 1337), *piholiho* („laut des Pfingstvogels“ — rusk. иволга); ved. *čiččika* (druh ptáků), st. prusk. *kerko* (*křechař* — Burda, Beitr. VI, 396); česk. *raroh* (polsk. *raróg*, maď. *ráró*, st. bulh. ράρъ hluk, šum), vl. *tarabuso* (bukač — „durchleuchtende Bedeutung des Lärmes“ — Diefenbach, Wtb. II, 686 — litevsk. *bukas*, rusk. выпъ — Микуцкій, Изв. Имп. Акад. Наукъ III, 365), sibirsk. фификъ (stehlík), permsk. хорхоръ (sluka) v rusk. nář. хохòня (stehlík); rusk. филинъ (výr) Mikuckij srovnává s polsk. *kwilić* (*kvíleti* — přechodem: ф-хв-кв. Изв. Имп. Акад. Наукъ IV, 364), rumunsk. *graur* (špaček), litevsk. *titilvikas* (kulík, koliha — rusk. зуекъ — Микуцкій, Изв. Импер. Акад. Наукъ IV, 103), novořeck. *κίχλα*, *τζίχλα* (kvíčala), *πιπινάκι* (holoubě), skotsk. *bubbley-jock* (krocan — v severní Anglii *bobble-cock* „from its cry“ — Slang, Dictionary 1873, 99), česk. *krákorka* (krůta), polsk. *krukawka* (hrdlička), rusk. хохотва (malorusk. хохітва, druh menších dropů). Delavarsk. *čičikniin* (mocking bird — Schoolcraft III, 425); Maja: *kibdžič*, *kukuic* (pták — Brasseur de Bourbourg, Relat. des choses de Yucatan 493), jorubsk. *karò*, *tiantian* (druh ptáků — Crowther 177, 273). Zulu: *i-kankane* (black ibis — so called after its cry — Döhne 157), *nkuinkui* (druh pěnkavek), *nkonono*

(pěnkavky); siamsk. *khling-khlong* (druh ptáků) *nok-kuak* (lyska — pro svůj křik tak zvaná — Pallegoix 365).

Oloneck. бубáрка (brouček), seelandsk. *sirrids*, *serrise* (cvrček — norsk. *sirissa*, holl. *kriek*, *krekel*, arab. *džuddžud*; siamsk. *ri-ri* cvrkot); stř. h. něm. *gelse* (komár — od *gal* zpěv), brasilsk. *piúm* (muška — Bates, Naturalist on t. river Amazons 196); mazender. *vek* (žába — slovinsk. *rujht*, persk. *ghôkân*; lat. *rana*, vzešlé z **grac-na*, má společný kořen se slovy *grac-ulus* kavka i *grac-illare* krákorati, kdákati — vl. *gracidare* — o žábách, slepicích i tlachalech; z té příčiny ve franc. *grenouille g* nelze pokládati za pozdější živel, ježto naopak v lat. slově náslovná souhláska se odhodila — Boehmer, Jahrb. f. rom. und engl. Litt. X, 200); arab. *watwât* (netopýr — Grünbaum, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 313; též slovo znamená i žábu, a v perském jazyku i vlastovku).

S onomatopoickými názvy zvířat setkáváme se mnohdy i v jazycích zlodějských; tak na př. angličtí zlodějové psu říkali dříve *bufe* (v severní Anglii — v tak zv. North Country Cant — podnes ještě *gowler*), kohoutu *cackling-chete* (nyní užívají slova *cockalorum*), a kachně *quacking-chete*; vlašti šibalové nazývají psa *cuccio*, francouzští pak *clabaud* nebo *happin*, tele *meulard*, vola *beuglant*; u německých husa sluje *babing* (bezpochyby slovo to vzato z cikánského jaz.), slepice *gachene*, kočka *miavert*, vosa *brummerling*; u českých husa sluje *cýpavka*, krocan *tipan*, u ruských vlnotepců (шерстобитовъ) kohout slove гогусь (Даль, Толк. Слов. I, 206) a t. d.

Přestávajíce na uvedených zde příkladech, jichž počet by se ovšem dle libosti ještě dal rozmnožiti, vytkneme stručně obecné závěrky i úvahy, vycházející z rozboru slov svrchu položených:

1. Onomatopoie v názvech zvířat vzniká působením přímého napodobování charakterních zvířecích zvukův.

2. Největší poměrně část slov sem příslušných zavírá v sobě názvy ptáků, vynikající mimo to větší jasností napodobovacího odstínu, což zcela přirozeno, považíme-li, že právě ptáci vydávají zvuky své mnohem zřetelněji jiných zvířat a mohou i napodobovati zvuky člověkem pronášené.

3. Zdvojení jest veledůležitou i charakterní známkou napodobovacích slov i téměř z pravidla bezpečným důkazem povahy jich onomatopoické.

4. Napodobovací slova svrchu uvedená nelze žádným způsobem pokládati za jakési tvary v *prvotných* dobách vývoje jazykového vzniklé:

ani v indoevropských jazycích, poměrně více druhých rozebraných i vědecky vzdělaných, nelze dobrati se kořenných prvkův. O původních kořenech indoevropského prajazyka nemáme ani zdání, a ty zvukové prosté skupeniny, které nazýváme *kořeny*, jsou, jakožto abstrakce slov z dob historicky nám známých, jen *relativními* kořeny nebo-li spíše prvotnými slovesy, jichž stáří zavírá v sobě několik toliko tisíciletí. Avšak při tom všem, opírajíce se o důsledný vývoj jazyků, z hojnosti slov napodobovacích důvodně můžeme zavírati, že i za prvotných dob slova sem příslušná rovněž povstávala z prvkův onomatopoických, byť i takové prvky ve skutečné své podobě nám byly naprosto neznámy.

5. Ze zvukové a často podivuhodné srovnalosti mnohých názvů zvířat (jako na př. kočky, husy, kukačky, vrány, cvrčka a j.) v nejrozmanitějších i nepříbuzných vespolek jazycích dlužno zavírati, že dojem, jejž mnohé zvířecí zvuky působily na člověka, často i v nejvzdálenějších od sebe krajích býval stejný neb aspoň velmi podobný: žádnou však měrou tato srovnalosť, jakkoliv i nenahodilá, nenasvědčuje příbuznosti jazyků příslušných aneb původu jich z jednoho a téhož společného jim pramene. Podobných srovnalostí níže ještě několik vytkneme, aniž z toho jde, že mezi těmi jazyky stává jakéhokoli bližšího, pojícího je svazku.

Zvířata domácí mnoho se stěhovala, přecházejíce mnohdy zároveň se svými názvy k národům nepříbuzným. Jest tudíž vždy, pokud možná, ukázati k původnímu tvaru příslušného názvu, užívaného v prvotné vlasti zvířete, o jehož název jde; že i k historickému vývoji slov i ke zvukoslovným jich změnám bedlivý sluší míti zřetel, zevrubněji dokládati netřeba. Z té příčiny důvodně můžeme pochybovati o napodobovacím původu některých názvů kočky v indoevropských jazycích, na kořenném *kad*, *gad* se zakládajících, byť i takový důkladný badatel, jakým je Schott, výslovně poukázal k napodobovacímu jich rázu: neb kořen *kad*, *gad* každým způsobem zdá se býti původu afrického, a zvukoslovný jeho přechod v *kas*, *koc*, *kuc* byl teprva později v druhých nepříbuzných jazycích proveden. Jestliže slovo *onomatopoické* přechází k jiným národům, tu ovšem z pravidla povaha jeho podstatně se nemění; arciť o původní vlasti mnohých zvířat, tak na př. koně, prasete, hovězího dobytku a j. určitého úsudku nelze pronésti.

Jakého omylu můžeme dopustiti se, vykládáme-li různá slova. nehledíce k historickému jich vývoji, viděti na př. z něm. *murmelthier* (svišť): zdá se, jako by slovo toto zavíralo v sobě sloveso *murmeln* i podstatné *thier*, avšak v skutku věc má se poněkud jinak. Slovo to ne-

vzniklo ze slovesa *murmeln*, nýbrž — zároveň s franc. *marmotte* i vlask. *murmontana* — z lat. *mus montanus* nebo *mus montis* (myš horní), jež v nářečí švýcarském proměnilo se v *murmet*, *murmentle*, z čehož pak působením tak zvané národní etymologie i přičiněním zbytečného vlastně slova *thier* vzniklo něm. *murmelthier*. (Sr. Diez, Etymol. Wtb. 4. vyd. 205.) Druhým poučným příkladem jest angl. *drake* (kačer), které Pictet (Orig. Indo-Europ. I, 474) nesprávně přirovnává k rusk. драхва (drof) a irsk. *drainc* (grondement, grognement): *drake* je skrácenina z *andrake* (falstersk. *anddrage*), odpovídajícího st. h. německému *anetrecho* = něm. *enterich* (Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 216; Pott, Beitr. z. vergl. Spr. IV, 87). Maďarské *farkas* (vlk) zdá se, jako by souviselo se sanskr. *vrkas* (vlk); než *farkas*, jsouc odvozeno od *fark* (ocas), znamená prostě „ocasatý". K témuže sanskritskému slovu zdá se, že i arabské *warqâ* (vlčice) náleží: avšak slovo to jest toliko ženský tvar přídavného *awraq*, i znamená „šedivá, šerá". České *velbloud* (st. bulh. вельбждъ) neznamená, jak se domnívá Jülg (Zeitschr. f. vergl. Spr. IV, 20), „veliký bloud", ale odnáší se, zároveň gotskému *ulbandus*, z něhož bezpochyby pošlo, k řeckému *ἐλεφαντ-* (slon), při čemž, jakož vůbec často se stává, název jednoho zvířete přešel na druhé. Směšného omylu, jejž toliko úplnou neznalostí slovanských jazyků lze vysvětliti, Pictet dopustil se ve svém díle (Orig. Indo-Europ. I, 368), srovnávaje s lat. *capra*, irsk. *cabhar*, bretonsk. *gavr* (koza) české *chyba*, které prý znamená *bouc* (kozel!). Tato etymologie k víře nepodobná dá se ovšem snadno vysvětliti tím, že Pictet četl v česko-německém slovníce u slova *chyba* významy „fehler, schnitzer, bock": užívaný v přeneseném smysle výraz *bock*, znamenající „omyl, chybu" *(einen bock schiessen)* on vzal za význam k samému zvířeti se táhnoucí. Takové etymologie buďtež každému badateli výstražným pokynutím, jak sobě vésti u výkladě slov z jazyků, jichž venkoncem nezná.

Rozebírajíce názvy zvířat ve mnohých jazycích ocitneme se druhdy v nesnázích, máme-li jisté slovo, které nelze odvoditi od kořene v jazyce užívaného, pokládati za napodobovací čili nic. K úsudku v takovém případě snadno přičiňujeme subjektivné své mínění i působením jeho na slově spatřujeme ráz onomatopoický, kde jeho v pravdě nikdy nebylo. Nejspíše podobný chybný výklad může se namanouti v jazycích, jichž jakouž takouž máme známosť, na seznamech slov druhdy kusých i nepatrných založenou. Vady této hleděli jsme se všemožně uvarovati tím, že subjektivnému svému smyslu předkládali jsme, jakožto korrektiv, objektivné výjevy v jazycích, předpokládajíce ono-

matopoický ráz slov pochybných jen tam, kde stvrzuje se obdobným užíváním v různých, a to, pokud možná, nepříbuzných jazycích, zdvojením kořene nebo kmene, neb i zvláště výraznou zvukoslovnou tvářností i kde nelze bylo domnívati se, že slovo vzato z jazyka cizího. Přes to přese všechno připouštíme, že některá ze slov nahoře položených, která pokládáme za onomatopoická, nejsou takového původu, avšak tím závěrky svrchu vytčené žádným způsobem se nemění: mínění, že přemnohé názvy zvířat byly utvořeny na základě zvuků jimi vydávaných, tím se nezvrátí. Nelze též pochybovati, že mnohé názvy zvířat v skutku napodobovací již za předhistorického vývoje jazyků změnily se tak podstatně, že žádný pitevní rozbor nedoběře se více původních jich kořenův. Skráceniny takové jdou z přirozenosti věci samé: zároveň se zvuky zvířetem pronášenými člověk prostředkem zraku pojal také optický obraz téhože zvířete; po jistou dobu optický tento obraz vyjadřoval se ještě zvuky napodobovacími, a to hlavně tam, kde vyrážeti jej v živé řeči bylo věcí žádoucí; avšak přesné napodobování ve mnohých případech vidělo se býti zbytečným i nepohodlným, a poněvadž zvuk konvencionalní, umluvený, hodil se právě tak případně, lidé obvykali na skráceninách, v nichž původní základ namnoze docela byl setřen.

Vyložené svrchu tvoření názvů zvířat z prvků napodobovacích pokládáme za původní a v prvotinách lidské mluvy výhradně panující, avšak naskrze chybno bylo by domnívati se, že tvoření příslušných slov i za pozdějších dob vývoje jazykového neslo se jediné týmže prvotným směrem; že by veškeré názvy zvířat byly původu onomatopoického, nelze ani předpokládati. Mimo zvuky jimi vydávané zvířata mají do sebe ještě mnoho jiných, často neméně výrazných známek i vlastností, na jichž základě člověk, obcházeje se s dalším vývojem jazyka často docela bez napodobování, utvořil si množství jiných názvů. Známky, na nichž takové názvy zvířat záležejí, jsou velmi rozmanity: člověk nazýval zvířata podle jich ***barvy***, podle jich ***pohybů***, podle ***zápachu*** jimi vydávaného, podle vnějších, zvláště ***nápadných příznaků***, z jich ***podoby***, z ***užitku***, jejž z nich měl, nebo ze ***škody***, kterou jemu působila, z jich ***pokrmu***, z ***míst***, v nichž se zdržovala a t. d. Kromě toho názvy jednoho zvířete záhy přenášely se na druhé, vnější podobou neb jinými vlastnostmi na ně se ponášející. Zvířata označovali též v přeneseném smysle: ***vlastními jmény***, ***názvy příbuzných***, ***metaforicky***, ***symbolicky*** a t. d. Ježto pak vývoj jazykový právě v té příčině jest velmi poučný, k lepšímu té věci porozumění i na důkaz výroku zde

položeného doložíme se příkladů, ke každé z uvedených známek se vztahujících.

1. Označováni zvířat podle barvy.

Sem patří jmenovitě mnohé názvy ptákův i ssavcův: st. bulh. **жлъна**, rusk. желна, malorusk. жовна, česk. *žluna* (od **жлъ** — sr. **жлътъ** žlutý a **ӡеленъ** zelený; obojí tvar vznikl z téhož původního kořene — sr. něm. *grünspecht*), rusk. рябчикъ (jeřábek) od рябой (strakatý, pestrý — Микуцкій, Изв. Имп. Акад. Наук IV, 406), сизякъ (hřivnáč, sivák) od сизый (sivý), синица (sykora) „modrá“, бѣлка (veverka), malorusk. білка „bílá“ (sr. lat. *nîtêla* veverka = lesklá), бѣлуга (vyza) = „bílá“, сивучъ (phoca jubata) = „šedivý, sivý“, мѣдянка (druh brouků, krasec), мѣдяница (slepejš) = „měděná, přižloutlá“, пеструшка (pstruh) „pestrá“ (polsk. *pstrąg*, slovinsk. *postruga*), archang. пеструха (tetřevice); česk. *červenka* = *čermák* (st. bulh. **чрьвенъ** červený), *sivák*, *modrák*; drevansk. *pastrica* (had) = „pestrý“ (Микуцкій, Остатки языка Полаб. Славянъ 7), persk. *sîreng* (pštros) = „třicetibarevný“. Sanskr. *hari* (lev) = „žlutý“, *çvetapiñga* (lev) = „bílý-červenavý“, *čitraka* (druh malých levhardův) = „kropenatý“, *piça* (srna) = „pestrá“ (*piç* okrášliti, zdobiti), *çârdûla* (tygr) = „kropenatý“ (*çâra* strakatý), *çjena* (sokol) = „bílý, bělavý“ (*çjeta* bílý), *çuka* (papoušek) = „stkvělý“ (*çuč* býti čistým, stkvíti se), *vjañga* (žába) = „skvrnatá“, vedick. *prçni* (kráva) = „peřestá, strakatá“. Irsk. *riabhóg* (skřivan) sr. *riabhach* = strakatý, kropenatý“; řeck. *γλαύξ* (sova — tak zvaná od barvy svých očí: *γλαυκός* jasný, blýskavý, modrý, přimodralý), *ποικιλίς* (stehlík) = „pestrý“; *Κνηκίας* slove vlk v bajce, a *κνάκων* — kozel u Theokrita: obě slova odnášejí se ku přídavnému *κνηκός* = „přižloutlý“.

Názvy *holuba* od barvy: řeck. *πέλεια* — sr. *πελιός*, *πολιός* „šedý, šerý“, lat. *palumbes* i *pallidus* (bělavý, bledý), franc. *biset* (hřivnáč) i *bis* (černý); něm. *taube*, gotsk. *dubo*, angl. *dove* Hehn (Kulturpflanzen und Hausthiere 245) přirovnává ku přídavnému *daubs* (hluchý, slepý, tmavý); naproti tomu Diefenbach (Vergl. Wtb. d. goth. Spr. II, 632) odkazuje ke kořeni *dubh* (pohřížiti se, ponořiti se) i k lat. *columba* = řeck. *κόλυμβος* (plavec, potápěč), s nimiž ovšem slovansk. **голѫбь** nejlépe se shoduje.

Jiné příklady: angl. *black-bird* (kos) = „černý pták“, polsk. *kraska* (straka, sojka) = „barvitá, ozdobená“; persk. *bîseh* (vrána, straka) = „pestrá, kropenatá“ (název straky rozšířen na vránu i kavku); ar. persk. *hâmil-i-esfâr* (osel) = „žlutý nosič“, tur. *čejran* (gazela, srna) = „červeno-

žlutá, přičervenalá", *karakuš* (orel) = „černý pták"; hebrejsk. *chamôr* (osel) = „červený, rudý, zrzavý"; podobně i stř. lat. *buricus* (osel — portug. *burrico*, franc. *bourrique*, lomb. *borich*) odvozuje se od *burrus* (červenavý, zrzavý — Diefenbach, Orig. europ. 378—379; Diez, Etym. Wtb. 4. vyd. 74); franc. *loriot* (strnad) = „zlatý, zlatobarvý" (= špan. *oriol*, z lat. *aureolus*); arab. *warqâ* (holubice, vlčice) = „hnědá, šedivá" („brown, tawny" — Richardson, Dict.). Estonsk. *kiriwane* (rys) = „pestrý", *lillik* (kráva strakatá) = „kvítek", *rebu* (liška) = „šedožlutá, červenavá", *krîm* (vlk) = „pestrý", *hall-mês* (vlk) = „šerý muž" (slove též *hall-saks* = „šerý pán", sr. dolnolouž. *stary širka* vlk — „starý šedivec" — Erben, Sto prostonár. pohádek 92; v norském jaz. vlk sluje *graaben* — šedivá noha); *tuhkijas* (veš, mšice) i *tuhkur* (tchoř) zovou se jednostejně „popelavými", *hall-lind* (husa) = „šerý pták". Čuvaš. *akkis* (labuť) = „bílý pták" — sr. čagat. *koib*, tur. *ak* (bílý — Vámbéry, Etym. Wtb. 5), dinksk. *lančol* (bůvol) = „černé zvíře", mexick. *quačičil* (vrabec) = „červená hlava", dakotsk. *takušaša* (stěnice) = „něco červeného" (Riggs, Dacot. Dict. 194).

2. Podle zápachu.

Česk. *tchoř*, st. bulh. тъхорь — z дъх — „smrdutý" — sr. slovinsk. *smrdúh*, v záp. rusk. nářečích бздюхъ, něm. *stinkthier*, vlask. *puzzola* (tchoř — *puzzo* smrad), franc. *putois* (*puer* smrděti); angl. *foumart* (tchoř) vzniklo ze staro-angl. *fulmard*, *folmard*, které odpovídá anglosaskému *fûl* (smrdutý) i *meardh* (kuna) — tudíž asi tolik co „stinkmarder" (E. Mätzner, Altengl. Srachproben, Berlin 1880, II, 228); est. *tohk* (tchoř) odnáší se ke kořeni *toh* (foukati, páchnouti — *tohé* nadutý, pyšný); malorusk. бздюха (druh hmyzu), novořeck. *βρωμοῦσα* (druh stěnic) „smrdutá" (*βρωμῶ* smrdím), polsk. *śmierdziuch* (brumbál), slavonsk. *smrdovrana* (datel), slovinsk. *smrdakâvka* (dudek), charv. *prdavac* (chřástal), maďarsk. *poszméh* (čmelák) = „pedens apis", litevsk. *bezdonis* (opice) = „stänker, fister" — sloveso *bezdeti* (bzdíti), lotyšsk. *bezdeliga* (vlastovka — „weil sie mit Dreck baut" — Pott). „Kozla" Horác nazývá *„maritus olens"* („páchnoucí — t. j. smrdutý manžel"), franc. *punaise* (stěnice) = sanskr. *gandhin* (smrdutá); i někteří afričtí kmenové zovou stěnici dle zápachu jí vydávaného, s tím toliko rozdílem, že zápach tento pokládají za drahocenné aroma: tak na př. Kanurové (nebo-li Bornové) zápach stěnice *(bermâde)* mají za velmi aromatický, přirovnávajíce jej k aromatu nebeskému (Koelle, Kanuri Engl. Vocab. London 1854, 271); bezpochyby z této příčiny v Africe stěnice u různých kmenů těší se velikému pohostinství; tak K. Endemann praví o černoších kmene

Sotho, že v jich příbytcích, zvláště pak na střeše, stínky zdržují se v tak ohromném množství, že vcházející v dům ihned může je *číti* (Ztschr. f. Ethnol. VI, 21). Sanskr. *prdâku* (had — ale též tygr, pantr — ač v posledních dvou významech bez dokladů), jemuž odpovídá řeck. *πάρδος, πάρδαλις, πόρδαλις*, Pictet (Orig. Indo-Europ. I, 426) odvozuje od kořene *pard* (pedere) „le péteur", podotýkaje zároveň „le mot peut avoir le sens général de puant" (sr. též Benfey, Griech. Wurz. Lex. II, 370). Dakotsk. *ungkčekiha* (straka) = „breaking wind" (*ungkče* „breaking wind, faeces" — *kihang* to do — Riggs, Dacot. Dict. 205).

3. Podle pokrmu.

St. bulh. **медвѣдь** (medvěd — z **madu* + *adi*) = „med jedící", řeck. *μέλισσα* (včela) od *μέλι* (med), vologd. sibirsk. **медуница** (včela), česk. *medák*, skr. *madhupa* (včela) = „med pijící"; zendsk. *kahrkâça* (sup) = „kuřata požírající", skr. *sarpabhudž*, *phaṇibhudž* (páv) = „hady požírající", *sarvabhakšâ* (koza) = „která všecko žéře", persk. *gûštrubâ* (krkavec) = „maso kradoucí", *megesgîr* (pavouk) = „mouchy lovící", lat. *mustela* (lasice) = „myši chytající" (u starých Římanů lasice zastupovala místo naší domácí kočky), litevsk. *peledà* (sova) = „myši požírající", švédsk. *harefång* (sova) = „zajíce chytající", polsk. *dłabikura* (liška) = „kuřata dávící", bulh. **пилѣк** (jestřáb) od **пиле** (pták, kuře), slovinsk. charv. *piljuh*, srb. *piljuga*, *piljug*, st. bulh. **пилюкъ** (milvus), st. h. něm. *sparwâri*, *spariwâri* (krahulík — odtud vl. *sparaviere, sparviere*, franc. *épervier*) od *sparo* = gotsk. *sparva*, st. h. něm. *sparwe* (vrabec — tudíž = „vrabečník", t. j. na vrabce dorážející, jimi se živící); litevsk. *kiškinis* (sokol) od *kiškis* (zajíc), nordsk. *saudhnir* (jestřáb) od *saudhr* (ovce, skopec). V ruské obecné mluvě jestřába zovou **куроцапъ** („kuřata lapající" — **Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Славянъ** I, 7), lišku v nářečích **мышанка**, krysu v rjazansk. nářečí **житникъ**, a myš **житочникъ**. Japonsk. *sirami* (blecha) = „bílý piják" (*sira* bílý + *nomi* píti) — užívá se ostatně i prostého *nomi* „piják" (Hoffmann, Japan. Stud. 10).

4. Podle pohybův i chůze.

Vedick. *arvat* (kůň) = „běžící, spěchající", *haja* (kůň) = „rychlý, spěchající" (koř. *hi* poháněti, ale v âtmanep. pospíchati), skr. *turaga* (kůň) = „rychle jdoucí", *plavaṅga* (opice) = „ve skocích, skákavě se pohybující", *mataṅga* (slon) = „dle libosti chodící" („nach seinem Willen gehend" — Benfey, Chrestom. II, 228), *bhudžaṅga* (had) = „křivě, shrbeně se pohybující", *krmi* (červ) = „pohybující se", *sarpa* (had — lat. *serpens*, arm. *karpen*, alb. *gjarpen*) = „pohybující, plazící

se", *çaça* (zajíc) = „poskakující" (charv. *šaška* kobylka), persk. *perwâne* (motýl) = „létající" (*perîden* létati), česk. *motýl* od *motati se* (rusk. мотылекъ — st. bulh. мотитися agitari; kamč. permsk. метлякъ motýl = smolensk. мятлышко), slováck. *letáček* (motýl), franc. *crapaud* (ropucha) = „lezoucí, plazící se" sr. anglosask. *creópan* (plaziti se), st. h. něm. *krifan*; podobně i česk. *ropucha* = litevsk. *rupuže*, *repečka* znamená „plazící se" (litevsk. *replóti* plaziti se). Řeck. *κίρκος* (jestřáb) = „kroužící", *ἀσκάλαβος* (ještěrka) = „pobyblivá" — od kořene *skalp*, *skarp*, rozšířeného ze *skar* (pohybovati se), odkud i pošlo slovo *Ἀσκλήπιος*, znamenavší původně *hada* (Angermann, v Curtius, Studien zur griech. und lat. Gramm. IX, 2, 247); st. bulh. скакавица (cicada) od скакати, sr. slovinsk. *skoček*, srb. *skakavac*, bulg. скакалецъ, angl. *grass-hopper*, něm. *heuschrekke* (ze st. h. něm. *hewiskrëkëo*, *hewiscrëkko* „v seně poskakující" — *hewi* seno i *scrëcchôn*, *scrëchôn* skákati, poskakovati), franc. *sauterelle* (*sauter* skákati; ve starém jazyce *sauterelle* znamenalo jistý druh tanců: *dansses sauterelles* — Bartsch, Chrest. de l'ancien Français 464); česk. *plž* od *plaz-iti se* (sr. užívané v ruské obecné mluvě полозъ had — „plazící se"), charv. *plovka* (kachna) = „plovoucí", něm. *fliege* (moucha) = „létající", *fledermaus* (netopýr) = rusk. летучая мышь, *bachstelze* (z *wack-sterze*) = *třasořitka*, vlask. *coditremola*, řeck. *σεισοπυγίς*, kymr. *tinsigl* („podicem movens" *tin* podex, *siglo* movere — Diez, Etym. Wtb. 367), rusk. трясогузка, záp. rusk. стрекогузка, плизгáвица, fr. *branlequeue*, angl. *wag-tail*; franc. *grimpart* (sinice) = „šplhající se", st. h. něm. *wibil*, *webil* (brouk) = „pohyblivý, potácející se" („nach seiner Bewegung so genannt" — Diefenbach, Wtb. I, 149), sr. *weibôn* (potáceti se), nordsk. *vafla* (lente vagari) — Fick, Vergl. Wtb. 542. Tureck. *ylg* (kůň) = „běhoun" (*ylgamak* spěchati), *jengedž* (rak) = „šikmo, stranou chodící", *syčraidži* (blecha) = „poskakující" (*syčramak* poskakovati); hebr. *zebûb* (moucha, ovad) = „poletující"; estonsk. *jôksja* (myš) = „běhoun", dakot. *wahupakoza* (drůbež) = „křídly třepetající", *psipsičadang* (kobylka) = „poskakující" (zdvojený tvar slovesa *psiča* skákati — se zdrobňující příponou — *dang*). Rusk. лягушка (žába) „poskakující" (ляг-ать vyhazovati — o koních, skr. *lan̄gh* skákati, přeskakovati; v severních nářečích žába slove скакуха, v jižních веселуха). Skr. *markaṭa* (opice — sr. něm. *meerkatze*), pocházejíc z jazyků dravidských, znamená „po stromech poskakující" (dravidsk. *mara-kaḍa* — Gundert, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 519), hebr. aram. *dôb* (medvěd) = assyr. *dabu* „zvolna kráčející, šlapolící" („trippelnd, leise auftretend" — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 708).

5. Podle činnosti, škody i užitku.

Oddíl tento zavírá v sobě velmi bohatou látku: nejčastěji ovšem člověk přihlížel ke škodě, kterou mu zvířata činila; tak na př. *krtek* často béře svůj název od *rytí, kopání, hlodání:* st. h. něm. *scëro* (sloveso *scëran* řezati, odříznouti, stříhati), jež Hehn (Kulturpflanzen und Hausthiere 344) přirovnává ku polsk. *szczur* (krysa), stř. h. něm. *schërmûs* (krtek), bavorsk. *der scher* (Schmeller, Bayer. Wtb. III, 389), něm. *maulwurf* (*maul* neznamená zde *„huba"*, nýbrž *země*, *prach*, odnášejíc se ke st. h. něm. *molt* země — sr. stř. h. něm. *moltwerf* krtek), angl. *mole*, řeck. *σκάλοψ, σπάλαξ* (od *σκάλλειν* hrabati), litevsk. *kertus* (rejsek — Geitler, Lit. Stud. 65), rumunsk. *kîrtice*, st. bulh. **кръть кръторъіа** (krtek), rusk. **кротъ**, polsk. *kret* od kořene *kart* = skr. *kart* (řezati), sr. **кратъкъ**, č. *krát-ký*, lat. *curtus*. K témuž kořeni náleží snad také rusk. **крыса** = č. *krysa*, jakož i st. h. něm. *rato* (= něm. *ratte*), v němž bezpochyby sesuto náslovné *h;* hebr. *chôled* (krtek) pochází od *châlad* (rýti). A. Clemens uvádí ve svém Walach. Deutsch. Wtb. jakožto název krtka slovo **кинорáн**, což asi znamená tolik co „zemní pes" (lat. canis terrenus). Jiné názvy zvířat vznikly z kořene *mal* (*mar* kousati, hlodati, tříti): st. bulh. **моль**, rusk. **моль**, č. *mol*, gotsk. *malo*, st. h. něm. *miliwa*, něm. *milbe*, holl. *memel*, novořeck. *μολίτζα*, alb. *molicę*, nordsk. *melr* = „kousající, hlodající", sr. nordsk. *mal-*, něm. *zer-mal-men*, lat. *mol-ere*, česk. *mel-* (mlíti), skr. *mar* (rozbiti, rozetříti, rozdrtiti — Pott, Wrz. Wtb. II, 1, 536); lit. *kandis* (mol) = „kousající" (*kand* kousati).

Řeck. *τερηδών* (červotoč, mol), lat. *teredo*, *ter-mes (ter-mit-)*, koř. *ter* (tříti), řeck. *κόρις* (stěnice), koř. *κερ* (*κείρειν* řezati, štípati), *σκνίψ* (červotoč, mravenec) — *σκνιπ-* (štípati — sr. něm. *kneif-en*, litevsk. *gnyb-ti*, *gnaib-yti* „kneifen, kränken" **гнѣт-ити** „comprimere" — Geitler, Lit. Stud. 63), *θρίψ* (červotoč) od *τριβ-*, *φθείρ* (veš) = „hubící", skr. *danҫa* (vosa) = „kousající", hebr. *debôrâh* (včela, vosa) = „chytající", *kinnâm* (komárové) = „píchající, štípající", řeck. *τρωξαλλίς* (housenka, červ) = „hlodající, rozežírající" (*τρώγ-ειν*), skr. *grâha* (alligator) = „zachvacující", ved. *vrçčika* (štír) = „drtící, ničící" (koř. *vraçč*), finsk. *kärpänen* (moucha) = veps. *kärbaine* „kousající" (maď. *harap-ni* kousati); gaelsk. *twrch* (prase) = „ryjící" (*turio* rýti), polsk. *świdryk* (červotoč, všekaz) = „nebozízek". Vlask. *biscia* (had), lomb. *bissa*, starofranc. *bisse* (špan. port. *bicho* had, červ) Diez táhne ke staro-hornoněm. *bîzo* „das beissende Thier" (Etym. Wtb. II, 11); skr. *karkaṭa* (rak) Benfey (Orient und Occident II, 384) odvozuje od *kart* (řezati): slovo znamenalo by tudíž tolik, co „štípající", ale spíše patří ke *karkara* i *karkaça*, znamenajícím „drsný, tvrdý".

Jiné příklady: maď. *tulok* (bulík, býček) = „bodající, trkající" (*tulizni* trkati — prosté sloveso jest *tol-ni* strkati), finsk. *luteke* (stěnice), est. *lutika*, veps. *ludehe* „hlodající, kousající" (finsk. *lusin* hlodati, nahryzti); finsk. *hauki* (štika), est. *hauk* „kousající" (finsk. *haukkân*. est. *haukan* kousati); řeck *δρυκολάπτης*, *δρυοκολάπτης* (datel) = „na strom klepající", st. h. něm. *spëh*, *spëht* (datel) „slídič" (*spëhon* slíditi, vyzvídati), rusk. будило (druh křepelek), „budič", franc. *orfraie* (mořský orel) = lat. *ossifraga* (Diez, Etym. Wtb. II, 377), polsk. *robak* (červ) „kopající, ryjící"; slovo skráceno z *chrobak* = č. *chrobák*, moravsk. *škrobák* (koř. *hrob-hrab-krab-*); sr. *hrab-ati* (v ruských nářečích хробостѣть „стучать, трещать" — Изв. Имп. Акад. Наукъ IV, 335), gotsk. *graban*, něm. *krabbeln* a j.), litevsk. *arklýs* (kůň) „oráč" (*arklas* pluh, *árti* orati); skr. *vrša* (býk) „pršící", t. j. „plodící" (*varš* pršeti); *meša* (beran) „kropící, vylévající" (semen effundens — „plodící" — koř. *miš*); hebr. *gâmâl* (velbloud) „nosič", skr. *vâha* (kůň) „vezoucí", est. *sikk* (kozel) „plodící", sr. *sigus* (plodný), livonsk. *sikt* (ploditi se), finsk. *sikotan* (pojímati se).

Názvy myši: skr. *âkhu* „kopající, ryjící" (koř. *khan*), hebr. *'akbâr* „hlodající", Zulu: *impuku* „hryzavá" (Döhne, Zulu-Kaf. Dict. 281); tur. *syčan* (myš) spíše sluší táhnouti k *sičmak* (cacare), než k *sečmek* (hledati, sbírati); japonské *nezumi* (myš) dle výkladu tuzemců znamená „ve spánku kradoucí", poněvadž prý se skládá z *ne* + *nusumi*; dle výkladu Japonců *nezumi* znamená tedy zvíře, které, jakmile člověk usne, z úkrytu vylézá i krade (A. Pfizmaier, Japan. Etymologien 45).

Pavouk má často od *tkaní*, *předení* své jméno: skr. *tantuvâja* (tkadlec), *džâlika* (od *džâla* síť), rhaetorom. *filun*, *filient* (tkadlec, předoucí), něm. *spinne* (*spinnen* příti), angl. *spider* (*to spin* příti), litevsk. *voras* (*verpti* příti), irsk. *figheadair* „tkadlice" (*fighim* tkám, předu), kymr. *gweawdr* (*gweu* tkáti), tureck. *örümdžek* „pletoucí" (*örmek* plésti). V anglických nářečích a různořečích pavouk má rozličné názvy: tak v Lothianu slove *Jenny spinner* = „Johana předoucí" nebo *spinning Maggie* = „předoucí Marketa", v Lanarxu: *Jenny nettles* = „Johana sítí" (*nettle* = angl. *net* síť), v Roxburghu *longleggittaylor* = „dlouhonohý krejčí", v Angusu *fiddler* „hudec", v Suffolku *Harry long legs* = „Jindřich dlouhé nohy" (Ed. Fiedler, Wiss. Gramm. der engl. Spr. 217).

Mravenec mnohdy béře svůj název od ostré šťávy, kterou ke své obraně vystřikuje: sanskr. *vamra*, jež bezpochyby pochází od kořene *vam* = lat. *vom-ere*; angl. *pismire*, dánsk. *pissemyre*, v německých nářečích *pissmiere* (v severním Německu užívá se též slova *miegemiere*, kdežto ve středním i jižním Německu užívají slov *seich-âmeis* i *seich-*

motse); význam slov těchto jest „harnbeschmiererin“ (Zeitschr. f. Ethnol. VI, 317—318), est. *kusikas* „močící se“ (*kusi* „moč“ — znamená též ostrou šťávu mravenčí — Wiedemann, Ehst. Wtb. 462, 1596); alb. *φοῦτσκα* znamená 1. močový měchýř, 2. druh mravenců (Stier, Zeitschr. f. vergl. Sprach. XI, 244), lotyš. *misenes* (druh malých mravenců) od *mîst* (mingere — Diefenbach, Vrgl. Wtb. II, 66); v ruských nářečích užívá se slova сикляха (mravenec), odvozeného od сиклить (mingere — „испускать мочу, мочиться“ — Микуцкій, Наблюденія и выводы по сравн. язык. 59). Naproti tomu v Bundeheš-i mravenec sluje *danān-kas* „zrna vlekoucí“ (Justi, Bundeh. 136.)

6. Podle místa, kde se zdržují.

Sanskr. *sâŕasa* (jeřáb) od *saras* (rybník, jezero) „u rybníků (jezer) se zdržující“, řeck. *ὕδρα* (vodní had) = rusk. выдра (mustela lutra) = „ve vodě žijící“, polsk. *bagnoch* (žába), *bagnik* (bahník) od *bagno* (bahno); č. *jesvec*, *jesevec* = „v doupěti žijící“ (sr. *jizba*, rusk. изба, slovinsk. *jásba* „díra, doupě“); *stěnice* (bulh. дръвеницъ) od *stěna* (rovněž i luž. *sćěnava*, *šćónva* od *sćěna*, *šćona*, i něm. *wanze* od *wand* = stř. h. něm. *want*); pskovsk. землюшникъ (krtek), angl. *fieldfare*, staroangl. *feldefare* (kvíčala) = „do pole jedoucí — létající“ (E. Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 184); skr. *vânara* (opice) = „lesní zvíře“ (*vana* les), polsk. *pokrzywnik* (střízlík) = „kopřivník“; slovinsk. *dupír* (polní myš) od *dúplja* (doupě); rusk. норокъ (lasice) souvisí s нора, норка (doupě), sr. i st. prusk. *naricie* (tchoř). Norm. *barbelote* (žába) = „v bahně žijící“ (Édél. et. Alfr. Duméril, Dict. du Patois Norm. 30; *bar* ve staré frančině znamená „eau fangeuse, vase“); ve mluvě franc. šibalů prase nazývá se *bouant* (Fr. Michel, Études sur l’Argot 62), což patrně od slova *boue* (bláto) pochází; irsk. *tinchiarog* (cvrček) = „l’insecte du foyer“ (Pictet, Orig. Indo-Europ. I, 527), st. h. něm. *heimo* (cvrček) = „domácí“ (od *heim* dům, domov — sr. něm. *heimchen*), st. h. něm. též *muhheimo* (Diefenbach, Wtb. II, 501); tur. *delki* (liška) „v díře žijící“ (*delik* díra od *delmek* kopati, rýti); podobný název liška má i v mexickém jazyku: *oztohua*, *ostoa* „majitel doupěte“ (*oztohua* jest přisvojovací tvar podstatného *ostotl* doupě). Japonsk. *niwa-c-tori* (kuře) = „vogel des vorhofes“ (Pfizmaier, Die poet. Ausdrücke der jap. Spr. 19); mexick. *atlatlakatl* (husa) = „vodu milující“ (dosl. „nad vodou se smilující“ — aquae misericors“ — B. Biondelli, Glossarium Azteco-Lat. 10, a).

7. Podle podoby, vnějších známek i nápadných zvláštností.

Vedick. *urâ* (ovce) „pokrytá“ t. j. vlnou (*var* pokrýti), skr. *hastin* (slon) „rukou (t. j. chobotem) opatřený“, *lomaçá* (liška) „chlupatá“,

çaljaka (ježovec) „šípy opatřený“ (*çalja* šíp — rusk. дикобразъ „divoká podoba, podivná tvářnosť“), *kumukha* (prase) „šeredný obličej“; řeck. *δρεπανίς* (vlastovka) od *δρεπάνη* (srp, kosa), rusk. вилохвостка („vidlovitý ocas mající“), kurdsk. *dumaqas* (vlastovka) = „ocas — nůžky“ (Justi, Rev. de Ling. XI, 26); polsk. *pluskwa* (stěnice) = „ploská, rozplesklá“, č. *ploštka*, *splešťule;* č. housenka „chlupatá“, ježto slovo přestrojeno z **vous* — sr. bulh. въсѣницъ, st. bulh. жсѣница (housenka), жсъ (vous — rusk. усъ), polsk. *wąsienica*, *wąsionka*, kašub. *wóselnica*, *wansewnica* (Стремлеръ, Филол. Зап. XIII, 5, 71), normansk. *carpeleuse* (housenka) = „chlupaté maso“ (Duméril, Dict. Norm. 59); dolnoluž. *šubut* (výr) „kožiškem opatřený, huňatý“ — od zastaralého *šuba* (kožich). U francouzských zlodějův osel sluje *oreillard* „ušatý“, týž název osel má i v perském jazyce: *dirâzgûš* (dlouhouchý), jímž ostatně i zajíc se rozumí; osset. *tarkhos* (zajíc) vzniklo z *dargh-ghos* „dlouhouchý“ (J. Sjögren, Osset. Sprachl. 439), týž význam přísluší gruzinskému *kurdgeli*, sr. d. luž. *vuchac* (zajíc), v ruských nářečích ушканъ (sibirsk.); Rusové vůbec zajíce označují množstvím názvů: косой (šilhavý), куцый (krátkoocasý), лопоухій, novgor. билей (bělák), pskov. кривенъ, orenburg. куянъ (bezpochyby z tatarsk. jaz.), kostromsk. скоромча (běhoun, honec), smolensk. orlovsk. выторопень (spěchající). Irsk. *dearc-luachra* (ještěrka) = „blýskavé oko“, polsk. *ślepiec* (ovad) = „slepec“, kurd. *pyšt-hesti* (želva) „kostnatá záda“; franc. *brochet* (štika) znamená původně „malé kopí, dřevce“; jakož i angl. *pike* znamená kopí a štiku. Čagat. *jarkanat* (netopýř) = „blýskavá křídla“ (pro svá nahá nekrytá peřím křídla — H. Vámbéry, Etym. Wtb. 117); maď. *farkas* (vlk) = „ocasatý“, *szarvas* (jelen) = „rohatý“ (*szaru*, *szarv* roh), jakož i lat. *cervus* souvisí s řeck. *κέρας* (roh), *κεραός* (rohatý), k němuž Pictet táhne i lit. *karve* = česk. *kráva* (dle jeho výkladu „rohatá“, sr. Будиловичъ, Первобытные Славяне 182); sibirsk. сохатый (los) = „soškami opatřený“. Šp. port. *raposa* (liška) „ocasatá“ (od *rabo* ocas — Diez, Etym. Wtb. 481, rusk. хвостуха liška), estonsk. *süljg-händ* (liška) „pernatý ocas“ (Wiedemann 78), *hännaline* (konipásek) „dlouhým ocasem opatřený“, *pitk* (had) „dlouhý“, finsk. *kû* (užovka), enar. lap. *kuövte* (had), mordv. *kui*, maď. *kigyó* Donner srovnává s finsk. *kûttö* „křivý, ohnutý“ (Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 23); podobně fin. *kärme* (had) stejného jest původu se slovem *kürmü* (křivý); v afr. jazyku Akra hada nazývají *šik-pang* = „provaz na zemi“, pskovsk. веретенница (had), sibirk. головня; v egyptském kultu hada symbolicky označovali provazem, i dle podání amerických tuzemců hadi byli stvořeni ze provazů (Аѳанасьевъ, Поэт.-

возвр. Слав. I, 282). Finsk. *karhu* (medvěd) = „huňatý, chlupatý", sr. livonsk. *kara*, *kâra* (vlasy = Donner, Vrgl. Wtb. I, 40), hebr. *sâ'ir* (kozel) = „chlupatý", *livjâtân* (had, veliké vodní zvíře) „skroucené, zakroucené zvíře"; staro-egypt. *cheb* (kůň říční, hroch) „křivý, ohnutý" (H. Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 1030); dakot. *šijaka* (druh kachen) = „boule, hlíza", *šakehangska* (medvěd) „dlouhé drápy" (Riggs 188); botokudsk. *pokekri* (vůl) „rozštípená noha" (C. F. Martius, Beitr. II, 193); Zulu: *ngkokama* (jeřáb) „dlouhonohý" („longlegged" — Döhne 232). Akra: *waolo* (levhard) = „muž prstů" („fingerman" — Zimmermann, Vocab. 326); mexick. *quaqauh-tencone* (koza) = „rohatá bradatá", *quanaka* (kohout) = „jenž má maso na hlavě" (též slovo vyskytuje se i u Naolingův — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 52), *atemitl* (veš) = „trpící vodnatelnost, vodou naplněná" (*atemi* trpěti vodnatelnost — Buschmann, Spuren I, 62). Rusk. глухарь (tetřev) „hluchý", lit. *kurtinys* zahrnuje v sobě oba významy (tetřev, hluchý). Strany výkladu slovansk. баранъ (beran) dlužno míti na zřeteli příbuzná spadající sem slova: irsk. *bruinn* (beran), persk. *barah*, *barrah* (*bereh* beránek), *berrûn* (beran), mazender. *ware* (skopec) = ghilan. *barre* (Melgounof, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. XXII. 196), kurdsk. *barâni*; slova tato nejpříležitěji dají se asi přirovnati ke staroind. *urâ* (ovce) „pokrytá" (t. j. vlnou — koř. *var* pokryti), *uraṇa* (beran, beránek). Jiný výklad podává J. Schmidt (Verwandtschaftsverhältn. d. indogerm. Spr. 37), přirovnávaje баранъ k бракъ „zvíře", rusk. боровъ (kanec), srb. charv. *brav* (beran, skopec); Miklosich (Lex. Palaeosl.) ukazuje ke staroind. *bharv* (žvýkati, jísti), k čemuž odnášeti dlužno řeck. *φέρβ-εσθαι* (jísti, snísti, stráviti): avšak k tomuto přirovnání proto nemůžeme přistoupiti, že бракъ, jsouc spíše původu napodobovacího (koř. *bru*), odpovídá velmi případně stř. latinskému *bravus* (*bravus bos* bulík), prov. *brau* (býk, catalan. tele — sr. Diez, Etym. Wtb. II, 65).

Názvy zvířat dle zraku: řeck. *δόρξ*, *δορκάς* (srna, gazela), *δράκων* (had, drak) od *δέρκεσθαι* (viděti; vlastně obě slova sluší doplniti vysvětlujícím přídavným: *εὔδορξ* krásnooká, *ὀξυδρακών* ostrým zrakem opatřený — sr. Fick, Curtius — Studien zur griech. und lat. Gramm. IX, 2, 171—172); *μυοξός* (krtek, křeček) znamená bezpochyby „krátkozraký" — sr. *μύωψ* (krátkozraký; *-οξο* sr. s *ὄσσε* = skr. *akši* oko — *μύω* zavírám oko, mžourám), slovinsk. *bistrovid* = č. *ostrovid* (rys). Sem patří také záhadné poněkud slovo *slepice*, které vypadá, jakoby vším způsobem bylo odvozeno od přídavného *slepý*. Že *slepice* nevzniklo jakožto slovo samostatné, než toliko jakožto podružné slovo staršího,

ač ovšem v češtině již zaniklého **slepec* (kohout), tomu nasvědčují zachovalá v polabském nářečí slova: *slěpac* (kohout), *slěpica* (slepice — Микуцкій, Остатки языка Полаб. Славянъ 8; Schleicher, Laut- und Formenl. d. Polab. Spr. 145); slovo vysvětluje se poněkud francouzským *chanteclin* („kohout“ — který „jakmile kokrhá, oči zamhuřuje“ — Pott, Beitr. IV, 82); i v Jungmannově slovníku u slova *slepice* čteme: „od mhourání očima, jako slepý činívá“. Jiný výklad podává Mikuckij (Остатки яз. Пол. Сл. 8), dle něhož kohout a slepice proto nazývají se slepými, že v noci špatně vidí. První výklad zdá se nám býti příležitější a k věci případnější.

Dle jiných známek. Slovinsk. *krampač* (krkavec) = „drápající“ (*krámpati* škrábati, drápati); česk. *žába*, st. bulh. жаба (rusky жаба = novořeck. ζάμπα (ropucha) = chňapající, „chňapoun“ = skr. *džabh* (chytati, chňapati), odkud pošlo skr. *džambha* (zub) = st. bulh. зѫбъ; k témuž kořeni odnášíme i litevsk. *žuvis* (ryba). Řeck. σίαλος (vepř, kanec) „slintající“ (σίαλον slina, pěna), polsk. *ślimak* (plž), hlemejžď „slizový“ (sr. *ślina*), rusk. слизень (plž), st. h. něm. *slîm* (sliz) — sr. lat. *lîmax* (plž, hlemejžď) i *lîmus* (bláto, bahno), špan. *babosa* (plž) od *baba* = franc. *bave* (slina — Diez, Etym. Wtb. 4. vyd. 47); polsk. *plwaczek* (kobylka) = „pliváček“, litevsk. *purplělis* (hrdlička) = „nafukující se, nadýmající se“ (*purpti* nadýmati se); st. česk. *plch* (glis — Hattala, Zvukosloví 65), sloveso *plch-nouti*. V ruské národní mluvě žábě říkají холодянка „studená, studící“ (Аөанасьевъ, Поэт. воззр. I, 7), persk. *pîl-murgh* (krocan) = „slon — pták“, tibetsk. *dud-gro* (zvíře, dobytek) = „shrbeně chodící“ (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 554), dánsk. *edderkop* (pavouk) = „číše hnisu — jedu“, permsk. стрѣлка (šidlo) = „šíp, střelka“, pskovsk. мяклашъ, мяклышъ (motýl) bezpochyby přestrojeno z мятл — srovn. smolensk. мятлышко (str. 78); ovce i koza v dravidských jazycích nazývají se *âḍu*, to jest „hravá, tančící“ (Tulu: *êḍu*, od kud skr. *eḍa*, *eḍaka* ovce — Gundert, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 519); hebr. *slav* (mn. *salvîm* křepelky) = „tučný pták“, i arabsk. *sumânâ* (křepelka) nazvána tak od „tuku“: *simân* (Rüdiger, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. 1847, 338); fr. *ténébrion* (moučník, šváb) „tmu milující“, tamil. *tadu-vaj* (tygr) „ostrá tlama“. Lat. *vîpera* (zmije) skráceno z *vivipara* „živá mláďata rodící“ (Pott, Wurz. Wtb. I, 748); novořeck. κοκκινόκωλον (pavián) = „rothsteiss“, κωλοφωτία (svatojanská muška) = „zadkem svítící“ (též λαμπυρίς „svítící“), φύσαλος (ropucha) „foukající“ — t. j. „nadýmající se“; angl. *squirrel* (veverka) pochází z řeck. σκίουρος (σκία stín — οὐρά ocas) „ocasem stínící“. Ku podivným výrazům ná-

ležejí: persk. *bîdester* (bobr) = „bez pily“, skr. *dvipa* (slon) „dvakráte pijící“ (totiž chobotem a tlamou), *čakšuḥçruti* (had), „jenž očima slyší“, franc. *lapin* z užívaného v obecné mluvě *clapin* „der ducker“ (Hehn, Kulturpfl. und Hausthiere 339), normansk. *tiercelet* (krahulík) „malá třetina“ (parceque le mâle est un *tiers* plus petit que la femelle“ — Duméril, Dict. Norm. 205); podobně i jistý druh kachen v mazenderánském nářečí slove *čohor-tai* = „un $^{1}/_{4}$“ (Melgounof, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXII, 214); dakotsk. *napehejatahedang* (krtek) „malý daleko-nazad-ruce“ („little-far-back-hands“ — Riggs 146).

8. Podle jiných zvířat.

Označování zvířat prostředkem názvů jiných zvířat, vnější podobou, činností neb jinými vlastnostmi na jiné se ponášejících, vyskytuje se v oboru všech téměř jazyků velmi zhusta. Přenesení názvu známého zvířete na jiné, pojmenovánu býti mající, jest patrné usnadnění duševní práce, při tvoření každého nového slova nevyhnutelné, pochází však nezřídka i z lenivosti lidskému pokolení přirozené a rovněž v oboru jazykovém nemalé váhy nabyvší. Mnohdy ovšem národu, v duševní stránce nevalně pokročilému a k samostatnému tvoření slov méně jiných způsobilému, nebývalo na jiném, než k označování nových pojmů nebo předmětův užiti starých slov běžných, která v takovém případě šířila se někdy novými dodatky. Často zvířata nazývají se dle jiných, na něž ponášejí se vnější svou podobou, barvou, pohyby, činností a j., na př.: švédsk. *gräfsvin* (jezvec) „ryjící prase“ (*gräfva* rýti), persk. *kôrmûš* rýti (krtek) = „slepá myš“, d. luž. *vuženc* (červ) „hádě“ (*vuž* had), dakotsk. *wamdudang*, *wamduškadang* (červ) „hádě, haďátko“ (Gabelentz, Gramm. d. Dakot. Spr. 59), *hitungka sang* (lasice, kolčava) „myš přižloutlá“ (Riggs, Dacota Dict. 66); čínsk. *sung šu* (veverka) = „chlupatá krysa“, *mau-öl-theu* (sova) „orel o kočičí hlavě“, *hailo* (bobr) „mořský mezek“ (Morrison, Chin. Dict. I, 273), dakot. *howamduška* (úhoř) = „ryba had“; franc. *chauve-souris* (netopýř) = „lysá myš (charv. *slěpi miš*), lotaring *bo-volant* (netopýř) „létající ropucha“ (u Drevanů *nétüpar* — staro-bulh. нетопꙑрь — znamenalo *motýle*): polsk. *konik* (kobylka, cvrček) = „koník“, malorusky коникъ, vl. *cavalletta*, špan. *caballeta*, franc. *cheval du bon Dieu* (= grillon), i fr. *hanneton* (chroust) sem patří, vedouc se od zastaralého *hanne* „kůň“ (Brinkmann, Arch. f. d. Stud. neuer. Spr. 50, 138), *niedźwiadek* (štír) = „medvídek“ rusk. медвѣдокъ, česk. *svinka* (die assel): též zvíře nazývá se *beruška* (= beránek), švédsk. *gråsugga* „šedivá svině“, něm. *kelleresel* (*assel* pochází od lat. *asellus*), špan. *puerca*,

porqueta „svině, svinka“, vlask. *asello*, *aselluccio* (oslíček), též *porcellino terrestre* „zemní prasátko“, rusk. осликъ „osle“, polsk. *owieczka* „ovčička“; drevansk. *godik* (červ) = „hádě“ (*god* = had — Schleicher, Polab. Spr. 184), litevsk. *peteliška*, *poteliška* (motýl) = „ptáček“ (novořeck. *πεταλοῦδα*); angl. *hedge-hog* (ježek) „plotní prase“ (ježto rypákem podobá se praseti), havajsk. *ilo-o-hi-hiu-hae* (vlk) = „zlostný divoký pes“; adamp. *fun-so* (velbloud) „kůň s hrbem“ (Zimmermann, Vocab. of. t. Akra language 435); drevansk. *diva karva* (laň, srna) „divoká kráva“ (Микуцкій, Остатки яз. Пол. Слав. 4), avarsk. *ga-kûvi* (jelen) = „divoký vůl“ (Justi, Rev. de Linguist. XI, 19.), abchaz. *abnàč* (jelen) = „lesní býk“, *ghàlbatc* (lev) = „hřivnatý vlk“, šanghajsk. *wong-long* (lasice) = „žlutý vlk“ (Edkins, Gramm. of t. Shanghai Dial. 70), afgansk. *čirgak* (dudek) = „kohoutek, kuřátko“, *tôtakai* (vlastovice) = „malý papoušek“ (Trumpp, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. XXI, 64), mexick. *tlakašolotl* (tapir) = „člověk-pes“ (t. j. pes rovnající se člověku velikostí), kazikum. *varani-dčelmu* (pštros) = „velbloud-vrabec“, maďarsk. *tengeri nyúl* (králík) = „mořský zajíc“ *török farkas* (hyéna) = „turecký vlk“. Řecké *λύκος* znamená vlka i štiku (ježto oba jsou dravými zvířaty), čínsk. *cauma* (cvrček) = „kůň peci“, tureck. *tachta biti* (stěnice) = „veš prken“, čínsk. *thiao se* (blecha) = „poskakující veš“; estonsk. *orase täkk* (zajíc) = „trávný hřebec“, persk. *šepere* (netopýř — skráceno ze *šebpere*) = „noční pták“, litevsk. *geležinne varle* (želva) = „železná žába“ (Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. II, 234), anamsk. *čim-meo* (sova) „kočka-pták“ (t. j. křikem ke kočce podobná — Taberd, Dict. Anam. 304), dakotsk. *tatavamduška* (ovad) = „tupý had“ (dull or blunt snake Riggs Dict.); franc. *chat-chuant* (sova) = „vyjící (nebo syčící) kočka“, bourguign. *mousque ai mié* (včela) = „moucha medu“ (Mignard, Hist. de l'idiome Bourguignon 108); charv. *kokotić božji* (dudek) = „kohoutek boží“; hauss. *karakéči* (hyena) = „hltající pes“ (Schön, Vocab. of the Haussa 124); čínsk. *mu ša* (stěnice) = „veš dřeva“ (t. j. v dřevěném nábytku se zdržující), peruánsk. *saksa-huaman* (orel) = „putující sokol“, malajsk. *kûtû andžing* (blecha) = „psí veš“; dakot. *inmušunka* (domácí kočka) = „kočka-pes“ (*inmu* označuje každé zvíře z čeledi kočkovitých šelem vůbec a slovem *šunka* „pes“ obecný název přechází v název určitého zvířete). Něm. *fuchs* znamená nejen lišku, než i ryšavého koně, malorusk. бугай býka i bukače (jakož i česk. *býk* a *bukač* pocházejí z téhož původního kořene), пацюкъ krysu i prasátko, bulh. птицъ ptáka i hedvábníčka, arabsk. *watwât* vlastovku i žábu, persk. *ferghûr* skřivánka i žábu, *bâlwâneh* vrabce, vlastovku, motýle i neto-

pýra (téže významy má i slovo *bâlwerteh*). Řeck. *ὕαινα* (hyéna) znamená vlastně „svini“, rusk. баранчикъ (sluka) „beránka“, sibirsk. поросъ (býk) „prase“ (пороея); bulh. гадинъ, znamenající původně „reptile, vermin“ (Morse, Engl. and Bulg. Voc. 141), v rozšířenějším významu označuje živé tvory, živočichy vůbec (Erben, Sto prostonár. poh. 312) a dle Cankových (Gramm. d. bulg. Spr. 160) „drůbež“; švédskému *orm* (had) odpovídá něm. *wurm* (červ), které ovšem za dřívějších dob mělo též význam mnohem širší než nyní. V nářečích jednoho a téhož jazyka slova, zvířata označující, mnohdy podivně se mění, střídají a proplétají: tak na př: rusk. живность znamená drůbež, ale ve voroněžské gubernii čerstvé, živé ryby, rjazansk. котька = beránek, rusk. гжиголка znamenalo v dřevnějším jazyce kukačku, nyní pak znamená třasořitku: persk. *kerg* (nosorožec) znamená v semnánském nářečí kuře, a *rûbâh* (liška) znamená v témže nářečí kočku (*rûwâ* — Schindler. Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 535); онагръ v ruském jazyku znamená divokého osla a v maloruském divokého kance; щуръ v ruském jazyku označuje druh vlastovek, ve Vologdě druh ryb, v gubernii archangelské a permské dešťovku a v polském jazyku krysu; бирюкъ ve východních ruských nářečích znamená vlka, v nižegorodsk. nářečí jezevce a v simbirském medvěda.

Mnohdy u výrazech sem příslušných kryje se odstín metaforický: polsk. *krówka* (brouk) = „kravička“, rusk. божья коровка (sluníčko) = „boží kravička“, litevsk. *karvélis* (holub) = „kravička“ (*kárve* kráva), estonsk. *kiri-küt* (slavík) = „pestrý mořský pejsek“ (Wiedemann 481), arab. *šejtân-tâir* (netopýř, sova) = „čertův pták“; v jazyku Maja alligator zove se *ahau kaj* „roi-poisson“ (Charencey, Rev. de Linguist. XIII, 354). Lotyšové jmenují dudka *badda-dsegguse* „hladovou kukačkou“ (Pauli, Beitr. VII, 225); angl. *lady bug* (druh mušek) = „paní stěnice“, čínsk. *jing-hu* (pavouk) = „tygr much“ (Lobscheid, Chin. Dict. 438), skr. *nagaribaka* (vrána) = „jeřáb města“, tur. *aghâdž kurdu* (housenka) — „vlk stromu“. Franc. *moineau* (vrabec) pochodí, jak tomu nasvědčují norm. *moisson* (vrabec) i lillsk. *mousson*, z lat. *musca* (moucha): pták nazván tak pro svou drobnosť, jakož vůbec drobný pták mnohdy přímo nazývá se *mouchou* nebo *komárem*: něm. *grassmücke*, provenç. *mousquet* (ptáček) = henneg. *mouchon* (Diez, Etym. Wtb. II, 367); šlesvigsk. *spink* (vrabec) = „špendlíček“ (význam tento zachoval se podnes ještě v Jutsku).

Seznámil-li se s cizím, neznámým jemu zvířetem národ nevzdělaný, jenž ve stránce jazykové vůbec velmi nemotorně sobě počínal,

i bylo-li jemu nezbytně utvořiti si pro ně slovo, tu mnohdy nezbývalo nic, než přenésti na neznámé zvíře název známého, byť byl druhdy i směšným a ku povaze nového zvířete naprosto nepřípadným. Tak v tibetském jazyku slon nazývá se *lang-po-č'e* „veliký vůl“ aneb i prosto *lang* „vůl“; podobně ve střední hornoněmčině slon kromě *elefant*, *helfant* nazýval se též *merohse*, *merrint* („überseeisches, morgenländisches rind“, Sachse, Arch. f. d. Stud. d. neueren Spr. 50, 432); assyrsk. babyl. *urmak* (lev) znamená doslovně „veliký pes“ (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXVI, 109). Mandanové nazývali prase (jehož do příjezdu Evropanů vůbec neznali) *wašita meto* „bělochovým medvědem“, Čejennové pak zvali též zvíře *xerasaotam* „dlouhonohým psem“ (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 452); u Dakotů kůň sluje *šuktangka* „veliký pes“ (*šunka* pes i *tangka* veliký), a vlk *šunktokeča* „druhý pes“; Korjakové zovou vola „ruským sobem“ (Förstemann, Zeitschr. f. vergl. Spr. I, 5), Efikové (v Africe), nemajíce vlastního slova pro koně, poctili jej názvem *euang makara* „velikého muže kráva“, a Tahiťané prvního koně, jejž viděli, jmenovali „bělochovým prasetem“ (Bastian, Geogr. und ethnol. Bilder 140). Mandanové koně označují celou větou: *umpa-nanijse* („vypadá právě jako los“), Winnebagové pak nazývali jej *shun-hatta-rô* „tlustým psem“ nebo-li „tlustým sluhou“ (což u nich jednostejno — Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 238). Tuzemci jižní Australie blechu, o níž tvrdí, že dostala se k nim skrze Evropany, nazývají *pindikudlo* „evropskou vší“ (C. G. Teichelmann and C. W. Schürmann, Gramm. Vocab. of t. lang. of. South. Austr. 12), a Fulahové (v Africe) jmenují prase *babbatugal* „francouzským oslem“ (*babba* osel; *tugal* je skrácenina z *Portugal*, jímž Fulahové předkem rozumějí Francii a pak Evropu vůbec — M. Macbrair, Grammar of t. Fulah lang. 40).

Mnohdy se také stává, že slovo, které dříve označovalo zvíře v obecném toho slova smyslu neb jisté třídy zvířat, později zúžením významu vyjadřuje zcela určitý druh zvířat: tak na př.: řecké *πρόβατα* (od *προβαίνω* — „co jde, žene se napřed“) znamenavší původně dobytek, zvláště pak drobný, později bylo užíváno ve významě *ovce;* lat. *pecus* (mn. č. *pecora*) označovalo původně dobytek vůbec, má však ve vlaském jazyku *(pecora)* toliko význam *ovce* (v cremonsk. nářečí *pégor* znamená „berana“ — Diez, Etym. Wtb. 389); řeck. *ὄρνις* (pták) označuje i „slepici“, který význam vznikl ovšem později z obecného; lat. *pullus* (mladé zvíře vůbec, mládě) v románských jazycích významem odnáší se hlavně ke drůbeži: šp. *pollo* (kuře), *polla* (slepička, franc. *poulet* (kuře — ale vlask. *puledro* hříbě; sr. i charv. *pule*, *pulak* osle); podobně i bulh. *пиле*,

jakožto název, znamenající ptáka vůbec, přenášel se i na kuře, kdežto polsk. *piluś* označuje „husičku“ a litevsk. *pylinas* „kačera“ (Geitler, Lit. Stud. 103). Franc. *aumailles*, vzešlé z *animalia*, znamená již jen hovězí dobytek, rovněž jako rhaetorom. *armal* i wallonsk. *amâ*, kdežto v piemontském i parmánském nářečí *animal* značí *prase* (Diez, Etym. Wtb.[4], 512). Z lat. *mas*, *maris* (samec) vzniklo špan. *marron* = catal. *marrá* (beran); podobně i v sardinsk. nářečí *beran* nazývá se *mascu* (= lat. *masculus*). Ze sanskr. *pattrin*, znamenavšího *ptáka*, vyvinul se význam „sokol, jestřáb“, jemuž odpovídá alb. *petrit* (sokol — Pictet, Orig. Indo-Europ. I, 465), kurdské *teirik*, vlastně „ptáček“, označuje již jen „skřivánka“. Indoevropské **paku*, které, jak tomu nasvědčují sanskr. *paçu*, lat. *pecu*, gotsk. *faihu* (= něm. *vieh)* znamenalo „zvíře, dobytek“ vůbec, nacházíme ve st. bulh. пьсъ, rusk. пёсъ, polsk. *pies* = č. *pes* ve významě určitého zvířete. Užívané za pozdějších dob v Italii obecné slovo *auca* = *oca* (z *avica-avicella* = *aucella*) označovalo *husu*, jakožto *ptáčka:* sr. vlask. *oca*, franc. *oie* (starofr. *auciun* Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 540), gasconsk. *aucat* (husička — Rev. de Ling. XIII, 395); i franc. *oison* (husička), jsouc zdrobnělým tvarem podstatného *oiseau* (pták), znamená vlastně *„ptáčka“*; st. bulh. пътица (pták) znamená i „vrabce“. Ve staro-francouzském jazyku (XIII. stol.) *pyjon* (= lat. *pipio*) označovalo *ptáčka* vůbec (Fr. Michel, Études sur l'Argot 309), v pozdějším pak jazyku *pigeon* (zároveň vlask. *piccione*) znamená již toliko *holuba*. Hebr. *zâkâr* (dosl. „vrtající“) označuje samce vůbec, avšak příslušný aramejský výraz *dekar* znamená toliko *berana*, kdežto v dolnolužickém nářečí *samek* označuje *kohouta*. Anglosask. *bryd* (plod, mlad — něm. *brut*) v anglickém jazyku přestrojilo se v *bird* = „pták“, a ze franc. *mâle* (= lat. *masculus*) utvořeno *malart* (kačer), picard. *maillard* (Diez, Etym. Wtb.[4], 632). Novořeck. *ἀγελάδα* (vlastně zvíře nebo dobytek ve stádě) znamená „krávu“ a *ἄλογον* (vlastně „němé, nerozumné“, t. j. zvíře) = koně; drevansk. *daivåk* (zvěř — č. *divoký*) znamená i „jeleny“ (Schleicher, Polab. Spr. 61). Bulharsk. женкъ — vl. samice znamená „holuba“ — rusk. селезень, malorusk. селех (kačer) označovalo původně asi samce vůbec; kořen tohoto slova jest bezpochyby *sarg* = skr. *sardž* (effundere, emittere, creare), a původní jeho tvar *sarg-an* (Потебня, Филолог. Записки XIV, 4, 166). V ruských nářečích звѣрь (jakož i malorusk. звiряка) označuje vlka (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 736), v permské gubernii a v Sibiři losa (= сохатый), v jižnějších částech Sibirie velblouda, na severní Rusi (v Evropě) medvěda (kdež slovem звѣрина oby-

čejně medvězina se vyrozumívá); v Sibiři medvěd nazývá se též **черный звѣрь**. Novořeck. *φοράδα* (vl. „nosící, březí"), označující dle smyslu samici vůbec, u významě obmezeném znamená toliko kobylu; slovinsk. *cuzek*, dosl. ssající (*cúzati* ssáti) mělo by vlastně mladé zvíře, mládě vůbec označovati, bylo však obmezeno významem hříběte; *gûl (goul)* samec ve stř. h. něm. jazyku znamená kance, v nynějším pak jazyce *(gaul)* koně, herku; něm. *wurm* znamená nyní červa, mělo však ve střední hornoněmčině mnohem širší význam, označujíc plazy, hmyz, hady a j. (sr. *graswurm* housenka, *lintwurm* drak, had, *binenwurm* včela, *her wurm* „anrede an eine spinne" Sachse, Arch. f. d. Stud. d. neueren Spr. 50, 456). Malorusk. **пискля** ptáček (též křiklavé dítě) znamená také kuřátko; v agauském jazyku obecný název zvířete: *wuši* přešel na lva (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 485); *behîma*, označující v arabštině čtvernohé zvíře vůbec, v tunisském nářečí znamená toliko osla (Maltzan, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 234), persk. *murghâb*, vl. vodní pták označuje kachnu, *murgček* (ptáček) v ssemnânském nářečí znamená vrabce, a *bečeh* (mládě, mladé zvíře) v témž nářečí označuje kůzle (Schindler, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 535). Kurdské *ner* (samec) označuje zejména „velblouda" (Justi, Rev. de Linguist. XI, 2), *deil* (samice) znamená „čubku"; obecný název zvířete: *dženа'úr*, *dženavar* v různých kurdských nářečích přešel na *vlka* a slovem *pez* (drobný dobytek) vyrozumívají obyčejně *ovce* (Justi, Rev. XI, 17). V mandingském jazyku obecný název ptáka *suseo* přenesen na kohouta, jak viděti ze slova *susemuse* (slepice) = „žena ptáka" (Pott, Grammat. Geschlecht — v Ersch und Gruber, Encyclop. 62, str. 408); hebrejské *pere'* (zvěř) znamená zvláště „divokého osla" a dakotské *wakije* (pták), přijímajíc zdrobňovací příponu-*dang*, významem přechází v *holuba: wakijedang* (holub — vl. „ptáček"). V irském i skotském (gadhelském) jazyku původní obecný název pro zvíře *mïal* podivným způsobem přešel na *veš* (Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. I, 176). Někdy stává se i naopak, že slovo, znamenavší původně jisté určité zvíře, přijímá na sebe později význam širší, obecnější: tak lat. *passer* (vrabec) ve špan. *(paxaro-pajaro)* a v port. jazyku *(passaro)* znamená ptáka vůbec; podobně i maltesk *asfûr* (vrabec) vyjadřuje veškeré drobnější ptactvo (Sandreczki, Ztschr. d. d. morg. Ges. 1, 243); v Sibiři i Kamčatce drobnější ptáky nazývají **уточка** XXXIII, „kachnička" a Malorusové každému ptáčku vůbec říkají **курiпья** „koroptvička."

9. Abstraktnými slovy, přídavnými nebo podstatnými.

Další postup ve tvoření názvů zvířat označuje se pojmenováním jich prostředkem slov abstraktných, při čemž vlastnosti i stránky lidské povahy přenášely se někdy na zvířata. Ježto pak v jazycích nevzdělaných národův abstraktných slov vyskytuje se poměrně málo, ba mnohdy se i naprosto nedostává, názvy sem příslušné náležejí téměř z pravidla jazykům, v jisté míře dokonalosti nabyvším, tudíž ovšem předkem jazykům indoevropským i semitským. Několik příkladův i zde s dostatek vystihne povahu tohoto způsobu označování zvířat.

Označování zvířat abstraktnými přídavnými.

Sanskr. *vjâla* (had) „špatný, zvrhlý“ (u ruského obecného lidu **худая** „zlá, špatná“), *bala* (vrána) „silná“, *vâdžin* (kůň) „chrabrý, ohnivý, bystrý“, *grdhra* (sup) „hltavý, hladový“, *dhenu* (kráva) „sytící, těšící“ (ježto dává mléko; slovo odvozujeme od kořene *dhi* „nasytiti, obveseliti, těšiti“ — nikoli však od kořene *dhâ* „ssáti, píti“, jenž i významem svým vidí se býti méně příhodným), *gardabha* (osel) „chtivý, lakotný, chlipný“ (ježto slovo bezpochyby pochází od kořene *gardh*, *grdh* „toužebně čeho žádati“), *pârâvata* (holub) „daleký, z daleka přicházející“ (*parâvat* vzdálenosť), *mahiša* (bůvol) „mohutný, mocný“, *avi* (ovce) „přítulná, laskavá, krotká“: *avi* jakožto přídavné přichází v Atharvavedě, a to dle Petrohr. Slovníku ve významě „zugethan, günstig“ (I, 497—498); Grassmann (Wörterb. z. Rigv. 129) uvádí poněkud jiné významy: „labend, erquickend“, vykládaje *avi* jakožto „das durch seine Milch labende“; prvému výkladu dáváme proto přednosť, že podobný význam u téhož slova vyskytuje se i v jiných jazycích: tak hebr. *râchêl* (ovce, beránek) znamená „něžná, milá“, v jazyku Zulu: *imvu* (ovce) = „něžná, krotká, jemná“ („the word means softness of nature, good temper as well as softness of hair“ — Döhne 365). Podobně v hebrejském jazyku čáp *châsîdah* sluje „dobrotivý, laskavý“ (pro svou lásku ke mláďatům; týž význam má i nabatejsk. *chasûdat* — Meier, Ztschr. d. d. morgenl. Ges. XVII, 642) i *râchâm* (sup) = „milosrdný, něžný“. Unger vykládá však hebr. *châsîdâh* (na základě slovesa *châsâh* viděti, předvídati) ve smyslu „chytrý, rozumný, obezřelý pták“ (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 185); hebr. *elef* (býk) = „skrocený, krotký“ — sr. vlask. *manso* (vůl) = „krotký“ (z lat. *mansuetus*), comask. trient. *mansa* (jalovice), špan. *manso* (ločovec), rusk. **неукъ** (býček, bulík) = „neučený, nezkušený“; česk. *muňka* znamená snad tolik co „neohrabaná, nemotorná“ (sr. polsk. *munia*, *muńka* neohrabaný člověk, špalek); arab. *al karîh* (lev) = „ohavný, šeredný“, pskovsk. **трусъ** (zajíc) = „bázlivec“,

трусикъ (králík), будяникъ (cvrček) = „budíček“, pskov. плюгавка, поганка (myš) = „šeredná, hanebná“ (ve východních nářečích гадина, гадъ), holl. *voedster* (králice) = „krmící“, archangelsk. вѣщевремéнникъ, вѣщевременецъ (skřivánek) = „čas (t. j. roku) věstící“. Hebr. *arî* (lev) = „silný, chrabrý“, *tajiš* (kozel) „silný“; persk. *uftâdeh* (slavík) = „upadlý“ (v lásku = zamilovaný“ — od slovesa *uftâden* padnouti), *mürgek-i-dânâ* (papoušek) = „chytrý ptáček“; franc. *baudet* (osel) = „veselý“ (ze starofr. *baud* veselý — „das zufriedene, vor Fröhlichkeit jauchzende Thier“ — Diez, Etym. Wtb. II, 210); řeck. *κερδώ* (liška) = „chytrá — týž význam má i *κιδάφη* (liška — Hesych.) sr. *κίδαφος* (chytrý) — sardinsk. *margiani* (liška) sr. s novořeck. *μαργιόλος* (potutelný, chytrý). Špan. *mohino* (mezek) = „mrzutý, potutelný, zlomyslný“ („wegen seiner Tücke“ — Diez, Etym. Wtb.[4], 219); řeck. *πτώξ* (zajíc) = „bázlivý“, polsk. *natrętnik* (ovad) = „dotíravý“, *trusia* (králík) = „bázlivec“. Arab. *šiqzân* (vlk) = „nespící, bezesný“ (jakožto noční dravec; *šaqîz* nespící, bdící = nabatejsk. *šaqdô* — Meier, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVII, 643).

Nordsk. *freki* (vlk) = „hltavý, drzý“, kašubsk. *niekara* (vlk) = „nevázaný, netrestaný“, st. h. něm. *dahs* (jezvec) = „mlčelivý“ (stř. h. něm. *„stille swîgende als ein dahs“* — Diefenbach, Wtb. II, 688), sr. gotsk. *thahan* = st. h. něm. *dagên* (mlčeti), languedoc. *tais* (jezvec — Rev. des lang. rom. XI, 143); uigur. *koč* (beran) = „silný, mocný“ (Vámbéry, Etym. Wtb. 90), čagat. *kočkar* (beran) = „udatný, rekovný“ (*kočak* rek), estonsk. *elukas* (hmyz, červ) = „živý“, japonsk. *kasikodori* (sokol) = „rozumný pták“ (Pfizmaier, Die poet. Ausdr. d. japan. Spr. 48); Barea: *horgé* (osel) = „lekavý, bázlivý“ (od *horge* lekati se — L. Reinisch, Barea Spr. 130), kdežto staroegypt. název osla jest *šu* = „horký, chlipný“ (H. Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 1366) — týž význam má i srb. charv. *jarac* (kozel), sr. rusk. яриться i česk. *rozjařiti se*, *bujarý*. Franc. *sanglier* (kanec divoký) vede se od lat. *singularis*, rovněž i kurdské *jekânek* (kanec) znamená „osamotělý“ (Justi, Rev. de Linguist. XI, 15); sr. i st. bulh. єдиньць (aper — Miklosich, Lex. Pal.) = řeck. *μονιός*, i astrachansk. самýръ (kanec).

Označování zvířat abstraktnými nebo přenesenými podstatnými.

Řeck. *ὕβρις* (noční pták) = „zpupnosť“, afghansk., kurdsk., persk. *mâr* (had) = „smrť“ (zend. *mâra* smrť), st. bulh. нєжитовица (had) = „mor“, v ruských nářečích подлюка (krahulík, jestřáb) = „hanebník, podlý“ (od подлый — Miklosich, Lex. Palaeosl. 563), lat. *juvencus* (mladý býček, bulík) = „mladík“, *juvenca* (kravička, jalovice) = „mladice“, st. bulh. юньць (býk, tele), slovinsk. *junec*, srb. *junac*; estonsk. *ilwes* (rys,

ostrovid) = „peklo“, *tigu* (housenka, červ) = „nečistota, bláto“; *woolme* (škrkavka) = „nůž“; alb. *butë* (králík) = „něžnosť, útulnosť, něžný“ (Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. I, 280), *malaúra* (sova) = vl. *malagura*, starofranc. *malaür* „zlopověstný pták“ (Stier, Zeitschr. XI, 136). Normansk. *bedou* (jezvec) = starofr. *bedouan* „beduin“ (bezpochyby proto, že ve středověku slovo *bedoin* označovalo metaforicky zloděje, loupežnika — Duméril, Dict. Norm. 33); polsk. *ćma* (můra) = „tma“, *obrzyda* (druh korejšů) = „ošklivosť, šereda“, litevsk. *gyváta* (had) = „život“ (Nesselmann 259). Miklosich uvádí (Lex. Palaeosl.) jakožto název opice st. bulh. **трипѧстьнъ-пѧстьнъ**, t. j. „zvíře o třech pěstích“ — v sanskritě též zvíře nazývá se také *kaliprija* „milovnice hašteření“. Jistý druh žraloka pro svou nebezpečnosť normanskými námořníky byl nazván *requiem*, t. j. „mši zádušní“; slovo to do francouzského jazyka přešlo ve zkažené poněkud podobě *requin* (Diez, Etym. Wtb. II, 399—400). Staroegyptsk. *šaau* (svině) jest bezpochyby původu semitského i znamená „ošemetnosť, hřích“ (hebr. *šâv* falešnosť, lež, hřích) — zvíře bylo tak pojmenováno, ježto u Semitů pokládalo se za nečisté (Lauth, Ztschr. d. d. morg. Ges. 25, 642); v novořeck. nářečí Tatův *πρᾶγμα*, změněné v *prama* (označující v novořeck. jazyku „věc, zboží“) přijalo na se význam „dobytek“ (Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVIII, 581), persk. *âvâz* (slavík) = „zvuk, hlas“; litevsk. *drùgis* znamená motýle, ale i zimnici, právě tak jako řeck. *ἠπίολος*: motýl pokládá se tudíž za jakousi škodnou, demonickou bytosť (Pictet, Ztschr. f. vergl. Spr. V, 345; sr. i česk. *můra*); sibirsk. гнусъ (hmyz) = „ohava, ohavnosť“ (v oloněckém nářečí гнусъ znamená myš), mosk. jarosl. животъ = dobytek, penz. животы́ = koně, rumunsk. *vite* (hovězí dobytek) = „život“ (z lat. *vita*); staroegypt. *ûber* (druh hadů) Laut srovnavá s hebr. *'ebrâh* „zpupnosť, vztek“ (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXV, 637). Kymr. *bribysyn* (roztoč) = „maličkosť“ (franc. *un brin*), čagat. *ulak* (osel) = „loďka, člun“ (Vámbéry, Etym. Wtb. 134), dakotsk. *waungča* (opice) = „posměvač, napodobující“, jurak-samojed. *haewidea* (medvěd) „hříšník“ (*haewea* hřích — A. Castrén, Wörterverz. aus den samojed. Sprachen, herausgeg. v. Schiefner, str. 6). V Abyssinii mezka velikosti osla nazývají *knofo* „odpadkem, zbytkem“ (J. M. Hildebrandt. Ztschr. f. Ethnol. VI, 338), Zulu: *inzondo* (stěnice) = „nenávisť“ („from the odious smell“ — Döhne 389); arabsk. *husn* (blecha) = „muka, zármutek“; Čippevajové nazývají hmyz nebo brouka *monitós* „dušičkou“ (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 465), a Číňané zovou škodného brouka, který žere zrna, *ce* „zlodějem“ (Morrison, Dict. II, 488).

10. Označování zvířat názvy příbuzných.

Náhledy pantheistické mnohých národů, prokazování zvířatům božské úcty, strach před zvířaty škodnými, vděčnosť ke zvířatům užitečným i vysoká pocta, kterou lidé vzdávali mnohým zvířatům, zvláštní silou a mohutností vynikajícím, záhy přičinily k tomu, že na označenou zvířat utvořena veliká hojnosť názvů metaforických. Z veliké vážnosti, v níž tuzemci severní Ameriky měli různá zvířata, vzniklo množství tak zvaných *totemů*, s našimi vlastními jmény poněkud se srovnávajících; z téže příčiny v podání mnohých národů mluví se o zvířatech jakožto o praotcích národa: tak na př. Čippevajové vedou svůj původ od psa, Kološové od krkavce i od vlka, Guarinové od ropuchy, Pajaguové od ryby, jihoafričtí kmenové od chamaeleona, původní obyvatelé Malakky (*ôrang lâût* lidé moře) od plískavice i od bílého alligatora, Vanikové od hyény, Tibeťané od opic (které, okusivše obilí, shozeného s vrchu Suméru, proměnily se v lidi). Zdá se však, že ještě více působil strach před zvířaty v mysl lidskou: po celé téměř zemi lidé mají jakýsi pověrečný strach, aby neurazili zvířat nebezpečných, nazývajíce je obyčejnými jich názvy. Mahometanské ženštiny neosmělují se nazývati hada obyčejným jeho jménem, obávajíce se, aby jich neuštknul; ve Švédsku ženské mluví o medvědu jako o *starci* nebo *dědečku;* v Meklenburku podnes ještě v jisté dni lišku zovou *ocasatou* a myš *běhounkem;* livonští rybáři, zdržujíce se na moři, nejmenují žádné zvíře běžným jeho názvem, aby sebe i sítí svých nevydali v nebezpečenství; v rozličných částech Dánska nebezpečných zvířat nejmenují obyčejnými jich názvy: tak na Falsteru myš polní jmenují *blakke* („plavá, žlutavá"), krysy zovou *de store* „velikými" a myši *de smaa* „malými"; na Seelandu krysa sluje *en stor tede* „veliký chlap", myši slovou *smaa teder* „malí chlapíci"; Estové nazývají medvěda „širokonohým", lišku „šedým kabátkem", ba i jméno bázlivého zajíce neradi berou často „nadarmo", aby se jim len špatně neurodil; Arabové odprošují lva, usmrcujíce jej; algonkinští kmenové, velicí milovníci medvědího masa, usmrcujíce medvěda, vzdávají mu sice poctu, zároveň však na něm prosí dovolení, by jej mohli snísti („they render ceremonies to him, begging him to allow himself to be eaten, although they know he has no fancy for it" — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 420). Když Finnové pronásledují na honbě medvěda, zpívají písničku, omlouvajíce se před ním ze své ukrutnosti (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 388); astrachanští rybáři nesmějí na moři jmenovati medvěda běžným jeho názvem, sice se strhne bouře; na Ukrajině staří lidé jmenují vlka nej-

raději дядько „strýčkem", a to proto, aby jim neočekávaně nepřišel do domu (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. I, 742); Jakutové, spatřivše na cestě medvěda, smekají klobouky, kloní se mu i nazývají jej *tojon-om* „náčelníkem, starcem, dědečkem" a jinými lichotivými výrazy (Давыдовъ, Путешествіе въ Америку, 137—138). I rozličné nemoci, zvláště pak ty, které člověka častěji nebo dlouho trápí, lid obecný mnohdy nazývá ne skutečným jich jménem, ale lichotivými výrazy, doufaje odvrátiti tím nemoc od sebe; tak na př. v Rusku obecný lid dává zimnici tyto názvy: безыменная „bezejmenná", подруга „družka", легкая „lehká" кума „kmotra", добруха „dobračka", тетка „tetka", тятюха „tetička", дитюха „dětská", мачиха „macecha", сударыня „paní". Praobyvatelé Malakky žraloku, jehož pokládají za takéhož lupiče, jakými jsou oni sami, říkají „přítel, bratr" (Waitz, Anthropologie V, 167); u Zulů název myši (*isimpuku*) má též něco nebezpečného nebo tajemného do sebe, neboť Döhne praví, že pro ty, kdož se bojí vysloviti toto slovo, stává zvláštního výrazu *i-kence* (Zulu-Kafir Dict. 163). Užívajíce metaforických, mnohdy i lichotivých výrazů, lidé míní tudíž nakloniti si zvířata škodná i nebezpečná neb aspoň učiniti je neškodnými. K takým přeneseným slovům náležejí i názvy příbuzných, na něž tuto několika příklady budiž upozorněno.

Uigursk. *atik* (medvěd) = „tatík" (*ata* otec — Vámbéry, Etym. Wtb. 24 — Schott, Alt. Stud. 4, 281—282), jakutsk. *ese* (medvěd) = „děd", čuvaš. *oba* (medvěd) = *aba* (matka): Bari: *jakanje* (černá zmije) = „babička" (Mitterrutzner, Sprache der Bari 199), Fulah. *babba* (osel) = „otec" (*baba* otec — Macbrair, Gramm. of t. Fulah 29, 32), suahilsk. *papa* (žralok) = „otec" (E. Steere, Handbook of t. Swahili 17); dakotsk. *ongčiščadang* (vrána) = „milá tchyně, malá tchyně" (Riggs 164); sovu Indiáni pokládají za velmi ctihodného příbuzného, nazývajíce ji „dědečkem" (Waitz, Anthropologie III, 192). U ruského obecného lidu куманекъ (kmotříček) znamená vlka, a кума (kmotřička) lišku (*kmotra*, *kmotřička* i v Čechách označuje lišku); lotyšsk. *kumiňa* (liška) = „kmotra" *kumiňš* (liška) = „kmotříček", *snots* (vlk) = „zeť", litevsk. *dėduttis* (čáp) = „strýček", rusk. баба-птица (pelikán) = „bába pták", (v rusk. nářečích prosto баба, polsk. *baba* „nesyt, nejesyt" — Будиловичъ, Первобытные Славяне 177), rusk. бабочка (motýl, rjazansk. бабýля, kostrom. бабучка, simbirsk. бабурка) = „babička", čukčsk. *analčkak* (motýl) = „babička" (*analčak* bába — Pott, Doppelung 270), česk. *babka* (chroust), charv. *baburača* (druh ropuch) = „babizna", tureck. *ak baba* (sup) = „bílý otec", charv. *prh-baba* (netopýř) = „tě-

kající baba“, malorusk. бабка (šidlo) = „babka“, дідикъ (brouček, slunéčko) = „dědeček“; turecko-tatarsk. *inek* (kráva) dle mínění Schottova (Alt. Studien, 4, 285) znamená tolik co „matička“; kursk. vologd. vjatsk. дочýха, дочка (prase, svině) = „dceruška“ (Даль, Толк. Слов. Предисл. XXXVI), v rjazanské a tulské gubernii říkají prasátkům дѣтка „dítky“, a v olonecké gub. svini матика, матька „matka“; u Malorusů матка „matka“ označuje kobylu i královnu včel. V gruzinském jazyku kohout nazývá se *mamali* „otcem“, a v kurdských nářečích slepice zove se *mami*, *mamir* „matkou“ (Justi, Rev. de Linguist. XI, 25); pavouka Kurdové nazývají *pírik* „babičkou“ nebo *pír-hewû* „starou paní“; Annamité tygru neříkají jinak než *hon kop* „pan tygr“ (Morice, Rev. de Linguist. VII, 351). Zvláště pak *lasice*, jíž způsob života lidem zdál se býti poněkud podezřelým a do níž se nadáli jakýchsi tajemných sil, byla mnohdy označována názvy příbuzných neb jinými lichotivými výrazy: tak slove u Albanců „švakrová“, u Basků *andereigerra* „panička“ (*andrea* paní), u Vlachů *donnola* = port. *doninha* „panička, panenka“, u Španělů *comadreja* „kmotřička“, u Maďarů *menyét* „snacha, nevěsta“ (*meny* snacha), u Turků *gelindšik* „nevěstička“, u Novořeků *νυμφίτσα* „nevěstka, nevěstička“ (*νύμφη* nevěsta), dánsk. *den kjönne* „hezká“, staro-angl. *fairy* „hezounká“, franc. *belette* „hezká“ (starofranc. *bele* = lat. *bella* hezká — Diez, Etym. Wtb. II, 24), bavorsk. *schönthierlein*, *schöndinglein*, gasconsk. *daoune-bere* „paní domácí“ (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 397), maď. *hölgy* (hranostaj) = „nevěsta, dáma, milenka“. Že i ve slovanských jazycích setkáváme se s podobnými názory, tomu nasvědčují rusk. ласица, ласка (lasice), srb. charv. *lasica*, polsk. *łasica*, která patrně souvisí s charv. *laskati* = polsk. *łasić się* = česk. *lísati*; starořeck. *γαλέη* (lasice) odnáší se bezpochyby ke *γάλως* „švakrová, sestra mužova“; podivný název má též zvíře v mexickém jazyku: *tepemaštla* „zástěra vrchu“.

Haitičtí černoši rozeznávají pohlaví zvířat slovy *papa i mama*, která kladou před názvy zvířat: *papa cochon* (kanec) = „otec prase“, „*mama cochon*“ (svině) = „matka prase“, *papa poule* = „kohout“, *mama poule* = „slepice“, *mama boeuf* „kráva“ = „matka vůl“ a. t. d. (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 213).

Ještě častěji názvů příbuzných užívá se jakožto výrazů metaforických i složených, ve spojení s jinými charakterními slovy; výrazy sem příslušné z pravidla jsou složeny ze dvou slov, z nichž prvé zavírá v sobě přenesený název buď otce, buď matky, buď syna: tamanaksk. *uana-imu* (včela) = „otec medu“, Omagua: *mapa mama* (včela)

„matka vosku“, čínsk. *šui-mu* (druh ryb) = „matka vody“ (Morrison I, 273), birmansk. *krethpa* (kohout) = „otec křičící“, malagask. *reni landi* (bourec) = „matka hedvábí“, staroegyptsk. *pe-sin-take* (papoušek) = „syn křiku“ (odtud pochází řeck. ψίτταχος). Nejčastěji taková slova vyskytují se v jazyku arabském: *ebû-ejûb* (velbloud) = „otec Jobův“, *ebû-s-sabir* (osel) = „otec trpělivosti“, *ebû-s-sâferân* (lev) „otec šafránu“ (pro svou žlutou barvu tak zvaný), *ebû-ṣ-ṣahâri* (pštros) = „otec pouští“, *ebû-sajjâl* (vůl) = „otec dlouhého ocasu“, *ebû chirâš* (kočka) = „otec drápajícího“, *ebû dubâl* (vůl) = „otec hnoje“, *ebû'ida'* (stěnice) = „otec cizinců“ (— nepřátel), *umm-adrâs* (krtek) „matka nehod“, *umm-us-sichâl* (*koza*) = „matka zarputilosti“ *umm-farwat* (ovce) = „matka bohatství“, *umm-usn* (myš) = „matka ušatá“, *umm-ghantal* (hyena) = „matka tmy“, *umm 'aqabat* (veš) = „matka potomstva“, *umm-ul-walîd* (slepice) = „matka dětí“, *umm-lôh* (orel) = „matka vzduchu“, *ibn-ṭâhir* (koroptev) = „syn čistý, syn čistého“, *bint-ul-mathar* (dešťovka) = „dcera deště“; *binât-et-dorus* (muňky) = „dcery švů v šatech“; datel sluje „otec strakatého“, mezek „otec zelené mouchy“ neb „otec nepokojného“, osel „otec rozmnožení“, vlk „otec beránka“ (v opačném smyslu, působením tak zv. enantiosemie), krkavec „syn dobytka“ (protože sedává na záda velblouda), blecha „syn poskakujícího“ a t. d.

11. Dle jiných slov, k lidem se odnášejících.

Slova táhnoucí se ke stáří, k rozličným zaměstnáním i poměrům lidským přenášejí se zhusta na zvířata: franc. *hétaudeau* (mladý kapoun) „mládenec“ (jak vychází na jevo ze staro-franc. *hestaudeau*, přestrojeného ze st. h. něm. *hagastalt* = něm. *hagestolz*; *hétaudeau* pokládá se tudíž za zvíře na bezmanželství takořka odsouzené, jakož i něm. *mönch* označuje zvíře vykleštěné); švábsk. *mönch* (kůň) vykleštěný) = „mnich“, *nonne* (svině řezaná) = „jeptiška“ (z něm. *nonne* pocházejí i česk. slova *nunvice*, *nunvář*; podobně i *mišek* „řezaný kanec“ a *miška* „řezaná svině“ bezpochyby skráceny ze *mnišek* i *mniška*, při čemž nepravidelná krátkosť hlásky *i* snad proto udržena, aby se slova rozeznávala od *míšek*; výkladu tomuto nasvědčují polská slova *mniszka* „jeptiška“ i *mniska* „řezaná svině“); angl. *monkey* (opice) = „mníšek“, něm. *dompfaff* (hejl) = polsk. *popek* „kněžík“ (sr. rusk. **попка** „papoušek“, charv. *popak*, *popac* „cvrček“), vlask. *monachino* (hejl) = „mníšek“, špan. *frailecico*, *frailecillo* (hejl) — „mníše, skromný mnich“. Normansk. *brigand* (babka, chroust) = „loupežník“ („expression métaphorique tirée des ravages causés par cet insecte“ Duméril 50); *briscot* (kachna, kačer) „hlupák“ (bezpochyby ze starofranc. *bri-*

quet hloupý, hlupák). Franc. *bergeronnette* (třasořitka) znamená asi tolik, co „malá pastýřka" (*bergerette* mladá pastýřka), ježto pták ten rád se drží u stád (Pictet, Orig. Indo-Europ. I, 402); s tím výrazem srovnává se i česk. *konipásek* a charv. *govedarka*. Špan. *zangano* (trubec) = „cikán, lenoch" (vlask. *zingano* „cikán, poběhlík" — Diez, Etym. Wtb.[4] 499); franc. *fresaie* (druh sov, sýček) = „věštice" (t. j. neštěstí, smrti — z lat. *praesage*, o čemž svědčí souznačné gasconsk. *bresague)*, *demoiselle* (šidlo) = „panna", *serin* (čížek) = „sirena, ochechule" (z řeck. *σειρήν*); charv. *věštica* (můra) = „čarodějnice", litevsk. *piktéle* (zmije) = „čertík" (*piktis* čert); polsk. *mnissek* (černohlávek) = „mníšek"; franc. *roitelet* (střízlík) = „králíček" (slovo *roitelet* jest poněkud curiosum, zavírajíc v sobě *tři* zdrobňovací přípony: *roi-et-el-et*), charv. *carić*, něm. *zaunkönig*; litevsk. *klébonas* (lyska) = „farář". V gasconském nářečí jistý druh ryb slove *sergent* (seržant), jiný druh ryb (franc. *mason*) sluje *curé* (farář — Ducére, Rev. de Ling. XIII, 397), *parrac* (vrabec) = „kmotr"; v dolnolužickém nářečí vykleštěný kanec neb kůň nazývá se *pač* = „Pater" a řezaná svině (neb i ženština neplodná, bezdětná) *nunva* „jeptiška" (Pott, Personennamen 194—195); vlask. *monna* (opice) skráceno z *madonna* („paní") = franc. *madame*; franc. *guenon* (opice) jest bezpochyby st. h. něm. *quenâ* (ženská; Diez — Etym. Wtb.[3] II, 323 má za to, že slovo to spíše vzniklo ze st. h. něm. *winjâ* přítelkyně, manželka), srbsk. *lùgâr* (kozel) = „hajný"; rusk. кузнечикъ (cvrček, kobylka) = „kovářík" (česk. *kovářík* znamená jistého brouka neb i druh sýkorek), srb. charv. *pastuh* = „hřebec"; něm. *weisse nonne* (druh vodních ptáků) = franc. *piette* „nábožná"; franc. *nonnette cendrée* (druh sýkorek, koňadra) = „popelavá jeptiška"; estonsk. *mungas* (vůl, beran bezrohý) = „mnich" (Wiedemann 695) — v témže jazyku medvěd nazývá se *metsa peremes* „lesní hospodář", *must pois* „černý mládenec" neb i *palu poeg* „pohanský syn". Irkutsk. озоръ (pes, věžník) = „vyzvědač, špehoun" (tento význam má озоръ v rjazan. a tulsk. nářečí), charv. *babica*, *babura*, (stonožka, svinka) = „bába, babička", port. *fradesilho* (stehlík) = „mníšek"; *abadejo* „opat, opátek" ve španělském jazyce znamená červenku i tresku, a v portugalském střízlíka i okouna; švédsk. *tärna* (druh vlastovek) = „mladá dívka". Kohout, jakožto věštec dne, má u Řeků též názvy *κήρυξ*, *μονσόμαντις* i *ἡμερόφωνος*, a podobně Arabové nazývají jej druhdy *muezzin* („vyvolávající čas i hodiny k modlitbě příležité" — Grünbaum, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 210); fr. *cordonnier* (druh černých ptáků) = „švec" (Sébillot, Rev. de Ling. XIV, 7), kašubsk. *kántor* (žába) = „zpěvák"

(Филол. Зап. XIII, 5, 63). Rusk. ремезъ (moudíček, moudivláček) znamená bezpochyby tolik, co litevsk. *remesas* „řemeslník, tesař“ (kovensk. *remeis* = rusk. иволга — Изв. Имп. Акад. Наукъ IV, 410), rusk. калѣка (mník) = „mrzák“, sibirsk. вѣщица (straka) = „věštkyně, čarodějnice“, tomsk. игуменъ (druh sluk) = „opat“, rusk. трубачъ (bukač) = „trubač“, хлѣбница, хозяйка (myš) = „hospodyně“, капуцинъ (druh opic) = „kapucín“, кардиналъ (druh ptáků — Tanagra) = „kardinál“, v nářečích экономка (myš polní) = „hospodyně“ (polsk. *mysz gospodarka*); malorusk. корольки́ (druh drobných kuřat) = „králíci“, сусідка (druh strnadů = rusk. овсянка) = „sousedka“; vologd. rjazan. молодка (slepice) = „mladice“, pskov. tversk. ратникъ (druh velikých slanečkův) = „vojín“, nižegor. дуракъ (krocan) = „hlupák“, дурка, дурýшка (krůta) = „hloupá“, oloněck. кормилица (kráva) = „kojná, krmící“. Vedick. *marja* (hřebec) = „ženich, mladý manžel“; franc. *perroquet*, = vlask. *perrocchetto* (papoušek) = „kněžíček, farářek“ (od *parochus* — Diez, Etym. Wtb.[4], 237); franc. *clocheman* (beran, ločovec) = „zvoník“ (srb. charv. *klopotar* má týž význam). Sessutové v Africe starého býka nebo vola nazývají *bekeku* „starcem“ nebo *bóntate* „otcovstvím“, a starou krávu *lekekugali* = „stařenou“ nebo *bomè* „mateřstvím“ (Schrumpf, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. XVI, 449—450), Kalmykové zovou kohouta „mužem slepic“ nebo „mužem kuřat“ (Zwick, Handb. d. Westmong. Spr. 47) a u Kurdů velbloud sluje *lok*, t. j. „mladík, jinoch“ (Justi, Rev. de Ling. XI, 19). Angl. *badger* (jezvec) = „obchodník s obilím“ — týž význam má i franc. *blaireau*, vzniklé ze stř. lat. *bladarius* = vlask. *biadajuolo*; litevsk. *pěstininkas* (veš) = „pěšák, pěší voják“ (protivou ke bleše, která k *jezdci* se přirovnává). V normanském nářečí prase zovou *monsieur* „pánem, milostpánem“ (Duméril, 157) a ve Vendomeském nářečí též zvíře slove *un noble* „šlechtic“.

12. Dle vlastních jmen.

Ze starodávného i nad paměť lidskou sáhajícího zvyku dávati každé jednotlivé osobě určité jméno vyšel též obyčej, označovati určitá zvířata zvláštním jménem; i tu nezřídka se stávalo, že jméno, jistému toliko zvířeti svědčící, časem bylo rozšířeno na všechen druh téhož zvířete, jsouc pak užíváno za jeho appellativ nebo-li název obecný. Názvy sem příslušné, vzniklé v samém národě mnohdy v doby i za poměrů, jichž přesně určiti nelze, jsou ovšem začasté původů temného. Sem patří na př. slova: rusk. Миша, Мишка (medvěd) = „Michálek“ (lit. *meškà* medvěd, srb. *měčka* medvědice), plnější názvy medvěda jsou: Михайла Потапычъ, Михайла Иванычъ Таптыгинъ (Балліонъ, Изв. Импер. Акад. Наукъ V, 345), Ивановъ (ledňáček) = „Janek“, Машка (kráva, kočka) =

„Maří“, **Васька** (kocour, kozel) = „Basilej“; **мартынъ** jest obecný název některých vodních ptáků (**чайка, рыболовъ, мартынокъ = зимородокъ-Alcedo**), **мартышка** znamená jistý druh opic o dlouhých ocasech, **макáръ** (žertovný název komára) = Macarius (slovo povstalo přesmyknutím z **комаръ**), **каролинка** (název rybky: Argentina), **авдотка, авдотька** (dudek, druh sluk) = „Eudoxia“ (v jižním Rusku **авдотка, евдотка, евдюшка** znamená pískoře — **Аксаковъ, Записки объ уженьѣ рыбы 145**), malorusk. **оленка** (druh broučků) = „Helenka“, archang. **марьюха** (tetřevka) = „Maří“, malor. **явдошкй** (druh drobných rybiček — rusk. **бубырекъ**) bezpochyby téhož jest původu, jako **Явдошка** (Eudoxia), kostrom. **анка** (kavka) = „Anka, Anča“, pskovsk. **колинка** (první tele krávy) = „Mikulášek“ (rusk. **Колинька**); česk. *jiříček* (laubfrosch), *jiřička* (konipásek), na Moravě *juřička* (vlastovka), polsk. *iersyk* (druh vlastovek) = „Jiříček“ (*Jersy* = Jiří), *maciek*, *matuś* (kocour) = „Matěj“, *misiek*, *miś* (medvěd) = „Mikulášek“. Polsk. *daniel* i česk. *daněk* znamenají 1. dammhirsch, 2. Daniel, avšak shoda tato, dílem působením národní etymologie vzešlá, jest toliko nahodilou, ježto uvedená zde slova stávají ve spojitosti s něm. *damm-hirsch*, fr. *daim*, vl. *damma. daina*; polsk. *bogumiła* (zvonek — grünfink); česk. *macek* (kocour) = „Matěj“, *linka*, *majdalenka* = „sluníčko“, *kačena*, *kačenka* (zdrobňovací tvar od *Kateřina*; ke tvoření tohoto názvu patrně přičinilo náslovné *kač-* v *kač-ka*, *kač-er*) = „kachna“; srb. charv. *mara* (sluníčko) = „Marie“; slovinsk. *bogdal* = č. moravsk. *bohdal* (bílý čáp) — sr. *Bohdan* (Theodor), litevsk. *barbutte* (sluníčko) = „Baruška“, maďarsk. *katalinka* (sluníčko) = „Kačenka“; franc. *pierrot* (vrabec, bouřliváček) = „Petřík“, *martinet* (vlastovice) = „Martinek“ (jinak vykládají toto slovo Édélest. i Alfr. Duméril v Dict. du Patois Normand — Introd. 71 — dle nichž vlastovka proto jmenuje se *martinet*, že objevuje se v březnu — „commence à se montrer dans le mois de *mars*“ — při čemž odkazují ke slovu *Martelot* „vlastovice“, užívanému v různých lotrinských nářečích — „patois de la Meuse“), franc. *guillemot* (lyska) = „Vilímek“ (angl. *guillam*, *guillemot*), *colin* (racek) = „Mikuláš“, *sansonnet* (špaček) = „Samsonek, Simsonek“; *Bertrand* jest vymyšlené jméno pro *opici; renard* (liška) odvozuje se od st. h. něm. *Reginhart*, *Reinhart* (= „ratgeber“), názvu lišky v bajce, jenž ve francouzském jazyku stal se obecným názvem zvířete i staré *volpill* (vulpecula) naprosto vytiskl z jazyka (Diez, Etym. Wtb.[3] II, 398). Normansk. *Marcou* (veliký kocour) = „Marek“ (Duméril 151), *Jacquet* (veverka) = „Jakoubek, Kubík“ (Duméril 170); špan. *martinete* (bílá volavka) = „Martinek“, *perico* (papoušek) = „Petříček“, *marica* (straka)

„Marinka“; švédsk. *märta* (rak skákavý) = „Marketa“, dánsk. *mikkel* (liška) = „Michal“, maď. *gáborka* (druh kosů) = „Gabrielek“, *károly* (krahulík) = „Karel“. Něm. *miezchen* (kočka) = „Maří, Marinka“ (ku přenesení jména na kočku patrně přičinil i zřejmý onomatopoický odstín, v slabice *miez* se zavírající; podobně věc měla se s česk. *macek* i normansk. *marcou* = kocour); bavorsk. *Herman* znamená 1. vervex sectarius, 2. penis (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1162); v chebském nářečí *gaugl* (= hornofalck. *gaug* „druh stěnic“ — pentatoma grisea) = „Jakub“; slova *Heinrich* (Jindřich) v Německu užívá se též na označenou různých zvířat: bavorsk. *hainzel* = „mladý hřebec“, wetterau. *heinzchen* = „hříbě“, švýcarsk. *heinz* = „vůl“, něm. *heinz* = „kocour“ (Diefenbach, Wtb. I, 30). Řecké *Μέμνων* = „osel“ zakládá se bezpochyby na přímětku Heraklově u Homera: *θρασυ-μέμνων* — sr. i *Ἀγαμέμνων* (Fick — Curtius, Stud. z. griech. u. lat. Gramm. IX, 2, 173); bretonsk. *gwilou*, *gwilaou* jest pověrečný název vlka, dle domnění Le Gonidec-a ze vlastního jména *Guillaume* (Vilém) pocházející (Diefenbach, Wtb. I, 187), a u Estonců vlk sluje *Willemikene* = „Vilímek“. Arab. *ja'qûb* (koroptev) = „Jakub“; *'âišah* (název dcery Abu-Bekra i ženy Mohameda) v perském jazyce označuje třasořitku. Nejčastěji však jména osob přenášejí se v *anglickém* jazyku na zvířata, sr. na př. *robin* (červenka) = „Robert“, *martin* (druh vlastovek) = „Martin“, *leonard* (sokolík), *bob* (koroptev) = „Robert“, *bat* (netopýř) = „Bartoušek“ (skrácenina z *Bartholomew*), *polly* (v obecné mluvě: papoušek) = „Maří, Manča“, *biddy* (kuřátko) = „Brigitka“, *dickey* (osel) = „Richardek“ (hlavně v Norfolku — sr. Slang Dictionary 1873, 143); angličtí zelenáři (costermongers) nazývají osla, jenž v nedělní dni táhne vozík s jich rodinou, *Neddy* neb *Eddard* (Edvard — Slang Dict. 235); ve mluvě anglických zlodějů koroptev sluje *Peter*; skotsk. *Lowrie* (liška) = „Vávra, Vavrouš“ (z Laurentius); lotyšsk. *jánitis* (zajíc) = „Janeček, Honzík“; angličtí zlodějové označovali za dřívějších dob *husu* slovem *Roger*, které je snad totožno s franc. *Roger* (= Rüdiger).

Mnohdy ke vlastnímu jménu přibírá se ještě jiné slovo doplňující je a vysvětlující: dolnoněm. *fûl Grêth* (stěnice) = „nečistá, smrdutá Markýtka“ (Gradl, Zur kunde deutscher mundarten, Zeitschr. f. vergl. Spr. XVII, 12), estonsk. *lepa Trînu* (sluníčko) = „olšová Kačenka“, *wana-wend Willem* (liška) = „starý bratr Vilém“; tirolsk. *stinkoanri'* (druh stěnic — něm. *baumwanze*) = „smrdutý Jindřich“ (Schöpf, Tirolisches Idiotikon 712), normansk. *Bernard l'hermite* („crustacée parasite qui se loge dans une coquille univalve“ — Duméril, Dict. Norm.

35) = „Bernard poustevník“; starofranc. *Bernard l'archiprêtre* (osel) = „Bernard arcikněz“ (Fr. Michel, Études sur l'Argot 43). V anglickém jazyku pozoruhodným způsobem k názvům různých zvířat, zvláště ptáků, přistupují ještě vlastní jména: *jackdaw* (kavka) = „Jan kavka“, *magpie* (straka) = „Marketa straka“ (*pie* samo o sobě již znamená straku), *tomtit* (sykora) = „Tomáš sykora“, *jenny-wren* („střízlík“) = „Johanna střízlík“, *jacksnipe* (sluka) = „Jan sluka“. Druhdy takovými jmény označuje se rozdíl v pohlaví zvířat: *tomcat* (kocour) = „Tomáš kočka“ (*cat* jest generis comm.), *jackass* (osel) = „Jan osel“, *jenny-ass* (oslice) = „Johana osel“. Ku přesnějšímu označení rodu zvířat připojují se někdy ku příslušným názvům i jiná charakterní slova: *ram-cat* (kocour) = „beran-kočka“, *hen-pigeon* (holubice) = „slepice-holub“.

Ku podivuhodným co do způsobu tvoření slovům náležejí; norsk. *marja marja fly fly* (sluníčko) = „Marie, Marie, leť! leť!“ a špan. *mariposa* (motýl) = „Marie, sedni si!“ (Diez, Etymol. Wtb.[4], 749.)

I názvů národův užívá se někу o zvířatech ve smyslu přeneseném, druhdy žertovném aneb opovržlivém: rusk. прусакъ (tarakan) = Prus, česk. *šváb*, ve vologd. gubernii švábům říkají цыгане „cikáni“, ve pskovské nazývají je киргизы „kirgizy“ a mladí tarakani (zvláště když svlékli kůžičku a zběleli) slovou шведы „Švédové“; estonsk. *haina kasak* (kobylka) = „senný Kozák“; казакъ (kozák) v archangelském nářečí znamená mrže (казачи́ха samka mrže), ale i kačera, a v permském — kance (казачёкъ vepřík); rusk. цыганка (druh kachen) = „cikánka“, starofranc. *goth* (veš) = „Gothan“ (Fr. Michel, Études, 184), estonsk. *punane saks* (stěnice) = „červený Němec“ (Wiedemann, Wtb. 1103), vlask. špan. *alano* (hafan, pes řeznický) = starofranc. *alan* pochází z názvu národa *Alanus* = *Albanus*, znamenajíc „psa z Albanie“ (Diez, Etym. Wtb.[4], 10); vlask. *tarántola*, *tarantella*, špan. *tarantula* (druh pavouků) béře svůj název od města Taranto, v jehož okolí nejčastěji se vyskytuje; franc. *dinde* (krůta), *dindon* (krocan) skráceno z *coq d'Inde* „indický (t. j. americký) kohout“ (catal. *gall dindi* — Diez, Etym. Wtb.[4], 562); polsk. *kassubka* = „kuře bez ocasu“, *tatarka* = „sajha“; česk. *valach* (vykleštěný kůň — „protože takoví z Valachie a Uher do západní Evropy přišli“ — Jungm.), polsk. *wałach*, franc. *hongre* (valach) = „Uher“; v ruských nářečích валахъ znamená vykleštěného berana (Будиловичъ — Первобытные Славяне — III. Прил. Извѣстій Нѣжинск. Инстит. за г. 1878, стр. 184).

13. Označování zvířat výrazy metaforickými.

Metaforickými výrazy v užším toho slova smyslu, o nichž ve zvláštním oddílu níže obšírněji promluvíme, míníme výrazy, z pravidla

ze dvou slov složené i na přeneseném smyslu příslušných významů se zakládající. Časté a významné užívání takových výrazů vysvitne z příkladů tuto položených.

Irsk. *gobhlan gaoithe* (vlastovka) = „vidlička větru“ (Pott, Wurz. Wtb. V, 301), *eu-nan-de* (motýl) = „boží ptáček“ (Bastian, Sprachvergl. Stud. 175); Albanci týmž výrazem rozumějí vrabce: *ζοκπερνδίε* = „boží pták“ (Stier, Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 222), kdežto Vepsové vyrozumívají jím vlastovku: *jumalan lindiine* („boží ptáček“ — Ch. E. de Ujfalvy, Essai de Gramm. Vêpse 86) a Kojbalové holuba: *kudai kuš* (Schott, Alt. Studien, Abh. d. k. Akad. Berlin 1867, 120). Holl. *ooijevaar* (čáp) = „děti přinášející“ — sr. staroflámsk. *odevaer*, st. h. něm. *otivaro*, magd. *auder* (z *ôdebêro* — *ôd* = anglos. *éad* proles); est. *hâwiku isand* (zajíc) = „pán osykového háje“ (pro svou bázlivosť tak zvaný — Wiedemann, Wtb. 143), *käu-lehm* (sluníčko) = „kráva kukačky“, *kranîs* (pes) = „věnec“ (slovo to, pocházejíc z něm. jazyka, označovalo původně psa tmavé barvy s bílým proužkem okolo krku — Wiedemann 423); *pold-krapp* (koroptev) = polní zvon“, *punase-kûemés* (stěnice) = chlapík (člověk) s červeným kabátkem“, *wana must* (medvěd) = „starý černý“. Tureck. *ishak-kušu* (sýček) = „Isákův pták“; hebrejské *nês*, znamenající *květinu* i *jestřába*, vysvětluje se příslušným slovesem *nâsas*, v němž (podobně jako v *pârach*) sloučeny jsou významy *kvésti*, *zelenati se*, *letěti*, které vesměs pokládají se za jakési blýskavé, kmitající pohybování. Veliký černý had slove u Turků *baba guš*, t. j. „otec-maso“ (bezpochyby asi tolik co „otcovo maso“ = „ctihodné maso“); housenku v teplickém nářečí nazývají *béa-mouda* (t. j. *ber-mutter* = hebe-mutter, hebamme), v chebském *klougha mouda*, t. j. „kluge mutter“ (Gradl, Zeitschr. f. vergl. Spr. XVII, 28 — dle jehož výkladu *klugę mutter* znamená tolik co *klagemutter*, kterou si představují jakožto duch porodní báby). Ve starofranc. jazyku vši nazývaly se *pulces de meusnier* „blechy mlynářovy“ nebo „*pulces en mascarades*“ = „blechy přestrojené“ (Fr. Michel, Études sur l'Argot 310), Arabové velblouda nazývají „korábem pouště“ (v. Hammer-Purgstall, Ztschr. d. d. morg. Ges. VII, 544); v Dorsetshiru jistý druh ptáků sluje *wash-dish* nebo-li *dishwasher* „mísy myjící“, v Norfolkském nářečí *comeback* („a guineafowl“) = „vrať se!“ (Fiedler, Wissensch. Gramm. d. engl. Spr. 199); něm. *wasserjungfer* (šidlo) = „vodní panna“, sr. japonsk. *janagi-me-rô* (druh motýlů — „wasserschmetterling“) = „die weidenmagd“ (Pfizmaier, Japanische Etymologien 64); charv. *pop zlatar* (chroust) = „kněz zlatník“, *vodeni cvět* (jepice) = „vodní květ“; dánsk.

Peder Oxes frö (kuňka, kuňkačka) = „žába Petra Vola"; maď. *féreg*, *csúnya-féreg* (vlk) = „hmyz, šeredný hmyz", *ejjeli bátor* (kočka) = „noční rek"; něm. *sonnenkälbchen*, *gotteslämmchen* (sluníčko), *herrgottsvögelchen* (červený brouček) = litevsk. *dêvo-jáutis* = „boží vůl" (Nesselm). Dosti podivně přišel i náš *králík* ke svému názvu: lat. *cuniculus*, přešedši v germanské jazyky i pozbyvši zdrobňovací přípony *(-ulus)* působením národní etymologie změnilo se v *cuning* = stř. h. něm. *künic* (král), k němuž ještě přistupovalo slovo *hase*: *königshase*: tirolsk. *künigshâs* (Schöpf, Tirol. Idiot. 353) — z *künic*, přeloženého do slovanských jazyků, vzniklo česk. *králík* (se zdrobňovací příponou), polsk. *królik*, rusk. кроликъ (srb. charv. *kunjelj* = vl. *coniglio*). Česk. *můra* (noční motýl, světluška) = „obluda noční" *(mor-mořiti)*, persk. *dîwek* (můra) = „čertík"; *motýl* ve mnohých jazycích označuje se slovy metaforickými: skr. *kîṭamaṇi* „drahokam hmyzu", řeck. *πετομένη ψυχή* (Hesych.) „létající duše", irsk. *dealan de* „blesk boží, záře boží", *teine de* „oheň boží" (Pictet, Orig. Indo-Europ. I, 524), holland. *botervlieg* = angl. *butterfly* „butterfliege", novořeck. *ψυχαροῦδα* „dušička", jaroslav. дýшичка „dušička", slovinsk. *véša* „věštkyně, čarodějnice", bengalsk. *prodžâpati* „pán tvorů", siamsk. *phí-sùa* „čertovo stvoření".

Skr. *mṛgapati* (lev) = „pán zvěři", *ghanapâšaṇḍa* (páv) = „oblakový kacíř" (protože dle mínění Indů nejvíce si libuje pošmourné a deštivé počasí), *smarasmarja* (osel) = „dessen sich der Liebesgott erinnert" („verm. als priapeisches Thier" — Pott, Wurz. Wtb. II, 1, 715; v obecné franc. mluvě i ve příslovích osel zove se druhdy „*une sirène de moulin*"). Persk. *bulbul-i-gendž* (sova) = „slavík pokladu" (pokladnice), *dil-i-châk* (vůl) = „srdce země", *dîw-pâ* (pavouk) = „čertova noha", ar. persk. *mukettî'at-un-nijât* (zajíc) = „rozříznutý ve vnitřnostech" (ježto prý vnitřnosti zajíce běžícího mnohdy se roztrhují), persk. *murgh-i-'îse'* (netopýr) = „pták Ježíšův". Dánsk. *härfugl* (dudek) = „pták vojska", *mariehöne* (sluníčko) = „kuřátko Marie, slepička Marie" (švédsk. *jungfrau Mariae höna* „kuře panny Marie" — též *nyckelpiga* „schlüsselmagd"), *guldsmed* (šidlo) = „zlatník" (švédsk. *trollslända* „vřeteno ducha kouzelného"), *faarekylling* (cvrček) = „ovčí kuřátko" (na Fühnech: *faarekok*, v Langelandu: *farrkok* „ovčí kohout"), *gjögemoder* (pěnice) = „matka kukačky", *skrukketrold* (svinka) = „kvokající šotek", norsk. *buskabjörn* (veverka) = „dítě křoví". V rusk. nářečích коледá (prase, které na vánoce zabíjejí) = „koleda" (Даль, Слов.), malorusk. Юрова собака (vlk) = „pes Jiřího" (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. I, 710 — užívaný v obecné mluvě název vlka: аўка jest původu napodobovacího,

kdežto novgorodsk. лыкасъ podivuhodně shoduje se s řeck. λύκος), будимиръ (kohout) = „budimír“ (Аѳанасьевъ I, 518), novgor. муховоръ (pavouk) = „zloděj much“, попова курица (vrána) = „kněžská slepice“, dněpr. каша (samice jesetra) = „kaše“ (bezpochyby pro množství jikry tak zvaná), v rusk. nářečích башмакъ (býk) = „střevíc“ (Изв. Имп. Акад. Наукъ V, 337), archang. кожа (stádo tuleňův — „тюлень стадомъ“ — Обл. Слов.: кожа отогнала рыбу „stádo tuleňův zahnalo ryby“) = „kůže“; dalmat. *božji petežič* (dudek) = „boží kohoutek“ (vedle onomatop. *putpudin*, *kokotič*) = bosn. *božji piteo*; česk. *tetka židovská* (svině — „ježto ji židé nezabíjejí, nejedí, a tudy velmi v uctivosti mají“ — Fr. L. Čelakovského Mudrosloví 641) = polsk. *ciotka żydowska*, č. *zimní slavík* = vlk, *slavíček z úlehle* (krkavec), polsk. *kwiczoł* (neb i *szczecisty kwiczoł* prase) = „kvíčala“; franc. *lavandière* (konipásek) = „pradlena“ (bretonsk. *kanneresig-an-dour* „malá pradlena“). Damîrî uvádí jakožto arabské názvy dudka tyto výrazy: *abû-l-rabî'* „otec jara“, *abû-l-achbâr* „otec novostí — novinek“, *abû-l-rûh* „otec duše“, *abû-'ibâdet* „otec nábožnosti“ (Grünbaum, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 313); aram. *ben-ha-nfîlîm* (krokodil) = „syn obrův“ (Kohler, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 693), staroegyptsk. *sanehem* (kobylka) = „syn loupeže“ (Lauth, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXV, 636); čuvašsk. *pigambar-jytty* (vlk) = „Pigambarův pes“ (Вяземскій, Филол. Зап. XV, 1; Pigambar jest u Čuvašův ochránce dobytka: slovo jest původu perského, znamenajíc „proroka“); Odži: *fie-bofo* (kočka) = „domácí myslivec“ (Riis, Oji Lang. 184), Akra: *njonmo-bi-tete* (vlastovka) = „boží prvorozené dítě“ (Pott, Zeitschr. f. Völkerpsychol. III, 340), čínsk. *či-ču* (pavouk) = „umějící bourati“ (Morrison I, 117), *še-kuan* (krysa) = „princ společnosti“ (Lobscheid 59), malajsk. *ôrang-ûtan* (druh opic) = lesní člověk“ (švédsk. *nattmenniska* „noční člověk“), peruánsk. *jana kalju* (vlastovka) = „černý jazyk“ (Tschudi, Kechua Spr. Wtb. 82), čínsk. *kia-pin* (vrabec) = „domácí host“, *khiao-fu* (jistý druh ptáků) = „chytrá ženská“; herersk. *okasia-kondara* (jedovatý červík) = „bratranec hadův“ (C. H. Hahn, Grundz. e. Gramm. des Hereró 135), japonsk. *ohokami* (vlk) = „veliké božství, veliký mocný“ (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XII. 559). Estonci označují zvláště vlka velikým množstvím metaforických výrazů, z nichž doložíme se tuto následujících: *metsa lind* „lesní pták“, *metsa onu* = „lesní strýc“, *metsa wiha* = „lesní hněv“, *metsa wilu* = „lesní stín“, *pitk-händ* = „dlouhý ocas“, *püha Jüri kućikas* = „štěně svatého Jiří“, *sauenina* = „hliněný nos“, *wana julge* = starý nestyda, starý drzý“, *ükslaine* = „neohrabaný“, *soru-saba* = „lněný ocas“, *metsa-sikk* =

„lesní kozel“, *wâriku isand* = „pán křoví“ a j. (Wiedemann, Aus d. inneren und äusseren Leben der Ehsten, Petersburg 1876, 212).

Název důležitého ve starořeckých pověstech města *Troje* podnes ještě ve skromné ovšem podobě živoří jakožto název *svině* v jazycích romanských: vlask. *troja*, starošpan. *troya*, catal. *truja*, franc. *truie*; pozoruhodná tato proměna zakládá se na slově *trojanus*, ku pověstnému *trojskému* koni se vztahujícím. Výrazem *cavallo di Troja* Neapolitán posud ještě rozumí břichopáska, labužníka o své toliko břicho pečujícího: podobným způsobem Římané slovy *porcus trojanus* označovali prase jinými zvířaty nadívané i k tabuli připravené; týž výraz u pozdějších Románů dle duchu jazyka přestrojil se v *porco di Troja* a ve skrácené podobě v *Troja*, jež označovalo svini buď březí, buď se selátky (Diez, Altromanische Glossare 103; Etym. Wtb.[3] I, 425).

14. Označování zvířat ve zlodějských jazycích.

O tvoření, šíření, zdokonalování i významu zlodějských jazyků promluvíme níže zevrubněji: zde poukážeme jen stručně k některým názvům zvířat v těch jazycích běžným i na základě metaforickém tvořeným. Některé názvy zvířat ve mluvě vlaských šibalů (lingua zerga): *campagnola* (zajíc) = „venkovský, selský“, *cavaliere da basto* (osel) = „rytíř od sedla“, *grisaldi* (vši) = „šedivé“ (fr. *gris* šedivý — vlask. *grigio*), *guidone* (pes) = „vůdce“, *re di Capadocia* (kapaun) = „král Kapadocie“ (kapoun jmenuje se vlasky *cappone*: aby zvukovou stránku slova zakryli, šibalové přestrojili je v *Capadocia* i přičinili k tomu slovo *re* = král), *pasquino* (beránek) = „velikonoční“ (*pasqua* = velikonoc), *spagnuolo* (holub) = „Španěl“, *reverso* (rak) = „obrácený, zpáteční“, *carnifica* (liška) = „katovka, dávící“ (též slovo znamená i *sestru*, která se k lišce přirovnává), *ribecca* (husa) = „housle, citera“ (potupně pro svůj nelibý hlas tak zvaná); v anglickém zlodějském jazyku (Cant) husa nazývá se *tib of the buttery* (ve starším jazyku *tyb of the butery* Slang Dict. 19), což znamená asi tolik co „základ špižírny“. U španělských zlodějů zvláštní pocty požívá *kohout*, jenž v jich mluvě čtyřmi slovy se označuje: *caporal* = „kaprál“, *obispo* = „biskup“, *rey* = „král“ i *missacantano* = „mši zpívající“.

Názvy zvířat z jazyka německých zlodějů: *stroborer* (husa) = „slámu vrtající“ (výraz tento přichází již v Liber vagatorum, ku konci středověku od Gengenbacha sestaveném), *hans-walter* (veš — slovo to čteme již v nápise knihy „Die Rotwelsch Grammatic“, vytištěné v roce 1580 v Lipsku), *plattfuss* (husa), *Corporal* (kozel), *floessling* = „ryba“ (u Shakespeara Tempest, act II, sc. 2 — ryba nazývá se *poor John*

„nebohý Jan“); *teichgräber* nebo *dreckpatscher* (kachna), *schmackfuss* (kočka — poněvadž si líže nohy), *kleebeisser* = „ovce“, *langfuss* = „zajíc“, *haarbogen*, *hannickel* = „vůl“, *fluckhart* = „kůře, pták“ (významné *fluck-flug-* zastřeno bezvýznamnou příponou — *hart*), *hornbock* = „kráva“ (slovo *bock* s úmyslem připojeno, protože označuje zvíře druhého pohlaví); *tans* = „husa“, *strohnickel* = „prase“, *bissert* = „ovce“ (právě proto, že nekouše; význam slova ironicky přestrojuje se v pravý opak), *schwarzreiter*, *schwarzer dragoner* = „blecha“.

V jazyku francouzských zlodějů: *trottante* (myš) = „klusající“, *oiseau fatal* (krkavec) = „osudný pták“, *tambour* (pes) = „buben, bubeník“, *espagnol* (veš) = „Španěl“ (ve starofranc. jazyce *pou espagnol* znamenalo muňku), *bandes grises* (vši) = „šedivé vojsko“, *barboteux* (kachna) = „šplouchající, štěbetající“, *danseur* (krocan) = „tanečník“, *greffier* (kočka) = „škrabálek, písař“ (užívá se též výrazu *griffon)*, *Jésuite* (krocan) = „Jesuita“, *sauterelle* (blecha) = „kobylka“, *cornichon* (tele) = „okurka“ (t. j. hloupý člověk = tele), *angoisse* (husa) = „úzkosť“.

I v tajném jazyku ruských kramářův (офенскій nebo-li афенскій языкъ) potkáváme se mnohdy se zvláštními názvy zvířat: *suňgi* = „pes“ (připomíná rusk. сука — čubka i cikánské *džukel* pes), *motak* (kocour) = „motající“, *širšucha* (prase) = „pichlavé“ (sr. шершень sršeň, ovad), *šatik* (husa) = „potácející se“ (rusk. шататься potáceti se); slovo *vorychan* (kohout) zdá se, že je přestrojeno z perského *chûrchân* (slepice).

Z hantýrky (jazyka českých zlodějů) sem patří: *baňkář* (pes), *drnka*, *drnohlavka* (slepice), *drnčátka* (kuřata — „drnkající, drnčící“), *němá* (kachna; slovo klade se protivou: kachna nazývá se *němou* právě proto, že mnoho štěbetá), *štětinář* (podsvinče), *kopyto* (kůň), *kapucín* (kozel). Naopak i rozličných názvů zvířat užívá se ve smyslu přeneseném: tak v české hantýrce *liška* znamená „dukát“, *babouk* — „stařenu“, *kohout* — „oheň“, *motýl* — „psaní“, *ovce* — „soukeníka“, *pes* — „zámek“ (u dveří), *skopec* — „žalářníka“, *sovka* — „manželku, ženu“, *straka* — „sekyru“, *sykora* — „policajta“, *štěně* — „bambitku“ (v jazyku angl. zlodějů: *barker* bambitka — „štěkající“).

Příklady z jazyka anglických zlodějův (Cant): *prancer*, *prad* (kůň) — „vzpínající se“ (v tak zvaném Slang kůň slove *a bit of blood* „kousek krve“ anebo *spanker* „penízek, maličkosť“ — sr. Slang Dict. 4), *patricos kinchen* (prase) = „kněžský hošík, kněžské dítě“ (ve starším jazyku; výraz ten přichází již v Harman's — A Caveat for commen Cursetors — 1566), *alderman* (krocan) = „radní pán“ (pro svou okrouh-

losť i zavalitosť), *b flats* (stěnice) = „ploské b“ (poněvadž název stěnice v anglickém jazyku *bug* počíná se hláskou *b*; z podobné příčiny blechy, — angl. *fleas* — nazývají se *f sharps* „ostré f“); jiný název stěnic jest *mahagony flat* „mahagoni ploské“ (studující Oxfordské university nazývají stěnice *heavy dragoons* „těžkými dragouny“ — protivou ke blechám, které poctili názvem *light infantry* „lehká pěchota“, v Yorkshiru stěnice nazývají *german ducks* = „německými kachnami“); *chats* (vši) = „brebentící“ (úsměšně a z části i přičiněním tak zvané enantiosemie; pozoruhodným způsobem i v češtině veš nazývá se též *breberka*, což i kořalku znamená, tudíž i k slovesu *brebtati*, *brebentiti* nepochybně se odnáší); *Essex lion* (tele) „Essexský lev“ („poněvadž na cestě skrz Essex člověk vidí téměř samá telata“ Slang, Dict. 156); *goldbacked-uns* (vši) = „tvorové o zlatých zádech“ (též *greybacked-uns* „o šedivých zádech“, aneb *scotch greys* „skotské šedivé“, ježto za starodávna Skotové vyznamenávali se prý velikou nečistotou), *fen-nightingales* (žáby, ropuchy) = „slavíci bahen“, *long-tailed beggar* (kočka) = „dlouhoocasý žebrák“, *policeman* (masařka, trusnice) „policajt“ (též zvíře v angl. jazyku slove pro svou barvu *blue-bottle* — „modrá láhev“).

2. Slovesa napodobující zvířecí zvuky.

Zvuky zvířaty vydávané jeví se v jazycích v neobsáhlé téměř rozmanitosti v podobě sloves onomatopoických, dle dojmu, jejž na rozličné národy i za různých dob působily, ve zvukoslovné stránce ovšem velmi rozdílných. Ježto veškerá slova sem spadající jsou povahy napodobovací, výjimek zde naprosto ani stávati nemůže a výrazů příslušných v každém jazyku nachází se veliká hojnosť, doložíme se tu některých příkladů hlavně proto, abychom ukázali ku překvapující mnohdy rozmanitosti, jíž nejen v rozdílných, než za časté i v příbuzných jazycích vyjadřují se zvuky jednoho a téhož zvířete.

Štěkati: novořeck. *βαβύζω*, *γαυγίζω*, vlask. *bajare*, *abbajare*, fr. *aboyer*, birman. *houng-the* (Sloan, Burm. Lang. 12), tur. *ufurmak*, laponsk. *huttet*, siamsk. *hao*, Barea: *behaue*, bedawî: *hauija* (Reinisch, Barea Spr. XXVIII), lit. *vaukšnoti* („belfern, dumpf bellen“ — Geitler, Lit. Stud. 120), arab. *'af'af* (podst. jm.), *wa'wa'at*, pers. *hafhaf*, *hefhef*, rusk. лаять, hauss. *habsi*, *hafši* (Schön 120), veps. *haukun*, čagat. *hauhau*, kašub. *javovac*, rusk. гайгайкать („рудиментарное звукоподражательное удвоеніе“ — Потебня, Филол. Зап. XIV, 4, 134), звягать (o liškách), malorusk. гавкати, dánsk. *kave* (o liškách — v něm. nářečích *reihen*), peruánsk.

huahuaňi, *vouvot*, nub. *wûke*, *ûke*, avarsk. *hhapise*, kazikum. *hhapthun*, Pûl: *uof* (Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 294), tjeng. *go*, eskim. *kakakárpok* (štěká), maď. *csahol*, *csihol*, čínsk. *fej*, volof. *baw* (Dard, Gr. 3).

Řváti, *výti*: kopt. *hemhem*, lat. *baubari*, maď. *bömböl*, *huhog* (výti — o sovách), bask. *bufatu*, arab. *wahwaha*, botokudsk. *hu*, vladim. **хайлить**, holl. *bràsken*, avarsk. *áhhise*, tjeng. *ago*, *ramonpep* (Morice, Rev. de Ling. VII, 370), tur. *ulamak*, *okrumak*, *bögürmek*, *bogurmak*, kora: *guiguiduque*, novořeck. *ὀΐζω*, persk. *žášiden*, tepeguan. *cuuy*, siamsk. *ha*, čagat. *mügremek*, altaj. *kokila*, anamsk. *humrum* (řev tygrův), Mehri: *bachairor* (o velbloudech).

Řehtati: havajsk. *i-hi-hi*, kanarsk. *kikikihjane* (podst. jm.), malorusk. **горотати**, lat. *hinnire*, dánsk. *vrinske*, bavorsk. *mickern*, anamsk. *hi*, hindust. *hinhinânâ*, kurd. *hišé* (hinnit), kambr. *guirgiriam*, avar. *hhihhinse*, chjurkul. *hihiis* (podst. jm. *hihi*), tepeguan. *acuuy*, Mehri (arab. nář.) *śensoq*, arabsk. *hathatat* (podst. jm.).

Zpívati, *štěbetati*: novořeck. *κακαρίζω*, něm. *piepen* = vl. *piare*, šp. *piar*, franc. *piailler*; havajsk. *piopio* („to make a noise as any young animal" — L. Andrews, Dict. of t. Hawaiian lang. 463), angl. *chirp*, malajsk. *čičit*, rusk. **чирикать**, malorusk. **цвірінькати**, **цвірчати**, pskov. tversk. **щебетать**, **фикать**, maď. *csicserkél*, bavorsk. *zwiketsen*, anamsk. *čiučit*, slovinsk. *čeketati*, arabsk. *waqwaqat* (znamená ptačí švitor, ale i psí štěkot — sr. str. 31), perm. *turzini* (maď. *tiriholni*, *tiricselni* — o skřiváncích), tur. *čagirmak*, *čirlamak*, *čiw čiw etmek*, Veitspek: *werrorer* (Schoolcraft III, 445), tepeguan. *quy*, Kora: *čuika*, mexick. *kuika*, Galla: *trrrdžeda* (to chirp — Farrar, Orig. of Lang. 74), peruánsk. *uičičiči*.

Hrochati: vjatsk. **рёхать** (v jižních i západních nářečích **рохать**, **рохкать**), lit. *kruksti*, tur. *chorchor etmek*, *kökremek*, bask. *gurrinkatu*; *mňoukati*: malorusk. **нявкати**, švédsk. *miama*, avarsk. *miudise*, tur. *miawlamak*, Mehri: *auwô* (Maltzan, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 271); slovinsk. *cinglati* (*vřeštěti* o zajících, *krivkati* o králících, *kvečati* o mladých zajících), *švižgati* (pištěti — avarsk. *dčidčise*); holl. *giegagen* (napodobuje oslí křik — bavorsk. *röheln*, *rüheln*); slovinsk. *cviliti* (kňučeti — osnabr. *hünsken* — Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. II, 225 — dakotsk. *pingspingsa*); novořeck. *γρανγίζω* (o jeřábech — rusk. **курлыкать**); malorusk. **ягáти** (o labutích — rusk. **кúкать**, **кигúкать**), arab. *ghaqghaqat* (jestřabí křik); polsk. *kreraé*, *gęgać*, *gągać* (kýhati — malorusk. **геготати**, **гоготати**, osnabr. *tâtern*, *tateln*, slovinsk. *feflati*, *hrigrati*, Zulu: *rarasa*); malorusk. **крякати** (krokati — maď. *krákog*, jakut. *kagirgâ*, avarsk. *koànkhdise*).

Kokrhati: novořeck. κουκρουνίζω, osnabr. *kraul* (podst. jm.), arab. *karkara*, maď. *kukurikol*, čagat. *kakirmak*, malajsk. *kukuk*, javansk. *kluruk*, holl. *kokkelen*, dakotsk. *hotong* (také: křičeti, hřměti), havajsk. *o-o-o*.

Kdákati, *krákorati:* špan. *cacarear*, polsk. *krekorać*, malorusk. кудкудакати, norsk. *karra* (Bugge, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr III, 104), tur. *kakalamak*, čilsk. *kakakun* (Febres, Dicc. 4), bisajsk. *kotkutak* (Alonso de Mentrida 109), Bugis: *kêkekêke*, javansk. *hokkok*, Kora: *kâkave*, avarsk. *qoàqoadise*, makassar. *akôkokôko;* charv. *kreketati* (kvákati, skřehotati — lit. *pupoti*, *tutoti*, malorusk. крюкати, кукати, slovinsk. *verkati*, est. *wâkuma*, tur. *wrakwrak etmek*, persk. *weghwegh* — podst. jm.); Zulu: *bubula* (bzučeti — Döhne 37; prakr. *ruṅtijaṅ* „humming of bees“ — Bühler, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. IV, 156, peruánsk. *huanhuanñi*); arabsk. *naqqa* označuje skřek žab, krokání krkavců, kvokání slepic, mňoukání i jiné zvířecí zvuky; arab. *thanin* („das Getöne der Fliegen“ — lat. *tinnitus* — v. Hammer Purgstall, Ztschr. d. d. morg. Ges. VIII, 518).

Příklady latinských příslušných sem slov: hircus *mictit*, verres *quirritat*, pantera *cauvit*, cervus *sugiit*, tigris *rachat*, mus *minitat*, mustela *drinodat*, accipiter *plipliat*, ciconia *groctolat*, pavo *pupulat*, anas *trissinat*, perdix *cacabat* (řeck. κακκάβα), turdus *truculat*, passer *tuciat*, noctua *cucubat*, hirundo *minurrit*, apes *bombit*, cicada *tunnit* (Ztschr. f. deutsche Philol. XII, 306).

V languedocských písních kokrhání vyjadřuje se slovem *cacaraca*, kdákání — *coutiscoutascou*, hrochání (prasat) — *couicoui*, bečení *mé-mé* (Rev. des lang. rom. X, 87), ptačí švitor *rieu-chieu-chieu* (X, 95), osel — *ha-ha*, cvrček — *cousicousi*, žába — *coècoè*, krkavec — *carcar*, křepelka — *papabar*, vrabec — *piau-piau*, pes — *chau* (Rev. d. lang. rom. XI, 239).

Velmi zhusta slova sem spadající vyskytují se v čínštině, na př. *čau-či* (švitořiti — Morrison, Chin. Dict. I, 37), *meu* (bučeti, mučeti), *hia-kia* (křik velbloudí — Morr. I, 307), *kiao-kiao* (švitořiti — Morr. I, 525), *ŏ*, *ŭ*, *khu* (kokrhati), *sik-sik* (cvrkati, cvrček — v kantonském nářečí — Lobscheid, Chin. Dict. 437), *cie* (štěbetati), *c'hie-thie* („the sound of ducks or geese feeding“ — M. II, 477), *cu-cu* (kuňkati), *cs'cs'* (švitořiti — M. II, 545), *hap-hap* (ptačí zpěv, švitoření — v kantonsk. nář. — Lobsch. 143), *jaj-jaj* (vrčeti — o psu — M. II, 626), *miao* (mňoukati), *ni-nan* (švehol vlastovčí), *jung-jung* (ptačí zpěv). Pro lepší přehled stůjtež zde ještě některá jiná onomatopoická čínská slova, ač právě nenáležejí k této třídě: *čha-ja* (hlasitý smích — M. I, 9), *čau-nau* (hluk),

hai (smích dětský), *hi hi* (chechtati se, radosť — M. I, 295), *čhuai* (hltavě jísti — M. I, 174), *čui-hiu* (foukati), *hu-ho* (zlostně křičeti, hroziti), *khi*, *khi-šeu* (kašlati), *phi-li*·(časté udeření nebo rachocení hromu — M. I, 724), *ling-ling* (břinkot, cinkání), *nan-nan* (nesrozumitelné bručení — M. II, 53), *ai-ja* (výkřik udivení), *ngan-ju* (vichr), *ho-ho* (hlučný smích — M. II, 96), *phang-phang* (fičení větru — M. II, 121), *phang-phei* (lijavec), *phei-phei* (šum deště a větru — M. II, 160), *piu-piu* (fičení větru), *phi* (pedere), *phen thi* (kýchati), *sa-sa* (šum větru nebo padajícího předmětu — M. II, 200), *tang-tang*, *ting-tang* (sr. *tingeltangel*), *ting-tung* (cinkot kamínků na opasku), *khu-khu thi-thi* (hořce plakati — sr. anamsk. *kjok-oa-oa* „plakati, břečeti" — o malých dětech — Aubaret 506), *tie lie* (kapati), *ce-ce* (výraz udivení a obdivu), *c'hin-cui* (políbiti), *tun-tun* (lomoz těžkých vozův — M. II, 560), *thun-thun* (nesrozumitelná slova), *ŭ-ŭ* (houpání loďky na vlnách), *wu-hu* (vzdychati). V kantonském nářečí: *phek* (udeření hromu — Lobsch. 554), *put-küt* („bubbling, gargling" — Lobsch. 259), *kaukau* (hašteřiti se — Lobsch. 582 — *kau* holub), *wa-wa*, *ua-ua* (křik malých dětí — Lobsch. 61). V amojském nářečí: *hih-hih-háu* (křičeti, plakati), *hih-hih-hû-hû* („sound of wind or of a mill" — Douglas, Dict. of Amoy 133), *hí-hí-čhoan* (těžce dýchati), *hau-hau-hau* (vrčení psa — Douglas 121), *čiuh-čiuh-hau* (pištěti), *hâ-hâ-háu* (bzučeti), *hng-hng-hau* (bzučeti, šuměti).

3. Názvy přírodních úkazův.

Četné onomatopoické výrazy, přírodní úkazy vyjadřující i podnes v jazycích všech částí světa u velikém množství stávající, výmluvné vydávají svědectví o tom, že za prvotných dob i rozmanité přírodní úkazy ve zvukové své stránce byly vyobrazovány způsobem napodobovacím. O skutečném, takořka plastickém napodobování zvuků v přírodě stávajících nemůže však býti ani řeči, *zápodění* s přírodou jest věcí naprosto nemožnou: člověk přírodním zvukem pojal jistý dojem, jenž ihned, bez reflexe, vyrazil se zvukem, který zde plným právem můžeme nazvati *citoslovcem;* jelikož pak výrazný zvuk vystihoval dojem, nabýval tím záhy potřebné k ustálení slova i významu jeho objektivnosti. Nehledejme tudíž ani ve slovech sem příslušných zvukových skupenin *obecně* platných nebo pravidel postupné vytvořování slov z onomatopoických prvkův ustanovujících: nečlánkovaných zvukův — a takovými ukazují se veškeré přírodní zvuky — mluva lidská, to jest článkovaná, nikdy jasně nevyjádří, a přenésti zvuky sluchu našemu zá-

hadné i rozboru analytickému nepřístupné v naši mluvu přese všechno usilování nikdy se nám nepodaří. Zde lze toliko u větší nebo menší míře dosíci *přibližného* označování takových zvuků, při čemž však nelze zapomínati, že přesnosť a výraznosť tohoto označování dle duševních vloh a tělesného ústrojí rozličných národů jest a musí býti věcí velmi subjektivnou, tak že na př. ve slovech, která my v této příčině pokládáme za velmi výrazná, jiní (a to druhdy i příbuzní) národové nespatřují žádného onomatopoického odstínu a naopak. Mimo to přírodní zvuky nedocházejí vždy našeho sluchu se stejnou silou a výrazností: i v nich znamenáme neobsáhlé téměř množství výrazných modulací; napodobování jich u rozličných národů musí tedy nutně býti rozličné a proto i slova této třídy, byť i vznikla z prvkův onomatopoických, přece ve zvukové stránce mnohdy veškerou svou podstatou se rozcházejí. K pojmům sem spadajícím náležejí hlavně slova „*hrom*, *vítr*, *bouře*, *déšť*" a j. Přestaneme na rozboru dvou prvých, výrazností a důležitostí nad ostatní vynikajících.

Hrom.

Slova, označující tento pojem, napodobují z pravidla výraznými náslovnými skupeninami přibližně dojem, jejž rachocení hromu působí na sluch. Hlásky, jichž nejčastěji se užívá ke znázornění dotčeného dojmu, jsou *r*, *k* a *d*, při čemž hlásce *r* mnohdy předráží se ještě druhá souhláska. V indoevropském odvětví zhusta užívá se skupeniny náslovné *gr*; slovanský kořen jest pův. *gram*, jehož samohláska dle zvukoslovných pravidel přechází v *o* neb *e*, někdy i seslabuje se v -ъ: **громъ**, **грьм-ѣти**, rusk. греміть, громъ (malorusk. грюкати, грюкнути — udeřiti, zahřměti, vologd. гургать hřměti, praskati), polsk. *grom*, *grzmieć*, kašubsk. *grzmota*, *grzmiota* (hřmění), č. *hrom*, *hřměti*, *hřímati*, srb. гром, bulh. гръми (hřmí), drevansk. *gråm*, *gråmat* (hřměti), litevsk. *grovimmas* (hrom), *grauti*, *grumenti* (hřměti — angl. *grumble* bručeti = staroangl. *grugge*), d. luž. *rimaš* (hřímati), dolnosask. *grummel* (hrom) — sr. i persk. *ghureh*, *ghurreh*, *ghîv*, *ghurumbuš* (hrom — *ghurumbeh* hluk, výkřik), *ghurîden*, *ghurwîden*, *ghurumbîden* (hřměti).

Kořen *grom*, vzniklý rozšířením z *gar-*, *gr-*, má ve slov. jazycích mnoho odvozených a příbuzných slov: st. bulh. **грамада**, **громада** = č. *hromada* (od hlomozu a *hřmotu* naházených na sebe předmětů, kamení a j.), *hřmot*, rusk. громада (veliké množství, ohromné stavení), громоздъ (množství naházených na sebe věcí), громкій (hlučný, hlasitý), огромный (ohromný); polsk. *gromada*, *gromadny*, *grzmot* (bouřka, udeření hromu), srb. громача (kamení), громада, громила (množství, hro-

mada), громотан (hlučný), громорян (ohromný), громула (velikán), d. luž. *grimnuš* (padnouti), staroprusk. *grimikan* (píseň — Vater, Spr. d. alt. Preussen 123) a j. I v druhých, slovanským příbuzných jazycích kořen *gram* často se vyskytuje: gotsk. *gramjan* (rozzlobiti), st. h. něm. *gramizzôn* (bručeti, broukati — Curtius, Grundz. d. gr. Etym. 203; franc. *grommeler* — Chabaneau, Rev. des lang. rom. X, 21), stř. h. něm. *gram* (nepřátelský, rozzlobený, nevole — sr. něm. *gram* i *grimm*), st. h. něm. *grimmî* (vztek), islandsk. *gremi* (zlosť), nordsk. *grimmr* (divoký, vzteklý), anglosask. *grimitan*, *gremetan* (křičeti, řváti), d. luž. *gramovaš* (nenáviděti — z něm.), starosask. *grimmian* (zuřiti), bavorsk. *graméisch* (hromada, haraburdí), lotyšsk. *grimts* (zatvrzelý), *gremst* (bručeti), zendsk. *grantô* (zlostný, zuřivý), lat. *grûmus*, *grûmulus* (hromádka — vl. šp. port. *grumo* — Diez, Etym. Wtb.[4], 175), gadhaelsk. *griom*, *grim* (boj, válka), anglosask. *hreám* (hluk, křik, šum — angl. *s-cream* výkřik, křičeti), st. h. něm. *hrôm*, *hruom* (křik, šum, sláva — stř. h. něm. *ruom*, něm. *ruhm*; takým způsobem slova *gram*, *grimm*, *ruhm*, *grinsen*, *grunzen*, *grüssen* mají společný onomatopoický základ), irsk. *crom*, *cruim* (hrom).

Kořeni *grom* příbuzná, tudíž původu napodobovacího jsou slova: st. bulh. грохотъ (hlasitý smích, šum — rumunsk. *grochot* = hrochání, hrochot, lat. *grunnire*, něm. *grunzen*, *grollen*, sev. fris. *grâl* hluk, šum, angl. *grunt*, *growl*, *grudge*), грѡзити (litevsk. *grumzd-*, rusk. гроза bouřka), грѹда (lit. *grûsu* rozdrcuji, roztloukám), srb. груда, грумен, грун (hruda), rusk. грозить, гроза, грохнуть, грохотать (hřměti, hlasitě se smáti), грохотня (šum, smích hlasitý), грянуть (громъ грянулъ zahřmělo), vologd. грохнуть (hlasitě se zasmáti); nižegor. грохъ (hluk), polsk. *groza* (hrůza), *grozić*, *gruchać* (hrochati), *gruchot*, *gruchotać* (chřestati, klapati), *gruda*, *gruzoł* (hruda), srb. гронути (svaliti se), грозити, грозан, грухати (rachotiti), грунути, грувати (duněti); st. h. něm. *grûên* (hroziti se) = něm. *grauen* (stř. h. něm. *grûwe* hrození se, *grûsen*, *grûsam* = něm. *grausen*, *grausam)*, st. h. něm. *gruozan* (vyzývati, znepokojovati, pozdravovati), *gruoz* (znepokojení, obžaloba, pozdravení — přechod významů je zde pozoru hoden), něm. *gruss* (následovně *grüssen*, *grausen* a *grunzen* pocházejí od jednoho a téhož původního kořene, rovněž jako č. *hrochati* a *hroziti*), vl. *gruzzo*, *grúzzolo* (hromada), švýcarsk. *grûdel* (zlosť, nevole). Ze sanskritského jazyka sem táhneme *gardž* (řváti, duněti, bouřiti — užívá se o zvířatech, lidech, zlých nadpřirozených bytostech a j.), od něhož se odvozují *gardžita* (řev, jek, hrom) a *gardži* (rachocení hromu = hindust. *gardž*). Ježto slovesný kořen *gardž* také zna-

mená „divoké křiky vydávati, vyzývati“, vysvětluje se jím zároveň význam slovansk. *groziti*; poněvadž pak skr. *gardš* jest patrně rozšířené prosté *gar*, spadají sem ještě slova: *gargara* (vír — lat. *gurges*), *gharghara* (rachot, hřmot) a *garh* (tupiti, haněti — slovinsk. *grajati)*.

Náslovné *gr*, *kr*, *gur* a podobné skupeniny i v jazycích indoevropským nepříbuzných v názvech hromu přicházejí dosti často: siamsk. *khram khrun*, v kujských nářečích (v Kambodže) *krôm*, *kroem*, *kôrrh* (Annales de l'Extr. Orient I, 335), Kha-tam-puen *khrüm* (Bastian, Reise durch Kambodja 294), kumük. *grülder*, sunda. *gugur*, mingrelsk. *gurgin*, birmansk. *khronh* (hřměti), čukč. *ur-gir-ger-kin*, kjurinsk. *kukrum* (hrom — *kukrumarun* hřměti — Усларъ, Кюринск. яз. 667), malediv. *guguri*, kočsk. *gargibár* (hřměti), Bodo: *khoromno*, *kharammo*, (Hodgson 97), čagat. *kürlüntü*, koptick. *hroumpe*, *hroubai*, kojbal. *kükürt*, Kinika: *guruguru* (bretonsk. *gurun*, *kurun)*, Tette: *ma-guruguru*, Teda: *girkíkenî* (hřmí — Barth, Central-Afric. Vocab. Einleit. 90), Kanuri: *girčin* (hřmí), osadž. *gronhóta*, Oto: *grongron* (Max. v. Neuwied, Reis. II, 616; Pott. Ztschr. f. Völkerpsych. III, 359), lesgin. *gurgulums*, australsk. *karndo* (u jižních plemen), malajsk. *gûruh*, banjaksk. *gurru*, japonsk. *gorogoro* (rachocení hromu).

Jiná výrazná náslovná skupenina, v některých indoevropských jazycích se vyskytující, jest *bhr*, *br*: řeck. *βρόμος* (šum, rachocení), *βρον-τή* (hrom, sr. *Διὸς βαρύβρομοι βρονταί* — Eurip. Phoen. 184 — *βρύ-χειν* výti, skřípati) od *βρέμειν* (zníti, hřměti); že sloveso toto jest původu napodobovacího, snadno viděti z veliké rozmanitosti jeho významův: užívá se ho o rozvlněném i ječícím moři, o klokotající i syčící vodě, o hromu, o těžkém oddychování, o zvucích lyry, o bzukotu much, o vzteku i zuřivosti, o hladovém vlku atd. Sem patří též lat. *fremere* (výti, zuřiti: lupus-, mare-, ventus fremit), *fremor* (lví řev), *fremitus* (šum, hluk, řehtání, řev — o zvěři, o dravcích, ale též o psích, koních, ba také o včelách), *frendêre* (zuby skřípati). Grimm (Über d. Namen d. Donners, Kl. Schr. Berlin 1865, II, 419) zcela správně sem táhne i st. h. něm. *prëman* (řváti, zvuky vydávati), *prëmo* (moucha, ovad) = něm. *brem-se* („bzučící“, — anglosask. *brimse* — skr. *bhram-ara* druh velikých černých včel). Položeným zde slovům odpovídá skr. kořen *bhram*. jenž — nakolik lze z písemných památek souditi — napodobovací význam již utratil, znamenaje „vrtěti, točiti, toulati se“: avšak původní význam v rozličných odvozených nebo složených slovech vychází ještě na jevo: *udbhram* (vyskočiti, vytřeštiti se), *udbhrânta* (rozčilený, rozjařený), *bhrama* značí ještě ve Vedách „praskavý oheň, pla-

men, plápol" („die wirbelnde flamme" — Grassmann, Wtb. z. Rigv. 964, 966 — *bhrmi* rychlý pohyb, vír, vichřice), *bhramajati* (točí, máchá), *paṭaha-bhramaṇa* (víření bubnu); máme tudíž proč předpokládati, že skr. *bhram* značilo původně „zvučeti, zvuky vydávati". O témže kořeni praví Kuhn: Es scheint doch fast, als sei der Begriff des Tones auch wohl schon im Sanskrit mit der Wurzel verbunden gewesen, wie denn in der That das Summen und Schwirren mit jeder lebendigen Menge schon von selbst verbunden ist" (Ztschr. f. vergl. Sprchf. VI, 154); sem patří i slova: fr. *bramer* (řváti, říti — o jelenech) vl. *bramare* (toužebně si přáti, žádati, — význam přenesen v obor slov odtažených), litevsk. *bromoti* (haněti), dánsk. *bramme*, anglosask. *brim* („meeresflut" — Pott, Wrz. Wtb. II, 2, 201). Ku *βρεμ* — *frem* — patří bezpochyby také *χρόμ-ος* (hluk, řehot), *χρόμ-αδος* (skřipot), k řeck. *βροντή* — tatsk. *vrondi* (Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVIII, 580), kdežto alb. *brumbulít*, *bumbulít* (hřmí) odnáší se spíše k lat. *bombus* a podobným slovům.

Románské a germánské výrazy, označující „hrom", pocházejí od jiných kořenův: lat. *ton-tan*, pův. *stan* (skr. *stan* zníti, zvučeti, hřměti): *tonitru*, vl. *tuono*, franc. *tonnerre*. Ve špan. a port. jazycích násloví kořene (bezpochyby pro větší výraznosť) rozšířeno vsuvkou *r:* šp. *trueno*, port. *trovão* (sr. něm. *tönen* a *dröhnen*); nespadá sem však rumunsk. *tresnet* (ač i jeho kořen jest napodobovací), pošlé ze slovanského kořene трѣс-, st. bulh. трѣс-нѫти, rusk. треснуть „puknouti" (č. *třesk*, *třískati*, gotsk. *thriskan*, st. h. něm. *drescan* mlátiti, něm. *dreschen*, angl. *thrash*). V některých germánských jazycích kořen *tan* dle zákona posloupného přetvařování souhlásek přechází v *dan (don)*, v jiných v *than:* st. h. něm. *donar*, *donir*, něm. *donner*, holl. *donder*, dánsk. *dunder*, nordsk. *dunr*, starosask. *thunar*, angl. *thunder*, staronorthumbr. *thoner* (Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. V, 197) — s těmi slovy nejblíže se shoduje persk. *tunder*, *tundur*. K přijatému obecně téměř náhledu, dle něhož lat. *tonitru*, odnášejíc se k řeckému *τόνος* (zvuk), vede se od kořene *tan* „roztahovati", nemůžeme přistoupiti, vysvětlujíce přechod významů v opačném směru: jak ve zvukové stránce *tan* vzniklo ze *stan*, tak i hlavní jeho, ve všech indoevropských jazycích běžný význam „táhnouti, roztahovati" vytvořil se z původního významu: „zvučeti, zníti", neb to, co zvučí, zní, „chvěje se" = „napíná, roztahuje se"; těžko připustiti, že by v pravěku slovo, znamenající zvuk, významem poukazovalo též k roztahování, napínání nebo chvění. Ovšem slovo *τόνος* povstalo z *τείν-ειν* (napínati, roztahovati), ale nevyskytuje se ani ještě v homerické době, ba obyčejným

významem svým, nyní nám známým, sotva spadá do starších dob; že pak *tonare* vzniklo z plnějšího *stan*, tomu nasvědčuje sanskrit, v němž hrom dvěma tvary téhož slova se označoval: *tanajitnu* i *stanajitnu*, z nichž poslednímu, jakožto staršímu, přednosť dáti sluší, nejen proto, že zkrácený tvar vykládá se z plnějšího (tudíž *tan-* ze *stan-*), ale i proto, že k oběma slovům hodí se významem svým toliko kořen *stan* a ne *tan*; *τόν-ος*, *tonare* vykládají ze *stan* i Geiger (Urspr. u. Entwickl. d. m. Spr. I, 308—309) a Walter (Ztschr. f. vrgl. Spr. XII, 375). Od *stan* odvozuje se *stanita* (rachocení hromu); druhému významu téhož kořene (vzdychati) odpovídají následující příbuzná slova: st. bulh. **стенати**, rusk. **стенать**, **стонъ**, č. *stenati*, *stonati*, lit. *steneti*, nord. *stynja*, něm. *stöhnen* i *staunen*, angl. *stun* (omráčiti), řeck. *στένειν*, *στενάχειν*, *στόνος*.

V semitských jazycích hrom vyjadřuje se výrazným náslovným *r:* hebr. *ra'am* (náslovné *ra* vůbec v hebr. jazyku vyjadřuje často slova rázu napodobovacího: *râ'a* zuřiti, bouřiti — sr. něm. *rasen*, angl. *rage*, lat. *rabies* — *râ'ad* třásti se, *rê'a* šum, hrom, *râ'am* zemětřesení, *râ'aš* šuměti, hučeti — sr. něm. *rascheln*, *rauschen*, angl. *rush;* hebr. *râsas* zlomiti, roztříštiti, *râkad* třásti se), arab. *râ'ad*. *Ra*, *ru* v jiných jazycích: tarahumarsk. *rhaná* (hřmí — Murr, Nachrichten 312), formos. (sidejsk. nář.) *rungdung* (v. d. Gabelentz, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XIII, 61), joruba *arar*, *arara*, *rar* (rachocení hromu); u Finnů *Rauni* „bohyně bouřky" jest provdaná finskému Perunu *Ukko* („otec, stařec"). Maď. *dör-*: *dörgés* (hřmění — hlavně ve spojení s *menny* „nebe": *mennydörgés*), *dördület* (hrom) připomíná švédsk. *thordön*, dánsk. *torden* (hrom), kelt. *toran*, *taran*; nord. *thruma* (hrom) i název boha hromu i války *Thor*, jenž má své sídlo na hradě *Thrudvang* i od něhož v germ. jazycích „čtvrtek" má své pojmenování: švéd. *thorsdag*, angl. *thursday*; k témuž kořeni odnášíme i malorusk. **торіхъ**, **торохъ** (hrom), island. *thrumu* (hrom, boj), würtemb. *turnen* (hřměti) i bavorsk. *darer* („ein einzelner donnerschlag"). Pozoruhodně i v nepříbuzných jazycích s *tor*, *tur* shodují se některé názvy bohův i nadpřirozených bytostí: tak u Ostjakův nejvyšší bytosť sluje *Turm*, *Torom*, u Etruskův *Thurms* (= Hermes), u Čuvašů *Tora*, u Eskimáků *Torngak*, japonský *Toranga* zhoubného osmirukého obra usmrcuje palicí (Bastian, Das Beständige in den Menschenrassen 281); u různých národů čudského plemene vliv germánský snadno vysvětliti, pročež i název nordského boha snadno mohl vejíti v kruh jich bajesloví.

Slovanské *Perun*, **пероунъ** — polsk. *piorunek* — táhne se ke staroprusk. *perkunis*, lit. *perkûnas* (bůh hromu — později hrom), i odpovídá

vedickému *pardžanja* „mračno, bůh deště, bůh hromu“; na základě litevského *perk* můžeme tudíž ukázati k původnímu kořeni *park*, s nímž se ještě setkáváme ve vedickém *parč (prč)* „plniti, naplňovati, uštědřovati“ (*parč* jest rozšířený tvar prvotného *par*, které ve významě „plniti“ vyskytuje se ve všech jazycích indoevropských, ovšem skoro všude v podobě *pal-pl-); perkunas*, *perun*, i *pardžanja* znamenají tudíž „plnící, naplňující“ i nejsou původu onomatopoického. S litevským *perk-ûnas* Raumer (Forts. d. Unters. üb. d. Urverw. d. semit. u. indoeurop. Spr. 1867, I, 19) srovnává hebr. *bâraq* (blýskati se); o tom, zda-li tato slova k sobě patří, lze však jen tehdá určitěji se vysloviti, až vůbec otázka, jak semitské jazyky mají se k indoevropským, důkladněji bude upravena a přesně vědecky prozkoumána, což, jak známo, posud se ještě nestalo; příbuznosti aneb souvislosti mezi *bâraq* i *perkunas* nevidíme žádné. Název Peruna zachoval se snad ještě v drevanském *perendân* „čtvrtek“ (dle Schleicherova domnění *peründân* — Polab. Spr. 189—190) i v skythském slově *Pirchunis*, které se uvádí jakožto název boha hromu i bouře (Аөанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 260); vedické *rudra* (hrom) = „řvoucí“.

Onomatopoickou výrazností vynikají ještě následující slova, označující pojem hromu: kubečsk. *kokkubikuli*, tjeng. *goung* (Morice, Rev. de Ling. VII, 369), javansk. *gludug*, tunguz. *targidaki*, jurak-samoj. *hae* (Castrén' Wrtvrz. 5), bahing. *bukbu* (Hodgson 174), čepang. *marang-múra* (Hodgson, Chépáng and Kúsúnda Tribes 23 — *marhu* bouře), anam. *samset, tičlič* (Taberd, 516), radžmahal. *durundži* (hřměti — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 747), galla *gunguma* (hřmí), odži *bom* (hřměti — Riis 159), nub. *dûdû* (hrom — Lepsius, Nub. Gr. 289), Kongo *nbúmu* (Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. II, 131), berbersk. *adžiedžej* (Duveyrier, Ztschr. d. d. morg. Ges. XII, 180), Barea *unger* (L. Reinisch, Barea Spr. 156), dungal. *udúdigg*, Kussa: *duduhma* (hřmí), jalof. *denadeno*, hhámarsk. *gwíguu*, vej. *gbaragbanda* (hrom — Steinthal, Mande-Neger Spr. 64), v mosambikských nářečích *kudidima* (Bleck, Lang. of Mosamb. 110), kafr. *uku-duduma* (Boyce, Gramm. of t. Kafir lang. 171), Agau *kollerroi* (sr. *köllaringi* křičící, řvoucí-*kölleringi* praskání — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 485), Jao *ngugulumu* (hrom), arab. *âzis* (znamená hrom, klokot vody v kotli, vřavu i hluk vůbec), laksk. *kkû*, avarsk. *ghughaze*, chjurkul. *kkukku*, čečenz. *qauvqar*, abchaz. *adüdü*, peruansk. *kunununu* (hrom, zemětřesení — „entschieden malerisch wegen seines viermaligen dumpfen *u* und dreier Nasale“ — Pott, Ztschr. f. Völkerpsych. III, 359), *kkakaka* (hřměti), *kumkumňij* nebo *kkuhuňin* (hrom —

bouřka u Peruánů slove *kkakkakkahaj*), v činukských nářečích *kamawâkšomah*, *ah-ump-ekueh*, šošon. *tunuint*, vihinašt. *ni-ni-a-ö-a* (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 642), čugaz. *katlchek* (Buschmann I, 694), ugaljachmuc. *kagjaulj* (Buschmann, Athap. Sprachst. 283), nutk. *tutûč* (Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos 336, Nr. 38), tlaoqatč. *totah*, kawič. *itshwhowhaas*, čimmesjan. *killapilleip*, zuňi: (v Novém Mexiku) *kulolonnanai* (Schoolcraft, Indian Tr. IV, 420), Makuni *teoptatinan* (Martius, Beitr. z Ethnogr. Amer. II, 175), kauišan. *chia-u-u-u wì* (Martius II, 228), Maja *humčah* (Beltran, Arte d. idiom. Maya 240), mikmak. *kâktugwâk*, (Schoolcraft, Ind. Tr. V, 581), mexick. *tlatlatsiniliztli* (hrom), *atlatla* (bouře), *tlatlacini* (hřměti), *quaqualaka* (hřměti), čilsk. *lululin* („truenos, tempestades, artilleria" — Febres, Diccion. Chileno Hispano 39), havajsk. *halulu*, vailatpu *tiňgtulululešin* (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 623) — sr. i str. 21.

Napodobovací ráz názvů hromu z položených zde příkladů vychází jasně na jevo i sluší předpokládati, že za *prvotných* dob vývoje jazykového příslušné názvy byly *vesměs* povahy onomatopoické. Jakož pak názvy zvířat za časté pozbývaly rázu onomatopoického, jsouce zaměňovány jinými, vytříbenějšími, ušlechtilejšími slovy, tož i v názvech hromu spatřujeme něco podobného. Veliká většina slov sem příslušných s větší nebo menší malebnou výrazností a jasností napodobuje dojem, jejž přírodní tento úkaz činí na člověka: máme však nemálo i takových slov, která, jsouce užívána v přeneseném smysle, nejeví ani nejmenší stopy onomatopoie; slova taková, jak jde z přirozenosti věci samé, vznikla ovšem v jazycích za dob pozdějších. Tak v žalmech hrom druhdy nazývá se „hlasem Jehovy", vojín slyší v něm zvuk trouby neb dusot kopyt božských koní (Horac, Od. I, 34, 8), pastýř domnívá se slyšeti v něm řvaní krávy (Rigv. I, 38, 8), jiní opět zoufanlivý skřek mohutného draka, jemuž Bůh rozštěpuje hlavu, někteří pak národové slyší ve hromu zvonění, jiní zase kohoutí kokrhání (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 519—520). V nordském bajesloví trpaslíci, kteří v podáních slují též „noční národek, noční človíčkové", zovou se někdy také „bouřkovými bytostmi", odtud i název hromové střely *vaette-lius* „wichtellicht" aneb *dvarfstên* „zwergstein"; bouře i hrom pokládají se za jakousi píseň, která jakožto kouzelná hudba oznívá po celý čas divoké honby (Justi, Or. u. Occid. II, 62). Ve starém ruském rukopise hrom uvádí se jakožto оружіе ангельское „andělská zbraň", a v jazyku staroruském slove гласъ господень „hlas Hospodinův" (Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. I, 263, 286); ve starém překladě knihy Lu-

cidarius hrom i blesk popisují se jako стрѣлки громныя и топорки сѣровидны „střelky hromové i sekyrky sirnaté“ (Аѳанасьевъ I, 247). V ruských nářečích bouřka slove божья милость „boží milosť“ i божье милосердіе „boží milosrdenství“, a Malorusové praví, když hřmí: Бозя сварится „Bůh se zlobí“. U jiných národů hrom povstává udeřeními ohromného kamenného kladiva: tak kamenné neb kovové kladivo, podobu kříže mající, u různých arijských národův jest attributem boha hromu nebo-li Peruna; skandinavský Perun *Thorr* má zkázonosné kladivo *mjölnir*, které vrhá na své vrahy (*mjölnir* = rusk. молнія blesk — česk. *mluno)*. Skythové ctili zlatou sekyru jakožto božský attribut, jenž spadl s nebe (Аѳанасьевъ I, 253); u Germanů bouře byla válka, kterou bohové vedli mezi sebou, u Maďarů bouřka podnes ještě nazývá se *égi háború* „válka nebesná“, hrom *mennykő* „nebeský kámen“, a hromová střela, blesk *isten'-nyila* „božská střela“. V nordském jazyku bouřka slove *reidharthruma* „rachocení nebo-li hřmění vozův“. Nemalé množství přenesených výrazův užívá se rozličnými národy na označenou slovesa hřměti: Čuvašové říkají, když hřmí: *asladí andat* „dědeček zpívá“, Litevci *devaitis grauja* „Pánbůh brouká“, Lotyšové *vezzajs kahjâs*, *vezzajs tevs barrahs* „starý tatík zdvihl se“ (Grimm, Über die Namen d. Donners, Abh. d. Akad. d. Wiss. 1854, 320), v severním Německu *üse herrgott smitt* (hází) *brot in de kisten* (Delbrück, Entst. d. Mythos, Ztschr. f. Völkerpsych. III, 269), v Bavorsku *de himmeltattel greint* „nebeský tatíček hubuje, bručí“ (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 631), Esthové *vana issa hüab*, *mürristab* „dědeček (starý otec) křičí, brouká“, alemansk. *unser Herrgott balgt* (Schaible, Deutsche Stich- und Hieb-Worte 73), Tedâ: *eskénuô ké-jodî* = „nebe padá“ (Barth. Samml. Central-Afrik. Vokab. Einl. 88), jenis. samoj. *nom langetá* „bůh volá“ (Castrén's Wörterverz. 130), v jazyku obyvatelů North's-Island-ských *jarris titri* „bůh mluví“, švédsk. *godgubben åker* „dobrý stařeček jede“, burjatsk. *tengere dongodna* „nebe praská“, tušinsk. *doxk-qepqo* „oblako trpí“. *Ukko* — název finského Peruna — znamená „stařec, děd“, kamassinsk. *num* (hrom) = „bůh“ (Castrén's Wörterverz. 185), laponsk. *aija* (hrom) = „děd“, mokšamordvinsk. *aťam* = hrom, *aťa* = „stařeček, mužíček“, čuvašsk. *mungasí* (hrom) = „dědeček“, v jazyku Akra *nghoi* (hrom) = „nebe, vzduch“, v austr. jazyku Turrubul: *mûmbâl* (hrom) = bůh (Ridley, Kamilaroi, Dippil and Turrubul 65). Litevsk. *laumês pápas* (hromová střela) znamená „sesek vily“ (*laume* „eine Art untergeordneter Gottheiten oder Feen“ — Nesselmann, Lit. Wtb. 353); v Rigvedě hrom přirovnává se k říhnutí nebo-li krknutí žaludku (*džaṭhara)* Indry (Grass-

mann, Wtb. z. Rigveda 464—465). U Mongolů hrom slove *oktargo-jin-aluga* „nebeské kladivo“ neb *oktargo-jin-temür* „nebeské železo“, u Tibeťanů *nam-khai-tho-va* „nebeské kladivo“ nebo *brug-da (brug-kad)* „drakův hlas“ (*brug* drak — personifikace hromu — je snad původu napodobovacího), u Kojbalův *tüngürüp* „veliký buben“ (*tüngür* buben), u kmenů západní Afriky *chidumu-umvulu* „šum deště“ (Bastian, Ztschr. f. Ethnol. VI, 87), u Zumanů *sokkeköura* „co oznamuje déšť“ (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 252), u Japonců *narukami* „zvuk boží“, *kaminari* „hlas boží“, u Turků *gjök gürüldüsü* „vytí, rachocení nebe“, u Kamčadalů *kâmui-gûmph* „medvědí řev“, u Bonnův *szuěh-lakba* „nebeská ručnice“, t. j. „nebeský hluk, šum“, u Dugaurův *arwi-gar* „nebeský hlas“, u Baskův *od-otsá* „hluk oblakův“ (*odeja* oblak, *otsa* zvuk, šum), u Lušajů *vana-nghúr* „broukání nebe“ (Lewin, Exerc. 16), u Kalmyků „nebeský hlas“ (Zwick, Handb. d. West-mongol. Spr. 65), u Bongů *ndu hetórro* „mluva nebeská“ (Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 478), u Ainů *kamuifumi* „hlas boží“, u Akrů *njonmo-šimo* „klepání boží“, u Kečjů *hurakan* (blesk, blýskání, hrom, hřmění) „srdce nebes“, u Šonjů „syčení velikého hada“, kdežto u algonkinských kmenů *blesk* jest ohromným hadem, jejž bůh vyplivuje (Steinthal, Ztschr. f. Võlkerpsych. VII, 306—307), a u Dakotův *hrom* = „hlas Vakinjanův“ (t. j. „hlas létajícího“ — *Vakinjan* „létající“ označuje jistou třídu božských bytostí — Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 644). U Lotyšů Perun sluje *debbes bungotajs* „bubeník nebeský“ (Pott, Wurzelwrtb. II, 2, 59), u Dakotů *wijohpejata wičašta* „muž západu“ (Riggs, 247); u Mennitarrů hrom je třepetání křídel ohromného ptáka, jenž i déšť působí: blesk povstává, když pták se ohlíží a něco hledá. Athapaskové, Irokesové a jiní tuzemní kmenové severní Ameriky představují si hrom jakožto ohromného ptáka, křídly třepetajícího, zejména pak jako krocana, bažanta nebo noční sovu; mimo to hrom nazývají rovněž „hlasem velikého ducha“ (nebo „čtyř větrů“), jenž s oblaků mluví i čas k setí příležitý jim věstí (Steinthal, Ztschr. f. Võlkerpsych. VII, 312). Oregonští a kalifornští Indiáni pokládají hrom za velikého ptáka, čímž i rychlosť jeho vysvětlují; rachocení hromu povstává prý od ohromného množství drobounkých ptáčků: starý pták počíná a mladí hned za ním, z té příčiny rachocení hromu trvá často tak dlouho. Všecko neštěstí pochází prý od mladých ptáčků, kteří jako rozpustilé děti nechtějí poslouchati dobré rady: starý hromový pták jest moudrý i dobrý a žádnému neubližuje (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 233). Toto ovšem z části připomíná řeckého orla, jenž blesky Zevsovy nosí (jakož i u Ří-

manů orel nosí blesky i slouží zároveň za posla hromovládného boha), i nordského kohouta *Vidhofnir*, jenž, třpytě se zlatem, sedí na oblacích i pokládá se za zosobněného boha bouřky.

2. Vítr, váti, foukati.

Veledůležité místo v oboru slov napodobovacích zaujímají slova, vyjadřující pojmy *vítr*, *váti*, *foukati* a j. Příslušné výrazy vynikají jednak neobyčejným svým množstvím, jednak i řídkou v takových případech shodou ve zvukoslovné stránce. Slova sem spadající vyskytují se v jazycích všech částí světa i výrazné napodobovací základné hlásky jsou povahou svou téměř vždy jedny a téže; výjev tento jest sice znám, avšak posud, nakolik nám povědomo, nebyl dostatečným množstvím dokladů náležitě stvrzen, aniž ve všech zajímavých svých podrobnostech rozebrán. „Výbuch silně napnutého vzduchu, vše, nač se silně fouká, Malajové, Australové, Afrikáni, Asiaté i Evropané označují zvuky, které s *pu* nebo *puff* velmi se sbližují“ (Peschel, Völkerkunde 109). Napodobovací základ slov, označujících pojmy „vítr, foukati, bubřeti, dýchati“ a j., jest hláska *f* i hlásky v různých jazycích ji zaměňující: *h*, *v*, *p*, *b*; výjimky neb úchylky od tohoto pravidelného přechodu nespozorovali jsme v žádném jazyku. Pozoruhodná shoda, v nejrozmanitějších jazycích v této příčině na jevo vystupující, o ryze onomatopoické povaze spadajících sem slov nedá naskrze pochybovati. Ze slov níže uvedených, z *fu*, *hu*, *va*, *pu* a t. d. vznikajících, jsou asi mnohá původu novějšího, avšak právě tato okolnosť má velikou do sebe důležitosť, ježto dokazuje, že tvoření slov napodobovacích podnes ještě nelze míti za ukončené a završené. Veliký význam veškeré pořadí slov sem příslušných má do sebe i proto, že, pokud vědomosť naše sahá, postupný přechod významův a důsledný rozvoj slov nezrači se nikde tak jasně, jako právě zde. Podrobnějším rozborem bohatého materialu, jazyky v této stránce poskytovaného, názorně vynáší se na jevo způsob, jakým slova onomatopoická označují postupně jiné konkretné pojmy, pak slova v obecnějším smysle užívaná i na konec pojmy abstraktné; přechody významův, jako na př. česk. *foukati*, *vítr*, *bubřeti* (t. j. = „nafukovati, nadýmati se“), *bublina*, *puchýř*, *pýcha* (= „nadýmání, nafukování se“) jsou v jazycích výjevem téměř pravidelným. Doložíme se příkladů, znázorňujících tyto důležité přechody významů v následujícím pořádku: I. Slova s významem výhradně napodobovacím — sem patří: *foukati*, *váti*, *dýchati*, *vítr*, *měch* („co fouká“) a j. II. Přenesení významu na jiné konkretné pojmy — sem náležejí: 1. slovesa: *čistiti* („odfukovati“), *mésti*, *bubřeti* a j.; 2. podstatná jména, vy-

jadřující v různých oddílech vše to, co se nadýmá, vypíná, bubří a t. d., zejména pak: a) otok, b) bublina, měchýř, c) části těla, které označují se jakožto nadýmající se — zvláště pak sem patří mnohé názvy *plic* (= „foukající, dýchající“) i *břicha* (= „nafouknuté“), d) *pěna*, *prach*, *dým* a j., e) *zápach*, *smrad* (které se mnohdy vyrážejí slovy, *vítr* označujícími). III. Přenesení významu *(„foukati, vítr“)* na pojmy abstraktné: sem spadají četná slova, vyjadřující *pýchu*, *nadutosť*, *zpupnosť*, *hlouposť*, *lehkomyslnosť* a j., jichž prvotný význam zakládá se na slovech *„foukati, vítr, váti“*.

I. Slova výhradně onomatopoická.

Foukati, *váti*.

Základnou názvotvornou hláskou jest *f* a mimo to i ty hlásky, ve které *f* se přestrojuje: *h*, *p*, *v*, *b* (někdy i významným zde přídechem opatřené). Skr. *va* i *phu: vâ-ti* (věje — *vâta* vítr), *phut* (ve spojení s *kar*), *phut-kar* (foukati, prskati), st. bulh. **вѣ-ꙗти (вѣтръ)**, **фъфати** (šeplati, řeck. *φουρφουλίζειν*), rusk. **вѣять пахнýть**, srb. **вијати** (váti, převívati), charv. *fijukati* (o větru), *hakati*, *puhati*, slovinsk. *pahati*, *pihati*, *puhati*, polsk. *wiać*, *chuchać* (dmýchati, foukati — *fukać* láti), *pućknąć*, č. *váti*, *foukati*, *fičeti*, *founěti*, *bafati*, slováck. *fúkať*, řeck. *ἄϝημι* (věji), *ἀϝίσθω*, *ἀϝάζω* (dýchám), *φυσᾶν* (váti — novoř. *φυσσῶ* věji; „augenscheinlich ein tonmalerisches Wort ... es sollen sich offenbar Wehe- φ- und Zischlaut in dem bedeutsamen Onoma poet. gatten“ — Pott, Wrz. Wtb. II, 2, 446) — sr. i *ἀϝήρ* (vzduch), *αὖρα* (dech), *ἄϝελλα* (bouře), lat. *flare*, gotsk. *vaian* (váti), *ufbauljan* (nafouknouti — Curtius, Grundz. 300—301), st. h. něm. *wâjan*, *blâan*, stř. h. něm. *waejen*, *waen*, něm. *wehen*, *blasen*, *puffen*, *pusten*, *fachen*, *hauchen*, *fauchen*, angl. *puff*, *blow*, dánsk. *väe*, *puste*, švéd. *pusta*, alemansk. *pfurben* (Birlinger, Ztschr. f. vergl. Spr. XV, 271), starofranc. *bouffer* (foukati, nafukovati — odtud franc. *buffet* — pův. „prunktisch“ — Ebel, Ztschr. f. vergl. Spr. XII, 73), provenç. *buffá*, *bouffá* (foukati), *bouffigá* (nafukovati se), milánsk. *banfa*, gascon. *bouha* (Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 396), špan. *bufar*, port. *bafar*, franc. *bouffer*, *bouffir* č. *chvěti*, polsk. *chwiać się* (Изв. Импер. Акад. Наукъ IV, 404), hornoněm. *plotzen* (Mieck, Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 47, 221), litevsk. *pusti*, *pukšti*, *pustyti*, lotyš. *pûst*, *pušlôt*, nordsk. *fiúka* (vento ferri), *belgja*; skr. *pu* (čistiti — pův. „foukati“ — jakož i příslušný kořen *pû*, *puh* ve finsk. jazycích — Diefenbach, Wtb. I, 413), gaelsk. *pwfiaw*, irsk. *bolg* (Diefenbach, Wtb. I, 270), kymr. *ffugliaiv* (nafouknouti, nadmouti), švýcarsk. *pfnusen* (founěti), persk. *beziden*, *weziden* (foukati), *pufiden* (sfouknouti), řeck. *ψύχειν* (občerstviti, ochladiti — pův. „fou-

kati"), malorusk. хукати (do rukou si foukati), пучити, záp. rusk. хукать, hebr. *pûcha*, siamsk. *vo pao*, *phat*, tagal. *hüp* (Schadenberg, Ztschr. f. Ethnol. 1880, 168), čagat. *pulamak*, *bûlâmak* (foukati — Vámbéry, Čagat. Sprachst. 249), enarsk. *posoledh*, maď. *fú*, ostjak. *pôgem*, jurak-samoj. *pu'û* (foukati — *puhuľie* starý = „vyfouklý" — Castrén, Wtvrz. 37), kamassin. *phüblăm*, tawgy-samoj. *fuaľiému* (Castrén 73), ostjak-samoj. *puap*, mokša-mordv. *fan* (foukám), *ufan* (foukati), veps. *puhun*, arab. *bachara* (vydychati), sečuansk. *hoka* (váti, foukati — *pudulo* fouknutí), *puputla* (rozdmychovati), Zulu: *wuta* (*futa* — L. Grout, Gramm. 36), *pefuzela*, *pepeta*, karajbsk. *phoubae*, Odži: *fita*, *huhu* (foukati — Riis 184), tiang. *hui* (Morice, Rev. de Ling. VII, 368), tureck. *öflemek*, *öfürmek*, *pf demek* (foukati — *pf* jest též mezislovce fi! fuj!), *puflamak*, (foukati, founěti, chrápati). *pülemek*, finsk. *hönkän* (tiše váti), jenisejsk. *fuengabo*, *fuasabo*, ostj. samoj. *puap*, tungusk. *hûvum* (foukám — Adam, Gramm. Tong. 22), herer. *viva* (Hahn, Grundz. 193), volof. *foki* (foukati, nadýmati — Dard, Gramm. Wolofe 4), Nias: *bubûsi* (Verhandel. van het Batav. Genootsch. XXX, 80), suahil. *pepea* (to fan — E. Steere 115), sonrhaj. *fû* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 2, 158), Ibo: *fu*, jorub. *fé* (Crow ther 103), Vei: *fe* (foukati, váti), haussa *busa* (Schön, Voc. 110), kurg. *poitu* (Cole, Gramm. of. t. Coorg lang. 54), Quiché: *vup*, inhamb. *farketa*, sofal. *furidza*, Sena: *ku-pepusa* (Bleek, Lang. of Mosamb. 350), havajsk. *pupuhi*, amharsk. *ef* (foukající), novozel. *puhipuhi*, otomsk. *bu*, *huiti*, bisajsk. *puos* („evaporar" — Alonso de Mentrida, Diccion. de la l. Bisaya 305), tupi *pežu*, favorlang. *piop*, *papiop* (oheň rozdmýchati; *paláblobg* „to fan with a fan" — G. Happart, Dict. of t. Favorl. Dial. 191), manding. *fe*, fulah *wutu*, kanuri *fûniskin* (foukám), jao *pepelela*, šoagall. *bub* (Schmidt Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 235), sindh. *phûkamu*, afghansk. *pûkal* (Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 130), amojsk. *pu*, *pûn* (foukati, rozdmýchati), *phuh* (sfouknouti — Douglas, Dict. of Amoy 385, 404), malajsk. *pûput* (foukati), tahitsk. *farara*, tong. *ifi*, gall. *afufa* (foukám — *fuňan* nos — sr. č. *founěti*), kološsk. *chaljauch* (foukati, dýchati), peruánsk. *puhu*, japonsk. *fuki* (*kase-ga fuku* vítr fouká, věje; *fuwa fuwa* nadýmaje se, lehce).

Dýchati. Tene: *fujera*, Gureša: *fúsu*, Bode: *fûtu*, Kabenda: *pfúmuka*, Njombe: *pfûmuga*, musentand. *fulumûni*, fulup. *ife*, bulom. *fôl*, landor. *hâhûa*, Bâsa: *foe*, Legba: *fesere*, Kâmuku: *hundo*, Kasânč: *hômina*, Njambân: *hefumôt*, Pulô: *fôfi*, Hâm: *hohô*, Penin: *fotak* (Koelle, Polygl. Afr. 160—161), avarsk. *hhohhal* (dýchání), havajsk. *ho* (těžce dýchati), Bute: *fuisáfuihe*, dankal. *afuirube*, suatil. *pumua*, santal. *phu-*

phuai (těžce dýchati, chrápati), Tette, Sena: *puma (ku-puma)*, čerem. *efelem* (dýchám — Castrén 61), mandž. *fotombi* (zadýchati se), *forfor* (frkot), turrubul. *pui* (dýchati), favorlang. *paučar*, galla. *afurfadda* (dýchám — G. Massaja, Lect. Grammatic. 183), havajsk. *ehaha*. Z indoevropských jazyků patří sem na př. persk. *fef zeden* (dýchati, foukati na něco), archang. пышáть (dýchati), rusk. пыхать (rychle i hluboko dýchati), пыхтѣть, пы́жить (nadýmati — „надувать, надмевать"), bulh. пъхам. dánsk. *vift* (dech), lat. *anhelare*, (hierogl. *aneh* žíti = dýchati: *uhem-anch* „oživující" — příjmí Apisovo — Brugsch, Ztschr. d. d. morg. Ges. IX, 196—197), kymr. *ffwn*, *ffun* (dech) = irsk. *punan* (finsk. *henki*, est. *hing*, veps. *heng*), persk. *heh* (dýchání), *hûj* (dech).

Vítr, *vichr*, *bouře*.

Slova sem spadající vyjadřují se z pravidla týmiž kořeny, které označují pojem *váti*, *foukati*: kymr. *ffugl*, *chwa* (vítr), *chwyth* (dech — kornick. *huez*), nordsk. *bylr* (vichr), armensk. *phukh* (vítr), řeck. *ψυχή* (duše — pův „větřík, dech"), lit. *větra* (bouře), bretonsk. *auel* (vichr), kornick. *an-auel*, vlask. *buffo* (trhnutí větru), *bufera* (chumelice, vánice), milánsk. *boff* (trhnutí větru), starošpan. portug. *bafo* (dech, výpar) = catalan. *vat*, žmud. *puga* (metelice — Geitler, Lit. Stud. 105), *pusras* (chumelice — lit. *buris* liják), skr. *pavana* (vítr = čistící, foukající), bourguign. *boufio* (mračno — Mignard, Idiome Bourguignon 20), švédsk. *pust*, dánsk. *fog*, *snee-fog* (chumelice), mansk. *bolgey* (foukati, bubřeti), švýcarsk. *pfosen* („aufgeblâht und plumpsend schwimmen" — Rochholz, Alemann. Kinderlied 94), rusk. пурга (chumelice — Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 672), jihorusk. хуртовина (vichřice, Erben, Sto prostonárodních pohádek 344), laponsk. *watjo-watjat* (bouře), macedonsk. *βέδυ* (tak macedonští kněží nazývali vzduch, povětří; Fick — v. Or. u. Occid. II, 721 — přirovnává toto slovo k skr. *vâ* i *vâtula*; že i řecké *πῦρ* = st. h. něm. *fiur* „oheň" značilo původně to „co se rozdmychuje", potvrzuje se srbsk. *vatra*, sanskritským *pâvaka* oheň = „čistící" — koř. *pû*, tong. *ifi* váti — *afi* oheň i finskými slovy *tuli* oheň, *tûli* vítr); enare-laponsk. *piegu* (vítr — Lõnnrot, Enare-lapp. Dial. 244), est. *puhk* (vítr, vanutí), *hohk* (vzduch), maď. *vész* (bouře), rusk. вьюга, srb. вијавица (metelice), lat. *ventus*, lit. *vêjas*, *vêjes* (vítr), gotsk. *vinds*, st. h. něm. *wint*, dánsk. švédsk. *vind*, nord. *vëder*, *vindr*, irsk. *bád*, persk. *bâd*, *wâd*, osset. *vad*, tamilsk. *windu*, st. bulh. боурꙗ (bouře — sr. lat. *furia*), slovinsk. *burka* (vichr), charv. *bura* (bouře, sr. řeck. *βορέας* severní vítr), fr. *bouffée* (prudký vítr, liják), *bourrasque* (bouře), angl. *puff* (prudký vítr); talsk. *voh*, abchaz. *phšak* (vítr; bůh

bouře nazývá se *Afei*, jemuž pastuchové, chtíce bouře se uvarovati, obětují berana, Bastian, Geogr. u. Ethnol. Bilder 55), avarsk. *huri* (vítr), *puj* (bouře, metelice), kjurin. *uf* (fouknutí), radžmahal. *kahari* (bouře — Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 746), cikánsk. *pchurdipen* (dech), anamsk. *bao bung* (bouře, vítr), *pho-phat* (vento agitari — Taberd 397), *phong* (vítr), *phong ba* (bouře), šekvan. *vâlî* (Schetelig, Ztschr. f. Völkerpsych. V, 453), maratsk. *vau*, *vajo*, kurdsk. *pif* (dech, větřík), ostjak. *uat*, *wôt*, *wât*, Ruinga *bau* (Asiat. Res. V, 238), tjang. *baulo* (Morice, Rev. de Ling. VII, 359), čínsk. *fung* (vítr), amojsk. *hong-hu-hu-hau* (vyjící vítr, vichřice), hebr. *pêâh* (vítr — *efa'* dech), arab. *hawâ* (vzduch, vítr), *hubûb* (foukání větru), Wandalâ: *éffujá* (vítr — *éffejá* fouká, věję — Barth, Samml. Central-Afrik. Vokab. 128), mexick. *ehekatl* (vítr), lesg. *ichi* (Rosen 34), kizh. *uhikain*, netel. *hungol*, japonsk. *fû*, *fû-u* (vítr a déšť), santal. *hoe* (vítr), pahri *phusa* (vzduch — Hodgson, Himal. Ethnol. 4), kiránt. *hjú*, *purim* (vzduch), Vaju: *hemči* (dech — Hodgson 56), Miao-Ci *phu*, *pang* (vítr), singal. *hulanga* (vzduch), gjámi *sphun*, Horpa *púrjú*, Bodo: *barhurka* (bouře — Hodgson, Kocch, Bodo and Dhîm. Tr. 17), favorlang. *barri*, Rong *pur-fjum* (a breeze-Mainwaring, Gramm. of t. Rong 20), mazender. *va* (vítr — Melgounof, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 197) sindhî *vâu*, afghan. *vô* (Trumpp, Ztschr. d. d. m. Ges. XXIII, 133), Barea *wolwol* (L. Reinisch XVIII), Bondo *hellelé*, Zulu *vunguvungu* (silný vítr — Döhne 368), *fu* (oblako — od *fu* vítr — oba pojmy se ztotožňují — Döhne 83, sr. peruansk. *puhu* foukati a *puhuju* oblak), *pepo* (vítr, vichr), Sotho: *phefo* (vítr, zima — Endemann, Ztschr. f. Ethnol. VI, 50), Vei: *fira* (bouře, vítr — Koelle, Gramm. 7), *feo* (asthma), sečuan. *pheho* (vítr — Brown 95), Nias: *bâdè* (viehr, bouře), Vei: *vívi* (prudká bouře — Steinthal, Mande-Neger Spr. 64), suahil. *upepo* (E. Steere 22), *fukizo* (výpar, pára), šambal. *peho* (vítr), hauss *hiska* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 2, 224), Nupe: *efe* (vítr, bouře), Joruba: *afefe*, kihiau. *mbebo* (Bleek, Comp. Gramm. of t. South Afr. lang. 177), Nano: *o-fela* (Bleek 219), dankalsk. *hahâ*, *hahaitu* (Isenberg 15), Inhambane *pubo*, Tette: *pepu*, Quellimane: *pevu*, mosambik. *ipeo* (Bleek, Lang. of Mosamb. 108—109), herer. *om-bepo* (vítr), kanur. *fu*, manding. *fonio*, omagua. *ehuetu* (Mithr. III, 350), sev. patagon. *hošen*, tepeguan. *ibuhi* (Buschmann, Spuren der Aztek. Spr. I, 91), Kaddo: *hauehto* (Buschmann, I, 447), v řeči Indiánův okolo S. Juan Capistrano *piuc* (vzduch, dech — Buschmann, I, 548), Kahita *apuptau* (Buschmann II, 455), massachus. *wuban* (vítr — Schoolcraft, Indian Tribes II, 497), čejenn. *hhah* (Schoolcraft III, 449), kokonunsk. *ho-oue-lit* (Schoolcraft

IV, 413), tuskaror. *hunoč* (Schoolcraft V, 555); ve střední Americe bůh větru a bouře nazýval se *Hurakan* (Liebrecht Jahrb. XIII, 238), paravilhan. *pepesse* (vítr), karipunn. *venna* (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. I, 360), Tupi: *pino*, masakarsk. *aun-gach-hüh* (Martius II, 145), samoan. *afâ* (bouře), havajsk. *pukiki* (silný vítr, bouře), *ehuehu* (prudký vítr), Maori: *hau* (vítr), *hehengi* (foukání, vání větru), jihoaustral. *vaitpi* (vítr).

Měch mnohdy nazývá se *foukajícím* (nadýmajícím se) a obdobně nazývá se někdy i pytel: irsk. *balg*, *bolg* (měch), sanskr. *bhastrâ*, řeck. *φῦσα*, birmansk. *hpo* (Sloan, Burmese lang. 13), lat. *follis*, st. h. něm. *bulge*, anglosask. *bylga*, kymr. *bwlgan* (kožený pytel = stř. h. něm. *bulge*), gotsk. *balgs*, holl. *poester*, engl. *bellows*, novořeck. *φυσοῦτι*, slovinsk. *pihálo*, japonsk. *fuigo* (měch), maď. *fuvó*, *fuvatyú* (měch), cikánsk. *pišot* (Pott, Zigeuner I. 121), kanur. *futeram*, kamassin. *phürzen* (Castrén, Wrtvrz. 191), tigriňsk. *phehengja* (měchýř), chjurkul. *puša*, st. h. něm. *pfosa* (kapsa — dánsk. *pose*, bavorsk. *pfŏseln* „wickelstrümpfe" — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 324), švéd. *pung* (váček, pytlík), suahil. *puko* (pytel — Steere 34), jurak-samoj. *putabce* (měch — *pu'û* foukati), šambal. *m-fuko*, japonsk. *fukuro* (pytel — dle správné etymologie japonských učenců slovo tak se nazývá, poněvadž „pytel se nadýmá, nafukuje, když se něco do něho dá" — Pfizmaier, Japan. Etymol. 61), Zulu: *im-futo* (měch — Döhne 88), mokša-mordv. *fama*, Akra: *afa*, eskim. *pôk* (pytel), *puto* (díra); provenç. *bouffigo* (močový měchýř = alb. *φοῦτσκα*, lotyš. *pûšlys*, čínsk. *pao*, samoj. *pukka*, Maja: *ppoliš*, veps. *pusak*, suahil. *ki-bofu*).

II. Přenesení významu na jiné pojmy.

Čistiti, mésti.

Pojmy tyto vyjadřují se někdy výrazy *foukati*, *odfukovati*: skr. *pû*, lotyš. *pôst*, archang. vologd. perm. пахать (пахи полъ „zameť podlahu!" — archang. пифурка vějadlo, koště), stř. h. něm. *väwe* = něm. *fege*, Akra: *fufûfu*, veps. *puhtas* (čistý — *puhun* foukati), inhamban. *upuputa*, Tette, Sena: *ku-pukuta*, mosambik. *u-pukúta* (Bleek, Lang. of Mosamb. 298—299), bisajsk. *piphi*, fulah. *fitu*, *búki*, kora. *ichta*, favorlang. *chummau* (v. d. Gabelentz, Ztsch. d. d. morg. Ges. XIII, 92), japonsk. *farafu* (tuzemní etymologové ukazují ke slovu *fa* křídlo — Pfizmaier, Japan. Etymologien 17), Nupe: *fin*, *finba* (Crowther 156), voluf *buba* (mésti), *bubu* (koště — Dard, Gramm. Wolofe 155), *fompa* (čistiti — 160), *upu* (vějíř), herero *viva*, madekas. *fafa*.

Bubřeti, nadýmati se.

Těleso nadýmající se pokládalo se mnohdy za cosi nafukujícího se, *foukajícího*, a tudíž i sloveso bubřeti naznačuje se nezřídka týmiž výraznými zvuky, kterými vyslovuje se pojem foukati, váti; od nadýmání vedou i mnohé jiné pojmy své názvy: růsti, vzrůstati, kvésti, poupě a j. V sanskritě a v příbuzných jemu jazycích nejvýraznější v té příčině hláskou jeví se *p*, přídechem opatřené: *ph*; kořeny a slova s *ph* spojuje dle Potta „die onomatopoietisch hervortretende Grundanschauung des Aufsschwellens, der strotzenden Fülle und in Folge davon oftmaligen Berstens und Platzens, Blasens“ u. s. w.“ (Wrz. Wtb. II, 1, 417) — sr. skr. *phetkara* (výti, hučení větru), *phutkar* = něm. *pusten*, *phull* (zkvétati, kvésti — stř. h. něm. *bolle* poupě, pupen), *sphita* nadýmající se, oteklý, řeck. σφαῖρα, skr. *sphič* (clunes — „die Anschwellungen“), řeck. σφρῖγος (bujnosť, silný vzrůst) a t. d. Česk. *bubřeti*, *pučeti*, *pukati* (sr. *foukati*), rusk. пухнуть (bubřeti), malorusk. бімбувати (nafukovati se, nadýmati se, bubřeti), пухтити (pskov. tver. помпухъ „zdravé, tlusté dítě“), litevsk. *pampti* (*bambalas* tlustý a malý člověk), *purpti* (bubřeti), *pupsoti* („aufgedunsen da liegen“ — Geitler, Lit. Stud. 105), lotyš. *pumpt* (nafouknouti se, nadmouti se — „die beiden *p* als Lippenlaute ahmen gls. das Aufblähen der Backen nach“ — Pott, Wrz. Wtb. V, 151); v lotyšském jazyku v příslušném sem kořeni nacházíme veškeré téměř samohlásky: *pampt*, *pempt*, *peipt*, *paupt*, *pumpt*, (Микуцкій, Наблюденія и выводы 48), nordsk. *bûlka*, irsk. *bolg*, švédsk. *yfvas*, *pōsa*, *bulna* (*bulen* oteklý), polsk. *puchnąć*, gaelsk. *bôchd* (*bochdan* houba), dánsk. *bulne*, holl. *paf* (nadutý, oteklý), slovinsk. *botáviti*, rumunsk. *bobotesk*, novořeck. φουσκώνω, bavorsk. *bausen*, *pausen* (Schmeller, Wtb. I, 288, 409), est. *punduma* (finsk. *puuhkia* oteklý, opuchlý), maď. *pukkad*, *pöffed*, *puffad*, zyrjansk, *pykta*, avarsk. *pontcèze*, dakotsk. *popo*, Zulu: *vuvuka*, odži *hung*, šambal. *ku-futuka*, jorub. *wú*, bambar. *afununa* (bouffir — Dard, Dict. Franç. Wolof 17), Volof: *foki*, Akra: *fufui*, Fulah: *buli*, tigriňsk. *buhöh* (těsto — „nadýmající se“ — Praetorius, Gramm. 42), futun. *fufula* (oteklý, otok — Grézel 134), suahil. *kufura*, samoan. *fofota* (to have elephantiasis in scroto — Pratt, Samoan Dict. 121), *fufula* (oteklý), Maori: *pûku*, *pupúhi*, mandžursk. *ai-pimpi* (enfler — Amyot. 46); eskim. *pugdlagpok* („es ist aufgeblasen“ — Kleinschmidt, Gramm. d. grönl. Spr. 107).

Důsledně i podstatná jména, slovesům nahoře položeným odpovídající, označují se takýmiž napodobovacími náslovnými skupeninami, zakládajícími se na prvotném významu *foukati*; nejčastěji vyjadřují se

takovým způsobem slova *otok*, *opuchlina*, *boule*, ***hliza***, *neštovice*, *puchýř*, ***bublina***.

Otok, ***opuchlina***, ***boule***. Řeck. *βουβών* (boule — tudíž dosl. „co je nafouklé“). vlask. ***bubbone***, franc. špan. ***bubon***, rumunsk. ***buboiu*** (Diez, Etym. Wtb. I, 92), jarosl. **буддырь**, st. bulh. **поуꙁлина**, litevsk. ***putmů*** (otok — Geitler, Lit. Stud. 105), lotyš. *pupnis*, nordsk. *bôlga*, *bûnga*, dánsk. *bulning* (otok), *byld* (hliza), švéd. *bula*, staroholl. *palar*, něm. *beule* (č. *boule*), angl. *boil*, anglosask. *byl*, špan. *bulto*, slovinsk. *bunka*, lotyš. *pumpa* (boule), litevsk. *pukšle* (boule — sr. *pukšti* foukati), arménsk. *phukh*, patois saintongeais *fic* (excroissance de chair — Rev. d. langues rom. IX, 46), kjurinsk. *büwäl*, barea *fonne* (otok — *fon* býti oteklým — Reinisch, Barea Spr. 121), fidži *bukete* (těhotná — dosl. „oteklá“ = malajsk. *bunting* = annatom. *opouc* — Gabelentz, Die melanes. Spr. 69), lušaj *pui* (tlustý), volof. *foki* (otok), bambar. *funu* (oteklý), jorub. *wiwú* (otok), sečuan. *popomala* (naběhnouti, oteci), Vei: *buma* (těhotnosť — „otok“ — Koelle, Gramm. 151), havajsk. *pupui* (oteklý — *pupuhu* nafouklý, nadutý, veliký, plný — *pupulu* veliké množství, davy lidstva — Andrews 502), *ohaha*, *ohaohao* (oteklý); tupi *pyñoam* (boule — Martius, Beitr. z. Ethn. Amer. II, 85), mandž. *aipišun*, fulah. *bute* (malajsk. *busung* vodnatosť), kjurinsk. *bughwaz* (těhotná — Усларъ 488), mongol. *bokia* (opuchlý, tlustý), japonsk. *fukure* (býti opuchlým, oteklým).

Neštovice, ***puchýř***. Rusk. пузырь. пупырь (= прыщъ на тѣлѣ, шишка), č. *puchýř*, pskov. пупырышъ (puchýřek), slovinsk. *bula*, litevsk. *putekšlis*, *puše*, *pusle*, *papaučka* (neštovice), lotyš. *pûte*, charv. *bubuljica*, něm. *pocke*, *pustel* (pustula — od *pus* hnis — sr souznačná slova: litevsk. *pulis*, cikánsk. *o-phumb*, Vej: *fuj*, Quiché: *puh* „pourriture, pus“ — Brasseur de Bourbourg, Gramm. de l. lang Quichée 207 — *puz* shnilý, smrdutý — kočsk. *pudšh* hnis), bavorsk. *pfucke* (Schmeller I, 419), cikánsk. *pchukni*, kymr. *pwnga* (puchýř), řeck. *φλυκτίς*, *φωΐδες* (puchýře), angl. *bull*, st. h. něm. *blása* (sr. něm. *blase* puchýř i *blasen* foukati), *plâtura* (něm. *blatter*, anglosask. *blaedre* — Kuhn, Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XIV, 219), bretonsk. *bourbounen*, lat. *papula* (sr. skr. *piplu* blizna, znamení), *pûsula*, anglosask. *pinpel*, anglick. *pimple*, armor. *porbolen*, kymr. *pwmpl* (Pictet, Ztschr. f. vergl. Spr. V, 344), dánsk. *vable* (puchýř), holl. *puist* (nežit); agau *busi* (neštovice — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 487), Nias: *bahi* (Verh. van het Batav. Genootsch. XXX, 66), mandžursk. *busche* (puchýř), ostj. samoj. *pulb* (nežit), laz. *pupuli* (nežit — Pott, Doppelung 35), samoan. *fuafuaini* (pimples — Pratt 123),

papala (nežit), sonrhai *fûs* (nežit — Fr. Müller, Grundr. d. Sprchw. I, 2, 158), volof. *fithi* (puchýř — Dard, Gramm. 159), vej. *bumbo* (neštovice — Koelle 152), Maori *whewhe* (boule — Williams, Dict. 227), jihoaustralsk. nářeč. *pundurpa* (puchýř — Teichelmann and Schürmann, Gramm. of the abor. 40).

Bublina. Litevsk. *bumbullys*, *burbulas*, *burbulis* (Изв. Акад. Наукъ IV. 1, 90), polsk. *bąbel, bębel*, *bulka*, č. *bublina*, malorusk. булька, бульбашка, банька, voroněž. бульбухъ, charv. *bobuk*, slovinsk. *puhor*, lat. *bulla* (strany franc. *bouillon*, *boule* a jiných slov sr. Diez, Etym. Wtb. I, 73), řeck. *φυσαλίς*, *πομφόλυξ*, angl. *bubble*. švédsk. *bubbla*, holl. *bobbel*, novořeck. *χόχλος*, dánsk. *boble*, Pâli: *bubbulaka* (Минаевъ, Очеркъ фон. и морфол. яз. Пâли 11), arab. *habab (faqqâ'at)*, maďarsk. *buborék*, eston. *pul*, amojsk. *phâ*.

Názvy různých části těla zakládají se na kořenech, značících „foukati, nadýmati", a to jak v trpném významu (= nadýmajíci se), tak i v činném („foukající"). Tak *nos* zove se v rozličných jazycích „foukajícím, founícím" (sr. č. *frňák*): hebr. *af*, tigriňsk. *afinša* (Praetorius, Gramm. der Tigriña Spr. 130), demotick. *venti*, osset. *findze*, abchazsk. *phyntćák*, mandžursk. *oforo* (sr. maď. *orr*, vyniklé bezpochyby z **ofr-*), Goali: *epfôa*, Ešitako: *aifôa*, Ebê: *bîbo*, Isûvu: *mbêmba*, Basunde: *mbômbo*, Marâwi: *pûno*, volof. *bokan*, Bulanda: *pfúna*, Jasgua: *efu*, Adirar: *anfún*. Ústa = foukající: hebr. *peh*, arab. *fam*, *fum*, *fû*.

Plíce, přirovnávané k měchu, slují často „foukající", t. j. „dýchající": skr. *phuphusa*, šp. port. *bofe*, ost. samoj. *pûka* (Castrén, Wtvrz 169), kopt. *uof*, demotick. *uaav* (Brugsch, Gramm. Démotique 29), *ûauf* (Brugsch, Hierogl. Dem. Wtb. 252), hierogl. *ufu*, odži *hurututu* (sr. *hung* nadýmati se), suahil. *pumu* (Steere 119; *pumua* dýchati), Nupe: *eje-fuka* (Crowther 151), Zulu: *papu* (Döhne 268), jorub. *fòlofólo* (Crowther 108), Vei: *foroforó* (Koelle 170), *vovo* (224), herer. *epunga* (Hahn, Grundz. e. Gramm. 102), Maori: *púka-púka* (Williams Dict. 130), favorlang. *bagga* (Happart, 21), laz. *purpu* (Pott, Doppelung 35), Kredy *bobó* (Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 485), šanghaj. *fí* (Edkins, Shanghai Dial. 65), amojsk. *hì-hú* (Douglas, Dict. of Amoy 127).

Břicho = „nadýmajici se, nafoukané": st. h. něm. *bûh*, *pûch*, anglosask. *bûc*, nordsk. *bûkr* (sř. vlask. *buco* díra — špan. *buque*), něm. *bauch*, švédsk. *buk*, č. *funčk* (děloha), lat. *venter* (souvisí bezpochyby s *ventus*), dánsk. *vom* (sr. něm. *wanst*, *pansen*, angl. *womb*), arménsk. *phor* (sr. č. *bachor*), rusk. пузо, vlask. *buzzo* (špan. *buche* vole, žaludek — Diez, Etym. Wtb.[4] 62), bulh. бургъ, tzakonsk. *φούκκα* (Pott, Wurz. Wtb. II, 2, 92), maď. *pocak*, Mahra: *chôfl*, Čarâva: *vum*, Mbé:

fúbum, Nšo: *bum*, anam. *bung* (u člověka), *bong* (u zvířete — Taberd 35, 32), siamsk. *phung*, kjawe. *buhch*, dankal. *bogu*, Vei: *bu*, Pepel: *popôb*, Kanjop *pípas*, Soso: *fûdi*, Anfue: *ofu*, Aro: *âfûo*, Okuloma: *furo*, Čuku *fi*, *afiu*, Bajon: *bunta*, Momenja *bum*, Ngoten: *ebum*, Mimboma: *fumu*, Njombe: *pfûmu*; se starohornoněmeckým *bûh* shoduje se i persk. *bûhmân* (uterus). Jak vlaské *buffare* (pedere) souvisí s *buffo* (trhnutí větru, vichr), tak na *bu*, *fu*, *pu* (foukati) zakládá se i provenç. *buffo* (podex) — týž význam mají i následující slova: lit. *bullys*, tirolsk. *fud*, *fut* (též *fidli* — Schöpf, Tirol. Idiotikon 158; ve Vorarlberku *füdli*, *födla* 135—136), suahil. *fupa* (Steere 36), pskov. tversk. пéпеки (pl.), Bari: *fungöt*, Maja: *ppukkil* (Brasseur de Bourbourg 499).

Tvář: něm. *backe* (malorusk. бебехи kyčle — Maja: *bobeš* — Brasseur de Bourbourg 482), rumunsk. *búke*, portug. *bochecha* (nadutá tvář), finsk. *poski* (Schott, Abhdl. d. Akad. d. W. Berlin 1849, 421), maď. *bufa*, *pof*, *pofa*, ostjack. *pôchtam*, maja. *ppuk*. *Pupek*: rusk. пупъ, пупокъ, lit. *bamba* (sr. *pupek*, *poupě*, *pupenec*, lit. *pumpuris* poupě *puppà* bob, lotyš. *pukke* květina — skr. *phulla* rozkvetlý i *phut* foukati), v norských nářečích *bembel*, Mampa: *puk*, Bulom: *upuk*, Mano: *pfuru*, Gio: *bu*, Ašanti: *fûruma*, Hâm: *pop*, Mbe: *futon*, Fulup: *fuhulôt*, Pepel: *punšûnton*, Kisi: *pulen*, Anfue: *ofôfoni*, Dahone: *hovi* (Koelle, Polygl. Afr. 48—49), odži *funuma* (Riss 186).

Pěna, *prach*, *dým* a j.: skr. *phena* (pěna — „nadýmající se"), lit. *putta* (pěna — týž význam přísluší i slovům: zul. *pukupu*, suahil. *pofu*, šambal. *povu*, otomsk. *phygi*). *Prach* („co se odfukuje"): samoan. *efuefu*, Vej: *fumu*, peruansk. *pug*, Maori: *puehu*, odži *em-futumá* (Riss 175), siamsk. *fun*, mokšamordv. *pul*, finsk. *pöly*, rusk. пылъ, lat. *pulvis*, hollandsk. *poor*, *poer*, Kredy: *bubbú*, mandžursk. *puraki*, hebr. *pîcha* (popel, prach). *Dým*: maď. *füst*, japonsk. *fusbe* (kouřiti), avarsk. *kchuj* (kouř), kazikum. *purkhu*, futun. *afu* (Grézel, Dict. Futun. 70), *popo*, kurg. *poge*, kanares. *hoge* (Cole, Gramm. of t. Coorg lang. 70), Maja: *buo*, jihoaustral. *puiju*, otomsk. *bîphí*, mexick. *poktli* (kouř, dech — *popoka* kouřiti, Bari: *purijö*), hierogl. *fuš* (kadidlo — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 547); kološ. *chhúkča* (pára, dým — Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. d. W. Berlin 1856, 416), čagat. *bug*, *buh* (výpar, pára — Vámbéry, Etym. Wtb. 208); rusk. polsk. *puch* (prachové peří, prach, puch — sr. lotyš. *pukas* peří, Maori: *púhi-púhi*, které znamená peří i foukati); lat. *favilla* (popel), gotsk. *furi* (popel — *fiur* oheň = arménsk. *hûr*, anglosask. *fyr*, staroegypt. *haha* — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 910), malajsk. *pupur* (kosmetický prášek — Crawfurd, 147), kirir. *puipu* (kou-

řiti, kaditi), japonsk. *abuku* (pěna), gotsk. *fôn* (oheň, genit. *funins* — sr. něm. *funke*), nord. *funi* (popel — Diefenbach I, 413), port. *fona*, (jiskra), persk. *ferfere* (vějíř, něm. *fächer*, *wedel*), gotsk. *vintrus* = „zima" (dle Potta od *vâ* váti — „větrnatý čas roku" — Wurz. Wtb. I, 304), osnabr. *puffer* („Eierkuchen durch Gest aufgebläht" — Jellinghaus, v Bezzenberger Beitr. II, 232), prakr. *phuṅphamâ* („fire of dry cow dung" — Pâijalaččhî — Bühler, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. IV, 149).

Zápach, smrad.

Pojmy tyto vynášejí se mnohdy týmiže zvukovými skupeninami, které označují pojmy „foukati, vítr", ježto člověk u výrazu stotožňoval zápach s větrem, poněvadž vítr donáší i šíří zápach; takým způsobem z kořenů, znamenavších původně „váti, foukati, vítr", vysvětlujeme na př. následující slova: sanskr. *pûj* (smrděti), jež pokládáme za rozšířené *pu-* (původně „váti, foukati"), lat. *pus* (hnis — řeck. *πυ-όω*), lit. *puloti* (hnisati, jitřiti se), něm. *faul* (původně smrdutý = angl. *foul* smrdutý, šeredný), fr. *puer* (smrděti — *pourrir* hníti), vl. *puzzo* (smrad — *puzzola* tchoř), švýcarsk. *fäucken* („einen heimlichen Wind — *fäuck* — streichen lassen"), bourguign. *faguenu* (smrad — Mignard, Histoire de l'idiome Bourguignon 65), maď. *pos* (hnilosť), mandžursk. *fungšun* (smrad), kanares. *holahu* (smrad), Nīas: *abòwo* (smrděti), fulah. *bube* (zápach, smrad), kamassin. *phuptu*, favorlang. *bočo*, futun. *puanau* (smrad), *puvao* (smrděti), peruansk. *pus* (smrdutý), Maja: *puushal* (smrděti), čerem. *poš* (smrad), mexick. *potoni* (smrděti), Akra: *fudše* (smrděti), *bonbon* (smrdutý — *bobokple* velmi smradlavý — Zimmermann, Vocab. 34, 35, 48), *fu* (smrděti), Maori: *purupuru* (smrdutý), jihoaustr. *pua* (smrad), tupi *pitiú* (smrad); v ruském jazyku пахнуть znamená „fouknouti" i „páchnouti", významy rozeznávají se od sebe rozličným přízvukem: пахнýть značí fouknouti, a пáхнуть páchnouti. Užívané ve starším anglickém Slang-u *fogo* (smrad — odtud v jazyce angl. zlodějů *fogus* tabák — Slang Dictionary 1873, 167) sotva asi sem patří, ježto druhý tvar téhož slova, *hogo* vede se od franc. *haut goût*.

Ve mnohých jazycích (zvláště pak afrických) pojmy „studený, zima, zimavosť" označují se týmiž kořeny, jako slova „vítr, váti": tak v afrických nářečích Tette i Sena *pepu* znamená vítr i zimu, v jazyku Inhambane *púbo* = vítr, a *pibo* = zima (Bleek, Lang. of Mosambique 108—109), následující slova znamenají „*studený*": *opée* (Basa), *efa* (Adampe, Dahome), *epfa* (Anfue), *ofiâla* (Koâma), *ofore* (Sobo), *opfoi* (Egbele), *ôfošêre* (Ihewe), *wofufu* (Goali), *ohéhûru* (Igu), *éfûe* (Bajom)

afûm (Pâti), *afi* (Bagba), *âfûe* (Ngoala), *efima* (Momenja), *êfo* (Pâram), *ahô* (Nhalemoe), *pio* (Mucâja), *i-pfôla* (Njombe) *i-hovôla* (Mèto), *fui* (Gura), *bûbi* (Sâlum), *féwi* (Kano), *ifôalna* (Čarâva), *fulo* (Ndob), *afôke* (Mfut), *peo* (Undaza), *ifo* (Mbe — Koelle, Polygl. 150—151); otomsk. *he* (studený — Naxera 28), japonsk. *fuju* (zima) a j.

III. Přenesení slov „foukati, vítr“ a j. na pojmy abstraktné.

Z původního významu „foukati“ vytvořilo se prostředkem přechodného „nafouknouti“ během času množství slov odtažených, znamenajících nejvíce pojmy „nadutosť, pýcha, vychloubavosť, hlouposť, lehkomyslnosť“. Na doklad tuto několik příkladův: lat. *vanus*, *favere* (dle Potta „liesse sich an eine Composition mit *â-vâ* „anblasen, denken“ — Wurz. Wtb. I, 303), špan. port. *ufano* (ješitný, veselý), *fofo* (houbovatý, měkký), starošpan. *fanfa* (chlubení, chvastavosť), špan. *bufa* (žert, fraška), franc. *bouffe* (šašek — *bouffant* nadutý, *bouffée* trhnutí větru), *fanfaron* (chvastavý), starofranc. *fouffe* (maličkosť, nepatrná věc — Fr. Michel, Études sur l'Argot 169), *bouffoi* (nadutosť, pýcha), *bufoi* (okázalosť, přepych), *bobant* (přepych, nádhera), *bobencier* (pyšný — „*seurcuidee et bobenciere*“ — „nadutou a pyšnou“ — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 386, 27), bourguign. *fiôlan* (nadutý, chvastavý — Mignard, Idiome Bourguignon 69), franc. *fou* (blázen, větroplach — z lat. *follis* — Pott, Wurz. Wtb. I, 264—265), normansk. *boban* (somptuosités — bombances — Duméril, Dict. Normand 41), benátsk. *fofio* (dušný, dychavičný), lombardsk. *fofa* (strach, leknutí — „das Anhalten des Athems, die Athemlosigkeit“ — Diez, Etymol. Wtb.[4] 451); st. bulh. **поүсть**, rusk. пустой (prázdný — vl. „nadutý, nafoukaný“, sr. litevsk. *pusti* foukati i *pustas* prázdný — „пустой, порожній, незанятый“ — Микуцкій, Изв. Импер. Акад. Наукъ IV, 1. 95), rusk. фофанъ (hlupák), фуфу (indecl. podvod, klam, šibalství — онъ бьетъ на фуфу = онъ надуетъ“ — „oklame, ošidí“), archangelsk. пыхáть (chvastati, vypínati se), nižegor. novgor. tambov. фефёла (hlupák, blázen), rusk. фуфыриться (zlobiti se), pskov. помпа (nadutý člověk), pskov. tver. фóфанить (klamati, šiditi), фуфлыга (ničema), фуфóня (švihák), charv. *bah* (nadutý, pyšný), *budalu* (hlupák), česk. *pýcha*, *pyšný*, *fiflena*, slováck. *ficko* (lehkomyslný člověk), polsk. *fafałek* (blyskotka, cetka), *fimfa*, *finfa* (šálení, mam), *fiutyniec* (větroplach, č. *fafrnoch*, *famfrnoch*), *fukać* (zlořečiti, nadávati), *pyszny*, *pyszałek* (nadutý člověk), *buta* (pýcha), *fomfry* (vrtochy, brykule), slovinsk. *paháč* (větroplach, švihák), malorusk. бульбашъ (hlupák), пиндикъ (švihák — fem. пиндя), пиха (nadutosť, pýcha), фукъ (chyba), финдюрка,

фойда (nepořádná, lehká ženská); angl. *fickle* (vrtkavý, lehkomyslný — ve skotských nářečích *figgle-faggle* špatné chování, klam — E. Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 200), holl. *fikfakker* (větroplach), bavorsk. *pupfen* (durditi, hněvati se), anglosask. *belgan* (zlobiti se — „nadmouti se“), aleman. *faudeln* (oklamati, ošiditi — Birlinger, Ztschr. f. vrgl. Spr. XV, 267), holl. *poffen* (chlubiti, chvastati se), *puffen* (founěti, vypínati, chlubiti se), jutsk. *pampe* (chlubiti, vynášeti se); tur. *bôš* (prázdný, daremný, marný — *bôš lakirdi* tlachání, nesmysl; poněvadž toto slovo vyskytuje se i v cikánském jazyku, pravdě se podobá, že odsud dostalo se do mluvy anglických šibalů *bosh* „nesmysl“, kde se ho již před 100 lety užívalo — Slang Diction. 93), persk. *fuke'* (vypínání, chvastání), arabsk. *fachûr* (vychloubač), avarsk. *pudàrize* (vynášeti se), kazikum. *chchachchân* (zlobiti se, durditi se — „дуться, сердиться“ — Усларъ — Грамм.), rusko-cikánsk. *te-pchučoves* (chlubiti, vypínati se — novořeck. φούσκωσις pýcha, vypínání — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. VII, 395), rumunsk. *pufáiu* (nadutosť), Nupe: *fuši* (zlosť, vztek — Crowther 157), suahil. *upumbafu* (hlouposť — Steere 144), jorub. *fonu* (vychloubati se), čilsk. *hujhujjun* (pyšniti se, býti domýšlivým — Febres 32), Maja: *pempemhal* (nadýmati se, nafukovati se, „ahitarse, aventarse“ — Beltran. Arte del id. Maya 115), *pupulhal* (naběhnouti, nadmouti se, vypínati se), agau. *chumbitini* (vychloubač — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 489). Nías: *a-woho-wôho* (hloupý — Verhandel. van het Batav. Genootsch. XXX, 75), maď. *bohó* (hloupý, nadutý).

4. Slova napodobující přírodní zvuky vůbec.

Tato velmi četná třída onomatopoických slov zahrnuje v sobě zejména výrazy, napodobující zvuky, *bezživotnými* předměty vydávané; velmi často se však stává, že z těchto výrazných slov vznikají i názvy *předmětů* samých. Pro veliké množství spadajících sem slov a pro rozsáhlosť právě této třídy nebude od místa, odděliti slova, *předměty* označující, od *sloves*, napodobujících rozmanité zvuky předměty vydávané.

1. Onomatopoické označování předmětův i nástrojův.

Čehož jsme dříve dotekli strany podivuhodné rozmanitosti u vyjadřování prostředkem onomatopoie rozličných dojmů na sluch dorážejících, platí v plné míře i zde; v této příčině pozorujeme v jazycích úplnou svobodu, pravou takřka nevázanosť: i u příbuzných národů, ba mnohdy i v nářečích jednoho a téhož jazyka týž předmět nebo

nástroj označuje se mnohdy naskrze jinými slovy, ač ovšem i v takých případech výrazy sem příslušné jsou původu onomatopoického. Avšak přes to vše nelze připustiti, že při rozhledě poněkud bedlivějším vyskytují se u výrazech pro jeden a týž předmět někdy i v nejvzdálenějších od sebe jazycích shody i srovnalosti vskutku překvapující, o čemž snadno přesvědčiti se z příkladů níže položených. K slovům v té stránce zvláště výrazným a všude téměř slovy napodobovacími označovaným náležejí přede vším *buben* a *zvon*.

Buben.

Jest asi málo jazyků, v nichž by se tento nástroj, všem téměř národům známý, neoznačoval přibližným napodobováním zvuků, při tlučení na něj vznikajících. Onomatopoická jich barvitosť je tak zřejmá a rovněž tak často výrazným zdvojováním prostého kořene se potvrzuje, že strany původu jich nemůže býti žádné pochybnosti; mimo to spadající sem výrazy z různých jazyků jsou sobě někdy nápadně podobny. Na doklad podáváme tuto několik příkladů: polsk. *bęben*, charv. *bubanj*, drevansk. *bumbân*, *bombân* (Микуцкій, Ост. яз. Полабск. Слав. 3; *bōbân* Schleicher, Polab. Spr. 147), lit. *bunga* (Geitler, Lit. Stud. 80), skr. *dundubhi* (zdvojené *dubh-*, sr. č. *dup-ati*, řeck. *τυπ-*), *dhakkâ* (veliký buben), *drakata* (buben), persk. *demdemeh* (znamená též hluk, šum), rusk. барабанъ, kjurinsk. *daldam* (Усларъ, Кюр. яз. 544), hauss. *ganga* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 2, 223 — Schön, Vocab. 117 — piše *gangan*), Bola: *kambûmbûlu*, Bulon: *îbimbi*, mandeng. *dundûn*, kâbung. *tantano*, vej. *gbengben*, Soso: *dundunna*, Kra: *dudu*, Čumu: *oko-iga*, Mose: *gangavo*, Gureša: *genganva*, Kanem: *tumbal* (sr. řeck. *τύμπανον*), maď. *dob* (*dobog* dupati), Kabenda: *ndungu*, Volof: *ndénda*, Banjun *bombulan*, Nalu: *dundun*, Koro: *goga*, Jasgua *oganga* (Koelle, Polygl. Afr. 98—99), odži *atumpáng* (Riis 152), Nîas: *tûtu* („korte trom“ — Verh. van het Batav. Genootsch. XXX, 68), njamnjam. *dudu* (Ausland, 1868, 1060), arabsk. *dubdâb*, franc. *tambour* (ve starofranc. jaz. *tabor*, *thabour* — Bartsch, Chrest. 347), Joruba: *gudugudu*, mexick. *hwehwetl*, starohajtick. *mai-ua-wau* (Brasseur de Bourbourg, Relat. des choses de Yucatan 510), charv. *brunda* (= česk. *brumle*, *drnkačka*, polsk. *drumla*), angl. *drum* a j.

Zvon, zvonek.

Litevsk. *kankalas*, drevansk. *klåkülåk* (Schleicher, Polab. Spr. 183), něm. *glocke*, *klingel*, angl. *clock*, rusk. колоколъ, Bondo: *golóngolo*, *gongólo*, mal. *gông*, rumunsk. *klopot*, špan. *cencerro*, bask. *cen-*

cerro-zumbon (W. Humboldt, Gesam. Werke III, 235), *cincerria*, *cinzarria*, Odži: *dong* (siamsk. *ding* cinkot), normansk. *tintinelle* (zvonek), uigursk. *čonk*, tur. *čingirdak*, tibet. *dril*, vej. *džandžan* (Steinthal, Mande-Neger Spr. 64), joruba *agogo*, favorlang. *ciocio* (G. Happart 353), bourguign. *dindelle* (Mignard, Idiome Bourguignon 47), mong. *chongcha*, jao *čikengele*, v nář. Forez-ském (franc.) *tchïngletta* (Jahrbuch für rom. und eng. Litter. IX, 399), charv. *cingara*, srbsk. прапорац (slovo to — jakož i перепелъ — snad se táhne ke slovesu прати biti — Потебня, О полногласіи 27), maď. *csengetyű*; dle Spix-a i Martia tuzemci britické Guyany při svých plesech i tancích užívají jistých zvonečků, jež nazývají *gringcrina* (Wood, Natural Hist. of Man II, 614). Francouzská nářečí vyjadřují v písních zvonění různými napodobovacími slovy: *balalin-balalan*, *dindan*, *trintran*, *tintan*, *dandindandan* — catalansk. *ningnong*, *bimbom*, bourguign. *dybe-dybedô* (Mignard, Idiome Bourg. 166), v benátském nářečí *dindon*, v piemontském *dandadalanda* (Rev. des lang. rom. IX, 184—185); d. rak. *klinglglangl* (Hügel, Wiener Dial. 91).

Velmi často hudební nástroje označují se slovy napodobovacími: čínsk. *phî-phâ* (housle), šanghajsk. *bi-bo* (kytara, Edkins, Shanghai Dial. 46), litevsk. *kankles* (housle), franc. *crincrin* (housle — v obecné mluvě — Fr. Michel, Études sur l'Argot 274, řeck. *γιγγραίνω* hrají na fletnu), vedick. *karkari* (druh hudebních nástrojů), tur. *čakčaki*, v angl. obecné mluvě *hurdy-gurdy* (druh bas — Slang Dict. 199), maď. *nyenyere* (lyra, kolovrátek), darfursk. *kikih* (housle), vej. *sasa*; dle Hesycha Thrakové nazývali kytaru *βρυγχό-* („*Βρυγχὸν κιθάραν Θρᾷκες*" — sr. rusk. бренчать, č. *břinkati*). Jak *fletna*, něm. *flöte*, pocházejí od vl. *flauto*, toto pak (přesmyknutím ze *flatu-*) vede se od *flare* (foukati), tak i č. *dudati*, něm. *dudeln* — pocházejíc od *du* (foukati — sr. rusk. ду-ть) — znamenalo původně bezpochyby „foukati", sr. i persk. *dudu*, *tutu* (zvuky fletny, hra na fletnu), *tôtak* (fletna), irsk. *dudog*, kurdsk. *dudek*, litevsk. *duda*, *dudele*, gotsk. *thuthaurn* (trouba), tur. *düdük* (píšťala), maď. *tutu*, *dúdolni* (= něm. *dudeln*), kalmyck. *dodolchu* (zpívati), holl. *toeten*, *tuiten* (troubiti — švéd. *tuta*), litevsk. *turtukle*. Vl. *ciúfolo* (píšťala — *zufolare* pískati, vysmívati se), šp. *chifla*, luž. *piskava* (fletna), v americk. nářeč.: *pibbigwun* („Indian flute" — Schoolcraft, Ind. Tr. III, 237), altaj. *sipiski* kazan. *sibizgi*, orenburgsk. чибызга (píšťalka), st. h. něm. *fîfâ*, *pfîfâ*, vl. *piffara*, *piffero*, polsk. *fujara* (lušaj. *fajfuk* hvízdati — Lewin, Exerc. 5), čagat. *pulaman* (píšťala — od *pul* foukati), santal. *pepnret* (Puxley 106), v jihoaustr. nářečích *winbirra*, suahil. *zeze* (fletna — E. Steere

154). Vedick. *sasarpari* (trouba), Nupe: *kakakin* (trouba), bourguign. *bombarde* (Mignard, Idiome Bourguignon 20), *cor-ton-ton* (lovčí roh — Mignard 167), *tantirligonette*, arabsk. *bûk* (trouba), tibetsk. *dung* (trouba), *gling* (fletna), lit. *birbininke* (basa — affadeh. *kúku*).

Příklady onomatopoických názvů jiných nástrojů nebo předmětů: skr. *krakača* (pila — sr. i kazikum. *chcharadčani* pila, patagonsk. *kikeriki* pilník, algonkinsk. *sîsîbodžigun* pilník — od *sîsî* „the peculiar noise of a file" — Schoolcraft, Ind. Tr. IV, 374), Odži: *engkonsongkonsong* (řetěz), kjurinsk. *khekhetc* (berla), normansk. *brombrom* (kolovrat — Éd. et Alfr. Duméril, Dict. Norm. 51 — abchazsk. *barbalk* kolo), *tautaus* (dřevěnky, arabsk. *kabkâb* dřevěnka — mexick. *okakapakak* klapal střevíci), japonsk. *dz-dz* (růženec — napodobování tiché šeptané modlitby), dakotsk. *ipapope* (bouchačka — angl. *popgun)*, šošonsk. *huhuhwan* (sekyra — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 642), česk. *šíp*, vl. „syčící" (rusk. шипѣть syčeti — *sibilare*), skotsk. *tirlywirly* (brčadlo, vlk — E. Fiedler, Wissensch. Gramm. d. engl. Spr. 201); anglo-americk. *hurdy-gurdy* (druh hudebních nástrojů), *tooting-tub* („puritánské slovo pro varhany" — Bartlett, Dict. of Americanisms 483), čagat. *čöküč* (kladivo = jakutsk. *čokočču* „dřevěné kladivo" — dosl. „bouchající" — Vámbéry, Etymol. Wtb. 73), persk. *čenčeh*, *kôbîn* (kladivo — *kôbîden* bíti, tlouci — *κόπ-τειν*; vej. *gbogbo* kladivo, afghansk. *tatak* — Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXI, 65); provenç. *tarrabas* (řehtačka — Diefenbach, Wtb. II, 686; sr. lit. *skrabalas* — Geitler, Lit. Stud. 109, řeck. *κρόταλον*, polsk. *klekotka*, staro-franc. *cliquette* — „j'ai ouÿ une cliquette sonner . ." Bartsch, Chrest. 467); hotentotsk. *sũs* (hrnec — od onomatop. *sû* vařiti, vříti — Hahn, Sprache d. Nama 73; sr. šp. vl. *marmita* = franc. *marmite* „hrnec na maso" — dle Frisch-a „Naturausdruck von dem Sieden des Wassers" — *marmotter* bručeti, bzučeti — Diez, Etym. Wtb.[4] 204); vých. tur. *šangurak* (číše, pohár — „cinkající" od *šangur* cinkot; podobně i jakutsk. *čorogon* číše — vede se od *čorgui* cinkati — Blau, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 271—272), pers. *bulbuleh* (nádoba picí) — sr. ar. persk. *balbalah* (klokot vody z láhve vylévané — Richardson Dict.); ve mluvě vídeňských šibalů *kracher* = bambitka; kussa *m-puh* (ručnice — Lichtenstein, Reisen I, 656 — sr. kološsk. *klikehluniku*, botokudsk. *pung* ručnice i užívané v australském nářečí Barrabulův *bum-bum* „double gun" — Wood, Natural Hist. of Man II, 104; naproti tomu č. *bambitka* zjevným působením onomatopoie přestrojeno z *panditka* „die taschenpistole", pocházejícího od vl. *bandito* — Brandl, Glossar. ill. boh. mor. hist. fontes 218).

Krk, *hrdlo* často výrazně vyjadřuje se hrdelnicemi, k nimž nezřídka přistupuje ještě *r*: Zulu: *qoqoqo* (Dőhne 300), osnabr. *keke*, kazikum. *qaqari*, ugaljachmuc. *katkaklj* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 688), něm. *gurgel*, ve franc. nářečích *gargari* (bourguign.) *gargoulette* (Jura), *gargollette* (Mignard, Historie de l'idiome Bourguignon 74), č. *krk*, maď. *kurk* (ve starším jazyku — Donner, Vergl. Wtb. I, 46), finsk. *kurkku*, staroprusk. *gurkle* (Pauli, Beitr. VI, 423), cikánsk. *karlo*, est. *kurk*, abchazsk. *qyrqyk*, litevsk. *gurklys* (vole), žmudsk. *kakarine* (Geitler, Lit. Stud. 89), d. luž. *gorgava*, bosn. *gargljan*, slováck. *gágor*, bulh. грѫцлун, islandsk. *kuerkur*, dánsk. *qvärk*, rumunsk. *grumaz*, arabsk. *ghabghab*, *gharghar*, mokšamordv. *kirga*, Tupi *kurukába*, Maori: *korokoro*, malajsk. *kronkong* (larynx — Crawfurd, Dict. 80), santalsk. *gurgurau* (Puxley 53); sr. i řeck. *βρόγχος*.

Mimo tato slova stává ještě veliké množství podstatných jmen, kořeny onomatopoickými utvořených a šum i hluk buď v obecném toho slova smyslu, buď vzhledem k jistým předmětům vyjadřujících. Přestaneme i zde na některých dokladech: skr. *džadždžh* (pleskání, šplíchání vody), *džaṅdžhana* (břinkot), *džaṅdžhâ* (šum padajícího deště), *čaṭâčaṭâ* (rachot, hřmot), *kalakala* (křik, hluk, lomoz), *phumphuâ* (sykot doutnajícího hnojiště). Nezřídka v písemných památkách potkáváme se i s výraznými alliteracemi: *paṭu raṭati ghaṇṭâ* („hlasitě zvon cinká" — Mâlatîmâdh. 74, 20), *raṭantaḥ karaṭâḥ kaṭu* („vrány pronikavě kvákající" — Kâçîkh. Petr. Wtb. VI, 241), *karaṭa tvaṅ raṭa* („vráno, ty kvákej! Ind. Spr. 2813), *bhrâtaç čâtaka kiṅ vrthâtiraṭitâiḥ* (bratře kukači, nač daremně kukáš?" Ind. Spr. 3503). Příklady z jiných jazykův: persk. *senseneh* (šum letícího šípu), *ghulghul* (hluk, šum švitor), *čâkčâk* (břinkot mečů), *belbele* (šum vody z láhve vylévané), *čekček* (šum padajících kapek), *čikčik* (prskání mokrého hořícího knotu); arabsk. *dabdabat* (víření bubnu), *zafzafat* (fičení větru), *zamzamat* (rachocení hromu), *ghatghatat* (klokotání vody v hrnci), *dakdakat* (šum, břinkot), *taktakat* (dupot), *šakšakat* (křik, hluk), *fakfakat* (vytí, štěkot), *hashasat* (hluk, šum); tibetsk. *čhem-čhem* (rachot při zemětřesení), *gog-gog* (zvuk rozbité nádoby), *ung-ung* (hluk, šum), *hdu-hzi* (hluk); japonsk. *batabata* (třepetání křídel, dupot), *boriborito* (chroupání), *buc-buc-to* (kypící voda), *čobočobo* (šum deště), *doku-doku* (klokotání vody z láhve tekoucí), *dondon* (víření bubnu), *dorodoro* (rachocení hromu neb děl), *garagara* (rachot vozu), *gatagata* (sound of rattling, slamming — Hepburn, Jap. Dict. 72), *gotogototo* (klokot vody), *hotohototo* (klepání na dvéře), *kačikači* (břinkot), *riuriu* (svist, fičení koule), *tôtô* (fičení větru), *šobošobo*

(šustot, šum deště); peruánsk. *čačua* (hluk), *čakakaka* (šum kypící vody — Bastian, Ztschr. f. Ethnol. IV, 217), *čiuiuiuiňiči* (šustot větru); tur. *dupdurin* (klepání, tlukot srdce), anglo-ind. *gol-mol* (hluk, šum — Slang Dict. 179), anglo-americk. *pow-wow* (hlučná schůze za politickým účelem — Bartlett, Dict. of Americanisms 336), guaraunsk. *hoho* (hudba), bavorsk. *pflumpf* („dumpfer Schall" — Schmeller I, 450), tirolsk. *gragoll* (hluk — Schöpf, Tirol. Idiot. 204), d. rak. *daidüldum* (hudba, zpěv — Hügel, Wiener Dial. 207), dánsk. *bomp*, *bump* (udeření); norm. *pataclan* (šum předmětu do vody padajícího — Duméril 169), *trumutu* (hluk, šum); provenç. *trampol* (hluk), starofranc. *terriburis* (ze 14 stol. — „vřava, hluk, povyk" — Michel, Études sur l'Argot 78), franc. pop. *cancan* (jistý tanec — tak zvaný pro křik a hluk, který jej doprovází — Michel, Études 89), gaelsk. *bwmp* (temný zvuk); mandžursk. *tongtong* (víření bubnu), *čing čiang* (znění hudebných nástrojů), Nupe: *gbogungbogun* (ozvěna — Crowther 161), siam. *e* (zmatek, hluk), *fotfet* (čvachání v blátě — Pallegoix, Dict. 138), *jabjab* (třepetání křídly), *khriau* (křik, jásání dětí); anamsk. *ótét* (vrzání dveří), *rungrang* (rachot řetězů), Bari: *gringring* (zemětřesení); dakot. *haha* (vodopád — vl. „smích" t. j. vody — „from she curling of the waters" — Riggs, 71 — sr. maď. *babota* vodopád, i sibirsk. ворхунъ vodopád — „vrčící"), bulh. *xa-xa* („zvuk, jímž se koňský klusot vyznačuje", Erben, Sto prostonár. poh. 343), lat. *taxtax* (napodobuje bití — „*tax tax meo tergo erit*" — Plaut.), řeck. *παππάξ*, *παπαπαππάξ* (u Aristofana — o běhavce).

Ráz onomatopoických *sloves* sem příslušných vysvětlí s dostatek příklady níže položené: řeck. *καναχίζειν* (praskati), *μινυρίζειν* (kvičeti), *κεάζειν* (rozbiti, rozdrtiti), *θρυλίσσειν* (rozdrtiti), *παιφάσσειν* (bouřiti), *κλυδάζεσθαι* (vlniti se), *καρκαίρειν* (hřměti, třásti se) *κλάγγειν* (zvučeti, řinčeti — něm. *klingen)*, *ψοθάλλειν* (šuměti, zvučeti), *πομφολύζειν* (kloktati, prýštiti se), *βορβορύζειν* (kručeti v břiše), *ποππύζειν* (pleskati, plácati). K životným bytostem vztahují se: *τονθορύζειν* (nejasně mluviti), *ὀτοτύζειν* (úpěti, hořekovati), *βαμβακίζειν* (zimou se třepetati, cvakati zuby), *μορμορύζειν* (ustrnouti — *μορμυρίζειν* zvučeti, bručeti — lat. *murmurare*, tamil. *murumuru* mručeti, bručeti — Caldwell 468) *γογγύζειν* (bručeti), *ψιθύζεσθαι* (šišlati, šeptati — Leo Meyer, Vrgl. Gramm. II, 56), *οἰζύειν* (hořekovati), *φριμάσσεσθαι* (funěti, supěti), *κωκύειν* (výti); novořeck. *βρουχοῦμαι* (hučeti, šuměti), *κουκλουκίζω* (klokotati), *λιλυρίζω* (hučeti, zněti), *τζιτζιρίζω* (prskati, praskati, škvařiti se), *τουρτουρίζω* (třásti se zimou); česk. *praskati*, *řinčeti*, *rachotiti*, *břinkati*, *drnkati*, *bouchnouti*, *puknouti*, *čišeti*, *dupnouti*

(rusk. топнуть); slovinsk. *prepeléti* (létati, třepati se), *trkati* (klepati), *uliti* (výti), *vervráti* (prýštiti se, vříti), *čmigati* (špatně hráti na hudební nástroj), *bobotáti* (temné zvuky vydávati), *fofotati* (třepati, třepetati křídly), hornoněm. *kracksen*, *quacksen* („von dem heftigen fallen und zerquetscht werden" — Mieck, Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 47, 220); d. rak. *quigerzen* (vrzati, skřípati — Hügel, Wiener Dial. 124), *fikiz'n* (vrzati 207); švédsk. *krossa* (rozbiti, rozdrtiti) = angl. *crush*, gotsk. *kriustan*, v něm. nářečích *kraspeln*, *kruspeln*, *kröseln*, *knuspern*, vl. *crosciare*, *scrocchiare* (praskati), polsk. *chrzęst* (crepitus), rusk. хруснуть, хрустѣть, litevsk. *krušti* (Diefenbach, Wtb. II, 468), gotsk. *gakrotan* (rozdrobiti, rozdrtiti), lit. *grešti* (skřípati), *krakti* (šuměti — *krokti* hrochtati — sr. rusk. гаркать, гракать, гуркать, грукать, каркать a j. — Микуцкій, Наблюд. и выводы 91—92), smol. бабахнуть (silně udeřiti), rusk. гокать (uhoditi, bíti, tlouci), irkutsk. тинькать (zvoniti), archangelsk. чиружждать (bublati — o potůčku — rusk. журчать), švédsk. *mullra* (rachotiti — o hromu), holl. *krikkrakken* (praskati, vrzati), *rinkinken* (cinkati, klinkati); osnabr. *turren* (šuměti); něm. *trampeln* = gotsk. *gatrudon* (šlapati) = švédsk. *tråda* (vl. *trottare*, irsk. *trot*, bret. *troad* noha — Diefenbach II, 683); švédsk. *braska* (bouřiti, hulákati — dánsk. *braske* = něm. *prunken*), gotsk. *reiran* (třásti se). Mnohá slovesa s náslovným *tr* (*gr*. *kr*, *dr* a j.) jsou rázu napodobovacího: skr. *tras* (běžeti, třásti se), lotyš. *tremt* (dupáním odháněti, lehati), *trepti* (dupati), lit. *tremti* (dupati), *trimti* (třásti se), lat. *tremere*, řeck. *τρέμ-ειν* („malerisch wegen der Gruppe *tr*, welche den heftig wirbelnden Laut *r* ein sich enthält" — Pott, Wurz. Wtb. II, 2, 413), *τρέχ-ειν* (běžeti), gotsk. *drunjus* (hluk, povyk), něm. *dröhnen*, řeck. *θρῆνος* (nářek), *θρόος* (hluk), irsk. *derdrethar* (křičí, zvučí), bělorusk. дримчать (= rusk. дребезжать), st. bulh. трѣскати (udeřiti — o blesku), трѣскъ (hromová rána), lit. *trašketi* (chrastiti), gotsk. *thriskan* (mlátiti — J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 40), gadh. *dranndan* (bzučení). Jak vůbec v kořenech napodobovacích souhlásky mají význam mnohem důležitější, než samohlásky, viděti na př. ze přirovnání mezi sebou následujících slov, označujících pojem „křičeti": č. *krákati*, *s-křek*, *křičeti*, lat. *croc-itare*, *krok-ati*, polsk. *kruk* (havran) — skr. *kruç* — k náslovné skupenině *kr* přistupují zde veškeré samohlásky, působíce ovšem změnu v odstínech významu; sr. i angl. *crash*, *crush*, *crunch*, *craunch*, *flip*, *flap*, *flop*, *flump* (Tylor, Early Hist. of Mankind 57), *babble* (tlachati), *bibble* (vzevříti, kypěti), *bubble* (bublina), *drabble* (zamazati), *dribble* (kapati), *dabble* (= „planschen"), *dibble* (potopiti, namočiti — E. Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 130), anglosask.

cnucian (udeřiti, bíti) — něm. *knacken*, *knicken*, angl. *knock*, dolno-něm. *knucken* („lebendiger onomatop. Vocalwechsel“ — Diefenbach II, 571). Skr. *çiṅdž*, *çiṅkte* (cinkati), skotsk. *bragh* (puknutí — lat. *frag-or*, lotyš. *brakš* mezisl.), lit. *burbeti* (pleskati, klokotati), *dźiržginti* (na housle hráti — Geitler, Lit. Stud. 82); vedick. *džadždžh* (syčeti, sršeti), *pruš* (vystříknouti, stříkati), *pruth* (frouněti); č. *stříkati*, něm. *spritzen*, vl. *sbrizzare*, srb. *brizgati*, lotyš. *burzgulêt* (bubleniti se), rusk. брызгать, прыскать, finsk. *prijskua*; lotyš. *dûkt* (šuměti — starosask. *dunida* dröhnte, česk. *duněti*); lat. *clango* — řeck. κλαγγή, angl. *clang* (řinčeti), st. h. něm. *klingan* (ve slovech onomatopoických jeví se nepravidelnosti v postupném přehlasování — Lottner, Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 166 i násl.).

Příklady z jazyků neindoevropských: tur. *čingramak* (zvoniti), *seslenmek* (zvučeti, zníti), *kümküm etmek* (zníti), avarsk. *thùrthudize* (třásti se), finsk. *türjän* (šuměti), *törrütän* (praskati), perm. *torskätä* (buráceti), mordv. *tandadan* (cválati), finsk. *tinnitän* (jasně zníti), *suhisen* (šustěti) = *huhun*, tatar. tur. *biš*, *buš* (vříti, péci — „lautnachahmung des zischenden tones beim kochen, sieden und braten“ — Vámbéry, Etym. Wtb. 205), nigur. *biš-mek* (vařiti se, vříti) = kirg. *püsmek*, tur. *pišmek* (vařiti, péci), čuvaš. *pis'* (bouřiti, hněvati se), čagat. *kaklamak* (klepati, klektati), *kakmak* (klepati), *kankirmak* (zníti); kanursk. *zimzim* (ohřívati se — o vodě — „von dem singen des wassers“ — Barth, Samml. Centr. Afrik. Vokabul. 134), Zulu: *papa*, *papama* (třepetati — „flutter“, o ptácích i motýlech), *zazazamisa* (třásti, otřásati), *qekeka* (prasknouti, puknouti), *qongqota* (klepati), *quqa* (klusati), siam. *dang* (zvučeti, zníti), *phiu* (hvízdati); dakotsk. *kakokoka* (cinkati, řinčeti), *kakuka* (na kousky rozbiti), *koka* (zvonění), *papopa* (rozmačknouti); sessut. *kikitlela* (cválati), *pipi* (o píšťalce — Schrumpf, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 472); Galla: *kakadžeda* (praskati), *dadadadžeda* (bíti — Farrar, Orig. of Lang. 77), sečuánsk. *čulola* (rozliti), *phaphamá* (třásti se), *šašanjega* (syčeti, klokotati — o vodě v hrnci), *tùtùula* (bíti, bouchati), santal. *rau-rau* (praskati — Puxley 112), staroegypt. *lel*, *ler*, *rel*, *rer* (kouleti se, hrčeti, točiti se — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 863), *kehkeh* (vysekávati), Bari: *uugö* (bouřiti, hučeti), Fulah: *dudadi* (udeřiti), manding. *dorongdorong* (klusati — Macbrair 46 — sr. jihoaustral. *bakkabakkandi* klusati), Jao: *ňuňuňusja* (stříkati — Steere, Yao lang. 91), peruánsk. *sakkakkakka* (chrastiti, šramotiti), *pupu* (stříkati), *kakni* (praskati), *pahakaka* (puknouti), *kikiki* (vrzati); čilsk. *thùthurkùn* (praskati, vrzati, skřípati), činuk. *koko* (tlouci, bíti), *klakwulk* (křičeti), *buckhhnltšhub* (vařiti, vříti — G. Gibbs, Vocab. of t. Chinook lang. 10); havajsk. *o-e-o-e* (pískati, zpěv,

šum vln — sr. v jaz. Lao: *a-e-oh* zpívati — Bastian, Reise durch Kambodja 301), *oluleluleа* (klátiti, potřásati), *hauhau* (bíti, tlouci), *he-he he-e* (uletěti, zmizeti); mexick. *okokotokuk* (puklo), *okakalakak* (řinčelo) a t. d.

Jisté třídy slov vyjadřují, jak se zdá, zvláště případnými i výraznými zvuky jisté významy onomatopoické, pročež ve mnohých jazycích zvukoslovnou svou stránkou nápadně se shodují. K takovým slovům náleží na př. *syčeti*, *pískati* vyjadřované velmi často prostředkem náslovné sykavky: **шьпътати** (sr. i **свистати**), rusk. **шипѣть**, **сипнуть**, **шушукать**, **шикать**, **шептать**, malorusk. **сикати**, polsk. *syczeć*, *sykać*, *szeptać*, *świsnąć*, luž. *sykać*, *syčeć*, slovinsk. *sičati*, *psikati*, srb. **цичати**, česk. *syčeti*, *síkati*, *syptěti*, *sopka*, *šeptati* (přestrojením temných souhlásek v jasné ze *šep* vzniklo *žeb-*: *žeb-rati*, *žeb-rák* — sr. skr. *džap* „šeptati, šeptmo bohy vzývati, pošeptmo se modliti), lat. *sibilare*, *susurrare*, vl. *sibilare*, fr. *siffler*, *souffler*, špan. *silbar*, rumunsk. *sesei*, *šopti* (přít. č. *šoptesk* — slovo to vzato ze slov. jaz.), řeck. *σίζειν* (*σιγμός*), *ψιθυρίζειν*; st. h. něm. *zispilôn* (šeptati — něm. *zischeln)*, něm. *zischen*, holl. *sissen*, anglo-americk. *to siss* (někdy i v Anglii užívané), maď. *sziszegni*, *susogni*, est. *sizisema*, *cizisema*, *sozima*, bavorsk. *zispern*, *zispitzen* (šeptati), lotyš. *sikt* (syčeti), litevsk. *sug-ti* (výti, kňučeti — malorusk. зурзать pištěti), tur. *sizghirmak*, hebr. *šârak*, arab. *zafar*, tibet. *siskad*, tamil. *sürü*, lušaj. *sai-cik* (to whistle — Lewin, Exerc. in t. Lushai Dial. 13), tonga: *sisi* (syčeti), samoan. *sisi* (to make a hissing noise — Pratt, Samoan Dict. 179), dakotsk. *ažiži* (šeptati), *žinča* (syčeti), *žožodovan* (hvízdati — Riggs 276), *žižidovan* (uspati, ukolíbati).

Bíti, *tlouci* i slova s podobnými významy mnohdy vyrážejí se prostředkem náslovného *bu* nebo *pu:* Viradur. *bumara* (biji — sr. č. *buben*, lat. *bombus* a j.) *bumerang* (známá házecí zbraň australských tuzemcův), kamilaroj. *buntan* (biji), č. *bouchati*, *puknouti*, rusk. **бухнуть**, **пукнуть** (slovinsk. *pôknoti*, polsk. *pęknąć*, st. bulh. **пѫкнѫти**), est. *pöksuma*, maď. *bökni*, dánsk. *pukkc*, *pokke*, švédsk. *pocka*, bavorsk. *bumpes*, *pumpes* (výprask — Schmeller, Bayer, Wtb. I, 392), madekask. *poka* (bíti), est. *pauk* (udeření, prasknuti), Argot: *bucher* (tlouci, bíti — Michel, Études sur l'Argot 76), st. franc. *buquer* (klepati na dvéře), *buter* (klepati, bíti), dánsk. *bump* (udeření, padnutí) a j.

V podobném významu užívá se, zvláště v jazycích indoevropských, *kalp*, *klap*. O velikém rozšíření tohoto kořene v jazycích slovanských svědčí následující slova: st. bulh. **клепати** (bíti, udeřiti, klepati), rusk. **клепать**, **клевать** (klovati), **клеветать** (místo *klep-*), **хлопнуть** (bouchnouti), **хлоп-ать** (pleskati rukama), **хлоп-оты** (starosti), srb. **клепати**, **клепнути**

клеп-ка (zvonek — rumunsk. *klopot*), клепет (cinkání zvonku), клепетати (klektati, řehtati); slovinsk. *klepati*, *klopotati*, *klepetati*, *klepec*, *klepetec*, *klapovušnica* (políček); polsk. *klepać*, *klepnąć*, *klepadło*, *klepka* (dužina), bulh. клапь; česk. *klepati*, *klapati*, *klofnouti*, *klov-ati*, *klevetati* (z *klep* — sr. *klepy*), *kláb-ositi* (t. j. jazykem klepati), *klop-ýtnouti* („nohou udeřiti, sr. lotyš. *klûpt* klopýtnouti = litevsk. *klupti*, něm. *holp-ern* — Pott. Wurz. Wtb. V, 112), *klep-eto* (sr. řeck. *κλέπ-τειν* krásti — „chňapnouti"), luž. *klepać*, *klapora* (kladivo), *kłapać* (— *vo durje* klepati na dvéře). Neméně kořen *klap* jest rozšířen i v germánských jazycích: st. h. něm. *cluffôn*, *chlaphôn*, stř. něm. *klaffen*, něm. *klappen*, *klappern*, stř. h. něm. *klapern* (klábositi), odtud *klapperminne* (tlachalka, štěbetavá ženská); st. h. něm. *clophôn*, *clofôn* = něm. *klopfen* (sr. též *kläffen* hafati), anglosask. *clappan*, angl. *clap* (klepati, pleskati, tleskati), *clip* (zkrátiti, ostříhati), *clapperclow* (vyplísniti), *whelp* (štěně); holl. *klap* (udeření), *klapaard* (tlachal), *klappeijen* (klevetati — něm. *klatsch*, *klatschen*), *klappen*, *klapperen* (rachotiti, řehtati), dánsk. *klap* (udeření), *klappe*. *klappre*, švédsk. *klappa*, *klappra*.

Litevsk. *klapóti* (klevetati), *klupti* (klopýtati), *klapata* (obtíž, starosť), *kalbà* (mluva, řeč — sr. česk. *kláb-ositi*, skr. *džalp* mluviti). Na témže původním kořeni zakládá se bezpochyby i lat. *crep-áre* (zníti, zvučeti, vrzati, klepati, franc. *crever*, špan. *quebrar* míst. **qreb* — zlámati — Pott, Wurz. Wtb. V, 107), *crep-itus*, *crep-undia* (dětské hračky) — sr. řeck. *κλέπ-τειν* (krásti), *κολάπ-τειν* (klepati, dlabati), *κρηπ-ίδ-* (střevíc — „co klapá, vrzá" — lat. *crep-ida*), *κραιπ-άλη* (šum v hlavě, podnapilosť), *κόλαφος* (políček), *γλάφ-ειν* (dloubati); řeckému *κλεπ-* odpovídá gotsk. *hlif-a* (kradu), *hlif-tus* (zloděj), staroprusk. *au-klip-ts* (ukrytý), v angl. zlodějském jazyku *clift* (krásti, vzíti — Slang. Dict. 120). V románských jazycích slova od *klap* pocházející zdají se býti vzata přímo od germánských: franc. *glap-ir* (hafati, štěkati), *clabaud* (= něm. *kläffer*), *clapotis* (vlnobití), *coup* (udeření — z *colp* — sr. i *claquer* tleskati); vlask. *colpo* (rána, udeření), *caleffare*, *galeffare* (haniti, tupiti — rusk. клепать), špan. *golpe* (udeření). Příklady z jiných jazyků: persk. *kelbitân* (kovářské kleště), *kelep* (zobák), rumunsk. *klip-i* (*klip-esk* mžikám, mhourám — „očima klap-ati" — sr. česk. *klap-ka*), hebr. *keleb* (pes — od *kâleb* štěkati — něm. *kläffen*), arab. *kelb* (pes), mad. *kalapálni* (bíti, klepati kladivem), *kalapács* (kladivo).

Velikého rozšíření došel též kořen *kap* (*hap*, *chap*), a to nejen v indoevropských, než i v druhých nepříbuzných jim jazycích; ježto význam tohoto kořene je „vzíti, chytiti, dostati", pokládáme *hap*, *chap*

za nejvýznamnější a bezpochyby i nejstarší jeho tvar, jenž malebně prvníma dvěma hláskama vyobrazuje otevření, a koncovou retnicí zavření úst; nejvíce s tímto *hap*, *chap* sbližují se tudíž franc. *happer*, něm. *happen*, česk. *chňapati*, jež pokládáme za rozšířené *chápati*. Sem patří následující slova: lat. *cap-ere* i *habere* (ač první sloveso znamená „vzíti“, druhé pak „míti“, tož přece spojitosť jich, nejen zvukoslovná, než i významová, jest patrna: pojem míti často vyvíjí se z pojmu bráti, vzíti — čemuž na důkaz postačí ukázati k česk. *jmouti* i *míti*, vzniklým z kořene *jam* = „vzíti“ — sr. rusk. **имѣть** míti a **-имать** v **по-имать** chytiti — st. bulh. **имати**), řeck. *κάπ-τειν* (vzíti, chopiti se), *κώπη* („uchopení“, držadlo), č. *chop-iti*, *cháp-ati*, rusk. **хап-ать, хап-нуть** (chytiti), pskov. tver. **чапить** (ukrásti — *čap* — vysvětluje se změkčením z *kap* sr. i č. *čap-nouti*), **чап-éнить** (tahati), bulh. **хапь** (kousám), **ханкъ** (kus chleba — rusk. **о-хап-ка** náruč), bělorusk. *hab-ac* (chytiti), *chop-ac* (**Филол. Записки** XII, 1, 7), lotyš. *kampt* (vzíti, chňapnouti — jež Geitler — Lit. Stud. 64 — srovnává s česk. *čap-nouti*, kterému pak i parmesansk. *ciapar* chytiti a zyrjansk. *čapka* beru odpovídá — Castrén, Gramm. Syrj. 10; mezi *kap* i *čap* — zvukoslovně stojí *cap*: rusk. **цап-нуть** chytiti), holl. *hap* (kousnutí, kus), *happen* (chňapati = franc. *happer*), vlask. *ceffo* (tlama, morda), parm. *cifar* chytati, chňapati), sicil. *ciaffa* (tlapa, pazour — „chytající“ — Diez, Etym. Wtb. II, 18), korn. *cafos* (capere, invenire — Ebel, Beitr. V, 155), albánsk. *kap* (beru, chytám), starokelt. *cacht* (otrok — „chycený“ = *cap-tus*), arménsk. *kap-em* (váži, poutám), *kaptél* (bráti), *kaput* (kořisť — Diefenbach, Wtb. II, 441), ve mluvě vídeňských zlodějů *kappen* (chytati, krásti — Die gefährlichen Klassen Wiens 151), záp. rusk. **габать** (bráti, dotýkati se), gadhael. *ceap* (chytiti), kymr. *cipio* (rapere), nordsk. *kippa* (chopiti se čeho, přivlastniti si). švýcarsk. *kippen* (surripere), anglosask. *cêpan* (chytiti, držeti — zde jeví se tudíž lat. *capere* i *habere* v jednom slově), staroprovenç. *cobetad* (lakotnosť, chtivosť — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 8), persk. *kepíden* (vzíti, odejmouti); v angl. zlodějském jazyku *to get copt* („to be taken by the police“ Slang Dict. 128 — *to cop a beating* dostati výprask, *copper* „policajt“ — dosl. „chytač, chňapoun“); laponsk. *hap-ade* (po něčem sahati — Budenz, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. IV, 235), avarsk. *chàpise* (chytati), chjurkul. *chapwägis* (chytiti), kjurinsk. *ghab* (hrsť), tur. *kapmak* (vzíti, chytiti), *kap-kan* (osidlo, lečka), finsk. *kâpia* (sáhnouti po čem), est. *kâpan* (vzíti, krásti), mordv. *kapeďen* (sahati — Donner, Vergl. Wtb. I, 80), est. *hapsahtama* (hltavě chňapnouti — Wiedemann, Wtb. 43), maď.

kapni (dostati), altajsk. *kap* (chytiti), jakutsk. *kab*, *kababin* (chytiti, chopiti se), čuvaš. *kip* (chytiti, kousati), *kip-čik* (kleště); Zulu: *uku-kaba* (sahati po čem, kopati), činuk. *tl-kop* (to cut, to chop — Gibbs 10), staroegypt. *kabkab* („kurz und klein hauen" — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 1511), šoagall. *kabe* (mám, beru — Schmidt, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 234), arab. *gabasa* (bráti, vzíti prsty), *qabaza* (bráti, vzíti), Galla: *kaba* (chytiti, vzíti), činuksk. žarg. *kapswalla* (krásti — Schoolcraft, Ind. Tr. V, 548), anamsk. *kap* (morsu apprehendere ad mandendum — Taberd, Dict. Anam. 47 — *kôp* sonus pulsûs rei alicujus — Taberd 89); čínsk. *kia*, v nářečích *kap* (chytiti, bráti — J. Edkins, China's Place in Philology 378).

Jiný kořen, tolikéž v jazycích velmi často užívaný, jest *tap* „bíti, tlouci, udeřiti, dupati"; ve zvukoslovné stránce kořen může podstupovati změny ve své samohlásce (*tep*, *tip*, *top*, *tup*) aneb proměňováním temných souhlásek v jasné (*dab*, *tab*, *dap* a j.) Rozsáhlé jeho užívání dosvědčují položené zde příklady: č. *tepati*, *tupiti*, *ďobati*, *dupati*, rusk. топ-ать (dupati) — skr. *tup*, řeck. *τύπ-τειν*, lit. *tapnoti*, (ohmatati — Geitler, Lit. Stud. 116; něm. *tappen*, v sedmihradském nářečí *tapschen* dupati — Gradl, Ztschr. f. vrgl. Spr. XVII, 25), *tapšteti*, (klepati, poklepávati), rusk. тяп-ать (tlouci, sekati, bíti), malorusk. тупати, тупотити (dupati), slovinsk. *tipati* (chmatati, tápati), bulh. тъпчь (šlapati), slovácк. *dupnuť* (uhoditi, udeřiti), charv. *tapati* (= něm. *tappen*), *depiti* (udeřiti), *tepsti* (bíti, tepati); persk. *tepîden*, *tebîden* (potáceti se, padati, tlouci — o srdci), cikánsk. *tap*, *dap* (udeření, rána, třesk), rusk. топоръ (sekyra, *top-or* — arménsk. *tapar*, persk. *tabar*, *tavar*, arabsk. *tavar-un* maď. *topor*, finsk. *tappara*, est. *taper* — Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I. 146), arm. *topjel* (bíti), bourguign. *tipe*, *taupe* (rány — „coups" Mignard, Idiome Bourguignon 167). V čudských jazycích týž kořen v témž významě jest neméně četně zastoupen: finsk. *tapan* (bíti, mlátiti, zabiti), *taputan* (klepati), *topsin* (šlapati), *tapân* (sahati po čem), est. *tapan* (zabiti, píchati), *taban* (chytiti, najíti), veps. *tappan* (bíti, mlátiti), votj. *tapan* (bíti, zabiti, mlátiti), *ćapko* (bíti), livonsk. *tapp* (zabiti, tlouci), permsk. *topöta* (udeřiti, bíti), mordv. *tapan* (bíti, tlouci — *mon dap-an* biji, tluku — Ahlquist, Mokscha Mordv. Gramm. 8), maď. *tapsolni* (pleskati), *tapodni* (šlapati), *tapni* (hmatati, ohmatávati), *tapogatni* (dotýkati se — *csapni* bíti), lapon. *tapatet* (dosáhnouti), *tepčet* (tlačiti, potlačiti), tatar. tureck. *tepmek* (šlapati), *tapmak* (chytiti, najíti), est. *tûpima* (dupati, strkati). Z významu „udeřiti, bíti" vyvinul se význam *kapati*: finsk. *tipun*, *tippân* (kapati — *tippa* kapka) = est. *tiban* (finsk. *tepon* poskakovati,

täppa tečka). Čagat. *tap* (rána, šlápnutí), alt. *tap* (podrobení), tur. *tapamak* (bíti, šlapati), *tapanša* (rána, políček), jakut. *taptai* (kovati), čuvaš. *tap* (strkati, šlapati), uigursk. *tepmek* (rozbiti, rozdrtiti), čagat. *tepkelmek* (capati, třepetati se), kirgis. *tepümek* (strkati), *taptamak* (rozšlapati), mongolsk. *dabtacho* (kouti); arab *tabl* (buben), *tabbâl* (bubeník); staroegypt. *teb* (bíti, píchati — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 1627), hebrejsk. *thâfaf* (bíti, strkati — *thôf* — kotel, buben) siamsk. *thap* (tlačiti), *tob* (dáti políček), *thub-toi* (bíti — Pallegoix, Dict. 830), anam. *dap* (conculcare — Taberd, 130), *dâp* (caedere), čínsk. *tâ*, v nář. *tap*, singal. *dapu* (bíti), čilsk. *thupun* (bíti), *thuputun* (zle s někým nakládati — Febres, Dicc. Chil. 77), nagsk. *taphetoko* (bíti — Hodgson, Aborig. of t. East. 6), gjarung. *tatup*, vaju *top*, santalsk. *dhop dhop* (Puxley 37), fulah: *teppere* (noha), malajsk. *tampar* = javansk. *tampal* (rána, udeření rukou), samoan. *tâfue* (bíti — Pratt 195), singph. *dúpu* (bíti), Maja: *tipontip* (puls — „co bije“ — Beltran, Arte del idiom. Maya 210 — sr. česk. *tep-na*); tarahumarsk. *tepurá*, *depurá* (sekati, bíti — tepeguan. *tupure* sekyra = tarahum. *tepuraka* — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 96), čvančamaj. *tupulu* (sekyra).

Největšího rozšíření došel však kořen, s předešlým v násloví totožný, avšak na konci hrdelnicí se uzavírající: *tak (tuk, tik)* — obecný jeho význam jest „bíti, dotýkati se“. Skr. kořen sem příslušný jest *takš* (tesati — snad i *daç* = řeck. *δάκ-νειν* kousati — pův. „dotknouti se“ ?), lat. *tex-o*, *tang-ere (tag-)*, *dig-itus* (prst — asi tolik co „dotýkající se“ — sr. řeck. *τε-ταγ-ών* i *δάκ-τυλος*; s ním bezpochyby souvisí i *δέκα* 10 — jakožto počet, zavírající v sobě úhrn všech prstů), řeck. *θιγ-άνειν*, *θίγ-ειν*, gotsk. *tek-an* (dotknouti se), holl. *tikken* (prsty se dotknouti), *tik* (klepnutí), vlask. *toccare*, franc. *toucher*, st. h. něm. *zuchôn*, něm. *zukken*, st. fr. *touquer* (dotknouti se — odtud *tocsin* zvonění na poplach — Diez, Etym. Wtb. 689), st. bulh. **тък-** = rusk. **тк-ать**, č. *tkáti* (vl. „bíti, udeřovati, dotýkati se“), řeck. *τέκ-των* (tesař), *τύκ-ος* (nástroj k otesávání), *τυκ-ίζειν* (otesávati), *τέκ- v τίκτω* (**τι-τεκ-* pův. „tesati, hotoviti“ *τέκνον*, kdežto *τοῖχος* stěna i *τεῖχος* vznikly z *digh* = skr. *dih* mazati, zamazávati — Benfey, Or. u. Occident II, 331), *τυγχ-άν-ω* (docházím, nacházím); rusk. **тюкать, тукать, стукать** (bíti, klepati — sr. česk. *ťuk-ati*), tversk. **тýкать** (sekati, klepati), pskov. **тюкать** (haněti, zlořečiti — „klepati“), srb. **такати** (tknouti se), č. *tk-nouti*, *do-týk-ati se*, rusk. **тк-нуть, тык-ать**, h. luž. *tyk-nyć* (vstrčiti), snad i lat. *dic-ere-*, řeck. *δείκ-νυμι*, skr. *diç* (ukazovati), gotsk. *taik-ns* (znak — nord. *tâk-n*, angl. *token*, st. h. něm. *zeich-an*) odnášejí se k původnímu významu „dotýkati, bíti“. Dále poukázati

dlužno ke spojitosti lat. *tangere* (dotýkati se) i *tongere* (Fest. „věděti, znáti"), *tong-itio* (vědomosť, ponětí), irsk. *tuig-im* (pochopuji), *tuig-se* (věda), korn. *thug-i* (rozjímati); sem spadá též rozsáhlé pořadí slov, znamenajících v germ. jazycích „mysliti" a „děkovati": gotsk. *thank-jan*, *thunk-jan* (mysliti, míniti), anglos. *thencan*, angl. *think*, nord. *thenkia*, st. h. něm. *danchôn* (děkovati), *dunch-en* (míniti), něm. *denk-en*, *dünk-en* (bez nosovky: *däuch-t*), *dank-en* (asi = „něčeho dotknouti se" = „něco s vděčností přijmouti"), holl. *dank-en* (děkovati), *denken*, *dunken* (mysliti) a j. Kořen *tak* jest i v čudském odvětví velmi rozšířen, jak vidno ze slov následujících: finsk. *tokkân* (píchati), *tükkän* (klepati), *tako* (kladivo, kovati), *teko* (dílo, tudíž „kované"), est. *togin* (bíti, tlouci), *tükin* (tlačiti), *täkin* (naseknouti), *tongin* (dupati, bíti), *taguma* (bíti, kovati), *tage* (rána kladivem), *tikutan* (klepati); mandž. *tô*, *tû* (zatloukati), votj. *toukkân* (strčiti, dotknouti se), *dongo* (strkati), zyrj. *tukaitni* (poháněti), mord. *tokan* (pohybovati), ersamordv. *tiknon* (klepati), čerem. *tükem* (dotknouti se), maď. *tökedni* (strkati), tur. *dög-mek* (bíti, uhoditi), laponsk. *tâkkut* (kovati — Donner, Vergl. Wtb. I, 109–113); est. *tikkama* (naseknouti), *tikkima* (sekati, vysekávati), *toukama* (strkati, dupati), *tuksima* (klepati); Donner (Vrgl. Wtb. I, 114) táhne sem i maď. *tag-adni* (odepříti, zapříti — „udeřiti"). Sanskritskému *takš* odpovídá arménsk. *daš-el* (hladiti, kladivem pracovati — Boetticher, Ztschr. d. d. morg. Ges. IV, 363), drevansk. *takat* (tkáti), normansk. *tacoter* (frapper à petits coups — Duméril 202), afghan. *taq* (udeření, strčení, ústrk — sr. Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXI, 20), *tatak* (kladivo — 65), *takar* (srážka). V obor téhož původního kořene spadají i slova: uigursk. *tokmak* (klepati), *tokimak* (dotknouti se) = *tekmek*, čagat. *tokumak* (dotknouti se, tkáti — uig. *tüküin* = tur. *diken* trn, čagat. *tik-mek* šíti, vl. „píchati", jakut. *tik)*, tur. *tok-ulmak* (tkáti: sr. uigursk. *tok* dítě = „setkané", čagat. *togma* otrok — přechod významů děl se zde právě tak, jako v česk. *otrok*, které, pocházejíc od kořene *rek* „mluviti", původně znamenalo „dítě, nemluvně" = in-fans). Příklady z jiných jazyků: nub. *tôge* (bíti — Lepsius, Nub. Gr. 399), herersk. *tuka* (máslo tlouci), siamsk. *tik tak* (tlukot srdce — Schott, Abhdl. der k. Akad. Berlin. 1857, 171), *dik* (palpitare — Pallegoix 790) anamsk. *tak* (sculpere, facere — Taberd, Dict. 458), *tać* (manibus findere), kantonsk. *ta-khau* (bíti, mlátiti — Schott, Abhandl. der k. Akad. Berlin. 1849, 405), Bagrima *tukí* (*mam-tukí-nja* biji), hebrejsk. *thâqâ* (udeřiti), arabsk. *dakka* (tlouci, rozbiti), *taktakat* (šlapání, lámání), *dakdakat* (dupot), v arabsk. nářečí Mehri: *daqoq* (zaklepati — Maltzan, Ztschr. d. d. morg. Ges.

XXVII, 269), samoan. *tâga* (porážení stromů, štípání dříví — Pratt 195), hauss. *dakki* (bíti — Schön, Vocab. 111), assyr. babyl. *dâku* (zabiti), staročínsk. *tek*, *tok* (stavěti — J. Edkins, China's Place in Philology 9), kanarsk. *taku* (bíti, dotýkati se — Cole, Gramm. of the Coorg lang. 60), Thoču: *dagatč* (bíti), volof. *dog* (řezati, uříznouti), mexick. *ma-toka* (rukou dotknouti se: *maitl* ruka, *tok* dotknouti se — Buschmann, Über d. aztek. Ortsnamen, Abhdl. 1853, 627), Teda: *tiggi*, *tuggu* (bíti), staroegypt. *tek-tek-e* (Reinisch, Über d. einheitl. Urspr. d. Spr. 38). Názvy sekyry ve mnohých jazycích odvozují se od téhož napodobovacího kořene *tak*, k čemuž již Pictet ukázal, poznamenávaje při tom: „La seule explication possible est ici celle du principe del'onomatopée, la racine *tak*, *tok* imitant très bien le bruit de la hache qui taille" (Bastian, Sprachvergl. Stud. 177). Slova sem příslušná jsou: arménsk. *tagur* (sekyra), st. h. něm. *dehsa*, samojedsk. *tuka*, tunguz. *tukka*, novozel. *toki*, tong. *togui*, Mohok: *otaku*, illin. *takahakan*, činuk. *tuhaitkhlba*, otomsk. *thegui*, Poggy Islands *taqgla* (Asiat. Res. VI, 91), miam. *tokokena* (Schoolcraft, Ind. Tr. II, 472), massach. *togkuok* (Schoolcraft I, 290), veicpek. (v Kalifornii) *tuhk-tuk* (Schoolcraft III, 441), kološ. *takl* dláto) = ugaljachmuc. *takleljûke* (dláto — Mithr. III, 3, 237), santal. *tanga* (sekyra), afghansk. *tachadz* (sekyra), Čukma: *tagul* (nůž — Lewin, Wild races of South-East. India 168).

Tvrdé, praskající a chroupající předměty, jako oblázky, kamení, ořechy, kroupy, střepy a j., označují se ve mnohých jazycích, zvláště pak v indoevropských, výrazným *kar*, *kr-*, a to nezřídka v podobě zdvojených tvarův: skr. *karanka* (lebka, střep), *karaka* (kokosový ořech, kroupy), *karkara* (kosť, kladivo — „*kar* liegt einer grossen menge von wörtern mit dem gemeinsamen begriff des harten zu grunde" — Curtius Grundz.[5] 144), *hrâdunî* (hromová střela — J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalismus 36), *hrâd* (zvučeti, cvakati) = zend. *srâd*, řeck. *χάλαζα* (Curtius, Grudzüge[5] 197), ved. *krakš* (hučeti, bouřiti, ječeti), *krand* (řehtati, řváti, hřměti, šuměti), skr. *çarkarâ* (křemen, střep), rusk. градъ = lat. *grando*, č. *kroupy*, řeck. *κρόκη*, *κροκάλη* (křemen, oblázek — lat. *calculus*), *κάρκαροι*, *κάρχαρος*, *κάρυον* (ořech), irsk. *carric* = kymr. *carrec* (kámen, skála), starofranc. *crocher* (= frapper, *croche* kladivo), wallonsk. *crouquer*, *crocher* (bíti — Scheler, Jahrbuch für rom. und engl. Litt. X, 250—251 — sr. franc. *croquignole*); persk. *kerkerî*, *kurkurî* (chroupavka — angl. *gristle*), vladimirsk. хрупакочки (ořechy); kjurinsk. *kharab* (kosť — Усларъ, Кюр. яз. 638), chjurkulinsk. *kkarkka* (kámen), maď. *harapni* (z *hrap* — kousati, sr. česk. *chroupati*),

zyrjansk. *kurča* (kousati) = votj. *kurčo;* finsk. *karkea* (tvrdý, ostrý, nerovný), *karkas* (ostry, hořký), est. *karge* (tvrdý — Donner, Vrgl. Wörterbuch I, 38); tur. *gyrgyrmak* (šuměti, vrzati, skřípati — *kyrag* krkání, *gurung* slovo, beseda); siamsk. *khrak* (zlámati se, praskati), *khran* (třásti se, báti se), *khrab-khrang* (třásti se), *khrok-khrak* (strepitus flatuum ventris), *krek krak* (šum věci, jež se trhá nebo praská), *krongkrang* (šustot tvrdých nebo suchých věcí), zul. *roqoroqo* (skála). Veškerá téměř slova, která v zuluském jazyku počínají s *r* (jež u vyslovování zní asi jako hollandské *gr* nebo-li české *chr*) jsou buď ryze onomatopoická neb mají zjevný odstín napodobovací: *roroda* (hrnec vyškrabovati), *ruba* (bublati, řváti), *rwarwasa* (šustěti, kapati), *rusula* (ulomiti), *ranise* (šuměti, hluk, povyk působiti) — sr. i siamsk. *ra-rik* (palpitare), *rong-riek* (volati), anamsk. *run-rai* (třásti se) a j.

Přechod k následujícímu oddílu tvoří četná slovesa, vyjadřující jmenovitě pojmy zpívati, křičeti, šeptati, vzdychati, hádati se, koktati, bědovati a t. d., vůbec pestrou směsici těch rozmanitých zvuků, které člověk vydává. Některé příklady zde položené s dostatek vyjasní onomatopoický ráz takových slov: vl. *tartagliare* (koktati) = port. *tartarear*, špan. *tartalear*, holl. *tateren* (titubare — Diez, Etym. Wtb. I, 409), botokudsk. *te-ong-ton-tonn* (koktati), sečuan. *kwakweca* (koktati), *ngôngôrèga* (bručeti), mexick. *popoloni* (koktati — odtud *popoluka* cizinec = lat. *barbarus* — Vrhdl. der Berlin. Ges. für Anthropol. 1873, 147), tur. *balballanmak*, *pepele-mek* (koktati — sr. lat. *balb-*), siamsk. *o-e* (koktati), tigriňsk. *tubtáb* (kokta — Praetorius, Gramm. 88; slovo znamená asi tolik, co „po kapkách mluvicí" — sr. *töpta* kapka), norm. *tarlataner* (hulákati), d. rak. *gigerzn* koktati (Hügel, Wiener Dial. 67), lit. *bumbeti* (broukati, bručeti — Fortunatov, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. III, 64), aleman. *schnodern* (míti rýmu — Birlinger, Ztschr. f. vergl. Spr. XV, 210), bourguign. *bribaullai* žebrati (Mignard, Idiome Bourguignon 24), anglo-americk. *boo-hoo* (křičeti, hulákati, řváti), charv. *kukati*, *lelekati* (hořekovati — lkáti), kašubsk. *tramtramptac* (dupati nohama — Филол. Зап. XIII, 5, 69), rjazansk. байборить, байболить (tlachati, žvástati), tversk. шамшурить (šeptati = rusk. шушукать), vjatsk. гагайкать (křičeti), sibirsk. ололыка (tlachal), orenburg. скирчигать (zuby skřípati), malorusk. вавакати (nesmyslně, nejasně mluviti), slovinsk. *gagati* (soptěti, těžce dýchati), rezjansk. *upuìt*, *upuèt* (křičeti — Бодуэн де Куртенэ, Опыт фонет. резьян. говоров 65), švýcarsk. *pfnächs* (hluboký vzdech), norm. *houter* (volati), starofranc. *chifler* (posmívati se — Scheler, Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. X, 249; jiné tvary téhož slova jsou: *cheufler*, *chufler*, *chubler* —

Paris, Jahrb. f. rom. u. engl. L. XI, 149), švédsk. *qvida* (hořekovati, kňučeti), holl. *krugchen* (stenati, úpěti), *murmureren* (bručeti, odpírati — sr. est. *murre* starost, bolest, *murretame* naříkati si, oplakávati, býti smutným, arménsk. *mormokh* hoře — Diefenbach, Wtb. II, 43 — tupi: *maramoñang* hádati se, bojovati — Martius, Beitr. II, 62); novořeck. *βογκῶ* (hořekuji), *τζουτζουρίζω* (šeptám = *ψιθυρίζω*); persk. *dundîden* (bručeti), *šipníden* (hvízdati — „to whistle to a horse when drinking"), *ghurûghur* (zlostné broukání, vrčení), *fisfis* (šept); arab. *gabgabat* (skřípot, řev), *wašwašat* (pomatené řeči), *hashasat* (šept), *hahha* (koktání), *chanchanat* (huhňání), *dindin* (bručení, hučení); nub. *gorke* (křičeti), *kerkere* (třásti se), maďarsk. *berbitél* (bručeti), *dördörög* (mručeti), tur. *syzlamak* (plakati, výti), *kakymak* (zlobiti, posmívati se, láti), arménsk. *kuočjel* (křičeti), Bornu: *bobô* (volati — *bobôca* volají — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. VIII, 419), kostan. *hi-je* (volati — Schoolcraft II, 505); dakotsk. *ašiži* (šeptati), *hihdakokoka* (skřípati zuby, šeptati), siamsk, *phran* (třásti, báti se), anamsk. *au-ka* (zpívati — Taberd, 7), *hat-hong* (zpívati), *khok-hu* (hořekovati), *la-loi* (křičeti), *than-tho* (vzdychati), čínsk. *hi* (smáti se, vzdychati, chrápati, škytati, smrkati); kamassinsk. *khêgrârlam* (křičeti, volati), zulu: *boba* (tlachati), *bobo* (tlachavost), *mpompa* (žvástati), *bombulaka* (křičeti, hulákati — „to bawl" — Döhne 32), *sebezela* (šeptati); malajsk. *dandak* (tančiti); hotentotsk. *óã* (hořekovati, úpěti — Theod. Hahn, Sprache der Nama 73), *ouuaa* (hořekovati — Vocabul. der Namaqua Sprache 18); kjurinsk. *zurzùn* (třásti se — Усларъ 579 — sr. Akra: *kpo-kpo-bri-bri-bri-bri* náramně se třásti — Zimmermann, Vocab. of. t. Akra lang. 35), Akra: *hũhũhũhũ* (bručeti), jihoaustrálsk. *budnabudnandi* (těžce dýchati), *wilpilpa* (hvízdání — Teichelmann and Schürmann 55), mandžursk. *šušušuša* (šeptati), *kekekaka* (koktati); madekask. *midadadada* (vykřiknouti — Griffiths 123), *migogogogo*, *mimamamama* (křičeti, hulákati), *mipapapapa* (poskakovati, kulhati); Bari: *lulujö* (křičeti, hořekovati), mexick. *cicilka* (třásti se), herersk. *rurumu* (bručeti), havajsk. *hakaka* (hádati se); čilsk. *kukurkun* (skřípati zuby), *thinthinn* (strachem se třásti), *mulmulun* (koktati), *thamthaman* (zimou zuby cvakati).

5. Slova vyjadřující rozličné výkony živočišných ústrojův (hlavně u člověka).

Rozmanité, člověkem a živočichy vydávané zvuky rázu čistě fysiologického, nemající s mluvou nic společného, vyslovují se podnes ještě téměř výhradně onomatopoicky, ač i v této příčině národové po-

činají si docela samostatně i rozmanitosť u výrazech sem příslušných panuje veliká: výrazy, jeden a týž fysiologický výkon označující, ač jinak než prostředkem napodobování vyjádřeny býti nemohou, v různých jazycích zřídka znějí jednostejně; z pravidla slova taková povstávají z kořenů samostatných, což ovšem předkem vztahovati dlužno k jazykům mezi sebou nepříbuzným. Pojmy *kýchati*, *kašlati*, *chrápati*, *škytati* a j. ani za našich dob napodobovací povahy své nepozbyly, nemohouce vyjadřovány býti jinak než přibližným napodobováním toho dojmu, jejž zvuky, při těch výkonech vydávané, působily na člověka. Pro lepší přehled rozdělíme výrazy užívané k označení jednotlivých výkonů sem spadajících na třídy.

1. *Ssáti*, *cucati*.

Výkon tento u velikém množství jazyků vyjadřuje se onomatopoicky pomocí náslovné *sykavky*, jak viděti z následujících příkladův: st. bulh. **съсати**, rusk. **ссать**, **сосать**, srb. charv. *sisati*, *sasnuti*, slovinsk. *sesati*, *zezati*, *cuzati*, *sesicati* (vyssati), *cecati*, malorusk. **смоктати**, **сцати**, polsk. *ssać*, č. *ssáti*, *cucati*, drevansk. *såse* (ssaje — Schleicher. Polab. Spr. 28), kašub. *cecac* (Филол. Зап. XIII, 5, 60), skr. *čûš*, persk. *čôšîden*, litevsk. *sulpëti*, *žìsti* (*žindu* ssaji), *sunkti* (ceditі), lotyš. *sîžu* (ssaji), lat. *sûgere*, vl. *succiare*, *succhiare*, *ciocciare*, piemont. *ciucè*, franc. *sucer*, port. *chuchar*, rum. *sug*, rhaetorom. *cicciar*, st. h. něm. *sûgan*, *sûfan* (= něm. *saufen*), stř. h. něm. *sûgen*, něm. *saugen*, holl. *zuigen* (ssáti), *zogen* (kojiti), dánsk. *suge*, švéd. *suga*, angl. *suck* (ssáti), *suckle* (kojiti), švéd. *supa* (vyssati, srkati — anglosask. *sîpan*, angl. *sip*, holl. *zijpen* — Diefenbach II, 293), d. rak. nář. *sutzeln*, *zuzeln*, bavorsk. *zutzeln*, *zûtschen* (Schmeller, Bayer. Wtb. II, 1168), gaelsk. *sûgh*, *sûidh*, kymr. *sugno*, breton. *sugna*, *sûna*, maď. *szop-ni*, *szopogat-ni*, *szívogat-ni (szí*, *szip*, *szop-ik)*, čagat. *sipkar-mak*, *sovur-mak*, čuvaš. *siv* (H. Vámbéry, Etym. Wtb. 132; čagat. *singmek*, *süngmek* „eindringen, einsaugen"), afghan. *zbêšal* (Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 93), tur. *sormak* (ssáti, srkati — *sûsamak* míti žízeň), arab. *sakara*, hebr. *sâbâ* (ssáti, mnoho píti), *sôbê* (chlastoun, *sôbe* pitka), malajsk. *sûsû* (ssáti, sesek, mléko; v příbuzných malajskému polyneských jazycích *s* přestrojuje se v *h*: novozel. markez. *hu* „mléko", tong. *huhu*), kanur. *ncu-ncungin* (ssáti — Koelle, Kanur. Engl. Voc. 368; otomsk. *nsû* kojná — Naxera, de lingua Otom. 35), bambar. *sussu* (ssáti), samoan. *susu* (ssáti prs — Pratt 184), čínsk. *ca*, *su*, *šun*, *cien*, *šun*, v jižních nářečích *sok*, kočsk. *čusinu*, Bodo: *čupno*, dhimal. *čuüli* (Hodgson 91), Maja: *dzuuk* (Brasseur de Bourbourg, Relat. des choses de Yucatan 488), mexick. *čičina*, Čibča:

b-čuči (Rev. de Ling. IX, 104), huastek. *čučul* (o dítěti — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I. 52), tarahumarsk. *čiči*, Kora: *cee* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. II, 504), dakost. *azing*, čečenz. *tcubar* (ssáti — *tcubdar* pijavka). S kořenem *su*, *suk (sug)* stávají v těsném svazku ještě jiná slova, buď přímo od něho odvozená, buď jemu velmi příbuzná, na př. st. bulh. **сокъ** (šťáva, sok) — rusk. polsk. srb. *sok*, vlask. *sugo*, *succo*, *succhio* (sok — sr. *succhiare* ssáti), franc. *suc* (sok — sr. *sucer* ssáti); náslovná sykavka jeví se i v následujících slovech, k třídě položených zde výrazů se odnášejících: lat. *sapa* (mest), *sapere* (chutnati — *sapit palatus* — Cic. „chutná, ochutnává", vl. „ssaje"), st. h. něm. *saph*, *saf* (sok), stř. h. něm. *saf*, *sapht*, *saft*, st. h. něm. *sefjan*, *sebjan* (ochutnati — franc. *safre* mlsoun), holl. *sop*, *sap* (sok), dánsk. šv. *saft*, dánsk. *sav*, angl. *sap* (sok), *sop* (namáčeti), *sip* (srkati), isl. *sylgr* (nápoj), *sûpa* (ssáti, srkati), arab. *safah-* (chlastati, zunkati), d. rak. *suhr* (odvárka, jícha), kornick. *sygan* (sok) = bretonsk. *suzn*, kymr. *sudd* (sok), est. *sop* („dünner unflat"), aleman. *soppe* (bláto, louže — Birlinger, Ztschr. f. vergl. Sprachf. XV, 264), čagat. *čüčük* (sok), skyth. *ἄσχυ* (sok, míza — Boetticher, Ztschr. d. d. morg. Ges. IV, 366), lotyš. *šulla* (sok, polévka), mexick. *čiči* (sok), benátsk. lombard. *ciucio*, *sciscio* (Biondelli, Sull'antica lingua azteca 12), čepevjan. *sonsončize* (polévka — Buschmann, Athap. Sprachst. 184), Barea, Kumana: *šomba* (polévka — Reinisch, Barea Spr. 152), mandž. *šašehan* (Amyot II, 131). S kořennou samohláskou *u:* st. h. něm. *sûfan*, stř. h. něm. *sûfen*, něm. *saufen* (slovo toto ještě ve středověku nemělo žádného opovržlivého neb unižujícího významu, znamenajíc prostě „píti, srkati", jakož i nyní ještě v německých nářečích i různořečích nezřídka udrželo prvotný význam; tak na př. ve Švýcarsku a Bavorsku *sûfen*, *saufen* znamená „jísti polévku nebo mléko lžící"); stř. h. něm. *sûf*, *sauf* (nord. *sûp*, *saup*, *sûpa*, *sûfl* polévka, odvárka) = něm. *suppe* vyniká nevšední starobylostí, nacházejíc se v témže významu již v nejstarších památkách jazyka dřevních Indův: *sûpa* (odvárka, polévka); slovo toto vyskytuje se i v jiných jazycích: šp. port. *sopa*, franc. *soupe* (odtud *souper* večeřeti), vl. *zuppa*, litevsk. *suppa*, arménsk. *souben*, kymr. *sew* (*sibr* omáčka), dánsk. *suppe*, švédsk. *supa*, holl. *soep*, *sop*, litev. *sunka* (sok), anglo-americk. *supawn* (kaše, polévka — „a substantial sort of porridge" — Bartlett, Dict. of Americanisms 463—464).

Položenými zde slovy a významy obor slov sem spadajících nikterak se neobmezuje: významná náslovná sykavka označuje často pojmy *nápoj*, *voda*, *sesek*, *prs*, *mléko*, *déšť*, slovesa *srkati*, *téci*, *píti*

(ba mnohdy i protivu jeho *močiti se*). Tak výrazné hlásky *s*, *c*, *č* přicházejí velmi často v názvech *prsu*, *sesku*, a to v nejrůznějších jazycích: skr. *čučuka*, persk. *čučû*, charv. *sisa*, rusk. сиса, сися, сиська, сосокъ polsk. *cycy* (v dětském jazyku), bělorusk. цыца, bisajsk. *soso* (Alonso de Mentrida 354), vlask. *zinna*, arménsk. *zoug*, samoan. *susu*, rumun. *cice*, tigriňsk. *szúbbi* (prs — Praetorius, Gramm. 62), Zoque: *tzutzi* (Mije: *titzk* — Verh. d. Berl. Ges. f. Anthropol. 1873, 149), Maja: *cem* (*ščučul* kojeňátko), kiš. *cum*, Čibča: *čue* (Congr. des Améric. 1877, II), zyrj. *čjub*, čerem. *cize* (Castrén 76), Tetta: *zuku*, Vaju: *čusču*, vej. *susu*, bambar. *sussu*, mal. *sûsû*, javansk. *susu*, tagal. *soso*, fidži: *sudu* (sesek — *wai ni sudu* mléko — „voda sesků"), suahil. *čuču ja ziwa* (sesek — Steere 24) a j.

Náslovnou sykavkou počínají mnohá slova, znamenající *vodu*, *nápoj*, *mléko*, *kapati*, *déšť* a j. Tak na př. následující slova znamenají *vodu*: tureck. anamsk. *su*, kazikum. *šin*, mingrel. *tčari*, garo. *či*. Mopla: *tče*, mongol. *čoduk*, arm. *šur*, kiranti: *čawa*, samojed. *cuen*, tibetsk. *čhu*, gjam. čínsk. *šui*, kalmyck. *čura*, Sokpa: *usu* (slova tato uvádí Hodgson — Mongolian Affinities 48—49 — obraceje zřetel na sykavku v náslovi), kamakan. *sin*, v mexických nářečích *ciac*, v činukském žargonu *čukk* (slovo pozdě vzniklé i na základě napodobovacím utvořené — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 548), tagutsk. *čsü*, kajrir. *dzu*, *tzoh* (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. I, 359), dungol. *csseg*, menjen. *sin*, kojbal. *sug*. Slova znamenající *nápoj*, *kapati*, *déšť*: kamakan. *si* (déšť), mandžursk. *sisambi* (vodu vyliti, rozliti), nub. *sû* (mléko — Lepsius, Nub. Gramm. 387), anam. *sua* (mléko), tureck. *čismek* (mžíti, sprchnouti), ved. *çčut* (kapati), archang. челуга, чидела, чемра = vjatsk. чить (drobný déšť), odži: *asusóu* (deštivý čas roku -- Riis, Oji-lang. 151), ostjak. samoj. *činšek* (kape), *säro* (déšť — skr. *sru* téci), jurak. samojsk. *sâru* (prší — *num sâru* Ζεὺς ὕει), tangutsk. *zsär* (déšť), madekas. *sasa* (mýti, práti — Griffiths, Malag. Lang. 51), skr. *sjand* (kapati), něm. *sintern*, *sickern*, polsk. *ciurzeć* (téci, prýštiti), slovinsk. *cankati* (kapati), est. *cilge* (kapání), *cirizemä* (téci, kapati), dakot. *šbušbu* (kapati), mandeng. *či*, hvid. *msi*, čagat. *sug-armak* (polévati, napájeti), kojbal. *súk* (tekutý), altajsk. *su*, *sugat* (napájeti), odži: *su* (déšť, plakati — Pott, Ztschr. f. Völkerpsych. III, 342), samoan. *sisi* (kapati — „to trickle down" — Pratt 179), Maja: *cicia* (vodou pokropiti — Beltran 157), herero. *sosuka* (vytékati — Hahn 184), arab. *saḳâ* (líti, močiti, napájeti) = aethiop. *sakaja*, hebr. *šaḳâ* (napájeti), perk. *šášíden* (vodu rozliti, býti mokrým), mandžursk. *šašan* (nápoj), sessut. *cece* (název zlopověstné, velmi škodné

mouchy, žijící v některých částech Afriky, „ssající"), jorub. *esusu* (pijavka — „ssající" — Crowther 87; týž význam má Kred. *śuśu* — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 485 — alb. *šešúnjesa* — Stier, Ztschr. f. vrgl. Spr. XI, 247, avarsk. *soansoà* stěnice a j.). Nechceme ovšem tvrditi, že ve *všech* zde uvedených slovech náslovné sykavky užívalo se s odstínem onomatopoickým na označenou vody, jakožto nápoje, jenž se pije, *ssaje*, *srká:* některá slova měla dříve snad jinou zvukoslovnou podobu, *s*, *c*, *č* mohly se z jiných hlásek přestrojiti, v jiných pak případech sykavka v násloví je snad toliko nahodilou, ale u většiny slov zde položených náslovnou sykavku pokládáme za živel napodobovací.

Jakož pojmy ssáti i píti velmi se sbližují, tak i v jazycích *píti* vyjadřuje se zhusta náslovnou sykavkou: kept. *se*, *so*, berbersk. *sew*, sekwansk. *suk* (Schetelig, Ztschr. f. Völkerpsych. V, 446), nordsk. *sûpa*, (srkati, píti), anglosask. *supan*, jutsk. *sippe,* hebrejsk. *šâtâh* (píti — sr. staroegyptsk. *šeteh* — víno, pivo — „nápoj" — Lauth, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXV, 642), abchaz. *isžžuejt* (piji — *ržžtpyk* nápoj), Agau: *sekungi* (Waldmeier, Wörtersamml. 16), otomsk. *ztzi* (píti — Piccolomini, Gramm. 36), Galibi: *sineri* (Martius II, 332), seliš. *tnes-susti* (piji), afghansk. *cšal* (Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXI. 32), rusk. сусло („bierwürze" — bezpochyby od сосать ssáti — Желтовъ, Филол. Зап. XV, 4, 50—51 přirovnává slovo to dle našeho mínění nesprávně k соүтѧ = sypati), archang. зудѝть (píti), novgorod. сусля = jarosl. сычу́жникъ (opilec), Golo: *nsunzu* (píti), tezuque: *tzungueinh* (Buschmann, Völker u. Spr. Neu Mex. Abhdl. Berl. 1857, 285), Naga: *džoko*, *čadžamti* (píti — Hodgson, Aborig. of. t. Eastern Frontier 6); archang. зыриться (opiti se — kursk. чу́ня opilý), rusk. зюзить (píti — smolensk. жлóктать), v nář. зюза (opilec), česk. *zunkati*, *cunkati*.

Zjevná onomatopoická barvitost zračí se v příslušných sem slovech s náslovnou sykavkou, za níž následuje *r:* lit. *sreb-ti*, *srob-ti* (srkati), lotyš. *strêbt* (*t* je vsuvka, jako v česk. *střebati*), lit. *surpti*, *surbeti*, (*surbelis* pijavka — Pott, Wurz. Wtb. V, 429), lat. *sorbere*, řeck. ῥοφεῖν, slovinsk. *srebati*, gaelsk. *sruab* (vypiti), skotsk. *srùbag* (srk, crknutí), švédsk. *sörpla* (dlouhými doušky píti, vypiti) — švábsk. *sürfeln*, *supfen*, holl. *slorpen* (v něm. zlodějském jazyku *sorff* kořalka — Fr. Michel, Études sur l'Argot 453), arab. *šariba* (píti, srbati), bask. *surrupatu*, demotick. *sur* (píti), č. *srkati* (sr. skr. *srkkan* koutek u úst) a j.

Náslovnou sykavkou označují se však ve mnohých jazycích i slova, znamenající „*močiti se*". I zde shoda v násloví může býti někdy nahodilou; ježto však v jazycích, hlavně ze starších historických jich dob,

dosti zhusta jedno a též slovo označovalo pojmy nejen naskrze od sebe rozdílné, než i naprosto sobě odporující, tož i pojmy ssáti i močiti se v některých jazycích mohly ovšem snadno vyjadřovati se původně jedním a týmže slovem. Přirovnání česk. *ssáti* ke *scáti* nepřikládáme zváštního významu: neb *ssáti* vede se od zdvojeného *sa-sa* a *scáti* — jak tomu nasvědčuje st. bulh. сьц-ати = skr. *sič* — od původního *sik*, (st. h. něm. *sîhan*, něm. *seihen*, *seichen*, *sickern*, řeck. *ἰκ-μαl-νειν* navlažovati, kropiti); rovněž i srovnalosť ruských slov сцать i сосать, na kterou naráží Afanasjev (Поэт. возвр. Слав. I, 671), obmezuje se toliko náslovnou sykavkou. Pozoruhodno je však jeho poznamenání, že ve starých rukopisech i v národní mluvě slova сцать (v rusk. jaz. mingere) užívá se ve smyslu *ssáti* i *dojiti mléko* (сосать и доить молоко): „матка свои дѣти сцетъ"; důležita jsou i slova v maloruském jazyku užívaná: ссати (ssáti), сцяти (mingere) — ссу (ssaji), сцю (mingo), висцати (vyssati); arabsk. *makka* znamená 1. ssáti, 2. cacare, sr. i persk. *čûšîden* (ssáti) i *čuz* (vulva); jakousi srovnalosť v různých jazycích mezi slovy *ssáti* i *močiti* nelze tudíž naprosto popírati. Z oboru četných příslušných sem slov, z nichž některá spadají i do jazyku dětského, doložíme se tuto některých příkladův: pers. *šâš* (moč — *šâšîden* býti mokrým, vodu rozliti), tarahunarsk. *sisi* (mingere — Murr, Nachr. v. versch. Ländern 323), tur. *čiš etmek* (mingere — *sidik* urina, *simak* mingere — o psu, *syčmak* cacare), čepang. *čusa* (mingere), čagat. *sijmek*, *šijmek* (Vámbéry, Etym. Wtb. 146), mordv. *särjan*, japonsk. *šiši* (moč), mexick. *šiša* (cacare), vaju: *čeče* (mingere — *čipi* urina), Olamentk. *oččo* (urina — Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 569), Mâba: *ìsi-a-sikné* (mandžursk. *sike* penis, urina, *sifulu* močový měchýř, *site* mingere — Schott, Abhdl. Berlin 1860, 589), fulfuld. *medo silla* (mingo — Barth, Samml. Centr. Afr. Vocab. 46), kumansk. *sijormen* (mingo), *sisi* (urina — Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIX, 582), nub. *džörre* (mingere — Lepsius, Nub. Gr. 322, niassk. *džiri* vulva — Verh. van het. Batav. Genootsch. XXX, 65), tigriňsk. *šinty* (urina — Praetorius, Gramm. d. Tigriña-Spr. 124), dhimal. *čičo* (urina), Lušaj: *dzúng* (mingere — *dzung* vulva — sr. vaju: *džudžu* vulva — Hodgson, Himal. Ethnol. 60), arabsk. *džîdž* („a word for calling camels to water" — Richardson Dict.), *sâ'sâ'* („calling an ass to water"), *šalšalat* („scattering urine about" — *šalšâl* kapka); česk. *čičati* (malajsk. *čičeh* penis = bodo. *čuči*), *čurati* (persk. *čur* penis, *čûz* vulva), malorusk. сича (urina — сичати syčeti — o hadech, сичити mingere — v dětském jazyku: цюци, цюцюрки), novgor. ссять, pskov. tversk. сёкать (mingere), ссáки (urina), slovinsk. *curljáti* (min-

gere — *curéti* téci), ve starší němčině užíváno i slova *schorlen* (tak ve frankfurtsk. vydání knihy Claus Narr' 1587: „Claus *schorlet* oder bronzet im Regenwetter“ — R. Köhler, Orient und Occid. I, 434), bavorsk. *sinsseln*, *sinseln* (Schmeller II, 1141), d. rak. *sinsilir'n* (Hügel, Wiener Dial. 195) a j.

2. Kašlati.

K označování kašle nejčastěji užívá se náslovné slabiky *ka*, jíž samohláska ovšem nezřídka i jinými se zaměňuje; mnohé indoevropské jazyky užívají základného tvaru *kas*: skr. *kâs* (*kâsate* kašle, *kâsa* kašel), lotyš. *kâsa* (kašel), lit. *kos-ti* (kašlati), st. bulh. кашьль, rusk. кашель, кашлять (malorusk. кахикати, též бухикати), archangelsk. кахыкать (kašlati — коркотá kašel), srb. *kašalj*, *kašljati*, slov. *kašelj*, polsk. *kaszel*, *kaszleć*, č. *kašel*, d. luž. *kjachliš*. Týž kořen přichází i ve všech skorem germánských jazycích: st. h. něm. *huosto*, stř. h. něm. *huoste*, něm. *husten*, holl. *hoes-ten*, dánsk. *hoste*, švéd. *hosta*; bavorsk. *kotzen* (silně kašlati, d. rak. *kutz* kašel, sr. č. *kuckati*), *kotzer* (silný kašel — Schmeller I, 1318), d. rak. *kekerzn* („kurz und trocken husten“ — Hügel, Wiener Dialekt 89). Ještě výrazněji týž pojem vyjadřuje se anglickým *cough* (skotsk. *droghling-coghling* „keuchend“ — E. Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 201), slovozpytně příbuzným německému *keuchen*, holl. *kugchen* (kdežto franc. *coqueluche* záducha, odvozujíc se od *coq* — *coqueliner*, znamená vlastně „kokrhání“).

Ku kořeni *kas* patří bezpochyby i řeck. *βήσσειν* (novořeck. *βήχω*), *βήξ* (novoř. *βῆχας* kašel), ježto *β* mnohdy (jako v *βίος*, *βία*, *βοῦς* a j.) zastupuje prvotnou hrdelnici; persk. *kuchkuch* (kašel — také škytání, pláč), anglosask. *cincung* („keichen — vor lachen oder weinen den athem verlieren“ — Diefenbach II, 484). V podivuhodné shodě s indoevropskými jazyky nacházíme *ka-*, *kos-*, *kat-* i u veliké části jazyků afrických: *mbe-kosua* (kašlám — v jaz. Vei), *kosija* (Mose), *kosola* (Kabenda), *kosîlintulo* (Bumbete), *kosula* (Njombe), *kosot* (Njamban), *gukôšik* (Banjun), *me-kuse* (Bute), *ma-kosíla* (Undaza), *mo-kosíme* (Nkele), *kokûle* (Kra), *kohueni* (Gbe), *kuko* (Igala), *kurâwe* (Čelana), *kôkuâra* (Išiêle), *korekôro* (Udom), *kekôr* (Bajon), *n-kôkûa* (Bamom), *kûekûei* (Pâram), *kófûle* (Mimboma), *kotokoto* (Tumbuktu), *guhâgûha* (Konguan), *kôankoân* (Mbarike), *kueru* (Kasm), *kofôle* (Musentandu), *akueikuei* (Mbe), *gbagba* (Nupe — Polygl. Afr. 162—163), *koklela* (Lourenzo Marques) *si-koko* (Inhambane), *kottokotto* (Quellimane — Bleek, Lang. of Mosamb. 160—161), suahil. *kukuhoa* (Steere 70), *ukoko* (kašel), šambalsk. *kukolola* (Steere, Collect. 62), Jao: *kosómola*; v jazycích Adirar i Beran,

které jsou původu semitského, příslušné slovo zní *kaháit*. Příklady z jiných jazyků: maď. *köhög* (kašlati), tawgysamoj. *kutâdandum*, mordv. *kosan*, finsk. *kohko*, *kahja* (suchý kašel = *kähä*, *köhkä*, *hökä*), *hökkiä* (silně kašlati), čerem. *kokerem* (kašlati), laponsk. *gosatak*, *kosatak* (kašel — Donner, Vergl. Wörterbuch der Finn. Ugr. Spr. I, 33), juraksamoj. *hô*, *ho'* (kašel), est. *köha*, (kašel) *köhima* (kašlati), zyrjansk. *kiz-äm* (kašel), vojt. *čöhä*, ostj. *koth*, tawgy-samoj. *ku* (Castrén's Wtvrz. 49); arabsk. *kahaba* (kašlal), *kahbat* (1. kašel — 2. nevěstka, smilnice — „kašlající"), chjurkul. *kah* (kašel), kurdsk. *qokhum*, kinaj. *khas*, Barea: *hus*, aeth. *haṣaṣa* (Reinisch, Barea Spr. 130), birmansk. *hkjoung* (— *hso the* Sloan, Burm. Lang. 29), lušaj. *khuk* (Lewin 8), tarahumarsk. *gassiníki* (kašel — Murr, Nachrichten 357), Koch: *kasi*, Bodo, Dhimal *gúdšú*, Vaju: *khwenkhwen* (Hodgson, Himal. Ethnol. 57), čínsk. *kho*, v nářečích *khok*, anamsk. *khaj-tau* (Taberd 470), *ho-hen* (tussitare 195), činuk. *hochhoch* (Gibbs 11), otomsk. *hehe* (Piccolomini 74), jiho-austr. *gurltendi* (kašlati — *karltandi* volati, křičeti). Jiné kořeny jeví se v lat. *tussis* (= zendsk. *tuç* kašlati, nubsk. *toske*, *tuske* — Lepsius, Nub. Gr. 400, Bulom, Mampa: *tos-un*, Kâbunga: *tota*, pulsk. *loči*), arabsk. *ahh* (coughing), *hukâ'* (kašel), voroněž. перхáть, pskov. tver. кыршúть; v sev. rusk. nářečích хрепать (хрепота kašel), керкать (sr. jutsk. *krokke*), šilluk. *u-óh-lo*, odži *vau* (Riis, 243), pulsk. *uododia* (Pott, Doppelung 31), botokudsk. *uhum* (kašel), ajmarsk. *uchu* (kašel — Ausland 1874, 452), ašanti: *bowa*, mandeng. *sorosoro*, fulup. *lumolûmo*, Ebe: *čegwa*, Kanjíka: *čikolol*, Doai: *šlešla*, malajsk. *bâtok*, tur. *öksür*, lesg. *ochwalu* (Rosen 31), japonsk. *seki*, tupi: *u-ú* (Martius, Beitr. z. Ethn. Amer. II, 95).

3. Škytati.

Vyjadřuje se často napodobovacím *hak*, *hik*, *ik*: skr. *hikk*, rusk. икать, икота, malorusk. i lužick. *hikavka*, srb. charv. *ikavka*, angl. *hiccough*, holl. *hikken*, dánsk. *hikke*, švédsk. *hicka*, fr. *hoquet* (škytavka), špan. *hipo*, Akra: *hikohiko* (Zimmermann, Vocab. 82), wallon. *hikêtt*, bretonsk. *hak, hêk*, persk. *hekhekî*, *hukhuk* (škytavka — *ghekeh* vzdech, škytavka — sr. česk. *hek-ati*), vladim. кекать (škytati), pskov. tver. какать, litevsk. *žegeti* (z **ge-ge-)*. Na kořenném *luk*, *lug* zakládají se: polsk. *łyk-ać*, č. *vz-lyk-ati*, řeck. *λύζ-ειν* (*λυγ-μός* škytavka — *λυγ-ρός*, bezpochyby i lat. *lug-ere* — původ. asi „škytati"), něm. *sch-luck-en* — odkud *schluchzen* (st. h. něm. *snopfizan*, *snoffizan*, d. rak. *schnakerl* škytavka — Hügel, Wiener Dial. 141); sr. též bulh. хлъц-ам, orenburg. клúкнуться (škytnouti), dánsk. *hulke*; maď. *csuklik* připomíná angl. *chuckle* (chech-

tati se). Z jiných kořenů vzešla slova: est. *klonksama* (Wiedemann 346), *tiksuma*, odži: *tikotiko*, *kokotiko* (Riis 204, Pott, Doppelung 53), Akra: *fukofuko* (nesouvisí-li s položeným výše *hikohiko*), birm. *hjo-hto-the* (Sloan, Burm. Lang. 67), amojsk. *phah-uh*, *phah-eh* (Douglas, Dict. of Amoy 598). Českému *škyt-štyk* rovná se srb. charv. *štucati* (sr. čippevajsk. *šuss)*.

4. Kýchati.

Skr. *kšu* (kýchati — *kšuta* kdo kýchl) jest ve spojení s *kšubh* (třásti, pohnouti se); st. bulh. чих — чьх — чих-нѫти, чьх-аниѥ, rusk. чихнуть, чихать (*čich* změkčeno z *kich*, jak již vychází na jevo z obdoby příslušných slov v jazycích příbuzných: srb. charv. *kihati*, *kihnuti*, polsk. *kichać*, *kichnąć*, č. *kýchati*, koč h. *číkan*, vaju. *khik-če* — Hodgson, Himal. Ethnol. 90, ostj. samoj. *káčaň* — Castrén, Wtvrz. 113). V germánských jazycích příslušná slova vznikla z téhož kořene, z něhož utvořeny významy, značící *nos: nas (s-nas):* něm. *niesen (nase* nos), holl. *niezen*, dánsk. *nyse*, švédsk. *nysa*, angl. *sneeze* (sr. i něm. *schnaufen*, *schnauze* — angl. *snout* — *schnupfen, schnuppern*, *schnüffeln* — angl. *sniff*, *snuff* a j.). Výraznými skupeninami vynikají i mnohá příslušná sem slova v jazycích afrických: *ndsirgisl* (Pepel), *jâdčišin* (kýchám — v jaz. Bulom), *nšinešine* (Udom), *na-tiseu* (Bese), *me-câcíšô* (Jala), *ecele-mucele* (Abača), *ndsî-dčehô-dčêha* (Kongûan — Polygl. Afr. 162—3), *tišô-tišô* (Filham), *cesem* (Timne), *čišû* (Bambara), *njînji* (Dahome), *hi* (Čumu), *sêzi* (Čekiri), *šiša* (Igala), *čimas* (Kiamba), *tietîero* (Kasm), *šûšie* (Išiêle), *čiči* (Nupe), *čéčie* (Goâli), *ngengêdi* (Pika), *čôase* (Babuma), *šâše* (Ngôla), *čiâ* (Nkî). Příklady z jiných jazyků: litevsk. *čjaudeti*, lotyš. *škiaudêt*, *škiaut*, tur. *čüškürmek*, *aksirmak*, est. *tirjstin*, čerem. *türvenčam* (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 127), jihoaustr. *kurrutta* (kýchnutí — Teichelmann and Schürmann 15), botokud. *nakgning*, dhimal. *háčû*, bahing. *hačhunmowo* (Hodgson, Himal. Ethnol. 188), maď. *tüszent*, *tüszköl*, peruánsk. *ačhini*, anam. *ngai-pho-pho* (Taberd 334), dakotsk. *pša* (sr. kalmetsk. *pšíš* nos — Pott, Doppelung 36). Lat. *sternutare* (koř. *ster*) rovná se řeck. *πταίρειν* (novořeck. *πταρνίζομαι*), ježto lat. náslovnému *st-sp* někdy odpovídá řeck. *πτ* (sr. lat. *spuere* = řeck. *πτύειν*).

5. Plivati, plvati.

Tento pojem v indoevropských jazycích vyslovuje se dvěma kořeny: 1. *spi (spu)*, jenž někdy se *sti* se střídá, 2. *plu*, jehož se vlastně již užívá ve smyslu přeneseném. Skr. *šṭhîv* (příč. min. čas. *šṭhjûta*), odtud *šṭhâvana* (slina); tomuto kořeni přesně odpovídají: st. h. něm.

spiw: *spiwan*, *spian* (gotsk. *speivan*), stř. h. něm. *spiwen*, něm. *speien*, anglos. *spivan*, nord. *spya*. Něm. *spuken* jest toliko rozšířené prvotné *spu* — sr. i holl. *spuwen*, *spouw* (slina), dánsk. *spytte*, *spye* švédsk. *spotta*. *spy*, angl. *spit*, *spittle* (slina), *spout*, *sputter*, *spurt* (Diefenbach II, 295), švábsk. *sperzen*, v rak. nář. *spierzeln*, stř. h. něm. *verspirze* (poplivám — Pott, Wurz. Wtb. II, 1. 436), lat. *spuere*, *spûtâre*, *spûtum* (slina), *spûma* (pěna). Od posledního slova nelze odděliti stř. h. něm. *scûm* (pěna), stř. h. něm. *schûm*, něm. *schaum*, nord. *skûm*, dánsk. švédsk. *skum*, angl. *scum* a *skim* (pěnu sbírati). Máme zde tudíž *tři* náslovné a zřejmě onomatopoické skupeniny, které v tom se shodují, že základem jich jest tak zvané *s impurum* (t. j. *s* s následující za ním souhláskou). Od lat. *spu* pocházejí: vl. *sputare*, *sputo*, šp. *escupir* (přestrojením *sp* v *sk*), rumunsk. *skujp* (*skujpitul* slina), kdežto ve franštině užívá se jiného napodobovacího, ač neméně výrazného slova: *cracher* (*crachat*, sr. polsk. *chrachać*, rusk. харкать, charv. *hrakati*, česk. *chrkati*, *chrchlati*). Řeck. *πτύ-ειν* = lat. *spu* — novořeck. *φτῶ*.

Sanskr. *š* v násloví, jehož vůbec velmi zřídka se užívá na počátku slov, vysvětluje se napodobovací povahou slova (Pott. Wrz. Wtb. I, 1363); mimo *šṭhiv* zvuk plivání napodobuje též *thuthu* i *thûthû* (sr. *thutthu* — o zvucích při jídle vydávaných — i *thâithâi* — napodobování zvuků hudebního nástroje). Se skr. *thu-thu* sr. bask. *tua*, *is-tua*, *čis-tua* (slina), tahitsk. *tutua* (plivati), tawgysamoj. *tuitaliem*, avarsk. *tujze* (plivnouti), stieng. *tuit* (Morice, Rev. de Ling. VII, 375), volof. *töfli* (Dard, Gramm. Wolofe 87), hauss. *tofi* (Schön 149), čilsk. *tuvkutun* (Febres, Gramm. d. ling. Chilena 11), Kočh. *thúpá* = dhimal. *thopči* (slina — Hodgson, Kocch. Bodo tr. 20), Maja: *tub* (Beltran 138), kopt. *tuaf* (plivati, slina), Mahra: *tâfa* (plivati — sr. arabsk. *tuffan* fi! hanba! Maltzan, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 264), tur. *tükürmek*. Jiná významná slova jsou: mexick. *čiča* (plivati), Tette: *kupsîpa*, mosamb. *usua* (Bleek, Lang. of Mosamb. 352—3), anam. *kjak*, botokud. *nnpiu* (Martius, Beitr. z. Ethn. Am. II, 181), kološsk. *kchhachtatúch* (plivati — Buschmann, Abh. d. k. Akad. Berlin 1856, 383), kazimkum. *pûthun*.

Ve slovanských jazycích setkáváme se s docela jiným kořenem: *plu*, jenž v původním svém napodobovacím významě velmi pravděpodobně označoval zvuk tekoucí, zvláště pak pleskající, šplíchající vody; k tomu ukazují ještě nyní rozličné onomatopoické výrazy: něm. *plätschern*, č. *pleskati*, *š-plí-chati*, *š-plá-chnouti*, rusk. плеснуть, плескать (плескаться въ водѣ šplouchati se ve vodě), angl. *splash*, st. h. něm. *ples-*

ten. Curtius (Grundz. d. griech. Etym. 285) toho jest mínění, že slovo *plju* (плю-) sluší táhnouti ke *spu* nebo-li spíše *spju*, jehož původní forma ucelela ještě v litevsk. *spiaúju*: ze *spju* odhozením náslovného *s* i vsutím před *j* hlásky *l* povstalo prý st. bulh. плю, avšak 1. příkladů, kde náslovné *s* v jazycích slovanských sesulo se před jinou souhláskou, jest velmi málo: naopak skupeniny *sk*, *sp*, *st* jsou v jazycích slovanských vůbec velmi oblíbeny, 2. vsouvání *l* před tak zvanými jotovanými samohláskami děje se ovšem ve východních slovanských jazycích, avšak v západních touže měrou podobné zvukoslovné výjevy vysvětliti nelze: č. *plivati* i příbuzné jemu významem a zvukovou podobou *blíti* žádným způsobem nevyložíme z **pivati* nebo-li **pjivati* i **bjiti* — **bjuti*. Odvozujeme tudíž *plivati* — st. bulh. плык-ати od *plu*, ježto stupňováním kořenné samohlásky přešlo v *plau (plav)*, a pozdějším seslabením *a* v *i* v *pliv-* плык-.

V sanskr. jazyku *plu* znamená „plavati, šplouchati se ve vodě, koupati se, skákati“. Kořen tento je prastarý a udržel se ve všech indoevropských jazycích, ovšem u významu sem tam se rozcházeje. Na doklad stůjtež zde některá příslušná sem slova z hlavních jazykův: lat. *fluere* (téci), *fluvius* (řeka), *pluvia* (déšť), *pluere* (pršeti — tudíž vl. „téci“), snad i *lav-âre* (mýti — povstalo-li toto slovo sesutím náslovného *p*, podobně jako v *lien* slezina, jemuž odpovídá skr. *plîhan*, sr. též arménsk. *loghal*, plavati — jež Boetticher — Ztschr. d. d. morg. Ges. IV, 355 — přirovnává ke *plu)*; řeck. *πλεῖν*, *πλέϝω* (plavu), *πλόϝος* (plavba), *πλῦμα* (voda), *πλύνειν* (mýti, čistiti); litevsk. *pluditi*, *pludurti* (plovati), *plaukti*, *plaujóti* (plavati); st. h. něm. *fliozan* (téci), stř. h. něm. *vliezen*, něm. *fliessen*, anglosask. *fleótan*, holland. *fleten*, *fleiten*, angl. *fleet*, *flow*, nord. *fliota*, švédsk. *flyta*, dánsk. *flyde*. Od téhož kořene odvozuje se veliké množství slov, sr. něm. *fluss* (řeka), *floss* (vor, plť), *flott* (plovoucí), *flotte* (loďstvo), *fluder* (splav), *fleiss* (pilnosť) a t. d. Zvláště pak v germánských jazycích prvotnému *plu* přísluší dva významy, které došly velmi rozsáhlého užívání: 1. běžeti, utíkati — něm. *fliehen*, 2. letěti — něm. *fliegen*. Již na první pohled ovšem je patrno, že slova *fliessen*. *fliehen*, *fliegen* mají společný kořen *flie* — jen v koncové souhlásce od sebe se lišíce; že pak shodu tuto nelze pokládati za pouhou nahodilosť, vychází na jevo z úvah následujících: 1. *fliehen*, zároveň slovesu *fliessen*, pochází od prvotného *plu*. Pojetí „běžeti“ a „téci“ v jazycích velmi často se střídají; tak na př. místo „téci“ říkáme „běžeti“: „voda běží“ — angl. „the water runs“. Naopak místo „běžeti“ říkáme „téci“ — „utekl jsem“, „utíkej“, polsk. *uciecska* =

útěk. Zvláštní zřetel sluší pak obraceti k té okolnosti, že v sanskritě *plu* znamená též „poskakovati, skákati“. 2. Že *fliegen* (lítati) pochází od prvotného *plu* (plavati), potvrzuje se tolikéž sanskritem, v němž *plu* kromě „plavati“ a „skákati“ znamená i „vznášeti se, letěti“ („koupati se v povětří, plavati ve vzduchu“): *ut-plu* (vzletěti), *pari-plu* (přeletěti) a j. Tím vysvětluje se též, proč odvozujeme od *plu* lat. *pluma* (puch, peří — „letící“, t. j. „plovoucí“), litevsk. *plunksna* (péro), něm. *flaum* (peří, puch) a j. Jak v německém, tak i v ostatních germánských jazycích výrazy pro „běžeti, utíkati a letěti“ jsou si velmi podobny: st. h. něm. *fliohan* (utíkati), *fliugan* (letěti), nord. *flŷa-fliuga*, anglosask. *fleón-fleogan*, angl. *flee-fly*, holl. *vlieden-vliegen*, švédsk. *fly-flyga*, dánsk. *flye-flyve*. S něm. *fliessen* sr. i švýcarsk. *flünsen* (mingere).

Ve slovanských jazycích původní *plu* jeví se v následujících slovech: st. bulh. плоути (плокеть), плавати, rusk. плыть, плавать, полоскать (vypláchnouti, spláchnouti), srb. charv. *pliti*, *plavati*, polsk. *pływać*, *płynąć*, *płuta* (deštivé počasí), *płyt* (vor), *płyn* (tekutosť), slovinsk. *ploha* (liják), česk. *plouti*, *plavati*, *ploutev*, *plýtva*, *plyn*, h. luž. *plěć*, d. luž. *plěš* a j.

Sanskritskému *plu* odpovídá v Rigvedě *pru*, ač přichází i ved. *plava* (loďka) i *pluši* („zhoubný hmyz“ — „stříkající“). Spojitosť kořenů *plu* i *lu* popírá Curtius (Grundz. d. gr. Et. 369): „die wurzel πλυ-, aus welcher man λυ durch aphäresis hat ableiten wollen, hat eine vollständig andere verzweigung und nicht unerheblich verschiedene bedeutung“; i Pott (Wurz. Wtb. I, 1300 i násl.) pokládá *plu* — *lavo*, λούω, *lu* a *plu* za rozličné kořeny; avšak mohli bychom za původní kořen pokládati *lu* a za rozšířený jeho tvar *plu*, což tím více ku pravdě se podobá, ježto s tím kořenem můžeme srovnati i κλύ-ζειν (pokropiti, namočiti), kde tudíž *lu* rozšířeno ještě náslovnou hrdelnicí. Zjevná spojitosť významů *lu* i *plu* nedá se upříti; λούειν a πλύνειν užívají se pro týž pojem, znamenajíce „mýti, koupati“: prvé slovo odnáší se ke člověku, druhé pak k šatům i bezživotným předmětům.

Od prvotného *plu* vedou se ještě: gotsk. *flôdus* (řeka), něm. *flügel* (křídlo), gotsk. *fugl-s* (pták — buď ze *flugs, buď ze **flugl* — Pott, Wurz. Wtb. I, 1129), řeck. φλέω (přetékám), φλυαρεῖν (tlachati, žvástati) — βλύ-ειν (vylévati se, přetékati, býti plným), lat. *plorare* (plakati — fr. *pleurer*, šp. *llorar*) a j. Strany slov, odvozených v latině a řečtině od *plu*, viz Leo Meyer, Vergl. Gramm. I, 413. Ze slovanských jazyků spadají sem také dvě zajímavá slova: *pluh* i *plíce*.

St. bulh. плоугъ (pluh — t. j. „plovoucí"; již u dřevních Indův zorané pole přirovnává se k vlnícímu se moři; sr. i řeck. *ἄροτρον* pluh — *ἐρετμός* veslo; v lat. jazyce: *arâre mare* — Virg. Ov. — *arâre aquas* Ov.); ve starých jazycích orání často se přirovnává k veslování: jakož Arijové mluvili o korábu moře zorávajícím, tak mluvili i o pluhu po poli plovoucím. Důvodně přirovnávají se tudíž vespolek slova: плоугъ, skr. *plava* (koráb), řeck. *πλοῖον*. Ve všech slovanských jazycích slovo плоугъ v stejné podobě se zachovalo: *pluh*, *plug* (litevsk. *plugas*). Slovanské *plug* přešlo nejen v rumunský *(plug)* i albánský *(pliúar)*, než i v germánské jazyky: st. h. něm. *phluoc*, stř. h. něm. *pfluoc*, něm. *pflug* (již náslovným *ph-pf-* slovo ukazuje k původu cizímu — sr. *pflanze*, lat. *planta*, *pfeffer* = *piper*, *pforte* = *porta*, *pfeil* = *pilum*, *pfund* = *pondus)*, angl. *plough*, dánsk. *ploug*, šv. *plog*, nordsk. *plôgr*. K mínění Hehnovu (Kulturpflanzen und Hausthiere 404), dle něhož slovo *pflug* přešlo od Němců ke Slovanům, když tito, následujíce příkladu Germánův, „obraceli se k vyšším formám rolnictví", nemůžeme se přidati; mínění svého on aspoň nedokázal. Uvedené jím tamže místo z Plinia (18, 18, 48) „id non pridem inventum in Raetia Galliae, ut duas adderent tali rotulas, quod genus vocant *plaumorati*" ničeho nedokazuje, protože zde mluví se o keltických obyvatelech Rhătii, ke Gallii patřící, mimo to pak dotčené místo je poněkud pochybno a slovo tam zmíněné temno. Vyskytující se v longobardském zákoně (ze 7. století) *plovum (plobum)* aut aratrum nevypadá jako slovo germánské, poněvadž již se zvukoslovné stránky v násloví my bychom hledali *f* nebo *ph*. Věc má se dle našeho rozumu spíše takto. Ničím není dokázáno, že by Slované toto slovo od Němců si byli vypůjčili; ve slovanských jazycích *pluh* má jasnou etymologii, v germánských pak nemá; mimo to Slované od nejstarších dob, historicky nám známých, zanášeli se větším dílem orbou: máme tedy proč pokládati slovo za slovanské a od Slovanů k národům germánským přešlé. Téhož mínění jest i Cuno (Forschungen auf d. Gebiet der alten Völkerkunde I, 27).

Druhé slovo, které se vede od *plu*, jest *plíce*, st. bulh. плоушта (plíce — „plovoucí"), rusk. плюще (v obecné mluvě užívá se však výhradně slovo лёгкія = „lehké" = t. j. „na hoře plovoucí"), srb. charv. *pluća*, slovinsk. *pljuča*, polsk. *płuca*, h. luž. *płuco*, d. luž. *pluca*; litevsk. *plaučei*, lotyš. *plauši*, staroprusk. *plauti* (Pauli, Beitr. VI, 455). Shoda těch slov s lat. *pulmo* (plíce) i řeck. *πλεύμων* je patrná; odvozovati je od řeck. *πνεύμων* aneb přiváděti je s tím slovem ve spojení jest dle našeho

náhledu naskrze chybno, neb slova *pulmo*, **плоүшта** i litevsk. ***plaučei*** nemohla vzniknouti z **pun*, **pni*, poněvadž v těchto jazycích nemáme žádného *pan- pna-*, znamenajícího dýchati a výklad, jejž podává Curtius (Grundz. d. gr. Etym.[5] 280: „der ersatz des *n* durch *l*, der sich merkwürdigerweise in drei Sprachfamilien zeigt, erklärt sich aus der seltenheit der lautgruppe *pn* und der häufigkeit des *pl*“) nezavírá v sobě ani platného důkazu, ani vůbec dostatečného výkladu (sr. Ztschr. f. vrgl. Spr. XIII, 396); již ve zvukoslovné stránce lat. ***pulmo*** odporuje každému srovnání s řeck. *πνεϝ* — a litevská zcela samostatná slova mají v násloví *pl*, a ne *pn*. Pauli (Ztschr. f. vrgl. Spr. XVII, 233) stotožňuje *πλεύμων* (novořeck. *πλεμόνι*) se st. h. něm. ***floum*** („eingeweidefett“) i má za to, že plíce nazývají se tak proto, že pro svou lehkosť plavou na povrchu vody; výklad tento zdá se nám býti nejpřípadnějším. *Πνεύμων*, sbližujíc se s *πνέω*, vzniklo bezpochyby později, a to hlavně působením národní etymologie; strany přechodu *πλεύμων* v *πνεύμων* Sobolevskij (**Журн. Мин. Нар. Просв. 1881 Янв. 123**) ukazuje k rusk. **глянь** (hleď) i užívanému v nářečích tvaru **гнянь**, k srbskému **млидиjах** i **минидиjах**. Mikuckij (**Наблюд и выводы 50**) srovnává lat. ***pulmo*** s *pluma* i ***flare***.

Od kořene *plu* vedou se i slovanská slovesa, znamenající ***plivati***: st. bulh. **пльвати, бльвати, блювати** (přechodem temné náslovné retnice v jasnou mění se význam slova i v ostatních slovanských jazycích), rusk. **плевать, блевать**, srb. charv. ***pljuvati***, ***bljuvati***, č. ***plivati***, ***plíti***, ***blíti***, polsk. ***pluć***, ***plwać***, ***bluć***.

6. Plakati.

Slova sem příslušná nejčastěji zakládají se na kořenech značících „křičeti, výti“ a již v indoevropských jazycích ve zvukoslovné stránce značně se rozcházejí; uvedeme hlavní z nich, zahrnujíce tvary, k témuž kořeni patřící, pod jednu třídu.

1. ***rud***. Kořen tento vznikl šířením z prostého ***ru***, znamenajícího „výti, křičeti, řváti“ (tak zejména v sanskritě) a tvořícího základ rusk. **рев-ѣть**, č. ***řv-áti***, lat. ***ru-g-îre***, fr. ***rugir*** a j. Sem náležejí: skr. ***rud***, st. bulh. **рыдати**, rusk. **рыдать** (hlasitě plakati), srb. charv. ***ridati*** (hořekovati), malorusk. **ридати**, lit. ***raud-mi*** (pláči), ***raud-à*** (hořekování), lotyš. ***rau-dât*** (plakati, hořekovati), pskov. **рю́мать**, tversk. **рымо́нить**, persk. ***rîsten*** (znamená „plakati, oplakávati, vzdychati“, ale i „cacare“), st. h. něm. ***riuzan***, ***riozan***, stř. h. něm. ***riezen*** (plakati, oplakávati — bavorsk. ***reren***, d. rak. ***rehrn*** o hlasitém pláči — Hügel, Wiener Dial. 127), anglosask. ***reotan***. lat. ***rud-ere***, ***rudio*** (křičeti, řváti — o lvech, jelenech

a oslech — ale též o člověku), řeck. *ῥύζ-ειν;* prostému skr. *ru* odpovídá hindust. *ro-nâ* (plakati).

Kořen *ra*, *ru (ri)* přichází v podobném napodobovacím významu i v jiných nepříbuzných jazycích: kanursk. *rarangin* (zlořečím), Tupi: *roiron* (zlořečiti, nenáviděti), fulup. *ni-rurút* (pláči), *ku-rîra* (Tette, Sena: plakati); inhamb. *ku-lîla*, maravsk. *ku-lîra* (Bleek, Lang. of Mosamb. 348), čilsk. *ruthoun*, *ruthovn* (plakati — Febres, Dicc. Chileno-Hisp. 69), čepang. *rhia'-sa* (Hodgson, 24), avarsk. *rurudize* (výti), santalsk. *rág* (křičeti, plakati — Puxley 111), peninsk. *rerak*, Kihiau: *rira* (Pott, Ztsch. d. d. morg. Ges. VI, 341 — kasânč. *lîla*), siamsk. *raung-hihn* (plakati — Hodgson, Indo-Chinese borderers 23); naproti tomu staro-egyptsk. *remî* (plakati, hořekovati) není původu onomatopoického, znamenajíc původně „vodu dávati" i skládajíc se z *er* (dáti) i *emî* (voda).

2. *plag*, *plak.* Kořen tento přichází nejvíce v slovanských nářečích, jest však i v jiných příbuzných jazycích zastoupen; nelze v něm spatřovati rozšířené svrchu spomenuté *plu* i vykládati pláč jakožto „prolévání (slz)": srovnání s latinskými i řeckými slovy ukazuje k jinému původu, dle něhož *plak* znamená „udeřiti, bíti". Sem spadají: st. bulh. плакати (znamená *plakati* i práti = *plákati*, vl. „bíti, tlouci"), rusk. плакать, srb. charv. *plakati*, polsk. *płakać*, česk. *plakati* (ale i *flák-nouti*, *plác-nouti*, polsk. *plasnąć* upadnouti, svaliti se, d. luž. *płacnuš* udeřiti, lit. *plakti*, bíti, trestati, *plaškýti* udeřiti). Lat. *plang-ere* podává nejlepší výklad slovanského *plak-ati*, neb znamená 1. bíti, udeřiti (plangere tympana palmis, plangere pectora palmis — v znak zármutku), 2. v přeneseném smysle: rmoutiti se, hořekovati (gemitus plangentium), 3. oplakávati (plangere bovem — t. j. Apim — Tibull.); k lat. *plang* přináleží: vl. *piangere* (neapol. *chiagnere*, ženevsk. *cianze*, sicilsk. *chiánciri*), rum. *plung*. Řeck. *πλήσσειν* (z *πληγ-jι-*), *πληγ-ή* (udeření, rána), dor. *πλαγ-α* (lat. *plaga*, st. h. něm. *plâg-a* muka, bída, něm. *plage*, česk. *plah-očiti se*).

Sem táhneme též gotsk. *flêk-an* (hořekovati, oplakávati) — něm. *fleh-en*, st. h. něm. *fluochôn* (klíti, proklínati), něm. *fluchen*, holl. *vloeken*, nordsk. *flengja* (bíti, mrskati) = dánsk. *flenge*, angl. *flog* (něm. *fleg-el*) a j.

3. *kvi* napodobuje nářek a žalostivý křik. Sem náležejí slova: gotsk. *qainôn (kvain* = stupňov. *kvin)*, nordsk. *kveina* (také bez náslovné hrdelnice: *veina*); ve staré hornoněmčině náslovná původní souhláska sesouvla se již docela: *weinôn*, něm. *weinen* (odtud i odvo-

zená slova *winseln*, *wimmern* i *wenig* = stř. h. něm. *wênec*, *wênic* — „oplakávání hodný, nešťastný, skrovný, malý“), angl. *whine*, anglos. *cvânjan*, holl. *weenen* (ve staroholl. jazyce s náslovnou hrdelnicí: *kuynen* vzdychati), dolnoněm. (v Süderlandu) *kwynen*, *kwymen* (býti neduživým, stonati — Woeste, Ztschr. f. vergl. Spr. IV, 183), *kuedern* (naříkati si). Z germánských jazykův kořen *kvi* dostal se i do některých románských: šp. *guañar*, *guañir* (hrochati), vl. *guai* (vyti), *guajolare* (výti, kvíkati), rumun. *vajet* (kvičeti); sr. i bretonsk. *gwela* = kymrick. *gwylaw* (plakati — odtud bretonsk. *gwelan* racek — fran. *goëland* — Diez, Etym. Wtb. 600). Ze slovanských slov sem spadá č. *kvíleti* (sr. *kvíkati*, *kvíčeti* — něm. *quieken*), st. bulh. цвилити (flere), цвилѣти (plangere), polsk. *kwilić* (hlas, zvuky vydávati — švédsk. *quilla* vzdychati, hvízdati, pískati — Matzenauer, Listy fil. VII, 25—26) a charv. *cvilěti*; *kvi* jest nepochybně rozšířeno z prvotného *ku*, sr. skr. *kû* (dáti se do křiku, křičeti), řeck. *κω-κύ-ειν* (plakati, úpěti), bourguign. *gueulai* (plakati — Mignard, Idiome Bourguignon 77 — ve spojitosti s *gula* — *kehle*), gaelsky *gubha* (nářek — Diefenbach, Wtb. II, 554), kymr. *gwb* (výkřik, vzdech), smolensk. густь (plakati, výti — odpovídá asi českému *housti*). Podobné kořeny vyskytují se i v jiných jazycích: ovorsk. *kúku*, Âro: *âkuâkûa*, kandin. *kuka*, kanjop. *kâha*, butsk. *kikin* (ve pskovském nářečí кикать), čínsk. *khu*, japonsk. *kokus* (plakati), osset. *khaun* (Sjögren 404), jihoaustr. *kokarendi* (Teichelmann and Schürmann 11), hauss. *kuuku* (to cry — Schön, Vocab. 129).

4. *plu* (význam původní: téci, plavati). Sem patří lat. *plorare* — i odvozená od něho slova: fr. *pleurer*, šp. *llorar*, port. *chorar*; s *plorare* souvisí bezpochyby i lat. *flê-re*, něm. *flennen*, dánsk. *flaebe*.

5. Ke kořeni *kra (kri, kru)*, jehož původní význam „křičeti“ — odnášejí se: dánsk. *graede* (plakati), švédsk. *gråta*, angl. *to cry* (plakati — fr. *crier* křičeti), *to groan* (stenati), st. h. něm. *grînan* (šklebiti se), *grun* (nářek), něm. *greinen grinsen*, d. rak. *krikerl* (plačtivý obličej, zvláště u dětí — Hügel, Wiener Dial. 96), jutsk. *gryle*, *grylle*, gotsk. *gretan* (strany slov sem příslušných viz Diefenbach, Wtb. II, 430—431). Podobná slova v druhých jazycích: Singpho: *khra-pu*, rong. *hrjop* (Mainwaring, Gramm. 134), činuk, *klak-wulk*, kiránt. *khrap-ta* (Hodgson, Himal. Ethnol. 29), est. *kiran* (plakati, oplakávati; *kirgan*, kokrhati, *kîrgan* křičeti), permsk. *gerjalni*, laponsk. *čierrot* (plakati), s nímž Budenz srovnává maď. *sírni* (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 44). Řeck. *κλαί-ειν* (plakati) srovnává se s anglosask. *hlôvan* (řváti — Pott, Wrz. Wtb. I, 683), pskovsk. tversk. хлыпать

Mnohá slova sem spadající vznikla z mezislovcí nebo podobných jim napodobovacích zvukových skupenin, tak na př.: Soso: *wûga*, Anfue: *pfâ-fi*, Čumu: *hu-ku*, Egbele: *phîêm*, Oloma: *pfie*, Barea: *wus*, Falaša: *fui* (Reinisch, Barea-Spr. XIX), Sonrhai *hê* (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. I, 2, 158), persk. *hâžîden* (plakati — *hâž* křik, výkřiky), tureck. *aghla-mak* (plakati — v náslovném *agh* spatřujeme ohlas našeho mezislovce *ach* — sr. rusk. ах-ать vzdychati), markezansk. (nukahivsk.) *ue*, *uveh*, šan. *hihk* (Hodgson, Indo-Chinese borderers 23), nagsk. *achaprr* (Hodgson, Aborig. of t. East 6), botokud. *auin* (Martius, Beitr. II, 179, 184 — jiný výraz jest *pukk*), krebsk. *ne-wue-ni* (pláči), legba: *wue*, gobur. *wóji*, anamsk. *khok-oa-oa* (dětský pláč — Taberd, Dict. 382), normask. *houiner* (Duméril, Dict. Norm. 135 — na pův. *gu*, *ku* zakládají se gotsk. *hiufan* hořekovati, starosask. *heouandi* hořekující, smutný, st. h. něm. *hiufit* truchlí, *hiufendi* ululatus, anglosask. *heóf*, *heáf* nářek. smutek), bavorsk. *wau-eln*. lotyšsk. *ûp-ôt* (výti — sr. č. *úp-ěti*; вопить znamená ve vologdském nářečí „výti, plakati“, v tambovském „křičeti“, ve voroněžském „hulákati“, ve pskovském a novgorodském „volati“, v kostromském „mluviti“ a v sibirském „zívati“), est. *ikkuma* (plakati — Wiedemann, Wtb. 125; *ikk* pláč), čagat. *jiglamak*. altajsk. *igla* (plakati — od *ig* pláč), siamsk. *eo* (křičeti, plakati), *hài* (plakati), *hoi-hai* (plakati i vzdychati), pulsk. *hoi* (plakati — Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 294), Kiše: *og* (plakati, vzdychati), *og-eh* (pláč — Brasseur de Bourbourg, Gramm. de la langue Quichée 200), vaju. *ok*, mongolsk. *ui-lacho*, santal. *ehe* (vzlykati, naříkati si), novozel. *aue*, v maloruském různořečí Bojkův лелекати (hlasitě plakati — od zastaralého mezislovce леле, ucelevšího ještě v srbštině ve významě hoře, běda! — Потебня, Два изслѣд о звукахъ 154), havajsk. *uhu-uhu* (plakati, vzdychati), tversk. вáять (výti, plakati), hotentotsk. *a-a* = *'â* (plakati — „was aus tiefer kehle gesprochen wird und sich anhört, als wenn jemand vomiert“ — Wallmann, Formenlehre der Namaqua 7; Schleicher, Beiträge II, 392).

Mnohá jiná slova, jakkoliv i rázu zjevně napodobovacího, ve zvukoslovné stránce velmi podstatně se rozcházejí: hebr. *bâkâh*, arab. *bakâ* (*jabki* on pláče), birm. *ngo*, malajsk. *tângis*, *müun* (Crawfurd 116), niassk. *mèè* (Verh. van het Batav. Gen. XXX, 80), čerem. *šarakt* (Wiedemann, Versuch e. Gr. 101), ostj. samojed. *čurak* (Castrén, Wörterverz. 137), tahit. *taj*, annatom. *taigtaig* (Gabelentz, Melan. Spr. 76), japonsk. *naki*, tibetsk. *ňu-va*, Akra: *fo-he*, Galla: *bôa*, enare-laponsk. *parkudh* (Lönnrot 243), bahing. *gnwakko* (Hodgson. Himal. Ethnol. 185);

finsk. *kallottâ* (od onomatop. *kal* — Donner, Vrgl. Wtb. I, 55), ostj. *kjelem* (plakati — laponsk. *kiljot* křičeti), javansk. *brâbâs* (Crawfurd, Dict, of t. Malay lang. 31), mexick. *čoka*, čepevjan. *câcô* (Buschmann, Athapask. Sprachst. 185), maď. *koakol* (o novorozeném dítěti); filham. *lholhoh* (*ni-lholhoh* pláči, ale *ni-lhûlhu* směji se), Gîo: *gbêbôa*, Kupa: *píbu* (sr. jutsk. *pjäve* plakati, dánsk. *pibe* plakati = pískati), ekamtulûf. *nénam*, Doaj: *šlangâde-geti*, Mbofôn: *nnenen*, divalsk. *mîam-bembe*, musentand. *ndidîdi*, banjun. *číron*, mandarsk. *čuânčûa*, Timbo: *wuli*, Kaddo: *akkčikkkakássa* (Buschmann, Spur. d. Aztek. Spr. I, 445). Veliké množství slov zvukoslovně od sebe rozdílných vyskytuje se v jazycích indoevropských, zvláště pak v jich nářečích: jutsk. *skraebe* (plakati), litevsk. *virkauti* (Geitler, Lit. Stud. 121), *verk-ti* (= rusk. верещать — Потебня, О полногласіи 26), česk. *břečeti*, *vřískati*, *břísk-ati*, slovinsk. *jokati se*, permsk. веньгать, oloněck. пирзать, tambov. нюнить, kostromsk. мынить, pskovsk. курéпаться, мы́риться, kazansk. хухля́кать (oplakávati nebožtíka), archangelsk. вири́ньгать, nižegor. деребáнить, kašubsk. *skvirac* (Филол. Зап. XIII, 5, 67), holl. *juilen* atd. Haussové i Kanurci jmenují ptačí zpěv *pláčem*: kanursk. *úngudu čîrin* (pták zpívá) = pták pláče", hauss. *cuncu ší-na kûka* = „pták pláče" (= zpívá — Barth, Sammlung Central-Afrik. Vokab. 136); podobně v kanurském jazyku *ngelârô čîrin* (beran bečí) znamená dosl. „beran pláče"; franc. *brailler*, jehož se užívá o oslím křiku, znamená v kanadském nářečí „plakati" (Ausland, 1859, 785). Odžisk. *su* (plakati) znamená vlastně „pršeti", poněvadž toho slova užívá se také za podstatné jméno „déšť"; tureck. *saghmak* (plakati) znamená původně „dojiti" (tudíž plakati = dojiti slze); na přenesené výrazy sem příslušné jsou zvláště ruská nářečí bohata: взбáбиться (zaplakati — dosl. „vzbaběti" — Даль, Толк. Слов. I, 30), кисля́ниться (kyseleti), tversk. козля́ниться („kozliti se"), корóвиться („kraviti se"), кривéниться (křiviti se), pskovsk. мокри́ться (mokřiti se), мокропогóдиться („stávati se mokrým počasím"), рваться, сýслиться („sliniti se"), урóдовать (zohyzditi) a j.

7. Smáti se.

Ježto i tento pojem rozličnými výraznými kořeny byl znázorňován a, jak se zdá, již od nepaměti hlasitý smích ve výrazu zvukovém rozeznával se v jazycích od mírného, tichého smíchu, úsměvu, jest nám i zde rozebrati několik kořenův.

1. *ha*, *cha* vyjadřuje v nejrůznějších jazycích onomatopoicky smích hlasitý, a to velmi zhusta ve zdvojené formě, která vůbec ukazuje se jednou z nejhlavnějších i charakterních známek slov napodobovacích.

Slova indoevropská sem příslušná jsou: skr. *has* (smáti se); kořen tento jest patrně rozšířené původní *ha*. Ač dle zvukoslovných pravidel v indoevropském odvětví platných skr. *h* nejčastěji vzniklo ze staršího *gh*, tož přece v této případnosti *ha* máme za tvar prvotný, a nikoli za skrácené *gha*: ve slovech ryze napodobovacích jazyky mnohdy zvukoslovných pravidel nešetří (sr. Pott. Wrz. Wtb. II, 2, 393: „*has* — unstreitig mit nachahmung des lachens: *haha* machen und kann denen, welche in allen *h* des Sskr., wo nicht andere aspirata, dann *gh* suchen, vernehmlich genug in das ohr schreien, wie thöricht ihr beginnen"). Prosté *ha*, jakožto mezislovce *hâ* (mnohdy i ve zdvojené podobě *hâhâ*), vyjadřujíc radosť, hoře, překvapení a j., často přichází v památkách písemných. V hindust. *hans-nâ* v kořen vsouvla se ještě nosovka; v latině a řečtině kořen *ha (cha)* podstoupil zdvojení, při čemž však pro blahozvuk hrdelnice se rozlišují: řeck. *καχάζειν* (m. *χαχα-*), novořeck. *χαχαρίζω*, *κακανίζω*, lat. *cachinnus*, *cachinnare* (m. *chachin* — rovněž i něm. *kichern* m. *chich* — a přicházející u Pânini-ho skr. *kakh* chechtati se m. *kha-kh*). V jazycích slovanských *ha*, *cha* vyskytuje se tolikéž téměř výhradně v podobě zdvojené: st. bulh. **хохотати**, rusk. **хохотъ**, **хохотать**, **хихикать**, slovinsk. *hohot, hohotati*, č. *chechtati*, *chichati se*, polsk. *chychotać*, *chechot*, *chechotać*, h. luž. *khachot*, d. luž. *chachaś se*, novgor. **хáхать** (v severních i východních nářečích **хáять** haniti, tupiti). V germánských jazycích *ha* = *ho*: st. h. něm. *hônjan*, *hô-nan* (ale *chahhazen* nahlas se smáti), stř. h. něm. *hoenen*, něm. *höhnen*, *hohn* (odtud franc. *honni*, *honte* — č. *hana*), holl. *hoonen*, švédsk. *häda*, angl. *hoot* (křičeti, vysmívati se), záp. frisk. *huynjen* (vysmívati se), dánsk. *haanes* (styděti se); osnabr. *hitken* (tiše se smáti), nordsk. *hâd* (posměch — sr. něm. *hader*, *hâder*, — Diefenbach, Wtb. II, 543). Zdvojené *ho*: st. h. něm. *hôhôn*, *hûhôn*, *haohôn*, *huahôn* (vysmívati se, v posměch uvésti, fr. *huer*, bretonsk. *hua, huda*, maď. *gúny* posměch), *hûôn*, *huoh, hûh* (hana), stř. h. něm. *houhen*, bavorsk. *huehen*, afghan. *chándal* (smáti se), persk. *chendîden*, arménsk. *chachankh* (chechtati se), osset. *chudün*, *chodun*, anglo-americk. *hawhaw* (chechtati se, srdečně se smáti — Bartlett, Dict. of Americanisms 191). Napodobovací *ha, he, hi* jest i v jazycích neindoevropských velmi rozšířeno: arab. *hahaa, hahâa* (smějící se, smíšek — *harhâr* hloupý smích), otomsk. *chachí* (žertovati — Piccolomini, Gramm. della lingua Otomi 37), massachus. *haha*, dakotsk. *iha, ihaha* (smáti se — Riggs 85, Schoolcraft, Ind. Tribes I, 297), v nářečích kmenův u Tularského jezera bydlících *highe* (Schoolcraft IV, 414), assiniboin. *e-hháh-hháh* (Schoolcraft IV, 428).

v činuksk. žargonu *hîhî* (V, 548); Longfellow uvádí ve své básni „Hiawatha“ výraz *minne-haha* „smějící se voda“ jakožto slovo severo-americké; čínsk. *ha-ha-ta-hi'o* (chechtati se), japonsk. *hihi* (opice — pro svůj smích tak zvaná), maď. *hucsag* (= *hacag* smáti, chechtati se), kirir. *haehae* (Gabelentz, Gramm. d. Kiriri Spr. 17), siamsk. *heha*, *huha* (smích, šum — Pallegoix 145), *hi* (smích), *ho-rau* (smáti se), singal. *hinahawenawa* (smáti se — Hodgson, Aborig. of the South 4), mexick. *huehuecka* (nahlas se smáti), maď. *hinyogás* (checht), songhaj. *hare* (smáti se — Reinisch, Barea Spr. 108), bask. *hirria* (smích), anamsk. *n-he-n-hau* (posmívati se), Koč: *hong-si* (smích), Darahi: *hansuk*, kuswar. *haskou* (Hodgson, Himal. Ethnol. 9; Tharu: *ka-has-al* — Hodgson 15). Místo *ha* ve slovech sem patřících často stává *ka*, *ga*: litevsk. *kikióti*, persk. *kichkich* (smích), anglosask. *ceahhettan*, *cancettan*, bavorsk. *kachen*, *kachezen* (nahlas se smáti — Schmeller I, 1219), stř. h. něm. *kache* (směji se, chechtám se), tirolsk. *kacheln* (Schöpf, Tirol. Idiotikon 297), vjatsk. гаганить, permsk. гиганить (vysmívati se); tumbukt. *gógor*, Horpa: *khákhé* (Hodgson, Sifán and Hórsók Vocab. 29), makassar. *kâkala* (smáti se — Matthes, Makassaarsch-Holl. Woord. 5), avarsk. *γàγadize* (chechtati se), kazikum. *kjakjabu* (checht), pampang. *guiguit*, mandžursk. *kakakiki*, *kikikaka* (smích několika osob), *kukukaka* (checht), tur. *kahkaha gülmek* (chechtati se), arab. *qah-qahat* (checht) = *katkatat*, *karkarat*, eston. *kikitsema* (smáti, chechtati se), siamsk. *kakok*, *khakkhak*, pâram. *gûegûe*, v mosambických nářečích *ekokleka*, *kueka* (Bleek, Lang. of Mosambique 350), mexick. *kakajahua* (vysmívati se), havajsk. *akaaka* (smáti se), singph. *gagátu*, balam. *guegue*, sarar. *gige*, japonsk. *kuckuc-warau* (smáti se, posmívati se).

2. *ha*, *ga* šíří se hláskou *l*: *hal*, *gal*, *hla*, *gla*.

Sem spadají: st. sask. *hla-han*, anglosask. *hlehhan*, *hlihan*, *hlyhhan*, gotsk. *hlahjan*, st. h. něm. *hlahhan*, a sesutím náslovné hlásky: *lahhan*, něm. *lachen*, holl. *lagchen*, angl. *laugh*, dánsk. *lee*, švéd. *le*, starofrisk. *hlacka*, anglosask. *hlagole* (směšný), *hleahtor* (smích — *leahtor* zločin; st. h. něm. *lâhan* haniti, zapověděti — *lastar* — z *lahstar* — hanba, tupení — později ve významu zločin, mrzkosť, nešlechetnosť), litevsk. *klegèti* (smáti se), archang. novgor. perm. гáлиться (smáti, posmívati se). K *hal*, *gal* táhneme rovněž něm. *gellen*, *hallen*, řeck. *γελ-ᾶν*, slovansk. *gol*, *gla*: st. bulh. гласъ (hlas), глаголъ (slovo — vl. „šum, křik“), глаголати (mluviti — vl. „šuměti, hulákati“), česk. *hlas*, *hlahol*, *hluk* a t. d. Příklady z jiných jazyků: tur. *gül-mek* (smáti se), čagat. *kül* (smích), *kül-mek* (smáti se), čuvaš. *kol*, jakut. *küläbin*, malajsk. *galak*, Soso: *gele*, Basa: *galudo*, uigur. *külümek*.

3. *smi.*

Kořen tento, v němž ovšem žádného onomatopoického odstínu nemůžeme spatřovati, měl za dob předhistorických bezpochyby význam jiný; ve zvukoslovné příčině násloví ze dvou souhlásek složené, ukazuje k tomu, že *smi* zavírá v sobě *dva* prostější prvotné živly. V některých jazycích kořen *smi* znamená „usmívati se“ — tak zejména v sanskritě a v germánských jazycích, kdežto ve slovanských přísluší mu význam „smáti se“: st. bulh. **смиꙗти сѧ** (3. os. přít. č. **смѣѥть сѧ**), rusk. **смѣ-яться**, srb. charv. *smijati se*, slovinsk. *smejati se*, bulh. **смѣјь съ**, **при-смивам съ**, polsk. *śmiać się*, *śmiech*, č. *smáti se*, *smích*, lotyš. *smé*. Skr. *smi* = usmívati se (*vi-smi* diviti se, *vismaja* udivení); stř. h. něm. *smiel-en* (usmívati se), *smie-r-en*, *smunzen*, něm. *schmunzeln*, holl. *mee-smuilen*, angl. *smile*, dánsk. *smile*, švédsk. *smila* (ale *småle*, dánsk. *smaalee* = dosl. „málo se smáti“). V latině a řečtině náslovné *s* odpadlo: lat. *mi-rus* (ze **smi-*), *mirari* (diviti se), řeck. *μειδᾶν* (ze **σμει-δ-*, čemuž i hom. *φιλομμειδη-*, vzniklé ze *φιλοσμειδ-*, nasvědčuje). Význam „potupa, posměch“ jeví se ve starohornoněm. *smâhî* (sloveso *smâhên* = něm. *schmähen* — odtud vl. *smacco* potupa, hana, *smaccare* poháněti, zlehčiti).

Latinské *rid-ere* pokládáme za slovo srodné s *rud-ere* (řváti), skr. *rud* = rusk. рыд-ать (plakati); dynamickou obměnou kořenné samohlásky význam přešel v pravý opak; o tomto zjevu, dosti zhusta v jazycích se vyskytujícím, níže podrobněji promluvíme. S lat. *rid* v náslovných skupeninách sbližují se: č. *řehtati se*, srb. charv. *rikati* (řváti), franc. *ricaner* (posmívati se), bahing. *riso* (smáti se — Hodgson. Himal.-Ethnol. 185); sr. i mokšamordv. *rakan* (chechtati se), jorub. *rerin* (smáti se — Crowther 250), gbes. *rere*, Aku: *rêri*, Agau: *rchouringi* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 490).

Na doklad veliké rozmanitosti napodobovacích slov, zvukoslovně od sebe rozdílných, uvedeme i zde několik zvláště charakterních výrazů, znamenajících „smích, smáti se“: jutsk. *skranne* (chechtati se), slovinsk. *krohotáti*, oloněc. гиргота́ть, archangelsk. граять, râdžmahalsk. (v Indii) *alkî*, *âlkâ* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 745; Asiat. Res. V, 130), čelan. *láwe*, tagalsk. *lagaak*, ugaljachmuc. *lechenne* (Buschmann, Spur. d. Aztek. Spr. I, 688; imperat. *lech-lik-ul*, Mithr. III, 3, 234), filham. *lhûlhu*, pepêl. *n-čičê* (směji se), dippil. *wedhewedhâ* (smáti se — Ridley, Kamilaroi 53), kjur. *kürün* (Усларъ, Кюр. яз. 651), madekas. *mihiomehy* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XIII, 75), fulup. *bebet*, igal. *njânji*, Âro: *ăči-ŏŕ*. Opanda: *njûnji*, Eregba: *skîske*, mandar. *dálandála*, Jala:

šeše, Koro: *têtira* (malajsk. *tertawa*), Nkî: *čuneču* (Koelle — Polygl. Afric. 146—165), jihoaustr. *karnkendi*, arab. *tich-tich* (napodobuje checht; v angl. zlodějském jazyku *te-he* chechtati se — Slang, Dict. 320), hotentot. *ái* (smáti se — Vocab. d. Namaque Spr. 4), Tupi: *puká*, činuksk. *chlwhaiit* (Gibbs 14), anamsk. *ua-ý* (posmívati se — Taberd 573), tezuq. *phâh* (Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mex. 287), abchaz. *-čč-*: *sy-čč-uejt* (směji se), *u-čč-à* (směj se!), nub. *džigdže* (smáti, posmívati se — Lepsius, Nub. Gr. 320), menomonn. *a-ai-a-nen* (Schoolcraft, Ind. Tr. II, 480).

8. Spáti.

Pojem tento označuje se podnes ještě ve mnohých jazycích slovy neb kořeny, znamenajícími „dýchati, founěti, chrápati“ a j. i vzniklých na základě onomatopoickém. V indoevropském odvětví pro toto slovo užívá se nejčastěji kořene *sup* (rozšířeného *svap*), v němž spatřujeme napodobování zvuků, člověkem při spaní vydávaných (dýchání, soptění a j.). Sem patří: skr. *svap-iti* (spí — *su-švâp-a* spal, *svap-na* spánek), *sup-ta* (usnuvší, spící — *supjât* ať spí), hindust. *so-nâ* (spáti), st. bulh. **съп-ати**, **съ-нъ** (sen, spánek — ze **sapna* neb **sup-na*), rusk. спать, за-сып-ать, сонъ, srb. charv. slovinsk. *spati*, polsk. *spać*, *sypiać*, lit. *sap-nas* (sen, spánek), st. h. něm. *swebjan*, *sweppen* (uspávati, býti ospalým), stř. h. něm. *sweben*, st. sask. *swebhjan*, nord. *svefn* (spánek), dánsk. *soven* (sen), *sove*, švédsk. *sofva* (spáti); lat. *sôp-ire* (uspávati), *som-nus* (ze **sop-nu-*), řeck. *ὕπ-νο-* (ze *sup-*), zend. *qap* (spáti — *qaptô* spící), pers. *chuf-ten*, Parsi *qaf-tan*. Výklad *svap*, *sup* z kořene onomatopoického potvrzují mnohá slovanská slova z téhož kořene pošlá, znamenající „dýchati, soptěti, chrápati“ a j.: rusk. сопѣть (chrápati), сопка, сопли (sopel), сопелка (píšťala), srb. charv. *sop-ilka* (píšťalka), *sop-sti* (pískati, foukati), *sop-iti* (dýchati, chroptěti, soptěti), *sopot* (vodopád); st. bulh. **сопотъ** (canalis), **сопсти** (pískati na píšťalu), **сопоүхъ** (= *siphon*, č. *sopouch*), polsk. *sopel* (kapka u nosu), č. *soptěti*, *sopka*, *sopel*, *sopiti se* a j. V české hantýrce spáti vyjadřuje se slovem *supovat* (Puchmayer, Romání Čib 85), ruský obecný lid místo спитъ (spí) říká mnohdy i храпитъ (chrápe). Mikuckij přirovnává *svap* k litevskému *kvepti* (dýchati, zápach vydávati — Изв. Имп. Акад. Наукъ IV, 365), což však se zvukoslovné stránky zdá se býti pochybným, ježto náslovné souhlásky se neshodují. Se skr. *svap* souvisí snad i temné co do původu staroind. *svabd-* (*svabdin* řvoucí); mandžursk. *amhambi* (spáti) znamená původně „foukati“, sr. *amhulan* (sifflet — Amyot, Dict. 85—86). Spojitosť mezi pojmy „chrápati, founěti“ s jedné, a „spáti“ s druhé strany vychází tolikéž na jevo ze srovnání lit. *snus-ti* (usnouti), *snaus-ti*

(dřímati = lotyš. *snaudét*) se stř. h. něm. *snûden* (founěti, chrápati — Микуцкій, Наблюд. и выводы 85).

Jiný kořen, v germánských jazycích užívaný, *slap*, přivádí se obyčejně ve spojení se *slaf* = něm. *schlaff* „mdlý, slabý": st. h. něm. *slâfan* (spáti), stř. h. něm. *slâfen*, něm. *schlafen*, gotsk. *slêpan*, anglosask. *slâpan*, angl. *sleep*, holl. *slapen* (alb. *slibb* spánek — Diefenbach II, 267); *schlaf-en* znamená tudíž původně tolik co č. *slábnouti*. Podobný poměr významů, jako mezi *schlafen* i *schlaff*, objevuje se rovněž v turecko-tatarských nářečích: čagat. *uju-mak* (spáti), *uj-mak* (slábnouti, trnouti, váznouti), tureck. *ujumak* (spáti), *ujušmak* (trnouti, váznouti), kojbal-karagas. *uihu* (slabosť, spánek), uigursk. *u* (sen, spaní — Vámbéry, Etym. Wtb. 61).

Z kořene *dar*, *dra* vznikla slova: skr. *drâ* (spáti — *drâ* v rozdíl od *svap* znamená „dřímati, klidně spáti"), st. bulh. дрѣ-м-ати, rusk. дремать, дрыхнуть, srb. charv. *drěmati*, malorusk. дрімати, polsk. *drzymać*, č. *dřímati*, lat. *dormire*, řeck. *δαρ-θάνειν*, st. h. něm. *troum*, *droum* (sen), něm. *traum*, holl. *droom*, *droomen*, angl. *dream*, dánsk. *dröm*. Lit. *megóti* (spáti) Diefenbach (Wtb. II, 14) přirovnává k polsk. *mglić się* (mžíti), *mżyć*, nordsk. *môk* (spánek), řeck. *μήκ-ων* (= *mák* — „uspávající"): avšak *meg-óti* dá se dle našeho zdání mnohem přihodněji srovnati s *mig-ti* (tlačiti, oči zavříti) = rusk. миг-нуть, миг-ать, č. *mhourati*, *mšikati*. V kostromském i novgorodském nářečí кур-нýть znamená „usnouti" (уснуть, всхрапнуть — Обл. Слов.). Temné co do původu řeck. *ιαύ-ειν* znamená „spáti, noc ztráviti".

Nakolik v jiných slovech sem příslušných jeví se odstín onomatopoický, viděti z příkladů následujících: otomsk. *á-hâ* (spáti — Piccolomini, Gramm. 46), *á* (Naxera, De lingua Othomitorum 33 — *à* dýchati), Rong: *mik-krap* (spáti — Mainwaring, Gramm. of t. Rong 185), havajsk. *hi-hi-o*, gjarung. *korman*, Horpa: *gurgjun* (Hodgson, Sifán and Hórsók Vocab. 28—29), anamsk. *ngu-guk* (dřímati — Taberd 347), Nutka: *huei-če* (Buschmann, Völker u. Spr. Neu-Mex. 344), komanč. *uch-poi-ton* (Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I. 372), Sunda: *hee-ees* (Gabelentz, Ztschr d. d. morg. Ges. XIII, 75), turrubul. *bûgân* (Ridley 71), Zulu: *lala* (slovo to uvádí Grout — Gramm. of t. Zulu lang. 36 — jakožto výraz napodobovací; Boyce uvádí širší tvar *uku-lala-gobutongo* — Gramm. of t. Kafir lang. 166), Kinjume: *siuzingi* (spánek — Steere, Handb. of t. Swahili lang. 159), botokud. *kukkjun* (spáti — Martius. Beitr. II, 179), gall. *râfa* (Massaja, Lect. gramm. 179), karufsk. *dedumdumba* (Rosenberg, Der malayische Archipel 608), fulup. *môre-*

môre, čumu. *ku*, penin. *fianen*, abâč. *êpfurumôla*, njambân. *rôaméle*, Mêto: *hôrûpa*, gačâg. *nkênke*, goâl. *ljêlêa*, bulom. *lôlo*, vej. *kíke* (Koelle, Polygl. Afr. 166—167).

Slova znamenající „chrápati" jsou vesměs původu napodobovacího: lat. *stertere*, řeck. *ῥέγκειν*, *ῥέγχειν*, holl. *ronken*, vl. *russare*, st. h. něm. *ruzzôn*, litevsk. *krakti*, něm. *schnarchen*, angl. *snore*, skr. *â-riph*, slovinsk. *herkati (hrk-)*, archangelsk. харайдать, mansk. *vremmeragh* (podst. jm. *brem*), jutsk. *rude*, afghansk. *ch'r* (Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXI, 33—34), finsk. *korskun*, est. *koristan*, perm. *karötni*, maď. *hortyogni*, *horkolni*, favorlang. *pagorgor*, anamsk. *ngaj-pho-pho*, persk. *čekčâk* (chrápání — arabsk. *charcharat* — též *fachîch*, vl. „foukání" — sr. persk. *fuch* ústa — něm. *fauchen*). Bonda: *rongon* (*marongon* chrápu), siamsk. *khrok*, malajsk. *ngrok*, santal. *phuphuai*, jorub. *honrun*, mongol. *chorkira*, birmansk. *houk-the* (Sloan, Burm. lang. 146), harajsk. *hulagok* (Alonso de Mentrida, Diccionario de la lengua Bisaja 443), havajsk. *ihuhanunu* (chrápot), fulup. *bulôbulo* (chrápati), mandeng. *kórôndo*, jâgb. *hûru*, čelan. *kôrgôna*, logonsk. *gumguma*, Mâba: *gukûrda*, Teda: *kirkékiní*, legb. *mâ-gogôro*, landôr. *hâhûa*, hâm. *hôhofina* (dosl. „silně dýchati" — *hôho* = „dýchati"), egbel. *fioro*, goâl. *susu*, gurêš. *šunšunšûma*, budûm. *hargí*, kirîman. *nonôna*, kânem. *kulungurngí*, Bute: *ngosangungor* a j.

9. Jísti.

Není pochybnosti, že kořen, vyjadřující bez odporu jeden z nejdůležitějších pro člověka fysiologických výkonů, patří k nejstarším tvarům, v jazycích užívaným i označoval se prvotně napodobováním těch zvuků, které člověk při jídle vydával (sr. Poesche, Die Arier 106); ježto pak slovo „jísti" patří ve všech jazycích k slovům nejužívanějším, podstupovalo již z té příčiny ve zvukoslovné stránce změny přečetné. Mnohá příslušná sem slova jeví se nyní v podobě tak změněné, že onomatopoické povahy v nich nespatřujeme ani stopy, sr. tur. *je*, japonsk. *ku*, maď. *esz*, alb. *cha*, tahitsk. *ai;* mimo to vedle slov onomatopoických záhy tvořily se výrazy neonomatopoické, rázu ušlechtilejšího, na které níže poukážeme některými příklady. Předkem zmíníme se o těch slovech, v nichž dle našeho mínění zjevně zračí se ráz napodobovací.

1. „Jísti" vyslovuje se výraznými náslovnými hláskami *č*, *dž*, *š*, které ve slovech sem spadajících pokládáme za původní, byť i přicházely ve výrazech poměrně pozdě vzniklých. Tak skr. *čam* (ve slovnících uvádějí se také slova *džam* i *džham*, ač bez dokladův), které

znamená vlastně „srkati“, ač někdy i „jísti“ (*máṅsaṅ čam* maso jísti), máme za slovo rázu onomatopoického, neodvozujíce ho nikterak od jakéhosi staršího **kam* (pročež nenacházíme na př. žádné spojitosti mezi *čam* i litevsk. *skomyti*, o němž zmínku činí Fortunatov v Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. III, 61). Ačkoli *č ve slovech napodobovacích* v pravěku nepochybně vznikalo naskrze samostatně, bez pomoci nebo prostřednictví staršího *k* aneb *t*, přece nechceme tvrditi, že *čam* je snad slovo *pravěké:* onomatopoických slov, znamenajících „jísti“ nebo „píti“, ještě nyní, zvláště v nářečích, tvoří se veliké množství, a podobně i skr. *čam* mohlo povstati za dob poměrně novějších. S *čam* shodují se cik. *čammav* (žvýkám), hindî: *čâb-anâ* (žvýkati, jísti), rusk. чмокать (mlaskati), avarsk. *ččàmize* (žvýkati), čečenzsk. *čam* (chuť), tarahumarsk. *čumila* (ústa — Murr, Nachrichten 368 — sr. i logonsk. *zum* jísti — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 2, 165), maď. *csemcseg*, polsk. *cmoknąć* (mlasknouti). K témuž pořadí táhneme i slova: skr. *džakš* (které se vykládá jakožto zdvojené *ghas*, vzniklé působením prakritských nářečí nebo-li obecné mluvy dřevních Indů z *gras* jísti, pohltiti), čepang. *dže-če*, *džhi-sa*, vaju. *dža-če* (Hodgson, Himal. Ethnol. 9), čínsko-angl. *čaučau* (jísti, potrava — Leland, Pidgin-English Sing-Song 29, 57, 121), arménsk. *džaš* (jídlo — *džašel* jísti), kjurin. *džaqùn*, kivom. *čupe*, čepevjan. *čečellî* (Buschmann, Athapask. Sprachst. 200), čínsk. *či*, *ši*, šilluk. *ašamme*, hauss. *či* (jísti — *čisie* kousati — Schön 151), mandžursk. *dže* (jísti — *dželu* pokrm — Kaulen 22), guajkur. *džinjon* (jísti — Martius, Beitr. II, 127), nagsk. *ča-džam-ti*, *džo-ko* (Hodgson, Aborig. of t. East. Front. 6), kirant. *čačeu*, *čuu* (Hodgson, Himal. Ethnol. 28), katoquin. *čauachampui* (Martius, Beitr. II, 162), rusk. жевать, č. *žvýkati* (pskov. tver. жýхвостить jísti, orlovsk. жýстарить málo jísti, vladimírsk. желвить jísti, žráti, цылупáть jísti, pskov. чилúскать, v angl. zlod. jazyku *chuck* chléb, maso).

2. Nejčastěji však „jísti“ (jakož i „píti“) vyjadřuje se náslovnými retnicemi *p*, *m: pa*, *ma*, *pi*, *mi* a j. Jakkoliv onomatopoický základ slov sem příslušných i v tom můžeme spatřovati, že fysiologické výkony, v nichž *rty* mají účastenství velmi činné, důsledně označují se *retnicemi*, tož přece příčina, proč pojmy svrchu zmíněné vyjadřují se právě retnicemi, dle našeho zdání zakládá se na jiném výjevě. Prosté totiž základné skupeniny *pa* i *ma*, označující ve mnohých jazycích pojmy „jísti“ a „píti“, jsou dle našeho mínění totožny s výrazy, vyjadřujícími ve všech téměř jazycích názvy otce a matky. Mámeť zde ty primitivné zvuky, jimiž dítě žvatlati počíná, pronášejíc první *člán-*

kované slabiky a jichž lidé uchopili se již v odvěkých dobách, aby jimi vyjadřovali jednak nejbližší příbuzné, jmenovitě otce i matku, o dítě nejvíce pečující, jednak i nutné potřeby dítěte, tudíž předkem pojmy jísti a píti. Zvláštní významnosti prvotné skupeniny *pa*, *ma* tedy nemají, a právě proto nacházíme je, jakožto bezvýznamné sice, ale dětem všech téměř národů nejpřístupnější prvotné slabiky, v tolikerých jazycích v podivuhodné shodě, a proto *pa* (hlavně ve zdvojené podobě *papa*) tak často znamená nejen „otce", než i „jísti". V jazycích indoevropských podobné výrazy nyní z většího dílu obmezují se mluvou dětskou, avšak u národů nevzdělaných mezi jazykem dětí a vzrostlých v té příčině rozdílu hrubě ani nestává

a) Pojem „jísti" a slova k němu se táhnoucí (hlavně pokrm, chléb, kaše) vyslovují se základným *pa*. V indoevropském odvětví máme četné doklady tohoto prvotného významu kořenného *pa:* skr. *pa* (krmiti, jísti — sr. rozšířený kořenný tvar *par* krmiti, nasytiti, naplniti), *pi-tu-s* (pokrm — Diefenbach, Wrtb. I, 412), *pûpa* (koláč = řeck. *πόπανον*), st. bulh. питати = rusk. питать (krmiti), пища (pokrm) = česk. *pí-ce*, charv. *pita* (koláč), slováck. *papuľa* (tlama), st. bulh. пас-ѫ (pasu = krmím), lat. *pa-sco*, *pa-bulum*, *pa-nis* (v angl. zlod. jazyku *pannum* jídlo, pokrm, chléb — Slang Dict. 246), *pappare* (jísti — Plaut.), *papparium* (kaše — Sen.), vlask. *pappare* (žráti, najísti se), sardinsk. *papai* (jísti), starofranc. *papin*, *papette* (pokrm, kaše), špan. port. *papo* (ptačí vole — Diez, Etym. Wtb. I, 304), šp. *papera* = port. *papeira* (st. franc. *papache*, staro-romansk. *paparon* — Diez, Altroman. Glossare 25), šp. *papar* (měkké věci jísti, jichž netřeba žvýkati — *papa* pokrm, kaše), bourguign. *pa* (nourriture — Mignard, Idiome Bourguignon 113); něm. *futter*, angl. *food* (pokrm), *feed* (krmiti), řeck. *πάομαι*, *πατέομαι* (jísti), zend. *ra-pithwa* (poledne) = litevsk. *pétus* (pl. t. oběd, poledne — J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 48), milánsk. *pabi* (pokrm — Diez, Etym. Wtb.[4] 231), pic. norm. *em-pafer*, (nacpati, nakrmiti), švýcarsk. *babbe*, *bappe* (kaše — Rochholz, Kinderlied u. Kinderspiel aus d. Schweiz 10—11), lotyš. *peppe* (kaše, maso), polsk. *papka* (kaše) = angl. *pap*, bavorsk. *päpp* (chléb), *päppen* (jísti — v dětském jazyku — č. *papati*, polsk. *papać*), *pappm* (ústa — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 398), d. rak. *papperl* („das essen für kleine kinder" — Hügel, Wiener Dial. 117), rumunsk. *pite* (chléb), slovinsk. *piča* (pokrm, potrava), bělorusk. i malorusk. папа (chléb), pskov. tver. папка (chléb, houska), папýша (houska, koláč), archangelsk. папыря (střep, z něhož žerou kočky — „черепокъ, изъ котораго ѣдятъ кошки" — Дополн. къ Обл.

Слов. 327), novořeck. πῆτα (koláč), novgorod. напошникъ (bílý chléb — Колосовъ, Филол. Зап. XV, 6, 31), afghansk. *pôval*, *pijâjal* (pásti — Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 97), râdžmahal. *peta*, *puttía* (chléb — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXI. 743), messap. πανός (chléb), skyth. *pinir* (sýr = kurdsk. *panir*). Sem spadá snad též phryg. βέκος (chléb) i alb. *búke* (chléb), ježto odvozování alb. slova od πjεκ (péci — Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVII, 659) ze zvukoslovné příčiny jest velmi s pomyšlením. Příklady z jazyků indoevropským nepříbuzných: Kassia: *ba-m* (jísti), hebr. *panag* (pečivo — význam toho slova jest poněkud pochybný; Ascoli vyhlašuje i semitské *pa-ma*, *pa-na*, aram. *pûm* ústa — za „jedící" — Ztschr. d. d. morg. Ges. XX, 433), tiang. *bang* (jísti), maď. *pita* (chléb) = est. *pets* (Diefenbach I, 342), peruánsk. *panču* (pokrm), *pananana* (nacpati se, naprati se — Tschudi, Kechua-Spr. III, 425), siam. *bupa* (koláče — Pallegoix 67), mikmak. *pibunokun* (chléb), čippevaj. *pebušigan* (chléb — Mithr. III, 3, 416), Galla: *budena* (chléb), aztek. *bakam* (chléb), maď. *pép* (kaše), Molele: *paast* (jísti), Kušna: *pa* (jísti), upsarok. *babušmík* (jísti — Schoolcraft, Ind. Trib. III, 255), sečuan. *bôba* (rychle jísti, hltati), Krík: *pâpeta* (jísti — Schoolcraft IV. 428); v dakotském jazyku *papa* znamená „maso", a *mama* — „mléko"; čínsk. *pao* (najísti se), paskagol. *pačka* (chléb — Mithr. III, 4, 282), saliv. (v jižní Amer.) *peibe*, kamčad. *popkom* (chléb), kabuč. *babà* (Mithr. IV, 158), kurelsk. *pu* (chléb), kurg. *pappada* (koláč = kanarsk. *appala* — Cole, Gramm. of the Coorg 52), tamilsk. *appam* (chléb, koláč — Pope, Tamil Handbook 11), tezuq. *pibi* (maso — Buschmann, Völker u. Spr. Neu-Mex. Abhdl. d. k. Akad. Berlin. 1857, 288), kiwom. *pa* (chléb); jistý americký plod sluje *papo* (Schoolcraft, Ind. Tribes V, 540); kalifornští Indiáni („rootdiggers") nazývají jistý druh planých bramborů, které jim poskytují nejhojnější a nejdůležitější potravu — *pappa* (Schoolcraft IV, 222).

b) *ma* = jísti, jídlo. Odstín onomatopoický zde jasněji vystupuje na jevo, než ve slovech, na *pa* se zakládajících, zvláště pak skupeniny *mam*, *mum* napodobují často *mumlání*, *žvýkání*, vyobrazujíce výrazně pohyby rtův. Sem patří: vlask. *mangiare*, fr. *manger*, staroport. *manjar*, normansk. *mougier* (jísti — Duméril 158), limous. *mindzá*, rhaetorom. *mangear* (též *mandigiar* — Jahrbuch für rom. u. engl. Litt. VIII, 232; IX, 399) — slova tato vznikla ovšem z lat. *manducare*, i znamenají tudíž původně „žvýkati": avšak *manducare* jest rozšířeno z *mandare*, v jehož kořeni spatřujeme základné *mam*. Pozdějšího původu jest lat. *masticare* (Apul.) — šp. *mascar*, fr. *mâcher* (bask. *mascatu*); ru-

munsk. *mŭnĕnka*, *mŭnkà*, gascon. *maca* (žvýkati), řeck. *μαστάζειν* (jísti, žvýkati), novořeck. *μαμουλίζω* (mumlám, špatně žvýkám), moden. *mumiar* (žvýkati bez zubů = angl. *mumble*, něm. *mummeln*, bretonsk. *mouña*), mansk. *mam* (kaše, prs, matka — Kelly, Manx Dict. 127), anglo-americk. *mush* (indiánský pokrm mléčný — Bartlett, Dict. of Americanisms 285), osnabr. *muggen* („heimlich essen" — Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. II, 229), str. h. něm. *muos* = něm. *mus* (kaše), bavorsk. *murfeln*, *morfeln* („jísti se zavřenými rty, jakož činívají staří, bezzubí lidé" — Schmeller, Wtb. I, 1647), sev. frisk. *mömkin* (jísti se zavřenými ústy — Johansen, Nordfries. Spr. 57), lothring. *mouargolé* (žvýkati — Mignard, Idiome Bourguignon 102), Argot: *morfier* (jísti — v jazyce vlaských šibalů *morfia* ústa, *murfezzare* jísti — Michel, Études sur l' Argot 279, 431), rusk. **мулындать, мулявить, мочкать, мякать** (jísti, žvýkati, na př. chléb), **мямлить**, olon. **мялить**, ve východních nářečích **мýмлить, мýмрить, мымрить** (jísti, žvýkati — o bezzubých lidech); v bearn-ském nářečí *miche* (kaše z kukuřicové mouky a mléka — Schröder, Jahrb. für rom. u. engl. Litt. XI, 114 — sr. charv. *mamaljuga* kukuřicová kaše). Příklady z jiných jazyků: Zulu: *mumuta*, *mumuza* („to eat with the lips closed" — Döhne 213), volof. *makža* (žvýkati — Dard, Gramm. 90), Odži: *memenne* (hltati, pohltiti — Riis, 24), malajsk. *mâkan* (jísti), v negritských nářečích *manambul* (jísti — Schadenberg, Ztschr. f. Ethnol. 1880, 168), kjurinsk. *müqün* (hltati, polykati), zul. *minza* (rychle, hltavě jísti), tjang. *momeuh* (žvýkati — Morice, Rev. de Ling. VII, 364), anamsk. *mem* (žvýkati kaši dětem — Aubaret 475), *mém-môi* (labra comprimere — Taberd 306), *móm*, *móm-mém* (edentulus 312), javansk. *mangngan* (jísti), bugis. *manre*, batt. *manggan*, sataval. *moun-ho* (v. d. Gabelentz, Ztschr. d. d. morg. Ges. XIII, 74), futunsk. *mama* (žvýkati — Grézel, Dict. Futun Franç. 188), Kečua: *mikkuna* (jídlo), manding. *mengu* (chléb), demotick. *ma* (chléb, potrava), juraksamoj. *mûc* (pokrm), tawgy-samoj. *amúrum* (jísti — *mundutuma* žvýkati), jenisej. *omabo* (jísti), ostjaksamoj. *amarnang*, kamassin. *amnam*, Odžibve *um*, čvačamaj. *máá* (jísti — Buschmann, Spur. d. Azt. Spr. I, 568), činuk. *mukamuk* (v činukských nářečích pro též slovo máme i jiné výrazy, dílem velmi neústrojné: *hulhuluba* jím — Gibbs, Vocab. 11 — *abatchlchaleba* jísti, *nachitchtchölöbach* jísti — Buschmann, Spur. d. Azt. Spr. I, 621), v činukském žargonu *mukkmukk* („anything good to eat" — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 550), massachus. *mîtč* (jísti — Schoolcraft I, 297), Miami: *mičioni*, delavar. *mičwakön*, v klacopských nářečích (v Columbii) *muk*, *mukk* (Schoolcraft III, 224), maď. *máhol* (plnou hubou žráti), *mamóka* (moučné jídlo),

râdžmahal. *môkú*, *mina* (jísti), demot. *amam* (jísti — kopt. *ouom* — Brugsch, Gramm. Démotique 37), mentavej. *mokom*, trangansk. *momenam* (Rosenberg, Der mal. Archipel 609), ostj. *emem* (ssáti — tur. *emmek*, jorub. *mo*, *mu*, bugis *mîmi*), Jao: *mila* (hltati), ajmarsk. *manka* (jísti — Ausland 1874, 450), fidži: *mama* (žvýkati), *mamau* (sytý), jihoaustr. *mutandi* (jísti), havajsk. *mama* (žvýkati, jísti), bongo: *moń* (jísti), *mule* (jídlo — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 469), *mombata* (chléb), Maja: *mumuihanul* (přežvykovati — Beltran, Idioma Maya 114), bask. (v labortanském nářečí) *mamia* (drobka chleba — Humboldt, Mithr. IV, 298). Sem náležejí i některé výrazy, „maso“ znamenající: gotsk. *mammo*, *mimz* (maso — mongolsk. *michan*), skr. *mâṅsa* (z **mâmsa*), st. bulh. **мѧсо**, st. prusk. *mensa*, litevsk. *mesà*, kappadock. *manes* (Diefenbach, Wtb. II, 30), arm. *mis*, alb. *miš* (Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVII, 653), drevansk. *mangsi* (мянсо — Микуцкій, Остатки яз. Полабск. Слав. 6); sr. též juraksamoj. *amsa* (maso — *amadm* jísti).

Gar, *gal* (*gur- glu-*) = „hltati, polykati“: skr. *gar*, *gal* (hltati: *girati* a *gilati* hltá, jí), *garaṇa* (hltání), *garala* (jed), *gara* (hltající, nápoj), *ghurghuraka* („ein gurgelnder laut“ — Petersb. Wtb. II, 888), lat. *gurges*, *gula*, *glûtîre* (polykati), řeck. *γλῶσσα* (jazyk — z *γλωτjα* „hltající, polykající“), st. bulh. **поглѫтити**, rusk. глотать, глотка, č. hltati, st. fr. *gloton* (žravý, hltavý), arménsk. *glanel*, *glnoul* (hltati), švédsk. *glufsa* (hltavě jísti), nub. *golle* (hltati, polykati) a j.

Mnohá slova, znamenající *lízati*, zdají se též býti původu onomatopoického; Pott spatřuje v litevském *lak-ti*, řeckém *λείχειν* i latinském *lambere* ozvěnu té činnosti, které súčastňují se jazyk (*lingua*) a rty (*labia*) při lízání: hláskou *l* označuje se dotknutí předmětu jazykem, a hrdelnicí — následující po té polknutí (Wrz. Wtb. III, 214—215). Sem patří: staroirsk. *lig-im* (líži), gotsk. *bi-laigon* (= něm. *belecken*), anglosask. *liccian*, angl. *lick*, starosask. *liccôn*, st. h. něm. *lecchôn*, *s-liccan* (hltati, lízati — švéd. *slicka*, dánsk. *slikke*), fr. *lécher*, lotyš. *leš-ti*, st. bulh. srb. *lokati* (**лиз-ати**, rusk. лиз-ать), persk. *lîsîden*, arménsk. *lizel*, *leznl* (Diefenbach, Wtb. II, 124); vlask. *lappare* (v nářečích hornovl.), franc. *laper*, catalan. *llepar* (vylízati), řeck. *λάπτειν*, kymr. *llepio*, nordsk. *lepia*, švédsk. *läppja* (lízati, srkati), v archang. nářečí лёчкать (jísti). Těmto slovům jsou onomatopoicky příbuzny mnohé výrazy, znamenající „lízati, jazyk, rty“: finsk. *lakkia* (lízati), suanet. *lok*, hebr. *lâqaq*, *lâšôn* (jazyk), sečuan. *lačwa* (lízati), *lakaila* (vylízati), javansk. *laklak* (lízati), kopt. *légh*, *lôgt*, malajsk. *lédah* (jazyk), hauss. *leboh* (rty — harrar. *láflaf*, Gonga: *lelfo* — Ztschr. d. d. morg.

Ges. IX, 431), demot. *lekeh* (lízati), arab. *ladžaza* (lízati — hlavně o zvířatech), *ladžana*, *lahafa* (*laqama* jísti, *luqmat* kus, sousto), malorusk. лиг-ати (jísti, žráti), volof. *lekä* (jísti), v řeči Jolův (nebo-li Djobů v Afr.) *ligenedukan* (jísti — Rev. de Ling. 1877, 88).

Jiné onomatopoické výrazy, znamenající „jísti": pskov. tver. хря́скать, хру́скать, saratov. хвырыздать, řeck. γράω (jím, hlodám — Pott, Wrz. Wtb. I, 63), novořeck. χαίγομαι (hltám), vologd. халкать (hltavě jísti), hotentot. *haň*, *hā* (jísti — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. I, 2, 29; podivuhodně srovnává se s tímto slovem vídeňsk. *hamham* jísti: *I' geh jetzt hamham* jdu nyní jíst — Hügel, Wiener Dialekt 77), Zulu: χaχa (hltavě jísti — Grout, Gramm. of t. Zulu lang. 36 pokládá to slovo za napodobovací; χ vyobrazuje zvuk mlaskavý), kološ. *chhachhá* (jísti — Buschmann, Sprache d. Koloschen, Abhdl. Berl. 1856, 386).

Velmi rozšířený v indoevropských jazycích kořen *ad*, jejž ovšem žádnou měrou za onomatopoický nelze vyhlásiti, co do původu jest naskrze temný. Nacházíme jej v skr. *ad*, slovansk. *jad*, *jed* (st. bulh. ѩс-ти, ѣс-ти — ѩд-ать *jed-í*, ѩдь pokrm, ѩдъ jed), lat. *ed-ere*, *es-ca* (návnada), *es-urio* (chce se mi jísti), řeck. ἐσθίω (z ἐδ-θι — sr. ἔδω, ἔδ-ομαι, ἐδ-ήδ-οκα), gotsk. *it-an*, *fra-ïtan* (něm. *fressen* z ver-essen), st. h. něm. *ëz-an* (něm. *essen*, *ätzen*, švéd. *äta*, angl. *eat*), arm. *ut-el* a j.

Vedické *aç* (jísti) znamená vlastně „obdržeti, dostati" (Grassmann, Wtb. z. Rigv. 136); pozoruhodným způsobem i v některých ruských nářečích (mosk. pskov., perm.) получа́ть (dosl. „obdržovati, dostávati") znamená „jísti"; naopak řecké φαγ-εῖν, totožné co do kořene se skr. *bhadž*, znamená „rozdělovati, podělovati". Skr. *khâd* (jísti — *khaṇḍa* kus) znamená „kousati" (st. bulh. кѫсъ, кѫсати), rovněž i novořeck. τρώγω (jím) značí vlastně „hlodám, kousám"; tulsk. тя́скать (jísti) = „tlačiti, tisknouti", olon. novgor. зоб-а́ть (jísti) = „vole si nacpávati", orenburg. сопѣть (hltavě jísti, žráti) = „křičeti, soptěti", mordv. *jarcan* (jísti) = „kousati" (sr. zyrjansk. *kurča* = votj. *kurčo* kousati, zuby skřípati — Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 39), a litevsk. *skomiti* (jísti — *skomieti* okusiti — Geitler, Lit. Stud. 109) znamená asi tolik co „rozdrobiti, rozkouskovati" (sr. rusk. ком-окъ, ком-кать), kdežto *valg-yti* (jísti) připomíná st. h. něm. *swelgan*, *swelhan* (polykati — J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 45).

10. Píti.

Tento pojem vyjadřuje se, zároveň slovu „jísti", nejčastěji kořenným *pa* (*pi*); u většině indoevropských jazyků setkáváme se s *pa*, jež nezřídka podstupuje změnu v *pi*: skr. *pa*, *pâ* (ve Vedách *pâ-ti* on

pije = *pi-ba-ti*, v klassické době obyčejně *pi-va-ti*; příč. min. č. *pî-ta* = lat. *pô-tu-s*), *pî* (*pajate*, *pjâjate* oplývá), ved. *pipisvat* (přetékající, naplněný; *pippala* jahoda); slovanská slovesa zakládají se na kořenném *pi:* st. bulh. **пи-ти** (**пиѥть**), rusk. пи-ть, пи-во, пьяный (opilý — seslabením kořenné samohlásky z *pijan-*), пи-ръ (pitka, hody), srb. charv. *piti*, *pijanka* (pitka), *pijan* (opilý), polsk. *pić*, č. *pí-ti* a j., řeck. *πί-νειν* (*πι-* střídá se s *πο-*), *πέ-πω-κα* (aeolsk. *πώ-νω* piji), *πό-της* (rusk. пи-тухъ), *ποτήριον* (číše, pohár), novořeck. *πιπιλίζω* (ssaji); litevsk. *pota* (pitka, hýření), *pizlas* (opilec — *pižeróke* ženština opilství oddaná), drevansk. *pait* (píti — Schleicher, Polab. Spr. 147). Lat. *bi-be-re* (z *pi-*, jakožto vůbec *p* i *b* ve slovech sem příslušných často se střídají; *p* ucelelo ještě v *pô-tus* nápoj, *pro-pi-nare* píti na zdraví, připíjeti), vl. *bevere*, *bere* (*bombola* lahvička, sr. česk. *bumbati* i dubrovnick. *bumba* voda, v Isid. glossách *bombum* nápoj, polévka — Diez, Etym. Wtb.[4] 358), šp. *beber*, franc. *boire*, *buveur*, *boisson*, *pinter* (zunkati, chlastati), bourguignon. *piô* (víno — Mignard, Idiome Bourguignon 119), catalan. *bomba* (hody, pitka), *bebany* (= provenç. *bevanda* — Milá y Fontanals, Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. V, 161), ve franc. Argot: *pitancher*, *pier* (píti — Michel, Études sur l'argot 318; ve starofrancouzské obecné mluvě užívalo se *pyer* = píti; tak čteme ve knize z r. 1292: *Jehan qui pie*); portugalští šibalové užívají ve své mluvě (Calão) slova *piar* (píti — Michel, Études 441), angličtí *booze* (nápoj, píti — Ascoli, Krit. Stud. — Über Gaunersprachen 179; u Shakespeara čteme v Tempest II, 2 slovo *bumbard* číše, soudeček, ve starší mluvě zlodějské *bowse* píti — Slang, Dictionary 15), *bub* (nápoj, píti), *bubber* (piják), *poppelars* (polévka), v tak zvaném aťenském jazyku бусать (píti), бусво (nápoj — Diefenbach, Beitr. z. vergl. Spr. IV, 331; v jaroslavské gubernii podnes užívá se slova бýсать píti, v kurské v témž významě бурáть), skotsk. *birl* (napájeti, píti — Hoppe, Archiv f. d. Stud. d. neuer. Spr. 49, 31 — d. rak. nář. *biberln* mnoho, ale malými doušky píti — Hügel, Wiener Dialekt 39, *plempern* mnoho píti — 121), normansk. *pion* (opilec), *piot* (nápoj, víno — Duméril 175), *être dans la pictrie* (býti opilým), komask. *bobò* = ženevsk. *bubù* (nápoj — v dětském jazyku — Diez, Etym. Wtb. II, 12). V germánských jazycích *pa* zaměňuje se jiným kořenem (*drak*, *drik*), nicméně z některých slov podnes ucelevších můžeme důvodně zavírati, že za dřevnějších dob kořene *pa* užívalo se v nich obecně: st. h. něm. *pior*, *bior* (pivo, pitka), něm. *bier*, anglos. *bëor*, angl. *beer*, nord. *bior*, *barr*, holandsk. *bier* (o germánském původu těch slov někteří pochybují — Diez, Etym. Wtb. 54; z germánských

jazyků *bior* přešlo též v některé románské: vl. *birra* pivo, fr. *bière*, rumunsk. *beare*, v něm. zlodějské mluvě *blembel* pivo), *buyzen*, jutsk. *pangle* (píti), dánsk. *patte* (ssáti, mléko), *pimpe* (píti, upíjeti), švéd. *pirum* (napilý), v severovýchodním Německu *pietschen* (píti kořalku, opíjeti se), *pietsch* (opilec — Ausland 1866, 405), lit. *pě-nas* (mléko), persk. *pînû*, *pepenû* (podmáslí), mazender. *bûšâ kerden*, ghilan. *buchûrden* (Melgounof, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXII, 200). *Pa, ba* v jiných jazycích: koroad. *bá* (píti — Martius II, 196), Bari: *bí* (ssáti), herer. *papeka* (kojiti), Akra: *baba* (voda — v dětském jazyku; Zimmermann, Vocab. 26), tepeguan. *bibei*, *bibe* (mléko), čemehuev. *he-biba* (píti — Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 559), kiž. *pâkh* (píti), netel. *pae* (Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. Berlin 1855, 505), nias. *bahdu*, *bâdu* (píti — Rosenberg, Mal. Archipel 609; Verh. van het Bat. Gen. XXX, 79); u Vagogů, Vanjamuezův a jiných afrických kmenů jistý nápoj, pivu podobný, nazývá se *pombe* (Wood, Natural History of Man I, 437), v severní pak Africe, zvláště v Egyptě i Abyssinii *bûsa*, *buzah* (R. Burton, Zanzibar 381—382), u Volofů *m-puche* (Boilat, Grammaire de la langue Woloffe 15), u Šillukův *burke* (Reinisch, Barea-Spr. 103); Batta: *pámde* (mléko — Barth, Ztschr. d. d. morg. Ges. VI, 413), est. *piim* (mléko), Darahi: *pjú* (píti — Hodgson, Himal. Ethnol. 9), Tharu: *piláјaba* (Hodgson 15), čilsk. *putun* (Febres 61), otomsk. *bbá* (mléko), tarahum. *pataliki* (nápoj — Murr, Nachrichten 321), mpongw. *piva* (ssáti — Pott, Doppelung 142).

Jakož výrazy pro „ssáti" i „močiti se" zvukoslovně mnohdy značně se sbližují, tak i ze základného *pi*, znamenajícího „píti", utvořily se některé názvy pohlavních částí i slova, znamenající „močiti se": rusk. пи-пи (mingere — v dětském jazyce — писать — Аѳанасьевъ, Поэт. воззр. Слав. I, 671), st. franc. *pissia* (mingere), vl. *pisciare*, provenç. *pissar* (novoprov. *pichá*), něm. *pissen* (d. rak. *wischerln* — Hügel, Wiener Dial. 190), kymr. *piso*, *pisio* (Diez, Etym. Wtb.[4] 249), catalan. *pixar*, picard. *picher*, v Berry: *pissée* („guss aus dem schmelzofen"), švédsk. *pink* (urina), *pinka* (mingere) a j.

Pojmy „píti, ssáti" vyjadřují se z důvodů svrchu položených mnohdy i prostředkem kořenného *ma (mi, mu)*: estonsk. *mamma* (pití, nápoj — v dětské mluvě — Wiedemann 630), dakot. *mama* (mléko), *mini* (voda), v jazyku niasském *mameinu* (ssáti — Verhandel. van het Batav. Gen. XXX, 81), juraksamojed. *ameadm* (*amea* sesek), ajmarsk. *umanja* (píti — *uma* voda — Ausland, 1874, 451), v indiánském jazyku Wulwa: *mišla* (obecný název všelikých nápojů — Ausland 1869, 656),

bugis. *mimi* (ssáti — Matthes, Boegineesch-Holl. Wrd. 243), Kredy: *mummu* (píti — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 485), miami. *meningue* (píti — Mithr. III, 3, 354), čippevaj. *minniquah*, čagat. *em-mek* (ssáti) = ostjak. *emem*, kušn. *mo* (píti), delavarsk. *mumaane* (píti), malajsk. *mînum*, čejenn. *manni*, tjang. *manium* (Rev. de Ling. VII, 360), činvansk. *momo*, est. *imema* (ssáti), sečuan. *mokona*, *mona*, anamsk. *mut*, mandž. *omi* (píti), manding. *ming*, šv. *amma* (kojiti), holandsk. *mammen* (ssáti), guača *memičon* (Martius, Beitr. z. Ethn. Amer. II, 132).

Snadno pochopitelno, proč *ženský prs* vyjadřuje se v jazycích nejčastěji prostředkem týchže kořenných skupenin, které znamenají „píti": *pa*, *ma (ba)*: litevsk. *pápas*, lotyš. *pups*, lat. *papilla*, vl. *poppa*, franc. *mamelle*, st. franc. *poupe*, švýcarsk. *bübbi* (Diez, Etym. Wtb.[4] 254), angl. *bubby*, čagat. *em-čik*, jakut. *ämii*, bask. *bularra*, suahil. *bubu* (a teat — E. Steere 18), botokud. *mim*, galib. *manati*, madekas. *baba* malajsk. *bappa*, novohol. *amma* (Buschmann, Über d. naturlaut 420), maď. *babug*, kašmir. *bab*, Nupe: *bebe*, *bewe*, kirir. *mama* (Gabelentz, Gramm. d. Kir. 13), Maré: *mimi* (Gabelentz, Melanes. Spr. 172), Kredy: *mbámba*, kjurin. *mam* (prs, výmě — Усларъ 675), komanč. *pici*, tur. *meme*, peruánsk. *ňuňu* (v jaz. Aino: *nunu* ssáti, delavarsk. *nunukuun* prs, sesek, madekas. *nunu*).

V afrických jazycích *voda* vyjadřuje se často kořenným náslovným *m*: fulup. *momel*, pačâd. *mambêa*, timn. *mant*, Ondo: *omi*, išiel. *mmi*, Bode: *amu*, sečuan. *mece* (voda — *meca* polykati, hltati), Lubalo: *mema*, Gura: *mmále*, Mbe: *minib*, kambal. *moni* a t. d. (Koelle, Polygl. Afr. 78—79). Sr. s tím slova, znamenající v afrických jazycích „píti": timn. *mu*, turonk. čalunk. *mí*, bambar. *mína*, Vej: *mi*, Landoma: *ímunu*, melon. *mmúere*, Egba, Aku: *momi*, *mumi* a j.

Germánský kořen *drik* (s nosovým živlem*dri nk*) není původu napodobovacího, maje bezpochyby prvotný význam „táhnouti, vtahovati" (angl. *drag*, holandsk. *trekken*) i odnášeje se v té příčině k lat. *trahere* (sr. i Pott, Wrz. Wtb. III, 492); sem spadají: gotsk. *drinkan*, st. h. něm. *trinkan*, hol. *drinken*, angl. *drink*, nord. *drecka*, dánsk. *drikke*, švéd. *dricka* (vl. *trincare*, fr. *trinquer* připíjeti); *pa*, *pi* nezachovalo se též ve příslušných slovesech v perském i litevském jazyku: persk. *nûšiden*, litevsk. *gerti* (snad původně „hltati" — skr. *gir-ati*, slovansk. *žr-*, *žer-*). Strany označování pojmu píti prostředkem náslovné sykavky sr. str. 153. Některé výrazy sem příslušné vynikají zvláštní zvukovou neústrojností: Pima: *mljchny* (píti), Navajo: *štlínlh* (píti), unalašk. *tanggakuchkhinng* (píti), šavant. *keuimakanripukrenida* (píti — Martius,

Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 136), činuksk. *tkchlökchöbst*, *öntchltöqömištöchö* (píti — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 621; sr. rovněž tlackanajsk. *khocötkchltsitkchltsaha* jazyk — Buschmann, Athapask. Sprachst.-Abhdl. d. k. Akad. Berlin 1855, 162).

Z té okolnosti, že kořenných *pa* i *ma* u velikém množství jazykův užívá se na označenou pojmův jísti i píti, že i v indoevropských jazycích kořenné *pa* označuje oba tyto pojmy, a toliko pomocí symbolické protivy „jísti" vyslovuje se mnohdy zvukem plnějším, temnějším *(a)*, a píti zvukem jasnějším *(i)*, a že v oboru jazyků podnes ještě vyskytují se četné stopy označování obou pojmův jedním a týmže slovem, důvodně můžeme zavírati, že za dob pravěkých oba tyto pojmy vyjadřovaly se bezpochyby *jedním* kořenem. V jazycích potkáváme se zvláště ve starších památkách písemnictví dosti často se slovy, která zavírají v sobě významy venkoncem sobě odporující; tak na př. lat. *vacare* znamená býti svobodným, míti kdy, než i naopak pilně něčím se zanášeti; č. *potřebovati* znamená míti čeho potřebí — indigere, tudy nemíti, ale i užívati = lat. uti — tedy míti (v prvním významě = něm. brauchen, bedürfen, a v druhém = něm. gebrauchen). O tomto výjevu, veledůležitém v příčině původní významnosti slov, na svém místě podrobněji promluvíme; nakolik pak pojmy „jísti" a „píti" označují se buď jednostejně, buď s nepatrnými toliko rozdíly ve zvukové stránce, snadno viděti z těchto dokladův: v jazyku Šan *kjen* znamená jísti, píti (Hodgson, Indo-Chinese borderers 23), v jaz. Tupi *ú* (jísti, píti — Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 95), v denwárském i kuswárském jazyku *kháik* (jísti, píti — Hodgson, Himal. Ethnol. 9), čínsk. *ši* (neb *či*) znamená jísti i píti (ač obyčejněji jísti — Morrison, Dict. II, 278): *ši fan* (jísti rejži), *ši ciu* (píti víno); čínsk. *cio* znamená 1. kousati, žvýkati, hlodati, 2. píti (Morrison II, 497), Zulu: *minza* 1. hltavě jísti, 2. hltavě píti („to eat or drink gluttonously" — Döhne 211), u Wijotů (v severní Kalifornii) *tu-poi* znamená jak jísti, tak i píti (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 439), ve vyšší mluvě Anamitův *śoi* = jísti, píti (Taberd, Dict. Anam. Lat. 615), persk. *chûrânden*, *chûrden* (jísti, píti — *šîr chûrden* mléko píti — ve starší perštině *waštamûnitan* jísti, píti), arab. *laka'* (jísti, píti — *lak'* eating, drinking); česk. *žráti* = nemírně jísti a píti, *hrubě žráti* = přílišně píti (Turci *víno žerou* — Hist. Tur. — u Jungm.), *ožrati se* = opiti se, *ožralec* = opilec, rusk. кушать = jísti, píti (Вы сегодня ничего не кушаете = Vy dnes nic nejíte, ale выкушайте рюмку вина = vypijte sklenku vína), v moskevské a voroněžské gubernii воскушать znamená „jísti, píti"; i v obchodním umělém rusko-čínském jazyku,

„kjachtinským nářečím“ zvaném (кяхтинское нарѣчіе) кушаху znamená jísti i píti: его кушаху = on jí, его только рюмашеки кушаху умѣша = „on umí jen kořalku píti“ (Черепановъ, Изв. Импер. Акад. Наукъ II, 375); лущить ve vjatské gubernii znamená „hltavě píti, chlastati“ (жадно пить) a ve pskovské i tverské „mlčky jísti“ (ѣсть молча); лечкать v novgorodské gubernii znamená „píti“, a v archangelské „jísti“; archangelské глотъ znamená žrouta, ale i opilce, rusk. молсать 1. ssáti, 2. hlodati (Потебня, О Полногласіи 24); ve pskovské gubernii питýщій = opilec, ale v kurské питёра = žrout; rusk. алкать (míti hlad), локáть (chlastati — o psech), питать (krmiti), пить (píti); лакáло ve pskovské i tverské gubernii znamená žrouta, a ve vologdské opilce; českému *chlastati* (mnoho nebo hltavě píti) odpovídá slovinsk. *hlastati* (hltavě jísti); ved. *pitu* = 1. nápoj, 2. pokrm; podobně *madhu* znamenalo pokrm i nápoj, zvláště pak sladký (M. Müller, Vorles. über d. Urspr. u. d. Entw. d. Religion 230); skr. *čam*: 1. srkati, 2. jísti (*mâṅsaṅ čemuḥ* „jedli maso“ — Bhaṭṭikâvja 14, 53), *čamasa* = 1. číše, pohár, 2. druh pečiva (Böhtl. Skr. Wtb. II, 949); charv. *pitja* (pokrm, píce), *pitje* (nápoj — sr. česk. *píce* a *pití*); litevsk. *pěnas* (mléko), *pénas* (pokrm, žrádlo); v severoruských nářečích зобáть = jísti, зобь pokrm, ale ve starší ruštině зóбанецъ = polévka („похлебка“ — Даль); ruskému хлебать, jehož užívá se vzhledem k nápojům, odpovídá vesjogonsk. зобать (Даль, Толк. Слов. Предисл. XXXV), oloněc. ажлибáть (= елозить, ѣсть, хлебать — Даль, Слов.); siamsk. *kénn* (jísti), *kenn* (píti), persk. *peplus* (chléb v oleji namočený), *pepenû* (podmáslí); sečuan. *hupa* (píti, ssáti), *huta* (jísti); v karenském nářečí Maplův: *ô* (jísti), *o* (píti — Asiat. Res. V, 234—235), persk. *âš* = 1. pokrm, kaše, 2. polévka; maď. *étel* = pokrm, *ital* = nápoj, *eszik* (jí), *iszik* (pije — v infinitivě *enni* jísti, *inni* píti), dakotsk. *juta* (jísti), *jatkan* (píti), v jaz. Angami-Naga: *či-li-če* = jísti, píti, guransk. *u* = jísti, píti (Congrès des Américan. 1877, II), chjurkul. *irgis* (snísti), *irdžis* (vypiti), v nářečí Kaddův: *dijahkun* (jísti), *dijahnau* (píti — Buschmann, Spuren d. Azt. Spr. I, 445), apačsk. *išâ* (jísti), *tu-išâ* (píti — Schoolcraft, Ind. Tr. V, 586), tureck. *jummak* (píti), *jammak* (ssáti), *jemek* (jísti), rossônsk. *kawai* (jísti), *kawo* (píti — Asiat. Res. V, 239); jakutsk. *as* (jídlo, pokrm), *is* (píti — Vámbéry, Etym. Wtb. 23), altajsk. *aš-an* (jísti), *ez-ir* (opiti se), čagat. *ašam* = 1. sousto, 2. doušek, nápitek; *isirmak* (jísti), *isürmek* (opiti se); juraksamoj. *amadm* (jísti), *ameadm* (ssáti — *amea* sesek — Schiefner, Castrén's Wörterverz. aus d. samojed. Spr. 3); kanursk. *bu* (jísti), *bû* (krev — Barth, Samml. Centr. Afrik. Vokab. Einl. 58), haussa *ša* (píti), *či* (jísti — Fr. Müller,

Grundr. d. Sprachw. I, 2, 218), Ibo: *rá* = píti, *ri* = jísti (Schön, Oku Ibo 7); dârfûrsk. *djâm* = jísti, *djába* = píti, *dûr* = míti hlad, *bûr* = míti žízeň; Mobba: *tinjarih* = jísti, *tangjih* = píti, afl'adeh. *úszúma* = jím, *uszeáme* = piji (Pott, Grammat. Geschlecht. v Ersch u. Gruber Encyklop. 62, 433, anm. 20); arabsk. *džarasa* = jísti, žráti, *džardžara* = srkati (chald. *gargêr* chlastati). Sr. i bavorsk. „einen verstorbenen *vertrinken*", což znamená „bei seiner leichenfeier auf rechnung der hinterlassenschaft eine *mahlzeit* halten" (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 668), v d. rak. nářečí: *åndudln* (do syta se najísti i napiti — Hügel, Wiener Dialekt 20). I ve zlodějských jazycích jísti a píti označují se někdy týmže slovem: ve vlaském zlod. jazyku (lingua zerga) *alzare* znamená jísti i píti, u francouzských šibalů *siffler* = „hltati, jísti, píti" (Michel. Études sur l'argot 381), u anglických *guzzle* = mnoho jísti, chlastati (Slang, Dictionary 185).

11. Pedere.

Mnohé výrazy sem příslušné jsou původu onomatopoického, přičemž v indoevropských jazycích hlasitý zvuk obyčejně napodobuje se prostředkem souhlásek *p-r*, tichý pak hláskami *p-s (b-z):* skr. *pard*, *prd*, ve slovanských jazycích v obecné mluvě užívá se všude kořene *perd:* rusk. пердѣть, пердпуть, srb. charv. *prděti*, *prdnuti*, *prdac*, slovinsk. *prdéti*, polsk. *pierdzieć*, *pierdel* (bombus), *pierdolić* (hlouposti tlachati. špatně zpívati), č. *prd*, *prděti*, lit. *perdžu* (pedo), *pirdis* (bombus), lotyš. *pirst* (pedere), *pirdens* (bombus); řeck. *πέρδειν* (min. č. *πέπορδα*), *πορδή*, *πορδαλέος* (prdlavý); lat. *pêdere* (vysutím *r* z **perd-*), *podex* (místo **pord-*): st. h. něm. *fërzan*, *firz*, něm. *farz-en*, *furz*, *burz-el* (= č. *prd-el*), *bürz-el*, *burzel-baum*, angl. *fart*, nord. *frëta* (přesmyknutím z **fert-*), dánsk. *fjerte*, švéd. *fjerta* (než i *prutta* pedere, *prutt* = prd), dolnolUž. *pyraš* (pedere), *pyra* (podex), est. *pêretama* (pedere), normansk. *pétra* (= st. fr. *péteux*) = „sedlák. hrubý člověk" (dosl. „pedens", znamená i „podex" — Duméril 172). S *pard* stává nepochybně ve spojení koř. *kard:* skr. *çardh* (pedere), *kardana* (bručení, kručení ve břiše) = řeck. *κορκορυγή*. *P-s*, *f-s (b-z)* vyjadřují „flatus ventris sine crepitu" — sem spadají rusk. бздѣть, srb. charv. *bazditi* (smrdeti). rusínsk. песдѣти *(pesdi-)*. polsk. *bździeć*, *bździć (bździna, bździoch)*, č. *bzdíti* (a přechodem jasných náslovných souhlásek v temné *pšuk*, *pšuknouti*, *pšoukati*, *pšochář*), lotyš. *bezdêt*, litevsk. *bezdêti* (odtud *bezdas* sambucus nigra, č. *bez*, malorusk. базъ, drevansk. *bäz* — Schleicher, Polab. Spr. 147), slovinsk. *pezdeti* (m. *bezd* — Matzenauer, Listy filol. VII, 20), stř. h. něm. *fist*. něm. *fisten*, řeck. *βδέω* (m. *βσδ-*), dánsk. *fise*, švédsk. *fisa* (osnabr. *fister*

podex — Bezzenberger's Beitr. II, 242), bavorsk. *feisten*, *fisten*, angl. *to fizzle*, fr. *vesse*, islandsk. *fys* (bombus), *fisa* (pedere), lat. *visire*, rumunsk. *besu*, est. *puss*, *pussutama*; vedick. *bhasad* (zadnice) i *bhaṅsas* (id.) Grassmann (Wtb. z. Rigv. 930) vykládá z kořene **bhas* (fiesten), jejž přirovnává k lit. bezdù = řeck. *βδέω*; sr. též holandsk. *veesten* (visire), *filen* (pedere), *filter* (podex — Diefenbach, Wtb. I, 393), arab. *fasw* (breaking wind gently), bahing. *piso* (pedere — Hodgson, Himal. Ethnol. 187), vaju. *pesče* (Hodgson 90); kočsk. *pat* (bombus — Hodgson 74), Wakkoa: *potgo* (Schoolcraft, Ind. Tr. V, 552), samoan. *pilopilo*, *pipilo* (Pratt, Samoan Dict. 167). Jiné onomatopoické názvy jsou: normansk. *treuter* (Duméril 210), d. rak. *tritschler* („feuchte blähung" — Hügel, Wiener Dial. 167), novoř. *κλάνω* (pedo — zakládá se na témž kořeni, jako st. řeck. *κλάζω*), holandsk. *poepen*, v ruské obecné mluvě пукать, пукнуть, bavorsk. *puck*, *packs* (bombus), *quatschen* (prděti — o psu — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 381, 1398), Maja: *ciz* (Beltran 212), tur. *zort* (bombus), est. *tossun* (pedere — „šuměti" — sr. *tossan* hučeti, šuměti, mordv. *toškan* šeptati, syčeti, mad. *tüsszen* kýchati — zendsk. *fra-šumaka* zadnice — kořenem se sbližuje se sanskr. *kšu* kýchati), v jazyku niasském *hôtu* (pedere — Verhandel. van het Batav. Genootsch. XXX, 79), Logoné: *uch-pan*, Wandalâ: *je-pišárde* (pedo — Barth, Samml. Centr. Afrik. Vokab. 47), siamsk. *khrok-khrak* (strepitus flatuum ventris — Pallegoix Dict.), lat. *bombus* = malajsk. *bumata* (Crawfurd, Dict. 32 — sr. angl. *bum* = podex i *bumb* „der dröhnende ton" — Hoppe, Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 49, 50). Bonny: *bopumbobám* (pedo — Pott, Doppelung 31); persk. *gûzîden* (pedere) odnáší se k rusk. гузка, гузно = česk. *huzo*, skr. *gu* (cacare — odkud *guda* podex, *gûtha* excrementa). Arabsk. *nafacha* znamená 1. ústy foukati, 2. prděti (sr. charv. *puhati* foukati, bzditi, *puhalo* bzďoch, maď. *fing* bombus, *fingik* pedit; v jazyku Tupi: *pinó pinó* pedere — dosl. „silně foukati" od *pinó* foukati, vítr — *pinó pinó* označuje i kopřivu pro silný zápach, jejž vydává — Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 81; amojsk. *phùi* passing of wind — Douglas, Dict. of Amoy 404 — *pàng-phùi* pedere). V čínském písmě *fei* (nebo *pi* — pedere) vyobrazuje se znaky „rejže" a „vydávati" („vydávati rejži" — „to spend the rice" — Morrison, Dict. I, 229).

12. Polibiti.

Za výrazy onomatopoické sem spadající pokládáme následující: hornoněm. *bussen*, švédsk. *pussa*, hindust. *bossánâ*, persk. *bûsîden*, *bôsîden* (Diefenbach I, 286), v něm. nář. *busserl*, *buss*, *puske*, litevsk. *bučioti*, *bučóti*, lotyš. *bučôt* („nicht unwahrscheinlich ist, das *bu* drücke

durch schallnachahmung den laut der zusammengepressten lippen aus oder auch das anschwellen derselben beim küssen“ — Pott, Wrz. Wtb. II, 2, 566; Geitler — Lit. Stud. 62 — přirovnává ke slovům svrchu položeným české v nářečích užívané *boskat* — lit. *putù* flare i пяпъ-цитати), polsk. *buzia*, *buziak* (políbení), špan. portug. *bus* („handkuss“ — Diez, Etym. Wtb. II, 106), dolnorýnsk. *buts* (políbení), *bützen* (políbiti — Mieck, Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 47, 219), irsk. skotsk. *bus* (pysk, ústa, políbení), lat. *bâsium*, fr. *baiser*, vl. *bacio*, *baciozzo*, kelt. *pôg* (políbení), šp. *besar*, alb. *πούθ*, suahil. *busu* (políbení — Steere 19), favorlang. *babassus* (Happart 331), kazikum. *ppajčin-ppajthun*. Na jiných napodobovacích kořenech zakládají se: skr. *čumb* (líbati), malajsk. *čiûm*, cikánsk. *čumidav* (líbám), rusk. чмокать, něm. *schmatzen* (d. rak. *schmâtz* políbení — Hügel, Wiener Dial. 140), laponsk. *čunnet*, *čunnatet*, est. *ciukutama*, siamsk. *čum-pha*, votj. *čupasko*, čuvaš. *čöp*, čerem. *šupšal* (políbení), maď. *csókolni* (líbati), bahing. *čuppawo* (Hodgson, Himal. Ethnol. 188), čepang. *čopčisa* (Hodgson, Chépáng and Kúsúnda Tribes 24), vjatsk. чумáркнуть, barea. *šuki* (Reinisch 152), otomsk. *cycí* (Piccolomini 36), kološ. *kchhhechachassá* (Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. Berl. 1856, 418, Nro. 601), turrubul. *dândildelaiina* (Ridley, Kamilaroi 71). Hauss. *leasa* (líbati) znamená vl. „lízati“ (Schön 130); podobně i Pott přivádí z cikánské písně slovo *čarav* „líbám“ = „lízám“ (Ztschr. d. d. morg. Ges. III, 328).

Zívati napodobuje se mnohdy výrazným *ha*, *cha* (*ga*): řeck. *χάσκω*, *χαίνω*, lat. *hiare*, něm. *gaffen*, *gähnen*, angl. *gape* (zívati — snad i *gaze* udiveně na něco se dívati, gotsk. *gatvo* ulice, st. h. něm. *gaza*, něm. *gasse* = „zívající, otevřená“ — Pott, Wrz. Wtb. I, 76; ke kořeni *ha* „býti otevřeným“ Pott — I, 88 — táhne i lat. *fa-mes*), cikánsk. *hamzinav* (zívám — ve mluvě ruských kramářů „ústa“ nazývají se *cházik*, a v nářečích kalifornských tuzemců *ha* — Schoolcraft, Ind. Tribes III, 429), persk. *châmjâz* (zívání), alb. *goghene* (= gaffen), v sev. rusk. nářečích хáмать (zívati), hornoněm. *gouwen* (ústa otevříti — Mieck, Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 48, 228), v rusk. obecné mluvě хайлó (otvor, hrdlo), est. *haigutama* (zívati), anamsk. *ha* (ústa otevříti — Taberd 185), siamsk. *hao* (zívati — Pallegoix 151), lušajsk. *ham* (zívati).

6. Tvoření odtažených slov z kořenů původně napodobovacích.

Z dokladů nahoře předložených vysvítá, v jak rozsáhlé míře živly onomatopoické opanovaly jazykem, a jak ještě podnes, po mnohých

tisíciletích nepřetrženého vývoje lidské mluvy značnou částku lexikalního materiálu kteréhokoli jazyka lze vysvětliti toliko z kořenů napodobovacích. Abychom však hluboký význam tohoto důležitého základu naší mluvy úplně vyložili, jest nám ještě dokázati, že i různá slova, vysvětlující pojmy odtažené, berou svůj počátek a původ od onomatopoie. Závěrek ten ovšem již ze přirozenosti samé věci plyne. Odtažené představy, tudíž i slova jim odpovídající zakládají se původně na srostitých: ježto tyto vznikají z veliké části z onomatopoie, tož patrně i slova, vyjadřující pojmy odtažené, mají mnohdy základ onomatopoický. Poněvadž však takými závěrky mnozí sotva asi se uspokojí a jazykozpyt i při nejlepší logice nikdy nebude moci obejíti se bez znázorňujících důkazův a dokladův, pokládáme za nutné ztvrditi pravdivosť dotčeného výroku několika příklady. Obmezíme se i zde některými slovy zvláště charakterními.

1. Čisti.

Slovanská slova sem příslušná jsou: st. bulh. **чисти, чьсти** (**чьтеть** čte) z **čit-ti* — „čisti, počítati, ctíti“ — sr. **чис-ма** (číslo), **чьсть** (česť — **чьстити** ctíti) — z ostatních slovanských jazyků sem spadají: rusk. **читать** (čisti — **почитать** ctíti), **чтецъ** (čtenář), **чётка** (sudý počet), **чётки** (růženec — „co se počítá“), srb. charv. *čitati* (čísti), *čislo* (růženec), *čast* (česť), *častiti* (ctíti), slovinsk. *štêti*, *šêtva* (číslo); polsk. *czyść*, *czytać*, *cześć* (česť), č. *čís-ti*, *čít-ati*, *po-čet*. K témuž kořeni přináleží st. bulh. **чи-нъ** (pořádek, stádo), rusk. **чинъ** (důstojnosť, hodnosť). Z prostého *či* patrně se vyvinulo složitější *čit*; v sanskritě setkáváme se s týmiže kořeny: *čit* (pozorovati, hodlati, rozuměti) a *či* (pozorovati, vyhledávati, sbírati, shromažďovati; oba kořeny přicházejí i v jazyce vedickém). Ježto *či* = „pozorovati, věděti“ jakožto pojem odtažený pochází od *či* = „sbírati“, znamená i naše „čísti“ původně „sbírati“ („písmena, slova sbírati“), což i potvrzují obdobné výrazy v druhých jazycích (sr. i rusk. **чета** párek, srb. charv. *četa* zástup „co se k sobě řadí, shromažďuje“ a t. d.). Přirovnáme-li skr. *či* jednak k rozšířeným skr. kořenům *čju* a *čjut* (padati, kapati, téci), jednak k persk. *či-den*, *čeh-îden* (kapati, krápati, sbírati) i považíme-li, že pojem „kapati, téci“ v jazycích nezřídka označuje se výraznými náslovnými hláskami *s*, *š* nebo *č* (str. 152), můžeme předpokládati, že snad i *či* mělo dříve též význam „kapati, téci“ (sr. i skr. *çî-k* kropiti, smočiti, *çîk-ara* kapka, hl. dešťová). Nakolik pak významy „kapati“ a „sbírati“ k témuž původnímu kořeni mohou se odnášeti, snadno viděti ze slov *kapati*, *kupa* a *koupati*, na témže kořeni se zakládajících: *kap* rovná se prvotnému

kap nebo *kâp* a *koup* = st. bulh. кѫп- dřevnějšímu *kamp-*, které se tudíž od prvého kořene liší dodatečnou nosovkou; *koupati*, st. bulh. кѫпати odpovídá skr. *kamp* (třásti se, rychle se pohybovati — *vi-kampita* „zitternd sich bewegen" — Ptb. Wtb.); poněvadž pak *am* i *u* mnohdy se střídají (lat. *ambo* = skr. *ubhâu*), shoduje se skr. *kamp* (třásti se) s kořenem *kup* (zlobiti, hněvati se), totožným se starobulh. кыпѣти = č. *kyp-ěti*, od něhož nemůžeme odděliti st. bulh. коупъ = č. *kupa* (hromada), rusk. купа, копить (nahromažďovati, sbírati), polsk. *kupa*, *kupka*, *kupić* (sbírati) a j. Náslovné *či* nacházíme ostatně i v sanskritě v různých slovech rázu napodobovacího: *čitkâra* (křik), ved. *čitti* (praskot), *čiççâ* (napodobuje řinkot, cinkot a j. — Grassmann, Wtb. 456). I v druhých indoevropských jazycích „čísti" nezřídka znamenalo původně „sbírati": lat. *legere* „čísti", vlastně „sbírati": nuces-, flores-, herbas legere, fila legere (přísti); týž význam má i st. h. něm. lësan (sbírati, nabírati, čísti), nordsk. *lësa*. Také v nynějším německém jazyku *lesen* neutratilo ještě původního významu — sr. *auf-lesen*, *nach-lese*, *wein-lese* (st. h. něm. *lësari* = vindemiator), holandsk. *lezen* (čísti, vybírati, sbírati), dánsk. *laese* (čísti, sbírati, vybírati — poslední význam ucelel ještě v nářečích). Anglosaské *lësan* v angličině již zaniklo; zaměnivší je *read* (čísti) znamenalo původně „řaditi, sčítati" — sr. gotsk. *ga-rath-jan* (sčítati, počítati), st. bulh. рѧдъ (řád, řada), lit. *rédas* a j. Lit. *skraityti* = 1. počítati, 2. čísti, 3. modliti se.

Řecké *ἀνα-γιγνώσκω* (čtu) znamená vlastně „poznávám, zkoumám" a novořeck. *διαβάζω* (čtu) = „procházím" (t. j. probírám); podobně v kurgském jazyku (v Indii) *wodu* (čísti) znamená vlastně „běžeti", rovněž jako kanarské *ódu* (Cole, Gramm. of t. Coorg lang. 54); v bahingském jazyku *kwo-gno* (čísti) původně znamená „viděti" (Hodgson, Himal. Ethnology 186). V některých jazycích „čísti" vynáší se slovem „křičeti" nebo „zpívati": tak hebr. *qârâ* znamená původně „volati, křičeti", a z toho významu později vyvinul se význam „čísti": *jiqrâ b-sêfer* „on čte z knihy", doslovně: „on křičí v knihu"; týž význam má i arabské *qarâ'a*. Takýž přechod významu jeví se v mandžurském *chûla*, znamenajícím 1. křičeti, volati, 2. čísti; v tureckém *okumak* (čísti — vl. křičeti — sr. uigursk. *okukluk* čtení, *okimak* volati, *uk* zvuk, hlas — Vámbéry, Etym. Wtb. 50, tungusk. *ukirum* křičeti), a v tibetském *klag-čor* (hluk, povyk, šum), *klog-pa* (čísti); selišsk. *au* (čísti, předčítati — Mengarini, Selish Gramm. 74) = křičeti. Arménské *kardal* znamená 1. volati, 2. čísti, i odpovídá starobaktrickému *gered* = „volati, výti" (Fr. Müller, Beitr. z. vergl. Sprachf. V, 141); kopt. *oš*, de-

motick. *aš* znamená volati, vzývati, čísti (Brugsch, Gramm. Démotique 42), avarsk. *čàlize* = volati, zváti, čísti. Ulfilas užívá slova „zpívati" za „čísti" *(sigg van bokes)*, podobně i mokšamordvinské *marafňan* znamená zpívati i čísti (Ahlquist, Mokscha-Mordv. Gramm. 163); havajsk. *heluhelu* (čísti) = „mnoho počítati" (*helu* = počítati — Andrews, Gramm. 17), v afenské mluvě setkáváme se s napodobovacím *šišlit* (čísti, počítati — *šišlinka* kniha — Diefenbach, Beitr. z. vergl. Spr. IV, 341) a madekaské *mamaky* (čísti) znamená vlastně „lámati" (to break, to smash — Griffiths, Malag. Lang. 71).

2. Psáti.

St. bulh. пьс-ати (vysutím kořenné samohlásky ψати), přít. č. пишеть (píše) — od téhož kořene pochází i пьс-тръ (m. *pis-rŭ*); v ostatních slovanských jazycích jeví se všude kořenné *pis:* rusk. писать, srb. charv. *pisati*, slovinsk. *pisati*, *pisk* (písmě), *pisan* (pestrý), polsk. *pisać*, č. *psáti (pís-mo*, *píš-e)*, staroprusk. *peisai* (píše), *peisalei* (písmo). Slovanskému *pis* odpovídá skr. *piç* (ozdobiti, okrášliti), vedick. *piç* (ozdoba, okrasa), *peças* (podoba, okrasa, ozdoba), zendsk. *paêça* (podoba), *paêçaňh* (podoba, okrasa), osset. *fisin*, gotsk. *filu-faih-us* (rozmanitý), st. h. něm. *fêh* (mnohobarevný, pestrý), arm. *pêspês* (rozmanitý), *pisak* (pestrý), digorsk. *finssyn* (psáti), *finst* (psaní, kniha). Velmi důležito je staropersk. *pis*, vyskytující se na klinových nápisech, znamenající „vysekati, vyryti, psáti" i přicházející ve spojení s předponou *ni: nijapisam* (slova krále Daria: „napsal jsem, dal jsem vyryti"), *nipistam* (napsané), *nipistâm* (napsanou — Spiegel, Altpersische Keilinschriften 209); od staropersk. *ni-pis* pochází nynější perské *ni-wiš-ten* (psáti). Ježto však způsob psaní, o němž mluví král perský Darius, záležel ve vysekávání nebo vyrývání na skále velikých klínů, v rozmanitých skupeninách jednotlivá písmena nebo celé slabiky vyobrazujících, tož *nipis* = „psáti" znamená zde patrně tolik co „vysekávati, vyřezávati, vyrývati". Zvukoslovně sanskritské *ç* rovná se nejčastěji prvotnému *k*, tudíž *piç* = *pik*, s nímž se opět setkáváme v lat. *ping-ere* (malovati — koř. *pig: pic-tor*, *pic-tura*) a řeck. *ποικ-ίλος* (pestrý); ve slovanských jazycích ovšem ve příslušných slovesných tvarech sanskritskému *ç* odpovídá sykavka, avšak přes to udržela se i původní hrdelnice v některých slovech: č. *pěk-ný* (= řeck. *ποικ-ίλος*), polsk. *pięk-ny*, č. *pih-a* = polsk. *pieg-a*, rusk. пѣг-ій (strakatý). Původní význam kořene *pik*, jenž v indoevropském odvětví došel neobyčejného rozšíření, jest „bíti, tlouci, udeřiti": onomatopoicky *pik* vyjadřuje zvuk, jenž povstává udeřením ostrého nástroje na skálu, kámen anebo vůbec tvrdý předmět. Uvá-

žime-li, že první, ovšem velmi nemotorné pokusy psaní záležely, jak historicky dokázáno, v naškrabování, vyřezávání nebo vyrývání různých písmen na skalách, stromech a j. předmětech prostředkem rydla, dláta nebo podobných nástrojů, tu i prvotný význam slova *pik* stane se nám pochopitelným. Nápisy, dlátem neb jinými ostrými nástroji na skalách a kamenech vyryté nebo vydlabané objevují se v klínových staroperských nápisech Achemenidův, ve staro-indických (vl. prakritských) nápisech krále *Açoky* (*Pijadasi* — na skalách v Dhauli, Girnaru i Kapurdigiri), v četných nápisech (jmenovitě rázu hieroglyfického i symbolického) tuzemcův Sibiře, severní Ameriky, jižní Afriky a j. O dřevěných tabulkách („dskách") u Číňanů činí se zmínka již v Ši-king-u (II, 8); u Řeků *ποικίλον ξύλον* („pestré dřevo") označovalo „popsané dsky". Prvotný význam kořene *pik* zračí se ostatně ještě zřetelně ve staro-indickém *piç*, poněvadž kořen tento v Rigvedě znamená ještě „rozsekávati, rozkrajovati" (na př. maso), „vyřezávati" (na př. číši ze dřeva) — z těchto původních vytvořily se další významy „vyrývati, ozdobovati" a j. (Grassmann, Wtb. z. Rigv. 817); z prvotného významu „*udeřiti, píchati*" vysvětlují se tudíž veškeré ostatní. U dřevních Indoevropanů rytí, vyrývání předcházelo tedy malbu (Curtius, Grundz.[5] 165). Kořen *pik* v původním onomatopoickém významu zachoval se podnes ještě ve mnohých indoevropských jazycích: něm. *pick-en* (klovati, ďobati), hol. *pikken*, švédsk. *picka* (klovati, biti, udeřiti), franc. *piquer* = šp. *picar* (píchati, sekati — *picaro* podvodný, nepoctivý), st. bulh. **пьхати** (přít. č. **пьхаѭ, пишѫ**), rusk. **пихать** (strkati), **пик-нуть** (ceknouti — „klepnouti, udeřiti jazykem"), č. *pích-ati*, novořeck. *πικ-οῦνι* (motyka, lopata), dánsk. *pikke* (klepati), franc. *pic* (datel — „klepající" — lat. *pic-us*; sr. i *Pic-umnus*, vzniklé z téhož kořene *pik* — Bréal, Hercule et Cacus 34), *pic-oter* (klovati), lat. *pica*, *pinna* (z pic-na — Hartung, Relig. der Römer II, 175), angl. *to peck* (klovati), *to pick* (píchati), *pike* (kopí, podávky), slovinsk. *pik* (píchnutí — *pika* tečka); ve přeneseném smysle patří sem: řeck. *πικ-ρός* (trpký, hořký — „píchající"), litevsk. *pik-tas* (zlý, špatný = skr. *piç-una*), *pýk-ti* (zlobiti se — sr. česk. *pyk-ati*), *peik-ti* (zlořečiti, opovrhovati), *pyk-ulas* (bůh hněvu — č. *pikous* = čert — Geitler, Lit. Stud. 68).

K *piç* odnášíme i skr. *piš* (drtiti, rozdrobovati, tlouci — bud. č. *pek-šjati*: s kořenným konečným *š* nakládá se tudíž, jako by bylo = *ç*) *peša* (drobení, mletí), lat. *pins-ere* (tlouci, bíti — koř. *pis*: *pis-tor* mlynář, pekař), řeck. *πτίσσειν* (mlátiti, tlouci — *τ* je vsuvka); st. bulh. **пьшено** (mouka) = skr. *pišṭa* (mouka — „roztlučená, rozmletá"), **пьшеница** (pše-

nice — sr. lat. *triticum* od *terere*), rusk. пестикъ = vl. *pestello*, angl. *pestle*, litevsk. *pěsta* (hölzerne stampfe"), řeck. *πίσ-ος* (hrách = lat. *pisum*), st. bulh. пѣсъкъ (písek — „rozdrcený, rozemletý"), st. h. něm. *fesa* (pleva) a j. S *pik* nepochybně souvisí též onomatopoické *puk*, znamenající, jak již vysvítá ze slovanských jazyků: „udeřiti, prasknouti, puknouti": st. bulh. пѫкнѫти, rusk. пук-нуть (prasknouti), пук-ать, пуш-ка (dělo — místo **pučka*, sr. srb. charv. *puc-ati* stříleti), бухнуть, бухать (udeřiti, bouchnouti), srb. charv. *puknuti*, polsk. *pęknać*, *pąk* (poupě — „co puká"), č. *puk-ati*, *puč-eti*, *puk*, *bouchnouti*. Ke slovanskému *puk* táhneme rovněž lat. *pungo* (*pug* píchati: *pug-io* dýka). Můžeme tudíž právem předpokládati, že *pis* = *pik* v nejdřevnějším svém významu označovalo způsobem onomatopoickým pojmy „udeřiti, píchati, vyryti".

V ostatních indoevropských jazycích pojem „psáti" označoval se s počátku obdobným způsobem: zde potkáváme se s kořenem *karbh*, *garbh* = *grabh*, jenž původně znamená „škrabati, rýti", a i ve slovanských jazycích se vyskýtá, aniž však v nich přijal význam „psáti". Od tohoto kořene odvozují se: řeck. *γράφ-ειν* (psáti — vl. „rýti, vyrývati" — strany slova *γρομφάς* svině = lat. *scrofa* sr. str. 38; ke *γραφ* — odnášejí se něm. *griffel*, franc. *greffe*, *greffier*; *γριφᾶσθαι* mimo „psáti" má dle Hesych. v lakonském nářečí ještě význam „škrabati, šklubati"; příbuzny kořeni *γραφ* jsou *γλάφω*, *γλέφω* lat. *glubo*, st. bulh. жлѣбъ = *žlab*), lat. *s-crib-ere* (kořen šíří se náslovnou sykavkou, která dodává jemu patrně mnohem větší výraznosti), odtud st. h. něm. *scrîban*, stř. h. něm. *schrîb-en*, něm. *schreiben*, dánsk. *skrive*, švéd. *skrifva*, hol. *schrijven*. Kořen *krabh (krab)* = *skrab* v prvotném svém významě ucelel ještě ve slovanských nářečích: rusk. скреб-, скребло, скребница (hřebilce), srb. charv. *skrob* = č. *škrob*, *škrab-ati* (sr. angl. *scrape* škrabati, *scrap* kousek), polsk. *skrobać* (strouhati, leptati). Bez náslovné sykavky kořen přichází v těchto slovech: gotsk. a st. h. něm. *grab-an* (kopati, rýti = řeck. *γράφ-ειν*), bavorsk. *gribes-grabes* (kliky háky — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 983), anglosask. *grafan*, angl. *grave* (hrob), *en-grave* (vyrývati), *carve* (vyřezávati), nord. *grafa*, dánsk. *grave*, švéd. *grafva* (vyrývati, vyhloubati), *graf* (hrob); st. bulh. греб: гребеть (inf. грети, гребсти strouhati, škrabati, veslovati — „veslem hrabati, kopati"), rusk. грести (греб-у vesluji), за-греб-ать (shrabovati), граб-ли (hrábě), царап-ать (škrabati — *carápať* vzniklo rozvedením kořene ze *krap*), srb. charv. *grep-sti*, *greb-sti*, *grablje* (albánsk. *grevis* škrabu), česk. *hrab-ati*, *hrábě*, *hřeben*, polsk. *grześć* (škrabati, zahrabati — přít. č. *grzebię*), *grzebień*, *grzebać* (hrabati) a t. d. Anglické *write* (psáti), vzniklé z anglo-

sask. *vrîta*, znamená původně „trhati, škrabati, škrtati", odpovídajíc starosaskému *wrîtan*, st. h. něm. *rîzan*, stř. h. něm. *rîzen*, něm. *ritzen*, nord. *rit* (písmo), *rita* (škrabati, rýti, psáti), *rista* (vyrývati, škrtati — v Eddě *rista*, *runir* = „runen ritzen"), což připomíná něm. *reissen* (kresliti — Geiger, Urspr. und Entwickl. d. menschl. Spr. II, 108), švédsk. *rita* (kresliti), dánsk. *ridse*, st. h. něm. *reiz* (čára), *riz* (písmo — Diefenbach, Wtb. I, 239) Hindust. *likhnâ* (psáti) béře svůj původ od skr. *likh*, jehož základné významy jsou: 1. škrtati, rozpárati, škrabati klovati (Ptb. Skr. Wtb. VI, 535; sr. uvedené tam příklady: *padbhjâñ mahîñ likhati* „nohama zemi vyrývá" — Râmâj. VI, 2, 17; *kâkaç ča tasjopari čañčvâ kimapi likhatu* „a vrána ať jej zobákem poklubává" — Hitop. 43, 15); 2. vyrývati, škrabati, psáti, napsati (*tasmiñ-ç-ča likhitam asti* „a v ní — t. j. knize — jest napsáno" — Pañčat. 127, 9). V jednom výjevu Çâkuntaly, znamenitého dramatického výtvoru proslulého Kâlidâsy, Çakuntalâ na listu (od stromu) svému milenci *likhati* („škrabe" — t. j. píše) milostný list; podobný výjev přichází i ve Vikramorvaçî (jiném dramatickém díle téhož básníka), kde Urvaçî „škrabe" milostné psaní na „březovém listu" (t. j. na listu ze březové kůry). *Likh* užívá se ve starobylejší podobě *rikh* ve Vedách: *â-rikh* („anritzen, aufreissen" — Ptb. Wtb. VI, 343, kde *rikh* = *likh* přirovnává se k řeck. ἐρείκω, ἐρείχθω); skr. *rekhâ* (pruh, čára, výkres) = *lekhâ*; s *rikh* srovnávají se gotsk. *rikan* (hrabati, sbírati), st. h. něm. *recho*, stř. h. něm. *rëchen*, něm. *rechen*, angl. *rake* (hrábě). Lotyšsk. *rakt* (kopati), *rakstît* = „šíti, vyšívati, kresliti, psáti", litevsk. *rakštis* (náhrobek, pomník), *rašýti* (psáti) = *raišyti* (jež Geitler — Lit. Stud. 69 — srovnává s charv. *riesiti* zdobiti, krášliti), sr. i *raus-ýti* (rýti, hrabati) a *rantyti* (vyrývati na dřevě). Podobný přechod významů měl i v jiných jazycích místo: hebr. *sâfar* znamená vyřezávati, vyrývati, psáti (pak i počítati, vypravovati); slovu *sefer* (písmo) odpovídá chaldejské *sappar* (stříhati — Geiger, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 166); hebr. *kâtab* = „vyřezávati, rýti, psáti" — jemu je příbuzno *châṭab* (řezati, rýti, sekati — *châṭûb* pestrý, strakatý) i *qâzab* (sekati, přikrojiti, tvořiti, uzpůsobiti). Obdobným způsobem i v maďarském jazyku slovo „psáti" vyvinulo se z podobného významu, jak snadno pozorovati z prostého přirovnání slovesa *ír* (píše — inf. *ír-ni*) k *irt* (pleje, okopává, vyrývá); turecké *jáz-mak* (psáti) zdá se, že vzniklo z téhož kořene, co *jar-mak* (řezati, rozštěpiti, sekati); u turánských i jiných primitivných národů prvotný způsob psaní záležel v nářezech a vroubcích (Vámbéry, Etym. Wtb. 204). Nakolik i v druhých jazycích pojmy „rýti, vyrývati, kresliti" s jedné a „psáti" s druhé

strany vespolek stávaji ve spojitosti, vysvitá z následujících dokladův. Japonské *kaki* znamená 1. škrabati (*atama-wo kaki* hlavu si škrabati), 2. škrtati, kresliti, psáti; finsk. *kirja* = čára, okrasa, písmo, kniha, malovati, psáti (Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 53—54), *korea* pěkný, nádherný (tur. *kirli* zamazaný, špinavý, strakatý); vogulsk. *qanš* vyšívání — *qanšantem* psáti, ostjack. *handžan* (pestrý), *hašlêm* (psáti — Ahlqvist, Kulturwörter der westfinnischen Spr. 159—160), est. *kirju* pestrý, *kirjutan* pestřiti, psáti, *kiri* kresba, vyšívání, kniha, písmo; čuvašsk. *sjür* = mazati, tříti, *sjir* = kresliti, psáti, *sjiru* písmo (Vámbéry, Etym. Wtb. 147; že i ve slov. jazycích „mazati" rovná se někdy významem slovu psáti nebo malovati, viděti na př. z malorusk. богомазъ „malíř, obraz", kde мазъ rovná se ruskému писецъ v живописецъ); čagat. *sirmak* (mazati, tříti), altajsk. *sür* (vyřezávati, kresliti), uigursk. *serge* (čára, písmo); čagat. *bičmek* (řezati), uigursk. *biček* (nůž = tur. *bičak*), *bičik* = písmo, altajsk. *pičik* (kniha, písmo), *piči* (psáti), juraksamoj. *pâdawy* (pestrý), *pâdâu* (pestřiti, psáti). Afghansk. *kâžal* = tahati, psáti (Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 30), siamsk. *khien* = malovati, psáti (Bastian, Reise durch Kambodja 315); rusk. писáть má tytéž významy; sr. též ve slovinsk. nářeč. *písati se* = barviti se, červenati se (*črêšnje se uže pišejo* — Erjavec, Letopis Matice Slovenské 1880, 168), v jaz. Čibčů *bčiki* = malovati, psáti (Rev. de Ling. IX, 101), havajsk. *kiki* = píchati, malovati, psáti; na Markez. ostrovech *tatu* znamená kresliti, vyrývati, *tatau* = čísti, počítati, kresliti, havajsk. *titi*, *kaki* (kresliti, malovati) = novozel. *tiki* (náhrobek), *tikao* (píchati, škrtati, kresliti), *tikaue* (komár — „píchající"). „Vyrývati, kresliti, tatuovati" v polyneských jazycích nazývá se *tatatau*, *tatau*, *tatu tatattoio* („ein nachhall des geräusches *tat tat tat*, welches das aufschlagen auf das tättowirzeug, das gewöhnlich im triolentakt geschieht, verursacht" — Wuttke, Entstehung der Schrift I, 91; sr. i Geiger, Urspr. u. Entw. d. menschl. Spr. II, 118 a násled.). V jazyku Mosků: *čihisquá* = malovati, psáti (Bern. de Lugo, Gramatica en la lengua Mosca, Madrid 1619, 70), mexick. *kuilhuja* = škrtati, malovati, psáti, havajsk. *pala* (mazati, malovati), *palapala* (psáti — Andrews, Gramm. of t. Hawaian lang. 17), makassâr. *ukiri* = řezati, vyřezávati, psáti" (Matthes 624); mandž. *niru* (malovati) = mong. *džiru* (kresliti, vyrývati, malovati — Schott, Abhdl. d. k. Akad. Berl. 1867, 113), v jazyku Gang (v záp. Africe) *nma* = 1. škrabati (na př. hlavu, obličej), 2. škrtati, kresliti, psáti, v kafirském jazyku *loba* = 1. škrabati, 2. psáti, birmansk. *koh* = škrabati, psáti, dakotsk. *wowapi* = 1. vyřezávati, vyrývati,

2. obraz, psaní, kniha (Riggs 252), v kološském jazyku *kašchit* = 1. škrtati, rýti, kresliti, 2. psáti (Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. Berlin 1857, 418). Dinkové (ve střední Africe) vyrývají nebo vyřezávají hrubé nástiny lidí, krokodilův, želv, ptákův a jiných živočichů trnem neb ostrým železem na měkkých tykvových slupinách; toto vyrývání (= psaní) jmenují *gôr*; jakmile viděli missionáře, an něco psal, pravili *jen a gôr* = „on vyrývá, kreslí“ (Mitterrutzner, Dinka Spr. 3); podobně i v jazyku Bari *nge wuwur* „on píše“ znamená vlastně „on škrabe, vrývá“ (Mitterrutzner, Sprache der Bari 1). Kussové v jižní Africe, spatřivše Evropany píšící, dali psaní i písmu název *bala*, což v jich jazyku znamená „počítati“, domnívali se tudíž, že píšící sčítá věci (Lichtenstein, Reisen im südl. Afr. I, 661); v zuluském jazyku *bala* (psáti, počítati) souvisí s *pala* („škrabati“ -- Döhne, Zulu-Kafir Dict. 14, 265), podobně i hotentotsk. *chou* (psáti) znamená původně „škrabati“ (Hahn, Sprache der Nama 63), avarsk. *koàze* „psáti“ znamená i „hrabati, shrábnouti, seškrabovati“ (сгребать, писать — Усларъ, Гр.); u Ostjaků podnes ještě nářezy nebo vroubky do dřeva zastupují psaní (Finsch, Reise nach West-Sibirien II, 448). Ve staročínském jazyku *p'eng*, *b'ang* znamená bíti, tlouci, *p'i*, *p'ik* = lámati, rozštěpovati, rozsekávati, *piau*, *pik* = „malovati, kresliti, ozdobovati“ (Edkins, China's Place in Philology 375—380); otomsk. *o-pho* (psáti) znamená doslovně „připomenouti, znáti“. Psaní přirovnává se někdy k orání, jak viděti na př. z řeck. *βουστροφηδόν* (sr. Kühner, Gramm. d. griech. Spr.[2] I, 44).

3. Duše, duch.

Nejčastěji pojmy tyto zakládají se na slovech, znamenajících „vání, foukání, vítr, vzduch, dýchání“ a j.; duše stotožňuje se tedy s dýcháním nebo s větrem. V jazycích slovanských slova sem příslušná zakládají se na prvotném kořeni *du* = *dhu:* st. bulh. **доущꙗ**, **доу-хъ** — sloveso **доу-нѫти** (= rusk. дунуть, ду-ть „váti, foukati“) — skr. *dhû* (potřásati, pohybovati, váti, dmouti, rozdmychovati: *câjunâ dhûjamâno hi vanaň dahati pâvakaḥ* „oheň větrem rozdmychovaný pálí les“ — Mahâbh. III, 2733); od skr. *dhû* odvozují se *dhûpa* (kadidlo), *dhûma* (kouř, výpar — „pohybující se“), *dhûli* (prach) — sem táhne se též *dham* (přechodem *am* v *u*), *dhmâ* (váti, foukati, rozdmychovati — přít. č. *dham-ati* = st. bulh. **дъм-еть** duje, dme). V řečtině ke kořeni *dhu* náležejí slova: *θυμός* (duch, duše, náruživosť, život; ze srovnání toho slova se skr. *dhûma* zjevně vysvítá stotožňování pojmů kouř a duše v řeckém jazyku nebo vlastně přenesení prvého pojmu na poslední), *θύμον*, *θύμος* (kadidlo), *θύ-ειν* (hučeti, zuřiti, kouřiti, kaditi, obětovati),

θύωμα (kouř, kadění), *θύος* (kadidlo), *θυσία* (oběť), *θύ-ειν* (bouřiti, zuřiti, pospíchati), *θυμίαμα* (kadidlo), *θύκος* (kadidelnice), *θύ-ελλα* (bouře, vichr); v latinském jazyku: *fû-mus* (kouř), *suf-fî-re* (kouřiti, kaditi — Leo Meyer, Vrgl. Gramm. I, 415), *fû-nus* (pohřeb, hranice — asi tolik co „kouření“ = „spalování“ — sr. řeck. *θάπ-τειν* pohřbíti — slovně „spáliti“ — skr. *tap* páliti = č. *top-iti*, *tep-lý*); z germánských jazyků sem patří: st. h. něm. *toum*, *thaum* (pára, výpar, zápach), gotsk. *dauns*, nord. *daunn*, bavorsk. *dâum* („dampf, qualm“ — Schmeller I, 508), st. h. něm. *dunist* (dech, bouřka), něm. *dunst*, litevsk. *dumai* (kouř), *dusti* (dýchati, chroptěti), *dúsauti* (vzdychati), *dausa* (dech, dýchání), *dušia*, *dušic* (duše — znamená též žaludek). Slovanská slova, k témuž kořeni náležející, jsou: st. bulh. дымъ (dým, kouř), дыхати (dýchati — původně „váti“: вѣтръ дыхаѥть) дѫти (дъмєть duje); kořen *du* šíří se v *du-ig-* = *dvig*: двигнѫти, движити, двиꙁати (pohybovati). „Duch, duše“ znamenají tudíž prvotně „dech, vítr“ a pocházejí od onomatopoického *dhu*, k němuž se též táhnou lotyšsk. *dûkt* (hučeti), starosask. *dun-* (*dunida* = dröhnte), česk. *du-něti*. Curtius pokládá za základný význam tohoto kořene „silné pohybování“, z něhož postupně vytvořovaly se významy 1. hučeti, pohnouti, rozjařiti, 2. kouřiti, 3. obětovati. Pozoruhodným způsobem ve finském odvětví čudských jazyků setkáváme se s podobným přechodem významů: finsk. *tohun* = 1. bouřiti, zuřiti, šuměti, 2. zápach vydávati, *tohu* = šum, povyk, zápach, est. *tossan* vztekati se, hučeti, páchnouti, vypařovati se, *tohu* pára, výpar, mlha. St. h. něm. *hugu* (mysl, duch = gotsk. *hugs*) souvisí snad se stř. h. něm. *hû-chen* = něm. *hauchen* (Diefenbach, Wtb. II, 576). Řeck. *θυμός* (dýchání, duch, duše — vl. „co se pohybuje, otřásá“) souvisí s persk. *dum* (ocas), lotyš. *dôma* (myšlénka, mínění), litevsk. *dumas* (myšlení, rozjímání), gotsk. *doms* (mysl, rozsudek), st. bulh. доума (rada, porada, mysl), rusk. дума (rada, mysl, senát), думать (mysliti), polsk. *duma* (rozvaha, mínění, pýcha), *dumać* (přemýšleti), *dumny* (pyšný), č. *zá-dum-čivý*. Vzájemná mezi sebou souvislosť pojmů „vítr, duch, duše“ vysvítá ze srovnání řeckého *ἄνεμος* (vítr — koř. *an* váti, foukati) s latinským *animus*, *anima* (duše; sr. *in-ân-is* vl. „bez duše, bez dechu“), a z lat. *spiritus*, pocházejícího od slovesa *spirare* (váti, dýchati), koř. *spi*, *spu*, jenž zračí se též v řeckém *ψύχ-ειν* (váti — m. *σπυχ-*) *ψυχή* (duše — t. j. „vání, dech“ — sr. Eug. Schmidt, Philosophie der Mythol. Berlin 1880, 27); duši pokládali Řekové též za *πνεῦμα*, t. j. „dech, vzduch“ (Siebeck, Ztschr. f. Völkerpsych. XII, 361 i násl.). V druhých indoevropských jazycích pojem „duše“ vyvíjel se z obdobných co do významu

slov: tak st. h. něm. *geist (keist)* = něm. *geist* (anglosask. *gâst*, angl. *ghost*, hollandsk. *geest*) je příbuzno stř. h. německému *gist*, *gëst*, *jëst* (pěna) = něm. *gischt*, *gäscht*, pocházejícímu od st. h. něm. *gësan*, *jësan*, stř. h. něm. *gësen*, *jësen*, *gërn* (kypěti, pěniti se) = něm. *gähren* (angl. *gust*, islandsk. *Geyser* — M. Müller, Vorles. I, 334). Irské *anam* (duše) má společný kořen s *anail* (dech, vání, dechnutí); sr. i kymr. *enaid*, *ener*, *anal* (dech) a *enydd* (duše), armor. *anal*, *enal* (dech), *éné*, *inean* (duše); nordsk. *andi* (duch, dech), *önd* (duše), arménsk. *antsn* (dech, duch, duše), sanskr. *âtman* (duše) i řeck. ἀϋτμή (dechnutí, vítr); tamilsk. *ân-dal* (vítr, dech), *ân-ma* (duše), *avi* (výpar, dech, duch, život — Caldwell, Dravid. lang. 454), arm. *ogi* (dech, dýchání, duch, duše), anglosask. *afole* (duch, duše — vl. „dýchání, vání"). Původní význam něm. *seele* = gotsk. *saivala* (duše) rozličně se vykládá: Grimm odvozuje slovo od *saivs* (jezero), pocházejícího od kořene *si*, *siv* = řeck. σεί-ειν (třásti, otřásati, zmítati) — *saivs* znamená tudíž „vodu semo tamo se zmítající" a *saivala* = duše přirovnávala by se dle tohoto výkladu ku proudícímu, vlnícímu se moři — „die wogende, bewegende"; Benfey vykládá *saivala* ze slovesa *saihvan* (viděti), tudíž duše = vidící, Bopp, z kořene *sev* „a movendo, spirando". První výklad byl by ve zvukoslovné příčině nejpřihodnější, kdyby byl ovšem jen poněkud k věci případnější; arciť lepšího výkladu sami podati nemůžeme.

I v neindoevropských jazycích „duch, duše" často označuje se slovy „vání, dech, vítr": tak hebr. *nefeš* i *rûach* znamenají: dech, dýchání, vítr, bouře, duch, duše — též významy mají arab. slova *nafs*, *rûh*; maď. *szellem* (duch, duše) odvozuje se od *szél* (vítr), kamassinsk. *mâje* = pára, výpar, duše, juraksamojed. *jînd* = vzduch, pára, duše — Schiefner, Castrén's Wörterverz. 14, ewsk. *gbogbo* (duše, duch) pochází od *gbo* (váti, foukati, dýchati — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. I, 2, 128), suahilsk. *pepo* (spirit, sprite) od *upepo* (vítr — Steere 22, 115); herersk. *om-bepo* znamená vítr i duši (Hahn, Grundz. e. Gramm. des Herero 146), rovněž jako v jaz. Maja slovo *pichan* (Beltran, Arte del idioma Maya 209). Turko-tatarské *isz* (rozum, duch) zakládá se dle Schotta na původních významech „výpar, pára, dech" (Finn. tat. Sprachengeschl. 55, 335; Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXIII, 539); uigursk. *tin* = dech, dýchání, výpar, duše, čagatajsk. *tin*, *tem*, *dem* = „dýchání, výpar, pára, duše" (Vámbéry, Etym. Wtb. 176); est. *ing* = dýchání, *hing*, *heng* = „dech, dýchání, duše", veps. *heng* = „dýchání, duše", laponsk. *häg* = „dech, život, duše"; maď. *lélek* (duše) znamenalo původně též „dech, vítr" — sr. est. *leil* (dech, dýchání, pára), zyrj. *lola* (dýchati),

permsk. *lolalni* (dýchati), votjack. *lul* (vítr, život, duše), *luljalo* (váti, foukati); kjurinsk. *pühh* (duše), *pioh* (dech, dýchání — Усларъ, Кюр. яз. 25). I v amerických jazycích výrazy pro dech, vítr, duši, život vznikají z jednoho a téhož kořene a nezřídka vyjadřují se jedním a týmže slovem (Ztschr. f. Völkerpsych. VII, 300); mnohdy duši nazývají stínem anebo dýcháním (E. Schmidt, Philos. d. Mythol. 32). Tak čippevajsk. *odžičogomo* (duše) = „stín" (Bastian, Ein Jahr auf Reisen 482), u Denedindžjů *edajine*, *ejunne* = dech, dýchání, stín, duše, u Mikmaků *mčidžakmih* (duše) = „stín" (Bastian, Culturländer des alten America II, 212), jalsk. *na* má tytéž významy, rovněž i užívané v Nové Anglii *čemung*, v jazyku Kiše *natuk*, eskim. *tarnak*; u Mohoků *atonric* (duše) = „dýchající" (*atonrion* dýchati — Bastian, Culturl. d. alt. Am. II, 777), mexick. *chekatl* = „vítr, duše, stín"; u australských kmenů duše slove *tohi* = „kouř" (Bastian, Culturl. II, 932), kdežto pehlevsk. *gademan* (duše) znamená vlastně „lesk, světlo" a teprva v přeneseném smysle duši („welche ein lichtglanz ist" — Justi, Bundehesh 219). Otomsk. *cah-hia* (duše) i užívané u Pimův *ceep* (duch, duše) označují původně „foukání, dech, dýchání" a kalifornští kmenové zovou duši *pusuni*, t. j. „tresť vnitřku"; čínsk. *khi* (duch, duše) znamenalo původně dýchání, páru, výpar, kouř (v písmě vyobrazuje se znaky „rejže" i „výpar"); dakotsk. *nagi* (duše) znamená vlastně „stín", t. j. „roztahující se" (od *naga* roztahovati se, rozevírati se); Indiáni Nicaraguy nazývají duši *julio*, t. j. „srdcem" nebo „dechem" (*juli* žíti, dýchati — E. Schmidt 34); u Irokesův i Athapaskův jest duše „to, co je v kostech" (Ztschr. f. Völkerpsych. VII, 319). Eskimáci dávají člověku někdy až dvě duše, jeho „dech" a jeho „stín" (Филол. Зап. XII, 2, 4), podobně i Algonkinové domnívají se, že člověk má dvě duše: jedna uletuje, když člověk spí, a vidí sny, druhá pak zůstává v člověku; u Karenů (v Birmě) duše sluje *leipja* = „motýl" (sr. řeck. *ψυχή*).

4. Učiti.

Slovo to vede se od původního *uk*, které lze pokládati za rozšířené dřevnější *u* (*va*). St. bulh. **оучити** — kořen s koncovou nezměžděnou hrdelnicí jeví se v **на-оук-а** (učení, nauka), **на-оук-ъ** (mínění); **оук** vzniklo stupňováním kořenné samohlásky z **-ык**, jemuž dle zvukoslovných pravidel **к** se předsouvá: **при-вык-лъ** (ale **об-ыч-ан** z **obvyk-*); v ruštině sem spadají slova **уч-ить, на-ук-а, обычай, об-ык-новенный** (obyčejný), **при-вык-ать, не-укъ**, d. luž. *hukňik* (žák) a j. Obdobné tvary přicházejí i v ostatních slovanských nářečích. Příslušný sanskritský kořen *uk* vyskytuje se obyčejně v rozšířené podobě *vak* = *vač* (říci, vy-

sloviti, objeviti — než v epickém slohu i vyčítati, nevoli projeviti — odtud i *vâčja* hany, potupy zasluhující, chyba, vada; *vačas* řeč, hovor — ale též *rada*, *velení*); ve Vedách užívalo se ještě tvarů zdvojených: *vi-vak-mi* (mluvím), min. č. *va-vâč-a* (později *uvâča*); *uk* jeví se v *uk-ta* (řečený, vyslovený), *uk-ti* (výpověď, slovo), *uk-tha* (výpověď, chvála). Krátké formy s náslovným *u* pokládáme za původnější a tvary s náslovným *va* za rozšířené a tudíž i pozdější, což stvrzuje se srovnáním různých vedických tvarů s odpovídajícími jim sanskritskými: ved. *uš* (světlo páliti) = skr. *vas* (svititi), ved. *tur* (spěchati) = skr. *tvar*, sr. i ved. *ukš* (kropiti, smočiti, růsti, zmáhati se) s *vakš* (růsti — min. č. *vavakša* — skr. *vakšas* prsa), *ukš-an* (býk — „zúrodňující, plodící") s *vaçâ* (kráva) a j. Stupňování *u* ve *va* přichází i ve slovanských jazycích: *kup* (vl. „zlobiti se“) = č. *kyp* (kypěti) a *krap-iti*, *kus* (st. bulh. кыс-), *kys- (kyselý)*, *kvas-* a t. d. Skr. *uč*, které též předpokládá prvotné *uk*, znamená „zvykati, přivykati, slušeti“ (příč. min. č. *uč-ita* zvyklý, slušný, příhodný); *uč* jakožto samostatné sloveso přichází v různých tvarech ještě ve Vedách, kdežto v pozdějším sanskritě užívá se jen příčestí *učita*; k *uk* odnáší se litevsk. *junk-ti* (přivykati), *jauk-inti* (přiučovati), gotsk. *bi-uh-ts* (J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 51); k *uk-vač*: zendsk. *ukh-da* (řeč, modlitba, rozmluva), *vač* (mluviti — *vaoče*, min. č. *vavača*, aor. med. *aokhta*), lat. *voc-s*, *vocare*, *con-vîc-ium* (veliký hluk, povyk — snad z *con-vêc* — Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 57), řeck. *ϝοπ-ς* (přestrojením hrdelnice v *p*), *ϝέπ-ος* (slovo), *ϝεῖπ-ον*; st. h. něm. *wah* v *gi-wah-anjan*, *gi-wah-inem*, *gi-wah-an* (zmínku učiniti, sděliti), *gi-wah-t* (zmínka, sláva), stř. h. něm. *ge-wah-en*, něm. *er-wäh-nen*; kašubsk. *vek-nanc* (učiti se — Филол. Зап. XIII, 5, 70). I ve slovanských nářečích ucelely ještě stopy původního významu *uk* = „křičeti“: č. *po-vyk* (křik), srb. charv. *vika* (křik), *vikati* (křičeti: *vikom viče* křičí, co má hrdla) — sr. i st. prusk. *wackis* (křik), *enwackêmai* (vzýváme, přivoláváme). Podobného původu jako skr. *vač* jest i ved. *vâç* (řváti, bečeti, hučeti, hřměti), kdežto srovnání kořene *vač* s *vad* (mluviti) vede k původnímu *va-u*, které šířením přešlo v *uk*, *ud*. Kořeny, ve zvukové i významové příčině prostému *uk* podobné, vyskytují se někdy i v jazycích nepříbuzných: tak užívané tuzemci severní Ameriky *uk*, *ugh* (též jako mezislovce) má význam „křičeti“, tureck. *uku-mak*, *oku-mak* (čísti) znamená vlastně „křičeti“ — sr. uigursk. *uk* (zvuk, hlas), *ok-i-mak* (volati — Vámbéry, Etym. Wtb. 50), *ök-lenmek* (učiti se), *ok-uk-luk* (čtení), čagataj. *ög-üt* (rada, ponaučení = tur. *öjüt* rada, *öj-ret-mek* učiti = jakutsk. *üöräl*), altajsk. *uk* (slyšeti — pův.

křičeti), *uk-mak* (zpráva — Vámbéry, Etym. Wtb. 44) — čínsk. *wu, hu* (křičeti) obdobou příslušných slov z jižních nářečí vzniklo z *wuk*, arabsk. *wak-wak-at* (křik, štěkot), livonsk. *ūg* (hučeti, řváti), nubsk. *wige* (volati, křičeti), est. *ûk-ama* (zavolati, vykřiknouti): v kazikumückém jazyku *uk*, *uč* znamená „říci“: *uč-in* (říci), přít. č. *učâra* (3. os. *učaj*, rozk. zp. *uči*), min. č. *ûk-ura*. Srovn. rovněž provenç. *uchar* (křičeti, nahlas koho volati, fr. *hucher*), *ucar*, picard. *huquer*, piem. *uchè*, kymr. *hwchw*, česk. *houk-ati* a j. St. h. něm. *wisjan*, *wissen* znamená 1. vocare (zváti), 2. monstrare, docere (Diefenbach, Wtb. d. got. Spr. I, 220), novozel. *ako* = „učiti, křičeti“, čínsk. *kiao* = volati, křičeti, učiti, samoansk. *ao-ao* (učitel) = „křikloun“ (Pratt 75), aramajsk. *garam* (učiti se) = „mit den zähnen zischen, tönen“ (Kohler, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 686), staroirsk. *canaid* (zpívá), ale *for-chan-im* (učím = „vorsingen, vorschreien“ — koř. *kan* = skr. *kraṇ*, řeck. *καναχή*, lat. *canere* — Curtius, Grundz. 141), irsk. *oid* znamená: 1. zpěv, 2. učitel (Edwards, Recherches sur les langues celtiques 370), sr. tolikéž *oran* „zpěv“ a *oraid* „mluva, řeč“. Řecké *μαθ* (*μανθ-άνειν* učiti se) souvisí snad se skr. *math*, *manth* (otáčeti, moutiti).

5. Býti.

Slovesa ryze odtaženého pro pojem „býti“ není asi v žádném jazyce: všude zajisté konkretnější slova během dalšího vývoje jazykového povznášela se v obor obecných, povšechnějších představ, ač máme i takové jazyky, v nichž sloveso „býti“ buď vůbec se nevyjadřuje, buď velmi nedokonalého v řeči obecné dochází ohlasu; sem patří na př. veliká část jazykův amerických. Nejčastěji „býti“ označuje se slovesy, znamenajícími původně „dýchati“ = „žíti“, pak „seděti, jíti, státi“ i podobnými slovy. Slovanská slovesa sem příslušná: st. bulh. **бы-ти** (**бѫдѫ**), rusk. быть, бу-ду, polsk. *być*, *będę* a t. d. vedou se od kořenného *bû* = skr. *bhû* (býti, vznikati, nacházeti se), jež vyobrazuje asi dosti věrně původní tvar našeho „býti“, onomatopoicky znázorňujíc „dech, dýchání“ („probably an imitation of breathing“ - Farrar, Orig. of Lang. 106). Již Grimm zcela správně naráží na podobný vznik významu „žíti, býti“: „Veškeré slovesné kořeny obsahují smyslné představy, z nichž mohou pučeti a vyvíjeti se i obdobné a odtažené, jako na př. z pojmu „dýchati“ vyvíjí se pojem „žíti“, z pojmu „vydýchati“ pojem „mříti“ (Grimm, Kleinere Schriften, Berlin, 1864, I, 286). Jest ostatně zcela přirozeno, že původně člověk vyrážel pojmy „býti“ a „žíti“ slovem „dýchati“: s počátku člověk představoval si veškeré předměty *činnými*, a že jistá věc *jest* nebo *byla*, on mohl vyjádřiti jen tím způsobem, že

přenesl charakterní známku živé bytosti i na předmět bezživotný; měl-li tudíž říci, že věci *jsou*, on pravil, že věci *dýchají*. Ke kořeni ***bhu*** odnášejí se četná slova v jazycích indoevropských: řeck. *φύ-ω*, *φύ-ομαι* (vznikám, stávám se — sr. *φῦσα* vítr, *φυσάω* duji; Diefenbach táhne sem i *βίος* a *βείομαι* — Wtb. I, 277), lat. *fu* (*fu-i* — latinská a řecká slova, odvozovaná od *bhu*, uvádí L. Meyer, Vergl. Gramm. I, 414—415), litevsk. *bu-ti*, st. h. něm. *bi-m* (jsem), něm. *bi-n*, *bau-en* (stavěti — t. j. „dáti vzniknouti" — *baut* = skr. *bhâvajati*), angl. *to be* (býti), kymr. *bu* (byl), *bydd* (bude), korn. *bo-sef* (jsem) = irsk. *futlim*, ossetsk. *phaun* = *faun* (býti — Ludwig, Infinitiv im Veda 110), alb. *bun* (bydleti), *bote* (národ, svět) a j. Brugsch (Hier. Dem. Wtb. 464) má staroegypt. *pu* za příbuzné s indoevropským *bhu* — sr. i nub. *fie* (býti — Lepsius, Nub. Gr. 74), *feie* (vzrůstati), *bûe* (býti, nacházeti se), mandžursk. *bi* (býti), půlsk. *hor*, *hur* (dýchati, žíti, býti — Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 376), kamakansk. *iphuih* (žíti, býti — Martius, Beitr. z. Ethnogr. Am. II, 154), tarahumarsk. *puhepu* (žíti, býti, foukati — Murr, Nachrichten 340); hebr. *hâjâh* (býti) = *hâvâh* velmi pravděpodobně vede se od napodobovacího kořene, znamenajícího dýchati (Farrar, Orig. of Lang. 105); sessut. *phela* (žiti — vl. foukati), bedaui. *hi*, *fi* (býti), suakin. *fi*, begaw. *fe* (Reinisch, Barea Spr. XXVIII); u Vejů *fira-bo* „dýchání vynášeti, dech působiti" znamená „dýchati, odpočinouti, žíti", a *fira-ban* „dýchání končiti" = „umříti" (Steinthal, Mande-Neger-Spr. 215), staroegypt. *ânch* = žíti = dýchati (Brugsch, 197), sr. kopt. *onkh* (žiti) i lat. *anhelare*. Rozšířené prvotné *bhu* (býti — vl. foukati) je skr. *budh* („probuditi se, vzpamatovati se" — pak „uznati, seznati, věděti"), vzniklé z *bhudh* (sr. i Pictet, Orig. Ind. II, 550).

I kromě *bhu* v indoevropských jazycích zachovaly se četné stopy konkretnějšího, smyslnějšího označování abstraktního „býti": tak v sanskritě „býti, setrvati" vyjadřuje se nezřídka slovesem *âs* (seděti): *tasja tapasjabhiratah putra âste* „on má syna, oddaného pokání" (dosl. „jeho syn sedí" — Mahâbh. I, 674); *âste jañ karšakas tušnim* „rolník („sející") chová se („sedí") tiše" (Mahâbh. III, 1248); *evam âste*.. *Sîtâ* „v tom stavu nachází se („sedí") Sîtâ" (Râmâj. V, 57, 15); *sukhenâste* „daří se mu dobře, jest spokojen" (dosl. „s radostí sedí"); *sukham âsjate kâih* „komu daří se dobře?" (dosl. „příjemně sedí se kými?"); *âs* (seděti) užívá se již ve Vedách o odtažených i neosobných předmětech: *jatra mudah pramuda âsate* (Rigv. 9, 113, 11) „kde radosti a slasti dlí" („wo freuden thronen" — Grassmann, Wtb. z. Rigv. 188; Böhtl. Skr. Wtb. I, 729—730). *Âs* (seděti) zvukoslovně toliko délkou

samohlásky liší se od *as* (býti), jehož původní význam „dýchati“ (M. Müller, Vorles. über d. Urspr. u. d. Entw. d. Religion 220) vystupuje jasněji na jevo v odvozených slovech *asu* (dech, dýchání = život), *asan* (*asrdž* krev), *asura* (pův. živý — pak duch, bůh), sr. i staroegypt. *asni* (dýchati, vdýchati). Novoperské *šudan* (státi se, býti) znamenalo dříve „jíti“, jak viděti z ossetinského jazyka (Sjögren 470), z jazyka Parsův i ze starší perštiny (zejména ze Šâhnâmeh — Fr. Müller, Orient u. Occid. II, 582); dánsk. *vaere*, švédsk. *vara* (býti) = něm. *währen* (trvati — Diefenbach, Wtb. I, 209); špan. port. *estar*, fr. *être* (býti) = „státi“ (*j'étais* byl jsem — vl. „stál jsem“) — ve starším jazyku nacházíme *ester* v obou významech: *armad esterent environ* „ozbrojeni stáli okolo“ (něho), naopak: *puis qu'est mors or le laisons ester*, dosl. „ježto umřel, nechme ho *býti*“ (Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 8, 39; 194, 7). Obecný lid v Anglii o nemocném místo *he still lives* (on ještě žije) mnohdy říká *he still eats* = „on ještě jí“; i něm. *er athmet noch* užívá se mnohdy za větu *er lebt noch*; v Sibiři „žíti, býti na živu“ vyjadřuje se také slovesem стоять „státi“: „дѣти были, да не стоятъ“ „byly děti, ale není jich více“ (nežijí — Дополн. къ Областн. Слов. 256, b); v kostromské gubernii slova жить = „žíti“ užívá se ve smyslu „býti, nacházeti se“ i o bezživotných předmětech: гдѣ ключъ живетъ „kde jest klíč?“ (dosl. „kde žije klíč?“ — Опытъ Областн. Великорусск. Слов. 57); podobně i afričtí černoši vztahují sloveso „žíti“ ve smyslu „býti“ ke všem předmětům: Bonnjové vyjadřují dle H. Kölera „býti“ slovem „žíti“: *captain no live* = „kapitán není zde, není na korábu“, dosl. „nežije“ (odpověď na otázku, je-li kapitán na korábu); téhož slovesa užívá se i o bezživotných předmětech: *oil live?* „jest olej zde?“ („žije olej?“), *no live* „není“ („nežije“ — Pott, Personennamen 490, anmerk.); anglická dáma přikazuje své africké služce: „go and fetch big teacup, he *live* in pantry“ (Key, Transact. of Phil. Soc. vol. IV; Farrar, Orig. of Lang. 105). Diefenbach (Goth. Wtb. II, 486) vyslovuje domnění, že slovanská slova, na označenou pojmů *žíti* (st. bulh. житн, жнкеть) a *žváti* (st. bulh. жвати, жьвати) užívaná, jsou snad vskutku mezi sebou v jakési spojitosti. V turko-tatarských nářečích *oturmak* (seděti) odbývá často za pojmy „žíti, býti“ (Будаговъ, Сравн. Слов. I, 112—113); v anglo-americkém jazyce (mnohdy i v samé Anglii) užívají slova *transpire* („vypařiti se, vyčichnouti“) ve smyslu „přihoditi, státi se“: *a murder transpired* near Brighton („vražda vyčichla“ — t. j. byla spáchána neb přišli jí na stopu); what *has been transpiring among them?* („co mezi nimi vyvětralo?“ t. j. co se přihodilo? — my bychom tu nejspíše řekli

„co se mezi nimi *šustlo?*“); *it transpired* („přihodilo se,“ též „rozhlásilo se“ — J. Storm. Englische Philologie 330). V jazyku Odži „*býti*“ vyjadřuje se slovem *si*, které vlastně znamená „státi“, nebo slovesem *da*, jež značí „ležeti, spáti“ (Riis, Oji Lang. 146, 230). V tak zvaném Pidgin-English (obecné mluvě v čínských přístavných městech mezi tuzemci a Angličany užívané) „býti“ vyráží se často slovem *belong*, *belongey* „přináležeti“: *you belong clever inside* = „ty jsi rozumný“ (dosl. „ty přináležeti způsobilý uvnitř“), *you belong foolo* = „ty jsi hlupák“ (Leland, Pidgin-English Sing-Song 11, 120), *no belong leason* = „není to rozumné, nemá to smyslu“. V jazyku Kakongo nestává zvláštního slova pro pojem žíti, jenž se vyjadřuje obratem „svou duši doprovázeti“ nebo „při svém srdci setrvati“ (Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. II, 139). Zvláštní neústrojností vyniká tezuq. *hahnguenaahnpich* (býti).

6. Hovořiti, mluviti.

I bez četných dokladův, kterých v jazycích nacházíme hojnosť, dalo by se s jistotou téměř předpokládati, že slova sem spadající zakládají se na onomatopoických kořenech, znamenajících původně „zvuky vydávati, křičeti, šuměti“ a j. Přechod ve významu od křiku, hluku ke mluvě zračí se ještě v historickém postupu významnosti různých slov, v nichž za starších dob zahrnovaly se významy „křičeti, šuměti, mluviti“, později pak význam „mluviti“ převládal a ostatní docela vytiskl. Tak na př. ve slovanském *govor-*: ruskému **говорять** (mluviti), srb. charv. *govoriti*, polsk. *gowarzyć*, č. *hovořiti* a j. odpovídá starobulh. **говорити**, jehož původní význam byl „hulákati, povykovati“ (*θορυβεῖν*, tumultuari — Mikl. Lex.), pročež i podst. jméno **говоръ** označovalo „hluk, povyk“; v **говоръ** -**оръ** jest přípona, a **гов**- stupňovaný kořen *gu*, znamenající „hučeti, křičeti, zvuky vydávati“. Máme zde týž kořen, z něhož vznikla vytčená nahoře (str. 27) slova: st. bulh. **говядо**, č. *hovado*, skr. *go*, zend. *gâo*, nord. *kû*, st. h. něm. *kô*, něm. *kuh*, řeck. *γοάω*, *βοάω*, aeolsk. *γοδάω* a t. d. Z toho zřejmě jde, že kořen *gu* vyjadřoval původně zvuky jak člověkem, tak i zvířaty vydávané; k témuž kořeni patří: staroirsk. *guth* (hlas), řeck. *βοή* (křik), lat. *re-boâre*, *boinari* (nadávati, zlořečiti — Curtius, Grundz. 477), persk. *gôjîden guften* (mluviti), bělorusk. жупить (Микуцкій, Наблюд. и выводы 28), vologdsk. говчить, горотать (hovořiti, mluviti), kalužsk. smolensk. **гукать** (povídati, mluviti), v sev. ruských nářečích гунуть (říci, uhoditi), vladim. гумбнть (mluviti). *Gu* (ku) vyskytuje se mnohdy v témž významu i v jiných jazycích: kokandsk. *gurun* (slovo, řeč, porada — Будаговъ, Сравнит. Слов. I, 773) Ibo: *ku* (mluviti), *gù* (zpívati — Schön, Oku Ibo 7),

novozel. *kuika* (mluviti — Williams 64). Tho-ču: *kurr*, *kuor* (Hodgson, Sifān and Horsok Voc. 28), Zulu: *kuluma*, bambar. *kumaka* (slovo), bari. *kulja* (řeč), futunsk. *kupu* (slovo — *kuga* výti — Grézel 163), bisajsk. *gulu* (šuměti, povykovati), koroad. *kuajá* (mluviti — Martius, Beitr. II. 197), kaz. tat. *küjlemek* (zpívati — čagat. *kül*, *kür* zvuk, smích, hrom — Vámbéry, Etym. Wtb. 106), šambal. *ku-gonga* (mluviti — Steere, Collect. 73), Nupe: *gegan* (Crowther 161), v čínsk. nářeč. *gwat* (Edkins, China's Place in Philology 379), v mandarinsk. jaz. *hoa*, anamsk. *ngu* (mluviti, *ngôn* slovo), hotent. *kowa* (mluviti — *kowab* jazyk — Vocab. d. Namaqua Spr. 14), čilsk. *goigvin* (hluk, bručení — Febres 25) a j.

Kořen *mlû* = *mrû* (*mur*, *mar*) s počátku též označoval „hlučeti, šuměti“: st. bulh. млъвити (θορυβεῖν, tumultuari, τυρβάζειν, turbare; loqui Mikl. Lex.), млъва (hluk, povyk), rusk. молвить, молва (pověsť, zbouření, odboj), slovinsk. *muviti* (bručeti, mručeti), polsk. *mówić*, *mowa* (jazyk, řeč), česk. *mluviti*; se slov. *mlu* srovnávají se zendsk. *mrû* (mluviti — *mraomi* mluvím, *mraoiti* mluví), skr. *brû* (mluviti, vypravovati; přestrojení náslovné retnice *m* v *b* přichází v témž kořeni i ve slovanských jazycích: *broukati*, *bručeti*, *mručeti*, polsk. *mruknąć*, *mruczeć*). St. bulh. млъва (tumultus), jehož starší tvar мълва = rusk. молва, ukazuje ku prvotnému *mar*. *Brû* a *mrû* jsou patrně napodobovací výrazy *bručení*, *broukání*, k nimž patří i lat. *murmuro*, řeck. μορμύρειν, charv. *mrmljati* (čeremys. *morem* zpívám, mordv. *mor* zpívati, kokrhati, tibetsk. *r-mur-bar* broukati, hašteřiti se, est. *müllama* povykovati), něm. *murren*, kymrick. *brud* (hluk, šum), *brwth* (hádka); prosté *mu*: lotyšsk. *mău-t* (řváti), st. h. něm. *mâwen* (řváti, křičeti), *mutilôn* (bručeti) a j. Se skr. *brû* Bopp srovnává též albánsk. *fol*, *fial* (mluviti — přít. č. *flas*) a st. prusk. *billi* (Über d. albanes. Abhdl. d. k. Akad. Berlin 1855, 540).

Lat. *loq* v *loqui* (mluviti) jest rozšířené onomatopoické *la* (sr. č. *láti*, rusk. лаять štěkati, lezg. *lagi* pes), které v indoevropském odvětví často se střídá s *ra* a bezpochyby z něho i povstalo. Lat. *loq-*, *loc-* odpovídají: řeck. λάσκειν (zvučeti, praskati), λακ-εῖν (inf. aor. ozývati se, křičeti), λακ-ερός (hlučný, žvastavý), něm. *lallen* (žvatlati — *lall-* z *lalj-* je zdvojené *la*, sr. lit. *laloti* výskati, radovati se — Geitler, Lit. Stud. 94), slovansk. *rek*: st. bulh. рек-ѫ (aor. рекохъ, infin. рещи), srbsk. ријети, рећи (реч-ем, рек-ох, рек-ао), polsk. *rzec*, *rzekać* (*rzek-ę*), č. *říci*, *řk-u*, *řík-ati* a j., litevsk. *rek-ti* (křičeti), *su-rik-ti* (vykřiknouti, vzkřiknouti), st. h. něm. *roh-ôn* (řváti — Curtius, Grundz.[5] 160), persk. *leklek* (tlachání — *lâlâ* tlachal), lat. *raccare*, *rancare* (řváti — o tygru), st. bulh. ракати са (křičeti), anglosask. *reord* (řeč, mluva, st. h. něm. *rarta*

(hlas), kjurinsk. *ruch-un* i *lekh-ün* (mluviti — Усларъ, Кюр. яз. 728, 672). *La*, *ra*, *ru* v jiných jazycích: fulup. *lolop* (mluviti), Jala: *g-lela*, tumsk. *lelêma*, kihiau. *lula* (mluviti), *lilulo* (slovo — Ztschr. d. d. morg. Ges. VI, 334), mandžursk. *leoleme* (mluviti), agau. *lefalifingi* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 487); tarahumarsk. *ruje*, novozel. *kórero* (mluviti — kořen jest *rero*, s nímž se srovnává *rara* hučeti, šuměti, výti — Williams, Dict. 58, 138), mandansk. *roroš* (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 456), Kono: *kú-rôra* (mluvím), Basa: *û-rui*, Gbe: *û-ruri*, Mbarîke: *rîra*, ekamtuluf. *rak* (Koelle, Polygl. Afr. 168—169). Ke kořennému *ru* v indoevropských jazycích spadají: lotyšsk. *runnas* (hovor, řeč), v kursk. nářečí *runát* (šeptati, mluviti — Voelkel, Lettische Sprachreste auf der Kurischen Nehrung 25) = lotyš. *runát*, něm. *raunen* (šeptati), nordsk. *rûn* (tajemství — „co se šeptá“), litevsk. *ruja* (říje jelenů), č. *říje* = fr. *rut*, špan. *ruido* (šum, hluk), angl. *roar* (řváti), rusk. рев-ѣть, ры-к-ать (řváti — litevsk. *ry-k-auti* křičeti).

Slova odvozená od prvotného onomatopoického *gar*: lat. *garrîre* (*gruere*, *grunnire*), zendsk. *gar* (zpívati, velebiti), řeck. *γηρ-ύειν* (mluviti, hovořiti); vedick. *džar* (šuměti, šustěti, zpívati — původní pojem označuje lidský hlas, zvuky člověkem vydávané, hovor, besedu, zpěv, tlachání, bručení, vzdychání neb nářek — Grassmann, Wtb. z. Rigv. 478), korn. *ger* (slovo), st. bulh. гранти, глаголати, глаголъ (č. *hlahol*) гласъ = *hlas*, (lušajsk. *hlasa* zpívati), d. luž. *groniš* (povídati), rumunsk. *greesk* (mluvím, žvástám), bulh. хортувам (hovořím, mluvím — глъчь dělám povyk, zlořečím), slovinsk. *golčati* (mluviti), polsk. *z-giełk*, st. bulh. глъкъ (sonitus), česk. *hluk* (Потебня, О Полногласіи 23); s гласъ sr. starofranc. *clas* (zvuk — „de son libre mot lo clas“ — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 17, 8), drevansk. *gornă* (mluvím — Schleicher, Polab. Spr. 283), mansk. *coraa* (hlas, jazyk, řeč), stř. irsk. *fo-gur* (zvuk), *fo-graigim* (zvučím), st. h. něm. *kirru* (vrzám), *quiru* (tlachám, vzdychám), něm. *girren*, st. irsk. *gair* (volání), nordsk. *kalla* (volati), litevsk. *garsas* (hlas), *gyrà* (sláva), vlask. *gergo* (zlodějský jazyk), fr. *jargon* (Diez, Etym. Wtb. I, 209), persk. *gurgur* (šept), staroprusk. *gerbt* (mluviti); skr. *džalp* (broukati, šeptati), litevsk. *kalba* (řeč), *kàlbesis* (pořekadlo), česk. *klábositi*, tirolsk. *klaffen* (mnoho i nahlas mluviti — Schöpf, Tirol. Idiot. 318), skr. *çalbh* (zvučeti, chlubiti se), nord. *s-krap* (tlachání — sr. česk. *křápati*), *skraf* (řeč), gotsk. *hrôp-jan* (křičeti, volati). Z jazyků nepříbuzných: avarsk. *gargar* (mluva, hovor), tibetsk. *grag-pa* (hluk, šum, řeč), *bs-grag-par* (vyvolati, oznámiti), Juma: *querquir* (Schoolcraft, Ind. Tr. II, 120), mordvinsk. *korhńan*

(mluviti — *korńan* hlučeti, šuměti, hučeti — Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 43), mađ. *karélni*, *harélni* (hovořiti, klábositi). V čudském odvětví kořen *kal (kil, kol, kul)* došel velikého rozšíření i tvoří veliké množství slov napodobovacích, k nimž tuto několika doklady budiž poukázáno: finsk. *kalahtâ* (klepati, klapati), *kulân* (klepati, hučeti), *kalkkua* (klepati, řinčeti), *kelke* (zvuk, hlahol), *kilkellä* (řinčeti), *kaljahtâ* (křičeti), *kollotan* (hlasitě plakati), *kulku* (zvon), *kalkkalo* (zvonek), *kieli* (jazyk, struna); estonsk. *kellama* (zvoniti), *kolkima* (klepati), *kiljuma* (křičeti), *kell* (zvon, zvonek), laponsk. *kolk* (zvonek), *kolkotet* (klepati), *kiljatet* (křičeti), permsk. *kulja* (hádka), mordv. *käl* (jazyk).

Staroindickému *brû* (mluviti) zdá se býti příbuzným kořen *bhar*, znamenající „křičeti, výskati, zpívati, mluviti", jemuž odpovídá gotsk. *us-bairan* (vykřiknouti — *bauran* radovati se, býti veselým); st. ind. *bharata*, jehož se užívá jakožto přívlastku ohně („praskajícího") i Rudry („hučícího" větru) znamená též herce („zpěváka"), s nímž se srovnává gall. *bardus* (zpěvák — Bollensen, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVIII, 601—607); lit. *burna* (ústa) znamená snad tolik co „broukající". Skr. *brû* Kuhn (Ztschr. f. vergl. Spr. VI, 152) přirovnává k *bhram* („sich im wirbel herumdrehen"), čemuž však odpírá Leo Meyer (Ztschr. VIII, 257). Zendsk. *du* (mluviti — o zlých bytostech) rovná se sanskritskému *dhû* (zvučeti, hučeti — o větru) i rozšířenému odtud *dhran* (zvučeti), anglosask. *dynian* (hřměti), nordsk. *dynja* (zvučeti), litevsk. *dunditi* (zvučeti, volati). Gotsk. *razda* (jazyk) kořenem zdá se býti příbuzným sanskritskému *ras* (řváti, výti, křičeti — sr. d. něm. *rêren* výti, plakati — anglosask. *rarjan* řváti = angl. *roar*); v africkém jazyku Ewe *dó* znamená 1. dupati, bouchati, 2. mluviti.

Něm. *sprechen* Leo Meyer přirovnává (Ztschr. f. vergl. Spr. V, 426) k skr. *sparç* (dotýkati se) i lat. *sparg-ere*, avšak mnohem případnějším zdá se nám býti srovnání st. h. něm. *sprehhan*, anglosask. *sprëcan* i něm. *sprechen* s řeck. *σφαραγεῖν* (hučeti, syčeti), skr. *sphûrdš* (hřměti) i litevsk. *spragu* (praskám); nakolik významy „hřměti, zníti i mluviti" se sbližují, viděti ze skr. *gad*, které znamená „mluviti" i „hřměti", *nad* „hučeti, zníti, mluviti", *rad* „zníti, ozývati se, mluviti" (o člověku a o hudebních nástrojech); sr. i stř. h. něm. *spacht* (řeč, ptačí zpěv), hornoněm. *spachen* (pukati — Diefenbach, Wtb. I, 325), bavorsk. *spächten* i *sprächten* („perorieren"), dánsk. *sprække* (puknouti). V těsné mezi sebou spojitosti jsou skr. *bhaš* (štěkati) i *bhâš* (mluviti), jež Fortunatov (Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. VI, 217) přirovnává k litevsk. *bàlsas* (hlas, zvuk), anglosask. *bellan* (štěkati),

nordsk. *bjalla* (zvon) = angl. *bell*. J. Schmidt (Zur Gesch. d. indogerm. Vocalismus II, 284) vyslovuje mínění, že skr. *smar* (upamatovati se, vzpomenouti si) znamenalo snad původně „broukati si, bručeti“, z čehož pak později vyvinul se význam „pamatovati, vzpomínati si“. V některých turko-tatarských jazycích nacházíme, jako v lat. *susurrare*, ve příslušných slovech sykavku v násloví: uigursk. *säzük* (řeč — snad původně „šeptání“), čagat. *söz* (slovo, zvuk), tur. *ses* (zvuk, hlas), *seslenmek* (vydati zvuk, ceknouti), čuvaš. *sas* (zvuk), kojbalsk. *söz* (slovo — Vámbéry, Etym. Wtb. 155).

Abychom poněkud znázornili podivuhodnou hojnosť i rozmanitosť onomatopoických slov sem spadajících, doložíme se některých příkladů z různých jazyků: kavič. *quaquill* (mluviti), nusdalum. *quaqueu*, menomon. *kîkituon*, tlaoquač. *a-u-koak*, išièl. *kuoku*, Bini: *i-gâgôa*, dajak. *hakotak*, Ulea: *kapatapat* (Gabelentz, Ztschr. d. d. morg. Ges. XIII. 75), arab. *katkât* (tlachal), lušaj. *hril* (mluviti), amharsk. *qânqâ* (řeč — Isenberg. Gramm. of t. Amharic lang. 77), novozel. *kiki*, seliš. *tues-kolkoelti* (mluvím — Mengarini, Selish Gr. 31). V akkadském jazyku (prastarém nesemitském jazyku, jenž v dřevní Babylonii vedle semitského byl v užívání) *ka* znamená „mluviti“ (též ústa = „mluvicí“), *kaka* = „pomlouvati“, *kakaka* (které bezpochyby vyslovovalo se jako *kakka*) „ubezpečovati“ i *kakakaka* (u vyslovování bezpochyby *kakkak*) „nalehavě přikazovati“ (význam posledního slova jest poněkud pochybným — Schrader, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIX, 16). Činuk. *paláwala*, *wâwâ* (mluviti — Buschmann, Spur. d. Azt. Spr. I, 623), siam. *čen-ča* (mluviti, baviti se — pâramsk. *čôco*, hâm. *čočon*, anglo-čínsk. *chowchow* hovořiti, tlachání — Slang Dict. 117 — eregb. *ndi-ččč* mluvím, squaljamiš. *čotočot* mluviti — Buschmann, Völker u. Spr. Neu-Mexico's 376, Kiše: *čač* mnoho mluviti, tlachati — Brasseur de Bourbourg, Gramm. de la langue Quichée 175, ostj. samoj. *čencan* mluviti — Castrén's Wrtvrz. aus den samoj. Spr. 162, vlask. *ciancia* žvástání, tlachání, špan. *cháchara* tlachy, klepy = rhaetorom. *ciancia*, novořeck. *τζάτζαλα* bleptání, štěbet, tureck. *džardžâk* tlachal — Будаговъ, Сравн. Слов. II, 399 — mongolsk. *calca* žvasta, altajsk. *čalčikâj* štěbetavý, prchlý — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 485 — slovinsk. *čenčati* tlachati, blaboliti), v jaz. Lao-Njoh *vau* (mluviti — Bastian, Reise durch Kambodja 300), Ebê: *wâwu*, malajsk. *tutor*, mankassar. *tutu* (v jaz. North's Islandském *titri* mluviti — Pott, Ztschr. f. Völkerpsych. III, 343, litevsk. *tratieti* rychle mluviti — Geitler, Lit. Stud. 117, rusk. тараторить = č. *tratořiti*, st. franc. *trottouer* tlachati, žvástati — ve franc. zlodějském jazyku *trottoir* tlachání, ho-

vor); siamsk. *a-ha* (mluviti — skr. *ah*, pendžâbsk. *âhk*), *phhut* (mluviti — znamená původně snad „foukati", jakož i finské *puh*, *puhk* značí „foukati" a „mluviti" — sr. Timne *fôf* mluviti, njomb. *pfôra*, basund. *m-pfofêle* mluvím), Bini: *i-gágôa*, *glela*, krĕb. *hlene*, landôr. *ijâ* (sr. Golo *i-ih* tázati se — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 486); Zulu: *boba* (hovořiti, tlachati, žvástati — *uku-bubuluza* bublati — sr. osnabr. *babbeln* „unbesonnen plaudern" — Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. II, 219 — česk. *bublati*, *blebtati*, *breptati*, angl. *babble*, u Shakespeara *bibble-babble* tlachání, holl. *babbelen* tlachati, slovinsk. *blebetati*, angl. *blab* = něm. *plaudern*, v angl. zlod. jazyku *blob* mluviti, syrsk. *bobol* koktání, zmatek, řeč — Faulmann, Gesch. d. Schrift 68 — peruánsk. *biba* mnoho mluviti, mexick. *papalka* hovořiti, žvástati, Kongo: *bhobha* mluviti — Bleek, Compar. Gramm. of South Afr. lang. 22 — zyrjansk. *čöipa* mluvím), afghansk. *džak* (tlachání), inhamb. *ku-rregera* (mluviti — Bleek, Lang. of Mosamb. 346), havajsk. *u-u-u* (nejasně mluviti).

V obecné mluvě i v četných nářečích našeho odvětví „hovořiti, tlachati, žvástati" vyjadřuje se velikým množstvím napodobovacích slov: angl. *chitchat* (tlachání), ve skotských nářečích *clickclack*, *clishclash*, *clitterclatter*, holl. *rallen*, *brabbelen* (tlachati), slovinsk. *kramljáti* (mluviti), *žlabráti*, *žlobudráti* (žvástati), v rusk. nářečích тарара́ (tlachání), novgor. tver. тара́русить (žvaniti, hlouposti mluviti), kostromsk. шистать (не шистай „mlč, nemluv!"), бу́бнить (mluviti), olonecк. вя́кать, kalužsk. smolensk. зюка́ть, pskov. ка́ять (též шумѣть, t. j. „povykovati, šuměti"), donsk. калайда́кать (rozmlouvati, hovořiti), vologd. колта́ть (mluviti), archangelsk. щещи́ть (mnoho mluviti), voroněžsk. бази́кать (mluviti), bělorusk. кулдыкаць (nejasně, špatně mluviti), fünsk. *bralle* (mnoho i nahlas mluviti = meklenb. *bralle*, sr. něm. *prahlen*), novořeck. τζαμπουνίζω (tlachám) a t. d.

Staro-horno-něm. *kôsôn*, stř. h. něm. *kôsen* (= fr. *causer*) pochází asi od lat. *causari*; persk. *zebân-zeden* (mluviti) znamená dosl. „jazyk biti" a užívané tureckými cikány *čoligarel* (mluviti) = „zprávu dělati" (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 686); v tibetském jazyku „hněv, křik" a „slovo" vyjadřují se týmže kořenem: *c'hig-pa* (hněv, křik), *c'hig-po* (slovo).

Jakož pojmy naskrze sobě odporující, na př. „píti" a „močiti se", „křičeti" a „slyšeti" v jazycích mnohdy vyjadřují se jedním a týmže prvotným kořenem, tak podobný výjev spatřujeme v některých slovech, znamenajících „mluviti" a „mlčeti". Již ze prostého srovnání slovansk. млъкъ i млъкъ (rusk. молв-а, молч-ать, за-молк-нуть) vychází na jevo zvuko-

slovná srovnalosť obou kořenů, jichž společný vznik z původního *bru (mru)* máme za velmi pravděpodobný; než i některé jiné jazyky domnění toto potvrzují. Pojmy „broukati, mručeti“ — t. j. „nejasně mluviti“ významem svým stojí jaksi uprostřed obou slov „mluviti“ i „mlčeti“; člověk, neměl-li ještě dostatečné zásoby slov neonomatopoických, počínal si zajisté velmi důmyslně, označuje pojem „mlčeti“ slovy „broukati, nejasně mluviti, mumlati“, t. j. slovy, která významem svým s „mlčeti“ nejvíce se sbližují. Jasně tento přechod významů jeví se ještě v indoevropském kořeni *mu*, z něhož vznikly pojmy „mluviti“ i „mlčeti“: tak řeck. μῦθος = „řeč, slovo,“ ale μυκός = lat. *mûtus* (němý — snad i slovanské **нѣм-** povstalo původně z *ne-mu-*, t. j. „nemluvící“); skr. *mukha* = „ústa,“ *mukhara* = „tlachavý, žvastavý“, ale *mûka* = „němý“; lat. *mutus* sr. s *mu* (μύειν): „nec *mu* facere audet“ i *mur-mur-*, holl. *mompelen* (tajně mluviti, šeptati), slovinsk. *memljáti*, *memnjáti* = česk. *mumlati*, něm. *murmeln*, *mummeln*, *mumpfeln*, *mumpeln*, *mummen* (temné zvuky vydávati), holl. *mommelen* = angl. *mumble* (bručeti, broukati), ale *mum* (mlčení). S podobnou významností kořenného *mu* setkáváme se i ve mnohých jiných jazycích: juraksamoj. *mun* (zvuk), *munâdm* (zvučeti), ale *munti* (němý), *muntidm* (mlčeti), jenisejsk. samoj. *mudido* (mlčeti), ale ostjaksamoj. *mučuak* (zvuky vydávati). Spojitosť mezi pojmy „bručeti, broukati“ a „mlčeti“ vychází také na jevo z následujících slov: st. h. něm. *rûna* (šept, šeptání), anglosask. *rûn* (hovor, porada), skotsk. *roun* (vypravování) — ale gaelsk. *rûine* (mlčení); v polyneských nářečích *mumutru* (broukati, bručeti), ale *mumule*, *mutu* (němý — Diefenbach, Goth. Wtb. II, 12); st. h. něm. *stammalôn* (brebtati, koktati) — než *stummên* (býti němým, něměti); gotsk. *sviglôn* = st. h. něm. *swêglôn* (pískati — česk. *šveholiti*) — ale st. h. něm. *swîg-en* (mlčeti — řeck. σῖγ-ή mlčení); nordsk. *hliodh* (zvuk, hlas), *hliodhr* (němý), lat. *balbus* (koktavý, kokta) — ale gaelsk. *balbh* (němý, mlčelivý); kymrick. *sygenu* (šeptati), gaelsk. *sigh* (ticho, mlčení — Edwards, Recherches sur les langues celtiques 419); sr. tolikéž onomatopoické chivsk. *čimčik* (vrabec) s tobolským *cymcyryk* (mlčelivý, mlčky — Будаговъ, Сравн. Словарь Тур. тат. нарѣчій I, 487). Výrazné *mu* v slovech, znamenajících „němý, mlčeti“: fulah. *mumo* (hluchoněmý, hloupý), vejsk. *mumu* (němý), Nuba, dongol. *mumut* = mahass. *mumur* (býti němým — *mumurk* němý), Dinka: *mim* (mlčeti — *mum* hloupý, Bari: *mamala* hloupý — Reinisch, Barea Spr. 106), kanur. *mûga* = Teda: *mûgo* (mlčeti), *môka* (němý), mexick. *non* (*nontli* němý), japonsk. *moku* (mlčelivý, němý), peruánsk. *muki* (mlčeti). K výrazným

slovům, znamenajícím „mlčeti", patří i některé výrazy, v tak zvaných indočínských jazycích užívané: Šan: *ju-hlsít-hlsít* (mlčeti), Tung-lhu: *hnging*, Ta-lien: *mon-ka-nouk-ka-nouk* (Hodgson, Indo-Chinese borderers 23). Spojitosť mezi pojmy „mysliti" i „mluviti" vystupuje na jevo i v přechodě významů některých slov v jazycích slovanských: tak **дума** znamená v ruském jazyku „mysl" a v novobulharském „slovo", rusk. **гадать** = č. *hádati* a polsk. *gad-ać* = mluviti (č. *po-hád-ka*).

7. Slovo, vtip, chápati.

Starobulh. **слово** odvozuje se od slovesa **слоути** (slouti, slynouti), z něhož bylo utvořeno prostředkem přípony *-as* = **-ес-**: **слов-ес-** (nom. **слово** ze **sloveso* = skr. çravas, řeck. *κλέϝος*); stupňováním kořenné samohlásky (pův. *u*) a pomocí přípony *-a* vzniklo podst. jméno **слава**; týž kořen přichází i v ostatních slovanských jazycích: rusk. **слыть, слово, слава**, polsk. *słynąć*, *sława*, č. *slouti*, slovinsk. *slovêti*, *slujem* a t. d. Slovanskému *slu* odpovídá skr. *çru* (slyšeti — řeck. *κλυ-*, lat. *clu*, *cly-cli-* sr. *cli-ens*), vzniklé z *kru*, *slovo* = skr. *çravas* (sláva, pochvala, ucho); *çru* = *kru* jest však onomatopoické vyobrazení *křiku* (skr. *kruç* křičeti, st. bulh. **кри-къ** a j.), souvislosť pak mezi pojmy „křičeti, volati" a „slyšeti" patrná: prvé dva pojmy vyslovují pronášení, vydávání, projevování zvuků, poslední pak vnímání, pojímání jich. Pojmy, co do významu naskrze rozdílné, původně jedním a týmže kořenem označované, teprva později pro přesnější rozeznávání lišily se od sebe i ve zvukové stránce samostatnými kmeny.

Slovo *vtip* jest utvořeno ze *v-tep* a patří tudíž ke slovesu *tep-ati* (bíti), jehož kořen jest velmi rozšířené onomatopoické *tap* (přecházející často v *tup* — str. 144); st. bulh. **тъпътъ** (šum), něm. *tappen*, rusk. **топоръ** (sekyra), č. *tepati*, *vtip*, *ťapati*, *dupati* a řeck. *τύπ-τειν*, *κ-τύπ-ος*, *δοῦπ-ος* i *γ-δοῦπος* (hluk, šum, dupot) zakládají se tudíž na kořenech buď totožných, buď mezi sebou příbuzných. *Chápati* jest opakovací i dloužený tvar kořene *chop*: onomatopoické *hap*, *chap* (str. 143) vyobrazuje rychlé popadnutí, chopení se čeho (hlavně ústy — sr. *chňapnouti*); *chápati* vzniklo tedy z téhož kořene, jako st. bulh. **хоп-нти** (kousati — novobulh. **хап-къ** kousám), polsk. *chopać* (popadnouti, bíti), holl. *happen*, fr. *happer* (chňapnouti), řeck. *κάπ-τειν* (chytiti, zmocniti se, pohltiti), lat. *cap-ere* a j.

8. Státi.

Kořen tohoto slovesa jest velmi rozšířené *sta*, všem indoevropským jazykům společné: st. bulh. **стояти** (státi), **стати** (**стана**), rusk. **стоять, стать**, srb. charv. *stojati*, *stati*, polsk. *stać* (*stoję*), *stojeć*, skr.

stha (ti-šṭhâ-mi stojím — přič. min. č. *sthi-ta)*, zend. *çta* (*hi-stai-ti* stojí), persk. *u-stâ-den*, *î-stâ-den*, lat. *sta-re*, *si-ste-re*, řeck. *ἵ-στη-μι* (vzniklé zdvojením kořene ze *si-stâ-*), gotsk. *standan*, st. h. něm. *stân*, něm. *stehen*, st. fris. *stân (stonda)*, nord. *standa*, švédsk. *stä*, dánsk. *staae*, litevsk. *stóju*, *stoviu* a t. d. Slova odtud odvozená jsou ještě četnější: skr. *sthápajati* (příčinný tvar kořene *stha* „staví"), *stha-la* (místo), *stha-vira* (= st. bulh. стл-рь), st. bulh. ставити (lat. *statuere*), степень (stupeň), стаи (stáje, chlév), něm. *stelle*, *stufe* a j. *Sta* je tudy jistě jedním z prastarých indoevropských kořenův; skr. *stha* nelze pokládati za starší jeho tvar, neb přídech za *t* jest pouhým reflexem náslovné sykavky, v obdobných útvarech často na jevo vycházející (tak na př. řeck. *πάσχω* vzniklo z **παθ-σκω*, *ἔρ-χομαι* z *ἐρ-σκο-μαι* a j). Vznik kořene *sta* vysvětluje se z mezislovce *st! (ct! p-st!)*, vyslovujícího vůbec přestávku nebo zastavení jakéhokoli pohybu neb výkonu, jmenovitě pak přerušení nebo-li přetržení řeči. Tomuto *st*, napomínajícímu jiné k tišině vůbec a k mlčení zvláště, Indo-evropan rozumí tak dobře, jako Turek (tur. mezislovce *süd! süt!* = *st!*), Mexičan právě tak, jako Lapon (sr. i gaelsk. *h-is* poslouchej! *êisd* míti pozor, poslouchati. kymr. *ust* = *st!* — Diefenbach, Wtb. I, 63). Nepochybně ve skupenině *s* + *t* vězí živel onomatopoický neb interjekcionální, poněvadž se jí v témže významě užívá u docela různých národů; *s* zdá se býti reflexem a následovně i výrazem představy o pohybu, a *t*, bezprostředně za ním následující, rušení nebo zastavení pohybu (Geiger, Ursprung d. Spr. 41; Steinthal, Ztschr. f. Völkerpsych. I, 422). Lidé, utvořivší si na označenou přerušeného pohybu výrazné *st*, nečinili toho ovšem s jasným vědomím, s analytickým takořka rozborem zvukoslovné stránky této skupeniny, avšak zajisté měli jakési, třebas i nejasné tušení o významné výraznosti skupeniny v řeči postavené. „Ein *st!* macht stehen", praví Bastian (Sprachvergl Stud. 18), „und liegt den meisten wortausdrükken dafür zu grunde, wogegen ein vorgestossenes *ih* (*hi* im pferderuf) zum gehen wegsendet."

Vývoj a postupný vzrůst odtažených slov v jazycích méně vyvinutých podnes ještě názorně se zračí. Jako děti bez odtažených výrazů poměrně dlouho se obcházejí, tak i divochové a nevzdělaná plemena takových slov buď vůbec ani nemají, buď jen nemnohá z nich s patrným namáháním a velmi povlovně si utvořují. Dle zpráv missionářů Pešerejové (surový kmen, obývající v Ohnivé Zemi — Tierra del Fuego) nemají pražádných slov pro odtažené pojmy; žádný polyneský jazyk nemá slov pro naše výrazy: „pochybovati, zkoumati, do-

vědèti se, vědomí, básnictví, vtip" a j., ba mnohým chybí samostatné slovo „učiti, učiti se, mysliti" a pod. Četné kmeny tuzemců v Brasilii nemají žádných výrazů pro slova „barva, zvuk, pohlaví, rod, způsob, duch". V řečích Koch, Bodo i Dhimal nedostává se tuzemných slov pro pojmy „látka, prostor, duch, cit, rozum, množství, stupeň, vědomí" a j. Obecné výrazy pro jisté, třeba dle našeho rozumu i konkretné pojmy ve mnohých jazycích velmi zřídka se vyskytují: tak v jazycích severní Ameriky obecného výrazu pro *dub* ani nestává, ač rozličné druhy dubův označují se každý o sobě zvláštními slovy. V jazyku Čokto na př. veškeré druhy dubů mají své samostatné názvy, ale slova, jež by označovalo dub vůbec, v jazyku není, jakož i slova *strom* tuzemci neznají: jazyk, hojností slov, rozmanité konkretné odstíny označujících, takořka přetížený, k označení mnohých obecnějších pomyslův ani se ještě nepovznesl. Tasmanové neměli též žádného slova pro *strom*, ač každý druh rostlin označovali zvláštním názvem; jazyk Veddahův (na ostrově Ceyloně) jest prý velmi obmezen, zahrnuje v sobě toliko slova pro nejobyčejnější a nejnutnější předměty, výkony a přírodní úkazy, a tak nevyvinut, že nejobyčejnější události jen pomocí podivných opisování vypravovati možná. Algonkinům, mluvícím jedním z nejbohatějších severoamerických nářečí, chybí sloveso „milovati", jiným pak slovo „děkovati" a t. d.

Obor působnosti onomatopoie vyloženými svrchu výjevy v hlavních rysech jest označen i myslíme, že jsme poněkud dokázali hluboký význam i dosah tohoto důležitého základu prvotné lidské mluvy. Jsou však ještě jiné třídy slov, které, ač v obor pravé onomatopoie vlastně nespadají, přece vznikly podobným způsobem, znázorňujíce reflexy jistých citův a dojmův i jevíce následkem toho v nejrozmanitějších jazycích shodu mnohdy překvapující. Veškeré tyto třídy slov, o nichž zmíniti se na tomto místě máme za nejpříhodnější, spadají dle našeho mínění v prvotnou dobu vývoje jazykového i vznikaly, jakmile člověk domohl se článkovaných slov. Třídy slov v řeči postavených jsou: mezislovce, slova v dětském jazyku užívaná, četné názvy příbuzných, zvláště pak otce i matky a osobné náměstky, jmenovitě náměstky k první osobě se vztahující. Vedle slov onomatopoických vznikem i tvářností tyto třídy v jazycích zaujímají zvláštní postavení a stručným rozborem výjevů sem příslušných přispějeme snad poněkud k vyjasnění některých otázek, týkajících se původu jazyka i tvoření slov.

*

Mezislovce i slova z nich utvořená.

Mezislovce původně k lidské *mluvě* nikterak nepatří: jimi vyrozumíváme mimovolné výkřiky, různými pocity a dojmy z nás vynucené a zlosť, strach, ošklivosť, radosť a t. d. vyjadřující. Zvuky a výkřiky, ke zvukům zvířecím podobné, jevící se bezprostředním výrazem pocitů, nejsou původně žádnými živly jazykovými, a jestliže v podobě mezisloví vstupují v obor samého jazyka, podrobují se jak ve zvukoslovné, tak i ve významové stránce různým proměnám. Onomatopoická slova i mezislovce nelze pokládati za živly z téhož původního základu pošlé: mezislovce jsou *subjektivnými* projevy pocitů, které buď osobou je pronášející jsou obmezeny, buď ze smyslného názoru, hlavně z dojmu zrakového nebo sluchového vznikly; naproti tomu slova onomatopoická vyobrazují *objektivný* obsah pojatých názorův i představ, jevíce se takřka ohlasem příslušných smyslných názorův. I ve zvukoslovné stránce znamenáme rozdíl mezi onomatopoickými slovy i mezisloví. Ve slovech napodobovacích z většího dílu souhlásky jeví se hlavními výraznými a významnými faktory, kdežto v mezisloví rozhodně převládají samohlásky, nezřídka přídechy opatřené: *a*, *au*, *ei*, *oi*, *ia*, *ha*, *he*, *eh*, *uch* a j. Zvuky, vyrážející se zcela mechanicky, i podnes ještě tím hlavně se charakterisují, že rozmanitosť pocitův a dojmův, jichž působením člověk mezislovce pronáší, mnohdy neoznačuje se rozličnými zvuky, než pouhými toliko modulacemi týchže zvuků. Tak na př. *ach!* může vyjadřovati překvapení, lítosť, radosť, hoře, mrzutosť a t. d.: zvuky při rozličných těchto významech se nemění, avšak modulace, jimiž je pronášíme, dodává jim teprva náležitého rázu i příslušného významu. Působením pudu napodobovacího mezislovce, s počátku mechanicky toliko pronášená, znenáhla stávala se nezávislými na těch pocitech a dojmech, z nichž původně vznikala. Mezislovce, jakožto nečlánkované výkřiky, stála prvotně na témže stupni, jako smích, pláč, stenání, fňukání a t. d., tvoříce s těmito výjevy úhrn tak zvaných zvukových posuňků: když však s prvotinami lidské mluvy i mezislovce přijímala na sebe povahu zvuků článkovaných, když člověk nabýval *vědomí* o mechanickém vyrážení příslušných zvukův i utvořil si na konec jasný o nich názor, tu ovšem mezislovce přecházela již v obor samého jazyka i sloužila mnohdy za základ tvoření nových slov. Mnohé pocity a dojmy — jakožto představy abstraktné — velmi často vyjadřovaly se prostředkem napodobování těch

zvuků, jimiž právě příslušný pocit nebo dojem se projevuje. Vykřikl-li na př. člověk při radostném nebo bolestném dojmu *ach*, tu výkřik tento, původně naskrze subjektivný, přijal na se později tvářnosť objektivnou i vyjadřoval — již jako slovo odtažené — pojem radosti, lítosti, bolesti a t. d., při čemž bylo zcela přirozeno, že rozmanitosť významů, druhdy jednomu a témuž mezislovci vlastních i toliko při rozličných modulacích hlasu pochopitelná, při nově utvořeném abstraktném slově ustoupila buď užšímu kruhu významů, buď jednomu toliko hlavnímu významu. *Mezislovce ach* vyjadřuje velmi různé pocity příjemné i nepříjemné, avšak *abstraktné* slovo *ach* vyjadřuje toliko hoře, zármutek a vůbec nepříjemné toliko pocity (tak v indoevropských jazycích ve slovech ze základného *ach* pomocí přípon utvořených: řeck. *ἄχ-ος*, *ἄχ-ομαι*, rusk. ах-ать, ох-ать, angl. *ache* a t. d.). Vůbec připomenouti sluší, že, ač mezislovcí, radosť i překvapení vyslovujících, máme v jazycích dosti, přece nepoměrně více máme slov, z mezislovcí vyniklých i zármutek, hoře, lítosť i podobné nepříjemné pocity vyjadřujících.

Abychom při rozboru slov, z mezislovcí pošlých, nebyli sváděni jednostrannými názory, subjektivním míněním i působením zvyku a ve slovech abstraktných sem spadajících nespatřovali původních mezislovcí tam, kde jich skutečně není, přidržovali jsme se i zde zásady pokládati nejisté a pochybné srovnalosti mezi zvukem a významem teprva tehdá za nenahodilé, když se vyskytují v rozličných, a to nepříbuzných mezi sebou jazycích. Neméně dlužno přihlížeti i k významnosti slov příslušných, protože výrazy z mezislovcí utvořené nejčastěji vyjadřují pocity nebo představy nemilé i nepříjemné. Mezislovce i slova z nich vzešlá se slovy onomatopoickými v tom se srovnávají, že i v nejrůznějších jazycích často mají jeden a týž zvukoslovný základ. Jsou některé výrazné skupeniny, jimiž člověk po celém téměř světě vyráží své pocity, tak na př. *ha*, *ah (ach)*, *ai*. Na doklad, v jaké míře mezislovce v jazycích nepříbuzných i nám jsou jasna i srozumitelna, stůjtež zde některé příklady: tureck. *wah*, *vâi* (ach! běda!), *juf* (o! fi!), arabsk. *wâhâ* (výkřik udivení), sečuan. *aû* (vyjadřuje hoře nebo výčitku), *hoiha* (radosť), jurak-samoj. *haei* (he! — *hae* = hrom), tawgy-samojed. *ju-ju-ju* (výkřik bolesti), jenisejsk. samoj. *hî* (mezisl. strachu), *hihi* (udivení), ostjak. samoj. *ei ei ei* (strach), *oi oi oi* (bolesť), kamassinsk. *aja aja* (bolesť), *hêi* (zlosť), *hei hei* (strach), ajmarsk. *ai*, *hallalai* (bolesť), *ha* (radosť), siamsk. *ai*, *u-i*, *ha* (vyjadřuje bolesť), *o-o* (nářek), *va* (udivení), anamsk. *ai*, *aioi* (bolesť), *ai-a* (vzdech), *è* (mezislovce hrozby),

he (bolesť, netrpělivosť), *oi* (bolesť), *ua* (udivení); maďarsk. *vajha* (utinam) = laponsk. *waj;* dakotsk. *hehe*, *hunhe* (vyjadřuje hoře, lítosť), *a! e! iho!* (pozornosť), *ho*, *oho*, *hes* (pochybnosť), *hoho* (odpor, nechuť); Zulu: *he* (překvapení), *eh* (ošklivosť, nelibosť), *halala* (výborně! — tagalsk. *ola-ola* spokojený — Ztschr. f. Ethnol. 1880, 172), *hau* (vyslovuje-li se krátce, vyjadřuje opovržení, bolesť, nechuť; pakli dlouze, vyjadřuje překvapení, radosť — Döhne 116), futunsk. *oi*, *oiau* (ach!), *uei*, *uê* (udivení), *û-û-û-û* (nespokojenosť, opovržení), *ôke*, *ôko* (výhrůžka — Grézel, Rev. de Ling. XI, 59—60); čínská mezislovce: *hu*, *fu* (vyjadřuje překvapení), *cai* (udivení, souhlas), *ei* (tíseň), *a'i* (opovržení), *uhu* (bolesť), chjurkulinsk. *ahwai* (ach! — odtud *ahwai ikhwis* vzdychati, stenati), Nias: *é*, *iâiâ* (ano — Verh. van het Batav. Gen. XXX, 84), *oîna* (ach!), *ohilé*, *éhilé* (= holandsk. *eh*), osset. *ouu*, *ouuu* (vyjadřuje mrzutosť, hoře, udivení — Сборн. Свѣд. о Кавказ. Горцахъ IX, 16), *ô-û-î* (označuje strach), avarsk. *ochaj* (ach!) a j. Velmi často souhlas přisvědčování s jedné, a zápor, odporování s druhé strany vyslovují se mezislovci: tak na př. následující slova znamenají *ano:* Zulu: *ehe* (Döhne 69; obecný lid na Ukrajině mnohdy týmže slovem vyjadřuje souhlas), dakotsk. *eha-eš*, *e-eš*, alb. *ai*, tjang. *hé*, tarahumarsk. *hu*, Juma (v sev. Amer.): *áh-àh*, *oh* (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 272), čokojem. *uh*, algonkin. *aih* (Schoolcraft, Ind. Tr. V, 545), kjurinsk. *eh*, sečuan. *eu*, PoggyIslands: *oho* (Asiat. Res. VI, 91), komanč. *ha* (ano — *eh*, *ehe* vezmi! tu máš! — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 375), Wakos: *ahe* (ano), volof. *wâwaue* (Boilat, Gr. 351), sofalsk. *eia*, delgad. *eia*, mosamb. *ajo*, singkel. *ueh*, Nias: *eh*, Engano: *oh*, Gorontalo: *oö* (Rosenberg, Der malayische Archipel 610), sarakhol. (afr. nář.) *ioo* a j. Ještě častěji záporné *ne* vyjadřuje se mezislovci: švýcarsk. *a-a*, *e-e* („faules nein") *ä!* („affektvolles nein bei befremdlicher frage" — Staub und Tobler, Schweizer. Idiotikon 1, 4), čokojem. *hî-ih* (Schoolcraft, Ind. Tr. III, 433), Džam: *oh* (ne, nikoli — Bastian, Reise durch Kambodja 244), novořeck. *ὄχι* (bezpochyby přestrojeno z *οὐκ*, v němž spatřujeme spíše původ interjekcionální, než skrácený tvar **ava-ka*), v jazyku Banarův *ouch* (Bastian, Reise durch Kamb. 414), kjurinsk. *wa*, tjang. *uoh*, siamsk. *ha*, kičaj. *ho-oh* (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 452), Sessuto: *o-a-e*, *che*, *ohe*, *he* (Schrumpf, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 466), čečensk. *hâ-hang* (ne, nijak, nikoli), Zoque: *hai*, Tette: *aiai*, mosamb. *vai*, Maravi: *i-ai* (Bleek, Languages of Mosambique 392—393), Bari: *a-a*, *ak*, Bongo: *aóh*, *oáh* (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 469), u Sarakholů *ne* vyjadřuje se broukáním („petit murmure

la bouche fermée, avec un signe de tête négatif comme chez nous" — Faidherbe, Rev. de Ling. XIV, 95) a t. d. Černoši západní Afriky vyrážejí strach neb udivení slovy *mámá mámá* („má máti!"), Indiáni Nové Kalifornie slovem *aná* (máti! — Peschel, Völkerkunde 110), jakož i Zulové zármutek neb udivení vyjadřují slovy *mame*, *mami*, *mamo* (má máti! — Döhne 206). V peruánském jazyku mnohá mezislovce mění se ve příslušná slovesa, přistupuje-li k nim *-ňi*: *akau* (ach), *akau-ňi* (naříkati si), *ačaj* (mezislovce udivení), *ačaj-ňi* (diviti se, podivovati se), *ala* (vyjadřuje soustrasť — sr. řeck. *ἐλεέω*, lat. *ululare*) *alaňi* (litovati), *alalauňi* (na zimu si stěžovati — řeck. *ἀλαλά* označuje „válečný křik" a jakožto podstatné jméno i „boj"), *araj-ňi* (zlobiti se), *okh* (vyjadřuje unavenosť), *okhňi* (hekati, stěžovati si na unavenosť), *huaj-ňi* (stěžovati si, styděti se — sr. Rev. de Ling. IX, 362—363). Německé *plump* je co do původu totožno s mezislovcem *plumps*, *plautz* (Steinthal, Abriss der Sprachwiss. 396), z pobízejícího mezislovce *nu* vynikla slova: skr. *nud* (pobádati, nutiti), litevsk. *nùkti* (křičeti, šuměti), srb. charv. *nukati*, česk. *po-nou-k-ati*, *nu-t-iti*, st. bulh. **ноук-ати** (sr. stř. h. něm. *nu*, jehož se užívá při otázce, přání i pobízení — Pott, Wurz. Wtb. III, 173), rusk. нукать (pohánčti, pobízeti); španělské *arriero* (mezkář) odvozuje se od slova *arre*, jímž mezkové se popohánějí (Diez, Etym. Wtb.[4] 426; sr. sanskr. *arare*, jímž se označuje spěšné volání = řeck. *ἀλαλά*, bulh. *olelé*). Příklady níže položené, znázorňující vznik četných slov z mezislovcí, pro lepší rozhled uvedeme dle rozličných základných zvukových skupenin v několika oddílech.

1. *a*, *i*, *u*, *ä*, *o*, *ai*, *ei*, *oi*, *ui*. Čipevjan. *ai-a* (nemocný — Buschmann, Athapask. Sprachst. 195, Nro. 935), tureck. *aj-kyl-mak* (hekati, hlasitě dýchati), anamsk. *ai* (lenivý), abchaz. *aj-ba* (sirotek), stieng. *u-ai-oi* (někoho bíti — Maurice, Rev. de Ling. VII, 375), řeck. *ἀάω* (med. chybím, hřeším), *αἰάζειν* (vzdychati, stenati — mezisl. *αἶ* ach! běda!), *αἰδώς* (stud — odtud šířením kmene *αἶσχος* hanba, opovržení), *αἴλινο-* (pláč, nářek), *αἰνός* (hrozný, strašný), *εἰάζειν*, *ἰάζειν* (křičeti — *ἰα-ἰή* zvuk, křik), *ἰάλεμο-* (smutný), *ἰύζειν* (nahlas křičeti), *οἰζύειν* (naříkati, hořekovati), *οἶκτος* (smilování), *αὔειν* (křičeti), gaelsk. *oil* (bolesť, hoře — sr. *oich* = ach!), *òil* (výčitka, hanba), *oillt* (strach), švýcarsk. *a* (ošklivé, nečisté, výkal — *a mache* cacare; týž význam mají i slova: *á-â*, *äi*, *äui*, *agge*, *äggi*), nordsk. *ey-ma* (uškoditi, porouchati, boleti — „das eig. jammern. bedeuten mag" — Diefenbach, Wtb. I, 97), kymr. *iwbwb* („cry of alarm" — Diefenbach, Wtb. I, 58), *iewan* (křičeti), sanskr. *î-ti* (běda, nouze, nakažlivá nemoc — od mezislovce *î*, s nímž

snad souvisí ved. *îḍ* prositi, chváliti); litevsk. *aičioti* (hořekovati), *aitiojimas* (nářek), *aikwoti* (zničiti — Geitler, Lit. Stud. 76), *aimanóti* (hořekovati od *aiman* běda! — vl. *ai-man* běda mně!), džagat. *ai-kar-mak* (křičeti), *ai-ta-mak* (ponoukati, popoháněti — altajsk. *aida* hnáti — Vámbéry, Etym. Vtb. 2—3), jakutsk. *aidân* (hluk, šum), uigursk. *aju* (mluviti, praviti — džagat. *aji* řiči, mluviti, *ajtim* zpěv), anamsk. *ai-ča* (křik — Taberd 2), Duauru: *aie* (zlý), havajsk. *ai-ai* (zdobiti, okrášliti, stkvělý), kopt. *ai-ai* (velmi se radovati, býti stkvostným, překrásným — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 163), malorusk. айкати (udivením křičeti), vladimirsk. rjazansk. аяй, аяйка (bázlivec, bázlivá ženština), mansk. *ea* (protivný), *oaiagh* (hnusný, ohavný; *oainjer* nevěstka), *eie* (volati, křičeti), dakotsk. *a-i-a* (zlořečiti, klevetati — Riggs 8), stieng. *pi-ai-oi* (uleknutý), čínsk. *ai* (hoře, soustrasť, vzdychati), maďarsk. *aj-baj* (nesnáze, obtíž), *jaj* (ach! běda! hoře, bída *jaj-baj* bída), čepevjan. *eijoh*, *ijoh* (bolení hlavy), *eijah* (bolení břicha — Buschmann, Athap. Sprachst. 181), kirgiz. *ajkâjlâmak* (hučeti, šuměti — o větru; slovo vede se od mezislovce *ajkâj* „крикъ при нападеніи: ай, ой" — Будаговъ, Сравн. Слов. 199), tur. tatarsk. *âjvâj*, *ojbâj* (hoře, zármutek — jakožto sloveso: hořekovati, naříkati — Будаговъ II, 393), kirgiz. *ejlermek* (křičeti, nahlas mluviti — od mezislovce *ej* = hej! o! — Будаговъ I, 172; sr. gaelsk. *éibh* křičeti, *éigh* křik, *eubh* šuměti, křičeti, *iach* křik); basksk. *oinacea* (bolesť), japonsk. *ai* (hoře, zármutek — mezislovce *ajta* vyjadřuje bolesť, zármutek), *aite* (nepřítel, vrah); od mezislovce *aja*, označujícího nepokoj, bázeň, odvozují se: *ajaui* (nebezpečný), *ajame* (zabiti), *ajamači* (chyba), *ajabumi* (báti se, býti bázlivým); gaelsk. *utag* (hádka, zmatek — od mezislovce *ut*, označujícího nelibosť, nevoli); od *û* (nedostávati se, chyběti) pocházejí: zendsk. *û-na* (nedostatek — skr. *û-na* adj.), řeck. *εὖ-νις* (zbavený, osiřelý), nordsk. *au-dhr* (= něm. *öde* — Fick, Vergl. Wtb.[2] 25). Japonsk. *oje* (nečistý, špinavý, smrdutý) souvisí s mezislovcem *oja* (označujícím udivení, překvapení), *ui* = zarmoucený, bídný; anamsk. *e* (bolesť), *eo-ok* (působiti mrzutosť). *è* (unavený), švýcarsk. *ä* (výkřik ošklivosti — v dětském jazyku *ä* znamená excrementa, rovněž jako zdrobňovací slova *ätschi* i *äggi* — Zyro, Proben eines bern. Idiot. — Ztschr. f. vergl. Spr. II, 437), tahitsk. *eia* (hanba), staroegypt. *aââu* (býti hloupým, nezpůsobným), *aauu* (býti starým, stařec), tahitsk. *aoa* (řváti, výti), samoan. *e-ê* (kňučeti, kvičeti), otomsk. *i* (boleti — Naxera, De ling. Otomit. 28), havajsk. *i-i-i* (dusiti, škrtiti), Maja: *ia*, *ja* (bolesť — Beltran, Arte del id. Maya 214), čokojem. (v sev. Kalif.) *oi-ja* (přítel — téhož slova užívají také za mezi-

slovce pozdravování, jako v jazyku příbuzného kmene Nabilců slova *ai-e-queh* — Schoolcraft, Ind. Tribes III, 423, 429), hebr. *ôi* (označuje hořekování nebo hrozbu a jakožto podstatné jméno „nářek, bol"), nubick. *oie* (plakati — Lepsius, Nub. Gramm. 375), est. *oiutama* (hořekovati), krík. *o-jé* (vdova — „hořekující" — „a mourner" — Morgan, Systems of Consanguinity 382), novozel. *oi-oi* (třepati, třásti), tahitsk. *oe* (hlad), siamsk. *o-e* (lenivý, nedbalý), gall. *ojjo* (křičím — Massaja, Lect. grammat. 181), est. *ööl, hööl* (zlý, špatný), džagat. *ojat* (hanba — mezisl. *ojal* fi!), *ujal* (styděti se = altajsk. *ujal*), kojbal. *ujal* (hanba), tur. *ujâtmak* (styděti se), *ujât* (hanba — *uj* zvuk, hlas — *uj vermek* volati, křičeti, džagat. *ôjitmak* báti se — estonsk. *uimama* omdlíti), litevsk. *ui-ti* (zahnati, křikem odehnati — Geitler, Lit. Stud. 118), anamsk. *ui* (popoháněti), *uý* (báti se), samoan. *uiô* (křičeti), jakutsk. *üöch* hubovati, plísniti — Böhtlingk, Sprache der Jakut. Wtb. 47), Bari: *u-u-gö* (bouře, bouřiti, hučeti — Mitterrutzner, Sprache der Bari 252), anamsk. *uu-uat* (hoře, smutek — Taberd 573), Kočimi (sev. Amer.) *uji-aj-alku* (smutný); hotentotsk. *o-o* (umříti, končiti se), dakotsk. *o-o* (rána, bolesť), čínsk. *u, uh* (nepokojný, bázlivý — anamsk. *u* temný, tmavý, *u-u* nepokojný, starostlivý — „sollicitus" — Taberd 576), markez. *ue, uveh* (plakati), siamsk. *ua* (slabý), tjang. *ua* (nemocný — Morice, Rev. de Ling. VII. 364), anamsk. *ua* (vomere), staroegyptsk. *uâ* (klíti, proklínati, kletba — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 240), futunsk. *ua-ua-sae* (nahlas křičeti, hulákati — Grézel. Dict. 287), Duauru: *uanta* (nepřítel — Gabelentz, Melanes. Sprachen 215), Mare: *ue-di* (býti nemocným, stonati), gadhael. *uagh, uadh* (strach, bázeň — kornick. *oun*, bretonsk. *aoun*), irsk. *uaim* (hluk, šum, sr. řeck. *οὐαί*), anamsk. *ou* (dětský křik), samoan. *oa-oa* (výskání, radosť — Pratt 91), hotent. *ouuaa* (hořekovati — Vocab. d. Namaqua Spr. 18), Yao: *u-u-ú-la* (vzdychati, stenati — Steere, Collections f. a Handb. of t. Jao 81).

Au: řeck. *αὔ-ειν* (lat. *or-âre*), rusk. аукать (křičeti, volati — v nářečích ягать povykovati, křičeti — Микуцкій Наблюд. и выводы 111), staronorthumbr. *au* (strach — angl. *awe* — Morris, Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. V, 203), nordsk. *aumr* (miser), siamsk. *au* (dětský křik), Juma: *au-ou-oúe* (zabiti — Schoolcraft, Ind. Tribes II, 120), tahitsk. *au-eu-e* (třásti se), anam. *ao-uk* (strach, bázeň, ošklivosť), kunamsk. *au-ka* horko, dusno — Galla: *owγa* (páliti), peruánsk. *aukka* (vrah, nepřítel), Nias: *aûcho* (ostrý, trpký, hořký = *afôi* „zamentrekkend van smaak" — Verhand. van het Batav. Genootsch. XXX. 77), bask. *auhena* (vzdech), kirgiz. *aulkmek* (hlasitě a rychle mluviti; slovo pochází od mezislovce

výkřiku: *âu* — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 105), ve mluvě vídeňských zlodějův: *aucher sein* (rmoutiti se, býti smutným — *er is sich aucher* on jest zarmoucen, smuten — Die gefährlichen Klassen Wiens 141), Maja: *auat* (jedna míle — dosl. „křičeti, křik, výkřik“ — „le cri des courriers était censé se faire entendre à environ une lieue de distance“ — Charencey, Rev. de Ling. XIII, 359), staroegypt. *au-au* (chváliti, vynášeti, ctíti), samoansk. *au* (trn, jehla — Pratt 75), Maori: *aue* (naříkati si, hořekovati), bask. *auheneguin* (křičeti — Larramendi I, 203), kanares. *au-ka* (strach — Reeve, Canarese and Engl. Dict. 216), hotentotsk. *au* (báti se — *au-b* had = „strašný“), annatom. *auatatimi* (zlý, hříšný — *auad* tlouci, bíti, sekati).

2. *wa*, *we*, *wi*, *wu*, *fa*: anglosask. *vâva* (hoře, bol, kymr. *gwaew* bolesť, boj), nordsk. *vâ* (neštěstí, bída, nebezpečenství), *vâla* (hořekovati), *vâdhi* (nebezpečenství), st. h. něm. *wêvërhen* = gotsk. *vaifairhvjan* (hořekovati, naříkati), lotyšsk. *vaimanas* (nářek), *vaidêt* (naříkati, kvičeti), *vaina* (vina — st. bulh. вина vina, žaloba). Mezislovce *vai* (ach! běda!) užívá se také za předponu: gotsk. mezisl. *vai* (= lotyšsk. *vai*) i *vai-dedjan-* (zločinec), *vaja-merjan* (rouhati se), nordsk. *ve-soeldh* (neštěstí), lat. *vae!* i *vê-sânus* (šílený), *vê-grandis* (neveliký, malý); starofranc. *faide* (nepřátelství, pomsta), *faidiu* (nepřátelský), bretonsk. *faé* (opovržení — sr. alemansk. *fach*, vyjadřující, jakožto mezislovce hanu, posměch — Weinhold, Alem. Gramm. 313 — i *wauw* nesmyslný křik, křik šílencův), *faea* (pohrdati — Edwards, Rech. sur les langues celtiques 266). Vlask. *baire* (strnouti, podiviti se), starofranc. *baïf* = henneg. *bahi* (udivený, ustrnulý — sr. franc. *é-bah-ir*, *é-bah-i* udivený) zakládají se na mezisl. *bah*, které v provençalském nář. podnes ucelelo (Diez, Etym. Wtb.[4] 37). Arabsk. *wehel*, *wehlet* (strach, úžas — od *weh* ach! běda!), kirgiz. *vâjim* (starosť, smutek), *vâjimli* (smutný, zarmoucený — od mezislovce *vâj* ach!), maď. *fáj* (bolesť), *baj* (muka, nesnáze — řeck. *οὐαί* — Diefenbach, Wtb. I, 162), irsk. *fainne* (slabosť), angl. *wail*, *woe*, lat. *vag-îre* (kvíleti, kňučeti — sr. vedick. *vâç*), staronorthumbr. *wogh* (zloba, ošemetnosť, podlosť — „of anticrist wrang and *wogh* me thinc that I haf redd inogh“ — Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. V, 204), *fain* (strašiti, lekati), něm. *wehe*, *wau-wau* (v dětském jaz.: „strašidlo“), bavorsk. *waueln* (kňučeti, kvíleti, hořekovati), *wé-eln* (hekati, stenati), holl. *wee* (bolesť), dánsk. *wee* (bolesť), *väne (vene) sig* (naříkati si), *vaande sig* (hekati, stenati, naříkati) = švédsk. *voja sig*, rumunsk. *vaiet*, *vajet* (výti, kořekovati), persk. *wâj* (zabloudilý, svedený — jakožto mezislovce: ach! fi!), starofranc. *wai* (neštěstí — Bartsch, Chrestom. de l'anc. Franç. 342, 734), arabsk.

wail (ach! fi! hoře, neštěstí — *wa'wa'a* štěkati, výti, äthiopsk. *wa'we'a*), nubick. *weie* (rmoutiti), Sauakin: *to-waua* = Bedauie: *to-au* (= Barea: *fa* oplakávání nebožtíka — Reinisch, Barea Sprache XXVI); est. *wähk* (výprask — *wäh* vyjadřuje ošklivosť), *wähe* (málo), *wäitis* (bolesti při porodu), *wäsi* (unavení, obtíž), *wäeti* (slabý, nebohý), *waene* (slabý, bídný), *waew* (muka, břímě, bolesť, jurak-samoj. *waewo* špatný, chudý, *waebty* zlý), *waen* (nepřátelství, válka), *waja* (nedostatek, nouze), *wajutama* (utlačovati), *waibuma* (slaběti — *wabama* třásti se), *waugma* (křičeti, kvíleti — *wauw* zimnice, *vöögas* strašný, *wiha* zloba, nepřátelství, hněv, *wiga* chyba, vina); enare-laponsk. *vaiddedh* (naříkati — Lönnrot, Enare-lapp. Dial. 259), *vaivas* (chudý), *vajal* (vrah, nepřítel), *vuoittedh* (přesíliti, přemoci, zvítěziti — mezislovce *vuoi* ach! běda!), tong. *vajvaj* (slabý), anamsk. *váj-va* (sordidare — Taberd 580), Eap (malajsk. nář.) *vaia-mith* (nemocný — Gabelentz, Ztschr. d. d. morg. Ges. XIII, 73), tjang. *vüi* (špatný — lušaj. *vua* bíti), čínsk. *wu* (zlořečiti, nenáviděti, lháti).

3. *fi (pi), fe, fo, fu.* Gotsk. *fian* (nenáviděti — *faian* haněti, tupiti — *fiant* nepřítel, vrah, čert), něm. *fehde* (nepřátelství — dánsk. *feide*, angl. *feud* — mezisl. *fie*, řeck. φεῦ, staroangl. *fough*, stř. h. něm. *pfuch)*, *feind*, *feig*, nordsk. *feigja* (putrefacere), irsk. *fi* (zlosť, špatný, hněv), *fe* (běda! *fe amae* běda mně! — Windisch, Irische Texte 538), *fuath* (nenávisť), skr. *phi* (zlosyn, zlosť — ale bez dokladů — Diefenbach, Wtb. I, 380), *bhî* (báti se — litevsk. *bijotis* báti se), ved. *pijâru* (zlořečící, úsměšný, vražedný — od *pî* zlořečiti, nenáviděti), lat. *pe-jor* (horší), kymr. *ffiaidd* (ohavný), *ffieiddio* (nenáviděti), gaelsk. *fiamh*, *faiteas* (strach), *fudaidh* (ničema), řeck. φέβομαι (φέβεται = skr. *bibheti* — Pott, Wrz. Wtb. I, 589), nordsk. *bifa* = st. h. něm. *pipen* = něm. *beben*; lat. *foetere* i *foedus* odnášejí se bezpochyby ke *bhî* (Pott, Wurz. Wtb. I, 1078; Diefenbach, Wtb. I, 393); dánsk. *fäl* (šeredný), staro-franc. *fy fy*, *fi-fi* (kdo vyklizuje záchody a kanály — „vidangeur" — L. Larchey, Argot Parisien 136 — Michel, Études sur l' Argot 45), cáchensk. *feeg* (zlá, chytrá ženská), stř. h. něm. *vienen* (oklamati), persk. *fighâk* (hloupý, nepřítel, vrah — sr. *fighân* ach! nářek, žaloba — tur. *fighân etmek* naříkati, kvíleti). Staroegypt. *fet* (štítiti se, míti v ošklivosti — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 555), kopt. *pik*, *fik* (čert, ďas), siamsk. *phi* (čert — Bastian, Reisen in Siam 256), *phit* (jed), *phĭt* (hřešiti), anamsk. *phi* (špatný, falešný, ne), Lao Tien: *phi-phob* („les démons, que les sorciers entretiennent pour dévorer les entrailles de leurs ennemis" — Croizier, Annales de l' Extrême Orient I, 307), čínsk. *phi* (špatný, zlostný, mrzutý, prděti), *fei* (špatný, mrzký, zlořečiti, štěkati, ne), *fi-fi* (dravé zvíře, které

prý lidi požírá — Morrison, Dict. I, 229), Golo: *bibi* (třásti se — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 486 — sr. *bebe* = bolesť — v dětském jazyku, maď. *bibe*, *bibi* malá rána, ranka — v afr. jazyku Afudu *bebân* nemocný), Tonga: *fehia* (nenáviděti); tur. *fiški* (hnůj — maď. *fos-ni* cacare — polsk. *fajdać*, *fejdać* cacare, slovinsk. *faja* podex, lat. *fimus* hnůj, výkal = starofranc. *fiens*, catal. *fem* — Diez, Altroman. Gloss. 27; bezpochyby k témuž původnímu kořeni spadá i lat. *faex* droždí = port. *fez*, špan. *hez*, vl. *feccia*), Akra: *fê* (hnůj — *fê-gugo* vysmrkati se — dosl. „hnůj udělati“ — Zimmermann, Vocab. of t. Akra lang. 70), odži *fi* (špína, bláto — Riis, Oji-lang. 7); špan. port. *feo* (šeredný — pochází spíše od lat. *foedus* než od *foetidus* — Diez, Etym. Wtb.[4] 451), tur. *pis* (špatný, špinavý), kjurinsk. *pis* (špatná vlastnosť — Усларъ 696), jenisejsk. *feiru* (hanba — Castrén, Wörterverz. aus d. Samojed. Spr. 94), *fiebo* (báti se), v činuksk. žargónu *pišekk* (špatný, unavený — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 550). Siamsk. *phuai* (ošklivosť, omrzení), *puai* (býti nemocným, hnilý), cikánsk. *pchuj* (ničemný, zlý — jako mezislovce fi! — Pott, Zigeuner II, 375), *fuj* (zlo, zlý, špatně), gaelsk. *fuath* (nenávisť), *fuathail* (strašný, hrozný), bretonsk. *faeuz* (opovržlivý), nordsk. *fúi* (hniloba), franc. *pouacre* („unflätig“ — „freie bildung aus der interjektion *pouah* = pfui“ — Diez, Etym. Wtb. II, 390), staroegypt. *fu-* (křičeti, výti — Brugsch 539), kalapujsk. *fuu*, *foo* (mrtvý), kokomarikopsk. *puïk* (špatný — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 542), samoan. *puai* (dáviti), *puapuagâ* (bolesť — Pratt 169), sečuan. *phuko* (kletba — Brown 97), *phuèga* (býti velmi unaveným, slabým), maď. *bú* (hoře, zármutek), tur. *buchamak* (býti zarmouceným, smutným, míti nechuť). Interjekcionální *fu* (rusk. тьфу, něm. *pfui* a j.) odnáší se bezpochyby k původnímu významu „foukati, váti“, odkud později vyvinul se význam „smrděti, smrdící“ (str. 131; — Diefenbach, Wtb. I, 393) a pak rozšířením významu i „ošklivý, šeredný“ a t. d.

4. *ha (cha)*, *he*, *hi*, *ho*, *hu*. Z těchto interjekcionálných zvukových skupenin vzešla veliká hojnosť slov, z nichž doložíme se zde následujících: skr. *hâ* (má význam mezislovce a jakožto sloveso znamená „opouštěti“ — řeck. *χή-ρα* vdova = „opuštěná“), česk. *hekati* (původu patrně napodobujícího; v jazyku slovinském *hékati* znamená „v kostele zpívati“), archangelsk. vologd. ханькать (hekati, stenati, něčeho toužebně si přáti), starofranc. *haner* (pracovati; slovo to vzniklo dle Ducange-a a j. z mezislovce, v němž vyslovuje se tělesné namáhání nebo práce dýchání stěžující; též mezislovce zavírá se i v henneg. *e-han-cer* „býti upachtěným, zadychati se“, normansk. *haan*, *ahan* bolesť, una-

vení — „onomatopée, son qui s'échappe de la poitrine d'un homme essouflé" — Duméril, Dict. Norm. 11; — franc. *ahan* „těžká práce" — „wäre einer der vielen naturausdrücke, welche die sprache sich selbst verdankt" — Diez, Etym. Wtb.[4] 8), starofr. *haichie* (smrt: *Jhesu Christ ki la haichie en la croix souffri* — Bartsch, Chrest. de l'ancien Franç. 336), *hé* (nenávist — slova toho užívalo se za mezislovce: *por poi de cose m'as or coilli en hé* „pro nepatrnou věc zanevřel jsi nyní na mne" — Bartsch, Chrest. 192), *hesser* (nenáviděti, štváti — sr. něm. *hetzen*, bavorsk. *hotzen*, *hutzen*, *huschen*, *hutschen*, *hützen*, švýcarsk. *hibuchen* (těžce dýchati, supěti), *huss* (mezislovce, vyjadřující štvaní, pískání — Diefenbach, Wtb. II, 510), dánsk. *hidse* (poháněti, štváti psy), slováck. *huškať* (štváti), anglosask. *hispan* (posmívati se, tupiti), franc. *haha* (otvor v zahradní zdi neb ohradě; slovo povstalo z výkřiku obdivu, jejž vyráží ze sebe procházející se, překvapený neočekávanou vyhlídkou v dálku; podobně Gesenius vykládá hebr. *hê* „okno mříží opatřené" z interjekcionálného významu „hle! podívej se" — Böttcher, Ztschr. d. d. morg. Ges. XV, 421); řeck. *χώομαι* (zlobím se), archang. хаюкать (žebrati, almužny prositi; saratovské ха́халь milenec, ха́хальница milenka, kuběna — má asi týž původ jako kostromské хаха́литься chechtati se); gotsk. *hatjan*, *hatan* (nenáviděti), starosask. *hôti*, *huoti* (zlostný), něm. *hader*, nordsk. *hád* (posměch), franc. *haïr* (nenáviděti), skr. *heḍ* (nenáviděti, zanedbávati; vedick. *hîḍ* zlobiti, hněvati se, *heḍa* zlosť, hněv), polsk. *hid* (potvora, ošklivosť; *hidzić* nenáviděti, míti v ošklivosti), fr. *hideux* = angl. *hideous* (ohavný — Pott, Wurz. Wtb. IV, 110), švýcarsk. *hewisch* (trux, crudelis — Diefenbach, Wtb. II, 513), švábsk. *heipeln* (hádati se) = gotsk. *haifstjan*, bretonsk. *héga* (štváti, ponoukati), *héta* (přáti si, líbiti se), nordsk. *hôta* (hroziti — gotsk. *hvota* hrozba), fr. *hucher* = prov. *uchar* (nahlas svolávati) = picard. *huquer*, piem. *uchè*, kymr. *hwchw*, norm. *houter* (křičeti), = stř. h. něm. *hiuzen*, angl. *hoot*, henneg. *hutier* (Diez, Etym. Wtb.[4] 618), bretonsk. *hua* (posmívati se), franc. *huer* (křičeti, haněti — starofranc. *hu*, které jeví se u významu mezislovce i podstatného jména „křik": „recumencent e le hu e le cri" — „znova počíná i povyk i křik" — Bartsch, Chrest. 31); normansk. *heulard* (slabý, neduživý — od *heuler* = něm. *heulen*, angl. *howl*), *hie* (radosť, smích), *houe* (poussière acre — „c'était d'abord probablement une interjection" — Duméril, Dict. Norm. 135); alemansk. *huihu* (veselý člověk, smíšek — Weinhold, Alem. Gramm. 314), č. *hejsek* od *hejsati*, *hýsati* (mezisl. *hej!*); v obor mezislovcového *hu* spadají snad též gotská slova *huhrus* (hlad) i *hugrjan* (míti hlad), pro něž ne-

nalezen žádný bezpečný etymologický výklad, a jimž ve všech téměř příbuzných jazycích odpovídají slova s náslovným *hu:* angl. něm. *hunger*, nordsk. *hûngra* (míti hlad) = dánsk. *hungre* (hornofalc. *hain* hladový); malorusk. гаňтова (honba = srbsk. хајка, maďarsk. *hajtani* ponoukati, štváti — sr. malorusk. гаň, гаň! vyjadřující mezislovce udivení, česk. *haj! hajha!* arabsk. *hajhât* pryč! *hajhâh* čert, Odži: *haj*, mezislovce, jímž ptáky odhánějí a j.), persk. *hâž* (křik, výkřik, smutný, hloupý, šeredný), angl. *hem* (smrkati), bretonsk. *hegacc* (triste, chagrin — Mignard, Hist. de l'id. Bourguignon 4). Arabsk. *chauf* (strach), *hawl* (*hôl* úzkosť, bázeň), *hajjâb* (bázlivý — *hajbân* strašný, *hajbat* strach, *haja'a* býti bázlivým), *hîlat* (úžas, strach), *hohâ*, *huhâ* (bázlivý), *hûh* (bázlivý), hebr. *hâh* (nářek), persk. *hûj* (vzdech, strach); konda-vogulsk. *chajev* (špatný, nepřátelský — Donner, Vrgl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 94), estonsk. *hai* (bázlivý — Wiedemann, Ehst. Wtb. 12), *haige* (nemocný, nemoc, bolesť), *heiditama* (strašiti, lekati), *huiutama* (hroziti), *hukk* (zničení, zkáza — s nímž souvisí sloveso *hukutama* sváděti), *hüüdma* (volati), finsk. *häijü* (špatný, zlý, sprostý), *huhu* (šept, pověsť); tuskaror. *whaha-ria* (mrtvý — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 553), siamsk. *hãn* (mor, *hà* výkřik bolesti), *hài* (plakati), tahitsk. *hâhâ* (horší), *haki* (zablouditi), *heva* (bolesť), *wheke* (koktati), sečuan. *héma* (vzdychati), Odži: *hâ* (pronásledovati, mučiti — Riis 189), *ha-ha* (rychlý, rychle — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. VIII, 436), Lao: *hâi* (rmoutiti se — Leyden, Asiat. Researches X, 259), japonsk. *hajaki*, *hajai* (rychlý, brzký — pochází nepochybně od mezislovce *haja*, vyjadřujícího překvapení, strach nebo sklamání), *hi-han* (haněti, kritikovati), *hi-hô-sru* (pomlouvati); bask *hasperena* (vzdech; slovo zdá se, jako by souviselo s lat. *aspirare*), abyssinsk. *hoha* (zvuk, křik), džagat. *haulukmak* (pospíchati — mezisl. *hau* označuje souhlas, pobízení), *hâjkir* (křik, šum, zmatek; mezisl. *hâj* ach! o! — sr. též mezisl. *hâjda* pryč! jdi pryč! tur. tatarsk. *hâjdâmak* hnáti i srb. charv. mezisl. *hajd! hajde!*). Finsk. *hui* (vox indignantis), *huikkân*, *huidon* (subito ferio), o mezisl. *hui*, Maďary za starodávna užívaném, zmiňuje se Luitprand (De Reb. imp. II, 9: „turpis et diabolica *Hui! Hui!*"), anamsk. *hai* (škoda), *hâi* (třásti se), *hau* (vorax, appetitus), *hanh-ha* (špatně s někým nakládati — Taberd 184), *ham-he* (hroziti), *hêm* (zlobiti se), mađ. *hajahujál* (výskati), čínsk. *hia-hu* (lekati), *hiu* (mezislovce, vyjadřující hoře, bolesť a jakožto přídavné jméno = „smutný, zasmušilý"), *he* (zlosť, hněv), tjang. *hé* (excrementa), *hé-a* (plakati), Bondo: *heji* (hlad), avarsk. *hhé-he-ze* (trpěti), otomsk. *hâ* (zapověděti). V siamském jazyku veškerá téměř *domácí* slova, ná-

slovným *hi* se počínající, zdají se býti původu interjekcionálného, čemuž i nasvědčují příslušné významy: *hì* (vadnoucí), *hiek* (pudenda — *hí* vulva), *hia* (lenivý), *hib* (tlačiti, tísniti), *hiem* (ukrutný), *hien* (horšiti se), *hién* (ošklivosť, býti neduživým), *hiri* (báti se), *hiu* (míti hlad): naproti tomu *hia* (starší bratr) jest čínského, a *hima* (rosa, sníh), *hina* (špatný) i *hiran* (zlato, stříbro) sanskritského původu; chjurkul. *hih* (vzdech), *hihhis* (vzdechnouti), adanme. *he-hia* (býti v nouzi, v tísni — Zimmermann, Vocab. of t. Akra lang. 487), ajmarsk. *hihuanja* (umříti, vzdychati), tauarek. *hie* (rychle — Freeman, Gramm. Sketch of t. Temahuq 42), havajsk. *i-hi-hi* (zlostný — znamená též řehtati — Andrews 75), maď. *hí* (volati, zváti — sem bezpochyby táhne se i *hír* zpráva, sluch, pověsť), tjang. *hoé* (báti se — Morice, Rev. de Ling. VII, 361), kopt. *hovk* (hroziti), havajsk. *hohe* (báti se — sr. *ho* křičeti, těžce dýchati), *ho-he-he* (slabý), suahilsk. *hohe-hahe* (svrchovaná bída a nouze — Steere, Swahili Engl. Vocab. 45), tekunsk. *ho-ho* (čert — Martius, Beitr. II, 159), santalsk. *ho-ho* (volati — Puxley 59), mandžursk. *chachi* (zlostný), jorubsk. *ha* (udivení — Crowther 120), santal. *há-há-ra* (div), *hai-hai-enai* (naříkati, vzdychati), lušaj. *ha* (unaviti — Lewin, Exerc. 5), novozel. *haua* (zlosť, hněv), volof. *cheche* (bojovati), Sonrhai: *hé* (plakati); Odži: *hu* (strach, bázeň), haidah. *hui* (nepříjemný, studený); u Varavův i Aravaků zlí duchové, které mají za původce všech nemocí, slují *ja-va-hu*, u Makušjů *ho-ri-uch* (Appun, Ausland 1872, 684), juraksamojed. *husarau* (naříkati — *hâdm* umříti, *hâdau* zabiti), půlsk. *hul*, *hulde* (lekati — „un enfant, qui veut en effrayer un autre fait toujours *hou*, *hou*“ — Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 294), *hoi* (plakati), mexick. *hui-hui-oka* (třásti se), hotentotsk. *chu* (třásti se), *chui* (dáviti — Vocab. d. Namaqua Spr. 5), staroegypt. *chui* (smutek, nářek — Brugsch 1062), anamsk. *hu* (hynouti, kaziti se), *hui* (zrušiti, zničiti), *huien* (falešný), Akra: *huhuhuhu* (hůhůhůhů = bručeti), vajkursk. *huhuhu* (nářek, hoře — Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 492).

5. *ah (ach)*, *eh*, *ih*, *oh*, *uh*, *ak*, *ek* a j.

Dorick. *ἀχώ*, attick. *ἠχώ* (ozvěna — *ἰ-άχ-ειν* křičeti, šuměti, hučeti, *ἰυγή* křik, stenání, *ἰωή* křik, halas, vytí větru, *ἠή* křik, zvuk), dorick. *ἆχος* (zvuk, šum), *ἄχ-θος* (břímě), *ἀχ-ήν* (nuzný — lat. *eg-enus*), *ἀχηνία* (nedostatek, nouze — sr. J. Schmidt, Verwandtschaftsverh. d. indogerm. Spr. 53), *ἀχλύς* (tma, mlha), švýcarsk. *achen*, *achenen*, *ochen* (naříkati, bědovati), *achi* (kdo pořád běduje, fňukálek — Staub und Tobler, Schweizer Idiot. 65), *ogen* (hroziti), švábsk. *ocheln* (vzdychati), *ochel* (bolesť — Schmidt, Schwäb. Wtb. 413), bavorsk. *achzen*, *achezen* (ste-

nati — Schmeller, Wtb. I, 22) = něm. *ächzen*, angl. *ache* (bolesť, boleti), stř. h. něm. *achen* („vor jâmer *achet* mir mîn herz"), gaelsk. *acaid* (bolesť), *acain* (vzdech, nářek), *ochunaich*, *uchanaich* (vzdychání — mezisl. *uch* označuje zármutek), *achmhas* (vyčítati, haněti), *ocras* (hlad), irsk. *achlan* (žaloba), stř. irsk. *acc* (ne), *éc* (smrť), *écáine* (vzdech), *ecla* (strach), nordsk. *ekla* (nedostatek), *ekki* (bolesť), *ekkill* (vdovec — *ekkja* vdova — Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. VI, 235); skr. *ah* (mluviti, říci), irsk. *iach*, *iachal* (křik — *oghluidh* bázlivý — Edwards — Rech. sur l. lang. celt. 375 — přirovnává k angl. *ugly* šeredný), pehlev. *ahûk*, *ahôk* (hřích — Justi, Bundehesh 80), irsk. *echt* (vražda, zločin; *écra* nepřítel, *écnaigim* haním, tupím), řeck. *ἄγχ-ειν* (svírati, škrtiti, trápiti — nosovka v kořeni vyskytuje se i v hamburském *ank-en* stenati, vzdychati — Pott, Wurz. Wtb. III, 739), *ἀκαχίζειν* (rmoutiti — zdvojením místo *ἀχ-αχ*), kornick. *ank-en* (bolesť, hoře), breton. *anken* (strach, úzkosť), *ankou* (smrť), gaelsk. *agh* (strach, udivení), *aog*, *eag* (smrť, umříti), islandsk. *oga* (báti se), *ogn* (strach), skotsk. *ogsum*, *ougsum* (hrozný), anglosask. *ange*, *onge* (úzkostlivý), zendsk. *aghana* (úzkosť, provaz — „co svírá" — řeck. *ἀγχ-όνη* provaz), vedick. *agha* (mučící, zlý), lotyšsk. *ig-t* (míti bolesť, býti mrzutým), *íg-nis* (mrzout — nordsk. *ŷg-ja* zuřiti, latinsk. *aeg-er* nemocný, omrzelý), gotsk. *agl-s* (hanebný, odporný — anglosask. *egele* obtížný, protivný, *ege*, *ôge* strach, angl. *ugly* šeredný = něm. *ekelig*, *ekel*), staro-northumb. *uggeli* (strašný, hrozný: „*uggeli sal be the fift dai*" = „strašný bude pátý den" — Morris, Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. V, 206), bavorsk. *echig* (zlostný, mrzutý, popudlivý — Schmeller I, 24), islandsk. *ecki* (hoře — dánsk. *ynk* zármutek). irsk. *ecal* (bázlivý), arménsk. *acht* (neřesť, vada, nemoc), *ah* (strach, bázeň), *ahel* (zastrašovati), *aghôth* (prosba, modlitba, pokornosť — dle mínění Diefenbachova — Wtb. I, 14 — *agh* z původního mezislovce přijalo později význam „miserum esse"), bernsk. *achcha* (žalovati, naříkati), *e n'achchi* (kdo si hned stěžuje, fňukálek — Zyro, Ztschr. f. vergl. Spr. II, 443), *ähka* (mučiti, soužiti, hádati se), špan. *aj-ar* (vysl. *ach-àr* urážeti, zle nakládati), cikánsk. *akárav* (vzdychám — Puchmayer, Rom. Čib. 35), hindí *âha* (vzdech), persk. *âhû* (výkřik, vada, zloba). *âhû-î* (strach, bázeň), *âhí* (vzdech), kymr. *afan* (nepokoj, svár, povyk), vlask. *afa* (úzkosť), starofranc. *afans*, *ahans* (bolesť, hoře, zármutek — Diez, Etym. Wtb.[2] I, 8—9; *granz aans* veliké bolesti — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 13, 18), fr. *ahaner* (těžkou práci konati), ve starším jazyku *aches* (bol, bolesť: „la me vint ung *aches* surprendre" — „tam překvapila, zastihla mne bolesť" —

Bartsch, Chrest. de l'ancien Franç. 449), bourguign. *aga* (podívej se! — Mignard, Hist. de l'idiome Bourguignon 3), mansk. *ah* (ach! píchnutí, bod — Kelly, Manx Dict.), *oghal* (vzdychati), řeck. *ὀχλεῖν* (znepokojovati, obtěžovati), které se jeví v aram. *achlî* (šuměti, povykovati — Kohler, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII. 688), normansk. *ohi* (chyba, neštěstí), nordsk. *ôga* (nenáviděti), zendsk. *aghana* (svírání, úzkosť, provaz — lat. *angor*, *angina*, *anxius* — gotsk. *agis* strach, *ôg* ulekl jsem se, st. irsk. *ag-athar* bojí se — řeck. *ἄχος*, sr. též *Acheron* — řeka hoře, zármutku; skr. *ahi* sr. str. 59—60), osnabr. *âk* (nežit, bolavý prst — Jellinghaus, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. II, 218), gasconsk. *ahouc* („convoi funèbre" — Ducéré, Rev. de Ling. XIII, 395), novgorod. tulsk. **ахáха**, **охóха** (nuzák, břichopásek), rusk. **охальникъ** (drzý člověk — **охальство** = **брань**, **сквернословіе**; kořenem jest bezpochyby **ха** — sr. **нахальный** drzý, dotíravý). Arabsk. *ahha* (vzdychati), *ahâh* (ach! běda! zlostný, žíznivý), *uhâh* (vztek, zlosť, strach, žízeň), *ahîhat* (veliký hněv nebo zármutek; *awwat* ach! neštěstí), staroegypt. *ah*, *ahî* (radosť, radovati se — Brugsch, Hier. Dem. Wtb. 104), kopt. *ahom* = demotick. *ahem* (vzdech), est. *ahhastus* (strach, úzkosť), *ägama* (stenati — *äge* horký), *ähkama* (vzdychati), *äka* (excrementa), *ehmama* (uleknouti se), *iha* (žádosť, touha), *ihkuma* (vzdychati), *ihmima* (křičeti, kňučeti), *ihnus* (skoupost), *ohakane* (pichlavý, hašteřivý — *oh!* výkřik při pocitu bolesti a poranění), *ohakas* (bodlák), *ohk* (vzdech, strach), *oht* (nouze, bída), *ohotama* (též *hohotama* vřeštěti), *ohholinne* (smutný), finsk. *ahdas* (úzký), cik. *akhar* (volati), avarsk. *àhhize* (křičeti, volati — sr. avarsk. *hà* kletba, čečensk. *hâhang* nikoli, ne), šanghajsk. *ah-ih-ah* (tlačiti, mačkati — Edkins, Vocab. of t. Shanghai Dial. 118), mandžursk. *aka* (býti smutným), tur. *áh etmek* (vzdychati), *âhî* (vzdech) — sem táhneme i četná slova s kořenným *ag-*, *ak-*, *og-*, *ok-* a j.: *agu* (jed), *ok-ramak* (křičeti, řváti, řehtati), *ög-ürmek* (štěkati), *ök-süzmek* (kašlati), *ög-mek* (volati, chváliti), *ök-e* (zlosť, hněv — *ökeli* zlostný), *ig* (nemoc), *ig-erlik* (mrzutosť, bolesť), *igremek* (řváti), *yg-mak* (ničiti, pustošiti), *yg-renmek* (míti v ošklivosti), *ek-ši* (kyselý, mrzutý), čuvašsk. *agir* (rmoutiti se), džagat. *jiglâmak* (plakati — tatarsk. *ygla*, mongolsk. *uilachu*, altajsk. *jila*, *uila* — Будаговъ, Сравн. Слов. II, 356). K tureckému *ok*, *ök* řadí se ve finských jazycích *uk-juk*: est. *úkama* (volati, křičeti), *uhan* (hučeti) = livonsk. *ûg*, est. *juk-in* (ponoukati), laponsk. *jokn* (zvuk, šum), finsk. *juhu*, *juhke* (hádka, svár, povyk), čerem. *juk* (zvuk, hlas — Donner, Vergl. Wtb. I, 101; finsk. *joikua* jednotvárným, žalostným hlasem zpívati — sr. charv. *jaukati* hořekovati, livonsk. *juoik* hořekování, nářek = charv. *jauk*, maď. *jajgatni* hořeko-

vati), est. *uhke* (pyšný, nadutý), *uhmama* (namáhati se); lušaj. *ah* (hloupost — sr. annatomsk. *ahnag* hloupý, bláznivý a tur. *ahmak* hloupý), *aha* (unavení), Akra: *ahu-ahu* (strach — Zimmermann, Vocab. 9, 135), jakutsk. *ach* (končiti se, přestati, slábnouti), japonsk. *ahô* (hlupec, hloupý), *aku* (zlý, škodný, jedovatý — slovo to přichází obyčejně jakožto předpona), džagat. *ahsímak* (stenati, vzdychati), šanghajsk. *óh óh* (míti v podezření), basksk. *ihicia* (honba), tigriňsk. *áh-so* (zimnice — Praetorius, Gramm. d. Tigriña Spr. 195), kirgisk. *ahs* („todtenfeier" — Finsch, Reise nach West-Sibirien I, 106), annatom. *ah-lai* (volati — Gabelentz, Melanes. Spr. 69 — *ahcil* falešný, *aha* běžeti), *ehioehio* (lekati), *ehtele* (míti hlad), Bondo; *aggí* (břímě), kjurinsk. *ah* (kletba — Усларъ 444), *äch* (trpěti, snášeti), Bonny: *ákio* (běloch „ist gewissermassen ein schmeichelname, drückt freude und verwunderung über die weisse hautfarbe aus" — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. VIII, 435), anamsk. *ak* (zlý, špatný), siamsk. *ak-uen* (strach, vzdychati), *ak-un* (nenáviděný, ošklivý, ohavný). Attigovautanové (v Americe — severně od St. Lorenzo) označují zlé duchy slovem *oki*, čímž vůbec rozumějí „omnia quae communem rationem excedunt aut quae admirantur" (Bastian, Ein Jahr auf Reisen 446). Maď. *éh* (hlad, *éhes* míti hlad), mandž. *ehe* (špatný), *echere* (nenáviděti), *ua-ehe* (smrad), mexick. *ihuia* (trpěti), santalsk. *ehe* (vzlykati, hořekovati); staroirsk. *ek* (smrť), *ó-ech* (nepřítel), *ochte* (úzkosť, tíseň), skr. *íh* (žádati, prositi — původně bezpochyby „vzdychati" — sr. estonsk. *ihkma* 1. vzdychati, kňučeti, 2. žádati; Fick — Vergl. Wtb.[2] 943 — srovnává skr. *íh* s *agh*, lat. *egere*, řeck. *ἀχ-ήν*), lotyšsk. *íg-t* (boleti, naříkati si, kňučeti), litevsk. *ikirus* (ošklivý, obtížný), *ikyrieti* (štítiti se — Geitler, Lit. Stud. 86), skotsk. *ugg* (nenáviděti), nordsk. *ugga* (obávati se), slovinsk. *ukati* (výskati), rusk. ухнуть (zvučeti — starobulh. mezisl. оухъ — gotsk. *auhjôn* šuměti, povykovati — litevsk. *ung-ti* vřeštěti, pištěti), vologd. оханить (stenati, nemocným se stavěti), nižegorod. ýхать (šuměti), pskovsk. tversk. ýхнуть (ztratiti se), archang. ухотня́ (šum, vzdálený křik), v afenském jazyku: ухалка (smrť — Отечеств. Зап. 1839 VIII, Смѣсь 9), ухáлить (umříti), охноватый (špatný), malorusk. охляти (slábnouti — neskládá-li se z о + хля-), norsk. *ogje* (strach, úžas), *okjö* (potvora, nestvůra), rumunsk. *oftes* (vzdychati), vlask. *ubbia* (pověřečný strach, předtucha, zlé znamení — vzniklo z *uh!* i *via!* pryč! — vyjadřuje tudíž původně jakousi kletbu — Diez, Etym. Wtb.[2] II, 73). Otomsk. *oh* (nepřítel — Piccolomini Gramm. 47), kinajsk. *uch* (chudák — Buschmann, Athapask. Sprachst. 236, Nro. 76 — „dürfte vielleicht eine interjektion sein" — Radloff, Bull. hist. phil. de l'Acad.

Pétersb. XIV, 276), Vailatpu: *ú-va-a* (mrtvý — Buschman, Spuren d. Aztek. Spr. I, 621), duaur. *ukua* (lháti), kammarsk. (v Africe) *uk-uk* (zlý duch — Wood, Natural Hist. of Man I, 574; algonkinští kmenové nazývají zlého ducha *aki* — Waitz, Anthropologie der Naturvölker III, 183), Kišé: *og* (vzdychati, plakati — *ogeh* pláč — Brasseur de Bourbourg, Gramm. de la langue Quichéé 200), vaju. *ok* (plakati — Hodgson, Himal. Ethnol. 85), šoagall. *oh-čečus* (nářek — Schmidt, Ztschr. d. d. morg Ges. XXII, 231), staroegypt. *uha* (míti nouzi, tříti bídu — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 266), *ucha* (býti neposlušným, hloupým), kazikum. *uhučin* (vzdechnouti), *uhthun* (vzdychati, hekati), *uch* (špatný, starý, přemožený), *ûch* (unavený), havajsk. *uhu* neb *uhu-uku* (vzdychati, stenati).

Názvy otce i matky.

Slova sem příslušná, ve všech téměř jazycích v překvapující shodě se vyskytující, vznikla způsobem zcela zvláštním, náležejíce původně mluvě dětské i zakládajíce se na prvních článkovaných slabikách, dětmi pronášených. Ze všech slabik, které v jazycích přicházeti mohou, *pa*, *ma*, *ta* jsou asi nejprostější a u vyslovení nejsnadnější: u dětí všech téměř národů slyšíme právě tyto slabiky jakožto první článkované zvuky, i bylo zcela přirozeno, že za prvých dob vývoje jazykového lidé právě tyto zvuky od dětí takřka si vypůjčili, jakožto samostatná slova, předkem jako názvy otce a matky do jazyka uvedli a dle své potřeby zvukoslovně si přizpůsobili. Dítě, pokoušejíc se mluviti, pronáší nejdříve slabiky *ma-ma-ma*, *pa-pa-pa:* tyto slabiky nezavírají v sobě vlastně žádného smyslu, ale rodiče, domnívajíce se, že dítě těmi zvuky volá buď matku, buď otce, počali skutečně užívati jich v tom významě i takým způsobem *ma*, *pa* neb i zdvojené tvary *mama* i *papa* rozšířily se jakožto názvy otce i matky po celém téměř světě. S počátku dítě *mama* i *papa* užívá bez rozdílu, a teprva znenáhla návodem rodičův učí se rozeznávati, který zvuk komu platí. Že první článkované slabiky, dítětem pronášené jsou *ma*, *pa*, *ta*, *da*, stvrzují jednohlasně všickni badatelé, kteří poněkud podrobněji zanášeli se prozkoumáním postupného vývoje dětského jazyka. Tak Darwin (Kosmos I, 1877, 374) jakožto první článkované zvuky dítěte půl šesta měsíce starého přivádí *da;* po roce též dítě slovo „jísti“ vyjadřovalo slabikou *mum*, jakož pak vůbec děti pro toto sloveso velmi zhusta slabiku *mam*, *mäm* (zvláště zdvojený tvar *mam-mam*, *mäm-mäm*) samostatně si vymýšlejí a pak se zvláštní zálibou po drahnou dobu užívají.

První slovo, které děti Číňanů, v Siamu narozené, žvatlají, jest ***meh*** „matka", pak *poh* „otec", a později říkají ***nam*** „jísti" místo „***kim***" (Bastian, Reisen in Siam 220). Jazykem dětským zanášel se velmi zevrubně Fr. Schultze („Die Sprache des Kindes", Leipzig 1880), a výsledky jeho badání, i pro otázku zde položenou velmi důležité, dají se zahrnouti v následujících slovech: V první době, v době žvatlání („das lallen oder papeln des kindes") slyší se slabiky *ma*, *ba*, *bu*, a to obyčejně rychle za sebou: *mamamama*, *babababa*, *bubububu*; výsledkem prvních tří čtvrtí roku jsou žvatlavé zvuky *ma*, *bu*, *appa*, *anne*, *ebub*, *bä*, *fä*, *fu*, *fbu* (str. 21). „Zdvojené slabiky," praví Schultze, „*pa*, *at*, *ta*, *da*, *ma*, *na*, ježto ***u všech téměř dětí všech národů se slyší***, asi v sedmém měsíci častěji a jasněji se pronášejí, nemají žádného smyslu a jsou toliko nezamýšleným následkem tělocviku mluvidel" („folge der turnübungen des sprechapparates" — str. 22—23). Ježto děti všech téměř národů vyslovují prosté slabiky zde vytčené, jsou příslušné názvy pro otce i matku v nejrozmanitějších jazycích sobě tak podobny. Souhlásek nacházíme u dětí s počátku obyčejně 7: *p*, *b*, *m*, *f*, *d*, *n*, *h*, a skoro tytéž retnice a zubnice přicházejí jakožto jediný zvukoslovný základ v jazycích mnohých nevzdělaných národův a vyskytují se tolikéž v názvech nejbližších příbuzných.

U vyslovování zvuků, které děti v postupném vývoji svém si osvojují, znamenáme však z pravidla jistý pořádek, jenž se řídí snadností vyslovování a povahou zvuků v řeči postavených. Nejsnadnější zvuky jsou retnice: k vyslovení jich dítě potřebuje toliko rtův, obcházejíc se naprosto bez pomoci jazyka a zubů; proto *ma*, *pa*, *ba* klademe v dětské mluvě na prvním místě, druhé pak zaujímají zubnice *t*, *d*, tudíž slabiky *ta*, *da*, kdežto hrdelnice *k* i *g* dítě naučí se vyslovovati poměrně pozdě. Obrátíme-li zřetel k názvům příbuzných, v jazycích užívaným, spatřujeme mezi zvukoslovným jich základem a posloupností zvuků dětmi vyslovovaných shodu pozoruhodnou: jak děti nejdřív obyčejně vyslovují slabiky *pa* i *ma*, tak tytéž slabiky přicházejí nejčastěji v názvech otce i matky v nejrůznějších jazycích. Za nimi nejčastěji vyskytují se slabiky *ta* i *da*, kdežto názvy příbuzných, zakládající se na kořenném *ka* nebo *ga*, přicházejí mnohem řidčeji.

Jak základné slabiky těchto názvův, ohromné většině národů společné, pocházejí ze mluvy dětské, tak není pochybnosti, že i názvy nejbližších příbuzných, níže uvedené, vznikly v dětském takořka věku jazyka lidského; nasvědčuje tomu již neobyčejná jich srovnalosť ve zvukoslovné příčině. Máme zde tvary odvěké, kořenné prvky, původně

bezvýznamné a teprva sloučením rozličných okolností způsobem nepřímým určitého smyslu nabyvší. Ač slova tato pohybují se v jistých mezích, přece v těchto mezích panuje rozmanitosť veliká; ve mnohých slovech rozličné slabiky vidí se býti pouhými příponami často za pozdějších dob vzniklými, jiné pak zvuky sluší pokládati za bezvýznamné přídavky. Každý národ urovnal si příslušné kořenné slabiky a přizpůsobil je ke svému jazyku, a jest zajisté s podivením, že přese všechnu rozdílnosť jazyků slova, znamenající názvy příbuzných, vyskytují se ve shodě tak znamenité.

Určitého ustáleného pravidla ve způsobě označování názvů pro nejbližší příbuzné není. Ovšem slabiky *pa* i *ta* u většině slov sem spadajících označují *otce*, a s druhé strany *ma* i *na matku*, názvy otce vyjadřují se tedy nejčastěji němými retnicemi i zubnicemi (a to jak temnými *p*, *t*, tak i jasnými *b*, *d*), kdežto názvy matky tvoří se nejčastěji příslušnými nosovkami; silnější, výraznější zvuky odnášejí se tudíž častěji k otci, a měkčí, jemnější, abychom tak řekli *klidnější*, k matce: ale při tom všem setkáváme se s četnými úchylkami od tohoto způsobu označování dotčených názvů. *Pa* nebo *ba* ve mnohých jazycích vyjadřuje pojem matky (tak na př. v araukánském, japonském, mandingském jazyku i v různých australských nářečích), kdežto naopak *ma* (ve prosté, zdvojené neb jinak změněné podobě) označuje otce (na př. v gruzinském, tlackanajském, novoholandském, činukském jazyku i v nářečích západní Australie). Mimo to i v jazycích příbuzných nebo vespolek blízkých kořenné slabiky příslušných názvů mohou naprosto se rozcházeti: tak v indo-evropských jazycích pojem otce vynáší se vůbec prostředkem základného *pa*, avšak jazyky slovanské ustanovily se na kořenném *ot;* lat. *mater* = matka, litevsk. *moter* = ženština, a albánsk. *motra* = sestra; persk. *niâ* = děd, strýc, starší bratr; ostj. samoj. *apá* označuje nejen otce, než i starší sestru (Castrén, Wörterverz. 100); anamské *phu* znamená otce, ale i ženštinu, *ambok* v bugisském jazyku znamená otce, a v příbuzném javanském matku; *amme* u Malabarů znamená matku, a u Tulův otce; nordsk. *nift* = prs, ženština, žena, sestra; kurilské *pau* znamená jak otce, tak i matku; řeck. *κάσις* = bratr, sestra, jakamsk. *pušä* = děd, vnuk, spokansk. *is-héh-pa* = děd, vnuk (Morgan, Syst. of Cons. 245), Sobo: *váva* = otec, děd, Pačade: *numbe* = syn, dcera, Apajang: *tama* = otec, strýc; râdžmahalské *nuna* znamená nejen syna, ale i bratra, *ami* v některých tunguských nářečích znamená otce, a v jiných matku. Jakým způsobem jedno a též slovo v příbuzných jazycích může přijímati

rozličné významy, viděti ze zdvojeného *nana:* persk. *nânâ* = beluč. *náňo* děd, albánsk. *nanna* otec, řeck. *νέννα* teta, irsk. *naing* matka, kymrick. *nain* babička (estonsk. *naine* ženština, manželka). Někdy rozdíl mezi názvy otce i matky označuje se nepatrnou toliko zvukoslovnou proměnou příslušného výrazu: karajbsk. *baba* otec — *bibi* matka, Mobba: *monung* otec — *mining* matka, mandž. mong. *ama* otec — *eme* matka, Pessa: *nang* otec — *nangai* matka, kobeusk. (v Amer.) *ipaki* otec — *ipako* matka (Lubbock, Entst. der Civil. 359), Ibo: *nna* otec — *nne* matka (Schön, Oku Ibo 20), Kanga: *mi* otec — *ni* matka, Jakama: *pešet* otec — *pečäh* matka, Inkilik: *takalja* otec — *nakalja* matka, Galla: *abáko* otec — *adáko* matka, Tapua: *nda* otec — *nta* matka. Totéž platí i o názvech jiných blízkých příbuzných: suahilsk. *babu* děd — *bibi* bába, dakotsk. *čin* starší bratr — *čun* starší sestra — *hepan* druhý syn v rodině — *hapan* druhá dcera v rodině (Roehrig, Lang. of t. Dakota 7), japonsk. *ani* starší bratr — *ane* starší sestra, tipursk. *phuh* děd — *phih* bába, u Assiniboinů matka říká synu *mečinčší*, a dceři *mačunčší* (Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 416), Učo: *enâbire* starší bratr — *enabirau* starší sestra, Mujska: *čiti* prvorozený syn — *čuti* prvorozená dcera, Kusaien: *lek* bratr — *lauk* sestra, kološsk. *achtlja* matka — *achtljak* sestra, tamilsk. *puddan* děd — *puddan* praděd, Mampa: *bâm* otec — *baôm* děd, Wyandot: *eníeh* syn — *iníeh* dcera, Jova: *hî-jinga* „můj syn“ — *hî-junga* „má dcera“ (Morgan, Systems of Cons. 296), birmansk. *bo* děd — *ba* praděd — *bí* prapraděd, Kora: *tiháci* starší bratr — *tihûci* mladší bratr — *tikûci* starší sestra (Mithr. III, 3, 153), Samreh: *kohn* otec — *kehn* dítě (Bastian, Reise durch Kambodja 89), barabr. *anénga* matka — *anínga* bratr, Maipuri: *tumeteki* hoch — *tumotoki* dívka (Mithr. III, 619), Kajuga: *aksâ* hoch — *eksâ* dívka, Haussa: *miče* muž — *mače* žena, ottomaksk. *andua* muž — *ondua* žena, Agau: *izzen* bratr — *issen* sestra, mandžursk. *paninmafa* děd — *paninmama* bába, akkadsk. *dama* žena — *dumu* syn (Sayce, Transact. of t. Philol. Soc. 1877—1879 I, 134), Seneka: *hoksote* děd, praděd — *oksote* bába, prabába (Morgan 167), *haahwuk* můj syn — *kaahwuk* má dcera, tureck. *aba* otec — *âba* strýc — *ebe* bába, tungusk. *aki* starší bratr — *oki* starší sestra, Tesuke: *novika* matka — *novia* syn a j.

Z toho, co svrchu řečeno o původu názvův otce a matky, přirozeně jde, že slova níže položená nelze žádnou měrou odvozovati od jakýchkoli významných slovesných kořenův; z té příčiny odvozování na př. sanskritského *pitar* (otec) od slovesného kořene *pa* (hájiti, chrániti, krmiti) a slova *mâtar* (matka) od kořene *ma* (tvořiti) jest naskrze

chybno. Proto důvodně Boehtlingk poznamenává v Petrohradském Slovníku při slově *mâtar* (V, 699): „*pitar* und *mâtar* sind zwar urindogermanisch, aber schwerlich die ältesten namen für vater und mutter. Diese werden *pa* und *mâ*, oder ähnlich (vergl. *tata* und *nanâ*) gelautet haben, und diese naturlaute mögen in einer späteren, schon reflectirenden periode der sprache bei der bildung von *pitar* und *mâtar* massgebend gewesen sein". Ovšem stává v jazycích i značné množství slov, vyjadřujících názvy otce i matky a z významných slovesných kořenů vzniklých: avšak taková slova, na něž stručně níže upozorníme, náležejí zřejmě k dobám pozdějším, v kořenech i tvarech podstatně se rozcházejí a za prvotné zvukové skupeniny nikterak pokládána býti nemohou.

První pokus seřaditi přehledně i soustavně příslušná sem slova učinil Buschmann ve svém pojednání „Über den Naturlaut" (Abhdl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1852), v němž sestavil slova vzniklá z kořenných slabik *pa*, *ba*, *ta*, *da*, *ma*, *na*, *ap*, *at*, *am*, *an*. Seznam slov jím sestavený za našich dob dá se ovšem valně rozšířiti, poněvadž známosť, kterou máme nyní o mnohých jazycích, zvláště pak afrických i amerických, je mnohem podrobnější a důkladnější, než před třiceti roky. U Buschmanna nenacházíme ostatně žádné zmínky o názvech příbuzných, na kořenném *ka* nebo *ga* osnovaných, nad čímž poněkud se pozastavujeme, protože taková slova přicházejí příliš často, abychom k nim neměli zřetele; mimo to uvádí toliko ta slova, která znamenají otce a matku, ač sám poznamenává, že význam základných slabik *pa*, *ma* a j. od otce i matky přecházel též na jiné stupně příbuzenství, na děda, strýce, tchána a t. d. Sděliti zde podrobněji i takové vzdálenější významy, zdálo se nám ve prospěchu věci a na doklad rozsáhlého užívání těchto slov věcí žádoucí a dílem i nevyhnutelnou. Pro snadnější přehled uvádíme předkem slova, znamenající otce a matku, a to ve čtyřech hlavních skupeninách dle základných slabik: 1. *pa*, *ap* (*ba*, *ab*, *va*, *av*, *fa*, *af*); 2. *ta*, *da* (*at*, *ad*); 3. *ma*, *am*; 4. *na*, *an*, při čemž slova následují za sebou v abecedním pořádku.

I. *Pa*, *ba* = otec.

1. *ba*: *ba* (Namaqua, madekassky, Šilli, Basa, Devoi, Gbe, Kûnar v Indii — Trumpp, Ztschr. d. d. morg. Ges. XX, 418), *baa* (Nasqually), *baab* (ostrov Lewis Murray), *bab* (hindustánsky, arabsky, Errub — v severní Australii), *baba* (turecky, srbsky, madekassky, albánsky, Zulu: *u-baba*, novořecky *βαβα*, starohajticky, Tharu, Biafada, Gurma, Gode, Kirîman, Barba, Tumbuktu, Pulo, Aku, Suahili, Kinika, Fulah, Tette,

Quellimane, mosambicky, Barre: *m-baba*, Sungai: *ai-baba*, v nářečích tuzemců na východní hranici Indie), *babai* (kalmycky, Pakhja, mongolsky; u Burjatů *babaj* znamená též „pána"), *babba* (Joruba), *babbo* (vlasky), *bäbî* (novosyrsky nebo-li severo-aramejsky), *babi* (Betoj — v jižní Amer.), *babo* (Sauakin, Begawijjeh — Reinisch, Barea Sprache XXV), *babu* (Sauakin), *bâbu* (nepalsky), *babûn* (Turrumbul — v Austr., též *bîng*), бадьнка, бадьо (malorusky), *bâgir* (Batta), *bah* (Miao-Ce), *bâje-bä* (Volof), *bâm* (Mampa — Afr.), *bao* (Kussa, Fetah, Kâfir: *u-bao*, *u-bawo* můj otec), *bap* (Kočh, Marâthî), *bâpa* (malajsky, javansky, maledivsky, Makassar, Bali, Butong, Lampong, Kaulaman — negritské nářečí), *bapä* (Gudžârâthî), батя (rjazansk. i tambovsk. nář.), *bava* (malabarsky, korjaksky, Bornu), *bäveh* (Kyzylbaš), *be* (*fa-n-be* — Jezo, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 535), *bei* (beduinsky), *-bo* (Pika — v Afr., Namaqua — Bleek, Comp. Gr. 317), *bobbin* (Dippil — v Austr.), *bobu* (Bongo — Afr.), *boppa* (kanaresky), *bu* (maltesky), *bubâ* (Kamilaroi — Austr.), *bûba* (Turrumbul), *butai* (kazikumůk.).

2. *fa: fa* (Bambara, Vej, Mandingo: *fama*), *fafa* (Tene — Afr.), *fafe* (Soso), *fid* (osset.), *fu* (čínsky), *fuo* (Golo).

3. *pa: pa* (malajsky, novozelandsky, Miao-Ce, Lušaj, Karen, Timmanî — Afr., Mobima — Amer.), *paap* (Stieng), *paba* (Mujska, Čibča), *padjo* (Baniva — Amer.), *padzu* (Kiriri), *pagui* (Tukamo), *pah* (*ah-pah* Costanos — Amer.), *pai* (Kusunda, Lubalo), *paj*, *paja* (Tupi — Brasil.), *pap* (nikobarsky), *päp* (Čontal — Amer.), *papa* (francouzsky, rusky, kantonsky, karajbsky, novozelandsky, tamanaksky, Omagua, Majna, Ualam, Wakaufi, Kiránti, Pana, Karagin, Bola, Pepel, Songo, Limba, Landoma, Kusaien), *papah* (Bulom — Afr.), *papaj* (Filham), *pappi* (Port Lincoln — Austr.), *papuer* (Kumanagoto), *pau* (kurilsky, Šan, Kjen), *pe* (Lule — Amer.), *pepe* (korjaksky, Karaga — kamčadálsk. nář.), *pešet* (Jakama — Amer.), *pha* (tibetsky, Tung-lhu, Kukis — v severovýchodní Indii), *phá-é* (birmansky — též *hpa*), *phu* (anamsky), *pida* (u Orenburgských Tatarů — Mithr. IV, 178), *pidave* (tamulsky), *pija* (singalesky), *pipe* (Coeurs d' alène — Mengarini, Selish or Flalhead Gr. 121), *pitha* (malabarsky), *po* (Miao-Ce, siamsky — též *hpo*), *ppu* (laksky nebo-li kazikumůksky), *pšit* (Walewala — Pott, Doppelung 43), *pu* (akušinsky), *pua* (Bulom).

4. *va: va* (Sing-pho, Naga), *vava* (Sobo, Maravi).

5. *ab*, *ap: ab*, *âb* (arabsky, hebrejsky, aethiopsky, arinzsky v Sibiři: *ab*, *ob*, *op* — Mithr. IV, 241 — abchazsky: *a'-ab*), *aba* (Bhôtija, Dhimal, Banjum, Šoa, Affadeh), *âbâ* (Râdžmahal — v Indii), *äba* (am-

harsky), *abako* (Galla), *abam* (kojbalsky), *abani* (Bornu), *abba* (chaldejsky — *abbâ*, Wadaj, Dankali, Adajel, Kolh), *abban* (tamulsky), *abbo* (Tigriňa — *abbo-kha* tvůj otec — Praetorius, Gramm. der Tigriňa-Spr. 33), *abej* (*deng-abej* Dârfûr), *aben* (Barea), *abo* (Mahassi, Rong, Thak; *âbô* syrsky), *abob* (hotentotsky), *àbogo* (barabrinsky), *ambok* (Bugis), *apa* (maďarsky, Horpa — v severním Tibetu, Takpa, Manjak; v nářečí ostjackých Samojedův *apá* znamená: 1. otce, 2. starší sestru — Castrén, Wörterverz. aus den samojed. Sprachen 100), *ape* (Padzade), *apha* (birmansky, Bodo), *api* (Nutka — Amer.), *apî* (Čokojem), *apo* (Čourasja), *apoh* (Lao Suai — Bastian, Reise durch Kambodja 299), *appa* (pl. *appagma* — Mucun — v Kalifornii, athapasksky, macedonsky *ἀππά* „anrede jüngerer personen an ältere" — Fick, Orient und Occid. II, 721), *appaa* (singalesky), *appal* (čukčsky), *appan* (Tuda), *appin* (tamulsky), *appu* (Kurg), *apuška* (tatíček — „schmeichelnamen, mit dem die frauen ihre männer anreden" — Vámbéry, Ćagataische Sprachstudien 203), *ef* (Močîka — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 365), *eupa* (Kiránti), *ibo* (Mahassi), *iip* (Namaqua), *ipa* (Munipuri), *ipaki* (Kobeu), *îpip* (kamčadalsky), *oba* (Haussa), *obab* (beduinsky), *op* (Vilela, arinzsky), *ubba* (Râdžmahal), *ubija* (Kassenti), *umpa* (Kiránti), *upá* (Naga), *upap* (Kiránti), *upu* (Vaju).

I jazyky indoevropské v názvech příslušných jeví téměř všude základnou slabiku *pa*, ku které za pozdějších dob vývoje jazykového, když se zmáhalo odvozování slov příponami, přistoupila přípona *-tar*. Základný indoevropský tvar jest tudíž *patar*, který však nemá žádné etymologie a od kořene *pa* (chrániti) nemůže býti odvozován. Prvotné *patar* v různých indoevropských jazycích vyskytuje se v následující podobě: sanskr. *pitar* (nom. sing. *pitâ;* seslabení kořenného *a* v *i* vysvětluje se působením přízvuku, jenž nachází se na koncové příponové slabice, čímž *pa* pozbylo důraznosti a dílem i jasnosti vyslovování; podobný vliv přízvuku zračí se i v latinských slovech *páter* i *Jú-piter*), řeck. *πατήρ*, lat. *pater*, persk. *peder*, beluč. *pitha*, bucharsk. *peder*, afghan. *pelar*, starobaktr. *pitar*, *ptar* (nom. sing. *patâ*, *pita*, ale accus. pl. *fedhrô*), arménsk. *hair* (z **pair*), osset. *fid*, gotsk. *fadar*, anglosask. *faeder*, nordsk. *fadir*, starohornoněm. *fatar*, něm. *vater*, angl. *father*. Kořennou slabikou sem náležejí také: bulb. ба-шта, rusk. ба-тюшка, pendžabsk. *piu*, maráthsk. *bapa*, gudžerath. *bap*, bengalsk. *baba* i cikánsk. *panin*.

Pa, *ba*, *ab*, *ap* = matka.

Nakolik základné slabiky svrchu uvedené jsou s druhé strany rozšířeny a užívány i jakožto názvy *matky*, viděti ze slov následujících:

aba (matka — čuvašsky), *abaj* (čeremyšsky), *amba* (*ambâ*, *ambikâ* — staroindicky), *apu* (kurilsky), *apü* (Naga), *ava* (chjurkulinsky), *ävä* (čeremyšsky), *avai* (mordvinsky), *awatü* (vogulsky), *awo* (též *ao* — Akra — Zimmermann, Vocab. 24), *awwu* (Kurg), *ba* (Vej, Bambara *m-ba*, Mandingo, Banar — Bastian, Reise durch Kambodja 414), *baba* (Ancuk, Chunzag), *babai* (kazikumüksky), *bačana* (Koroado — Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 197), *bamo* (Mandingo), *barbuk* (Jajowrong — Austr.), *be* (Othomi), *bibi* (karajbsk.), *bijang* (javansky), *bina* (Kamuku), *bok* (javansky), *bone* (Nkî), *budang* (Turrubul), *bulul* (berbersky), *ibel* (avarsky), *epu* (Sumenap), *eva* (samojedsky), *ewel* (Wasjugan), *fae* (Tonga), *fafa* (japonsky), *fam* (keltsky), *fava* (japonsky), *ibu* (malajsky, javansky), *iopu* (botokudsky — Martius, Beitr. II, 187), *ipako* (Kobeu), *puipaija* (Miao-Ce — Edkins, Miau Tsi Tribes 3), *papaj* (araukansky — děti říkají matce *ňuke-papaj*, *papaj* označuje mimo to i ženštinu vůbec — Febres, Gramatica de la ling. Chilena 170), *parppe* (Boraipar — Austr.), *pau* (kurilsky), *pečäh* (Jakama), *peh* (Kamenboran — Bastian, Reise durch Kambodja 265), *pia* (Komanče), *piča* (Walewala — Pott, Doppelung 43), *po* (*fa-po* Jezo), *pujang* (Turrubul), *uwa* (Haussa).

II. *Ta*, *da* = otec.

1. *da* = otec.

da (čečensky, ingušsky, Šilli, Dahome, Nupe: *n-da*, Musu, Goali, Basa), *dad* (cikánsky, anglicky — v dětském jazyku — též *daddy*), *dada* (hindustánsky, turecky, avarsky, digorsky, tušinsky, Omagua, Mandara, Učo, Kupa, Kámbáli), *dädä* (švýcarsky — též *dätti*), *dadai* (votjacky, Omaha), *daddie* (skotsky — „tatíček" — Fiedler, Wiss. Gramm. d. engl. Spr. 181), *dade* (Hiao — Afr.), *dadh* (Šighni), *dadi* (cikánsky, mafursky, lezginsky), *dädi* (švýcarsky), *dadjä* (*in-dadjä* Osedž), *dahdäh* (Omaha), *daidean* (irsky), *datte*, *dättc* (švábsky), *dede* (abchazsky, lezginsky), *dháda* (Gjami — v severním Tibetě), *diam* (Formosa — též *rama* z *dama* — Mithr. I, 582), *djada* (kabardínsky), *dideh* (Rungo — Afr.), *dotô* (alemansky — v dětské mluvě — Birlinger, Zeitschr. f. vergl. Spr. XV, 260), *dunjo* (novoholandsky), *dudeš* (kubečsky).

2. *ta* = otec.

ta, *tâ* (mexicky — *ta-tli*, botokudsky, abiponsky, Mokobi, Toba, Mfût), *taat* (estonsky), *tabeli* (Agau), *tabu* (maltesky), *tâd* (armoricky, kymricky), *tada* (ostjacky), *tadak* (Kinai), *tadda* (Wako), *tafe* (Susu), *tahappen* (malabarsky), *taj* (Pâpa — Afr., Dahome), *tajdidh* (erssky), *takulja* (Inkilik — v severozápadní Americe), *talzat* (Mokobi), *tama* (Fidži, Kingsmill — Austr.), *tammei* (Tonga), *tande*, *tandi* (kanaresky),

tandri (Telugu), *tanta*, *tantaj* (Minnetari), *tat* (hindustansky, Sangli, mindžansky, bengalsky, Veps, Pokonči), *tata* (latinsky, rumunsky, srbsky, česky, polsky — též *tatka*, *tatuś* — sanskritsky *tâta*, kterýmž výrazem dle indických lexikografů rodiče oslovují syna, učitel žáka, starší mladšího, mladší staršího a děti otce, kdežto *tatá* jest důvěrný název otce, odpovídající slovu *nanâ* matka; *tata* jakožto název otce přichází i v následujících jazycích: Guaham, Mossa, Sapibokona v Amer., Taraska, Anfue, Mbamba, Musentandu, Basunde, Bumbete, Ašango, Kommi, Mucâja, Murundo, Njombe, Nšo, Pangela, Undâza), *tata* (= тятя rusky), *tätä* (rakousk. nář.), *tataj* (mordvinsky, Koh), *tatân* (Njambân), *tatano* (Lourenzo Marques), *τατάς* (novo-řecky — v dětském jazyku), *tate* (rumunsky, albánsky, Vilela, Kamba, Minnitari, Maravi, Sotho, Sesuto *n-tate*, Šambala — u významě „můj otec“ — Steere, Coll. for a Handb. 10), *tatej* (Mandan), *tati* (Bongo), *tatiša* (*pö-tátiša* Činuk), *tatli* (mexicky — *tli* jest určitý člen), *tatna* (Mašakali), *tato* (malorusky, karelsky, Njavi), *tatta* (Loango), *tattana* (tasmansky), *tatte* (tirolsky — v dětském jazyku *himmeltattn* = Bůh — Schöpf, Tirol. Idiotik. 739), *tättä* (estonsky), *tavs* (staroprusky), *te* (Čelana), *teta* (Išogo), *tètatis*, *tètis* (litevsky), *tete* (kantonsky, v japonském dětském jazyku, Makua — Afr., Isúvu), *teto* (Bagba), *τέττα* (řecky), *têvs* (lotyšsky — litevsk. *tèvas*), *thathei* (malabarsky), *th'*, *tho* (hotentotsky), *tia* (Akra, Fukjen), *tiatia* (Šanghaj), *tijaoppa* (Kara — v sev. Amer.), *tita* (Bajon, Balu), *titi* (mosambicky, Matatân; japonsk. *cici*, *čiči* vzniklo z *titi*; sr. i *če* v jaz. Akra i *čáče* „můj otec“ v jaz. Adanme — Zimmermann, Vocab. of t. Akra 459), *tlat* (Totonaka), *toto* (st. h. něm. „otec, kmotr“, japonsky ve mluvě obecného lidu — Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien, 80, 459), *tötä* (čeremyšsky), *totah* (Darjen, Nez percés), *tote* (frisky), *a-toteh* (Čerokí), *tötöš* (Činuk), *tretretro* (Lifu — Gabelentz, Melanesische Sprachen 210), *tuatta* (karelsky), *tuba* (Tupi — Mithr. III, 452, Guarani), *tukta* (Kenai), *tuta* (Jakama), *tutteš* (akušinsky).

3. *at*, *ad* = otec.

aat (albánsky), *ada* (chjurkulinsky — sr. *adalâda* děd, čerkesk. *jada*, ossetsky, Jala), *adag* (aleutsky), *adja* (Fetu), *ädoda* (Čerokí), *aita* (basksky), *at* (keltický, čeremyšsky), *ata* (aleutsky, uigursky, džagatajsky — znamená též *samce* — sr. Vámbéry, Etymol. Wtb. 24 — Akra, Igala, Čuku, Eregba, Ugaljachmuc), *atag* (Dakota), *ataga* (Kadjak), *ataka* (čukčsky), *atat* (nadovesky), *atatak* (eskimácky), *atâtu* (Muntu), *atcai* (Kahita), *ate* (Kasm), *atei* (čuvašsky), *athair* (irsky), *athak* (Unalaška), *atja* (Amina — Afr., *ätjä* čeremyšsky), *atieš* (Poni), *ato* (Eregba),

atta (řecky, latinsky — uctivý název starých osob — gotsky, čukčsky, ostjacky), *atteh* (Mokko — Afr.), *ἄττης* (frygicky — Fick, Beitr. VII, 374), *attje* (laponsky), *atto* (starohornoněmecky), *atya* (maďarsky), *atu* (bucharsky), *etahče* (Konga), *ete* (Efik), *eten* (avarsky), *etmai* (Annatom), *eto* (Adampe), *idzige* (burjatsky), *ita* (Bini, Oloma), *ittihi* (Aravak), *oda* (Koro), *otâ* (nadovesky), *otac* (srbsky), *otah* (nadovesky), *otec* (rusky, česky, st. bulh. **отьць**, polsk. *ojciec*, slovinsk. *oča; otec* rozšířeno z prostého *ot* zdrobňující příponou *-ec* = st. bulh. **ьць**, prosté *ot* čteme ještě v Lib. S. 1: *vsiak ot svej čeledi vojevodi*), *uta* (drevansky), *yta* (Mokobi).

Naproti tomu následující slova, zakládající se na kořenném *ta*, *da* (*at*, *ad)*, znamenají *matku*.

4. *ta*, *da* = matka.

da (*ha-da* Galla), *dada* (*in-dada* „má matka" — Tepeguana), *däďä* (mokša — mordvinsky), *daj* (cikánsky), *daih* (hindustánsky), *de* (Kiriri, Gbe, Krebo, Toma, Kono: *n-de*, Gbandi), *deda* (gruzinsky, ibersky), *dede* (kjurinsky), *deh* (*n-deh* kurdsky), *n-dei* (Volof), *deton* (Sauakin, Haderebe — Afr.), *di* (suanetsky), *dida* (gruzinsky, imeretsky), *dodô*, *dodoch* (švýcarsky), *n-dua* (Kissi — Afr.), *dudu* (Tepeguana), *n-ta* (Tapua), *tai* (bengalsky, tamulsky, novozelandsky), *taika* (Ajmara), *talli* (Telugu), *tarei* (tamulsky), *tatla* (kološsky), *teto* (*cn-teto* Begawijjeh), *tinau* (Kingsmill), *tita* (Pana), *tite* (Kora), *tôtâ* (starohornoněmecky: matka, kmotra), *tutla* (kološsky).

5. *at*, *ad* = matka.

acing (Čerokí), *adako* (Galla), *aithei* (gotsky), *äiti* (finsky), *ate* (abiponsky, Čauišek, Mokobi: *ja-ate*), *âten* (Čvačamajul — Kaliforn.), *aterah* (Poní), *atta* (Barea, tatarsk. nář., sanskr. *attâ* = matka, starší sestra, *atti* = starší sestra), *attli* (kološsky), *edne* (laponsky), *idite* (Kajubaba), *ite* (Kiriri), *ote* (Zamuka — Amer.).

III. *ma*, *am* = matka.

1. *ma* = matka.

ma (kelticky, hindustánsky, malajsky, tibetsky, javansky Gudžaráthi, Sesuto, Sečuana, Mobima, Gjami, Kočh, Gureša, Mose, Kum, Gačâja, Koro, Apače; v šanghajském nářečí *ah-ma* — Edkins 74 — v jazyce Dinka *ma* = má matka, *mor* = tvá matka, *mán* = jeho matka — slovo matka samo o sobě nepřichází — Mitterrutzner, Dinka Sprache 24), *maau* (kopticky), *mačo* (Bečuana), *mada* (siamsky), *madai* (Kambodža), *mahatári* (Thak — Hodgson, Himal. Ethnol. 12 — slovo zdá se býti rozšířeným tvarem indoevropského *matar*), *mahte* = *mâte* (lotyšsky), *mai*

(hindustánsky, Miao-Ce, pendžabsky, Kusunda, Inhambane, Sofála), *mãi* (portugalsky), *maja* (Tupi, Bajon — Afr.), *majka* (srbsky, slovinsky, rumunsky), *majo* (Vanika, Vika — Afr.), *maitja* (Port Lincoln — Austr.), *mak* (javansky, Semang), *mam* (arabsky, kymricky, bretonsky, kornicky, permsky, zyrjansky, Veps, Kiránti; persky *mâm*, *mâmâ* — tak oslovují se obyčejně staré ženštiny — sr. i *mâm-i-nâf* = porodni bába, dosl. „matka pupku", též *mâmâdžeh* zvaná), *mama* (německy, srbsky, slovinsky, rusky, česky, hindustánsky, starohajticky, japonsky — zvláště ve mluvě selského lidu — Angola, Basunde, Betoi, Babuma, Cap Delgado, Gureša, Herero, Kanjika, Kingsmill, Kongo, Kumanagoto, Kamba, Kabenda, Kitaño, Landoma, Loango, Makusi, Mandara, Maravi, Meto: *a-mâma*, Mimbona, Mose, Mucaja, Njombe, Ntere, Omagua, Pokome, Sena, Songo, Suahili, Tette, Undaza), *maman* (francouzsky, Njambán), *mamane* (Lourenzo Marques), *mame* (epirotsky, Zulu), *mamm* (bretonsky), *mamma* (albánsky, finsky, Murrumbidgi — Austr., Parechi, Šilli), *mammws* (kymricky), *mamo* (zyrjansky, karelsky, Njavi), *man* (hindustánsky, Ndob), *mana* (Guaham), *manaj* (Bisaja), *manda* (siamsky), *mang* (Nevar — v Indii), *manha* (Angola), *mao* (Kussa), *maou* (Tukano — Amer.), *mata* (bengalsky), *matha* (malabarsky), *mau* (anamsky), *mavu* (singalesky), *me* (anamsky, siamsky, Miao-Ce, Othomi, Tjang), *meh* (Džam, Banar — Bastian, Reise durch Kambodja 243, 414), *meij* (Sthieng), *meja* (Musu), *mem* (estonsky, frisky), *mêma* (beduinsky — Wetzstein, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXII, 171), *meme* (Bali, Tuelhet, Mossa — Gilj, Istor. Amer. III, 367), *memi* (Barre — Amer.), *memik* (kurdsky), *memme* (korjaksky, litevsky; sem spadá i něm. *memme*, znamenající zbabělce, t. j. člověka, jenž se pořád *matky* drží; srovn. s tím africk. *mamo! mamo!* „the untranslatable cry of anguish of the.. Africans" — Du Chaillu, Journey to Ashango-Land 351 — i neapolsk. *mammamia* = zbabělec), *memu* (Jezd — Justi, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 394), *men* (Tung-lhu), *mena* (Ašanti), *meu* (kopticky), *mi* (*a-mi* birmansky, Miao-Ce), *mim* (huasteksky), *mimek* (Bali), *mimü* (votjacky), *min* (Samre), *minji* (Akripon — Afr.), *minjing* (Mobba), *minna* (Amina — Afr., Fanti), *minni* (Burum), *minzi* (Jalunkan — Afr.), *mma* (Kirîman — Afr., Akuonga), *mmé* (Sotho- vocat. *mmá*, Endemann — Zeitschr. für Ethnol. VI, 65), *mo* (Mandara, Bagba, Karen), *moma* (litevsky; *moter*, nom. *mote* znamená již ženštinu vůbec), мома (rjazansk. nář.), *möme* (dolnoněmecky), *môna* (nordsky), *monah* (delavarsky), *mu* (čínsky — obyčejně ve spojení s *čin* příbuzný: *fu-čin* otec, *mu-čin* matka; Tonkin, kopticky — Benloew, De quelques caract. du lang. primitif 33), *muime*

(irsky), *muma* (rjazansk. nář., rumunsky), *myng* (Song — Bastian, Reise durch Kambodja 296).

V indoevropských jazycích jeví se — nepřihlížíme-li ke zdvojenému tvaru prostého *ma* (*mama*) — nejstarším tvarem *matar*, v němž *tar* jest příponou právě tak bezvýznamnou a obdobou jiných slov přistavenou, jako v *patar*; odvěkému *matar* v jazycích příbuzných odpovídají následující slova: sanskr. *mâtar* (nom. *mâtâ*), starobaktr. *mâta*, bucharsk. *mader*, persk. *mâder*, afghan. *môr*, *mur*, arménsk. *mair*, lat. *mater*. řeck. *μήτηρ*, srbsk. slovinsk. *mati*, starobulh. матер- (nom. мати), rusk. мать, polsk. česk. *matka*, staroprusk. *muti*, (litevsk. *motina*), rumunsk. *muta*, kymrick. irsk. *mathair* (staroirsk. *mathir*), starohornoněm. *muoter*, *môter*, anglosask. *modor*, anglick. *mother*, skotsk. *mather*, pehlev. *amider*, bengalsk. hindust. *mata*, gudžaráth. *mairi*.

2. *am* = matka.

am (ostjacky, vogulsky, imbazksky, Basa), *ama* (basksky, malajsky, jukagirsky, Horpa, Takpa, Pakhja, Manjak, Errub, Nepal, Murmi, Penin, Bode), *ämä* (albánsky), *amai* (Biajuk, Sunvar — v Indii), *amama* (eskimácky), *amao* (Hiao), *amavo* (Suahili), *ambâ* (voc. *amba*), *ambiká* (sanskritsky — „ein einer grammatischen kategorie angepasster naturlaut“ — Boehtlingk u. Roth, Skr. Wtb. I, 385), *ambu* (Vavu), *ameh* (Lao Suai), *ami* (birmansky, tungusky, Ava), *amiše* (čuvašsky), *amja* (jukagirsky Šan — Hodgson, Indo-Chinese borderers 20), *amma* (singalesky, malabarsky, tamulsky, samojedsky, Telugu, Koch, imbazksky, Bhatuî, Limbu, Lewis Murray's Island: *hammah*, Fulah: *hamma*, Ugaljachmuc — Mithr. III, 2, 230), *ammang* (Batta), *amme* (malabarsky), *ammej* (*deng ammej* Dârfûr — Afr.), *amo* (Lepča, Čourasja; syrsk. *âmô*), *ém* (hebrejsky), *ema* (Tiberacotti), *emä*, *emja* (finsky), *emma* (estonsky, taiginsky), *eума* (Kiránti), *üm* (Korana — Afr.), *ima* (Munipuri), *imam* (kamatsky), *imaque* (Kumanagoto), *ime* (Laos), *imma* (assyrsky, kabylsky), *omi* (Korana), *omma* (Vadaj), *uhma* (Kussa, Kâfir „má matka“), *uma* (Quellimane, Kiránti), *umai* (Tupi), *uman* (Adirar), *umm* (arabsky), *umma* (Kiránti, Bhôtija, Kolh, Lu-ču), *umu* (Vaju, akkadsky — též *úma umma* — Sayce, Transact. of the Philol. Soc. 1877, I, 129), *umue* (Lule), *ymma* (Šilli).

3. *ma* = otec.

má (Talien — Hodgson, Indo-Chinese borderers 19), *mahung* (Khatam-puen — Bastian, Reise durch Kambodja 294), *mam* (novoholandsky), *mama* (gruzinsky, Tlackanaj — Amer., Činuk: *tlka-máma* — Gibbs, Vocab. 12), *maman* (tamulsky: „tchán“), *mami* (Mafûr — na Nové

Guinei; Ad. B. Mayer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 349), *mammun* (otec — v nářečích kmenů západní Australie), **мамысь** (kostromsk. nář.), *mangge* (makassarsky), *marmuk* (Jajowrong. — Austr.), *màu* (Favorlang), *me* (Itonam — v jižní Amer.), *messí* (Jalunkan — Afr.), *mi* (Kra — Afr.), *miči* (kurilsky), *minu* (Kra), *mom* (Sthieng), *monung* (Mobba), *mu* (gruzinsky, suanetsky), *muane* (Utahs), *muma* (imeretsky, mingrelsky), *murmme* (Boraipar — Austr.).

4. *am* = otec.

ama (mandžursky, mongolsky, čapogirsky, tagalsky, Bugis, Lampung, Batan, Formosa, Menado, Džam, Timor, filipinsk. *jama*), *amahan* *amahun* (bisajsky), *amaj* (Fulup), *amani* (Saparua), *amarin* (Temahuq — Freeman, Gramm. Sketch of t. Temahuq 43), *ame-e* (Čauišek — v severní Kalifornii), *ami* (tungusky, Mangrî — Afr.), *amin* (tungusky), *amma* (Magindanao), *amme* (Tulu), *ammen*, *ammu* (tungusky), *amöö* (Tjang), *emen* (avarsky), *iim* (kora-hotentotsky — Bleek, Gramm. Comp. of South Afr. lang. 313), *ima* (andsky); *ome* (Tegele), *umpa* (Kiránti).

IV. *Na*, *an* = matka.

1. *na* = matka.

na (Bamom, Biafada, Gurma, Jukatan, Legba, Limba, Maja, Mandingo, Mfût; Ašanti *m-na*, Sungai *ai-ña*), *naa* (Tlackanaj, Maja: *hačnaa* — Beltran de S. Rosa Maria, Arte del idiom. Maya 222), *naä* (Mandan — Afr.), *nada* (Kočimi — Amer.), *nadjo* (Baniva — Amer.), *nadro* (Pira, Ujakale), *nah* (*ah-nah* Costanos, *nah-nah* Omaha), *nahí* (Mandan), *nai* (Dahome, Papâ — Afr.), *naine* (Vaigju), *naing* (irsky), *nakalja* (Inkilik), *nama* (Bonin — Afr.), *nan* (mexicky — s členem určitým: *nantli*, Wakhí, Sangli, Totonak, Bagbalan), *nana* (polsky, kašubsky, laponsky, ingušsky, kazikumûksky, Fidži, Kunakuna, Pepel, Karakare, Zoque, čečensky *nâna*, staroindicky *naná* — jakožto důvěrný název matky přichází již v Rigvedě), *nanah* (semnânsky, mazenderánsky), Arapaho — „má matka“), *nane* (Vilela), *nanka* (Winnebago), *nangai* (Pessa — Afr.), *nanna* (Pottawatam — Amer.), *nännä* (v německých nářečích), *nannaka* (Kadjak), *näuh* (Wyandot), *naui* (Kami), *naunah* (Darjen), *ne* (Gbese, Mano, Basa, Ngoten), *neam* (Karabari — Afr.), *nehah* (Wyandot), *nena*, *nenia* (kašubsky), **неня**, **ненька** (malorusky — **няня** chůva), *nendo* (Pira), *nene* (Sobo, Bagbalan, Timbo, Kusaien, Pulo, Išiele, Nogai), *neni* (Fulah), *nenque* (araukánsky), *nevah* (šavansky), *nga* (Susu), *ngangan* (v nářečích západní Australie — Lubbock, Entsch. d. Civ. 358), *ngavang* (Dippil), *ngo* (Seroa — Afr.), *ngumbá*

(Kamilaroi — Austr.), *ni* (Kru — Afr.), *nii* (Kolčan), *nikî* (šavansky), *nina* (Bola, Sangir), *ninan* (Balu — Afr.), *nine* (turecky), *nincsam* (Keram), *ning*, *ningai* (Čippeve), *ningah* (Miami, Čippeve), *ninge* (šavansky), *nini* (madekassky — přestrojením náslovné nosovky v *r*: *reni*), *ninja* (Ualam), *ninša* (Molele), *ninu* (kazikumûksky, Bola), *nixist* (Blackfeet Indians), *njae* (Akra), *nna* (Nupe, Udom, Fot. — Afr.), *nne* (Ibo, Išoama), *nno* (Basa), *no* (Anfuè), *noe* (Dahome, Mahi), *nogi*, *noi* (Batta-Barth, Zeitschr. d. d. morg. Ges. VI, 413), *nohah* (Kajuga — Amer.), *nojegh* (Seneka), *nok* (Popo — Afr.), *nonah* (Darjen), *nu* (Lušaj, Kukis, Kjen, Singpho — Hodgson, Aborigines 3), *ňua* (Kongo), *nune* (Coeurs d'alène — Mengarini, Selish Grammar 121), *nunoi* (votjacky).

2. *an* = matka.

aini (Jarura), *an* (abchazsky), *ana* (turecky, tungusky, chivinsky, Kinai, Hare-Indians), *anaga* (Kadjak), *anah* (Tuskarora), *anaj* (tatarsk. nář.), *anak* (čukčsky), *anan* (huronsky, Mucun — pl. *ananman* — Arroyo de la Cuesta 10), *ananak* (eskimácky), *aneheh* (Wyandot), *anen* (Barea, Kanjop), *anga*, *ango* (ostjacky), *angnan* (korjaksky), *ani* (tungusky, Guarano, Kuskokwim), *aninen* (huroňsky), *anmaa* (Luču), *anna* (Kinaj, Pottawatami, delavarsky, tatarsk. nář.), *annak* (Unalaška), *ânnaka* (Čugazz, Kadjak), *ânne* (Čugazz), *annei-annei* (malabarsky), *anno* (Tigriňa — Praetorius 136, 65), *annu* (Kumi), *anue* (Lule), *anya* (maďarsky), *arnak* (eskimácky — skráceno i přestrojeno z *ananak*, jako madekask. *reni* z *nini*), *ehneh* (Kaddo — Amer.), *ena* (Ašanti), *ênah* (Dakota), *enaj* (tatarsk. nář.), *enauh* (Osedž), *enaung* (Selong), *eni* (Moko), *enie* (Mandžu), *enna* (Okâm), *ennat* (aethiopsky), *enniu* (Dido), *enu* (Čokojem), *ina* (tagalsky, Dankali, Kandin, Bugis, Maipuri, Assiniboin, Bima, Magindanao), *indu* (malajsky, Dinalupihan — Schadenberg, Zeitschr. f. Ethnol. 1880, 173), *înah* (Sulu), *inan* (Dakota), *inang* (Bisaja, Batta), *inani* (Saparua), *indajun* (tagalsky), *indona* (Bugis), *indong*, *indung* (Sunda), *indo* (Pampang), *inihan* (tagalsky), *inna* (Fulah, Tegele), *inno* (Tigriňa), *oni* (tungusky, Ašanti), *onji* (Opanda), *onna* (delavarsky), *onnâ* (Kassenti), *onny* (tungusky), *una* (Nutka), *unina* (Kussa, Kafir), *unnungkul* (Athapaska).

3. *na*, *an* = otec.

annek (Seneka), *anti* (Vavu — Afr.), *enne* (čuchonsky), *ina* (Guarano), *indâ* (Gjen — Afr.), *na* (Mano, Karabari — Afr.), *nan* (lužicky, albánsky, Gbese), *nanang* (Bali), *nang* (Pessa — Afr.), *nani* (Totonak), *nanna* (albánsky), *nanne* (slezsk. nář.), *nape* (Maipuri), *nenedau* (Katahba — v sev. Amer.), *neta* (abiponsky), *nin*, *ninnah* (Blackfeet), *nna* (Ibo, Išoama, Mbofia, Akurakura), *nochsau* (Miami), *nok* (virginsky),

(*nono* tarahumarsky, Kiž), *nosah* (Pottawatami), *noss* (Čippeve), *notha* (Šavanno), *nuha* (delavarsky), *nussa* (Čippeve), *una* (Aino).

Slova, z uvedených svrchu prostých slabik vzniklá, názvy otce a matky nikterak se neobmezují: jimi vyjadřují se často i názvy jiných, vzdálenějších příbuzných, na př. děda, báby, strýce, tety, bratra a j., na které z příčin snadno pochopitelných mnohdy byl přenášen jak název, tak i význam otce nebo matky. V jaké posloupnosti tyto názvy se tvořily, jak jeden ze druhého vznikal, jeden na druhý se přenášel, sotva asi bude možná kdy přesně určiti: tolik však již z poměrného množství příslušných sem názvův otce i matky můžeme zavírati, že tyto názvy byly základné a z nich pak vytvořovaly se ostatní. Názvy děda i báby mnohdy přímo vycházejí z názvův otce i matky: tak děd nezřídka zove se „otcem otcovým": chjurkulinsk. *adalâda*, manding. *bemba* (*ba* otec), Joruba: *babábaba*, Kano: *mamamaa*, Momenja: *membamomba*, Isuvu: *mba-mbe;* v jazycích indoevropských mnohdy nazývá se „velikým otcem": sanskr. *pitâmaha*, *tatâmaha*, franc. *grand-père*, něm. *grossvater*, angl. *grandfather*. Skotsk. *auld father* = „starý otec"; v jazyku Irob-Saho (v Abyssinii): *abbât abbâ* (děd) = „otec otcův"; kurmandž. *bâpîr* (děd) = „otec starý" (*dâ-pîr* bába „matka stará" — Lerch, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIII, 83). Příklady níže uvedené doloží poněkud rozsáhlé užívání základních slabik *pa*, *ta*, *ma*, *na* i v názvech jiných, vzdálenějších příbuzných.

I. Názvy *děda*.

1. *pa*, *ba*: *babála* (Egba, Ekî), *babagba* (Jagba), *babâîla* (Aku), *babaketa* (Ondo), *baduna* (Kasm), *babábaba* (Joruba), *bâbâ* (Džagataj — znamená též starce: *ak bâbâ* ctihodný stařec — dosl. „bílý děd" — Vámbéry, Ćagat. Sprachst. 240), *babálla* (Čebu), *babarea* (Ife), *babua* (gruzinsky), *pûp* (Wakhí), *bâb* (Sariqol), *bâwâ* (Sangliči), *bau* (Zaza), *bobby* (skotsky), *baom* (Mampa), *bemba* (Mandingo), *bibi* (Kirîman), *bo* (birmansky), *bohk* (Banar), *buia* (Tette), *ababo* (Barea), *πάππος* (řecky), *pappus* (latinsky), *paddan* (tamulsky), *papo*, *papus* (cikánsky), *papa*, *pau*, *pu* (Miao-Ce), *pu* (Lušaj), *phu* (Karen, Kuki), *puba* (Kisi), *pumi* (mafursky), *fuso* (japonsky), *vava* (Sobo), *âbo* (Saho), *apo* (birmansky), *apa*, *após* (maďarsky).

2. *ta*, *da*: *dada* (Hindî, bengalsky), *dado* (Dardistán), *n-dáko* (Nupe), **дѣдъ** (starobulharsky — česk. *děd*, *dědek* = polsk. *dziad*, *dziadek*, maď. *dádé* = stařec, dědek), *dede*, *dedek* (turecky), *deje* (Gio), *debu* (Barba), *džadd* (maronitsky), *džidd* (arabsky), *džâdu* (Adirar, Beran), *džidag* (Vadaj), *dédős* (praděd — maďarsky); *ta* (siamsky, Samre),

tata (Maravi), *tâta* (Nšo), *tah* (Kamenboran), *taion* (starofrancouzsky — Bartsch, Chrest. de l'anc. Franç. 302), *tanie* (Soso), *tátana* (kanaresky), *tanu* (Tene), *tanun* (Baga), *tagve* (Hvida), *taker* (Bute), *tato* (dajacky), *tyty* (skotsky), *tete* (Telugu), *tetempea* (Nhalemoe), *otete* (Jasgua), *tetajingura* (Bamom), *tâtamutîna* (Murundo), *titangura* (Balu), *tereteta* (Param), *otém* (Landoma), *etuah*, *ataga* (eskimácky), *tuo* (Gbe), *togbo* (Dahome), *tobue* (Mahi), *etebum* (Anan), *thetis* (staroprusky — Pauli, Beitr. VI, 418), *titá* (Sandeh), *taid* (kymricky), *tattä-chihä* (Mandan — Pott, Personennamen 683).

3. *ma: mam* (Volof, Maja), *mama* (Biafade, Bulanda, Kabunga, Pačade), *mamada* (Vej), *mamamaa* (Kano), *mame* (Baseke), *mamasoro* (Pulo), *mbambe* (Isúvu), *mbamuon* (Mfut), *mespo* (tibetsky), *membamomba* (Momenja), *mgme* (Goali), *mu* (Othomi), *amiro* (u Usurských Goldů — Венюковъ, Путешествія по окр. Русск. Азіи 103), *ampa* (Filham), *ambuče* (Muntu).

4. *na: nânâ* (persky, hindustánsky), *nachichta* (Othomi), *namong* (Song), *nnâmokie* (Abâča), *nnaena* (Mbofia), *nanähašte* (Laguna), *nak* (Runda), *néne* (Bugis), *nének* (malajsky), *ňike* (Kiriri), *njâka* (zendsky — Ascoli, Zeitschr. f. vergl. Spr. XII, 158), *nono* (vlasky), nubick. *annu*.

II. Názvy *báby*.

1. *pa*, *ba: baba* (rusky, polsky, česky, srbsky, bulharsky, dolnolužicky, japonsky; *hi-baba* v japonském jazyku znamená prabábu, a *hibaba* praprabábu), *βαβά* (novořecky), *be* (Tumu), *bibi* (Suahili — v tureckém jazyku *bibi*, *bebe*, *ebe* znamená porodní bábu), *bwa* (birmansky), *avva* (Tuda, Tamul, Telugu; lat. *avia*), *pati* (Pulo), *paddi* (Tamul), *papakîju* (Laguna), *phî* (Kuki), *phji-mo* (tibetsky), *phie* (Karen), *pipi* (Vaju), *uppukni* (Čokta), *afo* (Barea), *äbä* (jakutsky).

2. *ta*, *da: da* (Basa), *dadí* (Dardistán), *dao* (Gbe), *dadši* (Boko), *dadi* (Hindî), *džadatu* (Adirar), *džideta* (Vadaj), *deje* (Gio), *deka* (Grebo), *didy* (bengalsky), *don* (Samre), *didi* (lazsky), *dodooli* (v německých nářečích), *tâta* (Matatan), *tato* (dajacky), *tata* (rhaetoromansky), *teta* (Mampa), *titá* (Sandeh), *ate* (Mandara), *atêm* (Pepel), *atiam* (Kanjop).

3. *ma: ma* (Gbese, Mano, Toma), *mam* (Volof), *mâm* (Sariqol), *mmu* (Bambara), *mama* (Anfue, Biafada, Bulanda, Gbandi, Goburu, Kana, Kisi, Kono, Landoma, Mandingo, Mende, Nalu, Pačade, Tene, Vei), *mamba* (Bamom), *mame* (Banjun, Nkele, Soso), *μάμμα*, *μάμμη* (řecky), *mbám* (Mfut), *mbambe* (Isúvu), *mbeva* (Ndob), *membáma* (Bajon), *membámo* (Bagba), *mim* (Maja — bába se strany otcovy, kdežto bába se strany matčiny sluje *čič*), *minna* (starolimousinsky — sr. gasconsk.

menina, sardinsk. *minnanna*), *mokoči* (Kupa), *monda* (Limba), *mu* (Džam), *mûm* (Wakhí), *ama* (occitansky), *ambuje* (Maravi), *amma* (nordsky, islandsky), *panin-mama* (mandžursky), *mu* (Tjang), *omama-omukurukaze* (Herero — Hahn, Grundz. e. Gramm. d. Hereró 145).

4. *na*: *na* (Jula), *nain* (kelticky), *nahcu* (Othomi), *nai* (Khatampuen), *nang* (Kamenboran), *nangkhün* (Song), *nana* (Ašanti), *nänî* (novosyrsky nebo-li nestoriansky), *nnáko*, *nnanko* (Nupe), *nene* (Bugis, turecky — tak říkají ostatně i děti své matce nebo chůvě — sr. *nini* ukolébavka), *nnéne* (Mbofia), *enene* (Alege), *nnemoč* (Aro), *ňema* (ostjackosamojedsky), *nempa* (Ngoten, Melon), *nese* (Legba), *nia* (Kra), *nini* (javansky), *nizen* (Kjamba), *nnoča* (Išoama), *nnóko* (Basa), *nonoe* (Dahome), *anâ* (starohornoněmecky), *anaga* (eskimácky), *enna* (Okam), *ennjânu* (Penin), *inja* (Filham), *onjonja* (Egbira).

III. Názvy *strýce (ujce)*.

1. *pa*, *ba*: *bak* (anamsky), *boi*, *boie* (jutsky), *betjî* (birmansky), *pang* (Čepang), *pong-pong* (Vaju), *popo* (Bahing, Kiránti), *papae* (Volof), *pepo* (Râdžmahal), *avínas* (litevsky — оүи, оүиць starobulharsky), *ewa*, *ewythr* (kymricky), *pha-tie* (Karen).

2. *ta*, *da*: *dâjî* (turecky), дядя (rusky), *dėdas* (litevsky), *θεῖος* (řecky), *dakši* (Dakota), *dôd* (hebrejsky; vykládati toto slovo jakožto znamenající původně „přítel" máme právě za tak chybné, jako odvozovati na př. sanskritské *pitar* otec od kořene *pa* chrániti), *taj* (jakutsky), *tate-mdodo* (Šambala), *kla-táta* (Činuk), *tetėnas* (litevsky), *tio* (španělsky — *zio* vlasky), *teťa* (= *čeča* — ostjacko-samojedsky — Castrén, Wörterverz. 135), *tlatli*, *tlačtli* (mexicky — slovo patrně vzniklo rozšířením z *tatli* otec), *tutíra* (Tupi), *etke* (čuvašsky).

3. *ma*, *na*: *mâm* (kurdsky), *mâma* (malajsky, bengalsky, Maráthí, Koch; v sanskritě prosté *mâma* vyskytuje se toliko ve vocativu jedn. čísla: tak raci, ryby a želvy v bajce říkají jeřábu, a šakal oslu; plnější tvar z pravidla užívaný jest *mâmaka* ujec i *mâtula* strýc), *maman* (Tamul), *mamo* (Gudžaráthí), *mamu* (Hindî, Dhimal), *mâmû* (hindustánsky), *maču* (peruánsky), *mat* (Bahing), *mâvä* (kanaresky), *meme* (Tesuke), *'amm* (arabsky), *ama*, *mama* (dajacky), *emeic* (uzbegsky), *amai* (Bodo), *ammi* (Dankali), *amnair* (staroirsky — Zeuss, Gramm. Celt. 271), *eám* (anglosasky — *oom* hollandsky, *ohm* německy), *immo* (Dippil), *umen* (birmansky), *umuši* (Čokta), *nijâ* (persky — ujec), *nísis* (Krí).

Přenášení názvu otce na strýce a hlavně na ujce zakládalo se u mnohých národů bezpochyby na rozšířeném u nich mínění, že příbuzenství mezi ujcem a synovcem je mnohem užší, než mezi synem

a otcem, takový náhled nacházíme na př. u Battův, u různých polyneských národův, u Kenajův, u Kassiův, v Kongo, Loango, Senegambii, Malabaru i na mnohých jiných místech, kde ujec zastupuje otce i matku, a to i za živa rodičův i kde v posloupnosti dědičné první místo přísluší dětem ujcovým nebo strýcovým. Někdy strýc nazývá se i „malým otcem“, tak v jazyku Čikkasův: *ang-ko-si*, Kríkův: *čul-ku-či*; podobně i teta zove se „malou matkou“: malajsk. *máči*, japonsk. *oba*, čikkas. *suš-ko-si*, Krík *čuč-kuce*, mikmak. *nu-lis*, ečemin. *nkî-sîs*, Munsï *ninguk-us*, delavarsk. *n'ga-ha-tut*.

IV. Názvy *tety*.

1. *pa*, *ba*: *babâ* (Kanuri), *badhiäne-bä* (Volof), *buia* (Tette, Quellimane), *bîbî* (aderbidžánsky), *bybi* (cikánsky), *pijû* (persky), *phúphá* (Hindî), *pípi* (dardsky), *pava* (jukagirsky), *piši* (bengalsky), *apa*, *epe* (džagatajsky).

1. *ta*, *da*: *dada* (Bisaja), *dâdâh* (hebrejsky), *dâdê* (Teda), *deden* (auelsky), *θεία* (řecky), *dzidzi* (mišteksky), *dûd* (aethiopsky), *tati*, *täte* (finsky), *tante* (francouzsky), *tau* (birmanský), *tejze* (turecky), *teta* (slovinsky, srbsky, česky — тётка rusky, *ciotka* polsky), *taťaj* (tatarsky — „starší sestra“ — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 330), *tia* (španělsky), *attai* (Tamul), *zihtzi* (Othomi).

3. *ma*, *na*: *mama* (Sena), *mame* (Tamul), *mami* (bengalsky, Maráthí, Gudžaráthí), *mamani* (Hindî), *mamûda* (malajsky), *mina* (dajacky), *mo* (anamsky), *mugha* (Karen), *mum* (Čepang), *mume* (německy), *moeje* (holandsky), *muzi* (Čukma), *amu* (mandžursky), *amita* (latinsky), *anjú* (Rong), *νάννη*, *νέννα* (řecky). S indoevropským *matar* souvisejí následující výrazy: lat. *matertera* (macecha), řeck. *μητρώς* (teta), irsk. *maithrean*, kymr. *modryb*, armorik. *moéreb*, kornick. *modereb*, anglosask. *moddrige*.

Podobně i mnohé názvy *bratra* a *sestry* zakládají se na uvedených výše prostých slabikách, při čemž však sluší míti na zřeteli, že ve mnohých jazycích, zvláště pak u národů méně vyvinutých, obecného názvu pro bratra nebo sestru nestává, poněvadž zvláštním slovem rozeznává se starší bratr od mladšího a rovněž starší sestra od mladší. Následující spadající sem výrazy znamenají *bratra* vůbec: *bačí* (tarahumarsky), *bi* (maldivsky), *dâda* (Bode), *dadâ* (ssemnânsky), *dajâdi* (Kamilaroi), *teototeken* (Seneka), *manče* (Pangela), *mimien* (Bonari — v Brasilii — Ausland 1875, 723), *moma* (Konguan), *ema-máchich* (Činuk), *umne* (Zulu), *nana* (Babuna), *nani* (mišteksky), *nuane* (Išiele), *nuna* (Râdžmahal) *annegaka* (Kadjak).

Starší bratr: ***bátya*** (maďarsky), ***báte*** (bulharsky), ***batjä***, ***batäi*** (mokša-mordvinsky), ***bâ*** (Pika), ***abang*** (malajsky), ***bec***, ***bebe*** (maledivsky), ***phi*** (siamsky), ***popo*** (Kiriri), ***dádá*** (Santal), ***degö*** (mongolsky), ***dader*** (bucharsky), ***mamadada*** (Kambali), ***mak*** (Volof), ***mala*** (Čelana), ***neni*** (bulharsky), ***ňuň*** (votjacky), ***anum*** (Rong), ***ani*** (japonsky), ***aň*** (anamsky), ***ennä*** (kanaresky), ***ennän*** (tamutsky).

Mladší bratr: ***pâpa*** (jurak-samojedsky), ***pombo*** (Kisi), ***minja*** (Kano), ***mananou*** (Kambali), ***mounamama*** (Undaza), ***mot*** (Samre), ***muna*** (Meto), ***em*** (anamsky), ***omoni*** (Sobo), ***nan*** (Koama), ***nana*** (Bagbalan), ***nande*** (Njambân), ***ńenne*** (tawgy-samojedsky), ***neneje*** (Pangela), ***nenak*** (abiponsky), ***um-ninave*** (Zulu), ***nukak*** (eskimácky), ***ninda*** (Biafada), ***nun*** (tungusky), ***tammudu*** (Telugu), ***ototo*** (japonsky).

Sestra: ***bûbû*** (hindustánsky), ***bej*** (Čukma), ***pava*** (jukagirsky), ***mémme*** (Kiwomi), ***motra*** (albánsky), ***ňaňa*** (peruánsky), ***ňeňa*** (ostjacko-samojedsky), ***dada*** (Suahili), ***dade*** (Zulu), ***dâddi*** (Turrubul), ***u-deda*** (Kussa), ***dûdû*** (semnânsky), тятя (rjazansky), ***titty*** (skotsky — „sestřička").

Starší sestra: ***bâ*** (Pika), ***bubu*** (Bisaja), ***aba*** (ostjacky), ***âpa*** (turecky), ***dada*** (Adampe), ***tutu*** (tatarsky), тътъ (bulharsky), ***tetogbâre*** (Gureša), ***munânti*** (Kirîman), ***ima*** (birmansky), няня (kursky), rumunsk. ***nane***, ***néne*** (maďarsky), ***ane*** (japonsky) ***ánóm*** (Rong).

Mladší sestra: ***meme*** (Šanghaj), ***meimei*** (čínsky), ***moanjan*** (Melon), ***mamanou*** (Kambali), ***munamuando*** (Penin), тятя (v ruských nářečích), ***on-tetetoei*** (Bičogo), ***ninda*** (Biafada), ***ňeňa*** (jurako-samojedsky), ***anjamuma*** (Kasm), ***âbine*** (Igala).

Chůva a zvláště *kojná*, matku mnohdy zastupující, označuje se zhusta příslušnými prostými zvuky, původně pojem matky vynášejícími: japonsk. tibetsk. ***mama*** (kojná), japonsk. ***omba***, ***uba***, ***menoto***, litevsk. rusk. polsk. ***mamka***, čínsk. ***má***, ***a-mah***, něm. ***amme*** (starohornoněm. ***ammâ***), irsk. ***mumme***, ***muime*** (chůva, kojná, macecha, kmotra — Windisch, Irische Texte 700), gaelsk. ***muime***, řeck. *μᾶ*, *μαῖα* (matička, kojná), špan. ***ama*** (znamená též „paní, vychovatelkyni"), švédsk. ***amma***, koptick. ***amoni***, st. egyptsk. ***menai***, abyssinsk. ***mai***, mandžursk. ***memenie***, albánsk. ***mentešea***, holandsk. ***minne***, ***min***, drevansk. ***ninka***, benátsk. ***nena*** (kojná) = hennegavsk. ***nenen*** (valonsk. ***naner*** usnouti); sanskr. ***papu***, tureck. ***bibi***, ***bebe*** (porodní bába), řeck. *Βαύβω* (chůva Demetry), catalansk. ***dida*** (kojná), švédsk. ***dadda***, Kora: ***teticite*** (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 73), řeck. *τίτθη*, *τιθήνη*, staroegyptsk. ***tata***, ***tete*** (porodní bába), tureck. ***dadek*** (chůva — ***dedek*** dívka, služka), persk. ***dádâ*** (chůva).

Přirozeným přechodem i zúžením významu ve mnohých jazycích užívá se slabik *ma*, *pa*, *ta* i na označenou *prsu* i *sesku* (pars pro toto): lat. *mamma*, *mammula*, *mamilla*, franc. *mamelle*, Nias: *meme*, Mare: *mimi*, kinajsk. *š-mamma*, chjurkul. *mama*, japonsk. *mune* (Pfizmaier, Sitzungsber. 84, 72), turecko-tat. *meme*, Kiriri: *mama*, čukčsk. *mámmah* (Nordenskiöld, Umsegelung Asiens 448; *mammatkourgin* = kojiti), botokudsk. *mim*, novoholandsk. *amma*, kjurinsk. irsk. *mam*, koptick. *mnote*, Mampa: *mmo*, sicilsk. *minna*, altajsk. *mama*, Bagrmi: *mánna* (franc. Argot: *monzu*, *mouzu*), Galibi: *manati*, Aku: *omu*, *amu*, Joruba: *ommu* (znamená tolikéž výmě, mléko), džagatajsk. *emčik* (prs — *amčik* vulva), Maja: *im*, jakutsk. *ämii*, Jala: *ame*, Toma: *nine* (fr. Argot: *nénais*, *nénet*), livonsk. *nâna*, finsk. *nänni*, Mende: *njîni*, Devoi: *nne*, Haussa, Kandin: *nono*, Bode: *ananu*, malagas. *nunu*, peruánsk. *ňuňu*, delavarsk. *nunukuun*, ostj. samojedsk. *ňef*, Dahome: *ano*, Igala: *enja*; litevsk. *pápas*, latinsk. *papilla* (sr. i *pappas* vychovatel — Juven.), skr. *pippala* (znamená též jahodu), *pippalaka* (sesek), st. angl. *pappe*, skotsk. *papbairn* (kojenec), vlask. *poppa*, starofranc. *poupe*, prov. *popa*, lotyšsk. *pups*, Bola: *pîl*, Omagua: *putia*, Guarani: *potia*, mokšamordvinsk. *pota*, komančsk. *pici*, Goali: *bebe*, maďarsk. *babug*, kašmîrsk. *bab*, Wakhí *bup*, malagas. *baba*, malajsk. *bappa*, Nki: *bobei*, Suahili: *bubu*, angl. *bubby*, Nupe: *bebe*, *ebe*, Musu: *beve*, Bajon: *mbun*, Ngoala: *mbuo*, Kredy: *mbámba*, Nhalemoe: *abi*, v australských nářečích *bibi*, *bip*, berbersk. *abbuš* (Duveyrier, Ztschr. d. d. morg. Ges. XII, 180), Timbuktu: *fafú*, Songhai: *faffa*, Zulu: *in-fuba*; kymrick. *těth*, bretonsk. *téz*, špan. *teta*, franc. *téton* (Argot: *toto*), rhaetorom. *tetta*, anglosask. *tite*, kurdsk. *ciciek*, kornick. *tethan*, kymrick. *titten*, *didi*, sardinsk. *ddedda*, *dida*, *titta*, bask. *dithia*, st. h. něm. *deddi*, *tuttâ*, *tutti*, *tutto*, Bhagulpur: *dudah* (Asiat. Res. V, 128; sr. česk. *dundati* = ssáti, cucati), ostjack. *tuti*, řeck. *τίτθη*, rusk. титька, Kušna: *tutu* (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 495), Čippeve: *tötöš* (Schoolcraft II, 458), Šoa: *díuda*, hebrejsk. *dad*, malajsk. *dâda* (= malagas. *tratra* — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. II, 2, 94), švédsk. *dadda*, Bagrmi: *dede*. Stř. h. něm. *buoben* (prsa) znamená vlastně „gemelli" (J. Grimm, Kleinere Schriften II, 383).

Z názvů *matky* mnohdy vyvíjely se obecné názvy *ženy*, *ženštiny*: birmansk. *meimma*, japonsk. *me*, vedick. *menâ* (ženština, samka), Bakele: *momiadi* (ženština), Baseke: *momáre* (mn. čís. *bobáre*), Čaráva: *mamma* (franc. Argot: *momir* = poroditi), peruánsk. *mamančic* (zákonní žena; *mamakuna* souložnice), Vej: *musu* (staroegyptsk. *mesî* = stařena = tatsk. *mannaka*), Udom: *manka*, Pika: *mondu*, Bongo: *momm*,

Ngočin: *amâ*, santalsk. *aimai*, čulymsk. *ene*, *enei*, japonsk. *onna*, estonsk. veps. *naine*, Gbese: *nenu*, Hvida: *njôni*, Alege: *onjinje*, Dahome: *njonu*, Mbofia: *nuâne*, Kuki: *nunau*; česk. *baba* = stř. h. něm. *bâbe*, *bôbe*, anamsk. *ba* (ženština), tagalsk. *babaji*, dajack. *bâwî*, negritsk. *babaje*, persk. *bibi*, hindust. *bîbî*, Čuku: *bauva*, Fetu: *bubasja*, Tonga: *fafine*, ostj. samojedsk. *paja* (stařena), kjurinsk. *ppab* (ženština, manželka) — sr. i japonsk. *tori-age-baba* (porodní bába — „přijímající, pozdvihující babička").

Způsobem zcela pochopitelným významné slabiky svrchu položené byly vztahovány i k dětem, jakožto jich původcům, hlavně k nemluvňatům i k různým předmětům dětským, k jich pokrmu, oděvu, jich hračkám i zábavám. Pro velikou hojnosť slov sem spadajících jest nám zde obmeziti se několika toliko doklady: kymr. *baban* (dítě, loutka — Diez, Etym. Wtb.[4] 33), angl. *babe*, *baby*, staroangl. *baban*, *babi*, vlask. *bambino*, *bimbo* (sr. též *babbano*, *babbaccio* dětina, hlupák, blbec, provenç. *babau* nadutý, hloupý člověk, franc. *babioles* hlouposti, tretky), irsk. *bàb* (dítě), hebr. *bâbâh*, gaelsk. *bobug*, *boban*, bask. *boboa*, nordsk. *bôfi* („darebák, ničema"), špan. *bamba* (houpačka, hlupec), romagn. *bamben* (dítě), franc. *bébé*, *poupard*, rezjansk. *bambin* (Бодуэн, Резьянск. Катахизис 27), špan. *bambarria* (dítě, loutka), maďarsk. *baba* (dítě, loutka), bulharsk. *bebe* (dítě), Kiránti: *beba*, Fulah: *bibe* (= Pul: *bibbé* děti — Faidherbe, Rev. de Ling. VII, 213), albánsk. *bebe*, něm. *bube* (stř. h. něm. *buobe*), mansk. *bab*, *baban*, hornorýnsk. *boube* (dítě, syn), charv. *beba* (dítě, loutka), Barea: *bamba* (dítě), bourguignon. *babouin* (nemluvně — Mignard, Hist. de l'idiom. Bourguignon 10), kirgiz. *böpe*, karanogajsk. *böbei*, persk. *bebek*, syrsk. *babušo* (*bab* = dívčička, loutka, maďarsk. *buba* = dívčina, *bábó* = dítě), nubick. *bób*, Čippeve: *bobelošin* (Mithr. III, 415), Tekuna: *bua*, arabsk. *bâbûs*, tatarsk. *billa*, Tonga: *bibigi* (dítě dvouleté), Akra: *bi* (dítě), japonsk. *bebe* (šaty, oděv — ve mluvě dětské), kanaresk. *pápa* (dítě), Telugu: *pilla* (= kanar. *pille*, tamul. *pillei* dítě), Malajalam: *pejdal*, mexick. *pipil*, staroegyptsk. *pâpâ* (dítě roditi), narraganset. *pappus* (dítě), latinsk. *pûpus*, tibetsk. *bu* (dítě, syn), Bisaja: *puja*, kotovsk. *pup*, Dakota: *a-mamona*, delavarsk. *a-memens*, Mandongo: *maana*, Mfut: *mámo*, *mámona*, portug. *mamão*, vlask. *mimma*, franc. *mion*, česk. *miminko*, gasconsk. *manatye*, basksk. *mainada*, franc. Argot: *môme*, *momaque* (sr. charv. srbsk. *momak* jinoch, junák, rek), v bearnském nářečí (ve Francii) *maïnades* (děti — Schröder, Jahrb. f. rom. u. engl. Litt. XI, 111), catalansk. *minyó* (dítě, hošík), normansk. *minet*, špan. *mimar* (hejčkati, mazliti — portug. *meiminho* malík), špan. *niño* (dítě;

sem náleží i podivné slovo *pikkaninny* = „dítě", které jsouc tvořeno ze špan. *pequeño* = vlask. *piccolo* malý i šp. *niño* = dítě putovalo celým téměř světem i jehož nyní užívají australští kmenové i tuzemci Ohnivé Země, černochové i smíšenci v severní Americe, národové v Polynesii a j. — Bastian, Sprachvergl. Stud. 55), portug. *ninho* (hnízdo — prov. *niná* usnouti = valonsk. *naner*), lombardsk. *nana* (dítě, postélka), slezsk. *ninne*, *nunne* (postel, kolébka — Weinhold, Ztschr. f. vergl. Spr. I, 248), japonsk. *nenne*, *néne* („slovo, jímž ve východních říších děti se označují" — Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien, 88, 57), čukšsk. *nenena* (dítě — Nordenskiöld, Umsegelung Asiens u. Europas 447), latinsk. *nânus* (trpaslík — „maličký" — angl. *ninny* = hlupák), česk. *nynati* (v dětském jazyku — *nynej* = spi!), jaluitsk. *ningening* (dítě — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 513), limousinsk. *naina* (kolébka), catalansk. *nen*, *nena* (dítě), fernandiensk. *sinenehek* (dítě), kjurinsk. *nini* (malé děti), kavičsk. *numunna* (dítě), řeck. *νάννος*, *νάνος* (dítě), milansk. *ninin* (postel), *nina* (ukolébati — Pott, Doppelung 23), tureck. *ninî* (ukolébavka) = persk. *nânû* (ve mluvě obecného lidu *nenî*), dánsk. *nynne* (tiše zpívati), latinsk. *nênia* (zpěv, píseň, zvláště ke cti zesnulých), frygick. *νηνίατος* (píseň, zpěv — Fick, Beitr. VII, 364); Kanúri: *táta* (dítě), islandsk. *tata*, skotsk. *taudy*, *totum*, voroněžsk. тятя, v něm. nář. *ditti*, Tene (v Afr.): *didi*, Kâbunga: *dindino*, v něm. nář. *mamme dudden* (děti — Pott, Personennamen 146); naproti tomu baskské *ua-ua-chuba* (dítě — W. Humboldt, Mithr. IV, 331) jest původu onomatopoického.

Dětské slovo *ba* i odvozené odtud výrazy vyjadřují někdy ve švýcarských nářečích rozličné stupně příbuzenství: *baa* (otec), *babo* (syn), *baba* (žena), *babi* (dcera), *bibbi* (mladé domácí zvíře), *buobo* (syn), *bobi* (nejmladší syn), *böbi* (nejmladší dítě), *bäbeli* (milé dítě! *bübbi* prs — Rochholz, Alemann. Kinderlied 10). Španělské *rorro* (dítě, miminko) pochází od ukolébajících zvuků *ro! ro!* = portug. *ru! ru!* (Diez, Etym. Wtb.[4] 483).

Z obecného názvu dítěte vyvinuly se nezřídka i různé názvy *syna* i *dcery*, které tudíž označují se týmiž charakterními zvuky. Na doklad stůjte zde některé příklady. *Syn:* kambalsk. *mamavale*, Isûvu: *munamome*, Bute: *muimo*, v nářečích západní Australie: *mammul*, berbersk. *memmi* (Duveyrier, Ztschr. d. d. morg. Ges. XII, 184; *tóta* = chlapec), Kongo: *muana*, Oloma: *omini*, Omagua: *memuera* (v jazyce ženských), râdžmahal. *nuna* (označuje syna, ale i bratra), Tene: *dîdi*, Othomi: *ba*, Pika: *bê*, Koana: *bi*, tibetsk. *bu* (v afrických jazycích Kasm i Legba

bu znamená syna i dceru), mordvinsk. zyrjansk. *pi*, vogulsk. *pu*. Sem patří dle našeho mínění i skr. *putra* (syn), v němž *-tra* jest patrně takouž bezvýznamnou příponou, později vzniklou, jako *-tar* v *pi-tar* i *mâ-tar*. Co do kořene skr. *putra* srovnává se i s lat. *puer* a řeck. *παῖς*, jehož thema nebo-li kmen *παϝιδ-*. Obyčejně *putra* vykládá se jakožto „čisticí" (jakoby pocházelo od slovesného kořene *pu* čistiti — skr. *pû*, ale *pu-nâ-ti* čistí): „le fils et la fille étaient tout simplement ceux dont l'office consistait à nettoyer ou à laver, soit la maison ou l'étable, soit les ustensiles du ménage ou les vêtements" (Pictet, Origines Indo-Europ. II, 352). Kdo se již na kořeni *pu* (čistiti) ustanovil, lépe by snad vykládal *putra* jakožto „očisťující" (t. j. obětí otce od hříchů — o čemž zmínka se činí v zákonníku Manu); důvodně v Petersb. Wtb. (IV, 763) poukazuje se k možné etymologické spojitosti mezi skr. *pitar* (otec) i *putra* (syn). Gundert (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIII, 526) vykládá *putra* z dravidského kořene *pud*, *put* = „býti novým, čerstvým" — výklad to, k němuž málo kdo asi přistoupí. Kořeni *pu* nepřikládáme žádného určitého významu, neodvozujíce ho od žádného slovesného významného kořene, nýbrž pokládáme jej za kořen totožný s *pu* v lat. *pûpus*, *pû-pa* (*pûpulus*, *pûpillus* — pehlev. *pûs*) i vyskytující se mimo to i v některých jiných slovech, označujících mladá zvířata: lat. *pullus* (mladé zvíře, kuře, hříbě), franc. *poule* (kuře), *poulaille* (drůbež), *poulain* (hříbě) = gotsk. *fula*, st. h. něm. *fuli*, něm. *füllen*, *fohlen* (Pott, Etym. Forsch.[2] 247). V nářečí saintonge-ském *enfant* znamená *syna*; tak stará svatební píseň v témž nářečí počíná se slovy: „*au bout de l'an fille ou enfant* (Rev. des langues romanes IX, 47).

Dcera: Kambáli: *mumuvaha*, Mbofon: *moamanka*, brazilsk. *membira*, Penin: *monomoro*, portug. *minina*, *menina* (dívka), bulharsk. мома (děva — момче hoch), Danakil: *amma*, Odži: *ababâ* (dívka), Mose: *bipurla*, persk. *pûpek* (panna), čukšsk. *pannika* (dcera), eskim. *punningah*, Jakama: *päp* (tak říká matka vzrostlé dceři — Morgan, Systems of Consanguinity 250), Gbese: *nonenu*, Išiele: *nuanjui*, vlask. *nina* (dívčina), râdžmahalsk. *nuni* (dcera), šošonsk. *nanai*, jurako-samojedsk. *ňeňu*, Manx: *innîn*, Suakin: *tutôn*, finsk. *tyttö*, *tytti*, Akra: *dede* (prvorozená dcera), ssemnânsk. *düd* (dcera, dívka — Schindler, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 538).

Sem patří ještě mnohá jiná slova, označující vzdálenější stupně příbuzenství; přestaneme na několika toliko příkladech. *Tchán:* maďarsk. *ip*, *ipa*, finsk. *appi*, laponsk. *wuoppa*, ostjack. *ûp*, *ôp*, Koch: *bâbâdži*, tamulsk. *mamun*, bretonsk. *tadek*, lotyšsk. (kursk. nář.) *tévocis*.

Tchyně: lotyšsk. (kursk. nář.) *mâtice* (Voelkel, Lettische Sprachreste auf der Kurischen Nehrung 18), japonsk. *mamahaha*, mokšamordvinsk. *babai*, Čičajsuju (v jižní Americe): *mamananka* (Tschudi, Kechua Spr. I, 260). *Snacha:* Kurg. *méima*, estonsk. *minij*, *naine*. *Muž*, *manžel:* Karabari (Afr.): *mammoku*, bečuansk. *monuna*, mosambick. *mamunâna*, Ulea (mal. nář.) *mamoan*, Zamuka: *nani*, Čikita: *ňoňeis* (znamená též „člověka“ — sr. naraganset. *nnin* manžel, muž, člověk; tytéž významy má i malorusk. чоловік), tatsk. *papos* (Blau, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXVIII, 580), gotsk. *aba*, favorlang. *babosa*, japonsk. *otto*, kafr. *doda*, maráth. *dadäla* (muž, manžel). Drevansk. *dēdånă* („vetter“ — Schleicher, Polab. Sprache 186), Tesuke: *papae* (pravnuk — Morgan, Syst. of Consang. 263), havajsk. *papa* („ancestor some generations back“ — Andrews, Dict. Haw.), favorlang. *bubu* (předkové — Gilb. Happart 337), gasconsk. *papoun* (aïeul), franc. Argot: *bibon* (stařec — Michel, Études sur l'Argot 44), novořeck. *βάβα*, *βαβά*, *βάβω*, *μπάμπω* (stařena, baba; na ostrově Idre mnohým ženským říkají *Babo* — Дестунисъ, Матеріалы для Слов. и Грамм. V, 245), Šighni: *bébé* (domácí paní, žena), na Shetlandských ostrovech: *pobie* (pěstoun), japonsk. *ama* (buddhistická jeptiška), lat. *anus* (stařena) = staroprusk. *ane* (litevsk. *anyta* tchyně), stř. irsk. *aite* (vychovatel, pěstoun — Windisch, Irische Texte 356), *popa* (pěstoun, přítel, pán — Windisch 729), tinneh. *titie* (bůh — „otec lidí“ — Bastian, Ein Jahr auf Reisen 482), mexick. *papa* (kněz — vl. „otec“ — sr. kalifornsk. *pupmel* kněz), karajbsk. *puve* (náčelník — „otec“ — Bastian, Ein Jahr auf Reisen 640), chald. *ithetha* (ženština), nordsk. *edda* (prabába), *embla* (pramatka lidského pokolení v nordském bajesloví; v Eddě uvádí se *Afi* — jakožto otec — i *Amma* jakožto matka nového pokolení); ve skandinavském bajesloví *Nanna* jest manželkou Baldura se sluncem stotožňovaného; syrsk. *mim*, *mima* znamená nejen matku, ale též útrobu; cikánsk. *nanaš* (kmotr, křtěnec), *náne* (mužíčku!), v japonském nářečí Bungo: *nenijô* (stařena), singalesk. (Elu) *naenâ*, *nänâ* (sestřenice), *nändâ* (tchyně); v jazyku indiánského kmene Baurů (v Bolivii): *nanan* (švagr — *nenan* matka), lat. *nonnus* (vychovatel, později mnich — *nonna* jeptiška), lothr. *nonnon* = prov. *nounnoun* (strýc), špan. ňoňo (prastarý — sr. vlask. *nonno* děd), rhaetorom. *tat* (praotec, předek — fem. *tata*), rezjansk. *babac* („кукла, чучело“ — Бодуэн, Опыт фонет. резьян. говоров 62), laponsk. *ňinneles* (samice — Budenz, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. IV, 213), vologd. тетка (macecha), novořeck. *νοννός* (kmotr), řeck. *ἀννίς* (bába — Hesych.), rjazansk. tulsk. дѣданка (porodní bába — sr. dolno-sask. *bademöme*, novořeck. *μαμή*,

μαμμή i ve mluvě franc. zlodějů *momière* porodní bába); u německých cikánů: *mamišica* (porodní bába), singalesk. (Elu) *mâmâ* (tchán), islandsk. *manna* (macecha), skotsk. *mammie* (chůva, matka, kojná, porodní bába), v jazyku ostrova Meang *mama* znamená otce, muže i mužského vůbec, a *babi* matku, ženu i ženštinu (De la Calle, Glossologie I, 244), s *mama* matka souvisí tolikéž španělské, v Americe užívané *mamada* = dojná kráva; džagatajsk. *bîbî* (paní, dáma — aderbidžansk. *bîbî* teta — Будаговъ, Сравн. Слов. Тур. тат. нар. I, 298), tatarsk. *ďaďka* (vychovatel — Будаговъ, I, 546; slovo vzato z jazyka ruského — sr. též meščerjack. *ťaťai* starší sestra), cikánsk. *tatas* (strýc), *dados* (náčelník cikánského táboru v Malorusku — Miklosich, Denkschr. d. phil. Cl. d. k. Akad. Wien, XXX, 395), japonsk. *oto-ko* (muž); k vestfálskému *teite* (otec) Grimm přirovnává st. h. něm. vlastní jméno *Toto* i gotsk. *Tôtila* (Gesch. d. deutschen Spr.[2] 189). Řeck. *ἀπφά*, *ἀπφάριον*, *ἀπφίδιον* (lichotivé výrazy mezi příbuznými nebo zamilovanými); s řeck. *τηθίς* (teta) i *τίθη* (bába, chůva, kojná) souvisí rovněž *Τηθύς* (název matky bohův — Il. 14, 302) a snad i *Θέτις* (název matky Achillovy — sr. H. D. Müller, Indogerm. Sprachbau 129), v sibirsko-tatarských nářečích *apčâk* = stařec (Будаговъ, Сравн. Слов. II, 391), tureck. *dudu* (nejstarší dcera v rodině — Будаговъ I, 747); jukatansk. *mam* (předek, praotec), zaklohpakabsk. (dřevní nářečí Maja) *mama* = stařec; u Kabardinců na Kavkaze členy znatné rodiny slují *ata-ľyk* (Сборникъ Свѣдѣній о Кавказскихъ Горцахъ II, Этногр. Очерки 12); u Zutugilův *atit* (slunce) znamená vlastně „matku, stařenu, pramatku" (Bastian, Culturländer des alten America II, 319), u tuzemcův ostrova Haiti matka hlavního boha nazývala se *Mamona* a v Mangaji podobná božká bytosť slula *Papa* (Bastian, Culturl. II, 308).

Mimo uvedené zde skupeniny slov, rozličné stupně příbuzenství vyjadřujících a na kořenných slabikách *ta*, *ma*, *pa* založených stává, jak jsme již svrchu poznamenali, ještě druhá, počtem mnohem skrovnější skupenina výrazů, které, ač rovněž vyjadřují stupně příbuzenství, vznikly z kořenného *ka (ak)*. I tato slova mají podobný původ, jako svrchu vytčená: poněvadž však hrdelnice v dětské mluvě objevují se mnohem později než *m*, *p*, *t*, tu zcela důsledně slov sem příslušných nalézáme v jazycích mnohem méně. *K* vyslovuje dospělejší již dítě, usvojivši si jistou zásobu druhých, snadnějších souhlásek: v různých jazycích, zvukoslovně buď zakrnělých, buď zchudlých i na značnou zkázu přivedených, hrdelnic tolikéž se neužívá (tak zejména v polyneských jazycích: Rurutu, Rimatara, Tubuai, Tahiti, Raiva-

vai a j.); zdá se tudíž, že tyto zvuky vznikly v různých jazycích za dob poměrně pozdějších. Temnému *k* odpovídá jasné *g* a obojí zvuk v rozličných jazycích přechází v přídechové *h* i *ch* (sr. na př. španělské i holandské *g*): proto základné *ka* přestrojuje se někdy v *ga*, *ha*, *cha*. Zdvojené *kaka* nezřídka vidí se býti jakýmsi lichotivým výrazem blízkých příbuzných, zvláště pak strýce, děda i báby.

Otec: Kočimi: *käkka*, Hâm (Afr.): *kíke*, botokudsk. *kgikann* (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 180), Mende: *ke*, Ndob: *kie*, anamsk. *kja*, Samre: *kohn*, Long-Islands: *kus* (Pott, Doppelung 42), kirgizsk. *akâ*, Čokta: *eki*, Crow-Indians: *äh-hä*, Kamenboran: *uh* (Bastian, Reise durch Kambodja 265).

Matka: japonsk. *kaka*, *okkâ*, novozelandsk. *koka*, Miami: *kekiah*, Messisodž: *kukkiss*, Mokko: *kakomo*, Mohegan: *okukkin*, Kjamba: *kô*, Long Islands: *kwka*, hornohesensk. *aige*, *aege* (Diefenbach, Goth. Wtb. I, 421), sanskr. *akkâ* (sr. lat. *Acca Larentia* i řeck. Ἀκκώ — „amme der Demeter" — Fick, Vrgl. Wtb. d. indogerm. Spr.[2] 1), maráth. *aká*, Efik: *éka* (Wičita: *kahhaak* ženština = Hueko: *kahheik*).

Děd: *kâka* (Kanuri, Ngočin, Doai, Basa, Musentandu, Kanjîka, Mucâja), *kaka* (Haussa, Kambáli, Karekare), *kakagne* (Affadeh), *kaga* (Sonrhai), *keke* (Toma), *kiki* (Vaju — Hodgson, Himal. Ethnol. 57), *kuku* (Songo), *kugu* (Kasânč), *kakâku* (Kabenda, Njombe), *kakeke* (Doai), *kakande* (Njombe), *kokuolu* (Pangela), *kagâkoanga* (Bornu), *akke* (v dravidském nářečí Ku), *ukel* (Banjûn; v jaz. Kočimi: *käkka* = stařec = Tupi: *kakoan*, finsk. *uko*, *ukko*, ostj. *iki* = maďarsk. *agg*).

Bába: *kâka* (Kanuri, Karekare, Ngočin, Doai, Basa, Kandin, Kanjîka, Mucâja), *kaka* (Kambáli), *kaga* (Babuma), *kokô* (Ebe), *koku* (Pangela), *okoku* (Jala), *kogo* (Undáza), *kugu* (Kasânč), *kuku* (čilsky), *kakata* (Haussa), *kakunji* (Bagrmi), *kukujamhetu* (Songo), *kuo* (Devoi), *ge* (Landôro), *klkukkéhe* (Činuk), *akke*, *akko* (laponsky: bába, ženština, žena), novořeck. γιαγιά, Čibča: *kaka* (l'aïeule), Affadeh: *kákaróne*.

Bratr: Suahili: *kaka*, ugaljachmuc. *kachaoch*, malajsk. *kâka* (starší bratr), persk. *kâkâ* (starší bratr, starý otrok), šin. *kâko*, dajack. *aka*, *kaka* (starší bratr, starší sestra), kurdsk. *kaekô* (bratr), šanghajsk. *kúkú* (starší bratr), čínsk. *koko* (starší bratr), mongolsk. *aka* (starší bratr) = tungusk. *aki* = lamutsk. *akki*, uigursk. *acha*, mandžursk. *achôn*, arabsk. *ach* (bratr), kološsk. *achaik*, *achonoik*.

Sestra: bulharsk. *kaka* (starší sestra), šin. *kâki*, Runda: *kankean* (mladší sestra), Telugu i kanaresk. *akka* (starší sestra) = Kurg: *akku* = tamulšk. *akkâl*, tungusk. *akin*, *oki*, mordvinsk. *aki*, *akai*, tureck. *ege*,

tibetsk. *achche*, hebrejsk. *âchôt*; tur. *akka* (mladší sestra) = maď. *húg*, Kurg: *kêka* (sestra).

Strýc: Kiriri: *kukkuh*, Sabuja: *kukku*, Pimenteiras: *kukkú* (Martius, Beitr. z. Ethnogr. I, 359), Bahing: *kuku*, Santal: *káká*, persk. *kâkû*, *kâkûjeh* (*kâki* teta), Manao: *ghuko*, Kočimi: *kákka*, afghan. *kâkâ*, peruánsk. *kaka*, Rong: *ákú*, cikánsk. *kakko*, *gako* („strýc" — tak cikáni říkají každému známému i příteli).

Jiná slova sem spadající jsou: mandžursk. *keke* (švagrová), *oke* (teta), havajsk. *kai-kocke* (švagr, švagrová), *kaikee* (dítě, děti), Volof: *gigen* (dcera), Winnebago: *ha-kaka* (třetí syn v rodině), kostromsk. кокíй (kmotr), кока (kmotra), novořeck. *κοκώνα* (slečna), Šighni: *kakoi* (žena), Mobba: *kankulak* (stařec), japonsk. *kekkô* (překrásný, výtečný, podivuhodný), v jazyce kavkazských židů: *kuk* (syn — Сборн. Свѣдѣній о Кавк. Горцахъ III, Горскіе Евреи 10), v pařížské mluvě obecného lidu: *coco* („nom d'amitié" — Lor. Larchey, Argot Parisien 98), mafursk. *akkaki* (prabába — A. B. Meyer, Sitzungsber. d. k. Akad. Wien, 77, 334), kirgiz. *kaka* (pán — Будаговъ, Сравн. Слов. II, 60), teleutsk. *kökšön* (stařec, předek — Будаговъ II, 159), jihoaustralsk. *kakka-babandi* („to make love to a female, to court" — Teichelmann and Schürmann, Gramm. Vocab. . . . lang of South-Austr. 7), kalmyck. *koko* (prsa) = avarsk. *keke* = Dido: *kiki* = kazikumyck. *kkukku* (botokudsk. *kiakáäkk* ssáti).

Jak mnohé jazyky zvláštními výrazy rozeznávají staršího bratra od mladšího a tolikéž starší sestru od mladší, tak vůbec nacházíme v oboru jazyků, zvláště těch, které u vnitřním svém rozvoji valně nepokročily, nepoměrně veliké množství výrazů pro nejrozmanitější stupně příbuzenství, samostatná slova pro takové odstíny příbuzenství, které my, nemajíce na označenou jich zvláštních výrazův, opisujeme jinými slovy, zvláštní slova pro příbuzné v rozličných jich životných poměrech, podstatný zvukoslovný rozdíl v názvech i nejbližších příbuzných dle toho, užívají-li jich mužští čili ženské a t. d. Tak na př. v jazyku Jakamův otec nazývá se *pešet* a v důvěrné mluvě *tuta*, dítě říká otci *na-tutas* (můj otče!). Umřel-li otci blízký příbuzný, pak sluje *kwu-ten*. Matka zove se *pečäh*, v důvěrném hovoru *itla*, po smrti příbuzného říkají i jí *kwu-ten*. Otec i matka říkají synu *en-mešt*, ale jakmile vyrostl, otec mu říká *mi-en-neš* a matka *išt*; po smrti blízkého příbuzného i syna (ať jest v jakémkoli stáří) nazývají *kwu-ten*. Dceru zovou *is-šeh*, vzrostlé pak dceři otec říká *išt*, a matka *päp* (Morgan, Systems of Consanguinity 250). U Winnebagův synové a dcery dle pořadí, v ja-

kém se narodili, mají zvláštní názvy: první syn zove se *kunoká*, druhý *heneká*, třetí *hakaka*, čtvrtý *nakheka*, pátý *nakhekhonoka;* první pak dcera sluje *inuka*, druhá *wehunka*, třetí *ehksiaka*, čtvrtá *inukheka* a pátá *ehksigahonoka* (Morgan, Systems 181). Podobně i australští tuzemci mají množství zvláštních výrazů pro své děti dle pohlaví i pořadí, v němž se narodily: prvnímu synu říkají *piri*, druhému *warni*, třetímu *kunni;* první pak dceři *kartanje*, druhé *warunja*, třetí *kunta* a t. d. (Ztschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 124). Velikým bohatstvím názvů pro rozličné stupně příbuzenství vyniká i jazyk Maja (v Jukatanu); tak na př. následující slova vztahují se k *synu: mehenbil* (syn — v obecném smysle), *jačmehencil* (prvorozený syn), *pelcelmehenil* (jediný syn), *tak* (syn, jenž po jiném se rodí), *zakmehen* (pastorek), *thupmehenil* (nejmladší syn), *baalnakilmehen* (syn ještě nenarozený), *umehenbooj* (syn, jehož otec není znám), *kečul* (syn, který jest zákonným dědicem), *alan* (syn, s jiným zároveň kojený a odchovaný), *uejbilmehen* (nemanželský syn), *hačmehen* (manželský syn — Beltran, Arte del idioma Maya 221—222). V jazyku Timuakana (v severní Americe) synu otec říká *kie*, a matka *ulenu;* otec nazývá se *ite:* jestliže umřel, zove se *sikinona*, pak-li jeho synové zemřeli, jmenuje se *naribika pasano* (Mithr. III, 3, 285).

Ještě pozoruhodnější jest vyskytující se v různých jazycích (zvláště v Americe) rozdíl v názvech blízkých příbuzných, jednak ve mluvě mužských, jednak ve mluvě ženských. O příčinách tohoto výjevu zmíníme se podrobněji ve druhém díle: zde přestaneme na některých příkladech sem příslušných. V karajbském jazyce otec sluje v jazyku mužských *baba-juman*, a ve mluvě ženských *nukušili*, matce říká syn *išanum*, a dcera *nuku;* synu říká otec *imákon*, a matka *itagánum*. Tento rozdíl mezi mluvou mužských i ženských vztahuje se i k jiným slovům; tak mužští nazývají slunce *hueju*, a ženské zovou je *kaši;* měsíc u mužských sluje *nonum*, a u ženských *širititi*, vlasy u mužských = *uešc*, a u ženských = *itiburi*, Boha mužští zovou *išeiri*, a ženské *šemiin* a t. d. (Mithr. III, 697—698). V jazyku azteckém otec říká synu *tepilcin*, a matka téműže synu *nokoneuh*, dceři pak otec říká *teičpuč*, a matka *tekoneuh;* u Peruánův otec říká synu *čuri*, a matka říká mu *huahua*; u Huasteků synové říkají otci *pailom*, a dcery *pap;* u Krîkův otec nazývá syna *chapucí*, a matka *chachoswah* — dceři otec říká *chachastî*, a matka právě tak, jako synu *chachoswah;* u Assiniboinův otec říká synu *čihintku*, a matka *močinčši* (Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 416). Ve spokanském jazyku děd nazývá se ve mluvě muž-

ských *ishehpa*, a ve mluvě ženských *inčauwa*, otec u mužských *enliäu*, u ženských *ennimestîm*, matka *eskoi* — *entomi*, starší bratr *enkactč* — *enlkehca*, mladší bratr *issinsa* — *ississonsa* (Morgan, Systems of Consang. 247). Největší však v té příčině důslednosť pozorujeme v jazyku selišském, jímž mluví tak zvaní ploskohlaví Indiáni (Flathead Indians): výrazy ženskými užívané jsou od výrazů mužskými užívaných naprosto rozdílny a nemohou z týchže kořenů žádnou měrou býti odvozovány. Tak otec ve mluvě mužských sluje *leu*, a ve mluvě ženských *mestm*, matka ve mluvě mužských zove se *skoi*, a ve mluvě ženských *tòm*, teta u mužských *skokoi*, u ženských *tikul*, sestra: *sgusmem-snkusigu*, vnuk: *tons-skuselt* a t. d. (Mengarini, Selish or Flathead Gramm. 117).

Názvy příbuzných, které se vedou od významných kořenů slovesných, spadají v doby pozdější, a nemohly žádným způsobem vzniknouti v pravěku lidské mluvy. Takových významných slov, vyjadřujících rozličné stupně příbuzenství, máme v jazycích (zvlášť indoevropských) dosti, máme však nemálo i takových slov, v nichž kryje se odstín metaforický, kde se slova užívají ve smysle nevlastním, přeneseném, druhdy i symbolickém. Na důkaz doložíme se tuto některých příkladů, spadajících v pořadí zde vytčená.

Skr. *džananî*, *džanitrî* (matka) = „rodící“ (koř. *džan* roditi — pův. *gan* — od téhož kořene pochází i slovansk. *žen-a*, řeck. *γυν-ή* = beotick. *βαν-ά*, gen. *βαν-ῆκος*, st. h. něm. *quena* ženština); *sûnu* (syn) = „rozený“ (gotsk. litevsk. *sunus*, st. bulh. **сынъ**); *duhitar* (dcera) = „dojící“ — koř. *duh* (dojiti), z původního *dugh (dhugh)*, od něhož odvozuje se i slovanské **дъждь** = *déšť* — t. j. „dojení“. Sanskritskému slovu odpovídá zendsk. *dughdhar* (dcera — nom. *dughdha* — sr. i *Dughda*, jméno matky Zarathustrovy), persk. *duchter* (dcera, dívka), arménsk. *dustr*, st. bulh. **дъштер-** (nom. **дъшти**). Z obdobného co do významu kořene vzniklo bezpochyby i kymrické *merch* (dcera), které se přirovnává jednak k litevskému *mergà* (dívka), jednak k sanskritskému kořeni *mardž* = lat. *mulg-ére* (něm. *melk-en*, st. bulh. **млѣко** = st. h. něm. *miluh*, anglosask. *meolc*), s nímž Lassen srovnává *mulier*, které tudíž dle jeho mínění povstalo z **mulger* (špan. *mujer*, port. *mulher*). Skr. *bhrâtar* (bratr) = „podporující, živící, krmící“ (koř. *bhar* = řeck. *φέρ-ειν*, lat. *fer-re*, slovansk. **бер-**) — ostatní indoevropské jazyky užívají slov, z téhož kořene vzniklých: zendsk. *brâtar*, huzvar. *brat*, *brôr*, persk. *burâder*, *birâder*, mazender. *berâr*, kurdsk. *brâ*, afghan. *vrôr*, osset. *arvade*, lat. *frater*, st. irsk. *bráthir*, řeck. *φρατήρ* (u významě přeneseném), gotsk. *brothar*, anglosask. *brodhor*, st. bulh. **братръ**, **братъ**, litevsk.

brolis, cikánsk. *brâl*, *pchrâl*. V řeckém jazyku setkáváme se s vytvořeným samostatně ἀδελφός, které významem rovná se sanskritskému *sodara*, *sahodara* (bratr) = „z též útroby (rozený)“ — δελφύς uterus = skr. *garbha*.

Skr. *svasar* (nom. *svasâ*) = sestra — v příbuzných jazycích nacházíme tato slova: zend. *qaṅhar*, persk. *chvâher*, kurd. *chor*, lat. *soror* (ze **svosor*), st. irsk. *sethur*, *sethar*, gotsk. *svistar*, anglosask. *sveoster*, *suuster*, st. sask. *svëstar*, st. h. něm. *swëster*, nordsk. *systir*, litevsk. *sesor* (nom. *sesû*), st. bulh. сєстрა. Z obdoby položených výše sanskritských i druhých indoevropských slov, příponou *-tar* opatřených, jakož i ze srovnání uvedených zde slov, „sestru“ znamenajících, vychází na jevo, že za nejstarší tvar dlužno pokládati *svastar:* avšak u výkladu tohoto tvaru badatelé se rozcházejí. Bopp (Vergl. Gramm. I, 299), Pott (Etym. Forsch. I, 126) a j. přirovnávají jej k sanskr. *sva* (svůj) i *strî* (ženština), vykládajíce slovo jakožto „příbuzná ženská“; Weber (Ztschr. f. vergl. Spr. V, 235) dělí *svastar* na *su* (= řeck. εὐ) i *astar* „jsoucí“ (od kořene *as* býti, ač *astar* v jazyce samo o sobě nepřichází), vykládaje slovo ve smyslu „dobrá jsoucí, přívětivá“; Fick, pokládaje *svasar* (a ne *svastar*) za nejdřevnější tvar, odvozuje slovo od *sva* = „svůj, vlastní“ (Vergl. Wtb.[2] I, 220; Ehemalige Spracheinheit der Indogermanen 269); Pictet (Orig. Indo-Eur. II, 365) má *vas* (žiti, bydleti) za kořen slova a náslovné *s* za skrácené *sa* = lat. *cum;* dle jeho výkladu slovo znamenalo by tolik co „bydlící s bratrem“ („spolubydlící“). Přidáváme se k prvnímu výkladu, jenž se nám zdá býti nejsprávnější.

Sanskr. *çarîrakartar* (otec) = „tvůrce těla“ (franc. Argot: *auteur* = otec, t. j. „původce“ — Lorédan Larchey, Argot Parisien 36), *kuladhâraka* (syn) = „rod udržující“, *hrdajeça* (muž) = „pán srdce“, *prâṇeçvara* (muž) = „pán života“ (vl. „dýchání“), *bhaginî* (sestra) = „šťastná“ („insofern sie nicht allein steht, sondern einen bruder hat“ — Petersb. Wtb.) — odtud cikánsk. *pchen*. Čínsk. *vaj-pho* (bába) = „vnější matka“, *sun-cz* (vnuk) = „rostoucí podruhé syn“, *cung-cu* (praděd) = „dodatečný předek“; v šanghajském nářečí otec slove *tú-niun* = „veliký člověk“ (Edkins, Shanghai Dialect 67); důvěrný název otce jest u Číňanů *lao-cz* = „starý chlapec“ (Morrison I, 698), uctivý výraz pro otce (zvláště pro tchána) a pro staré osoby vůbec jest *lao-čang* = „stará hůl, starý loket“ (Morrison I, 30), strýc sluje *ki-fu* „malý otec“, malé dítě *hoang-kheu* „žlutá ústa“ (st. něm. *gelbschnabel*, franc. *bec-jaune;* děti a vnukové v kantonském nářečí slují *kua-tit* „veliké i malé dýně“ —

Lobscheid 302), jinoch, mladík sluje *cing-nien* „zelená léta“ (u Peruánů *mičkkah huajna* „mladá kukuřice“), kdežto stařec nazývá se *mu-nien* „večerní léta“ neb *ho-suan* (v kantonském nářečí *hok-šün*) = „jeřábí počet“ (poněvadž Číňané pokládají jeřába za symbol dlouhého věku); starému a při tom zdravému člověku říkají *lao-thie* = „staré železo“. V domě, kde jsou dcery na vdání, mluví se o „padajících švestkách“ (*piao-mei* — Morrison II, 24). Mluví-li Číňan k někomu jinému o svém synu, nazývá jej *ciên-si* = „laciným přírůstkem, skrovným úrokem“ (sr. japonsk. *segare*), aneb *kiuen-cz* „psím dítětem“ (výraz tento, totožný co do významu s rusk. сукинъ сынъ, nezavírá v sobě žádné urážky, ježto čínská etiketa vymáhá, aby se ho užívalo; podobně persk. *bende zâde* „můj syn“ znamená dosl. „otrokův syn“). Ženu svou Číňan, mluvě o ní s někým jiným, označuje z téhož důvodu výrazy dosti nezdvořilými, nazývaje ji *pai fang* „špatným pokojem“ (Lobscheid 131), *nei-žin* „vnitřním člověkem“ (t. j. uvnitř domu se nacházejícím — Morrison I, 434), v nářečí fu-čeu-ském *čieng noi* „sprostou zavřenou“ (ignoble secluded one“ — Baldwin, Manual of the Foochow dial. 25), v šanghajském nářečí *hön kiung* „studeným trnem“, *ceh-kiung* „hloupým trnem“ („stupid thorn“) aneb *dzien ne* „laciným vnitřkem“ (Edkins, Gramm. of t. Shang. Dial. 110). V důvěrné mluvě Číňan nazývá ženu *lao pho* „starou babou“ (Morrison II, 178), kdežto žena sama sebe nazývá *siao ťung* „malou dívkou, malou pannou“.

I u jiných národů *žena, manželka* označuje se často výrazy přenesenými, z nichž některé žádným způsobem nelze nazvati lichotivými: tak u Tahiťanů žena sluje *tara tane* „trn muže“, u Birmanův *aim ra* „domácí nábytek“, u Mossutů muž jmenuje svou ženu *khomo ea ka* „má kráva“ (Schrumpf, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 450), u Arabů žena sluje někdy metaforicky *n'al* „střevíc“ nebo *libâs* „šat, oděv“ (sr. i hebrejsk. *lěbûš* žena, muž = „roucho, šat“ — „viell. weil sie sich gegenseitig die nächsten sind, d. h. so nahe als das gewand des leibes“ — Fürst, Hebr. Wtb.), u Peršanů *firâš* „lože, postel“, u Kirgizův *üi* „dům“ (Ильминскій, Матеріалы къ изученію киргиз. нар. 75; též *üi-ksisi* „domácí člověk“ — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 163; rovněž u Číňanů slovo *ši* „dům“, jakož i sanskr. *grha* „dům“ užívá se druhdy na označenou ženy, domácí paní); u Krijů, Čippevajů, Miamů žena sluje *niwiš* = piankešsk. *niwiwa* = „část ode mne“, u Delavarů *wičaa-oke* „má podpora v životě“ (Morgan, Systems of Consang. 369), u Kazikumüků *karaluša ššarša* „pod paždí vzatá“, u Estoncův *abi* = „pomoc“, v kanadském nářečí *ma créature* „mé stvoření“ (Ausland

1859, 784), u Kolhův *ora ra gomke* „velitelkyně domu", v ruských nářečích большуха „velikánská, veliká", первуха „první" (t. j. v domě, v domácnosti), v česk. hantýrce *sovka*, v Sibiři сторона „strana" (вторая то сторона у него плохая — „druhá jeho žena je špatná" — ходить за стороной „páchati cizoložství" — Обл. Слов.), polsk. *białka*, *białogłówka* (označuje též ženštinu vůbec), u Oezbegův *akbašlik* „bělohlavá". Gadhaelsk. *gruag* (ženština, žena) = „vlasy, kadeře", anglosask. *vebbe* = „tkající, tkadlice", st. h. něm. *wirtun*, *wirten* (žena) = „hospodyně", starogaelsk. *frag* (ženština, žena, manželka) znamená též ruku i štít (Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. I, 189), ve starším holandském jazyku *quene* označovalo ženu, ženštinu, v užším pak smysle štěbetavou, lehkomyslnou ženskou, mimo to neplodnou ženu, jalovou krávu, ba i smilnici (Diefenbach, Wtb. II, 475); estonsk. *kaas* (žena, manžel) = „společnosť" (naproti tomu vlask. *marcone* „muž, manžel" i špan. *macho* muž — vedouce se od stř. lat. *marcus*, znamenají „kladivo" — sr. rhaetorom. *marclar* „kovati" — Diez, Etym. Wtb.[4] 465). Laponsk. *kalgo* (žena) = „baba" (poněkud s příhanou; slovo zdá se býti původu cizího: Diefenbach — Goth. Wtb. II, 439—440 — uvádí je zároveň s gotsk. *kalki* meretrix); gaelsk. *céile* (žena) = „rovná, stejná". U Finů žena sluje *vaimo*, což znamená asi tolik co „dušička, srdéčko" (sr. estonsk. *vaim* duše, cit a laponsk. *vaibmo* srdce — Ahlqvist, Kulturwörter der westfinn. Sprachen 205), v tatarských nářečích *kosâk* = „připojená, ustanovená" (Будаговъ, Сравн. Слов. Тур. тат. нар. II, 411), ve franc. Argot *légitime* = „zákonní" (Lor. Larchey, Argot Parisien 164), u Turků *kârî* = „stará, stařena", u Džagatajů *zajfe* = „slabá" (též v obecném významě „ženská"), u Uigurův *evči* = „domácí", v altajských nářečích *üjdege* = „domácí, zdomácnělá" (Vámbéry, Primit. Cultur des Turkotat. Volkes 59), u Kirgizů *jar* (žena) = „přítel" (ale též *džesír* „otrokyně" — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 48), u Čuvašů *joldaš* = „družka, přítelkyně", ale u Jakutův *ämäksin* = „utrápená, usoužená". V nářečí Waʞhí žena sluje *könd* „milovaná, žádoucí" (= sanskr. *kântâ* milovaná) a podobný význam má digaursk. *osse* (žena, manželka), jehož kmen *ošte* — příčestí kořene *vaç* „chtíti, přáti si" (Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 773); u Mafurů (na Nové Guinci) žena sluje *snûn swari* = „člověk lásky, člověk úcty" (týž název přísluší i muži — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. k. Akad. Wien 77, 346); obyvatelé O-o-zaky (v Japonsku) ctí ženu názvem *oje* = „dům", kdežto slovem *o-feja* „pokoj" označují ženu poboční (která též slove *me-kake* — Pfizmaier, Sitzungsber. d. k. Akad.

Wien 84, 39, 65). Nordsk. *vingefn* (žena) = „weingeberin“, starosask. *fêmea* (mulier) značilo nepochybně „stydlivá, cudná“ (sr. nordsk. *feiminn* pudibundus, *feima* virgo pudica — J. Grimm, Gesch. d. deutschen Sprache[2] 453), skotsk. *bed-fallow* = řeck. *ἄλοχος* (*cled with a husband* — „ošacená mužem“) kamč. товáрка (žena) = „společnice, družka“, zyrjansk. *jort* (žena) = „přítelkyně“, assyrsk. *chirat* (žena) = „vyvolená“ (Journ. Asiat. VI. Série, VI, 152). Ve spisovném jaz. Japonci na označenou ženy užívají někdy výrazu *nai-seô* (= čínsk. *nei-siang* „innere beobachtung“ — Pfizmaier, Sitzungsb. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien, 88, 57). Japonské *go-kanai* (Vaše žena) znamená asi tolik co „Vašnostin domácí vnitřek“ (*kanai* je původu čínského, jsouc přestrojeno z *kia-nei* „doma uvnitř, domácí vnitřek“), *koči-no kaka san* (má žena) = „zde toho matinka“ (*koči* „zde“ odbývá někdy i za náměstku první osoby, a *kaka* „matinka, maminka“ užívá se druhdy i na označenou ženy); žena vznešené osoby sluje *oku-gata* = „zadní místo, vzdálená nebo zadní osoba“, žena šlechticova: *ren-čiu* = „za záslonami“. V témž jazyce ženština nazývá se *nago*, což dle výkladu tuzemných etymologů znamená „dítě jména“, a ve starém jazyce *fac-gusa* = „první rostlina“ (Pfizmaier, Die poet. Ausdr. d. japan. Spr. 15), siamsk. *anong* (ženská, paní) znamená původně „přání, láska“, v gaelských nářečích *barrag* (dívka) = „pěna, škraloup“ a gaelsk. *geug* (dívka, panna) = „větvička, haluz“; persk. *châneh* (dům) znamená též ženskou. *Milenka*, *souložnice* u Mexičanů sluje *temekatl* „provaz“, u francouzských zlodějův *éponge* = „houba“ (Lor. Larchey, Argot Parisien 126), u Japonců *mekake* = „na oku visící“ nebo *tekake* = „na ruce visící“, u Peršanů *gul-berg* = „růžový list“ (milenec = *češm o čirâgh* = „oko a lampa“ nebo *džiger-germ* = „teplá játra“), ve pskovském nářečí посёстра (souložnice), tversk. тетёшка, kostromsk. tambovsk. мамóха, mongolsk. *baghachan eme* = „bezvýznamná matka“ (Schott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXIII, 540). Japonské *iro* „milenka, milovník, láska“ — pův. „barva“: *iro-ga aru* = „míti milovníka“, což dle neurčitého smyslu slovesa *aru* může znamenati: „barvou býti“, ale i „barvu míti“. *Muž*, *manžel* u Japonců sluje *tonogo* = „velitel“, u Kolhů „pán pole“ (Ztschr. f. Ethnol. III, 369), u Rumunů *berbat* = „vousatý“, v ruských nářečích больпiакъ = „velikán, veliký“ (t. j. v domě), stř. irsk. *cét-muinter* = „první — rodina“ = hlava rodiny (Windisch, Irische Texte 421); ženštiny kmene Nâjův zovou strýce „krmícím“, a muže „šatícím“ (Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 517). V tatarských nářečích ženich sluje *köregen* = „ohlédající“, nevěsta *gelin* = „přicházející“ a člověk svobodný, neženatý *bekjâr* =

*

„lenoch, nepracující“ (persk. *bîkâr*), kdežto Jakutové zovou jej *bosko* = „prázdným“.

Eskimáci nazývají matku „pytlem“ (Bastian, Sprachvergl. Studien 25), s čímž se pozoruhodně shoduje japonské *o-fukuro* „matka“, znamenající doslovně „veliký pytel“ (Hepburn, Dict. 62), kdežto *ko-bukuro* (uterus) znamená „malý pytel“; v timukuském jazyce matka označuje se slovem *iquini* = „prs, mléko“ (Gatchet, Ztschr. f. Ethnol. XIII, 198). Tureck. *kardaš*, *karindaš* (bratr) = „druh, společník břicha“ — sr. i japonsk. *hara-kara* „bratři“ — dosl. „ze břicha“ (t. j. „z téhož břicha“ = čínsk. *tung fu*). Zeť sluje u Kríkův *un-hu-ti-se* „my present hanger on“, u Delavarův *na-to-nä-ma-kw* „my hunter for my benefit“ (Morgan, Syst. of Consang. 372), v penzském i tverském nářečí влязень „vlézající“ (t. j. v dům tchánův), v Sibiři бѣда въ домъ (tak sluje zeť, jehož přijal tchán do svého domu), kašubsk. *jotrocznik* (sr. *jotrok* syn = rusk. отрокъ hoch, chlapec, dosl. *infans* — Филол. Зап. XIII, 5, 62). *Snacha* u Zulův nazývá se *u-malukazana*, t. j. „majetku ženská“ („the property's female“ — Döhne 206), Delavar zove ji *nah-hum* = „má kuchařka“ a Peršan *dîwek* „čertík“ (kdežto tchyni poctil též názvem *sâs*, což znamená také „veš, stěnice“). Maďarsk. *mása anya*, *másik anya* (bába) = „druhá matka“; švagr u Kríků sluje *ču-hu-čo-wa* = „my present occupant“ (Morgan, Systems 378), u Fidžjanů *noqu daqu* „má záda“, u Bečuanů *kupa*, což též znamená „hot ashes without cinders“ (Brown, Secwana 50). Otomsk. *si-thà* (děd) = „kůra otec“ (t. j. kůra otcova), *ti-nsû* (dcera) = „brázda žena“ („brázda ženina“), *hê-mê* (macecha) = „vymyšlená matka“ (Em. Naxera, De lingua Othomitorum 36—37; s posledním výrazem sr. krajinsk. *pisana mati* macecha = „pestrá, vystrojená matka“; ve vologdské gubernii macecha sluje тётка „tetka“). V angločínském žargonu, Pidgin-English zvaném, dcera zove se *cow-chilo* „kráva dítě“ (*he catchee one cow-chilo* „on měl jednu dceru“ — dosl. „on chytiti jedno kráva dítě“ — Leland, Pidgin-Engl. Sing-Song 69) a syn *bull-chilo* = „býk dítě“ („*one piece fáta flog he bull-chilo*“ „otec mrskal svého syna“ — dosl. „jeden kus otec mrskati on býk dítě“ — Leland 107).

Vlask. *barba* (strýc) = „vous“, kašubsk. *stark* (děd, tchán) = „stařec, stařeček“, hebrejsk. *bâsâr* (příbuzný) = „maso“ (též *s'êr*, *s'êr bâsâr* = „maso masa, tělo masa“), japonsk. *koc-niku* (příbuzní) = „maso a kosti“; u Spokanův otcové novomanželů nazývají se *in-teh-tum-ten* = „kořisť dělící“ (poněvadž dělí mezi sebou svatební dary — Morgan, Systems 248), arabsk. *a'qâb* (děti, vnukové) = „paty, stopy“,

persk. *bed-peder* (otčím) = „špatný otec" (u Dakotův: *attajwáje* = „já nazývám otcem"). Malorusk. небог „synovec", небога = „neť" („nebohá"). V turecko-tatarských nářečích slova *ata* (otec) mnohdy užívá se na označenou *samce: ata börü* (vlk samec) = „otec vlk", *ata kaz* (husák) = „otec hus" (Vámbéry, Prim. Cultur 65). Mandingo *mba-dinke* (bratr) znamená vlastně „mé matky mužské dítě", *mba-ding musa* (sestra) = „mé matky ženské dítě" (Pott, Gramm. Geschl.-Ersch. u. Gruber, Encyklop. 62, 408); u Jakanů zvláštního výrazu pro bratra ani nestává: příslušné slovo vyjadřuje se slovem *haigh*, které znamená asi tolik co „přítel" (Morgan, Systems 249). Tchán sluje u Punkův *(tägaha)*, Otův, Osedžův, Omahův *(wítcga)* i Jovů *(hítuga)* „děd", u tak zvaných Vraních Indianův *ah-ha* „otec", u Krijův *nísis* „strýc", u Ponjů *kûlerhûs* „stařec" a u Čikkasův *umufosi* „malý děd". U Zulův *umfo* bez osobné náměstky znamená tolik co „cizinec, nepřítel", s náměstkou v jednotném čísle „syn" (*umfo-wame* můj syn), a s náměstkou ve množném „bratr" (*umfo-natu* můj bratr — dosl. „cizinec náš"). Vdova u Hotentotů sluje *'oá taras* = „vyjící ženská" (Vocab. d. Namaqua Spr. 17), u Čagatajů *boš* = „prázdná", u Krîkův *o-je!* = „kvílící, truchlící" („a mourner" — Morgan, Systems 382), u Maďarův *özvegy* = „osamotělá ženská" (Vámbéry, Prim. Cultur d. Turkotat. Volkes 61); kirgiz. *üi-synûk-ksî* (vdovec) = „člověk zbořeného domu" (Будаговъ, Сравн. Слов. I, 164, 704).

Dětský jazyk.

Slova v dětské mluvě užívaná činí, jak známo, v každém jazyce zvláštní pořadí, vyznačující se svým vlastním zvukovým skladem i pozoruhodnou podobností v nejrozmanitějších jazycích. Pokud z látky nám přístupné lze souditi, dětská mluva ve všech jazycích a ve všech dílech světa zdá se býti jedna a táž, čímž dá se i vysvětliti podobnosť vzatých z dětského jazyka názvův otce i matky v jazycích všech odvětví. Pohříchu dětského jazyka máme známosť přeskrovnou: ani v indoevropském odvětví příslušná slova nejsou ve své celistvosti známa, nad to v ostatních, nepříbuzných našim jazycích. Tak na př. o dětských slovech v amerických i afrických jazycích téměř ničeho nevíme, a nedostatku toho při důležitosti a zajímavosti slov sem spadajících tím více jest litovati, ježto odstraniti jej bylo by věcí dosti snadnou, neb slov, ke vlastní dětské mluvě náležejících, v jazycích ani mnoho nestává; všude příslušné výrazy vyskytují se v počtu velmi

obmezeném, což i zcela pochopitelno. Poněvadž v dětském jazyku přicházejí taková toliko slova, jimiž dítě vyjadřuje své potřeby, první dorážející na sebe dojmy a mimo to některé ze známějších přístupných sobě předmětů, zásoba slov u dítěte může patrně býti velmi skrovnou. Veškerá slova, která dítě vyjadřujíc své potřeby pronáší, jsou s počátku jednoslabična nebo zdvojené tvary jednoslabičné. Každá věta dětská skládá se v prvotinách mluvy dětské z jednoho toliko slova, zahrnujícího v sobě nejdůležitější a nejpotřebnější dle jeho názoru pojem. V dětské mluvě není nic vedlejšího, nic nahodilého; o podřízených větách dítě nemá ještě zdání, veškerá jeho mluva nese se větami krátkými, souřadnými a na sobě nezávislými. Přístupné sobě názvy konkretných, smyslných předmětů dítě udržuje snadno v paměti, kdežto odtažitá slova po dlouhou dobu jsou jemu tajemstvím nad tajemství, oborem temným i naskrze nesrozumitelným, takořka docela jiným, cizím jazykem. Slova nabývají mnohem širšího, povšechnějšího významu, a v té příčině každé téměř dítě počíná si dosti samostatně. Vlastní jména jednotlivých osob, názvy určitých předmětů nabývají významu slov obecných. Slovo, znamenající „dítě", vyjadřuje též pojem „malý", slovo označující pojem „otec" znamená též „veliký": *arbre bébé* „strom-dítě" = malý strom, *arbre papa* „strom tatinek" = veliký strom (De la Calle, Glossologie I, 274). Názvů zcela určitých stromů dítě užívá na označenou stromu vůbec, názvu určité řeky na označenou každé řeky a t. d.

Mnohým slovům dítě dává zcela jiné významy, jichž užívá po drahnou dobu, pokud nepozná svého omylu; spravujíc se obdobou jiných výrazů často si utvořuje pro rozličné pojmy zvláštní slova, jichž od žádného neslyšelo a která nezřídka vynikají pozoruhodnou výrazností. Náležité představy o poměru svém k osobnosti mluvícího dítě nabývá poměrně pozdě, z té příčiny náměstek osobných dlouho neužívá a význam jich jest mu naskrze temný. Dítě nezná slov „ty, on, ona", než toliko *papa*, *mama*, *tata*, *nana* a t. d., a když nabude vědomí o své vlastní osobě, nazývá sebe po dlouhou dobu obyčejně křestným svým jménem a ponenáhlu toliko i zvolna přiučuje se užívati první osobné náměstky. Dítě neřekne: „já budu bit, protože jsem zlámal hračku," nýbrž „Toníček rozbil hračku, Toníček bude bit", přičemž velmi pozoruhodno, že dítě — právě tak jako hluchoněmí ve své mluvě posuňkové — zcela důsledně událosť, která dala nebo může dáti podnět k rozličným následkům k němu se vztahujícím, klade na prvém místě, a možné nebo nepochybné její následky na

druhém. Hluchoněmý touž větu prostředkem posunků vyobrazil by takto: „Já rozlámati hračku? Ne! Já rozlámati, já bít! Ano!“ Větu „kdybych byl leniv a špatný, byl bych potrestán“ hluchoněmý vyjádří takto: „Já lenivý, špatný? Ne! Lenivý, špatný, já potrestán! Ano!“ (Tylor, Early History of Mankind 28.)

Velmi pozdě dítě učí se rozeznávati rozdílnosti příslovek, k poměrům časovým a prostorovým se odnášejících. Slov *zejtra* a *včera*, *již* a *ještě*, *brzo* a *nyní*, *zde* a *tam*, *nahoře* a *dole* dlouho nerozeznává a napořád vespolek mate, však zvláště za těžké přicházejí mu číslovky, ta čásť řeči, která všem téměř primitivním národům nemalé působí svízele. Zvukoslovná zásoba, kterou jazyk svůj tvořiti si počíná, jest velmi skrovna: *baba*, *papa*, *dada*, *tata*, *mama*, *nana*, *gaga*, *kaka* — toť s počátku všechen jeho fonetický kapitál, jenž ovšem zúplna je s to, aby prvním a hlavním potřebám vyhověl.

Vyvíjející se dítě s počátku není schopno ani ku pojetí *určité* představy, ani k vyslovení *určitého* výrazu: může projevovati *obecné* toliko potřeby i *obecné* dojmy prostředkem nejobecnějších výrazů. Dítě jest přinuceno vyjadřovati pocity, které dle příjemného nebo nepříjemného dojmu jsou velmi obdobny a tudíž i ve zvukové své podobě mohou projevovati se toliko v útvarech velmi obdobných. Takým způsobem vznikají slova, jichž nelze nám hledati v jakémsi pravěkém jazyku, aniž pokládati za výhradný majetek určitého jazyka, která však ve všech řečech zdají se býti jaksi zdomácnělá a každému národu jako z jeho vlastní duše vzatá. Není tudíž na jiném, než vysvětliti taková slova z nutnosti obecně-lidského způsobu vyjadřování. Slova k dětskému jazyku patřící nejsou nahodilá, neb dětský jazyk spravuje se po mnohá tisíciletí týmiže zákony; slova tato nejsou však ani vyučená, ježto dítě tvoří si je samo pomocí té skrovné zásoby zvuků, kterou již vládne. Zde spíše přihází se opak: dětský jazyk obnovuje se i sílí stále tím, že rodiče sami jej napodobují i udržují. Dětská slova nejsou i vypůjčená, neb jinak dítě neslučovalo by s nimi svých prvních pocitův i dojmův. Ve zvukoslovné i mluvnické své podobě a v logické své stránce slova sem spadající vidí se býti případna ku postupu a vývoji všech jazyků vůbec. Ráz dětské mluvy nejlépe poznáme ze způsobu a základů jejího vzniku; dětský jazyk povstává tím, že dítě za účelem projevování svých potřeb a sdílení svých dojmův užívá nejprostějších, přístupných sobě zvukův i slabik, a to pro větší výraznosť obyčejně v podobě zdvojené; mluva dětská označuje se tudíž následujícími příznaky:

1. Co nejprostější zvukovou tvářností slabik; s nakupením souhlásek nesetkáváme se nikde, a pravidlo to nemá žádných výjimek. Že jinak i býti nemůže, jde z přirozenosti věci samé: prvotná mluva dětská může se skládati toliko z nejskrovnějších zvukových počátků, připomínajících v nejedné stránce prvotiny lidské mluvy vůbec. Podnes ještě stávají jazyky, v jichž zvukoslovném skladu jeví se ráz dětských slov, buď ucelevši od starodávna, buď obnovující se působením rozmanitých zvukových pohrom. Takovou povahu mají do sebe jazyky polyneské, jazyk čínský, zvláště pak mandarinské (novější) nářečí, jazyk japonský, mnohé jazyky africké, větší částka slov staroegyptských a j.

2. Slova vyskytují se nejčastěji v podobě zdvojených slabik, což děje se dílem pro větší výraznosť, dílem i proto, že děti vůbec zdvojené slabiky si libují, znázorňujíce jimi dosti výmluvně první pokusy o mluvení. Sr. *popo*, *baba*, *pipi*, *kaka*, *hop-sa-sa*, *nanna*, *bumbum* a j. (Gerber, Sprache als Kunst I, 197). Dítě mimo to libuje si ve zdvojování i proto, že jím zároveň obtížné sobě s počátku vyslovování rozličných zvukových skupenin činí snadnějším a prostějším; tak na př. z *kette* si tvoří *tettet*, ze *stiefel* — *tittit*, z *Dorchen* — *dodo*, z *besen* — *bebe*, ze *schildkröte* — *gigod*, z *blasebalg* — *babaube* (Schultze, Sprache des Kindes 41), z *wasser* — *faffaf*, z *les enfants* — *sansan* aneb *fanfan* (De la Calle, Glossologie I, 262).

3. Onomatopoie jest velmi oblíbena a často přichází, jmenovitě v názvech zvířat; vnitřní spojitosť zvuku s významem usnadňuje v takých slovech slučování jich značnou měrou. Výjev tento má patrně velikou do sebe důležitosť, poukazuje k napodobování jakožto k prvotnému základu lidské mluvy. Nejčastěji setkáváme se s názvy zvířat, tvořenými dle zvuků jimi vydávaných, tak na př. ve mluvě francouzských dětí: *ouá-ouá* (pes), *minon-minon* (kočka), *moû-moû* (kráva), *rou-rou* (holub), *kotte-kotte* (slepice), *pi-pi* (ptáček, rybička — De la Calle, Glossologie I, 267); vologdsk. хамка (pes), slezsk. *mûtsche, kuhmûtsche* (kráva — Weinhold, Deutche Dialectforschung 107), *bealamp* (beránek — Weinhold, ibid. 114), *putthänel* (kohoutek, kuřátko), *wullegänsel*, *huschegänsel* (husička); votjack. *papa* (ptáček), *tuto* (kuřátko); v něm. nář. *bä*, *blä* beránek, *mu*, *muh* kráva, *kikeriki* kohout, *wauwau* pes, *bibi* drůbež, *bil* kachna, *wulle* husa (Wilh. Grimm, Kleinere Schriften I, 392), dolnorak. *wudelwudel* kachna (Hügel, Wiener Dialect 212), bavorsk. *pulpul* kuře (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 387), *wiwelein*, *wiwel* husa (II, 827), *dâdá* neb *wu-wu* pes (I, 475; II, 828), ve švýcarském dětském jazyku *dodel* pes (= appenz. *doder*, virtemb. *dochel* — Pott,

Beitr. z. Vrgl. Spr. III, 295), česk. *tuťa*, *ťuťa* pes, polsk. *tiutia* kuře, milánsk. *pipi* ptáček, hennegavsk. *bédo* ovce, wetteravsk. *wutz* prase, *wutzî* prasátko (Diefenbach, Goth. Wtb. II, 601), albánsk. *búba* hmyz = novořeck. *πούπουτας* (Stier, Ztschr. f. vergl. Spr. XI, 240), franc. *coco* vejce, normansk. *jojo* kůň, maďarsk. *coca* podsvinče, malorusk. вова vlk, цюця = polsk. *ciucia* pes, japonsk. *mô* (bučení krávy i název krávy v dětském jazyku; ve mluvě děvčátek vůl sluje *mo-u* — Pfizmaier, Sitzungsber. d. k. Akad. Wien 84, 76). Nezřídka i názvy vejce označují se ve mluvě dětské způsobem napodobovacím, přenášením na tento pojem onomatopoického *kaka*, *koko:* nižegor. кókипька, кокó, rjazansk. кокýшко, henneberg. *gåckel* (Spiess, Fränkisch-hennebergische Mundart 6), maď. *kukó*, normansk. *coco*, tirolsk. *gaggele* (sr. rovněž baškirsk. *kukaj* vejce — Будаговъ, Сравн. Слов. II, 158 — Sariqolí: *kakkâ*, zyrjansk. *kolk*, kižsk. *a-kâkan*, kuskokvim. *tu-kukak*, votjack. *kukej*, bišarsk. *kuhi*, kjurinsk. *kaka*). Někdy se i stává, že pro snadnější porozumění onomatopoická slova dětmi dospělejšími slučují se s příslušnými výrazy, ve mluvě vzrostlých užívanými: *bäschaf* ovce, *wauwauhund* pes (Herm. Paul, Principien der Sprachgeschichte 191), dolnoněm. *bu-köken* kráva, *tüt-hönken* kuře = něm. *piep-huhn* a j. Jiné názvy zvířat sem příslušné jsou původu temného: pařížsk. *coco* kůň, malorusk. биця kráva (souvisí sotva asi s napodobovacím *bu*), биня tele, maďarsk. *cocó* kůň a j. Na označenou pojmu „jísti“ děti užívají často slabik *am* i *ham* (sr. str. 178), zvláště pak ve zdvojené podobě *ham-ham* a týmiže slabikami matky a chůvy pobízejí často děti k jídlu. O povaze onomatopoické výrazného *ham* nemůže býti žádné pochybnosti, jelikož zjevně napodobuje otevření a rychlé zavření úst; nepřidáváme se však k mínění De la Calle-ho, jenž mezi tímto *ham* a sanskritským *aham* (já) nachází obdobu spatřuje v něm „přirozený zvuk, jejž může vydati napolo-člověčí hrdlo vyhladovělé, vrhajíc se na svou kořisť“ („un gosier semihumain affamé au moment de s'abattre sur une proie“ — Glossologie I, 229). V *ahám* dlužno odděliti *am* od *ah*, a táž slabika, jsouc původu pronominálního, jeví se tolikéž v nominativu druhých náměstek: *tv-am* (ty), *aj-ám* (on), *ij-ám* (ona), *vaj-ám* (my), *jûj-ám* (vy).

4. Slova v dětském jazyce užívaná — pokud ve zvukové stránce nejsou skrácena z jiných slov — z pravidla nemají žádné etymologie, nezavírají v sobě tedy původně žádného určitého smyslu, i jeví často toliko ráz interjekcionální. Tak na př. marně bychom hledali jakékoliv důvodné etymologie pro slova *hapati* (padati — *hap* souvisí s *hop*, a obojí výraz zavírá v sobě jakýs odstín interjekcionální, aniž se k urči-

tému významnému kořeni dá přivésti — ježto stř. h. něm. *hupfen*, anglos. *hoppan*, angl. *hop*, č. *hupky* a j. jsou toliko slova odtud odvozená), *hajati* (spáti — bezpochyby od *haj*, napodobujícího zpěv při ukolébání — sr. slovinsk. *hajati* kolébati, bavorsk. *haie* kolébka, postélka = *háiá* — Schmeller I, 1021; *heieln*, *heielen* zpívati, spáti), *dadati* = *tatati* (spáti), *hačati* (seděti — maďarsk. *csücsül*), *čenčaný* (hezký), *dundati* (ssáti), malorusk. дюдя (chladno, zima), lombardsk. *litta-latta* (houpačka), novořeck. *κουκοῦ* (lahůdka, pamlsek), pařížsk. *bibi* (miláček, ženský klobouček), *titi* (uličník pařížský — *gamin*), *nini*, *niniche* (zlatoušek), kašubsk. *lili* (malý, hezounký), litevsk. *tite* (hračka), estonsk. *ä-ä* (nečistota, výkal), franc. *bimbelot* (hračka), bavorsk. *pè-pè* (ošklivá, nepříjemná věc), švýcarsk. *boppe* (hračka), kojbalsk. *žeže* (malý, hezký), maďarsk. *tütü* (voda), vogulsk. persk. *nan* (chléb), vladimirsk. ука, утька (mléko), kursk. зюзя (chladno, zima), slovinsk. *gugati* (houpati), bělorusk. бубу, буба (jahoda, zrno, kulička), tulsk. rjazansk. ляля (dítě, kojenec), novgorodsk. кока (nová košilka), livonsk. *nana* (nos = estonsk. *nina*), něm. *a-á* (kakati), *pipí* (moč, močiti se), jukatansk. *čičan* (malý, maličký), japonsk. *dada* (mrzutý, zlostný — o dítěti), *poppo* (náprsníček, prsník — u dětí), *unko* (výkal), kirgiz. *apâ* (chléb), altajsk. *pübei* (kolébka), *čûčâk* (plénky) a j.

5. Různá slova v dětské mluvě jsou ze slov již stávajících skrácena, nabyla tím mnohem prostějšího rázu i přizpůsobila se ke mluvidlům i k výřečnosti dětí. Tak na př. malorusk. паця (prase) jest patrně skráceno z порося, прася, киця (kočka) z кошка, вова (vlk) z волкъ = вовкъ = (s odstínem napodobovacím, jenž zde ovšem jest toliko nahodilý), česk. *boubičky* (střevíčky) z *botičky*, *pac*, *pacička* (souvisí s *paciti* = *baciti*), něm. *wischeln* (močiti se — sr. *pissen* i wetteravsk. *wiswis machen* = mingere — Diefenbach, Goth. Wtb. I, 249), maďarsk. *kacsi* (ruka, ručička) z *kéz*, *kácsi* (koláček) z *kalács*, *encore* dítě skracuje v *akko*, *attendez* v *ata* (De la Calle, Glossologie I, 235), bělorusk. жижа (oheň, svíčka) nepochybně souvisí s жечь (páliti — sr. i polsk. *gaga* oheň), německé *popo* vzniklo bezpochyby zdvojením náslovné slabiky latinského *podex*, francouzské *dodo* (*faire dodo* spáti) zdvojením náslovného *do-* v *dormir* (sr. též starofranc. *dodeliner* ukolébati, franc. *dandiner* houpati, hejčkati, *dada* houpačka, koníček, *dandin*, *dadais* hlupák, angl. *dandle*, vlask. *dondolare* = milansk. *dondà* houpati, hejčkati). V Japonsku slovo *amoki* (sladký) děti skracují v *amo*, *am*, které pak ve mluvě děvčátek znamená „koláč", týmže způsobem *niru* (kypěti, vařiti se) v dětské mluvě mění se v *nini* a j.

6. Některé slabiky a zvukové skupeniny jsou u dětí rozličných národů zvlášť oblíbeny a rozšířeny: tak *ba*, *be*, *bo*, *pe* označují zhusta nepříjemné pocity, odporné dojmy, ošklivé věci, bolesť a t. d. Sr. česk. *bebe* (bolesť), *bubák*, moravsk. *babák* = polsk. *bobo* = něm. *popanz* (vestf. *bömummel*, kymrick. *bwbachu* strašiti, lekati), řeck. *βαβώ* (strašidlo, bubák — sr. litevsk. *bubauti* řváti, lat. *bubere* bukati), německ. *bäbä* (k němuž Grimm — D. Wtb. I — přirovnává litevsk. *babà* = „nicht mehr da"), tureck. *bok*, *boch* (ošklivá, odporná věc, výkal, hnůj), franc. *bobo* (malá bolesť), normansk. *bibi* (Duméril 37), sanskr. *pâpa* (špatný), litevsk. *pápa* (rána na těle dětském — Geitler, Lit. Stud. 101; Nesselmann — Wtb. 295 — uvádí slovo *popà*), bavorsk. *pepeln* (cacare — Schmeller I, 377), malorusk. буба (rána), slovinsk. *buba* (bolesť), mafursk. *biëba* (šeredný, ošklivý), japonsk. *baba* (dětský výkal), sečuansk. *bobola* (býti nemocným). Naproti tomu: novgorodsk. pskovsk. боба, бобушка (hračka), kursk. боба, бобанька (košilka). Slabik *ba*, *bo*, *bu* ve švýcarských nářečích v dětské mluvě zhusta se užívá: *boppe* (hračka), *böppi* (miláček), *bubi*, *bubeli* (knot, plamínek), *bubeln* (s ohněm si hráti), *buebisen*, *bobizen* (lehkomyslně kaziti, mařiti, rozhazovati), *babeln*, *bappeln* (titěrkovati, piplati se, koktati), *verbabelen* (obžalovati, v podezření bráti), *babbli* (žvatla, štěbetka — Rochholz, Alemann. Kinderlied und Kinderspiel 10—11).

Caca, *cece*, *čeče* a podobné slabiky označují nezřídka příjemné pocity a dojmy: kojbalsk. *čeče* (hezounký, malý, ozdoba — Vámbéry, Etymol. Wtb. 33), turecko-tat. *džidži*, polsk. *caca*, česk. *čačati*, *čača*, *čačka*, *čačaný*, *čenčaný*, bělorusk. цацанка (hračka, uchlácholení), maďarsk. *csecse*, *csecsés* (hezounký, čisťounký), malorusk. цаца, цяця (hezká věc, hračka), kalužsk. цаца (poslušný, rozumný člověk), litevsk. *cecele* (hezká hračka = polsk. *cacko*), permsk. *čeča* (hračka), irkutsk. *čeča* (slušně oděný člověk, pán — permsk. чечениться slušně se šatiti, fintiti se, rusk. чеченя fintilka, fiflena), franc. *joujou* (hračka — odnáší se bezpochyby ke slovesu *jouer*), jukagirsk. *čončôn* (sladký, cukr — Schiefner, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XVI, 249); japonsk. *zeze* (peníze) v dětské mluvě užívané vzniklo ze slova *zeni* (= čínsk. *c'iën*) zdvojením náslovné slabiky; tureck. *dzüdzük* (sladký, příjemný), *čüčün* (host, cizinec — t. j. „sladký" — Vámbéry, Prim. Cultur. d. turkotat. Volkes 78), *džüdže* (ptáček, zvířátko, trpaslík), *čeček*, *čiček* (květina — vl. „okrasa, ozdoba" — „čenčaná", odtud bezpochyby čečenské *ziëzag* květina), mong. *cecek* (květina), čínsk. *ce-ce* (vyjadřuje obdiv, podivení, příjemné překvapení), malajsk. *činčin* (prsten, okrasa).

Lala, *lele* a j.: Charvátsk. *lila* (loutka — sanskr. *lîlâ* hra, zábava), pařížsk. *loulou* (miláček), *louloutte* (zoubek), *lolo* (mléko), kašubsk. *lili* (maličký, hezounký — „ласкательное слово" — Филол. Записки XIII, 5, 64), persk. *luli*, *lolo* (krasotinka, bajaderka), malorusk. люоля (košilka), bělorusk. ляля = polsk. litevsk. *lala* (hračka, loutka), sr. rusk. лелѣять (hejčkati, mazliti se), skotsk. *lillilu* (ukolébavka), zyrjansk. *lulukaitny* (ukolébati), nubick. *lúlu lúlu lúlu* („sagt die kindswärterin, um das kind einzuschläfern" — Reinisch, Nubasprache II, 106); tversk. лылы (dolejší část obličeje), dajack. *lelak*, finsk. *lellu* (rozmazlený, lenivý), charv. *lelejati*, *ljuljati* (houpati), tulsk. rjazansk. ляля (kojenec), polsk. *lulu*, *lula*, *lulać* (spáti), rusk. люлюкать (ukolébati), люлька (kolébka); slova tato co do kořene jsou patrně totožna s něm. *ein-lullen* = angl. *to lull* (ukolébati — vlask. *far la ninna-nanna*) a j.

Jiné příklady dětských slov: vlask. *dondola* (hračka), malorusk. диндилиндати (houpati) = polsk. *dyndać*, *dyndyłyndać*, rumunsk. *a dandalí*, moskevsk. тотóшкать (hejčkati) = tambovsk. тотюшкать; islandsk. *teitr* (konik — angl. *tit* koník, ptáček), skotsk. *bab* (tanec, hračka, kytice), *dade* (ssáti), *daddle*, *daddlie* (slintáček — angl. *bib*), *pippen* (loutka = vlask. *pupina*, franc. *poupée*, holandsk. *poppen* hračka), mosk. дудóить (ssáti) = tambovsk. дудóлить, permsk. нюни (rty), nižegorodsk. тетёшка (hračka), vlask. *bubbola* (hračka); španělsk. *cenceño* (tenký, hubený), bělorusk. папка (chléb), bavorsk. *puppeln* (spáti), *pampel*, *pimpel* (močová trubice — Schmeller I, 391), *dá-dá* (radostný výkřik dětí), *zinzeln* (mingere), malorusk. дядько („возгри выглядывающіе изъ носу у дѣтей") = „strýček", estonsk. *pipp* (vulva puellulae), *pišši* (urina), japonsk. *ama* (slova toho znamenajícího „jeptišku" obecný lid užívá na označenou děvčátka — Pfizmaier, Sitzungsber. d. Phil. hist. Cl. d. Akad. d. Wiss. Wien 1878, 24), kašubsk. *lola* (hlupák), rusk. гугаля (houpačka) = švédsk. *gunga* (Гротъ, Матер. для Слов. и Грамм. III, 40), finsk. *kickku* (houpačka), maďarsk. *gogó* (ořech), *gungó* (košile), *kóka* (pačesy), polsk. *hajta*, *hajtuś* (procházeti se), novořeck. *κοκὸ* (kaše), japonsk. *tete* (ruka), *jaja* (dítě — v nářečí mijakském — Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 84, 79); v kalifornském nářečí okresu Santa-Ynez: *čeče* (dítě — Lucy-Fossarieu, Langues Ind. de la Californie 19), v australských nářečích *pappa* (dítě, malý — *babba* = dětinský, dětský, špatný), ossetsk. *dedenek*, *didinäg* (květinka), *dudu* (hezounký — toliko ve mluvě dětské — Шифнеръ, Осетинскіе Тексты, Зап. Импер. Акад. Наукъ XIV, 35), *dzydzdzyl* (malinký); Dinka: *nin* (spáti), *nîn* (spánek — sr. bišarsk. *nîn* zpívati, ukolébati, milánsk. *ninin* postel,

vlask. *ninnare* spáti, novořeck. epirotsk. *κάνει νάνι-νάνι* spi — Boltz, Hellenische Sprache 137), Juba: *tutu* (malý), Kišé: *totom* (hlupák), Nagrandan: *čiči* (malilinký — Squier, Travels in Central America II, 316) — též slovo označuje i dítě; čorotegansk. *nanejame* (dítě), Kišé: *čučuh* (měkký); zyrjansk. *babny* (spáti — v dětské mluvě), *bubyla* (strašidlo, hastroš), *lala* (slabý, opilý), *lul*, *ťuťa*, *ďuďa* (trpaslík — sr. maď. *gyügye* neohrabaný), *mömös*, *mömöt* (hlupák), *ťaťei* (děcko), *čipsan* (píšťalka), *čuče* (skrček, capart), *ťuťan* (houpačka, kolébka), *ťuťny* (houpati, kolébati); votjack. *bubuli*, *bubyli* (motýl; znamená nepochybně tolik co „tatíček" — sr. *bubo*, *bubi* otec), *dydyk* (holub — „dítko" — sr. *dydy* dítě, dívka), *nuno*, *nuni* (dítko), *köky* (houpačka), *nunyköky* (kolébka), *miňo* (loutka, socha), *čeci* (med), *šaška* (květina); zyrjansk. *čilny* (čičati, čurati; v dětských slovech sem příslušných a zřejmě povahou onomatopoickou opatřených zračí se v nejrozmanitějších jazycích shoda velmi pozoruhodná, sr. zyrjansk. *čila* penis, dhimalsk. *čičo* moč, Vaju: *čeče* mingere = česk. *čičati*, malajsk. *čičeh* penis = zyrjansk. *čič*, *čuču*, persk. *čur* penis, tobolsk. чýрить líti, irkutsk. чýрить močiti se, Dinka: *čul* = penis, Kišé: *čul* penis, tasmansk. *čulan* vulva, archang. чишáть močiti se, tatarsk. *čyčmak* cacare a t. d.). Činjadža: *sususa* (chlácholiti, hejčkati dítě), dahomejsk. *baba* (bláto), *dada* (cacare), *gaga* (veliký), *jojo* (mladý), *ňaňa* (špatný), permsk. кáга (dítě), zyrjansk. *kaga* (dítě), tasmansk. *kukkana* (dítě) a j.

Slova v dětském jazyku užívaná jsou ovšem z největšího dílu pouhá toliko rudimenta jazyková, jakési kusé počátky mluvy, mají však při tom všem velikou do sebe důležitosť, poněvadž z nich často vytvořují se slova, nabývající stálým užíváním platnosti obecné, sr. skr. *lal* (laškovati, hráti), alb. *liúle* (květina = novořeck. *λουλοῦδι*), řeck. *κακός* (špatný), litevsk. *didis* (veliký), lotyšsk. *lêls* (veliký), skr. *pâpa* (zlý, špatný), akavajsk. *papa* (zlý duch, bubák), rusk. до-кука (dotíravosť), люлька, лелѣять, чечениться (pitvořiti se, upejpati se), няня (chůva), angl. *booby* (hlupák, hňup), něm. *popanz*, česk. *hejčkati* (souvisí nepochybně s *hajati*), mong. *bobi* (hlupec), chjurkulinsk. *wawa* (květina), tur. *tât* (sladkosť, chuť), *tâtli* (sladký) a j. Z dětských slov utvořeny, jak již svrchu vyloženo, přemnohé názvy příbuzných, zvláště pak otce i matky; k témuž pořadí slov patří však mimo slova výše položená ještě mnohá jiná, větším dílem na prostých slabikách *ča*, *la*, *ja* se zakládající i obdobným způsobem vzniklá: charv. *čiča* (bratranec, strýček), Maja: *čič* (bába), malajsk. *čîčî*, *čûčû* (vnuk), peruánsk. *čučo* (blíženec, dvojče; *čači* dcera bliženцova — Bastian, Ein Jahr auf Reisen 475), Bahing:

čača (vnuk), v jazyku Rankelův (araukansk. nář.) *čačao* (otec — též název dobré božské bytosti — Globus XXV, 280), bodeginsk. *čačea* (vnuk), kamčadalsk. *čača*, *čačka* (otec), jukagirsk. *čača* (bratr), Adanme: *čače* (můj otec — Zimmermann, Vocab. of the Akra lang. 459), čilsk. *čuču* (bába),„ Kiše: *čuč* (matka), Kusunda: *čjači* (dítě), Kiránti: *čuéčué* (dítě), *meč-čha-čha-čha* (divka — Hodgson, Himal. Ethnol. 18), japonsk. *čiči* (prs, mléko — ale i otec), *džidži* (stařec), špan. *chocho* (vysl. *čočo* — dětinský stařec); albánsk. *ljalje* (otec, starší bratr), drevansk. *ljalja*, *ljolja* (otec — Микуцкій, Остатки яз. Полабск. Слав. 6), Šambala: *m-lala* (má matka), čilsk. *ljalja* (bába), mordvinsk. *laläi* (strýc) = estonsk. *lell*, bulh. *lelê* (teta), rumunsk. *lêle* (starší sestra), novořeck. *λαλά* (bába), persk. tur. *lâlâ* (sluha, vychovatel), špan. *lelo* (dětinský, hloupý), ostjack. *jâja* (strýc), peruánsk. *jaja* (otec), v japonských nářečích *jaja* (matka), tarahumarsk. *jeje* (matka), japonsk. *jaja* (dítě), vlask. *ajo* = špan. *ayo* (vychovatel — *aya* chůva), Kanuri: *jaja* (prabába), *jajâ* (starší bratr), laponsk. *aija* (děd), džagat. *čeče* (matka), kirgiz. *šeše* (matka — Vámbéry Čagat. Sprachstud. 7) a j.

Z dětských slov pocházejí v různých jazycích, jmenovitě pak v afrických, názvy označující ústa i jazyk, sr. madekask. *vava* (ústa), Mandara: *meme* (ústa), Murundo: *mombo*, Gureša: *nanbana*, Penin: *munu*, Bagbalan: *nin*, bisajsk. *baba* (ústa — *bibig* rty), Okuloma, Učo: *bebe* (ústa), Nias: *baba* (ústa — *bebe* rty — Verhandel. van het Batav. Genootsch. XXX, 64), Negrito: *bubug* (ústa), Tjang: *baba* (Morice, Rev. de Ling. VII, 360). Sem táhneme i špan. *baba* (slina — *babosa* hlemejžď, slimák) = vlask. *bava*, franc. *bave*, sicilsk. *vava* (slina, dítě — „scheint ursprünglich ein naturausdruck, das mit lallen — *βαβάζειν* — begleitete geifern der säuglinge zu bezeichnen“ — Diez, Etym. Wtb.[2] I, 59), bretonsk. *babouz* (slina), Zulu: *uku-bibiza* (slintati — „to slobber — taken from infants in teething“ — Döhne, Zulu Kaf. Dict. 26).

Slova označující jazyk: Ankaras, Vûn: *nunume*, Čuku, Gačâga: *nene*, Kabunga: *neno*, Čalunka, Gbese: *nen*, Kono: *nenene*, Kisekise: *nenji*, Boko: *nine*, Tepeguan, Kiriri: *nunu*, Mossa: *nunena*, Kussa: *mîme*, Krebo: *mme*, Param: *titep*, Bagrmi: *čučû*.

Sem spadají nepochybně i mnohá slova, na označenou *mléka* užívaná, na př. Mampa: *mmo* (mléko), Biafada: *manna*, Balu: *mbun*, Ndob: *minju*, Kupa: *nunu*, Mandenga: *nono* (téhož slova užívá se v témž významě i v jazycích Bulom, Bambara, Nupe, Karo, Kandin, Haussa), Soso: *nônôna*, Devoi, Basa, Gbe: *neni*, Goali: *nuno*, Joruba: *ommu*, peruánsk *naňa*, inback. *mamel*, dakotsk. *mama* (znamená též

matku, kdežto *papa* = maso), kinajsk. *mamaci* (mléko), tepeguan. *bibei*, *bibe* (mléko), staroprusk. *dadan* (Fick, Beitr. z. Kunde d. indogerm. Spr. II, 210; *ructan dadan* kyselé mléko — Pauli, Beitr. z. vergl. Sprachf. VII, 215), skr. *dadhi* (kyselé mléko), Bodo: *dúdú* (mléko) = Koĉh: *dúdh*, Dhimal: *dúdhé*, Vaju: *dudu*, činuksk. žarg. *tutuš*.

Abychom na jednom příkladě doložili význam i důležitosť slov dětských, uvedeme zde několik slov, utvořených z jednoduchého *ka* (zvláště pak ve zdvojené jeho podobě *kaka*). Již v názvech příbuzných kořenné *ka* dosti zhusta se vyskytuje (str. 252), zvláště pak vyjadřují se jím slova lichotivá; avšak téže slabiky užívá se, jak se zdá, neméně často v opačném významě, na označenou ošklivých věcí, nepříjemných i odporných pocitův i dojmů, zvláště pak pojmu, odpovídajícího latinskému *cacare* a českému *kakati*. Na doklad stůjte zde tyto příklady: dánsk. *kakke* (cacare), nordsk. *kûka* (cacare), islandsk. *kûkr* (výkal), bretonsk. *kacha*, holandsk. *kak* (výkal), *kakken* (cacare) = bavorsk. *gacken*, *gäg-keln* (Schmeller I, 870), švýcarsk. *gaggi*, *gaggeli*, *gagle*, angl. *to cack*, dolnorak. *gagerln*, *gagga* („ausdruck für die entleerungen der kinder" — Hügel, Wiener Dialect 64), něm. *kacke*, *kacken*, tirolsk. *gågl* („excremente kleinerer thiere" — Schöpf, Tirol. Idiot. 168), lat. *cacare* (sr. i *Cacus* — jméno strašného obra, jehož zabil Herkules), stř. lat. *cacca* (kravské lejno), vlask. *cacare*, *cacatura* (záchod), *cacatamente* (pracně, klopotně), bretonsk. *cacodd* (prašivý), prov. *cagar* (cacare), řeck. *κάκκη* (výkal), *κάκη* (zlé, neštěstí, mrzkosť), *κακάω*, *κακός*, česk. *kakati*, *kakabus* (zasmušilec), *kakeš* (starý tvaroh), *kakánek* (shnilý, starý sýr), lužick. *kekać* (cacare), polsk. *kakać*, *kuku* (rána, bolesť), malorusk. какати, кака (nečistá, zamazaná věc), кука (veš), pskovsk. tversk. кéкать (cacare), oloněck. какáруша (zmrzlý výkal), novořeck. *κοχλί* (noční hrnek), franc. Argot: *goguenot* (noční hrnek), skr. *çakrt*, *çakan* (excrementum — ukazuje k původnímu *kak*), irsk. *kak* („méchant" — Gloss. de Cormac du IXe siècle — Belloguet, Ethnogénie Gauloise I, 71), staroirsk. *cacc* (excrementum — *cac gabhar* kozí bobky = albánsk. *kakerdia* = rumunsk. *kĕkerjecĕ* — Stier, Ztschr. f. vergl. Spr. XI. 238; Windisch, Irische Texte 408), v jihoněmeckých nářečích *gog*, *kok*, *gåg* („ein vieldeutiges, etymologisch dunkles scheltwort" — Schaible, Deutsche Hieb- und Stich-Worte 17), skotsk. *cackie* (cacare), *cacks* (výkal = kymrick. *cachu*), *geng*, *geing*, *gaingo* (hnůj, kal), *kacky*, *s-kegh*(cacare), gaelsk. *cac* (zlo, výkal), *cacail* (smrdutý), *caca* (nečistý, hnilý), bret. *kach*, kelt. *cacha* (cacare) = bask. *kakaua*, gadhael. *cacta*, *cachta* (hlad), chald. *kach* (plivati), franc. *caca*, *cacade*, *cagou* („schmutz-

kittel" — Diez, Etym. Wtb. 604; franc. Argot: *cagou* = „voleur solitaire" — Lor. Larchey, Argot Parisien 69), normansk. *cacouard* (nemocný, neduživý — Duméril 55), *caqueux* (špatný nůž), rumunsk. *gogă* (obluda, zlá žena, potvora), litevsk. *keik-ti* (klíti, proklínati), *kekše* (smilnice, nevěstka), *kènkti* (škoditi), *kankà* (muka), sanskr. *kaňkara* (špatný — bez dokladů), lakonick. *κάκκος* (malík), afghansk. *kakar* (nečistý, zamazaný), arménsk. *khakor* (kal, výkal), zend. *kaqeredha* (*kaqeredha* — zlomyslný), st. prusk. *kaukai* (běsové, zlí duchové), *cawx* (*kavks* ďábel — Pauli, Beitr. z. vergl. Spr. VI, 430), špan. *caca* (výkal, hnůj — označuje též „chybu": *descubrir la caca* odkryti, najíti chybu), *caco* (bázlivý), persk. *kekî* (výkal), persk. tur. *keke*, persk. *kekeh* (fi! hanba!), estonsk. *äka* (nečistota, výkal) = bretonsk. *ach*, *each* (excrementum; sr. rovněž sanskr. *aka* bolesť, hřích i zendsk. *aka* = špatný, zlý; výklad slova z *a* = ne + *ka* = radosť zakládá se na vymyšleném významě slova *ka*, jenž žádným dokladem není stvrzen), japonsk. *aka* (špína, nečistota — sr. Pfizmaier, Sitzungsber. d. Phil. hist. Cl. d. Akad. d. Wiss. Wien 1878, 12), arabsk. *'aky* („abhorring, voiding excrement for the first time" — Richardson, Dict.), *'iky* (excrement), estonsk. *kakka* (nečistý, zamazaný, špatný), *kakkama* (cacare), *kâklema* (hašteřiti se, vaditi), finsk. *kakka* (výkal), *kakara* (hrouda), laponsk. *gakker* (výkal, bláto), mordvinsk. *kakan* (cacare — Donner, Vergl. Wtb. I, 7), maďarsk. *kaka* (výkal), *kakál* (cacare), rusk. prostonár. у-кóкать (zabiti — slovo souvisí snad s кокать tlouci — hl. jedno vejce o druhé), Joruba: *kaka* (násilný, tvrdošíjný, špatný), tureck. *kakymak* (zlobiti se, hněvati, posmívati), *kogulamak* (viniti, utrhati na cti), jukagirsk. *kukúl* (ďábel, čert; *kukulginantaju* proklínati — Schiefner, Bull. hist. phil. de l.'Akad. Pétersb. XVI, 247), tungusk. *kokaďák* (zkáza, záhuba), *kokán* (smrť), kinajsk. *kakiš* (zloděj), mong. *chachar* (nečistý, ušpiněný), irkutsk. хахря (nečistotná osoba), v cik. nář. (v Bukovině) *chochamnó* (lhář, šibal — Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien. XXV, 23), *chochav* (klamati, šiditi), u skandinavských cikánů: *kokka* (lháti — Miklosich, Denkschr. d. k. Akad. d. Wiss. Wien XXX, 408; slova tato lze však i vysvětliti z onomatopoického *chocha* = *chacha* smáti se), chjurkul. *kach* (bázeň, strach), Grebo: *kuku* (špatný), anamsk. *kak* (verenda — „vox inurbana" — Taberd, Dict. Anam. Lat. 39), *ku* (id. — Taberd 89), tibetsk. *kaka* (výkal — „ein ammenwort" — Jaeschke, Tib. Wtb), mandžursk. *kaka* (nečistota, výkal — v dětském jazyku), siamsk. *kăk* (vyplivnouti, zbytky), futunsk. *kâkâ* (podvodník, šibal), kanursk. *de-gaga* (cacare — Koelle, Kanuri Engl. Voc. 279), uigursk. *kokuz*, *ku-*

kus (bídný, nešťastný, utrápený), japonsk. *kaki* (zlámati, uraziti), *kake* (býti zlámaným, ubývati, nedostávati se; *c'ki-ga kaketa* měsíce ubývá, měsíc počal ubývati), *kakoči* (utrápený, smutný; naproti tomu *kakke* „vodnatelnosť" sem nespadá, jsouc přestrojeno z čínského *kio-k'i* „vzduch noh"); altajsk. *kakši* (naříkati, hekati — Будаговъ, Сравн. Слов. II, 19), tureck. *keke* (píchnutí vosy nebo včely — Будаговъ II, 131), kirgiz. *kek* (msta, zloba), Saho (v Africe): *kakalâ* (utrhání na cti, kleveta — Reinisch, Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 449), havajsk. *ku-keku* (zuřiti, zlobiti se), *ha-kaka* (hádati, hašteřiti se), peruánsk. *aka* (cacare — *akak* cacat), *aka-aka* (míti běhavku), tarahumarsk. *gueke* (bláto, kal — Murr, Nachr. v. versch. Ländern 357), sečuansk. *kaka* („to overcome a woman and hold her down for an evil purpose" — Brown, Secwana Vocab. 37), *kekeca* (zhoršiti), *kako* (lež), *koko* (zrada), ostj. samojedsk. *kâga* (mrtvec), *kâka* (stará mrtvola), kamassinsk. *kaksa* (zlý — Castrén's Wörterverz. aus d. samojed. Sprachen 180), Bonin: *kakke* (nemoc — Annales de l'Extr. Orient II, 76), Kišé: *kakal* (lháti, ničema), *kog* (býti nečistým, zamazaným), zyrjansk. *kakalny* (cacare), *kekést* (nehoda, neštěstí; *kekéstitny* škoditi), *kokoveňa* (podvodník), votjack. *kekatyny* (uškrtiti); v Polynesii *kakini* označuje ničemu, jenž zákonních předpisův nezachovává („schlechter kerl, der das *tabu* bricht" — Bastian, Die Völker des östl. Asien VI, XII), dahomejsk. *gôgô* (zadnice), ostjack. *kak*, *kaket* (prašivina).

Náměstky první osoby.

Původ náměstek, o nichž níže na svém místě podrobněji promluvíme, podnes ještě není náležitě vyjasněn: náhledy v té příčině pronesené v rozličných směrech velmi povážlivě se kolísají. Mnohé tvary sem příslušné byly dříve samostatnými významnými slovy, setřely však během času stálým užíváním původní svůj ráz, podstoupivše i jinak ve zvukoslovné stránce nezřídka značnou pohromu; jiné však tvary badatelé podnes nikterak nedovedli vysvětliti ani ze slovesných kořenův, ani z jiných významných slov. Ovšem pronáší Schleicher (Compend.[2] 642) mínění své na ten smysl, že kořen náměstky první osoby v indoevropských jazycích *ma* jeví se býti totožným se slovesným kořenem *ma* „měřiti, mysliti", pročež „já" = „myslící"; odtaženého pojmu „já" dle mínění Schleicherova v prajazyku nestávalo. Než máme zde jeden z těch dosti četných příkladů, z nichž jasno viděti, že srovnavací mluvnice indoevropských jazyků není s to, aby platně

rozřešila veškeré důležité a sporné jazykozpytné otázky, a že *obecnější* srovnavací hlediště, obracející zřetel i na jiná odvětví jazyků, při větším rozhledu poskytuje více naděje ve spolehlivé výzkumy. Výklad Schleicherův, ač nikterak neuspokojuje, mohli bychom přece v jisté míře připustiti, kdybychom jej obmezili jazyky indoevropskými; avšak týž výklad pozbývá veškerého významu, pakliže považíme, že *ma* i kořenné *m* (a rovněž i srodné *n*) jakožto charakterní příznak první osoby se řídkou důsledností se vyskytují v nejrozmanitějších jazycích, jmenovitě pak čudských, afrických i amerických. Ježto v těchto jazycích nestává žádného kořene *ma*, znamenajícího „měřiti, mysliti", a žádný národ si nevypůjčuje od jiného názvů pro osobné náměstky, tu nemůžeme nepřiznati se, že podle našeho smyslu výklad řečený málo váží. Kdokoli v oboru jazyků širšího nabyl rozhledu, nemohl nespozorovati podivuhodné shody nebo příbuznosti u výrazech pro první osobnou náměstku v četných jazycích mezi sebou naprosto nepříbuzných. K této pozoruhodné srovnalosti i někteří badatelé přihlédali: o ní zmiňuje se B. Müller (Orient u. Occid. II, 529), Hupfeld (D. M. Z. IX, 423), jenž náměstky pokládá za „objektivní výkřiky" a klade proti nim protivou mezislovce jakožto „subjektivní výkřiky", Pott (Etym. Forsch. I, 59—60), dle jehož mínění řečený výjev záleží v „souměrnějším povzbuzení obecné lidské přirozenosti". Výrok tento poněkud nejasný Pott (Zählmeth. 132; Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXIII, 29) podrobněji vykládá v ten smysl, že „pronominálné *m* zavřením rtů působením zvukové symboliky vyobrazuje velmi případně vztah ku podmětu mluvícímu"; retnice *m* dle mínění Pottova ukazuje velmi příležitě k osobě mluvícího, jakož pak týž náslovný zvuk vyskytuje se ve výrazných řeckých slovech *μύειν* (zavříti ústa) i *μυζᾶν* (ssáti). Pozoruhodné užívání charakterního *m* na označenou první osobné náměstky zjevně ukazuje k tomu, že táž výrazná hláska v témž významě přicházela již za starodávna i vznikla bezpochyby podobným způsobem, jako slova v dětské mluvě užívaná. Retnice *m* náležela nepochybně k prvním vznikajícím zvukům lidské mluvy a záhy, aniž ještě nabyla určitého významu, byla obrácena na označenou mluvící osoby. Takému aspoň výkladu zdá se, že nasvědčují veškerá téměř hlavní odvětví jazyků, v nichž *m (n)* ukazuje se býti základným živlem první osobné náměstky.

V indoevropských jazycích kmen sem příslušný jest *ma*, *me*, vyskytující se v pádech nepřímých: skr. *ma-ma* (gen. — *pitâ mama* = otec můj — dosl. pater mei), *mâm* (accus.), zend. *mana* (gen.) = staro-

persk. *manâ*, řeck. *μοῦ*, *μέ*, lat. *me* (dat. *mihi* = skr. *mahj-am*), vlask. *mi*, špan. *mí*, port. *mim*, rumunsk. *mie*. franc. *moi*, *me*, gotsk. *meina* (gen.), *mik* (acc.), angl. *me*, švédsk. *mig*, st. bulh. мене (gen.), мънѣ (dat.), pl. мы, litevsk. *manę* (acc.), *mán* (dřevn. *manei* dat.), bretonsk. *me* (gen *achano-me*), irsk. *me* (nom. — dřevnější tvar *mi*), persk. *men* (ssemnánsk. *mun*); v jazycích neindoevropských: laponsk. *mon* já — podivuhodna je shoda laponských tvarů *mokum* se mnou, *tokum* s tebou, *sokum* s sebou s latinskými *mecum*, *tecum*, *secum* — (sr. Possart, Lappländ. Gr. 46), votjack. *münam*, čuv. *mota*, čeremisk. *minin*, maďarsk. *én* (místo **em* — charakterné *m* jeví se ve množném čísle *mi* = my a v podobě koncové hlásky jakožto náměstky přisvojovací: *atya* otec, *atyá-m* otec můj, *kert* zahrada — *kert-em* zahrada má), tureck. *ben* (já — místo *men*, sr. *bâbâ* otec — *bâbâ-m* otec můj; mn. čís. *biz* my — ale *bâbâ-miz* otec náš), mongolsk. i tungusk. *bi* (já — pravý kmen *mi* jeví se v pádech nepřímých: mong. gen. *minu*, tung. acc. *mine*, dat. *mindu*, abl. *minduk*; mn. čís. *bu* my, ale dat. *mu-ndu*, acc. *muneve*), finsk. *me*, *minä*, estonsk. *ma*, *minna* (mn. č. *meie* my = finsk. *me*), zyrjansk. gruzinsk. *me*, kazikum. *ma* (já), juraksamoj. *mań*, tawgysamoj. *mannang*, ostj. samoj. *man*, *mat*, Volof: *man*, Bagrimma: *ma*, tasmansk. *mana*, Ako: *mo*, *emmi*, Ašanti: *emi*, *mi*, Haussa: *ni*, basksk. *ni*, Mandana: *mih*, Assiniboin: *meiä*, Omaha: *nih*, Osedž: *nie*, Pima: *ani*, Bonari: *nuané* (já), *amau* (my — Ausland 1875, 723), etsk. (v jižní Amer.) *moin* (já — Bastian, Ein Jahr auf Reisen 171), ajmarsk. *naja*, aethiopsk. *ana*, Kabenda: *minu*, Galla: *ana*. *ani*, Basa: *'mo*, Grebo: *mo*, Kru: *mona*, Bedža: *ane*, Saho: *anu* (já — *nanu* my), Dankali: *ennu*, Bilen: *ana*, Mâba: *am*, Fulfulde: *meng*, ajmarsk. *na*, Odžibve: *nin*, Krì: *nita*, Mikmak. *nil*, delavarsk. *ni*, mexick. *ne-vatl*, *ne* (jakožto předpona u slovesa *ni*, a u podstatného *no*: *ni-nemi* já — žiji, *no-čiči* můj — pes), Kahita, Kora: *ne*, Pima: *ani*, Tepewana: *ane*, zapotek. *naa*, Močika: *moiń*, iten. *miti*, Wašteka: *nana*, Kiče: *in*, athapask. *nuuni* (my) = Kinai: *nanna*; v otomském jazyku slovesná předpona první osoby: *ma-*, v Mazahua *mi-*. Týž charakterní znak zavírá v sobě i předpona první osoby jednotného čísla ve mnohých afrických jazycích: *ma-* (Gio, Čelana, Opanda, Bajon, Banjun, Boko, Bagrmi, Haussa, Mbe, Jasgua), *me* (Anfue, Mose, Koama, Basa, Bâlu, Ekamtulufu, Momenja, Jala, Alege, Penin, Bute), *mi-* (Ndob, Gurma, Iheve, Kâmuku, Hâm, Pulô), *mo-* (Akû), *mu-* (Bode), *man* (Kanjop), *mara*, *mbara* (Mandenga), *na* (Vei, Isuvu), *nâ* (Basa, Igala, Kra), *ne* (Njamban, Basa), *ni* (Filham) a j. S podobnými charakterními příponami setkáváme se

*

i v čudsko-tatarském odvětví: maď. *lát-om* (vidím — vztahuje se k určitému předmětu), tureck. *anla-r-ym* (rozumím) a t. d.

S poslední kategorií zde vytčenou zavírá se materiál, jenž — mimo slova způsobem onomatopoickým i z mezislovcí vzniklá — v těsné stává spojitosti se zvukovými útvary, za prvotných i nejstarších dob jazyka užívanými. Jak z prvotin onomatopoických i interjekcionálních jazyk dále se vyvíjel, jaké podstupoval proměny ve zvukoslovné příčině, jak kořeny šířením větších a větších nabývaly rozměrů, jak pojmy odtažité vznikaly ze srostitých, v jakých rozměrech i jakým způsobem veledůležitý přechod významů měl místo i jak dlužno vysvětliti původ a vývoj tvaroslovné části jazyka, o tom promluvíme ve druhém díle, jednajícím o vývoji jazyka. Zmíníme se tu ještě v krátkých slovech o významu onomatopoie za pozdějších dob vývoje jazyků a uvedeme stručně úvahy i závěrky, z pořadí slov výše položených vycházející i k otázce o původu jazyka se odnášející.

Důležitý význam, jenž onomatopoii za prvotných dob vzniku lidské mluvy přísluší, za dob pozdějších, v nichž vývoj jinými směry i na jiných základech se nesl, v původní platnosti ovšem žádnou měrou nemohl se udržeti, ba nezřídka po jistou míru i naprosto bral za své. Avšak s tím se vším onomatopoie ani za dob pozdějších, ba ani za našich dob jistého významu nepozbyla. Že tomu tak, dějiny novějšího vývoje jazyků výmluvně stvrzují. Podmínky prvotného tvoření slov i nyní ještě v jazycích stávají, ba nikdy vlastně docela ani nezanikly, byť i tvořivosť lidská během času obrátila se na jiné obory. Onomatopoie netoliko za novějších, než i za našich dob stále ještě přičiňuje ke tvoření nových a nových slov, jevíc se zvlášť u primitivních národů mocným tvořivým faktorem řeči a jsouc i v našich jazycích, jmenovitě pak v rozmanitých jich nářečích překvapující hojností slov zastoupena; zvláště rozličné pohyby a zvuky, jak člověkem, tak i bezživotnými předměty vydávané, označují se množstvím napodobovacích výrazů. Z četných umělých, strojených i umluvených jazyků, které vznikly za dob historických, ani jeden — nevyjímaje ani jediného zlodějského jazyka — nemohl býti s to, aby se vyzul z mocné její působnosti. Tam, kde ze zanikajících starých jazyků příměsí nových, mnohdy jinorodých živlů vynikaly jazyky nové, nacházíme obyčejně hojnosť onomatopoických slov, tak na př. v jazycích indických, které od sanskrita bezprostředně se vedou, v angličině, v jazycích románských a t. d. O těchto praví nejdůkladnější jich znalec Diez: „Dem naturausdruck als bildungsmittel der neuen sprache ist kein zu weites feld einzu-

räumen . . . doch hat dieses mächtige bildungsmittel hier wie überall reichlich gewuchert" (Etym. Wtb.[4] Vorred. 19—20). K nordským onomatopoickým slovům pozdě vzniklým (*braml* hluk, šum, *bumbl* resonantia, *hvísl* „gewisper" a j.) poukazuje Bahder (Verbalabstracta in d. germ. Spr. 150—151). Nazývají-li někteří badatelé (s Herderem počínaje) jazyk hebrejský proto primitivním, že v něm působení přírody na zvukové útvary ještě jasně a snadno poznati a stopovati (Ley, Ztschr. d. d. morg. Ges. XX, 181), tož podobný výrok platí s větším ještě právem o četných nářečích arabských i o jazycích afrických. Černoši posuňky i napodobovacími zvuky velmi zhusta dodávají svým slovům i popisům větší výraznosti. Tak o černoších kmene Sotho praví Endemann (Ztschr. f. Ethnol. VI, 35): „Popisují-li něco, užívají pro znázornění věci také napodobování; praskot biče napodobují luskajíce prsty a mlaskajíce ústy; napodobují prostředkem zvuků cval koňský, founění nosorožčí, vrčení a řev lví . . ." V jazycích umluvených, strojených i zlodějských nacházíme také množství slov původu napodobovacího. Tak v angločínském žargonu (Pidgin-English), jehož v čínských přístavních městech Číňané a cizinci, zvláště pak angličtí a američtí námořníci užívají za jakousi lingua franca: *čau-čau* (tlachání, žvastání, štěbet — ale i jídlo, pokrm), *kau-kau* (velmi se zlobiti, láti, zlořečiti), *bobbely* (šum, hluk), *čin-čin* (pozdravení, poklona — slovo vzniklo ovšem z čínského *čin*, avšak s příměskem napodobovacím, sbližujíc se s anglickým *chitchat*), *barbly* (hluk, rozmluva — angl. *babble* — u vídeňských zlodějů *barlen* mluviti, pleskati, které snad souvisí s franc. *parler*), *ho-hop*, *ho-hop-ki* (píti). V tak zvaném kreolském jazyku, jehož užívají černoši na dánských ostrovech v západní Indii: *pat-pat* (kachna), *gurru-gurru* (hrdlo — Pontoppidan, Ztschr. f. Ethnol. XIII, 134). V *afenském* jazyku, jímž mluví ruští kramáři a který na díle zahrnuje v sobě i různá slova z domácího jazyka zlodějského: **громакъ**, **громадь** (vůz — Diefenbach, Beitr. z. vergl. Spr. IV, 340), **грахóмъ** (déšť), **мотакъ** (kocour), **матасъ**, **шемшура** (kočka), **скрыжи** (zuby — rusk. **скрежетать** skřípati), **грамóнница** (mlýn), **фoкá** (šňupavý tabák — **фошница** tabákovka), **хайлыкъ** (ústa — řeck. *χαίνειν* zívati), **курьеска** (píseň), **скребни** (střevíce), **скрипота** (dvéře).

Různá onomatopoická slova přicházejí rovněž v činuckém nářečí, v severní Americe podél severozápadního pobřeží užívaném. Tento jazyk či spíše žargon — podivná to směsice různorodých živlův i zjev dosti pozoruhodný — vyvinul se z obcování i obchodního spojení Evropanů s tuzemci tamějších stran. Hlavním jeho základem jest jazyk či-

nucký, z části i řeč Čehalisův, ostatní jeho živly zakládají se na podivné směsi slov anglických, francouzských a španělských; mimo to v něm přicházejí i různá samostatně utvořená slova původu napodobovacího. Materiál tohoto podivného jazyka je sestaven v Hor. Hale, Unit. Stat. Explor. Exped. VI, 635—650. Napodobovací slova sem spadající, ku kterým zde jediné máme zření, jsou: ***hîhî*** (smáti se), ***hîhîlema*** (hráti — v karty), ***čikk-čikk*** (vůz, trakař), ***klapp*** (najíti — „klepnouti"), ***kloč-kloč*** (ústřice — ježto se „rozklepávají" při otevírání), ***musmus*** (kráva — ***man-mus-mus*** býk, vůl), ***pišpiš*** (kočka), ***puh*** (střileti), ***skakairk*** (jestřáb), ***smokk-smokk*** (jeřábek), ***tin-tin*** (hudba), ***tum-tum*** (srdce — od tlukotu tak zvané; ***sick-tum-tum*** hoře, zármutek — ***sick*** = nemocný — vzato z jazyka anglického), ***wawa*** (mluviti, jazyk), ***waugh-waugh*** (sova — Schoolcraft, Ind. Tribes V, 548—551).

Jazyky zlodějské, jakkoli ve zvukové stránce úmyslně překrucované i po mnohá století z větší částky na základě metaforickém zbudované, vyznačují se nicméně jakousi soustavností i zahrnují v sobě hojnosť slov napodobovacích, buď samostatně vzniklých, buď na základě slov, v jazycích domácích s odstínem napodobovacím užívaných. Začasté onomatopoický význam jednoho slova přenáší se na druhé. Některé příklady z různých zlodějských jazyků evropských s dostatek vystihnou povahu napodobovacích slov sem příslušných. Slova v české hantýrce užívaná: ***batabera*** (mluviti), ***broukes*** (zlý — slovo to dostalo se i do mluvy vídeňských zlodějů: ***brauges*** zlý, zlostný, rozhněvaný), ***břešťák*** (učitel), ***bouchora***, ***klepárna*** (stodola), ***cýpavka*** (husa), ***hihihi*** (monstrance — slovo napodobuje úsměšně kněžské požehnání), ***křacapín*** (dítě), ***praskavá*** (krinolina, sukně), ***putina*** (kocour), ***řehtavý*** (řetěz, okovy), ***supovat*** (spáti — str. 170), ***skřipka*** (hudba — rusk. скрипка housle), ***tipan*** (krocan). Vlask. ***cuccio*** (pes), ***flauto*** (nos — „fletna"), španělsk. ***ululó*** (mrzutý, zlostný — Pott, Zigeuner II, 40). Slova u německých zlodějův užívaná: ***babing*** (husa — slovo vzniklo bezpochyby z cikánského souznačného ***papin***), ***gachene*** (slepice), ***bretzen*** (okovy), ***brummen*** (seděti v žaláři), ***schnorren*** (žebrati), ***zwackling*** (kývnutí, pokynutí, mrknutí), ***pikling*** (hřebík — od ***pikk***, ***bikk*** zatloukati), ***bimbam*** (zvonek, žebřík; poslední význam povstal vtipnou narážkou na hudební škálu neboli stupnici, po níž hlas jako po „žebříku" stoupá a padá; z téže příčiny i čeští šibalové nazvali žebřík ***zpěvákem***), ***krachling*** (zub), ***trararum*** (pošta — Pott, Zigeuner II, 24; slovo patrně napodobuje zvuk trubný), ***brummerling*** (vosa), ***trallarum*** (trakař — napodobuje drnčení), ***miavert*** (kočka), ***bambel*** (zvon), ***tikkert*** (hodiny, zvon).

Slova ze mluvy anglických zlodějů (Cant): *chink* (peníze — „cinkající"), *clapper* (jazyk — „klapající"), *crap* (cacare — slovo přetvořeno z *crack* prasknouti, puknouti), *croak* (umříti — „krokati" — „from the gurgling sound a person makes when the breath of life is departing" — Slang Dict.), *crunch* (rozbiti, rozdrtiti — angl. *crush*), *griddler* (osoba, která z paměti na ulici něco zpívá neb odříkává), *tinkler* (zvon, zvonek), *tomtom* (bubínek), *barker* (bambitka — „štěkající" — sr. „I have my *barkers* with me" — „mám své bambitky při sobě" — Bulwer, Night and Morning 172; „they are never without *barkers* and slashers" — „nebývají nikdy bez bambitek i tesáků" — W. Scott, Guy Mannering II, 97; obdobným přenesením významu bambitka v hantýrce sluje *štěně*), *rumbumptious* (pyšný, nadutý, drzý, vyzývavý), *rumbustious* (nadutý křikloun, hulákající — Pott, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVII, 416); ve starší mluvě zlodějské: *crashing-chetes* (zuby), *ding* (bíti); v Rhyming-Slang: *ding-dong* (píseň, zpěv — Slang Dict. 1873, 366), Parliamentary Slang: *growler* (kočár — „vrčící" — Slang Dict. 49).

Onomatopoická slova z jazyka francouzských zlodějův (Argot): *barbot* (kachna — *barboter* štěbetati, knáchati), *beuglant* (vůl — „bučící"), *clabaud* (pes — sluje též *tambour: roulement de tambour* psí štěkot), *happin* (pes), *meulard* (tele), *cricri* (cvrček), *flafla* (ozdoba, šperky — „allusion aux claquements de fouet" — Lorédan Larchey, Dictionnaire de l'Argot Parisien 138), *dringue* (běhavka — mor. *dřísdačka*), *birlibibi* (hra v kostky i ořechové skořípky), *bouffarder* (kouřiti), *bouisbouis* (loutka — „emprunté par onomatopée au cri de Polichinelle, quand il appelle des spectateurs" — Fr. Michel, Études sur l'Argot 67), *bayafe* (bambitka — starolanguedocké slovo, které znamená „foukající"), *branque* (osel — „imitant le cri de l'âne" — Lor. Larchey 62), *couac* („explosions criardes des instruments à vent" — Lor. Larchey 73), *proute* (prd, žaloba), *prouter* (zlobiti se, žalovati), *pif* (veliký a tlustý nos, frňák), *brimborion* (okrasa, ozdoba — sr. užívané v obecné mluvě sloveso *brimbaler* břinkati, cinkati), *plombe* (hodina — „le bruit grave d'une sonnerie de grosse horloge" — Lor. Larchey 199; *douze plombes crossent* = bije 12 hodin), *plomber* (bíti, tlouci), *popotte* („table d'hôte, ratatouille" . . . „onomatopée rappelant le clapotement des mets placés sur le feu" — L. Larchey 203; slovo může však i býti zdvojeným tvarem prostého *pot* hrnec), *pouffiace* (nečistotná ženská), *puff* (bankrot), *bucher* (bíti, tlouci, práskati — sr. česk. *bouchati*, něm. *pochen*), *craquelin* (lhář), *cric-croc* („za tvé zdraví!" — slovo napodobuje cinkot sklenic), *fafiot* (bílý, velmi tenký papír), *faffe*

(papír — co je lehké, co snadno „sfouknouti"), *fonfé, fonfière* (tabákovka), *fanffe, fonfe* (šňupec — „simulent bien le reniflement du priseur" — L. Larchey, Argot Parisien 6), *toquante* (hodinky — „toc-toc de la montre" — L. Larchey 228), *patapout* (tlustý člověk, břicháč), *fric-frac* (vlomiti se do domu, dobývati se někam — slovo souvisí nepochybně s *fracas* třesk), *frou-frou* (šust šatu hedvábného, hlavní klíč), *gargue, gargoine* (ústa — řeck. γαργαρεών hrdlo, chřtán), *goualer* (zpívati), *graillonner* (nahlas mluviti — výrazu toho užívá se zvlášť o uvězněných zlodějích, kteří oknem rozmlouvají s druhými zloději, opodál se nacházejícími; *grailler* vyjadřuje křik vraní a stračí), *glou-glou* (nalévání vína), *piaf* (hrdosť, pýcha, domýšlivosť), *rigoler* (smáti se — vzato ze starofranc. — sr. česk. *řehtati*), *roulotte* (vůz), *taf*, *taffetas* (úzkosť, strach — dle starofranc. pořekadla: *„les fesses luy font taf taf"* — strachem se třese, velmi se bojí" — Fr. Michel, Études 391), *trac* (strach), *tralala* (šperky), *tarabate* (křikloun, křiklavé dítě), *soufflet* (podex — „měch"), *tamtam* (třesk, hluk, šum — „fracas prémédité" — L. Larchey, Argot Parisien 226), *paf*, *paffe* (označovalo v předešlém století kořalku, kapku: *un coup de paffe* — Vadé 1758; *une goutte de paf* — L' Écluse 1756), *trantran* (chůze, krok, pochod — ze starofranc. jazyka, v němž již v 16. století přichází slovo *trantraner: trantraner le cor* troubiti, hráti na troubu), *trottoir* (tlachání, žvastání — starofranc. *trottouer* tlachati, klábositi — sr. rusk. тараторить = *trátořiti*), *piou-piou* (pěší voják — názvem tímto vojáci proto byli poctěni, že na venkově kradou sedlákům slepice = „ils font main basse sur les poules du paysan, qu'ils attirent en imitant leur cri" — Fr. Michel, Études 323; bezpochyby za touže příčinou i v hantýrce voják sluje *slepička, slepice*).

Obor slov onomatopoických výmluvně tomu nasvědčuje, že i soudobé, vysoko vzdělané jazyky našeho plemene nikdy nepřestávaly tvořiti si nových slov. V četných nářečích hlavních evropských jazyků vyskytuje se veliké množství napodobovacích slov, vyjadřujících rozličné zvuky nebo pohyby — sr. na př. severofrisk. *tüütin*, *brüüsin*, *hüülin* (hulákati, výti), *nüünin*, *piipin*, *ringlin an skringlin*, *dompin an stompin* (dupati a šlapati — Johansen, Nordfries. Sprache 59) a j. Přesné etymologické srovnání mnohých příslušných sem slov se slovy za starších dob užívanými nebo v jazycích příbuzných se vyskytujícími bylo by mnohdy nesnadné, ba někdy naprosto nemožné. Rozebírajíce nynější lexikálnou zásobu nejvyvinutějších indoevropských jazykův i přirovnávajíce ji ke starší zásobě historicky nám známé, přesvědčíme se, že v každém jazyce po vyloučení z něho starších i novějších slov, jedno

druhému odpovídajících, pozůstane velmi značná částka, jichž ani neodvedeme od kořenů dřevního jazyka, ani nevysvětlíme jakožto slova z jiných jazyků vzatá. Větší ještě měrou přesvědčíme se o tom, přihlédneme-li tolikéž k nářečím. Ovšem naše nezpůsobnosť vyložiti původ takých slov na díle zajisté i v tom záleží, že písemné ucelevši památky jsou na mnoze nedostatečny, ba mnohdy i s velikou hojností obsahu nemohou zavírati v sobě všech slov v jistou dobu užívaných; něco v té příčině váží bezpochyby i nedokonalosť našich vědeckých závěrkův, úsudkův i kombinací, než přes to přese všechno o mnohých slovech nemůžeme se nepřiznati, že sotva asi kdy bude možná sloučiti je s příslušnými slovy za dob starších užívanými buď na základě zvukoslovného jich vývoje, buď prostředkem obdoby, v jazycích mocně působící. Není tudíž na jiném, než předpokládati, že taková slova vznikla za dob novějších, a to naskrze samostatně, a že i tyto doby nepozbyly způsobilosti tvořiti si slova docela nová. Pročež důvodně podotýká Lor. Larchey (Argot Parisien 63) u slova *bricobracologie* (veteśnictví): „une infinité des mots sont fabriqués tous les jours par le même procédé que ce laborieux néologisme“.

Vzhledem k theoretickému odůvodnění onomatopoie jakožto základu prvotné lidské mluvy povaha slov zde vytčených má velikou do sebe důležitosť, jelikož tato slova, jsouce vznikem a významem téměř vesměs rázu napodobovacího, zřídka interjekcionálního, nejčastěji označují šum, křik, rozmanité zvuky a všeliké pohyby i původem svým připomínají tvoření prvků lidské mluvy, byť i mezi zvukovými prostředky a útvarností slov tehdejší a nynější doby byl rozdíl ohromný. Na doklad stůjte zde některá německá slova, jichž z lexikálné zásoby starších dob žádnou měrou nelze odvoditi, ježto nejstarší z nich, nakolik z památek možno souditi, spadají nanejvýš v poslední doby střední hornoněmčiny: *rappeln*, *rascheln*, *rumpeln*, *schmettern*, *schwirren*, *surren*, *prusten*, *plumpsen*, *schlabbern*, *schlampen*, *schlampampen*, *schlockern*, *strullen*, *blautsen*, *puppeln*, *flindern*, *flirren*, *flarren*, *hampeln*, *holpern*, *klatschen*, *klimpern*, *klirren*, *knarpeln*. *knuffen*, *krakeln*, *munkeln*, *pfuschen*, *pimpeln*, *bumpern*, *plaudern*, *dudeln*, *flartschen*, *hätscheln* (podobá se k česk. *hejčkati*), *klabastern*, *klachel*, *quitschen*, *watscheln*, *schrill* (sr. Herm. Paul, Principien der Sprachgeschichte 187—188). Onomatopoický ráz slov zde položených jest patrný i potvrzuje se zvláště ještě tím, že velmi často vyskytují se mezi nimi slova zvukoslovně sobě podobná, za časté toliko výraznou samohláskou od sebe se různící a stejným nebo podobným významem opatřená, jakkoli zvukoslovně žádným

způsobem jich nelze odvoditi od jednoho a téhož původního kmene, sr. *bammeln* — *baumeln* — *bimmeln* — *bummeln*, *ballern* — *bollern* — *bullern*, *paffen* — *puffen*, *fimmeln* — *fommeln* — *fummeln*, *knarren* — *knirren* — *knurren*, *knatschen* — *knetschen* — *knitschen* — *knutschen*, *quaken* — *quäken* — *quiken*, *quatschen* — *quetschen* — *quitschen*, *rappeln* — *rämpeln* — *rumpeln* — *rüppeln*, *knabbern* — *knobbern* — *knoppern* — *knuppern* a j.

Takých napodobovacích slov se střídavými výraznými samohláskami kořennými máme i ve svém jazyce hojnosť, sr. *krákati* — *křekati* — *křikati (křičeti)* — *krokati* — *krkati* (rusk. каркнуть — керкнуть — J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalismus II, 56), *kvákati* — *kvíkati (kvičeti)* — *kvokati*, *klapati* — *klepati* — *klípati* — *klopati (klopiti, klofati)* — *klubati*, *chrastiti* — *chřestiti* — *chrustati* — *chroustati*, *sápati* (polsk. *sapieć*, *sapnąć*) — *sípati* — *sopiti* — *soptiti* — *supati* — *supěti*, *pláskati* — *pleskati* — *plískati* — *pluskati*, *brčeti* — *břečeti* — *břinčeti* — *bručeti*, *chrápati* — *chřápati* — *chřepěti* — *chřipěti* — *chropěti* — *chroptěti* — *chrupati* — *chroupati*; litevsk. *karkti* — *kirkti* — *kurkti* (skřípati, vrzati) — *krakti* (bouřiti, ječeti, šuměti) — *krokti* (krkati, chroptěti) — *kraukti* (krokati) a j.

Sem patří též veliké množství úsměšných, hanlivých slov, přezdívek a nadávek, z nichž neustále nové vznikají a začasté staré zatlačují, aniž kdo ví, odkud se berou. Na doklad uvedeme zde některé takové kvítky z ruských nářečí: kursk. ѳордебака (křikloun, nestyda, drzý člověk), pskovsk. халуя́нъ (hlupák, hrubec), tversk. харапуга (drzý člověk — sr. česk. *chrapoun*), kursk. хлы́бусъ (sloužící, lokaj — snad úsměšným přestrojením z хлѣб-усъ?), vjatsk. хохря́къ (zmrzlý výkal), vologd. хорхора (rousnatá slepice — rusk. obecn. хорохоришко tlučhuba), donsk. хрешки́ (prsa), smolensk. цяпцюхъ (žalář — souvisí snad s rusk. цапнуть chytiti), pskovsk. дребезду́ха (běhavka), sibirsk. тремелю́дна (maličkosť, nepatrná, ničemná věc), rjazansk. уцупи́знуть (vzíti, odňati), tobolsk. харлать (křičeti — připomíná česk. *chrleti*), vologd. хробостѣть (tlouci, klepati, praskati), archangelsk. ху́хтать (nesmyslně, pomateně mluviti, falešným býti), smolensk. цо́пнуть (do bláta upadnouti), vjatsk. цымбалить (žertovati, za blázna míti), бляблъ, бляблa (políček; dle mínění Kazembekova Tataři ruské влѣпнуть „vlepiti" změnili v бляпнуть, z něhož si utvořili бляблъ, které pak v této podobě přešlo zase k Rusům — Матеріалы для Слов. и Грамм. II, 32), oloněck. ча́нжать (tlachati, jedno a též opakovati), kalužsk. чвыкать (pěstí v obličej udeřiti), tversk. чебура́хнуть (hoditi), voroněžsk. чи́кать (bíti), saratovsk. чиндара́хнуть

(upadnouti), чупáхтаться (váleti se v blátě, mýti se v kalné vodě), чухвы́статься (padati), kursk. шныхарить (hledati), kostromsk. шолыгать (srkati), sibirsk. ягáть (povykovati, hulákati), orlovsk. вавáхнуть (silně udeřiti), tambovsk. ги́гать (křičeti, hulákati), pskovsk. ерепы́жить (haněti, tupiti), permsk. подчикры́жить (zdvihnouti), tversk. пу́кнуть (padnouti), kursk. раскуёрдиться (ulehnouti v nemoci), novgorodsk. ромáдить (pospíchati), oloněck. рягконýть (udeřiti), pskovsk. céськать (drážditi, posmívati se), pskovsk. tversk. скрипать (býti při smrti), торорýсить (tlachati, hlouposti mluviti, zpívati), permsk. взъю́ндывать (zimou se třásti i zvuky při tom vydávati — „издавать звукъ дрожа отъ холода, лихорадки“), pskovsk. шпандóрить (běžeti, jiti), tambovsk. хлобы́стать (potulovati se, choditi), tversk. чебеси́ть (mnoho mluviti), pskovsk. tversk. ципури́хнуть (padnouti), vologdsk. вузыря́ть (nemírně jísti), tambovsk. далдóнить (tlachati, klábositi), penz. дидю́лить (krásti), sibirsk. додóрикъ (hrbatý, trpaslík), orenb. дýдуры (haraburdí), pskovsk. жырыхáть (rychle jísti), tambovsk. зачумáрзиться (zamazati se), кабяркнуть (udeřiti o zem), vjatsk. капы́рзиться (chlubiti se), archangelsk. котли́ндерецъ (lstivý, ošemetný člověk), oloněck. лявзать (klábositi), permsk. натутуршиться (přemítati na mysli, zamysliti se), irkutsk. ошалбéрить (udeřiti), novgor. tversk. плю́хнуть (neopatrně, neohrabaně si sednouti), smolensk. подтитю́рить (oklamati), mosk. расфуфлы́жить (nafintiti, vyšňořiti), kursk. рахать (bouchnouti, hoditi), novgor. снафи́да (nemotorně odětá), vologd. схлы́мостить (ukradnouti), orlovsk. сысовáться (hněvati se), novgor. tversk. тарары́кать (tlachati, klábositi), vologd. туртáть (znepokojovati), tambovsk. тю́тень (neohrabaný), nižegorodsk. тюхтя́чить (mnoho jísti), oloněck. хáркать (rychle šíti), vologd. чи́ркнуть (rychle a neočekávaně se objeviti), simbirsk. чахчýры (křampy). Sr. též následující slova v slezském nářečí užívaná: *fitscheln* (třiti), *fläscheln* (usmívati se), *gändeln* (laškovati), *jupeln* (na koni špatně seděti), *kirmeln* (křičeti, hulákati), *krumpeln* (hody strojiti), *mûschteln* (váleti), *nûschteln* (nejasně mluviti), *quergeln* (váleti), *schuseln* (sem a tam běhati), *turkeln* (potáceti se — sr. Weinhold, Über deutsche Dialectforschung, Wien 1853, 95—96), *pumpern* (temně zníti), *schûdern* (zahnati), *knâtschen* (plakati), *papsen* (klapnouti), *mansch-pansch* (mazavé bláto, špína), *krallawatsch* (přezdívka dětem), *tunterlunte* (hloupá ženská) a j.

Že i ve svém jazyce v prostonárodní mluvě máme takových pozdních poměrně výrostků hojnosť, tomu nasvědčují slova, jako na př. *huťapa*, *čapčurka* (kořalka — *čapkati* kropiti, smáčeti), *loula* (hlupák), *ťuťa*, *pimprle*, *ťuťulum*, *mamlas* (souvisí bezpochyby s *mumlati*), *maňas*,

breca, *halama*, *trulda* (nordsk. *tröll* příšera, něm. *trulle*), *mrena* (tulačka), *mrcka* (kořalka), *hacafulík*, *frnda*, *tranda*, *treperenda* (souvisí nepochybně s *třepati* — i srovnává se pozoruhodně se sanskritským, v památkách ovšem nedoloženým *trapâraṇḍâ* smilnice, které se však v první své části odvozuje od kořene *trap* styděti se), *křampál* (starý, roztrhaný střevíc), *křampna* (něm. *trampler*), *čuchta* (špinavá osoba), *čuča* (běhlá ženská), *frcati* (drobným krokem choditi), *pajzati*, *pižlati* (tupým nožem krájeti, řezati), *čvaňhati se* (v blátě, ve vodě — něm. *patschen*), *hulvát*, *humpolák* (sr. něm. *humpeln*), v mor. nář. *krperta* (nemehlo), *ťuhela* (hňup), *chaloň* (surovec — v ruských nářečích халуй), *cagoň* (rozmazlené dítě), *chalachyňa* (sprosté dítě, nemravná osoba), *čáčvara* (nešika), *kalabizňa* (klevetnice — patrně od rozšířeného *klap*), *bechyňa* (tělnatá bába), *chlachýzňat sa* (nezpůsobně se smáti), *cúhat*, *džgát* (hltavě, nezpůsobně jísti), *čučet* (seděti v nečas — sr. článek Bartošův v Kottově Slovn. II, 995—997) a j. Označujíce děj rychle nastupující nebo chtějíce výrazněji jej vyličiti, užíváme nezřídka slov onomatopoických ve způsobě prostých kořenů: *bác* do okna, tabule *břink*, *frnk* pryč, *prask* bičem, *fuk* ven, *žbluňk* do vody (sr. Bartošovu Skladbu 98), hned je *hr*, *škrk* za hlavu, *mrsk* s ním a j. Tak i v jiných jazycích, sr. rusk. хвать! (хвать его въ лобъ) цапъ! нырь! (od нырнуть strčiti), царапъ! шмыгъ! щелкъ! хлопъ по ушамъ, бухъ въ рѣку! толкъ ногой, разомъ скокъ, брякъ! тяпъ! Podobně i v jazycích nepříbuzných, sr. zyrjansk. *buza baza* (bác!), *yz-baz* (bác!), *čars!* (škrt, škrabání), *čaš!* (hrc!), *čolk* (plác!), *klop* (břink!), *bruz-braz* (bác! *bruzgyny* šuměti, hučeti), *murč* (prask!), *rež* (plác!), *švyr* (frnk!), *švač* (plác!), *šňap* (plesk), dajaksk. *bak* (plesk!), *bong* (bác!), *bar* (hrk!), *bok* (o kručení), *tak* (klep!) a j.

I v nepříbuzných nám jazycích slova onomatopoická, za dob novějších vzniklá, velmi často se vyskytují; v každém jazyce příslušných sem slov máme hojnosť. Tak na př. čínská nářečí hemží se množstvím samorostlých slov napodobovacích, za dob pozdějších vzniklých a ve mluvě obecné nad pomyšlení často užívaných, ač takovým slovům neodpovídají žádné příslušné výrazy ani ve starém jazyce *(ku-wen)*, ani v novověkém jeho nástupci, v nářečí mandarinském *(kuan-hoa)*. Slova sem spadající vyskytují se téměř napořád ve tvarech zdvojených, sr. na př. slova, v šanghajském nářečí užívaná: *song long song long* (cinkání zvonků), *thih thah thih thah* (skřípání a vrzání střevíců), *ting tóng ting tóng* (bubnování), *ú hú ú hú* (foukání), *pih póh pih póh* (praskot hořícího bambusu), *í á í á* (vrzání dveří) — sr. Edkins, Shanghai

Dialect 2. ed. 137, kde se výslovně podotýká, že spadající sem slova v různých nářečích se nesrovnávají.

Neobyčejnou výrazností (z největší části rázu onomatopoického, někdy též interjekcionálního) vynikají jistá pořadí *zdvojených* slov, ve všech téměř jazycích užívaná a nejrozmanitější výkony, poměry, pohyby, křiky a t. d. označující. Tato pořadí vznikají nejčastěji tím, že se jedno a též slovo opakuje, toliko kořennou samohláskou (někdy i souhláskou) se obměňujíc. Veledůležitá v dětské mluvě alliterace, jejíhož dosahu v oboru jazyků při tvoření slov žádným způsobem nelze klásti za málo, ani podnes u žádného národu nepozbyla prvotného svého významu. Netoliko děti, než i národové vůbec, jak primitivní, tak i pokročilejší, mají zvláštní zalíbení v malebných slovech zdvojených, v nichž pro větší výraznosť a za příjemnějším sluchovým dojmem ta ona hláska s jinou se střídá a druhou zaměňuje, čímž smysl původního prostého slova (ač užívá-li se ho v jazyce) všelijak se převracuje a zbarvuje. Není téměř jazyka, v němž bychom nenacházeli hojnosti výrazů sem příslušných; nakolik v nich převládá povaha onomatopoická, snadno poznati z příkladů zde položených. Sr. česk. *hurdy burdy*, *hrk brk*, *hrom a hrky! halabala*, *hynkum klinkum*, *čáry máry*, *kliky háky*, *hudry-budry* (o rychlém mluvení), *tinti vanti (tintili vantili)*, *třesky plesky*, *kvonky zvonky*, *láry-fáry*, *hrc prc*, *šupy lupy* (výprask), *šury bury* (nesrozumitelné řeči), *tlamy žvamy*, *fr-br* (prchlý, prudký), hanáck. *trte frte* („decke slebovala že pre moja bode a včil trte frte vemlovat se bode“ — Jungm.), slováck. *haravara* (= váda), *šikymiky* (úskoky), novgor. тáры-бáры (žvastání), vladim. jarosl. калы́балы (nesmysl), nižegorodsk. хай да май (lidé pochybné, nepoctivé povahy), шаня́ маня́ (nedbale); něm. *binkebank* (o ránách na kovadlinu), *hickhack* (o sekyře), *klippklapp* (o mlýně), *krimskrams*, *wirrwarr*, *timpen tampen*, *gugen gagen*, *wigen wagen*, *glunken glanken*, *blicken blacken* (Grimm, Gesch. d. deutsch. Sprache[2] 598), *wischwasch*, *schnickschnack*, videňsk. *blimi-blami* (výmluvy, vytáčky), *schurimuri* (hejsek, větroplach — Hügel, Wiener Dialekt 41, 145), *wiglwagl* (pochybnosť, neodhodlanosť), holandsk. *wigelwageln* (viklati se), švýcarsk. *palli-malli* (pomatené běhání, hemžení — fr. *pêle-mêle* — Rochholz, Alemann. Kinderlied 387), *zwitzi-zwatzi* (neposeda, nestálý), hennegausk. *patipata* (štěbetání), dolnoněm. *quiksquaks* (lehkomyslný člověk), slezsk. *mansch-pansch* (mazavé bláto), hennebergsk. *hackel o backel* (směs, lidé ze všech stavů), *hauks bi mauks* (tak nebo jinak — Spiess, Fränkisch-hennebergische Mundart 29), *bîtel o bâtel* (kňourati, žebrati),

franc. ***micmac*** (šibalství — něm. ***mischmasch***), ***tire-lire*** (pokladnička), *bric-à-brac* (haraburdí), bourguign. ***maulin-maulô*** = lothr. ***malin-mala*** (směs, zmatenina — Mignard, Idiome Bourguignon 103), normansk. ***mêli-mêlo*** (zmatek — Duméril 153), ***varivara*** (v nepořádku, pomateně), skotsk. *clickclack* (klábositi), ***clishclash*** (žvastání), ***dibble-dabble*** (vzpoura, hluk), *dilly-dally* (žertovati, lenivá ženská), ***ding dang*** (rychle), ***hist hast*** (zmatek), ***riff-raff*** (luza), ***friggle-fraggle*** (hračky), ***nipperty tipperty*** (nesmyslný), ***hirdy girdy*** (zmatený), ***dirdum-dardum*** (vyjadřuje opovržení), ***figgle-faggle*** (neslušné chování), *gibble-gabble* (pomatené řeči), ***hickertie pickertie*** (pomateně), ***hirrie harrie*** (hluk, křik), ***homelty jomelty*** (neohrabaně a pomateně), ***humdrum*** (sklíčenosť), ***imaky-amaky*** (mravenec), ***hurkle durkle*** (v posteli se válcti), ***kingle kangle*** (hlasitý zmatený hovor), ***leirichie larichie*** (neustálý šept), ***peepie-weepie*** (plačtivý, rozplakaný), ***pinkle pankle*** (klokot vody), ***blitter-blatter*** (praskot), ***pitter patter*** (nohama dupati, klapati), ***plish plash*** (pleskati), ***ribble rabble*** (rozcuchaný, nespořádaný), ***sittie fittie*** (sluníčko), ***ting tang*** (zvonění, cinkot), ***whitter whatter*** (žvastání, tlachání), norfolsk. *coxy-loxy* (opilý, veselý — Slang Dict. 131; Slang: *dimber damber* hezounký, *fimble-famble* výmluva, vytáčka, *whim-wham* nesmysl), anglick. ***dingle dangle*** (zvonění, cinkání), *titbit* (lahůdka, pamlsek), *swing swang* (kývání, drhání), ***wishy washy*** (maličkosť), *knickknack* (hračka — Pott, Wurzelwörterb. II, 1, 630), *flimflam* (darebáctví), *higgledy-piggledy* (bez všeho pořádku, páté přes deváté), ***hoity-toity*** (rozpustilý; také výkřik překvapení, nelibosti a někdy též opovržení), ***bibble babble*** (žvastání), polsk. ***tere bzdere*** (třesky plesky), charv. *andara mandara* (tlachání), vjatsk. тéверп-сéверп (ani to ani ono, velmi povrchně), orenbursk. шурдáбурда (špatný nápoj, břečka, nepořádek), donsk. трень-брень (maličkosti), kursk. стрыка-брыка (neposeda), pskovsk. tversk. талалы-балалы (tlachání); persk. ***tert-mert*** (rozházený, opovržený, ničemný), *châš-mâš* (nábytek, nářadí), ossetinsk. ***ralidzbalidz-känyn*** (sem a tam běhati), ***radzurbadzur-känyn*** (zmateně mluviti, tlachati), ***racubacu-känyn*** (sem a tam choditi), ***rachonbachon-känyn*** (vzájemně se zváti — Шифнеръ, Осетинск. Тексты, Зап. Импер. Акад. Наукъ XIV, 87).

Neméně slova povahy zde vytčené jsou i v jazycích neindoevropských rozšířena: anamsk. *rung rang* (rachocení řetězů), ***hum ham*** (tygr — řev jeho slove *hum rum*), *phe phu* (vnitřnosti, střeva), ***tič lič*** (hrom), ***ngak nguk*** (hlavou klátiti), *ngjêng-ngang* (spletený, pomatený), ***trung-trieng*** (houpati se), ***trontranh*** (utíkati); siamsk. ***dung ding*** (vychloubač), *he ha* (zmatený křik), ***khuk khak*** (šum), ***khlam khlum*** (po-

matený), *rong rang* (sešlý věkem); santalsk. *keing meing* (hádati se), *lese pese* (zamazati se), *phádá phudu* (třepetání), *ribong kobong* (starý, slabý), *there thepe* (neustálé pohybování, vrtění ocasem — Puxley 131), *áčel-pačel* (blesk, bohatství), *andu-mandu* (ulekaný), *gnápám gnupum* (soumrak), *haledale* (býti v nesnázi, tříti bídu), *hokko pokko* (rychle); botokudsk. *nung-niong* (roztrhati); Lepča: *fuk-fjek-* (otřený), *tum-tom-* (oteklý), *hrjappa hrjoppa* (viklavý, slabý), *lakka lokka* (nepevný); Mandingo: *dhaldhul* (kořen), Tigriňa: *gidda giddo* (pštros), Agau: *korakeri* (kolo), Mpongwe: *kamba gamba* (tlachati), *kenda genda* (toulati se, procházeti); Bedža: *beram baram* (vichr, bouře; *beram* = dech, vítr — Praetorius, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 151); nogaisk. *kazan-mazan* (kotel), *mal-bal* (všechen majetek — Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 222); dajak. *surak sirok* (bouřiti se, rozčilovati), *galang galing* (silně se houpati), *mundan mandin* (lenošiti), *sukak sakik* (viklati se), *bilik-balingau* (ohlížeti); havajsk. *kokekoka* (bíti, trestati), čilsk. *athen-puthen* (prášek), kanaresk. *kanga-manga*, *kangiri-mangiri* (křivý, nepravidelný), *džhaša phaša* (neupřímnosť), *hindžôru mundžôru* (stísnění, pronásledování); tureck. *aladža-buladža* (pestrý, směs), *abûr džubûr* (tlachání, úskoky), aderbidžansk. *'allam-kallam* (chytrý člověk, šibal — Будаговъ, Сравн. Слов. I, 766), džagat. *hurt purt* (veliké namáhání — Будаговъ II, 313), altajsk. *šangyr-šungur* (cinkání, zvonění), *yngyr-čyngyr* (skřípání, vrzání — Потанинъ, Журн. Мин. Нар. Просв. Январь 1882, 121), kazansk. tat. *šingir-šangir* (cinkání), mongolsk. *ibyr-šibyr*, *ibyr-jabyr* (tlachání, žvastání), čuvašsk. *jibyr jabyr* (najednou, rázem — Потанинъ ibid. 125); jakutsk. *tiäri târi* (horem pádem, dohromady), *särän särbän* (býti opatrným), *ämächsin simächsin* (babička, stařena), *burai sarai* (rozházeti, promrhati — Böhtlingk, Sprache der Jakuten 105); Činjandža: *biri-wiri* (kmitavý lesk barev — „always pronounced in an exclamatory tone“ — Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja lang. 59), *čekereke* (druh ptáků); votjack. *kislo-kuslo* (rak), *čyži-vyži* (rod, pokolení); maďarsk. *ácsori-vicsori* (hlupák), *aj-baj* (obtíž), *herde-hurdi* (větroplach), *ákom-bákom* (čáry máry), *csata-pata* (půtka, šarvátka, hádka), *cinci-finci* (upejpavý), *dér-dúr* (mrzutý, nevrlý), *dib-dáb* (marný, daremný), *dinom-dánom* (hostinka, veselé hody), *dirib-darab* (cancoury, nepatrné kousky), *ecke-fícke* (vyšňořený hejsek, vyfintěná dívka), *girbe-görbe* (zkřivený), *gizgaz* (smetí, hnůj), *hajahujálni* (výskati), *hébehóba* (někdy, časem), *heklye-huklya* (hloupé řeči), *jaj-baj* (nouze, bída), *lirom-lárom* (hlouposti, nesmysl), *suspus* (hanba, hanebnosť), *terefere* (tlachání), *zérzúr* (hluk, hřmot, bouřka, bouře); finsk. *kätküt* (kolébka),

estonsk. *kirati wirati* (s těží, sotva), *pudipadi* (rozdrobený, maličkosť, směs), *tühi-tähi* (hlouposti), *cilge calge* (po kapkách); zyrjansk. *bulabola* (klokot vody), *bus bas* (prach), *buza baza* (bác!), *dziza dzasa* (sykot), *dzudzi dzadzi* (pomluva, klepy), *gila-gola* (řinkot), *grim-gram* (bouchnutí), *gura-gara* (klepání, bouchání), *juža-jaža* (*-kylny* skřípati, vrzati), *klap-klap-* (klepati, práskati), *kuras-karas* (zbytky, drobty), *kyma-kama-* (klepati, bouchati), *lum-lam-* (rozdrobiti, rozdrtiti), *lupki-lapki* (čvachání v blátě), *lusköm-lasköm* (tlachání), *ňul-ňal* (kvákot kavčí), *ňum-ňam* (pohltiti, sežrati), *ňura-ňara* (žebrati), *nuskyny-naskyny* (mluviti nejasně, huhňati), *pula-pala* (tlachání), *purk-park* (*-kerny* rozklepati, otřásti se, natřásti), *puś-paś* (zmatek), *putkyl-patkyl* (batolící, klátící se), *ritki-rotki* (roztrhaný, rozervaný), *rup-rop* (*-munny* rozpadnouti se, sřítiti), *ruč-rač-* (praskati), *ryzy-byzy* (hadry), *śul-śal* (rozptýlený), *śura-śara* (šum kroků), *syla-sala-* (syčeti), *šur-šar* (rychle, naspěch), *šykli-mykli* (šibalství, úskoky), *čibičabi* (zlověstný), *čukyl mukyl* (křivosť, ohyb, lež), *čuš-čaš-* (roztrhnouti), *ťula ťala* (koktati, breptati), *tučka-tačka* (klepati), *tyčky mačky* (pranice), *vuni-vani* (hlupák), *yška-puška* (*-kylny* hekati, supěti), *zili-bili* (klepačka, řehtačka); mandžursk. *kakakiki* neb *kukukaka* (hlasitý smích — též *kakari-fakari*), *holorhalar* (cinkání, řinkot), *šušuri-mašari* (tajně, pokradmo), *furfun-farfan*, *firfin-fiarfin* (žalostné oplakávání, nářek), *fak-fik* (šum listí a ovoce na větru se klátícího), *prspas* (šustot hedbávného šatu), *patarpitir* (vyobrazuje třepetání chycených ptákův a úsilí jich vymknouti se z rukou), *lululala* (nesmysl mluviti), *kungur-kangar* (rachocení — o vozech i o hromu), *čing čiang* (cinkot a hlahol rozličných hudebních nástrojů), *miang ming* (pláč malých dětí, bečení ovec), *mung mang* (bučení, říje), *šungšon šangšan* (huhňati), *kekekaka* (koktati), *šušu šaša* (šeptati) a j.

Mezislovce, původně toliko reflexní zvuky, působením rozličných pocitův i bez úmyslu sdíleti se člověkem pronášené, nicméně povahou a významem za pozdějších dob nabytým se slovy napodobovacími mnohdy tak se sbližují, že nesnadno určiti, je-li slovo, o které běží, rázem svým onomatopoické či interjekcionální. Toto platí zvlášť o těch mezislovcích, která vyjadřují reflexy dojmů sluchových a zrakových, nenadále i okamžitě působících, sr. česk. *bác*, *řink*, *fuč*, *bžunk*, *hr*, *žbluňk*, *hop*, *šup*, *huk*, *puk*, litevsk. *pykšt!* (prask!) = sanskr. *phaṭ!* něm. *husch*, *klaps*, *puff*, *plumps*, *patsch*, *knacks*, *rutsch*, *bums*. Onomatopoický ráz takých slov ještě více vychází na jevo, zdvojuje nebo ztrojuje-li se charakterní slabika, střídavě rozličnými samohláskami se obměňujíc, sr. něm. *klippklapp*, *klitschklatsch*, *ritschratsch*, *pinkepanke*,

bimbambum, *piffpaffpuff*, *klinglingling* (Herm. Paul, Principien der Sprachgeschichte 190). V Peru tuzemci užívají zvláštních mezislovcí, která mají rozličné tvary dle pohlaví toho, kdo volá, i té osoby, na kterou se volá. Tak na př. našemu *hej!* odpovídá čtvero peruánských mezislovcí: *já*, *jau*, když volá mužský na mužského, *papau*, když volá mužský na ženskou, *tutuj*, volá-li ženská na mužského, a *ňauňau*, volá-li ženská na ženskou (Tschudi, Kechua Sprache I, 122): mužští pobízejí se slovem *aška* a ženské *pakpa*. I když kdo pláče a vzlyká, musí dle toho, jakého jest pohlaví, jinak křičeti: mužským jazyk předpisuje, aby v takové případnosti křičeli *haj haj! hi hi!* ženské pak musí křičeti *uj uj! uaj! uaj!* K výrazným interjekcionálním skupeninám, velikého rozšíření došlých, náležejí *ura*, *urre*, *arre*, jimiž ve mnohých zemích a u různých plemen zvířata se popohánějí, ač těžko určiti, jaká právě výraznosť v těchto skupeninách vězí. Velbloudáři v Turecku, Palestině a Egyptě pobízejí velbloudy k rychlejší chůzi křikem *ar-ré! ar-ré!* Arabové v Alžíru křičí na své mezky *ėirich!* španělští mezkáři pobádají mezky křikem *arré* (odtud *arriero* mezkář), staroindické *arare* označuje spěšné volání, ve Francii myslivec pobízí svého psa slovy *hare! hare!* vozka křičí na koně *hurhaut!* staří Germanové (na severu) popoháněli své koně slovem *hurs*, a podnes ještě v Irsku i v různých částech Skotska pastuchové ženou prasata pokřikujíce na ně *hurrish! hurrish!* Interjekcionálního původu jest rovněž něm. *hurrah!* i rusk. ypá! V Ceyloně mahoutové (vodičové slonů) řídí pohyby slonů slovy *ur-re! ur-re!* v rozmanitých modulacích opakovanými (J. E. Tennent, Ceylon II, 391), a interjekcionální peruánské *araraj-já* znamená „jdi pryč! pryč odsud!“

Opírajíce se dílem o uvedené výše doklady z oboru jazyků, dílem o historický jich vývoj, vytkneme tuto některé úvahy, které jsou těsně sloučeny s otázkou o původu jazyka.

I. Látka prvotných dob jazykového vývoje zahrnovala v sobě následující živly: 1. slova onomatopoická, 2. slova interjekcionální, 3. slova z bezvýznamných původně skupenin zvukových vzešlá, s počátku mnohdy dětskému toliko jazyku vlastní, ale záhy i ve mluvu osob dospělých přecházející, 4. slova zavírající v sobě zárodky kmenův ukazovacích i náměstek osobných. Z těchto pořadí první místo přísluší onomatopoii, kterouž vyrozumívati sluší jakousi příbuznosť mezi zvukem a významem čili podobnosť mezi zvukem a názorem jím označovaným. Tato podobnosť zakládá se přede vším na citu, jest tudíž reflexem

dojmu na člověka způsobeného, přechází však dalším postupem na názor a prostředkem tohoto nakonec i na předmět: v onomatopoii odráží se tedy působení předmětu na podmět. Zvíře označuje se napodobováním zvuků jím vydávaných, duševní pohnutí napodobováním těch právě zvuků, kterými je člověk projevuje. Původní zvukové útvary, jež nazýváme kořeny, zavírají v sobě konkretní obsah celitých *názorů*, z nichž pak působením abstrakce vynikají nejprve *představy* a potom obecnější pomysly, *pojmy*, které postihují předmětů dle jich podstatných charakterních známek. Představa má ráz subjektivní, pojem pak objektivní, a v jazykové stránce slova obsahem svým zahrnují v sobě představy, nikoli však pojmy, vznikají tudíž toliko působením smyslných názorů, žádnou však měrou abstraktním myšlením, jehož nikterak nemůžeme klásti za jakýsi zdroj jazykové tvořivosti. Jazyk sám nemůže vyobraziti předmětů ve skutečné jich podobě, než předvádí nám je toliko jakožto představy. Nepojímáme věcí, předmětův i dějů, nýbrž toliko jich reflexy, nevyjadřujeme žádných pocitů, než toliko jich obrazy a odstíny: zvuk nevyobrazuje předmětu, ale jen reflex, k němuž označovaný předmět dal příčinu. Jestliže však dojem onomatopoický a reflex zvukový jsou zjevy, které lze dokázati, tu můžeme je theoreticky vyhlásiti za základ prvotného tvoření jazyka. Za prvotných dob slova vynikala tudíž z onomatopoické a interjekcionální *zvukové metafory* a slova či spíše prvotné kořeny povstávaly prostředkem jistých pohybů mluvidel, způsobených rozličnými reflexy a označujících představy. Veškeré dojmy a názory prvotným člověkem pojímané byly doprovázeny mimickými posuňky, rozmanitými pohyby členův i zvláštními zvuky neústrojnými, které však ponenáhlu přestrojovaly se ve zvuky článkované. Prvotné nečlánkované zvuky, označovavši tak zvané reflexní pohyby, tím teprva stávaly se článkovanými, že člověk neustále vyslovoval i srovnával vespolek zvuky přírodní, zvláště pak zvířecí. Člověk nepronášel tudíž hned s počátku článkovaných zvuků, jakoby byly bývaly v něm hotové, než domohl se jich po mnohonásobných a velmi pracných pokusech, při čemž způsobem zcela přirozeným přechod zvuků nečlánkovaných k článkovaným nebyl rychle završen, nýbrž děl se postupem velmi povlovným. Napodobování přírody u vyrážení pojatých dojmův i představ odtud vznikajících jeví se takým způsobem zdrojem všem jazykům společným, a na jednotlivých jazycích sluší dokázati, jak lidská mluva dle jistých zákonů, k lidskému rozumu a domyslu přiměřených, z nepatrných prvkův a počátků vznesla se k bohatství netušenému.

O *stvoření* nebo *vynalezení* článkované mluvy nemůžeme žádnou měrou mluviti; článkování jest toliko zdokonalením napodobovacích a interjekcionálních křiků, které člověk vydával a jeví se býti konečným výsledkem usilovných namáhání četných pokolení. Nepochybně prvotný člověk po drahnou dobu i po mnohá pokolení užíval skrovné zásoby umluvených křiků, které stálým cvikem a tříbením víc a více se vzdalovaly od původních živlů, z nichž vynikly. Rozvětvením onomatopoických kořenů na rozmanité významy, pozdějším abstrahováním jich od konkretního obsahu prvotně jimi označovaného i přenášením onomatopoie v jiné obory pojmové víc a více se zatemňoval původní základ jazyka a čím dále tím rozhodněji článkovaná mluva v postupném svém vývoji se ušlechťovala. Každým však způsobem slova měla s počátku význam mnemotechnický, jinak těžko pochopiti, jak by se lidé o nová významná slova byli shodli a jak by je byli v okamžení reprodukovali, kdykoli potřeba nadcházela. Nechť původní tvoření jednotlivých slov vycházelo od jednotlivých toliko osob aneb od několika osob zároveň, tolik můžeme na jisto předpokládati, že další užívání a ustálení nových slov záviselo na vlivu i mocném působení vynikajících osobností, které příslušná slova dle svého zdání v jistém uzavřeném hloučku lidí uváděly v platnosť. Jako při rozličných vynálezech, tak i při tvoření jednotlivých slov výsledky důvtipu a domyslu jednotlivců staly se obecným majetkem všech. I zde, jako vůbec ve všech počátcích, první pokroky ve tvoření slov záležely v nesmělých a druhdy zajisté i neosvědomělých pokusech slučovati zvuk i posuněk s pocitem i vnějším dojmem, pojiti znak s myslí; jakmile poměr mezi nimi byl ustálen i člověk o associaci v řeči postavené úplného nabyl vědomí, tříbil a vzdělával je jak pamětí, tak i rozumem v symboly víc a více se zdokonalující.

Obor onomatopoie není obmezen zvuky, které v přírodě oznívají a v ní vznikají, ačkoli tyto zvuky poskytovaly nejvhodnější základ k napodobování. Rozebírajíce a přehližejíce onomatopoická slova v rozmanitých jazycích snadno pozorujeme, že každý jazyk s dostatek má prostředků kombinovati zvuky, které právě tak jako rozličné posuňky a mnohdy ještě živěji vzbuzují v nás představu o rychlém, povlovném, postupném, nenadálém aneb neočekávaném pohybu, a není pochybnosti, že útvary působením obdoby vznikající byly za nejstarších dob mnohem četnější než nyní. Jakmile člověk uměl vyobrazovati zvířecí křiky a přírodní zvuky vůbec, nebylo mu za těžké najíti obdobným přenášením napodobovacích zvukových prostředků příslušné, ovšem

mnohdy metaforické názvy na označenou takových pojmů, které s onomatopoii v bližší spojitosti již nestávají. Takým nepochybně způsobem utvořena hojnosť sloves, označujících výkony a pohyby s rozličnými zvuky sloučené, na př. sekati, řezati, točiti, štípati, váleti, škrabati, házeti, kovati, tkáti, plavati a j.

Onomatopoie činí tedy jeden z nejdůležitějších základů jazyka i v prvotinách lidské mluvy dlužno jí přičísti platnosť obecnou. Člověk přejímal zvukový materiál od přírody a jakož příroda v nesčislných svých zjevech mluví k nám, tak i my vyrážíme své pocity prostředkem zvuků ku přírodním zvukům přizpůsobených. Jednak příroda vnějším způsobem doráží na nás zvuky neb jinými dojmy, které přenášíme v obor sluchový, jednak ze vlastní své přirozenosti vyrážíme pocity prostředkem mezislovcí, pouhých to reflexivních pohybů mluvidel, aneb pomocí jiných zvukův i skupenin, které obdobou slov napodobovacích označují zjevy vnější přírody nás obklíčující. Tyto prvotné zvukové útvary, cvikem i tříbením záhy došedše jistého zdokonalení, mohly býti za základ novým zvukovým útvarům obdobně vzniklým. Mocné působení onomatopoie jeví se, jak jde z dokladů výše položených, i za dob novějších, obsahujíc veškeré doby vývoje jazykového; kdybychom však působnosť onomatopoie i v nynějších jazycích, za našeho času chtěli pokládati za tak mocnou, jakou byla každým způsobem v doby pravěké, tu bychom ovšem nepřiznávali hojných, důležitých a výmluvných dokladů, dějinami vývoje jazyků sobě poskytovaných. Nynější bohatství jazyků na onomatopoii se nezakládá.

Jakož jsme toho již dříve dotekli rozebírajíce různé způsoby označování zvířat i rozmanité názvy hromu, vyvíjející se duch čím dále, tím víc odvracuje se od hrubého, primitivního napodobování přírody, vyhledávaje na označenou předmětů jiných, mnohdy významnějších, výraznějších i podstatnějších známek i nazývaje dle nich předměty. Všemocný téměř s počátku základ lidské mluvy v dalším vývoji jazyka klesá na podružnou i podřaděnou pomůcku, poněvadž ho tou měrou více nepotřebují a slova docela jinými způsoby si tvoří, jakkoli při tom všem po všechny doby vývoje jazykového onomatopoie je ještě tak mocna, že nikde nemůže býti naprosto vytištěna a že zvlášť u obecného lidu je za základ stálého tvoření nových a nových slov. Největší působnosť a nadvláda onomatopoie spadá tedy v doby pravěké, v nichž duch toliko stěží a velmi znenáhla mohl se vyzouvati z bezprostředního dojmu smyslového, což ovšem za dob pozdějších větší a větší měrou se dělo. Vývoj tento byl i naskrze přirozený: jakmile jazyk do-

sáhl vyššího stupně vývoje, předešlý stupeň z větší části pozbýval svého prvotného významu. Z toho také jde, že si velmi nedůvodně i nevědecky počíná, kdož, ustrnuv na prvotném i nižším stupni, hledí vyložiti z něho podstatu jazyka za všechny doby jeho vývoje.

Dělení kořenů na významné i formální či demonstrativní nepochybně již záhy provedeno v jazycích; toliko důmyslným slučováním obou těchto pořadí počíná se tvořivá protříbenost i důsledné ušlechťování lidské mluvy. Že vedle slovesních neboli pojmových kořenů záhy, a to snad již v první době *vývoje* jazykového pronominální či demonstrativní kořeny se tvořily a užívaly, zdá se velmi pravdě podobno. Kmeny *na*, *ta*, *da*, *ma*, *ka*, vyslovující v přemnohých jazycích jak pronominální, tak i prostorové a časové poměry nejjednoduššího druhu, jichž mimo to užívá se i v různých slovesných kořenech významem téměř demonstrativním opatřených (sr. čínsk. *na* vzíti, vezmi! a naše interjekcionální *na!* = tu máš), buď na samém počátku, buď velmi záhy přijaly na se ráz odtažitých, formálních živlův. I v čínském jazyku, kde veškeré částice původním svým významem vedou se od kořenů pojmových, ukazovací náměstky nepodávají se takovému výkladu. Jakkoli nikterak nelze předpokládati, že by pronominální poměry již v prvotinách lidské mluvy byly označovány, poněvadž vznik skutečných náměstek i označování jimi osob předpokládá na všechen způsob jistou způsobilosť k abstrakcím, tož přece tolik zdá se býti nepochybným, že již za dob odvěkých ukazovací a tazací částice, nemající pojmové významnosti, byly v jazycích užívány a že z nich časem vyniklo označování náměstek a vůbec těch slov, která původem svým vedou se od kořenů pronominálních. Aspoň v našich jazycích děliti kořeny na slovesní a pronominální dle posavadních výsledků srovnavacího jazykozpytu jest nezbytně potřebí, poněvadž nejpřesnějšímu kritickému rozboru po tu chvíli se nepodařilo dopátrati se jakéhokoli pojmového smyslu v ukazovacích částicích. I v těch jazycích, kde skutečné mluvnice v našem smyslu slova nestává, dělení mezi materiálními a formálními živly jest velmi s prospěchem soustavnému přehledu veškerého jich ústrojí. V čínském jazyku již za starých dob různé původně významné kořeny sklesly přičiněním abstrakce na částice, jichž původní význam z veliké části již setřen. Toliko proplétáním významných kořenů s formálními živly zdárný vývoj i skutečný pokrok jazyka jest možný. Žádný jazyk nemůže se skládati z pouhých slovesních kořenů, žádný nemůže přestávati na vyjadřování pouhých toliko dějův a poměrů; ke každému sebe jednoduššímu výrazu mysli, ke každé sebe

prostější větě potřebí dvou základních částek: podmětu děje a děje samého. První částka s počátku ovšem mohla výhradně býti vyjadřována pojmovými slovy, ale pronominální poměry, vztahující se ku podmětu děje, záhy byly označovány odtažitými částicemi i pronominálními živly, na pojmových kořenech nezávislými. Slova jako staroind. *ah-am* (já), *tvam* (ty), *ijam* (ona), *tad* (to), *asâu* (onen), *adas* (ono), *eka* (jeden), *anja* (druhý), *sa* (ten) a t. d. sotva asi kdy se podaří přivésti ku kořenům slovesním.

Názory a představy ve zvucích a slovech docházejí svého vtělení a touže cestou se i obnovují. V reflexních pohybech projevuje se původní činnosť lidské mluvy a psychické pocity vyjadřují se prostředkem slov, v nichž se s počátku mohou zračiti výrazné toliko a obrazné představy, které vytříbenější mysl a dospělejší tvořivosť později analysují a v obor duševních pocitův i ethických představ přenášejí. Obsah představy znova vzniká působením pocitu utkvělého v jistém zvuku, jenž povstal reflexními pohyby; pocit tento, prvotně velmi mocný, ovšem víc a více slábne, ale za to obsah představy těsněji a těsněji se viže se sluchovým dojmem zvuku. Na prvotném, výhradně onomatopoickém stupni zvuk má vždy označovati pojatou v názoru věc neb osobu jako celek jednotný: tím onomatopoický základ stává se znenáhla charakterisujícím, označuje příslušnými zvuky úhrn všech známek i představ, které se slučují se základnou představou, způsobem onomatopoickým vyjádřenou. Tak napodobovacím *mu* člověk vyrozumíval netoliko onomatopoickou představu jistého zvířete, než i vše, cokoli o tom zvířeti věděl a si představoval; něco podobného pozorujeme u vyvíjející se dětské mluvě.

Slovo původem svým od posunku se neliší: oba jsou za prostředek vyjadřovati myšlénky. Rozdíl záleží jen v tom, že posunky mluví k oku, a slova k uchu. Náš hlas může pronášeti a bez konce téměř kombinovati neurčitý, ba nesčíslný počet článkovaných zvukův a duch užívá jich jako nástrojů, jimiž vyjadřuje svou činnosť. Ač prvotným základem těchto zvuků vidí se býti přírodní, napodobovací zvuky, přece vzhledem k nim, jich pořádku i soustavné souvislosti badatelé posud ještě za jedno se nesnášejí. Ani o poměr myšlénky ke zvuku mínění se neshodují a podnes v té příčině nedosaženo žádoucího sjednocení. Humboldt, Steinthal, M. Müller a j. přidržují se theorie *nativisma*, která předpokládá, že u prvotného člověka určité zvuky bezděčně i mimovolně slučovaly se s určitými názory a pojmy. Naopak Whitney, Geiger, Madvig, Bleek, Marty a jiní hájí theorii *empirisma*,

která, vycházejíc od nynější nezávislosti zvuku na myšlénce, odmítá podobnou takořka mechanickou souvislosť zvuků s myšlénkami. Tuto theorii máme za jediné pravou: myšlénka jest na slově, jakožto na zvukové své obálce, úplně nezávislá. Mezi duchem a ústrojím našich mluvidel nestává žádné bližší spojitosti, žádného vnitřního pojícího je svazku. Kdo tvrdí opak, tomu důsledně jest připustiti spojitosť mezi myšlénkou a posuňkem, mezi myslí a pohyby prstů, jimiž na př. hluchoněmí a primitivní národové označují různé pojmy. Mysl, které jest řeč ukazatelem, má slova takořka pohotově i užívá jich dle své libosti, ale slova — jakožto prostředky, jichž se chápe k dosažení jistého cíle — jsou jí tak cizí, jako pohyby rukou a nohou neb jako kroucení a luskání prstů. Myšlénka v člověku vznikající hledá sobě východu, a duch, chtěje vrozenému tomuto pudu zadosti činiti, užívá těch prostředků, které se mu naskytují: posuňků s jedné a zvuků, slov s druhé strany. Jak posuňky, tak i slova jsou však vnějšími toliko prostředky a nástroji a s duchem samým nemají nic společného. Proti této jednoduché a přece nezvratné pravdě podnes nic nebylo namítnuto, což by před kritikou jen poněkud mohlo obstáti. Že pak jazyk rozumu žádnou měrou není roveň, jsa nad něj mnohem obmezenější, snadno viděti již z toho, že i nejvzdělanější a nejvyvinutější jazyky nemohou s to býti, aby vyjádřily veškeré myšlénky, které člověk pojímá.

I hudbou a zvláštními hudebními zvuky u různých národů vyjadřují se zcela určité konkretní představy. Ašantové tvrdí, že mohou prostředkem svých fleten rozmlouvati jeden s druhým, a všichni jich náčelníci mají zvláštní melodie pro své trouby; Indové mají zvláštní melodie, každý čas roku o sobě označující. Zběhlí černochové na Jamaice zcela zvláštními trubnými zvuky přivolávali z dálky každou jednotlivou osobu, a to tak snadně a určitě, jako by ji byli nazvali na blízku vlastním jejím jménem; na Cameroně trubnými zvuky ohlašují se různé zprávy, a v Bissaux takýmže způsobem uvádějí královské rozkazy v známosť (Simmel, Zeitschr. f. Völkerpsych. XIII, 289—290); na Fidžiských ostrovech lid svolává se k hodům kanibalským zvláštním vířením bubnů, Tahiťané užívají zcela zvláštních zpěvů dle toho, stavějí-li dům, porážejí-li strom aneb spouštějí-li loďku v moře (Gerland-Waitz, Anthropol. d. Naturv. VI, 85), a Njamnjamové z rozličných modulací v hlaholu kotlů hned poznají, svolávají-li se k válce, k honbě nebo k slavnostním hodům (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika II, 26—27). Vuatutové mají zvláštní kovové píšťalky, jimiž si dávají všeliká

znamení, jmenovitě za času bitvy; buben má pro černochy, zvláště ve východní Africe, význam veledůležitý: z jeho víření, z rychlosti, taktu a síly zvuků tuzemci hned poznají, oč jde. Zcela zvláštními zvuky buben tluče na poplach, jinými zase svolává k honbě, opět jinými vyjadřuje radosť i veselosť, doprovází kouzelná slova tuzemných lékařů povolání své vykonávajících, vzdává poctu osobám mocným a váženým, vítá cizince i hosti, zve k hodům a slavnostem, doplňuje řeči náčelníkův i vydává žalostné zvuky při pohřbech i úmrtích (Burton, Voyage aux Grands Lacs de l'Afrique Orientale 604). Somalové ve východní Africe dávají si znamení rozličným způsobem hvízdání a mají na označenou (druhdy i oslavenou) nejrozmanitějších výkonů, příběhův i událostí velikou hojnosť písní se zvláštními nápěvy: v čas žně, na honbě, za hodování, při slavnostných příležitostech (Burton, First steps in East Africa 115, 142), oplakávajíce nebožtíka, nakládajíce břímě na velblouda, nabírajíce vody a t. d., ba stává též zvláštní nápěv pro ženy, když dostaly bití, a jejž nazývá Burton „un chant funèbre dont chaque période finit par un gémissement qui lui est propre“ (Voyage aux Grands Lacs 641). Miraňové v Brasilii zvláštními zvuky na dřevěných kotlech dávají sousedům svým zprávy o všech důležitějších událostech. Martius činí o tom zmínku v tato slova: „Za prvních dnů, když je všechno na nás ještě zajímalo, nemohli jsme ničeho před se vzíti, což by podivným tímto zvukovým telegrafem nebylo uvedeno v obecnou známosť. Brzo bubnovali: „běloch jí“, brzo zase: „tančíme s bělochy“, a v noci oznamovali, že jsme šli spat. Nemohli jsme bez starosti dívati se na tento obyčej, který v případě nedorozumění s našimi lidožroutskými hostiteli byl by nás za několika hodin vydal v moc přesile nepřátelské“ (Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1249). Jak viděti, i hudba může býti za prostředek vyrážeti rozmanité city, představy i slova, a to způsobem naprosto jasným i srozumitelným.

Jazyk jest plodem nevyhnutelné potřeby: člověk, chtěje se sdíleti s jinými o rozmanité dojmy naň působící, chytal se rozličných prostředkův, až nakonec ve mluvě, v článkované řeči našel prostředek nejzpůsobnější, na němž i ustrnul. Nikterak nelze předpokládati, že by člověk jazyk sám o sobě chtěl utvořiti aneb usiloval o utvoření i zdokonalování jeho s tím vědomím, že duševní své vlohy rozvíjí a obohacuje. Člověk si neutvořil jazyka ani přemýšlením, ani s vědomím toho, co činí. Z touhy po sdílení dojmů vynikl jazyk a za touže příčinou po tu chvíli ještě užívá ho veliká většina lidí, kteří o podivu-

hodné jeho soustavnosti, o pravidelnosti jeho ústrojí, o významě jeho pro vzdělání, o důležitosti jeho pro rozvoj lidské osvěty, ba o dělení jeho na části řeči nemají ani zdání. Potřebu sdíleti se cítí každý člověk, byť i stál na nejnižším stupni vzdělanosti, a právě tato potřeba jest jedinou příčinou, proč jazyk mohl se utvořiti a proč podnes ještě se udržuje a zdokonaluje.

II. Z úvah zde položených přirozeně jde, že jazyk k *vynálezům* žádným způsobem nelze přirovnati; vznikem svým jazyk jest ústrojím ponenáhlu vzrůstajícím, tudíž *produktem historickým*, a z téže příčiny otázka o původu jazyka může pomocí historické toliko a srovnavací, nikoli však filosofické methody býti rozebrána a přivedena ke konečnému rozřešení. Pokládati tuto otázku za filosofickou jest osudná chyba mnohých badatelů, která z části také vysvětluje známou neplodnosť i nedostatečnosť mnohých spisů, rozebírajících otázku v řeči postavenou. Methoda popisovací, *empirická*, jejíž stoupenci sbírají a nahromažďují fakta k jazykům se odnášející způsobem úplně vnějším, nevykládajíce jich příčin, jich vzájemné na sobě závislosti i genetické spojitosti a přestávajíce na vydávání písemných památek a sepisování mluvnic i slovníků, váží ovšem méně methody historické, je však velmi užitečna tím, že dodává nám nevyhnutelný materiál, bez něhož žádnou měrou nemůže se obejíti badatel, historicky vykládající vývoj jazyků. Jazyk neroste a nevyvíjí se individuálně, nýbrž ve společnostech, které časem splývají v státní celek, zdokonalujíce se dle zvláštních svých nadání a působením jiných více neb méně závažných činitelů buď postupem pravidelným, buď poněkud povlovněji neb rychleji normální míry, avšak prudkých, neočekávaných přechodů zajisté ani v rozvoji člověčenstva, ani v rozvoji jazyků nestává. V postupu evoluce vždy pozorujeme celou řadu povlovných změn za sebou následujících i genealogicky vespolek sloučených; s vyšším fysickým rozvojem i ušlechťováním lidského pokolení důsledně postupujícím vnější dojmy, víc a více mezi sebou se proplétajíce, působí větší a intensivnější činnosť psychických výkonů, čímž i prostředky, jimiž jazyk vládne, přirozeně se vyvíjejí a zdokonalují, povznášejíce se od nižších kategorií k vyšším. Jazyk jest souhrn článkovaných i významných zvuků i zvukových skupenin; jazykozpyt jakožto věda historická, induktivní, spatřuje v něm komplex skutečných výjevů, vyhledává sil a činitelů v něm působících i pátrá po zákonech, jimiž jeho vývoj se řídí. Vzájemné srovnávání zvuků, slov i tvarů jest toliko za prostředek, jímž všechen minulý vývoj jazyka v jistém směru na jevo se vynáší a z obdoby jiných jazyků mů-

žeme mnohdy souditi dosti bezpečně o dobách dávno minulých, o nichž veškerá podání mlčí a ve které žádné písemné památky více nespadají. Mnohé výjevy v jazycích, jakými nyní neb za posledních dob historicky doložených býti se ukazují, můžeme vysvětliti toliko z předešlých dob jazykového vývoje; rozebíráme-li však jazyk na základě methody filosofické, hledáme-li podstaty jeho ne v samém jazyce, nýbrž mimo jazyk, v oboru pouhých pomyslů, pátráme-li po odtažitých logických kategoriích tam, kde vlastně našemu pitevnímu rozboru se předkládá pestrá směsice nejrozmanitějších názorův i představ různých národů, tu ovšem těžko minouti se s nezdarem, i nemůžeme se diviti, když to, co subjektivní rozum jak metafysikům, tak i filosofickým grammatikům za dobré ukazuje, začasté naprosto se zvracuje dějinami jazykův a výjevy v samých jazycích obsaženými. „Tak zvaná filosofická grammatika, která chce postihnouti jazyka v oboru pouhého pomyslu, obracuje se zády ke svému předmětu, vyhledávajíc jej tam, kde ho ani nelze nalézti“ (Heyse, Syst. d. Sprachwiss. 12). „Kdo jazyků chce postihnouti pojmy rozumovými, tomu jich obsah, jenž jest naskrze názorem a názorností, navždy zůstane zavřeným“ (Wüllner, Verwandtschaft des Indogerm. Sem. u. Tib. 40) — „man höre auf über die sprache zu philosophiren und philosophire aus der sprache. Die philosophie, die nicht anschauen wil, ist tot für das geistige leben“ (ibid. 41). Jakož povahu jednotlivce jen tehdá můžeme důkladně poznati a vyličiti, známe-li jeho životopis, tak i pravou povahu jazyka jen tehdá poznáme, když máme před sebou historickou posloupnost jednotlivých dob jeho vývoje, z jichž souhrnu můžeme pak činiti důvodné závěrky o celku. Jak z nejnižších stupňů živočišstva a rostlinstva badatel poznává elementární prostotu všech poměrů, která jej vede ponenáhlu k poznání útvarů v tisícero složitějších, podobně má se věc i s rozborem nestrojených řečí primitivních národů, z nichž čerpáme přečetná i vážná pokynutí, jichž pomocí mnohem snadněji vnikáme v složité ústrojí svých vlastních jazyků. Jakož pak jazykozpyt jest vědou historickou, tu pochopitelno, že o jakémsi přírodozpytném badání, které by mělo v našem oboru platnost *obecnou* a jehož zastávají Schleicher, M. Müller, Vinson, Hovelacque, de la Calle a jiní, nemůže býti ani řeči (sr. Ludwig, Infinitiv im Veda 2—5). S přírodozpytem jazykozpyt toliko methodou se sbližuje, jelikož tato v obojí vědě jest i má býti induktivní. Jak methoda jazykozpytná, tak i průvody její mohou býti tolikéž jen historické, nečiníce žádných absolutných nezvratných norem, nýbrž skládajíce se toliko z pravděpodobných závěrků. V oboru jazykozpytu jest

těžko, ba téměř nemožno ustanoviti napřed pravidla, na jichž základě my bychom mohli dojíti výsledků neklamných. Nejbezpečnější způsob badání jest bedlivě zaznamenávati fakta i zjevy v jazycích se vyskytující i souditi z nich o těch směrech vývoje, které za jistých dob v nich se ustanovují nebo převládají, při čemž dlužno míti na zřeteli i to, že dosti často setkáváme se i s takými zjevy, které se přesnému analytickému rozboru nepodávají a které vznikly nepochybně působením pohnutek i zvyků, jichž příčiny jsou nám naskrze temny. Důvodně praví Herman Paul: „Pryč se všemi abstrakcemi! budiž našim heslem, chceme-li kde ustanoviti působící síly skutečných dějů“ (Principien der Sprachgeschichte 13). Vždyť sdílení veškerých psychických dojmů může se konati toliko cestou nepřímou, pomocí prostředků fysických, smyslných; ani jeden z těch prostředků, jimiž člověk působí na člověka, nemůže býti rázu psychického. Slova, jimiž přenášíme představy své na jiné, jsou produkty, ze živlů fysických se skládající, které mají se ku představám vniterním, přímým vztahem aneb stávají s nimi ve spojitosti pomocí slučování čili družení rozličných základných nebo přenesených ideí. Tak na př. slova napodobovací patří ku prvému, a slova metaforická ke druhému pořadí. Srozumívati se vespolek prostředkem slov, ku představám přímo se vztahujícím zakládá se v lidské přirozenosti, nakolik z dokladů v jazycích samých obsažených můžeme souditi; v té příčině nejrůznější národové vespolek se shodují a zde jest nám hledati prvotného základu lidské mluvy. Sebe důkladnější metafysické hloubání může nám podati toliko kusý obrázek jazykového celku, nesoustavné úryvky, jimž duch tvořivý i bohatě nadaný může dodati půvabné formy, které však i s touto svůdnou podobou zůstanou vždy subjektivními toliko výtvory jednotlivce skutečného objektivního základu nemající. Sebe důmyslnější filosofické úvahy a soustavy, nezakládající se na zjevech dějinami jazyků poskytovaných, jsou nemístny a nezbytně minou se s úspěchem. Velmi případně pronáší se v té příčině Baudouin de Courtenay v tato slova: „Soustavy školy filosofické mohou zavírati v sobě více nebo méně zdařilé výmysly učených rozumů, výtvory logického umění, vynikající souměrností a ústrojností . . . avšak překrucujíce fakta na základě úzké theorie jsou toliko povětrnými hrady . . . Aprioristický, zvolný, dětinský směr („ребяческое направленіе“) přivádí vývoj vědy na nepravou dráhu a je proto rozhodně se škodou“ (Бодуэн де Куртенэ, Нѣкоторыя общія замѣчанія о языковѣдѣніи 10). A týž učenec praví na jiném místě neméně případně: „Tak zvaní filosofové jazyka . . . osvo-

jují si obor, k němuž positivní jich vědomosti nedávají jim pražádného práva. Dle mého mínění filosofie jazyka bez důkladné znalosti výsledků positivní jazykovědy nemůže ani vůbec býti opravdovou vědou, nýbrž toliko přeléváním z pustého do prázdného nebo příjemným ukrácením chvíle“ (Бодуэн де Куртенэ, Журн. Мин. Нар. Просв. Дек. 1881, 274). Arciť i psychologie, právě tak jako fysiologie, odbývá právem za pomocnou vědu jazykozpytu, neb vývoj jazyka, jeho zákony a zjevy zakládají se na výkonech, jichž abstraktním rozborem zanáší se jak fysiologie, tak i psychologie; avšak s tím se vším jazykozpyt jest vědou úplně samostatnou, ježto obor, v němž vědy řečené s ním se stýkají, jest poměrně velmi obmezený. „Auch psychologie und logik treten in beziehung zur sprachwissenschaft, jedoch nur in eine entferntere, da es nur einzelne momente sind, in denen sie sich eng mit ihr berühren .. sie bilden keine integrirenden theile der sprachwissenschaft“ (Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft 8—9). Jako filosofické zkoumání zahrnovalo v sobě dříve pojímání všehomíra v jeho celistvosti, avšak později víc a více bylo obmezováno, dle toho, jak jednotlivé částky bývalého celku oddělovaly se od něho, nabyvše pomocí indukcí na základě rozsáhlé zkušenosti úplné samostatnosti, tak i psychologie ustálí se v jistých zákonních mezích, jakmile z národopisného a jazykozpytného materiálu, v určité průvodní závěrky seřaděného, sestaví se jistý uzavřený celek veledůležitých pro jiné vědy zásad.

Cesta filosofického neboli metafysického bádání má ovšem do sebe mnoho svůdného, nevyhledává takového množství přípravných prací a známostí, jako methoda historicko-srovnavací, jest na domyslu i důvtipné obraznosti jednotlivce postavena i na nezasvěcené v její tajemství působí mocně učeným i mnohdy temným slohem, jakýmž přívrženci methody historické nemohou se honositi. I v oboru jazykozpytu setkáváme se pohříchu dosti často se zjevem, že čím jsou methody nesrozumitelnější, tím se mají za hlubokomyslnější, čím je sloh temnější, tím se má za důvtipnější. Mimo to sloh metafysický má i tu do sebe výhodu, že při jeho neurčitosti mnohdy těžko dokázati, že úvahy v něm položené se nesrovnávají se skutečností. V té příčině platí ještě po tu chvíli slova Kantova (Proleg. z. jeder zuk. Metaph. §. 52, b): „Man kann in der metaphysik auf mancherlei weise herumpfuschen, ohne eben zu besorgen, dass man auf unwahrheit werde betreten werden. Denn wenn man sich nur nicht selbst widerspricht . . . so können wir in allen solchen fällen, wo die begriffe, die wir verknüpfen, *blosse ideen sind, die gar nicht in der er-*

fahrung gegeben werden können, niemals durch erfahrung widerlegt werden". Nachází-li Gerber (Die Sprache als Kunst I, 280) půvab soustav metafysických v tom, co nazývá „architektonik der composition", tož půvab takový, odnášeje se výhradně ke stránce formální, pohříchu obsahu se netýče. Důvodně praví Laplace: „*L'induction, l'analogie des hypothèses fondées sur les faits et rectifiées sans cesse par de nouvelles observations*, un tact heureux donné par la nature et fortifié par des comparaisons nombreuses de ses indications avec l'expérience, tels sont les principaux moyens de parvenir à la vérité."

Skutečný základ a veškerý vývoj jazyka co nejrozhodněji odpírá metafysické methodě, která objektivní badání zaměňuje subjektivním. V dějepisu i v přírodozpytu není žádné nahodilosti, a podobně i v jazykozpytu žádných nahodilostí nemůžeme připustiti. U primitivních toliko národů veškerá příroda je obkličující zdá se býti přeplněna hojností výjevů nepochopitelných i zázraků bez jakékoli příčiny vznikajících a pomíjejících, v nichž bystřejší a zkušenější zrak národů vzdělanějších spatřuje toliko výtvory bázlivé a přepjaté obraznosti a které si vysvětluje působením přírodních sil. I v oboru jazyků veškeré výjevy mají svou příčinu, nic nemohlo vzniknouti pouhou toliko nahodilostí. Ještě před 40 roky mnohé změny zvukoslovné i tvaroslovné badatelům zdály se býti nahodilými, které nyní jsou vysvětleny způsobem přesně vědeckým, a za 40 let nepochybně mnohé výjevy, jichž nyní nemůžeme vysvětliti, budou náležitě a přesně objasněny. Ani v sebe nepatrnějších zvukoslovných zjevech nelze předpokládati zvůle a nahodilosti; nemůžeme ovšem tvrditi, že by se veškerý vývoj jazykový nesl výhradně směrem zákonným a naskrze pravidelným, a že by se jazyk druhdy neodchyloval od zvukoslovných zákonů za jisté doby v něm platných, avšak přes to zvukoslovné změny, pokud můžeme je stopovati v historickém vývoji jazyka památkami doloženém, dějí se dle určitých přesných zákonů, které ovšem mohou také dopouštěti nových výjimek, ale ne jinak, než opět na základě nových zákonů. Každá výjimka má tudy nezbytně určitý zvukoslovný základ, a ukázati k těmto základům jest úlohou náuky zvukoslovné, mluvnické pak úchylky a výjimky jsou buď zbytky starých pravidel, s rozvojem jazyka víc a více vymizejících aneb předchůdcové pravidel nových, která dříve nebo později úplné platnosti nabudou. Žádná sebe nepatrnější zvukoslovná změna v kterémkoli jazyce není nahodilou, žádný tvar nezaniká bez příčiny a žádný nepovstává maně i bez oprávněného důvodu; syntaktická ústrojnosť jest tolikéž

podřízena určitým zákonům, jimiž vznik a vývoj její se spravuje, a podobnými zákony řídí se rovněž odvozování slov. Jsou ovšem mnohé výjevy, jichž po tu chvíli ještě nikdo důkladně a spolehlivě nevysvětlil, ale nedostatek výkladu nedává nám ještě žádného práva vyhlašovati je za nahodilé. Jazyky z velmi kusých i nepatrných toliko prvků vznesly se k nynější své dokonalosti; při všech domyslech, původu jazyka se týkajících, všemožně jest nám držeti se těch dokladů, jež poskytuje organický život jazyků po celou tu dobu vývoje, kterou jich dějiny osvětlují pomocí písemných památek a podání. Otázka o původu jazyka jeví se takým způsobem po jistou míru otázkou historickou, a kde již nevyhnutelně jest nám spustiti se s pole historického badání, tam závěrky dlužno zakládati na výzkumech srovnavací jazykovědy. Jazyk, v konkretném smyslu slova úhrn slov i vět, jimiž člověk vyjadřuje své myšlénky, musí jakožto produkt historický přede vším cestou historickou býti rozebrán i prozkoumán: sluší obraceti se na skutečné poměry a bedlivě rozebírati fakta, která poskytuje tento obor v nepřehledné hojnosti. Duševní vývoj, doprovázející vývoj jazyka, jest tolikéž historickým i zahrnuje ve svých živlech souhrn lidských vědomostí a veškerou rozmanitosť lidské zřízenosti. Povlovného vzrostu lidských vloh v tomto směru i postupného stálého vývoje základných prvků jazyka jednotlivec, byť byl při něm důvtip sebe bystřejší, nikdy se nedobéře: toho lze dosíci toliko na základě těch fakt, která se připomínají v dějinách člověčenstva vůbec aneb pomocí těch závěrků, které z nich cestou induktivní mohou býti vyvedeny. Ze srovnání nejstarších dob jazyků historicky nám známých, z důkladného přehledu a rozboru jazyků národů primitivných, jakož i ze zásad, jimiž vývoj jazyka se spravoval od starodávna až po tu chvíli, můžeme činiti důvodné závěrky o duševním stavu těch lidí, kteří si utvořili prvotiny článkované mluvy. Psychologie může i má sloužiti jazykozpytu, zvláště v této otázce, za vážnou pomůcku i kritickou průvodkyni, avšak není zde faktorem rozhodujícím; může stopovati historické badání, bdíti nad přesností každého závěrku i omezovati přílišnou volnosť úvah, nemá však žádného práva osvojovati si hlas rozhodný a ustanovovati směr, jímž řečená badání nésti se mají. Duševní síly a výkony jsou nám posud ještě v nejedné stránce nejasny a temny, kdežto zjevy jazykové předvádějí se nám ve způsobě poměrně jednoduché a srozumitelné: není tedy pochybnosti, že duševní výkony, nakolik se vztahují k jazyku, mnohem lépe a jasněji se vysvětlí zjevy jazykovými, než naopak. Převrátiti tento poměr i očekávati od metafysického hloubání

těch výsledků, které toliko dějiny jazyka mohou poskytnouti, jest zablouzení, které každému badateli, rozebírajícímu otázky sem spadající, velmi bude v překážce. Otázku o původu jazyka toliko cestou empirického badání lze rozřešiti, kdežto sebe důmyslnější filosofické úvahy, faktického substratu pozbývající, mají význam toliko podřízený. Vědění naše vzhledem ku původu jazyka, jakož i ku prvotinám druhých lidských věcí má jistou mezi, které nijak nelze překročiti, a protivy, jež ve všech počátcích buď zdánlivě, buď skutečně jsou obsaženy, sebe logičtějšími kategoriemi zúplna nikdy rozřešeny a odstraněny nebudou. Badateli v oboru jazykozpytu přede vším jest uznati úplnou svou závislosť na faktech, jazyky a jich dějinami sobě poskytovaných, a toliko cestou opatrné indukce on kráčí ku předu, soudí ze známého o neznámém, rozebírá dějiny slov i tvarů, ustanovuje, nakolik možná, chronologické jich místo v dějinách, jich vznik a pramen i snaží se sestaviti si indukcemi ze seřaděných zjevů jazykových nedostižitelný jinak úhrn duševních vloh, vědomostí i snah prvotných lidí, pracovavších o počátky článkované mluvy, a jestliže se mu podaří určiti, třeba jen přibližně, čím aneb aspoň jakými byly prvotné živly jazyka člověkem užívané a proč člověk užíval právě těchto a ne jiných živlů, rozřešil, seč právě mohl býti, otázku o původu jazyka. Patrně tu bez důkladného kritického i srovnavacího — a to, pokud možná, i všestranného — rozboru jazyků z nejstarších dob historicky nám známých nelze žádnou měrou se obejíti. Psychologie s řečenou otázkou má asi tolik činiti, kolik theoretické strojnictví a lučba s dějinami lidských vynálezů; tím ovšem nemíníme nikterak ztenčovati důležitosti psychologie pro obecné otázky jazykozpytné: jest téměř neocenitelna jakožto kritická průvodkyně i pomocnice, nemůže však nikdy odbývati za základ i substrat. Který z nesčíslných zjevů v dějinách jazykův odkryla nám methoda aprioristická? Kde nám vyjevila jaké tvary? Která slova lze předpokládati, která napřed již ustanoviti ze zákonů, jimiž se lidský duch spravuje? Nepřehledné množství zjevů v jazycích můžeme toliko z dějin jich vysvětliti, a nikoli pomocí logických závěrkův. Kdo nezná dějin jazyka, ten zajisté mnohdy na tom ustrne, že jazyky mají zvláštní svou logiku, s obyčejným naším rozumem druhdy se nesrovnávající. Významy slov vidí se býti někdy logice přímo odporné, se vnějším jich útvarem a základným kořenným významem se neshodující, a kdož nezná podivných mnohdy osudů, jimiž mnohá slova byla postižena, ten buď s těží si to vysvětlí, buď toho ani nepochopí. K nejdůležitějším zajisté pokrokům u vývoji jazykovém náleží roztřídění po-

jmův a utvoření kategorií. Pojímaje lépe i jasněji jak obdoby, tak i protivy, rozeznávaje předměty mnohem přesněji dle jich vlastností a vztahů, srovnávaje neustále vespolek významy jednotlivých slov i pojmů, odváděje je druh od druha i vyhledávaje ponenáhlu v představách konkretních poměry a vztahy abstraktní, jazyk povlovným, ale jistým postupem nabývá té bystrosti, jasnosti a určitosti, které v jazycích starších historických dob tak pohřešujeme. Ovšem i v nich začasté pozorujeme přechod od názorných představ ku přeneseným, od konkretních k abstraktním, ale přes to úplný a důsledný vývoj tohoto směru spadá každým způsobem v dobu vzniku nebo přetvoření novějších jazyků. Mnohá slova přijímají v historickém vývoji příslušných jazyků působením měnících se zvykův a obyčejů národních, vlivem přetvořující se společenské zřízenosti, politických, obchodních a literárních poměrů, přičiněním náboženství i vzmáhající se osvěty a mocným působením sousedních národův i jiných více nebo méně závažných faktorů významy docela jiné. Ze slova sprostého neb opovrženého stává se druhdy slovo ušlechtilé, poněvadž národ časem za nejednou snad příčinou přivykl hleděti naprosto jinak na osobu, předmět nebo pojem příslušným slovem označovaný; ale ještě častěji ze slova ušlechtilého stává se ponenáhlu slovo, zahrnující v sobě významy buď s přihanou užívané, buď přímo hrubě urážlivé. Přečetná slova potulují se po mnohých národech měníce téměř všude svůj význam, protože kdekterý národ dodává jim zvláštních výrazných odstínův a začasté i dosti podstatně přejinačuje zvukoslovnou jich podobu. Aniž pak třeba daleko jíti pro doklady. Že náš *král* jest německ. *Karl*, ale i *kerl* (st. h. něm. *charal*), angl. *churl* (hrubý, neotesaný člověk, lakomec), polsk. *karzeł* i rusk. карликъ (trpaslík), lze vysvětliti toliko z historického vývoje významů příslušných slov; sanskritskému *deva* (bůh) odpovídá zendské *daêva* (zlý duch — sr. A. Ludwig, Commentar zur Rigveda-Übersetzung I, XIX); něm. *frauenzimmer* znamená vlastně „místo, pokoj, v němž se ženské zdržují“, označuje však ve významě nyní zobecnělém „ženštinu“; podobně i arabské *haram* označuje posvátnou věc, zapověděné místo, ženské v rodině, ženštinu a japonské *njô-bò* „ženská komnata“ znamenalo původně ženštiny v císařském paláci (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 84, 38). Zajímavy byly osudy slov *minister* a *magister:* kdežto slovu *minister* — jehož původní význam „sluha“ — v historickém jeho vývoji štěstí šlo nad pomyšlení pod ruku, skromnější *magister* (původně „náčelník“, pak i „učitel“) přivedl to u nás toliko k *mistrovství (mistr* = něm. *meister)* a původní

hodnosť aspoň po jistou míru zachoval ve franc. *maître* i anglick. *master*; a přece *minister* (z *minus-ter*) znamená vlastně „menší“, a *magister* „větší“. *Pontifex* dosáhl u Římanů hodnosti nejvyššího kněze (*pontifex maximus*), byl však původně toliko stavitelem mostů; něm. *marschall* (č. *maršálek*) sloužil dlouho za pacholka od koní i podkovníka, než si vysloužil povýšení zasloužené, ač ovšem netušené (sr. st. h. něm. *marah-scalc* pacholek od koní — odkud franc. *maréchal*); staroindické *mahiši* znamenalo původně *bůvolici* a později *královnu* („entweder als die gewaltige, oder, was der indischen anschauung mehr entspricht, als büffelin gedacht“ — Grassmann, Wtb. z. Rig-Veda 1022; dle mínění Pottova „vielleicht hergenommen von einem paar zusammengejochter rinder“ — Zählmethode 256). *Holomek* — vlastně „holý, bezvousý“ — nebylo dříve žádným urážlivým slovem, znamenajíc neženatého člověka, jonáka, sluhu, drába, ba i „juvenis nobilis“ (Brandl, Glossarium 65), ač ovšem nyní tyto významy v obecné mluvě naprosto vymizely. I slovo *pitomý* ve svém významě podstatně se zhoršilo; pocházejíc od *pit* (rozšířeného prvotného *pa* „jísti“ s významem příčinným: krmiti — sr. *píce*, rusk. пит-ать krmiti) znamenalo dříve „domácí, krotký“: *pitomá kachna* = domácí kachna, *pitomé zvíře*, *pitomý život* = krotký život (sr. i rusk. питомецъ = odchovanec, schovanec); ježto však přicházelo nejčastěji ve spojení se zvířaty, přijalo zobecnělý nyní význam „tupý, blbý, nemotorný“; *capart* (stř. lat. *tapardum*, *tabardum*, kymr. gaelsk. *tabar*, angl. *tabard*) označoval původně „vojenský plášť, dlouhý šat“, sklesl však později na „roztrhaný oděv“ i na pouhý „hadr“. Něm. *dirne* (st. h. něm. *diornâ*) bylo původně slovem zcela nevinným, označujíc služku, dívku vůbec, a teprva později přijalo též význam lehké, nepořádné dívky; ještě Luther užívá toho slova ve významu „panna“, a ve střední hornoněmčině Maria nazývá se *die wise dirn* „moudrá panna“. Angl. *brat* užívalo se dříve často ve smyslu „dítě, potomek“: *Abraham's brats* (děti Abrahamovy, potomstvo Abrahamovo — Trench, Select Glossary of Engl. words 22), nyní však *brat* v obecné mluvě znamená zarputilé děcko, neposlušné, ubrečené a t. d. Jak podivně osud zahrává s významností slov, viděti jednak na německých slovech *knabe* i *bube*, jednak na příslušných anglických *knave* i *boy*. Veškerá tato slova znamenala původně hocha, jinocha, mladého sluhu; kdežto však něm. *knabe* (odtud i *knape*, *knappe* — sr. *rabe* i *rappe*) původní svůj význam udrželo, znamenajíc ve střední hornoněmčině hocha, mládence (*die drîe chnaben* „tři mládenci“), mužského, panoše (*ritter, knaben unde wîp*; *des keisers knaben*), anglické *knave*,

znamenavší dříve též hocha, chlapce (*is youre child â knave* — „jest Vaše dítě hošík?“ — Marriott, English miracle-plays 128; *the kokes knave* hoch, syn kuchařův) později přijalo význam „darebák, ničema“; opačným směrem nesl se vývoj významů něm. *bube* i angl. *boy:* toto (ve starém jazyce *boie*) u prvotném významě (hoch, chlapec) se nezměnilo, kdežto *bube* (stř. h. něm. *buobe*) mimo původní významy „hoch, chlapec, sluha“ již ve střední hornoněmčině přijalo významy „nevázaný člověk, ničema, hráč“ („*der würfel machet buoben vil*“ — Lexer, Mhd. Wtb.). Německé *knecht* (pacholek) znamenalo ještě ve střední hornoněmčině hocha, chlapce (*ich was ein vil kleiner kneht* „byl jsem malinkým hošíkem“), panoše, sluhu, ale z anglického *knight*, které ve starém jazyce *(cniht)* znamenalo vojáka, sluhu, jezdce, stal se později „rytíř“. Řeck. *ἐπίσκοπος* byl původně, za prvých dob křesťanské církve skromným dozorcem, jenž spravoval potřeby malé osady, stal se však později vysokým duchovním hodnostářem (*ἐπίσκοπος = biskup*), ač názvu svého nezměnil. Anglická slova *quean* i *queen*, u vyslovení od sebe se nerůznící, pocházejí z jednoho a téhož původního slova (staroanglického *cwêne, qvêne*), znamenavšího „ženu, ženštinu“ vůbec (anglosask. *cvên* žena, starosask. *quân*, gotsk. *qenis*, švédsk. *qvinna*, dánsk. *kone*, st. bulh. *жена*), avšak v dalším rozvoji osud jim nepřál rovnou měrou: *quean* znamená nevěstku, smilnici, a *queen* — královnu. Podobně irské a gaelské *coint* znamená ženštinu a *coinne* — nevěstku. Náš *fláma, flamendr* jest otrhaný, spustlý člověk, ale poctiví Flámové, od nichž vlastně název tento vzat, jsou u jiných národů ve mnohem větší vážnosti, než u nás: starocatalansk. *flamenc* znamená „svěží, sličný“ (obličejem), piemontsk. *fiamengh* = „překrásný, nádherný“, a stř. h. něm. *vlaeminc* označuje člověka uhlazeného, výmluvného a vzdělaného (Wackernagel, Altfranzösische Lieder 194); toliko ve slezském nářečí *flaemisch* znamená „ungeschikt gross“ (Weinhold, Über deutsche Dialectforschung 106). Franc. *pantalon* = vlask. *pantalone* (široké kalhoty, kroj původně benátský) má název svůj od svatého *Pantaleona*, poněvadž Benátčanům, kteří měli tohoto svatého ve zvláštní úctě, přezdívali *pantaloni* (Diez, Etym. Wtb. II, 49; — jinak, ač dle našeho mínění nedůvodně, vysvětluje vznik tohoto slova Boyle, vykládaje je z *piantaleone* „dem aufpflanzer des venetianischen löwen, der nach Venedigs sinken ein schwacher alter wurde“ — Archiv f. d. Stud. d. neueren Spr. 47, 287). Naše *kvitance* (= franc. *quittance*), pocházejíc z *quietantia*, znamená vlastně „uspokojení“, angl. *lord*, vzniklé z anglosask. *hlâf-ord*, jest „chleba původ“. Aeolické *βράκος* (draho-

cenný ženský oděv) skleslo v Attice na hadr i pouhou onuci (= *ῥάκος*), i živoří po tu chvíli ještě ve vlask. *ragazzo* (kluk — t. j. „otrhanec"), kdežto příbuzné jemu, jak se zdá, *braca (bracae)* v Římě označovalo *kalhoty* (sr. i „*brakai* — pantalons que portaient les Gaulois" — Belloguet, Ethnogénie Gauloise I, 109; vlask. *brache*, nordsk. *brôk*, kornick. *bryccans*, gaelsk. *briogais* — ale franc. *braie* pléna, plénka) a druhý příbuzný tvar, franc. *froc* (ve spojitosti s lat. *floccus* = něm. *flocke*) znamenal mnišskou plandu, hazuku (= angl. *frock*), které pak i náš *frak* pokládáme za příbuzný (a snad i česk. *plachta* i *plášť* — sr. J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalism. II, 120). I naše *houně* brala proměny rozmanité — sr. novořeck. *γοῦνα* (kůže, kožich), angl. *gown* (dlouhý kabát, dlouhý oblek = kymr. *gwn*), rjazansk. гуня (hadr, onuce), vjatsk. гуня (košilka dětská), albánsk. *gune* (plášť, kabát), vlask. *gonna* (sukně), starofranc. *gone* (planda, hazuka). Naše *bota* (franc. *botte*) i *putna* (anglosask. *butte*, něm. *bütte*) pocházejí z téhož kořene, jako řeck. *βούτις*, *βύτις* = franc. *bouteille* (láhev).

Proti vší logice mnohá slova v našich jazycích, majíce vlastně dle své útvarnosti zavírati v sobě význam trpný, přijala na se význam opačný, činný. Tak německé *bediente* nelogicky znamená *sluhu*, kdežto by jakožto trpné příčestí minulého času mělo vlastně znamenati toho, jemuž se posluhuje, tudíž pána; podobně i bavorské *ein beschissener mensch* znamená člověka, jenž rád jiné šidí a klame (Schmeller, Bayer. Wtb. II, 475), kdežto my bychom očekávali toliko významu „ošizený"; i gaelsk. *meallta*, dosl. „oklamaný, ošizený" znamená též „lstivý, podvodný". V lotyšském jazyce některá trpná příčestí přítomného času (na *-am-s*) mají význam činný: *nâkams* „přicházející, budoucí", *zinams* (st. bulh. знаемъ = č. *znám*) „vědoucí" (u výrazu: *zinama sirds* „vědoucí srdce", t. j. svědomí). Předkové naši mluvili o *zarmoucených časech* (t. j. o špatných, tedy vlastně „zarmucujících" časech), o *zarmoucené písni* (t. j. o pohřební písni); sanskr. *sûtâ* (dle tvaru trpné příčestí minulého času od *sû* roditi — tudíž „rozená") znamená šestinedělku (Pott, Zeitschr. f. Völkerpsych. III, 358—359), sr. i lat. *pransus* (jenž se nasnídal, poobědval — od *prandere*), *potus* (jenž se napil) a j. I v jiných jazycích dosti zhusta tvary trpného příčestí minulého času přijímají význam činný: v eránském nářečí Wakhí *pîtk* znamená pitý, vypitý, ale i napivší se (Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 845) a v příbuzném jemu nářečí Sariqolí: *pörstdž* znamená „tázaný" i „otázavší se", *khügdž* = „snědený" i „jedší, pojedší"; tolikéž v cikánském jazyce přípona trpného příčestí *-do* slovům dodává někdy

*

významu činného: *mangado* (dosl. „prošený") = žebrák, *rumindo* „překážející", *panďardó* („zlámaný") „pluh" (patrně v činném významě „lámající, rozrývající"), *čaladi* = „hodinky" („bité" místo „bijící" od *čalav* biji). Velmi pozoruhodno a s nynější logikou jazyků se nesrovnávající jest v jazyce dřevních Indův užívání přechodníku, jenž velmi často se nevztahuje ku podmětu mluvnickému, nýbrž ku podmětu logickému, t. j. k osobě, kterou si představují jakožto podmět skutečně činný, byť i tato osoba byla vyznačena pádem nepřímým anebo vůbec u větě ani nebyla vyjádřena, jak viděti z následujících příkladů: tatas *tena mrgaṅ* bhûmâu *nidhâja çûkaraḥ* çareṇa *hataḥ*, dosl. „potom jím srnu na zem položiv kanec šípem zabit", t. j. potom položil srnu a zabil kance (Hitop. ed. Johnson 719); *sa ča* palâjamâno 'trâgatja pravištaḥ — *majâ* kuçûle *nikšipja rakšitaḥ*, dosl. „a on utíkající sem přišed vstoupiv — mnou v obilnici ukryv(ši) zachráněn", t. j. ukryvši jej v obilnici zachránila jsem ho (Hitop. 1400); sarve *džalačarâs tena* mithjâvâdinâ *vaṅčajitvâ* nâtidûre çilâtale *prakšipja bhakšitâḥ* „veškerá vodní zvířata *tím lhářem oklamav* ne příliš daleko na kámen *hodiv snědena*", t. j. ten lhář je oklamal a snědl (Paṅčat. ed. Kosegarten I, 52, 14—15); *nejaṅ çakjâ* tvajâ *netum avidžitja* mahârathân, dosl. „ne ona možná tebou vésti nepřekonav mocné reky" (Mahâbh. kalkutsk. vyd. III, 15664), t. j. nemůžeš jí s sebou vzíti nezvítěziv nad reky; kenâsjevaṅkrtâ bhadre mâm ačintjâvamanja ča (Mahâbh. III, 15992) „kým jsi tak udělána, drahá, mne nemysliv opovrhnuv i", t. j. kdo směl s tebou tak naložiti, má drahá, nepomysliv na mne i pohrdaje mnou? Balân nîtâsmi rudatî vidrâvja prthivîpatîn (Mahâbh. V, 5986): „násilně odvedena jsem plačící obrátiv na útěk krále", t. j. zahnav krále on mne násilně odvedl; Bhîšma-Droṇâu hatâu çrutvâ ko nvartho džîvitena me (Mahâbh. VIII, 341) „Bhîšmu Dronu zabité uslyšev jakýž užitek životem mým?" t. j. „co mně do živobytí, když jsem slyšel, že Bhîšma a Drona jsou zabiti?" Çanâiḥ çanâir *upagamja tena vjâghreṇa dhrtaḥ* sa *pantho 'čintajat* (Hitop. 180) „tiše tiše přiblíživ se tím tygrem chycený ten pocestný na mysli přemítal", t. j. „jak tygr pomalounku se přikradl a pocestného popadl, tento přemítal na mysli". *Praṇamja Râmaṅ* kiṅ nu *vakšjanti devatâḥ* (Râmâj. ed. Gorresio VI, 34, 4) „pokloniv se Rámovi, což řeknou bohové", t. j. „až se pokloním Rámovi, co řeknou bohové?" *Padmamukhîṅ smrtvâ manmatho vardhate mama* (Râmâj. III, 79, 42) „(milenku) o lotusové tváři si připomenuv láska roste má", t. j. „připomínám-li sobě milenku o lotusové tváři, láska má roste".

My chodíme *sem a tam*, Němec pak *tam a sem (hin und her)*; Němec chodí *napřed a nazad* (vorwärts und rückwärts), než Angličan i Rus vždy toliko *nazad i napřed (backwards and forwards*, rusk. взадъ и впередъ; podobně i ve Skotsku: *back and fore)*; francouzské *rien* znamená „nic", vzniklo však z latinského *rem*, které znamenalo „věc", tedy „něco"; vladimirsk. разломаться („rozlámati se") znamená „po nemoci nebo slabosti opět nabývati sil" (Опытъ Областн. Слов. 187). Proti rodu přirozenému v jazyce staroindickém *dâra* žena, manželka (obyčejně ve tvaru množného čísla: *dârâs*) jest rodu mužského: *dârâṅ-ç-ča kuru* „i pojmi ženu" (Mahâbh. I, 4156); *kiṅ te dârâir brâhmaṇa jo marišjasi* „nač potřebuješ ženy, bramíne, vždyť umřeš" (Ind. Spr. 3930); *jušmân na ladždžajati dârâṇâṅ sabhâjâṅ keçakaršaṇam* „vy se nestydíte, že vaši ženu vlékli za vlasy do shromáždění" (Veṇîsaṅhâra 11, 8). *Kalatra* „žena" (též „kyčle") jest rodu středního i užívá se druhdy i za slovo hromadné (sr. *kalatrasja bahutvâd* pro množství žen — Mahâbh. XVI, 234). Řekne-li Němec *ich habe es mit meinen eigenen augen gesehen* a Rus я это видѣлъ своими собственными глазами, tu podobné věty zahrnují v sobě *tři* pleonasmy, neb již slovo *augen* jest pleonasmus, ještě víc *„eigenen"*, nad to pak *„meinen"*. Pleonasmus vězí též v charvatském *za godinu danah* (za rok) = „za rok dní", *za měsec danah* = „za měsíc dní", v archangelském для чего для (proč) = „proč pro, dle čeho dle", ve starším maloruském за для: за для тебе одного „za pro tebe jediného". V jazyce staroindickém setkáváme se s pleonasmy zvláště ve slohu epickém: Çâivjasja nrpateḥ putraḥ Srṅdžajo *nâma nâmataḥ* — dosl. „Çajvjy krále syn, Srndžaja jménem dle jména" (Mahâbh. VII, 2138); *varṇato hemavarṇaḥ sa Suvarṇa iti papratha* „jsa *barvy zlatobarvé* proslul pod jménem Suvarna" (t. j. „zlato" — Mahâbh. XIII, 4679); vjabhraṅ ča gaganaṅ *sadjaḥ kšaṇena* samapadjata „a nebe stalo se *hned v okamžení* bezoblačným" (Mahâbh. XIII, 6873); nâhaṅ *putreṇa putrârthî* tvajâdja „nebažím já nyní po takovém synu, jakým jsi ty" (Hariv. 721; — *arthin* pojí se s instrumentalem, tudíž *putrârthin* = *putreṇa-arthin:* po synu bažící nebažím po tobě, nechci tě míti za syna). Nelogickou jest tolikéž užívaná druhdy v jazycích měna osob v řeči, o níž J. Grimm napsal velmi poučnou stať (Über Personenwechsel in der Rede — Kleinere Schriften III, 236—311). Tak v jihoněmeckých krajinách, zvláště pak v horním Falcku, zpovědník často místo *„du"* užívá důvěrného *wir:* „was haben *wir* nun gethan? fühlen *wir* reue im herzen? *wir* sollen uns bessern". V protestantských školách po celém téměř Německu učitelé, když nebyli zdvořilými, a přece

nechtěli býti hrubými, mluvíce k žákům zhusta užívali slov *wir* i *man:* „*wir* sind ziemlich fleissig“, „*wir* sind etwas keck“, „*wir* haben talente“, ba přihodilo se, že učitel dokonce řekl „*wir* sind ein esel“ (Grimm, Kleinere Schriften III, 259); podobně i sloužící, mluvíce k někomu jinému o svém pánu, označují jej slovem *wir:* „*wir* müssen bald heiraten, sonst gehts nicht gut“ (Grimm, ibid. 263). U dřevních Indů „já“ vyjadřuje se dosti často slovy *ajaṅ džanaḥ* „ten člověk“: „*Vasantasenâdarçanotsuko 'jaṅ džanaḥ* „velmi touží tento člověk viděti Vasantasenu“ (t. j. velmi toužím — Mrččhak. ed. Stenzler 111); aje *anupajuktabhušaṇo 'jaṅ džanaḥ* „ach, nezasluhuji ozdoby“ (Çâkunt. 50, 20 — prâkr.); *vjapadeçam âvilajituṅ kim îhase džanam imaṅ ča pâtajitum* „co se snažíš rod můj poskvrniti a mne („toho člověka“) svrhnouti?“ (Çâkunt. 67, 14); *piçunavačanâir duḥkhaṅ netuṅ na juktam imaṅ džanam* „pro slova utrhačů nesluší tobě působiti bolesť *tomuto člověku*“ (Böhtlingk, Ind. Sprüche 585); *atha katham ârjaputreṇa smrto duḥkhabhâgjajaṅ džanaḥ* „ale jak si manžel vzpomněl na toho člověka nešťastného?“ („jak jsi si na mne nešťastnici vzpomněl? — Çâkunt. 107, 21—22, prâkr.); *anîçvaro 'jaṅ purušaḥ sukhaduḥkhâptaje mataḥ* „*tento člověk* má se za nezpůsobného účastniti se radosti nebo žalosti“ (Râmâj. II, 78, 2). „Tvůj bratr“ = „já“: *mitra, adjâhaṅ tava bhrâtrdžâjajâ nišṭhuratarâir vačanâir abhihitaḥ* „příteli, dnes jsem byl osloven *ženou tvého bratra* (t. j. svou vlastní ženou) velmi hrubými slovy“ (Pañčat. IV, 207, 14—15). Často třetí osoba *(ajam, eša)* víže se s prvou, dodávajíc jí odstínu ukazovacího buď vzhledem k času, buď k místu: *na bhetavjam, ajam aham âgato 'smi* „neboj se, ten já (= zde já) přicházím“ (Veṅîsaṅhâra 52, 13); *eša prččhâmi, aham apješa kathajâmi* „ten se táži, já pak ten (= zde) pravím“ (Mudrar. 72, 2—3); *ajam ajam âgaččhâmi* „ten ten přicházím“ (= zde již přicházím — Çâkunt. 42, 5); *kâ gatir, eša sadždžo 'smi* „co dělati, ten hotov jsem“ (= jsem zde, již, nyní hotov — Mudrar. 154, 22). V ruském jazyku předešlého století na označenou druhé osoby tvary jednotného a množného čísla nezřídka mezi sebou se střídaly: **я васъ пісменнымь услуженіемъ утруждаю, мои государыне изволь сію высокую склонность мнѣ показати** „obtěžuji *Vás*, Pane, písemným posloužením, *račiž* vysokou přízeň mně prokázati . . .“ „**Принеси свою комедію завтра ко мнѣ . . . мнѣ хочется, чтобы вы прочли**“ „*přines* svou veselohru zejtra ke mně . . . chci, *abyste vy přečetl*“. **И такъ надѣйтеся, господинъ читатель . . . прощай, господинъ читатель**“ „i tak *doufejte*, pane čtenáři . . . *měj se dobře,* pane čtenáři . . .“ U Puškina: „**думалъ ли ты, ваше Благородіе, что . . .**“ „což *jsi myslil*, *Vaše* Blahorodí, že . . .“ (**Бу-**

слаевъ, Истор. Грамм.⁴, II, 163). S podobnou vazbou setkáváme se druhdy i ve staroindickém jazyce: asmin-n-açokamûle tâvad *âstâm âjušmân* — jâvat *tvâm* Indragurave nivedajitum antarânvešî bhavâmi (Çâkuntala, ed. Böhtlingk 101, 10—11) „ať zatím *dlouhověký* (t. j. Pán = Vy) sedne na kořen této Açoky, já pak budu vyhledávati příležitosti, opověděti *tebe* u učitele Indry"; *aham asmad-âçritânâṅ duḥkhaṅ soḍhuṅ sarvathâsamarthaḥ* „*já* nikterak nemohu snášeti hoře těch, kteří se k *nám* utekli" (Hitop. ed. Johnson, 273—274); *karišjâmi* hi te vâkjaṅ jad *asmân* vipra vakšjasi „*já*, bramíne, *vyplním* ta slova, která *k nám* promluvíš" (Mahâbh. XII, 3076). Obracujíce se k jinému nebo mluvíce o sobě Siamci užívají často třetí osoby (J. Bowring, Kingdom and People of Siam I, 128); v Hagadě (t. j. v ústním výkladě učení spadajícím v obor talmudského písemnictví, v němž převládá živel aramejský) velmi často výrazu „ten muž" *(hahû-gbara', ôtô ha-îš)* užívá se na označenou jak první, tak i druhé osoby (Grünbaum, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 319). *Hluchá kopřiva* (něm. *taube nessel*) jest kopřiva, která nepálí, něm. *taube kohlen* označuje vypálené i zhaslé uhlí, *blinder passagier* je cestující, jehož nikdo nevidí; podobný význam má přídavné jméno v něm. *blinde klippen*, lat. *caeca vada*, maďarsk. *vak áru* (slepé, t. j. zapovězené zboží), *vak bor* (slepé víno, t. j. víno, které se podtají, kradmo prodává), skotsk. *blind coal* znamená uhlí, které nevydává plamene a j. Nezřídka vypouštívá se i zvratná náměstka *se*, tak na př. ve franc. *sauve qui peut* (spas se kdo můžeš!), něm. *es gibt menschen*, ve starorusk. въ грамотѣ въ данной пишетъ (místo пишется), t. j. v listině jest napsáno; ve Slově o polku Igorevě: Ярославнынъ гласъ слышитъ (m. слышится — „slyší se" — Буслаевъ, Истор. Грамм.⁴, II, 122). V letopisech staroruských užívají se druhdy přisvojovací náměstky nedůsledně v témž souvětí: укрѣпите сердца ваша и подвигнете оружье свое. „posilněte srdce *vaše* i zdvihněte zbraň *svou*" (Буслаевъ, ibid. II, 170). Proti logice hřeší začasté i Angličané, nerozeznávajíce mnohdy mezi přechodnými a nepřechodnými slovesy: I *am* nearly *done* (končil jsem) místo *I have* done; one is glad *to be done* with the book (člověk je rád, když knihu přečte — J. Storm, Engl. Philologie I, 220); the pretty housemaid had *stood the candle* on the floor (Dickens, Pickw. I, 377), t. j. „stála svíčku" místo „postavila svíčku"; ve mluvě obecného lidu *here you are* znamená „zde máte, tu máš" (místo „here you have", jehož se nikdy neužívá). Nelogickou jest tolikéž měna podmětu u větě: *there were obliged to be constant conferences* between them — místo *they were obliged to have* . . ; sem spadá rovněž amerikanismus: *it was obliged to be so*

(De Vere, Americanisms 511). Podivný jest také obrat v anglo-americké mluvě užívaný: the steamboat *eats* four hundred passengers and *sleeps* at least two hundred — dosl. „parník *jí* 400 pocestných (t. j. stravuje) a *spí* při nejmenším 200" aneb: I was told *You will eat and drink us* — „řekli mně, že nás budete jísti a píti" (t. j. že nás budete stravovati — sr. J. Storm, Engl. Philologie I, 316). Mongolské *ajagha barichu* znamená vlastně „čišku, misku podávati" (hosti), ale původní tento význam zaměněn nynějším „zpívati na uvítanou, ke cti hostí" (Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIII, 383); zvláštní čínské úsloví *jü mu ping* „pršel dřevěný led" znamená „pršelo, při čemž dřevěné předměty pokryly se ledem" (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 79, 363). Lotyšové počítají večer vždy k následujícímu dni: „ve středu večer" vyjadřují tudíž slovy *ceturdînas vakkars* „čtvrtek večer" a „ve čtvrtek večer" slovy *piktû vakkar* „v pátek večer" (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 323).

Vyjadřuje-li Němec naše „ode dneška za týden" slovy *heute über acht tage*, tu zahrnuje v počet jak dnešní den, tak i odpovídající jemu den příštího téhodne, počíná si však při tom nedůsledně, poněvadž tam, kde běží o dvě neděle, neříká *heute über fünfzehn tage*, nýbrž *heute über vierzehn tage*. Nedůsledně vede si v téže příčině i Francouz, toliko v směru opačném: říká sice *en sept jours* „za sedm dní", jde-li o jeden týden, ale *en quinze jours* „za patnáct dní", pakli jde o dva týdny. V kalužské a orlovské gubernii slovem **родители** („rodiče" — mn. čís.) označují mrtvolu, nebožtíka (v jednotném čísle), a to i tehdá, když jde o osobu nezletilou: **несутъ хоронить родителей** (vynášejí nebožtíka). Nelogickým jest rovněž užívaný v kurské gubernii obrat **не сѣла — не пáла** („nesedla — nepadla") znamenající tolik co „aniž co udělal", poněvadž se může vztahovati ku podstatným všech rodů: **батракъ только что нанялся, и еще не сѣла — не пала, проситъ денегъ** „sotva se nádenník pronajal, a aniž co udělal („ještě nesedla, nepadla") prosí peněz" (**Дополн. къ Област. Слов.** 144). Ve vladimirské gubernii říkají způsobem dosti pozoruhodným **бóгдало** „Bůh dalo" místo **Богъ далъ** (Bůh dal): **что ей богдало: сына или дочку?** (Co jí dal Bůh, syna nebo dcerušku?) Lotyšové v podobné případnosti kladou množné číslo místo jednotného: dîvs devis jáunus délus, jaunas méitas „Bůh dal mladé syny, mladé dcery", t. j. Bůh dal syna, dceru (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 253). *Lama*, název tibetských kněží, znamená „matka-duše" (*la* = *hlah* aneb *loah* duše, duch a *ma* matka), siamsk. *me-dab* (generál) = „matka vojska" (u Tibeťanů generál sluje *he-ru-ka* „ssající krev, pi-

javka"), siamsk. *nak-des* (kněz) = „nacpaný řečmi", anamsk. *tim-la* (syphilis) = „srdce křičící" (Aubaret 455), birmansk. *ka-ká-tom* (věta, odpověď) = „špalek ze slov", amojsk. *kâm-huih-phùn-thi* (křivě někoho viniti) = „krev k nebi plivati" (Douglas, Dict. of Amoy 405). Našemu „jak se máte?" odpovídá čínské *či kuo fan* „najedl jste se?" Čínské *hoa-cè* „syn květin" označuje žebráka; výraz tento není nikterak lichotivý, nýbrž opovržlivý, znamenaje tolik co „lhář", ježto „lháti" vyjadřuje se slovy *tà-hoa* „bíti květiny". Siamsk. *sarenivat* (vládnouti, panovati) znamená vlastně „pohlcovati národ" (J. Bowring, Kingdom and People of Siam I, 127). Nubové, sudanští a arabští kmenové označují směr proudu jinak než my a právě naopak; my pravíme „Nil teče od hor", oni však říkají „Nil teče k horám" (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika II, 174); egyptští Arabové vyjadřují „dnes" slovy *neharde* aneb *el-jôm*, t. j. „den ten, den, ve dne", naproti tomu sudanští Arabové slovy *el-lêla* „tato noc, v noci"; *áms* u Arabů značí „včera", a v Bedawii „dnes" (*ámse*, *ámas* — H. Almkvist, Bischari Sprache I, 273). Obyčejný, ba mnohdy i důvěrný název otroků v Angole (u Portugalců) jest *o diabo* = „čert" aneb *brutu* = „zvíře", a ve východní Africe zovou je *bicho* = „červ, zvíře" (Livingstone, Missionary Travels, 447); peruánsk. *jana-hispa* (dysenterie, úplavice) = „černé močení", kdežto Kurdové nazývají běhavku *dileiš*, t. j. „nemoc srdce" (Justi, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 370). V obecné mluvě turecké muž říká ženě *benim ablam* „má sestro!" (*abla* sestra — zvláště pak starší), arabského *chalâïk* (mn. č. „tvorové, bytosti") obecný lid v Turecku užívá za tvar jednotného čísla u významu „otrokyně, služka", *sultânym* („můj vladaři! můj Pane!") užívá nejen ve smyslu milostpane! nýbrž i milostpaní! a slečno! a vzaté z arabského jazyka slovo *kahpe* (nevěstka, kurva) má u něho též mnohdy význam „ničema, darebák". Perské *gûh chûrdem* (asi tolik, co „přiznávám se, že jsem chybil") znamená doslovně: „jedl jsem výkal"; těmito slovy osoby k bastonádě odsouzené prosí o milosť (Journal Asiatique VI, Série 14, 477); nubick. *semâged úmbut âg-bógin* (padají kroupy) = „s nebe padá sůl" (Reinisch, Nubasprache II, 170).

Přirozený rod i číslo často bývají v kollisi s mluvnicí a odnášejí-li se ke jménu hromadnému, mnohdy nabývají převahy nad stránkou mluvnickou; tak čteme ve staroruském letopise (u Nestora): идуть Русь „jdou Rus", кдѣ суть дружина наша „kde jsou družina naše", дружина сему смѣятися начнуть „družina tomu smáti se počnou"; v Slově o polku Igorevě: храбрая дружина рыкають „chrabrá družina řvou"; v druhých

památkách: собираются тутъ народъ „shromažďují se tu národ“, народъ тому смѣялися „národ (= zástup, lidé) se tomu smáli“ (Буслаевъ, Истор. Грамм.[4] II, 184; strany podobných vazeb v jazyce českém sr. Bartošovu Skladbu, 2. vyd. str. 8). U novějších spisovatelů: молодежь вдругъ засмѣялись „mládež se najednou zasmáli“; такъ думаютъ большая часть мужей „takového mínění jsou (tak myslí) větší část mužů“; все собраніе желали возвратиться „celé shromáždění chtěli se navrátiti“. Někdy nacházíme v témž souvětí slovesa odnášející se ke jménu hromadnému nebo vůbec k jednomu a témuž podmětu jak v jednotném, tak i ve množném čísle: вся его семья угощала насъ сколько могли „celá jeho rodina *častovala* nás, kolik *mohli*“; весь городъ ѣздитъ въ рощу и не выходятъ изъ каретъ „celé město *jezdí* do háje i *nevycházejí* z kočárů“; по лѣсу раздалось нѣсколько голосовъ и стали приближаться (Пушк.) „po lese *ozvalo* se několik hlasův i *počaly* se blížiti“; полтораста солдатъ высыпало изъ лѣсу и съ крикомъ устремились на валъ (Пушк.) „půldruhého sta vojáků *vyřítilo* se z lesu i s křikem *vrhli* se na násyp“ (obrátili se k . .); старикъ крестьянинъ съ батракомъ шелъ подъ вечеръ лѣскомъ домой и повстрѣчали вдругъ медвѣдя (Крыл.) „stařec sedlák s nádenníkem *šel* k večeru lesíkem domů i *potkali* najednou medvěda“ (strany podobné vazby v lotyšském jazyce sr. Bielenstein, Lett. Gramm. Mitau 1863, I, 253).

V ruském выпить чашку („vypiti číši“) slovo чашка označuje vlastně nápoj, jejž číše v sobě zavírá, obsahující klade se tedy místo obsahu. Podivný přechod významu pozorujeme ve slově *myslivec* (= polsk. *myśliwiec*); kdybychom chtěli souditi o něm z významu slova *myslivý* (= myslící, důvtipný), očekávali bychom nepochybně, že *myslivec* bude znamenati asi tolik co „filosof“, avšak jazyk ustanovil se na jiném významě a dal lovci přednosť před filosofem; ježto pak myslivec označuje zejména člověka, umění loveckému řádně vyučeného, tu nepochybně přechod (od mysli k myslivci) děl se na základě významů „zkušený, vyučený, znalý“ („znalý kudy zvěř chodívá“ — Jungm. V, 723). Ruské лошадь бьется (kůň vyhazuje, kopá) znamená vlastně „kůň se bije“, крапива жжется (kopřiva pálí) = „kopřiva se pálí“, собака кусается (pes kouše) = „pes se kouše“, комары кусаются (komárové štípají) = „komáři se kousají“ — zde činná slovesa vyjadřují se tvary trpnými. Slované nazývali Němce, jakožto cizince, kteří neuměli mluviti jich jazykem, *němými*, Litvané pak člověka, jenž toliko svůj mateřský jazyk zná, zovou *aklas* „slepým“: *aklas Voketis* (pouhý Němec) = „slepý Němec“ (my říkáme též *kovaný Němec* nebo *klepaný Němec*), *aklas Letuvninkas* (pouhý Litvan) = „slepý Litvan“. Kopřivu, která

nepálí, jmenujeme *hluchou*, Angličan ji jmenuje *slepou (blind nettle)*, Francouz, Vlach a Španěl *mrtvou* (fr. *ortie morte*, vl. *ortica morta*, šp. *ortiga muerta*) a Maďar *osiřelou (árvacsalán)*; jedovatou houbu Maďar jmenuje *bláznivou*, *hloupou (bolondgomba)*, a falešný zub zove *hostem* (*vendég-fog* host-zub). Podivný jest tolikéž význam ruského ничего (vlastně „nic, ničeho"), které znamená „dosti dobře, slušně, obstojně": Какъ она Вамъ нравится? Ничего = jak se Vám ona líbí? Dosti dobře. Какъ онъ говоритъ по русски? Ничего = „jak mluví on rusky? Obstojně, dosti dobře". Онъ ведетъ себя ничего = „on se chová dosti slušně". Никакъ — vlastně „nikterak" — užívá se též u významě „nepochybně": никакъ ты забылъ „tys nepochybně zapomněl".

Odstíny významů v nářečích jednoho a téhož jazyka jsou rovněž mnohdy nad pomyšlení rozmanity. Alemanské a švábské *schieben* znamená *zváti* („wenn ein gesell *zur hochzeit geschoben* wird" — „když se zve na svatbu" — Birlinger, Zeitschr. f. vergl. Spr. XV, 261), v horním Falcku *schwatzn* znamená „míti běhavku" (Gradl, Zeitschr. f. v. Spr. XVII, 24), v Osnabrücku *gönnen* znamená „prositi oč" (Jellinghaus, Beitr. z. Kunde der indogerm. Spr. II, 223); v normanském nářečí *bouillon* (franc. = polévka) znamená „bláto", *chiffon* (franc. hadr) = veliký krajíc chleba, *dorer* (franc. pozlacovati) = namazati máslem, *prêcher* (kázati) = mluviti, *chasser* (franc. honiti) = jíti, *amusant* (franc. zábavný) = lenivý, ničemný, *male* (franc. *mâle* mužský, samec) = hnůj (snad proto, že hnůj zúrodňuje půdu), *atout* = rána, *basse* = služka („nízká"), *poumon* (fr. plíce) = blátivá země. Ve skotském nářečí *brain* (angl. „mozek") znamená „hlas", *brief* (angl. krátký) = způsobilý, dobrý (*a brief sermon* „dobré kázání"), *burd*, *bird* (angl. „pták" — něm. *brut*) = „paní, dívka, potomstvo", *confess* (angl. „přiznati se") = „dáviti, vrhnouti", *dish* (angl. „mísa") = „trkati, ničiti", *frog* (angl. „žába") = „hříbě"; *loll* (angl. „roztahovati se, vyplazovati jazyk") znamená lenivou osobu, a v západních krajinách lidský výkal; *milkwoman* (angl. „mlíkařka") = „kojná", *month* (angl. „měsíc") = „hora" (význam tento stává nepochybně ve spojitosti s angl. *mound* násyp, břeh), *sad* (angl. smutný) = „moudrý, rozumný", *sobir*, *sober* (angl. „střízlivý") = „malý, chudý, slabý", *soon* (angl. „brzo") = „blízko" (označení času přeneseno na místo), *sour* (angl. „kyselý") = „hořký", *suffer* (angl. „trpěti") = „odkládati". Staroanglické *bidden* znamenalo ještě tolik co německé *beten*, ale nyní angl. *bid* znamená obyčejně „přikazovati, oznamovati" (ve významě „modliti": *to bid beads* „odříkávati modlitbu na růženci"). Ve staré řečtině *βάλλω* znamenalo „há-

zím", nyní však „kladu", starořeck. ἐξοχή označovalo „přednosť", v nynějším pak jazyku znamená „místo vně města se nacházející, venkovský statek". V henneberském nářečí místo *ich bin aufgestanden* říkají *ich bi aufgestîge* (Spiess, Fränkisch-hennebergische Mundart 69). V bavorském nářečí *abketzern* znamená „smažiti, usmažiti" (Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1316), *bibel* = pačesy (I, 190), *prangen* = přijímati návštěvy (o šestinedělkách — I, 469), *dulden* = slaviti (I, 504), *färzen* = pražiti (I, 762 — přestrojeno snad z příslušného českého slova), *keusch*, *kaisch* = tenký, slabý („*die deichsel ist z'kaisch* = zu dünn I, 1304; tak i ve vídeňském nářečí: *der sessel is a bisserl z'keusch ausg'fallen* = zu schwach, gebrechlich — Hügel, Wiener Dialect 89), *krebsen* = býti porodní bábou (I, 1359), *gesaess* = byt, příbytek, pastviště (II, 329), *scherzen* = ze služby jíti (II, 473), *scherz*, *scherzlein* = skrojek (II, 472), *schmutz* = políbení (II, 562), *nachschnalz* = pomluva, *harm* = moč, *eckeln* = uraziti, *angeln* = píchati (I, 105), *übertragen* = podporovati, pomáhati, *tropfen* = mrtvice, *fegen* = hádati se, hašteřiti (I, 696), *erfaren* = leknouti se, ustrnouti, *hâuen* = běžeti (I, 1023), *hafen* = hrnec, *moder* = hlad (I, 1571), *lampen* = sesky u prsou (I, 1474), *vogel* = 1. kačer, husák, 2. „ein gebraten Schweinlin mit Vögel gefüllt" (Schmeller I, 834); hornoněm. *meiden* = vyklestiti, vyřezati (Diefenbach, Goth. Wtb. II, 9); vídeňsk. *ledich* (o víně) = nesmíšený s vodou, nepadělaný: *trinkens kan ledich'n wein* (= „nicht ohne wasser" — Hügel, Wiener Dialect 100; v Japonsku víno s vodou nesmíšené sluje *ki-zake* „živé víno, syrové víno" — Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. Akad. d. Wiss. Wien 1878, 82); roztrhané kalhoty v Augšburku nazývají *zerbrochene hosen*, a zlámaný džbán *zerrissener krug* (Ausland 1867, 1135).

Nakolik v ruských nářečích významy v jednom a témže slově mohou se střídati, viděti z těchto příkladů: циркать v jižních nářečích znamená švitořiti, cvrčeti, a v orlovském dojiti; чурка v ruském jazyku označuje hlupáka, kládu, špalek, v tverské gubernii — úl a ve vologdské — nemanželské dítě, rusk. вѣра (víra) v Sibiři označuje zvyk, obyčej, rusk. гробъ (rakev), ve vjatské gubernii — neohrabaného sedláka, archangelsk. дорога (= rusk. „cesta, dráha") znamená provaz, pskovsk. задача (rusk. = „úloha") = krm dobytka, jaroslavsk. заразиться (rusk. „nakaziti se") = zamilovati, kalužsk. край = les, pskovsk. линія = štěstí, kostromsk. макъ = prach střelný, kostromsk. мишень (rusk. „terč") = nos, обморокъ (rusk. „mdloba, omdlení") = tma, mlha; молодица v archangelské gubernii znamená snachu, ve tverské mladou hezkou

ženskou, v tambovské vdanou ženštinu až do první těhotnosti, v jaroslavské ženštinu, která poprvé porodila syna, a v permské vdanou ženskou až do čtyřicátého roku; оходъ v nižegorodské gubernii znamená břicho, žaludek, a ve vjatské — zadnici; прындикъ v kazanském nařečí označuje zlostného, nepřístupného člověka, a v tambovském — špatné počasí, разбойница v ruském jazyku znamená loupežnici, a ve pskovské gubernii ženštinu, která rozhazuje hnůj; jaroslavsk. путаница (rusk. „zmatek") = nudle, novgorodsk. болóто (rusk. „bahno") = seno, vladimirsk. tambovsk. угодникъ (rusk. „úslužný, spravedlivý, bohabojný člověk)" = hrnec; кожухъ (rusk. „kožich") ve vjatském nářečí znamená komín, a v archangelském vejce, мѣсто (rusk. „místo") v archangelské gubernii označuje postel, peřinu, v oloněcké věc, předmět, a v Sibiři jelení kůži; vjatsk. pskovsk. овёсъ (rusk. „oves") = drobné rybičky, pskovsk. tversk. осудить (rusk. „odsouditi") = uhranouti, nižegorodsk. порядокъ (rusk. „pořádek") = ulice, tversk. пускать (rusk. „pouštěti") = smrděti, vjatsk. свѣчка (rusk. „svíčka") = ukazovatel, přední prst, kazansk. разумъ (rusk. „rozum") = dobrota, chuť (разуму въ яблокѣ мало — „jablko má málo chuti" — Дополн. къ Областн. Слов.), pskov. tversk. рождество (rusk. „narození, vánoce") = obličej, руда (rusk. = „ruda") v archangelské gubernii označuje věc nečistou, špinavou, a v tverské saze; задница v permské gubernii znamená provaz, jímž seno k vozu přivazují, ve staré ruštině toto slovo znamenalo dědictví, pozůstalosť, a nyní znamená zadnici; аяйка ve vladimirské i rjazanské gubernii označuje bázlivou ženskou, a u donských kozáků — přítele; басалай v archangelské gubernii znamená otrapu, a ve vologdské — slušně odětého i způsobného člověka; безстужій v archang. gubernii označuje „neunavný, horlivý", a v kostromské i oloněcké „nestydatý, nesvědomitý"; благо v novgorodské gubernii znamená „dobře", ale ve vladimirské, vologdské a penzenské — „špatně" (pskovsk. simbirsk. благой = špatný, šeredný, a smolensk. блазе = dobře, chvalitebně, ale smolensk. блазень = nesmyslný, hlupák). Starobulh. балъванъ = socha, sloup, rusk. болванъ = modla, česk. *balvan* = veliká, hmotná věc, špalek, modla, a lotyšsk. *bulvans* = vycpaný pták; vladimirsk. болѣзный „nešťastný" u donských kozáků znamená milý, drahý; rusk. волокита (děvkář) v kurské gubernii označuje nebohého člověka, nuzáka, a v penzenské práci, namáhání; жадáть — ve vologdské a rjazanské gub. = chtíti, přáti si, a v orenburské „hltavě jísti, žráti"; жадный v ruském jazyku znamená „žádostivý, hltavý", v tversk. nářečí „milý, drahý", ve smolenském „každý", a u nás = žádný; збойливый — ve vladimirsk.

nář. „skromný, zdvořilý“, a v Sibiři = „pyšný, nadutý“; лихо v nižegorodsk. nář. „lehce, svobodně“, a ve vologdsk. i vjatsk. „špatně, nanic“; лони́сь v archang., novgor. i vologdsk. nář. „vloni“ (= kazansk. jarosl. лоне́сь), ale kostromsk. лоньи́сь = předvčírem (aneb „před třemi dni“); міроѣдъ v tversk. nář. „starosta ve vsi“, a ve smolensk. „žebrák“; николи v kostromsk. i novgorodsk. nář. „nikdy“ — ale v tversk. „rychle“ (николи сходить); обихо́дница v tomsk. nář. „čistotná, pracovitá hospodyně“ — v orenbursk. „lenivá, nedbalá ženská nebo dívka, cuchta“; освѣжи́ть — v rusk. jazyku „osvěžiti“, v archang., tambovsk. i tversk. nář. „zaříznouti, zabiti“ (kus dobytka); пропи́ть — v rusk. jaz. „propiti“, a orenb., voroněžsk. i tambovsk. пропи́ть дѣвку = „zasnoubiti dívku“; разрушить (v rusk. jaz. „zbořiti, zničiti“) v jarosl. nář. „rozřezati“, kostr. разрушиться „pohádati se“; руно (rusk. „rouno“) — vologdsk. „stádo ovec“, vladimirsk. „movité věci“, a saratovsk. tversk. „špatný, roztrhaný oděv“; ря́ски — tversk. „perly, šňůry korálů“, vologdsk. „roztrhaný, ošumělý oděv“; сбыть v ruštině znamená „padati, ubývati“ (o vodě), ale v archangelské gubernii „přibývati“: вода сбыла (= vody přibylo — rusk. вода прибыла); страда́ть = rusk. „trpěti“, pskovsk. „dováděti“, archang. „pracovati na poli, sklízeti“; то́лмить — vjatsk. permsk. „mluviti, vykládati“ — ale vologdsk. „pochopiti, rozuměti“; тѣшить — rusk. „baviti, radosť působiti“, orlovsk. rjazansk. „dojiti“; угойть — tversk. „zahojiti“, vologdsk. „ztratiti“, ужи́ма — penz. „skromnosť“, nižegorodsk. „zpupný, pyšný člověk“; умира́ть — rusk. „umírati“, smolensk., tversk. „býti nemocným“ (онъ умираетъ головою — „bolí ho hlava“, я все умиралъ — „byl jsem pořád nemocen“); утро́ба (rusk. „uterus“) — novgorodsk. „duše, srdce“, rjazansk. „běhavka“; ха́халь — nižegorodsk. tversk. „milenec, chlapík“ — ale irkutsk. „šibal, ničema“, vologdsk. „podezřelý člověk“; хлѣбница — irkutsk. „koš, nádoba na chléb neb obilí“ — archangelsk. „zadnice“; хмы́лить — novgor. tversk. „usmívati se“, ale penz. „plakati, kňučeti“; худоба — kursk. „jmění, majetek, statek“, oloněck. „špatné hospodářství“, smolensk. „nemoc“ a vologdsk. „šerednosť“; художество — rusk. „umění“, mosk. penz. „nedostatek, vada“ (prvý význam vede se od germ. *handug* — „způsobilý, chytrý“, a druhý od slovanského *chud-*); череди́ть — tambovsk. „horlivě častovati, uctiti“, novgorodsk. „spílati, přezdívati“; щаду́шный — ve vologdsk. tversk. nářečí znamená 1. slabý, neduživý, ale i 2. dobrý, štědrý. Arabsko-turecké *'âlim* (moudrý, učený) nacházíme ve vladimirském nářečí (алымъ) u významě „hlupec“ (Казембекъ, Матеріалы для Слов. и Грамм. II, 23); podobně i arabské *amân*, v asij-

ských jazycích velmi rozšířené i původně „spasení, šetření, milosť" znamenající, ve vladimirské i kostromské gubernii přijalo význam „skupec"; ханжа́ (svatoušek, pokrytec) pochází z arabského *hâdši*, znamenajícího nábožného poutníka k posvátným místům putujícího (Григорьевъ, Матер. для Слов. и Грамм. V, 69). Животъ znamenalo ve starší ruštině (ještě v 17. století) „majetnosť, jmění" (zvláště movité), nynější jeho význam jest „břicho"; поносъ ve staré ruštině znamenalo „hanu, potupu" (ještě podnes užívá se slovesa поносить tupiti, haněti), nyní však поносъ znamená „běhavku", u donských kozáků „rychlý proud vody", v novgorodské gubernii „silný příznivý vítr", v Irkutsku „zárodek" (поносъ понести otěhotněti), ve vjatské „odbyt, prodej" a ve pskovské „návěj"; близору́кій (rusk. „krátkozraký") znamená v Sibiři smilný, chlipný; пе́кать značí ve vladimirské gubernii „škytati" a ve pskovské i tverské „kakati"; напёрстокъ (rusk. „náprstek") pskovsk. tversk. „miláček, mazlíček"; нача́ться (rusk. „počíti se") pskovsk. „slibiti"; пого́да (rusk. „počasí") kursk. „hoši na večer k tanci přicházející" (было весело, погоды было много); посади́ть (rusk. „posaditi") pskovsk. tversk. „ztratiti"; рожа (rusk. „šeredný obličej, pitvora, ohava") kazansk. „krása"; сговорить (rusk. „přemluviti, zasnoubiti") tobolsk. „odepříti, odvolati"; грустить (rusk. „rmoutiti se") kursk. „hroziti", усадить — archang. „ukradnouti" a pskovsk. tversk. „ztratiti". Rusk. губы = pysky, a грибы = houby, nižegor. губы znamená tolik co mosk. грибы, a naopak smolensk. грибы znamená tolik co mosk. губы. Východ Kanurci nazývají *gedi* a Tibbuové *fôtô*, naopak západ Kanurci zovou *futê* a Tibbuové *di* (Nachtigal, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. V, 220).

Přecházejíce k jiným národům slova mnohdy podstatně mění svůj význam. Z latinsk. *mensa* (stůl) stala se česká *mísa* (st. bulh. мнса), kdežto naopak řecké *δίσκος* (miska, talíř — pův. kruh — česk. *deska*) přešlo v něm. *tisch* (st. h. něm. *tisc*, *disc* = anglosask. *disk* mísa, talíř, angl. *dish*); něm. *speise* (st. h. něm. *spîsa*), pocházejíc z lat. *expensa*, znamená vlastně „vydání"; slovanské *skot* (dobytek) rovná se německému *schatz* (poklad) = gotsk. *skatts* (peníz), sr. frisk. *sket* (peníze, dobytek — J. Grimm, Gesch. d. deutschen Spr.[2] 20); zendskému *çtaora* (soumar, hovado) odpovídá gotsk. *stiur* (býček, tele), švábsk. wetteravsk. *stêr*, *staer* (beran), osset. *stur* (dobytek), persk. *stûr* (kůň — *uštur* velbloud), albánsk. *štjéra* (ovce) i rhaetorom. *sterneglia* (pl. — jednoroční kozy — Diefenbach, Wtb. II, 332—333).

Nejen význam kořenů, než i původní význam slov mnohdy naprosto se zahlazuje a mizí. Německé *die welt ist ewig* znamená vlastně

„lidský věk jest věčný“, neb *welt* = st. h. něm. *wëralt* (angl. *world*) znamenalo původně dobu lidského života, lidský věk (*wër* = lat. *vir*, *altî* = stáří, něm. *alter*); mluvíme-li o *čtrnáctidenní karanténě*, tu mluvíme o čtyřicetidenním odloučení (franc. *quarantaine*), které trvá čtrnáct dní; má-li kůň stříbrné podkovy, tu praví Francouz: *le cheval est ferré d'argent* — t. j. kůň jest okován *železem ze stříbra* a tolikéž Němec v takové případnosti může toliko mluviti o *silberne hufeisen*, t. j. o železných podkovách ze stříbra; rejdí-li hošík na holi po pokoji, tu praví Franconz: *il va à cheval sur un bâton*, t. j. „jezdí na koni na holi“. Anglické *blackberries are red, when they are green* (ostružiny jsou červené, když jsou nezralé) znamená doslovně „*černé* jahody jsou *červené*, když jsou *zelené*“ (*green* „zelený“ užívá se mnohdy u významu „nezralý“); v různých jazycích indiánských zvířata i rozličné předměty nazývají se dle jistých barev, při čemž však slovo se nemění, i když předmět jím označovaný mění barvu. Tak na příklad u Klamathů tráva sluje *käkäkli* „zelená“, což však vztahuje se i k trávě zvadlé a sežloutlé (Gatschet, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 301). *Day*, vlastně „den“, označuje ve skotském nářečí též obecný pojem „doba“: tak *a month's day* (doba jednoho měsíce) znamená vlastně „den měsíce“, *a year's day* (doba jednoho roku) = „den roku“; skotsk. *good bairn* (dosl. „dobré dítě“) znamená „povolný, poslušný“, nechť se vztahuje k jakémukoli stáří (Lord Gordon became *a good bairn* „podrobil se, stal se poslušným“ — dosl. „stal se *dobrým dítětem*“ — Jamieson's Scottish Dict. — Revised by J. Longmuir 24). V cikánské bajce o dvou myších říká myš důvěrně své přítelkyni *mi čiriklóri* = „můj ptáčku!“ (Puchmayer, Románi Čib 70). Nazývá-li Rus červený inkoust красныя чернила, mluví vlastně o „červeném černidle“; podobně nelogicky počíná si i lékárník, nazývaje červený svůj inkoust *atramentum rubrum* („černidlo červené“). Který Francouz čte knihu *en négligé* (t. j. v prostém, domácím oděvu), čte vlastně „v nečtení“, poněvadž *négliger* (zanedbávati) vede se od lat. *negligere*, vzniklého z *nec-legere* („ne-sbírati, ne-čísti“, odtud i „nedbati“). Česk. *vdovec* znamená původně asi tolik co „ten-bez-muže“, ježto slovo vzniklo obdobou i na základě slova *vdova* = skr. *vidhavá*, znamenajícího „bez-muže“ (*vidhavá* „vdova“ skládá se ze záporného *vi* + *dhava* člověk, muž; výklad z **vidh* děliti, odděliti zdá se nám býti méně případným, ježto příslušný skr. kořen *vjadh* znamená „probodnouti, prokláti“). Říman mluvil o tom, kdož usiloval přivésti stát na záhubu, jakožto o *parricida reipublicae*, ač *parricida* znamená vlastně toliko vraha otcova;

podobně působením nesprávné obdoby nazýval laň *cerva*, t. j. rohatou (*cervus* = řeck. *κεραός* rohatý — sr. str. 30), ač laň žádných rohů nemá. Permjakové vzatého z ruského jazyka slova *baran* (beran) užívají ve smyslu obecnějším: *köza baran* (kozel) = „koza beran" (Роговъ, Перм. Слов. 76). Peruánské *siki* (podex) častým užíváním ve slovech složitých nepochybně pozbylo z veliké části původní své významnosti, jinak těžko pochopiti, jak bylo možná označovati „mlsného člověka, lahůdkáře" (něm. *lekker-maul*) výrazem *hillu-siki* „mlsná řiť" (Tschudi, Kechua Sprache I, 134). Turecké *siz* „vy", tvar množného čísla náměstky *sen* „ty", přijímá, odpovídá-li našemu „Vy", v obecné mluvě zbytečným způsobem ještě koncovku množného *-ler: sizleri öjle bilmézidem* „do Vás bych se toho nebyl nadál", *sizler ise* „co se Vás týče". Roztrhnouti oděv bylo u starých Semitů, jak známo, symbolem hoře a zármutku, s nímž se často setkáváme jak v bibli, tak i ve starších arabských památkách; avšak z označování *děje* symbolického během času stalo se *úsloví* ryze metaforické. Tak na př. v arabském vydání sbírky povídek „Tisíc a jedna noc" (Bûlâk 1279, III, 442) vypravuje se, jak člověk, jehož do naha svlékli a o všechno oloupili, v zoufalosti „bědoval, v líce se bil a *oděv svůj roztrhl*" (*fa-šakkat thijâbahú* — Ztschr. f. Völkerpsych. XIII, 261). U madagaskarských Hovů dary, které ženich posýlá rodičům nevěstiným, nechť jsou jakékoli, slují *vody ondry* „kravský ocas", poněvadž před nedávným ještě časem žádné manželství se nepokládalo za zákonní a platně uzavřené, nepřijali-li rodiče nevěstini od ženicha *vody ondry*, t. j. kravský ocas (Hildebrandt, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XV, 89—90).

Ještě podivněji (z pravidla ovšem toliko zdánlivě) i nelogičtěji počínají si jazyky v těch slovech, která zahrnují v sobě významy nejen od sebe různé, ale i přímo jeden druhému odporné. Pozoruhodný tento zjev vysvětluje se mnohdy tím, že kořenům i slovům z nich odvozeným za dřívějších dob příslušely významy mnohem obecnější, z nichž teprva později postupným vznikem hojných odstínův i rozvětvením jich na samostatná pořadí utvořovaly se významy, které, v jazyku venkoncem se ustálivše, potom nezřídka druh proti druhu kladly se protivou, byť i byly po jistou ještě dobu označovány jedním a týmž slovem. Tak z obecného významu „pohybovati se" mohly se utvořiti konkretnější významy „přijíti" a „odejíti", z původního významu „nésti" — konkretnější „přinésti" a „odnésti"; mnohá slova mohou býti užívána v dobrém smyslu i ve zlém, opravdově neb ironicky, za výrazy lichotivé neb urážlivé, v širším smyslu nebo v užším a t. d.

O tomto důležitém zjevu v oboru významnosti slov ve druhém díle svého spisu podrobněji promluvíme; zde přestaneme na několika výmluvných dokladech, svědčících o velikém rozšíření tohoto překvapujícího na první pohled úkazu v nejrozmanitějších jazycích. Tak lat. *vacare* (= franc. *vaquer*) znamená „býti svobodným, míti kdy" (*cura et negotio vacare*), ale i „zanášeti se něčím" (*philosophiae vacare*), *obêsus* znamená „vyschlý, hubený", než i „tlustý", *vêgrandis* znamená neveliký, malý — ale též velmi veliký, slova *sacer* užívá se v dobrém smyslu: „svatý, posvěcený", ale i v opačném: „prokletý, mrzký", *reliquiae* znamená „ostatky z těla, kosti neshnilé", ale i „výkal", *altus* může označovati nejen „vysoký", ale též „hluboký" (*altus mons* vysoký vrch, *alta arbor* vysoký strom — ale *altum flumen* hluboká řeka, *altus puteus* hluboká studně). České *bezcenný* může označovati to, co žádné ceny nemá, za nic nestojí nebo to, co má náramnou cenu; *potřebovati* znamená „míti čeho potřebí", tudíž nemíti čeho, ale i „užívati čeho", tedy míti co; *břidký* znamená 1. sladký (*břidký jako med, břidký nápoj*), 2. trpký, protivný, šeredný; rusk. золото znamená zlato, ale též hnůj i člověčí výkal (sr. золотарь, jež označuje zlatiče, pozlacovače, ale i toho, kdo vyklizuje stoky a záchody). Z kořene *kal* povstávají tolikéž významy přímo sobě odporující: skr. *kala* = jemný, tichý, libý, příjemný (o zvuku), *kalja* = zdravý, příjemný, řeck. *καλός* — a skr. *kaluša* = špinavý, hřích, sr. také česk. *kalý* a *kalný*. Slovo *kurva, kurvička* užívá se u Roudnice, v Kolínsku a jinde v Čechách nezřídka za slovo lichotivé, za výraz lásky mateřské (*I ty kurvičko!* — sr. Kottův Slovn.); *stravovati* znamená 1. stravu dávati, krmiti, 2. otravovati, hubiti (sr. tolikéž polsk. *trawa* = tráva — asi tolik co krmě, píce — co se „tráví", a *trucizna* = jed, *truć* otravovati — Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien XXVIII, 80); *štítiti se* může znamenati 1. vymlouvati se někým, za štít ho sobě bráti, 2. vystříhati se koho, vyhýbati komu: tedy *on se jím štítí* a *on se ho štítí* významem naprosto si odporují; *toužiti* znamená 1. želeti, pykati (*on toho velice touží* = velmi toho lituje), 2. dychtiti, bažiti (*po něčem toužiti*); podobně i *želeti* znamená 1. litovati, oplakávati, 2. přáti si (v prvém významě odpovídá ruskému жалѣть, a v druhém ruskému желать). *Trčeti* znamená vězeti, viseti, ale i běžeti, *vrčeti* = něm. knurren, grollen (*dávno na něho vrčel*), než i míti zalíbení v kom, oko míti na koho (*vrčít on na tu pannu* — Jungm.); *vzdechnouti* = 1. něm. hauchen, athmen, seufzen, 2. umříti, zcepeněti (*několik bašů náhle vzdechlo, vzdechl kůň* — Jungm.); *zábava* = 1. překážka, zápověď, zabavení,

2. kratochvíl, vyražení; *bočiti se* = 1. lísati se *(bočiti se ke komu)*, 2. na koho = zlobiti se. *Zavoněti* bez jiných doplňujících slov může býti užíváno u významech sobě odporujících: *zavoněla mu pečeně*, ale *maso již zavání*, *zajíc zavoněl* (= zasmradl); *zbouchati* znamená 1. vybouchati, 2. zamilovati koho *(zbouchl se do ní)*, *zbahoniti* = 1. namluviti na něco, 2. sraziti s čeho, odvrátiti od čeho. Ruské благій značí „dobrý, milostivý“, ale užívané od obecného lidu благой znamená „tvrdošijný, nepokojný“; podobný přechod významů pozorujeme v českých slovech *blahý*, *blažený* a *bláhový:* poslední slovo znamená nejen dobráka, ale i člověka přihlouplého, a ve slově *blázen* (nemoudrý, nerozumný) přechod významu v opak jest již docela završen. Podobně st. bulh. блаженъ znamená „blažený“ a благъ = dobrý, užitečný, ale блаꙃнъ „chyba, pohoršení“, блаꙃнити „dávati pohoršení, klamati“ = slovinsk. *blazniti*.

Sanskr. *pat* znamená „letěti“, ale i „padati“, *sad* „seděti“, ale i „jíti, choditi“ (sr. řeck. *ἕδος* i *ὅδος*), *â-muč* „oblékati“, ale i „svlékati“, *varčas* „světlo, blesk, nádhera“, ale i „bláto, kal, výkal“, *ârât* „z daleka, v dálce, daleko“, než také „na blízku“, *ju* = zadržovati, k sobě přitahovati, ale i naopak vzdalovati, odháněti, *çansa* = chvála, požehnání, ale též hanba, kletba. Od kořene *radž* vedou se slova: 1. *radžate*, *radžjate* = barví se, rdí, červená, 2. *radžas* tma, mlha, *radžanî* noc; vedick. *asura* = dobrý duch, bůh, pán — i jakožto epith. ornans „nebeský, božský“, 2. zlý duch (A. Ludwig, Commentar zur Rigv. Übers. I, XX), *aktu* označuje světlo, denní světlo, lesk, ale i noc. Stř. irsk. *úall* = pýcha, nadutosť, ale i žaloba, nářek (Windisch, Irische Texte 861), *adgaur* = „prosím, zvu“ — než také „vzpírám se, zapovídám (Windisch 347), *áil* = příjemný, ale i hanba, potupa (Windisch 350—351), *tarraid* (perf.) = „dohonil, přepadl“, ale též „ostal, zůstal pozadu“; gaelsk. *aibheis* = moře i nebe, *aireach* = opatrný, pozorný, ale i prudký, náhlý, *alt* znamená vysoké místo, ale i dolinu (tedy významem i zvukoslovně úplně se rovná latinskému *altus*), *amhfhortan* = 1. štěstí, 2. neštěstí (skr. *phala*, pehlev. *prtan*, *partan* označují mzdu, náhradu, odměnu, ale i trest — srovnávajíce se takým způsobem co do původního významu se slovy *následek*, *odplata*); gaelsk. *blàth* znamená květ i ovoce, *bradaigh* („čert, zloděj“) odbývá za nadávku, než také za slovo lichotivé, irsk. *buite* může označovati jak oheň, tak i vodu, *cais* — lásku, přízeň, ale i nenávisť. Slovem *cluasach* Gaelové vyrozumívají člověka ušatého, jenž slyší, ale i naopak člověka hluchého, sluchu pozbyvšího; v témž ja-

*

zyku *dunan* znamená hrádek, zámeček (castellum), ale i hnojiště (tertium comparationis je zde slovo „kopeček"), *feum*, *féim* = 1. potřeba, nouze, 2. užívání, užitek (podobně něm. *brauchen* znamená 1. míti čeho potřebí — *ich brauche geld*, 2. užívati čeho: *eine arznei brauchen*, *eine Cur brauchen*); gaelsk. *isean* (kuře, ptáče) jest za lichotivý výraz, k dětem se vztahující, než také za nadávku nezbedným, rozpustilým osobám (Dict. Scoto-Celt I, 543), *meaghal* označuje psí štěkot, ale i kočičí mňoukání, *seunta* = 1. skrytý, odepřený, zapověděný, 2. šťastný, požehnaný, *thoir* = 1. dáti, 2. vzíti.

Perské *bâchter* znamená „východ", ale také „západ", *neng* = česť, dobrá pověsť, sláva — ale též hana, hanba, *šiflîden* „hvízdati" i „pozorně naslouchati", řeck. *καίεσθαι* = hořeti i mrznouti, gotsk. *andeis* počátek, ale i konec, nordsk. *geta* dáti i vzíti (sr. sanskr. *dâ* = dáti — a *â-dâ* = vzíti, takořka „sobě dáti"); stř. h. něm. *gruoz* = přívětivá mluva, pozdravení — ale též obvinění, žaloba, znepokojení (sr. *grüssen*, *grunzen*, *grausen*, str. 113); slova *untiefe* užívá se ve dvojím významě: buď znamená nehluboké, mělké místo aneb velikou, nesmírnou hlubinu; *aufheben* znamená jednak schovati, uložiti, jednak odňati, zahladiti. St. h. něm. *piwarôn*, *bewarôn* znamenalo opatrovati, starati se, ale i vystříhati, zanechati (sr. něm. *eine sache bewaren* — a *gott beware!*); *schimpf* ještě ve střední hornoněmčině znamenalo žert, zábavu (*tanz oder ander schimpf* „tanec neb jiná zábava" — *ez war gar ûz dem schimpf* bylo docela po žertu; *schimpec* žertovný, zábavný), nyní však znamená toliko hanbu a potupu. Bavorské *hämmel*, *hámmel* užívá se za hanlivé slovo i přezdívku (která se dává nečistým, ušpiněným osobám, zvláště pak dětem: *du bist ein rechter hámmel*), ale také za něžné, lichotivé slovo (*du lieber hámmel!* — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1106); *kerl, ke'l* znamená hocha, milovníka, avšak užívá se ho i na označenou dívky: *e' feine' kerl* (hezká holka — Schmeller I, 1291), *e' schwánzigé kerl* (= *en schwánzigé menschin* čiperná, švarná dívka). Ve vídeňském nářečí *auskirr'n* znamená „nasmáti se", ale i „vyplakati se": *hast die no net auskirrt, du schlimmer fraz* (nevyplakal jsi se?), naproti tomu: *heund had si die Mali im theater ordentli auskirrt* („nasmála se" — Hügel, Wiener Dialect 30). Zendské *çku* znamená viděti, hleděti, než i býti slepým (Justi, Handbuch d. Zendsprache 297; Spiegel, Beitr. z. vergl. Spr. II, 260—264; sr. i sanskr. *kavi* mudřec, básník = „vidící" a zendsk. *kavi*, *kavan* = slepec — Fick, Vergl. Wtb.[2] I, 207—208). Podobně i kořen *ak* znamenal 1. viděti i 2. temným, slepým býti — sr. lat. *oc-ulus*

(oko) — ale *aquilus* (temný, černý — odtud *aquila* orel — t. j. temný, černý pták), litevsk. *ak-is* (oko), *ak-ylas* (prozřetelný, opatrný) a *ak-las* (slepý), lotyšsk. *ik-las* (tmavý — Fick, Vergl. Wtb.[2] I, 335); kořen *vak* zavírá v sobě významy rozuměti, chápati, ale i mluviti: řeck. *βά-βαξ* = tlachal, *βάζειν* = mluviti (*βαγ-jε-*, *βακ-jε-*), ale homersk. *ἀ-βακ-έων* = nerozumějící, nechápající, lit. *vok-ti* = rozuměti (Fick, Vergl. Wtb.[2] I, 395). V původním kořeni *sik* kryjí se dva odporné sobě významy: sušiti a močiti — sr. zendsk. *hik-arana* (sušící), *hik-u*, *high-nu* (suchý), ale *hikh-ra* (tekutina), *hikh-ti* (polití) — sanskr. *sik-atâ* (písek — „suchý", sr. lat. *arêna* i *aridus*, *arêre*), ale *sič* (močiti, kropiti — starobulh. сьц-ати). Zendsk. *aputhra* = 1. bezdětný, 2. těhotná („ještě neporodivší"), *zu* značí modliti se, vzývati, ale i klíti, proklínati; podobně nordské *blota* znamená obětovati, ale též proklínati. Starocatalansk. *adobar*, *dobar* znamená chystati, připraviti (na př. pokrmy), ale též kaziti, nešetřiti (oděvů — Messafia, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXV, 205, 228); česk. *hleděti* znamená 1. přihlížeti k čemu, dbáti čeho *(hleď si svého, každý svých věcí hleděl, úřadu svého hleděti)*, ale i 2. varovati se, stříci se *(hleď se ho jako hadu*, t. j. střez se ho, *hleď se pochlebníkův)*; cikánsk. *dukaibé* značí bolesť, ale i lásku; u řeckých a rumunských cikánů *meribé*, *meripí* znamená smrť, ale u anglických *meriben*, *miraben* = život (Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXV, 36); z původního staroindického *rakš* (hájiti, opatrovati) vzniklo cikánské *arakav* (ošetřuji) i *rakav* (nacházím); staroindickému *çvaçura* (tchán) ve mluvě řeckých cikánův odpovídá *sasró* (tchán), a ve mluvě španělských *sasú* (zeť), cikánsk. *sivengero* (od kořene *siv* šíti) označuje nejen ševce, ale i krejčího. Protivy významů pozorujeme tolikéž srovnávajíce něm. *lallen* i řeck. *λαλεῖν* (mluviti) s řecko-cikánským *lalóro* (němý), německo-cik. *lallero* i angl. cik. *lullero*; že u bukovinských cikánů *vojníku* znamená nejen reka, vitěze, ale i loupežníka, snadno vysvětliti. V evropských nářečích cikánských *loko* znamená „lehký", ale u anglických cikánů *loko* = těžký (Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. XXVIII, 5—6); slovem *mamí* cikáni v Uhřích a v Čechách vyrozumívají babičku, v Bessarabii tetu a v Řecku porodní bábu; u bukovinských cikánů *meséle*, *meséli* = stůl, a u řeckých *mesáli* = ubrousek.

Sanskritské *puríša* znamená 1. výpar, vlhkosť ve vzduchu, voda, 2. ssutina, prsť, 3. výkal (Petersb. Wtb.; sr. tolikéž Roth, Zeitschr. f. vergl. Spr. XXVI, 63 i násl., kde Roth za správný význam vedického *puríša* vyhlašuje „land, erdiges" protivou proti vodě); ossetsk. *gubin*,

gubün označuje břicho, útrobu, než i mrtvolu (Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 757), persk. *pûz*, *pôz* = ústa (t. j. „foukající"), ale i stehno, lýtko (t. j. „nafouklé, nabubřelé" — Tomaschek, ibid. 780); podobně perské *fûkh* znamená ústa („co fouká") a *fûk* = puchýř, měchýř („co je nafouklé"); v pamirských nářečích kořen *nas* znamená „ztratiti" (tak v nářečích Wakhí, Sariqolí i Šighní), ale též „přinésti" (v nář. Sangličí — Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 864).

Perské *luti* označuje chytrého, způsobilého, rozumného člověka, ale také nestydatého pobudu i ničemu (Kazem-Beg. Journal Asiatique VI, Série 7, 351); gaelsk. *gnae* = mužský, ženská (H. Leo, Ferienschriften 16), *sleachdadh* = 1. klaněti se, ctíti, 2. odseknouti, rozsekati (významy tyto zavírají v sobě snad základné „obětovati, zabíjeti" — H. Leo, Ferienschriften 70), *carach* = chytrý, skoupý, ale i přítel; vladimirsk. кекнуть = 1. silně udeřiti, 2. umříti, zahynouti, archang. кéхтать = 1. toužiti, velmi si přáti, 2. mnoho jísti; hennebersk. *herrle* označuje mladého pána, ale i dědečka, a *fréêle* — slečnu i babičku (Spiess, Die fränkisch-hennebergische Mundart 11). Tambovské жировой = 1. šťastný, bohatý, 2. nemanželský, vologdsk. уоодóбить = 1. přichystati, připraviti (na př. jídlo), 2. ztratiti; ruské запóмнить znamená „pamatovati se, vzpomenouti si", ale též „zapomenouti"; podobně i затя́мить ve pskovské gubernii znamená „pamatovati si něco, vzpomenouti si", a v tambovské „zapomenouti".

Ruské жаловать znamená „býti milostivým, příznivým, obdařiti" — a жаловаться „stěžovati si, žalovati"; jaroslavsk. адить = 1. spořiti, nahromažďovati, 2. nemírně, přes potřebu užívati; pskovsk. безстýдиться znamená „styděti se, býti stydlivým", ale i „nestyděti se, býti nestydatým"; pskovské i tverské дроботýха označuje štěbetavou ženskou i běhavku (též významy má slovo лопотýха), pskovsk. tversk. зазнóбица = 1. oznoba, oznobenina, 2. láska, předmět lásky, milovaná osoba (v jiných nářečích slovo зазноба má též významy), распростáться znamená „dluh zaplatiti", ale i „vykáleti se", пѣстуха označuje jednak osobu, která chová děti, chůvu, jednak i dítě (děvčátko), které chovají, уберéжить = vyčastovati, uctiti, ale i varovati, лáженье = práce, namáhání, ale i slib, přání, лáзить = hledati i krásti, кезю́къ = břicho, žaludek, ale také zadnice. Saratovské ихъ (užívané za mezislovce) označuje radosť (ихъ! какъ я радъ!), ale i zlosť, nevoli, mrzutosť (ихъ! не могъ ты этого ужъ сдѣлать), tulsk. обигóрить = 1. nabyti, získati, vytě-

žiti, 2. oklamati, oloněck. туровить = 1. pospíchati, 2. čekati. Lotyšské *liškét* = 1. lichotiti, 2. na cti utrhati (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 187).

Anglosaské *grêtan* (st. angl. *grêten*) = 1. pozdraviti, pokloniti se, 2. plakati; st. angl. *lêven* = věřiti, dovoliti, *sêli* = šťastný, dobrý, než i nešťastný (v nynějším jazyce *silly* znamená toliko „pošetilý, hloupý“: *a silly man, a silly thing*), právě jako něm. *einfältig*, které ve střední hornoněmčině *(einvaltec)* mělo ještě významy „prostý, nelíčený, poctivý“. Nordské *audh-* vyráží pojmy „bohatý“ a „prázdný“: *audh* (bohatství), *audhgr*, *audigr* (bohatý), ale *audhn* (prázdnosť, poušť); *bidhja* = 1. prositi, 2. přikazovati, *fôstri* = 1. chovatel, pěstoun, 2. chovanec; *hiôn* = 1. choť, manžel, 2. služebná čeleď; *ôframr* = skromný i nedbalý, *râdha* = raditi a odstraniti, zabiti, *saeta* = trestati i trest podstoupiti, *vardha* = ochraňovati i škoditi, překážeti, *thrumr* = hřímavý, hřímající, ale i mlčící, mlčelivý; v slezském nářečí *wehthat* znamená 1. bolesť, 2. dobrý skutek, dobrodiní (Weinhold, Über deutsche Dialectforschung 114). Staroindické *gu* vyskytuje se ve dvojím doloženém významě: 1. šuměti, zníti (ve příčinných zdvojených tvarech *džoguve*, *džoguvâna*), 2. cacare *(guda* střevo, řiť, *gûtha* excrementa = *gûna)*; prvému významu odpovídá starobulh. говоръ (šum, křik — česk. *hovor*), a druhému st. bulh. говьно, rusk. говно (výkal); *chobot* v ruském jazyku znamená *rypák* (хоботъ), avšak ve starobulharském jazyce též slovo mělo význam *ocas* (хоботъ). Perské *ewreng* znamená znalosť, rozum, ale i podvod, *tâwân* hřích, neřesť, než také odplatu i trest, *pâjgâh* hodnosť, důstojenství, ale i záchod, *âb* vodu, ale i víno. Lotyšské *dussét* „odpočívati“ původně znamená vlastně „těžce oddýchati, supěti“ (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 43), což by spíše odpovídalo významu „pracovati, namáhati se“. Staroangl. *afaiten*, *affaiten* (st. franc. *afaiter*) znamená ozdobiti, okrášliti, ale i přemoci, podmaniti, *awen*, *owen* (anglosask. *âgan*) = míti, držeti co, ale i dlužnu býti, *acwiten*, *aquiten* = zaplatiti, ale též obrati, oloupiti, zbaviti, *astihen*, *astien* = vstoupati, vznášeti se, ale i sestupovati, spouštěti se, *bilaefen*, *bileaven* = zanechati, opustiti, než také zůstati, setrvati, *blac*, *blak* = černý, ale též bledý (*blaken* = černiti, bíliti), *brud*, *bruid* = panna, dívka, ale též nevěsta, žena, manželka; *cunte, counte* znamená *cunnus*, přichází však někdy i ve významu *veretrum* (jako stř. h. něm. *kunte*); *daft*, *deft* označuje 1. mravný, poctivý, 2 pošetilý, hloupý, *diggen*, *deggen* = vykopati, zakopati; starosask. *drôm* = 1. společnosť, hostina, hluk, 2. sen (staroangl. *drem, dream*).

Anglosaské a starosaské *ârîsan* (angl. *arise*), nordské *rísa* a gotské *ur-reisan* znamenají „vstávati“, naproti tomu starohornoněm. *rîsan* (stř. h. něm. *rîsen*) = „padati“; skotsk. *aight* značí 1. míti něco, vládnouti čím, 2. dlužnu býti; tytéž protivné sobě významy zahrnují se ve skotském *aucht* i staroanglickém *âh* (1. habere, 2. debere); skotsk. *batie* označuje psa, ale i zajíce, *behecht* = slib, než také přikázání, *begarie* = krášliti, zdobiti, ale rovněž mazati, zamazati, zašpiniti; *billie* = 1. mladík, milovník, druh, přítel, 2. chlap otrapa, *blait* = skromný, stydlivý i neohrabaný, hrubý, hloupý, *callan* = hoch, jinoch i dívka, *cheips* může označovati „kupovati“, ale i „prodávati“, *chiel* = dítě, miláček, ale i sluha, chlap, *cummer* (snad z francouzsk. *commère*) označuje dívku, pannu, ale i kmotru, porodní bábu, stařenu, ba i čarodějnici; *he dances his lane (lane* = angl. *lone)*, dosl. „on tančí sám jediný“ může znamenati „velmi se raduje“ aneb „náramně se zlobí“; *habble* = 1. koktati, 2. kulhati; *hissie* znamená 1. domácí paní, hospodyně, ale i 2. mrcha, cuchta (v prvém významě slovo vykládá se jako skrácenina z *housewife*, v druhém pak odpovídá anglickému *hussy*), *lare*, *lere* = učiti a učiti se, *let* = čekati a propustiti, *pretty* = hezký, krásný, zdvořilý, ale i nuzný, mrzký, ničemný, hanebný; *raird* = 1. říhati, 2. prděti, *scold* = 1. připíjeti komu na zdraví, 2. haněti, zlořečiti, tupiti; *maister* = 1. pán, majetník, vláda, 2. služba, odpor; *taid* (ropucha) jest výrazem ošklivosti, nechuti k někomu, ale též lichotivým označováním dítěte; *wow* vyráží překvapení, podivení, ale i zármutek, hoře; *taudy* = 1. dítě, 2. zadnice; *upset* = 1. postaviti, spraviti, 2. převrhnouti. Arménské *parapil* má téže významy jako lat. *vacâre*, znamenajíc 1. zaměstnánu býti, pracovati, 2. nepracovati, zaháleti, míti kdy; angl. *fast* značí 1. pevný, nepohnutý, 2. rychlý, bystrý; španělsk. *alcanzar* = honiti se za kým, pronásledovati, ale i dohoniti (od arabsk. *qanaça* uloviti, uhoniti, *al-qanaç* kořisť), gotsk. *bauths* znamená jak němý, tak i hluchý, dolnoněm. *quinkeln* vzdychati, kňučeti, ale i zpívati, švitořiti.

I v jazycích zlodějských nezřídka vyskytují se slova významy přímo odporné v sobě zahrnující; tak ve mluvě francouzských zlodějův (Argot) *paumer* znamená bráti, vzíti, ale i ztratiti, *battant* = jazyk, než také srdce, *cocotte* = ženština, ale i kůň, *bachot* = zkouška, ale též kandidát, *extra* = host, ale i sluha, *chose* může znamenati „dignité“ neb „indignité“ (Lorédan Larchey, Argot Parisien 9—10), *bon* označuje přítele, spolehlivého člověka, ale i pokrytce, vyzvědače (L. Larchey 55), *bouillon pointu* znamená ránu bodákem, ale i klystýr,

caler znamená dělati, pracovati, než i zaháleti, *cassante* = zub (la dent *casse*), než také ořech (la noix *se casse*), *chic* (již v 16. století užívané a tolikéž v konversačním jazyku velmi rozšířené) může označovati: 1. cachet artistique, originalité, distinction, élégance — ale též 2. mauvais genre, facilité banale (Lor. Larchey 91) a j.

Důležité a podstatné změny u významu jednoho a téhož kořene, namnoze přecházející v pravý opak významu původního, mají zhusta místo i v jazycích příbuzných. Tak rusk. заповѣдь znamená rozkaz, přikázání (десять заповѣдей = desatero přikázání), má tudíž význam českému *zápověď* přímo odporný; черствый хлѣбъ znamená „tvrdý, staropečený chléb", kdežto české *čerstvý chléb* označuje pravý toho opak, naše *vůně* znamená u Rusa smrad (вонь), náš *zástup* jest u něho lopatou (заступъ), náš *chlup* — hrudní kostí u drůbeže (хлупь), náš *čas* — hodinou (часъ), náš *hod* — rokem (годъ), náš *křesťan* — sedlákem (крестьянинъ), naše *živnosť* — drůbeží (живность), náš *pohřeb* — sklepem (погребъ) a t. d. Ve franštině význam slov z němčiny vzatých nezřídka jest podstatně změněn: něm. *ross* (oř) = franc. *rosse* (mrcha, škapa), něm. *herr* (pán) = franc. *hère* (chuďas, ubožák — *un pauvre hère*), něm. *land* (země) = franc. *lande* (step, vřesová půda) a j. Sanskr. *ju* = zdržovati, zabraňovati — a lat. *juvâre* = pomáhati, řeck. *ἡδύς* = sladký (attick. *ἥδος* příjemnosť, radosť), ale makedonsk. *ἄδος* = ocet; aeolick. *βράκος* = skvostný ženský oděv — než attick. *ῥάκος* = hadr, onuce; *βέδυ* v nářečí frygickém znamená *vodu* a v nářečí makedonském *vzduch*; *páčiti se* znamená „zdrahati se, rozmýšleti se, odpírati", ale ve slováckém nářečí „líbiti se"; slováck. *smrkať* znamená chlastati, žráti, německ. *säumen* = otáleti, a švýcarsk. *sich sûmen* = pospíchati (Diefenbach, Wtb. II, 295), něm. *wicht* (= kerl) v dolnoněmeckých nářečích znamená dívku; litevské *perkúnas* (= lotyšsk. *pêrkons*), znamenavší dříve boha hromovládného, a nyní toliko hrom, u Finů ve příslušném slově *(perkele)* přijalo význam „běs, ďábel"; podobně i ruskému перунъ (= česk. Perun) odpovídá finské *piru* = „čert, ďas" (Ahlquist, Kulturwörter der westfinischen Sprachen 244); *pâlâ* v altajském nářečí znamená „dceru", a u Kirgizů „syna" (Будаговъ, Сравн. Слов. Тур. тат. нар. I, 235), *tentek*, *tenck* v tatarských nářečích označuje hloupého, obmezeného člověka, ale i zchytralého a smělého (Будаговъ I, 379); malajsk. *kůčing* (kočka) v Lampongu znamená psa. Arabské *haq* (právo, zákon, spravedlivosť) přijalo v avarském jazyce *(hhaq)* význam „hřích"; estonsk. *ilus* (= votjack. *iloza*) „hezký" a finsk. *ilainen* = „veselý"; estonsk. i votjack. *suren* = „umříti" a finsk. *suren* = „boleti, býti smutným";

votjack. *líwa* (est. *liiw*) = „písek" — finsk. *liiwa* = „sliz, kaše"; votjack. *pîmä* (est. *piim*) = „mléko", finsk. *piimä* = „kyselé mléko"; est. *möistan* = „rozuměti", finsk. *muistan* = „vzpomenouti si". V Čitrâri (starobylém prakritském nářečí) sanskritské *mitra* „přítel" (= kašmirsk. *mitár* „přítel, příbuzný"), změnivši se v *mitar*, přijalo význam „král" (Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 895); francouzsk. *hasard* (náhoda) Génin odvozuje od arabsk. *uz-sahr* „kostka k hraní" (Génin, Récréations philologiques I, 127—134); slovo *elixir* pochazí ovšem předkem z arabského *el-iksîr*, avšak kořenem svým přece jest původu indoevropského, vedouc se od řeckého *ξηρόν* („suchý lék"), které u Arabů nabylo významu širšího. V tatarských nářečích *abys* jest uctivým názvem kněží, a v jakutském jazyku *abasy* označuje zlého ducha (Потанинъ, Журн. Мин. Нар. Просв. Январь 1882, 160). Japonské *jaja* (dítě) v jižních krajích (I-se) označuje matku (Pfizmaier, Sitzungsber. d. k. Akad. Wien 84, 33); *o-fukuro* (dosl. „veliký, ctihodný pytel") znamená nyní v Japonsku „matku", ale v Iwami „ženštinu ovdovělou" (Pfizmaier, ibid. 84, 61); malajské *tau* (věděti, znáti) u Dakajů vyjadřuje pojmy „milovati, s to býti"; hebrejsk. *jod* i aramajsk. *jad* = ruka, než assyrsk. *id* = noha (*id-ja* = má noha — Journ. Asiat. VI, Série 6, 152).

Z téhož původního kořene pocházejí stř. h. něm. *blint* (slepý) a *blinzen* (sr. něm. *blinken*), angl. *blind* a *blink*, latinsk. *prûna* (žeřavý uhel) a *pruina* (jinovatka, sníh), česk. *hluchý* a *hluk*, lat. *surdus* (hluchý) a *su-surr-are* (šuměti, bzučeti), peruánské *rokja* hučeti, šuměti, a *rokto* hluchý, dakotsk. *sang* bílý, *sapa* černý a *ša* červený (Gatschet, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 297), atfalatsk. *móu* bílý a *mójim* černý (Gatschet, ibid. 295), avarsk. *ghugh* (hluchý) a *ghughàza* (hřměti), něm. *ge-sund* (zdravý, angl. *sound*) a *sünde* (hřích — Diefenbach slučuje tyto pojmy prostředkem starohornoněmeckého *sunt* = robur — Goth. Wtb. II, 291; sr. též J. Grimm, Kleinere Schriften V, 288—291); něměck. *spät* (st. h. něm. *spâti* pozdní) a *spûten* (pospíchati), řeck. *μυκάομαι* (řvu) a *μυκός* (němý, hloupý — srovn. mongolsk. *mugeriku* bučeti a kirgizsk. *mükö* nahluchlost), gotsk. *daubs* (hluchý) a *dumbs* (němý), anglosask. *glôvan* (třpytěti se, žehati, žeřavěti) a *glôm* (tma — angl. *glow* a *gloom*), gotsk. *sviglôn* (pískati = st. h. něm. *swêglôn* pískati — česk. *šveholiti*), *svignjan* (jásati) a starosask. *swîgôn* = st. h. něm. *swîgên* (mlčeti); něm. *fehde* (nepřátelství, nenávist) přichází někdy též u významě „bezpečenství, průvodný list" (Grimm, Deutsch. Wörterb.).

V jazycích neindoevropských vyskytují se tolikéž velmi zhusta přímé protivy v témže slově: basksk. *bilhatu* znamená hledati, ale i najíti, hebrejsk. *gûl* = 1. jásati, radovati se, 2. strachem se třásti, báti se, *hâgâh* = mluviti, zpívati, ale též mysliti, *chesed* = milosť, půvab, dobrota, ale také hanba, potupa, *rânan* plesati, jásati, 2. kňučeti, žalostné zvuky vydávati; chjurkulinsk. *uhhwäl* označuje hosta, ale i toho, jenž hosty přijímá, hostitele (téže významy má avarsk. *hobol*); chjurkul. *uis* znamená „zůstati, žíti", ale i „zahladiti, zničiti", kazikumyck. *ahan* = ležeti i padnouti, *lasun* přinésti, ale i odnésti, vzíti, abchazsk. *chušš* = lék, ale i jed (sr. souznačné řeck. *φάρμακον*); u Kinajců *ktyčit* znamená „hulákati, šuměti", ale i „přestaň!" (Radloff, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIV, 270); japonské *a-a* označuje checht, smích, ale i pláč malých dětí (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 1878, 10); *dai-bu*, které, vedouc se od čínského *tai-fu*, znamená vlastně „veliký muž", užívá se také za dvorný titul ženštin (Pfizmaier, ibid. 473); podobně i turecké *sültânym* znamená nejen „monsieur", ale též „madame", ba i „mademoiselle". V jazyku Kríků *páhit lánis* znamená „tráva je zelená", ale i „tráva je zvadlá, žlutá" (*láni* označuje nejen zelenou, ale i žlutou barvu, žluč — Gatschet, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 298).

Denominativní intensivní kmeny v jazycích semitských (hebr. Piel) mohou nezřídka zavírati v sobě významy druh druhu přímo odporné. Tak hebr. *ṣâqal* (kamenovati) vede se jakožto denominativ od podstatného jména *ṣeqel* (kámen), a odtud Piel *ṣiqqel* u významě „házeti kameny, házeti na koho kamenim", ale rovněž „odklizovati kamení"; od *dešen* (popel) odvozuje se denominativní tvar Pielu *diššên* s významy: 1. proměniti v popel, zpopeleti, ale i 2. od popelu očistiti. Privativní význam kmenů denominativních pozorujeme tolikéž srovnávajíce slova *šôreš* (kořen) i *šêreš* (z kořene vyvrátiti), *chêť* (hřích) a *chittê'* (od hříchu očistiti), *ṣâ'f* (větev) a *ṣiê'f* (od větví očistiti, větve usekati), *zânâb* (ocas, zadní voj) a *zinnêb* (zadní voj zničiti, odkliditi) a j.

Japonské *fana* označuje květinu, ale i nos (slučuje tedy v jednom slově trpný a činný význam slovesa „voněti"); v Jamato slovem *toto* děti označují rybičku, ale také ptáčka (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 80, 459; 84, 34); japonské *ci (či)* znamená krev, ale i mléko, *mekomeko* „plakati i smáti se" (Pfizmaier, Sitzungsber. 84, 74); *baba* (hlavně v dětském jazyku užívané) označuje babičku, ale i výkal malých dětí; *te-ko* (dosl. „ruční dítě") označuje služku, ale

i žáka, kdežto v Musasi a Simose znamená poslední dítě v rodině (Pfizmaier, Sitzungsber. 84, 32), ve východních nářečích hezkou dívku a u Cukaru v Mucu — motýle; „pojíti, zdechnouti, zahynouti“ o ptácích vyráží se slovem *ocuru* („padnouti“) a o rybách slovem *agaru* („zdvihnouti se“). Arabské *ṣuwâh* znamená „vyschnouti“ (o bylinách), ale i „potiti se“ (za základný význam D. H. Müller pokládá „spalten“ — Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 83, 261). Nubické *bel* = 1. vypadnouti, odejíti, 2. vycházeti, vzcházeti (o slunci i měsíci) — téže významy má i *fal*, kdežto *faj* znamená vzcházeti, vzrůstati (o rostlinách), než také zhasiti, zabiti (Reinisch, Nuba Sprache II, 41), *džan* = kupovati, prodávati, *usut* = vulva, anus. Arabské *chaṣm* znamená „protivník, vrah“, a v hindustánském jazyku téže slovo *(chaṣam)* přijalo význam „muž, manžel“ (Trumpp, Sitzungsber. d. k. Akad. München 1879, I, 41). Pozoruhodno jest tolikéž, že u arabských kmenů Sudanu mlask často jimi užívaný může vyrážeti prostředkem různých nepatrných v celku modulací pojmy naprosto sobě odporující: ano, ale také ne, „to je snadné“, než i „to není možné“, „velmi dobře“, ale i „velmi špatně“, „vím to dobře“, ale též „nic nevím“. Odstínů, s nimiž významný tento mlask se pronáší, může postihnouti toliko ucho již vycvičené a jemu přivyklé (D'Escayrac de Lauture, Le Désert et le Soudan 278).

V jazyce Dajaků, v němž zdvojování (jako vůbec v jazycích malajských) má význam buď sesilující, buď seslabující, přicházejí zdvojená slova, v nichž oba odstíny významů se slučují, jak sesilený, tak i seslabený. Tak *sasanang* znamená „poněkud pokojný“, ale i „docela pokojný“, *babudur* = poněkud upřímný, než i „naskrz upřímný“, *bahahandang* (od *bahandang* červený) = „přičervenalý“, ale i „docela červený“ (*sahangku haru bahahandang* „má pepřika se právě trochu červená“, ale *ikau manampa amakku bahahandang* „vybarvi mou rohožku hodně na červeno“ — Hardeland, Dajack. Sprache 71); *ukuukuh* = „poněkud pilný“, než i „velmi pilný“, *halalikä* = „trochu špinavý“ i „velmi špinavý“, *babelom* (od *belom* žiti) = „trochu žiti, živořiti“, ale i „býti velmi živým, bujarým“ aneb „jako by byl živ“: *bahalap gambar tä, babelom* = „krásný obraz, jako by byl živ“.

Permjacké *ok* označuje hoře, lítosť (sr. mezislovce *ok!* ach!) i lásku, políbení (sr. *ok-avny* líbati, lichotiti, *okavan* políbení, *ok-yštny* políbiti), *čšöktyny* = 1. dovolovati, 2. přikazovati; *vurkny* znamená 1. skřehotati, kuňkati (o žábách), 2. vrkati, cukrovati (o holubech i hrdličkách — Роговъ, Пермяцк. Слов. 32). V jazyce Dinků slovesní ko-

řeny slučují velmi zhusta v jednom a témže slově význam přechodný a nepřechodný (podmětný): tak *ljač* znamená ingravidare i concepire (obojí význam má i česk. *obtěžkati*), *tač* = seděti a posaditi, postaviti, *rič* = zavésti, zablouditi, *rač* = špatným býti, sváděti, *mou* = utonouti, utopiti, *muol* = blázniti, míti za blázna, *tóu* = rozlámati, umříti; protivy významů jeví se rovněž ve slovech *mal* = počíti (concepire), poroditi i *ljem* = 1. prositi, žebrati, 2. půjčiti. Votjack. *alyny* znamená 1. zapověděti, 2. uspokojiti, ukrotiti, Kišé: *niz* = 1. pedere, 2. vulva (Brasseur de Bourbourg, Langue Quichée 198); zyrjansk. *adzédny* = 1. hleděti, hledati, 2. dosíci, nabyti, *eš* = 1. maso, 2. tráva, *lokny* = 1. odejíti, 2. přijíti, *seram* = 1. smích, žert, 2. hanba, potupa, *sinny* = 1. přemoci, 2. ubývati, *kyšc* = 1. šum, šustot, 2. tiše! pst! podobně i *šy* znamená 1. hlas, zvuk, křik, a jakožto mezislovce 2. mlč! st! pst! *talskyny* = 1. klábositi, tlachati, 2. selhati (o ručnici), *ty* = 1. jezero, rybník, 2. ostrov, *čuškyny* = 1. bzdíti, 2. voněti, přivoňovati, *vidźny* = 1. viděti, opatrovati, chrániti, 2. upotřebiti, vydati. V kalifornském nářečí okresu San Miguel *ckutč* znamená muže, ale i dívku (Lucy-Fossarieu, Langues Ind. de la Californie 20), v jazyce Indiánův okresu Santa Clara *ujá* = hora, dolina (Lucy-Fossarieu 29), u Indiánů Calavery *my* znamená „my“ a „vy“, u Indiánův okresu San Rafael *taw* = já, my, vy (Lucy-Fossarieu 46); *ma* značí „ty“ i „on“, u Indiánův okresu San Carlos: *may* = ty, on, u Indiánův okresu Santa-Cruz: *hiewu-tah* = vy, oni, San Miguel: *ah-hun* = já, on — též slovo znamená také „ten, ta, to“ i „onen, ona, ono“ (Lucy-Fossarieu 48); nagrandansk. *ika* = ty, on (Squier, Travels in Centr. America II, 322; *iku* = já), Čorotegan: *semehmu* = my, vy (též slovo znamená také „všichni“, a z tohoto významu vzniklo nepochybně označování jak prvé, tak i druhé náměstky množného čísla). Dinka: *akolké* = 1. nyní, 2. tehdá (Mitterrutzner, Dinka Sprache 191), *atêr* = 1. nikdy, 2. vždy, věčně (Mitterrutzner 199), *djet* = 1. sploditi, 2. naroditi se, *ghâč* = 1. koupiti, platiti, 2. prodati, *jek-uâl* = 1. lék dáti, léčiti, 2. otráviti, *jen* = 1. zajisté, 2. snad. V tasmanském jazyku *leguna* dle Lathama znamená 1. píti, 2. cacare (Charencey, Actes de la Société Philol. XI, 13—14); sev. ostjack. *epłin* = 1. páchnoucí, smradlavý, 2. chutný, sladký (Ahlqvist, Sprache der Nord-Ostjaken 67); *evliptałem* = 1. přesvědčiti, 2. oklamati, *choiłem* = 1. zastaviti se, 2. ležeti, položiti se; ajmarsk. *mikči* = 1. luk, lučiště, 2. šíp, střela (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Mérid. IV, 80); bišarsk. *délib* (kupovati, prodávati — H. Almkvist, Bischari Sprache I, 292), téže významy mají peruánské

ranti a činčajsujské *rana* (Tschudi, Kechua Sprache I, 261); peruánsk. *isṗaku* (mingere) užívá se také často místo slovesa *akaku* (cacare — Tschudi, ibid. II, 3); *asta* = přinésti, odnésti, *hampi* = lék, jed, *tokto* = včela, med. Arabsk. persk. *ibtizâl* = 1. stálé užívání, 2. zneužívání, opovržení, arabsk. *edeb* = 1. vzdělanosť, zdvořilosť, 2. napomenutí, hana, potupa, *irâhet* = 1. dýchání, 2. smrť, *širâ* = koupě, prodej, *dejr* = křesťanský klášter i krčma, hospoda, vinárna, ar. tur. *ešbeh* = velmi pěkný, ale i velmi pochybný, nejasný, nesrozumitelný. Turecké *dâmak* znamená mozek i ponebí, *ders etmek* = mlátiti i čísti, *hašlamak* = pařiti, horkou vodou polévati i v ledu ochlazovati, *agir* = drahý, drahocenný i lenivý, smradlavý; odporující sobě významy jeví se i v odvozeném slovese *agirlamak* = 1. ctíti, dary poctiti, 2. býti obtížným, bolesť působiti, *čeleb* označuje zvířátko, podsvinče, ale také vznešeného pána, ba i boha; od kořene *sâgh* (*sâghânak* liják) odvozuje se *sâghmak* (dojiti, plakati), *sâgh-yn-mak* (cacare — o ptácích).

Anamské *mai* znamená „kupovati", ale také „prodávati" (oba významy toliko rozličným přízvukem od sebe se liší), v jazyku indiánského kmene Baurů (v Bolivii) *nikaibo* značí jíti, odejíti, ale i přijíti (Adam y Leclerc, Arte de la lengua de los Indios Baures 9); u Njamnjamů (ve střední Africe) *nsanga* označuje „zpěváka, zpěvce, umělce", než také „nevěstku, smilnici" (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika I, 483); tahitské *hoo* znamená kupovati, ale též prodávati, *âoa* = štěkati i zpívati, *fârô* = slyšeti i věřiti; japonsk. *kiki* = slyšeti, ale i tázati se (*hanaši-wo kiki* hovoru poslouchati, *mimi de kiki* ušima poslouchati — ale *kite mimašô* = zeptám se na to, *mono-no nedan-wo kiki* = ptáti se na cenu věci); estonsk. *willotama* = 1. vříti, kypěti, 2. mrznouti; birmansk. *au* znamená „chváliti, podivovati se", ale i „dáviti, blíti"; činsk. *fú* = 1. otec, 2. ženština a naopak *mù* = 1. matka, 2. mužský (v písmě tyto pojmy ovšem zvláštními samostatnými znaky od sebe se rozeznávají); hebr. *pechâm* znamená žeřavý, živý uhel, ale též uhel mrtvý, vypálený, finsk. *maksan* značí „státi, míti cenu", než i „platiti, zaplatiti" (Ahlqvist, Kulturwörter der westfinn. Sprachen 186), tureck. *türk* znamená hezkého hocha, milovníka, ale i tuláka, pobudu i hňupa, arabsk. *'âfit* = 1. sneezing, 2. breaking wind, kalapujsk. *tahwahke* = 1. mužský, 2. ženská (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 622), Eve: *dô* = 1. pracovati, zanášeti se, 2. spáti; patagonsk. *nuš* = 1. zejtra, 2. včera (Musters, Unter den Patagoniern 338; obojí význam zavírají v sobě gotsk. *gistradagis*, cikánsk. *deisa* — Pott, Wurz. Wtb. III, 828; jurack. *ttebta'* — Schiefner, Castrén's Wörterverz. aus d. Samojed.

Sprachen, Vorwort XIX — a râdžmahalsk. *lala* — Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 747), mexick. *mačtia* = 1. učiti, 2. učiti se (totéž znamená v jazyce Dinkův *nječ*, dánsk. *läre*, franc. *apprendre*, stř. h. něm. *lërnen*, novořeck. *μαθαίνω*, anglické, obecným lidem užívané *learn* i švédsk. *lära*), nubick. *nûr* = 1. světlo, 2. stín (Lepsius, Nub. Gramm. 373; podobně i nordsk. *skími*, anglosask. *scíma*, st. h. něm. *scímo* = lesk, bleskot, ale anglosask. *scima* i stř. h. něm. *schime*, *scheme* = stín — K. Bahder, Verbalabstracta in d. germ. Spr. 141; rovněž i japonsk. *kage* může znamenati jak stín, tak i světlo: *jama-no kage* stín hory, ale *ki-no kage* světlo sluneční), čínsk. *hi* (jedním a týmže znakem psané) znamená 1. vzdychati, 2. smáti se (Morrison, Chin. Dict. I, 292—293), *li* = užitek, pěkný, chváliti, ale i špatný, haněti, *pai* = ctíti, navštíviti, ale i bíti, zle nakládati, *ngeu* = zpívati, ale i dáviti; mokšamordvinsk. *palan* = páliti (*palaks* kopřiva — „pálící"), než i mrznouti (Ahlqvist, Mokscha-Mordv. Gramm. 165; sr. i řeck. *καίεσθαι*, které může označovati „hořeti", ale i „mrznouti"; obdobně užívá se často i lat. *urere* — sr. *in montibus uri* — „na horách mrznouti" Cic., *quae frigus usserit* Plin., *praeusti artus* „zmrzlé údy" — Livius XXI, 40, 9); siamsk. *mem* označuje „milostpaní", ale i „špindíru" („squalida!" — Pallegoix, Dict. 435), anamsk. *mât* med, ale i žluč (v obojím významě slovo jednostejně se vyslovuje, má jeden a týž přízvuk a v písmě týž kořenný znak — Taberd, Dict. Anam. 301); nukahivsk. *tatau* = 1. čísti, 2. psáti; dakotsk. *čang* znamená noc, ale i den (Riggs 39) a *skuja* značí nejen „sladký", ale i „kyselý", ba také „slaný" (Riggs 186).

Jakou měrou rozliční národové posuzují jeden a týž pojem naskrze rozdílně, viděti na př. z mexických přípon *-pil* a *-cin*: prvá *-pil* (znamenající vlastně „dítě, syn") označuje maličkosť i opovržení (*okič-pil* směšný mužíček, trpaslíček), kdežto druhá *-cin* (jejíž původní význam — „podex, foramen podicis") označuje poctu i uctivosť: *ta-cin* = „ctihodný, velectěný otec" (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. II, 1, 262), *Petlo-cin* = „velectěný Petr", *jolli-cin-ko* = „výborné srdce"; Buschmann (Abhdl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1853, 642) pronáší se o tomto zjevě na tato slova: „*cintli* připojuje se netoliko ke ctěné osobě, ale i ke všem předmětům, které mají se jakýmkoli poměrem ke ctěné osobě, byť bychom k těm předmětům žádné úcty neměli a míti nemohli". Vůbec strany toho, co dlužno pokládati za lichotivé a co za urážlivé, národové mezi sebou často venkoncem se rozcházejí. Tak na př. v Plautových veselohrách setkáváme se s různými lichotivými

výrazy, jimž my bychom sotva asi takový význam přikládali: *passerculus* (vrabčík), *gallina* (slepice), *hoedillus* (kozlík), *anaticula* (kachnička), *catellus* (štěně), *monedula* (kavka), *lepus* (zajíc), *festus dies* (svátek), ba i *molliculus caseus* (měkkounký syreček). I v příbuzných jazycích lichotivé výrazy mají velikou hojnosť odstínův i rozmanitosť významů, mnohdy podstatně od sebe odchodných; co v jednom jazyku odbývá za slovo lichotivé, v druhém velmi snadno může býti pokládáno za slovo urážlivé, hanlivé a naopak. Postačí ukázati v té příčině k některým příkladům. Dřevní Indové nazývali půvabnou dívku nebo ženštinu *haṅsa-gâminî* „chodící jako husa“ (nebo plameňák) a lichotivé přirovnání dívčí nebo ženské chůze k chůzi husí v dramatických jich dílech často přichází; půvabná ženština má též název *haṅsa-nâdinî* „zvučící, hlaholící jako husa“ („plameňák“; půvabná ženština dle mínění Indů má míti štíhlý růst, široké kyčle, slonovou chůzi a hlas kukačky; — Monier Williams, Sanscr. and Engl. Dict. 1163, 3). Podobně u Čečenzů každý dívce velmi zalichotí, řekne-li jí, že jest *bêding sanna buôlor dêrig*, t. j. „(ty) kachny jak chůze jsoucí“ (Усларъ, Грамм.) a tolikéž u jiných kavkazských kmenů „kachní chůze“ (утиная походка) je výrazem lichotivým; u Arabů přičinlivá ženská a dobrá hospodyně slove *iwazzat* „husa“. Piemontesové jmenují hocha lichotivě *teta* „seskem“, a dřevní Indové, mluvíce laskavě nebo lichotivě k dětem, jinochům nebo dívkám, užívali zhusta slova *vatsa* „tele“, podobně i Gaelové (ve Skotsku) na označenou našeho „můj drahý! můj milý! miláčku!“ užívají slov *laogh mo chridhe* „tele mého srdce“ (Dict. Scoto-Celt. I, 555); ve tverské gubernii „má milá! má drahá“ vyjadřuje se slovy печёночка, t. j. „jatérka“. V horním Německu malé dívky označují se lichotivým výrazem *nessel* (kopřiva — Diefenbach, Wtb. II, 118), v Bavořích *krot* (ropucha) odbývá za něžný, lichotivý název dívek malého rostu (*e' herzigé, pfánzigé, dántschigé krótt* — Schmeller, Bayer. Wtb.[2] I, 1387), i *dreckel* je slovem lichotivým: *o du dreckel du!* (Schmeller I, 565) jakož i ve vídeňském nářečí *scheisserl* odbývá za slovo označující něžným, lichotivým způsobem malé děti a psíky (Hügel, Wiener Dialect. 135). U Lakův obrat „ať umře tvá matka“ je zvláštní způsob chvály (Сборникъ Свѣд. о Кавказскихъ Горцахъ III, 11); hezká dívka u Laků sluje „rozžatá svíce“ a u Akušincův „oloupaná dívka“, a čiperné, obratné děvče sluje „holka-blecha“ (Сборникъ Свѣд. о Кавказскихъ Горцахъ I, Нар. Сказ. 7—8); špalek u turko-tatarských kmenův užívá se nezřídka za výraz lichotivý: altajsk. *kund* = tlustý, džagatajsk. *künde* = špalek, ale jakutsk. *kündü* = vážený, ctěný, altajsk. *kündüle* = ctíti, vá-

žiti si (Vámbéry, Primit. Cultur. d. turko-tat. Volkes 265). Kdežto v kakčikelském jazyku souložnice slove *kab* = „med, cukr", Peruáni zovou souložnici ženatého muže *aňašu*, t. j. „tchoř", a Arabové i Turci nazývají hezkou souložnici *áfet*, t. j. „neštěstí, zlo, škoda". Kováři jsou u Tebů kastou velmi opovrženou, však u Pulův i Haussů jsou u veliké vážnosti (Rohlfs, Quer durch Afrika II, 156), kdežto Arabové přezdívají mohutnému kmenu Danavů (u Tsadského jezera) *haddäd* (t. j. „kováři"), vyslovujíce jim tímto slovem veliké své opovržení (Nachtigal, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde XII, 43); Jurakarec (v jižní Americe) má za největší urážku, nazývá-li jej kdo *kuchařem* (D'Orbigny, Voyage dans l'Amér. Mérid. III, 201). Rankelové (v jižní Americe) vzdávají přicházejícímu hosti zvláštní poctu slovy: „hleďte na velikého býka" (Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthropol. 1881, 176); Jowové nazývají sebe lichotivým výrazem *pahuča* = „zaprášené nosy" (Schoolcraft III, 262) a Číňané vzdělanější časť praobyvatelů Formosy, v dolinách obývajících, nazývají (v amojském nářečí) *šek-van* = „vaření cizinci" protivou proti *čin-van* „syroví cizinci", čímž vyrozumívají divoké horaly (Schetelig, Zeitschr. f. Võlkerpsych. V, 438—439). U Estoncův otec jediné své dceři říká *wína-kruzikene* „vinná konvička, vinný džbáneček" („mit hinblick auf die branntweinflasche der künftigen freier" — Wiedemann, Ehst. Wtb. 436), Avarové lichotí dívkám, praví-li jim, že mají krk jako turecký džbán; Sothové pozdravují náčelníka slovy *tama sevata* „buď zdráv, divoké zvíře!" neb *sevata morena* „mocné divoké zvíře" (Endemann, Zeitschr. f. Ethnol. VI, 32); peruánským kněžím vzdávají poctu slovem *allko* „pes". V Siamě veškeré předměty králem užívané mají zvláštní, ušlechtilejší, dvornější názvy; veškerý nábytek v paláci označuje se zvláštními slovy, nevyjímajíc ani nočníku, jenž se nazývá *mo-long-phra-bang-khom* „in usum Regis Dominus Trulleus" (Bastian, Reisen in Siam 110). Množství zvláštních výrazův, ku králi se vztahujících, užívají rovněž Vawendové v jižní Africe; tak místo „král jest nemocen" říkají „králi je horko", místo „král jest opilý" — „král padl do pramene", místo „král jí" — „král pracuje dílko", místo „král umřel" — „prameny vyschly" (Beuster, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde XIV, 238). Čínská císařovna nazývá se také „pepřovým pokojem" („in der bedeutung, dass diese früchte wuchern" — Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien, 80, 246); ve mluvě obecného lidu v Japonsku člověka neobyčejně nadaného nazývají *noso-bito*, t. j. „žralok-člověk" (Pfizmaier, Sitzungsber. 84, 45): u Votjaků ženich nazývá nevěstu *wčrakkoni* „mé kolečko"

i *anê* „husička“, a velikou jí vzdá chválu, řekne-li, že jest *ani armaswirgollîne*', t. j. „způsobná jako husička“ (Wiedemann, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIII, 365); Kafr, chce-li k Evropanu býti zvláště zdvořilým, řekne mu „ty jsi černý“ (Waitz, Anthropol. d. Naturvölker II, 355) a t. d.

Dřevní Indové užívali hojnosti zvláštních, mnohdy velmi názorných i malebných obratův i úsloví, z nichž se zde některých doložíme; sr. tathâpi na sakâmâň tvâň karišje *mâtrgandhini* „přece neučiním, jak si přeješ, *ty matkou páchnoucí!*“ (t. j. ty nepřirozená matko! — jež matkou toliko zaváníš, aniž jsi matkou skutečnou — Râmâj. II, 75, 12; sr. i *ripunâ bhrâtrgandhinâ* „nepřítelem, bratrem páchnoucím“, t. j. nepřátelským, nepřirozeným bratrem — Râmâj. VII, 32, 28); *adevamâtrko* džanapadaḥ „krajina, která boha (deště — t. j. Indru) nemá za matku“ = krajina, kde nepršívá (Râmâj. II, 109, 23); *sahapâňsukrîḍanaprâudhasakhje* (Mâlatîm. 151) „v přátelství, které se vede *od pospolného hraní v písku*“ (t. j. od prvního dětinství); *čhâjâdvitîjo* mlânasragradžaḥsvedasamanvitaḥ — bhûmišṭho Nâišadhaççâiva nimešeṇa ča sûčitaḥ „i Nâl *se stínem druhý* (t. j. „stínem doprovázený, stín vrhající) se zvadlým věncem, prachem a potem pokrytý i na zemi stojící byl (jí) v okamžení spozorován“ (Mahâbh. III, 2215—2216); jadješa dharmas tatra na vidjate hi kiň sarvathâ *tâluviçošaṇena* „není-li při tobě této slušnosti (tohoto uznání spravedlivého), co vůbec *s vysušováním ponebí?*“ (t. j. nač vůbec ty řeči? — Mahâbh. VIII, 4760); kaççiččhâkhâmrgo vâtâsârasamâhato *dantavînâň vâdajan* vepamânas taččhamîmûlam âsâdjopavišṭaḥ „jakás opice větrem a lijákem postižená *na zubní citeru hrajíc* (t. j. zuby cvakajíc) a se třesouc sedla na kořen té mimosy“ (Paňčat. I, 94, 3—4). Velmi výrazny jsou také v lotyšském jazyce často užívané vazby s různými podstatnými jmény, kde jiné jazyky kladou slovesa: *rûcêjs un kâucêjs man îsittâs ga'lvâ* (hučelo i šumělo mně v hlavě) „broukal i houkal vrhli se mně do hlavy“ (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 259).

Perské *pužûl* (kotník nožní) užívá se druhdy též na označenou „prsu“; tureck. *kyzyl öjgen* „červené plíce“ označuje „jícen, hrtan“; podivny jsou tolikéž turecké obraty: *anâsinin bir dânesì* (zcela zvláštní, neobyčejný člověk, jediný svého druhu) = „jeho matky jediný kousek“ i *onun kebâbì oldum* (velmi jsem ji zamiloval) = „stal jsem se její pečení“ (t. j. ona může mnou, jako pečení, vrtěti, kam jí libo). My říkáme o velmi šťastném člověku, že má *„slepé štěstí“*, naproti tomu u Peršanův i Turků *kör-bacht* „slepé štěstí“ znamená „nešťastný“. V zabajkalském kraji čaj podloudně přivážený sluje **слепой чай** „slepý

čaj" a pskovsk. i tversk. слѣпой дождь „slepý déšť" označuje déšť, při němž slunce svítí. V týchž nářečích slovy картофельный носъ („bramborový nos") označují šňupáka (Дополн. къ Обл. Слов.) a козьи мощи „kozí ostatky" znamená tolik co „nemocný, churavý člověk". Brasilští Indiáni nazývají kapucína pro končitou jeho kapuci *päí-tukúra* „otec kobylka" (Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1001), ostjacké (v severním nářečí) *chon pat* (prsa) = „dno břicha" a *kirp-ňolpi-imi* (čarodějnice) = „usmrkaná matička". V Siamě všem ženštinám říkají *nang* „madame", ale jen do třicátého roku, pak slují *tha-čoi* „stařena, babička" (J. Bowring, Kingdom and People of Siam I, 129); i děti v Siamě mají jména přísně předepsaná a dosti podivná: dítěti sprostého rodu říkají „*ty kryso!*", dětem středních tříd říkají „*pan myšáček*" nebo „*slečna krysa*" (Bowring, ibid. I, 275), a dětem šlechtickým *po* „otec" i *me* „matka". Peruánské *miski tulju* „lenoch" znamená doslovně „sladký hnát"; my mluvíme o *jehelním úšku* (něm. *nadelöhr*), ale staří Angličané mluvili o *jehelním oku: nedelis eighe (nedlis yghe)*, sr. i holandsk. *naaldenoog*, špan. *ojo de aguja*, švédsk. *nålsöga*, dánsk. *naaleoeie*.

Zvláštností v jazycích jsou rovněž slova smíšená, tak zv. *voces hybridae*, skládající se ze dvou částí, z nichž každá jinému jazyku náleží. Tak slovo *bigamie* skládá se z lat. *bi- (bis)* i řeck. *-γαμία*, česk. *vrhcábnice* utvořeno dle německého *wurf-zabel (zabel* = lat. *tabula)*, jehož první částka *wurf-* přeložena u *vrh- (vrhnouti); manžel* (polsk. *małżonek*) vzniklo přesmyknutím plynných z *malъ-žen-*, v němž první část, jsouc původu germánského, odpovídá st. h. něm. *mahal* = smlouva (Semenovič, Arch. f. slav. Phil. VI, 26—30), sr. něm. *ge-mahl;* v slově *bavlna ba-* jest něm. *baum-* (v *baumwolle*), v slově *vánoce vá* = něm. *weih- (weihnacht)*. V srbsko-charv. *prsluk* (prsníček, prsník) *prs-* je slovanského, a přípona *-luk* tureckého původu, podobně i v slově *pasjaluk* (psota, zlomyslnost). V polském jazyku k slovům nebo kořenům slovanským přistupuje druhdy za příponu *-unek* = něm. *-ung: sprawunek* (záležitost, potřeba), *star-unek* (bedlivost, starost), *wiatr-unek* (větry — naproti tomu sr. *szacunek* = něm. *schätzung*, *meldunek* = něm. *meldung*, *ładunek* = *ladung*). Finská přípona *-kunta* (*päiväkunta* jednodenní, *vuosikunta* jednoroční) vzata nepochybně z jazyka germánského, srovnávajíc se s gotským *-kunda*, *-kunds* (*qinakunds* ženského pohlaví, ženský, *himinakunds* nebeský). V západním odvětví finských jazyků setkáváme se s ruskou odvozovací příponou -никъ: votj. *töönikka* (dělník — rusk. работ-никъ), est. *liho-nik* = veps. *liha-nik* (řezník) = rusk. мяс-никъ (Ahlqvist, Kulturwörter d. westfinn. Sprachen 224). Zvláštní

druh slov (či spíše jmen) obojživelních sestavovali alexandrinští učenci pozdějších dob, připojujíce k základnímu egyptskému slovu druhé, původu řeckého, které zahrnovalo v sobě buď výklad aneb přímo překlad slova egyptského. Tak povstala jména: *Hor-Apollon*, *Herm-Anubis*, *Βησ-Ἀρίων* a j. (Sr. Lauth, Sitzungsber. d. k. Akad. München 1873, III, 554).

Ze slov zde na doklad položených snadno poznati, jak zvláště v oboru významnosti slov stává mnoho zjevů v jazycích, jichž nevysvětlí žádná logická kategorie i žádná filosofická soustava, než toliko analytický i srovnavací rozbor slov a kořenův i známosť historického vývoje příslušných významů. Každý národ má své zvláštní hlediště, spravuje se v nejedné příčině svou zvláštní logikou, jemu toliko vlastní, jde svým samostatným směrem převracuje, proměňuje i šíře prvotné významy kořenných slov i upravuje si se svého stanoviska formální částku svého jazyka. Jednotlivec, byť vynikal domyslem sebe větším, vlastním rozumem a hloubáním faktické stránky jiných jazykův i nesčíslných zjevů v nich se vyskytujících nikdy se nedodělá; badatel, ustrnuvší na methodě spekulativní spravuje se obyčejně směry a zákony, vlastním svým jazykem vypracovanými, vykládá rozličné zjevy v obor jiných jazyků zasáhající, nepřihlížeje mnohdy ke zvláštnímu jich ústrojí a neobraceje se na historický jich vývoj, vnáší tím nezřídka své vlastní představy v obor jazyků cizích i vnucuje jim své abstraktní formule domnívaje se vykládati nám zjevy, jichž původu ani nepostihl. Jakož nestává ani jediné téměř hlásky, která by byla *všem* jazykům společnou (ani sykavky, ani hrdelnice, ani retnice, ba ani čisté *a* nejeví se ve všech jazycích), jakož nemůžeme ukázati ani na jedno pravidlo, které by ve mluvnických ústrojích *všech* jazyků mělo platnosť obecnou, jakož nemůžeme uvésti ani jediného syntaktického zákonu, ve *všech* jazycích obecně uznaného, tak i výjevy v obor významnosti slov spadající pohybují se začasté v protivách co nejpříkřejších, zakládajíce se na názorech i představách, jichž sotva asi kdy se podaří obecným měřítkem obsáhnouti. Prozatím aspoň takých obecných základů nenalezeno, žádný badatel jich ještě nedokázal, i není na jiném, než rozebírati vývoj každého jazyka aneb aspoň každého zvláštního odvětví o sobě, a to s toho stanoviska, které samostatný historický vývoj příslušného jazyka neb odvětví za dobré ukazuje. Přede vším jest nám seznati soujem i úhrn jednotlivých zjevův a pak teprva na základě sebraného i prozkoumaného materiálu budeme snad s to, abychom ustanovili některé povšechné zásady i závěrky, o nichž však *již* napřed bezpečně lze tvrditi, že obecné platnosti míti nebudou.

Z úvah nahoře přivedených snadno zavírati, jakou váhu má methoda aprioristická neboli metafysická, nakolik se odnáší k výkladu otázek svrchu položených, i jak dlužno souditi o spolehlivosti těch výsledků, ku kterým nás usilují přiváděti metafysikové, nevšímající si neobsáhlého téměř materiálu, jazyky sobě poskytovaného — materiálu to, který výmluvně empirické toliko badání ukazuje býti příhodným. Obhájcové i přívrženci metafysické methody ignorují téměř napořád faktickou stránku jazyka i historický jeho vývoj, vykládajíce fakta prostředkem evoluce z jistých předvzatých zásad; avšak temný na mnoze sloh, jejž si libují a jehož příčina vězí dle našeho rozumu z největší částky v nejasných a mlhavých představách, ku příslušným otázkám se táhnoucích, jest málo s prospěchem této methodě, která nedostatečný obsah i nepatrné své výsledky zakrývá hojností planých, druhdy i nesrozumitelných frasí. Význam její pro jazykozpyt klademe za málo, úplně přisvědčujíce Whitney-mu, který v té příčině pronáší následující úsudek: „My toliko žádáme na nich (t. j. na přívržencích methody metafysické), aby, když se spouštějí nebo vznášejí ke střednímu hledišti, kdykoli se chápou věcí, které leží v mezích obyčejného rozumu, jich náhledy a závěrky shodovaly se s obyčejným rozumem aneb, pakli by tomu nebylo tak, aby mohli dokázati nám, proč tomu není tak, i aby mohli přesvědčiti náš obyčejný rozum svým neobyčejným... Přívrženci náhledů příbuzných náhledům Steinthalovým podnes ještě — jak za to máme — jediné působením podání z temných století činí největší a nejvážnější částku spisovatelů, píšících o theorii jazyka, i hledí s opovržením na protivnou stranu, jakožto bloudící v labyrintech povrchnosti a filisterstva. Podle našeho rozumu hlubokosť jich jest toliko subjektivní a veškeré jich soustavě jest souzeno býti smetenu i zaměněnu vědeckou, induktivní...“ (North Amer. Rev. 1872, 308.)

III. Prvotný jazyk nebyl jasně článkovaný. O tom ovšem mohli bychom již souditi z nedostatečnosti i nedokonalosti všech počátků vůbec, než i zjevy, v jazycích samých obsažené, tomu nasvědčují. V době v pravěk spadající jazyk žádným způsobem nemohl *pojednou* vzniknouti. Podobně zvířatům i člověk od prvých dob svého vzniku užíval jistých způsobů sdílení, které ovšem s počátku se zvířecími zvuky byly totožny a teprva po delší době postupného vývoje přecházely ve zvuky článkované. Nejnižší prvotiny evoluce jazykové byly tudíž označovány křiky napolo článkovanými a napolo nečlánkovanými, než i tyto kusé počátky lidské řeči byly po velmi drahnou dobu v uží-

vání, dříve než člověk dospěl k úplnému vytvoření všech článkovaných zvuků. Přechod tento, postupuje docela zvolna i nepozorovaně, nesl se neobsáhlými téměř rozměry časovými a nepochybně i na velikých prostorech. Prvotná doba vývoje jazykového ukazuje ke zvukům neurčitým, mlhavým a co do počtu bezpochyby obmezeným, které asi tak jako posuňky hluchoněmých i slova v dětské mluvě užívaná označovaly předměty ve způsobě holých jednoslabičných kořenných útvarův i bez jakékoli stopy mluvnické ústrojnosti. V prvotinách jazyka zavírala se nepochybně nejpodivnější směs článkovaných i na polo článkovaných zvuků, jakých za dob historických zajisté v žádném jazyku nám nenajíti. Z tohoto chaosu znenáhla vydělovaly se jisté skupeniny dílem proto, že nad jiné vynikaly svou výrazností, případně vypodobujíce příslušné dojmy, dílem i proto, že vlivem osob vynikajících a rozhodujících dostalo se jim záhy obecnějšího uznání. O prvotné době můžeme aspoň přibližně souditi z těch zákonů, které se vztahují k organickému vývoji jazykův a které odkryla i vyložila vědecká etymologie, přirovnávajíc nynější doby jazykové k dobám starším, historicky známým. Skládáním, přenášením i zvukovým přestrojováním prvotných kořenů vznikla všechna zásoba slov a tvarů, které se jeví za dob pozdějších. I z dětského jazyka, jmenovitě pak ze způsobu, jakým dítě první slabiky a první slova počíná pronášeti, můžeme ledacos zavírati o zvukové podobě prvotné článkované mluvy, majíce ovšem zřetel k tomu, že dítě jazyka si nevymýšlí, než toliko od jiných jemu se přiučuje: dítě s počátku rozeznává zvuky velmi nejasně, různorodé útvary i skupeniny vespolek plete i od sebe nerůzní, čímž způsobem zcela přirozeným i článkování samé jest velmi nedokonalým i chatrným. Nepochybně pronášení zvukův i slov v doby pravěké mělo do sebe ráz podobný i povaha zvuků prvotných se zvuky za našich dob užívanými měla asi málo společného. V dětské mluvě zračí se neklamná obdoba s chudými a nevyvinutými jazyky primitivních národů. V obojích nacházíme pozoruhodnou chudobu i těžkosť artikulace, skrovnou zvukoslovnou zásobu, časté užívání mezislovcí a výkřiků, s četnými výraznými posuňky spojených, nedostatek slov a nezřídka i veliké obtíže u vyslovování dosti prostých jinak skupenin souhlásek. Jakož kořeny i slova v jazycích, čím jsou starší, tím z pravidla vynikají větší mnohoznačností, tak věc měla se obdobně i se základnými jich živly, se zvuky. Předpokládati, že člověk počínal mluviti zvuky prostými, nesložitými, odpíralo by podstatným dokladům jazyky nám poskytovaným: prvotné zvuky mohly býti toliko nejasnými, složenými, mlhavými. První pokusy

článkované mluvy zavíraly v zárodku svém rozmanité živly zvukové, v neurčitých svou hromadností skupeninách, v nichž přesného rozdílu jednotlivých odstínův ani nestávalo. Rozborem těchto skupenin člověk znenáhla dodělával se prostějších a jasnějších zvukových prvkův, ale bylo by velmi chybno domnívati se, že poslední odstíny zvukových živlů, které nám odkrývá rozbor analytický, byly prvními v genealogickém pořadí. Ve staroegyptských slovech: *â* (osel), *aha* (býti smutným), *uâ* (klíti), *âî* (velmi se radovati), *ka* (křičeti, zpívati), *fi* (trpěti), *haha* (oheň, plamen), *ro* (slovo), *pu* (býti), *âu* (jeřáb), *fu*, *fufu* (křičeti, hulákati, výti), *pâpâ* (roditi), *ta*, *tata* (bíti), *titi* (kvokati, koktati), *mau* (kočka), *mi* (kocour), *maau* (lev), *ba* (beran), *ćać*, *čač* (vrabec — kopt. *džaš*) vidíme před sebou nejstarší historicky doložené zvukové útvary lidské mluvy, které sahají až do poslední polovice čtvrtého tisíciletí před Kr. S těmito slovy, spadajícími z větší částky v šerou dávnověkosť dřevních Egypťanův, ocitujeme se u posledních mezí historického svého vědění; kdybychom však v těchto útvarech, které ovšem původem svým nespadají vesměs v jednu a touž dobu, domnívali se spatřovati zvukovou povahu prvotných slov, byli bychom velmi na omylu. I tyto zvukové útvary, jakkoli důležité a ctihodné svou významnou starověkostí, jsou plodem velmi četné snad, ač co do počtu ještě neurčené a neustanovené řady tisíciletí, jeví se tedy útvary pozdními a poměrně novými, ať vznikly zdokonalením, ať zkažením dřevních slov příslušných.

Ze mluvy nejasně článkované vycházejí na mnoze zvuky drsné, neblahozvučné, hrubé i nemotorné i jakkoliv o blahozvuku nejstarších jazyků, které, jak se samo sebou rozumí, od našich jazyků lišily se veškerou svou podstatou, nemůžeme pronésti žádného úsudku, tož přece tolik zdá se býti na jisto postaveno, že jazyk našich prvotných předkův byl nad pomyšlení drsným, chraptivým i chřestivým, pronášel se jaksi trhaně i v přestávkách a že v něm blahozvuku našich jazykův nebylo ani stopy. Velmi případně povahu této mluvy Steinthal vytknul slovy: „*sehr zapplig und stramplig*“ (Abriss der Sprachwissenschaft 367). Bedřich Müller (Grundriss der Sprachwissenschaft I, 55) toho jest mínění, že mluva prvotného člověka ničím nepředčila nad mluvu, prostředkem které srozumívají se vespolek zvířata pospolu žijící, a doklady, jazyky samými poskytované, stvrzují správnosť tohoto výroku. Často slovesa *mluviti*, *křičeti*, *bručeti*, *výti*, *řváti* vedou se od jednostejných nebo velmi podobných kořenů (str. 202—207), a to nejen v jazycích národů primitivních, než i v jazycích národů vysokého vzdělání nabyvších. Srovnáme-li mezi sebou základné významy nejčelnějších

indoevropských kořenů, znamenajících *mluviti*, tu poznáme, že příslušná slova měla za časté prvotný význam „bručeti, řváti, hulákati" a t. d., z čehož ovšem můžeme zavírati, že mluva našich předků za dob prastarých skutečně ponášela se spíše na zvuky zvířecí, než na ústrojnou článkovanou řeč. Dáváme tudíž aspoň po jistou míru za pravdu Brunnhoferu, když praví (Ausland 1875, 614), že i jazyk Indoevropanů byl původně jakýmsi úhrnem „to temno-brumlavých, to vřeštících, to ryčících nečlánkovaných zvuků, které se asi valně nelišily ani od netopýřího škvrčení troglodytů Herodotových, ani od krocaního hudrování Hotentotův". Ač mnohé zprávy o divokosti, hrubosti a zpustlosti různých primitivních národů ukázaly se býti z veliké části nepodstatnými a nespolehlivými, tož přece dlužno vyznati, že ještě po tu chvíli mnozí národové žijí v poměrech skutečně barbarských. Tak Bušmanové, Akkové, Kruové a jiní trpasličí národkové, v nichž velmi pravděpodobně ucelely skrovné zbytky prvotného praobyvatelstva afrického, sotva osvojili si hrubé zárodky osvěty a vzdělání a ničím není dokázáno, že by dřívější jich stav byl lepší nynějšího. Nestranný Livingstone přirovnává Bušmany k paviánům („that they are like baboons is in some degree true" — Missionary Travels 49). Stále měnivý výraz obličeje, jenž dle slov Lichtensteinových činí Bušmany mnohem podobnějšími k opicím než k lidem, i četné, nepřetrženě se střídající posuňky pozoroval Schweinfurth tolikéž u Akků, kteří mluvíce neustále pozdvihovali a stahovali obočí, bez přetržení s podivuhodnou rychlostí očima sem tam házeli, mhourali a kývali, nosem kroutili, rukama a nohama pořád posuňkovali a v ustavičném pohybu hlavou klátili (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika II, 152). Kajanové na Bornei a Bulové (či Ulové) na Sumatře žijí na stromech v hustých lesech, vyměňujíce s cizinci za nočního času rozličné druhy zboží, nejsouce žádným spozorováni; na stromech žijí rovněž Papuové v Ceramě (Bastian, Völker des östl. Asien V, 53), a o brasilských divoších praví Martius, „že primitivní člověk této pouště, nacházeje se na nejnižším stupni človečenstva, jest sám sobě hádankou politování hodnou" (Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1268). Veddahové, v hornatých krajinách Ceylona obývající, jak v jazyku, tak i ve způsobě života jeví stav co nejprimitivnější, Šošonové v severní Americe, mnozí tuzemní kmenové kalifornští (rootdiggers) a domorodci australští náležejí k nejzpustlejším plemenům nám známým a o nic výše nestojí obyvatelé Ohnivé země (Pešerejové), o nichž i nepředpojatý Darwin se přiznává, že hledícímu na ně těžko věřiti, že to jsou „naši bližní a obyvatelé téhož světa"

(„fellow-creatures and inhabitants of the same world“); nikdy by nebyl věřil, že „rozdíl mezi divochem a vzdělaným člověkem je tak veliký“, mluva jich dle jeho slov sotva zasluhuje názvu mluvy článkované a přirovnával-li ji Cook ke zvukům člověka chrchlajícího („a man clearing his throat“), tož dle jeho mínění „žádný Evropan nikdy nechrchlal vydávaje takové množství chraptivých, hrdelných a mlaskavých zvuků“ (Darwin, Journal of Researches[2], London 1860, 213, 205—206). K nejdivočejším a nejsurovějším kmenům náležejí rovněž Sirionové v jižní Americe (v Bolivii); jsouce na velikém prostoře rozptýleni v nevelikých hloučkách, obyčejně jednotlivými toliko rodinami potulují se v hustých nepronikriutelných pralesech; zaměstknání jich záleží jediné v honbě, obojí pohlaví chodí úplně nahé, loděk neužívají, ba vůbec ani neznají a nejprimitivnějších kulturních zárodkův u nich nepozoroval žádný (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Méridionale IV, 347—348). Nemálo drsných i neústrojných zvuků zachovalo se po tu chvíli ve mnohých jazycích primitivních plemen, z nichž jistou částku můžeme zajisté pokládati za dědictví z dob odvěkých, byť i různé zvuky sem spadající byly původu novějšího. K takým zvukovým nestvůrám patří především *mlaskavé zvuky*, které vyskytují se nejen u různých tuzemných kmenů jižní Afriky, jmenovitě pak u Hotentotův, Bušmanův i Kafrův, ale i v jiných částech světa, v rozličných amerických jazycích i v některých asijských. Hromadné skupeniny souhlásek, mnohdy k víře téměř nepodobné, objevující se v některých odvětvích severoamerických jazyků, připomínají rovněž zvukové útvary epochy pravěké, ať již takové skupeniny spadají v obor dávní minulosti, ať v doby poměrně novější. K takovým pozoruhodným zvláštnostem zvukoslovným níže zevrubněji poukážeme.

Prvotiny lidské mluvy opíraly se nepochybně neméně o živly mimické, než o prostředky zvukové, slova vyjadřovala velmi obmezený obor mysli, vyrážejíce zvířecí pocity a nejnutnější potřeby životní, při čemž nečlánkované zvuky, posuňky, pohyby rukou i nohou měly ještě důležitost velevýznamnou. Prvních článkovaných zvuků, nabytých stálým srovnáváním zvířecích i přírodních zvuků, člověk užil k utvoření nejprostějších i nejnutnějších sobě pojmů: zvířat, důležitých předmětův i nejpotřebnějších slovesných kořenů (jísti, píti, jíti, spáti a j.). Na jakých základech člověk domohl se zvukového označení takových kořenův i s jakým prospěchem byla jemu zvlášť onomatopoie, vyloženo výše. O slovech abstraktných, ač i tato vznikla mnohdy z prvků napodobovacích cestou přenášení významů, za prvotných dob vývoje

jazykového patrně ani pomyslu býti nemohlo. Rozebíráme-li otázku, jak veliká asi mohla býti zásoba slov, pravěkým člověkem užívaných, tu prozkoumání lexikálné stránky rozličných jazyků na slova chudých aneb jinak nemotorných jest nám s velikým prospěchem i přivádí k zajímavým závěrkům. I podnes ještě udržely se jazyky, beze slov venedůležitých, mnohdy dle našeho mínění přímo i nevyhnutelných naprosto se obcházející; i tito jazykové, ústrojnosti měnivou opatření, podrobovali se obecným zákonům postupného vývoje, třeba i ve směrech nad jiné přesněji omezených. Jestliže se všemi změnami, které podstupovali, materiálná jich stránka mnohdy jeví se býti tak nedostatečnou i nedokonalou, že nejpilnějším potřebám sotva vyhovují, tu přibližně můžeme si představiti, jak věc asi se měla s lexikálnou stránkou jazyků pravěkých. A dokladů podivuhodné lexikálné chudoby zachovalo se podnes ještě v jazycích hojnosť. Zvlášť indiánské jazyky jsou na slova mnohdy nad pomyšlení chudy, nerozeznávajíce často nejobyčejnějších a nejnutnějších slov. Tak pojmy jísti a píti označují někdy jedním a týmže slovem (str. 182—183), slunce nerozeznávají od měsíce: tak Oneidové slovem *wonidä* rozumějí jak slunce, tak i měsíc (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 485); týž význam má u Kriků slovo *hássi* (= slunce, měsíc — Schoolcraft IV, 420), u Tasmanů *tegura*, u Tuskarorů slovo *heita*, u Wakkoův *wittapare* (Schoolcraft V, 554), u Katahbů *nutih* (Mithr. III, 3, 308), u Gesů *putt* (Bastian, Ein Jahr auf Reisen 484); Jukagirové nazývají měsíc *eminpugup* „noční slunce“, a Ajnové zovou jej *kunne-čupp* „černé slunce“ (Radloff, Mélanges russes III, 384); u tuzemců na maršalských ostrovech *āl* znamená slunce a *āling* (t. j. „sluníčko“) = měsíc (Pott, Zeitschr. d. d. morg. Ges. 35, 513), kdežto v jazyce nadowesském *paahtah* znamená oheň i slunce (Mithr. III, 3, 265), i ve staroindickém jazyce *papî* přivádí se u významech „slunce, měsíc“. U Indiánů Calavery *opp* znamená slunce a měsíc, též významy má u Indiánů misse San-Rafaela slova *da*, a lolotensk. *tihulse* označuje slunce, měsíc a hvězdu. O pozoruhodné chudobě týchž jazyků svědčí i to, že mnohá slova, označující nezřídka hojnosť předmětů rozmanitých, mají smysl velmi neurčitý. Tak na př. komančsk. *kamuki* znamená „město, dům, dvéře, příbytek, země“ (Schoolcraft II, 496). Sacikové čili černonozí Indiáni na označenou podzimu, zimy i roka užívají jednoho a téhož slova *stauji*, stříbro, měď i železo zovou jednostejně *miksquim* (Schoolcraft II, 498), *mistis* znamená špalek, strom, větev, les, sloup, veřeje, *gamine* = chléb i mouka, *piksi* = pták i orel, *mamik* = ryba, pstruh, jeseter, štika, okoun, ploutev, slupina (School-

craft II, 502); brasilští kmenové slovem *tupa* označují blesk, hrom, déšť a jiné přírodní zjevy. Apačové slovem *zu-î* označují množství ryb: pstruha, jesetra, štiku, okouna, minohu a j., též slovo znamená i ploutev, rybí slupinu a jikry (Schoolcraft V, 584). Rozličné druhy bylin a kamenův označují se často týmiže slovy; tak, mnohé jazyky severní Ameriky nerozeznávají růži od lilie: Miami *pekotteki* (= růže, lilie) = Šoní *pajapexkiki* (Schoolcraft II, 475). Assiniboinové nazývají veškeré kovy *muzzâ* = „železo", připojujíce k tomuto slovu pro přesnější rozeznávání někdy názvy barev: *muzzâ-zî* = „žluté železo", čímž vyrozumívají jak zlato, tak i měď, *muzzâ-skâ* = „bílé železo", t. j. stříbro, *muzzâ-su* „špinavé železo", t. j. olovo. Kríkové slovem *chatto* vyrozumívají skálu, kámen i železo, *chattokonawâ* = kov, stříbro, *chattokonawâlânî* (měď) = „žluté stříbro"; zlato nazývají *chattokonawâmâhîlânî* = „skutečné žluté stříbro" (Schoolcraft IV, 421) nebo „žlutým železem" (zlaté peníze zovou *tchätu chónap lani* „žluté železné perly"), čímž však vyrozumívají tolikéž měď a mosaz, stříbro zovou „bílým železem", siru „žlutým prachem" *(tehótop láni)* a kamenec „kyselým železem" (*tchátu kamuksi* — Gatschet, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 289). Mikmakové sotva mohou rozeznávati dle názvů nejrozmanitější druhy květin (Schoolcraft V, 582), Dakotové nemohou ani vyjádřiti mnohých odtažitých pojmů, jako na př. „barva, prostor, čas, svatosť, přání, čistota" a j. (Riggs-Schoolcraft V, 696), Delavarové označují obličej a oko jedním a týmže slovem: *wuš-king-wh'* (Schoolcraft II, 470), černonozí Indiáni slovem *otokan* označují hlavu i vlasy, Kostanové v Kalifornii slovem *uli* — hlavu, vlasy i vousy (Schoolcraft II, 494), Komančové slovem *mowa* ruku i prst (*nahap* = noha i prst u nohy), slovem *pîšpa* žílu i krev, a slovem *pîšpo* močový puchýř i moč. U Ašastljů rozmanité druhy zvířat a rozličné byliny, které jedí neb jinak ke svému užitku obracejí, mají jednostejné názvy; *missis* znamená u nich dobrého člověka i dobré jídlo, a *kešcs* zlého člověka i špatné, zkažené jídlo (Mithr. III, 3, 204). Ze všech severoamerických tuzemných kmenů mají však, jak se zdá, kalifornští Indiáni největší nedostatek ve slovech a výrazech obyčejných: tak Kostanové, v Kalifornii obývající, nemají ani pro jediný čas roku zvláštního slova (Schoolcraft II, 497, 506), všechny kovy nazývají *irekk* (= kámen); Kušnové, podél řeky Sacramenta žijící, nemají žádného slova na označenou pojmů: bůh, čert, loď, plachta, veslo, srdce, žaludek, dvéře, město, den (znají toliko určité části dne: *jioko* jitro, *buhau* večer, *ekkî* poledne, avšak obecného názvu pro den nemají — Schoolcraft II, 497), neznají rovněž pojmův brzo, ráno, pozdě, nemají

žádného výrazu pro časy roku, nemohou ani rok pojmenovati, nemají žádných slov pro hrom i blesk, pro horu i dolinu i ničím nemohou vyjádřiti pojmy milovati, žíti, bydleti, pochopiti, mysliti, přáti a j. Podobně i missionář Bägert vyjadřuje se o kalifornském jazyku Vajkurův, jejž výborně znal, že jest „nanejvýš divokým i barbarským"; tak barbarství („barbarey") jeho záleží „in einem erbärmlichen und erstaunlichen mangel unendlich vieler wörter, ohne welche man doch glauben sollte, dass nicht möglich sey, dass vernünftige geschöpf mit einander reden ... könnten". Mezi slovy, jichž jazyku se nedostává, uvádí: „život, smrť, horko, zima, déšť, přítel, věc, sluha, pán, bohatý, chudý, mladý, starý, půl, více, rychle, hluboký, okrouhlý, žíti, bydliti" a hojnosť odtažitých podstatných a přídavných jmen. Dále praví: „In einer so wilden und armen, so unmenschlichen und unsprächichen sprach zu reden, muss ein Europäer gleichsam sich umschmelzen und ein halber Californier werden ..." Aby jim základy křesťanské víry v jich mateřském jazyce vyložil, bylo mu mnohdy utíkati se ku podivnému opisování („allerhand umschweifen ..., welche bisweilen ... europäischen ohren und köpfen seltsam genug, ja oft auch lächerlich würden vorkommen" — Buschmann, Spuren der Aztek. Spr. I, 483—484). Mají zvláštní slova na označenou starce i stařeny, chlapce i dívky, ale slov „starý" a „mladý" nemají. Pojmy „zlý, krátký, vzdálený, malý" a j. mohou vyjádřiti nejinak, než připojením záporné částice ke slovům „dobrý, dlouhý, blízký, veliký" a j. I strany číslovek Vaikurové jsou velmi v těsně, jak viděti ze slov Bägertových: „Ihre zahl- und rechenkunst geht nicht weiter, als bis auf 6, und bei einigen gar nur bis auf 3; also dass keiner von ihnen weiss noch sagen kann, wie viele finger er hat. Die ursach dessen ist, weil sie nichts haben zu zählen, an dem ihnen was gelegen wär ... Was dann mehr als 6 ist, das heisset alles in ihrer sprach *viel;* ob aber dieses viel 7, 70 oder 700 seye, das mag wer will ... rathen" (Buschmann I, 487). Na doplněnou kulturního obrázku tohoto pozoruhodného národku uvedeme ještě slova Bägertova k jich potravě se vztahující: „was kann gekäuet werden, es sey roh oder gekocht, über oder unter der erd, zeit- oder unzeitig, das ist vor ihnen nicht mehr sicher als die maus vor der katz ..." (Buschmann I, 462).

I v jazycích jiných částí světa setkáváme se nezřídka s velmi pozoruhodnými lexikálnými nedostatky. Tak Tasmanové neměli žádných přídavných jmen i nemohli vyjadřovati pojmů, jako na př. tvrdý, teplý, měkký, studený, dlouhý, krátký a j., nahrazujíce je podstatnými

jmény, která byla u nich jaksi za zástupce příslušných vlastností; tak na př. pojem „tvrdý“ vyjadřovali slovem „kámen“, pojem „vysoký“ výrazem „o dlouhých nohách“, co bylo okrouhlé, tomu říkali „měsíc“ a t. d. (Peschel, Völkerkunde 116). Australské jazyky jsou sice velmi bohaty na výrazy, označující smyslné názory i rozmanité jich odstíny, avšak slov na označenou pojmův odtažitých venkoncem nemají (Fr. Müller, Allgem. Ethnogr. 187); tuzemci australští mnohdy tvoří si věty bez sloves, tak na př. v Jarindewallinu Narrinjesjův: *anak angk pinja towe tjilgc aldamb* — ve slovném překladě: „zde mně k cukru rejže za to“ — t. j. „dej mně cukr za mou rejži“; *kok in oura* — slovo od slova: „teď zde třeba“, t. j. „polož to sem“ (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 151). Bušmanové ve svém jazyku nerozeznávají dívky od ženské (Lichtenstein, Reisen im südl. Afrika I, 192), a slovo „panna“ chybí rovněž v jazyce Komančů (Waitz, Anthropologie der Naturvölker IV, 216). Brasilští tuzemní kmenové nemají žádného slova označujícího „povětří, vzduch“, ač mají slovo vyjadřující pojem „vítr“ (Caspari, Urgeschichte der Menschheit I, 335), nemají také žádných výrazů na označenou barvy, pohlaví, zvuku, druhu, způsobu, duchu. Jazyk Ewe (jako vůbec jazyky v západní Africe) jest velmi obrazný a konkretní, má velikou hojnosť slov smyslné předměty označujících, je však velmi chud na slova, vyjadřující pojmy abstraktní (G. Zündel, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 381). Řeč Papuův na Nové Guinei jest na slova tak chuda, že missionář Otto, překládaje na ni některé částky bible, musil při tom vypomáhati si množstvím slov z malajského jazyka vzatých (Globus XXV, 183) Botokudové jmenují koně *kraine-joune* „hlava-zuby“ a vola *po-kekri* „noha rozštípená“, u Koropů *čambrin* znamená ruku i nohu, v jazyku Tupi *pjá-bubui* (plíce) = „plavající játra“ (Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1282). Jazyk Grebů v Africe vyniká pozoruhodnou chudobou slov, nemaje žádných výrazů na označenou pojmů „mysliti, zapomenouti, zlostný, šťastný, vzpomenouti si, svoliti, láti, stopovati, muž, žena“ a j. (Bastian, Völker des östl. Asien V, Vorwort 47). Tuzemní kmenové brasilští vyslovují pojem světla tím, že ve dne ukazují na slunce, a v noci na oheň; Karirové, Sabujové i většina brasilských kmenů nemají žádného slova na označenou pojmu „přítel“ (Spix und Martius, Reise nach Brasilien II, 616), Jumanové zovou slunce *sömanlu* = „teplá hvězda“ a měsíc *uaniu* = „studená hvězda“ (Spix und Martius, ibid. III, 1207). Řeč Veddahův, nepatrného zbytku Jakkhů, prvotných praobyvatelův ostrova Ceylona, jest na slova nad míru chuda, vyniká

nevšední nemotorností obratův a nezavírá v sobě žádných odtažitých slov (Valentyn, Oud en Nieuw Oost-Indien 208; Bailey, Transact. Ethn. Soc. II, 289); týmiž nedostatky označuje se i jazyk Pešerejův, v Ohnivé Zemi obývajících. Řeč Njamnjamů neboli správněji Zandejů nemá dle Schweinfurtha téměř žádných odtažitých výrazův (Ausland 1874, 742). Hotentoti nemají žádného slova na označenou našeho „děkuji“ nebo „díky“, a chtějí-li vůbec za něco děkovati nebo zalíbení a vděčnosť svou na jevo dáti, řeknou toliko „ano!“ (J. Chapman, Travels in the Interior of South Africa I, 435). V dajackém jazyku pojem *chudý* nelze jinak vyjádřiti než slovy *pähä-belom* „bolestný živý“ nebo *papa-belom* „špatný živý“ (Hardeland, Dajack. Spr. 87).

Nápadnou chudobou slov vyniká tolikéž jazyk cikánský. Chudičký tento odrodek staroindického či spíše prakritského jazyka drobí se v Evropě na množství nářečí se zvláštními odstíny, při čemž zajímavo, jakým způsobem cikáni utvořovali si ze svých vlastních zvukových prostředků nová slova na označenou nových sobě pojmův a předmětů, s nimiž se seznamovali potulujíce se světem a bez nichž i takému zpustlému národku, jakým vždy byli, těžko se obejíti. I různá domácí slova na dalekých cestách vzala za své, jsouce nahrazována buď slovy z jiných jazyků vzatými, buď výrazy nově utvořenými. Velmi pozoruhodna je shoda, která v hlavních zásadách tvoření slov vystupuje na jevo jednak ve slovech cikánských, jednak ve slovech jazyků zlodějských, o čemž podrobněji na svém místě. Zvláštního domyslu a obrazné tvořivosti v novějších, takřka *moderních* jazykových výtvorech cikánů nepozorujeme. Mnohá slova utvořena dosti nemotorně, mnohdy pojem vyslovuje se celou větou, hojnosť podstatných jmen vznikla z přídavných; tak na př. u skandinavských cikánů voják sluje *laalo jik* „červený jeden“, uherští cikáni jmenují ječmen *pusádo* = „píchající“ (*pusádi* = vidlička), kdežto u řeckých *pusavdi* (t. j. „píchající“) označuje oves; *phurdini* (ručnice) = „nabitá“ (u českých cikánů *pchurdiňi* „nafouklá“ označuje lasici); *churdôro* (koláč) = „křehounký“, *čelaló* (sýr) = „zdůlkovaný, zďobaný“, *čibâlo* (soudce) = „jazykatý“, *bokilo* (skouposť) = „hladový“, *šingaló* u ruských cikánů znamená „vojáka“ a u rumunských *(šъngaló)* vola; *lolo* (pomeranč) = „červený“, *tatý* (vata) = „teplá“, *zelano* (hrozen) = „zelený“ (slovo souvisí nepochybně se *zelin* = rusk. зеленый), *bolybe* (nebe, oblak) = „točící se“; *biboldo* (žid) = „nekřtěný“, *charnišéro* (soudce) = „malohlavý“; *šilali* (zimnice, sklep) = „studená“ (u českých cikánů, kdežto též slovo znamená u řeckých cikánů „vulva“ a u asijských „zima“); *barader* (vrchnosť) = „větší“, *móskoro* (účet,

počet) = „ústný", *kalardí* (káva) = „počerněná"; rumunsk. *šudro* (podzim) = „čerstvý, svěží, chladný", špan. cik. *sungaló* (zrádce) = „smradlavý", rusk. cik. *tyknorí* (truhla, kufr) = „malá", *panlí* (měšec, pytel) = „svázaná", vlask. cik. *bašvaní* (hudba) = „hučící, štěkající" (*bašovav* štěkám — str. 31), *parneli* (sýr) = „bělavý". Slovem *parno* „bílý" rumunský cikán vyrozumívá „sníh", český „vápno" a „papír" (*pârni* = křída — t. j. „bílá"), anglický „mouku" *(porno)*, německý „plénku" a španělský „plíce u dobytka" a „peníze". Špan. cik. *kandimumeli* (fosfor) = „smradlavá svíčka" (Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 27, 16), *kaste-randador* (pluh) = „škrabající dřevo" (Miklosich, ibid. 54), uhersk. cik. *šužo ďiv* (pšenice) = „čisté obilí", rusk. cik. *trušaló* (nešťastný) = „žíznivý", bask. cik. *brécha kinua* (měsíc) = „malý rok", *panino no kinua* (řeka) = „malá voda", *baláno kašt* (dub) = „prasečí strom", *veš-džukel* (liška) = „lesní pes", angl. cik. *wavo tem čiriklo* (vlastovka) = „jinozemný pták", *vessesko graj* (osel) = „lesní kůň" (Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. 27, 93): rusk. cik. *'lydžalo* (vůdce) = „on vodí", *savo gudľaver* (učenec) = „jak rozumný!" *savo strašno* (obluda, potvora) = „jak strašný!", *gadžo-paly-grendě-psirlo* (koňák, stajník) = „člověk za koňmi chodí", *pašemandutnó* (soused) = „vedle mne jsoucí", *stildum* (kořisť) = „chytil jsem", *uchačiom* (pára, výpar) = „hořel jsem", něm. cik. *pendum* (mínění) = „řekl jsem", *pučakoluster* (svědek) = „zeptej se ho" a j.

Omokské *vener-kugendich* (hvízdati) znamená vlastně „jazykem křičeti" (Врангель, Путешествие по сѣв. берегамъ Сибири-Прибавл. 117); beduinští kmenové nazývají ručnici „ohněm" (Burton, First footsteps in East Africa 150); v kalifornském nářečí Klamathů „tělo" nazývají *ninnikowori* „mé všechno" (Lucy-Fossarieu, Langues Indiennes de la Californie 18), „zatmění slunce" vyslovuje se obratem *kusra tokonnavanničvis* „zde je ještě něco na slunci" (Lucy-Fossarieu, ibid. 22), měsíc sluje *iturrum kuse* „noční slunce", sup *čwerekane* „největší pták". Podivných i nemotorných s našeho hlediště výrazů mají i Dinkové dosti: povídku, hovor, rozmluvu nazývají *ajin-ajen* „ty-on" (Mitterrutzner, Dinka Sprache 189), jitro označují slovy *akol-ačí-did* „slunce ještě není veliké", paměť jmenují *angot-e-nom* „ještě ve hlavě"; když je velmi horko, říkají *akol ači-čok-ber* „slunce roztáhlo své nohy" (Mitterrutzner 203); „děkuji" vyjadřují slovy *ači ting* „viděl jsem" (295); podivného výrazu užívají též na označenou pojmu „slyšeti, poslouchati": *tjeng-jič* = „viděti břicho" (*jič* břicho — znamená také vnitřnosť). V jazyku Kiše „neposlušný" vyjadřuje se slovem *ahunum* (*ah-unum* „possessor-

penis" — Brasseur de Bourbourg, Gramm. de la langue Quichée 8—9, v jazyku Činjandža: *mpulu-mo* scrotum a *mpulu-mpulu* = perverseness" — Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja lang. 89), kdežto u Zyrjanů „tvrdošíjný, svéhlavý" označuje se slovem *nyra* „nosatý". Mafurové (na Nové Guinei) jmenují „srdce, mysl" *eibon* neb *eibon snerri* „plod břicha" (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 336), kdežto v jaluitském jazyku (na Maršalských ostrovech) srdce má své sídlo v hrdle: *burue* (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 506); votjack. *biziny* (vdáti se) = „utéci"; botokudsk. *taru-mot-mot* (mlha) = „slunce zhaslé" (Martius, Beitr. z. Ethnogr. Amer. II, 191); v jazyce Vei: *dsoe sure den* (kdo je tím vinen?) = „kdo pověsil pytel?" (Koelle, Gramm. of. t. Vei lang. 66), *dsuru be mokan* (potřebuje toho) = „má provaz na krku", *bu-fa* (spokojený) = „břicho nacpané" (Koelle 151); v činjandžském jazyku jistý druh ptáků rybami se živící sluje *dakala-pantambi* „seděl jsem na větvi" (Alex. Riddel, Gramm. of. t. Chinyanja lang. 67); v grebském jazyku inkoust slove *kine-de-ni* „psaní-věci-voda", papír: *kine-de-fro* „psaní-věci-pavučina", slib: *nja-po-nin* „předcházející slovo" (Fr. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 86, 89—90). Obecný lid v Japonsku nazývá „starosť, péči": *mune-no fasiru* „prsa tekou" (Pfizmaier, Sitzungsber. 84, 73); jisté druhy stromů mají u Číňanů názvy: *wan-nien* (deset tisíc let), *wu-hoan* (bez starosti), *kiün cz* „muž dokonalé ctnosti"; tungusk. *bygyn* (vůdce) = „člověk-tesař" (Schiefner, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XVI, 574), jukagirsk. *egoinnbašal* (podlaha) = „dřevo, na kterém se stojí" (Schiefner, ibid. 253). Ajnové slovem *kamuj* označují medvěda, slunce i oheň (Бyссе, Островъ Сахалинъ 54). Permjacké *kuzjpurta* (voják) = „dlouhonohý" (Роговъ, Пермяцко-Русск. Слов. 80), *nyr pizj* (šňupavý tabák) = „nosová mouka" (Роговъ, ibid. 124); *sjöd pizj* (střelný prach) = „černá mouka"; kirgizsk. *min sanga džaksy kuraman* (miluji tě) = „já na tebe dobře hledím".

V jiných jazycích, na nízkém stupni vývoje ustrnuvších, potkáváme se s překvapující mnohoznačností slov i s nápadným kolisáním významů; tak jazyk duaurský na Nové Kaledonii zavírá v sobě množství slov s neurčitými a kolisavými významy: *ame* = umříti aneb býti nemocným, *ungra* = slyšeti, ale i věřiti, *vedogu* = starati se, bdíti, očekávati, doufati, *puru* = špatný, nenáviděti, trestati, *vi* = mluviti, dělati, bráti (Gabelentz, Melanesische Sprachen 218). Podobná vada naskýtá se mnohdy i v jazycích polyneských; jakkoli právě v tomto odvětví mnohoznačnosť různých slov tím se vysvětluje, že mnohdy slova, zvuko-

slovně od sebe rozdílná i významem podstatně se rozcházející, dalším postupem vývoje působením značných proměn zvukoslovných, jmenovitě pak důsledného odhazování koncových souhlásek, ve zvukoslovné podobě naprosto se srovnala, tož přece mnohoznačnosti veliké částky slov sem spadajících podobným způsobem nevysvětlíme, ježto srovnání s příslušnými slovy malajských a druhých příbuzných jazykův ukazuje k polyneským osamělým slovům, nepoměrným mnohdy množstvím různých významů naděleným. Tak tahitské *ite* znamená „viděti, slyšeti, čichati, rozuměti, najíti“ (Buschmann, Aperçu de la langue des îles Marquises 108), zahrnuje v sobě tedy významy, ke všem téměř smyslovým·dojmům se odnášející, *ao* znamená oblak, nebe, den, svět, *paari* = vyrostlý, starý, chytrý, moudrý, šeredný, *roa* = dlouhý, veliký, vysoký, vzdálený, velmi; nukahivsk. *matte* — smrť, mrtvý, umříti, zabiti. zabitý, raněný, zhasnouti, zhasiti, nemocný (Buschmann, Aperçu 74), havajsk. *aloha* znamená lásku, přízeň, vděčnosť, úctu, vážnosť a j. U Botokudů mnohá slova mají množství rozličných významů: *čôn* znamená „strom, trám, prkno, sloup, kůl, větev, tříska“, *po* označuje ruku, nohu, prst, nehet i patu (De la Calle, Glossologie I, 296); u kalifornských Indiánů misse San Luis Rey *hezel* označuje ruku, rameno a prst, *h-h-mij* prs, sesek a mléko, u Indiánů Calavary *trît* znamená „dům, chyše, chlév, byt, vesnice, město, místo“. Jest dosti pozoruhodno, že ani jeden kalifornský kmen nemá slova na označenou bůvola (Lucy-Fossarieu, Langues Indiennes de la Californie 34). U Dinků *gam* znamená „přiznati se, věřiti, slíbiti, potvrditi, odpověděti, odevzdati, přijati“. Mafurská nářečí na Nové Guinei jsou velmi chuda na slova označující odtažité představy a obecnější pojmy; tak ani nerozeznávají pojmů „milovati“ a „mysliti“ („milovati“ nazývají *swaar*, a „přemýšleti“ *swarépen*, t. j. „věc milovati“ — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 308); Arfakové (na Nové Guinei) nazývají měsíc *di* = „ploský“, ale týmže slovem označují i každý ploský předmět. stůl, tabulku, prkno, podlahu a j. (Ad. B. Meyer, ibid. 351); u téhož kmene *armân* znamená ženu, ženštinu, dívku i dceru. I dajacký jazyk. sice velmi vyvinutý, má citelný nedostatek v slovech odtažitých (Hardeland, Dajack. Sprache 63), chybějí mu zvláštní slova na označenou pojmů „míti, míniti, vyhlížeti, nositi (šaty)“ a j. U Mokobův *uam* označuje jak první, tak i třetí osobu: „já, on, ona, oni“ (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Méridionale IV, 80); Andamancům chybějí slova na označenou nejprostějších pojmův (Ad. de Roepstorff, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde XIV, 13).

Râdžmahalský jazyk v Indii jest velmi chudý i nevyvinutý a mezi nejobyčejnějšími slovy často žádného rozdílu nečiní: tak „zejtra“ i „včera“ označují jednostejně slovem *lala, bado* znamená „tlustý, veliký, silný, mladý, tučný“, slovem *nuna* označují bratra, ale i syna, *kaso* vyslovuje pojmy „barva“ a „červený“ (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 742—747). Kanurské *mana* znamená „řeč, přání, povídka, mysl, jazyk“, *čî* = „ústa, otvor, dvéře, konec, břeh“, *ngančí* = „prsa, výmě, čelo, sáh, stopa“ (Koelle, Kan. Engl. Vocab. 374); v jazyce Vei *da* znamená „ústa, záda, město, hrnec“; japonsk. *mi* = „tři, tělo, osoba, maso, had, chuť“; siamské *kai* zahrnuje v sobě množství významů, které z nepatrné toliko částky buď pravopisem, buď přízvukem od sebe se rozeznávají: „sekati, množiti, zaujímati, bolesť, kdo, špína, vytrhnouti, otevříti, vejce, zimnice, omastek, hrubý, stan, síť, prodati, tělo“ a j. (Bastian, Sprachvergl. Stud. 205.) Jazyk Sessutů na odtažité pojmy jest velmi chudý, zvláště pak, nakolik se takové pojmy odnášejí k náboženství i k uměním: s těží a dlouhým opisováním aneb cizími slovy, jmenovitě holandskými, je s to, aby je vyjádřil (Schrumpf, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XVI, 449); v odtažitých jich slovech zračí se dle Schrumpfa „neurčitosť i baječná temnosť“. Tak bůh nazývá se u nich *molimo* = „on nahoře“, věčný = *o-sa-eeng-kaë*, t. j. „ono-nejdektéré-kam“; jazyk nemá ani slova na označenou *času: motla*, jehož se často za „čas“ užívá, jest slovo příliš neurčité, znamenajíc brzo *jednou*, brzo *snad;* také ve přídavných jménech jazyk má nedostatek veliký. I jiné africké jazyky vynikají mnohoznačností slov — tak u Bongů *hetorro* znamená nebe, obzor, déšť, blesk (sr. arménsk. *loys*, znamenající světlo, lesk, oheň, den, nebe), *dill* = oblako i stín, *ndan* = noc i dnes (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika I, 341). Jazyku chybějí mnohé odtažité pojmy, jinde velmi užívané, jako „duch, rozum, naděje, přání“, jiná mají významy kolísavé a velmi neurčité, *fir* znamená „vůle, láska, vkus, chuť, řeč“ a j. Jazyk Ahtův jest na slova tolikéž dosti chudý; avšak tuzemci, vyhovujíce tomuto nedostatku, seč právě jsou, počínají si dosti obezřele. Majíce utvořiti si nové slovo na označenou neznámého sobě předmětu, konají poradu o případný název i ustanovení nového slova vznesou pak na osobu zdravým smyslem opatřenou (Zeitschr. f. Ethnol. IV, 229).

Nezpůsobnosť indiánských jazyků, tvořiti slova odtažitá, zračí se hlavně v tom, že v nich vyskytuje se přeskrovný počet sloves, vyjadřujících děj nebo výkon sám o sobě: za to mívají z pravidla hojnosť výrazů na označenou jednoho a téhož slovesa, dle toho, k jakému

předmětu děj se odnáší. Ve zvláštním samostatném slovesném výraze zavírá se implicite i předmět děje, který takovým způsobem ani nedochází svého označení. Tak na př. Tamanakové nemají žádného slova, které by vyjadřovalo obecný pojem „jísti", nýbrž užívají místo toho rozličných sloves dle toho, jaké jedí věci: tak *jakuru* znamená „jísti chléb", *jemeri* = „jísti ovoce nebo med", *janeri* = „jísti maso" (Pickering, Über d. indian. Sprachen Amer.-Übers. v Talvj 27). U Irokesů nestává žádného obecného slova na označenou pojmu „mýti", ale mají množství sloves, označujících „mýti" vzhledem ku předmětu zcela určitému: *kulêstûlâ* (myji sobě hlavu), *cêstûlâ* (myji jinému hlavu), *kukusquô* (myji si obličej), *tâkasûlâ* (myji si ruce), *tâkôsûlâ* (myji si nohy), *tâkungkâlâ* (myji si šaty), *tâkutêjâ* (myji nádobí), *kutuwo* (myji se v řece), *cêjuwâ* (myji dítě), *kôwêlâ* (myji maso — Pickering, Über d. ind. Sprachen 26). Mohikánové nemohou říci: „já miluji, ty miluješ, on miluje", nýbrž předmět, k němuž toto sloveso se vztahuje, musí vždy v něm býti vyjadřován: „já miluji jeho, ty miluješ mne, ona miluje tebe" a t. d. Irokesové nemají žádného odtažitého přídavného „dobrý", mají však zvláštní slova na označenou pojmů „dobrý člověk", „dobrá bylina", „dobrá věc" a t. d. (Benloew, Aperçu Général de la Science Comp. des Langues 77). Hererové nemají téměř žádných slov s obecnými významy i ničeho nezobecňují, tak na př. nemají žádného výrazu na označenou řeky v obecném toho slova smyslu, ale pro každou nepatrnou částku řeky mají zvláštní název (J. Hahn, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. IV, 487). V huronských slovesech nečiní se obyčejně žádného rozdílu mezi dějem, podmětem i předmětem děje, a způsobem, jakým děj postupuje: všechno vyjadřuje se jedním, a to velmi konkretným slovem, při čemž téměř vždy děj bývá sloučen s předmětem, k němuž se vztahuje. Tak na př. nemají žádného slova, které by vyjadřovalo prostý pojem „dáti", ale veliké množství slov, vyjadřujících „dáti" ve spojení s příslušným předmětem. Sagard ve svém slovníku (Grand Voyage du pays des Hurons, Paris 1631) uvádí tato slova na celých třech stránkách (sr. Mithr. III, 3, 324—325). Jaká nesčíslná téměř hojnosť nejsubtilnějších významů v těchto jazycích se vší jich chudobou v logické stránce se jeví, viděti názorně z jazyka Čoktův. V něm stává přes 400 členů s nominálními kmeny se slučujících, které vyslovují nejjemnější, nejrozmanitější, nám mnohdy nepřístupné i naprosto nepochopitelné odstíny poměrův osobných, místných i časových. Tak na př. *iti* znamená strom vůbec, *iti-vt* „jistý, určitý strom", *iti-o* „jakýsi strom", *iti-vto* „také strom, i strom", *iti-mvt* „strany toho stromu,

vzhledem k tomu stromu“, *iti-mvto* „je-li to skutečně strom“, *iti-amo* „právě spomenutý strom“, *iti-kamo* „dávno spomenutý strom, strom, o němž již dávno mluvili“, *iti-aš* „strom několikrát určitě vytčený“, *iti-oš* „strom několikrát od jiných předmětů rozeznaný“, *oti-okba* „kéž to je strom!“ *iti-hinla* „snad by to mohl býti strom“, *iti-okma* „kdyby to měl býti strom“, *iti-okeh* „je to strom a nic jiného“, *iti-tok* „byl to strom“, *iti-tuk* „byl to kdysi, před drahnou dobou strom“, *iti-atok-hoke* „strom, jenž skutečně jednou byl“, *iti-ači* „strom, jenž bude“ aneb „snad z toho bude strom“, *iti-čike* vyjadřuje obavu, že by to byl strom, aneb přání, aby to byl strom a t. d. (Congrès des Américanistes, Paris 1878, II, 72—73). V témž jazyku slovesný kmen může dvanácterým způsobem změny podstupovati a každý způsob má své zvláštní časování; mimo to každému jednotlivému tvaru odpovídá samostatný záporný, a ku kmeni přistupují přípony (počtem přes 400), vyslovující poměry k času nebo prostoru se vztahující i vespolek velmi rozmanitě se proplétající. Je patrno, že při takovém překvapujícím mnohdy bohatství zcela zvláštních slov, zahrnujících v sobě odstíny nezřídka malicherné i nepatrné, lexikální vývoj jazyka v jistém směru nabývá rozměrů velmi rozsáhlých. Nemysleme si však, že toto bohatství zcela určitých slov, tato hojnosť názvů pro zcela zvláštní předměty a výkony i pro různé odstíny děje jest jakýmsi důkazem skutečného bohatství jazyka i podivuhodné jeho dokonalosti; výjev tento sluší vykládati jinak, a právě naopak. V jazycích, kde mluvnické poměry vyznačují se přílišnou hojností tvaroslovných živlů, pohřešujeme logické přesnosti udržující spojitosť formálních částek řeči; duch, nacházeje při tvoření vět všechno takřka již napřed připraveným a hotovým, a následkem toho obor své působnosti velmi obmezeným, ve své činnosti rozhodně ochabuje a mluvnické poměry smíšením živlů formálně i materiálně významných spíše se zatemňují. Podobně má se věc i v příčině lexikálné: vyjadřuje-li Indián člověčí nohu jinak, než psí nohu, tuto zase jinak než nohu koňskou nebo kraví, a nemá-li s druhé strany žádného slova na označenou *obecného* pojmu „nohy“, tož taká úplná nezpůsobnosť tvořiti slova obecná, povšechná jest rozhodným důkazem logické slabosti i nedostatku určitého, jasného pojímání; názory a výrazy odtud vzniklé jsou s konkretnými předměty ještě příliš těsně srostlé, aby se mohly povznésti k obecnějším představám, jazyk všechno přes příliš i nad potřebu specialisuje a ve vznikajícím odtud lexikálném bohatství zračí se toliko logická jeho chudoba; překypující množství rozmanitých odstinův děje, zvláštními

slovesy označovaného, nedá ani vzniknouti pojmům obecnějším, plodům to pokročilejší a vytříbenější národní tvořivosti. I v malajských jazycích nacházíme nezřídka veliké množství zvláštních sloves, rozmanité odstiny děje vyobrazujících, ale po obecném slově není někdy ani památky. Tak na př. malajský jazyk užívá 20 slov na označenou pojmu „bíti", a mafurský jazyk (na Nové Guinei na pobřeží zálivu Doré-ského) na vyjádřenou téhož pojmu má 7 slov (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 308); v dajackém jazyku slovesa označující pojem „ležeti" vynášejí jej v rozmanitých odstínech i vzhledem k rozličným předmětům: *menter* = roztáhnouti se a ležeti (o lidech a zvířatech), *mahinkep* = ležeti na břiše nebo na obličeji, (tohoto slova užívá se též vzhledem k hrncům, loďkám i dutým předmětům), *mantanga* i *tatangai* označují „ležeti na zádech", *marinkir* = ležeti na straně; je-li to, co leží, veliké (bůvol, sáh dříví, strom), užívají slovesa *lalatus*, je-li předmět malý, říkají *lalanton*, je-li dlouhý, říkají *baberen*, je-li vysoký (na př. sud, vysoká skříně), říkají *lalegah*; avšak při tomto množství speciálních slov marně se ohlížíme po slově, které by označovalo obecný pojem „ležeti" bez kteréhokoliv odstínu neb beze vztahu k jakémukoli předmětu. Týž jazyk na označenou slovesa „bíti, tlouci" užívá 24 slov, dle toho, čím aneb jak kdo druhého nebo předmět nějaký bije: *mahäwes, mahiwis*, *mamukul* znamená „bíti tenkým dřevem, polínkem nebo provazem, a to od shora dolů", *manatal* = bíti tlustým provazem nebo polenem od shora dolů, *maripit* = bíti tenoučkými metlami nebo proutky (nebo vůbec něčím, co nemůže velikou bolesť způsobiti), *manitik* = málo, slabě bíti něčím, co by jinak mohlo velikou bolesť působiti, *mahambat* = bíti polenem nebo provazem se strany neb od zdola nahoru, *mahampas* vyjadřuje totéž, co slovo předešlé, jen že tu rukou nebo něčím jiným bíti se musí, *mamendong* = pěstí bíti, *mamantu* = palicí bíti, *manekap*, *manapok* = dlaní bíti, *manedjep*, *mamangkih* = ostřím nějaké věci (nože, vesla) bíti, *mamadang* = bíti ostřím dlouhého předmětu (velmi dlouhého vesla, prkna), *mamindang* = bíti ploskou stranou nějaké věci, *mahera* = bíti *tlustým* polenem, které *oběma* rukama se drží, *manungkang* = bičem šlehati bůvoly a jiná zvířata, *mansakok* = bíti pod bradu a t. d. (Hardeland, Gramm. d. Dajackschen Sprache 63—64). S tímto pozoruhodným bohatstvím slov zcela speciálních nenacházíme v jazyku žádného slovesa, které by označovalo prostý, odtažitý pojem „bíti", bez jakýchkoli konkretných odstínů významu.

V různých jazycích nestává ani žádného obecného názvu otce i matky: těchto slov užívá se toliko ve spojení s přisvojovacími náměstkami a dle osoby, k níž se vztahují, i slova přijímají na se jinou tvářnosť, ba jsou nezřídka naskrze od sebe rozdílna; tak na př. u Miamů *ningo šema* značí „má sestra“, ale *agoz šimuále* = „její sestra“ (Mithr. III, 3, 353); u Kafrův *u-baba* neb *u-bawo* znamená „můj otec“, ale *u-jihlo* „tvůj otec“ a *u-jise* „jeho neb její otec“; *umá*, *umáma* = „má matka“, ale *unjoko* = „tvá matka“ a *unina* „jeho neb její matka“ (W. H. Boyce, Grammar of t. Kafir lang. 14). V šambalském jazyku *tate* znamená „můj otec“, ale *išo* = „tvůj otec“, *mlala* = „má matka“, ale *njokwe* = „tvá matka“, *nine* = „jeho matka“ (Steere, Collect. for a Handb. of t. Shambala 10). U Činuků *titum-máma* značí „můj otec“, ale *bajkutl-memán* = „tvůj otec“, *jak-kaiják* = „jeho otec“ a *kláska it-hlab* = „jejich otec“ (Gibbs 12). Huroni nejsou s to, aby řekli prostě „otec, matka, děd, strýc“ a t. d., po každé k těmto slovům musí připojiti přivlastňovací náměstky „můj, tvůj, svůj“ a t. d. U Mohеganů *nogh* znamená „můj otec“, *kogh* = „tvůj otec“ a t. d., ale slovo „otec“ samo o sobě vyjádřiti nemohou; chtěl-li by kdo říci prostě *ogh*, žádný Mohegan by tomu neporozuměl (Mithr. III, 3, 324, 397). U Dinků (ve střední Africe) slovo „otec“ samo o sobě nepřichází: *uâ* znamená „můj otec“, *ur* „tvůj otec“, *un* = „jeho, její otec“, *uâda* „náš otec“, *uarčia* „moji otcové“; podobně má se věc i s názvy matky: *mâ* = „má matka“, *mor* = „tvá matka“, *mán* = „jeho matka“, *mordûn* = „vaše matka“ a t. d. Slov, znamenajících prostě „otec“ nebo „matka“, nestává (Mitterrutzner, Dinka Sprache 24).

Tento zjev pozoruhodný, zakládající se na přílišném konkretném pojímání slov i na nedostatečné abstrakci vyskytuje se hlavně v jazycích indiánských, kde názvy příbuzných (někdy i částí těla a jiných předmětův) užívají se toliko ve spojení s přivlastňovacími náměstkami, poněvadž si Indián abstraktně nemůže představiti pojmu otce, matky a t. d. odděleným od rozličných osob. Podobně užívají se i mnohá slova, označující předměty k osobám se vztahující (hlava, vlasy, ruka, ústa a j.) aneb osobám náležející (klobouk, dýmka, sekyra a j.). Taková slova sama o sobě v příslušných jazycích nikdy nepřicházejí. Chci-li se na př. dověděti, jak se v jistém indiánském jazyku nazývá „klobouk“, a ptám-li se Indiána dotýkaje se klobouku osoby vedle něho stojící, jak se ta věc jmenuje, odpoví mně „jeho klobouk“; pakli se dotknu svého klobouku a zeptám se ho zase, tu mně odvětí „váš klobouk“, a dotknu-li se jeho klobouku,

řekne „můj klobouk“, ale nikdy neřekne slova „klobouk“ samo o sobě (Morgan, Systems of Consanguinity 138). I v kalifornských jazycích podstatná jména, označující blízké i vzdálenější příbuzné, části těla i různé jiné předměty bez přivlastňovacích náměstek, v podobě předpon užívaných, nikdy se nevyskytují; v té příčině missionář Bägert velmi si stěžuje do kalifornských tuzemců podotýkaje, že „části těla, názvů příbuzných, pojmů „slovo, jazyk, dech, bolesť“ i mnohých jiných věcí („und viel andere ding“) nevyslovují jinak, než ve spojení s přivlastňovacími náměstkami“. V takových slovech náměstka třetí osoby začasté nemá pražádného významu; tak místo „bůh otec“ mohou toliko říci, „bůh *jeho otec*“, místo „trpěl velikou bolesť“ řeknou „trpěl jeho bolesť velikou“, místo „jediný syn otce“ — „jeho jediný syn jeho otce“ (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 488). V jazycích indiánských pozorujeme též nápadný nedostatek ve jménech přídavných, jichž, ač jsou-li v jazyku, užívá se z pravidla toliko za přívlastek. Za naše predikativní přídavné nastupuje u nich tvar slovesní, čímž se i vysvětluje úplný v nich nedostatek slovesa „býti“, pojícího v našich jazycích podmět s přísudkem (Fr. Müller, Grundriss der Sprachwiss. II, 1, 182).

U různých nevzdělaných nebo méně pokročilých národů vyskytují se tolikéž veliké nedostatky v označování příbuzných; tak na př. favorlangsk. *màu* označuje otce i strýce (Gilb. Happart, Favorlang Dial. 150), estonsk. *äi* děda i tchána (Ahlqvist, Kulturwörter d. westfinn. Spr. 209); v havajském jazyku, sice velmi bohatém na názvy příbuzných, nestává žádného slova na označenou strýce, tety, synovce a neteře (strýcové a tety slují *makúa* = otec, matka — synovci a neteře slovou syny a dcerami); v jazyku Barea *anen* označuje matku i ženštinu (Reinisch, Barea Sprache 104), v jazyku Vilela *inakè* = syna i dceru (Mithr. III, 516). Dajakové otce vlastního jmenují *apang* a otce jiné osoby *bapa*, podobně každý svého vlastního strýce jmenuje *ama*, ale strýce jiné osoby *mama* (Hardeland, Dajack. Sprache 81); v jazyku Kišé *mam* znamená „předek, děd“, ale i „vnuk“; zyrjansk. *ajka* označuje muže, manžela i tchána, *ďad* = strýce i otčíma, nubické *anot* = švagra, tchána i zetě (Reinisch, Nuba Sprache II, 9), nordsk. *nipt* = ženštinu, dceru, sestru. U Kinajců v názvech rozličných i nejbližších stupňů příbuzenství (na př. v názvech bratra, sestry, snachy) pozorujeme často velikou neurčitosť a nápadný zmatek; i manželka a tchyně označují se jednostejně slovem *šó* (Radloff, Bull. hist. phil. de l' Acad. Pétersb. XIV, 274). Tuzemci ostrovův u pobřeží severo-východní

Australie označují ženštinu, matku a dceru jedním toliko slovem: *bejčejnumma*, a na označenou muže (manžela) i ženy nemají žádných slov (Globus XXVIII, 126). U Spokanů v severní Americe děd i vnuk nazývají se jednostejně *is-héh-pa* (Morgan, Systems of Consang. 245), tyto stupně příbuzenství mají se tudy k sobě poměrem vzájemnosti, a ne souvztažnosti; podobně u Jakamů *pušä* znamená děda i vnuka, *pitr* = strýce a synovce, *pšes* = tchána i zetě, *pneš* = tchyni a snachu; ničoakansk. *tarhaskue* = 1. tchán, 2. zeť; u Mujsků *čuta* označuje syna bratrova, jeho ženu, dceru bratrovu i jejího muže. V apajangském jazyce (na kingsmillských ostrovech) *tama* znamená otce i strýce, *tina* = matku i tetu, *tibu* = děda i vnuka, *bu* = muže i ženu, *eadeku* = švagra i švagrovou a t. d. O neurčitosti toho jazyka v této příčině praví Bingham: „slov, označujících otce, matku, bratra i sestru a jiné stupně příbuzenství užívají tak neurčitě, že, nevyptav se na to podrobněji, nikdy nevíš, míní-li skutečného otce nebo jeho bratra, matku nebo její sestru, bratra nebo bratrance, děda nebo kmotra... Rozmlouvaje s lidem i nevyptav se na nich docela zevrubně na to, bývám mnohdy na rozpacích nevěda, o kom je řeč. Přijde ke mně někdo i praví: *e mote taman*, t. j. „můj otec je mrtev“, ale snad jsem právě před chvilkou viděl jeho otce živým a zdravým i pravím: „Ale vždyť nebude mrtev?“ načež on: „Míním bratra svého otce“ aneb „bratra své matky“ (Morgan, Systems of Consang. 461).

Mnozí národové, jmenovitě pak primitivní, tvoříce slova, zvláště odtažitá, počínají si druhdy dosti podivně, ba nemotorně, vyjadřujíce podstatné nebo přídavné jméno slovesem, ba mnohdy i celou větou: eskimáck. *čaviliortoark* (kovář) = „on kuje“ (Henry, Rev. de Linguist X, 234), v jazyce Vraních Indiánův *ehhaše* (hodinky) = „co jde za sluncem“ (Morgan, Systems of Consang. 186), algonkinsk. *nanakûessi* (ozvěna) = „pořád opakuje“ (*nakûmu* = „opakuje“ — Mithr. III, 3, 413), otomsk. *kuane* (jazyk) = „to v ústech“ (Naxera, De lingua Othomitorum 37), assiniboinsk. *wîokhhhonóhhešinî* (panna) = „elle n'est pas encore percée“ (Schoolcraft, Indian Tribes IV, 416), kološsk. *kutchaganatá* (hvězda) = „svítí v noci“ (Buschmann, Sprache der Koloschen, Abhandl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1856, 409), *zhkekan* (běs, zlý duch) = „nežije s lidmi“ (Buschmann 419, Nr. 660), *tukatgatá* (těhotná) = „ve břiše dítě jest“ (420, Nr. 686), u Kríků poledne nazývá se *hassí-faca-lai-kî* = „slunce leží rovno“ (Schoolcraft IV, 420), dakotsk. *čangowangčaja* (les) = „dříví na všech stranách“, *sučikčikkadangseča* (pepř, koření) = „skoro jako broky, takořka broky“ (Riggs 186), aširsk. *eviva* (mor) =

„věc, která se šíří“ („thing that spreads“ — Du Chaillu, Journey to Ashango-Land 122), v jazyce Jao: *mwičutanduwilile-katasipe* (původ) = „kde to dříve počalo“ (Steere, Collections for a Handb. of t. Yao lang. 23). Ostjakové nazývají leden *as chalta tylis* „měsíc, v němž Ob umře“ (t. j. zasmradne — sr. Ahlqvist, Spr. d. Nord-Ostjaken 144) a listopad *amp kur tylis* = „měsíc psích noh“; Jenisejští Tataři zovou prosinec *al aj* „pestrý měsíc“, a duben *koskar* „přibývají“ (totiž „dni“); ostj. samoj. *kakal ireäd* (listopad) = „měsíc palců“ (poněvadž pro krátkosť dne ženské mohou zhotoviti toliko palec u rukavic); kamčadalsk. *nôk-kouos nabil* (prosinec) = „mrzl jsem trochu“ neb *syhsâ-koač* = „noli me tangere mensis“ (poněvadž v tom měsíci smějí píti vodu toliko ze dřevěných lžic a číší — sr. Schiefner, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIV, 188—204). Oregonští Indiáni jmenují březen *skapotro* = „sníh pryč“, květen *stagamawos* = „kopání kořenů“, srpen *silamp* = „sbírající jahody“ a září *skileues* = „vyzáblý losos“ (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. VI, 283); veliký trh v Abeokutě (u kmene Egbů v Africe) sluje *šek-pon* = „dělá svobodným (mládencům) dobře“ („poněvadž v tu dobu bývá ve městě veliký nával lidstva a neženatým snadno najíti osoby, které jim nacpou dýmku, přinesou nápoj i uvaří oběd“ — Wood, Natural History of Man I, 663); jistá místnosť v Sibiři byla poctěna Jakuty názvem *Sylja-yjabyt* = „kalhoty pověsil“ (штаны повѣсилъ“ — Давыдовъ, Путешествіе въ Америку I, 268); jiná místnosť má u Permjaků název *Kaga-vaem-šor*, t. j. „potok přinesl dítě“ (Роговъ, Пармяцко-Русск. Слов. 65).

Množstvím pozoruhodných složenin i podivných metaforických výrazů vyznačuje se nad mnohé jiné jazyk zyrjanský; doložíme se tu některých: *ma-jöl* (droždí) = „medové mléko“, *roi-kod'* (nábožný, pokorný) = „nahnilý, vyzáblý“, *jugyd siś* (miláček) = „jasná svíčka, jasné světlo“, *kokni šom* (člověk lehkomyslný) = „lehké uhlí, lehký uhel“, *is-tupöś* (bzed) = „bochníček zápachu“, *piň śojny* (velmi se zlobiti) = „zuby jísti“, *lol śojny* (býti falešným, přetvařovati se) = „duši jísti“, *ruč-puröm* (měsíční čas, čmýra) = „liščí kousání“, *kyn śyt vylyn keröm tor* (nemanželské dítě) = „věc na ztuhlém hnoji stvořená“, *törökan kyš vylö pörjalyś* (veliký ničema, šelma, podvodník) = „šváb kůží novou šidící“, *jen kok śojny* (křivě přísahati, přísahu zrušiti) = „bohu snísti nohu“ (Wiedemann, Syrj. Wtb. 294), *majög vyl ruzym* (milovník, frejíř) = „hadr na tyčce“, *pöryś ruň* (stará baba) = „slabý úkrop“, *kušjurly vištalni* (zpovídati se) = „plešivému vypravovati“ (*kušjur* „plešivý, holohlavý“ znamená kněze — Wiedemann, Syrj.

Wtb. 129), *piň-aň* (dásně) = „tchyně zubů", *čög-poz* (tlustá ženština, machna) = „hnízdo sádla". U severních Ostjaků „člověk" nazývá se *chan-nê-cho*, což doslovně znamená „ostjacký-žena-muž" (Ahlqvist, Sprache der Nord-Ostjaken 69). Jak podivně i kavkazští tuzemci si počínají u vyjadřování svých myšlének, viděti na př. z jazyka kjurinského, v němž zvláštních obratův a úsloví máme hojnosť; tak „jím mně za límcem hodinky se držely" znamená „slíbil mně hodinky"; „mnou na něho potáhla se hlava" = „navštívil jsem ho"; „na tom koni ať se udělá nacházejícím se oko" (t. j. měj pozor na koně, střez koně); „já mluvě jsem ho vyprázdnil" (t. j. uchlácholil jsem ho); „mnou za něho vždy ruka se dodává" (t. j. vždy mu pomáhám — sr. Сборникъ Свѣдѣній о Кавк. Горцахъ VIII, 32).

Při pozoruhodné a překvapující mnohdy hojnosti zvláštních názvů stromův i rozmanitých druhů zvířat indiánské jazyky z největší částky nemají žádných obecných odtažitých slov na označenou stromu, ryby, zvířete a t. d. (Morgan, Systems of Consang. 138). Tvoření odtažitých slov národům méně pokročilým vůbec velmi těžko přichází. O to, co jest odtažito, a co konkretno, národové vždy se nesrovnávají: co jeden národ má za konkretné, druhý nemůže ani vyjádřiti, protože se k domnělé abstrakci příslušného pojmu ještě ani nevznesl. Takové zjevy vyskýtají se i u národů, jichž jazyky jsou jinak velmi vyvinuty, ba i bohaty. Tak na př. u nás slovo „jísti" neodbývá za odtažité, ale Palauové v té příčině patrně jiného byli mínění, nemajíce žádného tuzemného slova pro pojem „jísti", jakkoli mají svá zvláštní domácí slova k označení pojmů „snídati, obědvati i večeřeti". Slovo „prase" zdá se nám býti pojem velmi konkretný; Palauové však, jimž toto slovo jest odtažitým, nemají pro ně žádného domácího výrazu, ač mají zvláštní slova na označenou kance, svině, podsvinčete, vyrostlého prasete a t. d. (Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthrop. 1874, 88). Castrén (Vorles. über finn. Mythol. 11) podotýká, že v uralo-altajském odvětví jsou kmenové, nemající žádného výrazu pro „řeku", ač mají názvy pro nejnepatrnější potůček, žádného obecného slova pro prst, ač každý prst o sobě má svůj zvláštní název, nemají obecného názvu pro jahodu, ale slova pro veškeré druhy jahod, nemají slova pro strom, ale ovšem výrazy pro břízu, smrk, jesen a t. d. V tatarských nářečích nestává žádného obecného výrazu pro ptáka, neb *učar*, ve východních nářečích užívané, znamená „letící" vůbec, a *kuš*, více v západních nářečích rozšířené, označuje honbu a ty ptáky, kteří jsou jejím předmětem (Vámbéry, Primitive Cultur d. turko-tatar. Volkes 100, 205). I samojedský

jazyk nemá žádného obecného výrazu pro ptáka (Finsch, Reise nach West-Sibirien II, 446). Havajští tuzemci nemají žádného slova pro ocas, ač mají množství zvláštních slov na označenou ocasu psího, kravského, ovčího, ptačího a t. d. Obecného slova na označenou *zvířete* Turkům naprosto se nedostává: slovo *hajwan* („zvíře" — t. j. „živé, žijící") vzato z arabštiny (Vámbéry, Prim. Cultur d. turko-tatar. Volkes 53), chybí tolikéž samostatné slovo, „déšť" znamenající, neb *jagmur* (déšť) značí vlastně „padající" a *jagmur jagar* (prší) = „padající padá"; jazyk nemá i žádného zvláštního názvu pro květinu, neb *čiček*, *čeček* znamená jakožto výraz obecný „okrasu, ozdobu" (Vámbéry, Prim. Cultur 223). Udinové na Kavkaze nazývají mléko „sladká syrovátka" (Сборникъ Свѣдѣній о Кавк. Горцахъ VIII, 25), způsobem dosti pozoruhodným mnozí kavkazští kmenové na označenou vrchu, hory užívají toliko slov přenesených. Tak u Avarů hora nazývá se *me'er* = nos, Tušinci slovem *lam* označují nebe i horu a Kjurinci slovo označující horu přejali od Turků: *dagh* (Сборн. Свѣд. о Кавк. Горцахъ VIII, 28—29). O berberských nářečích tvrdí Duveyrier (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XII, 178), že veškeré téměř názvy odtažitých pojmů jsou vzaty z jazyka arabského. O anamském jazyku praví Taberd, že jest sice bohat na slova, vyjadřující obyčejné předměty a pojmy, že však nemá mnohých slov „quae ad alta et spiritualia, vel interiores et reconditas scientias spectant" (Dict. Anamit. Lat. XII). Huronský jazyk má velikou hojnosť slov konkretných, ale ani jednoho slova, které by označovalo představy i pojmy obecné, nemá žádného slova pro pojmy „zvíře, bylina, člověk" a j., ovšem i nezná slov odtažitých, na př. „látka, prostor, místo, čas, láska, hněv, býti" a t. d., nemá mimo to žádných předložek a spojek, žádných pádův, rodův a čísel podstatných jmen ani žádných způsobů slovesních, tak že spojovati vespolně části řeči jest velmi těžko, mnohdy i naprosto nemožno (Mithr. III, 3, 326). Moheganové nemají žádných přídavných jmen, označujíce je pomocí složených sloves; hebrejský jazyk má, jak známo, veliký nedostatek ve předložkách, spojkách, příslovkách, ba i ve přídavných jménech, která často nahrazuje podstatnými; cikáni nemají odtažitých sloves „moci, míti, musiti" vyjadřujíce je, jak již Adelung (Mithr. I, 249), podotýká zvláštními obraty. Algonkinský jazyk, jeden z nejbohatších a nejvyvinutějších jazyků v Americe, nemá slovesa „milovati" (v abchazském jazyce „milovati" vyjadřuje se slovesem „viděti": *sarà bzia izbuejt* = „já dobře vidím", t. j. já miluji); různí kmenové v Polynesii, Kalmykové i Ostjakové nemají slova „děkovati" (Finsch, Reise nach West-Sibirien II, 479, 512), téhož slova nedostává

se i Jakutům, Tungusům i Samojedům, u nichž nenacházíme též žádných slov na vyjádřenou pozdravení a loučení (Middendorff, Sibirische Reise, Petersburg 1875, 1608); o podobném nedostatku slov u Kinajcův i Koňagů zmiňuje se Davydov (Путешествіе въ Америку II, 135). Loučí-li se Kinajec s někým, řekne toliko „já půjdu". Kadjakové nemají ve svém jazyce slova „rozuměti"; mluví-li kdo k nim cizím, nesrozumitelným jim jazykem, ukazují na své ucho i praví *asitok*, t. j. „špatně" (Давыдовъ, Путешествіе въ Амер. II, 64); Jakutové v takové případnosti říkají *kulga soch* = „ucha není". Přihlížíme-li k takovým lexikálným nedostatkům, jichž počet bychom ovšem ještě mohli rozmnožiti, a povážíme-li, že i jazykům, na slova nepoměrně chudým, bylo podstupovati vývoj, který ne stoletími a tisíciletími se nesl, tu můžeme si aspoň přibližně představiti, jakou skrovnou zásobou slov bylo obmeziti se prvotným našim praotcům.

I ve formální stránce jazykové primitivní počínají si mnohdy dosti nemotorně, což ovšem jen tehdá tvrditi možná, posuzujeme-li tuto stránku se svého hlediště. Výmluvným v té příčině dokladem je způsob, jakým mnozí národové vyrážejí komparativ. U Abiponcův i Vajkurů komparativ tím se tvoří, že jistá vlastnosť o jednom podmětu se vypovídá, o druhém pak zapírá; tak i u Mosquitův, na př. *Jan almuk, Samuel almuk apia* = „Jan stár, Samuel ne stár", t. j. „Jan je starší než Samuel" (Americ. Ethnol. Soc. II, 241). V jazyku Baurů (v Bolivii) komparativ vyjadřuje se protivami: „ten ví málo, onen ví mnoho", t. j. „ten ví méně než onen"; „otec je moudrý a syn je hloupý", t. j. „otec je moudřejší než syn"; „země je dobrá, málo nebe", t. j. „země je lepší než nebe" (Adam y Leclerc, Arte de la lengua de los Indios Baures 42); v jazyce Harari: *já be jí igedrí hel* „ono než toto veliké jest", t. j. „toto jest větší než ono", *jí džemmí be igedrí hel* „to všechno ono veliké jest" = toto jest největší (Burton, First footsteps in East Africa 521); v africkém jazyce Činjandža přirovnávané k sobě předměty následují za sebou a za nimi klade se *koma* „dobrý": *madzi ni čakudia komo čakudia* „voda i jídlo dobré jídlo", t. j. jídlo je lepší než voda; podobně označuje se i superlativ: *ni mbuzi ni nkosa ni ngombe koma ngombe* „kozy, ovce a skot — dobrý skot", t. j. mezi kozami, ovcemi a skotem je skot nejlepší (Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja Lang. 22); v dajackém jazyku komparativ vyjadřuje se slovem *bara* „od": *iä abas bara aku* „on je silný ode mne", t. j. silnější (sr. tureck. *senden eji* „od tebe dobrý", t. j. lepší než ty, *benden zengín* „ode mne bohatý"); v jazyku Dinků: *rên adid*

ke jin „jsem veliký s tebou“, t. j. větší než ty, aneb: *kau apuat ko kene apuat arêd* „toto jest dobré a ono jest velmi dobré“, t. j. „ono jest lepší než toto“ (Mitterrutzner, Dinka Sprache 19). Jiné africké jazyky opisují komparativ a superlativ prostředky syntaktickými — tak v jazyce Grebo: *o nu hań njebwe, o hio o bino* „on dobrý muž, on převyšuje své druhy“ — t. j. on jest lepší svých druhů; v jazyku Basa: *ni aw nomodji ke aw zi nimoi* „voda jest dobrá a předčí před rumem“ (t. j. jest lepší rumu — Fr. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 86, 93). U Čikkasův i Čoktův komparativ dlužno vyjádřiti protivou: *čekustîna sahakse* = „tys ctnostný, já jsem pln chyb“, t. j. tys ctnostnější ode mne. V čerokském jazyku vlastního komparativu tolikéž nestává (Höfer's Zeitschr. III, 262), poněvadž vyjadřuje se slovy *utli* (více) a *eska* (méně): *utli nikatv, eska ajv* = „víc on jest veliký, méně já“ — t. j. on jest větší než já; *utli ulinigitiju eska nanii unituhi* „více on jest silen, méně každý vesničan“ — t. j. „on jest nade všechny vesničany silnější, on jest nejsilnější ve vsi“. Podobně i v abchazském jazyku: *aččy uččàd-jejhà idýuup* = „kůň osel více jeho veliký jest“ — t. j. kůň jest větší než osel. V šanghajském nářečí komparativ tvoří se slovy *tíen*, *ih ngan* = „trochu, málo“, *wan* = „ještě“, *pí* = „srovnávati“ (posledními dvěma slovy i v jazyku čínském): *tí pun-sû hau tíen* = „kořen kniha dobrý málo“ — t. j. tato kniha jest lepší, *khwa tíen ceu* = „rychle trochu jíti“ — t. j. jdi rychleji, *wan jau hau* = „ještě chtíti dobrý“, t. j. já chci ještě lepší — *pí ngú wan hau* = „srovnati já ještě dobrý“ — t. j. on jest lepší než já (Edkins, Shanghai Dial. 2. edit. 94). Příklady komparativu v kantonském nářečí: *ní pí thá kò* = „ty srovnati on vysoký = ty jsi větší než on“, *hok šang pat ho pí sín šang* = „učiti-rozený ne-moci rovnati dříve-rozený“, t. j. „žák jest nižší (horší) než učitel, *pat ü čín sz* = „ne jako bojovati umříti“, t. j. „umři (zahyň) lépe v boji, *šap to nín* = „deset mnoho rok“, t. j. „víc než deset let“ (Lobscheid, Gramm. of t. Chinese lang. I, 25—27). O Damarech, africkém to kmenu, praví Galton: „Nemají ve svém jazyku žádného komparativu, tak že nemůžeš říci: „Které stanoviště je vzdálenější, nejbližší či poslední?“ ale musíš říci: „Poslední stanoviště je blízko; je nejbližší vzdáleno?“ načež neodpoví: „jest o něco vzdálenější“ aneb „o mnoho vzdálenější“, než toliko „jest tomu tak“ aneb „není tomu tak“ (Wood. Natural Hist. of Man I, 344).

Nezřídka i se značným poměrně formálním vývojem, ba při velikém tvaroslovném bohatství jazyka způsob vyjadřování přece dosti nemotorným ostává. Tak na př. jazyk eskimácký přese všechnu

svou podivuhodnou hojnosť tvarův u vyjadřování myšlének jest velmi nemotorný; vidíme takořka makavě, jak se jazyk namáhá, aby myšlénku určitě a přesně vyjádřil, jak každé slůvko ve formální i významové stránce opatruje různými dodatečnými živly, aby jim větší dodal jasnosti a jak přese všechno toto úsilí jazyk, zabřednuv ve formálnostech mnohdy naprosto zbytečných i shledávaje toliko v nich podstatný základ řeči, nevymknul se z tohoto podřízeného hlediště i nikterak se nevznesl nad hrubou a vnější toliko stránku organického svého vývoje. Sr. *iglume quarmâ upitipâ* „zbořil zeď svého domu" — slovně: „jeho dům jeho zeď on zbořil ji"; *atachta-cha-tikipacha eqalugšûp nechilech-a* „přišel jsem ke svému tuleni, jejž žralok požíral" — slovně: „mému tuleni já přicházím k němu, žralok on jej požírající"; *umiaq kalitlugo tikiupât unugtoq* „tahali loďku a v tom se smrklo" — slovně: „loďka jich-to-tahání oni přišli s ním, jež večer bylo" (Steinthal, Charakteristik d. haupts. Typen 228). Naši větu „líbí se ti dívka?" Bongové (v Africe) nemohou vyjádřiti jinak než *firih ngada na hih?* — t. j. „zalíbení-tvé na-dívce v těle od tebe?" (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 478); „chtěl bych rád" vyslovují obratem *fir na häma* „vůle je v mém břiše" (Schweinfurth, Im Herzen von Afrika I, 340—341). Mnohem důvtipněji vedou sobě v téže příčině jazyky jednoslabičné (jmenovitě pak čínský), nahrazujíce nedostatek tvaroslovných živlů přesně ustanovenou posloupností slov u větě, ač i zde způsob vyjadřování vyniká mnohými zvláštnostmi i nedokonalostmi, sr. siamsk. *hmâ khob jâ khob taň hmâ* — slovně: „pes kousati, ne kousati pes", t. j. „kousne-li tě pes, nekousej jeho", birmansk. *ma ka ba sva san* „ne-jedení čas proměřiv šel", t. j. „odešel, aniž pojedl". Ještě pozoruhodnější je způsob tvoření vět v jazyku čínském, jenž mluvnických tvarů naprosto nezná, a kde řeč bezprostředně ze skutečných kořenů se skládá. Žeby starší jazyk spisovný *(ku-wen)* byl za starodávna obecnou mluvou, po celé říši rozšířenou, zdá se nám velmi pochybným; čínský jazyk, nakolik se jeví ve mluvě obecné, známe z dob poměrně novějších, a starší jazyk spisovný máme za umělý plod dřevních čínských myslitelův i filosofů, za jakousi dokonalejší, snad abstraktnější formu tehdejší obecné mluvy. Jakkoli četná nářečí, zvláště v jižní Číně, zachovala jmenovitě ve zvukoslovné příčině ráz starobylejší, než spisovný jazyk jak staré, tak i nové doby, což již z hojnějšího užívání souhlásek jasných *(b, d, g)* i temných *(k, p, t)*, zvláště na konci slov, na jevo vychází, tož přece každý badatel, chtěje posouditi útvarnosť dřevnějších dob jazyka, hlavní bude míti zřetel ke *ku-wen*, jakožto jedinému uce-

levšímu prameni doby starobylé. Sloh jeho označuje se zvláštní krátkostí i podivuhodnou mnohdy stručností, sr. *tau wu gò čc ší wu szé* „říci já špatné kdo býti já učitel“, t. j. „kdo mně řekne mé chyby, jest mým učitelem“; *pu têng šan pu čí thjên či kâo* „ne lézti hora ne věděti nebe vysoké“, t. j. „kdo na horu nevyleze, nepozná výšky nebe“: *hio wu lào šàu: ta če wei siên* = „učiti ne starý malý: znáti kdo býti první“, t. j. „v učenosti stáří nebo mládí nic neplatí; nejlepší znatel je první“ (Davis, Hëen Wuh Shoo 15—16); *šang mung kîn žin fei hing tjen čjen* = „hořejší sníti zlato člověk letěti palác přední část“, t. j. „císaři snilo se, že člověk ze zlata přiletěl k paláci“; *ko žin cz' sào mèn ciên siue: mo kuan thâ žin wà šang šuâng* = „každý člověk sám mésti dvéře přední část sníh: ne viděti onen člověk cihla vrchní část jíní“, t. j. „každý meť sníh přede svými dveřmi nestaraje se o jíní na cihlách svého souseda“. Tyto věty jsou vzory prosté výraznosti jazyka staročínského; novověký jazyk (mandarinským zvaný — *kuan hoa*) nese se již slohem rozvláčnějším, rozvádí pro lepší porozumění prosté pojmy dvěma nebo více výrazy, nakládá mnohdy s celými větami jako s jednotlivými slovy i hledí nedostatek tvarův aspoň poněkud nahraditi hojností částic, sr. *kjâi-fang-lin šé* = „cesty-ulice-sousedství-dům“, t. j. „sousedé“; *ni wen wò ta* = „ty tázati se, já odpovídati“, t. j. „hovořiti, baviti se“; *ni tung wò si* = „ty východ, já západ“, t. j. „nesrovnávati se“; *čung žin ni kan wò wò kan ni* = „všechen člověk ty se díváš na mne, já se dívám na tebe“, t. j. „lidé dívali se jeden na druhého“; *mu čin lai ljau fu žin šuo* = „matka příbuzný jíti minouti muže člověk říci“, t. j. „když má matka odešla, řekla má žena“.

Oblíbený v malajských jazycích trpný rod, jenž se vlastně vyráží trpným příčestím anebo příslušným jménem podstatným, a to i tam, kde bychom podobný obrat měli za nemožný, dodává mnohým větám v řečených jazycích rázu jakési zapletenosti a nemotornosti, tak na př. větu „hledej knihy se světlem v komoře“ v jazyku tagalském trojím způsobem vyjádřiti možná: „knihy-hledání tvé se světlem v komoře“ aneb „světlem-hledání-nástroj-tvůj knihy v komoře“ aneb i „komory-hledání-místo-tvé knihy se světlem“ (Fr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft II, 2, 137). V dajackém jazyku časté užívání trpného rodu a odvozených podstatných jmen dodává ve mluvě mnohým obratům rázu zvláštní nemotornosti, sr. *pahalau giae katil awim* = „příliš na stranu její posunutí lavice tebou“, t. j. „posunul jsi lavici příliš na stranu“; *kilen aughe dengam malem* = „jak jeho slovo včera k tobě?“ t. j. „co ti řekl včera?“ *benang duä toh, idjä kwe kanahuangm* = „látky

dvě tyto, jaká tvá žádosť?" t. j. „kterou z těchto dvou látek chceš?" (Hardeland, Dajack. Sprache 174). Velmi často trpného rodu užívají tam, kde by dle smyslu měl býti toliko rod činný, čímž s našeho hlediště smysl vět podstatně se mění; tak na př. větu „já chci bíti tvého mladšího bratra" vyjadřují obratem *andim handak imukulku*, což však vlastně znamená: „tvůj mladší bratr chce býti bit mnou"; *gitangku ikau pintar* = „viděný mnou ty moudrý", t. j. „vidím, že jsi moudrý". V jazyku Čerokesů (Celake) nestává žádného rozdílu mezi jednotným a množným číslem osobných náměstek: *ajö* znamená „já" i „my", *nihi* „ty" a „vy", *hia* „ten, ta, to, ti" (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachwiss. II, 1, 224).

V různých jazycích pozorujeme i v užívání pádův i tvaroslovném jich označování nápadnou neurčitosť aneb kolísání; mnohé důležité jinak pády zvláštního tvaroslovného označování nedocházejí. Tak jazyk abchazský, jehož nelze nazvati chudým ani na pády, ani na přípony k nim se vztahující, užívá lokativu, jehož však od nominativu ničím nerozeznává: *aphšýdz adzý ithòup* = „ryba nachází se ve vodě" — slovně: „ryba nachází se voda"; *aššyn dỳqura ašštcatppỳ thoup* = „truhla jest oděv, t. j. „v truhle jest oděv" (Усларъ, Грамм. Абхазск. яз). Zajímavo srovnati s tím zjev u Vedě se vyskytující, kde charakterní -*i* lokativu kmenů na -*man* i -*an* mnohdy se nedostává: *kárman*, *čárman*, *múrddhán*, *márman* (Ludwig, Infin. im Veda 9—11); rovněž instrumental v Rigvedě vyjadřuje se mnohdy (jako v hebrejském jazyku) bez zvláštní přípony pouhým kmenem (Ludwig, Inf. im Veda 16—17), vyskytují se též stopy tvaroslovného kolísání čísel (ibid. 24—25).

Že žargony a smíšené jazyky ve tvaroslovné stránce jsou obyčejně velmi nedostatečně vyvinuty i množství tvarů co nejrozhodněji se štítí, jest obecně známo. Toto platí zejména o četných žargonech černochů, kreolův a j. v Americe i v západní Indii. Tak v kreolském jazyku na dánských ostrovech v západní Indii nestává tvaroslovného rozdílu mezi časy a o mluvnici v našem smysle slova nelze ani mluviti; z pořádku slov u větě, z různých částic a příslovek a z obecného smyslu věty hledí každý poznati, jaký čas, jaké číslo i jaké odstíny významů slov a skladby mluvící vyrozumívá. Tak na př. sloveso *kik* (viděti) vyjadřuje v obecné mluvě veškeré časy a způsoby: *mi kik ju cabaj* „vidím tvého koně", *mi kik die cabaj gester* „viděl jsem koně včera", *mi kik die cabaj*, *wanneer mi cabá* „podívám se na koně, až budu hotov" (Pontoppidan, Zeitschr. f. Ethnol. XIII, 134). Co do vývoje a úpadku tvaroslovné stránky jazyků, primitivnější řeči jak s historického, tak i se

srovnavacího hlediště hojnou látku nám poskytují. V jazycích méně vyvinutých základy tvaroslovné vyskytují se velmi často ještě jako slova docela samostatná; tak na př. budoucí čas v malajštině vyráží se slovesy „chtíti“: *bûli*, *mâu*, *andak*: *aku bûli džâlan* (půjdu) = „já chtíti jíti“. V koptickém jazyku budoucí čas vyjadřuje se slovesem „přijíti“ nebo „býti“: *ti-na-sôtem* (uslyším) — „přicházím slyšet“ — *e-i-e sôtem* (budu slyšeti) = „jsem já slyšeti“ (Steinthal, Gesammelte kleine Schriften, Berlin 1880, I, 438); v řeči Sessutův užívá se na označenou budoucího času slovesa *thla* (přijíti): *ki thla ea* (přijdu) = „přicházím jít“, *ki thla bala* (budu čísti) = „přicházím číst“ (Schrumpf, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XVI, 454). Jenisejští Samojedové rozeznávají přítomný čas od minulého, ale jazyk jich dle mínění Castrénova měl původně toliko jeden čas, jenž dle pojmu příslušného slovesa vyjadřoval dobu buď přítomnou, neb minulou, neb budoucí. Příslovkové doplňky a dodatky na označenou rozličných časů přicházejí ve mnohých jazycích, zvláště pak amerických, sr. mohikansk. *ndiotu vohpoh* „včera ještě bojovati“ (t. j. bojoval jsem včera), ale *vupkauch ndiotuvoh* „zejtra ještě bojovati“ (t. j. budu bojovati) — budoucí čas vyjadřuje se ve příslovce a ne ve slovese (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 153); kirirský jazyk v jižní Americe tvoří imperfektum z přítomného času připojením k tomuto částic *dokohò*, *dorò* = „tehdá, tenkráte“, prvé jako přípony a druhé jako předpony: *i-kotò-dokohò* aneb *doro-i-kotò* (on ukradl — Fr. Müller, Beitr. z. vergl. Spr. III, 251). V jazyku Ewe dativ vyráží se vsutím kmene *na* (dáti): *e-wo do na dokui* „on činiti práci dáti sám sobě“, t. j. on pracuje sám pro sebe, *o-ne kó na-e* „lámou vaz dáti jemu“, t. j. lámou mu vaz (Lepsius, Nub. Gramm. Einleit. XXXV). Trpný rod, jenž v jazyku kanareském nemá žádného samostatného tvaru, často opisuje se slovesy „jísti“ a „padati“: místo „mne bijí“ říkají „já jím bití“, místo „volí ho“ říkají „on padá do volby“ (Weigle, Zeitschr. d. d. morg. Ges. II, 273). S tím poněkud se srovnávají některé vazby se slovesem „jísti“ v tureckém i perském jazyku, kde „jísti“ označuje tolikéž rod trpný, sr. tur. *agâdž jemek* (bitu býti, dostati výprask) = „hůl jísti“, *chalṭ jemek* (zmatenu býti, mýliti se) = „směs nebo zmatek jísti“; persk. *ghem chûrden* (býti zarmouceným) = „zármutek jísti“, *chôf chûrden* (býti ulekaným, báti se) = „strach jísti“. Sr. tolikéž birmanská úsloví: *mre-ca* (rozpadnouti se) = „zemi jísti“, *won-ca* (opovážiti se) = „drzost jísti“, *zan-ca* (rozjímati, rozmýšleti) = „závěrky jísti“, čínsk. *či-ta* (dostati výprask) = „jísti bití“; v podobném smyslu užívá se i siamské *kin* (jísti).

Jak s druhé strany jazyk od bohatého tvaroslovného vývoje vrací se rozhodným způsobem ke stavu neflexivnosti, vidíme jasně na jazyku anglickém. Ze všech dřevních germánských jazykův anglosaský podstoupil největší změny ve příčině seslabení svých koncovek, v něm již za starodávna mnohé koncové samohlásky seslabeny v *e*, avšak s tím se vším ucelelo ještě dosti tvarů s jinými samohláskami v koncovkách: *dagas* (dnové), *sunu* (syn), *tungan* (jazyky), *yldra* (starší), *scyrtra* (kratší), *suna* (gen. = česk. *syna*), *lufu* (láska); zvláště sem patří koncovka infinitivní *-an: hlehhan* (smáti se), *gifan* (dáti), *lufian* (milovati, ale st. angl. již *luvien*) a j. Ve 12. i 13. století veškeré tyto samohlásky sklesly na *e*, a v patnáctém vymizela i tato hláska ze mluvy obecné zachovavši se toliko ještě v písmě jako upomínka dob minulých. V novějším anglickém spisovném jazyku málokterá koncovka ucelela a obecná mluva v té příčině ještě více se omezuje. Jsou ovšem rozličné tvary, které dalšímu skracování rozhodně se vzpírají a bez nichž, jak se zdá, jazyku bylo by velmi nesnadno se obejíti, kde tedy potřeba vyjadřovati myšlénky srozumitelně udržuje zvukoslovnou zkázu v jistých mezích (sr. příponu množného čísla podstatných jmen *-s*, i příponu minulého času slabých, pravidelných sloves *-ed*); avšak kdekoli bez újmy srozumitelnosti jisté tvary mohou ještě více se skrátiti, tam dle nynějšího důsledného směru v jazyce, jenž zvukových svých prostředků co nejvíce šetří, koncovky ještě více se skracují a hlásky ještě častěji se odhazují, při čemž tam, kde potřeba vymáhá, aby poměr mezi předměty stávající jasně byl vytčen, mizející koncovky víc a více se zaměňují předložkami, částicemi a jinými slovy. Kolik tvarův anglickému jazyku ubylo, nejlépe poznáme, přirovnáme-li nynější formální jeho stránku k vývoji forem v příbuzných jazycích německých. Gotština ve skloňování podstatných jmen užívala ještě 40 přípon, ve staré hornoněmčině nacházíme jich 25, v nynější pak hornoněmčině toliko 6 (*e*, *en*, *ens*, *er*, *ers*, *es*) a v angličině (jestli nepočítáme některých dřevních tvarů na *-en*) již jen dva (neb vlastně jeden, ježto *s*, známka tak zv. saského genitivu: *father's* zvukoslovnou svou podobou neliší se od příznaku množného čísla *s*: *fathers*). Gotský a starohornoněmecký jazyk rozeznávají ještě všechny tři rody ve množném čísle přídavných jmen, kdežto v jazyce anglickém přídavné jméno ani již se neskloňuje a vůbec nikde se nemění. Ve vývoji jazyka blíží se tudíž doba, v níž poměry mluvnické nebudou více vyjadřovány koncovkami, nýbrž zvláštními samostatnými slovy, a jazyk završuje takým způsobem postup od rázu flektujícího či syn-

thetického k rázu analytickému. Avšak s tím se vším jazyk ani na výraznosti a jasnosti u vyjadřování myšlének, ani na srozumitelnosti nevzal žádné zkázy. Jasno viděti, jak jazyk, čím více se obchází bez vnější podpory mnohých hlásek i živlů tvaroslovných, tím výrazněji si počíná u vyjadřování myslí; zanikající tvary mluvnické nahrazuje logičtější vytříbeností vět i pozoruhodnou stručností výrazů. Co do jasnosti a určitosti jazyk anglický sotva asi ustoupí francouzskému a co do výraznosti málokterý se mu vyrovná. Omezování anglických tvarů zřejmě se jeví v náměstkách, to jest v té části řeči, která zachovala ještě nejvíce pádův a kde jazyk rozeznává ještě tři samostatné tvary: nominativ (*he* = on), genitiv (possessiv: *his*) a akkusativ, dativ (*him* jemu, jeho), jež nejpřipadněji nazvati objektivem; tento pád v obecné mluvě jakožto tvar všude uznaný víc a více se vyvíjí a šíří na újmu nominativu: tak ve spisovném jazyku obyčejně ještě se užívá obrat *it is I* (já jsem to), ale v obecné mluvě toliko *it's me;* sr. též *he's a great deal older than me* (on jest mnohem starší než já), *it's poor me* (to jsem já nebohý), *it's him* (to jest on), *she was younger than them* (ona byla mladší než oni — podobně i ve francouzském jazyku: *c'est moi*, *c'est lui*). Tazací *who* (kdo? — někdy i vztažné *who*) na počátku věty stojí velmi často místo *whom*, jsouc působením klamné obdoby za příčinou postavení svého u větě pokládáno za podmět: *he didn't know who he was talking to* (nevěděl, s kým mluví); *who can I trust?* (komu mohu důvěřovati?), *who I am most happy to see here* (jehož vidím zde k největšímu svému potěšení), *who should I see but him!* (koho jsem spatřil — jak jeho!). Tak již u Shakespeara: *Who does the wolf love?* (koho vlk miluje?). Mnohých přídavných jmen i příčestí obecná mluva užívá za příslovce: *I am precious hot* (je mi hodně horko), *damned useless*, *monstrous good*, *confounded impudent*, *biting cold*, *look sharp! come quick! he takes it easy*, *easier said than done.* Ve mluvě obecného lidu přípona třetí osoby jednotného čísla *-s* přenáší se na všechny osoby přítomného času: *I knows*, *I has*, *says I. says you*, *the women calls;* imperf. *we was*, *you was*, obdobně: *it do* (místo *it does*), *he do*, *that don't look well*, *do it?* Vliv mluvy obecného lidu na anglický jazyk nelze klásti za málo, poněvadž mluva vzdělaných tříd z největšího dílu obnovuje se mluvou obecného lidu. Mnohé výrazy a obraty, původně toliko nižšími třídami užívané, vnikají znenáhla i ve mluvu tříd vyšších — o čemž podrobněji na svém místě. Obmezování i skracování mnohých tvarů mluvnických často se jeví v historickém vývoji jiných indoevropských jazyků. Románské jazyky

přenesly akkusativ jakožto pád obecný na veškeré pády jednotného čísla, utvořivše z tohoto jediného zbytku ze starého jazyka ucelevšího kmen, na němž se veškeré nové skloňování zakládá. Zárodky ke tvoření nového ústrojí románského nacházíme v jazyku latinském již za posledních století živoření římské říše, v nichž jazyk ve mluvě obecného lidu již tak byl zkažen, že proti všem pravidlům mluvnickým jeden pád zaměňovali druhým, při čemž jmenovitě akkusativ zastupoval často ostatní pády: *in mentem esse* (místo *in mente*), *in potestatem esse, pietatem causa, cum quem, cum conjugem suam;* ablativ místo akkusativu vyskytuje se tolikéž na pozdních nápisech: *per quo, ante fronte.* Obdobný pozoruhodný přechod akkusativu jeví se i v perském jazyce; prvotné jeho sledy proskakují již dosti četně ve starobaktrickém jazyce (ve Vendidadě i v Jaštech), kde akkusativ odbývá nezřídka za pád podmětný: *âaṭ jaṭ hvare uzukhšjêiti bvaṭ zãm ahuradhâtãm jaoždâthrem* (Jašt 6, 2) „potom když slunce vzejde (dle Spiegela „vyroste, vzroste"), tehdá se země Ahurou stvořená očistí" (místo akkus. *zãm* my bychom zde očekávali nomin. *zâo*); *paçča túirîm naçâum ava karšeñti çpânem vâ raožem vâ vehrkem vâ* „po čtvrté vlekou mrtvolu pes, liška a vlk" (Vendid. V, 17); zde místo *çpânem* (akkus.) mělo by býti správně *çpâ* (nomin.), místo *raožem* — *raožo*, a místo *vehrkem* — *vehrkô; ahmâi raêçča qarenaçča ahmâi tanvô drvatâtem* „jemu (buď) bohatství a lesk, jemu zdraví tělesné" (Jaçna 67, 32; zde první dvě podstatná jména jsou v nominativu, poslední však v akkusativu). Akkusativ jest za vokativ: *usta tê narem* „blaze tobě, muži! (buď zdráv, muži! — Vendid. VII, 136), za dativ nepochybně v: *nemô Tistrêm çtârem* „počesť hvězdě Tistrje" (sr. Spiegel, Gramm. der Altbaktrischen Spr. 270, 274—277). V klínových nápisech pozdějších dob (Artaxerxa Ocha) potkáváme se s akkusativem místo nominativu: *mâm kartâ* „udělal jsem" (Spiegel, Die Altpersischen Keilinschriften 65; Gramm. der altérân. Sprachen 410—412; Fr. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 88, 228).

Pozoruhodno jest rovněž ve starší ruštině užívání nominativu místo akkusativu (nejčastěji ve jménech ženského rodu na *-a*), při čemž sloveso stává z pravidla v infinitivu; tak na př. v pořekadlech ze 17. století: говорить правда, потерять дружба (ztratiti přátelství), знать сова по перью (poznati sovu po peří), безъ денегъ вода пить (bez peněz vodu píti), первая пѣсенка зардѣвся спѣть (první písničku zapýřiv se zazpívati — sr. Буслаевъ, Истор. Грамм.', II, 146) — sr. tolikéž: какъ быть человѣкъ (t. j. как слѣдуетъ быть человѣку). Zvláštnosť tato zachovala se

ještě sporadicky v nářečích, na př. v archangelském: выкупить будe правя рука (bude vykupovati pravou ruku); nejčastěji s takou vazbou setkáváme se v nářečí sibirském: накормить коза (nakrmiti kozu), принести вода (přinésti vodu), топить баня (topiti lázeň — Даль, Толк. Слов. XLI).

V rozvoji jazyků jasně pozorovati, jak překypující obraznosť pomocí reflexe se omezuje a nezřídka i naprosto vytiskuje, jak se jazyky snaží nabývati větší jasnosti, skracovati příliš bohatou látku i odvrhovati tvary zbytečné. Bohatosť, mnohostrannosť, pohyblivosť i měnivosť dřevních jazyků, hojnosť jich tvarův a květnaté, začasté ovšem i vysokopárné jich obraty ponenáhlu víc a více se omezují, jazykové pozbývají sice mnohých tvarův, avšak nabývají zároveň i rozhodně větší jasnosti. Řečtina jest rozhodně jednodušší, ale proto i mnohem jasnější, než sanskrit; v latinské větě myšlénka ostřeji a jasněji se vyráží, než v řecké, poněvadž latina má mnohem méně tvarů, než řečtina, a musí tudíž přesněji a určitěji vyjadřovati mysl tam, kde řečtina nese se slohem rozvláčnějším; ve franštině stručnosť a jasnosť vět ještě ostřeji a pozoruhodněji vystupuje na jevo, než v latině, a nad francouzský jazyk stručností a výrazností předčí anglický. Za dob starších vyjadřování mysli mnohem více se podřizovalo živosti a důraznosti prvotného dojmu, slova i věty vyobrazují se mnohem názorněji, než později. Moderní jazyky mají mnohem prostější soustavy, než dřevní, nahrazujíce četné zaniklé koncovky flexivní samostatnými slůvky, v něž myslící duch rychleji a snadněji se vpravuje, a vyjadřujíce namísto dřívějšího květnatého i metaforického slohu myšlénky zhusta v jich pouhé abstrakci. Nemáme tedy proč litovati ve svých jazycích ztráty bývalé jich bohatosti tvaroslovné; dějiny jazyků výmluvně svědčí o tom, že čím jazyk vzdělanější a vytříbenější, tím více pozbývá tvarů, tím více se jich sám zhošťuje. Bylo by také podivno a nedůsledno předpokládati, že indoevropské plémě ve všech odvětvích věd a umění stále ku předu pokračuje, ve všech oborech lidského vědění prospívá, avšak jediné ve svých jazycích nazpět postupuje a to kažením jich ústrojí; mínění, že naše jazyky se přežily, vůčihledě stárnou a ponenáhlu na zkázu se přivádějí, jest chybné a s pokrokem člověčenstva nikterak se nesrovnává. Jeden z podstatných rozdílů mezi starými a novými jazyky zakládá se v tom, že my vyjadřujeme jasněji a stručněji to, co za starodávna bylo často vyjadřováno pomocí mnohem složitějšího apparátu, ač ne tak jasně. Naučili jsme se více šetřiti svých prostředkův i svého času, zaměnili jsme konkretnější sloh ab-

straktnější dikci a přihlédáme mnohem více k obsahu, než k formě; ovšem v jednotlivostech i zde jazyky se rozcházejí, avšak v obecném souhrnu příslušných sem zjevů výrok zde položený má plnou platnosť. Kdož se chce přesvědčiti, který jazyk má nad druhým převahu ve stránce stylistické, srovnej na př. stručný, pravidly přesně omezený i snadno srozumitelný sloh francouzský s neurčitým i nejasným slovosledem, s nímž se tak často u latinských klassiků setkáváme (postačí ukázati k odám Horáciovým) a který v jazycích románských vůbec jest naprosto nemožným. Kdyby bohatosť tvaroslovná byla totožna s bohatostí jazyka, tu americké jazyky daleko by předčily nad veškeré indoevropské, ba i kavkazská nářečí horalů zasluhovala by přednosť před našimi. Jedním z nejdůležitějších faktorů, jenž přičiňoval ke skracování slov i tvarů, byl přízvuk, jenž utkvěv na jisté slabice ve slově, chránil ji od zvukoslovné zkázy, kdežto ostatní slabiky tím spíše braly porušení, čím byly od přízvučné slabiky vzdálenější.

Že tvaroslovné bohatství, ba flexe vůbec nečiní nevyhnutelných základných částek jazyka i že jí není vždy nezbytně potřebí, aby jazyk byl srozumitelným a jasným, viděti nejlépe na jazyku čínském, jenž bez jakékoli stopy tvarů, jediné prostředkem přesně ustanoveného důsledného pořádku slov u větě vznesl se k vysokému poměrně rozvoji, a v nejedné stránce řadí se důstojně k nejdůležitějším jazykům světovým. Kdyby jazyk nebyl jasným, kdyby sloh jeho byl nepochopitelným i mlhavým, tu bylo by těžko pochopiti, jak od více než 2000 let nesčíslná díla, velenadanými zástupci národní tvořivosti na světlo vynesená, přecházela od pokolení k pokolení jako drahocenné dědictví a každým stoletím důkladněji a podrobněji byla čítána, rozebírána a vykládána; nemohli bychom si vysvětliti, jakým způsobem jazyk, jímž mluví polovice vzdělaného světa a jenž je rozšířen netoliko v Číně, než i v Japonsku, Anamu, Siamu, v Korei, ba z části až v samém Tibetsku, vyhovuje duševním potřebám více než 400 milionů lidí, jak čínští spisovatelé přes 20 století mohli psáti nesčíslné množství knih o všech předmětech lidskému vědění přístupných i jak národ čínský mohl jim právě tak dobře rozuměti, jako náš národ svým spisovatelům. U Číňanů prosté poměrně prostředky mají mnohdy týž účinek, k jehož dosažení v jiných jazycích je nezřídka potřebí velmi složitého ústrojí; dle místa, které slovo u větě zaujímá i dle slov, s nimiž se pojí, určuje se začasté grammatický a druhdy i lexikální význam slova nebo znaku, a jazyk tím nabývá netušené mnohdy přesnosti a určitosti. „Znalci sinologovi čínský jazyk přes neužívání v něm flexe

je právě tak jasný, právě tak srozumitelný, jako jazyky klassické, v hojnosti flexemi opatřené" (Stanislas Julien, Syntaxe Nouvelle de la langue Chinoise I, 1). Proti jazyku čínskému, honosícímu se velmi bohatou a důležitou literaturou, jazyky polysynthetické (americké) mají se protivou velmi pozoruhodnou: národy jimi mluvící v dějinách člověčenstva zaujímají místo velmi skrovné i nemají žádné literatury aneb nepatrné toliko počátky písemnictví. Množství tvarů bylo tedy právě tak, jako zapletené jich ústrojí rozhodně na újmu skutečnému jich pokroku. Složitosť i zapletenosť plodí jenom tmu jsouc duševnímu vývoji mnohem více na překážce, než tvaroslovná chudoba a nepohyblivosť jazyka, která se nahrazuje stručným sice, ale zároveň i výrazným a jasným vyslovováním myslí.

Úpadek zvukových živlův i veliké části tvarů v jazyce užívaných je začasté nezbytnou podmínkou dalšího jeho vývoje i skutečného pokroku. Překypující hojnosť tvaroslovných živlů podobá se mnohdy bujnému vzrostu vegetace na úrodném poli, který především z částky třeba zničiti, aby se pole lépe mohlo vzdělávati a aby lepší užitek vynášelo. Vzhledem k intellektuálnému pokroku národů tvaroslovný úpadek jazyka nejen není k jeho újmě, nýbrž rozhodně jest s jeho prospěchem. Krátkostí a stručností tvarů slova nabývají větší jasnosti, věty stávají se jadrnějšími a mnohdy i srozumitelnějšími; čím více duševní obzor národa se šíří, čím literární jeho výtvory se stávají na myšlénky bohatšími, tím více jazyk usiluje vyjadřování myslí učiniti snadnějším a kratším, tím nevyhnutelnějším stává se úpadek zvukoslovných živlů. Jako za ušetřením času a na skrácenou vzdáleností cestující raději se ubírá pěšinkami než silnicí, jako ve psaní za podobným účelem užíváme četných skrácenin, tak i v postupném vývoji jazyka nejprve z pravidla ve mluvě obecné odhazují se takové částky slov, bez nichž lidé snadno domnívají se obejíti. Skracování odnáší se s počátku k jednotlivým toliko hláskám, zasahuje však později velmi zhusta i celých slabik. Flexivní slabiky a přípony docela se odvrhují, dlouhé samohlásky nejprve se krátí a pak venkoncem se ztrácejí, jiné podstupují seslabování během času větších a větších rozměrů nabývající, slabiky se skracují, pády, rody, příčestí, způsoby (trpný rod, konjunktiv, optativ), čísla (dvojné), celá pořadí časů přicházejí na zkázu, celé části řeči berou za své nebo pozbývají veškerých svých tvarů. Analytické jazyky, které nejvíce rozřeďovaly, skracovaly a odvrhovaly své tvary, jsou zároveň na myšlénky nejbohatší a jimi mluví národové nejvzdělanější; za nejlepší důkaz jsou nám jazyky indoevropské v ny-

nějším svém rozvoji a mezi nimi zejména anglický. Ze troj- i čtveroslabičných slov stávají se mnohdy slova dvojslabičná, ba i tato scvrkla se někdy v jednoslabičné zvukové skupeniny. Již ve francouzském jazyku znamenáme velmi podstatné skracování původních slov latinských: lat. *anima* změněno nejprve v *anime*, *aneme* (v 11. stol.), pak v *anme* (13. stol.) a na konec v *âme*, *ministerium* přešlo v *métier*, *comitatus* v *comté*, *bonitatem* v *bonté*, *vervicarius* v *berger*, *silvaticus* v *sauvage*, *gaudium* v *joie*, *collocare* v *coucher*, *rotundus* v *rond*, *quadragesima* v *carême*, *digitale* v *dé*, *sacramentum* v *serment*, *male aptus* v *malade*, *aestatem* v *été*, *masticare* v *mâcher*. Jak Číňané nakládali s mnohými písmennými znaky všelijak je skracujíce, tak že v znacích čínských nyní užívaných velmi zřídka lze poznati prvotnou ryze ideografickou jich podobu, jak z původního vyobrazení člověka v nynějším písmě zůstaly již jen nohy a v grafickém označování psa ucelel jediný toliko ocas, tak mnohé jazyky ve svém rozvoji nakládaly i se zvukoslovnou stránkou mnohých slov: z původního víceslabičného slova tu ucelela náslovná toliko slabika, tam toliko prostředek, jinde zase na pouhou příponu přenesen význam slova zvukoslovně zmrzačeného. Z řeckého *ἐπίσκοπος* stalo se jednoslabičné dánské *bisp*, z našeho *dozajista* udělali si Slováci *ozaj*, latinské *compater* již u nás podstatně skráceno v *kmotr*, avšak ještě více slovo se scvrklo u Rusů, kde významné *pater* docela odhozeno a pouhá předložka *com* v podobě кумъ, vyrážejíc lat. *compater*, vzala na sebe úkol, jenž jí vlastně nikterak nepříslušel. Naopak prvotné indoevropské *gnaman* (jméno, znak), které ucelelo ještě v lat. *-gnomen (co-gnomen)* i st. bulh. знамѧ, pozbylo náslovného *g* v sanskr. *nâman*, lat. *nomen* i gotsk. *namo*, *n* odvrženo ve st. bulh. имѧ = rusk. имя a hláska *i*, poslední zbytek původního kořene *gna*, odhozena v lužickém *mě* (jméno), v němž tedy z původního *gnaman* zůstala pouhá přípona. Značné skráceniny podstoupila mnohá slova v latinském jazyce, v nichž velmi zhusta celé slabiky byly vysouvány: tak *debere* skráceno z *dehibere*, *aeternus* z *aeviter-*, *nutrix* z *nutritrix*, *stipendium* ze *stipi-pend-*, *cunctus* z *conjunctus*, *malle* z *magis velle*; lotyšské *klau* (slyš!) skráceno z *klausîs*, *rau* (hleď!) z *raugi*, *vadzi* (slyšíš?) z *vái dzirdi*, *re* (hleď) z *redzi*, *paga* (počkej!) z *pagaidi* (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 48). I v slovanských nářečích a různořečích potkáváme se velmi často s podstatnými zvukoslovnými skráceninami: *čestiti* změněno v *ctíti*, *křestiti* v *křtíti*, *nohavice* v *hace*, něm. *pumpernickel* v česk. *perník*; *slečna* skráceno ze *šlechtična*, ruské царь z цѣсарь, kostromsk. помъ = rusk. пойдемъ, vladimirsk. пронь = rusk. проводи, tulsk. смáка =

rusk. смотри-ка, kursk. зяй = rusk. гляди, voron. kursk. спажá = Госпожа (t. j. Богородица), oloněck. смой = rusk. смотри, kazansk. бласлà = rusk. благослови, permsk. vladimirsk. кáтца = rusk. кáжется; фатéра (ve mluvě obecného lidu i v nářečích) = квартира, archang. комна = rusk. комната, archang. скливо = rusk. тоскливо, кстить = крестúть, возь = возьми, kursk. басловлять = rusk. благославлять, pskovsk. tversk. стóсоваться = rusk. христосоваться, pskovsk. тё = rusk. тетушка, крё = крестный отецъ; rusk. -ста въ пожалуйста vykládají někteří ze староста, což se nám však zdá pochybným. Lužické *bka* (polsk. *pchła*) odpovídá našemu *blecha*, *pinca* (sklep) skráceno z *pivnica*, *mich* = řeck. μόναχος, z *ńebožatko* (ubožátko) stalo se *žatko*; č. *žaludek* = hornoluž. *žołdk*, dolnoluž. *žołź*, *včela* = d. luž. *coła*, *nechci* = d. luž. *njok* (Jagić, Arch. f. slav. Phil. V, 542); v rezjanských různořečích *dàš* = déšť, *paterdû* = padesát, *lüa* = hluchá (Бодуэн де Куртенэ, Опыт фонет. резьян. гов. 53, 57); španělské *saña* vzniklo z latinského *insania*, *tonto* (hloupý) z lat. *attonitus*, afghansk. *lûr* (dcera) odpovídá skr. *duhitar*, *chôr* (sestra) — skr. *svasar*, Pâli: *čulla* (malý) jest sanskr. *kšudra*, *alla* (mokrý) = skr. *ârdra*, *pattabbo* (dostižitelný) = skr. *prâptavja* (Минаевъ, Очеркъ фон. и морфол. языка Пâли 83), skr. *duhitar* (dcera) — řeck. θυγάτηρ = charv. srbsk. *kći*, gotsk. *svistar* (sestra) = ossetinsk. *cho*, lat. *pater* (otec) = arménsk. *hajr*; stejného původu jsou tolikéž skr. *açru* (slza), něm. *zähre* i franc. *larme*. Řecké ὑποχονδρία (zádumčivosť, těžkomyslnosť) rozdělili mezi sebou Rusové i Angličané: tito vzali si první a menší polovici (ὑπο = *hyp*, jehož se u významě slovesném užívá), kdežto Rusové si vzali druhou polovici (-χονδρία = хандра, těžkomyslnosť).

Velmi značné změny brala přemnohá slova v jazyku německém, kde přípony zhusta byly odsouvány nebo skracovány a ve složeninách samostatná původně slova klesala na bezvýznamné přípony; tak s gotským *andbahti-* srovnává se něm. *amt*, *schulze* vzniklo ze stř. hornoněm. *schuldheize*, *echt* z *ĕhaht*, *schuster* ze *schuochsiutaere*; *per* ve slově *wimper* zdá se býti příponou, je však st. h. něm. *prâwa*, *brâwa* (= něm. *braue*) v *wint-brâwa*. Necítíme více významnosti koncových nepřízvučných slabik ve slovech *nachbar* („blízko-bydlící" — st. h. něm. *nâhcapûr*, stř. h. něm. *nâchgebûr*, *bûr* = byt), *bräutigam* (vl. „muž nevěsty" — st. h. něm. *brûtigomo*, *prûtigomo*, nordsk. *brûdgumi*, angl. *bridegroom*), *nachtigall* (st. h. něm. *nahtagala* „noční pěvec"); *herrje* skráceno z *herr Jesus*, *jemine* z *Jesu domine*. V henneberském nářečí pozorujeme velmi rozsáhlé skracování přípon, zvlášť u tvarů slovesních, čímž slovesa zvukoslovnou podobou nápadně s anglickými se sbližují: *bénn* = něm.

binden (angl. *bind*), *schénn* = *schinden* (angl. *skin*), *råll* = *rollen* (angl. *roll*), *lâp* = *leben*, *lîp* = *lieben*, *lâs* = *lesen*, *brëng* = *bringen*, *lèrn* = *lernen*, *wèrk* = *wirken*, *wèrt* = *warten* (Spiess, Fränkisch-Hennebergische Mundart 27). V slezském nářečí nepřízvučné koncové slabiky velmi podstatně se skracují a mnohdy docela se odsouvají: *barbs* = něm. *barfuss*, *huxt* = *hochzeit*, *imss* = *imbiss*, *frêch* = *freilich*, *môlzt* = *malzeit*, *varz* = *vierzehn*, *wôrt* = *wahrheit* (Weinhold, Über deutsche Dialectforschung 121). Novořecké *μάτι* (oko) co do tvaru jest vlastně již jen zdrobňovací příponou, ježto slovo je skráceno z *ὀμμάτιον* (= *ὀμμάτι*) = starořeck. *ὄμμα*, které vzniklo z kořene *ὀπ-* (*ὄπ-τ-ομαι*) = *ὀκ-* (viděti); význam slova přenesen tudy na pouhou příponu. Staroindické *hasta* (ruka) u asijských cikánů změněno v *hast*, u evropských ve *vast* a u španělských v *ba*; podobně i *grasta* (kůň) španělští cikáni skrátili v *gra*. Ve mluvě Pařížského obecného lidu (rovněž jako ve mluvě zlodějské — Argot) přicházejí neustále velmi značné skráceniny: mluví *cipal* místo *municipal*, *aff* m. *affaire*, *der* m. *dernier*, *autor* m. *autorité*, *aristo* m. *aristocrate*, *comm* m. *commerce*, *démoc* m. *démocrate*, *from* m. *fromage*, *job* m. *jobard*, *occas* m. *occasion*, *photo* m. *photographie*, *réac* m. *réactionnaire*, *rata* m. *ratatouille*, *typo* m. *typographe*, *sap* m. *sapin*, *zouzou* m. *zouave* (Lorédan Larchey, Argot Parisien 5). V kreolském žargonu (patois créole Mauricien) z franc. *se disputer* udělali *sipité*, z franc. *demi-setier* = *misquié* (Rev. de Ling. XIV, 418). Anglická mluva obecná libuje si značné skracování odhazujíc v rozsáhlé míře nepřízvučné slabiky, zejména koncové a mnohé takové skráceniny užívají se i v důvěrné mluvě vzdělanějších tříd: *biz* = *business*, *grad* = *graduate*, *sub* = *subaltern*, *pub* = *public house*, *buss* = *omnibus* (z něhož polský obecný lid působením národní etymologie udělal *ognibus*), *pants* = *pantaloons*, *gent* = *gentleman*, *mob* vzniklo z *mobile vulgus*, *nob* z *noble man*, *Zoo* (vysl. *zú*) z *Zoological garden* („walking in the Zoo'"), *chap* z *chapman* (anglosask. *ceápman* „kupec"), *zounds* z *by God's wounds*, *hock* (rýnské víno) z něm. *Hochheimer*. V jazyku staroanglickém *a* užívá se mnohdy jakožto skrácenina rozkazovacího způsobu i infinitivu slovesa *haven*, *habben* (= angl. *have* míti — sr. *a mercy*, *madame* „smilujte se", whan the Jewes *wolde a stoned him* = angl. would have stoned ukamenovali by — Ed. Mätzner, Altengl. Sprachpr. II, 1); anglosask. *däges eáge* (chudobka — staroangl. *daieseighe*) v anglickém jazyce skráceno v *daisy*. Mluvou obecného toliko lidu jsou obmezena slova: *tater* (brambor — angl. potato), *cute* (= acute), *tizer* (= Advertiser), *backy* (= tobacco) a j. Nemenší skráceniny podstupují slova i ve mluvě anglo-

americké: *enthuse* = *enthusiasm*, *rebs* = *rebels*, *rads* = *radicals*, *ad* = *advertisement* a j.

Že slova, jichž *stále* se užívá, nejčastěji se skracují a nejpodstatnější proměny berou, dovozují výmluvně přečetné skráceniny a změny křestních jmen, která často tak značně se pozměňují, že těžko najíti v nich stopy původní podoby. Tak angl. *Dick* přetvořeno z *Richard*, *Ned* z *Eduard*, *Molly* z *Maria*, *Nel*, *Nelly* z *Helena*, *Billy* z *William*, *Bob* z *Robert*, *Joë* z *Joseph* (něm. *Seppel*), německ. *Claus* z *Nikolaus*, *Nante* (vídeňsk. *Nandl*) z *Ferdinand* (Pott, Personennamen 111), *Line* z *Wilhelmine*, *Rieke* z *Friederiecke*, *Resi* z *Therese*, *Fieckchen* ze *Sophie*, *Jetty* z *Henriette*; česk. *Pepík* (spodobením prvých dvou souhlásek — ze **Sepík*) změněno z *Josef* (sr. bavorsk. i rakousk. *Pepy* = Josepha), *Honza* z *Johannes* (něm. *Hans*), *Manča* z *Marie*, *Lacek* z *Ladislav*, *Václav* skracuje se a mění ve *Vach*, *Váňa*, *Vašek*, *Váša*, *Vacek*, *Vaněk*, *Vaňka*, *Vančura*, *Vaňura* a t. d.; rusk. Коля změněno z Николай, Вася z Василій, Гриша z Георгій, Митя z Дмитрій, Дуня z Евдокія, Яша z Яковъ, Дарья, Даша z Dorothea, Паша z Прасковья, Саша z Александръ, polsk. *Idzi* z *Aegidius*, španělsk. *Petita* (ve španělské Americe, zejména v Peru) z *Josefa*, *Conchita* z *Concepcion*, *Panchita* z *Francisca* (Pott, Personennamen 537). Lotyšsk. *Audze* = August, *Tízis* = Diedrich, *Jêps* = Josef, *Jêsis*, *Kubbis* = Jakub, *Indc*, *Inga*, *Ingus* = Jindřich, *Juzzis* = Joachim, *Kaša* = Karel, *Brenzis* vzniklo z *Laurentius*, *Tiss* z Matthias, *Péča* z Petr, *Lipsts* z Philipp, *Baiba* z Barbara, *Birra* z Brigitta, *Tija* z Dorothea, *Truča* = Kateřina, *Mâgule*, *Mâdža* skráceno z Margaretha, *Čappa* ze *Sophie*. I názvy míst mnohdy k nepoznání se skracují a kazí: *Germanesgowe* změněno v *Garmisch*, *Gotoneswilare* v *Kätz* (Pott, Personennamen 473). Velmi podstatné skracování jmen pozorovati rovněž v jazycích kmene čudského; tak na př. v permsko-zyrjanském jazyku značně pozměněna vlastní jména z ruského jazyka vzatá: *Aristarch* skráceno v *Alik*, *Benjamin* v *Amiň*, *Vladimir* ve *Vaďu*, *Ilarion* ve *Varkö*, *Glikerija* ve *Vukša*, *Gerasim* v *Jaru*, *Timofej* v *Kima*, *Chrisanf* v *Krysa*, *Feodor* v *Ljolj*, *Aleksěj* v *Olja*, *Afanasij* v *Opoň*, *Jevdokija* v *Öď* a t. d.

I v jazycích našim nepříbuzných slova podstupují mnohdy skráceniny dosti značné; tak v siamském jazyku podstatně změněna mnohá slova ze sanskritu vzatá: *asu* (slza) = skr. *açru*, *sisa* (hlava) = skr. *çîrša*, *thutija* (druhý) = skr. *dvitîja*, *bubpha* (květina) = skr. *pušpa*, *vila* (kočka) = skr. *viḍâla*, *ut* (velbloud) = skr. *ušṭra*. Slova tato nevzata přímo ze staroindického jazyka, nýbrž z rozličných nářečí prakritských, zejména pak z jazyka Pâli. Turecké *agâ* „pán" skracuje se za vlast-

nými jmény v *â: Ahmed-â* „pan Ahmed"; řecké *πανδοχεῖον* (hospoda) změněno v tureckém jazyku ve *funduk*, řecké *αὐθέντης* (pán) v *efendi*, *ὠκεανός* (moře) v arabském jazyku v *qâmûs*. Kalmycké *üsädzi-bainu-či* (vidíš) v obecné mluvě skracuje se v *üsädžanuč*, kjurinské *bade* (bába, babička) skráceno z *babadin dede* („otcova matka" — Сборн. Свѣд. о Кавк. Горцахъ VIII, 57); v japonských nářečích *sama* (způsob) skracují v *sa*, *bakari* (jen, toliko) v *ba*, *are* (ono) v *a* (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 84, 12—13). Indiáni vespolek rozmlouvajíce vyslovují často slova velmi nejasně pohlcujíce zvuky i celé slabiky jak v násloví, tak i na konci slov; zvláště často zjev tento pozorují v jazycích v Mexiku užívaných (sr. Buschmann, Spuren der Aztek. Spr. I, 37). Velmi značné proměny i podstatné skracování podstupovala slova i v jazycích polyneských, což nejzřejměji vyjde na jevo, přirovnáme-li mnohá polyneská slova ku příslušným slovům malajským, aneb ke slovům v jiných nářečích užívaným, v nichž původní tvar lépe se zachoval. Tak na př. malajsk. *avang* (kavi: *havang* „oblak, obloha") = tahitsk. nukahivsk. *ao*, Tonga: *tufunga* (umělec) — novozel. *tohunga* (kněz) = nukah. *tua*, tagalsk. *ngipin* (zub — madekask. *nifi*) = satavalsk. *ni*, novozel. *upoko* (hlava) = havajsk. *poo*, tagalsk. *kain* (jísti) = tahit. havajsk. *ai*, malajsk. *ikan* (ryba) = tahitsk. *ia*, mal. *sûsû* (mléko) = rarotong. *u*, (novozel. *u*, *hu*), mal. *ampat* (javansk. *papat* 4) = rarotong. *a*.

IV. Z pořadí slov nahoře položených, zvláště pak ze slov onomatopoických i z názvů příbuzných, ze překvapující shody, která se nezřídka vyskýtá u vyjadřování jednoho a téhož pojmu v jazycích různorodých i od sebe naskrze rozdílných, lze poněkud souditi, ***na čem nemůže býti důkaz o příbuznosti dvou nebo více jazyků*** vespolek srovnávaných. Zvuková srovnalosť slov, v rozličné obory náležejících a v nejrozmanitějších jazycích se vyskytujících, svádí mnohé, aby ji brali za přímý důkaz, že veškeré jazyky pocházejí z jednoho a téhož původního prajazyka; avšak takový závěrek jest venkoncem nepodstatný. Otázka, zdali nynější známé nám jazyky pocházejí od jednoho toliko, společného všem prajazyka, čili nic, srovnavací jazykovědou na základě nabytých po tu chvíli výsledků svých badání rozřešena ve smyslu rozhodně záporném, i výrok tento, na zvukoslovném, tvaroslovném i lexikálním ústrojí nejhlavnějších a nejvýznamnějších jazyků založený, sotva asi položíme za předčasný, i když povážíme, že, vyjímaje indoevropské a částečně i semitské jazyky, zvukoslovné zákony ostatních jazykových odvětví nejsou ještě v té míře prozkoumány a usta-

noveny, aby bylo možná seřaditi je v soustavných skupeninách i rozhraničiti rozdíl mezi hlavními i postranními, vedlejšími jich pořadími. Ovšem podnes ještě někteří jazykozpytci (mezi nimi i Max Müller) toho jsou domnění, že veškerým jazykům, po naší zemi rozšířeným, přísluší jeden a týž společný původ, aneb že takovému domnění aspoň žádné doklady a žádná fakta neodpírají (M. Müller, Vorles. I, 285). Max Müller v té příčině pronáší mínění své na tato slova: „Kdo chce tvrditi, že jazyk vynikl z různých prvotin, dokaž předkem, že jazykové žádnou měrou nemohli míti původu společného“ (I, 290) ... „taková to nemožnosť,“ praví dále, „vzhledem ke společnému původu arijských i semitských jazyků podnes ještě dokázána není ...“ Máme však za to, že jazykozpytci právě v této otázce jest si počínati velmi opatrně, a že by bylo lépe a jistěji obrátiti poměr částek závěrku zde uvedeného i tvrditi podstatnou rozdílnosť charakterních odvětví jazyků potud, pokud přesvědčivým a vědeckým způsobem nebude dovozena správnosť protivného mínění. Vždyť za dob pravěkých několik prajazyků mohlo vzniknouti z týchže prvotných základů, docela nezávisle na sobě, a to v rozličných částech světa. Ježto zvuková podoba, v níž slovo se jeví, nikdy nemůže skutečně a podstatně vyjadřovati obsahu pojmového, a tudy zvuk s obsahem, jejž představuje, vlastně se nesrovnává, rozeznávají se tak podstatně zvukoslovné způsoby označování týchž pojmův u nejrůznějších národů. Jsou ovšem jisté živly, tak na př. onomatopoické, které v některých významných kategoriích slov v rozmanitých jazycích se shodují, avšak zjev tento není žádným pravidlem a že onomatopoie při jednostejném základě jazykům při označování příslušných slov veliké popřívá svobody, jasno viděti z příkladů výše položených. Nezapomínejme mimo to, že jeden a týž předmět, jeden a týž pojem dle rozličných známek lze pojati a dle toho i vyjádřiti, což zavírá v sobě i příčinu, proč jazyky vespolek příbuzné ve mnohých slovech mnohdy venkoncem se rozcházejí. Objektivní obsah názoru, kořenem označovaný, jest ovšem podstatou svou pro všechny lidi jedním a týmž, ale subjektivní pojímání tohoto názoru dle fysických a duševních vloh, jakož i dle individuality národů jest naskrze rozdílné; jeden a týž dojem na různé osoby jinak působí a za tou příčinou jiného dochází označování. Lidské pokolení dělí se na různá plemena, již vnější svou podobou venkoncem od sebe rozdílná; proč by tedy za dob pravěkých z týchž aneb z podobných prvotných základů nemohlo se utvořiti několik jazykových středišť, obsahujících v sobě původně jeden a týž zvukový materiál, avšak v rozvoji svém

ubírajících se cestami naskrze rozdílnými? Ve zvukoslovné i tvaroslovné stránce základná pořadí jazyků, historicky nám známých, od sebe naprosto se různí; zvukoslovné ústrojí jazyků jednoslabičných, jichž hlavním zástupcem jest čínský, syntaktická i mluvnická soustavnosť i spletenosť synthetických amerických jazyků, různosť malajo-polyneských a indoevropských jazyků v lexikální a mluvnické jich stránce pohybují se v protivách tak příkrých, že aspoň při nynějších výsledcích jazykozpytného badání i při těch prostředcích, jimiž vládne vědecká methoda etymologická, nevidíme žádné možnosti uvésti kdykoli takové protivy ve srovnalosť i odstraniti jakýmikoli obecnými kategoriemi rozdíly tak podstatné. Nelze ovšem nepřipustiti, že i v nejrůznějších jazycích, a to v oborech velmi rozmanitých, proskakují dosti zhusta shody velmi pozoruhodné i překvapující, rázu tak svůdného i lákavého, že takořka bezděky přivádějí ke klamným závěrkům i přičiňují takým způsobem k názorům mylným; nelze rovněž upříti, že v nejvzdálenějších od sebe jazycích, žádným svazkem příbuznosti nesloučených, můžeme najíti jistý počet podivuhodných na oko srovnalostí: avšak právě proto výslovně budiž k nim zde poukázáno, aby nikdo v rozličných srovnalostech, druhdy ovšem i nahodilých, nespatřoval dokladu příbuznosti tam, kde příbuznosti nikdy ani nestávalo.

Vzhledem ku genealogické příbuznosti jazyků nemají žádné platnosti doklady, vycházející z obecné lidské přirozenosti, nebo zvukoslovné srovnalosti u věcech, jichž obdobné označování — byť toho i nevymáhala nevyhnutelná potřeba — přece se jaksi přirozeně člověku vnucovalo, ať příslušné věci spadaly v obor smyslný, ať v obor duševní; proto při rozhodnutí otázky o příbuznosti dvou jazyků *nemají žádné průvodné moci:*

1. *Slova onomatopoická* i srovnalosti v nich obsažené, o čem srovnej, co na str. 72 vytčeno.

2. *Slova z mezislovcí vzniklá;* i zde stejné dojmy a pocity u nejrůznějších národů vyrážely se mnohdy prostředkem stejných aneb velmi podobných zvukův, a zakládati na takové shodě důkaz o příbuznosti příslušných jazyků bylo by naskrze chybno.

3. Ničeho nedokazuje ve příčině zmíněné pozoruhodná *srovnalosť v názvech příbuzných*, ve které, nakolik nám povědomo, jazyky nejvíce se shodují.

4. Aniž lze dokládati se rozličných *srovnalostí, ve mluvě dětské* různých národů na jevo vystupujících; tolikéž *shoda v označování náměstek, zvláště pak náměstky první osoby* ničeho nedokazuje.

Chceme-li tudíž určiti poměr, jakým se mají k sobě dva nebo více jazykův, a jde-li o přesné vytčení dokladův, jich příbuznosť rozhodujících, tu především z počtu možných dokladů sluší vyloučiti veškerá pořadí slov zde uvedených, ježto závěrky na nich zbudované byly by matny a nepodstatny. Avšak ani na těchto nespolehlivých a klamných živlech nelze přestati. Jsou ještě jiné závady i úrazné kameny, jichž v řečených příčinách sluší co nejbedlivěji se uvarovati. Sem patří nepřehledné téměř hejno *nahodilých srovnalostí ve slovech*, které, jsouce bez vnitřní podstaty i nemajíce žádné oprávněné mezi sebou souvislosti, vyskýtají se dosti často v nejrůznějších jazycích, na nezkušeného jazykozpytce takořka čihajíce a zálohy mu lécejíce. Máme-li činiti s jazyky, jinak naskrze od sebe rozdílnými, tu bývá téměř vždy nejlépe spravovati se zásadou, že srovnávajíce vespolek různá slova v takých jazycích, tím spíše máme předpokládati nahodilosť ve zvukoslovné jich stránce, čím větší a nápadnější jest srovnalosť jich právě v této příčině. Tak japonské *namaje* (jméno) rovná se sanskritskému *nâman* a tvar *onamaje*, ve zdvořilé mluvě užívaný (*anata-no onamaje-wa* = Vaše jméno) nápadně připomíná řecké *ὄνομα*, avšak *namaje* jest rozšířený tvar prostého souznačného *na*, a sanskritské *nâman* vede se od kořene *gna* (znáti — sr. lat. *co-gno-men*). Mexické *teo-tl* „bůh" (v němž *-tl* jakožto přípona vyjadřuje člen) přímo odpovídá řeckému *θεο-*, ale nikdo ovšem nebude z toho zavírati, že by snad aztecký jazyk byl příbuzen řeckému; peruánské *inti* (slunce, bůh slunce) jeví podobnosť tak lákavou ke staroindickému *indra* (názvu hromovládného boha ve Vedách), že ji přivádí i Tschudi ve své mluvnici (Kechua Sprache I, 12), podobně i Koelle (Kanuri-English Vocabulary) při kanurském slově *krige* (válka) ukazuje k německému *krieg;* tarahumarské *teleci* tvarem i významem úplně se srovnává s česk. *tele*, mafurské *ja* s česk. *já* (mafursk. *jo* = ano), novořeck. *μάτι* (oko) s polynesk. *mata* (viděti), permjack. *zon* (syn) s německ. *sohn*, affadsk. *dekang* (deset) s řeck. *δέκα*, maďarsk. *úr* (pán) s odžisk. *ur*, dajack. *ja* (ano) s něm. *ja*, Kiše: *bake* (péci) s angl. *bake*, *pupik* s česk. *pupkáč*, peruánsk. *pupu* s česk. *pupek*, nubické *kafer* s německým *käfer*. Avšak jest na biledni, že podobné nahodilosti neobsahují v sobě ani nejmenší průvodnosti. S takovými více nebo méně osamotnělými ohlasy podobnosti zvukové, třeba někdy i překvapující, v jazycích venkoncem od sebe různých potkáváme se v oboru každého téměř jazyka. Na jisto můžeme tvrditi, že rozebírajíce lexikální materiál kteréhokoli jazyka vytkneme v něm při nejmenším 20—30 slov, zvukovou svou podobou se shodujících s pří-

slušnými slovy toho nebo druhého jazyka indoevropského. Na doklad stůjte zde některé (ovšem nahodilé) srovnalosti z jazyka Dinkův, kmene černochů ve střední Africe: *gun* (rod, pohlaví) = gotsk. *kuni*, lat. *gen-us*, *lek* (povídati, vypravovati, říci) = řeck. *λέγ-ειν*, *nak* (raniti, zabiti) = lat. *nec-are*, *pet* (rozšiřovati, roztahovati) = řeck. *πετ-άννυμι*, *pječ* (vařiti, péci) = rusk. печь, č. *péci*, skr. *pač*; *pul* (bláto, louže) = něm. *pfuhl*, lat. *palus*; *tem* (řezati) = řeck. *τέμ-νω*, *čuor* (zloděj) = skr. *čâura*, *gol* (kruh, obruč) = česk. *koule*, *tod* (tlouci, kovati) = lat. *tundere*; v africkém jazyku Galla: *fuňo* (provaz) = lat. *funis*, *hoko* = něm. *haken*, *teno* (malý) = lat. *tenuis*, *koka* = něm. *kochen*, lat. *coquere*, *randa* (kraj) = něm. *rand*.

Příklady některých nahodilých srovnalostí mezi peruánským a indoevropskými jazyky: *apa* (odvézti, uvézti) = řeck. *ἀπό* (od), skr. *apa*, *kara* (kůže, kůra) = rusk. кора, lat. *cortex*, *kapa* (kouřem načichnouti) = řeck. *καπ-νός* (kouř), č. *kop-titi*; *čipa* = česk. *štípati*, rusk. щипать, *hanka* (kulhati) = něm. *hinken*, *huanu* (hnůj, výkal — odtud *guano*) = slov. говьно, skr. *gûna*; *huasi* (dům) = něm. *haus*, *lljuk* (svititi) = lat. *lucere*, *muka* (trpěti) = rusk. мýка = česk. *muka*, *naka* (zabiti) = lat. *necare*, *pata* (otevříti se) = lat. *pat-ēre*, semitsk. *fat-ach*; *patpa* (péro, křídlo) = skr. *pattra*, *poku* (zráti, dospěti) = skr. *pakva* (zralý — dosl. „vařený“), *sama* (odpočinouti) = skr. *çam* (i toto slovo přivádí Tschudi — I, 13), *tari* (nabyti, míti) = skr. *dhar* a j.

Jak viděti, na základě těchto slov, jichž počet bychom ovšem ještě značně mohli rozmnožiti, přišli bychom k závěrkům naprosto klamným ve příčině příbuznosti jazyků různorodých. Taková slova mohou nanejvýš míti význam mechanické, mnemonické pomůcky při učení se jazykům cizím, předpokládaje ovšem, že učící se má v této příčině kombinační takt a mimo to známosť různých jazyků. Podobných srovnalostí našlo by se ještě mnohem více, kdybychom se utekli k násilnějším způsobům fonetického výkladu, dovozujíce příbuznosti slov z rozmanitých zvukoslovných proměn, ze stupňování, skracování i vysouvání hlásek, z jich spodobování, rozlišování a t. d. Jak známo, takým způsobem Bopp ve svém díle „Über die verwandtschaft der malayisch-polynesischen sprachen mit den indisch-europäischen“ (1841) usiloval dokázati příbuznosť dvou odvětví naskrze různorodých, avšak minul se naprosto s úspěchem. Podobně i druhý jeho pokus dokázati jakousi spojitosť gruzinského jazyka s indoevropskými dlužno rovněž vyhlásiti za nezdařilý. Ohlasy této methody, při níž etymologie beze vší opory zvůli odvážlivého slovozpytce se podává, nacházíme ještě

v Adelungově díle „Mithridates“, v němž na doklad spojitosti mezi jazyky stávající (a mnohdy ovšem toliko fiktivné) srovnávají se vespolek rozmanitá slova z různorodých jazykův. Ani po tu chvíli pokolení takých etymologův i quasi-badatelů ještě úplně nevymřelo, ještě podnes etymologie na domyslu i zvůli jednotlivce postavená tu i tam v různých spisech straší, ba zdá se pohříchu, jakoby taká methoda sotva asi kdy chtěla vymizeti. Methoda tato náleží vlastně již stoletím minulým, v nichž, jak známo, u věcech jazykozpytných tvrdili a zastávali mnohdy mínění k víře nepodobná, pravá to monstra. Tak na př. badatelé toho času často se zanášeli rozřešením sporné otázky, jakým jazykem vlastně Adam a Eva mluvili v ráji. Goropius Becanus ve vydaném v Antorfu díle (1580) staral se dokázati, že v ráji mluvili po holandsku, Ond. Kempe tvrdil opravdově, že Bůh mluvil v ráji švédsky, Adam odpovídal jemu dánsky a Eva touž dobou hovořila s hadem francouzsky (dle mínění Peršanů v ráji mluvili třemi jazyky: had — arabsky, Adam a Eva persky a Gabriel turecky), Pezron pokládal gaelský jazyk za prvotný jazyk Titanův, Raë v polyneských jazycích odkryl původní pramen nejen staroindického, latinského i řeckého jazyka, než i všech jazyků vůbec, kdežto Webb všechno vyvádí z čínského jazyka (L. Rosny, Origine du langage 20). Dle Gosseho ve starém Perui žily vedle sebe dvě rassy: jedna kulturní, původu asijského, a druhá výbojná, přicházející od východu i podrobivší se později zákonům i obyčejům rassy asijské (Mémoires de la Soc. de l'Anthrop. de Paris I, 161); Ranking dokazoval, že Manko-Kapak byl synem Kublaje Châna, prvého čínského císaře z dynastie Jên a že si podrobil Peru pomocí vojska na slonech bojujícího. Ještě v tomto století Erro tvrdí ve svém díle „Mundo primitivo“ (Madrid 1814), že Adam mluvil v ráji nepochybně jazykem baskským. Baskové vůbec již od starodávna přivlastňují své mateřštině právo i název prvotného jazyka; tak před více než 200 roky kanovnická kapitola v Pampeluně měli velmi podivný učený spor o prvotný jazyk. Hádka záležela vlastně v rozhodnutí dvou sporných otázek: ku první otázce, je-li jazyk baskský prvotným jazykem lidského pokolení, odpověděli učení členové kapitoly v ten smysl, že, ač o té věci jsou pevně přesvědčeni, přece neosmělují se přímo to tvrditi; ke druhé otázce, zdali byl baskský jazyk jediným, jímž Adam a Eva mluvili v ráji, odpověděli všickni jednomyslně, že o to nemůže býti žádného sporu, ba že je zhola nemožno uvésti jakoukoli proti tomu námitku (M. Müller, Vorles. I, 366). Slezák Herbinius (v druhé polovici 17. století) shledal mezi polštinou i hebrejštinou pozoruhodnou pří-

buznosť, a ku konci téhož století Abraham Frencel dokazoval podobný příbuzný poměr mezi jazykem lužickým a hebrejským (sr. Hattala, Čas. Česk. Mus. 43, 218). I hebrejský jazyk dříve velmi často vyhlašovali za prvotný jazyk člověčenstva. Tak i Estienne Guichard tvrdil ve svém spise (L'Harmonie Etymologique des Langues, Paris, 1606), že řecký jazyk pochází od hebrejského; ježto hebrejský jazyk čte se od pravé ruky k levé, řecký pak od levé k pravé, tedy třeba toliko čísti řecká slova naopak od pravé k levé, aby se přišlo hebrejskému jich původu na stopu. První učenec, který jazykozpytce svého času nadobro vyvedl z předsudku strany jazyka hebrejského, jakožto domnělého prajazyka i pramene všech druhých, byl věhlasný Leibnitz („Linguam Hebraicam primigeniam dicere idem est ac dicere truncos arborum esse primigenios, seu regionem dari, ubi trunci pro arboribus nascantur“ — Leibn. Opera, Genevae 1760, VI, 232). Že ostatně i v našem století smělé theorie a hypothesy o vzájemném k sobě poměru rozmanitých jazyků ještě docela nevymizely, viděti jasně z množství domnění, pronesených o původu amerických praobyvatelů, které někteří vyhlašují za potomky Číňanů, druzí za Kymry neb Iry, jiní opět za potomky karthaginských osadníků, za Egypťany, za zvrhlé Mongoly, ba i za odrodilé židy (sr. H. H. Bancroft, Native Races of t. Pacific States of N. Amer. V, 33—129). Paravey staral se dokázati, že Mujskové v jižní Americe, Japonci, Arabové a Baskové pocházejí z jednoho a téhož původního plemene (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Méridionale IV, 77). Teprva srovnavací jazykovědou, jejíž vznik spadá v naše století, ustanoveny zásady i ustálena pravidla přesné vědecké etymologie.

Ani tam, kde jazykové jeví jeden a týž stupeň rozvoje nebo vůbec podobný fysiologický základ, nemáme práva souditi o příbuznosti jich vzájemné. Tak na př. z té okolnosti, že dva jazyky jsou jednoslabičny, nemůžeme ještě zavírati o jich příbuznosti nebo bližší mezi nimi spojitosti. Ovšem stává v jihovýchodní Asii komplex jednoslabičných jazyků, o nichž se zdá, jakoby těsně vespolek souvisely (jazyk čínský, anamský, birmanský, siamský); avšak bližší souvislosť dokázati lze toliko mezi jazykem čínským a anamským, poněvadž jazyk anamský ukazuje se býti čínskému velmi příbuzným, a to nejvíce jižním jeho nářečím, jmenovitě pak kantonskému. Vzhledem k siamskému a birmanskému jazyku posavad nedokázáno žádné spojitosti s čínským. Jednoslabičnými a přece naskrze od sebe rozdílnými jazyky jsou: čínský, tibetský a otomský (v Mexiku).

Chceme-li určiti, jak se má jeden jazyk ke druhému, nestává-li mezi nimi žádného bližšího, pojícího je svazku, sluší bedlivé míti zření ku povaze těch slov, která vespolek srovnáváme. Tu mnoho záleží na tom, v jaký obor příslušná slova spadají a jaký mají do sebe ráz. Jazykové, jak známo, nezřídka veliké množství slov z jiných řečí přejímají; chceme-li tedy poznati pravou povahu jazyka a vyloučiti z něho cizí materiál, jest nám vniknouti v historický jeho vývoj, avšak mimo to seznámiti se aspoň částečně také s těmi jazyky, které mu slov svých postupovaly. Kdokoli chce na př. samostatně souditi o povaze tureckého jazyka (jmenovitě spisovného), musí nezbytně poněkud býti zběhlým v jazyku arabském i perském, poněvadž turecký jazyk zavírá v sobě hojnosť perských a ještě více arabských slov. Komu jde o poznání povahy maďarského jazyka, ten bez slovanštiny nikterak obejíti se nemůže, poněvadž maďarský jazyk přejal nemálo slov slovanských; avšak mimo to třeba též prozkoumati zvukoslovné zákony, dle nichž cizí slova domácím se přizpůsobují a připodobují (sr. *barát*, *ganaj*, *zöld*, *csütörtök* a st. bulh. **братъ**, **гной**, **ѕеленъ**, **четврътокъ**; maď. *gyertya* a něm. *kerze* a j.). Přesný rozbor zvukoslovné a lexikálné části nejen sanskritu, než i zvláště prakritských nářečí vymáhá aspoň po jistou míru známosti dravidských jazykův; o povaze japonského jazyka ten toliko bezpečně může souditi, kdo se aspoň poněkud poohlédl v oboru jazyka čínského a t. d.

Ježto slova nejrůznějších oborův a pořadí přecházejí z jazyka do jazyka, my pak při mnohých jazycích národů primitivních neznáme ani historického jich rozvoje, ani těch jazyků, které snad přispěly k obohacení lexikálné jich zásoby, tu patrně všechno jest na tom, ustanoviti, jaká slova zřídka se přejímají, jaká můžeme souditi býti rozhodnými jich faktory a jaká dlužno pokládati za nezvratný základ každého jazyka. V té příčině sluší míti na zřeteli, že ku přirovnání nejlépe se hodí slova i pojmy spadající v obor nejběžnějších i nejnutnějších výrazů, jichž stále i každodenně se užívá, bez nichž žádný národ, byť byl i sebe nevyvinutější, obejíti se nemůže, a jichž právě proto od druhých si nevypůjčuje. Sem spadají tudíž nejužívanější i nejjednodušší slovesné kořeny, jako na př. *jísti*, *píti*, *jíti*, *spáti*, *běžeti* a j., náměstky (zejména ukazovací a osobné), pak i číslovky do desíti. Naproti tomu cizího původu bývají velmi často podstatná jména, vyjadřující jak konkretné předměty, tak i obecné představy; slovesa již mnohem méně se přejímají a ještě řidčeji taková odtažitá slova, jako náměstky, spojky a číslovky, o jichž vznik a vytvoření každý národ z pravidla

sám o sobě pracuje. Vzájemné srovnávání slov, jednoduchých co do tvářnosti, a nevyhnutelných co do užívání, bylo by však velmi neúplným, kdybychom zároveň se nepokusili o důkladný *mluvnický rozbor* příslušných jazyků; v této stránce nejjasněji ráz každého jazyka se zrači i zde každý národ z pravidla docela samostatně si počíná. K důležitému významu této právě stránky v ústrojí každého jazyka ukazuje již Hervas (Catalogo I, 65: „mas se deben consultar gramaticas para conocer su caracter proprio por medio de su artificio gramatical“). Zvláštní způsob myšlení, zvláštní názory i představy každého národa zrači se mnohem určitěji a výrazněji ve mluvnickém ústrojí, než ve zvukoslovné i lexikálné stránce jeho jazyka, zde každý národ počíná si naskrze samostatně a za tou právě příčinou ve mluvnické ústrojnosti, v ideálním takořka živlu jazykovém, tají se nejpodstatnější rozeznavací známka jazykův i zároveň nejbezpečnější základ jich roztřídění. Posuzujíce povahu dvou nebo více jazyků dejme tedy mluvnickému jich ústrojí rozhodnou přednosť před srovnalostmi v lexikálné jich stránce, poněvadž onano mnohem více váží této. Mluvnické ústrojí jazyků vyniká obyčejně značnou složností a prostředky k označení mluvnických poměrů jsou v rozmanitosti své tak nepřehledny, že stejnosť prvotného vynálezu právě v této příčině u národů jinak různorodých vidí se nám býti nejen pravdě nepodobnou, než i téměř nemožnou. Jakož my mluvíme a myslíme ve větách, a ne ve slovech, tak i každý konkretný jazyk, jakožto živé ústrojí, skládá se z vět, v nichž se zrači zvláštní ráz, pořádek i sklad řeči, jejž z pravidla každý národ sám sobě ustanovuje. Ničím nemůžeme dokázati, že prvotní lidé nejprve jednotlivé článkované zvuky si vymýšleli, pak v slabiky je skládali, potom ze slabik slova tvořili a nakonec ze slov celé věty sestavovali. I ve svých prvotinách lidská mluva záležela v celých větách a ne v jednotlivých hláskách nebo slovech; jak dítě jediným zvukem vyjadřuje celou větu, jak vůbec mluví toliko ve větách a nikdy ve slovech, tak věc se měla nepochybně i s prvotným člověkem. Myšlénky své můžeme vyjadřovati toliko větami, nikoli však jednotlivými slovy, která nabývají svého významu toliko ve větách. Z té příčiny v charakteristice jazyka grammatické a syntaktické jeho ústrojí zasluhuje přede vším zvláštního zřetele. Každý jazyk na vyznačenou mysl užívá svých zvláštních prostředků, každý vyniká zvláštním, jemu toliko vlastním skladem řeči, v němž logické zákony všem jazykům společné podstatně mění a přejinačuje. Pocházejí-li dva národové od jednoho a téhož původního kmene a jsou-li jazyky jich vespolek vskutku příbuzny, tu zajisté při vší roz-

manitosti v jednotlivostech nebudou se podstatně rozcházeti v důležitých a základných stránkách svého mluvnického ústrojí. Za tou příčinou mluvnické srovnalosti dvou jazyků právem pokládají se za nejrozhodnější důkaz příbuznosti jich a z téže příčiny přirovnání *mluvnického* skladu posvátného jazyka bramínů k latinskému, řeckému i k jiným sourodým jazykům nade všechno přispělo k ustanovení prvních vědeckých základů srovnavací jazykovědy, která způsobila úplný převrat u vzdělávání jazykozpytu. Přesné vyznačení poměru sanskrita k jazykům příbuzným mělo v zápětí ustanovení zákonů zvukoslovných, jakožto jediného bezpečného prostředku jasně určiti a vytknouti rozličné stupně příbuznosti jazyků sourodých. Genealogické roztřídění jazyků zakládá se hlavním způsobem na formálních neboli mluvnických živlech, které, podstoupivše s časem rozmanité zvukové proměny, mohou toliko v posloupné řadě písemných památek býti stopovány a důkladně rozebrány. Ovšem shoda ve mluvnické stránce dvou jazyků, nebo v té oné vnější příčině nepostačuje *sama o sobě*, abychom opírajíce se o ni pronesli úsudek o příbuznosti příslušných jazykův: otomský a birmanský jazyk jsou oba jednoslabičny, aniž tím jakákoli bližší mezi nimi spojitosť se dokazuje. Se shodou ve mluvnické stránce musí býti spojena shoda ve zvukoslovné podobě kořenů; zvláště v té příčině váží shoda těch kořenů, které vznikly z volnějšího, symbolického pojímání názorův i představ. Srovnalosti kořenův i slov nemysleme si však jakožto jednostejnosť zvukoslovné jich podoby; srovnávajíce vespolek jazyky a hledíce ustanoviti shodnosť kořenův i kmenů sobě odpovídajících musíme především vniknouti ve zvukoslovné zákony, jimiž jazyky v historickém svém vývoji se spravují a teprva na základě těchto zákonů domůžeme se přesného označení poměru, jakým kořeny k sobě se mají a jakým hlásky rozličných pořadí vespolek si odpovídají. Důkladná známosť zvukoslovných zákonů jest hlavním a jediným bezpečným základem při ustanovení příbuznosti slov a tvarů. Zvukoslovné zákony ukazují začasté nápadnou totožnosť dvou slov za nahodilou a sbližují naopak slova, která bychom jinak pokládali za naskrze rozdílná. Tak na základě zvukoslovných zákonův odmítáme bližší příbuznosť jednostejných na oko slov: řeck. *αὐγή* (blesk, světlo — u tragiků též oko) i něm. *auge*, lat. *caput* a něm. *kopf* (latinskému slovu odpovídá něm. *haupt*, starohornoněm. *haubit*), angl. *look* (hleděti, dívati se) a sanskr. *lok* (viděti), lat. *deus* (bůh) a řeck. *θεός* (lat. *deus*, *dîus*, *divus* patří k *δῖος*, skr. *deva*, kdežto *θεο-* ukazuje ve zvukoslovné příčině ku prvotnému náslovnému *dh-*) — uznáváme však stejný původ slov: *žena* a angl. *queen* (krá-

lovna — str. 306), *jméno* a řeck. *ὄνομα* (skr. *nâman*, lat. *-gnomen*, st. bulh. **имѧ**), *pes* i něm. *vieh* (skr. *paçu* = lat. *pecu* = gotsk. *-faihu*), *kruh* a něm. *ring* (st. h. něm. i st. angl. *hring*).

V. Že prvotiny lidské mluvy předcházela doba dosti dlouhá, v níž lidské pokolení obcházelo se naprosto bez mluvy, obmezujíc se nečlánkovanými toliko výkřiky a posuňky, můžeme pokládati za nepochybné. Z dějin jazyků vychází na jevo, že jazyky mohly se tvořiti teprve tehdá, když lidské pokolení bylo již rozděleno na plemena; o tom můžeme zcela určitě souditi z povahy základních jazyků. Rozličná plemena mluví jazyky, nestávajícími mezi sebou v pražádné původní souvislosti, z čehož důvodně sluší zavírati, že rozdíl plemen byl ustálen dříve, než jazyky se tvořily. Veškeré jazyky můžeme přivésti k nevelikému počtu kmenových, základných pořadí, která, jsouce jak tvary, tak i slovy od sebe naprosto rozdílna, předpokládají, každé o sobě, samostatný původ, a to tím více, že i u jednotlivých plemen jeví se druhdy několik samostatných středišť. Tak na př. Číňané a Mongolové patří k jednomu a témuž plemeni, totiž mongolskému, avšak jazyky jich jsou od sebe naskrze rozdílny a není na jiném, než rozeznávati je od sebe co nejpřesněji, jakožto dva typy samostatné. Jazyky afrických černochů žádným způsobem nemohou pocházeti od jednoho prajazyka, nýbrž předpokládají několik docela samostatných původních kmenův. Národové, mluvící semitskými a indoevropskými jazyky, patří ku plemeni kavkazskému; avšak mezi dotčenými jazyky, jmenovitě pak ve mluvnické jich ústrojnosti, jsou rozdíly tak podstatné, že s těží bude kdy možná dokázati společný jich původ z jednoho a téhož pramene, byť i znamenití badatelé a znalci semitských jazyků, jako Raumer, Fürst, Ewald, Delitzsch, Gesenius a jiní zasazovali se o to sebe horlivěji.

Nepochybně minulo drahně dob, a lidé ještě nemluvící vykonali snad již daleké cesty po světě, dříve než tvořili si představy a domohli se mluvy článkované, a když nabyli řeči, nečinili již jednoho kmene a nebyli jednou toliko rodinou, než více plemen od sebe rozdílných. Aniž pak přirozený vývoj lidského jazyka mohl býti jiným, bylo-li, jak mnozí se domnívají, lidstvo již od prvních svých počátků rozděleno na několik plemen samostatných i docela od sebe rozdílných. Prvotná doba, ve které člověk, podobně němému zvířeti, bez jazyka se obcházel, trvala bezpochyby velmi dlouho; o tom můžeme poněkud souditi z těch tisíciletí, kterých kulturní národové potřebovali na dosaženou jistého stupně vzdělanosti. Z vysokého poměrně stupně osvěty

dřevních Egypťanů, kteří již okolo 3400 př. Kr. uměli užívati hieroglyfů, značného stupně dokonalosti nabyvších, i vzdělávali rozličné vědy a umění, můžeme již souditi, kolik jim bylo potřebí tisíciletí, aby se mohli povznésti k takové výši duševního vývoje. U Heliopole nalezeny kosti a střepy ve hloubce 60—70 střevíců, z čehož učenci zavírají, že při nejmenším uplynulo deset tisíc let od té doby, co tyto předměty byly v užívání (Caspari, Urgeschichte der Menschheit I, 184). Klademe-li přistěhování Egypťanů v Egypt asi 5000 let př. Kr. a asi o tisíc let dříve stěhování v Afriku příbuzných jim Bedžů, Somalů, Dankalův i kmenů berberských, a přiblížíme-li s druhé strany ku podivuhodné starobylosti čínské říše, tu patrně jest nám předpokládati mnoho tisíciletí, která minula, dříve než se člověku podařilo ustrojiti si podobnou státní a společenskou zřízenosť; jaká doba dělí epochy zde zmíněné od prvotin lidské mluvy, nelze ovšem ani přibližně určiti.

Příčina rozdílnosti jazyků záleží tedy především v rozdílnosti národův i plemen, a snad poněkud i v rozdílnosti sídel, v nichž obývají. Národové mírné, passivní, lenivé povahy libují si mnohdy řeč více samohláskami oplývající, jako by si chtěli ušetřiti každé zbytečné práce i uniknouti namáhavého vyslovování nelibých sobě skupenin souhláskových, kdežto u národů povahy ráznější, podnikavější řeč bývá nezřídka mnohem více propletena souhláskami, ač pravá harmonie jazyka záleží na souměrném rozdělení a užívání samohlásek i souhlásek. Avšak takovou shodu mezi zvukoslovnou povahou jazyka a povahou samého národa za jakousi normu žádným způsobem vyhlásiti nelze. Mnozí připisují i podnebí veliký vliv na zvukoslovnou stránku jazyka. Dle Heyseho (System der Sprachwiss. 227) v hornatých krajinách vznikají tvrdší, drsnější souhlásky a širší, plnější samohlásky; ze souhlásek převládají prý zvláště hrdelnice a přídechy, hlásky tvoří se více zadními mluvidly a znějí více z hluboka. Na důkaz Heyse se dokládá dorického i hornoněmeckého nářečí klada je protivou proti jonickému a dolnoněmeckému. Neupíráme, že tyto doklady, jakkoli jsou velmi nedostatečny, po jistou míru mohou snad do sebe míti něco pravdy, avšak nemyslíme, že by podnebí působilo v té míře na jazyk, jak se mnohdy za to má. Tvrdí-li d'Assier i Pauthier, že jazyk, nemající žádných hlásek přídechových, mohl vzniknouti a vyvíjeti se toliko v krajinách nedaleko od rovníku se nacházejících, kdežto jazyk, oplývající hláskami přídechovými, vznikal v krajinách podnebí mírného, a jazyk, bohatý na hrdelnice, ve stranách polárních (De la Calle, Glossologie I, 384), tož podobné mínění úplně zvracují jednak četné

jazyky střední Ameriky, jazyky finské a četná nářečí sibirských tuzemců, jednak jazyk arabský, mnohé jazyky střední Afriky a j. Že by řidší, suchý vzduch v horách působil ve mluvu horalův i pastuchů, přičiňuje ke vzniku drsnějších hlásek častými přídechy opatřených, že by rybáři, pronášejíce prý za příčinou mořského příboje a vlnobití hlásky zvolněji a důrazněji sluchem svým mohli rozeznávati skupeniny libozvučné daleko ne tak jasně, jako lidé v dolinách i v lesech obývající, jest domněnka, s kterou se sice dosti často ve spisech setkáváme a již jeden za druhým opakuje, která však, nakolik nám povědomo, nikde ani četnými, ani vůbec přesvědčivými nebo spolehlivými doklady není stvrzena. Zcela důvodně podotýká D'Orbigny, zmiňuje se o povaze tuzemných jazyků jižní Ameriky: „Chtěli jsme vysvětliti drsnosť anebo libozvuk jazykův indukcemi vyvedenými ze zvykův i ze způsobu života, ale nenašli jsme ničeho, co by mohlo potvrditi podobné závěrky . . ." (Voyage dans l'Amérique Méridionale IV, 76.)

Ovšem podnebí i geografická poloha rozličných zemí mohou po jistou míru působiti na *lexikální* vývoj jazyka: mluva horalů je mnohem bohatší na slova, označující jednotlivé části a útvary hor, než řeč národů v rovinách obývajících; národové, usedlí okolo břehů řek, jezer a moří i nejvíce lovem ryb se zanášející, tvoří si hojnosť slov, označujících různé druhy ryb i množství výrazův, odnášejících se k větrům, ku proudům mořským, ku přílivu, odlivu a t. d., kdežto obyvatelé stepi, kmeny kočující mluví obyčejně jazykem bohatým na slova i technické výrazy k chovu dobytka se vztahující. O vlivu podnebí na jazyky, zvláště pak na zvukoslovnou jich stránku mnoho bylo mluveno, ale důkazů v té příčině skutečně přesvědčivých nemáme. Dovozují-li mnozí z drsných hrdelnic švýcarských horalů působení přírody a drsnějšího podnebí na člověka i sklad jeho mluvy, tož hotentotské mlaskavé zvuky, nad švýcarské hrdelnice nad pomyšlení drsnější, přímo odpírají podstatě takové domněnky; neb ať původ kmene hotentotského klademe v Afriku jižní, ať ve střední, ať v severní, tolik jest nepochybno, že hotentotské mlasky, nad míru drsné, vyléhly se v tropickém parnu, aniž podnebí přičinilo k jich ušlechtění. Praví-li se nám, že vlaský jazyk vyniká neobyčejnou lahodností, což prý předkem vlivu podnebí přičísti sluší, ukážeme jednak k arabskému jazyku, oplývajícímu, jak známo, hojností drsných hrdelnic, ač jest rozšířen ve stranách od Italie jižnějších, jednak k jazyku švédskému, jenž lahodností a libozvukem vlaskému úplně se vyrovná, ač jím mluví na dalekém severu. Ruský jazyk jest rozhodně blahozvučnější českého, surové

podnebí nezničilo jeho libozvuku, rovněž jako jazyk anglický pod nepoměrně mírnějším podnebím ve zvukoslovné stránce vyvíjí se směrem, jenž libozvuku nikterak nenadržuje. Sotva asi bude kdy možná určiti, je-li přetvořování mluvidel příčinou čili teprva následkem změny zvyklosti jazykové. Mnohdy rozhoduje zvyk, aniž můžeme ukázati k určité příčině na zvyk působivší; něco podobného platí též o způsobu psaní u rozličných národův. My píšeme od levé ruky k pravé, Semité od pravé k levé, Číňané od shora dolů (a od pravé k levé) a Battové od zdola nahoru; podobně i Mexičané četli své knihy *(amoštli)* od zdola nahoru.

Způsob života, povaha, ráz rodinné, společenské i státní zřízenosti mocně působí na vývoj každého jazyka. Čím více osvěta se zmáhá, tím se stává rozdílnosť v jazycích a nářečích nepatrnější. Toliko prostředkem jistého souhrnu živlův osvětu šířících i těsnějším sloučením prvků státní zřízenosti ze množství nepatrných nářečí, na veliké prostoře rozptýlených, tvoří se strojný celek i jazyk jediný. Ve všech kulturních zemích vedle množství nářečí nacházíme i jazyk obecně uznaný a na značném prostoře rozšířený; avšak nevznikl takový jazyk tím, že četná nářečí mezi sebou ponenáhlu se vyrovnávala a na konec sloučila ve strojný celek. Panující jazyk není žádným novým výtvorem, než toliko jedním z nářečí v zemi užívaných, jemuž působením rozličných okolností, za příčinou převahy jeho v politické, obchodní, náboženské nebo literární stránce štěstí přálo větší měrou, než ostatním, a které tudíž nad ostatní se zmohlo. Rozdílu mezi mluvou národní a jazykem vzdělanců s počátku nikde ani nestává. Jazyk vzdělaných tříd může vzniknouti toliko tehdá, když se již společnosť rozdělila na jisté třídy a když důkladnější školní vzdělání ještě zvětšuje mezeru mezi vyššími a nižšími třídami stávající. Totéž platí o poměru nářečí k jazyku obecně uznanému i platnému. Každý jazyk skládá se nejprve z nářečí, která jsou stejně oprávněna státi se jazykem panujícím a obecně platným, jakkoli některá nářečí bohatstvím tvarů, blahozvukem, rozmanitostí slov na označenou jistých pojmův užívaných, stručností a přesností výrazu mohou značně předčiti nad jiná. Kterému z četných nářečí jednoho jazyka souzeno povznésti se nad všechna ostatní i státi se jazykem panujícím, nezávisí ani na jeho vniterné hodnotě i vytříbenosti, ani na jeho blahozvuku i tvaroslovném bohatství, nýbrž jediné na poměrech vnějších, jichž působením jedno toliko nářečí na újmu všech ostatních stoupá a se povznáší, kdežto veškerá ostatní z pravidla touže měrou klesají.

Rozštěpení a rozvětvení lidského pokolení na plemena i kmeny, mnohdy velmi nepatrné, jeví se na počátku dějin, v jichž dalším rozvoji shlukují se nepatrní kmenové, mezi sebou příbuzní, ponenáhlu v jeden celek, vyniká z pestré směsice nářečí a různořečí jeden jazyk nad jiné vyvinutý a bohatý, povstává z četných nomadských jazyků jeden státní a ze živlů téměř nesčíslných i hojně rozptýlených — jistý úhrn osvěty. Tak z rozptýlených prvků vytvořil se za dob předhistorických pranárod arijský, a ve starém věku latina mocným přičiněním řečtiny povznesla se na výši světového jazyka, kdežto ve východní Asii čínský jazyk velmi záhy dosáhl významu neméně důležitého. Opačný směr jest nám předpokládati za dob pravěkých, v nichž lidé žili nepochybně u velikém množství nepatrných národkův a hloučkův na sobě nezávislých. Stav tento nemálo přičinil ke vzniku přečetných jazykův, které však na malých toliko prostorech mohly obecného dojíti uznání a při nepatrné změně obyvatelstva podstupovaly proměny velmi podstatné. Čím národ nevzdělanější, tím nacházíme více nářečí v jeho jazyce, čím stojí níže ve své zřízenosti společenské, tím větší zvůli a nevázanosť dovoluje jednotlivcům v užívání svého jazyka. Proto nemysleme si, že by snad prajazyky byly bývaly jakýmis obecně uznanými jazyky veškerého lidského pokolení; naopak, za dob prvotných bylo mnoho jazykův, ač se omezovaly prostory poměrně nevelikými. Že tomu bylo tak, potvrzují dějiny člověčenstva po tu chvíli. Na první pohled zdálo by se ovšem věcí nejpřirozenější, klásti jednotu za základ rozdílnostem i odvozovati pestrou směsici jazykův i nářečí od *jednoho* toliko prvotného základu; než rozebírajíce jazyky národů primitivních, přicházíme docela k jiným závěrkům. Rozptylování a drobení nevzdělaných jazyků, mnohdy k víře nepodobné, s dostatek svědčí o tom, že lidé za prvotných dob, nepatrnými asi zárodky osvěty opatřených, žádnou měrou nemohli mluviti jazykem na veliké prostoře rozšířeným a obecného uznání nabyvším; naopak jednotu mějme spíše za výsledek rozvoje dob pozdějších, plod osvěty daleko pokročilé. S počátku stávalo tolik nářečí, kolik bylo rodin aneb společenských hloučků. Jazyky, neznajíce žádných mezí, tvořily si velikou hojnosť slov i tvarův, a teprve později, mnohdy již v doby historické, zhošťovaly se zbytečného břemene, omezujíce extensivnosť látky a nabývajíce v náhradu za tuto ztrátu, ovšem toliko zdánlivou, větší intensivnosti. Máme tedy za to, že prvotných jazykův, i když pocházely od nemnohých pravěkých středišť, bylo veliké množství, a že značný jich počet již za dob předhistorických vzal za své. Původní jazyk každým

způsobem byl rázu složitého, poněvadž pocity a dojmy pravěkých lidí byly velmi pohyblivými, prudkými a těkavými, a předměty, z nichž vynikaly, nebyly vždy označovány jedním a týmže způsobem. Sotva asi lze předpokládati, že naši praotcové dlouho pátrali, dlouho přemýšleli a se ohlédali po příslušných výrazech; věc měla se naopak nejspíše tak, že dojem na člověka působící byl v okamžení označen příslušným výrazem, z čehož i povstala veliká nepochybně rozmanitosť původních kořenů. První zvukové skupeniny, první jazykové kořeny byly dle vší pravděpodobnosti jednoslabičny, opírajíce se o posuňky i nabývajíce nepochybně působením přízvuku různých odstínův, a v těchto jednoslabičných skupeninách nacházíme ty živly, ku kterým se aspoň po jistou míru dají přirovnati naše kořeny, pomocí abstrakce ze slov skutečně užívaných vyvedené. V jazycích pravěkých předpokládáme tudíž původní rozmanitosť kořenů, rozmanité základy odvozování slov, vážné rozdílnosti v obdobách, dle nichž označování smyslných dojmů přecházelo na představy odtažité, zvláště pak podstatné rozdíly v těch zásadách, dle nichž zvukoslovného materiálu jazyka bylo užíváno na označenou poměrů grammatických.

Z nedostatku pevné státní zřízenosti vychází veliké množství jazyků, drobících se na četná nářečí, na obmezeném prostoře užívaná. Tak v jižní Abyssinii nacházíme přes 20 jazyků, v Bornui 30, na Kavkaze tolikéž, ve Vadaji 20 a na Timoru až 40. Dle Brooka (Ten Years in Sarawak I, 47) Dajakové na ostrově Bornei činí přes 40 kmenů zcela jinými nářečími mluvících. Takové množství jazyků vysvětluje se hlavně náklonností tuzemců k osamotnělému způsobu života. Po celém ostrově jsou roztroušeny jednotlivé příbytky v lesech a u břehů řek i potoků, zřídka ves skládá se z více než ze 6—8 domů, lidé scházejí se toliko za velikých slavností, a takovým způsobem pochopitelno, proč každá téměř ves má své zvláštnosti jazykové (Hardeland, Gramm. der Dajack. Sprache 7—8; Friedmann, Ostasiat. Inselwelt II, 97—98). Nejobyčejnější slova v nářečích docela od sebe se různí: otec v mantangaiském nářečí sluje *amai*, a v pulopetakském *apang*, muž v mantang. nářečí sluje *bueng*, v pulopetakském *hatuä*, žena v mantang. nářečí sluje *nambi*, v pulopet. *bawi* a t. d. V Guinei od Widaha až k Angole jazyky směňují se s každou splavnou řekou (Benloew, Aperçu Général de la Science Compar. des Langues 85). Schweinfurth ve svých spisech zmiňuje se často o podivuhodném množství jazykův i národův afrických, mluví o „bezpříkladné směsici národů“, Bongy nazývá „vypařující se kapkou v moři národního vlnobití ve střední

Africe“ (Im Herzen von Afrika I, 282, 342—343); o Dar-Fertitu praví, že národopisné jeho poměry poskytují obraz největšího zmatku, kde na prostoře poměrně velmi obmezeném stěsňují se v řídkém nakupení nejrůznorodější plemena (Schweinfurth, ibid. II, 384); kmeny Bongů, Golů, Ssehrů, Kredů (kteří sami opět drobí se na veliké množství různých nepatrných kménků), Nduggů, Mangů, Bendův, Abudingův a jiní četní národkové samostatnými jazyky mluvící hemží se tu v nepřehledné téměř rozmanitosti (sr. též Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XIII, 34, 37). Překvapujícím jest rovněž množství jazyků v západní Africe, o čemž G. Zündel se pronáší v tato slova: „Nikde následky babylonského zmatku jazyků nejeví se citelněji, než v západní Africe. Podivuhodnou směs jazyků nacházíme mezi kmeny černochů v této zemi. Tak následkem osvobození otroků černochů sešli se prý v Sierra-Leoně potomkové asi 200 rozličných tuzemných národů, mluvících 151 rozličnými jazyky a mimo to ještě četnými nářečími“ (Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 381). Veliké jest tolikéž množství kmenů ve východní Africe; tak jediné Somalové dělí se na četné kmeny, kteří opět na množství menších kménků se rozvrhují (Burton, First steps in East Africa 174). O stěhování i vzájemných k sobě poměrech mnohých afrických národů jich jazyky, podání a obyčeje vážné druhdy poskytují svědectví. U Hotentotův, u četných kmenů Bantů rozličná podání ukazují k jich původu z krajin severních, přechod od Bantů ku kmenům nigritským činí nepochybně Vanjamezové, Balondové, Adjavjové, Banjové, velmi podobné obyčeje vyskytují se jednak u Bantů, jednak u Vakambů, Vaniků, Vakwafů, Masajů, Vataitů, z částky tolikéž u Gallův i Bedžů (Hartmann, Verh. d. Ges. f. Erdkunde, Berlin VI, 48).

Každý jazyk, jenž písmem neudržuje se v jistých mezích, má zjevnou větší nebo menší sklonnosť změňovati své ústrojí, čímž nepatrné s počátku rozdíly ve mluvě národa původně jednorodého působením větší rozdrobenosti a menšího mezi sebou obcování jednotlivých osob i skupenin víc a více se zmáhají. O Bušmanech praví Th. Hahn, že jich jazyky (nářečími dle jeho mínění nelze jich ani jmenovati) jsou velmi rozmanity. Kolik kménků, kolik kruhův uzavřených mezi sebou rodin, tolik prý zvláštních jazyků. Kmenové toliko řekou od sebe oddělení nebo na rozličných stranách jednoho a téhož horského pásma obývající nemohou si nikterak jeden druhému rozuměti; kořenná slova jednoho jazyka jsou od příslušných slov druhého naskrze rozdílna. Tak na př. bůh v nářečí 'Khuai slove *thoro*, a v nářečí Seroa *'kaang*, slunce v prvém nářečí *"koara*, v druhém pak *nguème*, hora v prvém

nářečí *'gou* a v druhém *komao;* maso v nářečí 'Khuai *an*, v nářečí 'Nusa *pae* a v nářečí Seroa *hoho*, žena v týchž nářečích *'aiti, tala* a *nkeo* a t. d. (Globus XVIII, 141). V provincii Moxos v Bolivii tuzemci mluví 12 rozdílnými jazyky a v provincii Chiquitos 15; v obou provinciích žije asi 40.000 tuzemců, kteří mluví 27 jazyky (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Mérid. III, 123). V Kalifornii podnes ještě žije veliké množství kmenů bez vzájemné spojitosti, ani jazykem, ani obyčeji nepříbuzných; po stopách jakékoli jednorodosti těchto kmenů marně posud pátráno. Každý kmen, ba každý hlouček 200—300 lidí má svůj zvláštní jazyk, jenž od ostatních naskrze jest rozdílný; jediní Meidové zahrnují v sobě více než 30 nezávislých na sobě kménků (Globus XXVI, 53); počet všech tuzemných jazyků v Kalifornii užívaných jest prý velmi značný a dle některých dochází až několika set (Lucy-Fossarieu, Langues Indiennes de la Californie 5, 11—12), což zajisté nadsazeno. Počet jazyků, jimiž mluví v Guatemale, dle různých autorit kolísá mezi 18 a 24 (Squier, Travels in Central America II, 328). Hale obrátil zřetel badatelů ku překvapujícímu množství kmenů různými jazyky mluvících i americké pobřeží od Beringova průlivu až k mysu sv. Lukáše zaujímajících; v Oregoně nalezena rozmanitosť jazyků nad pomyšlení veliká a dle mínění Prichardova sotva asi kterákoli jiná částka světa poskytuje příklad tak četných kmenů s různorodými jich jazyky na tak obmezeném poměrně prostoře stísněných (Prichard, Nat. Hist. of Man[4] II, 552—553). V jazycích samostatných kmenů brasilských zračí se úžasná téměř rozmanitosť. Martius vyslovil mínění, že v Brasilii potuluje se přes 250 samostatných i různých vespolek kmenův i národů, které z většího dílu známe toliko dle jména. Zdali tyto četné kmeny jsou zbytky skutečných prvotných praobyvatelů jižní Ameriky, ani sebe nepatrnějších zárodkův osvěty nenabyvších, čili spíše zříceniny dřívějšího kulturního národa, jenž sklesnuv v duševní porobu zase zdivočel a pozbyv nabyté osvěty opět na množství kmenů se rozpadl, nerozhodnuto po tu chvíli. Není pochybnosti, že mnohé jazyky americké, zejména jižní, mají jeden a týž původ; o velikém vlivu Guaranů na mnohé jiné jazyky jižní Ameriky (Maipure, Tamanaka, Omagua, Pareni a j.) zmiňuje se nejednou A. d'Orbigny (Voyage dans l'Amérique méridionale IV, Introd. III, VI, VII a j.), ale přes to poměr, jímž jazyky tyto se mají k sobě, podnes není ještě vyjasněn a nepatrná shoda v přeskrovné toliko lexikální částce neznámých nám jinak jazyků může býti nahodilou aneb zakládati se na přejímání slov z jiných nářečí. Ovšem počet národův amerických ně-

kteří učenci a badatelé nad míru nadsazovali; tak Warden páčí číslo kmenů v Brasilii na 387 a ve francouzské Guyaně na 104 (Art de vérifier les dates XIII, 120; XV, 47). Již D'Orbigny dovozoval, že podobná čísla jsou nesprávna, zakládajíce se na nedbalém i nesprávném pravopisu názvů jednoho a téhož národa i zbytečném rozeznávání jednostejných původně slov (Voyage dans l'Amér. mérid. IV, 322—323; I, 298), avšak s druhé strany nikterak nelze upříti, že počet jazykův a kmenů v jižní Americe jest nad pomyšlení veliký a D'Orbigny ve svém díle uvádí národů, s nimiž měl sám bližší styky, přes 60, nepočítaje menších kmenův a ve svém seznamě uvádí ke dvěma stům národův i kmenů (ibid. IV, 353—358).

Veliká jest rozmanitosť kmenův a řečí v jižní Číně, zvláště v provinciích Jünnan, Sz-Čuan i Kuei-Čau, kde rozeznávají přes 40 samostatných národů (Globus XXVIII, 338); o velikém množství cizích „barbarských“ kmenů ve staré Číně často se zmiňují čínští spisovatelé starších dob (sr. Plath, Sitzungsber. d. kön. Akad. München 1874, I, 450—522). V západní Indii, zejména na severovýchodě, množství jazykův a nářečí jest tak veliké, že těžko najíti dvě vesnice, v nichž by obyvatelé mluvili jednou a touž řečí; velmi často lidé dvou sousedních vesnic, chtějí-li jeden druhému porozuměti, potřebují tlumočníka. Jazykem v Čamphungu mluví toliko 30—40 rodin, jiným jazykem mluví v Manipuri, severní Tangkhulové nerozumějí jazyku jižních Tangkhulů, jenž opět naprosto se různí od řečí Khoibův, Maringův a j. (Bastian, Völker d. östl. Asien II, 303).

Množství jazyků na Kavkaze bylo za starých časů tak značné, že v Dioskurii, řecko-římském městě na východním břehu Černého moře scházeli se dle Strabona obchodníci 70 národův, a Plinius k tomu dodává, že Římané tam za vyřizováním svých potřeb zaměstknávali 130 tlumočníků; jednotlivé kmeny neučily se prý jazykům svých sousedů, každý kmen hleděl si toliko svých vlastních potřeb. Důvodně nazval již Abulfeda východní časť Kavkazu *džebel-el-lisânî* „horou jazyků“. Dle mínění Uslarova (Записки Кавказск. Отдѣла И. Р. Геогр. Общ. VII) kavkazští horalové jsou chatrnými zbytky množství národů, živších za dob předhistorických na ohromných prostorách v Asii a v Evropě i náleževších k jednomu a témuž plemeni (sr. též Пятый Археол. Съѣздъ въ Тифлисѣ 114). O překvapující hojnosti jazyků na Nové Guinei praví A. B. Meyer (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 303): „Od místa k místu — a místa skládají se obyčejně z několika toliko domů — zvláště v horách rozličnosť mluvy je tak

podstatná, že i názvy nejobyčejnějších i nejelementárnějších slov jsou naprosto rozdílny a že dle mého mínění často bude nemožným najíti stejný jim kořen. Z veliké mezi sebou odloučenosti jednotlivých kménků, které jsou vespolek toliko v stycích nepřátelských, při živém vývoji jazyka od pokolení k pokolení, ba mnohdy i za dob kratších vycházejí zcela přirozeně tyto různorodé změny látky, dle vší pravděpodobnosti původně jednorodé" (sr. tolikéž v. Schleinitz, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 244—245). Překvapující jest rovněž hojnosť jazyků na ostrově Celebesu; v jediné severní jeho části (Minahassa, Gorontalo i v části pobřeží zálivu Tominského) holandský úředník Riedel zaznamenal 23 nářečí (Verhand. van het Bat. Genootsch. XXXIII), a Meyer tvrdí, že nářečí po celém ostrově užívaných jest nepochybně několik set (A. B. Meyer, Sitzungsber. d. k. Akad. Wien 77, 302). Počet divokých kmenů v lesních i hornatých krajinách Indie (v úředním jazyku: Aborigines nebo Hill-Tribes) jest nad pomyšlení veliký; census z roku 1872 toliko v Bengalsku vypočítává 65 takých jednotlivých *hlavních* kmenů (Schlagintweit, Sitzungsber. d. kön. Akad. München 1875, I, 353). I Tasmanové, jakkoli již za času odkrytí Van-Diemenovy Země počet jich nebyl značný, mluvili množstvím jazyků, poněvadž každý téměř hlouček užíval svého zvláštního nářečí (Charencey, Actes de la Soc. Philol. XI, 8); jakou měrou tato nářečí se rozcházela, viděti ze slov nejobyčejnější předměty a výkony označujících; tak na př. „jísti" v rozličných nářečích bylo označováno slovy: *kible*, *tuwie*, *malguera*, *dodoni*, *topani*, *newina*, *meenava*; „otec": *mumlamana*, *nimermena*, *ardungi*, *tatana*; „měsíc": *wena*, *lutand*, *tegura*, *weipa*; „dáti": *tringena*, *teannie*, *noki*, *mula*, *manginie* a t. d. Ještě před úplným svým vymřením hrstka Tasmanů na živě pozůstalých (počtem všeho všudy 20—30) dle slov Erskinových mluvili *deviti* rozličnými nářečími, která od sebe tak se lišila, že chtěli-li mezi sebou o něco se dorozuměti, užívali vespolek jazyka anglického (Prichard, Natural History of Man[4] II, 467). Na Nové Kaledonii obývají různé kmeny, které jeden druhému nerozumějí, a každý z menších sousedních ostrovů má svůj zvláštní jazyk. V Melanesii pozorujeme nepoměrně větší proti Polynesii počet jazykův i nářečí podstatně od sebe rozdílných, ač nepochybně z týchž původních základů vzešlých (Meinicke, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. IX, 343—344). V Kanemu, na severovýchodě od Tzadského jezera, Nachtigal vypočítává přes 40 kmenů (Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 48—54); o množství jazyků v též krajině běžných zmiňuje se i Rohlfs (Quer durch Afrika II, 212—213) a Lenz, popisuje národopisnou směsici v západní

Africe, podotýká, že mnohdy na prostoře několika toliko čtverečních mil žijí 3—4 kmeny černochů, z nichž každý skládá se jen z několika set osob, ač každý mluví svým vlastním jazykem, od ostatních naprosto rozdílným (O. Lenz, Skizzen aus Westafrika 116—117); na kanarských ostrovech již dle nejstarších zpráv pozorována veliká rozmanitosť jazyků (Pietschmann, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 387).

Právě u nejsurovějších primitivních národů tvořivá činnosť jazyka jest velmi čilá, a život i vzrůst řeči, jejž v takových případnostech nezřídka v prvotném bujném jejím vývoji můžeme stopovati, jest neobyčejně rychlý. Arciť často za takovým kvapným vzrostem a vývojem záhy následuje doba, v níž jazyk, ustrnuv na jistém stupni svého vývoje, zakrsává, na síle schází, chřadne a konečně na zkázu se přivádí. Americké jazyky jsou v té příčině zvláště poučny. Žádná čásť světa nezavírá v sobě takové hojnosti jazyků, které vnitřním skladem a synthetickým ústrojím v celku mezi sebou se srovnávají, avšak ve slovech naprosto od sebe se různí, jako právě Amerika. Jazyky tyto jsou rozdrobeny na veliké množství nepatrných, mnohdy téměř minimálních částiček, které ovšem (s nemnohými výjimkami) obecným svým rázem, synkretickým tvořením slov i stejnorodým skladem vět vespolek se shodují, ale ve slovech i ve zvukoslovné příčině venkoncem od sebe jsou rozdílny. Zjev tento jest tím pozoruhodnější, že lidnatosť Ameriky proti její velikosti a proti velikosti ostatních částí světa jest nepoměrně malá. Americké plémě rozdrobilo se bezpochyby velmi záhy na veliké množství kmenů, kménkův i národkův, k čemuž po jistou míru i přispíval zvláštní synkretický sklad jazykův i nedostatek písma, poněvadž jihoamerické obrazné a symbolické čáry, nákresy a nápisy na skalách (*tehmehri*), zapletená hieroglyfika Mexičanův a uzlové písmo Peruánův (*kipu* — čilsk. *pron* = šňůry) vidí se býti velmi chatrnými a nedostatečnými surogaty písma. Nikde na ohromné prostoře přeskrovné svým počtem hloučky lidí nedělí se od sebe takovým množstvím jazykových i dialektických rozdilností, jako v Americe, hlavně pak v severní. Mnohé jazyky naskrze od sebe rozdílné po drahnou neurčitou dobu byly užívány jen několika sty lidí a tito jazykové veškerým ostatním národům, ba i sousedním kmenům příbuzným byli naprosto nesrozumitelni. Jaké bylo v Americe množství jazyků nevzdělaných za dřívějších věků, vidíme již z toho, že v jediné říši dřevního Quita bylo 252 národů s tolikýmiž nářečími, která zahrnovala v sobě 43 jazyků samostatných a od sebe rozdílných, a u Kuzka národů, nářečí a jazyků nebylo mnohem méně (Tschudi, Kechua Sprache I, 16). Řeči indiánských kmenů, při-

náležejících z většího dílu k nynější peruánské říši a obývajících na vrchním Marañonu i u jeho přítoků, jsou rovněž velmi četny; těchto kmenů napočítáno 185—190 a zvláštních, samostatných jazyků, jimiž mluví, Tschudi (Kechua Sprache I, 18) uvádí 55. Dle Powella v severní Americe jest přes 500 jazyků, zahrnujících v sobě asi 70 samostatných oddílů (G. Mallery, Introd. to the Study of Sign Language III). Podnes ještě v jediném Mexiku čítá se přes 40 samostatných jazykův, a ve starém Mexiku bylo přes 600 kmenů, jichž názvy uvádí Bastian (Culturländer des alten America II, 727—735). V jihoamerických krajích, které mezovaly s dřevní říší peruánskou, stávalo nesčíslné téměř množství jazyků; v jedné jediné vsi mluvili druhdy třemi nebo čtyřmi jazyky naskrz od sebe rozdílnými, tak že obyvatelé nebyli s to, aby si vespolek rozuměli (Bastian, Culturländer d. alt. Amer. II, 856). Jaké množství jazyků připadá i nyní ještě právě na Ameriku, vysvítá také z té okolnosti, že americké jazyky činí počtem téměř polovici všech jazyků na světě užívaných. Balbi ve svém díle (Atlas ethnographique — Paris 1826) páčí počet všech jazyků na 860, což každým způsobem počet nízký; jazyků nyní užívaných jest při nejmenším tisíc (ne-li více). Z nich dle domnění Koelleho, velmi důkladného znalce afrických jazyků, připadá na Afriku 150—200, ale dle Rivera a Tschudiho na jedinou jižní Ameriku 300—340, z nichž čtyři pětiny svými kořeny a slovy vespolek naskrze se různí. Při takovém ohromném počtu jazykův amerických nemůžeme se i diviti proměnám podstatným i nad pomyšlení rychlým, které v nich za dobu poměrně krátkou nastupují. O rychlém jich vysílení, častém zanikání starých a ještě rychlejším vzniku nových slov i tvarů svědčí četné zprávy missionářův i cestovatelů, drahně času v těch stranách pobyvších. Na nejednom americkém jazyce pozorováno, jak náboženské i učebné knihy, missionáři sestavené, třetímu, čtvrtému pokolení byly skoro již nesrozumitelny a docela zastaraly (Bastian, Sprachvergl. Stud. 31—32). Ba mnohé jazyky ve střední Americe ještě rychleji se mění: missionáři, kteří v těch stranách pokusili se o sepsání podrobných mluvnic jazyků divokých kmenův i o důkladné sestavení slovníků týchž jazyků, navrátivše se po desíti letech zase k týmže kmenům, nabyli přesvědčení, že slovníky jich pracně sestavené naprosto zastaraly i staly se nepotřebnými. Stará slova docela zanikla, nová nastoupila na jich místo a vnější podoba jazyka stala se naskrze jinou (M. Müller, Vorles. I, 49). Jazyky v britické Guyaně podstupují velmi rychle změny podstatné, což z veliké části vysvětliti sluší ze zvyku tuzemců překrucovati úmyslně slova

i věty; docházejí-li taková překroucená slova obecného schválení, zakořeňují se v jazyce a vytiskují slova potud užívaná (Wood, Natural History of Man II, 580). O kočimském čili laymonském jazyku praví Pat. Ducrue: „Laymonský jazyk v každé missi tak jest rozličný, že v třetí, čtvrté missi již jen s těží můžeš se srozuměti... toť jest právě ta příčina, za kterou nemohli jsme sestaviti žádné mluvnice tohoto jazyka“ (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 476). O rychlosti, s jakou jazyky se mění a přetvořují, podávají i různé řeči polyneské doklady pozoruhodné. Tak na př. v jazyku tahitském od té doby, co Cook konal své cesty, z názvů prvých desíti číslovek udrželo se toliko pět; ostatní vymizely a byly zaměněny jinými slovy. Tak číslo *dva* dříve vyráželi slovem *rua*, nyní však zovou je *piti*, *pět* dříve slulo *rima* (t. j. „ruka“), nyní pak sluje *pae*. Papuové, vynikající řídkou štěbetavostí, tvoří si z kratochvíle a pro obveselení mysli velmi často docela nová slova na označenou známých sobě předmětů nebo pojmův (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 304). O Bamanwatech, mluvících nářečím sečuánským, praví Chapman, že každý, kdo poněkud jazyku jich se vyučil, bezděky pozastavuje se nad tím, jak často si tvoří naskrze nová slova. Není žádné poněkud delší rozmluvy, v níž by si netvořili nových výrazů, vyjadřujících mnohdy velmi jemné odstíny významů, jichž by se do národa poměrně tak nevzdělaného sotva kdo nadál (Chapman, Travels in the Interior of South Africa I, 41). Martius, čině zmínku o množství a proměnách jazyků brasilských, praví, že tuzemci žijí velmi rozptýleně, poněvadž již za příčinou honby nemnoho rodin drží k sobě, ba často každá rodina sama o sobě lesy se potuluje. V lůně samé rodiny jazyk stále se prý mění, protože rodiče chybné výřečnosti dětí často ani neopravují, ba sami od dětí ji přejímají i dětské mluvě zvykají (Ausland, 1869, 891—892). U Botokudů vymýšlejí si nová slova téměř vždy ženské (Zeitschr. f. Völkerpsych. XIII, 282); Bates (Naturalist on the river Amazons I, 329—330) vypravuje, jak jedna z hlavních zábav brasilských tuzemců záleží v tom, vymýšleti si nová slova, když za večera okolo ohně sedí; vidí-li se taková slova ostatním býti případnými, s hlasitým smíchem je schvalují i pak dále podržují. Poněvadž pak tito národkové jsou rozštěpeni na množství drobných kménků, kteří vespolně velmi málo obcují, tož za krátkou dobu jich jazyky přijímají na se mnohdy zcela jinou podobu. Že při nemístných zvycích zde uvedených nářečí ještě více se různí a jazyky rychlou zkázu berou, je zcela pochopitelno. Jak jednak nestálý, toulavý způsob života ame-

rických tuzemců nadržoval vzniku i rozvoji přečetných samostatných jazyků, tak s druhé strany nelze upříti, že neobyčejná zapletenost těchto jazyků, jich nepodobné k víře bohatství tvaroslovné, hojnost výrazů pro nejjemnější odstíny slov, při tom však úplný mnohdy nedostatek slov odtažitých činily Indiány nezpůsobnými zarážeti větší samostatná střediště politické činnosti na širším prostoře i spojiti snahy a zájmy přečetných rozštěpených kmenů v jeden kulturní celek. Přes známou rozdílnost amerických jazyků převládá mínění, že vynikly z jednoho a téhož prvotného zdroje; o těsné mezi sebou spojitosti amerických kmenů zmiňuje se i Darwin opíraje se v té příčině o zkušenosti jím samým nabyté (Darwin, Journal of Researches [2] 276). Chaos, který panuje v jazycích amerických, a z něhož přibližně můžeme souditi o nevázanosti jazyků za dob pravěkých, líčí velmi případně Brinton (Myths of the New World, New-York 1867, 7): „V nesčíslných svých proměnách, v omamující ohebnosti („bewildering flexibility"), v měnivé své podobě i ve své zkáze nad míru rychlé zdá se, jakoby tito jazykové projevovali nedostatek individuality a podobali se k bouřlivým i nepokojným dějinám těch kmenů, které jich užívají ... Jeví nevázanost (laxity) k víře téměř nepodobnou; není zjevem neobyčejným, že obojí pohlaví užívá na označenou jednoho a téhož předmětu názvů rozličných a že vyšší stav i nižší, kněží i lid obecný, staří i mladí, ženatí i svobodní užívají výrazů, které evropskému sluchu zdají se býti naprosto rozdílné. Rodiny, ba celé vesnice pojednou zanechávají slov i utvořují si na místo jich nová a to toliko svévolně nebo z pověry, i několik let postačí, aby se utvořila rozhodná dialektická rozdílnost." Podobné změny jazyků dějí se i v jiných částech světa, v Asii (na př. mezi surovými sibirskými kmeny i v Siamu u četných kmenů, v hornatých krajích obývajících, u nichž za dvě nebo za tři pokolení jazyk naskrze se mění) i v Africe. Při podivuhodné směsi národů v Africe, zvláště střední, v nepřetrženém proudění přečetných kmenů střediště svá pořád dále posunujících, při množství různorodých plemen, mnohdy nepatrnými toliko kulturními zárodky opatřených, neustále mezi sebou bojujících a jeden druhého vytiskujících nelze se diviti, že i jazykové jich jsou postiženi týmiž osudy, jako kmeny jimi mluvící a že za krátkou poměrně dobu berou proměny podstatné. V Africe za posledních tisíciletí stěhovalo se mnoho národů, jeden nastupoval na druhého a stálá změna životních poměrů, nepřetržené vzájemné směšování a podmaňování nejrůznějších kmenů působily tu pestrou mosaiku národopisných živlů, která podnes ještě se neustálila a po tu

chvíli každým desítiletím naskrze jiné podoby na se přijímá. Moffat vypravuje, jak v jižní Africe u mnohých kmenů již po vymření jednoho pokolení povaha jazyka venkoncem jest jiná; tam přihází se prý též nezřídka, že když vzrostlé obyvatelstvo, mužští i ženské, vesnici na delší dobu, mnohdy na rok opouštějí, po jich návratě pozůstalí ve vesnici starci a děti mluví jazykem docela jiným. Byť podobné zprávy i nebyly snad ve všech podrobnostech pravdivy, tolik přece vychází z nich na jevo, že jazyky nevzdělaných národů, pevnou státní zřízeností nesloučených a literatury nemajících, nepoměrně rychle a podstatně se mění. Pozoruhodný doklad, jakým způsobem jazyk africký se mění či spíše ze starého jazyka nový vzniká, nacházíme u E. Steere-a (Handbook of the Swahili Language, as spoken at Zanzibar, London 1870), kde na str. 159—160 přivádí slova z nářečí Kinjume, a to v dostatečném množství, abychom mohli z nich souditi o tom, že nářečí kinjumské vzniklo z jazyka suahilského jednoduše přesmyknutím koncových slabik. Ze suahilských slov povstávají kinjumská tím, že koncová slabika každého suahilského slova klade se na počátku příslušného kinjumského — sr. suahilsk. *mutu* (člověk) = kinjumsk. *tumu*, suah. *čakula* (jídlo) = kinj. *lačaku*, suah. *njumba* (dům) = kinj. *mbanju*, suah. *mbuzi* (koza) = kinj. *zimbu*, suah. *ngombe* (vůl) = kinj. *mbengo*, suah. *kitanda* (postel) = kinj. *ndakiti*, suah. *maneno* (slova) = kinj. *nomane*, suah. *nowi* (inkoust) = kinj. *wino*, suah. *ngamija* (velbloud) = kinj. *jangami* a t. d. Tak i ve větách: suah. *ntakupa* (dám ti) = kinj. *pantaku*, suah. *sikupi* (nedám ti) = kinj. *pisiku*, suah. *senendi* (nejdu) = kinj. *ndisene*, suah. *sikweli* (to není pravda) = kinj. *lisikwe*. Zakládá-li se tento poměr kinjumského jazyka k suahilskému na pravdě, jest zajisté veliké kuriosum; avšak netajíme se v tom, že se nám celá tato věc zdá velmi podezřelou. Dle všeho kinjumský jazyk činí na nás dojem, jako by to ani nebyl žádný jazyk obecně užívaný, nýbrž spíše jakýs umělý, strojený jazyk, ke zlodějským podobný. Dosti možná, že máme před sebou mystifikaci, kterou ovšem spisovatel sám není vinen. Praví on na str. 159: „specimen of Kinjume, as written out by Johari, a native of the Swahili coast a little south of Zanzibar. The Swahili is in the Merima dialect...“ Velmi pravdě se podobá, že tento Johari (= Džohari) měl spisovatele za blázna a přesmykováním koncových slabik suahilských slov učinil si práci velmi snadnou, ač podivno, že Steere sám toho nepozoroval. Nebyla by to případnosť toho druhu prvá i jediná. Tak obyvatelé Přátelského Ostroví vymstili se nad Labillardièrem (francouzským cestovatelem), když se na nich vyptával

na názvy vysokých číslic jim neznámých tím, že mu na jeho dotazy podávali rozličná směšná i oplzlá slova, která on vesměs velmi svědomitě zapsal a ve svůj slovník přijal (Buschmann, Aperçu de la langue des îles Marquises 66).

Separatistický směr podnes ještě i v nářečích evropských jazykův u větší nebo menší míře se zachoval, a to druhdy i ve slovech, nejobyčejnější věci označujících. Výmluvné o tom vydává svědectví jazyk friský rozštěpený na nesčíslná téměř nářečí a různořečí, z nichž každé má svá zvláštní slova, tak na př. *otci* na Amrumu říkají *aatj*, na Halligenech *baba*, *baabe*, na Syltu *voder*, *faar*, na jiných místech *täte*, ve východní části Föhru *oti* neb *ahitj* (M. Müller, Vorles. über d. Wiss. d. Spr. I, 46) I v hornatých krajinách Švýcarska nacházíme přečetné rozdílnosti v nářečích, nevyjímaje ani nepatrného zbytku Rhaetoromanův, drobícího se na rozličná nářečí a různořečí, která mezi sebou jsou někdy tak rozličná, že obyvatelé jedné doliny nerozumějí obyvatelům druhé a z té příčiny i kněží mají kázání v nářečích docela rozdílných (K. E. v. Baer, Bull. d. Petersb. Akad. 1859, 246).

Mnohdy dosti vážné proměny dějí se z příčin velmi nepatrných, z předsudku, z pověry, ze svévole, pro ukrácení chvíle, ba i působením vrtkavé mysli všemohoucích náčelníkův a potentátův. Výmluvné k tomu doklady poskytují změny ve slovech, které se dějí v různých jazycích za příčinou pověrečného strachu vyslovovati vlastní jména buď jednotlivců, buď nebožtíků, buď mocných i důležitých osob. Mnozí nevzdělaní národové přičítají vlastním jménům jakousi tajemnou čarovnou moc i nemohou mnohdy žádnými obyčeji k tomu býti přivedeni, aby je vyslovili před jinými, zvláště pak před cizinci. Algonkinští kmenové v severní Americe za jména užívají toliko přezdívek i nazvati kohokoli z nich vlastním jeho jménem pokládalo by se za velikou, ba smrtelnou urážku. Vyslovovati své vlastní jméno Malajové mají za neslušné i neskromné; Evropan, jenž se jich na to ptá, působí jim velikou nesnázi; Činukové tají se se jmény svými před cizinci, aby tito, uznavše je, nemohli jim nijak uškoditi (Bastian, Culturländer des alten Amerika II, 797). V britické Kolumbii tuzemci tají svá jména co nejbedlivěji před cizinci; když se Kane ptal (v britické Kolumbii) Indiána, jak se jmenuje, tázal se ho tento, chce-li mu snad jeho jméno ukradnouti? (R. Andree, Ethnogr. Parall. u. Vergl. 180.) Ani na palauských ostrovech, ani u Hypurinů není dovoleno ptáti se kohokoli na jeho jméno. U Bogů ženské spíše by se staly nevěrnými svým mužům, než by jich jména vyslovily; také Eskimáci velmi neradi zmiňují se o svých jmé-

nech; ptá-li se jich kdo na ně, kývávají na jinou osobu, aby za ně odpověděla (H. Rink, Danish Greenland 206). V Číně žádný nesmí v písmě užívati těch znaků, z nichž se skládá jméno otcovo nebo matčino; v takovém případě musí si vybrati jiný znak, jemuž týž význam přísluší, a kdyby takového znaku vůbec nestávalo, musí si jej vymysliti; u beduinských kmenů děti již z útlého mládí zvykají nezmiňovati se před cizinci o jménech osob sobě příbuzných (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. V, 176). Abiponec má za hřích vyslovovati své vlastní jméno, a táže-li se ho kdo o něm, kývá na svého souseda, aby za něj odpověděl; podobně si počínají obyvatelé Sumatry a Fidžiského ostroví, kteří v takové případnosti ohlížejí se po dobrém příteli, aby jim z nouze pomohl. Jest věcí téměř nemožnou pohnouti Indiána k tomu, aby vyslovil jméno osoby přítomné: nanejvýš, ani jednoho zvuku nepronášeje, pohne rty směrem k té osobě, jejíž jméno má vysloviti (Morgan, Systems of Consanguinity 132—133; Tylor, Early History of Mankind 140). Mnohdy potkáváme se u různých národů s přísnými zápověďmi vyslovovati jména příbuzných i nebožtíků. U Mongolů žádný nesmí vyslovovati jména rodičův i starších příbuzných, jmenovitě pak ženské žádným způsobem nesmějí vysloviti jmen starších příbuzných svých mužů (Galsang Gombojew, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIII, 384); o zápovědi pronášeti jména rodičů zmiňuje se také Przewalskij (Монголія и страна Тангутовъ I, 57). Kenajci nesmějí vysloviti jmén nebožtíků v přítomnosti nejbližších jich příbuzných a tito mění rovněž svá jména, jimiž je nebožtík za živa nazýval (Wrangell, Statist. u. ethnogr. Nachr. üb. d. russ. Besitz. 108), Pešerejové velmi neradi se zmiňují o svých zemřelých přátelech (Darwin, Journal of Researches[2] 214), Aleutové změňují veškerá slova, která mohou jim připomínati jména znatných nebožtíků nebo vážených náčelníků; tak znatnému Aleutovi dali jméno *Ačidakk*, t. j. „treska", následkem čehož tresce dali hned jiný název: *čuchčuch*, slovo to bylo vymyšleno a do těch dob v určitém významě nikde nepřicházelo (Venjaminov-Wrangell, Stat. u. ethn. Nachr. 180). U Dakotů zeť nesmí nazývati rodičů své ženy jich jménem, ani tito jeho (Schoolcraft, Ind. Tribes II, 196), u Dajaků zeť nesmí vysloviti jména svého tchána, u Bareů ve východní Africe žena nikdy nevyslovuje jména svého muže, týž obyčej panuje rovněž u Samojedů (Влад. Иславинъ, Самоѣды 131); u Omahů v severní Americe tchán i tchyně se zetěm ani nemluví, a o jeho jménu jinému se nezmiňují; podobný zvyk pozorován i u mnohých australských kmenův. U Hindů žena nesmí nikdy vysloviti jména

svého muže, nazývajíc jej toliko: „on, pán, vladař“ *(svâmi)*; není pro ni horší urážky, než když jiná ženská jí vyčte, že vyslovila jméno svého muže (Ward, India and the Hindoos 189); týž obyčej zachovává se i mnohými kmeny africkými. Ve Slezsku žádný nesmí před křtem budoucího jména dítěte vysloviti, jinak umře dítě; knězi svěří se zamýšlené jméno v tajnosti. Ve Falcku nemluvně mužského pohlaví jmenují před křtem *pfannenstielchen*, a děvčátko *bohnenblättchen*. Arabové na označenou zdvořilým způsobem ženštiny, jejíhož jména nechtějí vysloviti, užívají slova *hâdždžat* „poutnice“.

Ještě častěji u národů jména nebožtíků se zamlčují; v té příčině mezi národy nevzdělanými panuje shoda veliká. Pešerejové, Masajové (ve východní Africe), Papuové, Abiponci, Tasmanové, Samojedové, australští tuzemci, severoameričtí Indiáni — všichni bojí se vysloviti jména nebožtíků, zmiňujíce se o nich toliko v narážkách i výrazech neurčitých. Ajnové mají za velikou hrubosť nazvati nebožtíka jeho jménem, u kmenů severní Kalifornie musí ten, kdo vysloví jméno nebožtíkovo, zaplatiti velikou pokutu jeho příbuzným; Tasmanové, chtějíce mluviti o nebožtíku, užívali rozličných způsobův opisování, Pešerejové nikdy nevyslovují jména nebožtíkova, Samojedové dovolují si v takových případech toliko skromné narážky (Влад. Иславинъ, Самоѣды 138), jakož i tuzemci severní Ameriky střehou se činiti zmínku o nebožtících, zvláště pak ve přítomnosti jich příbuzných (Schoolcraft, Ind. Tribes III, 234). Ismošarhové bojí se vysloviti jména zemřelých svých otců (Bastian, Völker d. östl. Asien V, 357). Aukové v jižní Americe zmiňují se o svých zesnulých příbuzných toliko v důležitých případnostech a slavnostních řečech, jinak pokládají za urážku, když kdo o nich zmínku činí nebo jména jich vysloví (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Mérid. II, 256); v Rusku na mnohých místech vdova nebo ženština po druhé vdaná zove nebožtíka muže пріятель „přítel“ (Даль, Толк. Слов. III); Zuluové žádného nebožtíka ze své rodiny nebo ze svého příbuzenstva nesmějí obyčejným jeho jménem pojmenovati (Speckmann, Die Hermannsburger Mission in Afrika 134), u Vezů jest přísně zapověděno vysloviti jméno nebožtíkovo; zesnulému hned po jeho smrti dají nový název. Vyslovovati jméno zesnulého krále neb i oznámiti jeho smrť jest zapověděno pod trestem smrti (L. von Jedina, Um Afrika 193). Slova „umříti“ Číňané vespolek rozmlouvajíce užívají velmi neradi a jen pořídku; mezi příbuznými pak a přátely nikdy ho neslýchati. Umřel-li komu otec, „šel na procházku“, komu umřela manželka, tomu „praskla kytarová struna“, císař stává se

„hostem ve výši“, buddhističtí kněži „klesají v nicotu“, sprostý člověk „kopne do zadu“. Na shetlandských ostrovech žena nevyslovuje nikdy jména svého zemřelého muže, aby se jí duch jeho neobjevil a ji netrápil.

Podobným způsobem mnozí národové nevyslovují jmen božských bytostí i nebezpečných nemocí, aby jednak posvátného jména božského chránili obecného zneuctění, jednak nebezpečné nemoci nazývajíce ji vlastním jejím jménem ke hněvu nepopudili. Již židům bylo předepsáno, aby nebrali posvátného jména Jehovy nadarmo, Samojedové téměř nikdy nenazývají nejvyššího svého boha vlastním jeho jménem *(Num)*, mluvíce o něm obyčejně jakožto o *Jilum-baerce* (t. j. „strážce dobytka“; u Tomska zovou jej *Ildja* = „tatíček“, Castrén Bulletin de l'Acad. Imp. Pétersb. IV, 21), a Indové vyslovují jméno Brahmy velmi zřídka, a to jen ve zvláštních případnostech a za velikých slavností. Jezidové, kteří ďáblu vzdávají poctu, velmi se bojí vysloviti jeho jméno, pročež i řeky nenazývají *šat*, poněvadž toto slovo k názvu ďáblovu *(Satan = Šejtan)* příliš jest podobno, užívajíce místo toho slova *nahr;* za touže příčinou neužívají i slova *keitan* (nit), ba i slova *naal* (podkova) i *naalband* (kovář) jsou u nich zapověděna. protože připomínají slova *laan* (kletba) i *malun* (prokletý). Obyvatelé Marokka, chtějíce vyjádřiti pojem „oheň“, místo *nar* užívají mnohdy jiných slov, poněvadž *nar* znamená také oheň pekelný; tak na označenou věty „dej mně ohně“ žádný neřekne *attini-nar*, nýbrž buď *attini-l'afiah* (*l'afiah* = život, zdraví, oheň) aneb *attini-džemra* „dej mně uhel“ (Rohlfs, Beitr. zur Entd. u. Erf. Afrikas 77). Když u Dajakův objevily se černé neštovice a všichni u velikém zděšení rozutekli se po lesech, žádný se neosměloval nazývati nemoc obyčejným jejím jménem; říkali jí „list rákosový“ nebo „náčelník“ *(datu)* aneb „odešla“ (Peschel, Völkerkunde 106). Na Bornei mění jméno nemocného dítěte, aby tím byli spleteni a oklamáni zlí duchové, kteří je mučí; umřel-li kdo u Abiponcův i Lengvů (v jižní Americe), rodina nebožtíkova i sousedé změnili svá jména, aby ošidili smrť, kdyby si pro ně přišla (Tylor, Early Hist. of Mankind. 126). Kirgisové tak se bojí neštovic, že i slova, označujícího tuto nemoc *(šešek)*, nikdy nevyslovují užívajíce místo něho jiných názvů (Будаговъ, Сровн. Слов. Тур. Тат. нар. I, 470); užívaný v Japonsku lék *doko-zinto* zvaný vyslovuje se obyčejně *roku-zin-tò*, poněvadž *doko* je podobno slovu *doku* (jed), které neradi vyslovují (Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 84, 81); u severních Ostjaků spála slove *jemin kăš* „svatá nemoc“ (Ahlqvist, Sprache

der Nord-Ostjaken 79). Na Orknejském ostroví baby z pověrečného strachu nevyslovují jmen jistých ryb (tak zejména kambaly), a mnozí za jistých dob bojí se vysloviti vlastní svá jména (Globus XIV, 287). Kočující Kalmykové pokládají za hřích mluviti o neštovicích, a slova, označujícího tuto nemoc, ani nevyslovují (Globus XXVI, 127); Mintirové velmi neradi se zmiňují o neštovicích a o nadlidské bytosti, která nad nimi vládne (*hantu katumbohan*, Bastian, Völker des östl. Asien V, 40).

Různí národové dávají osobám, které milují, zvláště pak dětem, s úmyslem jména ošklivá i protivná, chtějíce je tím uvarovati všelikého neštěstí, od zlých duchů jim hrozícího. Tak na příklad v Siamě dávají dětem šeredná jména, aby je chránili od pronásledování zlých duchů *(phi)*: dívkám dávají často jména, jako *Ueng* aneb *Ai-ma* („ta čubka"), *Ai-mua*, *Fy* („prase"), *Ai-deng* („červený klacek") a j. Bylo by velmi nebezpečno, dáti jim jména, jako: *Thong-suk* („zářící zlato"), *Thong-kan* („lesk zlata"), *Cham-vön* („požehnaná"), *Sam-bun* („dokonalostí hojnosť") a j., poněvadž by zlí duchové byli přilákáni takovými lichotivými výrazy. Stal-li se již z nedopatření takový omyl, a jeví-li se následkem toho jakákoli nemoc, tu jméno lichotivé, blahozvučné musí se ihned jiným, šeredným zaměniti (na př. slovem *Chek*, jímž přezdívají Číňanům, *pe* = ničemný, bezcenný a j.). Kdo vidí dítě, jemuž není ještě tři let, musí říci matce: „Jaká je to potvora! Ó té obludy!" Zlí duchové, uslyševše taková slova, vezmou pak dítě v nenávisť a nevšimnou si ho více (Bastian, Reisen in Siam 219). Za podobnou příčinou i Samojedové dávají dětem svým jména, kterých žádným způsobem nelze nazvati lichotivými; tak obyčejná jména dětí mužského pohlaví jsou na př. *Tarko* (chlupatý), *Vatalja* (zbytečný), *Jargad* (fňukálek), *Chaňu* (zmrzlý), *Tagana* (nedomrlý) — a jména dětí ženského pohlaví: *Jungei* (křivá), *Solone* (hloupá), *Majda* (chromá — Влад. Иславинъ, Самоѣды въ домашнемъ и обществ. быту 122). Sr. též jména dětí u Ewův užívaná: *Ame-nu-ku* (člověk věc umírající), *Aduna* (žrout), *Gbodsro* („přišel nadarmo" — G. Zündel, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 391). Kamčadalové dávají dětem mnohdy jména, která jim připomínají nepříjemné a nenáviděné věci; tak na př. jmenují hochy *kana*, t. j. „nepřítel, protivný"; dívky *kanalam* „odporná" nebo *buirgač* „prašivina"; ještě podnes v různých krajinách Slezska každý se bojí nazvati dítě hezkým, užívaje v takové případnosti výrazu *schweinebraten* nebo *schweinehund* (R. Andree, Ethnogr. Parallelen und Vergleiche 177).

V Polynesii a ve východní Asii jména náčelníkův i králův jsou u veliké vážnosti, pokládají se za svatá (polynesk. *tabu*) i obyčejně se zamlčují; v Birmě nikdo nevyslovuje posvátného jména králova, v Siamě dovoleno mluviti a zmiňovati se o králi toliko v epithetech a v Dahomei jméno královo nelze vysloviti jinak, než se zatajeným dechem: pronésti toto posvátné jméno před samým králem jest zapověděno pod pokutou smrti (Burton, Mission to Dahome I, 231). U Kafrův obyvatelé vesnice neb osady nesmějí vysloviti jména náčelníků, které se jim při narození dává (tak zv. *igama*) a jméno královo nesmí žádný poddaný vůbec vysloviti; pod hrdlem všem přikázáno, aby se střehli takového zločinu. Kafrové velmi nelibě to nesou, když cizinec jméno jich vyslovuje, obávajíce se, aby ho nezneužil k jakémukoli zlomyslnému záměru (Wood, Natural History of Man I, 88).

Zápovědi vyslovovati jména způsobily ve mnohých jazycích proměny dosti značné. U Dajaků různé třídy slov jsou pro jisté osoby a za jistých poměrů *pali*, t. j. „nedovolená"; k takým zapověděným slovům náležejí přede vším jména rodičů, děda, báby, strýcův i tet, jakož i vlastní jméno mluvícího; ježto však i zde taková jména označují téměř vždy rozličné předměty a pojmy, musí každý je nahraditi jinými výrazy, čímž u celé rodiny a též u veškerého příbuzenstva názvy jistých věcí vycházejí z užívání a zaměňují se novými. Taková nová slova buď si sami vymýšlejí aneb stará poněkud pozměňují nebo vypůjčují si výrazy ze starého posvátného jazyka liturgického (Basa Sangiang), tak na př. slovo *Nangka* (mužské vlastní jméno — i „plod") mění v *Nangkis*, *Pati* (mužské jméno — a „truhla") v *tabala* (z jazyka liturgického), *Bulan* (měsíc, též ženské jméno) v *panala*, *kambang* „květina" v *lelek* a t. d. (Hardeland, Dajack. Sprache 63). Sakalavci na Madagaskaru nesmějí vysloviti jména nebožtíků zaměňujíce je jinými slovy neb opisujíce je; když umřel (1858) mladý sakalovský král *Rano* (t. j. „voda"), slovo toto s jeho osobou zmizelo zároveň z jazyka, protože nikdo nesměl ho více vysloviti, a bylo zaměněno slovem *maecaka* „vlhkosť", které po tu chvíli se udrželo. Podobné změny jmen dějí se rovněž u panujícího na Madagaskaru kmene Hovů: po smrti královny, přijavší jméno *Rà-sohèrina*, t. j. „hedvábník" (= *sohèrina*) toto zvíře bylo označováno jiným slovem i sluje nyní *zànà dàndy* „dítě hedvábí" (Hildebrandt, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XV, 90). I u Antankaranů jméno zesnulého krále více se nevyslovuje, ba neříkají ani „král zemřel", nýbrž „země se zlámala" (Hildebrandt, ibid. XV, 276). Na polyneských ostrovech zapovídali a obstavovali slova, která sou-

visela se jmény náčelníků: žádný nesměl jich vysloviti pod pokutou smrti. U Abiponcův i australských kmenů dělo se totéž, jestliže slova v řeči užívaná souvisela se jmény nebožtíků, kdežto v Africe zápověď užívati jmen příbuzných měla podobné změny jazykové v zápětí. Když na ostrově Tahiti náčelník byl dosazen na království, změnili hned veškerá slova k jeho jménu podobná. Tak kdysi zvolili jistého náčelníka jménem *Tu* za krále; ihned slabika *tu* ve všech slovech, kde přicházela, byla změněna v *tia*, aby nikdo jména králova nebral nadarmo. Takým že způsobem *tui* (bíti) proměnilo se v *tiai*, *fetu* (hvězda) ve *fetia* a t. d. (Tylor, Early Hist. 145). Novozelandskému náčelníku dali jméno *vai* (voda), následkem čehož název vody proměnil se v obecné mluvě v *pape*; jiný náčelník obdržel jméno *maripi* (nůž), a od té doby dali noži jiný název: *nekra*. Kinajci jsou v horách velmi mlčenliví, nezpívajíce tam kromě horních písní žádných jiných; „horní Pán" (*Klueš* — druh vyšších bytostí) nelibě to nese, když kdo mluví v jeho oboru jazykem obyčejným a za tou příčinou mnohé předměty označují se docela jinými názvy, než v životě obyčejném; tak na př. Rusy v dolinách nazývají *kastana*, ale v horách zovou je *kxikajá tenai* „bílí lidé", ručnici, nůž, oheň, číši a t. d. v horách zovou docela jinak než jinde (Globus, XXVI, 88), rovněž i Zyrjané nesmějí pronésti v lesu jména lesního ducha (*Vörsa* — Wiedemann, Syrjänisch-Deutsch. Wtb. 428) a o podobném pověrečném zvyku obyvatelů nikolského okresu vologodské gubernie zmiňuje se i Potanin (Журналъ Миннст. Нар. Просв. 1882, февр. 292). Obyvatelé pobřeží řeky Volgy plovouce po Volze nesmějí užívati slova *medvěd* zaměňujíce je jinými výrazy, jinak mohli by snadno utonouti; Urjanchajci honíce medvěda obyčejného jeho názvu nikdy nevyslovují nazývajíce jej *kara džime* „černá matka" (Потанинъ, Журн. Мин. Нар. Просв. 1882, февр. 308). Když u Mokobjův umřeli náčelníci *Ana* (jehla), *Aloatagangaikin* (*saloat* = zabíjeti) i *Amanikin* („pštros"), příslušná slova byla z jazyku odstraněna: místo *ana* na označenou jehly užívali slova *nevadagankato*, místo *saloat* (zabíjeti) — *satetahat* a rovněž změnili i slovo, označující pštrosa (Bastian, Culturländer des alten Amer. II, 716) Podobně i Tasmanové zacházeli se mnohými slovy, když někdo zemřel. Zvyklosť Abiponců v téže příčině popisuje Dobrizhoffer (Tylor, Early Hist. of Mankind 146): „Abiponský jazyk zaplétá se v nové nesnáze směšným obyčejem divochův odklizovati slova obecně běžná i zaměňovati je novými . . . Abiponci tomu nechtějí, aby něco pozůstalo, co by jim mohlo připomínati nebožtíka, pročež jména obecná, ke jménům nebožtíků podobná, hned se odstra-

ňují. Za prvních let, která jsem mezi Abiponci ztrávil, říkávali *hegmalkam kahamátek* „budeme zabíjeti voly?“, avšak za příčinou smrti jistého Abiponce slovo *kahamátek* bylo zapověděno a hlasatelem všem oznámeno i přikázáno, aby na místo toho říkali *hegmalkam negerkatà?* Slovo *nihirenak* (tygr) bylo zaměněno slovem *apañigehak*, *peue* (krokodil) slovem *kaeprhak*, a *kuáma* „Španěl“ zaměnili slovem *rikil*, poněvadž tato slova měla jistou podobnosť ke jménům Abiponců nedávno zemřelých. Proto jsou i naše slovníky vždy tak plny kaněk, které tím povstávají, že tak často musíme vymazávati zapověděná slova i připisovati na jich místo nová . . .“ Jméno tygra (jaguara) za příčinou úmrtí rozličných Abiponců v sedmi letech třikráte změnili, posledníkrát v *lapirctrac* („strakatý“ — Peschel, Völkerk. 107; Bastian, Sprachvergl. Stud. 34); nebožtíku říkají „člověk jehož není více“, ale jména jeho nikdo nevysloví. Masaiové ve východní Africe po smrti nebožtíků hned změní jich jména, aby tito, jsouce přivoláni starými svými jmény, se neobjevovali a neznepokojovali pozůstalých příbuzných a známých. Působením téhož zvyku mění se i různá slova v jazyku. Tak na př. otec, je-li ještě živ, sluje *babá* nebo *méni*, pakliže umřel, říkají mu *orl-óiu*, matka za živa zove se *engnóndon* a po své smrti má název *enáiu*. Podobné měny slov přicházejí druhdy tolikéž u cikánů. Když jednou v Němcích umřela dívka cikánka, které říkali *Forella*, tu celý kmen, k němuž náležela, změnil název pstruha v *mulo madžo* („mrtvá ryba“) i *lolo madžo* („červená ryba“ — R. Andree, Ethnogr. Parallelen und Vergleiche 183).

Strach australských tuzemců vyslovovati jména nebožtíků bývá tak veliký, že ani nevyslovují žádných slov, jménům nebožtíků jen poněkud podobných. Takým způsobem slovo pro oheň vymizelo v jednom nářečí i bylo zaměněno druhým; v jiném nářečí za podobnou příčinou slovo *torpul* (kachna) proměněno v *tilquaič* (Zeitschr. f. Völkerpsych. V, 171). Dr. Lang chtěl na Australanu dověděti se jména tuzemce, jenž byl zabit: „řekl mně, kdo byl otcem toho jinocha, kdo byl jeho bratrem, jak vypadal, jak za živa chodil, jak držel sekyru v levé ruce místo v pravé, v jaké býval společnosti, avšak osudné jméno ani jednou z úst jeho nevyklouzlo i myslím, ani sliby, ani hrozby nebyly by ho k tomu pohnuly“ (Lang, Queensland, 367, 387). O nechuti australských tuzemců sdíleti Evropanům svá vlastní jména, zmiňuje se též Ridley, dokládaje se případu, jak jistý tuzemec, Simon z Kollemungulu, jemuž říkali *Nurrai* (t. j. „hnědý had“) nechtěl mu žádným způsobem říci, jak se jmenuje, až jiný tuzemec, jenž za jakousi příčinou na rodáka

svého zanevřel, šeptmo a potajmo jméno jeho mu řekl (Prichard, Natural Hist. of Man[4] II, 492).

V Anamě změna slov jest právem koruny. Anamští králové, dosednuvše na trůn, obyčejně zakazují užívati jistých slov, která buď činí částku královského titulu, buď přicházejí v názvech i titulech druhých osob jim příbuzných. Tak král Gialong, mezi jehož tituly nacházelo se též slovo *anh* (záře blesk), zapověděl užívati toho slova v obecné mluvě i ve školách; místo něho říkali *jeng* — tak na př. místo *anh-mat-troi* (sluneční paprsek) říkali *jeng-mat-troi.* Za panování krále Thieu-tri bylo zapověděno slovo *kinh* (ctíti) i zaměněno čínským *kan* (místo *kinh-ong* „má úcta" říkali *kan-ong*), rovněž i slovo *tong* (ctihodný) bylo zapověděno. Král Tu-Duc zapověděl užívati slov *thi* (čas) i *that* (pravda), která byla zaměněna jinými. Takových zápovědí lid vždy velmi pilně šetřívá (Bastian, Sprachvergl. Stud. 33). V Číně dle starodávného zvyku znak vyobrazující jméno nového císaře z pořadí slov obecně běžných vyjímají a příslušné pojmové slovo změňují (Faulmann, Geschichte der Schrift 128). Čínský císař (z mandžurské dynastie) Kien-lung v roce 1771 uvedl zvláštním ediktem 5000 mandžurských slov v jazyk čínský a přísně zapověděl užívati příslušných čínských slov (Mithr. IV, 200; Zeitschr. f. Völkerpsych. XIII, 235).

U Kafrů potkáváme se s podivným obyčejem, *uku-hlonipa* (t. j. „stydlivým býti") zvaným, o němž Döhne (Zulu-Kafir Dictionary — u slova *hlonipa*) praví toto: „Slovo to označuje jistý zvyk mezi nejbližšími příbuznými a vztahuje se výhradně k ženským, které, jakmile se vdaly, nesmějí jmen příbuzných svého muže aneb tchána vyslovovati. Tchána se musejí vzdalovati; proto u nich ve zvyk vešlo tvořiti si nová slova pro členy rodinné, k čemuž se utíkají, kdykoli tato jména náhodou buď se odvozují od jakéhokoli slova mluvy obecné, buď jsou s ním totožna. Tak na př. říkají-li tchánu nebo švagru *Umehlo*, což jest odvozeno od *amehlo* (oči), tož *isifazi* (t. j. „ženské") nebudou více říkati *amehlo* (oči), ale zamění je slovem *amakangelo* (pohledy, vzory) a odtud béře svůj původ *izvi lezifazi*, t. j. „ženské slovo" čili „ženská řeč". Že tento zvyk strany vlastních jmen i zápovědi užívati jich značnou měrou působí na přejinačování jazyka, je patrno. Jeho přičiněním každý kmen má slova jemu toliko vlastní a ženské mají značnou zásobu slov, jichž ony toliko užívají (strany zápovědi u Kafrů vyslovovati jména příbuzných — tak zv. *igama* — sr. též J. Shooter, The Kafirs of Natal, 46, 221). Zvláštní slova ženskými užívaná nacházíme rovněž u Mongolů. Poněvadž plsť má u nich velikou důležitosť

a zejména bílá plsť pokládá se za věc svatou, ženské bojí se vyslovovati slovo *išigei* (plsť), užívajíce místo něho slova *dzulachaj* nebo *tolok*; ježto pak ženy jména starších příbuzných svých mužů žádným obyčejem nesmějí vysloviti, tato jména však často skládají se ze slov nejužívanější předměty označujících, tu ženské na uvarovanou takových nedovolených sobě slov užívají zvláštních výrazův a mají svou zvláštní mluvu. Vyskytují-li se na př. ve vlastních jménech příbuzných slova „bílý, stříbro, oheň", žádná žena na označenou jich nesmí užívati obyčejných běžných slov: *caghan* (bílý), *munggu* (stříbro), *ghal* (oheň); místo nich užívají slov *gilan* = bílý, *togh*o*loghur* = stříbro, *dulu* = oheň. Taková slova pokládají se za výhradní majetek ženských a žádný muž o ně ani nezavadí (sr. Galsang Gombojew, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIII, 384—385).

Pozoruhodnými zvláštnostmi, ku proměnám slov se vztahujícími, vynikají tolikéž jazyky kavkazské. Tak na př. v kazikumyckém či lackém jazyku stává čtvero pořadí podstatných jmen, v užívání slovesa „býti" velmi přesně od sebe se rozeznávající. Prvé pořadí vztahuje se k rozumným mužským bytostem, druhé k rozumným ženským bytostem, třetí k nerozumným živým bytostem a čtvrté ku předmětům bezživotným. Podivným způsobem dívka (nevdaná — *duš*) patří k třetímu pořadí, tudíž k nerozumným živým bytostem, stávajíc v témž pořadí, jako zvířata, a teprva když porodila dítě, má právo přičísti sebe ke druhému pořadí. Rozdíl těchto kategorií v mluvnické stránce jest velmi důležitý, poněvadž různá slova, zvláště pak sloveso „býti", dle toho přijímají jiné tvary. Uslar ve své lacké mluvnici (Грамматика лакскаго языка — lithogr.) v té příčině pronáší se v tato slova: „Lacká dívka mluví o sobě *na bura* „já jsem"; kdo by o ní řekl *tâ duri* (ona jest) místo *tâ buri*, smrtelně by ji urazil. Po svatbě jest jí ponenáhlu měniti svou mluvnici. Mělo by se za neslušné, kdyby již na druhý den po svatbě mladá žena řekla o sobě *na dura* „já jsem", ale s druhé strany směšno, když ženská, porodivši již dítě, řekne o sobě *na bura*. Všech těchto podivných zvláštností velmi pilně se šetří" (sr. též Сборникъ Свѣдѣній о Кавказск. Горцахъ VIII, 38). Kazikumykové ve svém jazyce přičítají k životným, ale nerozumným bytostem mimo dívku ještě sestru *(šu)*, dítě *(γordč)* a čerta *(ššajthân)*, kdežto za bezživotné pokládají: čarodějnici *(luthu)* a šotka, skřítka *(suchasu)*. Pozoruhodno jest tolikéž, že v čečenském jazyku, kde máme podobné dělení podstatných jmen na pořadí, *nevěsta (nuskul)* nepřičítá se k rozumným bytostem ženským (náležejíc k pátému pořadí, označujícímu slovesní tvar „jest" slovem

du, kdežto rozumným ženským bytostem přísluší *ju: nâna ju* matka jest, *jiša ju* sestra jest — ale *nuskul du* nevěsta jest; v též pořadí spadá i *bêr* dítě: *bêr du* dítě jest). Jiná zvláštnosť různých kavkazských jazyků záleží v důsledném označování rodu ve mnohých podstatných jménech prostředkem měny charakterních souhlásek; tak na př. v chjurkulinském jazyku „obličej“ slove *wähh*, vztahuje-li se k mužskému, *dähh*, mluví-li se o ženštině, a *vähh*, odnáší-li se ke zvířeti; totéž platí i o mnohých slovesech: *státi se* slove *iris* (o mužském), *diris* (o ženské), *viris* (o zvířeti); *píti: udžis* (o mužském), *dudžis* (o ženské), *vudžis* (o zvířeti). I příslovky podrobují se témuž pravidlu: *kde* = *kaniw* (vztahuje-li se k mužskému), *kanir* (o ženské), *kaniv* (o zvířeti).

Číslovky i číselné soustavy.

Zvláště poučný doklad povlovného vzniku, obtížného s počátku užívání a znenáhlého toliko zdokonalování jisté třídy slov, v četných pořadích jazyků záhy významu ryze odtažitého nabyvších, podávají nám *číslovky*, jichž užívání po tu chvíli ještě u mnohých kmenů je spojeno s takovými nesnázemi, že u většiny národů v dobu předhistorickou můžeme klásti chatrné toliko prvotiny této veledůležité jinak části řeči. Který národ ve svém jazyce si vytvořil hojnosť slov odtažitých i v dalším svém vývoji se zálibou jich užívá, vypracoval si důslednou a začasté i velmi podrobnou soustavu číselnou, jak pozorovati na jazycích indoevropských, finsko-altajských, v jazyku čínském, peruánském, mexickém a j. Kde však naopak jazyk nese se podnes ještě směrem výhradně nebo z většího dílu specialisujícím, konkretním, kde tvořiti slova odtažitá z vlastních domácích prostředků zvukových přichází národu za těžko nebo je prosto nemožno, tam i číselná soustava jest velmi chatrna, nevyvinuta i nedostatečna neb aspoň nápadně nemotorna, čeho na doklad postačí ukázati k jazykům mnohých kmenův amerických i afrických, jichž níže se dotkneme.

Zvláštní významnosť a charakternosť, kterou číslovky vynikají v každém téměř pořadí jazyků, přičiňovala k tomu, že badatelé i jazykozpytci již záhy obraceli na ně bedlivý zřetel starajíce se vysvětliti jich vznik a poukázati k těm prvkům, z nichž tato důležitá část řeči svůj původ brala. Za novějších dob Benloew, Lepsius, Benary, Gesenius, Šafařík, Bopp, Pott, Schleicher a jiní rozebírali tuto otázku více nebo méně podrobně, ovšem dle přirozenosti věci s výsledkem nestejným. Podnes ještě badatelé v té příčině za jedno se nesrovnávají: kdežto

někteří pokládají číslovky za slova z prvotných pojmů konkretních vzniklá, druzí jsou toho mínění, že číslovky dlužno odvozovati z prvků pronominálních, zejména pak ukazovacích, které ovšem s pojmy konkretními nemají ničeho společného. Při veliké významnosti otázky, týkající se vzniku číslovek i způsobů prvotného jich užívání, nebude od místa ukázati zde stručně k některým zjevům, na jichž základě číslovky v různých jazycích národů primitivních byly zbudovány, jichž působením v dalším postupu se vyvíjely a nakonec v jistých soustavných tvarech se ustálily.

O prvotném počítání pravěkých národův, o způsobech určovati kolikosť předmětů za dob šeré dávnověkosti nemůžeme ovšem ani žádné domněnky vysloviti; o těchto dobách žádná písemná památka ničeho nám nepodává a žádná sebe starobylejší podání v té příčině ničeho dokazovati nemohou. Avšak přes to u různých národů podnes ještě ucelely stopy primitivního počítání, z nichž můžeme dosti spolehlivě souditi o obdobných způsobech počítání za dob předhistorických. Nepochybně dobu tvoření prvních *slov*, určitá čísla označujících, předcházela doba, v níž čísla a poměry kolikostné vůbec byly označovány pouze prostředkem různých *znaků*. Jako mluva posuňková předcházela řeč článkovanou, tak nepochybně i názorné, grafické a plastické označování čísel předcházelo vyjadřování jich prostředkem slov. Prvotné označování čísel záleželo tudíž v rozmanitých *mnemonických* pomůckách, jimiž lidé uváděli si na paměť rozličné poměry číselné. Podnes ještě u různých kmenův udržely se takové primitivní způsoby označování poměrů kolikostných. Tak na př. tuzemní kmenové jižní Ameriky užívají kamínků rozličné barvy na označenou určitých čísel: kamínky jedné barvy označují pětky, druhé pak barvy desítky, třetí sta a t. d. U různých národův i nyní ještě zachoval se starodávný zvyk zaznamenávati úhrn dluhu čárkami nebo vroubky na hůlkách dle délky na dvé rozštěpených; jednu polovici bral sobě věřitel, druhou pak dlužník, a dle toho, přiléhaly-li obě polovice hůlky těsně k sobě čili nic, rozhodovala se později rozepře o pohledávání věřitelovo (Wuttke, Entstehung der Schrift 61); takýmže způsobem u Vedů dluh se *zapisuje* na bambusové hůlce (Jagor, Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthrop. 1879, 169—170). Podobného prostředku užívají podnes ještě obchodníci v západní Africe, kladouce kukuřičná zrna do dvou měšců, z nichž jeden si béře věřitel a druhý dlužník; na Fidžiském ostroví velikosť poplatku označuje se prostředkem krátkých a dlouhých hůlek (Globus V, 62). Bušmanové, ač o číslech mají představy velmi nejasné, přece

si dělají vroubky i čárky na lucích, indiánští kmenové v severní Americe na bůvolích kožích, Tunguzové na stromech; indiánské *vampumy* (šňůry s navlečenými lasturami) sloužily mnohdy k účelům podobným, a neméně významno jest i latinské *calculare* (počítati), odvozující se od slova *calculus* (kamínek), kdežto palauské *momasserk* (počítati), jehož původní význam „vycházeti" (o slunci i měsíci) ukazuje k tomu, že u tohoto národa prvotné počítání vycházelo z určování času i časových měr.

Velmi často číselné poměry předmětův označovaly se prostředkem *uzlů*, jichž po tu chvíli se ještě užívá v Polynesii a po celém východním archipelagu. Když si nyní do šátku vážeme jeden nebo více uzlův, abychom si něco v náležitý čas připomenuli, tu sotva asi nám tane na mysli, že užíváme vlastně prastaré mnemonické pomůcky, která byla tolikéž za prostředek prvotného počítání. Jak indiánským vampumům odpovídají buddhistické i křesťanské růžence, tak uzly představují prvky a zárodky pozdějších cifer. Ještě před 70 roky na Havaji uzlův užívalo se všeobecně. Důchodní, kteří vybírali daně, neuměli sice ani čísti, ani psáti, vedli však přece velmi podrobný účet všech předmětův i druhů zboží, které vybírali od obyvatelů celého ostrova. Úřad tento vykonával obyčejně jen jeden člověk, a všechen jeho rejstřík skládal se toliko ze šňůry nebo z provázku 400—500 sáhů dlouhého. Pro každý okres byla určena zvláštní částka provázku, a tyto částky rozeznávaly se vespolek kličkami, třapci a uzlíky rozmanitě zapletenými a obarvenými. Každý poplatník v okresu byl na provaze zvláště zaznamenán, a mimo to i počet tolarů, prasat, psův i kusův sandálového dřeva, v němž všecek jeho majetek byl již napřed vyceněn; všechno bylo důvtipně označováno rozmanitými střídajícími se znaky (Tylor, Early Hist. of Mankind 158). Uzlův užívají též Negritové na Filipínech. Náčelník každého kmene nosí nad kyčlemi okolo těla šňůry, mezi nimiž vždy se nachází jedna šňůra barvy černé, vyznačující počet roků k jich podáním a dějinám se vztahujících. Prostý uzel odbývá za jeden rok; má-li náčelník na té šňůře deset takových knotů vedle sebe, mění šňůru a na nové šňůře za těch deset prostých uzlův udělá si jeden uzel dvojnásobný; deset takových uzlů vyobrazuje tudy jedno století (Deutsche Geogr. Blätter I, 137).

Nejdůležitějšího užívání došly však uzly u dřevních Peruánů, kde se pod názvem *kipu* povznesly téměř na stupeň skutečného písma. Původně tyto *kipu* sloužily k sestavování počtův i statistických seznamův a skládaly se ze zamodrchaných tkaniček i třapců ze šňůr

i nitek. Na hlavní tlusté šňůře neurčité délky z pestré vlny nebo z lýka americké agavy visela na kličkách pestrá motanina různobarvých nití v prostých, dvakráte nebo vícenásobně zakroucených, do sebe vpletených anebo proplétajících se uzlů nanejvýš délky jednoho lokte dosahujících. Význam takového *kipu* záležel v barvě, v tloušťce i tenkosti nití, v podobě uzlů, v zamodrchanosti nití, v pořádku, jímž jednotlivé niti následovaly za sebou, a zejména ve vzdálenosti uzlův od hlavní šňůry. Prostý uzel označoval 10, dvojnásobný 100, trojnásobný tisíc, dva jednotlivé uzly vedle sebe — 20, dva dvojnásobné — 200. Nejdůležitější předměty stály v prvém pořadí vedle samé hlavní šňůry, za nimi následovaly předměty méně důležité a t. d Čím uzly byly od hlavní šňůry vzdálenější, tím více pozbývaly významu. Představoval-li *kipu* na př. obyvatelstvo jistého místa, první niti znázorňovaly starce šedesátileté, niti v druhé řadě osoby padesátileté, v třetí řadě — čtyřicetileté a niti v poslední řadě — děti. Pakli *kipu* označoval jiné předměty, na př. plody, první niti představovaly kukuřici, druhé obilí, třetí hrách, čtvrté boby, páté proso a t. d. *Kipu* byly základem všech počtů, statistických seznamů, ba i státního rozpočtu: veškeré statistické výkazy zasýlali do hlavního města v uzlech, a Inka věděl do podrobna nejen kolik sežene v roce daní, nýbrž i kolik vojínů bude moci vyslati do boje. Ku konci každého roku posýlali z každého okresu vládě do Kuzka podrobný seznam všech osob, které v předešlém roce se narodily a umřely, při čemž zároveň byl vytčen počet sirotkův a vdov. Seznamy k vojsku se vztahující byly velmi podrobny: na jedné šňůře viseli prakovníci, na druhé kopijníci, na třetí kyjonoši, při čemž důstojníci zaujímali přední místa nebo byli označováni poměrně tlustšími a pestřejšími uzly; podobným způsobem sestavovaly se i zprávy z bojiště. V každém místě byli ustanoveni zvláštní úředníci: *kipu-kamajo-kuna* („úředníci uzlů"), jichž povinností bylo plésti a vykládati uzly. Přese všechnu zjevnou nedostatečnosť takového způsobu symbolického písma i označování čísel úřední dějepisci za času úplného rozkvětu říše Inků dosáhli veliké zběhlosti v jeho sestavování i vykládání, ač zřídka mohli čísti takové *kipu* bez pomoci ústního výkladu, hlavně když byl zaslán od vzdálené provincie. V takových případech bylo nevyhnutelně potřebí poznamenati, vztahoval-li se kipu ke statistice, k daním, k válce a t. d. Aby pak provázků k rozličným předmětům se vztahujících si nespletli, „úředníci uzlů" rozeznávali hlavní šňůry zvláštními odznaky, jimž jen oni sami rozuměli, a přechovávali je bedlivě ve svých vlastních pokojích. Podivná tato soustava

během času takového došla zdokonalení, že před dobytím peruánské říše Španěly zpomenutí úředníci mohli zapisovati pomocí těch uzlů nejdůležitější události říše a sestavovati seznamy zákonův i vládních nařízení. Kipu obsahují životopisy Inků, podrobné letopisy a zprávy o nejvážnějších událostech, ba i básně (Tschudi, Kechua Sprache I, 25; Markham, Gramm. and Dict. of Quichua 11; Bastian, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XIII, 16—17).

Podnes ještě vykopávají se v Peru četné kipu, avšak nikdo jim více nerozumí. Veškeré učiněné za našich časů pokusy čísti a vyložiti ctihodné tyto zbytky starobylé osvěty Peruánů minuly se s výsledkem, čemuž i nelze diviti se při značné těžkosti jich rozluštění: každý uzel vyobrazuje jistou myšlénku, ale celá řada pojmů sprostředkujících mezi nimi spojitosť chybí. Dle Tschudiho (Kechua Sprache I, 25) tajemství dřevních kipu zachovalo se prý ještě u přeskrovného počtu Indiánů, kteří je však chrání s největší opatrností nezmiňujíce se před žádným cizincem ani slovem o této drahocenné národní pozůstalosti.

U obecného lidu *kipu* sloužily za starodávna toliko za prostředek počítání; po obrácení svém na křesťanství Peruáni užívali uzlů při zpovědi, aby snadněji na své hříchy pamatovali. Ženy Amokovitů v Paraguayi ještě v předešlém století braly s sebou, aby žádného hříchu nezapomněly, nitky různobarvé, z nichž každá niť připomínala jim zvláštní druh hříchů. Pastuchové peruánští, v horách i na výšinách žijící, i nyní ještě v počtech svých užívají starobylých *kipu*, které známý cestovatel Tschudi dal si od nich vysvětliti, takže se mu nakonec podařilo porozuměti zapleteným uzlům na jich šňůrách. Na první šňůře *zapisují* obyčejně voly a býky, na druhé krávy, jež opět dělí na dojné i nedojné, pak následují telata dle stáří a pohlaví, potom ovce s rozličnými podděleními, počet zabitých lišek, množství spotřebené soli a nakonec podrobnosti o scepenělém dobytku. Na jiném *kipu* nachází se výkaz užitků stáda: mléka, sýru, vlny a t. d. Každé samostatné oddělení označuje se zvláštní barvou nebo rozličným zapletením uzlů. Karové v dřevní peruánské říši užívali zvláštních druhů *kipu*, skládajících se z kamínků různých barev a útvarův, ač byly mnohem nedokonalejší od peruánských uzlů (Waitz, Anthropol. d. Naturvölker IV, 402). Araukanové užívali tolikéž uzlů *(kipu)*, jichž barvy označovaly druhy, a jichž kličky rozmanitě zauzlené znázorňovaly množství předmětů, ku kterým se vztahovaly (Waitz, ibid. III, 515). Co Španělové předčítávali Peruánům, tito udržovali v paměti pomocí oblázků, pestrých semen i bobů; Tamanakové i Karajbové při svých počtech

pletli rozmanité uzly do šňůr (Bastian, Culturländer des alten America II, 244), Mundurukové na označenou čísel vyřezávali vroubky na dřevě, Darijové (ve střední Americe) počítali prostředkem kukuřicových zrn, která kladli v koše, Mokobové, Lulové i Matarové pomocí pestrých i zauzlených nitek; mexičtí pastuchové i skotáci (vaqueros) vedou své počty vyřezávajíce vroubky na kožených řemenech; Guaranové počítali dni kladouce kamínky v nádobu i vynímajíce je, Indiáni na Černé Řece (Rio Negro) určovali počet dní rozličnými vroubky na holech; tuzemci Angoly na trhu v Loandě podnes ještě vedou své účty s evropskými obchodníky prostředkem slaměných povřísel rozmanitě spletených (Wuttke, Geschichte der Schrift I, 143) a i za našich dnů na výročních trzích astrachanských sítě rozmanitě zauzlené zastupují čísla. Ostjakové vedou své účty strany přípřeže, kterou dávají ruským cestujícím, prostředkem uzlů, které si dělají do provázků nebo řemenů a dle nich vymáhají pak příslušných sobě peněz. Madegassové počítají zboží, které buď obdržují, buď dodávají, pomocí tří nestejně dlouhých provázků na jednom konci svázaných; kalifornští Nišennamové pokládajíce za neslušné upomínati koho z dluhu osobně, hodí v chyši dlužníkovu příslušný počet hůlek, přesně odpovídající dluhu, načež dlužník musí dluh zaplatiti (R. Andree, Ethnogr. Parall. u. Vergl. 189). Ossetinové na Kavkaze místo písemných listin vyměňují si vroubkovaná dřívka, na nichž každý vroubek označuje zvláštní předmět. Sifanové v severním Tibetu, neumějíce ani čísti, ani psáti, činíce mezi sebou smlouvu přivazují ke dřevěným špalíčkům provázky s tolika spletenými uzly, kolik zavírá v sobě počet předmětů ve smlouvě vyznačených, a toto uzlovaté písmo u nich odbývá za nejhodnověrnější právní listinu; podobný způsob dřevně-asijského uzlovatého písma připisuje se i Čiňanům za dob nejstarších.

U vytčených zde způsobech označování číselných poměrů spatřujeme zbytky a ucelevší stopy prvotného počítání, z nichž jasno viděti, jak i tento výkon ve svých prvotinách přidržoval se názorných konkretných prostředkův a představ; než i jiné okolnosti tomu nasvědčují, že číslovky velmi často vznikaly z původních slov konkretní pojmy znamenavších.

1. Ve mnohých jazycích *ruka* i *pět* stejnými nebo zvukoslovně velmi podobnými slovy se označují, z čehož patrně zavírati dlužno, že z pojmu ruky jakožto úhrnu pěti prstů později vyvinulo se slovo označující číslo pět. Tak ve mnohých malajských a polyneských jazycích ruka i pět vyslovují se jedním a týmže slovem: *lima* (malajsky,

javansky, Bugis, Manado, Tagal, Guaham, Tikopia, Viti, Havaji), *rima* (Rarotonga, Tahiti, Maori, Dorej), *nima* (Tonga), *hima* (markezánsky — Buschmann, Aperçu de la langue des Iles Marquises 152). Podobně ve mnohých amerických jazycích ruka i pět označují se jednostejnými nebo velmi podobnými výrazy: Mochos: *nuboupe* (pět), *nuboupè* (ruka), ve mluvě ostrovanů Karajbů: *nukabo* (má ruka), *uakabo apurku* (pět), abiponsk. *hanàmhegem* (pět) = „prsty jedné ruky", *lanámrihegem* (deset) = „prsty rukou", kočinsk. *naganna tejuep* (pět) = „ruka jedna", kirirsk. *mibihe-misa* (pět) = „jedna ruka", attakansk. *niš* (ruka), *nitt* (pět), aleutsk. = *čáň* „má ruka, pět" (Henry, Rev. de Ling. XI, 452), Koropos: *čambrin* (ruka, noha), *šambri čitta* (pět — Pott, Zählmethode 28), kološsk. *kačin* (ruka), *kičin* (pět), Betoj: *rumokosi* (ruka), *rumokoso* (pět), Kadjak: *taliha* (ruka), *talimík* (pět), Unalaška *čianh* (ruka), *čán* (pět), Guarani: *po-petei* = „jedna ruka" i „pět" (*po* = „ruka" — Hervas, Aritmet. 16; v témž jazyce deset zove se *po-mokoj*, t. j. „ruce dvě"), tamanaksk. *angnaitone* 5 — slovně „celá ruka", Maipuri: *papèta* (pět) = „jedna ruka", Jaruri: *kaniikčimo* (pět) = „jedna ruka", Tupi: *sé-pó* (10) = „obě ruce", Labrador: *talek* = „ruka" i „pět", Omagua: *pua* (pět) = „ruka", *upa pua* (deset) = „obě ruce". Kafrské *zin-hlanu* (pět) zdá se, že souvisí s *achla*, *anhla* = „ruka", a tibetské *lag-pa* (ruka) s *nga* (pět — *l* před *nga* se nevyslovuje — Pott, Zählmeth. 27); Galibové na označenou čísla 5 ukazují jednu ruku, na označenou 10 obě ruce, a na označenou 20 ruce i nohy (Pott, Zählmeth. 70); v annatomském jazyku „pět měsíců" označuje se výrazem *inmahok-isikman* „měsíců-ruka".

I v některých indoevropských jazycích zdá se, že vespolek souvisejí výrazy označující pojmy „pět" a „ruka". Již Benary a Lepsius poukázali k souvislosti mezi staroindickým *pańčan* (pět) i *pâṇi* (ruka), kde však hlásky ve zvukoslovné příčině poněkud se nesrovnávají; výklad Pottův, dle něhož *pańčan* skráceno z *upa-ni-ča* (nakupení, hromada — koř. *či*) ,zdá se nám příliš strojený, a ještě méně můžeme dáti za pravdu Schleicheru, jenž vykládá *pańčan* z *kankan* („eine fixe Idee, welche in Schleicher's Buche, auch anderwärts spukt" — Pott, Wurz. Wtb. III, 79); vždyť *kankan* jakožto tvar zdvojený označovalo by každým způsobem počet sudý, a ne lichý. Dle našeho mínění jsou vespolek nepochybně příbuzny: řeck. *πέν-τε* (pět), za jehož kořen klademe *πεν-* (osk. *pom-ti-s* pět), starobulh. пѧ-ть, jevící se v podobě ženského odtažitého jména s příponou *-ti* (jako souznačné sanskr. *pańk-ti*, znamenající původně „pětka", pak „řada, společnosť"), пѧ-дь =

pí-ď i па-, пьн еть *pne- (pia-ti, pí-ti)*; па-дь = *pí-ď* (t. j. „roz-pia-té“) souvisí nepochybně s litevsk. *pin-ti* (piati), *pan-ti-s* (provaz — st. h. něm. *s-pan-n-an* = něm. *spannen* i *spanne*); *pan-k-*, *pan-t-* jakožto tvary rozšířené odvozují se od původního prostého *pan*. Z jednoho a téhož kořene vznikly též persk. *pendž* (pěť) a *pendže* (pěsť — sr. st. bulh. пать a пасть, česk. *pět* a *pěsť*, polsk. *pięć* a *pięść*, pskovsk. tversk. пятерикъ ruka). Fick (Vergl. Wtb.[2] I, 383) vyslovuje domnění, že s *man-* „ruka“ (lat. *man-us*) snad souvisí záhadné starobaktrické *men-* „pět“ v *meñ-dvidjâi* „pateronásobně, ku pateronásobení“ (Justi, Handb. d. Zendspr. 234). B. Müller vykládá skr. *pañčan* 5 (vzniklé dle jeho mínění z *pančant*) z *pañkti* „řada“, *daçan* 10 z *δεχ-δεκ-* „zachvacující, obsahující“, *saptan* 7 z *έπ-* „následující“ (Orient und Occid. II, 130 i násl.).

V mexickém jazyce číslovka pět vyslovuje se týmže slovem, které označuje ruku: *ma*; Šafařík (Čas. Česk. Mus. 1848, 227) přirovnává zcela důvodně turecké *elli* 50 ku podstatnému *el* „ruka“ (které se odvozuje od slovesného kořene *al* bráti). V jazycích pořadí Bantu (Sečuana, Kinika, Herero i Ki-suaheli) 4 vyjadřuje se slovem *ne*, bezpochyby totožným s *ne*, *nue* (prst) = „ukazovatel, přední prst“ (t. j. dle tuzemného způsobu počítání, počínajícího se malíkem, pátého a posledního prstu, palce nepočítajíc); sr. též birmansk. *lé* (4) a *laek* (ruka).

2. I jiné číslovky vyjadřují se prostředkem rozličných podstatných jmen; tak někdy slovo, označující ruku, znázorňuje číslo 2: hotent. *t'kôam* „ruka“ — *t'koam* „dva“, Puri: *kore* ruka — *kuriri* dva, Siu: *nape* ruka — *nopa* dva, maďarsk. *kéz* ruka — *két* dva, finsk. *käsi* ruka — *kaksi* dva, samojedsk. *sytto* ruka — *sitti* dva, laponsk. *kät*, *käta* ruka — *kuekt*, *kuekte* dva. V akkadském jazyce *id* (jeden) = „ruka“, *bur* (10) = „hlava“ (Sayce, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXVII, 696 — kde se též přirovnává na str. 699 — tureck. *beš* 5 k *baš* „hlava“; avšak srovnání slov zde uvedených jest nejisté a příbuznosť jich problematická — sr. Schrader, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIX, 33). Čínské *orl* označuje ucho, číslovku dva i druhou osobnou náměstku („ty“); mongolské *chujar* (dva) Schott (Zahlw. d. tschud. Sprachkl. 5) vykládá jakožto „rozdělený“, srovnávaje je s kořenem *chaga* = *kaga* „na částky děliti, drobiti“. U čimmesjanských Indiánů v severní Americe *kusdhouis* (pět) znamená „nebe“, *koaldh* (šest) = „oblaka“ a *kustamoas* (devět) = „hvězdy“ (Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos, Abhandl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1857, 403). U Ašantů *mensa* znamená „ruka“ a „tři“ (sr. delavarsk. *naak* ruka i *naha* tři), což sotva asi lze

pokládati za srovnalosť nahodilou, ač vysvětliti ji není snadno. Dřevní Indové označovali číslo dva také symbolicky slovy *kara* (ruka), *bâhu* (rámě), *pakša* (křídlo) i *netra* (oko), slovem *abdhi* (moře) vyrozumívali číslo sedm (Číňané úhrn všech krajin světa označují výrazem *se-hai* čtvero moří). U Koňagův *ataudzek* znamená „prst" a „jeden", na Unalašce *atooch* = prst a *atoken* = jeden, u Dinků *tok* „člověk" znamená také „jeden" (*djen-tok* příbuzný = „krve-člověk"), u Japonců *fito* (vyslovuje se obyčejně *śto*) = „člověk" i „jeden" (*fito-bito* „lidé" = člověk člověk), v bullomském jazyce *bull* (jeden) = „hlava" (Mithr. IV, 443). Přirovnání čínsk. *šan* (hora) k číslovce *san* (tři) proto jen zde uvádíme, že mimo zjevnou zvukoslovnou podobnosť těch slov (které ovšem právě v čínském jazyku nesluší příliš klásti na váhu) i grafické označování obojího pojmu značně se sbližuje: 3 označuje se v písmě třemi vodorovnými čárkami nad sebou, a hora třemi kolmými čárkami dole vespolek spojenými. Přihlížíme-li ke staročínskému způsobu označování hory, znázorňované podobou vrchu o třech vrškách, tu i zvukoslovná podobnosť mezi *šan* hora a *san* tři může se zakládati na skutečné příbuznosti nebo na stejném původu obou slov. Arménské *hariur* (sto) Ascoli (Beiträge V, 212) vede od *parvar* „plnosť, množství" (st. baktr. a st. persk. *paru* = řeck. *πολύ-*). Arménské *erku* „dva" B. Müller (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 88, 13) nemá za žádnou původní číslovku, nýbrž za slovo, znamenající vlastně „párek, souhrn", přirovnávaje je co do kořene s litevským *su-rink-ti* sebrati, shrnouti (sem patří ovšem i st. bulh. рѫкѫ, polsk. *ręka*, drevansk. *runka* = ruka).

Abiponci vyjadřují číslo 4 výrazem *gejenkňate* „pštrosí pazoury" a číslo 5 výrazem *neènhalek* „hezká kůže" (poněvadž viděti na ní pruhy paterých barev); karajbsk. *aban tibateli* 5 = „jedna ruka", kdežto 10 = *šonnúkabo rajim*, t. j. „všechny prsty rukou", 20 = *šonnukabo rajim šonnuguci rajim* = „všechny rukou i nohou mých dětí"; naproti tomu Mujskové označují deset slovem *kihieha* „noha", protože končivše počet na prstech u rukou přecházejí k prstům u nohou. Arovakové zovou pět: *aba tekabe* = „jedna ruka", 10: *biaman tekabe* = „dvě ruce", 11: *biaman tekabe abakutihibena tupakütân* = „prsty obou rukou a mimo to prst od nohy", 15: *aba-maria-kutihibena* = „prsty jedné celé nohy k tomu", 20 = *aba luku* = „jeden člověk" (t. j. úhrn všech prstů na rukou i na nohou), 40: *biama luku* = „dvě osoby" (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 332), v jazyce Sandehův: *ubborolué* = 20 („lidé dva", t. j. prsty dvou lidí — Pott, Zeitschr. d. d. morg. Ges.

XXVII, 481). Podobně u Kumanagotů 5: *petpe emia tone* = „jedna ruka“, 10: *amňa uče ponare* = „dvě ruce“, 20: *tewin itoto* = „jeden člověk“; Jaruri: 10: *jowa ikčibo* = „všechny ruce“, 11: *tao-nepe-kanaame* = „na noze jeden“, 15: *kani tao mo* = „jedna noha jediná“, 20: *kani pume* = „jeden člověk“, 40: *ňoeni pume* = „dvě osoby“; Guarani: *ase-po-petein* (5) = „jedna ruka“, *ase po mokoi* (10) = „dvě ruce“, *mbo mbi abe* (20) = „ruce a nohy“; Kiriri: *mi biche misan* (5) = „jedna ruka“, *mikribä misan sai* (10) = „obě ruce“, *mikribä misan idecho ibi sai* (20) = „obě ruce i s nohama“; abiponsk. *lanamri hegem* (10) = „prsty obou rukou“, *lanamri hegem kat gračerhaka anamičiri hegem* (20) = „prsty obou rukou s prsty obou nohou“ (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 416); v jazyku Zamuků: *čuena jimana ite* (5) = „končena jedna ruka“, *čomara hi* (6) = „jeden na druhé“, *čuena jimana dié* (10) = „končeny obě ruce“, *čomara jiri-tie* (11) = „jeden na noze“, *čuena jiri dié* (20) = „končeny obě nohy“; v řeči Vilelů: 5: *isig-nisle jaagit* = „ruční prsty jedny“, 10: *isig-uke nisle* = „ruky druhé prsty“, 20: *isig-ape-nisle-lauel* = „ruky nohy prsty všechny“. Peruánské *čunka* (10) stává v zřejmé spojitosti s *čunku* = hromada. Eskimáci počítajíce od 11 do 15 užívají slova *achqaneq* = „první noha“; 11: *achqaneq atausek* = „první noha jeden“, 12: *achqaneq-machdluq* = „první noha dva“ a t. d. Od 16 do 19 užívají slova *achfechsaneq* = „druhá noha“, 16: *achfechsaneq-atausek* = „druhá noha jeden“; na označenou čísla 20 říkají *inuk nâvdlucho* = „jednoho člověka končil“ aneb *inup aratai nârdluchit* = „člověčí údy končeny“ (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 179). Kafrové určují hodnotu peněžní číslem krav: kráva jest u nich za základ všech počtův, určujících hodnotu a cenu dražších předmětů. I ženy své Kafr počítá a vyceňuje dle této číselné hodnoty, ježto 8 krav v ceně rovnají se jedné ženě (Wood, Natural History of Man I, 65). Na Radaku 20 sluje *gor* nebo *gora* = „žena“ („úhrn 20 prstů“) a v jazyku Mare 20 = *sa re ngome*, t. j. „jeden člověk“ (Gabelentz, Melanesische Sprachen 183). V jazyku Bari *mere* (jehož mimo *puök* se užívá na označenou čísla 10) znamená „vrch, hora“ (Mitterrutzner, Sprache der Bari 77).

Sanskr. *sahasra* tisíc souvisí nepochybně se *sahas* „síla“; názvy některých vysokých čísel, zdá se, že byly vzaty od mravenčího hemžení: nordsk. *mýr* (myriada, nesčíslný počet), řeck. *μύριοι* (deset tisíc — sr. *μύρμηξ* mravenec), kymrick. *myrdd*, *myrddiwn* (deset tisíc — *myr* mravenec), bretonsk. *maréad* (množství) — *meriénen* (mravenec — Diefenbach, Wtb. II, 66—67).

Podobně i čínské *wan* (deset tisíc) označuje původně hmyz („a name of bees, which are exceedingly numerous“ — Morrison II, 588); dakotsk. *opawinge* (sto) odvozuje se nepochybně od *pawinga* „choditi do kola, v kruzích, kroužiti, otáčeti se“ („poněvadž veškeré prsty byly probrány dle příslušných desítek“ — Riggs, Gramm. and Dict. of the Dacota, Introd. X).

3. Velmi často číslovka k určitému předmětu se vztahující označuje se zároveň s tímto předmětem zvláštním výrazem: švábské *hock* („hromada“) označuje číslo 4, *wiedle* — svazek tři nebo čtyř ptáků, kašubsk. *sztega*, *sztiga* označuje dva desátky, dvacet kusů čehokoli; v ruské mluvě v Rize кáла znamená svazek třiceti kusů (na př. drobných ryb — Филол. Зап. XIII, 5, 69; 6, 13); kostromsk. косýха = 1000 (= tversk. косúха neb косыньá), skotsk. *thrave* = 24 snopů (Pott, Etym. Forsch. I, 63), astrachánsk. косякъ = 12 sáhů, kazansk. гнѣздо „hnízdo“ označuje dva kusy prádla (na př. košili a podvlíkačky, sukni a šněrovačku), tversk. костеръ „hranice“ znamená dva sáhy dříví, uralsk. мѣшокъ „pytlík“ = 25 rublů (v měďácích: сто съ мѣшкомъ „sto s pytlíkem“, t. j. 125 rublů); ve starším jazyce i v nářečích гнѣздо = dva lidé, párek (сіе гнѣздо какъ горлицы между собою любуются), česk. *kopa vajec* = 60 kusů, *mandel* = 15 kusů, něm. *schock* = kopa (60 kusů), *paar* (z latinského *par* stejný, párek) = dva a j.

Na Fidžiských ostrovech velmi zhusta předměty a čísla k nim se vztahující vyjadřují se *jedním* slovem: *a-buku-niu* dva kokosové ořechy, *a buru* deset kokosových ořechův, *a koro* sto kokosových ořechův, *a selavo* tisíc kokosových ořechův, *a uduudu* deset loděk, *a bola* deset ryb (Gabelentz, Melanesische Sprachen 23). Podobné příklady, jichž ovšem možno přivésti hojnost, jsou velmi poučny svědčíce o tom, že číslovky dříve velmi často byly označovány přenesenými slovy. Ovšem takových výrazů nelze všude dokázati, ježto původ mnohých číslovek ještě po tu chvíli jest naskrze temný, a mimo to číslovky, jsouce neustále užívány, nezbytně podstupovaly již záhy velmi podstatné změny zvukoslovné; není však pochybnosti, že čím více jazyk se rozvíjel, tím méně mohl přáti slovům vyjadřujícím zároveň s jistým předmětem i určité číslo. Byl-li jazyk obdařen všemi podmínkami rychlého rozvoje, snažil-li se přesně oddělovati neurčitá v původním označování slova, nabýval nepochybně již záhy jakéhosi, třeba s počátku i nejasného vědomí o tom, že k určitějšímu vyznačení číselného pojmu bylo by nejzáhodněji venkoncem odstraniti význam k určitému předmětu se táhnoucí. Z té příčiny zajisté již za dob předhistorických ve mnohých jazycích předměty

a čísla rozeznávaly se vespolek rozličným zvukovým označováním. Podnes však různí a dílem i velmi vyvinutí národové pronášejíce číslovky, táhnoucí se k jistým pořadím podstatných jmen, užívají jakýchsi sprostředkujících, doplňujících i znázorňujících pojmův. U méně pokročilých národů číselný pojem jeví se ještě mnohdy u velmi materiální způsobě i nepovznesl se k úplné abstrakci. Takoví národové více měří než počítají, slučujíce číselný pojem s konkretnými předměty, jichž kolikosť určují, a užívajíce takým způsobem toliko čísel jmenných. Tak na př. Palauové mají docela rozličné číslovky dle toho, vyslovují-li čísla sama o sobě, aneb slučují-li se s určitými předměty, při čemž opět rozeznávají, jsou-li věci, které počítají, dlouhé a tenké, aneb krátké i tlusté. I vytříbené a daleko pokročilé jazyky, jako na př. čínský, birmanský, siamský, malajský, mexický, užívajíce čísel vymáhají ještě dodatečného generického pojmu s nimi se slučujícího. Tak Malajové počítají zvířata, zejména koně, voly, krávy, bůvoly a psy podle *ocasů (íkur)*, ovoce, města, vesnice a jiné předměty podle *plodů (bûah)*, okrouhlé předměty podle *semen* nebo *zrnek (bídži)*: *sa íkur kûda* (jeden kůň) = „jeden ocas koňský“, *líma íkur kûda* (5 koní) = „ruka (t. j. 5) ocas koňský“, *andžing tiga íkur* (tři psi) = „psů tři ocasy“, *bâtu ampat bídži* (4 kameny) = „kamenů čtyři zrnka“, *rûma tiga bûah* (tři domy) = „domů tři plody“. Číňané počítají kusy dobytka dle hlav *(theu)*, krávy a jiná domácí zvířata (jichž nezapřahují) dle krav *(cé)*, ryby dle ocasů *(vei)*, děla a ručnice dle dveří (*men* — t. j. otvorů), okrouhlé předměty dle koulí *(thuan)*, papír, listiny, rukopisy, psaní a svazky dle nožů nebo mečů *(tao)*, úředníky dle drahokamů *(juan)*, knihy dle kořenů (*pen* — t. j. svazků), psaní podle pečetí *(fûng)*, domy a budovy podle prostředků *(kjên)*, květiny a rostliny dle větví *(či)*. Tak říkají *sân čí hoâ* (tři květiny) = „tři větve květin“, *ji-pen-šu* (zní u vyslovování vždy jako *jip-pen-šu*) jedna kniha — „jeden kořen knihy“, *kiu juan čin* (devět úředníků) = „devět drahokamův úřednických“, *ši fung sín* (deset psaní) = „deset pečetí psaní“, *ji tao cz* (jeden nůž) = „jeden nůž dítě“, *ji míng orl* (jedno jméno) = „jedno jméno dítě“ a t. d. U Japonců pojmenovaná čísla dle věcí, které se počítají, velmi rozmanitým proměnám se podrobují: *fi-fitoi* (jeden den) = „den-člověk“ (vlastně „slunce-člověk“, poněvadž původní význam slova *fi* = *hi* je „slunce“), *fu c'ka* = dva dni, *mi-ka* = tři dni, *ici-ja* = jedna noc, *ni-ja* = dvě noci. Eskimáck. *pingajuak* = 3, ale *innuit pingasut* = 3 lidé, v jazyku níasském *sambua* (jeden) znamená vlastně „jeden plod“, *dumbua* (2) = „dva plody“; v Tobii mají troje

pořadí čísel: prvého užívají při počtech obecných, druhého když počítají kokosové ořechy, a třetího, když počítají ryby. Samoanové sčítajíce lidi připojují k nim slovo *toa*, sčítajíce koláče nebo koule připojují slovo *masi*, a sčítajíce prasata a kokosové ořechy připojují *oa* neb *ngaoa* kámen (Bastian, Culturländer des alten America II, 723): *ua lima ngaoa niu* „zde jest 5 kokosových ořechů" — t. j. „ruka kámen kokosový ořech" (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 2, 38), k rybám připojují slovo *lau* (list, ploský koláč), k různým plodům slovo *fua* a t. d. Hojnosť částic i podstatných jmen, připojovaných k číslovkám při sčítání různých předmětů v jazyku Kišé uvádí Brasseur de Bourbourg ve svém spisu Grammaire de la langue Quichée 148—155. I v indočínských jazycích nacházíme dodatečná slova při označování číselných poměrů podstatných jmen, sr. birmansk. *kun si lae uh* (čtyři kupci) = „kupců čtyři hlavy", *hlan ko čin* (devět kopí) = „kopí devět čárek", *uh nga lon* (pět hrnců) = „hrnců pět okrouhlostí" (Bastian, Völker d. östl. Asien II, 445—446). Maipurové dle předmětů, které počítají, vyjadřují i číslovky jiným způsobem (Pott, Zählmeth. 15); Mexičané uměli sice velmi dobře počítati a měli velmi dokonalou poměrně soustavu číselnou, nicméně slovo *te-tl* (kámen) činilo nevyhnutelnou částku jednoho z hlavních pořadí čísel, užívaného při sčítání zvířat a předmětů: *centell* (jeden) = „jeden kámen", *ontetl* (dva) = „dva kameny", *etetl* (tři) = „tři kameny" a t. d. Ve své hieroglyfice Mexičané označovali zvláště typická čísla prostředkem různých předmětů. Tak snop rákosový odbýval u nich za symbol mexické ery či doby 52 let a označoval následkem toho i číslo 52, jednotku vyjadřoval kroužek, někdy i tečka, prapor nebo korouhvička na tyčce označovaly číslo 20, dvě korouhvičky — 40, péro nebo list označovaly 400 a svazek, měšec nebo pytel s uzlem — 8000 (Wuttke, Gesch. der Schrift I, 214); prapor rozdělený dvěma pruhy se křižícími a napolo obarvený označoval 10, byly-li tři čtvrtky obarveny, označoval 15. V jazyce Bribri (v jižní části Costa-Riky) číslovky od 2 do 8 mají rozličné tvary dle rozdílnosti předmětů, k nimž přistupují; tak při číslovce dva užívá se *but* při předmětech, *bul* při osobách, *bui* při dnech odnášejících se k času budoucímu a *bo* při dnech vztahujících se k dobám minulým (Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 320—321).

4. I rozmanité míry znázorňují se podstatnými jmény vyjadřujícími zcela určité předměty; tak určité míry vyznačují se staroindickými slovy *goruta* (= *govjuti*) = „kraví křik" (— bučení; míra délky, určující přibližně vzdálenosť, do které slyšeti kraví bučení), *gokarṇa* = kraví ucho,

gošpada = kraví noha, *gočarman* = kraví kůže. Ve východní Sibiři měří vzdálenosti dle *písků* (пески), t. j. pobřežními písčinami a mělčinami v řekách; na Volze nádenníci (бурлаки) měří vzdálenosť, kterou propluli, počtem odzpívaných písní; v polské národní průpovídce výška slunce na nebi vyznačuje se „dvěma lidmi“ *(wysoko na dwa chłopy).* Prostor určuje se někdy počtem kopí: v srbských písních kůň skáče do výšky na tři kopí a do délky na čtyři kopí, ve staroruském letopisu mluví se o mlze tak husté, že bylo „толико до конець копья видити“; ve staroruské básni velikosť sednice určuje se výrazem во все дерево „v celý strom“ a šířka kamene slovy: черезъ его только топоръ подать „přes něj jen sekyru podati“ (Буслаевъ, Истор. Грамм.⁴ II, 66—67). Manegrové na Amuru užívají na svých cestách na označenou vzdálenosti jisté míry, kterou nazývají *bucha*, a již vyrozumívají vzdálenosť, ve které musí státi vůl, aby nebylo více možná rozeznati jeho rohy (R. Andree, Ethnogr. Parall. und Vergl. 200). Arabové určují míli vzdáleností, ve které nelze více rozeznati mužského od ženské (Pott, Zählmeth. 124), u Mokša-Mordvinů ruská versta sluje *vaigel-be* = „konec hlasu“ (A. Ahlquist, Vers. einer Mokscha-Mordwin. Gramm. 8), tedy vzdálenosť, po kterou hlas sáhá; míru délky vyznačuje tolikéž hamburské *een schöt weges* = „výstřel cesty“ (vzdálenosť, které ještě výstřel dochází), lotyšsk. *šunnu tekums* (kus cesty) = „pokud pes běhává“ (což ovšem může býti hodný kus cesty), švýcarsk. *imismahl* (míra 60 sáhů) = „co lze zorati až do snídaní“ *(imis = imbiss),* t. j. za půl dne, švábsk. *glaubenslang* (míra časová), t. j. čas, jehož je potřebí k odříkání Creda (vyznání víry), něm. *einen hundeblaff weit* znamená dálku, do které slyšeti psí štěkot, ve Westfálsku vzdálenosti určují se dle dýmek tabáku, t. j. dle dob, jichž jest potřebí k vykouření jedné dýmky a následkem toho i dle těch kusů cesty, které kdo může ujíti, pokud jedna dýmka stačí; starojaponsk. *ci-tei* (1000 měr) = „daleká cesta“ (Pfizmaier, Die poet. Ausdr. der japan. Sprache 29). Výrazy označující veliké, ohromné množství různých předmětů ve mnohých jazycích vyjadřují se velmi názornými slovy; u Tatarů veliké množství vyznačuje se slovem *tumen*, *tuman* = „mlha“, Tuarikové vyjadřují veliký počet slovy „jako prach“ nebo „jako mouchy“ (J. Richardson, Mission to Central Africa I, 190), lat. *nubes peditum* = „oblako pěších vojáků“, něm. *heuschrecken-wolke* = „oblako kobylek“, rusk. тьма людей = „tma lidí“, горсть войска = „hrstka vojáků“, пропасть денегъ = „propasť peněz“ a j. Ve pskovské a tverské gubernii vzdálenosť nepřesahující půl versty určuje se slovem пáстбище

(pastviště), t. j. prostor, na němž se obyčejně dobytek pase (онъ живетъ отъ меня не дальше пастбища, t. j. jeho byt jest od mého nanejvýš půl versty vzdálen; только пастбище перебѣжать и конецъ городу jen půl versty přeběhnouti a jsi u konce města — Доподн. къ Обл. Слов. 173); v týchž guberniích vzdálenosť od 100 do 150 kroků nazývá se огнище (цѣлое огнище пробѣжать — Доподн. 155). Velmi charakterným i výrazným jest rovněž archangelské повáлище, označující prostor země s dostatek veliký, aby se na něm dobytek mohl pováleti i aby tam mohl poskotačiti („много ли земли отняли у тебя? И всего-то на конинное повалище" = „kolik ti vzali země? I všeho všudy kus, na němž by se kůň mohl pováleti" — Опытъ Обл. Слов. 161). V tverské gubernii рыкъ (řev, bučení) označuje dálku, do které slyšeti bučení dobytka („далеко ли отсюда до васъ? — На коровій рыкъ; на три рыка коровьихъ" = „jak je daleko odsud k vám? Asi jedno kraví bučení; asi tři kraví bučení" — Опытъ Обл. Слов. 194). Vologodské гóны vyjadřuje vzdálenosť několika sáhů („живетъ не пуще далече отсюда, а всего гоны съ трои" = „nebydlí velmi daleko odsud, všeho všudy tři *hony*" — Буслаевъ, Истор. Грамм.[4] II, 67; dle Dalja — Толк. Слов. IV, 147 — vologodské a kazanské гоны označuje přibližně čtvrtou částť versty, asi sto sáhů); óбжа (které Dalj — Толк. Сл. II, 1163 — sbližuje se slovesem об-жáть, об-жинáть), označuje jistou míru země, která se určuje prostorem, jejž člověk s jedním koněm může za den zorati (Буслаевъ, Истор. Грамм.[4] II, 66), místy *obžu* určují v 125 sáhů zdéli a 32 sáhů zšíři; v archangelské gubernii dvě takové míry slují лукъ. Zvláštní složitostí i rozmanitostí významů vyniká slovo выть; v Sibiři i v severním Rusku označuje „úděl, jmenovitě při dělení polí a luk" (Оп. Обл. Слов. 33; dle Dalja — Толк. Сл. I, 284 — „пай или надѣлъ въ землѣ, лугахъ"), v guberniích archangelské, vologodské i permské vyjadřuje to množství jídla, které člověk za obědem aneb za večeří může snísti, pak i chuť k jídlu vůbec, v severním Rusku i v Sibiři znamená žrádlo, které se psům pojednou dává a nakonec v guberniích vologodské, permské i oloněcké přenesením poměru místního na časový označuje čas k jídlu (отъ выти до выти od oběda k večeři; ты бы передъ вытью пилъ по рюмочкѣ před jídlem měl bys píti po skleničce — Опытъ Обл. Сл. 32; Гротъ, Отчетъ о присужд. Ломон. прем. 17—18). Takových časových měr přichází v rozličných krajinách na jeden dělný den od tří do pěti; rozumí-li se však slovem выть čas ku práci od jídla k jídlu ustanovený, tu den se dělívá v 3 „выти" (въ три выти дрова свозилъ „svezl dříví za jeden den"). Lotyšové označují 40—50 let slovy *pusmûš* „půl života": *pusmûša cilvéks* (člověk 40—50 let) „půlživotní člověk" (Bielenstein,

Lett. Gramm. I, 323); Vedové v Trovancoru měří menší vzdálenosti dle dálky, do které zvuk lze slyšeti: *uillipad* „křik" rovná se čtvrté části anglické míle (Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthrop. 1879, 168).

Zcela zvláštní způsob měřiti vzdálenosti nacházíme u Indiánů některých částí Perua, kde počítají dle *kokád* (*cocada* kousek nebo žvanec koky). Peruánští Indiáni užívají, jak známo, listů byliny koky (*coca*) za sílící a povzbuzující prostředek, jehož pomocí konají těžké i namáhavé práce obcházejíce se bez dostatečného pokrmu. Čilejší povzbuzení životné síly v člověku, vzniklé žvýkáním několika listů koky, trvá však po jistou toliko dobu a nezamění-li se sousto koky v ústech novými listy, tělesná síla rychle ochabuje a klesá. Doba, po kterou povzbuzení trvá či spíše vzdálenosť, kterou za tu dobu lze uraziti, sluje u peruánských Indiánů *cocada* i jest přibližně časová míra, kolísající mezi 35 i 40 minutami (Bastian, Ein Jahr auf Reisen 203—204). Veliká rozmanitosť v označování a dělení času zakládá se patrně na rozličných životných poměrech, v nichž se lidé nacházejí. Kočovník dělí čas dle svého způsobu života i dle názorů k němu případných, jinak dělí čas rolník, jinak opět obyvatel mořského pobřeží nebo člověk, jenž lovu zvěři se oddal. V Kamčatce rok vyjadřují slovem трава: по которой травѣ = „kolikátý rok?" быкъ по пятой травѣ = „býk v pátém roce". Za touže příčinou v archangelské gubernii tele jednoroční sluje однотравокъ = „jednotrávek" (Опытъ Обл. Слов. 138). Slovem вода = „voda" obyvatelé pobřeží archangelské gubernie vyjadřují čas mezi přílivem a odlivem moře: двѣ воды = 24 hodin, стояли цѣлую воду = „stáli celých 12 hodin" (Опытъ Обл. Сл. 26). Novgorodské упряжка označuje třetí čásť letního dne (sr. Опытъ Обл. Сл. 239: „slovo, jehož užívají sedláci dělíce v létě práce své na tři, a druhdy i na dvě doby; orání do oddechu, když koně třeba vypřáhnouti, sluje упряжка"). Ve pskovské gubernii пряжей označuje jistou míru časovou, kterou určují ženské dle příze. Jiná míra časová jest ўповодъ, která má však dle místnosti významy rozličné (Опытъ Обл. Сл. 239; Даль, Толк. Сл. IV, 460, jenž přivádí tvary ўповодъ, ўповодь, ўпой, упрўгъ): v guberniích vladimirské, vjatské, nižegorodské, permské i saratovské znamená částku dne od ranního jitra do snídaní, od snídaní do oběda a t. d. Takým způsobem počítají čas za polních prací; v kazanské gubernii týmže slovem vyjadřuje se půldne od rána do poledne neb od poledne do večera (прóбылъ въ пóлѣ одúнъ ўповодъ), v archangelské gubernii ўповодъ znamená brzo jednu hodinu, brzo půl druhé hodiny, brzo jistou míru časovou neurčitou podle délky (онъ въ уповодъ это сдѣлалъ —

„udělal to dosti brzo“); v nižegorodské gubernii упoводъ znamená též polední dobu. Mongolové určují veškeré vzdálenosti časem, jehož jest potřebí, aby je urazili jízdou buď na velbloudu buď na koni; ptá-li se tedy kdo na Mongolu vzdálenosti toho nebo druhého místa, tento odpoví „tolik pojedeš dní na velbloudu a tolik na koni“, k čemuž však mnohdy ještě dodává „pojedeš-li rychle“ nebo „pojedeš-li pomalu“, což ovšem výrazy dosti neurčité, poněvadž rychlosť zvířat bývá velmi rozdílná (Globus XXVIII, 361). Finské *peninkulma*, označující nyní švédskou míli, znamená vlastně „psí štěkot“ vyjadřujíc přibližně vzdálenosť, do které slyšeti psí štěkot (Ahlqvist, Kulturwörter der westfinn. Sprachen 197); v lotyšském jazyku jistá míra prostorová sluje *kakkubrêkums* = „kočičí křik“, označujíc vzdálenosť cesty, do které kočičí mňoukání slyšeti. Ostjakové určují čas dle doby, jíž potřebují, aby si uvařili oběd, a podobným způsobem označují i tuzemci na ostrově Madagaskaru krátké doby. Táže-li se jich kdo, kolik času potřebí, aby do jistého místa dorazili, odpovědí: „Než tam přijdeš, uvaříš dvakrát nebo třikrát svou rejži“ (R. Andree, Erforschungsreisen im Süden Afrikas II, 116). Čas, jehož k uvaření obědu potřebí, určují na 20—30 minut. Různé míry časové vyobrazují se nezřídka slovy velmi charakterními, názornými, ba někdy až příliš plastickými: skotsk. *in a whip* (hned, v okamžení) znamená „v jednom prasknutí, v jednom šlehnutí“, Tyrolan vyjadřuje „každou chvilku, pořád“ slovy *alle hundsschiss* (Schöpf, Tirol. Idiotikon 282), ve vologdské gubernii vyslovují „časně ráno“ výrazem въ свинъ гóлосъ „za prasečího kvičení“ (t. j. až prasata zakvičí) a v hebrejském jazyku „za okamžení, za chvilku“ vyráželo se též obratem *'ad-bil'i ruqqî* „až svou slinu polknu“ a „okamžení“ nazývalo se tolikéž *k-balla'* „jako polknutí“ (t. j. sliny). My měříme v zimě mrazy dle stupňů teploměru, v Turkestanu lidé činí to způsobem ještě *makavějším*, označujíce mráz počtem *chalátů* (dlouhých a lehkých svrchníků), které třeba obléci, aby se člověk před zimou chránil; kdežto my tedy říkáme, že máme mráz 12, 16 nebo 20 stupňů, mluví v Turkestanu o mrazech *tří*, *čtyř* nebo *pěti chalátů* (Globus XI, 60).

5. Velmi rozmanita jsou rovněž v jazycích slova odpovídající českému *-krát*. Litevské *kartą* (jednou), *du kartu* (dvakrát) rovná se našemu *-krát* i starobulharskému кратъ (дъва краты, три краты, пѧть краты), jehož kořen jeví se i ve staroindickém *kart* (řezati, sekati); litevsk. *sykis* (jednou) znamená tolik co „rána, seknutí“ (st. bulh. сѣк-ѫ, lat. *sec-are*), polsk. *jeden raz* (jednou), *dwa razy* (dvakrát), *zaraz*

(hned — „za ráz, za ránu"), rusk. одинъ разъ, два раза (ruskému разъ odpovídá srbsk. *put* cesta i *red* řada), místo „najednou, zároveň" říkáme mnohdy *jedním vrzem (jedním vrzem odešli, jedním vrzem vytáhli z města)*, starohornoněm. *thrin stuntôn* „třikrát" znamená „tři hodiny" (Pott, Etymol. Forsch. I, 832), stř. h. něm. *weide* (honba, pastva): *anderweide* (po druhé), t. j. „za druhého vyhnání na pastvu, za druhé pastvy", *driweide* = třikrát („tři pastvy"); gotsk. *sinth* „cesta": *ainamma sintha* (jednou) = „jedna cesta", starosask. *other sithu* (po druhé) = „druhá cesta", švédsk. *skof* „strk, postrk": *ett skof* (jednou) = „jeden postrk", *tu skof* (dvakrát) = „dva postrky", angl. *time* (čas): *three times* (třikrát) = „tři časy", *four times* (čtyřikrát) = „čtyři časy"; švýcarsk. *einfahrt* (jednou) = „jedna jízda", *anderfahrt* (po druhé) = „druhá jízda", *dé gàng* (tenkráte) = „tu chůzi", *in zwei gürten* (na dvakráte) = „dvěma ranama"; *hirti* (vlastně „krmení" — od *hirten* krmiti dobytek) označuje hodinu, čas vůbec: *welli hirti hei-mer?* kolik máme hodin? (Tobler, Zeitschr. f. Völkerpsych. III, 319—320); německému *mal* (gotsk. *mêl* doba) odpovídá nordské *mál*, označující nejen čas k jídlu, nýbrž i částku, údělek jídla, novořecké *φορά*, *βολά* (-krát) = „hození", vlask. *due volte* (dvakrát) = „dva obraty", islandsk. *tvaer reisur* (dvakrát) = „dvě cesty", *thriar reisur* (třikrát) = „tři cesty". Gaelsk. *aon uair* (jednou) = „jednu hodinu", irsk. *fecht* (chůze): *in tres fecht* (po třetí) = „v tři chůze" (Windisch, Irische Texte 538), hebrejsk. *pa'am* (krok): *pa'amajim* (dvakrát) = „dva kroky", *pa'am chamišit* (po páté) = „pět kroků"; permjack. *öt-pyr* (jednou) = „jedna díra" (Роговъ, Пермяцко-Русск. Слов. 137); v jazyku Kišé *mul* (-krát) znamená „hromada, mraveniště" (Charencey, Rev. de Ling. XIII, 375): *hu-mul* (jednou) = „jedna hromada", *ka-mul* (dvakrát) = „dvě hromady". Estonský jazyk jest na podobné výrazy zvláště bohat: *üks hâw* (po jednom) = „jednu ránu", *sell hâw* (tenkrát) = „tu ránu, to seknutí" (Wiedemann, Wrtb. 69—70), *järk* (oddíl, stupeň): *kolmas järk* (po třetí) = „třetí stupeň", *kolmat orda* (po třetí) = „třetí pořádek", *kaks puhku* (dvakrát) = „dvě fouknutí" (Wiedemann 974), *wôź* (-krát) = „rok, žně": *se wôe* (tenkrát) = „ten rok, tyto žně", *mõnel wôel* (někdy) = „některé žně" (Wiedemann 1539).

Z dokladů výše položených vychází na jevo, že mnohé číslovky vynikly původně ze slov konkretních a teprva později následkem neustálého užívání podstatným proměnám zvukoslovným se podrobily i konkretního významu pozbyly. V jazycích, jimiž zvukoslovné proměny zavládly rozsáhlou měrou, v nichž zejména odhazování sou-

hlásek, seslabování a vysouvání samohlásek přichází velmi zhusta, zřídka již se podaří dopátrati se původních tvarů číslovek. Za tou příčinou veškeré pokusy vyložiti číslovky indoevropské z původních významných kořenů, dlužno vyhlásiti za nezdařilé a za našich dob sotva asi komu přijde na mysl znova se pokusiti o podobný výklad našich číslovek ve zvukoslovné příčině na všechen způsob velmi podstatně pozměněných. Obtíž vysvětliti i doložiti naše číslovky z původních konkretních slov záleží tedy hlavně v tom, že prvotná zvukoslovná jich podoba za dob historických jeví se již značně setřenou a shlazenou; avšak s druhé strany zdá se nám pochybným, že by *veškeré* číslovky původně mohly povstati *toliko* z kořenů konkretních, ježto v různých jazycích některé tvary číslovek svědčí o tom, že vznikly ze živlů pronominálních i ukazovacích. Sem patří přede vším tvary číslovky 1 v jazycích indoevropských. Sanskritské *e-ka*, zendské *aé-va*, starolatinské *oi-no-* (pozdější *û-no-*), starokeltické *ói-n*, gotské i staropruské *aí-na-*, litevské *vé-na* i starobulharské **и-нъ** (sr. **инокъ** mnich, **ино-рогъ** jednorohý, **иночадъ** unigenitus) ukazují k původnímu demonstrativnímu *i*, k němuž rozličné přípony přistupují, kdežto řecké *εἷς*, vzniklé z *ἕν-ς* přivádí se k původnímu *sam (sa-ma-)*, zakládajícímu se nepochybně na prvotném ukazovacím *sa* (= řeck. *ὁ*) i jevícímu se v obdobných útvarech v latinském náslovném *sem-*, *sim-* ve slovech *sem-el*, *sim-plex*, *sin-guli*.

Co do číslovky 2, jejíž nejstarší doložený indoevropský tvar: *dva*, tu tento kmen stává snad ve spojitosti s pronominálním *tva-* (ty, druhý); dynamickou obměnou kořenných souhlásek číslovka 2 byla rozeznávána od kmene druhé osobné náměstky. Domněnku tuto stvrzují poněkud obdobné zjevy v jiných nepříbuzných jazycích, na př. příslušné tvary v jazyku anamském, které zřejmě mezi sebou souvisejí: *nhi* dva, *nhì* druhý a *nhí* ty; i čínské *orl* znamená „dva" a „ty". Mexické *ce*, *cen* znamená vlastně „jeden", užívá se však často za předponu ve významech „zcela, docela, zároveň *s-*", rovnajíc se tudíž co do významu sanskritskému *sa*, *sam*, lat. *cum*, st. bulh. **съ**: *cem-matl* = jeden sáh, *cen-nakaztli* = jedna čtvrť, *cem-anahuatl* jeden svět = celý svět, všechen svět, *cem-poa* = spočítati, *cen-tlalia* = sebrati, *cen-kui* = pokračovati (Buschmann, Spuren d. Aztek. Spr. I, 71). V australském nářečí (Encounter Bay) *jeden* vyjadřuje se slovy *jamala-itje*, t. j. „ten bez jiných" (*jam* jiný, *itje* bez, ne — sr. Steinthal, Verh. d. Berl. Ges. f. Anthr. 1879, 28). I v jazyce Jorubů číslovka 1 *(eni)* zakládá se na demonstrativním kořeni odvozujíc se od ukazovacího *ni* = „ten"; na-

proti tomu veškeré ostatní základní číslovky v témž jazyce vedou se od slovesních kořenův i původem svým jsou naskrze jasny: *e-ši* (dva) znamená „vzdálený, druhý“ (kořen *ši* = býti vzdáleným), *etta* (tři) vede se od kořene *ta* = roztahovati se, *e-rin* (čtyři) = pokrok (*rin* = pokračovati), *a-run* (pět) = zlomek (*run* lámati na kousky, děliti), *effa* (šest) = zisk (*fa* = získati), *e-že* (sedm) = „šťáva, síla“, *e-žo* (osm) = rozmnožení, množství, *essan* 9 = počet, plat (koř. *san*), *ewa* (deset) = dělení (P. Bouche, Étude sur la langue Nago 37); *igba* (200) a *egba* (2000) vedou se od *gba* (nahromažďovati) i znamenají tolik co „hromada, nakupení“.

Co se týče původu číselných soustav, tu vzhledem k jich počátkům i k jich postupnému vývoji sluší rozeznávati rozličné stupně, jichž žádný národ nemohl minouti (ač vznesl-li se vůbec k poslednímu stupni) a které sloužily za bezpečný podklad dalšímu zdokonalování.

Z odvěkých číslových prvků vytvořily se časem tři soustavy dle toho, byly-li zbudovány na základních číslech 5, 10 nebo 20, následkem čehož rozeznáváme soustavu *quinární* čili *pětkovou*, *decimální*, *dekádní* či *desítkovou*, a *vigesimální*, *eikádní* neboli *dvacítkovou*. Poněvadž pak různí primitivní národové po tu chvíli ještě 5 počítati neumějí, tudíž u nich o jakékoli soustavě číselné ani pomyslu býti nemůže, jest nám strany způsobů počítání rozeznávati *čtyři* stadia: 1. *stadium předběžné, propravné*, na žádné určité soustavě se nezakládající a velmi chatrným určováním číselných poměrův označované; 2. *soustava quinární* či pětková — lidé počítají jen do 5; 3. *soustava dekádní* — lidé počítají do 10; 4. *soustava vigesimální* — lidé počítají do 20, podkládajíce všem vyšším číslům 20 za jednotku.

1. Nedostatečné způsoby počítání bez určité soustavy.

O národech sem příslušných plným právem může se tvrditi, že neumějí ani pět počítati, zároveň pak, rozebírajíce tyto zbytky primitivního počítání nabýváme přesvědčení, že na vytvořenou i ustálenou sebe prostější soustavy číselné každým způsobem bylo potřebí nejen mnohých i dlouhověkých úsilí, nýbrž i jistého úhrnku kulturních živlů. Z jednotlivých stadií číselných soustav, které nacházíme u různých národů, můžeme zavírati o povlovném vývoji, jakým počítání se neslo u jednotlivých plemen a nepochybně též u veškerého člověčenstva. Soustavy číselné ve své celistvosti ukazují se býti trvalou památkou prastaré lidské osvěty projevujíce ve své osnově obecný základ počí-

tání dle pětek, desítek a dvacítek i svědčíce o tom, že všechna naše arithmetická věda je zbudována na zvyku dětí i divochů počítati na prstech rukou i nohou. Není pochybnosti, že číselné soustavy vyvinuly se u národů primitivních za dob předhistorických asi tak, jako děti samy se učí počítati. V prvních dvou letech děti umějí toliko rozeznávati jednotné číslo od množného, v třetím roce počítají již *jeden*, *dva*, *čtyři* (číslo *tři* s počátku nechce jim jaksi do hlavy), později zahrnují i číslo *tři* ve svou soustavu počítajíce *jeden*, *dva*, *tři*, *čtyři*, na tom však poměrně dlouho obvykují. Podobně i primitivné národy stálo s počátku ohromnou práci povznésti se k sebe nepatrnějším prvotinám číselné soustavy. Počítání na prstech jest zajisté již výsledkem jakéhos úhrnu kulturních živlů třebas i sebe chatrnějších, předpokládajíc zároveň jistý stupeň společenského vývoje, jinak těžko vysvětliti, proč tolik národů neumí počítati do desíti a proč po tu chvíli různí kmenové nemají ani slov na označenou prvních pěti číslovek. Veškeří téměř národové, kteří podnes ještě ani quinární soustavy se nedomohli, nacházejí se na nejnižším stupni vzdělanosti.

Sem náležejí přede vším australští tuzemci, pak rozliční kmenové afričtí a mnozí primitivní národkové v jižní Americe, zejména v Brasilii. Australští tuzemci počítávají jen do tří; tak na př. v kamilarojském nářečí: 1 *mal*, 2 *bularr*, 3 *guliba* (čísla od 4 do 6 označují již prostředkem sčítání: 4 *bularrbularr* = 2 + 2, 5 *bulaguliba* = 3 + 2, 6 *gulibaguliba* = 3 + 3); v jiném nářečí téhož kmene počítají až do čtyř: 1 *vakol*, 2 *puloara*, 3 *noro*, 4 *varan* — ale 5 *kauvulkauvul* znamená již „velmi mnoho“. U viraturském jazyku počítají toliko do dvou, pak čísla se skládají, ale jen do tří, poněvadž arithmetické operace dále nesáhají: 1 *nunpai*, 2 *pula*, 3 *pula-nunpai* (2 + 1); 4 sluje již *punku* „mnoho“ a 5 *punkukalan* „velmi mnoho“ (Fr. Müller, Reise der Novara, Linguist. Theil 251). V nářečích jihozápadní Australie počítají tolikéž jen do tří: 1 *gain*, 2 *gudžal*, 3 *ngarril*; každé vyšší číslo zove se *ngarril* „tři“ nebo *bula* „mnoho“. Tuzemci yorského mysu počítají: 1 *netat*, 2 *naes*, 3 *naes-netat* (2 + 1), 4 *naes-naes*, 5 *naes-naes netat*, (2 + 2 + 1), 6 *naes-naes-naes* (2 + 2 + 2; Lubbock, Entstehung der Civilisation 365); tuzemci na dolním Murrayi počítají jen do dvou: 1 *rjup*, 2 *politi*, pět vyjadřují slovy *rjup murnangin* „jedna ruka“ a 10 = *politi murnangin*, t. j. dvě ruce (sr. též Steinthal, Verh. d. Berl. Ges. f. Anthr. 1879, 27). U Wellingtona počítají toliko do dvou: 1 *ngungbai*, 2 *bula* — ale *bula* znamená také již „mnoho“ (Geiger, Urspr. und Entw. d. menschl. Spr. 317), tedy i číslovka, označující dva,

jest ještě opatřena výrazem obecnějším i národ sotva nabyl vědomí o nejchatrnějších prvotinách jakési číselné soustavy. Dle Lichtensteina Saabové v Africe mají toliko výrazy na označenou dvou prvních čísel: 1 *ťkoaj*, 2 *ťkuh;* slov označujících vyšších čísel nemají. O Novém Holandě praví Chamisso, že dle výslovného výroku Roberta Browna národové, s nimiž obcoval, neumějí přes čtyři počítati a že čtyři a pět, která činí u nich jen jedno číslo, již vespolek matou (Geiger, Urspr. u. Entw. d. m. Spr. I, 383). V různých australských nářečích číslo tři nelze vyjádřiti jinak, než složením dvou prvních číslovek: jabkumbansk. 1 *ničar*, 2 *parkul*, 3 *parkulničar* (2 + 1); ajavonsk. 1 *meiter*, 2 *tangku*, 3 *tangkumeiter* (2 + 1). V jazyku fidžiském, který zvláště mluvnickým svým strojem stává jaksi na rozhraní mezi jazyky polyneskými a melaneskými, velmi pozoruhodným způsobem první a druhá číslovka zvukoslovně jen nepatrně od sebe se liší: 1 = *dua*, 2 = *rua*, ježto *r* i *d* s hlediště polyneského jsou mnohdy zvuky naprosto totožné — sr. polynesk. *rua*, *lua* (2) a malajsk. *dua* (2 — Gabelentz, Melanesische Sprachen 15). Kajapové v Brasilii počítají jen do dvou: 1 *nahé*, 2 *mujala-pió* — všechna vyšší čísla zovou *moši* „mnoho, hojně, bohato“ (Kupfer, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. V, 253). Mesajové (v jižní Americe) umějí toliko do 3 počítati (Globus XIII, 226); o kmeni Mataků praví Host: „Počítati umějí velmi špatně; jakkoli nelze říci, že by nemohli ani do tří počítati, přece nepokročili mnohem dále. Mnozí Indiáni nejsou s to, aby počítali přes 5 nebo 6. Nenašel jsem ani jednoho, jenž by na otázku, kolik mu let, nebyl odpověděl: „18 nebo 60 let“ (Globus XXV, 76). Tinnové (v severní Americe) tak málo rozumějí číslům, že ani nevědí, kolik je jim let, a po třech nebo čtyřech letech naprosto nejsou s to, aby určili stáří svých dětí. Vidí-li pět nebo šest lidí přicházeti, hned zvolají: „veliký zástup přichází“, a je-li jich 300 nebo 400 pohromadě, tvrdí, že počet jich převyšuje počet komárů (Globus XXXII, 345).

I v melaneských jazycích číslovky docházejí velmi nedostatečného označování. Baurové znají toliko tři číslovky a i tyto jsou vesměs původu polyneského, jazyk nemá tudíž ani jednoho tuzemného výrazu na označenou jakéhokoli čísla: 1 *tei*, 2 *rua*, 3 *oru* (Gabelentz, Melanesische Sprachen 238); tolikéž číslovek vyskytuje se i v jazyku guadalkanarském: 1 *tai*, 2 *arua*, 3 *oru* (Gabelentz, Melan. Spr. 247); obyvatelé Mallikola počítali původně toliko do čtyř (nebo vlastně do tří), rozumějíce číslem 4 každé větší číslo vůbec, ačkoli se později u nich vyvinula soustava quinární (Gabelentz, ibid. 169).

V Americe, zejména v jižní, jest nemálo kmenů, kteří neumějí ani do pěti počítati. Arithmetika maraňonských Jamejů sahá jen po tři; o brasilských Indiánech praví Martius (Spix und Martius, Reise in Brasilien I, 387), že jazyky jich i strany čísel nejsou vyvinuty, počítají obyčejně toliko dle členů prstů, tedy jen až do tří, každé větší číslo vyjadřují slovem „mnoho“. Ještě nemotorněji počínají si Botokudové, kteří označují vlastně jen první číslovku zvláštním slovem, neb dle Balbiho (Atlas ethnogr. Nro. 501) 2 = *uruhu* znamená již mnoho, což se úplně shoduje se zprávami jiných cestujících, hlavně Maxmiliana z Neuwiedu, jenž praví, že Botokudové mají toliko několik čísel: 1 *mokenam* a 2 *hentiata* (které však již znamená „více“), kdežto *uruhú* = „mnoho“; na označenou ostatních číselných poměrův užívají prstů na rukou i nohou. Puriové dle Balbiho (Atlas ethnogr. Nro. 497) počítají toliko do tří: 1 *omi*, 2 *kuriri*, 3 *prika*. Kalifornšti Vaikurové počítají na nejvýš do šesti, mnohdy však toliko do tří (Buschmann, Spuren der Aztek. Spr. I, 487). A-bongové, ucelevší nepatrné zbytky praobyvatelův afrických, nemají, jak se zdá, ve svém jazyku žádných samostatných slov na označenou číslovek; O. Lenz podotýká, že se na nich nemohl žádných číslovek dověděti, poněvadž stále užívali příslušných slov u O-kandů běžných (Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. X, 260). O Abiponech praví jezuita Dobritzhofer, jenž u nich mnohá léta strávil, že na označenou číslovek mají zvláštní výrazy toliko do tří: 1 *iñitàra*, 2 *iñoakà*, 3 *iñoaka-jekaini* (v posledním výraze vězí patrně i číslovka označující 2). Zajímavy jsou způsoby počítání u Abiponců, které Dobritzhofer popisuje na tato slova: „Tážeš-li se Abiponce na malý počet předmětův, odpoví pozdvihnuv prsty: *lejer irì* „hleď! tolik je jich.“ Nahrazují i jiným způsobem číslovky, jichž se jim nedostává. Když se jich několik s pole navrátí, kde buď několik divokých koní chytili nebo koně již skrocené jiným ukradli, tu navracejících se žádný Abiponec se nezeptá: „kolik koní jste přivedli domů?“ nýbrž „jaký prostor zajmou koně, které jste domů přivedli?“ Tito odpovědí: „postavíme-li všechny své koně do jedné řady, zajmou celé toto místo“ nebo „prostor od tohoto lesa až ke břehu řeky.“ Taková odpověď všem postačí, poněvadž mohou z ní souditi o počtu koní, byť i neznali skutečného jich čísla.“ Zde se tedy abstraktnější arithmetická stránka počtu nahrazuje geometrickou, jakožto konkretnější i názornější „Někdy berou do ruky hrstku trávy nebo písku a okazují ji tázajícímu domnívajíce se, že mu s dostatek znázornili převeliké množství těch předmětů, na které se jich ptal. Avšak Abiponcům nelze nikdy méně důvěřovati,

než když jde o počty. Nejen neznají se v počtech, ale jsou též úhlavní nepřátelé všeho počítání. Paměť jich téměř vždy bývá jim nevěrna a když počítají, nevýslovně se nudí. Aby tedy, jsouce na čísla tázáni, o odpověď nebyli dlouho v nesnázích, zdvihnou tolik prstů do výšky, kolik za dobré uznají a klamou brzo sebe, brzo toho, kdo se jich táže. Často, jde-li počet přes tři, omrzívá je zdvihati prsty a křičí: *pop!* „mnoho!“ nebo *čik legjekalipi* „nesčíslný počet!“ Jednou přišel do vsi hlouček desíti vojákův. Ihned sběhl se lid se všech stran a křičel: *joaliripí latenk naueretape* „velmi mnoho mužských, náramně mnoho lidí přichází!“ O Guaranech praví týž Dobritzhofer: „Jde-li počet přes 4, hned odpovědí jako Abiponci *ndipapahabi* „nesčíslně mnoho“. Ježto však počítání v obyčejném životě jest s velikým prospěchem, ve zpovědnici pak k úplnému vyznání hříchů naprosto nevyhnutelno, učili jsme Indiány při veřejném vyučování v katechismu v kostele každodenně také počítati po španělsku. Každou neděli všechen lid nahlas počítával od 1 do 1000 po španělsku; ale jakoby hrách na stěnu házel. Vyučili se spíše hudbě, malířství a sochařství, než počtům; nebo jakkoli naučili se vyslovovati veškerá čísla po španělsku, přece v počtech snadno se pletou, tak že v té příčině zřídka jen lze jim důvěřovati“ (Pott, Zählmeth. 5, 7).

Klikatové či Hadí Indiáni a rovněž kmenové u řeky Kolumbie užívají soustavy binární ($4 = 2 \times 2$) a rozliční tuzemní kmenové v Kalifornii systemy quaternární ($8 = 2 \times 4$, $12 = 3 \times 4$) — sr. Bastian, Culturländer des alten America II, 709. Velmi pozoruhoden jest úplný nedostatek v číslovkách u Čikitů, mohutného a velmi rozšířeného národa v jižní Americe. Mají toliko slovo na označenou číslovky 1: *etama* a mimo to několik výrazů na vyjádřenou neurčitých číselných poměrův: *ominana* málo, *ausiri* mnoho, *anaaña* všechno, všichni. Táže-li se jich kdo na čísla 2, 3, 4 a t. d., okazují 2, 3, 4 prsty dodávajíce k tomu *omina-hana* „asi tolik co těch prstů“ (Fr. Müller, Grundriss der Sprachwiss. II, 1, 407). O témž národu praví D'Orbigny: „Les Chiquitos ne savent compter que jusqu'à un *(tama)* n'ayant plus ensuite que des termes de comparaison“ (Voyage dans l'Amérique Mérid. IV, 262; sr. též ibid. II, 103) Konibové v jižní Americe mají tuzemná slova jen pro první dvě číslovky; 1 *ačupre*, 2 *rrabui*, veškeré ostatní číslovky jsou vzaty z jazyka peruánského (Globus IX, 105). Srovnáme-li siamské názvy čísel od 1 do 10 s příslušnými čínskými, zvláště pak s těmi, jichž se užívá v nářečích jižních, tu mezi číslovkami od 3 do 10 v obou jazycích jeví se podobnost tak zřejmá, že nelze nepředpokládati, že

Siamci příslušné názvy od Číňanů si vypůjčili; sr. 1: siamsk. *hnüng*, čínsk. *jat* (jižní nář.), 2: siamsk. *song*, čínsk. *ji* — naproti tomu 3: siamsk. *sâm*, čínsk. *sam*, 4: siamsk. *sí*, čínsk. *ši*, *su*, 5: siamsk. *hà*, čínsk. *ngu*, 6: siamsk. *hok*, čínsk. *lok*, 7: siamsk. *šet*, čínsk. *č'it*, 8: siamsk. *p'ĕt*, čínsk. *pat*, 9: siamsk. *kào*, čínsk. *kiu*, 10: siamsk. *sip*, čínsk. *sip* (v Kuan-hoa: *ši*).

U dravidského kmene Brâhûjů vyskytují se tuzemná slova toliko v prvních třech číslovkách (1 *asit*, 2 *irat*, 3 *musit*), všechny ostatní číslovky vzaty z jazyka perského (*čâr* 4, *pandž* 5 a t. d. — sr. Trumpp, Sitzungsb. d. k. Akad. d. Wiss. München 1880, VI, 36). Zaparové v Americe a Damarové v Africe počítají toliko do tří, Tasmanové počítali jen do dvou: 1 *parmeri*, 2 *kalabasva* — všechno, co bylo přes ten počet, nazývalo se *kabria* mnoho. Vačandové počítali rovněž jen do dvou, ale skládáním těchto čísel povznesli se až ke čtyřem: 1 *kooteon*, 2 *utarra*, 3 *utarra kotes* (2 + 1), 4 *utarra utarra* (2 + 2); ostatně nazývávali již každé číslo přes 2 *boothal* nebo *boolthabat* „náramně mnoho". Kmenové na Queenslandu počítají tolikéž jen do dvou a prostředkem sčítání do čtyř: 1 *ganar*, 2 *burla*, 3 *burlaganar* (2 + 1), 4 *burlaburla* (2 + 2) — všechno ostatní slulo *korumba* „mnoho" (De la Calle, Glossologie I, 280). Tuzemci, obývající na ostrovech na severovýchod od Australie, nemají na označenou čísel vůbec žádných slov, nýbrž jen znaky až do desíti, dotýkajíce se rozličných částí svého těla (Globus XXVIII, 126; kmen, o němž se zde zmínka činí, slove Makadama). Itonamové v jižní Americe počítají toliko do dvou, Kaničamové do tří, Movimové do čtyř (D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Mérid. IV, 298, 301), Andamanové (v Asii) toliko do tří (Roepstorff, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde XIV, 13).

Z té okolnosti, že u mnohých primitivních národů stává tak málo slov na označenou čísel a že tito národové ani do pěti neumějí počítati, nezavírejme však, že by o vyšších počtech vůbec neměli žádných představ. Jako my rozmanité odstiny barev rozeznáváme zrakem velmi dobře a zřetelně, ačkoli na označenou jich mnohdy nemáme žádných slov v jazyce, jako množství pocitův a dojmů k chuti a k zápachu se vztahujících velmi dobře od sebe rozeznáváme, ale prozatím naprosto se obcházíme beze slov mnohé takové dojmy vyznačujících, tak nepochybně i mnozí primitivní národové mají dosti jasné představy o vyšších číslech, jakkoli nemají na jich označenou příslušných slov v jazyku. V té příčině jest velmi významno, co praví Lichtenstein o Bečuánech: „Ačkoli mají číslovky, přece zřídka dle nich počítají

a málo kdo umí přes 10 počítati, ba většina i tyto nízké číslovky neumí pojmenovati. Než s tím se vším představy jich o velikosti stáda dobytka jsou tak určity, že ani jeden kus nesmí scházeti, aby toho hned nepozorovali. Když stáda 400—500 kusů hovězího dobytka domů přihánějí, majetník vidí je přicházeti, a ví určitě, scházejí-li některé, kolik, ba i které scházejí. Nepochybně mají jiný způsob počítání, při němž nepotřebují žádných slov a jehož si i sami vysvětliti nedovedou anebo jich paměť vzhledem k tomuto jedinému předmětu cvikem nabývá takové neobyčejné síly" (Pott, Zählmeth. 17). Podobně praví J. Hahn o kmenu Hererů: „S největší jistotou Hererec mezi sty volů najde své, a kdyby to i byl jen jeden jediný, kterého den před tím koupil. Přijde-li stádo 5—700 volů s pastviště domů, Hererec, byť i sebe delší čas jich nebyl viděl, hned pozná nejen schází-li jeden vůl, nýbrž i kterého se nedostává. Pozná to ne z toho, že se počet stáda zmenšil, nýbrž z toho, že mu známá tvář schází" (Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde IV, 245). Speckmann zaznamenává i o zulukafrských kmenech, že „poznávají své krávy, byť jich i měli sta, dle jich barvy a dle jich zvláštních příznakův, i vidí na první pohled, jsou-li všechny pohromadě nebo schází-li jedna z nich" (Die Hermannsburger Mission in Afrika 90).

Uvážiti jest také, že cestující, podávající nám zprávy o číselných soustavách rozličných kmenů více nebo méně neznámých mnohdy nebyli s to, aby vnikli podrobněji v ústrojí příslušných jazykův a naučili se jim důkladněji. Sluší tolikéž míti na zřeteli značné obtíže, které téměř každému jest překonati, vyptává-li se na nevzdělaném nebo primitivním člověku na slova nebo tvary z jeho jazyku. Již u cikánů Pott, vyptávaje se na nich na rozličné výrazy a tvary, pozoroval, jak si stěžují na toto neobyčejné duchovní namáhání. O brasilských Indiánech praví Martius, že jest velmi těžko nabyti jich pomocí důkladného neb aspoň dostatečného poučení o jich jazycích; sotva se na Indiánech počal na něco vyptávati, stávali se nevrlými a netrpělivými i stěžovali si na bolení hlavy dokládajíce, že nikterak nemohou býti s takové neobyčejné namáhání a napnutí duševních sil. Dále praví Martius (Reise in Brasilien III, 1207): „V Evropě by sotva kdo věřil, jaké to stojí namáhání pohnouti Indiána k tomu, aby sděloval jistá slova, na která se ho tlumočník vyptává; jesti to práce duchu jeho naskrze cizí. Zázračné psaní, na něž tupým okem hledí, brzo pozbývá u něho všeho půvabu, a on sedí úzkostlivě a mrzutě před tazatelem, jako inquisit, jenž vinným zná se býti." Že Indiáni cizincům podávají

velmi neradi zprávy o svých jazycích a obyčejích, a že kromě toho téměř vždy nejasné mají představy o tom, nač se kdo na nich vyptává, potvrzuje i G. Mallery (Introduction to the Study of Sign Language 41). Kajapové brasilští, jichž se Kupfer na rozličná slova v jich jazyce vyptával, odpovídajíce k jeho otázkám tak brzo se unavovali, že ani na čtvrť hodiny nemohl poutati jich pozornosti (Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde V, 253). Jakož pak Indiáni delšího přemýšlení a duševní práce velmi se štítí, podobně věc se má i u mnohých kmenův afrických: třeba černochům přemýšleti o něčem toliko několik minut, aby byli naprosto vysíleni a umořeni. Burton, jenž se na nich také na číslovky vyptával, velmi si stýská, jak těžko dověděti se od nich určitých čísel, dodávaje: „duševní napnutí po deset minut trvající postačovalo, aby nejrozumnějšího z nich vysílilo: slova stávala se nesouvislými, pohled otupělý bloudil v dálce a neodolatelná náchylnosť k zívání a ke snu svědčila o namáhání tohoto vychřadlého mozku“ („cerveau exténué“ — Burton, Voyage aux Grands Lacs de l'Afrique Orientale 525). Wa-mrimové vynikají neobyčejnou nezpůsobilostí k jakékoli duševní práci. Táže-li se kdo na př. jednoho z nich, kde jeho kmen bydlí, tu on ukáže prstem do dálky, byť se i nacházel uprostřed svých krajanův, a chce-li se kdo na nich dověděti, kde jisté místo leží, budou mu všelicos velmi podrobně vypravovati, avšak o tom, co právě mají vysvětliti, ani slovem se nezmíní. Ani o místech, kam velmi často chodívají, nemohou podati podrobných nebo spolehlivých zpráv: zdvojují vzdálenosti nebo zmenšují je do polovice směšujíce zároveň jména i čísla (Globus II, 131). Tuzemec z kmene Stiengů (v horách kočinčínských obývajících), s nímž Morice měl rozmluvu po tři hodiny (ač se značnými přestávkami) trvající, neobyčejným tímto duševním namáháním tak byl seslaben, že odešel napolo bez sebe i jako omámený (Globus XXIX, 228).

Vznik a vývoj číselných soustav.

Počátkové číselných soustav zavírají v sobě způsobem zcela přirozeným nejjednodušší živly číselné ústrojnosti, pročež soustavu quinární jest nám pokládati za nejpůvodnější. Příčiny, proč právě číslo 5 bylo vzato za základní číslo prvotné soustavy, proč lidé nepřestali na 3, na 4 anebo neustrnuli na 6 nebo na 7, netěžko se dohádati: lidé počítali na prstech *jedné* ruky. Nám, počítajícím podle desítek, tedy na prstech obou rukou, může se nyní zdáti podivným, jak lidé

počítajíce nemohli bráti zřetele k prstům, ale přes to stává, jak svrchu doloženo, po tu chvíli ještě drahně národů, kteří pomocného tohoto prostředku buď vůbec neznají, buď nedostatečně užívají anebo naprosto nevědí, co sobě s prsty počíti. Myšlénka použiti prstů za základ prvotného počítání nevnucovala se snad bezděky lidem za dob předhistorických, ale každým způsobem úhrn prstů jedné ruky dlužno pokládati za osnovu všech číselných soustav. Quinární soustava záleží tedy v tom, že lidé počítajíce končívali své počty číslem 5 vyjadřujíce následující za ním vyšší čísla prostředkem sčítání s 5: $6 = 5 + 1$, $8 = 5 + 3$ a t. d. Další postup od quinární soustavy k decimální děl se tak, že nejprve bylo utvořeno zvláštní slovo na označenou základního čísla následující bezprostředně soustavy, poněvadž velmi zřídka číslo 10 vyslovuje se zdvojeným tvarem, označujícím číslo 5 (tak na př. v jazyce ostrova Tany: *karrirum karrirum*); naopak na vyjádřenou čísla 10 v jazycích užívá se z pravidla zvláštního slova, které etymologicky někdy lze vysvětliti z 2×5 anebo jakožto „dvě ruce" protivou proti 5, slovem „ruka" označovanému. Tvoření číslovek dělo se tudíž tím způsobem, že předkem vznikala samostatná slova na označenou prvních pěti čísel, čímž prvotné stadium přirozeně se uzavíralo, avšak u národů pokročilejších záhy zvláštní název pro druhou pětku (tedy pro číslo 10) se vytvořil a teprva později povstávala samostatná slova na označenou čísel mezi první a druhou pětkou se nacházejících (6, 7, 8, 9). Že věc měla se právě tak a ne jinak, soudíme zejména z té okolnosti, že ve mnohých jazycích číslovky, nacházející se mezi 5 a 10, nevznikly prostředkem sčítání s 5 ($7 = 5 + 2$, $9 = 5 + 4$), nýbrž odčítáním od 10 ($8 = 10 - 2$, $9 = 10 - 1$), což každým způsobem předpokládá vytvořené již a užívané slovo, označující číslo 10. Vlastní střediště a původní základ číselných soustav v jazycích činí tedy ruce; přechod od 5 k 10 byl naskrze přirozený; dle desítek i vyšších čísel s nimi složených počítají nejvzdělanější národové. Nicméně nebylo žádné nezbytné potřeby podkládati deset všem vyšším číslům za jednotku, neb týmž právem lidé mohli jiné číslo položiti svým počtům za základ: 6, 8, 9, 12 a t. d., ba s praktického stanoviska 12 by se zajisté bylo lépe hodilo, než 10; než lidé přestali proto na čísle 10, že jím označoval se úhrn prstů na rukou. Decimální soustava rozhodně daleko předčí nad quinární nejen proto, že 5 na žádná celá čísla nelze děliti, nýbrž i ve příčině jazykové, poněvadž počínající se záhy sčítání ($5 + 2$, $5 + 3$ a t. d.), které jest při této soustavě nevyhnutelným, má nezbytně v zápětí tvary složité, které čím počítání

dále postupuje, tím se stávají nemotornější a zapletenější. Jakkoli my nyní soustavu decimální máme za nejvhodnější, přece dříve mnozí národové jiného byli mínění, neobvykujíce na desíti, nýbrž pokračujíce dále a počítajíce až do dvacíti, při čemž toto číslo všem vyšším za jednotku se podkládalo. U národů, kde tudíž vigesimální soustava panuje, nacházíme samostatná slova na označenou pěti, desíti a dvacíti; číslovky mezi 10 a 20 tvoří se buď prostředkem sčítání (10 = 10 + 1), buď pomocí odčítání od 20 (18 = 20—2, 19 = 20—1, sr. lat. *duodeviginti*, *undeviginti*). Aniž pak nesnadno vysvětliti příčinu vzniku soustavy vigesimální: mnozí zajisté národové, končivše počet na jedné ruce i znamenavše, že lze velmi pohodlně dále počítati na prstech druhé ruky, měli patrně za zbytečné a snad i velmi nepraktické přestati na prstech rukou, když bylo ještě možná přibrati k arithmetickým výkonům i prsty u nohou, a takovým způsobem končivše počet na rukou počítali dále na prstech u nohou. Praktickou taková vyšší číselná soustava ovšem nebyla, ježto nad předešlé vynikala mnohem větší složitostí, tvoříc na označenou vyšších pořadí často velmi zapletené a nemotorné názvy čísel, čehož se níže podrobněji doložíme. Z úvah zde uvedených jde, že quinární soustava jest příliš jednoducha, vigesimální pak příliš složita, kdežto decimální stávajíc v prostředku, uvarovala se obojí krajnosti, pročež nejvzdělanější národové s nepatrnými výjimkami vesměs jí užívají. Promluvíme nyní stručně o každé soustavě zvláště.

2. Soustava quinární.

Soustava quinární vede počítání toliko do pěti a tvoří veškeré vyšší číslovky prostředkem sčítání s 5. Velmi často však u národů této soustavy užívajících veškeré arithmetické operace obmezují se právě toliko prvními pěti čísly. Quinární soustava vyskytuje se u mnohých nepokročilých i nevzdělaných kmenů, zejména pak v Africe. Na znázorněnou této soustavy postačí přivésti několik dokladů. Felupové počítají následujícím způsobem: 1 *enori*, 2 *sikaba*, 3 *sisadši*, 4 *sibakir*, 5 *futuk*, 6 *futuk enori* (5 + 1), 7 *futuk kukaba* (5 + 2), 8 *futuk sisadši* (5 + 3), 9 *futuk sibakir* (5 + 4), 10 *siban konjem* (Pott, Zählmeth. 31). Alfurové (v Oceanii): 1 *tur*, 2 *kir*, 3 *nur*, 4 *nat*, 5 *mai*, 6 *imbiture* (5 + 1), 7 *imbikir* (5 + 2), 8 *imbinur*, 9 *imbebat*, 10 *huangir*. Čukčové: 1 *enen*, 2 *njak*, 3 *njoch*, 4 *niediaka*, 5 *mullongen*, 6 *ennelmuloen*, 7 *njakumalen*, 8 *njochmulen*, 9 *konnaaisinkö*, 10 *mungatken* (Pott 56). Tvary čukčských číslovek, které uvádí Nordenskiöld (Umsegelung Asiens und

Europas auf der Vega 448), jsou zvláště proto pozoruhodny, že názvy čísel od 2 do 4 nepatrně od sebe se liší: 1 *énnen*, 2 *nírak*, 3 *nrok*, 4 *nrok*, 5 *metljíngan*. U Čukčů na Anadyru 7 i 8 vyslovují se čísly 2 i 3 na druhé ruce, při čemž však dlužno se pozastaviti nad tím, že 8 jest naprosto totožno s 3: 2 *malguch*, 3 *pingaju*, 4 *istäma*, 7 *malgukaveil*, 8 *pingaju*, 9 *stamma*. Podobným způsobem vysvětluje se i počítání tuzemců na Unalašce, u nichž *síčín* znamená 4 a 9, kdežto 3 = *kanku*, a 8 = *kančín*. U Logonů (ve střední Africe): 3 = *gachkir*, 4 = *gude*, 6 = *venachkir*, 8 = *venjade* (Geiger, Urspr. u. Entw. d. menschl. Spr. I, 475). V jazyku Hererů: 1 *mue*, 2 *vari*, 3 *tatu*, 4 *ne*, 5 *tano*, 6 *hambou-mue*, 7 *hambo-mbari*, 8 *hambo-n-datu*, 9 *imu-viu*, 10 *omurongo*; patrně v názvech čísel od 6 do 8 opakují se čísla 1—3 (*hamboa* znamená „přesahovati" — Ausland 1871, 606). U Vorattů: 2 *laha*, 7 *lapona*; 3 *hegza*, 8 *hospona*; 4 *hoida*, 9 *hodupona*.

Arfakové počítají toliko do 5: 1 *uem*, 2 *jaar*, 3 *kaar*, 4 *taar*, 5 *meswai*; k počtům přibírají z pravidla prsty, počítají tedy od 1 do 5 na prstech jedné ruky a od 5 do 10 počítají prostředkem týchže čísel, ale na prstech druhé ruky. Jakmile počet přesahuje číslo 10, představy jich se matou, jeden a týž počet rozličné osoby zcela jinak určují, ba jedna a táž osoba v označování téhož počtu za krátkou dobu naprosto si odporuje (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss., Wien 77, 353—354). Toliko do pěti počítají též jihoameričtí Itenové a Mataguajové (D'Orbigny, Voyage dans l'Amér. Mérid. IV, 236); kalifornští Indiáni v okresu San Luis Rey počítají do pěti, a odtud až do osmi: 5 + 1, 5 + 2, 5 + 3, čímž se jich arithmetika i uzavírá.

U Papuů panuje obecně soustava quinární; sr. v jazyce Duaufurů: 1 *ta*, 2 *bo*, 3 *beti*, 4 *beu*, 5 *tahue*, 6 *nota*, 7 *nobo*, 8 *nobeti*, 9 *nobeu*, 10 *dekau* (název tento vzat z řeckého *δέκα*, jsa uveden v jazyk missionáři). U Erromangů (na Nových Hebridách): 1 *sai*, 2 *duru*, 3 *disil*, 4 *devat*, 5 *sukrim*, 6 *misekai*, 7 *sukrim naru*, 8 *sukrim disil*, 9 *sukrim devat*, 10 *narolim* (toto slovo souvisí s *duru* 2, poněvadž *d* i *n* se střídají — Gabelentz, Melanesische Sprachen 133). Annetomové počítají toliko do 5: 1 *etki*, 2 *ero*, 3 *eseik*, 4 *emanavan*, 5 *ikman* (znamená vlastně „ruku"); vyšší čísla vyjadřují se anglickými slovy, která missionáři uvedli v jazyk, než i výrazy, označující čísla 4 i 5 jsou málo užívány; číslovka 4 dá se doložiti toliko z výrazu *ekemanavan* „čtyřikrát", kdežto jinak užívá se anglického slova *for* (Gabelentz, Melan. Spr. 89). V jazyku Tana (na Nových Hebridách): 1 *riti*, *liti*, 2 *karu*,

3 *kahar*, 4 *kefa*, 5 *krirum (karrirum)*, 5 *krirum riti* (5 + 1) — vyšších čísel neznají (Gabelentz, Melan. Spr. 150). Tuzemci nortonského průlivu počítají tolikéž jen do 5: 1 *adowjak*, 2 *aiba*, 3 *pingašuk*, 4 *šctamik*, 5 *dallamik*; počítajíce přes pět opakují toliko táž slova, neužívají tudíž ani sčítání; takýmže způsobem počítají i Jarurové v jižní Americe: 1 *kaneamé*, 2 *ňoení*, 3 *taraní*, 4 *kevvení*, 5 *kaniikčimo* (= jedna ruka); Guaranové počítají rovněž do 5, a každé vyšší číslo jmenují „mnoho, množství“ (Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthropol. 1881, 173), jakkoli objevují se u nich již stopy soustavy vigesimální. Číslovky v agauském jazyce: 1 *ümpel*, 2 *langa*, 3 *šora*, 4 *sesa*, 5 *anka* (t. j. „jedna ruka“), 6 *wal-ta* (1 + 5), 7 *lange-ta* (2 + 5), 8 *socho-ta* (3 + 5), 9 *ses-ta* (4 + 5), 10 *si-ka* („dvě ruce“); *wal* u *wal-ta* (6) rovná se slabice *pel* v *ümpel*. *Anka* (5) a *sika* (10) v koncové slabice zahrnují v sobě pojem ruky, ježto *ka* jest patrně téhož původu, jako *gan*, *gana* (= ruka), které přichází ještě v konkretním významě v jazyce Somalů, Bedžův, i Dankalů; *si* označuje původně číslo 2, jak ještě viděti ze *sesa* (4) = 2 + 2; *an* v *anka* (5) souvisí s *üm* v *ümpel* (1 — sr. Praetorius, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 416). Sandehové užívají tolikéž soustavy quinární, 15 vyjadřují prostým slovem *hirá*, při čemž oběma rukama se berou za koleno, označujíce tím, že k prstům u rukou dlužno ještě přibrati prsty jedné nohy; takéž soustavy užívají i Ngjang-Barové (Mitterrutzner, Sprache der Bari 261).

Quinární soustava jest nejvíce rozšířena v Africe, v Evropě nikde nepřichází a v Asii toliko v krajích severovýchodních, kde již pozorovati ohlasy příbuzenství s jazyky americkými: u Čukčů, Kamčadálů, tuzemců na Jeniseji, Kamačův i Korjaků; v jižní Americe u Ajmarů, Peruánů (kde jest za základ pozdější soustavy dekádní), u Karajbů (zvláště ve mluvě mužských na ostrovech — Pott, Zählmeth. 70—71), v severní u Činkitanův i v jazycích algonkinských (kde ostatně proskakují též četné stopy soustavy dekádní), v Oceanii i Australii (Sidney, Alfur, Lifu, Tana, Mallikolo — i na Nové Kaledonii), a v Africe v jazycích Susu, Kru, Volof, Fulah, Bullom, Timmani, Mandenga, Agau, Galla, Dankali, Saho, Somali, Kredy, Djur, Logone, Herero, Mokko, v nářečích ašantských a j. Akellové počítají toliko do 5 (O. Lenz, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. X, 260). Významná důležitosť čísla 5 u Číňanů je snad jakýms ohlasem původní quinární soustavy; Číňané vypočítávají patero rozličných věcí a pojmů v týž obor spadajících: patero hudebních zvuků, patero živlů (dřevo, kov, oheň, voda, země), patero ctností, patero povinností, patero oběžnic (jako u dřevních Egypťanů), patero

barev (bílá, černá, červená, žlutá, modrá) i patero vrchů, na nichž za dob šeré dávnověkosti přinášeli každoroční oběti. Stopy quinární soustavy ucelely rovněž v římském způsobu označování čísel: I II III IIII aneb IV (to jest: 5—1), V vyobrazuje snad ruku s roztaženými prsty a X (= 10) možno snad vysvětliti jako dvě pětky (V) v obráceném pořádku na sebe postavené, jakkoli dlužno v té příčině míti na zřeteli, že i Číňané označují číslo 10 podobným způsobem (prostředkem kříže: +). Snad počítali čárkami až do 9, a při čísle 10 přeškrtli čárku (X), jako ještě po tu chvíli činívají divochové a lidé nevzdělaní, vyznačujíce vroubkem číslo 10, jímž počet jich prstů se končí. Tak Irokesové počítají do desíti a dělají při tom křížek, pak počítají znova po desíti a označují druhou desítku zase křížkem a t. d. Kríkové, vypočítávajíce na náhrobcích léta nebožtíkova i války a bitvy, jichž se účastnil, označují jednotky kolmými čárkami á desítky křížky (Schoolcraft, Indian Tribes I, 273). Podobným způsobem počítali Egypťané na hieroglyfech, ježto kříž jakožto symbol, znázorňující jim čtyři strany světa, byl u nich u veliké vážnosti. U některých kalifornských kmenů vyskytují se stopy soustavy tetrádní čili čtvrtkové; tak na př. Indiáni okresu santacruzského počítají: 1 *ismala*, 2 *išum*, 3 *maseghe*, 4 *skumoo*, 5 *sietisma* (4 + 1), 6 *sietišum* (4 + 2), 7 *sietmasshugh* (4 + 3), 8 *malawah*, 9 *spah*, 10 *kaskum*, 11 *tellew*, 12 *masighpaskumoo* (3 × 4) — 13 = 12 + 1, 14 = 12 + 2 a t. d. (Lucy-Fossarieu, Lang. Ind. de la Californie 51).

3. Soustava decimální.

Tato soustava, jsouc přiměřenější a pohodlnější druhých, stala se u všech vzdělaných národů soustavou výhradně panující; užívá se jí po celé Evropě i po celé téměř Asii (na Kavkaze též u Kazikumůkův a Chjurkulincův), v Africe pak u Dankalů, Gallů, berberských kmenů, Timbuktův a j., v severní Americe v jazyce athapaském, v nářečích algonkinských, oregonských a kalifornských, v jižní Americe u Lulů, Peruánův, Araukánův i Patagonů; táž soustava byla rovněž v obyčeji u obyvatelů kanarských ostrovů (Pietschmann, Zeitschr. f. Ethnol. XI, 377 i násl.). V této soustavě číslovky až do 10 mají samostatné názvy, 20 vyslovuje se výrazem „dvě desítky“, 40 = „čtyři desítky“ a t. d. Tak na př. v sanskritě: 1 *eka*, 2 *dva*, 3 *tri*, 4 *čatur*, 5 *pańčan*, 6 *šaš*, 7 *saptan*, 8 *aštan*, 9 *navan*, 10 *daçan*, 11 *ekâdaçan* (1 + 10), 12 *dvâ-daçan* (2 + 10), 20 *vińçati* (z *dvi-daçati* — 2 × 10). V jazyku tureckém: 1 *bir*, 2 *iki*, 3 *uč*, 4 *dört*, 5 *beš*, 6 *alti*, 7 *jedi*,

8 *sekis*, 9 *dokus*, 10 *on*, 11 *on iki* (10 + 1), 20 *igirmi*, 80 *seksan* (ze *sekiz on* — 8 × 10). Čínské číslovky: 1 *ji*, 2 *orl*, 3 *san*, 4 *sé*, 5 *ngu*, 6 *lu*, 7 *či*, 8 *pa*, 9 *kju*, 10 *ši*, 12 *ji ši orl* = (1 × 10) + 2; 20: *orl ši* (2 × 10). V malajském jazyku: 1 *sâ*, *sâtu*, 2 *dûa*, 3 *tiga*, 4 *ampat*, 5 *lîma*, 6 *anam*, 7 *tûdžuh*, 8 *dulâpan*, 9 *sambîlan*, 10 *pûluh (sa-pûluh)*, 11 *sablas* (ze *sa-pulu-*), 20 *dûa pûluh*.

Výrazy, označující čísla mezi 5 a 10, zvláště pak 8 a 9, tvoří se někdy odčítáním od desíti, což za přímý jest důkaz, že číslovka 10 vznikla dříve číslovek nižších. Tak na př. Ainové počítají: 1 *šnepf*, 2 *tup*, 3 *repf*, 4 *inipf*, 5 *ašiki*, 6 *juvambi* (= 4 od 10), 7 *aruvambi* (= 3 od 10), 8 *tubišambi* (2 od 10), 9 *šnebišambi* (1 od 10), 10 *vambi* (Pott, Zählmeth. 86). Malajské *dulâpan* (8) dle mínění V. Humboldta znamená „dva odňaty“, a *sambîlan* (9) = „jeden odňat“; samojedští a ostjačtí kmenové vyslovují 8 výrazem „dvěma méně než 10“, 9 = „jedním méně než 10“; tak v narymském nářečí: 8 = *šittečan gutköt*, 9 = *okurčan gutköt;* v symském nářečí (na Jeniseji): 8 = *ynä bese chuos* (dosl. „dva chybí deset“), 9 = *chusä bese chuos* („jeden chybí deset“). Čippevajové odčítávají od 10 až do 7, Villametové až do 6: 1 *vân*, 2 *kên*, 3 *upšin*, 4 *taope*, 5 *huvan*, 6 *taf*, 7 *pšinimua*, 8 *kêmua*, 9 *vanvaha*, 10 *tinifia* (Geiger, Urspr. und Entw. d. m. Spr. 315) — ve tvarech zde položených nelze nepoznati příbuznosti mezi 1 a 9, 2 a 8, 3 a 7, 4 a 6. Abašové i Kottové (na Jeniseji) na označenou čísel 6, 7, 8 užívají sčítání, a na označenou 9 — odčítání.

Finské *kahdeksan* (8) = „dva od desíti“ (*kaksi* = 2, za základní tvar 10 dlužno klásti *das* dle obdoby zyrjanského *das* = 10 i maďarského *tiz*), 9 *yhdeksen* (= 1 od 10; *yksi* = 1). Podobným způsobem vznikly i maďarské číslovky 8 = *nyolc* a 9 = *kilenc:* náslovné *nyo-* slova *nyolc* Hunfalvy a Schott pokládají za zbytek staré číslovky 2, při čemž Schott ukazuje k mongolskému *naiman* (8), v němž *nai-* dle jeho mínění jest takéhož původu; *kilenc* (9) snadno se vykládá jako „1 od 10“, ježto *kilen* = *külön* (zvláštní, osobitý, oddělený) a *-c* skráceno z *tiz* (*t-z* = *tc-*, sr. *harminc* 30 z *három* 3 + *tiz* 10). U Vogulů 8 *nilonu* = 2 × 4 (*nila* = 4), ale 9 *ontolu* = 1 od 10 (*lu* = 10); tarahumarsk. 8 *guossanaguoka* = 2 × 4 (*guossa* dvakrát, *naguoka* 4). V některých jazycích mimo 8 i 6 tvoří se násobením s 2, tak na př. u Tahkaljů (v Americe): 3 *taki*, 4 *tingi*, 6 *ölkitake*, 8 *ölkitingi*, 9 *lanizi eĉlahula* („deset jeden bez“); u Netelů: 2 *vehe*, 3 *pahe*, 4 *vaca*, 5 *mahar*, 6 *paoahe* (2 × 3), 8 *vehesvaca* (2 × 4), 10 *vekkunmahar* (2 × 5); u Jukagirů (v severní Asii); 3 *jälon*, 4 *jelahlon*, 6 *malhijalon* (2 × 3), 8 *mal-*

hielechlon (2 × 4). Pozoruhodným způsobem vyjadřují se čísla 7 a 8 v jazyku Adangme (ve střední Africe), vznikajíce sčítáním s 6: 1 *ko*, 2 *enjo*, 6 *ekpa*, 7 *kpago* (6 + 1), 8 *kpanjo* (6 + 2 — sr. Zimmermann, Akra lang. II, 410). U Battův 8 vyslovuje se prostředkem 4 + 4: 4 = *fat*, 8 = *farfat* (z *fat-fat*). Zdvojené tvary v číslovkách přicházejí dosti zhusta: sečuánsk. *taru* (3) — *tataru* (6), kisuahilsk. *nne* 4 — *nane* 8, mundruksk. *čepčep* 2 (*čopati čepčep* 4), totonack. *toto* 3, dizzelsk. *sasa* 3, vokkonsk. *punnum-punne* 4, huasteck. *akak* 6. Zvláště číslovka 2 vyslovuje se často zdvojenými tvary: fulahsk. *didi*, koropsk. *gringrim*, javansk. *loro* (rozlišením z *roro*), pulsk. *dúli*, udomsk. *bebâ*, isuvsk. *vevai*, Učo: *mámu* a j.

Zdali semitské číslovky souvisejí s indoevropskými, jak tomu na př. Evald, Fürst, Gesenius, Lepsius a jiní učenci chtějí, podnes ještě dokázáno není, a souvislosť taková zdá se nám pochybna. Vizme na př. číslovky v jazyku hebrejském: 1 *echad*, 2 *šnajim*, 3 *šâlôš*, *fem.* *šelšâh*, 4 *arba'*, *fem.* *arbâ'âh*, 5 *châmêš*, *chamiššâh*, 6 *šêš*, 7 *šeba'*, 8 *šmôneh*, 9 *têša'*, 10 *'âsâr*. Arabské číslovky (v egyptském nářečí dle vyslovování obecně běžného): 1 *uâhhed*, 2 *etnên*, 3 *taláte*, *ťlate*, 4 *árbâ*, 5 *chamse*, 6 *sitte* (staroarabsk. *sâdis*, *sâdisun*), 7 *sebba'h*, 8 *tamánieh*, *ťmanie*, 9 *tiss'a*, 10 *ašerch*, *ašra*. Srovnalosť hebrejského *echad* se sanskritským *eka* (jeden) jest toliko nahodilá, jak snadno se přesvědčíme, přirovnávajíce sanskritské *eka* k arabskému *uâhhed*, jemuž v koránském jazyku odpovídá *vâhidun* (masc.) a *vâhidatun* (fem.). Zbývají tudíž číslovky 6 (hebr. *šiššâh-šêš*, arabsk. *sitt-un*, *sitte*) i 7 (hebr. *šibâ'h*, *šeba'*, arabsk. *sab-un*, *seb'-a*); srovnáme-li tato slova se sanskr. *šaš* (lat. *sex*) i *saptan* (lat. *septem*), tu ovšem zdá se, jakoby byla jakási souvislosť mezi nimi, avšak sanskritské *šaš* nelze pokládati za nejdřevnější doložený tvar číslovky 6, poněvadž starobaktrické *khšvas* ukazuje k složitějšímu původnímu tvaru, jenž ovšem jeví již mnohem menší zvukoslovnou podobnosť ku příslušným slovům semitským. Kdyby však skutečně stávala spojitosť mezi indoevropskými a semitskými číslovkami 6 a 7, tu bylo by nejpřirozeněji vysvětliti ji přímým přechodem příslušných slov z jednoho pořadí jazyků do druhého, nejspíše z indoevropského do semitského. Přechod indoevropských slov v jazyky semitské (nebo naopak) nikterak neodporoval by povaze číslovek; velmi často přicházejí zjevy, kde jeden jazyk vypůjčuje si některé číslovky od druhého jazyka, jemu naprosto nepříbuzného. Tak na př. berberské jazyky v severní Africe vypůjčily si své číslovky z většího dílu od jazyků semitských, hebrejské *šemoneh* zdá se, že pochází od egyptského *šmun*, ba

i v kisuahelském jazyku (na pobřeží zanzibarském), náležejícím ku kafrskému plemeni, potkáváme se s číslovkami semitskými: *setta* (6) i *sabaa* (7). V gruzinském jazyku 6 = *ekvsi* zjevně připomíná starobaktrické *khšvas* a 7 = *švidi* sbližuje se se sanskritským *saptan*. Jenisejští Ostjakové počítají toliko do 7, kdežto číslovky 8, 9, 10 vzali od Rusů — sr. 1 *chogda*, 2 *ynä*, 3 *dóge*, 4 *ziä*, 5 *chajä*, 6 *aaz*, 7 *onz*, 8 *bósem* (rusk. восемь), 9 *dĕbet* (rusk. девять), 10 *désjat* (rusk. десять), 20 *äáks*, 30 *dúngas;* jakkoli na označenou 10 užívají slova ruského, tož přece měli dříve pro tuto číslovku nepochybně své vlastní tuzemné slovo, neb „10 rublů“ vyjadřují zvláštním výrazem: *chô rubljä* (Middendorff, Sibirische Reise, Petersburg 1875, 1435). Vilujští Tunguzové vzali název pro 1000 *(tihića)* od Rusů (Маакъ, Путешествіе на Амуръ, Прибавл. XII). V brasilském jazyku Tupi od 16. století vymizely veškeré tuzemné číslovky přes 3 a byly zaměněny portugalskými, německé *myriade* jest řeckého, *million* latinského původu; *dutzend* (česk. *tucet*) vzniklo z lat. *duodecim*, *paar (pár, pár-ek)* z lat. *par*, ruské сорокъ (čtyřicet) z řeckého *τεσ-σαράκ-οντα* (novořeck. *σαραντα*), indoevropská číslovka, označující „tisíc“, sanskr. *sahasra* (zendsk. *hazaňra*, persk. a bucharsk. *hezâr*, arménsk. *hazar*) vyskytuje se ve mnohých jazycích nepříbuzných: udsk. *hazar*, čečensk. *ezir*, avarsk. *azargo*, maďarsk. *ezer*, tureck. *hezâr*. Že i číslovky a nejužívanější podstatná jména („hlava, oko, ucho, země“ a j.) mohou druhdy v řeči býti živly cizími, nejlépe pozorovati na jazycích smíšených. Pozoruhodný toho doklad poskytuje Elu čili singhaleský jazyk, jenž se svou hojností arijských slov a přes svůj vnější rozhodně arijský ráz jest jazykem smíšeným s nearijskými a jak se zdá původními základnými živly (Kuhn, Der singhalesische Wortschatz, Sitzungsber. d. k. Akad. München 1879, II, 399—434).

Dřevní arijští národové před svým rozdělením užívali společného jim všem slova na označenou 100, neměli však žádného slova pro 1000. Sto v sanskritském a zendském jazyku vyjadřuje se slovem *çata*, jemuž odpovídá lat. *centum*, řeck. *ἑ-κατόν* (vlastně „jedno sto“ *ἑν-κατό-*), persk. *sed*, kurdsk. *çad*, *çot*, st. bulh. съто, litevsk. *šimtas*, staroirsk. *cét*, gotsk. *-hunda* (ve složených *tva-hunda* 200, *niun-hunda* 900). *Çata*, *-κατό-*, съто jsou zřejmě tvary zvukoslovně značně skrácené; Schleicher (Compend.[2] 504) vykládá je z **dakan-dakanta* (10 × 10), což se stvrzuje obdobou gotského *taíhuntaíhund* (*-têhund* — 100 = 10 × 10 — stř. h. něm. *zëhenzec*, st. h. něm. *zëhanzug*; v bantuských jazycích 100 slove „veliký“ aneb „veliká desítka“, kafirsk. *ikulu* — Fr. Müller, Reise der Novara, Linguist. Th. 33). V nagrandanském jazyku *diňo* = 10 a *diňoamba* (100)

= „stará desítka" nebo „veliká desítka" (Squier, Travels in Central America II, 315; sluší však podotknouti, že Squier na str. 326 uvádí *diño* jakožto číslovku 20 a na str. 327 *diñoamba* jakožto číslovku 400, znamenající prý tolik co „veliká dvacítka").

Názvy číslovky 1000 v jazycích indoevropských naprosto se rozcházejí: sanskr. *sahasra*, řeck. *χίλιοι*, lat. *mille* (které se k *mul-to-* přirovnává); germánské, litevský a slovanské tvary vynikly z téhož původního kořene: gotsk. *thusundi*, litevsk. *tukstantis*, st. bulh. **тысѧшта, тысѫшта**.

Neobyčejnou hojností samostatných číselných výrazů vyniká jazyk Nyfů či Nupů (Uon-Nupe): 1 = *nini*, 5 = *gucu*, 6 = *gucucin* (5 + 1), 10 = *guo*, 15 = *godji*, 20 = *cši*, 30 = *bano*, 40 = *šiba*, 50 = *aruta*, 60 = *šita* a t. d. Každá setina má svůj zvláštní název, i na označenou milionu stává zvláštní slovo *babapocu* (Rohlfs, Quer durch Afrika II, 248).

V africkém jazyku Bornu číslovky nejen od 1 do 10, nýbrž i od 20 do 90 zdají se býti původu naskrze samostatného: 1 *tetu*, 2 *indî*, 3 *jasko*, 4 *dego*, 5 *ogo*, 6 *jerasko*, 7 *teloro*, 8 *tongo*, 9 *indego*, 10 *mego*, 20 *koloro*, 30 *derego*, 40 *gambaro*, 50 *ïndero*, 60 *kijee*, 70 *timbaga*, 80 *kandelu*, 90 *čimbar*, 100 *andui*. Podivného způsobu počítání užívají londýnští šibalové a nejnižší třídy obyvatelstva londýnského; *oney saltey* = one penny (z vlask. *un soldo*), *dooe saltee* = twopence (z vlask. *due soldi*), *tray saltee* (3 d.), *quarterer saltee* (4 d.), *chinker saltee* (5 d., vlask. *cinque soldi*), *say saltee* (6 d.), *say oney saltee* (7 d. — též *setter saltee*), *say dooe saltee* (8 d.), *say dray saltee* (9 d.), *say quarterer saltee* (nebo *dacha saltee*, 10 d.), *say chinker saltee* (11 d. = 6 + 5 d.). Tento způsob počítání má svůj původ ve zvrhlé mluvě vlaské (lingua franca), které se užívá ve přístavech středozemního moře, při čemž londýnští šibalové počítají zcela zvláštním způsobem 7 = 6 + 1, 8 = 6 + 2, 9 = 6 + 3; *dacha* jest nepochybně řecké *δέκα* (nebo cikánské *deš*). Že právě londýnští zlodějové, tuláci, zelenáři a zpustlé třídy obyvatelstva užívají ve svých počtech těchto zkažených vlaských výrazů, vysvětluje se tím, že cizozemci, zvláště pak vlaští kolovrátkáři, obrázkáři, námořníci a j. u velikém množství se potulují nejchudšími částmi města (Slang Dictionary 276—277).

V babylonském klínovém písmě označování čísel záleželo v tom, že přímý klín vyobrazoval jednotku, úhel desítku, přímý klín s příčným — sto, při čemž větší čísla psali na levé a menší na pravé straně; úhel označující desítku Grotefend pokládá za vyobrazení složených rukou (Wuttke, Gesch. d. Schrift I, 624—625).

Kokonunové počítali toliko do 7, a vyšší čísla od 8 do 10 označovali později slovy španělskými (Bastian, Culturländer des alten America II, 240); i různá turecká nářečí mají samostatné číslovky jenom do 7; Oezbegové vyjadřují číslo 8 slovy *ike kem on* = „dva od desíti“ („dva méně deset“) a 9 = *bir kem on* „jeden méně deset“; slova v jiných nářečích užívaná *sekiz* 8 i *dokuz* 9 vykládá Vámbéry tím způsobem, že *sekiz* dělí na *seki-siz* „dva méně“ (vlastně „dva bez“ = „bez dvou“, pokládaje *seki* za dřevnější tvar užívaného nyní *eki*, *iki* = 2) a *dokuz* na *tok-sig* = „jeden méně“ (Vámbéry, Primitive Cultur des turko-tat. Volkes 115). Akkadové mluvivší v dřevní Babylonii jazykem předsemitským počítali od 1 do 60, užívali tudíž soustavy sexagesimální, jejíž sledy nacházíme též u Mongolův i Číňanův (Schrader, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIX, 42).

4. Soustava vigesimální.

Neobmezovalo-li se počítání prsty u rukou, přecházelo-li na prsty u nohou, vznikala soustava vigesimální, vyšším číslům dvacet za jednotku podkládající. Civilisovanému Evropanu za našich dob nesnadno si představiti, jak bylo možná počítati na prstech u nohou; než představme si jen člověka ve stavu primitivním, jemuž obuv jest ještě věcí buď naprosto neznámou, buď z většího dílu zbytečnou, i snadněji pochopíme, jak i nohy v počítání mohly míti účastenství. Pohleďme na černocha počítajícího: neznaje sedátka skrčí se na rohožce na zemi rozprostřené i sedí na bobku, prsty u nohou má právě tak pohodlně při ruce, jako prsty u rukou, a pomocí jich počítá velmi hbitě, kdežto bez jich podpory brzo se mate. Na nepatrném na oko zvyku, na tom, jak člověk držel tělo, závisel tedy po jistou míru vznik nové soustavy číselné, i není pochybnosti, že primitivním lidem mnohem dříve než nám mohlo připadnouti na mysl užívati při počítání tolikéž prstův u nohou. Za dob odvěkých lidé užívali prstův u nohou mnohem více než nyní, nohy doplňovaly činnosť i výkony rukou a mohly tedy velmi snadno bráti na se podobný úkol jako ruce. Podnes ještě u různých národů nevzdělaných noha — právě tak jako ruka — vyniká velikou způsobností k chápání i držení rozličných předmětů. Často pozorováno, jak černoši užívají prstův u nohou právě tak, jako u rukou, Novoholanďané často vlekou svá kopí mezi prsty u nohou, aby je skryli, totéž vypravuje se o Indiánech na Orinoku, a tuzemci jukatanští prsty u nohou velmi často zdvihají peníze a jiné nepatrné před-

měty, berou a házejí kameny a t. d. Tuzemci na Nukahivě, Malajci luzonští a samarští, obyvatelé Sumatry, Indiáni paraguajští, ba i obyvatelé Corrientů pozdvihujíce, držíce i nosíce předměty ne příliš těžké užívají velmi často nohou, zvláště pak prvních dvou prstů (Waitz, Anthropol. der Naturvölker I, 116—117). U indických a javanských bajadérek prsty u nohou mají prý takouže způsobnosť chápati, chytati a držeti věci, jako prsty u rukou, a přední člen každého prstu mohou prý o sobě napřed i nazad ohýbati. Obecný lid v Číně podnes ještě počítá někdy na prstech u nohou (China Review V, 76). I Japonci, jeden z kulturních národů našich dob, přikládají nohám mnohem větší péči než Evropané, a podivuhodné jich umění aequilibristické zakládá se prý z veliké části na jich hbitosti, neobyčejné zručnosti a pohyblivosti při užívání prstův u nohou. Jest tudy poněkud pochopitelno, že lidem, označovavším pomocí rukou čísla 5 i 10, takřka bezděky vnucovala se mysl užiti na označenou vyšších čísel také nohou, tak že ruce a noha vyobrazovaly číslo 15, a ruce i nohy dohromady číslo 20. Někdy se též stávalo, že od číslovky 10 lidé přecházeli přímo ke 20, vytvořili si slovo na označenou tohoto čísla a teprve později tvořili si výrazy na vyjádřenou čísel od 10 do 20.

Vigesimální soustava jest nejvíce rozšířena v Americe, zejména pak ve střední, táhnouc se odtud k jihu až po La Platu; nejhlavnější jazyky americké, v nichž se této soustavy užívá, jsou: mexický, karajbský, Tchlinkit, eskimácký, otomský, Pani, Mazahua, Matlazinka, nářečí sonorská, Zapoteka, Maja, Moskito, Arowak, Moxos, Baure, Maipure, Mujska, abiponský, Jaruro, Guarani, Kiriri, Kora, Totonaka. Za příklad soustavy úplně i důsledně vyvinuté můžeme přivésti číslovky mexické: 1 *ce*, *cem*, 2 *ome*, 3 *jej*, 4 *naui*, 5 *makuilli* (od *ma* ruka); čísla od 6 do 10 tvoří se sčítáním: 6 *čika ce* (5 + 1), 7 *čikome* (5 + 2), 8 *čikuéj* (5 + 3), 9 *čikunaui* (5 + 4), 10 *matlaktli*, 11 *matlaktli on ce* (10 + 1), 20 vyjadřuje se zvláštním slovem *cempoualli* (cem-poualli 1 × 20), 30 *cem-poualli-om-matlaktli* (1 × 20) + 10, 40 *ompoualli* (2 × 20) a t. d. 100 *makuil poualli* (5 × 20), 400 *cen-cuntli* (1 × 400), 8000 *šikipilli*.

Tamanakové počítají následujícím způsobem: 1 *tevinitpe*, 2 *akčakè*, 3 *ačiluove*, 4 *akčukemnene*, 5 *amgnaitone* („jedna celá ruka"), 10 *amgna ačeponare* („obě ruce"), 11 *puitta-ponà tevinitpe*, t. j. „jeden na noze", 15 *iptai tonè* „jeho noha celá" (t. j. dvě ruce a jedna noha), 16 *itakonò puitta pona tevinitpe* „jedna na druhé noze", 17 = „dvě ke druhé noze", 20 *tevin itòto* „jeden Indián" (t. j. ruce i nohy jednoho člo-

věka), 21 *itakonò itòto jamgnar-bonà tevinitpe* „jeden na ruce druhého Indiána“, 40 *akčakè itòto* „dva Indiáni“, 60 = „tři Indiáni“, 80 = „čtyři Indiáni“, 100 = „pět Indiánův“ a t. d. Základná jednotka všech počtů je tudíž, jak viděti, Indián jakožto úhrn dvaceti prstů.

Podobným směrem nese se číselná soustava u ostatních národů nahoře vytčených, na př. u Totonaků: 1 *tom*, 2 *toj*, 3 *toto*, 4 *tati*, 5 *quiciz*, 10 *kauh*, 20 *puçam*, 30 *puçamakauh* (20 + 10), 40 *tipuçam*, 50 *tipuçamakauh* (40 + 10). Čibčové měli zvláštní slova na označenou čísel od 1 do 10, pak připojovali k vyšším číslům slovo *ghiča* „noha“ a na vyslovenou čísla 20 (*ghiča ubčihika*) užívali též zvláštního slova *gueta* (Ausland 1872, 388), 11 nazývali tolikéž *kihicha ata* „noha jeden“, 12 *kihicha bosa* „noha dva“, 13 *kihicha mika* „noha tři“ a t. d.

V Africe této soustavy užívají Affadehové (v říši Bornui) i Vejové, sr. číslovky u Affadehů: 1 *te*, 2 *ansih*, 3 *ankro*, 4 *gandeh*, 5 *täntih*, 6 *frâkro*, 7 *dûllo*, 8 *kadégadéh* (= 4 + 4), 9 *nottéh*, 10 *dekang*, 11 *kango te* (10 + 1), 12 *kango gásih*, 13 *kango gakro*, 20 *degúmm*, *piáske*, 40 *tikkum gasih* (2 × 20 — Pott, Zählmeth. 78). Zjevné sledy vigesimální soustavy ucelely tolikéž u havajských tuzemců, kteří počítali na čtyřicítky; 10 čtyřicítek označovali zvláštním slovem: *lau* (400), 10 *lau* = *mano* (4000), 10 *mano* = *kini* (40.000), 10 *kini* = *lehu* (400.000). Někdy za základ počítání brali čtyrku (*kauna*; 10 *kauna* = *kanaha* 40 — Malte-Brun, Nouv. Annales des Voyages I, 75).

V Asii nacházíme vigesimální soustavu u Ajnů, cikánův, Ossetův i rozličných kavkazských kmenův: u Avarův, Abchazů, Čečenců, Kjurinců, Lezginců, Mezešegů, Čerkesův, Akušinců, Kubečů. Tak na př. počítají Abchazové: 1 *aký*, 2 *'ba*, 3 *chpha*, 4 *phšba*, 5 *chubà*, 10 *žžabà*, 20 *'ožža*, 30 *'ožžej žžabà* (20 + 10), 40 *'ýn 'ožža* (2 × 20), 60 *chýn 'ožža* (3 × 20), 80 *phšýn 'ožža* (4 × 20), 90 *phšyn 'ožžej žžabà*, 45 = (2 × 20) + 5, 99 = (4 × 20) + 19.

Číslovky v čečenském jazyku: 1 *ca'*, 2 *šii*, 3 *kuoa*, 4 *dii*, 5 *pchii*, 6 *jalch*, 7 *vuorh*, 8 *barh*, 9 *is*, 10 *it*, 20 *thqa*, 30 *thqêit* (20 + 10), 40 *šauzthqa*, 50 *šauzthqêit* (40 + 10), 60 *kûzthqa* (3 × 20), 70 *kûzthqêit* (60 + 10), 80 *diézthqa* (4 × 20), 90 *diézthqêit* (80 + 10), 100 *b'é* (19 *thqiêsna* = 20 — 1). V jazyku kjurinském: 1 *cad*, 2 *qwed*, 3 *ppud*, 4 *qud*, 5 *wad*, 6 *ruggüd*, 10 *tcud*, 20 *kkad*, 30 *kkanni tcud* (20 + 10), 40 *jachtcur* (slovo původu temného), 60 *putkkad* (3 × 20), 70 *putkkanni tcud* (3 × 20) + 10, 80 *qudkkàd* (4 × 20), 100 *wiš*.

Ossetové užívají soustavy vigesimální a toliko zřídka, jaksi u významě hromadném na označenou čísel 20, 30, 40 a t. d. užívají vý-

razů decimálních (2 × 10, 3 × 10). Vigesimální soustavu mají též Khaçové čili Khâdžunové, nepatrný zbytek mocného a velmi rozšířeného dříve národu původu nearijského: 1 *han*, 2 *altác*, 3 *usko*, 4 *walto*, 5 *cundó*, 10 *toromo*, 20 *altár* (z *alto* 2 i *toro* 10), 30 *altartorum* (20 + 10), 40 *alto altar* (2 × 20), 50 *alto altar torum* (40 + 10), 60 *iskí altar* (3 × 20), 80 *waltí altár* (4 × 20 — sr. Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 823—824). Táž soustava panuje v západo-kâfirských nářečích i v kalašském jazyce, sr. kalašské číslovky: 1 *eka*, 2 *du*, 3 *tre*, 4 *čau*, 5 *pondž*, 10 *daš*, 20 *biši*, 30 *biši že daš* (20 + 10), 40 *du biši* (2 × 20), 50 *dubiši daš*, 60 *trebiši*, 80 *čaubiši* (4 × 20), 400 *biši biši* (20 × 20) — dále počty jich nesáhají.

V Evropě vigesimální soustavu přijaly buď z částky, buď docela následující jazyky: baskský, keltická nářečí, francouzský, dánský i albánský. Spadající sem tvary jazyka baskského jsou: 10 *amar*, 20 *ogucy*, 30 *ogucy-t-amar* (20 + 10), 40 *berroguey* (2 × 20), 50 *berroguéy-t-amar* (40 + 10), 60 *yruroguéy* (3 × 20). V jazyku bretonském: 20 *ugent*, 30 *trégont*, 40 *daou ugent* (2 × 20), 50 *hanterkant (semí-cent)*, 60 *tri ugent* (3 × 20), 70 *dek ha tri ugent* 10 + (3 × 20), 80 *pevar ugent*, 90 *dek ha pevar ugent* 10 + (4 × 20), 100 *kant*.

Španělský jazyk decimální soustavu od Římanů jím převzatou udržel beze změny, kdežto francouzský jazyk v některých číslech, v nichž se od ostatních románských nářečí odchyluje, dle vší pravděpodobnosti podstoupil vliv jazyka keltského: 60 *soixante*, 70 *soixante dix* (60 + 10), 71 *soixante onze* (60 + 11), 80 *quatre-vingt* (4 × 20), 90 *quatre-vingt-dix* (4 × 20) + 10. Že slov *quarante* i *soixante* užívá se tolikéž na označenou neurčitého většího čísla (Diez, Altrom. Sprachdenkm. 64), zakládá se nepochybně také na počítání dle dvacítek.

Číslovky kymrické: 20 *ugain*, 30 *deg ar ugain*, 40 *deugain* (2 × 20), 50 *deg a deugain* (10 + 40), 60 *trigain*, 70 *deg a thrigain*, 80 *pedwarugain* (4 × 20), 90 *deg a phedwarugain* 10 + (4 × 20), 100 *cant*. V jazyku irském: 20 *fiche* (2 × 10), 30 *deich air fhichit* 10 + 20, 40 *dá fhichit* (2 × 20), 50 *deich air dá fhichit*, 60 *trí fichit*, 80 *ceitre fichit*.

V albánském jazyce setkáváme se s jedinou toliko stopou vigesimálního počtu, kterou však možno pokládati za starobylý zbytek dřívějšího počítání ucelevší uprostřed decimální soustavy později přijaté: 40 vyjadřuje se slovy *δι-ζετ-*, t. j. 2 × 20. U Malorusů ve mluvě obecné 30 vyjadřuje se nezřídka slovy двацять-десеть, a na Ukrajině přihází se ještě nyní, že Malorus, končiv svůj počet na prstech u rukou, pokračuje v něm na prstech u nohou (ovšem neobutých). Pojem „množství,

veliké množství, velmi mnoho“ Malorusové vyjadřují druhdy slovem **стонадцать** nebo **стонадцять** „stonáct“, utvořeným dle obdoby slov **тринадцать, семнадсать** a j. **Двадцать-десять** užívají i v Sibiři na označenou čísla 30.

Pozoruhoden jest dánský způsob počítání: 20 *tyve*, 30 *tredive* (3 × 10; *ti* = 10), 40 *fyrretyve* (4 × 10); od číslovky 50 *tyve* užívá se ve smyslu 20, připojuje se však ku příslušným číslům na odvarovanou směšování s desítkou prostředkem slova *sinds* (-krát): 60 *tredsindstyve* (3 × 20), 50 *halvtredsindstyve* (t. j. půltřetikrát 20), 70 *halvfjerdsindstyve* (půlčtvrtakrát 20), 80 *firsindstyve* (též *firs* 4 × 20), 90 *halvfemsindstyve* (půlpátakrát dvacet).

Že vyšší základní jednotka vigesimální soustavě více vadí než prospívá, jest na bíledni. Jakou měrou tato soustava jest nepraktická i nemotorná zvláště v určování vyšších čísel, která decimální soustavě neposkytují žádných obtíží, vychází zejména tenkráte na jevo, rozebíráme-li poněkud podrobněji vyšší i složitější číslovky v jazycích této soustavy užívajících. Vizme na př. papuánský jazyk Mare, jenž užívá naskrze zvláštního i velmi nedokonalého způsobu počítání, ač vyjadřuje i číslovky poměrně dosti vysoké. Jako jiné melaneské jazyky, i tento vypůjčil si první dvě číslovky od malajo-polyneského plemene, avšak vyšší číslovky vytvořil si způsobem docela samostatným, a to na základě soustavy quinární, ku které v dalším jejím rozvoji přistoupily živly vigesimální: 1 *sa* (malajsk. *asa*, *sá*), 2 *reve* (polynesk. *rua*), 3 *tini*, 4 *eiche*, 5 *sedongo*, 6 *sedongo ne sa re chemene* (pět i nové), 7 *sedongo ne reve* (*reve iave*, t. j. „dva zase“ — číslovka 5 se zde vypouští), 8 *sedongo ne tini*, 9 *sedongo ne eiche*; 10 označuje se slovy *ome re rue tubenine* „obě strany“, 20 = *sa re ngome* „jeden člověk“, 30 *sa re ngome ne ome re rue tubenine* „jeden člověk i obě strany“, 40 *reve re ngome* „dva lidé“ a t. d. (Gabelentz, Melanesische Sprachen 183). Číslo 46 vyslovuje se následujícím způsobem: *reve re ngome sedongo ne sa re chemene* „dva lidé pět a jedno nové“; 38 *sa re ngome ne ome re rue tubenine sedongo ne tini* „jeden člověk i obě strany pět i tři“.

Vejové mohou dle Koelleho nanejvýš do sta počítati; co převyšuje počet prstův u rukou i nohou pěti lidí, toho spočísti nemohou, což i snadno pochopitelno, poněvadž počítání vyšších čísel (přes 100) jest velmi matné. Složitá čísla přes 1000 bylo by velmi nesnadno i nemotorno vyjadřovati v tomto jazyce; tak na př. 5397 dlužno vysloviti následujícím způsobem: *mo mobánde bande tanako mo mobánde bande sagba ako mo sunnâni bande áko tân sûmféra*, t. j. „čtyři tisíce

dej mu tisíc dvěstě, dej mu sto osmdesát, dej mu sedmnáct", v číslech: (20 × 20 × 10) + (20 × 20 × 3) + (20 × 9) + 17 (Steinthal, Zählmethode der Mandenga Neger, Zeitschr. f. Völkerpsych. III, 368).

Vůbec nepokročilí a nevzdělaní kmenové vyslovujíce čísla jen poněkud vyšší zápasí s nemalými obtížemi. Zřejmě viděti, jak se hmoždí, aby buď vyjádřili příslušná čísla výrazy případnými, buď při každé arithmetické operaci jen poněkud složitější uspořádali si čísla dle základních jich pořadí. Ovšem mnozí národové v takových nesnázích rychle si pomáhají tím, že při všech jen poněkud vyšších číslech hbitě odseknou tazateli „to je nesčíslné" aneb „toho jest náramně mnoho", jako činívají Abiponci, Guaranové, Eskimáci, orinočtí kmenové a j. Mnozí mimo to utíkají se v takových příčinách i k různým posuňkům. Tak na př. Indiáni v britické Guyaně označují veškerá čísla, která převyšují počet prstův u rukou i u nohou, slovem „mnoho"; chtějí-li označiti veliký počet předmětů, berou tolik vlasů do ruky, co do hrsti se vejde (Appun, Ausland 1872, 827). Komančové počítají všechno na prstech, čísla do 10 vyjadřují jednotlivými roztaženými prsty, desítky oběma rozpřaženýma rukama, dvě desítky stlesknutím rukou — přes 20 nepočítávají (Schoolcraft, Ind. Tribes I, 233). Tarahumarové nepřestávají na pouhém vyslovování čísel, nýbrž užívají také rozličných znakův i posuňků prostředkem prstův i jich členů. Tak na př. vyslovujíce číslo 10 vždy ukazují obě ruce s roztaženými prsty, na označenou čísla 4 ukazují tři členy jednoho a jeden člen druhého prstu, na vyjádřenou jednotky zahýbají palec, vyslovujíce 12 ukazují 4 prsty se zahnutými na každém prstu třemi členy (Murr, Nachr. von versch. Ländern d. span. Amer. I, 369—370). Orinočtí národové, i když vyslovují čísla, doprovázejí je příslušnými posuňky, řeknou na př. „dej mně jeden kousek" pozdvihujíce jeden prst, „dej mně dva kousky" a pozdvihují dva prsty a t. d., při čemž sluší podotknouti, že každý téměř národ označuje čísla zvláštními posuňky. Tak na př. Ottomakové, chtějí-li vyjádřiti číslo 3, pozdvihují první tři prsty (počínaje od palce) zahybujíce poslední dva, Tamanakové na označenou téhož čísla pozdvihují naopak poslední tři prsty (malíkem počínaje), kdežto Maipurové v též případnosti přitlačují k dlani palec i malík ukazujíce ostatní tři prsty (Pott, Zählmeth. 17; sr. rovněž Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1207). Dle Lichtensteina Kussové (v Africe) číslovek obyčejně ani nevyslovují pozdvihujíce na jich vyjádřenou jenom tolik prstů, kolik právě potřebí, a podobně počínají si v téže příčině i Bečuánové užívajíce na vyslovenou čísel toliko posuňků.

Tento pomocný a dílem i nevyhnutelný doplněk při počítání dlužno předpokládati i tam, kde číslovky od 6 do 10 od číslovek od 1 do 5 tvaroslovně ničím se neliší, což zjevně ukazuje k tomu, že čísla od 1 do 5 počítala se na jedné (obyčejně na pravé) a čísla od 6 do 10 týmiže slovy na druhé ruce.

Různí národové dřevních i novějších dob vyjadřují čísla tím, že prsty všelijak ohybají, kroutí a splétají, a tohoto prostředku užívá se hlavně tam, kde lidé nerozumějíce jeden druhému vespolek rozmlouvati nemohou. Arabové zovou takové označování čísel *'uqûd* (mn. číslo od *'aqd* vázání, svazek, uzel), vyrozumívajíce jím rozličné způsoby splétání prstů číselné poměry označující. Na tento způsob počítání i označování čísel narážejí též perští básníci; dle spisu Ali Jezdiho perským jazykem (v 15. století) sepsaného čísla od 1 do 10.000 vyjadřují se takým způsobem prostředkem 19 rozličných figur. O tomto způsobu počítání ve východních stranách běžném sepsal Rödiger pojednáni v Zeitschr. d. d. morg. Ges. 1845—1846, 111—129; o témž předmětě jedná i Beda Venerabilis v první hlavě svého spisu De temporum ratione.

Jarurové označují číslo 5 slovy „jedna ruka", 10 = „dvě ruce", 15 = „jedna noha" a 20 = „jeden člověk"; převyšuje-li počet číslo 20, dělají hromádky zrnek, každou po 20 zrnek (Pott, Zählmeth. 16). Banarové v jihovýchodní Asii počítají na prstech u rukou a nevystačí-li prsty u rukou, přecházejí k nohám; pakliže počet převyšuje také číslo prstův u nohou, sedí v směšné nesnázi s roztaženými prsty u nohou i u rukou nevědouce, co sobě počíti. Někdy však v takové případnosti na označenou vyšších čísel skládají v hromádku dřívka, třísky nebo jiné předměty (Bastian, Geogr. und ethnolog. Bilder 127).

Indiánští kmenové neznají nejjednodušších pravidel sčítání a dělení, o počítání z paměti Indián nemá ani zdání, a násobení i dělení počtů jsou mu věci naskrze neznámé. O vyšších číslech nemají žádné jasné představy; tak na př. 200 tolarů jest Indiánu summa dosti záhadná a temná, jejíž objem tehdá teprve chápe, když vidí peníze před sebou vysázené (Schoolcraft, Ind. Tribes V, 712). Sothové (v Africe) při značných jinak vlohách mají o číslech představy velmi neurčité, a učiti se počtům i jednoduchým arithmetickým operacím činí jim veliké obtíže. Endemann pronáší se o nich v tato slova: „Čeledínové pamatují si číslo prosloužených měsíců, neděl a dní prostředkem vroubků, které na hůlce vyřezávají. Náčelník, jenž chtěl býti zvláště rozumným, navlíkal od toho dne, v který viděl prvního bělocha, každo-

denně jednu perlu, nemohl však říci, kolik jich všech bylo, a musil jsem mu je sám spočítati“ (Zeitschr. f. Ethnol. VI, 44). Platil-li kdo Karajbovi v penězích, musil peníze v jedné řadě vysázeti, při čemž řada zdvojená nebo peníze na sebe kladené byly pokládány tolikéž za řadu jednoduchou a co do hodnoty s ní úplně se srovnávající (Bastian, Culturländer des alten America II, 710).

Skrovnou způsobností k počítání vynikají praobyvatelé ceylonští, Veddahové, umějící jenom do 5 počítati (James Em. Tennent, Ceylon II, 443). Když Atherton dal jednomu z jich náčelníků 12 lopat ke vzdělávání polí, aby je mezi 4 obce rozdělil, náčelník nemohl nikterak býti s tak nesnadný úkol, a se vším namáháním nedovedl rozděliti 12 lopat na 4 částky (J. E. Tennent, Ceylon II, 446). Velmi chatrné číselné soustavy mají rovněž primitivní horní kmenové v přední Indii; někteří počítají toliko do dvou, jiní pak do pěti anebo na nejvýš do desíti (Globus XXXVII, 361). Divocí kmenové v zadní Indii velmi málo se znají v prostých arithmetických výkonech. Harmand vypravuje, jak tuzemec z kmene Khâstemepů měl náramnou práci, aby na svých prstech vyznačil počet mužských ve vesnici bydlících, jakkoli jich bylo všeho všudy jen šest (Globus XXXVIII, 226). Koňagové (v severní Americe) počítají na prstech u rukou i u nohou, avšak přes 20 jich počet nesahá; chtějí-li vyjádřiti vyšší číslo, počítají prsty u rukou i nohou druhého a třetího člověka, ale málo kdo z nich umí počítati do 40, ženské nanejvýš do 10, a na označenou větších počtů berou se za vlasy chtějíce tím ukázati, že počet, o nějž jde, rovná se počtu vlasů na jich hlavě (Давыдовъ, Путешествіе въ Америку II, 101). Obyvatelům samoanských ostrovů veškeré arithmetické výkony, zvláště pak násobení činí náramné obtíže (Ausland 1855, 446—447).

I mnozí kmenové afričtí, jakkoli mnohdy mívají poměrně větší proti jiným kmenům primitivním způsobnosti k počítání, zápasí při svých počtech s velikými obtížemi i počínají si při nich někdy dosti nemotorně. Zulové mají dosti chatrné představy o číslech, a dosti prosté arithmetické výkony působí jim nemalé obtíže; vůbec v počítání znají se velmi špatně. Do desíti umějí sice všichni téměř počítati, ale přes deset jen velmi málo, nad to pak do sta. Aby vypočetli, že $2 \times 2 = 4$, nebo $10 - 4 = 6$, toho těžko do Zulů se nadíti (Speckmann, Die Hermannsburger Mission in Afrika 91). „Letopočtu u Zulův ani nestává, vůbec žádný dle let nic nemůže určiti, ani stáří svého nevyjímaje. V té příčině slýchati často nejpodivnější a nejsměšnější výpovědi. Tak jednou missionář Fröhling vykládaje příběhy Josefovy

zmínil se též o tom, že mu bylo 30 let, když byl představen Pharaonu; ukázal na jinocha, jenž byl přítomen a jemuž bylo asi 30 let, dodávaje, „asi v tvém stáří“, ale tento měl se za velmi uražena, dokládaje, že je mnohem starší, a když se ho Fröhling pak zeptal, kolik mu let, odpověděl zcela naivně: „300!“ Jinoch, jemuž bylo asi 26 let, odvětil mu: „mně je 600 let“. Ženština, která měla již přišedivělé vlasy a které bylo asi 50 let, odpověděla na jeho otázku, kolik jí let: „3 léta“ a t. d. (Speckmann, Hermannsb. Mission 152). O způsobu počítání u Sessutů užívaného Schrumpf (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XVI, 463) pronáší se na tato slova: „Číslovky v jazyku Sessutů jsou velmi rozvláčny a poněkud nemotorny, pročež počítání, je-li číslo předmětů, které sčítají, značné, jest pro tuzemce úkolem téměř obrovským. Jde-li počet přes 100, tu z pravidla tré lidí musí vespolek vykonati tuto těžkou práci. Jeden počítá pak jednotky na prstech, které zdvihá jeden po druhém ukazuje zároveň na předměty, které počítají, anebo dotýkaje se jich, je-li možná; druhý zdvihá prsty (počínaje malíkem levé ruky a pokračuje až k malíku pravé) na označenou desítek, jakmile jsou plny, a třetí počítá sta. První čísla: 1 *engue*, 2 *peli*, 3 *taru*, 4 *ne*, 5 *tlanu* a t. d. lze ještě přemoci, ale číslovkou 8: *e robileng meno e le meli* (t. j. „jsou zlomeny, které jsou dva prsty“) i 9: *e robileng mono o le mong* (t. j. „on je zahnut prst, on jest jeden“) počíná se jeden z nejnemotornějších způsobů počítání, které si toliko lze představiti.“ Sothové do pěti užívají výrazů prostých, avšak od šesti číslovky jich vyslovují se způsobem dosti složitým: 1 *té* nebo *nnoe*, 2 *veli*, 3 *raro*, 4 *nne*, 5 *lano* nebo *fetža seaṭa* „končiti ruku“, 6 *cho tavela* „přeskočiti“ (t. j. ke druhé ruce), 7 *cho šupa* „míře ukazovati“ (ukazovatelem), 8 *cho fera meno e meveli* „zahnouti dva prsty“ (poněvadž při znázorňování tohoto počtu dva poslední prsty na pravé ruce se zahnou), 9 *cho fera mono ó té* „zahnouti jeden prst“, 10 *lesome*, 11 *lesome le motžo ó té* „deset a jeden jenž jeden“ a t. d. (K. Endemann, Zeitschr. f. Ethnol. VI, 56).

Velmi složitý jest také způsob počítání u Zulů, jejž popisuje Schreuder (Gramm. for Zulu-sproget 30): „Počínají malíkem levé ruky roztahujíce každý prst v počtu se zavírající, kdežto ostatní zůstávají zahnutými. Zřídka počínají malíkem pravé ruky, leč když končili číslo 10, poněvadž při každé dokončené desítce následující desítku počnou počítati od druhého konce, to jest od toho malíku, jímž předešlá desítka se uzavírala. Dlužno pak podotknouti, že nemají-li se počítati veškeré jednotky, z nichž jistý počet se skládá, a má-li se pojednou

označiti jistý počet, tu na vytčenou příslušné řady desítkové třeba roztáhnouti tolik prstů (počítaje od malíku, jímž v takové případnosti počet se počíná), kolik sluší vytknouti jednotek v nedokončené řadě desítkové, tak že veškeré zahnuté prsty až k následujícímu malíku v počet se nezahrnují. Rozpřáhnu-li tedy malík, mezenec a prostřední prst pravé ruky, tu všechny ostatní prsty, počínaje od ukazovatele pravé ruky, v počet se nezahrnují, i když prsty levé ruky nemám zahnuté, a označované číslo jest v této případnosti 3 v příslušné řadě desítkové, která dříve musí býti vytčena; pakliže roztáhnu palec i ukazovatel pravé ruky, označuji tím, že počet vychází od malíku levé ruky, i když prsty levé ruky nejsou roztaženy, a označované číslo jest 7. Při každé končené desítce obě ruce s roztaženými prsty se stlesknou. Vyložený zde způsob počítati má, jak snadno pochopitelno, veliký vliv na pojmenování jednotlivých jednotek. Tak na př. číslo 5 nazývá se *'eďesantla*, t. j. „celá ruka", číslo 6 *taťisitupa* „vezmi palec s sebou", číslo 7 *kombile* „ukazovatel" aneb *kota* „lízati", 8 *ukulu* „veliký" nebo *kjijangalobili* „nech dva prsty pozadu", 9 *kjijangalolunje* (z *kjija ngalu olunje*) „nech jeden prst pozadu" (t. j. malík). Mimo uvedené zde číselné názvy Zuluové na označenou čísel 6—10 užívají ještě těchto slov: 6 *tandatu*, 7 *šijangalontatu* „nech 3 členy", 8 *šijamnwembili* „nech dva prsty", 9 *šijanwemnje* „nech jeden prst" (L. Grout, Zulu Gramm. 89). Bečuánové mají číslovky až do 7, 8 vyjadřuje se slovy *go hèra menwana e le mebedi* „zahni prsty dva", 9 slovy „zahni prst jeden jen" (tak na př. „devět ovcí" vyjádří se slovy *dinku di hera monwana a le moñwe hela*, t. j. „ovce zahni prst jeden jen" — Brown, Secwana Vocab. VIII).

Šillukové počítají toliko do 10, a chtějí-li vyšší číslo označiti, užívají hromádek, třísek, dřívek nebo jiných předmětů. Petherick vypravuje o náčelníku Šilluků, jehož navštívil: „Když vypočítával své děti, musil použiti hůlky, kterou na malé kousky rozlámal, a poněvadž neuměl přes 10 počítati (jako vůbec všichni černoši), vypočítal 10 jmen, která tím označil, že položil jeden kousek hůlky na palubu před sebe, jiný kousek označoval druhou desítku a t. d., až vyjmenoval a vyznačil počet všech svých dětí, jichž bylo 73" (Wood, Natural Hist. of Man I, 529). Dinkové (ve střední Africe) jsou velmi nadaným i poměrně vzdělaným národem, mají výbornou paměť a snadno učí se jazykům a zpěvu, ale žádný z nich neumí přes 10 počítati, a způsobnosť jich k počtům jest velmi skrovná (Mitterrutzner, Dinka Spr. VIII); vůbec mnozí černoši přes znamenitou svou paměť nejsou ani s to, aby

určili své stáří (Fr. Müller, Allgem. Ethnogr. 124). O Ewech (kmenu černochů v západní Africe) praví Zündel, že mají výtečnou paměť, snadně a rychle se učí cizím jazykům, vynikají bystrým a mnohdy vzácným důvtipem, pěstují básnictví a zpěv, ale s tím se vším stáří si nepamatují a let svých nepočítají, tak že není možná s jistotou určiti, kolik je komu let (Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XII, 383—386).

Neobyčejně chatrné představy o arithmetických operacích mají Damarové, kteří neumějí ani ještě vypočítati, že $2 \times 2 = 4$; o nich v té příčině praví Galton: „Tážeš-li se jich, kolik dní cesty jedno místo je vzdáleno od druhého, tu jich neznalosť jakýchkoli číselných poměrů jest velmi ku překážce. Byť i měli jakékoli číslovky ve svém jazyce, tolik je jisto, že v praxi neužívají více než tří; chtějí-li 4 vyjádřiti, utíkají se ke svým prstům ... při čísle 5 jsou u veliké nesnázi, nemajíce žádné svobodné ruky, aby jí držely prsty potřebné na označenou jednotek ... Ve směnném obchodu musí každá ovce zvláště býti zaplacena. Tak na př. činí-li dva sloupky tabáku směnnou cenu jedné ovce, Damarec byl by v hrozné nesnázi, kdyby mu kdo vzal dvě ovce a na místo jich dal čtyři sloupky tabáku. Učinil jsem tak jednou i viděl jsem, jak tuzemec nejprve dva sloupky tabáku poodložil dívaje se přes ně na ovci, kterou prodával. Přesvědčiv se, že jedna ovce skutečně zaplacena i spatřiv ke svému ustrnutí, že právě ještě dva sloupky zůstaly v jeho ruce, aby zapravily cenu druhé ovce, bral celé jednání zřejmě v pochybnosť. Věc zdála se mu příliš „uhlazenou", aby mohla býti správnou, ohlížel se opět na první dva sloupky, ale potom nastal v jeho mysli zmatek, hleděl brzo na jednu ovci, brzo zase na druhou i přerušil veškeré jednání, až mu dali do rukou dva sloupky tabáku i odehnali jednu ovci, a potom mu dali ostatní dva sloupky i odehnali druhou ovci. Tane-li Damarci jisté číslo neb určitý počet na mysli, jest příliš zaměstknán, aby měl náležitý zřetel na kvantitu. Kupuješ od něho na př. jalovici za 10 sloupků tabáku, on rozpřáhne své veliké ruce na zemi i položíš mu jeden sloupek na každý prst; shrábne tabák, množství jeho se mu líbí i koupě jest uzavřena. Po té kupuješ ještě jednu jalovici i jednáš takýmže způsobem, kladeš mu však místo jednoho jenom půl sloupku na každý prst, on se tím v tu chvíli také docela spokojí, avšak někdy přece spozoruje podvod a stěžuje si na to následující den" (Wood, Natural History of Man I, 344—345). O témž kmenu praví Andersson (Lake Ngami 228), že „jsou v hrozných nesnázích, převyšuje-li číslo počet jich prstů. Jest velmi zábavno dívati se na ně, jak celá jich tlupa se hmoždí, aby spojenými silami

spočítali tucet kusů dobytka". Hererové mají o sčítání představy velmi chatrné; tak na př. zná-li tuzemec cestu od A do B a tolikéž od B do C podrobně, přece o přímé vzdálenosti od A do C sotva by asi měl zdání; nezobecňuje ničeho, maje toliko v paměti velikou hojnosť místných podrobností (J. Hahn, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. IV, 487). Nakolik i strany pojímání číselných poměrů člověk závisí na těch představách, kterým od dětinství a z mládí přivykl, viděti jasně na černochovi otroku, o němž praví Gilj, že v něho nijakž nepůsobila slova jezuity, jenž chtěje názorně vylíčiti nesmírné množství andělů, pravil: „andělů máme bez počtu, miliony i miliony, tolik jako hvězd na nebi, jako listí na stromech, jako písku mořského", avšak týž černoch udivením strnul, když jezuita pravil dále, že jest andělů více, než *kukuřicových zrn v korci* (Pott, Zählmeth. 88).

Jak viděti, u černochů číslo je ještě venkoncem pojmem hmotným, i nepovzneslo se v jeho mysli ku představě abstraktní; černoch ani nezná žádných čísel, nýbrž toliko jistý počet prstů na rukou i na nohou, nepočítá, nýbrž měří ty věci, jichž číselné poměry určuje. Prsty svými měří jako loktem, prsty jsou mu měřítkem, které přikládá ke všem předmětům, o jichž počet běží; plaze se při svém počítání po předmětech jej obkličujících on postupuje zvolna od jednotky k jednotce, od malíku k palci, od levé ruky ku pravé, od ruky k noze, od člověka k člověku. V nedostatku vlastní tvořivosti, kterou zde pohřešujeme, zavírá se právě podstatný rozdíl mezi naší i jeho soustavou číselnou. U Indoevropanů číslo jeví se již bez původního konkretního podkladu, abstraktně pojatým názorem jistého množství týchže předmětů, při čemž obsah představy formální její stránkou jest zakryt a na díle i vytištěn. Určité názvy jednotlivých čísel vznikaly v našich jazycích přičiněním abstrakce ze smyslných názorů se vybavující, což každým způsobem předpokládá značný vývoj osvědomělosti jazykové. Zajisté i Indoevropané počítali původně na prstech, povznesli se však záhy kombinační svou tvořivostí a slučováním sčítání i násobení z pouhého názorného stanoviska k abstraktnímu, přetvořujíce počet v číslo, určování kvantity konkretních předmětův u výkony odtažité i podstatně rozdílné od prvotného názorného označování číselných poměrů.

Na nízkém stupni stává tolikéž určování času i vzdáleností u národů primitivních nebo méně pokročilých. Určují-li Makušjové (v jižní Americe) vzdálenosť od místa k místu, vyznačují je číslem nocí, které na cestě stráví; možno-li na př. do jistého místa za 6 dní doraziti, tu řeknou: „pětkrát cestou se vyspíš, a potom budeš tam"; pakliže

do jistého místa lze doraziti za jeden den aneb ještě dříve, vyslovují slovo *hop-pah* zvláštním způsobem, dlouží první slabiku popisujíce rukou běh slunce až k zenithu i pohybují při druhé slabice ruku až k tomu místu, kde slunce bude státi, když člověk k místu dorazí. Jakmile celé slovo vyslovili, udeří se v prsa (Appun, Ausland 1871, 449). Rok nazývají *tiving timong* aneb *tiving konno* „jeden déšť". Dajakové nemají žádných slov na označenou denních časů; ptá-li se jich kdo na denní dobu, v kterou se má co státi, ukazují rukou na to místo na nebi, kde bude slunce státi v tu dobu; podobným způsobem primitivně názorným určují také vzdálenosti míst (Friedmann, Ostasiat. Inselwelt II, 99). Sambové v Honduře počítají dni podle snů nebo nocí, Damarové dní vůbec ani nerozeznávají a rok rozeznávají dle suchého i dle deštivého času roku (Wood, Nat. Hist. of Man I, 344); severoameričtí Indiáni rozeznávají čas někdy toliko dle měsíců, a léta počítají podle počtu jar nebo podzimkův a ještě častěji podle zim (podle mrazův a sněhu — Riggs, Gramm. and Dict. of t. Dacota Lang. Introd. X). Botokudové na označenou 5 dní ukazují nejprve na slunce, popisují kruh od východu k západu, kladou palec pětkrát do úst a pětkrát do ruky i vyslovují pětkrát slovo *teputaplan*. Delavarové určovali dříve čas tím způsobem, že každý rok kladli vampumovou šňůru na zvláštní pásek k tomuto cíli vytčený; v těchto „letopisech" šňůry jistých barev byly opatřeny zvláštním významem, a způsob jich spořádání i seřadění, jakož i figury, rozličné kombinace znázorňující, byly jim za mnemonické symboly, jichž prostředkem si připomínali rozličné okolnosti a události (Bastian, Sprachvergl. Stud. 97). Indiáni v britické Guyaně nemají žádného určitého dělení času, pročež jest věcí téměř nemožnou, určiti stáří vzrostlého člověka nebo starce; proměny měsíce a deštivý čas roku jsou jediné zjevy, jimiž při svém chatrném a nespolehlivém dělení času aspoň po jistou míru se spravují. Veškeré určování času, vztahující se k dobám minulým, zakládá se na jistých událostech, které podstatně i platně působily v jich názory a způsob života, a taková nová pamětná doba udržuje se potud v platnosti, pokud jiná, neméně důležitá i významná památky její nezahlazuje (Appun, Ausland 1872, 826—827). Winnebagové nemají žádného slova na označenou roku, žádného dělení času na neděle, žádného dělení dne na hodiny; určují čas dle zim, dle proměn měsíce a dle nocí (Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 240); černonozí Indiáni počítají tolikéž dle zim anebo „sněhů", a rok dělí na 12 měsíců, k nimž pak připojují ještě jeden, který zovou „ztraceným měsícem" (Schoolcraft V, 183).

Komančové kromě dělení roku na rozličné doby nemají žádného dělení času; rozličné pak doby rozeznávají dle rostoucí trávy, dle padajícího listí, dle parna i dle mrazů, den nazývají „sluncem" a hodiny označují tím, že prstem ukazují to místo, které slunce na nebi právě zaujímá (Schoolcraft II, 129); takýmže způsobem i obecný lid v Číně znázorňuje denní doby (T. Watters, China Review V, 80). Žádného dělení času na neděle nemají i Sothové, den zovou „sluncem", dělí čas toliko na měsíce, jichž připadá 12 na jeden rok; poněvadž pak při takovém počtu vždy ještě jeden měsíc přebývá, tož určování času u nich mnohdy se hatí a přichází na zmatek, tak že starci o jistou dobu neb o určitý měsíc za časté se hádají a prou. Názvy dávají měsícům dle jistých charakterních známek; tak na př. listopad jmenují *liphalane* „sajky", poněvadž se v tu dobu mladé sajky rodí, měsíc, rovnající se přibližně našemu květnu, nazývají *mosechanon* „ptačí smích", protože v ten čas kvete druh aloí, v jichž květech se nachází cukrová míza, kterou ptáci pijí vesele cvrlikajíce (K. Endemann, Zeitschr. f. Ethnol. VI, 65). Hotentoti na označenou dní, neděl a měsíců vyřezávají vroubky do dřeva; někteří kménové, vyznačujíce jisté dni v budoucnosti, užívají svazků prutů nebo hůlek, z nichž každý den po kousku vytahují a zahazují (Waitz, Anthropol. II, 224).

Přenášení slov z oboru sluchového v obor zrakový.

Prvotiny lidské článkované mluvy zakládají se na sluchu. Jak posuňky zakládají se na zraku a mluví toliko k tomuto smyslu, tak i mluva článkovaná, dorážejíc toliko na sluch, vynikla prvotně z dojmů sluchem pojatých. Zrak ve tvoření lidské mluvy neměl *původně* žádného *samostatného* účastenství; dojmy jím pojaté vyjadřovaly se buď posuňky, buď týmiže zvuky, které označovaly dojmy sluchové. Poměr tento jest dle našeho zdání nade všecku pochybnosť jasný, mimo to vývojem jazyků i četnými doklady zúplna se stvrzuje a jest vskutku velmi s podivením, že tak důmyslný badatel, jakým byl Geiger, mohl přičísti zraku mnohem větší působení na počátky jazykové, než sluchu. Nesmíme tu však másti pozdější doby s prvotnými a bráti následek za příčinu; především sluší přihlížeti k těm faktickým a velmi četným dokladům, které jazyky v bohaté rozmanitosti poskytují a jichž ve spise Geigrově marně hledáme. Argumentace Geigrova byla by docela jinou, kdyby se byl přidržoval faktických dokladů, jazyky hojně sobě poskytovaných; veškeré dedukce, tohoto veledůležitého i jediné

průvodného základu pozbývající, podávají nám nový toliko důkaz nezpůsobnosti filosofické methody rozřešovati otázky, které toliko podrobný analytický rozbor materiálu jazyky poskytovaného může rozhodnouti. Obecné úvahy malou mají platnosť tam, kde především sluší obrátiti zřetel k výmluvným důkazům, v jazycích samých se nacházejícím, z nichž níže uvedeme jistý výběr. Otázka zde položená s rozborem způsobův označování dojmů smysly pojatých spadá vlastně v druhý díl našeho spisu, o vývoji jazyka jednající, než pro velikou její důležitosť nebude od věci, poukázati zde k jejímu významu i obsahu.

Určiti vzájemný poměr, jímž smysly k sobě se mají, sotva kdo bude pokládati za těžké; že mezi našimi smysly zrak i sluch nad jiné jsou důležity, jest na jisto postaveno, a kterému z nich vzhledem k jazyku před druhým přednosť dáti sluší, o to myslíme tolikéž žádného sporu nebude. Žádný smysl nepovzbuzuje našeho citu v té míře, jako právě sluch; oko jest nepoměrně méně citelné a dojmy zrakem pojaté mnohem slabší od dojmů sluchových. Žádný dojem smyslový nemá do sebe té úchvatné i bystré působnosti, jako dojem sluchový. Zvuky svou důraznou pronikavostí povzbuzují nás okamžitě k vlastní činnosti, mžikem působí v nás reakci, kdežto pohyby, posuňky a vůbec dojmy na zrak působící ani přibližně nejsou s to, aby nás povzbudily v podobném směru i s takovou rychlostí. Sebe silnější zablesknutí nikdy nás nedojme tou měrou, jako třesk hromové rány, při němž celé naše tělo se zachvívá. Uchem pojímáme nejen nejživější pocity a dojmy, ale i nejrozmanitější; není asi pocitu, jenž by působením zvuků nemohl v nás vzniknouti. Dojmy a pocity sluchem způsobené povzbuzují nás v okamžení, působíce často v našem rozpoložení mysli přechody velmi náhlé, ba příkré, čehož o dojmech zrakových touž měrou nelze nikterak tvrditi. Sluch jest mimo to mnohem ideálnější, než zrak; co pojímáme zrakem, jest obmezeno prostorem, ale co pojímáme sluchem, má bytnosť naskrze ideální, v okamžiku vznikající a zanikající; právě proto zvuk je zvláště způsobilý vyjadřovati myšlénky. Viditelné pohyby a posuňky jsou s osobou, která jich užívá, nerozlučně spojeny, kdežto zvuk od osoby jej pronášející venkoncem se vzdaluje a samostatně potud se šíří, pokud vzduch jej donáší. Dojem sluchový jest i nezávislejší od dojmu zrakového: aby oko pojalo dojem zrakový, potřebuje světla, jehož uchu naprosto není třeba; dojem na sluch působící pojímáme prostředkem vzduchu, obecného i základného živlu všech organických bytostí. Posuňky, máme-li je viděti i pozorovati, nezbytně předpokládají, aby naše pozornosť již napřed k tomu byla zvrácena, kdežto

o zvucích toho nikdy není třeba. Jestliže kdo za našimi zády celou hodinu posuňkuje ani jednoho zvuku při tom nevydávaje, my o tom ničeho nezvíme; pakliže pronese jediný toliko zvuk, dojem na nás způsobený okamžitě se objeví. Dojmům sluchovým sluší tedy rozhodnou přednosť dáti před dojmy zrakovými. My jsme působením vychování přes příliš zvykli souditi o jazycích, slovech a zvucích z písma a prostředkem zraku, a za tou příčinou hledíváme mnohdy na cizí jazyky se stanoviska fysiologicky nesprávného. Největší obtíž, s kterou jest zápasiti vzdělanému Evropanu, učícímu se jazykům kmenů nevzdělaných, záleží právě v tom, že se musí učiti sluchem, kdežto vychování jeho z většího dílu se zakládá na názorech i dojmech zrakem pojatých. Divoch naproti tomu jest obdařen velmi značnou způsobností rozeznávati nejnepatrnější zvukové rozdílnosti; minimální odstíny u vyslovování hlásek, které Evropan sotva pozoruje a jichž druhdy naprosto ani nemůže postihnouti, úplně mu postačí, aby slovu dodal naskrze jiného významu. Právě v jazycích jednoslabičných, které, jsouce ve mluvnické stránce nevyvinuty, prostým svým skladem s primitivními útvary na všechen způsob více se sbližují, než naše jazyky flexivní, panují přízvukové soustavy důsledně a bedlivě vypracované, s jichž určité a jasné označení žádné písmo evropské nemůže býti. Sluch rozeznává odstíny přizvukování, jichž sebe vytříbenější písmo a sebe dokonalejší znaky vyjádřiti nemohou.

Lidé, kteří slepými se narodili nebo záhy zraku pozbyli, znázorňují si barvy prostředkem dojmů sluchových. Saunderson, jenž se narodil slepým, na otázku, jak si představuje červenou barvu, odpověděl, že se nepochybně podobá zvuku trubnému; dojem zrakový přeložil tudíž v obor dojmů sluchových. Je známo, že lidé, ve stáří sluchu pozbyvší, za časté bývají mnohem nevrlejší, mrzutější, ba i tupější, než lidé, kteří oslepli, při tom nezřídka čilosť i bodrosť ducha udržujíce. Ve příčině jak fysiologické, tak i psychologické sluchové dojmy mnohem mocněji působí v člověka, než dojmy zrakové. Klademe-li tudíž dojmy sluchové rozhodně nad dojmy zrakové, tu zcela přirozeně za dob prvotných sluchu jest nám přičítati ještě větší význam, než nyní. Že na prvotné lidi dojmy dorážely mocněji, než na nás, i že u nich představy byly živější, máme za věc nepochybnou; vždyť i dítě proti vzrostlým dojmy mnohem živěji pociťuje, jakož i podnes národové primitivní živou názorností jazyka předčí nad národy pokročilejší. Člověk hned s počátku pojímal dojmy jak zrakové, tak i sluchové; dosáhnuv jistého stupně duševního vývoje počal užívati jednak

posuňků, jednak článkovaných zvuků, nemaje vlastně ve způsobě vyjadřování dojmů žádného výboru; dojmy zrakem pojaté vyjadřoval, pokud mohl, prostředkem posuňkův, a dojmy sluchem pojaté pomocí zvuků. Zraku sluší tedy při tvoření lidské mluvy jen natolik dáti přednosť před sluchem, nakolik mimika i posuňky předcházely řeč článkovanou. Jako zvířecí křik anebo vůbec jakýkoli zvuk žádnými, třebas i sebe dokonalejšími posuňky nemůže býti vyjadřován, tak i nijaký, sebe mocnější dojem zrakem způsobený nemohl s počátku býti označován prostředkem zvuků, to jest těmi živly, jimiž člověk vyjadřoval původně toliko dojmy sluchem pojaté. Dle našeho mínění tyto dva obory dojmů, ke smyslům naskrze rozdílným se vztahující, za prvotných dob v označování docela od sebe byly odděleny; člověk po jistou dobu dojmy zrakové označoval posuňky, a dojmy sluchové — zvuky. Avšak — jak jsme toho již dříve dotekli — člověk záhy postihl hlubokého významu článkované řeči i těch velikých výhod, které mu poskytovala mluva článkovaná. Usiloval tedy již záhy o to, aby také dojmy, zrakem i jinými smysly pojaté, vyjadřoval pomocí týchže prostředků, kterými označoval dojmy sluchové. K dosažení tohoto cíle patrně nebylo na jiném, než *přenášeti označování dojmů zrakových v obor dojmů sluchových* i vyjadřovati je týmiže zvuky, které původně označují toliko dojmy sluchové. Že věc skutečně tak se měla, tomu nasvědčují přečetné i výmluvné doklady, ve všech téměř jazycích podnes ještě ucelevší. Máme tu první velevýznamné stopy toho metaforického přechodu významů, který za pozdějšího vývoje jazyka tak mocně zasáhá všech jeho vrstev i oborů. Takovým způsobem člověk představy, které ke sluchu ani se nevztahovaly, přece spojoval se sluchem, užívaje při tom zvuků metaforicky a symbolicky, což tím snáze mohl provésti, čím méně jednotlivé smysly působily samy o sobě. V tomto veledůležitém přetvořování onomatopoického základu, v tomto přechodu bezprostředně smyslného označování dojmův i představ k označování metaforickému, symbolickému, v *přenášení představ z oboru sluchových dojmů v obor ostatních smyslů* záleží nejdůležitější i nejpodstatnější pokrok jazyka, neb tím teprva slovo na prvotném svém živlu, z něhož vzniklo, stalo se nezávislým a následkem toho i případnějším prostředkem vyrážeti činnosť myslícího tvořivého ducha. Nejen v našich, ale i v ostatních nepříbuzných jazycích vyskýtá se množství dokladů, jak pojmy „viděti, světlo, blesk, jasný“ a j. označují se slovy, znamenajícími původně „křičeti, křik, šum, hlučný“ a j. Totéž dělo se i při označování dojmů, které ostatními smysly pojímáme: „čichati, voněti“

vyjadřovalo se mnohdy slovem „foukati" (sr. str. 131), „ochutnávati" slovy „kousati, chroupati, téci", „ohmatávati" slovy „klepati, udeřiti" a j.

Člověk zajisté s počátku obracel svůj zřetel především k těm předmětům i bytostem, které se pohybovaly i zvuky vydávaly; co setrvávalo v mrtvém, nepohnutém klidu, co se nikdy neozývalo, toho si s počátku zajisté nevšímal. Předměty pohybujíce se vydávají obyčejně rozličné zvuky, a tento dojem, dojem sluchový, člověk mohl vyjadřovati způsobem napodobovacím, a proto pohybování a vydávání zvuků vyjadřoval s počátku týmiže zvukovými živly. Ježto pak člověk nepochybně již záhy spozoroval, že se i světlo pohybuje, tu snadno si vysvětliti, proč dojmy zrakové v označování původně stotožňovaly se s dojmy sluchovými. Příbuznosť i částečná stejnorodosť obsahu představ byla i zde hlavní příčinou vzájemného jich proplétání.

Při rozličných dojmech protiva mezi zrakem a sluchem není ani tak příkrá, jakou se snad na první pohled býti zdá. Rozličné zjevy a výkony působí na několik stran i na dva neb i více smyslů. Tak na př. při jídle a pití člověk pohybuje rty a ústy, ale zároveň vydává také rozličné zvuky: hltá, mlaská, srká a t. d. Jest velmi významno, že v takových případnostech dojmy sluchové označují se hojností onomatopoických slov, proti kterým počet slov, označujících dojmy zrakové, jest mnohem skrovnější. Tvrdí-li tedy Geiger, že „jazyk nevyniká z ucha, ze zvuku, nýbrž z oka, ze světla", tož — nepřihlížejíce ovšem k úplné nedůvodnosti takového mínění — můžeme poukázati k rozličným výkonům a zjevům, v nichž zrak i sluch nečiní protiv, jedna druhou naprosto vylučujících. Na otázku Geigerovu: „Byl blesk na nebi, bylo pučící rozevírající se poupě uchu mladistvého lidstva explosí?" Steinthal (Abriss der Sprachwiss. 385) odpovídá zcela důvodně rozhodným „zajisté", dokládaje se zároveň německého *blume* i latinského *flos*, odvozených od téhož onomatopoického kořene *bhl*, z něhož i Řekové utvořili si přímětek hučícího moře *(πολυ-φλοι-σβοιο θαλασσης)* a odkud i název kůry *(φλοιός)* pochází. Že ostatně i Geiger uznal za dobré vysvětliti vznik mluvy označováním sloučených dojmů zraku i sluchu na člověka působících, že tudíž nemohl neuznati vážného dosahu a významu sluchu, vychází na jevo z těchto slov: „man muss in das erste objekt sprachlicher bezeichnung auch einen thierischen laut, ein murren, wie es mit der bezeichneten miene verbunden war, eingeschlossen annehmen und kann daher den ersten sprachlaut als wiedergabe eines gegenstandes in der thierischen aussenwelt ansehen, wo lautwahrnehmung und gesichtswahrnehmung wie in einem

mittelpunkt zusammentreffen, wornach denn auch die den sprachlaut vielleicht erzeugende nachahmung in gewissem sinne zugleich schallnachahmung gewesen wäre" (Geiger, Ursprung der Sprache 145). Slova pak, vyjadřující dojmy sluchem pojaté, i dle Geigera jsou veskrz rázu onomatopoického: „jede tonwurzel ist schallnachahmung" (Ursprung d. menschl. Spr. u. Vern. I, 309); nelze si arci původ takových slov i jinak představiti. Bezprostředně o zvukovém napodobování může ovšem jen tam býti řeč, kde jde o vyjadřování dojmů sluchem pojatých; při slovech, dojmy ostatních smyslů vyjadřujících o napodobování můžeme mluviti toliko ve smyslu nepřímém, ježto onomatopoie jeví se zde býti přenesenou, metaforickou a tudíž živlem již podružným. Vůbec sluší míti na zřeteli, že význam slov není ani individuální, ani obecný, nýbrž *obrazný;* vždyť slova neoznačují ani předmětův, ani výkonů nebo zjevů, nýbrž toliko dojmy, které předměty a výkony na člověka působí. Velmi případně Renan označuje spojitosť mezi zvukem a významem slovy: „La liaison du sens et du mot n'est jamais *nécessaire*, jamais *arbitraire*, toujours elle est *motivée*" (De l'origine du langage 149). Veliká část původních kořenův a slov vznikla tím, že dojmy všech smyslů (vyjímaje sluchový) byly přenášeny v obor dojmů sluchových, a výklad těchto slov patří k nejtěžším oddílům jazykozpytné exegese, protože tu již nestává žádné spojitosti mezi zvukem a předmětem jím označovaným.

Na srovnalosť mezi mnohými pojmy, světlo a zvuk označujícími, již mnozí badatelé obraceli zřetel. Tak praví Diefenbach: „Jasnosť a síla světla i zvuku mnohdy vyjadřuje se jedním a týmže slovem, aneb aspoň týmže kmenem . . ." (Wörterb. d. goth. Spr. II, 426); podobně praví i Curtius: „Leuchten und sprechen waren ursprünglich eins und die differenz zwischen diesen entwickelte sich erst allmälig und ohne an bestimmte sekundäre laute gebunden zu sein" (Griech. Etymol.[5] 297). Výrok tento docela pravdivý sluší toliko porozšířiti v ten smysl, že slova, označující pojmy „svítiti, světlo, jasný" a j. zakládají se na prvotných významech „křičeti, křik, hlučný" a t. d. Jednou a touže dobou z týchž kořenů pojmy „křičeti" a „svítiti", „zvuk" a „světlo" vzniknouti nemohly. Přirozený postup vývoje významů byl ten, že nejprve utvořila se onomatopoická slova označující dojmy sluchové, a pak teprva dříve nebo později z téhož onomatopoického slova vynikl význam, označující dojem zrakový. Že by hned při vzniku slova dojem zrakový onomatopoicky mohl býti vyjadřován, nelze nikterak předpokládati, ježto proplétání oboru zrakového i sluchového jest

patrně plodem pozdější, již reflektující doby. Podobné mínění odporovalo by též historickým dokladům, jazyky samými poskytovaným, které jasně toho dokazují, že význam, označující dojem sluchový, jest starší, původnější, a význam, vyjadřující dojem zrakový, mladší a pozdější. Tak na př. naše *troubiti* má dva významy: 1. na troubu hlaholati, 2. ve smyslu přeneseném a u obecného lidu zhusta užívaném: upřeně na něco se dívati, zevlovati, čuměti. Sotva asi komu na mysl připadne tvrditi, že význam, k dojmu zrakovému se táhnoucí, jest základný, a z něho že se později vyvinul význam označující dojem sluchový. Starší naše písemné památky znají toliko význam k dojmu sluchovému se vztahující, a z tohoto působením metafory vyvinul se význam, k dojmu zrakovému se odnášející. Něco podobného dělo se i s německým *gucken:* ve starém jazyce *guccôn* znamená toliko „kukati", a týž význam udržuje se ještě ve střední hornoněm. *gucken* („schreien wie ein gouch, kukuk" — Lexer, Mittelhd. Wtb.), ale vedle tohoto původního významu objevuje se již také význam „dívati se" („neugierig schauen, gucken" — Lexer Wtb.) a za dob novějších původnímu významu dán téměř naprosto výhost a slovo přijímá význam „koukati se, pokukovati". Není pochybnosti, že v našem jazyce ve příslušných slovech děl se takýž přechod významů; tomu nasvědčuje přirovnání slov *po-kukovati*, *koukati* (ve starém jazyce *kúkati*) k onomatopoickému *kukati (hukati, houkati)*, litevsk. *kaukiù* (vyji), řeck. *καύχη* (chvastání, chvastavosť), špan. *cucar* (posmívati se), kymr. *gwg* (pohled), *gygu* (hleděti), skotsk. *cook*, *couk* (kukati, ukazovati a skrývati se). Ve staroanglickém jazyce *pîpin* znamená „pískati, pištěti, cvrlikati" (*pîpest al so doth â môse* „cvrlikáš jako sykora" — Old Engl. poem of t. owl and the nightingale, edit. Stratmann 503), ve skotském nářečí příslušné slovo *pepe*, *peep* znamená „tikati, kňápati, zvuky vydávati, zvuk" (*he darna play peep* nesmí ceknouti), avšak v pozdějším anglickém jazyku i za nynější doby *peep* znamená netoliko „pípati, tikati", než i „vykukovati", *peeper* znamená kuřátko, t. j. „pípající", ale i „oko, zrcadlo", a svítání, úsvit nazývá se velmi výrazně „pištěním, pípáním dne": *the day begins to peep* (rozednívá se) = „den počíná pípati" (vykukovati), *at peep of day* = za úsvitu. Starohornoněmecké *praht*, *bracht* — slovo to onomatopoické a se sanskr. *bhrâdž* = lat. *fulg-ére* se srovnávající — znamenalo „hluk, povyk, křik" a teprva od 15. století vyskytují se v něm též významy „lesk, skvělosť, nádhera"; ve střední hornoněmčině znamená již 1. zníti, zvučeti, šuměti (*von dem winde hôrt man lûte brehen* — „hlasitě zvučeti"; *ein wort durch sîn*

giel . . *brach* „slovo z jeho hrdla vyhrklo, zaznělo" — Lexer, Mittelhd. Wtb.); 2. svítiti, třpytěti se (*brehendiu sunne* „zářící slunce", *ir antlütz brehent als die sunn* — Lexer Wtb.; *blanke zene sah man uz dem munde brehen* — Arch. f. d. Stud. d. neuer. Spr. 50, 441), *geprecht* (v 16. stol.) znamenalo „hluk, zvuk" (*hat ein wildes geprecht* — Hub, Komische und humor. Lit. I, 305), a v nynějším německém *pracht*, znamenajícím „skvostnosť, nádheru", prvotný význam, ke sluchu se táhnoucí, již docela vymizel, ač v nářečích místy ještě ucelel; starosaské *brahtum* a anglosaské *bearhtm* znamenají toliko „hluk, povyk" (K. Bahder, Verbalabstracta in den germ. Spr. 137), staroanglické *brac* = hluk, šum, ale *briht* = angl. *bright* „jasný, světlý" (lotyšsk. *brangs* výtečný, překrásný). Holandské *tintelen* znamenalo ve starším jazyce „zvoniti, cinkati" (= latinsk. *tinnîre*, *tintinnîre*), ale nyní znamená „míhati se, kmitati, plápolati". Starohornoněmecké *zwizirôn* znamená, jakožto slovo napodobovací „švitořiti, cvrlikati", avšak z tohoto základného významu, po tu chvíli v německém jazyce ucelevšího, v nářečích vyvíjely se znenáhla i významy „blýskati se, třpytěti" (tak na př. ve švýcarském a bavorském nářečí). Podobně *hël* ve starém jazyce znamená „hlučný, hlasitý, zvučný, zvučící" (sr. slova *gihël* consonans, *missa-hël* dissonus, *un-hël* nezvučící, nezvučný — nordsk. *hjala* mluviti, rozmlouvati), ale ve střední hornoněmčině též slovo mimo „zvučný, hlasitý" (*ein helles horn* „zvučná trouba" — *mit hellem geschreige* „s hlasitým křikem") znamená také „lesklý, jasný"; obojí význam vyskýtá se i podnes v němčině: *heller laut*, *hell singen*, *hell lachen*, a přenesením na zrak: *helles licht*, *die hellen zähren*, *das helle wasser*, ba i *der helle neid* (sr. též bavorské *das brôd ist noch ein heller teig* — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1081). Prioritu označování zvukového dojmu nelze ovšem v každém slově historicky dokázati, neb máme nemálo i takých slov, v nichž významy, k oběma smyslům se vztahující, již od nepaměti byly v užívání, což zcela přirozeno, ježto přenášení dojmů zrakových v obor sluchový dělo se již za dob prastarých.

Na doklad těsné spojitosti slov, označujících dojmy v řeči postavené, uvedeme zde několik příkladův. Ve mnohých kořenech a slovech střídají se pojmy „zníti, zvučeti" s jedné, a „svítiti, lesknouti se" s druhé strany: tak sanskr. kořen *svar* znamená „zníti, zvučeti" (lat. *su-surr-are*), a od tohoto významu odvozuje se *svara* „zvuk, hlas, přízvuk", avšak týž kořen znamená i „lesknouti se, svítiti", jak viděti ze slov *svar* (nebe, krása, blesk), *sûra* (slunce, učenec), *sura* (slunce, bůh, mudřec — základný význam „lesknoucí se"), *sûrja* (slunce = řeck.

ἥλιο-, lat. *sol*, st. bulh. **слъньце**). I v jazycích srodných týž kořen zahrnuje v sobě obojí význam: řeck. *σϝειρήν* (sirena — „zvučící, zpívající“), *σείριος* (horký, letní), *σειρός* = *σϝειρός* (horký — pův. „lesklý“); nordsk. *svar* (odpověď — anglosask. *and-svaru* = angl. *an-swer*), *sver-ja-* (bzučeti), st. h. něm. *swar-m* (roj včel), ale st. h. něm. *swercan* (zamračiti se, smrknouti); latinsk. *su-surr-us*, st. bulh. **свирати**, **свирити** (pískati), lit. *surme* (píšťala), rusk. свир-ѣль (píšťala), сверчо́къ (cvrček), ale сверк-а́ть (třpytěti se, blýskati); nordsk. *svala* (vlastovka — „švitořící“ — něm. *schwalbe*, litevsk. *švelp-ti* pískati, bzučeti), ale anglosask. *svelan* (hořeti), *svôl* (parno — něm. *schwül*), lotyšsk. *svelt* (páliti).

Jiný kořen téhož druhu jest *kar*, *kal:* lat. *clamor* (křik), řeck. *καλ-εῖν* (volati), ale lat. *clârus* (jasný), *calidus* (horký), *calêre* (býti horkým), *crem-âre* (páliti); litevsk. *kal-ti* (kovati), *kal-tas* (dláto) a *karštas* (horký), *kartùs* (hořký); st. h. něm. *hëllan* (zvučeti, zníti) a *hella* (peklo — „hořící“), *gëllan* (zvučeti, zníti) a *gluojan* (žeřavěti); nordsk. *glaumr* (zvuk) a *glôa* (hořeti, žeřavěti); staroanglick. *glam* (křik, hluk), *glêm* (lesk, blesk); *glaumen* (křičeti), *glimerin* (lesknouti se). Sr. též starohornoněm. *këllan*, *gëllan* (zvučeti, řinčeti) a *këlo*, *gëlo* (žlutý; něm. *gellen* i *gelb*, skotsk. *yelloch* křičeti a *yellow* žlutý, angl. *yell* úzkostlivý výkřik, *yelp* štěkati — a *yellow* žlutý); st. h. něm. *gruozan*, *cruozan* (volati, jmenovati, promluviti) i *gruoni*, *cruoni* (zelený — angl. *greet* pozdraviti a *green* zelený — anglosask. *grêtan* i *grêne*, německ. *grüssen* a *grün*). Jakkoli oběma kořenům zde vytčeným původní *ghar* je společno, tož přece v dalším svém vývoji významy podstatně se rozešly. Ke starohornoněmeckému *gëllan* patří rovněž *gëlph*, *gëlf* (hluk, křik, šum; jakožto přídavné jméno *gëlph* znamená veselý, hlučný, než i jasný, stkvělý), stř. h. něm. *gëlphe* (blesk, nádhera — sr. i anglosask. *gealp* zvuk, nordsk. *giâlp* hluk, šum i stř. h. něm. *gelph*, *gelf* blýskavý, lesklý), *gëlster* (hlučný, šumný — jasný). Nordsk. *gelta* = stř. h. něm. *er-gëlzen* (vykřiknouti), ale anglosask. *glitu*, starosask. *glîtan* = stř. h. něm. *glîzan* (lesknouti se); angl. *glee* (radosť, hra), *gleek* (hudba, hudebník) — skotsk. *glaik* (pohled; rozmanité významy, v tomto kořeni vzájemně se proplétající, jsou sestaveny u E. Fiedlera — Wissensch. Gramm. d. engl. Spr. 159—160); nordsk. *glaum* (hluk, šum) — angl. *gleam* (paprsek). Stř. irsk. *gláimm* (hluk, šum), *glám* (výkřik) — *glain*, *glaine* (sklo, křišťál — sr. stř. h. něm. *glas*, *glanz*); *glór* (hluk, mluva, hlas) — *gluair* (jasný, lesklý — Windisch, Irische Texte 597); irsk. *glòrach* (hlučný, šumný) — *glòr* (čistý, jasný); gaelsk. *gliong*, *glingail* (cinkání,

břinkot) — irsk. *glinn* (světlo), nordsk. *gliâ* (třpytěti se); anglosask. *glig* (zpěv, radosť) — *gleng* (blesk, záře, okrasa).

Kořen *bha*, v rozšířené podobě *bhas:* sanskr. *bhâ* (svítiti, lesknouti se), *bhâs* (lesknouti se), naproti tomu *bhaš* (štěkati) a *bhâš* (mluviti); latinsk. *fâ-num* (chrám — bezpochyby původně „lesklý" — koř. *fâ*), ale *fâ-ri* (mluviti), *fâ-ma* (pověsť), řeck. *φή-μη, ἔ-φη;* z téhož prvotného *bha* vyniklo řeck. *φω-νή* (hlas), ale i *φα-νή* (pochodně); *φά-ω* slučuje v sobě obojí význam: „svítím, třpytím se, osvětluji", ale i „oznamuji, vysvětluji", podobným způsobem i *φαίνειν* zavírá v sobě odstíny obojího dojmu, jak sluchového, tak i zrakového (*κλεινὸν ἔπος πέφανται* — Soph. Antig. 621). Sanskritskému *bhâ* odpovídá starobulharské **бѣ** (**бѣ-лъ** bílý) a od *bhâš* (mluviti) přes některou zvukoslovnou nesrovnalosť v obojím kořeni sotva asi lze odděliti st. bulh. **бес-ѣда**, tak že slova *bílý* a *beseda* pocházejí nepochybně z téhož prvotného pramene.

Sanskr. *ruçant* znamená 1. zlostný, zuřivý, 2. světlý, jasný; *rasati* = hřmí, řve, ale *las-ati* = blyští, třpytí se (ale též zní, zaznívá); z původního onomatopoického *ru* (řváti, bzučeti, křičeti) vznikl rozšířením kořen *ru-d* (plakati), ale i *ru-č* (svítiti, lesknouti se). Vedické *aníka* znamená původně „ústa" (t. j. dýchající), ač se slova toho vždy užívá o celém obličeji; avšak mimo to *aníka* označuje též ranní červánky a slunce (Grassmann, Wörterb. z. Rigv. 57); kořen *arč* = 1. zpívati, chváliti; 2. lesknouti se, zářiti; *arka* znamená 1. lesk, blesk, paprsek, slunce; 2. píseň, chvalozpěv (Grassmann, Wtb. 109); *ketumat* značí jasný, lesklý (vzhledem ke světlu) a jasný, slyšitelný (vzhledem ke zvuku); *čhandá* = chválící, zpívající — a *čhánda* = lesklý, blýskavý; skr. *çuč* = 1. rmoutiti se, hořekovati; 2. býti čistým, svítiti; *tup* znamená „bíti" — a *tap* páliti, hřáti; podobně mají se k sobě slova *tepati*, *tupiti* — a *top-iti*, *tep-lý* (st. bulh. **теп-ѫ, тъпътати, топоръ** — i **топлъ, топлъ** teplý). Skr. *lap* = naříkati, tlachati, šeptati, rusk. лепетать (koktati, brebtati), česk. *rep-tati*, litevsk. *lep-ti* (rozkazovati, poroučeti), ale *lep-s-na* = plamen, řeck. *λάμπειν* (třpytěti se, svítiti). Velmi poučný jest i skr. kořen *çvit* (běleti, třpytěti se — vedick. *vi-çvit* zatřpytěti se, zablesknouti), jenž vynikl ze *çvi* (bubřeti, nadýmati se, růsti), zahrnujícího v sobě významy zvuku a světlu společné. Avšak ani kořen *çvi* neposkytuje nám ještě, jak se zdá, útvaru nejstaršího, poněvadž povstal nepochybně ze *çu* (sr. i *çu-bh* lesknouti se), jehož původní význam „bubřeti, nadýmati se, býti dutým, siliti" (Fick, Spracheinheit d. Indogermanen 123) i jejž přirovnáváme ke kořeni *ku* (křičeti, výti — Fick, Spracheinh. 82; u významě „třpytěti se": skr. *çveta* bílý, *ço-ṇa*

zářící, plápolající, řeck. *καίω* pálím). Důvodně srovnává tudíž dle našeho mínění Bechtel (Über d. Bezeichnung d. sinnl. Wahrnehm. 111) prvotné *ku* (ursprünglich *„blasen“*, dann *„aufschwellen“*, endlich *„leuchten“*) s lat. *cu-mulus* (sr. česk. *chumel*), řeck. *καίω* (pálím — *καί-ομαι* hořím), skr. *çvi* (nadýmati se), *çubh* (lesknouti se), *çvit* (běleti); že pak *çu* (bubřeti) souvisí po jistou míru s *ku* (vydávati zvuky), dokazuje vzniklé z něho *çvas* (dýchati, soptěti). Sanskr. *div* znamená svítiti, lesknouti se (*djuti* blesk, světlo, krása) i hráti, laškovati; *dev* = lesknouti se, ale i naříkati, *raṅga* = barva, ale i divadlo, zpěv (Benfey, Chrest. II, 254; *raṅgakâra* barvíř, a *raṅgabhûmi* bojiště); *varṇa* = barva, než i zvuk, článkovaný zvuk, slovo (užívá se též na označenou zvířecích zvuků, mimo *svara*); *sphur* = kmitati se, blýskati, třpytěti — ale *sphurdž* = hřměti. Skotsk. *goup* = 1. bíti, tlouci; 2. upřeně hleděti, zevlovati; staroangl. *blustren* (hulákati, zuřiti), *blusnen* (třpytěti se, svítiti); nordsk. *brak* (praskot, hluk), *bragr* (zpěv) a *bragd* (záře, lesk — než i vůně), *duna* (hrom), *duni* (oheň — sloveso *dynja* hučeti, zvučeti), *glôrödd* (jek, šum příboje), *glôru* (záře, lesk); skotsk. *blenter* = prudký vítr, vichr — *blent* = pohled, vzhled. Stř. h. něm. *blêren*, *blerren*, *plerren* = bečeti, křičeti — *blerre* „falsches oder doppeltes sehen“ (Lexer, Mittelhochd. Handwörterb.), *plarren* = zevlovati, troubiti na něco (ještě v 16. století: *er plarret syc an wie ein kalb ein nüw thor* „troubí na ně, jako tele na nová vrata“ — Ign. Hub, Komische und humor. Literatur I, 35). Lotyšsk. *kvelkstét* = štěkati, hafati a *kvélét* = doutnati; *vidžét* = švitořiti, cvrlikati, *vizét* = třpytěti se, míhati, kmitati; staroangl. *bemen* znamená 1. duněti, zaznívati (anglosask. *bêmian*, *bŷmian*), troubením svolávati; 2. třpytěti se (anglosask. *beámian*).

Světlo přirovnává se někdy k lámání, praskání a dostává odtud svůj název; tak gotskému *skreitan* = trhati odpovídá nordské *skarta* = třpytěti se (řeck. *σκαρδ-αμύσσω* mhourám), latinské *crepusculum* (soumrak) vede se od *crepare* (praskati, pukati), německé *tages-anbruch* (úsvit) od *brechen* (lámati). V románských jazycích týž pojem vynáší se slovy „píchati, propichovati, dotýkati se“: franc. *poindre*, vlask. *spuntare*, špan. *puntar*.

České *břesk* (svítání — ve starém jazyce *zabřeždenie*) významem rovná se též slovu *vřesk* (srovn. *břískati* i *vřískati*), vztahuje se však metaforicky i k chuti, označujíc trpkou chuť; podobně i polské *brzask* znamená úsvit, lesk i trpkou chuť, srovnávajíc se v posledním významě s vlaským *brusco* (trpký, přítrpký — o víně); polsk. *brzeszczyć się* (rozednívati se; již v žaltáři králové Markéty, památce ze 14. století čteme

na brzessdzenu = na úsvitě) i *brzcsznik* (lovecký, myslivecký pes); slováck. *den sä brieždi*, slovinsk. *breži* (rozednívá se), *solnce za goro breží, breždí* — ale *brêždati* = křičeti — *breždším* = vřeštím, křičím (Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXVIII, 2), st. bulh. брѣскание (vřesk, pláč) a брѣзгъ (úsvit); skotsk. *creek, screek of day* (úsvit) a *screed* (= angl. *screech, scream* křičeti, vřískati), *skreigh* (výkřik), též *scraigh* (křik, výkřik — ale *scraigh o'day* = úsvit); st. angl. *griking* (úsvit — sr. *crekin* = angl. *creak* cvrkati); sr. i slova v ruských nářečích užívaná: брезгъ (úsvit) a брязгъ (šum, hluk, vřesk); neméně jsou schodna spadající sem slova v litevském odvětví: litevsk. *brašketi* = lotyšsk. *brakšķêt* (praskati) — ale *brêkšti* = rozbřesknouti se, rozednívati, *brêkšta* (rozednívá se). Jak z těchto slov vychází na jevo, česk. *břesk* i *vřesk*, *břískati* i *vřískati* zakládají se nepochybně na jednom a témže prvotném kořeni, *brask* = *brazg* (skr. *bhrâdž* = lat. *flag-ro, frag-or*). Sluchový a zrakový dojem střídají se tolikéž v česk. *smrkati* (schnäuzen) i *smrkati se* (dämmern, dunkel werden).

Maloruské бриніти znamená 1. klokotati, bublati, bzučeti: бжола бриніть = včela bzučí; 2. lesknouti se, bíti do očí, třpytěti se; такий гарний, аж бриніть — „takový hezký, až bije do očí, až blyští"; бучний = 1. hlučný, hlasitý; 2. překrásný, velikolepý. V ruských nářečích жупѣть znamená „zpívati" a bělorusk. жупѣть = mluviti — ale starobulh. жоупелъ (= charvatsk. *žveplo*, gotsk. *svibls*) znamená *síru*. Velmi pozoruhodno jest i maloruské луна, znamenající 1. ohlas, ozvěna; 2. měsíc, kdežto příslušné polské slovo *łuna, łona* znamená toliko záři, plápol, odrážející se světlo. V ruských nářečích зорить, зоровать značí „hulákati, povykovati", kdežto nižegorodské зорить znamená „třpytěti, blýskati se"; archangelsk. зырить = hulákati, křičeti (permsk. зыркать tlouci, silně bíti), ale v západních ruských nářečích зырить znamená „dívati se, hleděti". Pskovské лунить = slabé světlo vydávati, kmitati se, vladimirsk. луниться = odrážeti světlo, třpytěti se, běleti, лунь = slabá záře, bělosť — ale sibirsk. i novgorodsk. лунуть = bouchnouti, udeřiti, vystřeliti; vjatsk. novgorodsk. rjazansk. бачить = mluviti, hovořiti, ale smolensk. бачить = viděti, hleděti (ostatně i ve smolenském nářečí бачить znamená rovněž mluviti — a бачити i u Malorusů „viděti, hleděti"); глумиться ve vladimirské a kostromské gubernii znamená „smáti se, posmívati", a ve pskovské „hleděti upřeně na někoho"; archang. сдышать = dýchati i blýskati se, třpytěti (hlavně o severní záři); гáлиться v archangelském, novgorodském i oloněckém nářečí znamená „smáti se, posmívati", a v novgorodském i pskovském „dívati se, hleděti".

Ruské гулъ znamená dunění, temný hluk, šum, ozvěnu — odtud гулять = procházeti se, hýřiti (pův. hulákati, křičeti), kdežto pskovské гулять znamená „dívati se, hleděti“ (гулять въ окно = „dívati se z okna“); pskovsk. зехáть = nesmysl mluviti, lháti — tversk. зéхать = hleděti, viděti; novgorodsk. сполóхать = zastrašiti, polekati — naproti tomu archangelsk. спóлохи = severní záře, vologdsk. сполóхи = blýskavice, blýskavka; pskovsk. tversk. мигáть = 1. blýskati se, 2. kopati, bíti; мизгать ve smolenském nářečí znamená kývati, mrkati — a ve pskovském a tverském plakati. V ruských nářečích зѣхать znamená 1. lháti, 2. hleděti, dívati se — зѣпать = křičeti; v polských nářečích *megotać się* znamená „lesknouti, blýskati, třpytěti se“ a v ruských nářečích мозготать = mnoho mluviti, brebentiti (Микуцкій, Изв. Импер. Ак. Наукъ IV, 362); polsk. *łoskot* = praskot, šum, irkutsk. лускавка (ozvěna), česk. *leskot* = bleskot *(luskati — lesk-nouti)*; rusk. гласъ, голосъ (hlas) a глазъ (oko — sr. něm. *glotzen*); skr. *ruč* (svítiti) — rusk. рык-ать (řváti — рыг-ать = lat. *ruc-tare*, řeck. *ἐ-ρεύγ-ω* vyplivuji). S českým *cvakati* shoduje se německé *zwacken*, ale i *zwinkern*, *zwickern* (mžikati) = angl. *twinkle* (třpytěti se). Rusk. рыдать = plakati, výti a archangelsk. спорыдáть = objevovati se, vycházeti (o slunci: уже солнышко спорыдаетъ, t. j. солнце близко къ восхожденію; strany náslovného спо — sr. novgorodsk. спо-лóхать a souznačné české *lekati*, rjazansk. спо-надобиться býti potřebným a rusk. надобность potřeba, novgor. спо-рáниться časně vstávati a рано = časně, спо-сýдить půjčiti a rusk. ссудить); kursk. бликотáть (zníti, ozývati se), rusk. блекнуть (vadnouti); мизгать ve pskovské a tverské gubernii znamená „plakati, naříkati“ a ve smolenské „mrkati“; pskovsk. стырить = 1. láti, zlořečiti; 2. udiveně na něco hleděti, zevlovati, troubiti; kursk. брынчáть (břinkati), vjatsk. вз-брындить (zařinčeti, zazněti) — archangelsk. брындѣвѣть (třpytěti se, lesknouti: рано солнышко изъ за лѣса забрындѣвѣло časně se z poza lesa sluníčko zalesklo).

Střídání v označování týmiž původními kořeny dojmů sluchových a zrakových jeví se rovněž v česk. *blekati*, *blekotati* (blöken, meckern) a *blíkati* (schielen, blinzeln — sr. něm. *blöken* i *blicken*, řeck. *βληχ-άομαι* bečím a *φλέγ-ω* třpytím se, svítím); česk. *bleknouti* (blöken), polsk. *blek-otać* (koktati — též *bełkotać*) — rusk. блекнуть (blednouti, vadnouti); česk. *brčeti* (klirren, schwirren — *kolovrat brčí*, *brnčí*) a moravsk. *brčeti se* (zelenati se — *salát se brčí*); česk. *bručeti* (brummen) a *bručiti* (zelenati se: *zabručeti* = anfangen zu schnurren, *zabručiti se* = zazelenati se); *broukati* (knurren, summen, brummen) a *brouliti* (zevlovati, koukati); *drčeti* znamená 1. rachotiti, šuměti *(trouba drčí*, *trakař drčí*,

pramen drčí); 2. zevlovati na koho; *třesk*, *třesknouti*, *třískati*, *třeštiti* vyjadřují dojmy sluchové, a *dřežděti na koho* = zevlovati, dívati se; *jasati*, *jásati* (veseliti se, plesati), *jaskati* (křičeti) a *jasný* (světlý); *kvičeti*, *kvíliti* — a *kvítí* — charv. *cviléti* (plakati, hořekovati) a *cvět* (květ); podobně mají se k sobě litevsk. *kveču* (zvu), *kvatoju* (hlasitě se směji) a lotyšsk. *kvitet* (míhati se, třpytěti), litevsk. *šviteti* (lesknouti se — Микуцкій, Наблюденія и выводы 10—11); česk. *luskati*, *loskati*, *loštiti* (praskati) a *lesk*, *lesknouti se*; *mechtati* (žvástati, povídati — zvláště o dětech — u Jilemnice) a *mechtati*, *měchtati* (třpytěti se); *brkati* (schwirren) — *blkati* (flammen), *mručeti*, *mrukati* (= bručeti) — *mrkati* (mhourati, tmíti se, šeřiti — k témuž kořeni odnášíme rovněž st. h. něm. *morgan* jitro, úsvit, nordsk. *myrkr* tma, *murka* tmíti se, č. *mrak*, st. bulh. мрькати, мрькнати); st. bulh. млъкнти (šuměti, hlučeti, mluviti) i млъний (blesk; slovinsk. *muniti* blýskati se, srbsk. *munjiti* hřměti); česk. *mluviti* — *mluno*, slovinsk. *muviti* (murmurare), *muniti* (coruscare), rusk. молвить (mluviti) молнія (blesk); česk. *plampati* (tlachati) — *plamen* (sr. i něm. *plappern* a česk. *plápolati*, *blaboliti* i *bleptati*). Litvo-slovanské *rud* má dva hlavní významy: 1. hořekovati, naříkati (= skr. *rud* plakati), sr. litevsk. *raudà* (nářek), *raudóti* (naříkati), st. bulh. рыдати = rusk. рыдать (plakati); 2. býti červeným (skr. *rudhira* červený): litevsk. *rudis* (rez), *rudů* (podzim — od barvy padajícího listí), st. bulh. рѫдѣти са (rdíti se), рыждь = rusk. рыжій (zrzavý) = česk. *ryzí*, rusk. руда = česk. *ruda*. Česk. *skvrčeti* (praskati, kňučeti, syčeti) — *skvrna*, rusk. скверный (špatný, šeredný); česk. *supati*, *supěti* (schnauben, schnarchen) — *supiti* (rusk. супиться, polsk. *sępić*) = tmíti se, mračiti, škaréditi; *šuměti* (summen, sausen) — ale *ošumělý kabát* (= něm. fadenscheinig), *ošumělý klobouk*, *ošumělý strom* (= odkvetlý). *Šumný* u nás značí „hlučný", ale na Moravě i na Slovensku — „hezký, švarný": *šumný šuhaj* (hezký, švarný jinoch), *šumné děvče*, *šumné dílo* (pěkná, čistá práce); česk. *truskati* = 1. praskati, skřípati, vrzati; 2. *truskati očima* = mžikati. Jak se mají k sobě česk. *břečeti* (plärren) a *břečtan* (epheu — není-li temné toto slovo původu cizího), takýmž poměrem mají se k sobě rusk. верезжать, верещать (plakati, břískati) a верескъ (vřes), česk. *vřesk (břesk)* a *vřes*, v ruských nářečích верезгъ (šum, hluk, křik), верескнуть (udeřiti — o hromu) i верескъ (jalovec); česk. *houkati* = křičeti, výti — a *houliti* = jasniti, vyjasniti (*nebe se houlí* = nebe se jasní). Že *houliti* původem svým skutečně je slovem napodobovacím, viděti 1. ze přirovnání jeho ke stř. h. něm. *hiuweln*, *hiulen* = něm. *heulen*, angl. *howl*; 2. z ruského гулять (procházeti se, hýřiti),

které, pocházejíc od гулъ (šum, temný hluk, ozvěna), přenáší se druhdy také na pojmy zrakové: на небѣ разгуливается (nebe se vyjasňuje) — sr. též гулять (usmívati se — o dětech) i гукъ (hluk, temný šum); česk. *puknouti* (= bersten) a *vypukati*, jehož se užívá o očích, o stromech a jiných předmětech (*oči se vypukají*, *strom se vypuká* a j.).

Z jednoho a téhož kořene vznikla slova: st. anglick. *gnâstin* (fremere, stridere) a *gnâst* (jiskra); anglosask. *beorhtm* (1. fragor, 2. splendor, visus), st. h. něm. *praht*, *bracht* (hluk, křik = něm. *pracht* nádhera), *prahtan* (hulákati, brebentiti = angl. *prattle*), tirolsk. *brechten* (hlasitě mluviti), švédsk. *bråk* (hluk, zmatek), dánsk. *prack* (tlachání, klepy), gaelsk. *breagh* (krásný, lesklý), skr. *bhrâdž* (svítiti, lesknouti se); sem spadají též slova: lat. *flag-rare* (hořeti, plápolati), *fulmen* (blesk — z **fulg-men* — sloveso *fulg-êre*), řeck. *φλέγ-εσθαι* (hořeti) *φλόξ* (plamen, oheň) — s druhé strany *fragor* (třesk, šum), *frang-ere* (lámati) a snad i *plangere* (udeřiti) a *plec-tere* (bíti). Od stejného původního kořene vedou se *zářiti* a *zuř-ivý*; příslušný kořen *gar* (= *gal*), *ghar* zahrnuje v sobě významy „vydávati zvuky“ i „vydávati světlo“, a z něho pochází množství odvozených slov, zvláště v jazycích slovanských, sr. jednak česk. *záře*, *zříti*, *žeravý*, *zoře*, *po-zor*, *hor-ký* (pův. „světlý“ — sanskr. *gharma*, řeck. *θερ-μος*, lat. *fervens*), *hoř-eti*, *hořký* („co pálí“), *hřích* („co hřeje, pálí“) — jednak *hlas* (litevsk. *gàrsas* hlas, *garsùs* hlasitý), *hlahol*, *hluk* a j. Rusk. свѣтъ (světlo) souvisí se свистать (pískati, hvízdati), česk. *blesk* s *pleskati* i *prasknouti*, *světlo*, *svítati* se *švitořiti*, *třpytěti* s *třepetati* (sr. lat. *trepidare* třepetati, báti se i *s-trep-itus* šum, hluk, třesk, zvuk). Rovněž *hvězda* souvisí s *hvízdati* (tak i polsk. *gwiazda* hvězda i *gwizdać* hvízdati, st. bulh. ѕвѣзда i ѕвиздати a přestrojením jasných souhlásek v temné: свистати, rusk. звѣзда i свистать — česk. *chvístati* a *hvízdati*); tato slova výmluvný nám podávají doklad, že Slované již za starodávna „třpytěti, blýskati se“ označovali slovem, vyjadřujícím původně pojem „hvízdati“. Aniž pak v příčině tohoto označování slova „třpytěti“ jsme osamotnělí. U Rusů hvězda „сверкаетъ“ (t. j. pův. „cvrká“); сверкать nyní ovšem znamená toliko „třpytěti se, blýštěti“, avšak jest patrně téhož původu jako сверчать = cvrčeti a сверчокъ = cvrček; mezi сверкать (třpytěti se) a сверчать (cvrčeti) stává tudíž právě takový rozdíl, jako mezi českými slovy *crkati* a *cvrčeti*. I v německých nářečích hvězdy mnohdy „švitoří“: slova *zwitschern*, *zwitzern* (st. h. něm. *zwizirôn*, *zwizerôn* „švitořiti, cvrlikati“) užívají se i na označenou třpytění hvězdného. Tak švýcarské *zwitschern* znamená „třpytěti se, lesknouti“, bavorsk. *zwitzern* znamená 1. švito-

řiti, cvrlikati (na označenou ptačího cvrlikání); 2. míhati se, třepetati, těkati — sr. *zwitzvogel* = motýl; 3. třpytěti se: *der stern zwitzert* (Schmeller, Bayer. Wtb. II, 1186); tak i „es werden *zwitzern* die gerechten, wie die sonn in dem reich gottes“ a „dazumal fieng die sonn an herfür zu *zwitzern* (J. Grimm, Kleinere Schriften III, 302), st. angl. *twiteren* (cvrlikati). Sr. též litevsk. *žvig-ti* (křičeti, kňučeti) a *žvaigžde* (hvězda), *zvikras* (mhourající, blikající) i *žveng-ti* (řehtati, řehotati), jemuž odpovídá st. bulh. ѕвьгѫ (zpívám), rusk. звякать (břinkati). Týž kořen, z něhož se vede litevsk. *žvaigžde* (hvězda) vyskýtá se i v germánských jazycích i s takýmž rozvětvením významů: starosask. *swigli* = anglosask. *svëgel* (světlo) — ale gotsk. *sviglja* (hrající na fletnu — αὐλητής).

Bavorské *bracht* znamená 1. hluk, šum; 2. krása, blesk, nádhera (Schmeller I, 345), *brechen* = třpytěti se, lesknouti, *brast* = hluk, šum, množství, ale i nádhera, krása (Schmeller I, 366); v témž nářečí *gleien* znamená křičeti, a *glauen* — hořeti, páliti, žeravěti (Schmeller I, 969). Gaelské *aiteal* má významy: 1. dech, hudba; 2. světlo (Diefenbach, Wtb. d. goth. Spr. I, 7); Steinthal přirovnává řeck. κοῶ (slyší) k lat. *cav-eo* (střehu, chráním se), gotsk. *skavja* (hleděti) a sanskr. *čhavis* (barva, krása, blesk — Gesammelte kleine schriften, Berlin 1880, I, 248—249); zendské *kahv* znamená dle Windischmanna „schwirren“, a dle Spiegela „blinken“ (Justi, Handb. der Zendsprache 82) — příslušné místo: *astrāo.kahvān* (Mihir-Jašt. Vend. X, 113) Kossowicz překládá slovy: „tela stridant“ (Decem Sendavestae Excerpta 116); zendské *qan*, které se sanskr. *svan* se srovnává, znamená 1. hučeti, zvučeti, řinčeti (sr. *qanaṭčakhra* „břinčícími koly opatřený“); 2. lesknouti, stkvíti se (sr. *qanvaňṭ* lesklý). Stř. h. něm. *swalm* = vír, st. h. něm. *swilm* (sopor), angl. *swelm* (žár — K. Bahder, Verbalabstr. in d. germ. Spr. 136); k témuž kořeni patří jednak litevsk. *svil-ti* = lotyšsk. *svelt* (blyštěti), st. h. něm. *swilizo* (horko, teplo) — jednak st. bulh. свирѣти (pískati), něm. *surren*, lat. *susurrare*, řeck. σύριγξ (píšťala, fletna).

Švýcarské *flimsen* znamená šeptati a míhati se, kmitati (o světle), angl. *beam* = 1. tuba, 2. radius; stř. h. něm. *heiser* = 1. drsný, chraplavý, sípavý; 2. neúplný, nedokonalý, nehezký; 3. nedostatečný, slabý. Litevsk. *spragéti* = praskati (sr. norsk. *spraka* praskati = řeck. σφαραγεῖν lotyšsk. *sprâgt*, skr. *sphûrdžati* šumí, hrčí) — ale *spróg ti* (zelenati se — J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalismus II, 488—489); řeck. φθέγγεσθαι (mluviti), φθογγή (zvuk) — a φέγγειν (svítiti), φέγγος (paprsek), gotsk. *rauhtjan* (hněvati se, zlobiti), *lauh-muni* (blesk), *lauhatjan* (sví-

titi — sr. rovněž *liuthôn* zpívati a *liuhath* světlo). Skr. *tviš* = 1. rozčilení, zděšení, prchlivosť, vztek; 2. světlo, lesk, paprsek; zendsk. *thwaêša* (strach, bázeň) — *thwiçra* (lesklý). Kořen *ak*, *ank* znamená zvučeti, zvuky vydávati, ale i viděti (ba i ve smyslu odporném „býti temným, tmavým“); prvý základný význam jeví se ve st. bulh. **ѫкати** (gemere), **ѫкливъ** (qui aegre loquitur — Mikl.), lat. *unc-âre* (řváti), řeck. *ὀγκ-άομαι* (řvu), *ὄκ-νος* (bukač) — druhý pak význam „viděti“ ve st. bulh. **ок-о**, lat. *oc-ulus*, řeck. *ὄσσομαι* (předvídám) z **ὀκ-jo-*, *ὀπή* (otvor, díra), skr. *akši* (oko) = litevsk. *ak-is* (oko), *ak-as* (prohlubeň, okenice v ledě). Vytčená zde souvislosť významů stvrzuje se pozoruhodným způsobem shodou arménského *akan*, *akn* (oko) s *akandžh* (ucho) i odvozených odtud sloves *akanêl* (hleděti, dívati se) a *akandžhêl* (slyšeti, naslouchati). Něm. *schallen* (zvučeti) — *schillern* (kmitati se — o barvách) — *schall*, *schelle* i *scheel*, *schielend* (st. h. něm. *scëllan* zvučeti, šuměti — *scëlah* šilhavý; stř. h. něm. *schël* = hlučný, zvučný — *schëlch* šilhavý); severofrisk. *prâl* znamená 1. hlasité volání, křik; 2. lesk, blesk; gaelskému *funn*, *fonn* (zvuk, hudba) odpovídá kymrické *gwynn* (bílý, pěkný, příjemný); kymrick. *golsow* (slyšeti, poslouchati) — *golygu* (viděti). V anglických nářečích *kickle* znamená „koktající, lehkomyslný, nestálý“, *kink* „chechtati se“, *keckle* „smáti se, chechtati“ — a *kicking*, *kicky* „hezký, lesklý, ozdobený“. St. h. něm. *hlût* = hlučný, zvučný, hlasitý, *hlûtâ* = zvuk, hlas (koř. *kru* křičeti), ale *hlûtar* = jasný, čistý (něm. *lauter*); ve mluvě anglických šviháků — Dandy-Slang zvané — *loud* znamená nejen zvučný, hlučný, hlasitý, ale i skvělý, krásný, nádherný (Slang Dictionary, London 1873, 50); bavorské *laud*, *laut* vyjadřuje dojmy čtyř smyslů, znamenajíc 1. vzhledem ke sluchu: hlasitý, hlučný; 2. vzhledem ke zraku: slušný, hezký, úhledný: *e'laude' bue* „hezký hoch“, *e'laude rok* „slušný kabát“; 3. vzhledem k čichu: *ein ding schmeckt laut* „věc příjemně páchne, voní“ (*schmecken* má v bavorském nářečí význam páchnouti, voněti); 4. vzhledem k chuti: *e'lauts essen*, *trinken* „chutný, výborný pokrm, nápoj“ (Schmeller, Bayer Wtb. I, 1530). Něm. *lauschen* i *lauern* vztahují se vlastně ke sluchu, ač se nezřídka přenášejí též na dojmy zrakové, podobně příslušné sem severofrisk. *lüstern* znamená „přehlížeti“ (Diefenbach, Wtb. II, 567).

Irské *amhra* značí 1. zpěv, 2. tmavý, temný; gaelsk. *avidh* = 1. šum, hluk, 2. pohled; *basdal* = 1. šum, hluk, 2. záře, lesk; *beur* = hlučný, zvučný, ale *beur-theine* = jasný oheň; *blàth* = 1. křik, výkřik, chvála, 2. barva, květina; *cronanach* = 1. bzučící, šumící, praskavý, 2. hnědý, přičernalý (sr. irsk. *cronnt* zelený, šedivý) — podobně i *donnal*

znamená křik, výkřik, vytí a *donn* = hnědý, tmavý, přičernalý; gaelsk. *fise* (jakožto mezislovce) označuje hluk, praskot věcí, šept („garritus secretus") a irsk. *fis* = barva; gaelsk. *sgeilm* = 1. tlachání, vychloubání, 2. uhlazenosť, čistota („neatness, tidiness of dress"); *gàir* = křik, šum, hluk, ale *gàir-theas* = „světlo od blýskavého předmětu se odrážející, veliké parno" (dosl. „hlučné, křičící horko"). St. h. něm. *swarz* (= něm. *schwarz* černý) = starosask. *swart*, anglosask. *sveart*, angl. *swart* (z černa hnědý, přičernalý, tmavý), nordsk. *svartr*, dánsk. *sort* rovnají se latinskému *surdus* (hluchý), které dle našeho mínění souvisí se *susurrare* (angl. *sur-ly* mrzutý — „bručivý"), něm. *schwirren*, které se zdá býti původu novějšího, poněvadž nemůžeme ukázati ku příslušnému slovu, za dob starších užívanému. Dánsk. *brask* = nádhera, krása, stkvostnosť — ale jutsk. *braske* = křičeti, hulákati; dánsk. *lyse* = svítiti, třpytěti se — ale i oznamovati, u veřejnosť uvésti, *lysning* = soumrak, úsvit — i oznámení, ohláška (s kazatelny); litevsk. *spengti* = zvučeti, zníti (stř. h. něm. *spaht* hluk) a *spingeti* = lesknouti se, lotyšsk. *spogulas* (blesk), *spiguls* (blýskavý). Persk. *kôkâ* označuje 1. hluk, šum, 2. měsíc, v témž jazyce *tir-i-seher* („střela soumraku") znamená kletbu, klení, vzdech, ale i břesk, úsvit. Ke st. h. něm. *bellu*, stř. h. něm. *bille*, nordsk. *bjella* (štěkati), angl. *bell* (zvonek) H. D. Müller (Indogerm. Sprachbau 96) přirovnává řeck. *φαλός* (světlý, jasný), skr. *bhâla* (lesk); st. bulh. казати (indicare, admonere — rusk. с-каз-ать říci) souvisí se st. h. něm. *has-an* = anglosask. *has-u* (lesklý, šedivý). Sanskr. *ghaṇṭ* uvádí se (Dhâtup.) u významech „mluviti, svítiti" — za původní jeho význam můžeme pokládati „zvučeti", poněvadž utvořené z něho *ghaṇṭâ* (v památkách doložené) označuje zvon. Ukázati jest také ke starofrancouzskému *joliver*, *jolier* (plesati, radovati se — angl. *jolly* veselý) i franc. *joli* (hezký) — slova tato pocházejí z Normandie i vyskytují se i v nordsk. *jol* (radovánky za času vánočního), švédsk. i dánsk. *jul* (vánoční svátky). Pozoruhodna jsou též slova, z původního *svig* vzniklá: řeck. *σῑγ-ή* (mlčení), *σῑγ-άω* (mlčím — st. h. něm. *swîg-ên* mlčeti, *swîgalî* mlčení — sr. gotsk. *svig-lôn* = st. h. něm. *swëg-lôn* pískati) — ale *σιγαλόεις* (lesklý, třpytící se — bezpochyby od původního *svig* pískati — pak ve smyslu přeneseném lesknouti se), anglosask. *svëg-le* (jasný, blýskavý). Německé *erlöschen* vztahovalo se dříve i ke zvuku (*der schal lasch* = zvuk zanikal), kdežto nyní užívá se ho toliko o světle. Franc. *éclat* odnáší se ke zvuku i ke světlu — sr. *rire aux éclats*, *éclater de rire*, ale i *une lumière éclate*. My mluvíme o *křiklavých barvách*, rovněž jak i Francouz praví *les couleurs crient* a Vídeňák křiklavou barvu

nazývá *eine schreierte farb* (Hügel, Wiener Dialekt 144). Mluvíme o *slušné postavě*, o *slušném městě*, míníce tím něco pěkného, úhledného, ozdobného, avšak *slušný* dle kořene znamená vlastně tolik co *poslušný*, pocházejíc od *slušeti*, které ve starším jazyce mělo význam „poslouchati koho, poddánu býti", a z tohoto základného významu vyvinuly se významy „náležeti, patřiti" a j. Hamburské *doof sülver* („hluché stříbro") označuje stříbro, které má slabý lesk; podobně i franc. *sourd* (hluchý) užívá se o drahokamech tmavých a málo lesklých. Jakož Němec užívá slova *farben-ton*, tak mluví i o *klang-farbe*; slova *tuchnouti* užíváme o dojmech jak zrakových, tak i sluchových: *světlo tuchne* i *hlas tuchne;* ruské тухнуть znamená hasnouti (o ohni), ale i hníti, zaváněti (o rybě), a тусклый = mutný, tmavý.

Mnohá přídavná jména označují dojmy sluchové i zrakové: mluvíme o *hřmotném hlase*, o *hřmotné střelbě*, než také o *hřmotné postavě*, o *jasném zvuku* i o *jasné barvě*, o *zřetelné hvězdě*, ale též o *zřetelné mluvě*, slova *sladký* užíváme o chuti, ale rovněž o zvucích: *sladký hlas*, *sladká píseň*, ba i *sladký sen; slavný* (původně „rozhlášený" — koř. *slu*) znamená tolikéž „nádherný, skvělý": *slavný dvůr* (glänzender hof), *slavný oděv*, *slavný průvod;* mluvíme o *světlé noci*, o *světlém pokoji*, než také o *světlých slovech* i o *světlé řeči;* o *tlustém mase*, *tlusté kůži*, ale také o *tlustém hlase* i *tlusté řeči;* naopak o *zatmělém slunci*, ale též o *zatmělé řeči*, o *temné barvě*, ale rovněž o *temném hlase*; *temném hřímání* a t. d. Jakkoli strany tohoto slova se zdá, jakoby dojem zrakový byl původnějším a přešel teprva dalším postupem vývoje na dojem sluchový, tož přece podobný závěrek nebyl by správný. Našemu *temný* (rusk. темный — томить mučiti) odpovídá co do kořene skr. *tam* v *tam-as* (tma), které se vede od kořene *tam*, jehož původní význam „tratiti dech, dusiti se". Tma pokládala se za prastarých dob za jakési zadržování dechu i zastavování výkonů životních; z kořene *tam* vznikla též slova: lat. *tem-ere* (nepředloženě, bez rozumu), *tim-êre* (báti se, „býti v těsně"), *têm-êtum* (omamující nápoj). Něm. *heller ton*, *helle stimme*, než i *helle farbe* = angl. *a clear sound*, *a clear colour*, něm. *grelle stimme — grelle farbe*, rusk. яркій (jasný, pronikavý, světlý) vztahuje se ke zvukům, ke hlasu, ale i k barvám, k ohni: яркій голосъ, яркій звукъ — яркій цвѣтъ, яркая краска (sr. говорила она ему не весьма яркимъ голосомъ mluvila s ním hlasem nevelmi zvučným — Пересмѣшникъ z r. 1784; Буслаевъ, Истор. Грамм.[4] II, 52; яркое освѣщенье jasné osvětlení); něm. *blind* přenáší se i na slova v obor sluchový spadající: *blinder lärm*, *blinder schuss* (sr. i č. *slepé lermo*,

slepá odpověď — Jungm. Sl.; i řeck. *τυφλός* „slepý“ užívá se o sluchu: *τυφλὸς τά τ᾽ ὦτα τόν τε νοῦν*; slovo toto přesně se shoduje s gotsk. *daub-s* „hluchý, zatvrzelý“ — sr. Lottner, Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 199; s týmže slovem Grassmann — Ztschr. XII, 127 — srovnává i gotsk. *dumb-s* němý — sr. též J. Schmidt, Zur Gesch. d. indogerm. Vocalismus 172); řeck. *ὀξύς* (ostrý, pronikavý) odnáší se ke zraku i ke sluchu.

Při vzájemném mnohostranném proplétání obou těchto oborů je zcela pochopitelno, proč slov „světlý, jasný“ užívá se druhdy i na označenou hlasu; tak skr. *čitra*, *djumant* znamenají „světlý, jasný, lesklý, hlasitý“: *vâčaň pardžanjaç čitrâň vadati* „hlasitý (světlý, skvělý) zvuk (hlas) oblako mluví“ (t. j. ze sebe vydává — Rigv. V, 63, 6), *dadhâmi te djumatîň vâčam* „vznáším k tobě hlas skvělý“ (t. j. zvučný, hlasitý — Rigv. X, 98, 2), *djumad vada dundubhe* („zvuč bubne hlasitě!“ — Atharv. V, 20, 6 — Ptb. Wtb. III, 792); řeck. *λαμπρός* (skvělý, lesklý), *λευκός* (bílý) užívá se i o hlase (*λαμπρόφωνος* kdo má čistý, jasný hlas), podobně užívá se i lat. *candidus* (*candida vox* — Quintil., Plin.), *limpidus* (*limpida vox* — Plin.), *surdus* „hluchý“ užívá se též o barvě: *surdus color* (Plin. — „tmavá barva“), *serênus* (*serênus color* — Plin., *serêna vox* — Aul. Pers. Fl.), *clârus* (*clârum lûmen* — Lucr., Cat. — *clâra vox* — Cic., Caes.) = nordsk. *skírr*, st. h. něm. *hlûtar*, litevsk. *aiškus* (skr. *îkš* viděti), st. bulh. свѣтлогласьнъ. Naopak tichý hlas sluje *temným*, ba i *černým*: skr. *kala* (němý, sípavý — v památkách pozdějších dob: tenký hlásek mající, tichý, příjemný zvuk vydávající — sr. *kalakala* nejasný křik, šum, *kâla* černý), řeck. *μέλας* (o hlase: temný, nejasný, sípavý), lat. *fuscus*, *surdus*, nordsk. *dimmr* („temný, tmavý“), sr. i *murmure caeco* (Virg. — „temným hučením, bručením“ — dosl. „slepým“); řeck. *λειριόεις* (liliový, hebký jako lilie) užívá se o kůži, ale též o hlase: Hektor chce kopím svým roztrhati kůži Ajaxovu, hebkou jako lilie, než i hlas cvrčkův i mus (v Theogonii) nazývá se „liliovým“. Latinsk. *aura* (větřík) užívá se někdy i na označenou zvuku, ozvěny (Prop.) a lesku (sr. *auri aura* lesk zlata — Virg. Aen. VI, 204). U Homera lidé druhdy *vidí křik* a *slyší světlo*: *λεύσσω παρὰ νηυσὶ πυρὸς δηΐοιο ἰωήν* „*vidím* u korábů *praskot* záhubného ohně“ (Il. 16, 127); *γέλασσε δὲ πᾶσα περὶ χθὼν χαλκοῦ ὑπὸ στεροπῆς* „země vůkol *se smála od blesku* rudy“ (Il. 19, 362); podobně u Pindara (Fragm. C. L. 639): *σαρκῶν τ᾽ ἐνοπὰν ἤδ᾽ ὀστέων στεναγμὸν βαρὺν εἶδον* „*viděl* jsem *chřest* těl („masa“) a těžké stenání kostí“. Tak i u Římanů: loca *vidi* reddere *voces* (Lucret. IV, 581), *mugire videbis* terram (Virg. IV, 491); *risus roseus* „růžový smích“ (Varr.); *ridêre* (smáti se) vyskytuje se nezřídka ve

významě „třpytěti se, stkvíti se“: *tempestas ridet*, *ager ridet*, *ridenti acantho* (Virg. Eclog. IV, 20), *ridet argento domus* (Hor. Od. IV, 11, 6); vlask. *loco d'ogni luce muto* „místo *němé* veškerým *světlem*“, t. j. místo všeho světla zbavené (Dante, Inferno V, 28), *dove 'l sol tace* „kde slunce mlčí“, t. j. nesvítí (Inferno I, 160).

V jazycích indoevropským nepříbuzných mnohá slova, označující dojmy zrakové, vznikla podobným způsobem, zakládajíce se na slovech, vyjadřujících původně pojmy „hluk, křik, zvuk“ a t. d. Přestaneme na několika příkladech. Finské *kaje*, *kajo* znamená 1. ohlas, ozvěna, 2. záře, jasnosť, světlo; sloveso *kajan*, *kajân* = 1. ozvati se, odrážeti zvuky, 2. odrážeti světlo, svítiti, lesknouti se (Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 7), *kajava* = 1. ozývající se, odrážející zvuky, 2. lesklý, skvělý, *kilkeä* = 1. zvonící, břinčící, zvučný, 2. třpytící se, lesklý; *kulu* zvoneček, ale *kulea* lesklý, bledý; *kumân* zvučeti, zníti, ale *kuma* lesklý, třpytící se; *kama* temný zvuk, *komea* hučící, temně zvučící — ale i nádherný, lesklý, skvělý; *kumea* znějící, zvučný — svítící, lesklý; *kima* pronikavý, jasný (o zvuku) — ale i horký, lesklý, světlý; *kamu* = temný zvuk, huk — mlha (ježto vše zatemňuje — sr. maď. *homály* tma, temno). Mordvinsk. *parums* = řváti, bečeti, broukati a *palams* = hořeti, žeřavěti (Микуцкій, Наблюденія и выводы 134); maďarsk. *fenyeget* (hroziti, vyhrožovati), *fény* (lesk, záře, světlo); estonsk. *kajan* = zníti, *kajatan* = křičeti — a *kajastan* = slabé světlo vydávati, mihati se; *kilgama* = zaštěkati, vykřiknouti — *kilgendan* svítiti, třpytěti se; *kalin* rachotiti, chrastiti, řinčeti — *kilan* svítiti, lesknouti se; *hele* (jasný, světlý, pronikavý) rovnou měrou vztahuje se ke sluchu i ke zraku: *hele heal* = vysoký, pronikavý hlas, *hele ilm* = jasný vzduch (Wiedemann, Wtb. 104), *heletus* zvuk, znění, břinkání — *helema* svítiti, hořeti, žeřavěti; livonsk. *kill* = 1. zvučeti, zníti, ozývati se, 2. třpytěti se, *kilt* zvoniti, svítiti, *kildzi* = hlasitý, hlučný — lesklý, skvělý; laponsk. *kajanes* zvuk a *kajdes* paprsek; arabsk. persk. *debdebe* = 1. hluk, hlasitý zvuk, 2. nádhera, lesk. Dinka: *aguèl* (jazyk, mluva, mluviti), *aguel* (barva — Mitterrutzner, Dinka Sprache 188), *mòn* (broukati, bručeti), *môn* (stíniti); Kišé: *hum* (zpívati), *hul* (třpytěti se); zyrjansk. *dźurk* (vrzání), *dźurkjalny* (třpytěti se, svítiti); *dźurkjödny* (šveholiti), *dźergyny* (viděti, hleděti, prohlížeti); *dzilgalny* (cvrčeti, cvrlikati), *dzirjalny* (swšeti, jiskřiti se, zářiti); mafursk. *disen* (zpívati), *disna* (úsvit — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 336); *mgaren* (jasný, zvučný — o hlase), *mgasi* (obličej, oko); hebr. *zach* užívá se ve smyslu „pálící, horký“ o větru, ale též ve významě „lesklý“ o barvě, *záhal*

znamená oznívati, jásati, radovati se, ale též býti jasným, třpytěti se, kdežto ve příslušném arabském *ṣahala* nacházíme toliko význam zvučení, jasného zvuku (D. H. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 83, 260). Zyrjansk. ***gördny*** = řehtati, chechtati se a ***gördyśny*** = červenati se, zářiti, ***jorny*** = 1. hulákati, křičeti, klíti, proklínati, 2. třpytěti se, zářiti, ***seröm*** = smích, checht a ***seröś*** = pestrý, různobarvý; ***sörny*** = klábositi, tlachati, ale ***sör-an*** = vzhled, pohled, ***čira-kylny*** = cvrlikati, pískati, šveholiti a ***čirja*** = třpytící se, zářící; ***čiša-kylny*** (syčeti — ***čitka-kylny*** cvrlikati, šveholiti) a ***čiškasny*** (doutnati), ***čiškalny*** (páliti); ***varködny*** (chrastiti, rachotiti, řinčeti), ***varkyštny*** (mžikati, mrkati); ***yr*** znamená výti, fičeti (o větru) a hořeti, plápolati (sr. ***yra-kylny*** výti — o větru, ***yrgyny*** výti, fičeti — a ***yr vidžny*** hořeti, plápolati, ***yrjalni*** plápolati); sev. ostjack. ***chołłałem*** (výti, plakati), ***chołłem*** (černati — Ahlqvist, Sprache der Nord-Ostjaken 72); ***chorotłem*** (štěkati), ***chortłem*** (hasiti); peruánsk. *ujari* (slyšeti, *uja* poslouchati), ***uja*** (pohled, obličej — Tschudi, Kechua Sprache II, 108—109), ***kanka*** (huhňavý), ***kanča*** (třpytěti se). Arabsk. *aṣlach* = 1. velmi hluchý, 2. prašivý; tureck. ***išitmek*** (slyšeti), ***ištamak*** (lesknouti se, zářiti); ***pârlâmak*** = 1. praskati (o ohni), 2. lesknouti se, zářiti; ***pârylty*** = 1. hluk, šum, 2. lesk; ***čâlmak*** = 1. udeřiti, tlouci, bíti, 2. měniti se (o barvách), slabě se lesknouti; ***kök***, ***kük*** (zvuk, šum), *gök* (z černa modrý, černý); ***kökremek*** (křičeti, řváti, řehtati), *gögremek* (modrati se, zelenati); ***gülmek*** (smáti se), *gülgü* (smích, úsměv), *gölge* (stín), *gürk* (krása).

Arabského slova *'atsat* (kýchání) užívá se vzhledem ke třem smyslům, ke sluchu, zraku i čichu: 1. znamená kýchání, kýchnutí vůbec — tak i v perském jazyce ***'etseh zeden*** = kýchnouti, kýchati, ***'etse-i-čeh*** „ozvěna ze studně" — dosl. „kýchnutí studně", 2. arabsk. ***'ats*** označuje též úsvit, břesk — obdobně persk. ***'etse-i-šeb*** (dosl. „kýchnutí noci") znamená úsvit, břesk, 3. persk. *'etse-i-'emberên* („kýchnutí ambry") označuje libou vůni. Hebrejské ***rââh*** (viděti) odnáší se rovněž ke sluchu, k čichu a k citu (***râîṯî ûr*** cítil jsem teplo — „viděl jsem oheň"); ***achach*** znamená vzdychati, výti, ale i hořeti, žeřavěti, páliti (Faulmann, Geschichte der Schrift 127); ***hôd*** = 1. jásot, znění, zvuky — ***hôd gôl*** zvučení hlasu, 2. lesk, ozdoba, nádhera; ***hâlal*** = lesknouti se, svítiti — ale Piel: ***hillêl*** vydávati zvuky, zpívati, chváliti; ***šûr*** = 1. zvučeti, zpívati, 2. hleděti, dívati se. S pozoruhodnou metaforou potkáváme se tolikéž v hebrejském ***nâzaz***, které rovněž jako ***pârach*** znamená 1. kvésti, zeleněti, 2. létati; obojí význam béře se za jakési míhání, třpytění. Tureck. ***gül-mek*** = smáti se, džagatajsk. ***kölemek*** =

zuřiti. bouřiti — a džagat. i tur. *kül* (popel, t. j. „lesklý, ohnivý") i jakutsk. *kil-rr* (lesklý, světlý — Kölle, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXIV, 137); džagat. *jâlŷkmak* znamená „býti ohlušeným od křiku neb od přílišného mluvení" a *jâlŷn* = plamen (Будаговъ, Сравн. Слов. II, 341); čečensk. *siêda* = hvězda a *siela* = hrom; v jazyce Odži *pai* znamená 1. bíti, rozlámati, rozštěpiti, 2. křičeti, vykřiknouti, 3. svítiti, třpytěti se: *opai no asom* = „uhodil ho do ucha", *aivua pai* = slunce svítí („bije, tluče"), *osram pai* = měsíc svítí, *oprannâ pai* „blesk šlehá" = „blýská se" (Riis, Ojilang. 223). Japonsk. *kaga*, *kaganaku* (křičeti; *kaga kugu* orlí křik — Pfizmaier, Sitzungsber. d. Phil. hist. Cl. d. Akad. d. W. Wien 1878, 57), *kagajaku* (třpytěti se), *kagami* (zrcadlo), *hajate* = vichr, bouře a *haje* = blesk, lesk, třpytící se, zářící (*hajaši* = hudební sbor), *nari* znamená „hluk, šum, zvoniti, šuměti" — i „tvářnosť, podoba, pohled", *jeidži* „zpívati" a „třpytěti se, lesknouti"; tibetsk. *m-thol-bar* (říci, přiznati se) — a *m-thoṅ-bar* (viděti); v turecko-tatarských nářečích *ürmek* znamená 1. foukati, štěkati, 2. vzrůstati, objevovati se (Будаговъ, Сравн. Слов. I, 127). Abiponské *loákal* znamená ohlas, ozvěnu, ale i obraz, stín (Zeitschr. f. Völkerpsych. XIII, 346). Anamské *thanh*, jakožto jméno podstatné, znamená 1. hlas, zvuk, 2. předmět světlý, zelený — jakožto jméno přídavné: jasný, čistý, zřetelný (*tiêng thanh* „hlasitý, jasný, zřetelný hlas"; *trôi thanh* „jasné nebe"). Siamské *čan* = 1. bíti, udeřiti, tlouci (o srdci — Pallegoix — Dict. 81) — odtud i *čak-čan* tlachal, žvastal, 2. svítiti, lesknouti se (*det-čan* třpytící se, lesklé slunce); v témž jazyce *phròi* znamená tlachati, mnoho mluviti, brebentiti a *phroi* svítiti, lesknouti se (Pallegoix 583); *vào* = 1. vítr — jmenovitě severní, 2. svítiti, lesknouti se.

Z příkladů zde položených jasně vychází na jevo, jakou měrou slova, označující dojmy zrakové, zakládají se na slovech, vyjadřujících původně dojmy sluchové, tudíž na slovech napodobovacích, a jakým způsobem cestou metafory slova z oboru sluchového přenášela se v obor zrakový. Prvotného tohoto způsobu převádění významů nelze ovšem dokázati při každém slově, v příslušný obor spadajícím, vždyť prvotné látky jazykové před sebou nemáme; avšak z historického vývoje významnosti mnohých slov sem příslušných vysvítá, že slova, k oboru zrakovému náležející, mají se ke slovům, v obor sluchový patřícím, často poměrem podřadnosti a ježto základné zásady, jimiž se jazykové spravovali za dob historických, byly důsledně v platnosti i za dob prvotných, tedy máme za to, že v prvotinách lidské mluvy dojmy zrakové označovaly se výhradně způsobem přeneseným slovy, vyjadřují-

cími dojmy sluchové. Metafory, ač ovšem různorodé, spatřujeme ještě ve všech téměř jazycích indoevropských ve příčině označování slovesa *viděti*.

Pocit zraku vyslovuje se 1. pojmy *lesknouti*, *třpytěti se* (které se vyjadřovaly původně slovy, znamenajícími „křičeti, zvuky vydávati"): řeck. *λευκός* (bílý — „lesklý", lat. *luc-s*, *luc-êre*), *λεύσσειν* (viděti); k témuž kořeni patří *λύσσα* (vztek, zuřivosť), pošlé z **λυκ-ja* (Fick, Wtb.[2] I, 171), lotyšsk. *lûk-ót* (viděti), litevsk. *laúk-ti* (čekati — t. j. „ohlížeti se po kom"); *αὐγάζειν* (lesknouti se), *αὐγάζεσθαι* (viděti); *λάω* (vidím) — skr. *las* (třpytěti se). Německé *blicken* souvisí s *blinken*, starobulh. гладати, гладѣти (hleděti, viděti) s něm. *glänzen*, stř. h. něm. *glinzen* = gotsk. *glitmunjan*; litevsk. *stelg-ti* (hleděti) s řeck. *στίλβειν* (třpytěti se — Fick, Beitr. z. K. d. indogerm. Spr. VI, 215). Ze sanskr. *kâç* (lesknouti se) vzešlo zdvojením *čakš* = viděti (tudíž asi tolik co „silně se lesknouti, třpytěti), *čakš-us* = oko; skr. *dîp*, *div* znamená „lesknouti se", zendsk. *dî* = viděti (*dôiši* vidíš), skr. *dî-dhi-ti* (paprsek, světlo), persk. *dîden* (viděti), mazenderansk. *be-dîjeh* (vidí), kurdsk. *dîdem* (vidím), arménsk. *ditel* (viděti), afghansk. *lîdal* (rozlišením z *dîd-*); litevsk. *žeriù* = třpytím se — a *žiuriù* = vidím, sr. také česk. *záře*, *zářiti* a *zří-ti*, *u-zříti* — st. bulh. зрѣ-ти (zříti, viděti).

2. Pojmy: „býti ostrým, pronikati": koř. *ak* (lat. *ac-utus*, řeck. *ἄκ-ρος*, st. bulh. ос-т-ръ): skr. *ak-ši* (oko), řeck. *ὄπ-τομαι* (vidím, hledím; *ὀπ* = *ok*, rovněž jako *ϝοπ-ς* = lat. *voc-s*), *ὄσσομαι* (vidím — z **ὀκ-jo-*), *ὄσσε* (oči — z *οκ-je*), lat. *oc-ulus* (slovo se zdrobňovací příponou), gotsk. *aug-ô*, nordsk. *auga*, něm. *auge*, arménsk. *akn*, st. bulh, око, litevsk. *ak-ìs* (oko — *ak-stinas* osten, žihadlo); stř. irsk. *fég-aim* (vidím, hledím) znamená vlastně „pronikám" — sr. *fége* ostrosť, *féig* ostrý (Windisch, Irische Texte 539—540).

3. Viděti, pozorovati = držeti, nastupovati na něco, slíditi: angl. *to behold* (spatřiti, viděti) co do tvaru rovná se německému *behalten*, starošpanělské *catar* (viděti, hleděti) odvozuje se od latinského *captare* (chytati), sanskr. *upa-dhar* (spozorovati) pochází od kořene *dhar* (držeti); staroanglické *piken* znamená zobati, klovati, a *pîken* — hleděti. Řecké *ὁρ-άω* (vidím) mohli bychom ovšem srovnati se sanskritským kořenem *sar* (jíti — sr. *ὁρ-μή* snaha, nátisk, úsilí, záměr), avšak více pravdě se podobá, že *ὁρ* vzniklo z původního *var*, znamenajícího „obkličovati, zdržovati, hájiti, chrániti" i stávajícího ve spojitosti s něm. *ge-wahr-en*, *be-wahr-en* i angl. *a-ware of* (*to be aware of* něco pozorovati — sr.

Pott, Wrz. Wtb. II, 1, 584 a násl.). Arménské *nahel* (viděti) Boetticher (Ztschr. d. d. morg. Ges. IV, 358) srovnává se skr. *nî* (investigare — Manu VIII, 44). Starohornoněmecké a starosaské *sëhan* (viděti = gotsk. *saihvan*, něm. *sehen*) rovná se latinskému *sequi* = řeck. *ἕπεσθαι*, litevsk. *sek-ti* (následovati — *sehen* znamená tudíž asi tolik co „sliditi“). Kořen *vid* (viděti) již Sonne (Zeitschr. f. vergl. Spr. XII, 338—341) srovnal s kořenem *vid* = „nacházeti“: „Člověk v pravěku jen to, co *našel* — divokého býka, tučnou louku — nazýval svým majetkem *(vedas)*; jen to, co *našel*, bylo jeho *vědou (vedas)*, jen to, co našel, to pozoroval neb viděl“ *(εἴδομαι, εἶδος)*. Ještě ve staroindickém jazyce *viveda* znamená „našel jsem“ a „viděl jsem“; v zendském jazyce *vid* přichází v obojím významě, při čemž „najíti“ označuje se rozšířeným kmenem *viñd-* (*viñdâi* najdi! dojdi! — *viñdeñti* nacházejí, dostávají); že i u Homera *vid* = *ϝιδ* značí nejen „viděti“, než i „nacházeti“, dokazuje Sonne podrobnými doklady (Zeitschr. XII, 339—341). Kořen *vid* v indoevropských jazycích všude přichází: u významu „viděti“ jeví se v latině, řečtině, litevštině a v jazycích slovanských (sr. lat. *vid-ēre*, řeck. *ϝειδ-ω* vidím, *ϝείδ-ομαι* jevím se, *ϝεῖδος* pohled, obličej, *ϝιδέα*; litevsk. *veizdu* vidím, st. bulh. **вид-ѣти, видитъ** = vidí, rusk. **видъ, видѣть**, polsk. *widzieć*, *widać*, č. *viděti*, st. prusk. *widdai* viděl), v sanskritě pak a v germánských jazycích nacházíme význam „nacházeti“: skr. *vid*, *vindati* (nachází — něm. *findet*), zend. *vid* (najíti), huzvâreš. *vandîtan*, gotsk. *finthan*, starosask. *findan*, *fîdan*, st. h. něm. *findan* (stř. h. něm. *vinden*, něm. *finden*), anglosask. *findan*, angl. *find*, nordsk. *finna*, dánsk. *finde* (v anglosaském jazyce nacházíme ještě *vîtan* s významy „viděti, trestati“ — sr. něm. *weisen*, *ver-weisen*). Zendské *çpaç* znamená „viděti“ i „tlačiti“ — na témž základě srovnává se řeck. *σκέπ-τεσθαι* (ze **σπεκ-* lat. *spec-io*, st. h. něm. *spëh-ôn*) se *σφίγγ-ειν* (škrtiti, vázati, tlačiti — Fick, Vergl. Wtb.[2] I, 215).

Z pojmu *viděti* vyvíjí se pojem *věděti*, neb co častěji *vidíváme*, pozorujeme, to i *víme* (rusk. **видѣть** = viděti, **вѣдать** = znáti): skr. *veda* (znám, vím) = řeck. *ϝοῖδα*, gotsk. *vait*, st. h. něm. *weiz* (něm. *weiss*, holandsk. *weet*), zendsk. *vaêdâ* (vím, ví), st. bulh. **вѣмь** (z **ved-mi* = skr. *vedmi*); sr. též Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXVIII, 75.

Turecko-tatarské *bak*, *bek* (viděti, hleděti, čekati) znamenalo původně bezpochyby „pojiti, přivazovati“ („přivazovati k čemu oči“ = hleděti, patřiti), jak vychází na jevo z podstatného jména *bak* (svazek)

i ze slovesa *bak-in-mak* (poslouchati — t. j. přivázati se, přilnouti — Vámbéry, Etym. Wtb. 196), uigursk. *bak-mak* (míti pozor), *bak-la-mak* (ohlížeti se) = tureck. *beklemek* (čekati). V abchazském jazyku kořen *bl* označuje pojmy *oko* a *hořeti*: *àbla* = oko, *ablyrà* = hoření (*sy-bl-uejt* hořím, *is-bl-uejt* pálím); sečuánské *bôna* znamená „viděti" i „najíti". Ve finsko-ugrických jazycích pojem „viděti" odvozuje se, jak se zdá, od pojmů „bíti, tlouci, tvořiti, dělati": finsk. *tako* (kovati, tlouci, bíti), *teko* (dílo, výkon, čin), *täh-dän* (pozorovati, označovati), *täh-ün* (pozorovati, viděti); kořen *tak* zachoval se ještě neporušeným v maďarském *tek-inteni* (hleděti, patřiti) i v ostjackém *teg-eďem* (hleděti, dívati se — Donner, Vergl. Wtb. d. Finn. Ugr. Spr. I, 115). Od podobného kořene vzniklo, jak se zdá, i hieroglyfické *teka* (viděti, hleděti — původně snad „dotknouti se"), *teka-tekaî* (velmi ostře se dívati, slíditi, číhati — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 1661); sr. i tasmansk. *lane* (bíti, uhoditi) a *lanena* (světlo, den — Charencey, Actes de la Soc. Philol. XI, 39). Hebrejské *názar* (hleděti, dívati se nač) znamená původně „lesknouti, třpytěti se", a *zâfâh* (hleděti, ohlížeti se) = „býti jasným, lesklým"; čínský znak skládající se v písmě ze znaků „oko" i „člověk" znamená, vyslovuje-li se *kien*, „viděti" — a vyslovuje-li se *hien*, „otevříti, vyložiti, objeviti".

Avšak nejen dojmy zrakové, nýbrž i mnohé dojmy, čichem i druhými smysly pojaté, označují se nezřídka slovy, náležejícími v obor dojmů sluchových, čeho na doklad uvedeme tuto několik příkladů. Sanskr. *ras* znamená „řváti, křičeti, výti", ale i „cítiti, ochutnávati" (*rasa* šťáva, chuť); rusk. слышать vztahuje se i k chuti, k zápachu a k hmatu: языкъ слышитъ, что горько, что сладко („jazyk slyší" — t. j. poznává), удильщикъ слышитъ, когда рыба клюнетъ (rybář ucítí — na prutě — když ryba zabéře); слѣпцы пальцами слышать, гдѣ очко на картѣ (slepci poznávají — „slyší" — prsty, kde jest očko na kartě); česk. *břečeti* znamená „meckern, blöken", ale *břečka* = špatný nápoj, slabá kořalka (sr. rovněž *brebentiti*, *brebtati* a *breberka* = kořalka, v hantýrce = *švítorka*); *hvízdati* vztahuje se k sluchu, ale *hvížď*, *hvižďák* znamená prázdný ořech (sr. něm. *taube nuss*); *pískati*, *pištěti* znamená křičeti, plakati (na př. o dětech), ale i vytékati, prýštiti (*krev*, *šťáva pištî*, *zuby mu na to pištî* = chtělo by se mu do toho, chutnalo by mu to); *škřek* znamená 1. skřek, křik, 2. záprtek (stinkendes ei); charvatské *ciknuti* znamená vykřiknouti, prasknouti — ale i zkysnouti (o víně). Gaelské *gàir* = křik, šum a *gairge* = hořkosť, podobně *gaoir* znamená hluk, hlasitý šum i bolesť; *glam* = 1. křičeti, hulákati, 2. hltavě jísti, *gus-*

gul = 1. řev, nářek, žaloba, 2. nečistota, výkal; *sgreadag* = 1. nehlasitý výkřik („a little shriek“), 2. ostrý, kyselý nápoj („a sharp sour drink“ — Dict. Scoto-Celt. II, 96); *smudan* = zvuky ptačího zpěvu — „the musical note of any singing bird“, a *smùid* = dým, pára, výpar (sr. česk. *čmoud*); чýхать ve vologdské gubernii znamená „slyšeti“ (чýхнешь ли что говорятъ slyšíš-li, co oni mluví?) a v jižních i západních znamená „přivoňovati, ochutnávati“ (онъ чухалъ, да не расчухалъ, какое вино ochutnával, ale nepoznal, jaké je víno — Даль, Толк. Слов. IV); v Sibiři слышать znamená „rozuměti“: это якýтъ онъ по русски не слышитъ to je Jakut, on nerozumí rusky; онъ не говоритъ по корядцки, а слышитъ nemluví po korjacku, ale rozumí. Stř. h. něm. *gebrëch* = anglosask. *gebrec* (praskot, šum) a *gebrëche* = nedostatek, obtíž, nemoc; podobně i nordské *brestr* znamená praskot, šum, obtíž a nedostatek; anglosask. *vôdh* = zpěv, báseň, křik, *vêdhe* = sladký, příjemný, libý (zvláště o písni i zpěvu — Diefenbach, Wtb. I, 250), gotsk. *vothi* (příjemný — o zápachu: *dauns vothi* = vůně); gadhaelsk. *goir* = volati, křičeti — *goirt* = kyselý, slaný, smutný; angl. *stank* = vzdychati, mdlý a *stink* = smrděti (Diefenbach, Goth. Wtb. II, 325); *tingle* znamená 1. zníti, zvučeti, 2. brněti. Výrazy, označující v germánských jazycích pojem *hluchý*, přenášejí se mnohdy i na jiné smysly: tak stř. h. něm. *toup* (hluchý) přenáší se také na zrak, nordsk. *daufr* (hluchý) též na chuť, na tmavé barvy, na tupý nůž, něm. *taub* i na barvy, dolnoněm. *duff* vztahuje se ke zvukům, k zápachu i k chuti, švédsk. *dufven* znamená rovněž nechutný i hloupý, gotsk. *dumbs* = němý a nordsk. *dumbinn* = tmavý, temnobarvý. Skotsk. *gell* = 1. hlasitě zpívati, hulákati, 2. *a gell frost* silný mráz — „hlasitý, hlučný mráz“, *gell* označuje též radosť, veselosť; *guff* = 1. klábositi, tlachati, 2. zápach, 3. chuť (sr. islandsk. *gufa* pára, výpar); *ramp* = 1. hlučný, šumný, dupati, 2. klejovatým se státi, sraziti se, zkysnouti; *sawr* = 1. foukání, větřík, 2. vůně, chuť; *bleeze* = 1. vání, foukání, 2. zkysnouti (o mlíce), *blue day* označuje hlučný, šumný, bouřlivý den, ale i studený, mrazivý den; *darn* = 1. slyšeti, 2. ukrývati se, 3. přemýšleti. Perské *demíden* znamená 1. dýchati (tento význam jest původní, srovnávaje se se sanskr. *dham* foukati), 2. rozednívati se, 3. rozkvétati, voněti. Staroangl. *bellen* = 1. řváti, 2. nadýmati se (*belle*, *bell* zvon — něm. *bellen*). V podřečí severním v Čechách *poslouchati* znamená místy tolik co „cítiti“ *(já rád poslouchám tabák kouřiti)* a naopak *cejtiti* znamená i „slyšeti“ (*na předední jsem cejtil zvonit modlení* — t. j. na úsvitě jsem slyšel zvoniti k modlení — Kouble, Časop. Česk. Mus. 38, 54).

Bavorské *munkeln* znamená „zapáchati, zaváněti, smrděti" (hlavně o mase — Schmeller, Bayer. Wtb. I, 1627), bretonsk. *klevout*, *klevet* (příbuzné gotskému *hliuma* sluch, nordsk. *hliomr* zvuk, křik) znamená „slyšeti", ale i „čiti, čichati" (Diefenbach, Wtb. II, 568); franc. *flûter* (hráti na flétnu) v obecné mluvě má též význam „mnoho píti, chlastati"; česk. *brněti*, souznačné s *brnčeti* (klirren, summen, slovinsk. *brnêti*, polsk. *brzmieć*) znamená tolikéž trnouti, nepříjemný pocit míti, bolesť cítiti *(hlava, uši, ruka brní)*; řeck. *βορβορυγή* = kručení v břiše, ale *βορβορίζειν* = hnojem, bahnem smrděti, *βόρβορος* = hnůj, bahno; ruské гугнивый, гугнявый, které významem srovnává se s naším *huhňavý*, znamená v tulském nářečí „plešivý, ztuchlý"; v dánském nářečí na Falsteru *pore* znamená 1. šum, hluk, křik, 2. výpar, dým, čmoud, persk. *bôj* = zápach, vůně — *bôj berden* = to give a hint, to hear (Richardson, Dict.). V jazyku Haussů *či* znamená 1. jísti, 2. cítiti, 3. slyšeti (Schön, Vocab. 150); mexick. *poktli* = 1. kouř, 2. dech, dýchání, 3. hlas (jejž vyobrazují v podobě dechu z úst vycházejícího). Kišé: *gog* = 1. hudební nástroj, 2. voňavý, páchnoucí; *huh* = 1. říci, 2. zavoněti (*huk* = šuměti, hučeti — Brasseur de Bourbourg, Langue Quichée 184); zyrjansk. *baksyny* (řváti, hulákati, špatně zpívati), *bakśaśny* (plesnivěti, hníti), tak i *buksyny* = řváti a *buksiny* = hníti (Wiedemann, Syrjänisch-Deut. Wtb. 18); *dźaza-kylny* (syčeti), *dźazalny* (kysati). Nubick. *gidžir* = 1. slyšeti, 2. voněti, cítiti (*iris númel wêki gidžírkôn* „on slyšel" — t. j. „cítil — vůni" — Reinisch, Nuba Sprache II, 49); zyrjansk. *kylzyny* = 1. slyšeti, poslouchati, 2. přivoňovati, očuchávati, *čirksyny* (šveholiti, cvrlikati), *čirödny* (kňourati, kvičeti) — *čirny* (zkysnouti, shníti); *čuškyny* = 1. páliti, 2. voněti, přivoňovati; *žolka* (nepříjemně zníti, nelibé zvuky vydávati), *žolkminy* (zkysnouti); votjack. *kylyny* = 1. slyšeti, 2. cítiti, čiti, čichati; chjurkulinsk. *thama* (hlas, zvuk), *thim* (vkus, chuť); peruánsk. *aj-ñi* (broukati, reptati; od interjekcionálního *aj!*), *aj-na* (kvésti); *kunka* (hlas, hrdlo), *kunumumu* (hluk, hrom, hřmění) a *kkunku* (smrad, smrděti); arabsk. *irâhet* = 1. dýchání, 2. smrad, tureck. *eslemek* (slyšeti, poslouchati), *eslenmek* (čaditi se, špiniti, rezovatěti), *islamak* (čichati, páchnouti).

Nejčastěji však pojmy „zápach, smrad, smrděti, čichati" vyjadřují se slovy, jichž původní význam „křičeti, zvučeti, šuměti": finsk. *kamu* = temný zvuk — *komu* = zápach ztuchliny, zpráchnivělé věci (Donner, Vergl. Wtb. I, 90—91); *tohu* = 1. hluk, šum, 2. zápach, vůně, *tohun* = 1. hulákati, bouřiti, povykovati, 2. páchnouti, voněti; estonsk. *tossama* = 1. hučeti, šuměti, hulákati, 2. kouřiti, čmouditi, vypařovati se

(Wiedemann, Wtb. 1299); шикать v ruském jazyku znamená „syčeti, hvízdati“, a v tverském i pskovském nářečí „smrděti“ (odtud i шикалка = podex); pskovsk. tversk. капýститься = plakati a капýстить = smrděti; polsk. *buchać*, *buchnąć* (udeřiti, vypuknouti, prudce vycházeti, bouchati) užívá se i o zápachu (*buchać* znamená ostatně tolikéž silně vydychati, hltavě jísti, žráti): *gorzałka z niego bucha* (tolik co „smrdí kořalkou“; podobně říká ruský obecný lid: отъ него сивуха такъ и бьетъ); u francouzských zlodějů „smrděti“ vyjadřuje se slovy *sonner du cor*, a u vlaských *sonnare il corno* = „troubiti na roh“ (Michel, Études sur l'Argot 119), veliký smrad nazývá se anglicky *tremendous stench*; jak blízko v označování sluch s jedné, i čich, zápach s druhé strany se stýkají, viděti též z německých slov *riechen* i *ruch-bar werden*, *geruch* i *gerücht*; lat. *fragor* označuje šum, třesk, a *fragrâre* = páchnouti, libě voněti, *spiritus* znamená 1. foukání, dech, 2. zvuk, 3. zápach; gadhaelsk. *cluinn* (slyšeti) v bretonském jazyce znamená tolikéž voněti (Diefenbach, Goth. Wtb. II, 568).

Hebrejské *šêm* (znak, příznak, jméno) a *šûm* (česnek) vedou se od jednoho a téhož kořene: příslušné sloveso *šâmâh* (bez dokladů) je přetvořeno ze *šâmam* = „vastus fuit“ (daleko se šířiti, táhnouti, roztahovati); *šêm* (znak, jméno) vztahuje se ke zraku i ke sluchu, a *šûm* (česnek) k čichu („co daleko, na dálku zavání“ — Redslob, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXVI, 752—753 — sr. též assyrsk. *šumu* jméno a *šûmu* česnek); zulusk. *ququ* (smrad, puch od hnijící mrtvoly) znamená „puknutí, pukající“ („onomatop. expressing burst, burst“ — Dőhne, Zulu-Kafir Dict. 304). U mnohých národů pojmy „čiti, voněti, páchnouti“ vyjadřují se slovem „slyšeti“: tak Rus *slyší* zápach, vůni i smrad (слышитъ запахъ, слышу вонь), malorusk. чую = „slyším“, ale i „cítím, čichám“; moravské *slyšeti* znamená též voněti: *ta květina neslyší* = nevoní, černoši kmene Ewského *slyší* zápach (*meve ami ese* slyším zápach masti — Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 228), arménské *unkn* znamená ucho, a *unčh* = nos, tibetské *m-nam-par* = slyšeti, čichati, cítiti, cik. *šun* slyšeti, *šung* voněti, čichati, hind. *sunnâ* slyšeti, *sunghnâ* čichati; tahitské *ite* znamená 1. slyšeti, poslouchati, 2. čiti, čenichati, čínsk. *ven* (slyšeti) užívá se někdy i na označenou pojmu „čiti, čichati“ (Morrison, Chin. Dict. II, 593); rovněž i Japonci *slyší zápach* (*nioi wo kiki* = slyšeti, zápach, vůni) — spojitosť pojmů slyšeti i páchnouti jeví se též ve slovech japonských: *kaga*, *kaganaku* (křičeti) a *kagu* (libovonný: *kagujama* = libovonná hora — Pfizmaier, Sitzungsber. d. Phil. Hist. Cl. d. Akad. Wien 1878, 59), *kusame* (kýchati) a *kusami* (smrad),

kusaši (pomlouvati, hanobiti) a *kusasa* (hnilosť, smrad); mimo to u Japonců sloveso „slyšeti" *(kiki)* odnáší se někdy i k chuti: *sz-ga joku kiku* (ocet jest ostrý) = „ocet dobře slyší".

Avšak i nepřihlížejíce k sluchu pozorujeme, že také ostatní smysly u významech dosti zhusta se proplétají, zvláště pak v označování chuti i zápachu objevuje se nezřídka střídání a neurčitosť příslušných pojmů, čeho na důkaz doložíme se i zde několika příkladů. St. h. něm. *süeh* znamená zápach i chuť, *smecchen* = okusiti, ochutnati, voněti, ve švýcarském a bavorském nářečí *schmecken* znamená ještě nyní číti, čichati, páchnouti (švábsk. *schmecket* = kytice, *schmecker* = nos), a ve mluvě německých zlodějů (Rotwälsch) nos po tu chvíli nazývá se *schmecker* (Michel, Études 453); švýcarsk. *leise* znamená též „neslaný, nesolený"; nordsk. *fûki* (smrad) souvisí s něm. *feucht* (vlhký), stř. h. něm. *wâz* (zápach, vůně) s něm. *wasser*, starofrisk. *hrena* (voněti, páchnouti) s *hrônan* (dotýkati se), latinské *sapor* znamená chuť i zápach (sr. řeck. *σήπ-εσθαι* hníti, *σαπρός* zápach vydávající — obyčejně smrdutý — ale *οἶνος σαπρός* víno libovonné); bourguignonsk. *il empoisonne* (on smrdí) znamená vlastně „on otravuje" (Mignard, Hist. de l'idiome Bourguignon 58), st. h. něm. *toum*, *doum* znamená par, výpar, zápach, a nordsk. *damr* = chuť (Fick, Wtb. III, 148); franc. *bouquet* označuje kytici, vůni od vína i pěnu na pivě, starošpanělské *catar* znamenalo „viděti, dívati se", nyní španělské *catar* znamená rozebírati, zkoušeti, a *recatar* „opět ochutnávati" (Diez, Etym. Wtb. I, 119), franc. *goût* znamená chuť i zápach, polsk. *czuć* = číti, čichati a cítiti, řeck. *βρῶμος* = pokrm, jídlo i smrad (= novořeck. *βρῶμα*), bretonsk. *chouez* = zápach, ale kymrick. *chwaeth* = chuť. Skotsk. *gust* = 1. jísti, 2. voněti, přivoňovati; *knedeuch* označuje zvláštní zápach aneb zvláštní chuť (tak zejména slovo užívá se o plesnivém chlebě i zasmradlém mase), *nadkin* = 1. smrad, 2. nepříjemná chuť; gotsk. *gaumjan* (hleděti, pozorovati), st. h. něm. *goumjan*, *kaumjan* = míti pozor nač, ale i hodovati (epulari — *gouma* hody, něm. *gaumen* patro, ponebí); novořeck. *πικρός* (trpký, hořký) vztahuje se k chuti i k zápachu; archangelsk. чуть znamená slyšeti i cítiti, voněti (я чулъ объ этомъ дѣлѣ „slyšem jsem o tom", a я чую пріятный запахъ „cítím vůni"); skotsk. *bald* „neohrožený, prudký, silný" vztahuje se též k chuti, k zápachu i k světlu: *bald horse* (ohnivý kůň), *bald radish* (štiplavá ředkev), *bald mustard* (ostrá hořčice), *bald moon* (světlý, lesklý měsíc); *blink* = 1. viděti, hleděti, dívati se, 2. zkysnouti (o mlíce a o pivě); *ewder* = 1. záře, světlo, plamen, 2. smrad; hennebersk. *geschlapp* znamená zahálení, lenivé potulování, než také nečisté

jídlo, žrádlo (Spiess, Die Fränkisch-henneberg. Mundart 24); hindustánsk. *sunnâ* (slyšeti), *sunghnâ* (páchnouti, voněti), cikánsk. *šunáva* (slyšeti), *šungáva* páchnouti); *sung* = zápach, chuť. Rusk. бредить (třeštiti, blouzniti), pskovsk. tversk. брéдитъ (svrbí); rusk. запыхáться (zadýchati se), vladimirsk. запыхáться (splesnivěti); rusk. свербѣть (svrběti), tversk. засвербѣться (zalesknouti se), свербѣть (lesknouti se — вонъ иголочка свербѣетъ tam se jehlička leskne); pskovsk. колтáть = 1. počíti mluviti (o dětech), mluviti nesmysl, 2. kulhati; pskovsk. tversk. курить = 1. kouřiti, 2. smrděti (курилка zadnice). Ruské сверкáть znamená nyní „třpytěti se", ale v Silvestrově Domostroji (památce ze 16. století) čteme губами не сверкати = „rtů nepohybovati" (Буслаевъ, Истор. Грамм.[4] II, 52); трóнуться „pohnouti se", vztahujíc se k masu, znamená kaziti se, zaváněti: говядина ужъ тронулась, негодится „hovězí maso již zavání („pohnulo se"), nehodí se". Lotyšsk. *raudzít* = hleděti, a *rándzét* = kvasiti (Bielenstein, Lett. Gramm. I, 17).

Česk. *sálati* znamená 1. dýchati, páchnouti (*kořenné vůně sálání, kořalka z něho salá*, t. j. páchne), 2. plápoliti, plamen, horko vydávati (*slunce sálá, kamna sálají*); mluvíme o *šeptavé ředkvi* (= něm. hohler rettig), o *vyšeptalé řepě*, o *vyšeptalém tuřínu*, ba i o *vyšeptalých vších* a *vyšeptalých racích* (t. j. o hubených, mdlých racích. kteří nějaký čas zůstali bez vody); брусить v mosk. a tversk. nářečí značí „nesmysl mluviti" a v penzenském „hýřiti, opíjeti se". Gaelské *blian* = 1. tenký, hubený, 2. nechutný, *faile* označuje zápach i chuť (též významy má angl. *savour*), *litheach* = 1. malovaný, pestrý, 2. sliznatý, *sailcheas* = 1. špatná chuť, 2. stuchlina, stuchlý zápach („a musty smell"), *snuadh*, *snodha* = barva a *snodhach* = šťáva, *snot* = čiti, čichati; gadhaelsk. *fairich* = 1. viděti, pozorovati, 2. páchnouti, voněti, 3. cítiti; *gor* = 1. světlo, horko, 2. hnis, *boladh* = 1. chuť, 2. smrad (Diefenbach, Wtb. I, 393); nordsk. *vaesa* = foukati, dýchati, a švýcarsk. *weisen* = gustare (Diefenbach I, 246); nordsk. *bragd* označuje obličej, lesk, chuť i zápach; gadhaelsk. *blâth* = bílý, čistý, teplý, kymrick. *safr*, *sawr* = chuť, zápach, dolnoněm. *gäre* = chuť, zápach (zvl. vůně). Staroskotsk. *fleur*, *fleware* (smrad) souvisí s angl. *flavour*, znamenajícím příjemnou chuť a vůni, a odpovídajícím spíše latinskému *flator* („foukající"). než *fragor* (Ascoli, Zeitschr. f. vergl. Spr. XVII, 310). Z lat. *luridus* (přižloutlý) vytvořilo se vlask. *lordo* (nečistý, špinavý) a franc. *lourd* (těžký).

V řečtině *páchnouti* a *jísti* vedou se od jednoho a téhož původního kořene: *ad;* na označenou prvého významu *ad* přešlo v *ὀδ-* (*ὀδ-μή* zápach, smrad — sloveso *ὄζω* — perf. *ὄδ-ωδ-α*), a na označenou dru-

hého v *ἐδ-* (*ἔδ-ω* jím — perf. *ἐδ-ήδ-οκα, ἔδ-ηδ-α*); podobným poměrem mají se k sobě lat. *od-or* (zápach) a *ed-o* (jím). „Voněti, páchnouti" i „jísti" sbližují se rovněž v sanskr. *â-ghrâ*, znamenajícím „voněti, přivoněti", ale i „políbiti" (nejčastěji ve spojení s *mûrdhni* „na hlavě, na hlavu"); jakou pak měrou pojmy „políbiti" a „jísti" jsou vespolek příbuzny, tomu nasvědčuje na př. něm. *schmatzen*, jehož původní význam (mlaskati, tlaskati) vztahuje se rovnou měrou k líbání a k jedení (hlavně mlaskavému, nezpůsobnému); arménsk. *burel* = voněti (sr. starobaktr. *baodha* zápach), ale *ham-bujr* = políbení (Fr. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 84, 227). V jazycích malajských i polyneských slovesa *voněti* a *pozdraviti* jsou mnohdy souznačna; v jazyku horalů Čittagongu místo *polib mne* říkají *přivoň ke mně* (Lewin, Chittagong Hill Tracts 1869, 46), a podobným způsobem vyjadřují se také Birmanci (Globus XXXV, 152), birm. *ňam-čut-si* (políbení) = „vtáhnutí do sebe zápachu" (Bastian, Völker des östl. Asien II, 167); Tupi: *pitêr* srkati, políbiti (Spix und Martius, Reise in Brasilien III, 1180). Kymr. *chwyth* = dech, dýchání, trhnutí větru — *chwaith* = chuť (týž význam má i *chwaedd*); něm. *schmekken* (chutnati), gaelsk. *smucan* kouř — anglosask. *smôca*, angl. *smoke*, něm. *schmauch*, řeck. *σμύχειν* (páliti, spalovati, škvařiti), litevsk. *smakkums* (pára, výpar — *smôku* dusím — Diefenbach, Wtb. II, 14—15). Řeck. *ὀσμὴ ἀφεγγής* (Aesch. Prom. 115) znamená vlastně „zápach bez světla, temný" (sr. *odor ater* „černý smrad" — Virg. Aen. XII, 591 — i Theocr. I, 149: *θᾶσαι φίλος ὡς καλὸν ὄσδει* „*hleď*, příteli, jak libě *voní*"). Stř. irsk. *blas* znamená chuť, ochutnávání, a *bláth* = květ, květina (Windisch, Irische Texte 399), *lón* = potrava, pokrm, *lóon* = tuk, sádlo a *lón* = světlo, lesk.

Finské *kimata* (jasně zvučeti, zníti), *kimpura* (kyselý trpký), *kimula* (trpká sladkosť), estonsk. *tikslaksma* znamená bouchati, praskati, ale i velmi studeným, chladným býti (Wiedemann 1276), azerbajzansk. *ijlamak* značí páchnouti, voněti, ale i chutnati, míti chuť (Vámbéry, Etym. Wtb. d. turk. tat. Spr. 37), japonsk. *mi* znamená viděti a chuť, *kagi* = voněti, přivoňovati a *kage* = světlo, stín. Ve mnohých amerických jazycích *kouřiti* vyjadřuje se slovem *jísti* („tabák jísti, kouř jísti" — Gatchet, Zeitschr. f. Ethnol. XIII, 196), kdežto Turek vyjadřuje naše *kouřím* slovy *tütün ičerim* = „tabák piji, kouř piji" a Novořek slovy *πίνω καπνόν* = „piji dým" (sr. i bavorsk. *taback trinken* = kouřiti — Schmeller I, 667). Azerbajzansk. *ijlamak* = 1. páchnouti, voněti, 2. chutnati; Kišé: *qail* = 1. trpká, hořká chuť, hořkosť, žluč, 2. smrad, *šeš* = 1. nechutný, 2. smrdutý (sr *šiš* = vulva — Brasseur de Bour-

bourg, Langue Quichée 233—234); mafursk. *daus* = kouř, *dausdef* = třpytěti se, lesknouti; zyrjansk. *kylny* může se ke všem téměř smyslům vztahovati, znamenajíc „zníti, oznívati, cítiti, slyšeti, voněti, okusiti"; *isaśny* znamená 1. sich beriechen, 2. sich bepissen (Wiedemann, Syrjänisch-Deutsch. Wtb. 71), *šömmyny* = 1. zdoutnati, shořeti, zuhliti se, 2. zkysnouti; sev. ostjack. *ěbel* = zápach, chuť (A. Ahlqvist, Sprache der Nord-Ostjaken 67). Jakož my mluvíme o *kyselém mléku*, o *kyselém víně*, ale i o *kyselé tváři*, tak i turecké *ekši* znamená nejen kyselý, ale i mrzutý, zamračený (o tváři); tureck. *kör* znamená slepý i tupý: *kör bičák* „slepý nůž", t. j. tupý nůž (sr. i *kör-nemek* nevděčný — dosl. „slepá sůl", t. j. jehož sůl je slepá, kdo za sůl neděkuje). Bari: *meddja* = 1. viděti, 2. žíti (též významy má i *met*), *mon* = 1. zápach, 2. chuť, podobně i slova *paleleng* užívá se nejen o příjemné chuti, než také o příjemném zápachu (*mijok paleleng* „myši jsou chutné, sladké", *niena kötúröni momon paleleng* „tato květina příjemně voní"). Maďarsk. *zamat* = aromatický zápach, vůně, chuť (vína), džagatajsk. *timsîtmak* odnáší se k sluchu, citu i čichu (Будаговъ, Сравн. Слов. I, 422), kazansk. *kyrlamak* = chrápati, *kyrlykmak* = ochraptěti a *kyrku* = kyselý, přihořklý (Будаговъ II, 51); tureck. *kegirdatmak* (skřípati zuby) a *kekre* (ve starším jazyku: kyselý, trpký — Будаговъ II, 131). Anamsk. *mùi* = 1. čich, zápach, 2. barva (Taberd, Dict. Anam. 318); *sac* = 1. barva, 2. ostrý (*dao sac* ostrý nůž), dakotsk. *ečamna* — 1. libovonný, 2. chutný (Riggs 50); japonsk. *szszri* znamená srkati, jísti, ale i voněti, přivoňovati (*kaju wo szszri* „jísti rejžovou polívku" — ale *hana-wo szszri* „přivoněti ke květině"); tuzemci Maršalských ostrovů (hlavně na Džaluitě) nazývají hezkou dívku *dzirung-engat* = „voňavá dívka" (F. Hernsheim, Sprache der Marschall-Inseln 10).

K lepšímu porozumění významných přechodů slov zde položených zmíníme se tu v krátkých slovech o způsobě označování smyslových pocitů, jmenovitě nakolik se toto označování vztahuje k chuti, k zápachu a ke sluchu. Jazyk může jen to označovati, co smysly pojati možná; smysly postihujeme však jen určitého *stavu* předmětův aneb rozmanitých *poměrů*, v nichž se nacházejí, můžeme tudíž označovati slovy toliko stav nebo poměry předmětův. Naproti tomu smysly svými *činnosti* smyslů neb *výkonů* jich postihnouti nemůžeme, nejsme tedy s to, abychom je vyjadřovali slovy. Pojmy smyslové vyslovujeme tím způsobem, že neobracujíce zřetele k samé percepci označujeme místo ní tu činnost, již působením percepce teprva následuje, anebo která jest jejím předmětem. Tak na př. pocit chuti sám o sobě nižádným způsobem

nemůže býti vysloven; poněvadž pak ochutnáváme jen to, co jest tekuté (buď od přirozenosti, buď v tekutý stav přivedené), vyslovujeme pojmem „téci“ též pojem „ochutnávati“, přenesli jsme tedy slovo „téci“ v obor výrazů pocity smyslové vyslovujících. Optický dojem, jejž na nás barvy působí, žádným slovem, nijakou zvukovou kombinací nemůžeme vyjádřiti a znázorniti; ježto však barvy od předmětů, na nichž je spozorujeme, žádnou měrou nemůžeme odloučiti, tu zhusta nazýváme barvy dle těch předmětů, na nichž je nejčastěji anebo vždy spatřujeme: tak „modrý“ v různých jazycích sluje „nebeský“, a zvláště často „červená“ barva u nejrůznějších národů nazývá se „krvavou“. Pojmenovati sluch neboli slyšení jakožto pouhou percepci, jest nám věcí naprosto nemožnou; ježto však slyšíme toliko hlasy, zvuky, slova, křiky a t. d., tedy vyjadřujeme pojem „slyšeti“ prostředkem týchže kořenů neb výrazů, které znamenají „křičeti, zvučeti, hulákati, povykovati“ a t. d. *Slyšeti* a *křičeti* jsou u nás pojmy netoliko docela rozdílné, než i přímo jeden druhému protivné, ale v jazyku oba vyslovují se týmiž prvotnými kořeny, a rozdílu mezi nimi v té příčině naprosto nestává. Obdobným způsobem „viděti“ vyjadřujeme slovy, značícími „třpytěti se, svititi, proniknouti, nacházeti“, pojem „cítiti“ slovy „hmatati, udeřiti“ a t. d. Rozličné obory představ rozmanitě se proplétají, střídají a vespolek zaměňují a odtud mohutně prýští se bohatý zdroj rozsáhlého tvoření slov. Na doklad stůjte zde některé příklady označování smyslových pocitův.

Pocit *chuti* vyslovuje se tou činností, jejíž působením aneb následkem ji postihujeme, tudíž slovy, vyrážejícími pojmy „jísti, píti“: něm. *schmatz-en*, *schmeck-en*, *ge-schmack* (angl. *smack* mlaskati = rusk. чмокать, skr. *čam* píti, jísti, malorusk. смоктати ssáti), polsk. *smaczny* (chutný), litevsk. *smag-urei* (pamlsky), *smag-anas* (podnebí), anglosask. *smäc* (chuť), st. h. něm. *smac* (chuť, sladkosť), *smecchen* (ochutnávati — ale i přivoňovati, voněti), nordsk. *smakka*. Něm. *bitter* (st. h. něm. *pittar* hořký, gotsk. *baitrs*) znamená „kousající“; týž význam má staroangl. *baisk* (hořký) = islandsk. *beiskr* i st. angl. *biter*; naše *zkoumati* vede se od téhož kořene jako něm. *gaumen* — sr. st. h. něm. *guomo* (patro, ponebí) i *gouma* (hod, hodování, pozor, pozorování), staroangl. *gôme* (dásně, pozor, pozornosť), angl. *gums* (dásně). Druhý kořen, vyslovující pocit chuti, *gus*, *kus*: skr. *džuš* („sich erfreuen, geniessen, sich munden lassen“ — Ptb. Wtb.), řeck. *γεύομαι*, *γεῦ-μα* (chuť), lat. *gus-to*, gotsk. *kius-an* (vybírati), nordsk. *kjósa*, anglosask. *céosan*. angl. *choose*, st. h. něm. *chiosan* (zkoušeti, vybírati), něm. *er-kies-en* (aus-

er-kor-en, sr. též *kosen* i *küssen*). Česk. *v-kus*, *o-kus-iti* stává patrně ve spojitosti se slovy *kus* i *kousati*, sr. i rusk. кус-ать (kousati), кушать (jísti) a вкусъ (chuť). Od kořene, znamenajícího „jísti, hltati": skr. *gar*, *gal* (hltati, jísti), *gulja* (sladkosť), řeck. γλυκύς (sladký), litevsk. *gardùs* (chutný — gotsk. *grêd-us* hlad); skr. *svad* (ochutnávati) vykládá se, jak se zdá, zcela důvodně, za tvar složený ze *su* (dobře, příjemně — řeck. εὐ-) i *ad* (jísti); od něho vede se přídavné jméno *svâdu* (sladký), jemuž se rovnají lat. *suâvis* (pošlé ze **suadu-i-*, sr. vzniklé z téhož kořene *suâd-êre* raditi — pův. „sladiti"), řeck. ἡδύ-, st. bulh. сладъ-къ = č. *sladký*, litevsk. *saldùs*, gotsk. *sut-is*, anglosask. *swet*, angl. *sweet* a j. Chuť vyslovuje se kořenem, značícím „téci": skr. *rasa* = 1. tekutina, šťáva, 2. chuť, jazyk (slovozpytně s tímto výrazem srovnává se č. *rosa*). řeck. χυλός (šťáva, chuť), χυ-μός (chuť), koř. χυ (χέϝω liji), lat. *sûcus* (šťáva, chuť), *sapor* (chuť — sr. *sapa* mest, mladé víno). V lotyšském jazyce „chutnati" vyjadřuje se též slovem „lézti": *péc da'rba lîn máise* „po práci leze chléb" (t. j. chutná). Chutnati vyjadřuje se slovem hmatati v anglickém *taste*, sr. něm. *tasten*, franc. *tâter*.

Pocit čichu vyslovuje se v některých indoevropských jazycích pojmy „kouřiti, hořeti"; kouř pokládá se tedy za předmět, substrat čichání. Souvislosť mezi kouřem a čichem vychází ze přirozenosti samého výjevu; ježto pak kouř v jazycích nezřídka se pokládá za „dech, dýchání, vání", a kouřiti se stotožňuje se slovesy „dýchati, dmouti, váti", tu působením těchto přechodů slovo „čichati" stává v jazycích namnoze ve spojení s kořeny, vyslovujícími pojmy „dmouti, váti, pohybovati". Čichati vyslovuje se pojmy „hořeti, kouřiti": lat. *frag-rare* (vydávati silný zápach, voněti), *flagrare* (hořeti — pův. „praskati" — sr. *fragor*); st. h. něm. *riohhan* (kouřiti se, páchnouti, zaváněti), nordsk. *riúka* (kouřiti se, čaditi). Že germánské *ruk* (něm. *rauch*) závisí na prvotném pojmu „pohybovati", viděti ze st. angl. *reken* (pohybovati), *rêken* (kouřiti), *reoken* (= anglosask. *reocan* kouřiti, páchnouti), ze st. h. něm. *ruk* (pohyb, pohybování — sr. česk. a polsk. *ruch*), *ruk-jan* (pohybovati se, trhati), něm. *ruck*, *rücken*. Stř. h. něm. *ruchen*, *riuche* (1. rauchen, dampfen, dunsten, 2. riechen) Pott (Wurz. Wtb. III, 603) přirovnává k řeck. ἐ-ρεύγ-εσθαι, s nímž se shodují latinsk. *ruc-tare*, st. bulh. рыг-ати (rusk. рыгать, česk. *říhati*, litevsk. *rugti*, lotyšsk. *rûg-t*), ale i lat. *rug-îre* (řváti — sr. řeck. ἤ-ρυγ-ε řval), st. bulh. рык-ати. Řeck. καίω, κάω = pálím, καυστηρός = pálící, ale κη-ώδης = páchnoucí, vonný (Curtius, Grundz. d. griech. Etym.[5] 145); pskovsk. tversk. курить („kouřiti") znamená „smrděti" (též капýстить).

Nejčastěji vyjadřuje se však zápach slovy, označujícími pojmy „vítr, váti, dmouti“ (str. 131), což i snadno pochopitelno, poněvadž toliko prostředkem vzduchu a hlavně větru pociťujeme zápach; sr. něm. *wind* a *wittern* (čiti — podobně i naše *větřiti* znamená též čenichati), lat. *flare* (foukati, váti) a franc. *flairer* (čenichati, větřiti), řeck. *καπύειν* (vydychati, dýchati) a *καπνός* (kouř), *κοπ-ρός* (hnůj; kořenem jest *kvap* dýchati — sr. litevsk. *kvap-as* dech, dýchání, zápach, lat. *vapor* z **cvap-*, *vapidus* = natuchlý, lotyšsk. *kvêp-es vapor*, *kûpêt* kouřiti, česk. *kopt* = rusk. копоть = česk. *kopr* i *kopřiva* — od silného, vydávaného jimi zápachu tak zvané — rusk. у-кропъ i крапива, st. bulh. копръ, копрнва), litevsk. *kvep-iù* = dýchám, páchnu; *dvelk-ti* (lehce dýchati, oddychati), *dviekauti* (dýchati, vydychati), *dvakoti* (těžce dýchati, supěti), žmudsk. *dvokti* (smrděti — Geitler, Lit. Stud. 82); bulharsk. дъхам = dýchám a дъх = zápach, lotyšsk. *pût-* foukati — *pût* hníti (*pûs-me* foukání, dech), staroangl. *bredhen* = dýchati, foukati i páchnouti, voněti. Podobný přechod významů spatřujeme ostatně i v druhých slovanských jazycích: tak rusk. духъ znamená 1. dech, dýchání, 2. zápach: духъ отъ цвѣтовъ zápach od květin, дурной духъ nepříjemný zápach, smrad, сѣрный духъ zápach síry, духота označuje sevřený duch, ale i protivný, odporný zápach (tak i душёкъ: рыба съ душкомъ = ryba zavání); slovinsk. *díhati* (dýchati), *dihúr* (tchoř — „smrdící“), *duha* (zápach), pskovsk. дýхонь = smrad, vologd. душни́ть = smrděti; řeck. *περιπνεῖν* (váti se strany — vůkol, v med. šířiti zápach vůkol sebe), *πνοή* = vítr, vání, zápach, zyrjansk. *duk* = dech, dýchání, zápach; kymrick. *gwynt* = vítr, zápach, vůně (*gwyntiaw* váti — H. Leo, Ferienschriften 52). Latinsk. *aura* = dech, výpar, větřík, zápach, bretonsk. *c'houéz* = 1. foukání, dýchání, 2. zápach (Diefenbach, Wtb. I, 155—156), pskovsk. tversk. пускáть = pouštěti, smrděti, rusk. выдохнуться = vyvětrati; pskovsk. tversk. туши́ть, znamenající „silný zápach vydávati“, původně značilo „dýchati“, ježto ruskému дохнуть (leknouti — o rybách) odpovídá v týchž nářečích тóхнуть (tudíž тушить = душить, t. j. „duch vydávati“; strany přechodu temných a jasných souhlásek sr. kostromsk. дерби́ть = česk. *drbati* a rusk. теребить, трепать, rusk. дёргать, č. *trhati* i *drhnouti*, rusk. блистать lesknouti se a permsk. плызать a j.), anglosask. *braedh* = dech, dýchání, zápach, vůně, gaelsk. *àileadh* = vítr, zápach, vůně, hornoněmeck. *wodel* = vítr, smrad, zápach, arménsk. *poir* = libá vůně. Portug. *tufar* (nafukovati, foukati), *tufão* (vichr = řeck. *τυφών*), lothr. *toffe* (dusící), lombardsk. *toffà* (přivoňovati, očichávati), rhaetorom. *toffar*, *tuffar* (smrděti — Diez, Etym. Wtb. I, 431);

kornick. *flair* (zápach — sr. lat. *flare*), *flerius* (smrdutý — Pott, Wurz. Wtb. I, 65).

Starobulh. **вонꙗ** = č. *vůně* (rusk. вонь = smrad), polsk. *wąchać* (čichati — *węch* čich), slovinsk. *vôhati*, *njuhati*, rusk. нюхать (čichati, čenichati, šňupati — sr. i česk. *ňuchati*), luž. *nuchać* = st. bulh. **ѫхати** odvozují se od kořene *an*, rovnajícího se sanskritskému *an* (douti, dmouti), sr. i řeck. *ἄν-εμος* (vítr), lat. *an-imus*, *anhêlâre* a j.

Kořen *pu* (váti, čistiti): litevsk. *puvù* (hniji, smrdím — pův. „foukám"), *puču* (duji, věji), zendsk. *pujéiti* (smrdí, hnije), řeck. *πύ-η*, *πύησις* (hnis, hnisání), *πύον* (hnis), *πύθεσθαι* (hníti, hnisati), lat. *pu-ter* (hnilý), *putêre* (smrděti; těsně souvisí s *putâre*, jehož původní význam: „čistiti, očisťovati", t. j. odfukovati), *pus* (hnis), *foetor* (smrad), *foetidus* (smrdutý; nordsk. *fudh* cunnus canis, stř. h. něm. *vut* cunnus, švýcarsk. *füdle* podex, *futz*, *fotz* vulva, něm. *hundsfott* = canis vulva — Pott, Wurz. Wtb. I. 1121), gotsk. *fûls* (hnilý — st. h. něm. *fûl*, *vûl*, nordsk. *fûll*, angl. *foul*, něm. *faul* — též u významě lenivý), skr. *pûj* (smrděti, pův. „váti"), franc. *pu-er* (smrděti), vlask. *puzzo* (smrad), st. h. něm. *fuhti* = vlhkosť, zápach, nordsk. *fiúka* (vento ferri), *fûki* (smrad — „foukání") a j.

Kořen *va*, *pa* (váti): skr. *vâsa* (vůně), st. bulh. **пахати** (agitare, ventilare), **пахъ** (zápach, vůně), rusk. запахъ, пахнуть (пахну́ть = fouknouti, a па́хнуть = páchnouti), polsk. *pach*, *pachnąć*, česk. *zápach*, *páchnouti*, *puch* (s *pach-* sr. něm. *fach-en*, *fäch-eln*, *fächer* = rusk. о-пах-ало), hornolužь. *pachać*, dolnolúž. *pachaš*, *pachoriš* a j.

I v jiných jazycích našim nepříbuzných pojmy „zápach, páchnouti" vyjadřují se často slovy „vítr, foukati": finsk. *tuhotan* (foukati, founěti, supěti), *tohun* (páchnouti, voněti), *tohu* (zápach), estonsk. *hing* = 1. dech, dýchání, 2. zápach, vůně, *hong* = dech, dýchání, čenichání, zápach. Tjang: *baulo* (vzduch, vítr), *bao* (páchnouti), *baobňi* (voněti), *baopru* (smrděti — Morice, Rev. de Linguist. VII, 368), arabsk. *fôh* (zápach, vůně, páchnoucí), staroegyptsk. *chuûa*, *chûau* (hníti, smrděti — Brugsch, Hier. Demot. Wtb. 940), kurilsk. *puim* (dech, zápach, smrad), madekask. *fofona* (pára, výpar, zápach — Griffiths, Malagass. Lang. 27), abchazsk. *a-fhẏ* (zápach, *a-phšà* vítr), volofsk. *fon* (flairer — Faidherbe, Rev. de Linguist. VII, 305), arab. tur. *buchâr* (pára, výpar, čad, smrad), siamsk. *phu* (foukati, smrděti), Činjandža: *futa* (foukati), *fungo* (zápach, smrad — Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja lang. 70); v pâmirských nářečích *pu* znamená foukati, hníti, smrděti (Tomaschek, Sitzungsber. d phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 860), Šighni: *pudhdž* = fouka-

jící, shnilý, bišarsk. *fûf* (foukati), *fu'* (páchnouti — Almkvist, Bischari Sprache I, 169), hebrejsk. *nefeš* = dech, dýchání, zápach, vůně, *rûach* (váti, foukati, dýchati — v Hif. dýchati, voněti k čemu), *rêjach* = zápach, vůně, anamsk. *hoi* (výpar, čad, dech), *hôi* (smrad); *thôi* = foukati, *thói* = smrad. V tureckotatarských nářečích kořeny *ij*, *is*, *os (us, ut)* znamenají „foukati, váti, páchnouti, smrděti" (Vámbéry, Etym. Wtb. d. turko-tat. Spr. 37): džagat. *is-mek* = váti, *is-ne-mek* = páchnouti, *os-ur-mak* = pedere (odtud podstatné jméno *os-uruk*), tureck. *es-mek* = váti, *islamak* = voněti, čichati — sr. rovněž altajsk. *kak* (váti) i tureck. *kok-mak* (páchnouti); kamassinsk. *phübläm* (foukati), a *phuptu* (zápach — Castrén, Wörterverz. 190); čínsk. *fung* = vítr, *fu* = hníti; japonsk. *kaze* = vítr a *kaza* = zápach, vůně.

Vycházející odněkud zápach vyobrazuje se někdy jakožto *dotýkající se* nosu, což se hlavně ke smradu vztahuje, jenž nezřídka sluje „píchajícím, kousajícím, udeřujícím": skr. *gandha* (zápach) — dosl. „popadající, zachvacující" (sr. lat. *pre-hendere*, řeck. *χανδ-άνειν* bráti, uchopiti, gotsk. *hand-us* = st. h. něm. *hant*, *hand* = ruka „chytající" — sr. gotsk. *hinthan* chytati v *us-hinthan*, *fra-hinth-an*), *su-rabhi* (libovonný) = „libě zachvacující" (kořen *rabh* = zachvátiti), *ghrâṇa* = zápach, nos — koř. *ghrâ* voněti, přivoněti = řeck. *χράω* (dotýkám se, zachvacuji, škrabu), *χραίνειν* (dotýkati se, mazati — anglosask. *hrînan*); nordsk. *angi* = 1. osten, žihadlo, 2. zápach, příjemná vůně. Od jednoho a téhož kořene pocházejí, dynamickou toliko obměnou kořenných hlásek od sebe se lišíce, angl. *sting* (píchati) a *stink* (smrděti — ve staroanglickém jazyce *stingen* píchati — *stinken* smrděti, v anglosaském *stingan* — *stinkan*), něm. *stechen* (gotsk. *us-stiggan* vypíchnouti) a *stinken* (st. h. něm. *stincan*, *stinchan* — K. v. Bahder, Verbalabstracta in d. germ. Spr. 33), švédsk. *sticka* (píchati) a *stinka* (smrděti); týmž poměrem souřadnosti mají se k sobě dánsk. *stikke* a *stinke* i holandsk. *steken* a *stinken* („*stag* stinken — eine, wenn auch sonderbare specialisirung aus indogerm. *stag* anstossen" — Fick, Vergl. Wtb.[2] 985); sr. i ve franc. Argot: *casser du bec* = smrděti (Lor. Larchey, Argot Parisien 80), podobně i *plomber* značí bíti, tlouci, ale i smrděti. Litevsk. *smirdas* = st. bulh. **смрадъ** = česk. *smrad* ukazují ku kořeni *mard*, jenž se jeví v latinském *mordêre* (kousati — *merda* smrad, výkal — „kousající") i sanskritském *mard* (drobiti, tříti); k témuž kořeni patří rovněž st. h. něm. *smërz-an* (boleti), i řeck. *σμερδ-αλέος* (strašný). Loth. *raffe* (trpký, kyselý) znamená vlastně „chytající, zachvacující" — sr. něm. *raffen* (Diez, Etym. Wtb.[4] 262); zyrjanské *čuškyny* znamená

1. píchati, 2. bzdíti, šňupati, přivoňovati (Wiedemann, Syrjän. Deutsch. Wtb. 372; Роговъ, Пермяцко-Русск. Слов. 180); finské *häkä*, *hökü* znamená 1. píchnutí, píchání, 2. smrad (Donner, Vergl. Wtb. I, 167).

Některá slova sem příslušná zakládají se, jak se zdá, na prvotném kořeni *ku*, o jehož původním napodobovacím významě („vydávati zvuky") již dříve (str. 22—23) zmínka byla učiněna a jenž ve smysle přeneseném vyjadřuje v různých slovech i dojmy čichem pojaté: skr. *kuthjati* (smrdí), *kotha* (hnilosť, tlení), *knûjate* (je vlhký, smrdí), lat. *cunnus* (stř. h. něm. *künne*, slovinsk. *kuna*), *an-cunu-lentae* (ženské za času měsíčného), *cun-îre* (stercus facere — Fest.), *in-quinâre* (zamazati, znečistiti), *quisquiliae* (nečistota), řeck. *κύστις* (močový měchýř). Kořen *knu* vyskýtá se též v řeck. *κνό-η* (vrzání), litevsk. *kniau-ti* (mňoukati) i česk. *kňučeti*, *kňourati*. Fick srovnává v té příčině kořen *kun* = *kvan* (smrděti) s *kva* (nadýmati se) i *kva-s* (dýchati, supěti — Vergl. Wtb.[2] II, 970). Miklosich přirovnává st. bulh. гноĭ (putrefactio — koř. гни) ke slovu гнѣвъ „eig. wohl *φλέγμα* pituita" (Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXVIII, 71).

I označování pojmu *slyšeti* mohlo se díti toliko způsobem přenášení významu; ježto sluchem postihujeme toliko zvuků, pojmy „slyšeti" a „křičeti, vydávati zvuky" označováním svým v pravěku od sebe se nelišily; poněvadž pak pojmy „zvučeti, křičeti" vyslovují se prostředkem kořenův onomatopoických, tedy i výrazy, označující pojem „slyšeti", jsou patrně původu onomatopoického. Souvislosť mezi těmito slovy, významem naskrze od sebe rozdílnými, vychází i nyní ještě ve mnohých jazycích na jevo: česk. *slyšeti* a *slovo* (vl. „křik"), rusk. слышать — слово, skr. *çru* (slyšeti) — *kru-ç* (křičeti), *çruti* (zvuk, šum, ale i ucho), *çravas* (zvuk, sláva); *ghuš* (zvučeti), *â-ghuš* (naslouchati), *ghoša* (hluk), st. persk. *gausa* (ucho), zend. *gaoša* (ucho), *guš* (slyšeti); v ruských nářečích ýхнуть, ýхать = hučeti, šuměti a ýхлить, ухмáть = slyšeti, lat. *clu-ere* (slyšeti, slynouti), *clam-âre* (křičeti), st. irsk. *clú* (rumor), řeck. *κλύ-ειν* (slyšeti) — *καλ-εῖν* (volati); litevsk. *girdžu*, *girdu* (slyším), *gerdas* (křik — staroprusk. *gerdaut* praviti); st. h. něm. *gellan* — něm. *gellen*, nordsk. *gela* (zpívati), skr. *gar* = řeck. *γηρύειν* (mluviti); litevsk. *klausýti* (slyšeti) — *kláusti* (tázati se), lotyšsk. *klau! klau!* (slyš! = řeck. *κλῦ-θι!*), starofrisk. *hlia* (praviti, říci, přiznati se); řeck. *αὔειν* (křičeti, šuměti), *ἀΐ-ειν* (slyšeti, rozuměti — *αἰσθάνεσθαι*), *οὖς* (ucho), lat. *ov-âre* (plesati, jásati), *au-dio* (slyším — bezpochyby z **aus-di-* ucho přikládati), *aus-cul-tare* (poslouchati, naslouchati — *aus-kar-* „ucho dělati" — *auris* ucho = litevsk. *ausis*, gotsk. *ausô*, st. bulh.

οὖχο); skr. *av* (*av-ate* řve), *ud-av* (ponoukati, pozorovati), *pra-av* (pozorovati); persk. *nijûšîden* = 1. čísti, 2. plakati, 3. slyšeti, poslouchati. Nubické *ug* znamená křičeti, volati, *uk* = štěkati a *ukk* = slyšeti (*uk* i *ukki* = ucho — Reinisch, Nubasprache II, 169). Altajsk. *uk* (slyšeti), *uk-mak* (zpráva, sluch — Vámbéry, Etym. Wtb. 44) — uigursk. *oki-mak* (volati), tureck. *oku-mak* (čísti — „křičeti"), džagatajsk. *okutmak* (učiti); finsk. *kûlen* (slyšeti), *kulân* (hučeti, šuměti, klepati); estonsk. veps. *kûlen* (slyšeti), tureck. *kulak* (ucho); permjack. *kulja* (hádka, spor), estonsk. *kulin* (zvonek), livonsk. *kûl* (zvuk); maďarsk. *hall-ani* (slyšeti), *hallam* (zvuk). Чуть v ruských nářečích znamená „slyšeti", a v kostromském i nižegorodském nářečí = „hlas, hluk, zvuk": колоколъ чуть подаетъ = „zvon je slyšeti, zvon se ozývá" (Даль, Толк. Слов.).

V různých malajských nářečích ve slovech znamenajících „slyšeti" jasně se zračí odstín onomatopoický: Eap *gorungar*, Ulea *erung-erung* (slyšeti — vl. „hulákati"), Chamori: *hungug*, Pampang: *damdam*, bisajsk. *dungug* (v. d. Gabelentz, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XIII, 75). Hebrejsk. *šêma'* = slyšení, sluch — ale i zvuk, zpráva, pověsť; čínsk. *wen* = slyšeti (v písmě „ucho ve dveřích") a *wèn* (tázati se — v písmě „ústa ve dveřích"), anamsk. *van* (slyšeti), *vân* (říci, praviti — Taberd, Dict. Anam. 582—583), Tonga: *ongo* = 1. ozvěna, hluk, sláva, 2. slyšeti (*ongo-ongo* hlučný, hlasitý — Mariner, Tonga Islands II, Dict.).

Symbolika hlásek.

S úvahami k původu jazyka se táhnoucími rozbor symboliky hlásek, dynamické jich významnosti, stává v jisté spojitosti. O otázce, zdali hláskám, jakožto materiálnímu podkladu každého jazyka, jistý symbolický význam přísluší čili nic, máme dosti mnoho pojednání, která však z největší pohříchu částky nezahrnují v sobě žádných spolehlivých závěrků, žádných určitých výsledků, což se hlavně tím vysvětluje, že spisovatelé, řídíce se dle předvzatých mínění svou vlastní obrazností a neobracujíce se na výmluvné doklady, samými jazyky sobě poskytované, zbudovali si soustavu symboliky hlásek, které jazyky skutečnými svými zjevy naskrze odpírají. Ovšem otázka, týkající se symboliky hlásek, která se zakládá na významnosti zvuků v prvotných kořenech užívaných, patří k nejtěžším oborům zkoumání, jež si jazykozpyt vytkl. Jednotlivé hlásky, z nichž se skládá zvukoslovná zásoba jazyků, máme vysvětliti dle původních jich významů v kořenech, máme dokázati, že tvořením prvotných útvarů zvukoslovných nevládla pouhá náhoda, že

hlásky, jmenovitě pak souhlásky jistých pořadí nebo zcela určité hlásky jsou opatřeny významností jim výhradně vlastní, vyjadřujíce poměry, činnosti neb výkony podstatně rozdílné od těch, které se jinými hláskami označují. Úkol, jenž tuto jazykozpytu se předkládá na vyjasněnou a pokud možná i na vyřízenou, má sice mnoho do sebe zajímavého a lákavého, jest však velmi těžký a vymáhá největší opatrnosti.

Že hlásky skutečně mohou míti jistý symbolický význam, nikterak neupíráme. Jazyk má ráz naskrze symbolický a obor rozumový, jsa neustále přinucen zahalovati se ve mluvu obraznou, neosvojuje si žádných slov výhradně sobě vlastních; slova sem spadající tehdá teprve berou na se podobu výrazů ryze odtažitých, když původní smyslná jich názornosť v národním vědomí slábne a nakonec se stálým jich užíváním prvotný jich význam naprosto se shlazuje. Jednoduché živly jazykové jakožto zvuky článkované nemohou žádným způsobem býti bezvýznamny, neb jinak těžko pochopiti, jak by se ve složitých skupeninách pojednou mohly státi významnými symboly, byť i tato významnosť omezovala se pouhým citem. Všechny zajisté jazyky shodují se významností základných hlásek, jakkoli tato shoda se skrývá v rozmanitém označování téhož pojmu u různých národů. Každý národ předměty a zjevy jinak pojímá a dle toho samostatně i označuje. Veškeré pojmy, majíce dojíti vyjádření svého v jazyku, vstupují přede vším v obor zvláštních subjektivních názorů příslušného národa i vycházejí z tohoto oboru způsobem zcela přirozeným se zvláštní barvitostí. Jsou-li kořeny v jazycích užívané reflexními zvuky, tedy se v nich zajisté i něco odráží, jakýsi duševní pocit nebo dojem, jenž i činí základný a prvotný jich význam; ale toho, co se právě zračí v každém kořenném zvukovém útvaru, fysiologie i sebe důvtipnější obraznosť jednotlivce nikdy nepozná, nýbrž jediné historické i srovnavací badání jazykozpytné, a to v jistých toliko mezích, kterých, jak se zdá, žádným způsobem nelze překročiti. V této příčině, rovněž jako v otázce, k původu jazyka se odnášející, methoda aprioristická jest naprosto chybna i se vším domyslem svých stoupenců nikdy se nedodělá jakýchkoli spolehlivých výsledků. Zvukové reflexe vznikají nejen z prudkých i mocných dojmův a pocitů, než i z pouhých názorů smysly pojatých a zajisté nemalou má do sebe důležitosť známý psychologický zjev, že zvukům rozhodně přísluší význam onomatopoický i že význam tento podnes ještě cítíme, ačkoli tento pocit, který, jak známo, u různých národů bývá velmi rozličným, nepostačuje odbývati za platný důkaz vědecký. V samých zajisté hláskách skrývají se příkré protivy, rozdíly

a odstíny, jichž tvořivosť prvotných dob, proti pozdějším nepoměrně bujnější, uchopila se s bystrým důvtipem i užívala začasté s podivuhodným domyslem, spravujíc se při tom mnohem více jakýmsi neomylným téměř instinktem, než rozvážlivým úmyslem. Že samohlásky a souhlásky mají se k sobě poměrem protivy, ač tato s hlediště fysiologického strany různých hlásek není tak příkrá, jakou se snad zdá býti, jest na jisto postaveno. Souhlásky můžeme vzíti za hrubší, pevnější, jaksi kostnatější, samohlásky pak za ohebnější i jemnější částky článkované lidské mluvy. Obojí pořadí dělí se opět na jisté třídy, poněkud sobě protivné: na tvrdé souhlásky, prudce a příkře přerývající proud (*tenues* = temné: *k*, *t*, *p*) a s druhé strany na jemnější souhlásky, přerývající proud mírněji a povahy takořka kolísavé (*mediae* — jasné čili zvučné: *g*, *d*, *b*); podobně i samohlásky dělí se na temnější (*a*, *o*, *u* — z nichž *a* jest rázu rozhodně hrdelného) a jasnější (*e*, *i*). Těchto rozdílů, hlavně nakolik se vztahují k oboru samohlasenství, jazykové na označenou různých protiv neb odstínů významů sobě odporujících skutečně nezřídka i používali, jak se toho níže některými příklady doložíme.

Rozebírajíce zjevy, které k symbolice hlásek mohou se odnášeti, hleďme přede vším k nejstarším a pokud možná k původním zvukovým útvarům jazykovým, zvláště pak ke kořenům, jakožto prvkům nejlépe zachovalým, což ovšem jen potud lze provésti, pokud naše známosť kořenů relativně nejstarších sáhá. Obyčejně však spisovatelé, o této otázce jednající, chtějí tomu jinak i mnohdy naopak: vnášejí své vlastní úplně subjektivné názory v jazyk i v látku, kterou rozebírají a vyličují nám toliko své vlastní pocity a dojmy, domnívajíce se při tom odhalovati nám nejskrytější názory jazyka i původní prameny tajemné jeho tvořivosti, z nichž vyniklo prvotné označování pocitův a dojmův. Badateli, jenž skutečně chce domoci se některých spolehlivých, třeba sebe skrovnějších výsledků, jest si počínati poněkud jinak. Třeba míti zřetel k nejprvotnějším zvukovým útvarům, tudíž k nejstarším známým nám kořenům i jazykům. Tak ze soudobých indoevropských jazyků, tolikeré zvukoslovné proměny podstoupivších, některé slovesné kořeny, v prosté podobě ještě ucelevší, ku přirovnání jen potud se hodí, pokud neklamnou svou zvukovou podobou a spojitostí se staršími příslušnými kořeny přičiňují z částky k jich objasnění. Sluší dále míti na zřeteli i to, že čím více kořenných jazyků svým přehledem původních slov můžeme obsáhnouti, tím výsledky badání v tomto právě oboru budou spolehlivější; neb jestliže přese všechnu podstat-

nou rozdílnosť jazyků můžeme dopátrati se některých charakterních známek, mnohým aneb větší jich částce společných, tu patrně taková shoda, v takových příčinách sotva asi nahodilá, má do sebe význam důležitý. Nezapomínejme však při tom, že výsledkům na tomto poli nabytým, byť se jevily v jakékoli podobě i stvrzovaly sebe větší hojností dokladů, nižádným způsobem nelze přiřknouti platnosti absolutné; neb výroky, o významnosti jistých hlásek pronesené, nemají i nemohou míti platnosti pro všechny kořeny, v nichž se tytéž hlásky vyskytují. Vždyť pravěkých kořenů neznáme, mnohé kořeny, dříve bezpochyby velmi užívané, docela zanikly, v jiných pak prvotný význam podstatně se změnil a již za starodávna do jiných oborů představ zasahoval. Výpovědi a úvahy, týkající se symboliky jistých hlásek, mohou tedy míti platnosť jen relativní, vztahujíce se k jistému počtu, nanejvýše snad k většině těch kořenů, v nichž dotčené hlásky přicházejí.

O hlásce a významě jejím nesuďme ze zvukové její podoby nyní nám známé: mají nejen slova, než i hlásky své dějiny i nezřídka osudy velmi podivné, i nepřihlédati k nim jest vada velmi osudná, ač pohříchu dosti častá. Nejen každé slovo, nýbrž i každou hlásku sluší rozebírati jakožto částku složitého jazykového ústrojí, které v historickém svém vývoji dlouhou poměrně dobou se neslo, i velice chybují, kdož všem zvláštnostem v nářečích se objevujícím, ba mnohdy sebe nepatrnějším zvukovým odstínům v různořečích přičítají takovou důležitosť, že mají za zbytečné rozebírati je v historické jich spojitosti s ostatními příbuznými živly. V takových příčinách hláskám, mnohonásobné změny podstoupivším i zcela jiné doby jazykového vývoje znázorňujícím, přičítá se právě takový význam, jako zvuku pravěkému, jenž ještě žádné nevzal proměny.

Uvážiti jest také velmi bedlivě, že jazykové přenesenými výrazy i obraznými slovy všude hemží, že rozliční jazykové jsou téměř samá metafora, čímž původní význam kořenův i četných slov od nich odvozených často značnou měrou býval zatemněn, ba někdy dokonce vzal za své. Mystický poměr, jímž hláska má se ku pojmu, jest podnes ještě záhadný a temný, i trváme, že nestává nad něj temnější i zapletenější otázky v oboru jazykozpytu. S tím se vším, co se o tom psalo, zdá se nám, jako by věc po tu chvíli nevalně prospěla, ač nikterak nelze upříti, že snad v budoucnosti některé důležité a spolehlivé výzkumy badateli na jevo mohou býti vyneseny. Hlásky mají jistou vniternou významnosť, avšak tato významnosť, kterou nám cit takořka vnucuje, zdá se v příčině vědecké za jakous abstraktnou fikci; můžeme

ji, podobně jako barvy, poněkud chápati aneb aspoň dojmem na sobě pociťovati, ale s těží asi budeme s to, abychom ji jasnými slovy určili a povahu její přesně ustanovili. Jak viděti, rozebírajícímu podobné otázky jest počínati si co nejopatrněji ve svých úvahách i závěrcích, aby i těch nepatrných výsledků, kterých snad se dopátrá, jinými nedůvodnými, zvláště pak obecnějšími úvahami a úsudky nevydával v nebezpečenství a na dosahu neskracoval.

Abychom na jednom příkladě dokázali, jakou měrou úvahy strany symboliky hlásek mohou býti nesprávny, soudí-li se z jednoho jazyku o mnohých, z jednotlivostí o celku, z nynějšího ústrojí o době pravěké, uvedeme některé úvahy z důkladného jinak i velmi užitečného spisu Merklova („Physiologie der menschlichen Sprache" — Leipzig 1866). Merkel v tomto spise mimo fysický mechanismus hlásek hledí zároveň i ustanoviti význam jich jakožto zvuků přírodních i symbolický jich dosah, nepřihlíží však při tom k faktické rozdílnosti jazyků; ze všech jeho úvah, k symbolice hlásek se odnášejících, podle našeho smyslu málo která jest jen poněkud správna, málo která potvrzuje se zjevy v jazycích obsaženými. Přestaneme na několika dokladech. Samohlásky dle Merkla (Physiol. d. menschl. Spr. 79) jsou podstatné živly vyjadřující individuální život duševní, označujíce to, co se vztahuje ke smyslům, k pocitům, k mysli, k obraznosti, k vášním, kdežto souhlásky vyobrazují více stránku intellektuální, pojmovou, rozumovou. Jazyk dle mínění Merklova ve svých slovech obsahuje tím více samohlásek, čím více v životě národa jím mluvícího převládá cit i duševní stránka, kdežto národ více rozumem pracující mluví jazykem bohatým na souhlásky. Samohlásky jsou tudíž ve mluvě lidské vlastně animálními přírodními zvuky, jakož i zvířata se svými fonetickými projevy téměř nikdy nepovznesla se nad tvoření samohlásek.

Co do duševní stránky samohlásek, tu nevíme, jaké národy měl Merkel na zřeteli, pronášeje úvahu výše položenou; mohly by se ovšem uvésti rozličné jazyky, které jaksi potvrzují výrok Merklův. Tak na př. vlaský jazyk, bohatší na samohlásky proti francouzskému, v němž na větší poměrně váhu se klade souhlasenství, a jímž mluví národ nad vlaský vším způsobem ráznější a podnikavější; někteří by snad i kladli jazyky slovanské protivou proti germánským, jazyk novořecký proti albánskému, nubický proti arabskému, kavkazské proti perskému, nářečí polyneská proti papuánským a t. d. Avšak proti těmto dokladům, i kdybychom uznávali úplnou jich podstatnosť, můžeme uvésti ještě větší množství dokladův, úplně zvracujících dotčené mínění. Jest ovšem

pravda, že národové mírnější, lenivější povahy dávají *nezřídka* přednosť samohláskám (sr. str. 391) a národové ráznější povahy souhláskám, avšak za jakousi obecnou zásadu tento výjev vyhlásiti nelze. Zjevy v oboru jazykův amerických vyvracují to, co by se snad mohlo poněkud tvrditi na základě *některých* jazykův evropských a polyneských. Za doby odkrytí Ameriky nejpodnikavějším a nejvyvinutějším národem v severní Americe byli Aztekové a v jižní Peruáni, jichž osvěta dosáhla poměrně velikého stupně dokonalosti; avšak se vší svou intelligencí a podnikavou ráznosti národové tito mluvili velmi lahodnými jazyky, které se velmi štítily shlukování souhlásek a skupenin těžko vyslovitelných, a v nichž samohlásky měly při nejmenším rovné právo se souhláskami, kdežto mnohé jazyky národů jimi podmaněných a sotva nepatrnými zárodky osvěty obdařených byly nad pomýšlení drsny, což jmenovitě platí o různých národech v Mexiku obývajících. Nad míru drsny a těžko vyslovitelny jsou i mnohé jazyky západní části severní Ameriky, ač není známo, že by národové jimi mluvící rozumem mnoho pracovali nebo zvláštní ráznosti a podnikavostí před jinými předčili; spíše jeví se pravý toho opak. Vaikurové, Komančové, Apačové, Selišové, Umpquové, Kinajové, Kološové, Nutkové, Tlackanajové, Skualjamišové, Jumové, Hupové, Veicpekové, Kaddové, Činukové — a veškerá ta pestrá i velmi četná směs divokých i lenivých národkův a nevzdělaných i zpustlých kménků, která se táhne od Kalifornie podél západního pobřeží až daleko na sever, a od Mexika k severu a dílem i k východu, mluví jazyky z veliké částky nad míru drsnými a nejrozmanitějšími i velmi složitými skupeninami souhlásek oplývajícími. Na doklad tuto některá slova: selišsk. *nplpelkàks* (prase), *inknko* (někdy — Mengarini, Selish or Flathead Grammar 57), *pgpgot* (stařec), *tnpl* (mám), *skpkèpénè* (písek — Mengarini, ibid. 4); kološsk. *gachkachssachhsschh* (líti), *kchhheshhch* (straka — Buschmann, Sprache d. Koloschen, Abhdl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1856, 383), *kchhhchháe* (vodopád — Buschmann, 414, Nro. 349); činuck. *tktokte* (dobrý), *tlketlhotétuk* (nehty — Gibbs, Vocab. 15), *bukkhhnltšhub* (vařiti — Gibbs, Vocab. 10); hailcsk. *kalkchkiutkchlin* (nůžky — Buschmann, Völker und Sprachen Neu-Mexicos 385), Nutka: *ötkchlkwötkchl* (osm — Buschmann, Abhdl. d. k. Akad. Berlin 1857, 337, Nro. 94), *kaitkchlkchatkchl* (podzim — 336, Nro. 36), Umpqua: *tkchlháš* (silný — Buschmann, Athapask. Sprachst. 309, Nro. 201), komanč. *ptsčat* (dobrý — Buschmann, Völker und Spr. Neu-Mex. 310), Juma: *haurarlk* (bílý — Schoolcraft, Indian Tribes II, 120) a j.

Hotentoti, kteří svými mlaskavkami prosluli, mluví jazykem mnohem drsnějším, než Kafrové; že by však větším poměrně rozumem, intensivnějším duševním životem aneb větší podnikavostí předčili nad Kafry a jiné sousední národy, sotva asi bude kdo tvrditi, ježto pravý toho opak dokázati možná. Sotva asi nadějeme se zvláštních vloh do národa, jenž pokládá slunce za kus slaniny, jejž plavci pomocí čarodějníků k sobě přitahují, aby si kousek slaniny uřízli a pak jej zase odkopli (Bastian, Ztschr. f. Ethnol. IV, 371; Waitz, Anthropol. d. Naturvölker II, 342; Caspari, Urgeschichte der Menschheit II, 147). Ještě níže stojí Bušmanové, ač mají proti Hotentotům o tři mlaskavky více. Na jakém stupni duševního rozvoje tento národek ustrnul, viděti z toho, že s těží rozeznávají pojmy dobrý a zlý. Bušman, jehož se tázali na rozdíl mezi dobrým a zlým, s počátku byl na rozpacích, ale porozmysliv se odpověděl, že jest dobré krásti jiným jich ženy, ale špatné, když mu někdo jeho ženu ukradne. Výbojná a rázná povaha Kafrův a značná poměrně jich intelligence jsou známy, a přece Kafrové mluví jazykem velmi lahodným, samohláskami oplývajícím a hromadných skupenin souhlásek nikde netrpícím. Vyskytují se ovšem i u nich některé mlaskavky, avšak tyto zvuky jsou dědictvím od Hotentotů převzatým, neužívají se ve všech nářečích jednostejně a často prostředkem druhých, tuzemných hlásek se rozvádějí. Mezi hromadnými skupeninami souhláskovými, mlaskavými zvuky, větším poměrně rozvojem drsných hlásek i duševním vývojem příslušných národů nevidíme tedy žádné důvodné spojitosti.

V historickém svém vývoji jazyky počínají si velmi rozmanitě: některé jazyky odhazují více samohlásky, zvláště pak na konci slov, udržujíce větší měrou souhlásky, které pak více než jinde shlukují, avšak neméně často pozorujeme i vývoj opačný. Mnohé jazyky odvrhují v dalším svém vývoji souhlásky dávajíce při tom nezřídka rozhodnou přednosť samohláskám, což ovšem neukazuje k jakési domnělé spojitosti souhlásek s rozumem i s podnikavostí; neb v takových případnostech s větší osvětou národa, s větší rozumností i ráznosti mělo by se důsledně i pojiti větší poměrně šíření a užívání souhlásek. Tibeťané po drahnou dobu zhošťovali se četných svých náslovných skupenin souhláskových, které v písmě jich zachovaly se již jen jako historická upomínka, poněvadž ve mluvě tyto skupeniny docela jinak i mnohem prostěji se vyslovují. Podobným směrem nesl se vývoj jazyka u Birmanů. V Rukhengu, jejž sami Birmani pokládají za nejstarší a původní nářečí své mateřštiny, udržely se útvary mnohem starobylejší,

které v birmanském jazyce podstoupily nezřídka změny dosti značné: Rukheng. *ara* = birm. *aio* (kosť), rukh. *mre-moh* (prach) — birm. *mie-moñ*, rukh. *krak* (drůbež) birm. *kjiuk*, rukh. *hré* (délka) = birm. *ši* (Leyden, Asiat. Researches X, 236—237). Jazyk čínský ve svém přechodu od nářečí provinciálních k tak zvanému jazyku mandarinskému (*kuan hoa*) odvrhoval mnoho souhlásek (a to jmenovitě na konci slov, kde trpí nyní toliko *n* i *ng*), zaměňuje je mnohdy samohláskami, aniž pak možno tvrditi, že by působením většího vývoje i převládání samohlásek jaksi převládala ta ona duševní stránka povahy národní, aneb že se snad rozvíjela sentimentální stránka na újmu intellektuální. Mínění svrchu položenému vzhledem k významnosti samohlásek i souhlásek nelze tudíž přiřknouti žádné platnosti obecné, ba o platnosť relativní může mnohdy ještě býti spor.

Že ve zvucích zvířaty vydávaných slyší se samé téměř samohlásky, tomu asi málo kdo uvěří, ba ani ten, kdo podrobně se nezanášel rozborem zvířecích zvukův. Ve ptačím zpěvu téměř vždy rozeznáváme i takové modulace zvuků, které na nás činí dojem, jako by to byly souhlásky; v kukání kukačky míníme rozeznávati souhlásku *k* právě tak jasně, jako samohlásku *u;* kokrhání kohoutí nečiní na nás dojmu, jako by se skládalo ze samých samohlásek a t. d. Přírodozpytec Houzeau, jenž se podrobně zanášel rozborem zvuků ptáky pronášených, mimo čtyři samohlásky *(a, i, u, o)* zaznamenává osm souhlásek ve zpěvu slavičím (De la Calle, Glossologie I, 159—160), gorilla dle Sauvage-a vydává ze sebe pronikavý a dloužený křik *kha-ha*, jiný druh opic (Hylobates syndactylus) dle Salomona Müllera vydává skutečný článkovaný křik, v němž jasně rozeznati slabiky *gôek* i *ha* (De la Calle, ibid. I, 164); i v žabím skřehotu snadno poznati chřestavé *r* a v jich kuňkání klokotavé *k* s doprovázejícími je hláskami *u*, *o*, *oa*, *ua*. Než i tu dlužno se přiznati, že takými hláskami vyobrazujeme i napodobujeme toliko přibližně dojem, jejž příslušné zvířecí hlasy na náš sluch působí. Sluší vůbec míti na zřeteli, že zvířecí hlasy nejsou článkované, my tudíž vlastně ani mluviti nemůžeme o jakýchsi zvířecích samohláskách nebo souhláskách, zvláště přihlížíme-li ke hlasům čtveronohých zvířat, v nichž děliti zvuky na jistá pořadí je zhola nemožno. Jaké zvuky můžeme rozeznávati v opičím křiku a vřesku? A přec i tato zvířata dle výroku znalců mají svůj zvláštní jazyk dosti vyvinutý: paviáni na př. vydávají množství rozmanitých zvuků, jichž pomocí se o své dojmy a potřeby s jinými sdělují, zejména pak v té příčině vyniká jazyk jich vůdců, kteří zvláštním způsobem dávají své

rozkazy podřízeným na vědomí. V Revue de Linguistique (X, 302) jazyk ten popisuje se takto: „... un langage d'intonations curieusement varié. Des aboiements brefs et aigus, des hurlements prolongés, des cris subits, un baragouin précipité et même des gestes et attitudes du corps sont employés avec une singulière rapidité et répétés de l'un à l'autre". Z tohoto výrazného popisu opičích zvuků nikdo asi nebude zavírati, že v nich samohlásky přemnožily se na újmu souhlásek, a co zde řečeno o zvucích opičích, platí zajisté ceteris paribus i o zvucích druhých zvířat. Mínění Merklovo, dle něhož zvířata užívají téměř výhradně jakýchsi samohlásek, nemůžeme tudíž nikterak ujímati za správné.

Hláska *i* dle Merkla (Physiol. 88) vyjadřuje to, co jest malé, tenké, ostré; za příklady dokládá se slov *spitz*, *stich*, *witz*, *biss*, *fisch*, *schiff*. O nedůvodnosti tohoto úsudku netřeba ani šířiti mnoho slov. Na základě několika slov z jednoho toliko jazyka vzatých pronáší se obecný úsudek, jenž dle zdání spisovatelova má míti platnosť obecnou. Kam se poděje domnělá výraznosť kořenného *i*, přirovnáme-li ke slovům zde uvedeným příslušné výrazy latinské, řecké, slovanské, sanskritské? Hleďme toliko k jednomu z uvedených slov: *schiff*. V latině, řečtině i sanskritě kmen příslušný *nau-*, *nav-i-* zakládá se na kořeni *snu* (sr. skr. *snu* téci, kapati, *snâ* koupati se, mýti), česk. *koráb* (= stř. lat. *carabus*, špan. *carabela*) souvisí s řeck. *κάραβος*, lat. *corb-is*, něm. *korb* a j. Jakéhosi kořenného *i* zde nenacházíme ani stopy; podobně i ve mnohých příslušných sem slovech v jazycích nepříbuzných: malajsk. *prâu* (nebo *kapal* = skr. *kapâla* mísa, střep), čínsk. *čûan*, japonsk. *fune* a t. d.

Hláska *u* označuje dle Merkla (str. 90) to, co jest temné, hluboké, nízké, strašné; na doklad přivádějí se též slova *humus* i *unten*. Latinskému *humus* odpovídá řecké *χαμαί*, starobulharské *ʒємлꙗ*, litevské *žeme*, zendské *zem* (= země), arménské *camakh*, perské *zamî*, frygické *zemele:* veškeré tyto tvary ukazují ku prvotnému kořennému *a*, a ne *u*. Německé *unten*, rovněž jako *unter* odnáší se ke starohornoněmeckému *untar*, které, odbývajíc též za příslovku, znamená nejen „dole", ale také „mezi, při tom, zároveň". I zde *u* nejeví se býti původní hláskou, odpovídajíc sanskritskému a zajisté původnímu *a* v *antar* i latinskému *i* v *inter*. Srovnáme-li vespolek tato tři slova, snadno poznáme, jaká tu významnosť hlásky, táhneme-li se k jednotlivým slovům nepřihlížejíce k historickému jich vývoji. Tvrdí-li tudíž Merkel, že pojem „hluboký, nízký" označuje se výraznou hláskou *u*, dokládaje se německého

slova *unten*, tu jiný s týmže právem může dovozovati, že taková významnosť přísluší hlásce *a*, dokládaje se sanskritského *antar*, třetí může se táhnouti k latinskému *inter* a přikládati týž význam hlásce *i*. Slov, v nichž se i kořenné samohlásky velmi rozmanitě střídají, máme i v indoevropském odvětví hojnosť, tak že každý na potvrzenou svého mínění může si vybrati, které právě se mu nejlépe hodí — sr. na př. skr. *agni* (oheň) = lat.. *igni-*, st. bulh. **огнь**, litevsk. *ugni-;* litevsk. *stalas* (stůl) = malorusk. стіл, rusk. столъ (irsk. *stol* lavice), česk. *stůl;* irsk. *pailt* (plný), polsk. *pełny* (lat. *plenus*), litevsk. *pilnas*, rusk. полный, gotsk. *full-s* (skr. *pûrṇa*) a t. d. Jakou tedy průvodní moc mohou míti taková jednotlivá slova, netřeba blíže dokládati. Kdo chce určiti výraznosť hlásek *e* i *o* v evropských jazycích našeho plemene, měj předkem na paměti, že tyto hlásky ukazují se býti z pravidla nástupci a dědici prvotného *a* (Brugmanovy prvotné a^1, a^2, a^3 máme po tu chvíli ještě za hypothetické — sr. Curtius, Griech. Etym.[5] 93—94).

Vzhledem k významnosti souhlásek, jak ji dovozuje Merkel, postačí přivésti jeden příklad. Souhlásky *w*, *f* (Physiol. 213) vyjadřují přede vším „vání, foukání" (s čímž úplně se srovnáváme), v druhém pak pořadí pojmy „tázati se, přáti si"; na doklad Merkel uvádí také slova *wer*, *was*, domnívaje se patrně, že *w* jakožto „unzweifelhafter naturlaut" výrazným způsobem označuje otázku nebo přání. Avšak německá slova *wer*, *was* vznikla ze starohornoněmeckých *hwër*, *hwaz* (nordsk. *hvar-hvat*, anglosask. *hva-hvät*, starofrisk. *hwa-hwet*) a v těchto slovech *h* jest prvotnou kmenovou souhláskou, odpovídajíc původnímu *k* (sr. skr. i litevsk. *ka-s* = st. bulh. **къ-то** = *kdo*). Za přestrojenou hrdelnicí *k* = *h* vyvinulo se — jako nezřídka i v jiných jazycích (sr. lat. *qui-s*) — cizopasné *u*, přecházející před samohláskou v hlásku *v*, a tento cizopásek během času původní kořennou souhlásku naprosto vytiskl. Hláska *w* je tedy ve slovech *wer*, *was* pouhým vetřelcem, jenž nedává nám žádného práva zakládati na něm jakékoli závěrky o domnělé výraznosti řečených slov. Příklady svrchu položené s dostatek nasvědčují tomu, jak se symbolika hlásek *nemá* dovozovati.

Symbolických živlův, utkvělých na hláskách i rozmanitých jich proměnách, máme zajisté v jazycích dost, ale dokázati, že jisté zjevy sem příslušné mají platnosť obecnou, jest velmi těžko, ba snad naprosto nemožno; jazykové nepodřizují se různým zjevům sem spadajícím jakožto jedné obecné normě všemi uznané. Než s tím se vším máme přece za možné poukázati k některým zjevům, dle našeho zdání

sem náležejícím, ježto pozoruhodnou shodu v rozmanitých jazycích máme za průvodní světélko v temném tomto oboru.

Jakkoli dělení hlásek na samohlásky i souhlásky není vlastně docela přesno i správno, nezakládajíc se na fysiologické jich povaze, nýbrž toliko na rozdílnosti jich funkcí i ačkoli při takovém rozvrhu s fysiologického hlediště nelze provésti určitého rozhraničení mezi těmito základnými pořadími, tož přece, hodlajíce ve druhém díle podrobněji promluviti o zvukoslovných základech i zvláštnostech jazyků, přidržíme se zde vytčeného dělení pro snadnější přehled, a to jmenovitě i z té příčiny, že při symbolice hlásek neběží tak o fysiologickou povahu zvuků, jak o rozličné jich funkce.

Rozdíl mezi samohláskami a souhláskami jest působením rozličných jich funkcí v každém jazyce velmi podstatný a protiva mezi nimi značná. Kdežto souhlásky činí stabilnější, pevnější živly zvukového ústrojí, abychom tak řekli kostru jazyka, samohlásky činí pohyblivý, tekutý živel řeči. Přikládá-li se tudíž souhláskám více ráz mužský, a samohláskám spíše povaha ženská, tož takové přirovnání nelze zajisté nazvati naprosto nedůvodným. Ještě přihodnějším vidí se nám však býti srovnání samohlásek s duší jazyka. Přirovnání toto několikráte přichází v hebrejských spisech, jak mluvnických, tak i kabbalistických: tak samohlásky k písmenům Thory příslušné přirovnávají se k duším v tělech (Grünbaum, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXI, 289), i řečtí grammatikové užívávali tohoto přirovnání (Steinthal, Geschichte d. Sprachwissenschaft bei d. Griechen u. Römern 566). Heyse (Syst. d. Sprachwiss. 74) nazývá samohlásky „projevy duševních pocitů", a souhlásky „projevy svobodného myslícího ducha"; dle B. Schlegela (Alte und neue Lit. I, 126) souhlásky, jsouce tělem jazyka, činí vlastní jeho povahu. a samohlásky, zavírajíce v sobě hudební jeho částky, odpovídají základu duševnímu; dle mínění Bernhardiho (Sprachl. II, 256) samohlásky vyobrazují „attributivní částky řeči, souhlásky pak substantivní, poněvadž samohlásky představují živly poetické a hudební, a souhlásky živly rozumové a prosaické". Velmi poeticky, ač sotva asi důvodně Vernaleken (Deutsche Verskunst 17) přirovnává zvukovou povahu samohlásek k barvám, nazývaje *a* — bílým, *i* — červeným, *u* — černým, *e* — žlutým, *o* — modrým, *ái* — růžovým a *áu* — blankytným (sr. též Benloew, Aperçu Général de la Science Comp. des Langues 104—105). Chceme-li hledati jistých příznaků symboliky hlásek v jazycích, tu zajisté tyto příznaky budou v samohláskách nejen četnějšími, nýbrž i jasnějšími a určitějšími. Vskutku v oboru samohlasenství setká-

váme se s jistými symbolickými příznaky, které jeví pozoruhodnou jasnosť i shodu v rozmanitých jazycích. Přestaneme zde ovšem toliko na těch zjevech, které mají podle našeho smyslu podklad bezpečnější.

Nejpozoruhodnější je shoda v označování protiv mezi pojmy vyjadřujícími *blízkosť* a *vzdálenosť*. Shoda tato vztahuje se k velmi jednoduchým útvarům jazykovým, nejvíce k náměstkám i příslovkám („ten — onen, zde — tam, nyní — potom") a vyjadřuje se symbolickým způsobem tím, že v dosti značném počtu tvarů, poměrem protivy k sobě se majících, rozdíl vyjadřuje se *jasnějšími* samohláskami *(e, i)* tam, kde jde o naznačení *blízkosti*, naproti tomu *temnějšími* samohláskami *(a, o, u)* tam, kde má se naznačiti *vzdálenosť*. Symbolický poměr mezi hláskou a pojmem jí označovaným je jasný. S větší vzdáleností předmětů zatemňuje se i smyslný náš o nich názor, což způsobem zcela důsledným i k věci případným vyjadřuje se temnějšími hláskami. Za tou příčinou *i* jest hlavní charakterní známkou blízkosti a hláska *a* známkou vzdálenosti; *i* jest charakterní hláskou ve slovech, označujících pojmy „ten, zde, nyní" — *a* ve slovech „onen, tam, potom". V těchto protivách zřejmě se zračí tajemná působnosť prvotného tvořivého ducha v jazycích, jenž jakýmsi vniterným zjevením, ač nikoli maně, vyznačoval prostředky co nejprostějšími rozdíly velmi podstatné, a to způsobem ku podivu důvtipným. Povaha pozoruhodné této shody v označování blízkosti i vzdálenosti charakterními hláskami: *i (e)* s jedné — *a (o, u)* s druhé strany vysvitne z příkladů níže položených.

I. Ten — onen.

Skr. *idam* (to) — *adas* (ono), st. h. něm. *diz* (to) — *daz* (ono — starosask. *thit* — *that*, něm. *diess* — *dass*, *das*, angl. *this* — *that*), hindost. *is* (ten) *us* (onen), persk. *în* (ten) *ân* (onen), mexick. *inin* (ten) *inôn* (onen), gruzinsk. *is* (ten) *es* (onen), *imath* (tito) *amath* (onino), maďarsk. *e*, *ez*, *ezen*, *emez* (ten) — *a*, *az*, *azon*, *amaz* (onen), Ngoko: *iki* (ten) *ika* (onen), naikudsk. *id* (ten) *ad* (onen), hararsk. *jí* (ten) *já* (onen — mn. čís. *jíáš* tito, *já-áš* onino), v kalifornském jazyku kmene v San-Carlosu obývajícího: *nepi* (ten) *nupi* (onen), Činjandža (u jezera Njassy): *iči* (ten) *ičo* (onen), dhimalsk. *idong* (ten) *udong* (onen), garongsk. *imara* (ten) *omara* (onen), Khjeng: *ini* (ten) *oni* (onen), novozelandsk. *tenei* (ten) *tena* (onen), samoansk. *lenei* (ten) *lena* (onen), tahitsk. *toie*, *eia* (ten) *taua*, *aua* (onen), Tonga: *heni* (ten) *hena* (onen), dakotsk. *kin* (ten) *kon* (onen), volofsk. *bilej* (ten) *balej* (onen), kanarsk. *ivanu* (ten) *avanu* (onen), *îke* (tato ženská) *âke* (ona ženská), tamulsk. *iven* (ten člověk) *aven* (onen člověk), *ivan* (ten) *avan* (onen — ve starotamul-

ském jazyce: *ivan* = zde, *avan* = tam), telug. *vindu* (ten) *vandu* (onen), *idi* (ten) *adi* (onen), v jazyce syrských cikánův *anha* (ten) *anhû* (onen), lezginsk. *hîm* (ten) *hâm* (onen), džaluitsk. *in* (ten) *en* (onen — *vâ-in* tato loďka, *va-en* ona loďka), kirirsk. *erí* (ten) *eró* (onen), karnatsk. *ivalu* (ten) *avalu* (onen), kurg. *ivu* (ten) *avu* (onen), Mpongwe: *jinâ* (ten) *jânâ* (onen), *onomi-vinâ* (ten člověk) *onomi-vânâ* (onen člověk), siamsk. *nî* (ten) *nan* (onen), Agau: *eni* (ten) *ani* (onen) — ale avarsk. *au* (ten) *eu* (onen), *aj* (ta) *ej* (ona), *ab* (to) *eb* (ono), *al* (tito) *el* (oni).

II. Zde — tam, nyní, potom.

Skr. *i-ha* (zde) *a-tra* (tam), *i-tas* (odsud) *a-tas* (odtud), *iti* (tak — ukazuje obyčejně ke slovům právě vytčeným, k ději právě dovršenému) *a'ha* (potom, pak, tu); maďarsk. *így* (tak), *illy*, *illyen* (takový — slova tato ke *bližším* předmětům anebo poměrům ukazují) — *úgy* (tak) *olly*, *ollyan* (takový — vztahuje se ke *vzdálenějším* předmětům i poměrům); lat. *ibi* (zde) *ubi* (kde), hindi: *idhara* (zde) *udhara* (tam), cikánsk. *adaj* (zde) *odoj* (tam), ossetsk. *am* (zde) *um* (tam), Rong: *tharra* (zde) *thorra* (tam), malabarsk. *ivide* (zde) *avide* (tam — *evide* kde), râdžmahalsk. *ino* (zde) *ano* (tam), Bhramu: *hidi* (zde) *hudi* (tam), kuswarsk. *ačina* (zde) *učina* (tam), džaluitsk. *idzin* (zde) *idzue* (tam), karnatsk. *illi* (zde) *alli* (tam), Badaga: *illi* (zde) *alli* (tam), malajsk. *sîni* (zde) *sâna* (tam), v arabském nářečí Zanzibaru: *hinne* (zde) *hinnâk* (tam — Praetorius, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXIV, 231), Tonga: *heni* (zde) *hena* (tam), novozel. *ikonei* (zde) *ikona* (tam), tahitsk. *ionei* (zde) *iona* (tam), Banga: *erang* (zde) *erung* (tam — Asiat. Res. V, 240), tungusk. *edù* (zde) *tadù* (tam); jukagirsk. *ti*, *ting* (ten) — *ta*, *tang* (tam — Schiefner, Bull. de l'Acad. Imp. des Sciences Pétersb. XVII, 98), mafursk. *irine* (zde) *urua* (tam), balučsk. *ingô* (zde) *ham-ângô* (tam), čuvansk. *tine*, *ti* (zde) *ta* (tam), maďarsk. *itt*, *itten* (zde) *ott*, *ottan* (tam), *ide* (sem) *oda* (tam), Irula: *inge* (zde) *ange* (tam), telug. *ikkaḍa* (zde) *akkaḍa* (tam), ve staro-malajalamském jazyce: *ivite* (zde) *avite* (tam), tamulsk. *ingu* (zde) *angu* (tam); malabarsk. *ippol* (nyní) *eppol* (kdy), *ippothu* (nyní) *appothu* (potom), *enghene* (jak) *anghene* (tak), karnatsk. *iga* (nyní) *aga* (potom), Toda: *eni* (nyní) *ani* (potom), Kota: *inale* (nyní) *anale* (potom), Kurumba: *igale* (nyní) *agala* (tam), nepalsk. *ighari* (nyní) *ughari* (potom), zendsk. *idha* (zde) *adha* (tam), staropersk. *idâ* (zde) *adâ* (tam). Poukázati dlužno také k tomu, že naše *a* jest původně spojkou odporovací, a *i* spojkou slučovací; původní tyto významy ucelely ještě podnes v ruštině (sr. отецъ дома, *а* мать гуляетъ; я здѣсь *а* онъ гдѣ? сегодня здѣсь, *а* завтра тамъ).

Pozoruhodny jsou tolikéž sanskritské přípony slovesné: *-ti* na označenou přítomného času (*bhava-ti* jest, stává se, bývá, *tuda-ti* bije, tluče), *-ta* na označenou minulého času (imperf. âtmanep. — *a-tuda-ta*, *a-bhava-ta* bil, tloukl, byl — s odstínem významu středního rodu), *-tu* na označenou rozkazovacího způsobu (*bhava-tu* ať jest! buď si! *tuda-tu* ať bije!). Jak viděti, každá z těchto přípon má funkci přesně sobě vytčenou i jest dle našeho mínění velmi s považením vyhlašovati *-ti* a *-tu* za seslabené tvary prvotného *-ta*, jako by hlásek *i* a *u* vedle *a* za prvotných dob ani nebylo stávalo. Vůbec v nejstarších dobách našeho odvětví přechod koncového *a* v *i* není nikde dokázán. Co řečeno o příponě *-ti*, vztahuje se s týmže právem i ku příponám první a druhé osoby: *-mi*, *-si*, v nichž rovněž pozorujeme charakterní koncové *-i*. Přípona *-si*, ke druhé osobě jednotného čísla se odnášející, zvukoslovně od *-ti* nehrubě se liší a velmi pravdě se podobá, že druhá a třetí osoba protivou k osobě první označovaly se s počátku jednou a touže příponou *-ti*. Spadá-li sem tolikéž přípona 3. osoby jednotného čísla zdvojeného minulého času *-a*, kterou mnozí vykládají skrácením z *-ta*, nemůžeme rozhodnouti. Nejpřípadněji vysvětlil dle našeho mínění povahu této přípony Ludwig (Infinitiv im Veda 123), přiváděje charakterní *-âm* opsaného minulého času (zbytek to starého infinitivu: *čoraj-âm âsa* kradl, *îçâṇ-babhûva* panoval) ve spojitosť s příponou *-âu* v minulém čase (u kmenů na *-a*, *-â*: *dadâu* dal, *vavâu* dmul) i vykládaje *-a* skrácením z *-âu*.

S uvedeným zde symbolickým označováním blízkosti a vzdálenosti, přítomnosti a minulosti dosti pozoruhodně srovnává se po jistou míru přechod samohlásek v germánských jazycích, jemuž se podrobují při svém *stupňování (ablaut)*. Důležitý tento zjev v oboru jazyků germánských jest naskrze rozdílný od pouhého *přehlasování (umlaut)*, které záleží toliko v seslabování samohlásky působením hlásky *i*, v následující slabice obsažené: st h. něm. *hôrjan* přechází v *hoeren* = *hören*, st. h. něm. *craft-ig* ve stř. h. něm. *kreft-ic*, st. h. něm. *gimuati* ve stř. h. něm. *gemüete*, *ginâdîg* v *genaedic*, *gnaedic*. Přehlasování, jímž široké samohlásky mění se v úzké, jest tedy změna původně bezvýznamná i ryze mechanická, poněvadž význam slova žádným způsobem tím se nemění; přehláska nemá tudy pražádné dynamické platnosti (sr. Jagić, Archiv f. slav. Phil. V, 534 i násl.). Přehlasování velikého nabývá rozsahu, když palatální živel působí nejen na předcházející, nýbrž i na následující samohlásku; v takové případnosti rozeznáváme zpětné i postupné přehlasování (jako na př. v češtině:

Jan — *Jene*, *svatý* — *světiti*, ale *ulice* z *ulica*, *duše* z *duša*). Zjev tento, který v rozměrech velmi rozsáhlých zmocnil se českého zvukosloví, náleží dobám poměrně novějším, neb v gotském jazyce přehlásky není ještě ani stopy a v češtině přehlasování samohlásek jest hlavní rozeznavací známkou, kterou stará doba od nové se dělí. I v různých památkách starobulharských potkáváme se se stopami zpětného přehlasování, sr. **мънож**, ale **мьнѣ** (Cod. Supr.), **ѕълъ**, ale **ѕьлѣ**; v zografském evangelii místo **вънѣ** z pravidla stává **вьнѣ**, tvrdý pazvuk přešel tedy v měkký patrně působením hlásky **ѣ** v koncové slabice se nacházející (sr. Jagić, Archiv f. slav. Phil. I, 17). V též památce čteme **дъва**, ale **дьвѣ**, **тъма**, ale **тьмѣ**; Jagić (ibid. 33) ukazuje též na slovo **дворъ**, jehož tvrdé samohlásky se mají protivou k **двьрь**, v němž měkká kořenná samohláska vznikla nepochybně přičiněním konečného **ь**.

S druhé pak strany *stupňování* samohlásek je zjev velmi významný, dynamickou působností opatřený; jím vyrozumívá se vnitřní proměna kořenné samohlásky, sloučená s příslušnou změnou významu: *band* — *binde* — *bund*, *sprechen* — *sprache* — *spruch*, angl. *strike* — *stroke*, *gold* — *gild*. Přirovnáme-li pořadí stupňovaných samohlásek nejstaršího známého nám německého nářečí, gotského: *i-a-u* ku příslušným pořadím nordského i hornoněmeckého jazyka: *e-a-o* (gotsk. *brikan* lámati — perf. *brak*, part. *brukans*, st. h. něm. *brëchan* — *bruch* — *brochanêr*) a germánské kmeny přítomného času ku příslušným kmenům v jazycích srodných (na př. gotsk. *bairan* = starohornoněmecké, anglosaské i starosaské *bëran*, nordsk. *bëra* = řeck. φέρειν, lat. *ferre*, st. bulh. **бер-ж**), tu za původní pořadí německého stupňování položíme *e-a-o* (sr. Fick, Die ehemalige Spracheinheit d. Indogerm. Eur. 177). Přihlížíme-li k řadám stupňovaných samohlásek, potkáme se s významným zajisté zjevem, že původní samohláska široká, která na označenou přítomného času sklesla na *e* neb *i*, tudíž na jasnější, užší samohlásku, v kořeni ve dřevní podobě opět oživuje, má-li označovati čas minulý. V gotském jazyku *i* stupňuje se ve slovech sem příslušných v *a*, *ei* v *ai*, *iu* v *au*: *brinna* (hořím), *brann* (hořel jsem), *binda* (váži) — *band*, *nima* (beru) — *nam*, *qima* (přicházím) *qam*, *beita* (kousám) *bait*, *driusa* (padám) *draus*. I ve tvarech zdvojených *e* stupňuje se v *o*: *teka* (dotýkám se) — min. č. *tai-tok*, *leta* (= něm. *lasse*, angl. *let*) — *lai-lot*. Jak viděti, jasnější samohlásky kmenů přítomného času mění se v temnější ve kmenech minulého času. Přichází ovšem ve dvou pořadích kmenů ve množném čísle minulého času *e*: *nima* — *nam* — *nemum* (brali jsme), *liga* — *lag* — *legum*, avšak takové tvary zdají se býti

toliko úchylkami od pořadí *i-a-u (binda — band — bundum)*, které sluší pokládati za původní (Gabelentz u. Loebe, Gramm. d. goth. Spr. 89). Každým způsobem zjev tento, jenž se poněkud srovnává se symbolikou hlásek svrchu vytčenou, nezdá se nám býti naprosto bezvýznamným.

Pozoruhoden jest i poměr přípon *-i* a *-a* v africkém jazyce Volofů. Ku podstatným jménům přistupují v tom jazyce jisté částice, významem místních přípon opatřené i vypovídající, kde se právě nachází předmět nebo podmět v řeči postavený. Je-li předmět nebo podmět přítomen, před očima mluvícího, přípona má hlásku *i*; pak-li je vzdálen, má hlásku *-a*, a veliká, neobyčejná vzdálenosť předmětu označuje se příponou *-â*. Tak na př. *karg-i* označuje dům, v němž se mluvící nachází nebo před nímž stojí, *karg-a* pak dům, od mluvícího vzdálený (na př. 5—10 mil) a *karg-â* dům, nacházející se v náramné dálce od mluvícího (je-li na př. mluvící v Africe, a dům v Evropě). Nepochybně i zde máme příklad symboliky hlásek, poněvadž *i*, označující předmět blízký, přítomný, má se protivou k *a*, vyjadřujícímu předmět vzdálený (A. Hovelacque, Rev. de Linguist. IX, 30). V jazyku Baurů (v Bolivii) při tvoření budoucího času mnohdy pronominálné *ni* mění se v *na*: *nibijaine* (mám hlad) *nabijaine* (budu míti hlad), *nijori* (jsem mrzut) *najori* (budu mrzut), *nikatibe* (jsem nemocen) *nakatibe* (budu nemocen — Adam y Leclerc, Arte de la lengua de los Indios Baures 67). V jazyku Jorubů (čili Nagů) „býti“ vyjadřuje se slovy *di* nebo *da* dle toho, vztahuje-li se více ku přítomnému nebo k minulému času aneb ukazuje-li k něčemu bližšímu nebo vzdálenějšímu: *o di arugbo* „on *je* stár“, ale *eije na da?* „kde jest pták?“ (přesněji přeloženo: „pták kam se poděl?“ — *da* vyjadřuje tu předmět, jehož není zde — sr. P. Bouche, Étude sur la langue Nago 28). Za symbolicky významný pokládáme i ten zjev, že v jazycích australských veškerá slova, označující osoby nebo předměty, vlastnosti nebo výkony počínají se souhláskou, kdežto veškeré skupeniny, označující poměry formální (tudíž všechny přípony) počínají se samohláskami (Steinthal, Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthrop. 1879, 25).

Mnohdy označováním rozdílů mezi bytostmi mužskými a ženskými, silnějšími a slabšími vládne živel symbolický, který sotva asi možná bude vyhlásiti za pouhou nahodilosť. Mužské totižto bytosti vyznačují se nezřídka samohláskami širokými, tvrdými, temnými *(a, o, u)*, naproti tomu ženské — samohláskami úzkými, měkkými, jasnými *(e, i)*. Slova ženské bytosti vyjadřující podrobují se tedy jakémusi seslabení,

abychom tak řekli přenesenému přehlasování a že v označování slabších bytostí slabšími charakterními hláskami kořennými vězí živel symbolický, nikdo zajisté neupře. Jakým způsobem toto označování se děje, viděti z následujících příkladů: skr. *ajam* (on) *ijam* (ona), česk. *táta* — *teta*, ve švýcarských nářečích: *babo* (syn) *babi* (dcera), gotsk. *atta* (otec) *aithei* (matka), karajbsk. *baba* (otec) — *bibi* (matka; *baba* znamená také starce, děda, a *bibi* stařenu, bábu — Bastian, Culturländer des alten America II, 299), hararsk. *dirigzâlâ* (kuchař) *dirigzâlî* (kuchařka — *zâlâ* = obsahující, dělající — žensk. r. *zâlî* — Burton, First footsteps in East Africa 543), mandžursk. *ama* (otec) *eme* (matka), *chacha* (muž) *cheche* (žena — *fefe* vulva; „innere lautsymbolik" — Pott, Gramm. Geschlecht — v Ersch. u. Gruber, Encykl. 62, 406), *amila* (samec u ptáků) *emile* (samice u ptáků); *garudai* (samec jakéhosi druhu báječných ptáků — sr. skr. *garuḍa* — název mythického ptáka, krále ptactva i vraha hadů) *gerudei* (samice téhož ptáka), *ganggan* (esprit fort) *genggen* (esprit faible — Kaulen, Ling. Mandsh. Inst. 8); Barabra: *adémga* (muž) *edínge* (žena), finsk. *poika* (syn, hoch) *piika* (dcera, dívka), tureck. *aga*, *agâča* (starší bratr) *egeči* (starší sestra); v řečích Samoa i Fakâfo: *tama* (hoch) *teine* (dívka), *tamâ* (otec) *tinâ* (matka); v jazyce Bau: *tamaná* (otec) *tinana* (matka); ve formosánském nářečí Pepohwan: *amama* (muž) *inina* (žena, ženština — China Review III, 183), ebonsk. *čam* (otec) *čem* (matka); akušinsk. *durha* (syn) *dursi* (dcera); ossetsk. *kchussag* (pacholek, sluha) *kchussit* (služka); abchazsk. *aga* (penis) *eg'* (cunnus), suahilsk. *babu* (děd) *bibi* (bába), dardsk. *dádo* (děd) *dadí* (bába); mafursk. *manbaniori* (tchán) *inbaniori* (tchyně — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien 77, 309); čínsk. *nan* (mužský) *nin* (ženský, ženská — v Kuan-hoa *nju*, *njü*): *nan-ce* syn, *nin-ce* dcera (Rev. de Ling. X, 309); v řeči kmene Baurů: *nanan* (švagr) *nenan* (matka — Adam y Leclerc, Arte de la lengua de los Indios Baures 116), lušajsk. *pu* (děd) *pi* (bába), tipursk. *phuh* (děd) *phih* (bába), Maja: *mam* (děd) *mim* (bába), u Mišteků (ve mluvě ženské): *kuhua* (bratr) *kuhui* (sestra), apajangsk. *tama* (otec) *tina* (matka), kajugsk. *axaa* (chlapec) *exaa* (dívka — Schoolcraft, Ind. Tribes II, 482), Pima: *huituh* (muž) *huth* (žena — jako by z prvého slova vypadly hlásky *i* i *a* — Schoolcraft III, 461), Mobba: *monung* (otec) *minjing* (matka), *monúngolak* (děd) *minjingelék* (bába), Ibo: *nna* (otec) *nne* (matka), Kuki: *phû* (děd) *phî* (bába — Asiat. Researches VII, 197), singalesk. *kukulâ* (kohout) *kikilî* (slepice — Fr. Müller, Novara, Ling. Th. 205; kohout označuje se hlubšími,

temnějšími, slepice pak jasnějšími samohláskami). Vlask. *nona* (bába, babička) *nina* (holčička), akkadsk. *nun* (pán) *nên* (paní), čerokesk. *nándoh* (slunce) *néndoh* (měsíc); v německé mluvě zlodějské užívá se vzatého z hebrejštiny slova *kedosches* („weibliche heilige“ — soviel als ehrbare frauen und jungfrauen) protivu proti slovu *kedeschos* = „liederliche metzen“ (Avé-Lallemant, Das deutsche Gaunerthum II, 331). U Majů předpony *ah* i *iś* (dle špan. transkripce *ix*) tím se liší, že *ah* užívá se na označenou mužských, a *iś* na označenou ženských bytostí: *ah-zipil* = hříšník, *iś-zipil* = hříšnice (Beltram, Arte d. Idioma Maja 8; Rev. de Ling. X, 73). Kišé: *tak*, *tako* (volati mužského, poslati za mužským) *tek*, *teke* (volati ženštinu, poslati za ženou — Brasseur de Bourbourg, Langue Quichée 217, 219), Kajuvava: *apupa* (otec) *apipi* (matka — D'Orbigny, Voyage dans l'Amérique Mérid. IV, 79), peruánsk. *huarma* (dítě, hoch, chlapec) *huarmi* (ženština, dívka); Dinka: *dok* (hoch, chlapec) *tik* (ženština). V řeči tuzemců Maršalských ostrovů vlastní jména, označující mužské bytosti, z pravidla počínají se slabikou *la* nebo *le*, a jména, označující ženské bytosti, slabikou *li* nebo *lu*: *Lamoro*, *Lagadzimi*, *Lanna*, *Lebon*, *Legiri* jsou jména mužská, ale *Lidódal*, *Lidzabedcn*, *Ligiden*, *Liwid*, *Lúru* jména ženská. Působením téhož symbolického zvukového podkladu *lalop* znamená starce a *lilap* — stařenu, *leo* — mužského a *lio* — ženštinu (*leobelen* muž, manžel — *liobelen* žena, manželka), *ládrik* = chlapec a *ledrik* = dívka (Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 507); *dzíma* = můj otec, *dzíne* = má matka. V avarském jazyce na označenou mužských bytostí užívá se předpony *v-* a na označenou ženských bytostí předpony *j*: *vac* (bratr) — ale *j-ac* (sestra): *vac vugo* = bratr jest — ale *jac jigo* = sestra jest (*u* a *i* na konci slov: *dou* = on, *doj* = ona); *vaqi* jmenuje se hlad, když jej má mužský — a *jaqi* (= hlad), má-li jej ženská (Сборникъ Свѣдѣній о Кавк. Горцахъ VIII, 35—36); *dou haniu vugo* = on je zde, ale *doj hanij jigo* = ona je zde. Podobně i v čečenském jazyku *v* jest charakterním příznakem mužských bytostí, a *j* ženských: *vaša vu* = bratr jest, ale *jiša ju* = sestra jest. Významno jest tolikéž, že assyrští učenci sumerské nářečí (v dřevní Babylonii) označují ve svých slovnících výrazem *êmê sal* (assyrsk. *lišânu nakbu*), t. j. „ženská mluva“, což dle mínění Hauptova zakládá se snad v tom, že sumerské nářečí namísto akkadského *u* klade někdy *ê*: akkadsk. *tu* (holub). sumersk. *tê*; akkadsk. *šur* (křičeti), sumersk. *šêr* (P. Haupt, Verhandl. d. fünften internat. Orientalisten-Congresses, Berlin 1882, II, Th. 250). Jakožto kuriosum uvádíme ještě, že staří Angličané ve křiku nemluvňat mužského pohlaví slyšeli

a, *a* a ve křiku dětí pohlaví ženského *i*, *i*. Tak čteme ve staroanglické básni ze 14. století (Hampole's Pricke of Conscience) slova: „Whether it be man or weman — For when it es born, it cryes swa — If it be man, it says *a*, *a* — ... And if the child a weman be — When it es born, it says *e*, *e* („ať je pohlaví mužského ať ženského, když jest narozeno, křičí tak: je-li pohlaví mužského, říká *a*, *a*; pakliže dítě je holka, když je narozeno, říká *i*, *i*"). Pozoruhodným způsobem s podobným míněním setkáváme se rovněž u Číňanů, kteří tvrdí, že přirozenou hláskou dětí mužského pohlaví jest *a*, a dětí pohlaví ženského *i* (China Review IV, 273).

Než i zde sluší vyznati, že vyskytují se výjimky, ač ovšem, nakolik nám povědomo, velmi zřídka: Haussa: *miče* (muž) — ale *mače* (žena, manželka — zde ve zvukoslovné stránce ukazuje se tedy žena býti silnější), Idzeza: *madei* (hoch) *madia* (dívka — Koelle, Polygl. 16), Basa: *jawe* (hoch), *jaweo*, *jawô* (dívka), Kobeu: *ipaki* (otec) *ipako* (matka — Lubbock, Entst. d. Civilis. 359), dakotsk. *hepan* (druhý syn v rodině) *hapan* (druhá dcera), Mbaja; *jonigi* (syn) *jonaga* (dcera — Mithr. III, 506).

Velmi často potkáváme se v jazycích s označováním pojmů přímo sobě protivných, kde všechen rozdíl zakládá se na jedné toliko samohlásce; bezpochyby i v těchto jednoduchých a přece tak významných proměnách tají se živel symbolický, jakkoli nepodařilo se nám vypátrati těch zásad aneb základů, jimiž se spravuje podobné dynamické obměňování samohlásek. Uvedeme tedy některé příklady sem příslušné zdržujíce se v té příčině od jakýchkoli závěrků.

Řeck. *ἄνθος* (květina) *ὄνθος* (hnůj — obojí vydává zápach), *μακρός* (dlouhý, veliký) *μικρός* (malý), lat. *prûna* (žeřavý uhel) *pruina* (jinovatka, sníh), nordsk. *mark* (pole) *mork* (les), anglosask. *gifan* (dáti) *gefôn* (vzíti — Diefenbach II, 401), *den* (dolina) *dûn* (vršek, pahrbek — ale angl. *down* = dolů); staroangl. *kenchen* (chechtati se) *kinken* (těžce dýchati, supěti), st. bulh. **дворъ** (dvůr) **двьрь** (dvéře — Jagić, Arch. f. slav. Phil. I, 33), rusk. **холить** (hejčkati, mazliti se) **хулить** (haněti, tupiti), st. bulh. **хоулити** (haněti, tupiti) **хвалити** (chváliti); něm. *achten* (aestimare) *ächten* (proscribere — „beide wörter scheinen nah verwandt" Grimm, Deutsch. Wtb.); starosask. i gotsk. *anst* (milosť, přízeň), st. h. něm. *unst* (vichr, bouře, prudkosť; obě slova vedou se od kořene *an* foukati, dýchati); st. h. něm. *spâti* (pozdní) *spuot* (rychlosť — něm. *spät* — *sputen*), holandsk. *buigen* (kořiti se) *bogen* (vypínati se, chlubiti), kymrick. *hogyn* (hoch) *hogen* (dívka); nordsk. *doegr* (neutr. —

označuje polovici 24 hodin, tudíž buď den anebo noc) *dogr* (masc. označuje toliko světlý den protivou proti temné noci — Oswald, Gramm. Geschlecht 85); *godh* (bůh pohanský, bůžek) *gudh* (bůh křesťanský; mimo kořennou samohlásku rozdíl ve slovech zakládá se i v rodu: křesťanský bůh jest rodu mužského a pohanský — středního; Fick, Vergl. Wtb.[2] II, 746); *blackr* (tmavý, přičernalý) *bleikr* (bělavý, bledý — sr. franc. *blanc* bílý a angl. *black* černý); st. angl. *fandien* (hledati, zkoušeti) *finden* (najíti; touž protivou významů mají se k sobě slova: anglosask. *fandian* — *findan*, starofrisk. *fandia* — *finda*, st. h. něm. *fantôn* — *findan*, něm. *fahnden* — *finden*); v eránském nářečí Wakhí: *kur* (slepý) *kar* (hluchý — Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 815); pozoruhoden jest rovněž přechod významů v německo-cikánských slovech: *lallero* (němý) a *lalleri* (obec — „mit dunklem bedeutungsübergang" — Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 27, 3); lotyšsk. *lîgt* (zpěčovati se) *lúgt* (prositi), latinsk. *vetulus* (letitý, starý), *vitulus* (tele — vl. „jednoroční" — sr. skr. *sam-vat*, *vatasa* rok — Fick, Vergl. Wtb.[2] I, 178), *laedere* (porušiti, uraziti) *ludere* (hráti si), *capio* (beru, chytám, dostávám) *cupio* (přeji si, dychtím); skr. *nad* (křičeti, výskati — *nand* radovati se) — *nid* (haněti, tupiti — „anbrüllen, anschreien" — Fick, Vergl. Wtb.[2] 112); *pitar* (otec) *putra* (syn); *labh* (obdržeti) *lubh* (žádati, přáti si); *rač* (připraviti, dělati) *rič* (vyprázdniti, zanechati — pass. pozbyti); lat. *ridere* (smáti se) *rudere* (řváti — str. 169); jutsk. *qvik* (veselý, bystrý) *qvak* (churavý, neduživý); persk. *pes* (zadní část) *píš* (přední část — Pott, Etymol. Forsch. I, 659); litevsk. *šiltas* (teplý) *šaltas* (chladný, studený; lotyšsk. — v kurském nářečí: *silts* teplý, *salts* studený — Voelkel, Lettische Sprachreste auf der Kurischen Nehrung 29, 26); *myžti* (močiti se) *mëzti* (= něm. *misten*); česk. *píča* (podex), mor. *piče* (vulva). Vlastní jména Franků, která v týchž rodinách často se opakovala, na označenou rozdílu mezi otcem a synem, dcerou i matkou, sestrou i sestrou a t. d. nezřídka nepatrnou měnou jisté hlásky ve příslušném jméně obsažené od sebe se lišila, na př. *Evrehardus* označovalo otce, a *Ebrehardus* syna, ač patrně obojí jméno bylo původně jedním a týmže slovem; *Berneardus* i *Bernardus* označovala otce i syna, nebo dva bratry; *Autlindis* říkali matce a *Autelindis* — dceři; *Acleberga* říkali jedné sestře a *Agelberga* druhé a t. d. (H. Leo, Ferienschriften 95).

V jazycích nepříbuzných: aleutsk. *thin* (já) *tchen* (ty); avarsk. *niž* (my) *nuž* (vy); džaluitsk. *kim* (my) *kom* (vy — Ztschr. d. d. morg. Ges. XXXV, 509), kanaresk. *nân* (já) *nên* (ty); Irob-Saho (v Abyssinii) *tâ*,

tâj (ten) *to*, *toj* (onen); nubick. *ir* (ty) *ur* (vy), *tar* (on, ona, ono) *ter* (oni, ony); dakotsk. *činksi* (syn) *čunksi* (dcera); koptick. *šire* (syn) *šere* (dcera); Batta: *ízedô* (dobrý) *ázedô* (špatný — Barth, Zeitschr. d. d. morg. Ges. VI, 413); Thoču: *ai* (otec) *au* (matka); tureck. *ol* (býti) *öl* (umříti); *ast* (spodní část) *üst* (hořejší část); *kal* (zůstati) *kel*, *gel* (přijíti); *jet* (dosíci, býti dostatečným) *jit* (ztratiti se); džagatajsk. *emčik* (prs) *amčik* (vulva — Vámbéry, Etym. Wtb. d. turk.-tat. Sprachen 16); maďarsk. *eszik* (jí) *iszik* (pije); finsk. *ukko* (stařec) *akka* (stařena); v papuánském jazyku (Port Dorei): *ouamci* („das obere glied“) *ouemci* („das untere glied, die vogelklaue“ — Gabelentz, Melanesische Sprachen 84); otomak. *andua* (muž) *ondua* (žena, ženština); tapujsk. *chakc* (otec) *chako* (matka); *chaike* (náčelník) *chaiko* (žena náčelníkova, náčelnice — Bastian, Culturländer des alten America II, 234); malajsk. *nônâ* (slečna) *nôno* (vulva); Ewe: *gagaga* (velmi, veliký) *gegege* (daleký — Pott, Doppelung 108); čepangsk. *čimsa* (státi) *čonsa* (padnouti — Phoenix III, 60); mandžursk. *wasi* (jíti dolů) *wesi* (jíti nahoru); jakutsk. *as* (jídlo) *is* (píti); *byar* (játra) *büör* (ledvina); *abys* (vulva) *öbüs* (penis); *kys* (zima) *küs* (podzim); *alyn* (spodek) *ilin* (předek — Böhtlingk, Sprache der Jakuten 105); eskimáck. *kûk* (potok) *kôk* (moč); mandžursk. *ama* (otec) *umu*, *eme* (matka); v řeči Bisajů (na Filipínech) *davata* označuje boha, dobrou, nadpřirozenou bytosť, a *divata* — zlého ducha, ďábla (Jagor, Reisen in den Philippinen 237—238; obojí slovo pochází od sanskr. *devatâ* božství); Miao-Ce: *kleu* (bílý) *klou* (černý — China Review, IX, 342); tungusk. *urunam* (děkovati) *urunom* (radovati se); karajbsk. *ne* (ty) *ni* (on); botokudsk. *ati* (já) *oti* (ty); tumalsk. *ngi* (já) *ngo* (ty) *ngu* (on — Sayce, Principles of Comparative Philology 238); karagsk. *gnasog* (3) *gnasag* (4); korjack. *ngroka* (3) *ngraka* (4); Lušu: *tizi* (1) *tazi* (2); havajsk. *ula-ula* (červený), *uli-uli* (černý) a *ali-ali* (bílý); Mele: *kalukalu* (červený) *kelekele* (černý); na maršalských ostrovech: *mate* (černý) *mute* (bílý); v jazyce tuaulském (na Nové Kaledonii): *niâ* (matka) *niâo* (hoch); andsk. *koka* (ženský prs) *kuku* (cunnus — Klaproth, Kaukasische Sprachen 79); ossetsk. *midag* (vysoký) *mideg* (nízký), *kach* (noha) *kuch* (ruka); čerkesk. *bzuh* (moucha) *bzeh* (včela); nogajsk. *kula* (město) *kala* (pevnosť); papuánsk. (Port Derei): *krumberi* (ledvina) *kromberi* (zadnice), *snomberi* (nos) *snemberi* (břicho); mafursk. *snari* (matka) *sneri* (břicho — *sneri bebá* těhotná — „břicho veliké“ — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien 77, 346); Jahua: *huano* (muž), *huina* (dítě); hebrejsk. *šachar* (ranní červánky) *šâchôr* (černý); rossônsk. *kawai* (jísti) *kawo* (píti);

komanč. *píšpa* (krev) *píšpo* (moč); finsk. *jalo* (šlechetný, výtečný) *jula* (drzý, smělý); abchaz. *dejläschfuejt* (oblékám) *dejlyschuejt* (svlékám); Samreh (v Kambodže): *kohn* (otec) *kehn* (dítě — Bastian, Reise durch Kambodja 89); Rong *ánum* (starší bratr) *ánom* (starší sestra); japonsk. *ani* (starší bratr) *ane* (starší sestra); tungusk. *aki* (starší bratr) *oki* (starší sestra); maipursk. *temèteki* (hoch, chlapec) *tumotokì* (dívka — Mithr. III, 619); staroegyptsk. *aha* (býti smutným) *ahí* (radost; obě slova vedou se patrně od interjekcionálného *ah*); Kussa *fula* (zavříti) *fula* (otevříti — Lichtenstein, Reisen im südl. Afr. I, 662) — sr. i *fila* (umříti — „zavříti se"); v jazyce Kumanagotů (kmene karajbského): *nono* (země) *nuno* (měsíc); guaransk. *po*, *mbo* (ruka) *pi*, *mbi* (noha — Pott, Zählmethode 6); Mocho: *nubupe* (ruka) *nibope* (noha — Pott, Zählmeth. 28); v kalifornských nářečích *kalala* (bílý) *kalule* (černý — Schoolcraft, Ind. Tribes IV, 411); kambodž. *chob* („halt still!") *chab* („rasch fort!" — Bastian, Reise durch Kambodja 260 — kde se výslovně podotýká, že slova zvukoslovně velmi sobě podobná i významy přímo odporné v sobě zahrnující přicházejí nezřídka také v siamském a birmanském jazyce); Winnebago: *honip* (slunce, den) *hanip* (měsíc, noc — L. Morgan, Systems of Consanguinity 182). U Arfaků (na Nové Guinei): *meswaï* = 5, *meswoï* = 10 (nepochybně: pětka na druhé ruce); brâhûjsk. (dravidsk. jaz.) *chaling* (bíti) *chuling* (báti se — Trumpp, Sitzungsber. d. kön. Akad. München 1880, VI, 110), *daning* = vzíti, *tining* = dáti; assyrsk. *ímiqi* (ponížení, pokoření) *ímuq* (autorita, vážnost — Journal Asiat. VI. Série 6, 168 — sr. hebr. *'âmaq* „býti hlubokým"); v jazyku Kišé: *zubeh* (čistiti) *zubih* (v bahno se pohřížiti, blátem se zamazati — Rev. de Linguist. X, 49); v australských nářečích: *pappi* (otec) *pappa* (malé dítě, malý — De la Calle, Glossologie I, 241); v jazyku Baurů: *etenan* (slepice) *etenon* (ženská — Adam y Leclerc, Lengua de los Indios Baures 114), *sipore* (pštros) *sipori* (ropucha); severnovsk. *kamac* (hvězda) *kamoc* (zatmění — Wrangell, Stat. u. ethnogr. Nachr. 234), *kalle* (bílý) *kylli* (černý), *a-a* (ústa) *ó-ó* (zuby); bodeginsk. *učča* (kašel) *oččo* (moč); kuskokvimsk. *inik*, *ignik* (den) *unuk* (noc); kološsk. *gysywat* (panna, dívka) *gysywet* (ženština); v řeči Indiánů Calavery: *puntruka* (ruka) *puntraka* (prst — Lucy-Fossarieu, Langues Ind. de la Californie 22), Santa-Clara; *grawám* (město, vesnice) *grúwam* (dům — Lucy-Fossarieu, ibid. 33), Nagrandan: *saika* (hoch), *saiku* (dívka — Squier, Travels in Centr. Amer. II, 320), *sakule* (syn) *saikula* (dcera), *meša* (bílý) *maša* (zelený); Moska: *pine* (bílý) *paune* (červený); čepevjan. *eijoh* (bolení hlavy) *eijah* (bolení břicha);

Dinka: *mòn* (bručeti) *min* (hluchý), podobně i *mum* (povykovati, bouřiti se) *mim* (mlčeti, býti tichým); arfaksk. *ampiaab* (luk, kuše) *ampuaab* (střela, šíp); kinajsk. *čanu* (slunce) *čane* (měsíc — Radloff, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIV, 272); mafursk. *aandaandi* (čelo), *aandeendi* (prsa — A. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 333), *aois* (mluviti) *aeus* (zuřiti); avarsk. *hiqize* (otázati se) *huqize* (zapověděti); Činjandža: *sanzi* (hudební nástroj) — *sanza* (vrhnouti, dáviti); dahomejsk. *ue-ue* (bílý) *ui-ui* (černý); *dada* (cacare) *dado* (mingere); tasman. *mona* (ústa) *mena* (jazyk); sev. ostjack. *lêlem* (jísti) *lilem* (míti chuť, přáti si, chtíti); birmansk. *hle* (loďka), *hlae* (vozík, kára — Bastian, Völker d. östl. Asien II, 446); peruánsk. *čiči* (zárodek) *čiču* (těhotná), *čirau* (teplý) *čiri* (studený); *huačo* (páchati cizoložství, ženské osobě násilí učiniti) *huača* (vejce snésti, roditi); *sunkka* (tvář, vous) *sonkko* (duše, žaludek). Tureck. *arlamak* (zahanbiti, tupiti) *irlamak* (zpívati); *ôd* (oheň, jed) *ûd* (hanba, styd); permjack. *ňaň* (chléb) *ňaňa* (prs, sesek); kajapsk. *ipá*, *impá* (prst) *impú* (penis); tikarsk. *ndži* (pes) *ndžo* (beran), *ndo* (kůň) *nda* (vůl — Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. XV, 420); čippevajsk. *niba* (spí) *nibo* (umírá), mičopdsk. (sev. Kaliforn.) *épapi* (červený) *épupi* (šedivý); suahilsk. *msoma* (čtoucí, čtenář) *msêma* (mluvící, řečník), Duauru: *nu* (země) *ni* (slunce), baursk. *nenan* (matka) *nanan* (švagr). Ve mnohých afrických jazycích „plakati" a „smáti se" rozeznávají se od sebe toliko rozdílnými samohláskami: filhamsk. *nilhulhu* (směji se) *nilholhoh* (pláči), Munio: *wu jûruskê* (směji se) *wu jîreskê* (pláči), Kânem: *jîruskî* (směji se) *jîreskî* (pláči), Landoro: *ngêle* (směji se) *ngolo* (pláči), Abâča: *ânumáki* — *ânumâkûa*, Bagba: *me gûe* — *me gîe*, Balu: *me gûa* — *me gîa*, Ngoten: *ngûo* — *ngîe*, Nhalemoe: *ngûa* — *ngîa*, Lubalo: *clêla* (smáti se) *lîla* (plakati — Koelle, Polygl. 164—165).

Působení temných a hlavně mutných samohlásek *(ö, ü)* na významy slov je snad možné a ve slovech napodobovacích i pravdě podobné, nemůže se však přesně dokázati. V našem odvětví mutné samohlásky jsou původu pozdějšího: v sanskritě, v zendě i ve staroperském jazyce nepřicházejí, ba ani v nejstarších německých jazycích jich ještě nestává, poněvadž nejsou ani v gotském, ani ve starohornoněmeckém jazyce. Vznik i vývoj jich můžeme stopovati ve střední době hornoněmčiny, a jelikož *ä*, *ö*, *ü* vynikly pouhým přehlasováním z *a*, *o*, *u*, tu snadno pochopiti, jaký mohou míti symbolický význam. Kdož by tedy chtěl dokazovati, že na př. v německých mutných samohláskách *ö*, *ü* vězí zvláštní živel symbolický, velice byl by na omylu, poněvadž tyto

hlásky zakládají se na starších *o* i *u*. Toliko v napodobovacích slovech později vzniklých *ö* i *ü* mají bezpochyby jakousi výraznosť, sr. *blöken*, *brüllen*, *rülpsen*, *schnüffeln*, *heulen* (stř. h. něm. *hiulen*, *hiuweln*). V jazycích neindoevropských mutné samohlásky vyskytují se ovšem často ve slovech napodobovacích i v takých, která vyjadřují dojmy nepříjemné; avšak neznajíce historického vývoje příslušných jazyků nemůžeme v té příčině pronésti úsudku spolehlivého. Vzhledem k africkému jazyku Bari Mitterrutzner poukazuje k tomu, že temné i mutné samohlásky mají rozhodný vliv na význam sloves, dokládaje se těchto slov: *furjö* (udusiti), *köpükö* (klopýtnouti), *kujönö* (báti se), *kurö* (styděti se), *wijö* (vydávati se v nebezpečenství), *turdžjö* (zřítiti se), *burön* (hníti), *rumön* (řváti), *tukör* (kaziti), *böngöri* (zapomenouti), *mörö* (hádati se), *böt* (dříti), *duru* (smutným býti), *totu* (zabiti — Mitterrutzner, Sprache der Bari 45—46). I v jazycích čudského plemene mutné samohlásky uvádějí se mnohdy na důkaz jakési výraznosti napodobovací a významové, ač i zde tato výraznosť jest zajisté toliko relativní, kterou nejspíše ještě možno připustiti ve slovech onomatopoických, sr. maď. *döböröy* (hřměti, duněti), *dörgés* (hřmění), *dühült* (zuřivý), *gőg* (nadutosť, pýcha), *köh* (kašel), *pőröly* (kladivo), *szörnyü* (strašný), *üvölt* (výti); sr. i protivy samohláskové ve slovech *ördög* (čert) *érdem* (zásluha, důstojnosť), *ör-ül* (zblázniti se, zuřiti) — *er-ély* (podnikavosť, ráznosť), *köny*, *könyü* (slza) — *kény* (pohodlí), *öl* (zabiti) — *él* (žíti). Mutné samohlásky i v čínském jazyku zhusta se vyskytují, avšak určiti významnosť jich, třeba jen přibližně, máme za nemožné. Jednak slov (t. j. jednoslabičných zvukových komplexů) jazyk má velmi málo, následkem čehož každé téměř slovo jest opatřeno velikou hojností významů, z nichž každý si může vybrati, co jemu libo, jednak o původu mutných samohlásek v čínštině tehdá toliko budeme s to, abychom spolehlivěji souditi, až budou čínská nářečí důkladněji prozkoumána, poněvadž právě tato nářečí zvukoslovnou svou tvářností jeví se býti mnohem starší nad jazyk mandarinský.

Symbolický živel spatřujeme též ve *dloušení* samohlásek, jímž se vyjadřuje buď sesílení původního významu, buď nejistota vzhledem k ději, jenž se koná nebo konati má, buď hromadnosť, buď grammatická funkce, někdy dokonce pojem nový, ba druhdy základnému pojmu přímo odporný. V sanskritě sem patří vedický konjunktiv *Leṭ-em* zvaný, jehož povaha záleží v rozšíření spony, t. j. kmenové samohlásky, která osobnou příponu předchází. Ve kterých slovesných tvarech není žádné spony, tam mezi kmenem a příponou vsouvá se charakterné *a* (strany

povahy této hlásky sr. H. D.Müller, Indogerm. Sprachbau 10—11) — sr. *patati* (padá), *patâti* (ať padá), *bodhati* (poznává, ví), *bodhâti* (ať uzná, ať ví), *bruvâte* (nechť si mluví), *bharât* (bez přímnožku — konjunkt. imperf., sr. indik. *a-bharat* on nesl), *vardhân* (ať rostou — konj. imperf.), *gaččhân* (ať jdou — Benfey, Sanskr. Gramm. 365). Jakož vůbec nelze předpokládati, že by původně slovesné způsoby byly opatřeny kmenovými známkami jim výhradně vlastními, tak nepochybně i tohoto formálního a z částky i symbolického rozdílu mezi indikativem a konjunktivem původně nestávalo. („Nur durch das allmälig platzgreifende überwiegen der *e-â-a*-formen unterscheiden sich potential, conjunctiv, indicativ“ — Ludwig, Infinitiv im Veda 113). Že i v řeckém jazyku konjunktiv liší se od indikativu rozšířením, dloužením charakterné spony, viděti ze srovnání tvarů: *πίπτεις — πίπτῃς (πίπτης), πίπτει — πίπτῃ (πίπτη), πίπτομεν — πίπτωμεν, πίπτετε — πίπτητε, δίδομεν — δίδωμεν, τίθετε — τιθῆτε, ἔ-θετε — θῆτε, ἔδοτε — δῶτε* a j. (Sr. Curtius, Zur Chronol. d. indogerm. Sprachf. 229—235). Podobných tvarů sem spadajících můžeme se i z písemných památek zendských doložiti: *barat̰* (nesl), *barât̰* (imperf. konj. — „ať nese“, Vendid. 15, 55), *viñdâiti* (konj. praes. *jêzi* . . . *nôit̰ viñdâiti* „kdyby nechtěl přijati“ — Vendid. 13, 100); *pereçat̰* (tázal se — imperf.), ale konj. imperf. *jô pereçât̰* = „kdo by se ptal“ (Vendid. 18, 15).

Dloužení zde přivedené obmezuje se toliko sponou nezasahujíc kořene a jest velmi rozdílno od *dynamického dloužení*, *sesilování* čili *stupňování* kořenné samohlásky, které i v sanskritě je zjevem veledůležitým a jedním z nejhlavnějších zdrojů tvoření nových slov; první stupeň sesilování zove se *gunou* (*guṇa* = vlastnosť, ctnosť), druhý pak *vrddhi* (= vzrůst). Působením guny hlásky *i*, *u* stupňují se prostředkem hlásky *a* se předu k nim přistupující v *e*, *o* a působením vrddhy tytéž hlásky přecházejí v *âi*, *âu*; *a* v obojí případnosti mění se v *â*: *div* (třpytěti, lesknouti se), *deva* (bůh), *lubh* (státi po čem, dychtiti), *lobha* (hltavosť, lakotnosť), *pitar* (otec), *pâitrka* (otcovský), *juvan* (mladý), *jâuvana* (mládí). V těchto slovech mimo stupňování k sesilenému kořeni přistupuje ještě přípona, máme však hojnosť i takých slov, v nichž proměna obmezuje se stupňováním kořenné samohlásky (z pravidla druhým — vrddhi); slova taková z pravidla končí se příponou *-a*. Děje se pak toto stupňování za příčinou utvoření nových slov, při čem ze vlastních jmen povstávají patronymica, z názvů zvířat a bylin — jména hmotná, z podstatných a přídavných jmen — slova odtažitá, na př. *Trigarta* (název jisté místnosti v Indii), *Trâigarta* (obyvatel téže místnosti), *Kuçika* (vlastní jméno), *Kâuçika* (syn aneb vnuk Kuçiky), *Viçvâmitra* (vlastní

jméno), *Vâiçvâmitra* (pocházející od Viçvâmitry); *putra* (syn), *pâutra* (vnuk), *nigama* (město, obchod), *nâigama* (měšťan, obchodník), *nagara* (město), *nâgara* (městský, způsobný), *tala* (dno, podlaha, dlaň), *tâla* (tleskání rukama, druh hudebních nástrojů), *kuçala* (šťastný, obratný, způsobilý) *kâuçala* (štěstí, způsobilosť), *čitta* (mysl, um), *čâitta* (myslný, v obor mysli spadající), *daridra* (chudý), *dâridra* (chudoba — Pančat., Hitopad. — bezpochyby místo *dâridrja*, sr. Benfey, Sanskr. Chrest. 130, 21: *ahaṅ tâvan mûrkho dâridropahataçča* „jsem zajisté hloupý a *chudobou* stísněn" — Benfey, Gloss. 144; Petersb. Wtb. III, 595), *deva* (bůh) *dâiva* (božský osud); *niçâ* (noc) *nâiça* (noční), *bhava* (bytnosť) *bhâva* (stav, cit, duch), *muni* (poustevník) *mâuna* (mlčení), *suvarṇa* (zlato) *sâuvarṇa* (zlatý), *vivâha* (svatba) *vâivâha* (svatební), *kitava* (hráč) *kâitava* (klam, podvod), *bhramara* (včela) *bhrâmara* (med), *tila* (sazam) *tâila* (olej sazamový) a j. Podobně má se i latinsk. *av-is* (pták) k *ôv um* (vejce — řeck. ᾠόν, v nář. ὤβεον) a lotyšsk. *put-ns* (pták) k litevskému *paut as* (vejce).

Stupňování kořenné samohlásky přichází za podobným účelem i v druhých jazycích indoevropských; na doklad postačí uvésti několik slov z jazyka českého: *viděti* — *věděti*, *svit* — *svět*, *slovo* — *sláva*, *návyk* — *náuka*, *odpočinek* — *pokoj*, *hníti* — *hnůj*, *styděti* — *stud*, *kypěti* — *kvapiti*, *kyselý* — *kvas*, *ženu* (lit. *genu*) — *honiti*, *pletu* — *plot*, *řezati* — *raziti*, *tisknouti* — *těsto*, *téci* — *točiti*, *vézeti* — *vázati*, *hy(b)nouti* — *hubiti*, *chýliti* — *chouliti*, *žíti* (**živ-ti*) — *hojiti*, *nýti*—*u-nav-iti*. V lotyšském jazyku při tvoření sloves trvacích, opětovacích i intensivních kořenná samohláska nezřídka podstupuje stupňování: *ris-t* (vázati), *rais-ít*, *smi-t* (smáti se), *smái-d-ít* (usmívati se), *sviz t* (hoditi), *sváid-ít* (házeti), *klig-t* (křičeti), *klaig-át* (kýhati), *lup-t* (loupati), *láup-í-t* (olupovati).

Dloužením kořenné samohlásky starohornoněmecké *wizan* (věděti), přijímá na se jiný význam: *wîzan* = tupiti, haniti, vyčísti (sr. něm. *wissen* a *weisen*. *verweisen*); stř. irsk. *gairim* = volám, *gáirim* = směji se (Windisch, Irische Texte 587); staroangl. *halsien* (objímati), *hâlsien* (snažně, úsilně prositi), česk. *pryč* (něm. *fort*) a slováck. *prýč* (= souchotě); česk. *vada* i *váda*, koř. *vak* (= skr. *vač*) = mluviti, a *vák* (skr. *vâç*) = řváti; skr. *as* znamená „býti", ale *âs* = přebývati, bydleti, seděti. Ve slezském nářečí *goksch* = hloupý člověk a *gôksch* = kohout (Weinhold, Über deutsche dialectforschung 106); nordsk. *bagi* (vrah, nepřítel), *bâgi* (obtíž); *bagr* (nezkušený), *bâgr* (obtížný); staroangl. *spat* (skvrna), *spât* (= sputum); lotyšsk. *púst* (foukati), *pûst* čistiti — „odfukovati"); *čukstét* (šeptati), *čûkstét* (syčeti — o mokrém dřívi).

V našem jazyce dloužený, opakující se děj vyznačuje se symbolicky dlouženou (nikoli však stupňovanou) samohláskou: *letěti* — *látati*, *hleděti* — *hlídati*, *metu* — *zmítám*, *zaberu* — *zabírám*, *lije* — *vylévá*, *teče* — *přetéká*, *myje* — *umývá*, *šije* — *vyšívá*, *mluviti* — *roz-mlouvati*. V *nosí* — *snáší*, *chopí* — *chápe*, *vodí* — *vyvádí* kořenná samohláska podstoupila tolikéž dloužení a ne stupňování (sr. st. bulh. **проснти** i **прашати**). Vůbec dloužení a stupňování samohlásek přesně od sebe se liší: tak při tvoření nominálních kmenů ze slovesních kořenů samohláska nikdy se nedlouží, nýbrž stupňuje: *nese* – *výnos*, *veze* — *vůz*, *teku* — *potok*, *řeže* — *ráz*. Za touž příčinou v latině a řečtině *e* stupňuje se v *o*: *λέγω* — *λόγος*, *tego* — *toga*, *sequi* — *socius*.

Dloužení koncové kmenové samohlásky jeví se též při tvoření slovanského imperfecta, v němž koncové kmenové *e* přechází v **ѣ**: **плете** — **плетѣ-хъ**, **иде** — **идѣхъ**, **живе** — **живѣ-хъ** (st. česk. *ktvjéch* kvetl jsem, *brách* bral jsem, *pějéch* pěl jsem, *dadjéch*, *hledách*, *volách*, *tesách*, *přijímách* — sr. Miklosich, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 6—30 — jenž však přechod *e* v **ѣ** pokládá za stupňování, kdežto měna zde položená srovnává se s přechodem samohlásek v **плести** — **съплѣтати**, *plete* — *zaplétá* a j.)

I v jazycích neindoevropských potkáváme se nezřídka s dloužením charakterných samohlásek za příčinou sesilování významu. Tak v kazikumückém jazyce dloužením poslední kořenné samohlásky sesiluje se význam přídavných jmen: *luhhes-sa* (černý), *luhhês-sa* (velmi černý — Сборн. Свѣд. о Кавк. Горцахъ VIII, 42), *kuns-sa* (veliký), *kûns sa* (velmi veliký), *uch* (starý, špatný), *ûch* (unavený, ničemný — Усларъ, Граммат. Лакскаго яз.). V zuluském jazyku rozličná mezislovce přijímají na se rozličné významy dle toho, mají-li základnou samohlásku krátkou čili dlouhou: tak *hau* s krátkými samohláskami označuje bolesť, nechuť, opovržení, a s dlouhými samohláskami překvapení, soucit, radosť; *he* vyjadřuje překvapení a *hê* přisvědčování, chválu (Döhne, Zulu-Kafir Dict. 116—117). Estonské *kirgan* znamená kokrhati a *kîrgan* = křičeti; japonsk. *hibaba* = prababa, ale *hîbaba* = praprabába, *hidžidži* = praděd, *hîdžidži* = prapraděd, *oba* = teta, *ôba* = bába, *odži* = strýc, *ôdži* = děd; jukagirsk. *ak* (dělati), *âk* (stavěti); birmansk. *kri* (viděti, hleděti), *krî* (třpytěti se, býti čistým); anamsk. *hai* (škoda) *hâi* (třásti se), *hoi* (výpar, dech) *hôi* (smrad); futunsk. *manogi* (libovonný) *mânogi* (silně voněti, tančiti, baviti se), *saia* = podlehnouti, bitu býti, *sâia* (bíti; dloužením kořenné samohlásky trpné sloveso přechází v činné, přechodné — Grézel, Rev. de Linguist. X, 328). Bačapinové, křičíce na osoby vzdálené, užívají

za výkřik mezislovce *hela*, prodlužujíce první samohlásku dle toho. v jaké vzdálenosti se nachází osoba, k níž se obracejí; čím osoba je vzdálenější, tím víc *e* se dlouží: *hela*, *hèla*, *hêla*, *hêela*, *hêêéla*; podobným způsobem Siamci rozeznávají ukazovací náměstky (Bastian, Zeitschr. f. Ethnol. IV, 217). Takový způsob dloužení slov připomíná označování větší nebo menší intensivnosti pojmů ve mluvě posuňkové u Indiánů: chtějí-li vyjádřiti pojem „nahoře, vysoko", pohybují několikkráte pravou ruku nad levou, pakli chtějí vyznačiti značnou výši, pozdvihnou pravou ruku mnohem výš, a jestliže chtějí vyobraziti náramnou výšku, pozdvihnou pravou ruku, seč právě býti mohou, povznesou oči k nebi a pronesou dvojí hrochot, jenž tím více se dlouží, čím značnější výšku chtějí znázorniti (G. Mallery, Introduction to the Study of Sign Language 64). Cikánsk. *mami* = matka, *mâmi* = bába, Maori: *inu* = píti, *înu* = chlastati, v mosambických nářečích Tette i Sena *kurira* znamená kokrhati a *kurîra* plakati (Bleek, Languages of Mosambique 348—349), sr. i persk. *gulghundeh* (bavlna) i *gulghûndeh* (chumáč bavlny — „a ball of cotton ready for spinning" — Richardson, Dict.). Znamená-li u Samoanů *tama* syna, chlapce, a *tamá* otce, tu zcela důsledně důležitější osoba vyznačuje se dlouženou samohlákou; za sesílením významu dlouží se tolikéž charakterní samohláska v madekaském *rači* (špatný), a to tím větší měrou, čím značnější sesílení významu mluvící chce vyobraziti: *râči* = velmi špatný, *rââči* = náramně špatný, zvrhlý. U Aponegriků *itawuna* označuje číslovku 6, avšak *itawu-ú-una* (= *itawûna*) vyslovuje číslo 7 (tedy asi tolik co „veliká šestka" — Sayce, Principles of Compar. Phil. 270). V nářečí džarském *churi* znamená vítr a *chûri* vichřici, bouři (Klaproth, Kaukasische Sprachen 130) V čoktaském jazyku (v sev. Amer.) dloužení kořenné samohlásky vyslovuje důraznosť neb opravdovosť děje kořenem vyjadřovaného: *takči* = on váže, *tákči* = on skutečně váže, *čito*, *čito* = býti velikým, *čéto* = býti skutečně velikým (Congrès des Américanistes, Paris 1878, II, 62). V australském nářečí Vačandů *džirrie* znamená „již, minulý", *džirrie-džirrie* = „dávno minulý" a *džirrie-džîrrie* = „co se stalo před velmi dávným časem"; v severním guaranském nářečí přípona *-yma* vyslovuje minulosť, může však dle toho, jak se vyslovuje (*-yma*, *-ýma*, *-ŷma*), označovati dobu krátkou, dlouhou nebo velmi dlouhou; tak i u Šavantů: *romowodi* „jdu daleko", *romówodi* „jdu velmi daleko", *romô-ô-wodi* „jdu náramně daleko"; botokudsk. *uatu* označuje potok, *uatû* řeku a *uatû-û* moře (De la Calle, Glossologie I, 269); v jazyku Dinka: *puor* (kypěti, vařiti se) *puôr* (výpar, pára, vůně), Kišé:

ečah (míti, vládnouti) *ečâh* (jísti); mafursk. *amber* (cizí) *ambêr* (host). V dajackém jazyku dloužení samohlásek ve slovech zdvojených označuje sesilování pojmu základního: *gilagilâ* = „přihlouplý", ale *gilâgilâ* = „všichni hloupí, každý hloupý", *tendätendä* = „někdy neb trochu se pozastaviti, na chvíli přestati" — *tendä-tendä* = často se zastavovati, pořád přestávati" (Hardeland, Dajack. Sprache 67). Arabští obyvatelé Sudanu dloužením samohlásek v jistých slabikách označují sesílení a zvětšení pojmů příslušnými slovy vyjadřovaných, tak na př. *hnak beid* znamená „tam dole, v dálce", ale *hnâk beîd* označuje velikou vzdálenosť místa, o němž se mluví, *ktir* = mnoho, ale *ktîr* = velmi mnoho, náramně mnoho (D'Escayrac de Lauture, Le Désert et le Soudan 278–279). Sečuánsk. *boba* znamená „uschovávati", ale *bôba* „rychle, hltavě jísti", *gopa* „vzdalovati" a *gôpa* „vypiti", *tlhoka* „to be eager after a cow — used of a bull" a *tlhôko* „potřebovati, nemíti čeho" (J. Brown, Secwana Vocab. 123).

Dloužením samohlásky ve mnohých jazycích význam slov buď v lexikální, buď ve mluvnické stránce podstatně se mění; tak druhdy dloužením kořenné samohlásky jednotné číslo přechází ve množné, na př. v jazyku novozelandském, kde různá podstatná jména tvoří takovým způsobem množné číslo: *tangata* (člověk), *tângata* (lidé), *wahine* (ženská) *wâhine* (ženské), *tuakana* (starší bratr), *tuâkana* (starší bratří), *tupuna* (předek) *tûpuna* (předkové — W. L. Williams, Maori lang. 6). Symbolický význam tohoto zjevu jest patrný: množné číslo, vyjadřujíc hromadnosť, označuje se důsledně delší samohláskou. V jazyce Akra: *bi* (dítě) *bî* (děti — Zimmermann, Grammat. Sketch of t. Akra lang. 7). V jazyku tepeguanském dloužení samohlásky (vzniklé z původního zdvojení) přichází zhusta za účelem tvoření množného čísla: *ogga* (otec) *ôgga* (*oogga* otcové), *ubi* (ženština), množné číslo *ûbi*, *ali* (dítě), množné číslo *âli*, *alali* (hoch), mn. č. *alâli*, *gogosi* (pes), mn. č. *gôgosi*. V jazycích semitských, které vůbec nerozeznávají ještě podstatného jména od slovesa tak přesně, jako jazyky indoevropské, tento rozdíl označuje se někdy větším aneb menším šířením kmenové samohlásky: hebr. *niqtal* (forma fin.) = „on byl zabit", *niqtâl* (forma infin. — příčestí) = „zabitý". Arabské množné číslo, pravidelně tvořené (tak zv. externí, koncovkami vyjadřované) rozeznává se od příslušných tvarů jednotného čísla dloužením koncové samohlásky: nom. sing. *'abdun* (sluha, otrok) nom. pl. *'abdûna* (gen. sing. *'abdin*, gen. pl. *'abdîna*), nom. sing. *maqâmatun* — nom. pl. *maqâmâtun* (gen. sing. *maqâmatin*, gen. pl. *maqâmâtin*). V africkém jazyce Dinků mnohá pod-

statná jména tvoří množné číslo dloužením krátké kořenné samohlásky: *ror* (les) pl. *rôr*, *tim* (strom) — pl. *tîm* (Mitterrutzner, Dinka Sprache 15), *adir* (pás) pl. *adîr*, *godir* (cvrček) pl. *godîr*, *magarok* (láhev, džbán) pl. *magarôk.* Ještě častěji v témž jazyku dloužením kořenné samohlásky ze sloves stávají se jména podstatná: *nin* (spáti) *nîn* (spánek, sen), *gut* (kousati) *gût* (chuť — Mitterrutzner 230), *njad* (sraziti se) *njâd* (smetana), *nguet* (schnouti) *ngûêt* (slabý, hubený), *pal* (přestati) *pâl* (odpuštění), *pir* (žíti) *pîr* (život), *dor* (uspokojiti) *dôr* (pokoj), *rem* (trpěti) *rêm* (bolesť), *ruk* (vázati) *rûk* (žalář), *ueč* (čistiti) *uêč* (koště), *lač* (močiti) *lâč* (moč), *uej* (dýchati) *uj* (duše) — sr. též *rok* (mrznouti, tuhnouti) a *rôk* (koktati — „mrznouti o řeči"), *nja* (dívka) a *njâ* (dcera). V řeči Bedawie opětovací slovesní kmeny vyznačují se dlouženou samohláskou; Almkvist (Bischari Sprache I, 161) uvádí tyto příklady: *der* (zabiti) *dâr* (zabíjeti), *uli* (udeřiti) *ôl* (bíti), *ṭa'* (udeřiti) *ṭâb* (bíti), *delib* (prodati) *dâlib* (prodávati).

Jak význam slov dloužením samohlásky podstatně se může změniti, viděti z těchto slov: tureck. *aba* (otec) *âba* (strýc), futunsk. *fafa* (nésti dítě na zádech) *fâfâ* (dotýkati se, ohmatávati — Grézel 83), *lulu* (sýček) *lulû* (třásti se), *lûlû* (hlavou potřásati), chunzack. *wass* (chlapec) *waas* (bratr); finsk. *tuli* (oheň) *tûli* (vítr); řeck. *βρόμος* (oves) *βρῶμος* (jídlo, pokrm, kozlovina, smrad kozlem; slova tato stávají vespolek ve spojitosti, poněvadž název ovsa = *βρόμος* označuje krmi kozlí — sr. Hehn, Kulturpflanzen 401); anglosask. i staroanglick. *god* (bůh) — *gôd* (dobrý), staroangl. *wanien* (zmenšovati se, ubývati) — *wânien* (plakati); skr. *bhartar* (muž) — *bhrâtar* (bratr — sr. Zimmer, Arch. f. slav. Phil. II, 671—672); česk. *plakati* — *plákati* (= mýti) — *pláchati* (sr. str. 163); maďarsk. *bajnok* (rek, zápasník), *bájnok* (kouzelník, čaroděj; obě slova jsou nepochybně původu slovanského: prvé odnáší se ke starobulh. боň = maď. *baj*, a druhé ke starobulh. баяти fabulari — slovinsk. *bajati* kouzliti, čarovati); *csecs* (sesek, výmě) *csécs* (neštovice); *csel* (obmysl, lesť) *csél* (čtveráctví, šibalství); *izel* (okusiti, ochutnati) *izél* (coire); *hal* (umříti) *hál* (spáti), *nyal* (lízati), *nyál* (slina); Odži: *to* (házeti) *tô* (stříleti), *bo* (tlouci) *bô* (nad míru píti, chlastati — Riis, Oji lang. 12); eskimáck. *kilak* (nebe) *kilâk* (klenutí); nubick. *bele* (vycházeti, vyrostati) *belê* (cibule — „co vyrostá"), *fag* (koza) *fâg* (chlupy, vlasy, vlna); irokesk. *tâcejàsula* (myji jinému ruce) *tâcejâsûla* (myji jinému nohy — Pickering, Über d. indianischen Sprachen v. Nordamer. — Übers. v Talvj 26); chjurkulinsk. *asis* (koupiti) *âsis* (vzíti), *äkis* (přejíti) *âkis* (pověsiti).

Někdy pouhým dloužením samohlásky význam kořenného nebo kmenového slova přechází v pravý opak: jakutsk. *as* (jídlo, pokrm) *âs* (hladový, míti hlad — Böhtlingk, Sprache der Jakuten II, 12), memfick. (kopt.) *šeri* (dcera) *šêri* (syn); chjurkulinsk. *šiwatis* (nechati nahoře) *šiwâtis* (sejmouti, snímati); v africkém jazyce Grebo: *mi ne* (já jdu) *mî ne* (ty jdeš); *a mi ne* (my jdeme) *â mi ne* (vy jdete — Fr. Müller, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien 86, 94); v jazycích Kamba i Hiau: *mundu* (žena) *mûndu* (muž); v karenském nářečí (Maplu): *o* (píti) *ô* (jísti), hotentotsk. *ha* (přijíti), *haa*, *hâ* (zůstati — Vocabul. d. Namaquaspr. 9—10); v karajbském mužském jazyku *nonum* (země) *nônum* (měsíc); japonsk. *džorô* (paní, ženská — ve starším jazyce) *džôrô* (služka — *džôro* smilnice, nevěstka); *oi* (stárnouti) *ôi* (vzrůsti, vyrostati); čínsk. *mài* (koupiti) *mâi* (prodati; mimo kvantitu samohláskovou obě slova i přízvukem od sebe se různí); anamsk. *van* (slyšeti) *vân* (mluviti); sr. tolikéž staroangl. *blac* (černý) a *blâc* (bledý — franc. *blanc*); anglosask. *blacian* (černiti) a *blâcian* (blednouti); st. angl. *lac* (chyba, nedostatek) a *lâc* (hra, zábava), *lakien* (nedostávati se, chyběti) a *lâkien* (hráti, obětovati); nordsk. *gridh* (pokoj, mír, bezpečnosť) *grídh* (prudkosť); staroangl. *piken* (zobati, klovati) a *pîken* (hleděti), *ladhien* (zváti) *lâdhien* (míti v ošklivosti; též významy nacházíme v anglosask. *ladhian* i *lâdhian*, st. h. něm. *ladôn* a *leidôn*, *laidôn*, něm. *laden* a *leiden*), *lesen* (sbírati) *lêsen* (osvobozovati, rozvazovati); *luren* (vábiti, přilákati — franc. *leurrer*, staroholandsk. *leuren*) — *lûren* (býti mrzutým, kysele, mrzutě se tvářiti — něm. *lauern*, angl. *lurk*).

Severnovsk. *ama* = vzduch, povětří, ale *amá* = země (Wrangell, Statist. u. ethnogr. Nachr. über d. russ. Besitz. 234); u Dinků dloužením a měnou přízvuku formativa *ači* minulý čas přechází v záporný přítomný nebo budoucí: *an ači lo* = šel jsem, ale *an ačí lo* = nejdu, nepůjdu (Mitterrutzner, Dinka Sprache 34); v témž jazyku *ua* označuje chlapce, hocha, ale *uá* otce (vl. „můj otec"); dahomejsk. *fefe* (modrý) *fêfê* (červený); ostjack. (v severním nářečí): *kaš* (radosť, veselosť), *kâš* (nemoc — Ahlquist, Spr. d. Nord-Ostjaken 87), *pitlem* (padati, klesati) *pîtlem* (nadýmati se, bubřeti). V jazyku Mpongwů dloužením přízvukové slabiky sloveso přijímá na se význam záporný: *mi kámba* „já mluvím", *mi kâmba* „já nemluvím" (Bleek, Comp. Gramm. of South Afr. Lang. I, 80); *tonda* znamená „milovati", ale *tônda* = „nemilovati".

Obdobný významný zjev, odpovídající po jistou míru indoevropskému dloužení a stupňování samohlásek, je tvoření intensivních kmenů v jazycích semitských prostředkem sesilování či zdvojování druhé ko-

řenné souhlásky (hebr. Piel, syrsk. Pael); souhláska u vyslovení se zdvojuje, aniž pak mezi těma dvěma souhláskama samohláska se vsouvá. Slovesní kořen tímto zdvojováním střední souhlásky nabývá významu trvalého, stálejšího děje, prudkosti, rychlosti, usilovného namáhání, sesiluje se tudy kvalitativně: hebr. *šâbar* (lámati) *šibbêr* (rozlamovati, roztříštiti), *nâga'* (dotýkati se) *nigga'* (soužiti, mučiti), *šâlach* (posýlati) *šillach* (odeslati, doprovázeti). Někdy sloveso nabývá významu přechodného: *kâbêd* (býti těžkým) *kibbêd* („činiti těžkým" = chváliti, ctíti), *qâlal* (býti lehkým, pohyblivým) *qillêl* („zlehčovati, ztenčovati" = opovrhovati, haněti, proklínati), *hâjâh* (*châjâh* = dýchati, žíti, býti) — Piel: *chijjâh* (živým učiniti, oživiti). Týmže způsobem označuje se však tolikéž sesilování kvantitativní, opakování téhož děje nebo výkonu, obratnosť stálým cvikem nabytá, zvyk a t. d., sr. hebr. *sâfar* (počítati) *sippêr* („mnoho napočítávati" = vypravovati), *qâbar* (zarývati, zakopávati) *qibbêr* (často, mnohé pochovávati), *zâchak* (smáti se) *zichêk* (mnoho se nasmáti, žertovati). Sesilování charakterné souhlásky za účelem tvoření nového slova neb obměny významu starého slova pozorujeme sporadicky i v jiných jazycích, sr. bodeginsk. *muko* (my) *makko* (vy — Wrangell, Stat. u. ethnogr. Nachr. über d. russ. Besitz. 249), v kalifornském nářečí Calaveras: *mokela* (žena) *mokella* (dítě — Lucy Fossarieu, Langues Indiennes de la Californie 18), tasmansk. *katena* (špatný) *katenna* (lháti — Charencey, Actes de la Soc. Philol. XI, 23, 37), peruánsk. *huarku* (váha, vážiti) *huarkku* (pověsiti — Tschudi, Kechua Spr. II, 314), *pača* (čas) *ppača* (místo, země); arabsk. tur. *ašar* (veliká radosť, rozpustilosť) *ašarr* (velmi zlý, zlomyslný); nubick. *uk* (štěkati) *ukk* (slyšeti).

K veledůležitým zjevům, v nichž rozhodný odstín symbolický se jeví, náleží *přízvuk* i *zdvojování*, o nichž pro důležitý jich význam a dosah, který jim ve všech téměř jazycích přísluší, promluvíme níže ve zvláštních oddílech.

Souhlásky proti samohláskám jsou mnohem méně výrazny a proto o symbolickém jich významě můžeme souditi ještě s menší jistotou nebo pravděpodobností. Co Heyse (System der Sprachwiss. 126) pravil o souhláskách („zu einer solchen symbolik der sprachlaute ist bis jetzt wenig haltbares geleistet"), to o týchž hláskách s týmž téměř právem platí ještě po tu chvíli. Nesnadnosť rozřešení otázky zde položené vysvětluje se hlavně tím, že nám již naprosto chybí původní smyslná názornosť, pravé pojímání prvotné výraznosti pravěkých hlásek, jichž dojmu si ani přibližně nedovedeme představiti i vyobraziti. Jediné zá-

věrky, které zde můžeme činiti, mohou se podle našeho smyslu zakládati toliko na slovech onomatopoických, a v té příčině odkazujeme ku příkladům svrchu položeným. Původně každá souhláska měla snad svou symbolickou výraznosť, avšak tato nemohla se napořád udržeti, ježto každé souhlásce s dalším vývojem jazyka bylo vyjadřovati hojnosť představ rozmanitých a naskrze od sebe rozdílných, tak že prvotná její povaha, s počátku v několika výrazných slovech aneb kořenech utkvělá, záhy víc a více se zhlazovala. Ovšem věc neměla se jinak i u samohlásek, byť i tyto, jsouce živly výraznějšími, vzpíraly se v různých odvětvích snad déle obecné nivellisaci, která, vycházejíc nevyhnutelně z pestré směsice nejrůznějších významů, ke každé hlásce se odnášejících, nepochybně již záhy zasahovala veškerého téměř zvukového ústrojí vyvíjejícího se jazyka. K těm nepatrným zbytkům, které po obecné pohromě prvotného symbolisma v oboru samohlasenství ještě ucelely, nahoře jsme poukázali; z nich jde na jevo, jaké úsudky o relativní symbolické významnosti některých samohlásek možno ještě pronésti. Než vysloviti určitě, jaký obecný symbolický význam přísluší na př. hláskám *a*, *e* neb *o*, máme naprosto za nemožné.

Symbolické ohlasy, které se potvrzují výraznou shodou v jazycích naskrze rozdílných, spatřujeme v následujících souhláskách:

1. *f*, *v (p)* označují (hlavně jsouce hláskami náslovnými) pojmy „váti, foukati, vítr“ (sr. str. 121—133; Fick, Vergl. Wtb.[2] 1034).

2. *s (c, z)* označuje jakožto sykavka pojmy „ssáti, srkati“ a hojnosť slov, v rozsáhlý tento obor spadajících (str. 150—155), mimo to přichází často i v jiných onomatopoických slovech, jako *šeptati*, *šustěti*, *šuměti* a j. Dle Gerbera *s* „výrazně napodobuje příslušné přírodní zvuky, jako v *säuseln*“ (Die Sprache als Kunst I, 226). Řekové, jak se zdá, v této hlásce velikého zalíbení neměli: aspoň Dionysius Halikarnasský (*Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* XIV) nazývá *σ* zvukem nepříjemným, zvláště když se častěji opakuje, sykotem, jenž prý více sluší zvířatům, než lidem (*„ἄχαρι δὲ καὶ ἀηδὲς τὸ σ, καί, εἰ πλεονάσειε, σφόδρα λυπεῖ. θηριώδους γὰρ καὶ ἀλόγου μᾶλλον, ἢ λογικῆς, ἐφάπτεσθαι δοκεῖ φωνῆς ὁ συριγμός“* — Dionysii Hal. Opera omnia — Lipsiae 1829, V, 44).

3. Rozhodnou symbolickou významnosť má souhláska *r* ve slovech napodobovacích, jmenovitě v těch jazycích, kde u vyslovování vyznačuje se drsnějšími vibracemi. Slova, v nichž se vyskytuje, zvláště pak v násloví i ve spojení s jinými souhláskami, vyobrazují příslušné dojmy mnohdy velmi výrazně i malebně (str. 147—148). Dionysius Halikarnasský má *r* za nejvýraznější polohlásku (*„τραχύνει δὲ τὸ ρ, καὶ*

ἔστι τῶν ὁμογενῶν γενναιότατον"). Plato nazývá je „výrazem všelikého pohybu" (ὄργανον πάσης κινήσεως). Římané té hlásce říkali též *litera canina*, jakož i angličtí grammatikové druhdy ji nazývají *dog letter* = „psím písmenem" (Gerber, Die Sprache als Kunst I, 223—224). I ženské u Čukčů nelibují si v hlásce *r*, nahrazujíce ji (zvláště chtějí-li se někomu zalichotiti) hláskou *s*: místo *irgatti* (zejtra) říkají *isgatti*, místo *korang* (sob) — *kosang*, místo *tirkir* (slunce) — *tiskis* a t. d. Vyslovování hlásky *s* tam, kde mužští užívají hlásky *r*, jest tudy pozoruhodnou zvláštností ženské mluvy u tohoto kmene (Nordenskiöld, Umsegelung Asiens und Europas auf der Vega II, 137—138). U dřevních Indů *r* slulo *repha*, t. j. skřípavá, vrzavá hláska (od kořene *riph* skřípati, chřestati, vrzati); výrazná jeho povaha vychází na jevo již ve mnohých staroindických kořenech, v jichž násloví se objevuje, sr. *rap* (šuměti, šeptati, brebentiti, mluviti, chváliti), *raṭ* (výti, řváti, krkati), *ras* (řváti, křičeti, řinčeti, duněti), *riph* (skřípati, vrzati), *ribh* (vrzati, brněti, šuměti, hrčeti, bublati, klábositi — *abhi-ribh* štěkati na koho — o psu), *riç* (trhati, škubati, šklubati), *ru* (výti, řváti), *rudž* (lámati, bořiti, ztroskotati), *ruth* (mučiti), *rud* (výti, plakati), *ruš* (býti mrzutým, zlobiti se, vztek), *rûkša* (drsný, vyschlý), *redž* (med. třásti se), *ráurava* (strašný). Poněvadž *r*, jsouc hláskou velmi významnou, nerado se vysouvá z kořene, zachovalo se podnes ještě v našich jazycích množství slov, v nichž kořenné a nepochybně prastaré *r* ucelelo; mimo to táž hláska vyskytuje se i ve mnohých onomatopoických slovech, za novějších dob vzniklých. Můžeme tedy v té příčině obraceti zřetel k významnosti slov, jako na př. česk. *drzý* (skr. *dhršṭa* = něm. *dreist*, řeck. θρασύς — skr. koř. *dharš* býti drzým, smělým, gotsk. *ga-daúrs-an*), *drsný*, *mrzký* (мрѣзѣти — od téhož kořene vede se i slovo *mráz*), *nevrlý* (co do kořene souvisí se starobulh. врѣти, врить = vře, slovinsk. *vrvrêti* vříti, litevsk. *virti* vařiti), *zbrklý*, *trhnouti* (трѣгнѫти, трьг-, st. h. něm. *dragan*, *tragan* nésti, přinésti, míti — angl. *drag* tahati), *frkati*, *prskati* (dolnolužs. *parskaś*, polsk. *parskać*, rusk. прыскать, брызгать stříkati), *trkati*, *srkati* (bulh. сърка, slovinsk. *srkati*; od téhož onomatopoického výrazného *sr-* vede se i slovinsk. *srebati* = česk. *střebati*, polsk. *sarbać*, lat. *sorbere*), *krkati*, *hrdlo* (str. 137), *vrčeti*, *pršeti* (skr. *pršata*, *pršat* kapka, *vršṭa*, *varša* déšť, *varš* pršeti), *praskati*, *třískati* a jiných, jichž, jak známo, ve svém jazyce máme hojnosť. Podobná výrazná slova s kořenným *r* vyskytují se i v ostatních příbuzných jazycích u velikém množství, pročež dalších dokladů se spouštíme. Poukážeme toliko ještě ke zvláštní výraznosti náslovných skupenin ze *tří* souhlásek se skláda-

jících, z nichž poslední je *r*, sr. *škrabati* (lat. *scribere*, angl. *scratch*), *skřek* (stř. irsk. *screch*, angl. *screech*, *shriek*, skotsk. *scraich*, gaelsk. *sgreuch*), *stříkati* — něm. *straucheln*, *spritzen*, *sprechen* (st. h. něm. *sprëhhan*), *springen* (st. h. něm. i anglosask. *springan*, nordsk. *springa*), *sprudeln*, *sprühen*, st. h. něm. *scrîan* (křičeti), *scrie* (skok, leknutí), *scricchen* (poskočiti, leknouti se), *scrôtan* (sekati, řezati — starosask. *scrîtan* trhati), *scruntô* (rozpuklina, rozsedlina), *spratalôn* (třepati se, teteliti — bavorsk. *spratzeln* stříkati), *sprîzalôn* (rozštípnouti — bavorsk. *spreisseln*), stř. h. něm. *straejen* (stříkati, sršeti), *strûche* (rýma — jako *stroum* = něm. *strom* od prvotného kořene *sru* téci = *sar*, od něhož se vede i česk. *o-strov*); arménsk. *phšrel* (roztlouci — *phšrungh* drobty chleba).

Poměr hlásky *r* k *l*, o sobě dosti zajímavý, má po jistou míru tolikéž symbolický odstín do sebe. Obě hlásky v jazycích nápadně často se střídají, stává jazyků, v nichž není žádného *r*, v jiných pak není *l*, jsou i takové jazyky, v nichž vyskytuje se jakýsi střední zvuk mezi *r* a *l*. Ježto pak v některých odvětvích (tak zejména v indoevropském) *l* velmi zhusta se vyvíjí z dřevnějšího *r*, a v jiných (na př. v japonštině i ve mnohých polyneských jazycích) každé *l* přechází v *r*, mimo to v různých jazycích vyskýtá se hláska neurčitého rázu, povahou svou mezi *r* a *l* se kolísající, tu sotva asi s pravdou se chybíme předpokládajíce, že za dob prvotných v některých základných odvětvích byl jakýsi složitý zvuk, jenž obsahoval v sobě živly obou hlásek, jak *r*, tak i *l*, a že teprva působením pozdějšího jasnějšího rozeznávání těchto odstínů prvotný zvuk rozvětvil se na dvě části, na *r* i na *l*, ač s tím se vším jistá spojitosť mezi nimi vždy se udržovala. Domnění tomuto nasvědčují mimo to následující zjevy, k užívání hlásek *r* a *l* se odnášející.

Žádné pořadí hlásek nevymezuje se vzájem tak často, jako právě *r* a *l*: jsou jazyky, a to dosti četné, v nichž potkáváme se toliko s *r*, a s druhé strany stává i takových jazyků, kde nacházíme jen *l*. Tak hlásky *r* nestává v těchto jazycích: v čínském, huronském, otomském, mexickém, zuluském, havajském, hererském, mišteckém, čerokeském (Celake), Songa, Samoa, Benga, Tekeza (jižní nář.), Kikámba, Mbiza, Loango, Kakongo, Kussa, Fakâfo, Čokta, Tkchlinkit (jaz. Kološů), Seliš, Ckchailiš, Šušvâpumš, Killamuk, Sahaptin, Činuk, Paezes, Maja, Tupi, Mokobi, Lule, Natčez. Hlásky *l* nestává v jazyku zendském, staroperském, japonském, koreánském (sr. Pfizmaier, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Ak. d. W. Wien 78, 130), peruánském (*ll* rovná se změ-

žděnému *lj*, slabým přídechem opatřenému, a nikoli našemu *l*), tahitském, nukahivském, novozelandském, otomském, hotentotském, hererském, Rarotonga, Tette, Mangareva, Paumota, Kajuvava, Mujska, Betoi, Iten, Vaikuri, Pakaguara, Moxa, Taraska, Matlacinko, Jaruros, Guarani, Čikitos, Tupi, Kiriri. Pozoruhodná zvukoslovná zvláštnosť jeví se v jazycích, v nichž není ani *r*, ani *l*: sem patří jazyk Totonaků, Hererů, Čibčů, Topinambů (Tupi), Mišteků̊v i Otomitův. V tureckém, tatarském, madžurském i mongolském jazyku *r* v násloví tuzemných slov téměř nikdy nepřichází. Ve futunském jazyku *l* stává zhusta místo *r* a naopak, aniž význam slova tím se mění; v hovoru tuzemců slyšeti hlásku *r* velmi jasně, avšak každý může ji nahraditi hláskou *l*, aby mu právě tak dobře porozuměli (Grézel, Rev. de Linguist. X, 327). Koreáni stále matou *l* a *r*, ale koncové *r* pronášeji vždy jako *l* (J. Ross, China Review, IV, 396—397; VIII, 37); Ajnové nemohou vysloviti hlásky *l*, zaměňujíce ji hláskou *n* nebo *r*. V jazyce Bečuánů (jmenovitě v nářečí serolongském a sehlapském) hláska *r* jest dle Bleek-a „a sort of floating letter and rather intermediate between *l* and *r*“ (Library of Sir G. Grey I, 135; Chapman, Travels in the Interior of South Afr. I, 40); zvláštního *r* těžko vyslovitelného i povahy velmi neurčité užívají i Kafrové (Döhne, Zulu-Kafir Dict. 306); Veicpekové, kmen v severní Kalifornii, mají též zcela zvláštní *r*, které se pronáší se silným hrkotem („with a distinct and forcible roll“ — Schoolcraft, Indian Tribes III, 422), Tamanakové hlásky *r* a *l* často vespolek matou (Mithr. III, 656), rovněž u Aravaků (v jižní Americe) *r* i *l* velmi nesnadno rozeznati (Appun, Indianer in Brit. Guyana, Ausland 1871, 160); v jazyce Hidatsů hlásky *d*, *l*, *n*. *r* vespolek zhusta se střídají (Bastian, Culturländer des alten Amer. II, 705); o střídání *r* i *l* v malajských nářečích sr. Fr. Müller, Grundriss der Sprachwiss. II, 2, 96. I v dětské mluvě *r* a *l* neustále se střídají (De la Calle, Glossologie I, 262), dřevní Egypťané týchž hlásek nerozeznávali přesně od sebe, a nynější Egypťané, jakož i veškeří národové v Sudanu obývající *r* a *l* zhusta matou; dle Schweinfurtha (Im Herzen von Afrika II, 145) ve všech téměř jazycích černochů *r* a *l* mají platnosť jednostejnou; v jazyku Činjandža (u jezera Njassy) *r* a *l* napořád se střídá (Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja lang. 10), Nagům či Jorubům vyslovování hlásky *r* jest velmi za těžké a mnohým se vůbec ani nepodaří (P. Bouche, Étude sur la langue Nago 6); v různých kalifornských jazycích *r* vůbec ani nepřichází a ve slovech vzatých z cizích jazyků nahrazuje se hláskou *l* (Lucy-Fossarieu, Langues Indiennes de la Californie 12).

V mafurských nářečích na Nové Guinei *r* i *l* často vespolek matou a vůbec mnohdy mezi sebou ani nerozeznávají (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 308); tak i v jazyku nubickém: *ále-iri* (provaz), *kul-kur* (učiti se), *olmísse-ormóssi* (slza — Reinisch, Nubasprache I, 5), podobně v dajackém jazyce *r* i *l* zhusta se střídají a vespolek směšují (Hardeland, Gramm. d. Dajackschen Sprache, 3, 8); v jazyku dahomejském (Fo-gbe) *r* se často střídá s *l* (Courdioux, Actes de la Société Philologique IX, 44), a v peruánském nářečí v Limě *r* a *l* u vyslovování mnohdy nelze ani rozeznati od sebe (R. Hartmann, Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. VII, 526). Damarové užívají jakési hlásky mezi *r* i *l*, která u vyslovování s *d* se sbližuje; v arménském jazyku *gh* může zastupovati jak *l*, tak i *r* ve slovech z jiných jazyků vzatých. V andaluském nářečí velmi často *l* směšují s *r*: *parpitá* místo *palpitar*, *Gibrartá* místo *Gibraltar*, *Girarda* místo *Giralda*; směšování týchže hlásek pozorovati rovněž u četných kmenů na Formose obývajících — Globus XXXI, 234); u Karajbů *r* i *l* jednostejně se vyslovují a vespolek se střídají (*barana* — *parana* — *palana* moře, *ulana* a *urana* zajíc — Fr. Müller, Grundr. d. Sprachw. II, 1, 333), týž zjev pozorujeme též u Tarahumarů: nohu zovou *tara* nebo *tala*, jich vlastní název jest *tarahumari* neb *talahumali*. Podivný a těžko vyslovitelný zvuk, jenž povahou svou kolísá se mezi *r*, *l* i *h*, vyskytuje se v jazyku čínském: přichází hlavně ve zvukové skupenině, která v základných svých významech vyslovuje pojmy „dítě, ty, vy, také“ a u sinologů dosud ještě velmi rozličného dochází označování. Angličtí učenci vyjadřují ji prostředkem *urh*, francouzští *eul*, *eûl*, jiní zase *ulh*, *öl*, *r'l*, *rhl*, *r'll* a t. d. Již z těchto způsobův označování viděti, jak nesnadno ustanoviti se na tom, kterak zvuk zmíněný skutečně vyslovovati a psáti se má; Lepsius přirovnává jej ke staroindickému *ḷ* (Abhdl. d. k. Akad. d. Wiss. Berlin 1860, 461). Dle mínění Parkerova čínsk. *urh* (dle jeho pravopisu pekingsk. *érh*) zvučí jako anglické *-er* ve *fath-er* nebo *-or* v *sail-or*, pronáší-li se drsně a zvučně („roughly and sonorously“ — China Review VII, 410).

V indoevropských jazycích hlásky *r* dříve častěji se užívalo, než v doby pozdější, v zendském jazyku a ve staroperských klínových nápisech *l* vůbec ani nepřichází. Vývoji *l* ze staršího *r* v jazycích indoevropských nasvědčuje i to, že ve Vedách, nejstarší to písemné památce nejen dřevních Indů, než i Indoevropanů vůbec, vyskytá se v různých slovech ještě *r*, jemuž za dob pozdějších, v epickém i klassickém sanskritě, již odpovídá *l*, sr. vedick. *raghu* = pozdější skr. *laghu*

(lehký), ved. *grabh* (Rigv.) *rabh* (Ath. Ved. — chytiti) = skr. *labh* (chytiti, obdržeti, najíti), ved. *ri*, *rí* (pustiti, rozvázati — med. rozpustiti se, téci), v epose a v pozdějším jazyku *lí* (lnouti, váznouti, mizeti), ved. *rip* (mazati, lepiti) — v pozdějším jazyku *lip* (mazati, zamazati, znečistiti); ved. *rap* (šeptati, tlachati) — skr. *lap* (šeptati, mluviti, tlachati, naříkati), *rarâṭa* — *lalâṭa* (čelo), *riç* — *liç* (trhati, šklubati), *rikh* — *likh* (škrtati, psáti), *rih* — *lih* (lízati), *rup* — *lup* (lat. *rup* — *rumpere*). V některých sanskritských slovech hlásky *r* i *l* se ještě střídají, aniž toto střídání působí jakoukoli změnu významu: *rikšâ* — *likšâ* (hnida), *roman* — *loman* (chlupy, chloupky), *girati* — *gilati* (hltá), *rekhâ* — *lekhâ* (pruh, čára), *mruč* — *mluč* (*ni-mruč* i *ni-mluč* zacházeti o slunci); ohlasy tohoto střídání vyskytují se i v ostatních příbuzných jazycích velmi zhusta: řeck. *ῥάκος* — *λάκος* (hadr, onuce), *κρύπτειν* — *καλύπτειν* (skrývati), novořeck. *ἄρφα* = *ἄλφα*, *ἀδερφός* = *ἀδελφός*, *βράχος* = *βλάχος*, *φρούριον* = *φλούριον* (sr. Дестунисъ, Матеріалы для Словаря и Грамм. V, 78), st. h. něm. *brôdi* — *blôdi* (křehký, slabý), stř. h. něm. *smieren* — *smielen* (usmívati se), hindust. *barnâ* — *balnâ* (hořeti), cikánsk. *miriklo* — *miliklo* (korál), *tovér* — *tovél* (sekyra), *fálkja* — *fárkja* (kosa), *karo* — *kalo* (černý), *gel* — *ger* (svrab — Miklosich, Denkschr. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien XXX, 183), bretonsk. *straka* — *stlaka* (pleskati), st. h. něm. *chirichâ* — *chilichâ* (kostel), *murmurôn* — *mulmulôn*, st. česk. *hermežd* — *hlemižd*, albánsk. *krišme* — *klithme* (křik), rusk. чиликать-чирикать (švitořiti).

Srovnávajíce vespolek slova z jazyků příbuzných, rovněž pozorujeme začasté, jak *r* v *l* se přestrojuje i změkčuje: skr. *ruč* (světlo) = lat. *luc-s*, řeck. *λευκό* — (bílý), rusk. лучъ (paprsek), česk. *louč*; skr. *mardž* (utírati, čistiti) = lat. *mulg-eo*, st. bulh. мльз-ж, něm. *melk-en*, řeck. *ἀμέλγειν*, *ἀμέργειν*; skr. *çru* (slyšeti), st. bulh. слоути, lat. *cluo*, *cliens*, řeck. *κλύω*, staroirsk. *clú* (rumor), litevsk. *klausyti* (slyšeti); skr. *ruh* (vstoupati, růsti) = řeck. *ἐ-λυθ-* (přicházeti), gotsk. *-lauda* (v *junga-lauda-* jinoch); *kar* (jmenovati, chváliti, velebiti *-čakarti*). řeck. *καλ-εῖν* (volati); zendsk. *zairina* (přižloutlý) st. bulh. зеленъ; skr. *par* (plniti) *pûrṇa* (plný) — lat. *plenus*, rusk. полный; skr. *prthu* (široký) = litevsk. *platùs*, skr. *vrka* (vlk) = zendsk. *vehrka* = litevsk. *vilkas*, řeck. *ϝλύκος* a j. I v Pehleví, jež spadá v pozdější dobu vývoje eránských jazykův a jímž sepsán Bundeheš (asi v 13. století), vyskytují se ještě nezřídka stopy starobylého *r* na místě *l*: tak řecké *Alexandr-* změněno v *Araksandar* (Justi, Bundehesh 60), chaldejské *châlam* (spáti) přešlo v pehl. *charmûntan*, *armûntan* (Justi, Bundeh. 124), záporné chald. *lâ'* (ne) změněno v *râ*,

lehab (srdce) v pehl. *rabbimiman* (Justi, Bundeh. 155), *la'char* v *rachár* (nazpět, zase), chaldejskému *regel*, *rgal* (noha) odpovídá pehl. *regreman*, chald. *lá'lam* (na věky) = pehl. *ruraman*, chald. *lêjljâ'* (noc) = pehl. *rîrîâ*, chald. *šallît* = pehl. *srytâ* (král).

Poněvadž *l* v zendském a staroperském jazyce vůbec se nevyskytuje, vedické pak nářečí, jímž nejstarší indoevropská památka je napsána, zná *l* toliko v jeho prvotinách, mnohé kořeny, v pozdějším sanskritě s *l* se vyskytující, v nářečí vedickém přicházejí ještě s *r*, a poněvadž v jazycích evropských velmi často objevuje se *l*, kde v příslušných slovech sanskritských, zendských a někdy i toho onoho jazyka evropského ukazuje se *r*, tož můžeme předpokládati, že Arijové starších dob místo evropského *r* i *l* měli jediné hlásku *r*. Důvody, které ve prospěch tohoto mínění uvádí Fick (Die ehemal. Spracheinheit d. Indogermanen Europas 201 i násl.), vidí se nám býti naskrze přesvědčivými. Při tomto vývoji historicky nám známém fonetický poměr, jímž hlásky *r* a *l* v kořenech i slovech k sobě se mají, snadno určiti a zároveň z téhož poměru můžeme přibližně souditi o tom, vězí-li v řečeném zjevu živel symbolický čili nic. V té příčině snadno pozorovati, že, jakož *l* proti *r* je zvukem měkčím, jemnějším, lahodnějším, tak i slova, v nichž z původního *r* utvořilo se později *l*, *z většího dílu* vyjadřují představy příjemnější a lahodnější. Vyhlašuje-li tedy Dionysius Halikarnasský *l* za nejpříjemnější polohlásku (*ἡδύνει μὲν γὰρ αὐτὴν — [τὴν ἀκοὴν] — τὸ λ καὶ ἔστι τῶν ἡμιφώνων γλυκύτατον*), dáváme mu v té příčině za pravdu. Namítne se nám ovšem, že i v těch slovech, která zavírajíce v sobě charakterné *l*, vyjadřují představy příjemnější, bylo dříve prvotné *r*, tudíž zvuk drsnější; avšak právě v tom spatřujeme symbolickou povahu hlásky *l*, že při rozvětvení významů v původním kořeni obsažených anebo při zvukoslovné proměně prvotného kořene *l* jeví se z většího dílu ve slovech, jemnější stránky představ vyobrazujících. V evropských jazycích našeho plemene věc měla se tedy dle našeho mínění tak, že *r* z většího dílu změkčovalo se symbolicky v *l* v těch slovech, která vyjadřovala představy jemnější, a ostávalo tolikéž z většího dílu beze změny tam, kde vyráželo představy drsnější, zvláště pak slova onomatopoická. Že soudíme o symbolickém odstínu souhlásky *l* neřídice se pouhým subjektivným dojmem, nýbrž opírajíce se o lexikální materiál evropských jazyků, snadno dokázati srovnáním nejužívanějších slov s náslovným *l* i *r* v kterémkoli evropském jazyku. Sr. na př. německá slova: *raffen*, *rache*, *rasen*, *rasseln*, *rauben*, *rauch*, *raufen*, *rauschen*, *räuspern*, *reiben*, *reissen*, *rieseln*, *roh*, *rollen*, *rotz*, *ruck*,

rüge, *rühren*, *rupfen*, *rütteln* — naproti tomu: *laben*, *leben*, *lieben*, *loben*, *leicht*, *leuchten*, *locken*, *locker*, *lassen*, *leise*, *linde*, *lust*; významný jest i poměr hlásek *r* i *l* ve slovech *wandern* i *wandeln (lustwandeln)*. Příklady litevských slov s náslovným *r*: *razinti* (nutiti), *rakìnti* (zavřiti), *rantyti* (vyřezávati), *rašýti* (psáti, kresliti, pův. řezati, škrábati), *randà* (nářek), *rauti* (trhati, plíti), *raústi* (rýti), *rekauti* (křičeti, hulákati), *rekti* (plakati), *režyti* (řezati), *rešti* (škrtati, drhnouti), *rúgti* (kysati), *rúkti* (kouřiti), *rúpintis* (míti na starosti, obávati se), *rustus* (zlý, zuřivý) — naproti tomu slova s náslovným *l*: *lábas* (dobrý), *láibas* (tenký), *laíma* (bohyně štěstí), *laiméti* (vyhráti), *laišýti* (lízati), *lakstýti* (skákati), *lankýti* (navštíviti), *lebauti* (rozkošně žíti), *lemtas* (spořádaný, dobrý), *lèngvas* (lehký), *lepinti* (rozmazliti), *lygùs* (rovný), *linksmas* (veselý), *lipinti* (lepiti), *lóbis* (bohatství). Česká slova s náslovným *l*: *láska*, *lahužník*, *lahodný*, *lesk*, *líbezný*, *líbati*, *líbiti*, *lnouti*, *laciný*, *laditi*, *lehký*, *lákati*, *laškovati*, *lázeň*, *léčiti*, *lichotiti*, *lepý*, *lhůta* (vl. „oblehčení“), *líčiti*, *lísati*, *lízati*, *lokati*, *louditi*, *loutka*, *luzný* a j. Netvrdíme ovšem, že by ve všech slovech s náslovným aneb charakterným *l* jevil se příslušný odstín symbolický ve významě, avšak v rozhodné většině slov sem spadajících tohoto odstínu nikterak nelze upříti. Již to, že náslovné *l* proti *r* vyskytuje se nepoměrně řidčeji ve slovech napodobovacích, dovozuje povahy poněkud jemnější této hlásky. Pozdější vývoj hlásky *l* ve příčině její významnosti byl tedy s jejím prospěchem. Dle Gerbera (Sprache als Kunst I, 226) *l* označuje jemnější, klidnější pohyb, *r* naproti tomu rachocení, hrčení, otřásání, tření.

Jemnější odstín u významě, jenž hlásce *l* přísluší, vyjde tolikéž na jevo, srovnáme-li v různých jazycích slova významem i zvukoslovně sobě podobná, v nichž *r* i *l* jakožto kořenné hlásky přicházejí, i která stávají mezi sebou v jisté spojitosti — na př. skr. *ras* (řváti, hřměti), *las* (lesknouti, baviti se, hráti si); gotsk. *rauhtjan* (hněvati se) *lauhatjan* (svítiti); gotsk. *hrukjan* (kokrhati) — něm. *glukken* (kvokati — o slepici); skr. *rudž* (lámati, rozlámati) — arménsk. *lûdžanal* (děliti, oddělovati); řeck. *γράφειν* (škrábati, psáti) — *γλύφειν* (dlabati); *ρυγ* (říhati; *ἐ-ρεύγ-ειν*, *ἐ-ρυγ-ή* vomitus) *λυγ* (škytati, *vz-lyk-ati*: *λύζειν*, *λυγμός* škytavka); *κραγ* (*κράζειν* krokati), *κλαγ* (*κλάζειν* zvučeti, šuměti; *κλαγγή* šum, zvuk — litevsk. *klegeti* smáti se); nordsk. *krâka* (vrána) *klaka* (šveholiti, švitořiti), st. h. něm. *chrachôn* (= něm. *krachen*) *chlagôn*, *clagôn* (= něm. *klagen*); lat. *rancâre*, *raccâre* (řváti — o tygru) *loqui* (mluviti; sr. řeck. *ρυγ-* řváti *-ἤ-ρυγ-ον*, *ὠ-ρυγ-μός* řev a *λακ* — „zníti, zpívati, mluviti“: *λάσκειν* z **λακ-σκειν*, *ἔ-λακ-ον*, *λέ-λακ-α*); lat. *rug* (řváti — *rugîre*) *lug* (opla-

kávati *lûg-êre*); *rab-ere* (zuřiti) *rab-ies* (vztek) *lab-or* (práce; *rab-* souvisí s *lab-* — sr. Fick, Wtb.[3] 483); lat. *rud* (řváti — *rudere*) *lûd-ere* (z *loid* — hráti); džaluitsk. *roro* (štěkati) *lolo* (slepice), *e-lulu* (zpěv); zyrjansk. *ňamralny* (tlačiti, mačkati) *ňamlalny* (žvýkati), sečuansk. *bobora* (broukati, mumlati) *bobola* (hekati, býti nemocným); rusk. кричать (křičeti) кликать (volati); česk. *mru-č-eti* — *mlu-v-iti*, *drbati*, *drobiti* — *dlabati*, *škrabati* — *šklubati*, *trkati* — *tlouci* (sr. kalužsk. торкать = rusk. толкать strkati) *tříti* — *tlíti*, *mříti* — *mlíti*, *breptati* — *bleptati*, *křápati* — *klapati*, *třeskati* — *tleskati*, *práskati* — *pleskati* a j. Hláska *l* má tudíž jakýsi symbolický odstín, jehož významnosť posud ještě jasně cítíme.

O ostatních souhláskách strany symbolické jich významnosti nemůžeme pronésti žádného úsudku, nedodělavše se v tom oboru žádných výsledků jen poněkud spolehlivých, pročež přestáváme na úvahách výše položených. Ze zjevů nahoře vytčených zavíráme, že hlásky ve zvukových živlech lidské mluvy obsažené *mohou* býti symbolickým způsobem užívány na označenou našich představ, při čemž ovšem symbolický odstín v jednotlivých slovech může se projevovati s větší nebo menší názorností i výrazností. Uznáváme-li však takovou možnosť, tu ovšem i připouštíme, že jazyk zvukových svých živlů skutečně i užíval v řečeném směru i že již tvůrcové prvotin lidské mluvy za dob pravěkých měli jakýsi cit pro zvukovou symboliku, pro obdobu zvukových útvarů s představami.

Symbolický odstín souhláskový vězí snad po jistou míru i v tom, že názvy mluvidel zahrnují v sobě mnohdy ty charakterní hlásky, které každému mluvidlu zvláště příslušejí: tak *nos* vyjadřuje se často nosovkami (skr. *nâsâ*, *nâs*, st. h. něm. *nasa*, litevsk. *nosis*, lotyšsk. *nâsis*, st. bulh. носъ, řeck. *μυκτήρ*), zub — zubnicemi (skr. *danta*, lat. *dens*, gotsk. *tunthus*), ústa — retnicemi (hlavně hláskou *m*), hrdlo — hrdelnicemi (*k*, *g*) atd. Ovšem i tento zjev nemá nižádným způsobem platnosti obecné, i nemůžeme ani tvrditi, že by se vztahoval ku většině jazykův; avšak nicméně srovnalosti v označování příslušných slov jeví se tak často a při tom způsobem tak pozoruhodným, že nemůžeme jich naprosto pokládati za pouhou nahodilosť. Na důkaz uvedeme zde některé příklady označování *úst* i *hrdla*.

Označování úst prostředkem charakterního *m*: skr. *mukha* (sr. řeck. *μύειν* — zavříti se, zvlášť o ústech), hindust. *munh*, cikánsk. *mu*, *muj*, lotyšsk. *mutte* (ústa, tlama), arménsk. *mut*, *mutkh* (ústa, otvor, dvéře; sr. *mnčhel* = *mumlati* = angl. *mumble*, řeck. *μύλλειν*), gotsk. *munths*, st. h. něm. *mund* (stř. h. něm. *munt*), anglosask. i starosask.

můdh, angl. *mouth*, skotsk. *mow* (vysl. *mu*), nordsk. *munnr*, *můdhr*, franc. *museau* (tlama), *moue* = vlask. *muso*, angl. *muzzle*, novořeck. *μούτζουνον* (bretonsk. *mousa* čmuchati, čenichati), rusk. морда petrohr. мýзя, мýся; st. h. něm. *můla* (něm. *maul*), nordsk. *muli*, řeck. *μύλλον* (pysk, ret), bretonsk. *mín* (tlama), skotsk. *munds* (čelisť, skráně), kašubsk. *munie* (rty — Филол. Зап. XIII, 5, 65), tungusk. *ömun*, *emyn* (pysk, ret), chjurkulinsk. *muhhli*, Arimoa: *muri*, nikobarsk. *manóing*, frisk. *moenne* (ústa), irsk. *men* (v angl. zlod. mluvě: *mun*, *muns* — Slang Dictionary 7); tasmansk. *mona*, malajsk. *můlut* (ústa), madekask. *mulur*, bečuánsk. *mulume*, mongolsk. *amma*, tungusk. *amga*, Sessuto: *molomo* (Schrumpf, Ztschr. d. d. morg. Ges. XVI, 460), kubičsk. *moli*, *mule* (Dorn, Mélanges Asiat. Pétersb. VII, 91), akušinsk. *myiuli*.

Strany označování *hrdla*, *krku*, *chřtánu* prostředkem hrdelnic (*k*, *g*), k nimž velmi často *r* se druží, odkazujeme ke str. 137; mimo slova tam uvedená náležejí sem ještě: peruánsk. *kunka*, skr. *krka* (chřtán), zendsk. *garaňh* (hrdlo), afghansk. *ghárah*, osset. *qur*, kurmandž. *gherú*, nordsk. *kverk*, st. h. něm. *chrage*, *quërca*, *querechéla*, skotsk. *crag*, *crage*, *craig*, *craug*, st. bulh. кръкъ, stř. h. něm. *krage* (řeck. *κέρχειν* chraptěti, sípati), islandsk. *qvok* (hrdlo — *qvoka* polykati), kymrick. *ceg* (hrdlo — *cegiaw* dáviti, dusiti), cik. *kurlo* (hrdlo), nubick. *konkon*, *komkom* (hrdlo), slezsk. *kripps*, severnovsk. *kuju*, hararsk. *hangûr*, v kalifornských nářečích *harkos*, *karkos*, *horkce*, franc. *carcan* (železný obojek, pranýř), bretonsk. *gargaden* (hrdlo, krk), kymr. *kropa* (gadhaelsk. *braghad*), špan. *gárgara* (= něm. *gegurgel*), *garganta*, *gargüero* (chřtán), arabsk. *gargara* (kloktati), portug. *gorgomilos* (chřtán), Argot: *gargamelle*, *gargouenne*, *gargue* (Lor. Larchey, Argot Parisien 146), zyrjansk. *gorš* (hrdlo), *karčkan* (chřtán), hebrejsk. *gargeret* (krk, hrdlo), Bori: *gworo*, ajmarsk. *kunka*, andsk. *konki*, v nářečí pustozerských Samojedů *chungó*, kurdsk. *gheru*, ossetsk. *church*, tureck. *chyrtlak* (hrdlo, chřtán), tibetsk. *m-grin* (hrdlo, krk, hlas), v tak zv. kreolském jazyku (na dánských ostrovech západní Indie): *gurrugurru* (hrdlo — Zeitschr. f. Ethnol. 13, 134), v nářečích Arimoa *grongon* (Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien 77, 354).

I v oboru souhlasenství dynamické obměňování hlásek přichází velmi zhusta, při čemž význam slov buď v podobný se mění, buď podstatně se přejinačuje, buď v pravý opak přechází. Obmezíme se na tomto místě několika příklady, v nichž obměňováním souhlásek slovo přijímá význam opačný: skr. *mid* (lnouti, milovati, tučněti) *mith* (nepřáti, sočiti, zlobiti); irsk. *marc* (kůň) *mart* (vůl, kráva); *ceasnaighim*

(naříkám, žaluji) *ceastaighim* (trestám); *don* (pán, velitel) *donn* (král); rusk. благій (dobrý, dobrotivý), плохой (špatný), sr. též č. *blahý* a *plachý*; lat. *calidus* (horký) *gelidus* (chladný, studený); česk. *křehký* (slabý, netrvalý), *křepký* (tuhý, pevný — rusk. крѣпкій) — v dětském jazyce: *hačati* (seděti) *hapati* (padnouti); nordsk. *gridh* (radosť, bezpečnosť) *hrîdh* (nátisk, útok); *hliomr* (zvuk, ohlas) *hliodhr* (tichý, němý); gaelsk. *fioch* (pole) *fiodh* (les — H. Leo, Ferienschriften 74); ossetsk. *dälä* (tam dole) *nälä* (tam nahoře); v pâmirských nářečích: *naš* (zmizeti), *nas* (ztratiti), v eránském nářečí Sariqolí: *wiérz* (vůl býk) *wiérn* (beran — Tomaschek, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 96, 743, 864). St. h. něm. *brôt* (chléb), *prod* (polévka — sr. angl. *bread* chléb — *broth* polévka); pehlev. *mônâ* (pán) *môtâ* (paní — Justi, Bundehesh 239, 241); Čepang: *palam* (muž) *malam* (žena; *p* i *m* zde právě tak výrazně se střídají, jako v názvech otce a matky sr. i japonsk. *wowosi* mužný a *memesi-ki* zženštilý — Pfizmaier, Sitzungsber. d. Phil. Hist. Cl. d. k. Akad. Wien 1878, 49), arfaksk. *arpôn* (muž) *armân* (žena); Čepang: *marang* (blesk) *maranh* (hrom); Mohok: *rongwe* (muž) *jongwe* (žena), *raxaa* (chlapec) *kaxaa* (dívka); Inkiliki: *takalja* (otec) *nakalja* (matka); kuskokvimsk. *atti* (otec) *anni* (matka — s čímž pozoruhodně se srovnávají maďarsk. *atya* = otec, *anya* = matka); makassârsk. *kîki* (kousati) *gîgi* (zub — Matthes, Makass. Holl. Woordenb. 4, 68); cikánsk. *dad*, *dade* (otec) *daje* (matka); tigriňsk. *gurgwát* (hluboký) *kurguât* (hrob — Praetorius, Gramm. d. Tigriña Spr. 103), umkwas. *sugha* (hlava) *zugha* (vlasy — Pott, Doppelung 37); Nutka: *opulszthl* (slunce) *onulszthl* (měsíc — i zde slunce, jakožto pojem mocnější, vyjadřuje se výraznější hláskou *p*, naproti tomu měsíc slabší nosovkou); Muskohge: *nîttahusa* (slunce) *nîtlahusa* (měsíc — Mithr. III, 3, 304); Oto: *ähwä* (den) *ähhä* (noc — L. Morgan, Systems of Consang. 182); Čokta: *nitek* (den) *ninek* (noc); arménsk. *erkir* (země, svět) *érkin* (nebe — Diefenbach, Wtb. I, 23); abchazsk. *ikàstpuejt* (vylévám) *ithàstpuejt* (nalévám), *jasyrtuejt* (otvírám) *jasyrkuejt* (zavírám), *sččyžžluejt* (sedám na koně) *sččyžžtcuejt* (slézám s koně), *agurghera* (radosť) *agurhara* (žalosť, zármutek), *agurghètṗ* (radostný, veselý) *agurhetṗ* (smutný, zarmoucený); avarsk. *bùhize* (mrznouti) *bùhhize* (hořeti; toto slovo vyslovuje se téměř jako *buhrize*); čečensk. *tiĕgar* (šíti, zašívati) *tiedar* (rozřezávati, párati), *deší* (zlato) *detí* (stříbro); chjurkulinsk. *irgis* (snísti) *irdžis* (vypiti), *ḩajsis* (lehnouti) *ḩajzis* (státi. obrátiti se); *ihis* (svázati, přivázati) *ikhis* (odloučiti, odděliti); kazikum. *žu* (my) *zu* (vy), *bargh* (slunce) *barz* (měsíc); čečensk. *haang* (ano) *hâhang* (ne); chjurkul. *vimchis* (splésti, zaplésti) *vimgis*

(rozplésti, poroditi); kjurinsk. *kachkùn* (navrátiti) *kachćùn* (vzíti — Усларъ, Кюринск. яз. 659); kokonunsk. *puichr* (slunce) *phuil* (měsíc); estonsk. *tis* (sesek, prs), *tit* (penis infantis — Diefenbach, Goth. Wtb. II, 609); Jakama: *pšes* (tchán, zeť) *pneš* (tchyně, snacha); stieng. *taklao* (sperme) *daklao* (urine — Morice, Rev. de Linguist. VII, 374); *poh* (hlava) *boh* (břicho); komančsk. *tošop* (bílý) *tohop* (černý — sr. i *ohopt* žlutý, které zavírá v sobě téže hlásky, jako slovo předchozí, toliko v jiném pořádku): ve mluvě Diegunských Indiánů: *nile* (otec) *tile* (matka — Schoolcraft. Ind. Tribes II, 103); Angola: *q'uiátul* (málo) *q'uiavúl* (mnoho — Pott, Zeitschr. d. d. morg. Ges. III, 133); samojedsk. *nisä* (otec) *niwä* (matka); ostjack. *esem* (otec) *ewen* (matka — Gabelentz, Zeitschr. d. d. m. Ges. V, 43), abassk. *ippa* (syn) *ipha* (dcera); ssemnânsk. (persk. nář.) *messin* (veliký) *kessín* (malý — Schindler, Zeitschr. d. d. morg. Ges. XXXII, 538). Japonsk. *cuci* (země), *cuki* (*cki* měsíc — Pfizmaier, Japanische Etymologien, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Ak. d. W. Wien 80, 479). V čepangském jazyku mnohá přídavná jména, slabikou *-to* se končící, přestrojením této koncovky v *-lo* přijímají význam docela opačný: *pito* (dobrý) *pilo* (špatný), *nimto* (sladký) *nimlo* (kyselý), *džokto* (silný) *džoklo* (slabý — B. H. Hodgson, on the Chépáng and Kúsúnda Tribes of Népál 24). V jazyku Baurů (v Bolivii): *nireno* (můj otec), *nijeno* (má žena — Adam y Leclerc, Lengua de los Indios Baures 93), severnovsk. *ama* (vzduch) *aka* (voda), aleutsk. *tanak* (země) *tangak* (voda); Atna: *any* (přijď sem!) *agy* (jdi pryč!) kuskokvim. *nyknikkuk* (sladký) *nyknilguk* (hořký — Wrangell, Statist. u. ethnogr. Nachr. üb. d. russ. Besitz. 268) — kološsk. *achtlja* (matka) *achtljak* (sestra); čuvansk. *ete* (otec) *eme* (matka), *ňažnitamuk* (čelo) *ňažemdamuk* (týl, záhlaví — Фонъ Врангель, Путешеств. по сѣв. бер. Сибири-Прибавл. 116), *pugus* (slunce) *pugul* (měsíc — sr. též omoksk. *junaldi* slunce *junopdi* měsíc). V somalském jazyku *somal* znamená „tuzemec, urozený", a *tomal* („kovář") označuje opovrženou kastu, jakousi třídu afrických Parijův (Rich. Burton, First footsteps in East Africa 33—34); v kalifornském nářečí misse San-Carlos de Carmelo: *appa* (otec) *anna* (matka), v nářečí misse San-Luis-Rey: *enel* (otec) *etel* (matka), u Indiánů misse San Rafael: *hatza* (černý) *katza* (modrý), u tuzemců podél zálivu San Francisca žijících: *kawi* (studený) *lawî* (teplý); u Čondalů (ve střední Americe): *all* (muž) *jall* (žena — Squier, Travels in Central America II, 314); Kišé: *alic* (tchyně) *alit* (dívčička), *ko* (chtřán, hrdlo) *go* (žaludek); zyrjansk. *södź* (jasný, čistý) *šöd* (temný, tmavý, černý — Wiedemann, Syrjän. Wtb. 298), *šögödny* (rmoutiti) *šogmödny* (chváliti, ceniti), mafursk. *aweer* (přestati),

afeer (hasiti — Ad. B. Meyer, Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. Wien 77, 334), *nau* (kočka) *naf* (pes); nubick. *têb* (státi) *têg* (seděti); Činjandža: *sisira* (býti čistým) *sisima* (smrděti — Alex. Riddel, Gramm. of t. Chinyanja lang. 110); tasmansk. *leward* (foetus) *legard* (excrementum, cacare); sev. ostjack. *môn* (penis) *nôn* (vulva); patagonsk. *čujna* (slunce) *šujna* (měsíc — D'Orbigny, Voyage dans l'Amerique Mérid. IV, 80); bišarsk. *batûk* (ty — o ženské) *batûh* (ona — H. Almkvist, Bischari Sprache I, 84), *fir* (letěti) *fîn* (odpočívati), *néfir* (býti sladkým) *néfik* (prděti — Almkvist, ibid. I, 293); javansk. *kavi* (vzdělaný, uhlazený, básnický) *džavi* (nevzdělaný, prostý — Bastian, Völker d. östl. Asien, V. 155); peruánsk. *simi* (ústa) *siki* (zadnice); Kosa: *ilanga* (slunce) *iňanga* (měsíc); Aneiteum: *atamaing* (mužský) *atahaing* (ženská); andsk. *ima* (otec) *ila* (matka); v řeči tunguského kmene Maňagrů: *sagdamí* (dědeček) *sagdani* (babička — Маакъ, Путешествіе на Амуръ, Прибавл. XIV); mongolsk. *nara* (slunce) *sara* (měsíc); ve formosanském nářečí Cui-hwan: *bibi* (brada) *bipi* (pysk, ret — China Review III, 41); v témž nářečí *lima* označuje ruku a *rima* prst; čečensk. *kuigiš* = ruka a *koegiš* = noha. Ve mluvě jenisejských Ostjaků *fup* znamená syna a *fun* dceru; patrně základem obojího slova jest *fu* (u významě „dítě" — sr. maďarsk. *fiu* hoch, syn), a koncové hlásky *p* i *n* vyznačují mužský i ženský rod právě tak, jako v jazyku tibetském koncovky *-pa*, *-po*, *-pho* (= otec), užívané na označenou mužského rodu, a *-ma*, *-mo* (= matka), vyznačující ženský rod. Výrazné obměny souhlásek pozorovati tolikéž v čukčských slovech: *gem* (já) i *get* (ty), *muri* (my) a *turi* (vy — Nordenskiöld, Umsegelung Asiens I, 448), v jazyku ingušském (v nářečí šalchském) *perky* (oko) *lerky* (ucho — v řeči Karabulaků: *bargiš* oko, *largiš* ucho — Klaproth, Kaukasische Sprachen 170); čerkesk. *tlaggeh* (nahoře) *tlagšeh* (dole); abchazsk. *amiš* (den) *amis* (měsíc).

Veškeré zjevy výše položené, táhnoucí se k symbolice hlásek, mají, jak jsme toho již výše dotekli, *relativní* toliko platnosť. Žádné slovo, které má symbolisovati jistý pojem nebo jistou myšlénku, není s to, aby je vyznačilo způsobem obecně uznaným i absolutně platným. Nejen národové naskrz od sebe rozdílní než i kmenové vespolek příbuzní symbolické odstíny slov jinak pociťují, jinak chápou i jinak vykládají. By národ jistou hlásku jak případně vybral, byť jistou skupeninu zvukovou sebe důvtipněji a k vyražení mysli sebe přiměřeněji uspořádal, přece vždy téže skupenině ten nebo druhý národ, mnohdy i kmenové příbuzní budou přikládati význam docela jiný, někdy i naprosto od-

porný, aniž lze vytknouti příčinu, ze které rozdílnosť náhledů vyplývá. V té stránce mnoho jest na subjektivním zdání postaveno, mnoho rozhoduje subjektivní dojem; nezávislý poměr, jakým myšlénka se má ke zvuku, ke hláskám, i zde jasně vystupuje na jevo. Slova nevznikají žádnou tajemnou působností přírody, v níž lidé nemají žádného účastenství, aniž přičiněním jakýchsi organických sil nám neznámých a co do povahy své nevyjasněných; všude zjevně pozorovati ty prostředky, jichž pomocí nová látka povstává a stará se pozměňuje, ač ovšem původ mnohých slov navždy nám zůstane temným.

Označuje-li Botokud slovem *uatu* potok, slovem *uatû* (v němž koncovou samohlásku dlouží) řeku, a slovem *uatû-û* (kde koncovou samohlásku pronáší velmi dlouze) — moře, tu v rozdílném vyslovování slova zde uvedeného pozorovati nanejvýš mechanický způsob označování intensivnějšího významu jednoho a téhož pojmu — způsob to, jenž nápadně připomíná mexickou hieroglyfiku, která osoby s tím většími a tlustšími nosy vyobrazuje, čím větší a důležitější zaujímají ve společnosti postavení. Táž nebo podobná myšlénka, zahrnující v sobě větší intensivnosť pojmu, mohla býti ve mluvě lidské vyjadřována i jiným způsobem ne méně názorným i účinným a snad i plastičtějším: větším nebo menším rozpřahováním rukou, jak to činívají Purijové, Mafurové i rozliční kmenové australští, silnějším nebo slabším vyplivováním, jaké jest v obyčeji u Tchlinkitů, důvěrně vespolek hovořících, větším nebo menším poskakováním, což u papuánských kmenů pozorováno, nebo všelijakým kroucením nosu, jímž se vyznačují Eskimáci, zvláště pak pohlaví ženské. Čím dále jazyk se vzdaluje od prvotných svých kořenů, čím více se tyto převracují v útvary, které neposkytují téměř žádného spolehlivého podkladu na vyjasněnou otázky, proč se jistý národ právě na těchto tvarech ustanovil a ne na jiných, tím více se zatemňuje původní významnosť slov, avšak tím větší nabývá jazyk přesnosti a výraznosti, ježto matné za pozdějších dob vědomí o významných konkretních prvcích v dalším vývoji naprosto se vyhlazuje. Pojem *jíti* vyjadřuje se u nás kořenným *i*, v hebrejském jazyku slovem *hâlak*, u Číňanů skupeninou *č'iu* nebo *vang*, u Malajců slovy *džâlan* nebo *lâlu*, u Japonců kořenem *juk*. Těžko předpokládati, že by prvotné označování tohoto pojmu u příslušných národů bylo bývalo věcí naprosto nahodilou; zajisté každý národ důvodně měl proč vyjadřovati tento pojem tak a ne jinak, jakkoli dopátrati se příčiny, proč národ na tom, a ne na jiném slově se ustanovil, nejen v této než i ve mnohých podobných případnostech jest úlohou, kterou sotva

asi kdy se podaří rozřešiti. Jistou míru svobody i volnosti musíme nezbytně i prvotnému člověku u tvoření jeho slov přiřknouti. Rozebírajíce vývoj jazykův i hledíce vysvětliti příčiny četných změn, jimž se podrobují, setkáme se nezbytně také se živlem, jenž se přesnému vědeckému rozboru nepodává, zavíraje se ve svobodném působení lidské vůle. Příčiny i pohnutky, za kterými lidé tvořili, přejinačovali a skracovali slova i tvary, byly mnohdy tak rozmanity a temny, že sotva se asi kdy podaří dopátrati se jich. Rozdílnosť v označování jednoho a téhož pojmu v různých jazycích může se zakládati v rozdílném fysickém ústrojí jednotlivých národů, v rozdílnosti jich způsobu života, v rozdílné jich dojemlivosti a vjímavosti, v rozmanitosti zvukových prostředků vnější dojmy označujících i nakonec u větší nebo menší sklonnosti vyjadřovati pojaté dojmy názorným, plastickým způsobem; avšak s tím se vším značná poměrně svoboda, ba snad i zvůle byla zůstavena prvotným lidem, i není pochybnosti, že lidé užívali obojí v plné míře. Rozebírajíce celou řadu jazyků jasně poznáme, že není ani jediné hlásky, byť se nám zdála i sebe výraznější, s níž by se jistá myšlénka nerozlučně pojila, že hlas náš nevydává ani jednoho zvuku, jenž by nezbytně tu nebo druhou mysl musil znázorňovati. Naopak v oboru jazyků (přihlížíme-li ke všem pořadím) každá téměř hláska může každý pojem označovati, buď způsobem přímým, aneb aspoň způsobem nepřímým, přeneseným, symbolickým. Bylo-li nám již ve slovech napodobovacích odmítnouti jakousi domnělou nutnosť vyjadřovati jeden a týž zvukový dojem v rozmanitých jazycích pomocí týchže zvukových prostředků, bylo-li nám již při onomatopoii možná dokazovati velikou rozmanitosť u vyjadřování jednoho a téhož sluchového dojmu, tu podobná rozmanitosť nabývá nepřehledných téměř rozměrů za pozdějších dob vývoje lidské mluvy, v nichž jazyky z onomatopoie dokonce nebo z většího dílu se vyzouvají přenášejíce svá slova v jiné obory, ve kterých prvotný základ slov již docela je setřen a kde konkretní obsah jeví se začasté v podobě pouhé abstrakce.

INDEX.

OBSAH.

Stránka

Slovesa napodobující zvířecí zvuky.

Názvy přírodních úkazův.

Slova napodobující přírodní zvuky vůbec.

Slova označující rozličné výkony živočišných ústrojů.

Tvoření odtažených slov z kořenů původně napodobovacích.

Mezislovce i slova z nich utvořená.

Názvy otce i matky.

Dětský jazyk.

Náměstky první osoby.

Dosah onomatopoie.

Úvahy stávající ve spojitosti s otázkou o původu a vývoji jazyka.

Číslovky i číselné soustavy.

Přenášení slov z oboru sluchového v obor zrakový.

Symbolika hlásek.

Chyby tisku a opravy.

Na	stránce	8	řádek	5	shora	sdělovani	místo	sdělování
„	„	11	„	10	zdola	*ἔργον*	„	*ἔργον*
„	„	21	„	15	„	Huastakovó	„	Huastekové
„	„	39	„	4	„	Rescarches	„	Researches
„	„	39	„	2	„	de lalangue	„	de la langue
„	„	48	„	7	„	*κραγ-υ*	„	*κραγ-*
„	„	55	„	13	shora	*knkuveike*	„	*kukuveike*
„	„	55	„	15	zdola	бухáлилъ	„	бухáлимъ
„	„	60	„	2	„	dábel	„	ďábel
„	„	61	„	20	„	квакгна	„	квакша
„	„	63	„	11	„	*βομβύλοις*	„	*βομβύλιος*
„	„	84	„	12	shora	жлбл	„	жлбл
„	„	84	„	11	zdola	od kud	„	odkud
„	„	90	„	3	„	1, 243	„	XXXIII, 1, 243
„	„	95	„	11	shora	мачихя	„	мачиха
„	„	102	„	16	„	něky	„	někdy
„	„	105	„	5	„	башмакъ znamená v tureckých nářečích kopyto; „býček, jednoroční tele proto se jmenuje башмакъ, že mu vyrostla již kopyta“ (Григорьевъ, Матер. для Слов. и Грамм. I, 16)		
Na	stránce	112	řádek	6	zdola	громадл	místo	громадл
„	„	117	„	9	„	Bleck	„	Bleek
„	„	123	„	2	shora	*púcha*	„	*píach*
„	„	123	„	19	„	Crow ther	„	Crowther
„	„	130	„	13	zdola	*picha*	„	*piach*
„	„	134	„	2	„	Bondo	„	Bongo
„	„	139	„	2	shora	*vervráti*	„	*vrvráti, vrvěti*
„	„	140	„	18	„	nigur.	„	uigur.
„	„	143	„	13	„	ханкъ	„	ханкъ
„	„	143	„	4	zdola	chapwägis	„	chapwäqis
„	„	150	„	16	„	*sip*	„	*sip*
„	„	152	„	13	shora	počínají	„	počínají se
„	„	152	„	12	zdola	samojsk.	„	samojedsk.
„	„	157	„	1	„	*šthárana*	„	*šthirana*
„	„	160	„	14	shora	плытó	„	плыть
„	„	174	„	17	„	пцтати	„	питати
„	„	181	„	2	zdola	Pima *mljchny* (píti): toto slovo jest chybné, náleží k jazyku kinajskému a znamená vodu (Radloff, Bull. hist. phil. de l'Acad. Pétersb. XIV, 275); pro „píti“ Davydov uvádí imperativní tvar *nytnun* (pij!), Řezanov *njutnun*, za tvar infinitivu uvádí se *pytl-naktat* (vodu píti)		

